

**Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích**

PhDr. Rostislav SMÍŠEK

**Císařský dvůr a „dvorská“ kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků
za vlády Leopolda I.**

Disertační práce

České Budějovice 2007

OBSAH

I. Šlechta z českých zemí, dvůr Leopolda I. a dvorská kariéra jako badatelské téma 1

I.1 Dvůr Leopolda I. a šlechta zemí Koruny české v domácí historiografii 20

II. Raně novověká šlechta z českých zemí a dvorská kariéra 46

II.1 Ditrichštejnové a dvorská kariéra 50

II.2 Schwarzenberkové a dvorská kariéra 67

III. Výchova a vzdělání 78

III.1 Dětství 85

III.2 Kavalířské cesty 99

III.3 „Ideální“ kavalír očima Ditrichštejnů 105

IV. Sňatek jako prostředek politické a sociální integrace 129

IV.1 Příbuzenské sítě Ditrichštejnů a Schwarzenberků 152

V. Komornická služba u císařského dvora 165

V.1 Leopold Ignác z Ditrichštejna a úřad prvního komorníka arciknížete Josefa 176

V.2 Šlechtic a „dvorská“ kariéra 181

V.3 Ferdinand z Ditrichštejna a jeho cesta do nejvyšších dvorských úřadů 187

VI. Raně novověký šlechtic a komunikační praxe 216

VI.1 „Patron“ v korespondenci knížete Ferdinanda z Ditrichštejna 225

VI.2 Ferdinand z Ditrichštejna a komunikační praxe 239

VI.3 Rodinní příslušníci a příbuzní 242

VI.4 Frakcionalismus na dvoře Leopolda I. 250

VI.5 „*Diedrichsteinische faction*“ 257

VI.6 „Ditrichštejnská“ frakce na přelomu 17. a 18. století 282

VI.7 Ferdinand z Ditrichštejna a nejvyšší dvorskí úředníci 287

VI.8 Ferdinand z Ditrichštejna a úředníci stavovských orgánů českých a rakouských zemí 298

VI.9 Ferdinand z Ditrichštejna a Evropa 310

VI.10 Ferdinand z Ditrichštejna, Leopold I. a Filip Vilém Falcko-Neuburský 323

VI.11 Ferdinand z Ditrichštejna a písemná komunikace 333

VII. Císařský dvůr jako symbolicky uspořádaný prostor 339

VII.1 Císařský dvůr jako „*theatrum praecedentiae*“ 346

VII.2 Spory v tajné radě jako prostředek symbolické komunikace 363

VII.3 „*Honor est praemium virtutis*“ 380

VII.4 Symbolická komunikace a dvorský ceremoniál očima Ferdinanda ze Schwarzenberku 387

VIII. Ditrichštejnové, Schwarzenberkové a Vídeň 395

IX. Dvorská kariéra a stárnoucí šlechtic 416

X. Závěr 431

XI. Seznam pramenů a literatury 440

XI.1 Prameny 440

XI.2 Vydané prameny a staré tisky 441

XI.3 Literatura 445

XII. Seznam zkratk a zkrácených citací 482

I. Šlechta z českých zemí, dvůr Leopolda I. a dvorská kariéra jako badatelské téma

„It is well known that the noble families in the territories of the Austrian Habsburgs formed a closely articulated caste, the members of which were intimately connected by ties of blood. ... Too little is known of the personalities and opinions of more than a very few of the members of the Privy Council for it to be possible to trace their intimate relations with one another.“¹

Henry F. Schwarz – John I. Coddington, 1943

Ačkoliv bádání o raně novověké šlechtě patří v posledním desetiletí k nejdynamičtější se rozvíjejícím oblastem české historiografie, tomuto zájmu prozatím neodpovídá rovnoměrné rozložení výsledků vědeckého úsilí v celém období 16. až 18. století.² Většina historických výzkumů totiž nepřekročila magický rok 1620, natož pak polovinu 17. věku, a zvolený časový úsek – až na ojedinělé pokusy – stále odolává zájmu současných dějepisců.³ Stejný deficit se s výjimkou dlouhodobého badatelského zájmu o období vlády Rudolfa II. a částečně i Leopolda I. týká také dvorů habsburských císařů v raném novověku.⁴ Také službě jednotlivých urozenců u císařského dvora byla, jak to ostatně naznačili Henry F. Schwarz a John I. Coddington ve své práci o tajné radě v 17. století, prozatím věnována jen nepatrná pozornost.⁵ Předkládaná disertační práce si klade za cíl postihnout vnímání dvorské kariéry

¹ Henry F. SCHWARZ – John I. CODDINGTON, *The Social Structure of the Imperial Privy Council, 1600 to 1674*, in: Henry F. Schwarz (ed.), *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1943 (= Harvard Historical Studies 53), s. 395-410, zde s. 397.

² K tomu obecně Ronald G. ASCH (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001; TÝŽ, *Nobilities in Transition 1550-1700. Courtiers and Rebels in Britain and Europe*, London-New York 2003. Rozsáhlé bádání naposledy shrnuli Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526-1740. Stand und Tendenzen der Forschung*, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse 137, 2002, s. 55-98; Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Šlechta raného novověku v historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*, ČMM 122, 2003, s. 375-409; Václav BŮŽEK, *Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 5-36; Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Eva KOVALSKÁ – Géza PÁLFFY, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*, ČCH 104, 2006, s. 485-525.

³ Václav BŮŽEK – Petr MAŤA, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des „Absolutismus“ (1620-1740)*, in: R. G. Asch (ed.), *Der europäische Adel*, s. 287-321; Petr MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof 1620-1740. Versuch, eine falsche Frage richtig zu lösen*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1741)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 191-233 a především TÝŽ, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.

⁴ Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I*, Wien 2003, s. 178-201; Václav BŮŽEK, *Dvůr habsburských císařů v letech 1526-1740 a historiografie na prahu 21. století*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 5-32, zde s. 28-29; V. BŮŽEK – K. KELLER – E. KOVALSKÁ – G. PÁLFFY, *Společnost zemí habsburské monarchie*, s. 500.

⁵ H. F. SCHWARZ – J. I. CODDINGTON, *The Social Structure*, s. 397. K tomu srov. Petr MAŤA, *Šlechtic v soukolí absolutismu. Politická činnost Adama mladšího z Valdštejna po Bílé hoře*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Váلكovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 479-488; Josef HRDLÍČKA, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 249-273; András KOLTAI, *Adam Batthyány in Wien. Die Hofkarriere eines ungarischen Aristokraten in der*

očima urozených osob ze zemí Koruny české v průběhu dlouhé, téměř padesátileté vlády Leopolda I., poznat jejich myšlenkový svět i zvláštní hodnotový systém, který nutil šlechtice směřovat své kroky k císařskému dvoru ve Vídni.⁶ Pojednání vychází z dlouhodobého výzkumného záměru Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, jenž se zabývá celistvým pohledem na dějiny společnosti zemí Koruny české v raném novověku ve středoevropském kontextu.⁷

Dvůr habsburských císařů ve Vídni (Praze) představoval vděčný objekt historického bádání již od 19. století.⁸ Ovšem je třeba konstatovat, že pohled na tuto mocenskou strukturu

Mitte des 17. Jahrhunderts, in: tamtéž, s. 275-304; TÝŽ, *Adam Batthyány und seine Bibliothek*, Eisenstadt 2002 (= Burgenländische Forschungen, Sonderband 24); Rostislav SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra očima knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku, JSH 73, 2004, s. 94-120.

⁶ Za termínem šlechta je třeba spatřovat nepočtenou společenskou vrstvu privilegovaných jedinců, kteří vlastní výlučné postavení odvozovali ze zvláštní urozenosti, podílu na výkonu moci a držení majetku. K prosazení a bránění získaných výsad rozvíjela svébytné formy okázalého životního stylu. Základní pilíře půdorysu, z něhož vyrůstaly souřadnice hodnot a distinktivních znaků, které si šlechtici dlouhodobě vytvářeli, aby se odlišili od ostatních sociálních skupin raně novověké společnosti, tvořily majetek, moc, urozenost a životní styl. Otto Gerhard OEXLE, *Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, in: Hans-Ulrich Wehler (ed.), *Europäischer Adel 1750-1950*, Göttingen 1990 (= Geschichte und Gesellschaft, Sonderheft 13), s. 19-56; Werner PARAVICINI, *Interesse am Adel. Eine Einleitung*, in: Otto Gerhard Oexle – Werner Paravicini (edd.), *Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*, Göttingen 1997, s. 9-25; R. G. ASCH, *Nobilities in Transition*, S. 13-14; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) II*, Praha 1994, s. 119-124; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Šlechta raného novověku*, s. 375-376. Autor předkládané disertační práce chápe pod pojmem šlechta z českých zemí skupinu urozených osob, která získala na území Čech, Moravy, Slezska či Lužice inkolát, vlastnila zde alespoň část pozemkového majetku a svoji identitu tak zakládala na zemské příslušnosti. P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Länder*, s. 191-198. Srov. Christian MAIER – Werner CONZE, *Adel. Aristokratie*, in: Otto Brunner – Werner Conze – Reinhart Koselleck (edd.), *Geschichtliche Grundbegriffe I*, Stuttgart 1972, s. 1-48.

⁷ Srov. Václav BŮŽEK a kol., *Společnost aristokratických dvorů v českých zemích (1550-1740). Teze vědeckého projektu*, JSH 64, 1995, s. 196-206; TÝŽ, *Der Weg zur Synthese*; V. BŮŽEK – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Der Adel in den böhmischen Ländern*; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Šlechta raného novověku*; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007 (v tisku). K dlouhodobému výzkumnému záměru Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích podrobněji také <http://www.ff.jcu.cz>.

⁸ Jeroen DUINDAM, *Im Herzen der zusammengesetzten Habsburgermonarchie: Quellen zu einer neuen Geschichte des Hofes, der Regierung und der höfischen Repräsentation*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 21-32. Novější literaturu k tomuto tématu shrnul Václav BŮŽEK, *Dvůr habsburských císařů v letech 1526-1740 a historiografie na prahu 21. století*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 5-31; V. BŮŽEK – K. KELLER – E. KOVALSKÁ – G. PÁLFFY, *Společnost zemí habsburské monarchie*. K historiografické tradici bádání o raně novověkých šlechtických či panovnických dvorech podrobněji Ronald G. ASCH, *Introduction: Court and Household from the Fifteenth to the Seventeenth Centuries*, in: Ronald G. Asch – Adolf M. Birke (edd.), *Princes, Patronage, and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age. 1450-1650*, London 1991, s. 1-38, zde s. 1-2; TÝŽ, *Ständische Stellung und Selbstverständnis des Adels in 17. und 18. Jahrhundert*, in: týž (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 3-45. Rainer A. MÜLLER, *Der Fürstenhof in der frühen Neuzeit*, München 1995 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte 33), s. 90-92; Aloys WINTERLING, *Der Hof der Kurfürsten von Köln 1688-1794. Eine Fallstudie zur Bedeutung „absolutistischer“ Hofhaltung*, Bonn 1986, s. 4-7; Jeroen DUINDAM, *Myths of Power: Norbert Elias and the Early Modern European Court*, Amsterdam 1995, s. 6-9; TÝŽ, *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550-1780*, Cambridge 2003, s. 7-14; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526-1740. Stand und Tendenzen der Forschung*, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse 137, 2002, s. 55-98, zde zejména s. 74-79; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Šlechta raného novověku*

se ne vždy podřizoval objektivnímu bádání, ale často podléhal nacionalisticky smýšlejícím proudům. Právě ve druhé půli 19. věku a po celou první polovinu 20. století lze spatřovat zejména u části liberálních německých dějepisců určitý nacionalisticky zabarvený podtext a silné protihabsburské tendence. Historikové jako Johann Gustav Droysen, Johannes Haller či Eduard Vehse považovali Habsburky za egoisty, osoby, které si hleděly pouze vlastního prospěchu. Zcela stranou odsunuly národní zájmy a zpronevěřily se svému dějinnému poslání. „Ubohý“ německý lid v područí sobeckého vládnoucího rodu trpěl a byl jím neustále vykořisťován.⁹ Dvůr habsburských císařů používali jako protiklad ke dvoru pruskému, přičemž zdůrazňovali dějinné poslání Pruska, jež bylo předurčeno ke svrchované vládě nad Římsko-německou říší. Proti sobě stavěli habsburský konzervativismus, pruskou toleranci a pokrok.¹⁰ Zejména na dobu vlády Leopolda I. pohlíželi se značnou skepsí. Barokní císař v jejich představách nesymbolizoval žádnou hlavu Římsko-německé říše, ale pouhou loutku v rukou španělské strany či jezuitů.¹¹ Z tohoto úhlu pohledu lze jen souhlasit s míněním Karla Gustava Helbiga z roku 1862, že „*das historische Urtheil über dieser Kaiser ist seit lange [!] festgestellt.*“¹² Ne nadarmo přirovnával období jeho panování k smutnému období dějin Římsko-německé říše.¹³

Mnohem příznivější pohled na Leopolda I. a císařský dvůr je možné zaznamenat u německých i rakouských historiků v první polovině 20. století. Zejména v pracích zastánce rakouskoněmeckého nacionalismu Heinricha Rittera von Srbika vystupuje tento barokní Habsburk jako velký, avšak slabý patriot, který jen stěží dokázal uskutečňovat své plány na mocenský rozmach Římsko-německé říše, neboť musel neustále oscilovat mezi zájmy vlastního rodu a děním v Říši. Zároveň dokazoval, že v duchovním prostředí Leopoldova dvora bylo možné zřetelně pozorovat prvky německého nacionalismu, kdy vladař bedlivě sledoval dění v Římsko-německé říši, propůjčoval říšské tituly a statky svým dvorským

v *historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*, ČMM 122, 2003, s. 375-409, zde zejména 386-398.

⁹ Johann Gustav DROYSEN, *Der Staat des Großen Kurfürsten I-III*, Leipzig 1872, zde zejména díl I, s. 282-283 a díl II, s. 26-27; Johannes HALLER, *Die Epochen der deutschen Geschichte. Sonderausgabe zum 150. Tausend*, Stuttgart 1954, s. 167; Eduard VEHSE, *Geschichte des österreichischen Hofes und Adels und der österreichischen Diplomatie. Sektion II, Bd. V-VI*, Hamburg 1852 (= Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation 11-12). Dílo Eduarda Vehse nejnověji zhodnotil Ivo CERMAN, *Raimundo Montecuccoli a „válečná strana“ na dvoře Leopolda I.*, Historie a vojenství 51, 2002, s. 568-603, zde s. 569-570.

¹⁰ Eduard VEHSE, *Geschichte des österreichischen Hofes und Adels und der österreichischen Diplomatie. Sektion II, Bd. I*, Hamburg 1852 (= Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation 7), s. 15-19.

¹¹ Na druhou stranu je třeba po faktografické či materiálové stránce ocenit dílo Eduarda Vehse o dvoře rakouských Habsburků. Množství anekdot a údajů, které shromáždil, načerpal z archivních materiálů, jež byly v průběhu 19. a v první polovině 20. století zničeny.

¹² Karl Gustav G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht über Kaiser Leopold, seinen Hof und die österreichische Politik 1671-1674*, Leipzig 1862, s. 5.

¹³ TAMTĚŽ, s. 4.

hodnostářům, a tím zvýšil vlastní vliv na tomto rozsáhlém území.¹⁴ Heinrich Ritter von Srbik i další dějepisci podřídili svá díla ideologii „Velkého Německa.“ Pro ně se stal Leopold I. spíše marginální postavou. Z období jeho vlády zdůrazňovali především časový úsek po roce 1683 či 1690, k jejímž symbolům patřil panovníkův prvorozený syn Josef I., a zejména princ Evžen Savojský. Oba představovali „skutečného německého hrdinu“ – symbol rodícího se říšského vlastenectví, a zosobňovali kult ideálních nositelů vůdcovství.¹⁵

Souběžně s nacionalisticky cítícími dějepisci se vyvíjel i další směr bádání, který se dokázal oprostít od případných předsudků a historických zkreslení. Ovšem tyto práce nijak nevybočovaly z tradičního konceptu politických či správních dějin podunajské monarchie.¹⁶ V naprosté většině případů šlo o faktograficky hutné příručky materiálového charakteru, jež obsahovaly překonaná heuristická východiska pro výzkum císařského dvora v raném novověku.¹⁷ Na těchto pracích je možné spatřit přísně pozitivistické rysy, které svým zájmem

¹⁴ Heinrich Ritter von SRBIK, *Gesamtdeutsche Geschichtsauffassung*, Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 7, 1930, s. 1-12; TÝŽ, *Österreich in der deutschen Geschichte*, München 1936, zvláště s. 38-40; TÝŽ, *Wien und Versailles 1692-1697. Zur Geschichte von Strassburg, Elsass und Lothringen*, München 1944, zejména s. 21 a 315. Kompletní soupis děl Heinricha Rittera von Srbik je uveden v práci Jürgena KÄMMERERA (ed.), *Heinrich Ritter von Srbik. Die wissenschaftliche Korrespondenz des Historikers 1912-1945*, Boppard am Rhein 1988 (= Deutsche Geschichtsquellen des 19. und 20. Jahrhunderts 55), s. 582-596. Srov. také zhodnocení díla tohoto kontroverzního německého historika Fritz FELLNER, *Heinrich Ritter von Srbik (1878-1951)*, in: Hartmut Lehmann – James Van Horn Melton (edd.), *Paths of Continuity. Central European Historiography from the 1930s to the 1950s*, Washington-Cambridge 1994, zvláště s. 172-176.

¹⁵ K tomu velmi podnětně Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha-Litomyšl 2001, s. 728-758; H. WEBER, *Das NS-Geschichtsbild*, Frankfurt am Main 1967. Rozsáhlou literaturu k tomuto období shrnuje Winfried SCHULZE, *German Historiography from the 1930s to the 1950s*, in: H. Lehmann – J. Van Horn Melton (edd.), *Paths of Continuity*, s. 19-42.

¹⁶ Alfons HUBER, *Geschichte Österreichs I-V*, Gotha 1885-1896; Franz von KRONES, *Handbuch der Geschichte Österreichs I-IV*, Berlin 1876-1879; Karl UHLIRZ – Mathilde UHLIRZ, *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer Böhmen und Ungarn I-IV*, Graz-Leipzig-Wien 1927-1944; Oswald REDLICH, *Weltmacht des Barock. Österreich in der Zeit Kaiser Leopolds I*, Wien 1961⁴; TÝŽ, *Das Werden einer Großmacht. Österreich von 1700 bis 1740*, Wien 1962⁴; Erich ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur gegenwart*, Wien 1990. Vrchol výkladových hranic politických a náboženských dějin i kulturních procesů v rámci habsburské monarchie 16.-18. století dosáhly syntézy Karla VOCELKY, *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 2001 a T. WINKELBAUERA, *Ständefreiheit und Fürstenmacht I-II*.

¹⁷ Heinrich KRETSCHMAYR, *Das deutsche Reichsvicekanzleramt*, AÖG 84, 1898, s. 381-502; Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die Österreichische Zentralverwaltung. I. Abt.: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749) I-III*, Wien 1907 (= Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 5-7); Ferdinand MENČÍK, *Beiträge zur Geschichte der kaiserlichen Hofämter*, AÖG 87, 1899, s. 449-563; Ivan ŽOLGER, *Der Hofstaat des Hauses Österreich*, Wien-Leipzig 1917; Lothar GROSS, *Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559-1806*, Wien 1933; Oswald von GSCHLIESSER, *Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806*, Wien 1942 (= Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 33); TÝŽ, *Das Beamtenum der hohen Reichsbehörden (Reichshofkanzlei, Reichskammergericht, Reichshofrat, Hofkriegsrat)*, in: Günther Franz (ed.), *Beamtenum und Pfarrerstand*, Limburg 1972 (= Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit 5), s. 1-26; Oskar REGELE, *Der österreichische Hofkriegsrat 1556-1848*, Wien 1949; Wolfgang SELLERT (ed.), *Die Ordnungen des Reichshofrates 1550-1766 I-II*, Köln-Wien 1980-1990. K tomu obecně J. DUINDAM, *Im Herzen der zusammengesetzten Habsburgermonarchie*, s. 21-22.

o detailní popis a leckdy i zevrubnou interpretaci pramenů vedly v úhrnu k vytvoření pevného podhoubí pro další výzkum císařského dvora nejen za vlády Leopolda I. Právě v tomto období – druhé polovině 19. a první polovině 20. věku – také vznikly rozsáhlé ediční počiny, jež jsou základním stavebním kamenem současného historického bádání.

Ačkoliv se výzkum dějin císařského dvora a rezidencí Habsburků dlouho nedokázal vymanit z područí pevně zakořeněných představ historiků, kteří na tuto instituci pohlíželi optikou správních, politických a diplomatických dějin monarchie, přece jen vzniklo mezi léty 1940-1980 několik rozsáhlých prací amerických, anglických a francouzských dějepisců, jež svojí koncepcí i metodologickými východisky překročily tradiční přístupy.¹⁸ Zvláštní postavení mezi nimi zaujímá prozopograficky pojatý výzkum ústředního poradního orgánu habsburských císařů – tajné rady – a následná analýza sociálních vztahů uvnitř této instituce od Henryho Fredericka Schwarze.¹⁹ V návaznosti na starší výsledky prohloubil dosavadní poznání složitých finančních a účetních mechanismů císařského dvora²⁰ a modernizačních procesů uvnitř jeho byrokratického aparátu Jean Bérenger.²¹ Asi nejzajímavější metodologické podněty nabízí práce Roberta Johna W. Evanse. Ten neupřel svoji pozornost pouze k císařskému dvoru, ale zaměřil se na výzkum dějinných proměn stěžejních sociálních struktur raně novověké společnosti středoevropského soustátí pod vládou Habsburků od 16. do 18. století. Současně objasnil jejich vztah k zemským institucím i centrální moci, postihl integrační procesy uvnitř podunajské monarchie a naznačil koncept aliance mezi vladařem, šlechtou a klérem.²² Přestože díla zmiňovaných západoevropských či zámořských historiků vznikla hluboko před rokem 1990, po stránce metodologické si autory zvolené

¹⁸ Victor S. MAMATEY, *The Rise of the Habsburg Empire 1526-1815*, New York 1971; Jean BÉRENGER, *Histoire de l'empire des Habsbourg*, Paris 1990; Charles W. INGRAO, *The Habsburg monarchy 1618-1815*, Cambridge 1994 (= *New Approaches to European History* 3).

¹⁹ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*.

²⁰ Adam WOLF, *Die Hofkammer unter Kaiser Leopold I.*, Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Klasse 11, 1853, s. 440-484; Franz von MENSJ, *Die Finanzen Österreichs von 1701 bis 1740 nach archivalischen Quellen dargestellt*, Wien 1890; Josef FISCHER, *Die Neueinrichtung des innerösterreichischen Kammerreferats in Wien im Jahre 1665-1666*, MIOG 11, 1929, s. 640-649.

²¹ Jean BÉRENGER, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1975. Srov. také TÝŽ, *A propos d'un ouvrage récent: Les finances de l'Autriche à l'époque baroque (1650-1740)*, *Histoire économie et société* 3, 1984, s. 221-245; TÝŽ, *État, ordres et fiscalité dans l'Autriche de Léopold Ier*, in: Daniel Tollet (ed.), *L'Europe des diètes au XVIIe siècle. Mélanges offerts à Monsieur le professeur Jean Bérenger*, Paris 1996, s. 145-157.

²² Robert J. W. EVANS, *Vznik Habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003 (v originále TÝŽ, *The Making of the Habsburg Monarchy 1550-1700. An Interpretation*, Oxford 1979). K tomu také srov. Robert J. W. EVANS – T. V. THOMAS (edd.), *Crown, Church and Estates. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, London 1991. Podobný přístup jako R. J. W. Evans zvolil při výzkumu integračních procesů ve Španělském království také John H. ELLIOT, *Spain and Its World 1500-1700: Selected Essays*, New Haven-London 1989.

historickoantropologické, prozopografické či strukturální přístupy udržují svoji aktuálnost až do současnosti.²³

I když z předchozích řádků vyplývá, že poznávání a interpretaci dvora Leopolda I. byla v rakouském dějepisectví věnována do poloviny devadesátých let 20. století jen malá pozornost, zejména historikové architektury a dějin umění dosáhli cenných dílčích poznatků. Ve svých pracích se zabývali především architektonickým vývojem či výzdobou jednotlivých rezidencí habsburských císařů.²⁴ Až v posledním desetiletí směřovaly tyto popisně a materiálově pojaté výzkumy k důkladnější analýze ideové náplně freskové výzdoby, myšlenkového světa stavitele, hmotné kultury sídel panovnické rodiny či osvětlení funkčního významu těchto staveb.²⁵ Čilý zájem o studium uměleckohistorických otázek jen dokreslují četné biografie dvorních architektů a malířů.²⁶ Stranou zájmu však nezůstávaly ani další oblasti kulturních dějin panovnického dvora ve Vídni. Souběžně vznikaly první práce, které se pokoušely zmapovat historii dvorského divadla, hudby a tance.²⁷ Z jednotlivých okruhů

²³ Srov. Josef VÁLKA, *Problémy syntézy moderních českých dějin*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 1049-1057; Markus REISENLEITER, *Habsburgische Höfe in der Frühen Neuzeit – Entwicklungslinien und Forschungsprobleme*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory*, s. 97-114.

²⁴ Moriz DREGER, *Baugeschichte der k. k. Hofburg in Wien bis zum XIX. Jahrhunderte*, Wien 1914 (= Österreichische Kunsttopographie 14); Bruno GRIMSCHITZ, *Das Belvedere in Wien*, Wien 1946; Harry KÜHNEL, *Der Leopoldinische Trakt der Wiener Hofburg*, Anzeiger der phil.-hist. Klasse der österreichischen Akademie der Wissenschaften 97, 1960, s. 147-168; TÝŽ, *Die Hofburg in Wien*, Graz-Köln 1964; Kurt FILIPOVSKY, *Schloß Belvedere. Führer durch Schloß und Garten*, Wien 1976; Kurt EIGL – Peter KODERA, *Die Hofburg in Wien*, Wien 1977; Erich SCHLÖSS, *Die Favorita auf der Wieden um 1700*, WGb 46, 1991, s. 162-170; Elfriede IBY, *Schloß Schönbrunn. Zur frühen Baugeschichte*, Wien 1996.

²⁵ Friedrich B. POLLEROS, *Zur Repräsentation der Habsburger in der bildenden Kunst*, in: Rupert Feuchtmüller – Elisabeth Kovács (edd.), *Welt des Barock*, Wien-Freiburg-Basel 1985, s. 87-104; TÝŽ, *Imperiale Repräsentation in Klosterresidenzen und Kaisersälen*, *Alte und moderne Kunst* 30, 1985, s. 17-27; TÝŽ, *Tradition und Recreation. Die Residenzen des österreichischen Habsburger in der frühen Neuzeit (1490-1780)*, *Majestas* 6, 1998, s. 91-148; TÝŽ, *Kaiser, König, Landesfürst: Habsburgische „Dreifaltigkeit“ im Porträt*, in: Andreas Beyer – Ulrich Schütte – Lutz Unbehaun (edd.), *Bildnis, Fürst und Territorium*, München-Berlin 2000 (= Rudostädter Forschungen zur Residenzkultur 2), s. 189-218; Christian BENEDIK, *Die herrschaftlichen Appartements. Funktion und Lage während der Regierungen von Kaiser Leopold I. bis Kaiser Franz Joseph I.*, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 51, 1997, s. 552-570; Markus REISENLEITER, *Habsburgische Höfe in der frühen Neuzeit – Entwicklungslinien und Forschungsprobleme*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= *Opera historica* 7), s. 97-114.

²⁶ Bruno GRIMSCHITZ, *Johann Lucas von Hildebrandt*, Wien 1932; Erich HUBALA, *Johann Michael Rottmayr*, Wien-München 1981; Peter FIDLER, *Zur Bauaufgabe in der Barockarchitektur. Das Palais Quastenbergr. Ergänzende Forschungen zu einer Prandtauer-Monographie*, Innsbruck 1985; Hellmut LORENZ, *Domenico Martinelli und die österreichische Barockarchitektur*, Wien 1991 (= Österreichische Akademie der Wissenschaften philosophisch-historische Klasse: Denkschriften 218); TÝŽ, *Johann Bernard Fischer von Erlach*, Zürich 1992; Manfred KOLLER, *Die Brüder Strudel. Hofkünstler und Gründer der Wiener Kunstakademie*, Innsbruck 1993.

²⁷ Adolf KOCZIRZ, *Exzerpte aus den Hofmusikakten des Wiener Hofkammerarchivs*, *Studien für Musikwissenschaft* 1, 1913, s. 278-303; Egon WELLESZ, *Die Opern und Oratorien in Wien von 1660-1708*, *Studien für Musikwissenschaften* 6, 1919, s. 5-138; Franz HADAMOWSKY, *Barocktheater am Wiener Kaiserhof. Mit einem Spielplan (1625-1740)*, Wien 1955; Herwig KNAUS (ed.), *Die Musiker im Archivbestand des kaiserlichen Obersthofmeisteramtes (1637-1705)* I-III, Wien 1967-1969; Herbert SEIFERT, *Die Oper am*

tohoto široce rozvětveného tematického bloku se těšily značné pozornosti odborníků rozboru projevů dvorské reprezentace,²⁸ slavností²⁹ či interpretace dvorského ceremoniálu na císařském dvoře.³⁰

Rozhodující impuls k rozsáhlé diskusi o problematice raně novověkých šlechtických a panovnických dvorů, jež se rozpoutala na počátku devadesátých let 20. století, dalo dnes již klasické dílo Norberta Eliase o dvoru Ludvíka XIV. „*Die höfische Gesellschaft*“, které vyšlo roku 1969.³¹ Tento sociolog německého původu se ve svých výzkumech věnoval vývoji

Wiener Kaiserhof im 17. Jahrhundert, Tutzing 1985; Maria Teresa MURARO (ed.), *L'opera italiana a Vienna prima di Metastasio*, Florenz 1990 (= Studi di Musica Veneto 16); Theofil ANTONICEK, *Die Musikalischen Jugendwerke Leopolds I.*, Studien für Musikwissenschaft 42, 1993, s. 97-113; Andrea SOMMER-MATHIS, *Die Tänzer am Wiener Hofe im Spiegel der Obersthofmeisteramtsakten und Hofparteiprotokolle bis 1740*, Wien 1992.

²⁸ Walter PILLICH, *Kunstregesten aus den Hofparteiprotokollen des Obersthofmeisteramtes von 1637-1780*, MÖStA 12, 1959, s. 448-478; MÖStA 13, 1960, s. 518-540; Herbert HAUPT, *Archivalien zur Kulturgeschichte des Wiener Hofes II. Kaiser Leopold I. Die Jahre 1657-1660*, Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien 76, 1980, s. I-L; TÝŽ, *Archivalien zur Kulturgeschichte des Wiener Hofes III. Kaiser Leopold I. Die Jahre 1661-1670*, Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien 79, 1983, s. I-CXIX; Evelin OBERHAMMER, *Archivalien zur Kulturgeschichte des Wiener Hofes. Erzherzog Karl (VI.). Die Jahre 1695 und 1696*, Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien 78, 1982, s. I-XXX; TÁŽ, *Archivalien zur Kulturgeschichte des Wiener Hofes. Erzherzog Karl (VI.). Die Jahre 1696 und 1706*, Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien 81, 1985, s. I-XL.

²⁹ K tomu obecně Richard ALEWYN, *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste in Dokument und Deutung*, Hamburg 1959. Z dílčích prací Hilde HAIDER-PREGLER, *Das Roßballet im Inneren Burghof zu Wien (Janner 1667)*, Maske und Kothurn 15, 1969, s. 291-324; Angela STÖCKELE, *Geburten und Taufen am barocken Kaiserhof*, Österreich und Literatur 18, 1974, s. 129-141; Karl VOCELKA, *Habsburgische Hochzeiten 1550-1600. Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Wien-Köln-Graz 1976 (= Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 65); Herbert SEIFERT, *Der Sigprangende Hochzeit-Gott. Hochzeitsfeste am Wiener Hof der Habsburger 1622-1699*, Wien 1988; Andrea SOMMER-MATHIS, *Tu felix Austria nube. Hochzeitsfeste der Habsburger im 18. Jahrhundert*, Wien 1994 (= Drama per Musica 4). Souhrnně k tomu Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Die private Welt der Habsburger. Leben und Alltag einer Familie*, Graz-Wien-Köln 1998, s. 13-184; Andreas GUGLER, *Feste des Wiener Hofes von der Mitte des 15. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, Frühneuzeit-Info 11, 2000, č. 1, s. 77-176; Karl VOCELKA, *Feste der frühen Neuzeit in der österreichischen Geschichtsschreibung*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 21-36.

³⁰ Elisabeth KOVÁCS, *Kirchliches Zeremoniell am Wiener Hof des 18. Jahrhundert im Wandel von Mentalität und Gesellschaft*, MÖStA 32, 1979, s. 109-142; Angela STÖCKELE, *Taufzeremoniell und politische Patenschaft am Kaiserhof*, MIOG 90, 1982, s. 271-337; Christina HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell von 1500-1700*, Frankfurt am Main-Bern-New York 1985 (= Erlanger Historische Studien 8); Magdalena HAWLIK-van de WATER, „*Der schöne Tod*.“ *Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640 und 1740*, Wien 1989; Christian BENEDIK, *Zeremonielle Abläufe in habsburgischen Residenzen um 1700. Die Wiener Hofburg und die Favorita auf der Wieden*, WGb 46, 1991, s. 171-178; Andrea SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale. Rang- und Sitzordnungen bei theatralischen Veranstaltungen am Wiener Kaiserhof im 17. Jahrhundert*, in: Jörg-Jochen Berns – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 91-148. Souhrnně k tomu Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Die Lebenswelt der Habsburger. Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie*, Köln-Graz-Wien 1997, s. 227-304.

³¹ Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königstums und der höfischen Aristokratie. Mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main 1990; TÝŽ, *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen I-II*, Amsterdam 1997 (= Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 158). K významu díla Norberta Eliase pro současnou historickou vědu podnětně Markus REISENLEITNER, *Die Bedeutung der Werke und Theorien Norbert Elias' für die Erforschung der Frühen Neuzeit*, Frühneuzeit-Info 1, 1990, č. 1, s. 45-57 a především příspěvky ve sborníku Claudia OPITZ (ed.), *Höfische Gesellschaft und Zivilisationsprozeß. Norbert Elias' Werk in*

dvorské společnosti ve Versailles a jejímu vztahu k francouzskému králi. Dvůr považoval za mocenský nástroj v rukou panovníka, jenž se pomocí pevně stanoveného dvorského ceremoniálu snažil k sobě připoutat a následně „domestifikovat“ nejurozenější složku společnosti. Urození, kteří se pohybovali v této zlaté kleci, museli mít neustále na zřeteli vlastní společenské postavení, dávat veřejně najevo svoji moc a status. Proto se pobyt u císařského dvora stával místem vzájemného politického soupeření, reprezentace, místem, kde se vytvářely nové formy chování a myšlení, místem civilizačního pokroku.³²

Eliasem nastíněného ideálního modelu dvorské společnosti se v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. věku chopili další badatelé – Jürgen von Krüedener a Hubert Christian Ehalt – a snažili se jeho zákonitosti přenést na dvůr habsburských císařů.³³ Po vzoru německého sociologa i zde hledali konkrétní projevy civilizačního pokroku, disciplinace a racionalizace šlechty. Panovnícký dvůr ve Vídni pokládali, podobně jako Norbert Elias, za mocenský nástroj panovníka namířený proti urozeným osobám, neboť vladař ve svých rukou soustřeďoval veškeré ekonomické a sociální prostředky nutné k potvrzení či zvýšení společenského statutu šlechticů. Díky tomu mohl účinně ovlivňovat a řídit každodenní život této skupiny osob. Převahy nad ostatními vrstvami Habsburkové dosáhli pouze tím, že v první třetině 17. století potlačili starobylé stavovské svobody a práva, nobilitu integrovali do struktury císařského dvora a pevně k sobě připoutali. Symbolem stavovsky přiměřeného života se v očích urozenců stal dlouhodobý pobyt v blízkosti císaře a vlastnictví některého dvorského úřadu.³⁴

Ovšem v evropské historické vědě osmdesátých a devadesátých let 20. století existoval ještě další proud dvorského bádání, který se k Eliasově modelu stavěl kriticky, považoval jej za pouhou teoretickou konstrukci a vytýkal mu malou pramennou oporu.³⁵ Výzkumy Ronalda G. Asche o dvoře anglického krále Karla I., Aloyse Winterlinga o dvoře kolínských kurfiřtů

kulturwissenschaftlicher Perspektive, Köln-Weimar-Wien 2005. K významu Eliasova díla v českém prostředí Jiří ŠUBRT, *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha 1996.

³² N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 281-284.

³³ Jürgen von KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes im Absolutismus*, Stuttgart 1973; Hubert Christian EHALT, *Ausdruckformen absolutistischer Herrschaft. Der Wiener Hof im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien 1980. Zřetelný vliv modelu dvorské společnosti Norberta Eliase je možné pozorovat také u Karin PLODECK, *Hofstruktur und Hofzeremoniell in Brandenburg-Ansbach vom 16. bis 18. Jahrhundert. Zur Rolle des Herrschaftskultes im absolutistischen Gesellschafts- und Herrschaftssystem*, Ansbach 1972.

³⁴ Srov. předchozí poznámka.

³⁵ Z rozsáhlé diskuze o recepci Eliasova díla výběrově Richard van DÜLMEN, *Norbert Elias und der Prozess der Zivilisation. Die Zivilisationstheorie im Lichte der historischen Forschung*, in: týž (ed.), *Gesellschaft der frühen Neuzeit: Kulturelles Handeln und sozialer Prozess*, Köln am Rhein 1993, s. 361-371; Wolfgang JÄGER, *Menschenwissenschaft und historische Sozialwissenschaft. Zur Rezeption von Norbert Elias*, AKG 77, 1995, s. 85-116; Karl-Siegbert REHBERG (ed.), *Norbert Elias und die Menschenwissenschaften*, Frankfurt am Main 1996; Gerd SCHWERHOFF, *Zivilisationsprozeß und Geschichtswissenschaft. Norbert Elias' Forschungs-Paradigma in historischer Sicht*, HZ 266, 1998, s. 61-105; Antony La VOPA, *Der Höfling und der Bürger. Reflexionen über Norbert Elias*, HA 8, 2000, s. 119-134.

v letech 1688-1794 a analýza královského dvora v 17. a první polovině 18. věku ve Švédsku od Fabiana Perssona jasně ukázaly, že koncepce dvora Ludvíka XIV. ve Versailles, jak ji načrtl Norbert Elias, není univerzálně platná pro další evropské dvory.³⁶ Mnohem detailnější kritice podrobil teoretický model sociologa německého původu nizozemský historik Jeroen Duindam, jenž se ve svých výzkumech věnoval srovnání dvorů Ludvíka XIV. a Leopolda I.³⁷ Jádrem komparativního přístupu se stal rozbor shodných a odlišných rysů dvorského ceremoniálu těchto katolických monarchů. Po jejich důkladné analýze dospěl k přesvědčení, že dvorská společnost ve Versailles a Vídni představovala dva politicky i sociálně rozdílné světy, které fungovaly na protichůdných principech. Personální skladba nebo civilizační poslání obou dvorů toho byly důkazem. Zatímco v případě francouzského královského dvora docházelo od druhé poloviny 17. století k náhlému omezení počtu osob, jež zde vykonávaly službu, u Habsburků je možné pozorovat opačnou tendenci – výrazný nárůst – a proměnu ve vnímání významu jednotlivých dvorských úřadů. Také životní styl a kulturní úroveň stály na zcela jiných základech. Versailles symbolizovalo pro urozence francouzského původu nedostižný vzor, kterému se snažili alespoň přiblížit. Naproti tomu mnohé knížecí domácnosti v jednotlivých teritoriích Římsko-německé říše svojí okázalostí a přepychem předstihly Hofburg.³⁸

³⁶ Aloys WINTERLING, *Der Hof der Kurfürsten von Köln 1688-1794. Eine Fallstudie zur Bedeutung „absolutistischer“ Hofhaltung*, Bonn 1986; Ronald G. ASCH, *Der Hof Karls I. vom England. Politik, Provinz und Patronage*, Köln-Weimar-Wien 1993; Fabian PERSSON, *Servants of Fortune: The Swedish Court Between 1598 and 1721*, Lund 1999. Například Aloys Winterling kritizoval model figurací Norberta Eliase jako příliš mechanický. A. WINTERLING, *Der Hof der Kurfürsten von Köln*, s. 18-19.

³⁷ Jeroen DUINDAM, *Myths of Power. Norbert Elias and the Early Modern European Court*, Amsterdam 1995; TÝŽ, *Norbert Elias und der frühneuzeitliche Hof. Versuch einer Kritik und Weiterführung*, HA 6, 1998, s. 370-387; TÝŽ, *Norbert Elias and the History of the court: old questions, new perspectives*, in: Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (edd.), *Hof und Theorie. Verstehen und Erklären eines historischen Phänomens*, Köln-Weimar-Wien 2004, s. 91-104; TÝŽ, *The Keen Observer versus the Grand-Theorist: Elias, Anthropology and the Early Modern Court*, in: C. Opitz (ed.), *Höfische Gesellschaft*, s. 87-104. Ovšem i Duindamova kritika Eliasova modelu si našla své odpůrce, kteří vytýkají teoriím a závěrům nizozemského historika malou pramennou oporu. K tomu Katrin KELLER, *Der Wiener Hof von außen. Beobachtung zur Reflexion des Kaiserhofes im Reich im 17. und 18. Jahrhundert*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, s. 21-31; Sigrid FREISLEBEN – Elisabeth HILSCHER – Christine OTTNER – Stefan SIENELL, *Die Wiener Hofgesellschaft während der Regierungszeit Kaiser Leopolds I. (1657-1705). Eine Projektvorschau*, MRK 12, 2002, č. 1, s. 30-39, zde s. 36-37.

³⁸ Jeroen DUINDAM, *The court of the Austrian Habsburgs: locus of a composite heritage*, MRK 8, 1998, č. 2, s. 24-58; TÝŽ, *Ceremony et court. Reflections on an elusive subject*, Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte 26, 1999, č. 2, s. 131-140; TÝŽ, *Vienna and Versailles. A comparative approach*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, č. 2, s. 10-20; TÝŽ, *The Bourbon and Austrian Habsburg Courts. Numbers, Ordinances, Ceremony – and Nobles*, in: Ronald G. Asch (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 181-206; TÝŽ, *Ceremonial staffs and paperwork at two courts: France and the Habsburg monarchy ca. 1550-1720*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster 2001 (= Forschungen zur Geschichte der Neuzeit. Marburger Beiträge 1), s. 369-388; TÝŽ, *Problems and prospects for a „new“ history of the court: the Habsburg Hofstaat in perspective*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 49-66. Výsledkem systematické srovnávacího studia dvoru Bourbonů a Habsburků v 16.-18. století je syntéza TÝŽ, *Vienna and Versailles*. K tomu srov. Grete

U symbolického zrodu systematického bádání o dvorech habsburských císařů stála recenze Grete Klingensteinové na knihu amerického historika Johna Philipa Spielmana o ubytovacích možnostech šlechty ve Vídni v letech 1600-1740 a vazbách mezi dvorem a metropolí podunajské monarchie. Ve své kritické stati poukázala především na absenci moderně pojímaného výzkumu císařského dvora ve středoevropském prostoru, a zejména v rakouské historiografii, který by reflektoval nejnovější metodologické podněty západoevropského a amerického dějepisectví. Vlastní hodnocení publikace a stručnou bilanci dosavadního výzkumu zakončila nastíněním možných badatelských východisek budoucího historického bádání.³⁹ Další nezbytný krok k institucionalizaci a především organizačnímu i finančnímu zastřešení výzkumu dvorů habsburských panovníků představovalo vytvoření pracovní skupiny Höfe des Hauses Österreich na jaře roku 1999.⁴⁰ U jejího zrodu stála právě Grete Klingensteinová, Beatrix Bastlová, Gernot Heiss, Stefan Siennell a Karl Vocelka. Zakládající členové si jako jeden z hlavních cílů vytkli zajištění vhodných podmínek pro interdisciplinární přístup ke zvolenému tématu a lepší výměny informací o dílčích vědeckých projektech, jež se po obsahové stránce zabývaly problematikou dějin císařského dvora od středověku až do zániku habsburské monarchie roku 1918. Nutným předpokladem ke zprostředkování nejnovějších výsledků bádání, koncepčních a metodologických podnětů jsou pravidelná setkání k dílčím tematicky ohraničeným okruhům, která se konají jednou až dvakrát do roka.⁴¹

Jeden z důležitých metodologických proudů, který se zejména v rakouské historiografii začal prosazovat od počátku devadesátých let, byl úzce spjat s vlivem studia dějin mentalit, kulturní a sociální antropologie. K jeho postupnému prosazení napomohly nejen badatelské výsledky sedmdesátých a osmdesátých let, ale také snaha o ediční zpřístupnění pramenů osobní povahy širší badatelské veřejnosti.⁴² Důležitou roli při přijímání inovačních proudů západoevropského i amerického dějepisectví ve středoevropském prostoru

KLINGENSTEIN, *Zwei Höfe im Vergleich: Wien und Versailles*, Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte 32, 2005, č. 2, s. 169-179.

³⁹ Grete KLINGENSTEIN, *Der Wiener Hof in der Frühen Neuzeit. Ein Forschungsdesiderat*, ZHF 22, 1995, s. 237-245; John Philip SPIELMAN, *The City and the Crown. Vienna and the Imperial Court, 1600-1740*, West Lafayette 1993.

⁴⁰ Václav BŮŽEK, *Ohlédnutí za prvními pěti workshopy pracovní skupiny Höfe des Hauses Österreich*, ČČH 100, 2002, s. 202-204, zde s. 202.

⁴¹ K programové náplni těchto setkání (workshopů) podrobněji Stefan SIENELL, *Arbeitskreis „Höfe des Hauses Österreich“*, MRK 10, 2000, č. 2, s. 27-28; Jan Paul NIEDERKORN – Stefan SIENELL, *Arbeitskreis „Höfe des Hauses Österreich“*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, č. 2, s. 7-9. Tematické zaměření jednotlivých setkání, která pracovní skupina pořádala od roku 1999, blíže zhodnotil V. BŮŽEK, *Ohlédnutí za prvními pěti workshopy a TÝŽ, Dvůr habsburských císařů*, s. 16-17, pozn. 31.

⁴² Soupis a komentář k pramenům osobní povahy v rakouském prostředí poskytl H. TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse*; TÝŽ, *Vielfalt der Formen*. K pramenným východiskům současného bádání o císařském dvoře podrobněji J. PAUSER – M. SCHEUTZ – T. WINKELBAUER (edd.), *Quellenkunde*.

sehrál tým historiků v čele s Gernotem Heissem a Beatrix Bastlovou. Právě oni upřeli svoji pozornost k myšlenkovému světu a každodennímu životu raně novověkých urozených osob. V dílčích studiích se pokusili zevrubně naznačit průběh kariér vybraných dvorských hodnostářů, význam prestiže služby v bezprostředním okolí panovníka, vystupování a výbavu dvořanů a dvorních dam v rezidencích vládnoucího rodu. Oba autoři také zdůraznili klíčovou roli císařského dvora, kterou hrál při výběru životních partnerů osob spjatých nejen s touto mocenskou strukturou.⁴³ Ovšem výzkumy Beatrix Bastlové sahají mnohem dále. Od devadesátých let 20. století systematicky studovala rozsáhlé pramenné celky z centrálních a zejména šlechtických rodinných archivů, které vypovídají o životě šlechticů, jejich sociální identitě a roli ve společnosti raného novověku. Následně analyzovala a interpretovala rituály životních cyklů urozených dam, objasnila dobovou podmíněnost faktorů, jež utvářely sociální identitu šlechticů chápanou jako svěbytný projev myšlení a jednání v různých etapách životního cyklu.⁴⁴

Na práci svých učitelů navázala Susanne Claudine Pilslová, jež se ve vlastních výzkumech zaměřila na korespondenci (denní relace) Johanny Theresie z Harrachu, která v letech 1665, 1676-1677 podávala pravidelné zprávy o společenském ruchu raně novověké Vídni svému muži Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu, císařskému vyslanci u španělského královského dvora v Madridu.⁴⁵ S vynikající znalostí teoretických otázek dějin mentalit či historické antropologie interpretovala rozmanitý obraz sociálního prostoru města na Dunaji,

⁴³ Gernot HEISS, *Integration in die höfische Gesellschaft als Bildungsziel. Zur Kavaliertour des Grafen Johann Sigmund von Hardegg 1646/1650*, Jahrbuch des Vereines für Landeskunde 48-49, 1982-1983, s. 99-114; Beatrix BASTL – Gernot HEISS, *Hofdamen und Höflinge zur Zeit Kaiser Leopolds I. Zur Geschichte eines vergessenen Berufstandes*, OH 5, 1996, s. 187-265; Beatrix BASTL, *Der Wiener Hof als sozialer, realer und symbolischer Raum von Maximilian II. bis Karl VI.*, MRK 6, 1996, č. 1, s. 19-20; TÁŽ, *Das österreichische Frauenzimmer. Zur Rolle der Frau im höfischen Fest- und Hofleben 15. bis 17. Jahrhundert*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000* (= Opera historica 8), s. 79-105; TÁŽ, *Das Österreichische Frauenzimmer. Zum Beruf der Hofdame in der Frühen Neuzeit*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Stuttgart 2000 (= Residenzforschung 11), s. 355-376.

⁴⁴ Pouze výběrově Beatrix BASTL, „*Adeliger Lebenslauf*“. *Die Riten um Leben und Sterben in der frühen Neuzeit*, in: *Adel im Wandel*, s. 377-389; TÁŽ, *Domina ac Mulier. Quellenstudien zur Geschichte der adeligen Frau in den Ländern der ehemaligen Habsburgermonarchie (15. bis 18. Jahrhundert)*, MRK 6, 1996, č. 1, s. 14-17; TÁŽ, *Hochzeitsrituale. Zur Sozialanthropologie von Verhaltensweisen innerhalb des österreichischen Adels der Frühen Neuzeit*, in: Wolfgang Adam (ed.), *Geselligkeit und Gesellschaft im Barockzeitalter*, Wiesbaden 1997 (= Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung 28), s. 751-764; TÁŽ, *Adeliger Alltag im Spiegel der Lebensalter*, in: Ernst Bruckmüller (ed.), *Alltagserfahrungen in der Geschichte Österreichs*, Wien 1998, s. 74-91; TÁŽ, *Haus und Haushaltung des Adels in den österreichischen Erbländern im 17. und 18. Jahrhundert*, in: R. G. Asch (ed.), *Die europäische Adel*, s. 263-285. Svoje poznatky o postavení šlechticů v raně novověké společnosti shrnula v díle TÁŽ, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000. Práce Beatrix Bastlové komplexně shrnul a zhodnotil Václav BŮŽEK, *Nové příspěvky Beatrix BASTLOVÉ o šlechtících ve dvorské společnosti raného novověku*, FHB 19, 1998, s. 193-199. Z prací spolupracovnic Beatrix Bastlové D. AICHHOLZER, *Frauenbriefe*; Susanne Claudine PILS, *Hof/Tratsch. Alltag bei Hof im ausgehenden 17. Jahrhundert*, WGb 53, 1998, s. 77-99.

⁴⁵ TÁŽ, *Schreiben Über Stadt. Das Wien der Johanna Theresia Harrach 1639-1716*, Wien 2002 (= Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 36).

v němž se šlechtična pohybovala. Postupně naznačila subjektivní vztah urozené dámy k metropoli habsburského soustátí, císařskému dvoru, harrachovskému paláci a vlastním soukromým pokojům, zejména ložnici. Právě emocionální prožitky, jež poutaly autorku dopisů k jednotlivým sociálním oblastem, a reflexe obrazu každodennosti dvora Leopolda I., vídeňských paláců nebo kostelů očima Johanny Theresie z Harrachu tvoří pevnou osu knihy. Ovšem Susanne Claudine Pilsová šla mnohem dál. Díky neobyčejné vypovídací hodnotě pramene si mohla dovolit provést rozbor denních i týdenních životních cyklů šlechtičny a podat zasvěcený výklad o manželském soužití, sexualitě, těhotenství, porodu, výchově potomků, nemocech či smrti, o citově zabarveném pohledu barokního člověka na tyto kategorie. Svými koncepčními i metodologickými východisky představuje kniha Susanne Claudine Pilsové originální sondu do myšlenkového světa a každodenního života urozené vrstvy raně novověké společnosti, která dlouhodobě pobývala v prostředí císařského dvora a rezidenčním městě panovníka.

Další okruh bádání o vídeňském dvoře v devadesátých letech 20. věku navázal na popisné práce z politických a správních dějin císařského dvora z 19. a první poloviny 20. Ty se staly nezbytným východiskem pro detailnější poznání složitého mechanismu císařského dvora. Již Hubert Christian Ehalt v roce 1980 upozorňoval na skutečnost, že odosobněný, složitý mechanismus císařského dvora bylo třeba „zaldnit“ a blíže poznat životní osudy jedinců, kteří pobývali v tomto prostředí. Podle jeho mínění bylo nezbytně nutné dodat dosavadnímu dvorskému bádání určitý sociální podtext.⁴⁶ Na tomto základě bude možné odhalit skutečné mocenské vztahy mezi Leopoldem I. a jednotlivými dvorskými hodnostáři, různými mocenskými frakcemi, jež se formovaly na půdorysu příbuzenských, klientelských, zájmových či názorových pout.⁴⁷ Že urozencům, kteří působili ve struktuře císařského dvora, byla prozatím věnována pouze okrajová pozornost, svědčí i naprostá absence jejich

⁴⁶ H. Ch. EHALT, *Ausdruckformen*, s. 131. O tom také Hellmut LORENZ, *Vienna Gloriosa Habsburgica?*, *Kunsthistoriker Mitteilungen des österreichischen Kunsthistorikerverbandes* 2, 1985, č. 4-5, s. 44-49, zde s. 48. Na tento nedostatek rovněž poukazuje probíhající evropská diskuse o problematice absolutismu v raném novověku. Srov. Niclas HENSHALL, *The Myth of Absolutism. Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*, London-New York 1992; Heinz DUCHHARD, *Das Zeitalter des Absolutismus*, München 1992; TÝŽ, „Absolutismus“ – *Abschied von einem Epochenbegriff?*, *HZ* 267, 1994, s. 113-122; TÝŽ, *Die Absolutismusdebatte – eine Antipolemik*, *HZ* 275, 2002, s. 323-331; Ronald G. ASCH – Heinz DUCHHARD (edd.), *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550-1700)*, Köln-Weimar-Wien 1996; Peter BAUMGART, *Absolutismus ein Mythos? Aufgeklärter Absolutismus ein Widerspruch? Reflexionen zu einem kontroversen Thema gegenwärtiger Frühneuzeitforschung*, *ZHF* 27, 2000, s. 573-589; Katarína ČAPLOVIČOVÁ, *Absolutismus jako historický pojem a jav*, *HČ* 49, 2001, s. 100-119. V českém prostředí shrnuli probíhající diskusi Tomáš KNOZ, *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*, *ČMM* 121, 2002, s. 451-483; Josef VÁLKA, *Středověké kořeny mocenského dualismu panovníka a obce. Historiografické aspekty diskusí o „absolutismu“*, *ČMM* 123, 2004, s. 311-335.

⁴⁷ Gaétan GUILLOT, *Léopold Ier et sa cour (1681-1684)*, *RQH* 37, 1907, s. 401-446; Linda FREY – Marsha FREY, *The Latter Years of Leopold I and His Court, 1700-1705: A Pernicious Factionalism*, *The Historian* 40, 1978, s. 479-491.

moderních životopisných zpracování. Kromě několika koncepčně a metodologicky zastaralých biografii jednotlivých významných dvorských hodnostářů, diplomatů a vojevůdců ve službách Leopolda I.⁴⁸ se novějšího zpracování nedočkaly, s výjimkou Liechtensteinů, ani starší práce o dějinách nejdůležitějších šlechtických rodů, jež se dlouhodobě pohybovaly v tomto výlučném sociálním prostředí.⁴⁹ Až katalog z dolnorakouské zemské výstavy „*Adel im Wandel*“, pořádané na zámku Rosenberg v roce 1990, představoval jeden z milníků ve vývoji moderního bádání o dějinách nejurozenější složky raně novověké společnosti. Poprvé

⁴⁸ Adam WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I., 1609-1677. Sein Leben und Wirken*, Wien 1869; Andreas von THÜRHEIM, *Feldmarschal Ernst Rüdiger Graf Starhemberg. 1683 Wiens ruhmvoller Verteidiger (1638-1701)*, Wien 1882; Alfred Francis PRIBRAM, *Franz Paul Freiherr von Lisola (1613-1674) und die Politik seiner Zeit*, Leipzig 1894; Victor FLEISCHER, *Fürst Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler*, Wien-Leipzig 1910 (= Veröffentlichungen der Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs 1); Grete MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615-1677)*, AÖG 114, 1938, s. 295-509; Brigitte HOLL, *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberg und die österreichische Finanzpolitik der Barockzeit (1703-1715)*, Wien 1976 (= Archiv für österreichische Geschichte 132); Christian BEESE, *Markgraf Hermann von Baden (1628-1691). General, Diplomat und Minister Kaiser Leopolds I.*, Stuttgart 1991 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg. Reihe B: Forschungen 121); Markus BAUMANN, *Das publizistische Werk des kaiserlichen Diplomaten Franz Paul Freiherr von Lisola (1613-1674). Ein Beitrag zum Verhältnis von Absolutistischem Staat, Öffentlichkeit und Mächtepolitik in der Frühen Neuzeit*, Berlin 1994 (= Historische Forschungen 53). Do protikladu k těmto pracím je možné postavit moderně zpracovanou biografickou skicu rakouského šlechtice konce 16. a první poloviny 17. století Gundakara z Liechtensteina od Thomase WINKELBAUERA, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999 (= Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 34). Snad jen v případě císařského vojevůdce italského původu Raimonda Montecuccoli lze hovořit o určitém badatelském pokroku. I když existují starší biografie Cesare CAMPORI, *Raimondo Montecuccoli, la sua famiglia e i suoi tempi*, Firenze 1876; Julius GROSSMANN, *Raimund Montecuccoli. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte des siebzehnten Jahrhunderts, vornehmlich der Jahre 1672-1673*, AÖG 57, 1879, 399-462; Harm KAUFMANN, *Raimondo Graf Montecuccoli 1609-1680. Kaiserlicher Feldmarschall, Militärtheoretiker und Staatsmann*, Berlin 1971 (Disertační práce) a nejnověji populárně zaměřená práce Georga SCHREIBERA, *Raimundo Montecuccoli. Feldherr, Schriftsteller und Kavalier. Ein Lebensbild aus dem Barock*, Graz-Wien-Köln 2000, představuje dobrý heuristický základ k poznání myšlenkového světa, osobnosti, politického myšlení a činnosti Raimonda Montecuccoli několik starších i moderně pojatých edic urozenscovy korespondence či literárních děl. Srov. Alois VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli I-IV*, Wien 1899-1900; Adalbert FUCHS (ed.), *Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des nordischen Krieges in den Jahren 1659-1660*, Wien-Leipzig 1910 (= Veröffentlichungen der Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs 2); Roberto LURAGHI (ed.), *Le opere di Raimundo Montecuccoli I-III*, Roma 1988-2000. Srov. také více než patnáctisetstránkové zamyšlení nad literárním dílem knížete od Fabia MARTELLI, *Le Leggi, Le Armie e Il Principe. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecuccoli I*, Bologna 1992. Zvláštní místo ve struktuře císařského dvora zaujímali osobní zpovědníci císaře a jeho rodiny. Ovšem i v tomto případě je třeba s výjimkou Marka d'Aviana odkázat jen na dílčí časopisecké studie. K tomu obecně Bernhard DUHR, *Die Beichtväter am Wiener Kaiserhofe in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Die Kultur 18, 1917, s. 84-98. Z jednotlivých duchovních Marie HÉYRET, *P. Marcus von Aviano O.M.CAP. (1631-1699) I-IV*, München 1937-1946; Erich FEIGL, *Halbmond und Kreuz. Marco d'Aviano und die Rettung Europas*, Wien-München 1993.

⁴⁹ Jakob von FALKE, *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein I-III*, Wien 1868-1882; Volker PRESS – Dietmar WILLOWEIT (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*, Vaduz-München-Wien 1988²; Evelin OBERHAMMER (ed.), *Der Ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, Wien-München 1990. Z novějších prací o jiných šlechtických rodech Heinrich WURM, *Die Jörger von Tollet*, Linz 1955 (= Forschungen zur Geschichte Oberösterreich 4); Erwein H. ELTZ – Arno STROHMEYER (edd.), *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa, Schloss Weitra, Niederösterreichische Landesausstellung 1994*, Korneuburg 1994; Franz HADRIGA, *Die Trautson. Paladine Habsburgs*, Graz-Wien-Köln 1996.

nabídl širší pohled na dějiny šlechty, neboť se kromě tradičních okruhů z politických, hospodářských a náboženských dějin stala nedílnou částí scénáře výstavy také témata ze šlechtické každodennosti. Současně naznačil další možnosti výzkumu s přihlédnutím k moderním západoevropským či americkým metodologickým proudům.⁵⁰

Neradostný stav poznání životních osudů konkrétních šlechticů i neurozených osob z prostředí dvora Leopolda I. ještě podtrhuje skutečnost, že ani tento barokní Habsburk se netěšil přílišnému zájmu historiků. Když roku 1977 vydal americký dějepisec John Philip Spielman jeho biografii, nijak se netajil tím, že nechtěl nabídnout žádný nový pohled na Leopolda I., ale pouze sesbíral a utřídil doposud známé poznatky o této historické osobnosti.⁵¹ Určitý koncepční a metodický posun je sice možné zaznamenat v práci Jeana Béréngera, ovšem ani on se nevymanil z tradičního půdorysu dynastických, politických a hospodářských dějin. Přesto alespoň zevrubně nahlédl do myšlenkového světa císaře a pokusil se nastínit jeho osobní subjektivní vztah k některým nejvyšším dvorským úředníkům, zejména Janu Ferdinandu Portiovi a Václavu Eusebiovi z Lobkovic.⁵²

Jedno z dalších východisek, jak se vyrovnat s „odosobněným“ výzkumem císařského dvora, představuje prozopografický přístup. Důležitým klíčem k odhalení skutečné sociální skladby dvorské společnosti Leopolda I. a spleťtých sociálních vztahů mezi jednotlivci či mocenskými frakcemi⁵³ je zpracování rozsáhlých pramenných celků uložených zejména

⁵⁰ *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700*, Wien 1990 (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 251).

⁵¹ John Philip SPIELMAN, *Leopold I. of Austria*, London 1977. V německém překladu TÝŽ, *Leopold I. Zur Macht nicht geboren*, Graz-Wien-Köln 1981. Ze starších prací o Leopoldu I. je třeba zmínit Reinharda BAUMSTARKA, *Leopold I.*, Freiburg im Breisgau 1873 (= Sammlung historischer Bildnisse 2. Serie III); Karla Theodora von HEIGEL, *Neue Beiträge zur Charakteristik Kaiser Leopolds I.*, Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München 1890, č. 2, s. 109-147. K jednotlivým studiím o tomto barokním Habsburkovi podrobněji Nana EISENBERG, *Studien zur Historiographie über Kaiser Leopold I.*, MIOG 51, 1937, s. 359-413. Stejný nezáměr jako v případě Leopolda I. je možné zaznamenat i u dalších příslušníků habsburského rodu ve druhé polovině 17. století. S výjimkou první ženy Leopolda I. Markéty Terezy Španělské neexistují kromě několika studií žádné pokusy o biografie dalších dvou manželek císaře – Claudii Felicitas Tyrolské a Eleonoře Magdaleně Falcko-Neuburské – či jeho nevlastní matky Marie Eleonory Gonzagové. W. R. de. VILLA-URRUTIA, *Relaciones*; Gladys TAYLOR, *The Little Infanta*, London 1960; Irme SCHMIDT-DÖRRENBURG, *Margarita Maria. Des Velásquez leibliches Modell*, Wien 1966. K Marii Eleonoře Gonzagové Anna CORETH, *Kaiserin Maria Eleonore, Witwe Ferdinands III., und die Karmelitinnen*, MÖStA 14, 1961, s. 42-61; Katharina FIDLER, *Mäzenatentum und Politik am Wiener Hof: Das Beispiel der Kaiserin Eleonora Gonzaga-Nevers*, Innsbrucker Historische Studien 12/13, 1990, s. 41-68.

⁵² Jean BÉRENGER, *Léopold Ier (1640-1705) fondateur de la puissance autrichienne*, Paris 2004. Srov. také TÝŽ, *L'empereur Léopold Ier souverain baroque*, in: Gertrud Stollwitzer (ed.), *Le baroque autrichien au XVIIIe siècle*, Rouen 1989 (= Publications de l'Université de Rouen 147), s. 11-16.

⁵³ Ke dvorským stranám za vlády Leopolda I. Linda FREY – Marsha FREY, *The Latter Years of Leopold I and His Court, 1700-1705: A Pernicious Factionalism*, *The Historian* 40, 1978, s. 479-491; Jean BÉRENGER, *La Cour impériale de Léopold Ier: partis, clans et clientèles*, in: K. Malettke – Ch. Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge*, s. 257-270; J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 248-257. Srov. také T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 255-287

v centrálních vídeňských archivech.⁵⁴ Jako jeden z prvních si tento dluh rakouské historiografie uvědomil Stefan Siennell, jenž se ve svých výzkumech zabýval dějinami vzniku, vývoje a činností tajné konference od roku 1665 (1666) až do smrti Leopolda I. roku 1705.⁵⁵ Stranou zájmu neponechal ani průběh jednotlivých jednání tohoto poradního grémia císaře či jeho personální obsazení. Pro odpověď o činnosti tajné konference musel podstoupit hluboký a časově náročný pramenný výzkum, v němž postupně zpracoval zápisky sekretářů ze zasedání, korespondenci panovníka se svými důvěrníky, jejich osobní zápisky a diplomatické relace zahraničních vyslanců ve Vídni. V podání Stefana Siennella představuje tato instituce mocenské ohnisko, v němž se řešily všechny důležité otázky vnitřní a především zahraniční politiky habsburského soustátí. Konečné rozhodnutí však vždy patřilo panovníkovi; záleželo jen na něm, zda vzal na vědomí mínění členů tajné konference. Druhou neméně důležitou osu práce tvoří 63 biogramů radů a sekretářů, kteří působili v tajné konferenci během dlouhé vlády Leopolda I. Práce Stefana Siennella se také pokusila poznat složitou sociální strukturu jednoho z nejdůležitějších politických orgánů císařského dvora, zejména jeho mocenských špiček, jež se podílely na vládě v celé monarchii. Průnik strukturálního a prozopografického přístupu umožňuje lépe poznat modely kariér raně novověkých urozenců, kteří svůj život zasvětili službě v bezprostředním okolí panovníka.⁵⁶

Právě monografie Stefana Siennella koncepčně předznamenala další vývoj bádání o dvorech habsburských panovníků a stala se jakýmsi přebrazem pro dva ambiciózní

⁵⁴ Ronald G. ASCH, *Courtiers, Patronage and Faction in Early Stuart England. The Caroline Court and the Limits of Prosopography (c. 1625-1640)*, in: Jean-Philippe Genet – Günther Lottes (edd.), *L'etat moderne et les elites XIIIe-XVIIIe siecles. Apports et limites de la methode prosopographique*, Paris 1996 (= *Histoire Moderne* 36), s. 149-163. Srov. Volker BAUER, *Repertorium territorialer Amtskalender und Amtshandbücher im Alten Reich: Adress-, Hof-, Staatskalender und Staatshandbücher des 18. Jahrhunderts, II. Heutiges Bayern und Österreich, Liechtenstein*, Frankfurt am Main 1999.

⁵⁵ Stefan SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien 2001. Srov. TÝŽ, *Die Sitzungen der Geheimen Konferenz unter Kaiser Leopold I.*, *Frühneuzeit-Info* 8, 1997, č. 2, s. 211-214; TÝŽ, *Die kaiserlichen Beratungsgremien und die spanische Erbfolge (1699/1700)*, *MÖStA* 47, 1999, s. 117-145. K činnosti tohoto poradního orgánu císaře se vyjádřil také Jean BÉRENGER, *La Conférence secrète de l'empereur Léopold Ier*, *Il Pensiero Politico* 13, 1980, s. 233-239.

⁵⁶ K tomu podnětně Grete KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton*, Göttingen 1975; Klaus MÜLLER, *Habsburgischer Adel um 1700: Die Familie Lamberg*, *MÖStA* 32, 1979, s. 78-108; Georg HEILINGSETZER, *Fata Starhembergica. Aristokratie, Staat und Militär zur Zeit des Prinzen Eugen am Beispiel des Hauses Starhemberg*, in: Carl Gutkas (ed.), *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, Salzburg-Wien 1985, s. 87-98; András KOLTAI, *Adam Batthyány in Wien. Die Hofkarriere eines ungarischen Aristokraten in der Mitte des 17. Jahrhunderts*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 275-304; Stefan SIENELL, *Die Ersten Minister Kaiser Leopolds I.: Johann Ferdinand von Portia und Wenzel Eusebius von Lobkowitz*, in: Michael Kaiser – Andreas Pečar (edd.), *Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2003 (= *Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft* 32), s. 317-330. Zajímavé metodologické podněty nabízí také Karin MACHARDY, *Cultural capital, family strategies and noble identity in early modern Habsburg Austria, 1579-1620*, *Past and Present* 163, 1999, s. 36-75 a Renate ZEDINGER, *Migration und Karriere. Habsburgische Beamte in Brüssel und Wien im 18. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2004 (= *Schriftenreihe der österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts* 9).

projekty. Teprve na počátku třetího tisíciletí si část rakouských historiků plně uvědomila, jak složitý mechanismus představoval v 17. století císařský dvůr, kde jeden velký živoucí organismus tvořily také satelitní dvory vládnoucích i ovdovělých císařoven, potomků vladaře či dalších příslušníků habsburského rodu.⁵⁷ Nesnadnou orientaci v jeho struktuře ještě ztěžovalo množství poradních kolegií panovníka a ústředních správních orgánů podunajské monarchie – tajná konference, tajná rada, rada dvorské komory, dvorská válečná rada, říšská dvorská rada a dvorské kanceláře jednotlivých zemí. S příchodem třetího tisíciletí tak vznikly v rakouské historiografii dva ambiciózní a dlouhodobé projekty, jejichž metodologickým východiskem se stal právě prozopografický a strukturální přístup.⁵⁸ Pracovní skupina Sigrid Freislebenové, Elisabeth Hilscherové, Christine Ottnerové a Stefana Siennella se snažila o postižení dvorské společnosti Leopolda I. a rozkrytí leckdy nečitelných vztahů mezi jednotlivými osobami, mocenskými uskupeními a poradními orgány císaře.⁵⁹ Druhý badatelský tým, jehož členy byli Beatrix Bastlová, Gernot Heiss, Sigrid Freislebenová, Katrin Kellerová a Alexandr Sperl, si za svůj prvořadý vědecký cíl vytkl rozplést sloužitou síť vztahů mezi jednotlivými sociálními a politickými strukturami na dvorech Ferdinanda II., Ferdinanda III., jejich manželek a dalších arciknížat. Projekt „*Patronage und Klientel am Wiener Hof*“ se zaměřil na studium klientelských vazeb jednotlivých dvorských hodnostářů či dvorních dam.⁶⁰

Že takto koncipované výzkumy přinášejí své ovoce, dosvědčuje kniha Katrin Kellerové, která se zabývala dvorními dámami u císařského dvora v 17. století.⁶¹ Historičce německého původu nešlo pouze o nástin životních podmínek dvorních dam v prostředí metropole habsburského soustátí, ale svůj výklad podřídila hned od počátku přísně komparativnímu hledisku, kdy srovnala strukturu mužské a ženské části dvorů Ferdinanda II. a Ferdinanda III. Právě hofštát císařoven byl početně několikanásobně menší než panovníka.⁶² Podrobnou analýzou rozdílů mezi ženskou a mužskou částí dvora si připravila prostor pro širší mezinárodní srovnání s dalšími evropskými panovnickými dvory, z něhož

⁵⁷ K tomu programově Stefan SIENELL, *Die Wiener Hofstaate zur Zeit Leopolds I.*, in: K. Malettke – Ch. Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge*, s. 89-110.

⁵⁸ Srov. P. HOROWSKI, „*Pouves-vous trop donner pour une chose si essentielle?*“ *Eine prosopographische Studie der obersten Chargen am Hof von Versailles*, MRK 11, 2001, č. 1, s. 32-53.

⁵⁹ S. FREISLEBEN – E. HILSCHER – Ch. OTTNER – S. SIENELL, *Die Wiener Hofgesellschaft*.

⁶⁰ Gernot HEISS – Beatrix BASTL – Sigrid FREISLEBEN – Katrin KELLER – Andreas SPERL, *Der Wiener Hof und sein Klientel- und Patronagesystem. Ein Projekt am Institut für Geschichte der Universität Wien*, MRK 11, 2001, č. 2, s. 21; Další údaje o probíhajícím projektu „*Patronage und Klientel am Wiener Hof*“ je možné nalézt na jeho internetové stránce www.uniwiie.ac.at/Geschichte/wienerhof.

⁶¹ Katrin KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2005.

⁶² Navíc šlo až na ojedinělé výjimky (nejvyšší hofmistr) výhradně o osoby ženského pohlaví v čele s nejvyšší hofmistryní.

vykrytalizovaly dva odlišné typy ženských hofštátů. Vídeňský společně se španělským, švédským a ženskými částmi dvorů z prostředí Římsko-německé říše stavěla do protikladu k anglickému a francouzskému královskému dvoru. Oba modely se lišily podílem zastoupení mužského prvku. Zatímco první skupina se vyznačovala jasnou převahou ženského pohlaví, druhá zrcadlově kopírovala strukturu dvora anglických a francouzských králů, kde v čele jednotlivých úřadů stál nejvyšší hofmistr, nejvyšší komorník, nejvyšší maršálek a nejvyšší štolba.⁶³ Strukturální proměnu personální skladby hofštátu císařoven za vlády Ferdinanda II. a Ferdinanda III. doložila pečlivě zpracovanými biograpy jednotlivých dvorních dam a hofmistryň. Služba mladých šlechticů v okolí císařovny v sobě nesla určitý sociální rozměr, neboť raně novověkou společností byla vnímána jako paralela ke kavalířským cestám urozenců. Přijetí k císařskému dvoru navíc svobodné dívky přinášelo lepší východisko při hledání budoucího partnera. Z výkladu Katrin Kellerové vystupuje ještě jedna důležitá role dvorních dam – osob, které se vyznačovaly určitým politickým vlivem. K jejich privilegiím náležel neustálý pobyt v bezprostřední blízkosti své paní, a tím i možnost účinně intervenovat ve prospěch svých blízkých či známých. Historikům doposud unikalo, že právě jim patřilo nezastupitelné místo v sociálních sítích uvnitř dvorské společnosti. Dvorní dámy nepůsobily pouze v roli pasivních pozorovatelek každodenního života, ale tím, že stály blíže k císařskému páru než většina dvorského personálu, se aktivně podílely na rozhodování panovníka a jeho ženy. Na konkrétních případech pak historička naznačila, po jakých spojnicích probíhaly mimoinstitucionální vztahy, prostřednictvím nichž se v raném novověku prosazoval osobní vliv. Výzkum Katrin Kellerové zaměřený především na poznání sociálních vazeb uvnitř vídeňské dvorské společnosti se tak stává dalším východiskem k poznání skutečného provozu a činnosti tohoto složitěho organismu. Její prozopografická a strukturální analýza hofštátu císařoven v první polovině 17. století, v níž se odráží historickoantropologický pohled na sociální dějiny panovnického dvora ve Vídni a jeho spojnic do rezidenčního města i dalších

⁶³ Caroline M. HIBBARD, *The Role of a Queen Consort. The Household and Court of Henrietta Maria 1625-1642*, in: R. G. Asch – A. M. Birke (edd.), *Princes, Patronage and the Nobility*, s. 393-414; F. PERSSON, *Servants of Fortune*; Magdalena S. SÁNCHEZ, *The Empress, the Queen and the Nun. Women and Power at the Court of Philip III. of Spain*, Baltimore 1998; Sven EXTERNBRINK, *Christine von Frankreich und der savoyische Hof. Regentschaft und höfische Klientel im Dreißigjährigen Krieg*, in: K. Malettke – Ch. Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge*, s. 231-244; Jan HIRSCHBIEGEL – Werner PARAVICINI (edd.), *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Stuttgart 2000 (= Residenzenforschung 11); James DAYBELL (ed.), *Women and Politics in Early Modern England, 1450-1700*, Adelshot 2004; Roger DUCHÊNE, *Entre femme au temps de Louis XIV*, Paris 2004; Pauline PUPPEL, *Die Regentin. Vormundschaftliche Herrschaft in Hessen 1500-1700*, Frankfurt am Main-New York 2004 (= Geschichte und Geschlechter 43).

částí monarchie, představuje metodologicky průkopnické dílo zásadního významu, jež ovlivní další směřování výzkumu dějin císařského dvora.⁶⁴

Zcela svébytný směr historického bádání, jehož základy byly položeny již v osmdesátých letech 20. století, ovšem díky metodologickým inovacím západoevropského a amerického dějepiscectví se naplno rozvinul až v posledním desetiletí, představuje problematika integrace urozených i neurozených osob do struktury císařského dvora či výzkum jeho národnostního složení. Zevrubná pozornost se prozatím věnovala výhradně osobám z prostředí Apeninského a Pyrenejského poloostrova, které působily ve službách habsburských císařů.⁶⁵ Jen výjimečně se někteří historikové dotkli problematiky kulturního transferu mezi podunajskou monarchií a další evropskými zeměmi.⁶⁶ Specifický metodologický i koncepční přístup ke studiu politické a sociální integrace urozené složky společnosti k císařskému dvoru v polovině 17. století zvolil Mark Hengerer.⁶⁷ Autor, již

⁶⁴ Srov. J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 13.

⁶⁵ Jean Marie THIRIET, *L'immigration italienne dans la Vienne baroque (1620-1750). Premiers résultats d'une enquête*, *Revue d'histoire économique et sociale* 1974, č. 3, s. 339-349; TÝŽ, *Fragestellung im Rahmen einer Studie über eine Minderheit im Ancien Régime. Überlegungen zu den Italienern in Wien (1619-1740)*, *Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit* 8, 1981, s. 189-196; TÝŽ, *Über die Herkunft der Italiener in Wien vom Ende des 16. Jahrhunderts bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts*, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 43, 1987, s. 156-165; TÝŽ, *Le renseignement aux XVIIe et XVIIIe siècles: le cas de Vienne et des Etats italiens*, in: Jean Bérenger (ed.), *La Révolution militaire en Europe*, Paris 1998, s. 103-114; TÝŽ, *Montecuccoli, humaniste, tacticien et stratège*, in: Bruno Colson – Hervé Coutau-Bégarie (edd.), *Pensée stratégique et humanisme*, Paris 2000, s. 73-90; TÝŽ, *De l'usage de la langue italienne à la cour de Vienne aux XVIIe et XVIIIe siècles*, in: Gaetano Platania (ed.), *La cultura latina, italiana, francese nell'Europa centro-orientale*, Viterbo 2004, s. 319-326; *Italienisches Wien*, Wien 1986; Ferdinand OPLL, *Italiener in Wien*, Wien 1987. Ke španělskému prvku ve vídeňském prostředí W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*; Grete MECENSEFFY, *Habsburger im 17. Jahrhundert. Die Beziehungen der Höfe von Wien und Madrid während des Dreißigjährigen Krieges*, *AÖG* 114, 1938, s. 1-91; Christopher LAFERL, „En tierra ajena ...“ *Spanier in Wien zur Zeit Ferdinands I. (1522-1564)*, *WGB* 52, 1997, s. 1-14. K Nizozemcům u císařského dvora ve Vídni Hellmut FEDERHOFER, *Die Niederländer an den Habsburgerhöfen in Österreich*, Wien 1956.

⁶⁶ Erika KANDUTH, *Italienische Dichtung am Wiener Hof im 17. Jahrhundert*, in: Alberto Martino (ed.), *Beiträge zur Aufnahme der italienischen und spanischen Literatur in Deutschland im 16. und 17. Jahrhundert*, Amsterdam 1990, s. 171-207; TÁŽ, *Das geistlich-weltliche Konzept der italienischen Dichtung am Wiener kaiserlichen Hof im 17. Jahrhundert*, in: Brigitte Winklehner (ed.), *Italienisch-europäische Kulturbeziehungen im Zeitalter des Barock*, Tübingen 1991, s. 203-219; Michael RITTER, „Man sieht der Sternen könig glantzen.“ *Der Kaiserhof im barocken Wien als Zentrum deutsch-italienischer Literaturbestrebungen (1653 bis 1718) am besondern Beispiel der Libretto Dichtung*, Wien 1999; Christopher LAFERL, *Die Kultur der Spanier in Österreich unter Ferdinand I. 1552-1564*, Wien-Köln-Weimar 1997; Andrea SOMMER-MATHIS, *Spanisches Festkultur am Wiener Kaiserhof. Ein Beitrag zum europäischen Kulturtransfer im 17. Jahrhundert*, *Frühneuzeit-Info* 11, 2000, č. 1, s. 7-15; Alessandro CATALANO, „Moltissimi sono i verseggiatori, pochi i Poeti“. *La cultura italiana nell'Europa centrale del XVII e XVII secolo*, *eSamizdat* 2, 2004, s. 35-50. Ke kulturnímu a duchovnímu vlivu románských zemí ve středoevropském prostoru také Gaetano PLATANIA (ed.), *La cultura latina, italiana, francese nell'Europa centro-orientale*, Viterbo 2004.

⁶⁷ Mark HENGERER, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004 (= Historische Kulturwissenschaft 3). Srov. také recenze autora v *JSH* 74, 2005, s. 350-353. Časově je sice dílo Marka Hengerera zasazeno především do období vlády Ferdinanda III., ovšem charakteristickým znakem jeho výzkumu jsou značné přesahy do konce panování Ferdinanda II. a prvního desetiletí po nástupu Leopolda I. na císařský trůn.

dostatečně známý dřívějšími brilantními studiemi,⁶⁸ v této knize předložil komplexní shrnutí svých dosavadních vědeckých poznatků. Na světlo vynesl moderní metodologické teorie komunikačních médií využívané především v sociologii.⁶⁹ V centru pozornosti německého historika nestojí pouze císařský dvůr jako administrativní a politické centrum habsburské monarchie, ale jak již samotný název napovídá, především sociální, strukturální a funkční analýza dvorské společnosti ve Vídni. Mark Hengerer představil jednotlivé dvorské úřady z rozličných úhlů pohledu a naznačil jejich mocenský a sociální význam. Zároveň si kladl otázky, jak složitou organizaci představovala tato raně novověká politická instituce, jakou váhu měla příslušnost k hofštátu, jak silnými pouty byla šlechta z jednotlivých částí podunajské monarchie připoutána k mocenským strukturám panovnického dvora ve Vídni. Právě zde plně rozvíjí svoji teorii virtuálního dvora, kterou formuloval již v roce 1998.⁷⁰ Z pera Marka Hengerera vychází císařský dvůr jako mocenské centrum, k němuž upírala pozornost naprostá většina urozenců ze zemí habsburského soustátí a snažila se pevně zakotvit v jeho struktuře.⁷¹ Následně se pokouší rozplést jemné předivo společenských vztahů, které poutaly konkrétního šlechtice k různým osobám nejen z prostředí habsburské monarchie. Důkladná obsahová analýza korespondence jednotlivých nositelů vysokých dvorských úřadů vypovídá o tom, do jaké míry byl „mocensky“ atraktivní pro ostatní (ne)urozence, aby s ním navázali písemný kontakt. Zobrazením komunikačních sítí konkrétních významných dvorských hodnostářů naznačil další z dosud opomíjených pohledů současné historiografie na císařský dvůr. Nijak se nezatežoval zevrubným popisem fungování základních mechanismů císařského dvora, ale zaměřil se na ty stránky dvorského života, které doposud většinou zůstávaly stranou zájmu historiků, jež se zabývají tímto tématem.⁷² Právě v jeho pojetí je složitý dvorský organismus zobrazen jako symbolicky uspořádaný prostor,

⁶⁸ Mark HENGERER, *Adelsintegration am Kaiserhof (1618-1665). Zeremoniell, Personal, Finanzen, Netzwerke*, Frühneuzeit-Info 9, 1998, s. 274-279; TÝŽ, *Adelsintegration und Bestattungen. Adelsintegration am Kaiserhof 1620 bis 1665*, MRK 10, 2000, č. 1, s. 21-35; TÝŽ, *Court and Communication: Integrating the nobility at the imperial court (1620-65)*, The Court Historian 5, 2000, s. 223-229; TÝŽ, *Hofzeremoniell, Organisation und Grundmuster sozialer Differenzierung am Wiener Hof im 17. Jahrhundert*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster-Hamburg-Berlin-London 2001 (= Forschungen zur Geschichte der Neuzeit. Marburger Beiträge 1), s. 337-368; TÝŽ, *Macht durch Gunst? Zur Relevanz von Zuschreibungen am frühneuzeitlichen Hof*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 67-100. Mark HENGERER – Rudolf SCHLÖGL, *Politische und soziale Integration am Wiener Kaiserhof. Adelige Bestattung als Teil der höfischen Symbol- und Kommunikationsordnung*, MRK 10, 2000, č. 1, s. 15-35.

⁶⁹ Niklas LUHMANN, *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt am Main 1994⁵; TÝŽ, *Soziologische Aufklärung. 4. Beiträge zur funktionalen Differenzierung der Gesellschaft*, Opladen 1994².

⁷⁰ Tímto termínem označuje titulární dvořany – komorníky a tajné rady – osoby, jež nepobývaly dlouhodobě u císařského dvora, ale z titulu svého úřadu k němu oficiálně patřili. M. HENGERER, *Adelsintegration am Kaiserhof*.

⁷¹ M. HENGERER – R. SCHLÖGL, *Politische und soziale Integration am Wiener Kaiserhof*, s. 52-53.

⁷² Srov. Andreas PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre. Höfischer Adel am Kaiserhof Karls VI.*, Darmstadt 2003.

jenž v očích raně novověkých šlechticů představoval prostředek společenské komunikace, nástroj její sociální a politické integrace k centru moci. Myšlenkově bohatý obraz způsobů připoutávání urozenců k císařskému dvoru a jejich komunikačních strategií v knize Marka Hengerera dotvrzuje nástin zvláštní racionality nejurozenější vrstvy raně novověké společnosti.

I.1 Dvůr Leopolda I. a šlechta z českých zemí v domácí historiografii

Bádání o vztahu šlechty z českých zemí k císařskému dvoru, které patří již od 19. století k nedílným součástem domácího dějepisectví, prodělalo podobný vývoj jako v případě rakouské historiografie.⁷³ Za příčinu tohoto neutěšeného stavu je třeba považovat subjektivně zabarvený vztah badatelů k pobělohorské šlechtě v 19. a 20. věku. Jeho kořeny sahají až k Františku Palackému, který popřel rozhodující úlohu Habsburků v českých dějinách. Za základní dějnotvorný prvek naopak považoval stavovskou společnost a její institucionální uspořádání. Palackého koncepce českých dějin poskytla bohatý inspirační zdroj i dalším generacím historiků a dovolila nastoupit na scénu národnostnímu principu, jenž svou vahou vystřídal někdejší náboženský důraz a postavil se proti „uniformitě centralizační moci.“⁷⁴ Právě vymezení politického národa sehrálo rozhodující roli při formování postoje národního dějepisectví k identitě pobělohorské šlechty a jejímu vztahu k císařskému dvoru.⁷⁵ Pojem národ se sice v 19. století utvářel na etnografickém základě, ovšem jako hlavní kritérium rozlišení byl zvolen jazyk. Za příslušníka této ohraničené skupiny se považovala pouze osoba, která ovládala a používala češtinu.⁷⁶ Tímto zúženým úhlem pohledu jednotliví historikové poměřovali i nejurozenější vrstvu společnosti českých zemí v 17. a 18. století, jež se po jazykové stránce postupně odcizila národu a odvrhla český jazyk: „*K rodné řeči už je*

⁷³ Jaroslav PÁNEK, *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. 19-45; V. BŮŽEK – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Der Adel in den böhmischen Ländern*; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Šlechta raného novověku*; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 200-213. Bádání o vztahu šlechty z českých zemí ke dvoru habsburských císařů podrobněji V. BŮŽEK, *Dvůr habsburských císařů*, s. 25-31.

⁷⁴ Jaroslav PÁNEK, *František Palacký jako zakladatel moderního českého bádání o raném novověku*, in: František Šmahel – Eva Doležalová (edd.), *František Palacký 1798/1998, dějiny a dnešek*. Sborník z jubilejní konference, Praha 1999, s. 153-164, zde s. 159. O vztahu Františka Palackého k habsburské monarchii srov. Josef ŠPIČÁK (ed.), *Úvahy a projevy*, Praha 1977 a František PALACKÝ (ed. Miloslav POSPÍCHAL), *Idea státu rakouského*, Olomouc 2002; Miroslav ŠESTÁK, *Palackého „idea státu rakouského“*, *Slovanský přehled* 62, 1976, s. 177-195; Pavel CIBULKA, *Palackého Idea státu rakouského a její přijetí ve vídeňském tisku*, in: F. Šmahel – E. Doležalová (edd.), *František Palacký*, s. 241-256. K dalšímu vývoji českého dějepisectví po Františku Palackém Jiří ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu I*, Praha 1997.

⁷⁵ Jiří RAK, *Bývali Čechové ... České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994, s. 77.

⁷⁶ J. ŠPIČÁK (ed.), *Úvahy a projevy*, s. 358-360; P. CIBULKA, *Palackého Idea státu rakouského*, s. 242; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 201.

tato generace [pobělohorské šlechty] lhostejná, česky zapomíná. Jiné jazyky, vlastina, němčina, francouzština jsou jí běžnější jako jazyky jejího vyššího vzdělání. Tato šlechta není však ještě poněmčena, spíše zinternacionalizována. Stává se šlechtou „rakouskou“, dvorskou...“⁷⁷ Vedle řeči pak považovali za další měřítko identity „české šlechty“ národnostní uvědomění a zemský patriotismus. Zcela stranou ponechávali dobový kontext, že se samotní urozenci vymezovali spíše na základě zemské příslušnosti.⁷⁸

Další příčinu neutěšeného stavu bádání je třeba spatřovat v dějinném mýtu Bílé hory, jehož kořeny sahají také do 19. století. V zajetí ideologických klíšé byla perioda let 1620-1740 označována jako doba “temna” – úpadek české státnosti. Pobělohorská epocha představovala pro české historiky neatraktivní období, během něhož se vládnoucí osa panovník, šlechta a duchovenstvo snažila zachovat a udržovat poměry nastolené po roce 1620.⁷⁹ Toto spojení představovalo naprosto soudržnou skupinu utvořenou na základě víry a zákona. V pobělohorské éře chyběl tradiční střet protichůdných tendencí, které v předcházejícím období zosobňoval náboženský konflikt či srážka stavovství a absolutismu. Důsledkem toho byla teorie, že s odchodem protestantsky zaměřené většiny – nobility – do emigrace zmizely rovněž pokrokové tendence Čechů a na jejich místo nastoupili zpátečníci Habsburkové. Ti díky konfiskacím umožnili usadit se v českomoravském prostoru nově příchozí šlechtě, která se ovšem nikdy zcela neztotožnila s „cizím“ prostředím. Také domácí katolická menšina si neudržela své “češství,” beze studu se účastnila hromadění majetku a těžiště svého veřejného působení přesunula k císařskému dvoru.

Podobné předsudky znemožňovaly české historiografii objektivní analýzu politických, náboženských a kulturních dějin v období po roce 1620, jež historikové dlouho opomíjeli. Interpretace politických dějin a celé národní minulosti se odvíjela od bitvy na Bílé hoře jako klíčového momentu starší české historie. Právě ona “dvouhodinová šarvátka” sehrála při formování domácího historického vědomí rovněž roli silného mýtotvorného prvku, který prostřednictvím umění a politické propagandy pronikl do kolektivní paměti národa. Bílá hora

⁷⁷ Předmluva Karla Stloukala ke knize Jana MUKA, *Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské*, Praha 1931, s. 10.

⁷⁸ P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 196-199. K takovému pojetí českých dějin srov. Arnošt DENIS – Jindřich VANČURA, *Konec samostatnosti české I-II*, Praha 1895 (originál Ernest DENIS, *La fin de l'indépendance bohême I-II*, Paris 1890); Arnošt DENIS – Jindřich VANČURA, *Čechy po Bílé hoře I-II*, Praha 1904-1905 (v originále Ernest DENIS, *La Bohême depuis la Montagne Blanche I-II*, Paris 1903). K Denisově dílu podnětně také František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 416-417; Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin*, DaS 23, 2001, č. 5, s. 28-32.

⁷⁹ Srov. nový pohled Tomáše KNOZE, *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař-zemský gubernátor*, ČMM 113, 1994, s. 101-114; TÝŽ, *Die Konfiskationen in Mähren nach 1620 als politischer und juristischer Prozess*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, č. 1, s. 40-52; TÝŽ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006 (= Knižnice Matice moravské 19).

dlouho zůstávala „národní katastrofou“ nejen proto, že šlo o rozhodující událost, do níž si národ promítal celek dějinných představ a vzorů pro svou přítomnost. Porážka stavovského dualismu také znamenala násilný konec jedné politické kultury, s kterou se ztotožňovala převážná část dobového politického národa.⁸⁰ Z výše naznačených důvodů podléhaly objektivní analýze právě politické, náboženské i kulturní dějiny šlechty, jež se v důsledku traumatu habsburské vlády udržely takřka až do pádu totalitního režimu roku 1989.⁸¹

Jan Muk na počátku třicátých let 20. století vnímal pobělohorskou nobilitu zemí Koruny české jako generaci neschopnou vlastního politického programu, „odsouzenou spíše k úlohám loutek než hrdinů v klidné, na pohled snad i zdlouhavě nudné a jednotvárné době Leopolda I., nevýznačné v Čechách dramatickými krisemi neb neočekávanými překvapeními.“⁸² Podle Mukova mínění tento proces odnárodňování nejurozenější vrstvy raně novověké společnosti v českých zemích dospěl za vlády Leopolda I. do stadia, „v němž hrozil národu úplný zánik.“⁸³ Že do protikladu stavěl stavovství a habsburský absolutismus svědčí i pohled na císařský dvůr a dvorskou kariéru jednotlivých urozenců. Ta byla podmíněna „úspěšným bezohledným bojem proti všem, neznala vybíravosti v prostředcích, zásad ani morálky; jediná devisa byla využít příležitosti. ... Rozhodoval rod, peníze, schopnosti, příbuzenské a osobní styky, čeští šlechtici však museli překonávat nad to i antipatie a nepřítel k národnímu původu, jenž přece jinak tak málo platil v této společnosti.“⁸⁴

Ovšem v českém dějepisectví konce 19. a první poloviny 20. století existoval katolickokonzervativní proud, jehož stoupenci pohlíželi na pobělohorskou šlechtu zemí

⁸⁰ Viktor S. MAMATEY, *The Battle of the White Mountain as Myth in Czech History*, East European Quarterly 15, 1981, s. 335-345; Zdeněk HOJDA, „Idola“ barokního bádání aneb jak se vyhnout Skyllé a neupadnout v osidla Charybdy, in: týž (ed.), *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 15-26; Josef PETRÁŇ, *Na téma mýtu Bílá hora*, in: Zdeňka Hledíková (ed.), *Traditio et Cultus. Miscellanea historica bohemia* Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata, Praha 1993, s. 141-162; J. VÁLKA, *Problémy syntézy moderních českých dějin*. K dějinnému významu bitvy na Bílé hoře také velmi podnětně recenze Doubravky Olšákové a Zdeňka Vybírala v ČČH 100, 2002, s. 905-912 na knihu Oliviera CHALINEA, *La bataille de la Montagne Blanche (8 novembre 1620). Un mystique chez les guerriers*, Paris 1999.

⁸¹ Kamil KROFTA, *Bílá hora*, Praha 1913; TÝŽ, *Národnostní vývoj zemí československých*, Praha 1934; Josef TEIGE – Hanuš KUFFNER – Antonín HAJN – Miloslav HÝSEK – Zdeněk WIRTH (edd.), *Na Bílé hoře*, Praha 1931²; TÝŽ, *Nesmrtelný národ. Od Bílé hory k Palackému*, Praha 1940; Arnošt KLÍMA, *Čechy v období temna*, Praha 1958; Josef MACŮREK – Arnošt KLÍMA, *K otázce přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve střední Evropě (16.-18. století)*, Zprávy československé historické společnosti 2, 1959, s. 195-227; František KAVKA, *Die Habsburger und der böhmische Staat bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts*, *Historica* 8, 1964, s. 35-64; Bedřich ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1968; TÝŽ, *Třídně politické aspekty absolutní monarchie v 16.-18. století*, ČsČH 24, 1976, s. 564-599; TÝŽ, *K otázce zrodu a formování habsburského absolutismu v českých zemích*, Sborník k dějinám 19. a 20. století 6, 1979, s. 61-84.

⁸² J. MUK, *Po stopách národního vědomí*, s. 75-76. Srov. A. DENIS – J. VANČURA, *Čechy po Bílé hoře I*, s. 396-397

⁸³ J. MUK, *Po stopách národního vědomí*, s. 83.

⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 98-99. O tom také K. KROFTA, *Národnostní vývoj*, s. 59. Srov. Helmuth KIESEL, „Bei Hof, bei Höll.“ *Untersuchungen zur literarischen Hofkritik von Sebastian Brant bis Friedrich Schiller*, Tübingen 1979 (= Studien zur deutschen Literatur 60).

Koruny české mnohem objektivněji a neváhali zpochybnit teze o jejím tragickém dopadu na život národa.⁸⁵ Tato skutečnost se odráží především v díle Antonína Rezka, který se jako jeden z mála domácích historiků pokusil o syntetický pohled na české země za vlády Ferdinanda III. a Leopolda I.⁸⁶ Jak sám poznamenal, nešlo mu o „chvalořečnictví“ či naprosté odsouzení, ale o „střízlivou objektivnost.“⁸⁷ Období po roce 1620 považoval za důležitý úsek národních dějin, neboť v něm spatřoval zárodek vzniku moderní společnosti. Vítězství katolických Habsburků nevnímal pouze jako náboženský, ale především jako politický princip. Reformace představovala v očích příslušníků vládnoucího rodu politický zločin, protože odbojní stavové usilovali o zničení habsburského rodu. Bylo proto zcela přirozené, že císař a jeho příbuzní vojensky zakročili proti rebelům, jež pod rouškou obrany víry předků pouze maskovali vlastní mocenské ambice.⁸⁸ Antonín Rezek byl přesvědčen o osobních kvalitách vládců, kteří byli jako jediní schopni překonat partikulárnost sobeckých zájmů nobility.⁸⁹ „Šlechta buď po dobrém nebo po zlém, smířila se s absolutismem, a v náhradu za bývalou politickou moc přijímala vděčně dvorské a vojenské hodnosti a stoupajíc v přízni panovníkově i ve společenském životě, rychle zapomínala na dávné snahy a dřívější postavení.“⁹⁰ Druhou polovinu 17. století Antonín Rezek chápe jako přípravu „na novou fázi myšlení, která přijde v 18. století.“⁹¹ Jak naznačil Bohumil Jiroušek, blíží se Rezkovo pojetí přechodu od stavovství k absolutismu civilizační teorii Norberta Eliase, neboť český historik pohlížel na společnost zemí habsburského soustátí jako na společnost, jež budovala silnou

⁸⁵ Zdeněk VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku*, ČČH 99, 2001, s. 725-759; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 202-203. Z jednotlivých prací Václav CHALOUPECKÝ, *Česká rebelie na Podřipsku. Historie o poddaných a pánech z let 1619-1621*, Praha 1918; Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození I-II*, Praha 1921-1923; Olga KVĚTOŇOVÁ-KLÍMOVÁ, *Styky Bohuslava Balbína s českou šlechtou pobělohorskou*, ČČH 32, 1926, s. 497-541; Zdeněk KALISTA, *Úvod do politické ideologie českého baroka*, in: *Baroko. Pět studií*, Praha 1934, s. 40-90; TÝŽ, *Bohuslav Balbín*, Praha 1939. K dílu Zdeňka Kalisty podrobněji níže.

⁸⁶ Antonín REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I. Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648-1657)*, Praha 1892; TÝŽ, *Dějiny Čech a Moravy nové doby II. Vladaření císaře a krále Leopolda I.*, Praha 1893; Antonín REZEK – Josef SVÁTEK, *Česko-Moravská kronika VI*, Praha 1895. K osobě Antonína Rezka nejnověji Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002 (= *Historia culturae. Biographia* 1). Navíc Antonín Rezek publikoval dílčí příspěvky k biografickým údajům nejvyšších dvorských hodnostářů za vlády Leopolda I. Srov. například Antonín REZEK, *Pamflet na knížete Jana Weikarda z Auersperka a potupná píseň na hraběte Ludvíka Sinzendorfa*, ČMKČ 65, 1891, s. 507-511.

⁸⁷ A. REZEK – J. SVÁTEK, *Česko-Moravská kronika VI*, s. 21. Ke koncepci českých dějin Antonína Rezka více TAMTÉŽ, 1-21; A. REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I*, s. 3-28; TÝŽ, *Geschichte Böhmens vom Jahre 1438 bis 1526*, in: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Böhmen I*, Wien 1894, s. 274-291. K tomu také Bohumil JIROUŠEK, *Zapova Česko-moravská kronika a koncepce českých dějin*, *Estetika* 38, 2002, s. 398-415 a TÝŽ, *Antonín Rezek*, s. 166-175.

⁸⁸ A. REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I*, s. 26. Srov. B. JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, s. 157-158.

⁸⁹ A. REZEK – J. SVÁTEK, *Česko-Moravská kronika VI*, s. 18; B. JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, s. 164-165.

⁹⁰ A. REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I*, s. 46.

⁹¹ B. JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, s. 172.

monarchii posilováním moci panovníka na úkor stavů.⁹² Současně poukazoval na úzkou provázanost císaře a nobility. Antonín Rezek považoval podobně jako Norbert Elias vztah panovníka a šlechty za navzájem se doplňující. Vladař byl skutečně majestátný jen prostřednictvím své nobility a obráceně; urozené osoby získávaly na lesku jen díky pobytu u vídeňského dvora.⁹³ Optikou tohoto pohledu pokládal oba barokní Habsburky – Ferdinanda III. i Leopolda I. – narozdíl od tradice za schopné vládcy, velmi mravné, pracovité a rozhodné.⁹⁴

Dalším, kdo otevřeně vystupoval proti tvrzení, že porážka stavovského vojska na Bílé hoře stála na počátku největší katastrofy v českých dějinách, byl Josef Pekař. Podobně jako Antonín Rezek považoval stavovské povstání v letech 1618-1620 za pokus politicky aktivních nekatolických urozců převzít otěže vlády v zemi. Protože historické kořeny velké části protestantských stavů sahaly do Římsko-německé říše či Rakous, usuzoval, že právě oni představovali mnohem větší nebezpečí odnárodnění a germanizace než samotní Habsburkové. Pro Pekaře tito „cizinci“ nesymbolizovali žádné nositele národního uvědomění a kultury. Ta se podle jeho mínění nejvíce udržovala a rozvíjela v rytířských a měšťanských rodinách, většinou protestantských, které až na výjimky pohlížely na stavovský odboj s jistým odstupem. Ovšem právě ony nejvíce pykaly za „zradu“ Habsburků, staly se obětmi následné konfiskační horečky a musely odejít do emigrace.⁹⁵ Josef Pekař se jako jeden z prvních českých historiků pokusil objektivně naznačit všestrannou společenskou roli urozců po roce 1620 a nespátrovat v bitvě na Bílé hoře tragický milník českých dějin, jenž zapříčinil úpadek národa.⁹⁶

Na dílo Josefa Pekaře navázal jeho žák Zdeněk Kalista, který se sám hlásil k myšlenkovému odkazu svého učitele.⁹⁷ Ve třicátých letech 20. století započal vlastní „*boj proti obrovské přesile*“ a po vzoru Josefa Pekaře prý našel „*odvahu jít proti běžným míněním za tím, co viděl jako pravdu*.“⁹⁸ Právě on může být označován jako znovuobjevitel baroka,

⁹² TAMTÉŽ. Srov. Jaroslav PÁNEK, *Úloha stavovství v předbělohorské době. Vývoj názorů novodobé české historiografie*, ČsČH 25, 1977, s. 732-761, zde s. 736.

⁹³ B. JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, s. 173-174.

⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 165. Srov. Z. VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci*.

⁹⁵ Josef PEKAŘ, *Naše šlechta a jazyk český v 18. století*, ČČH 20, 1915, s. 80-82; TÝŽ, *Bílá hora, její příčiny a následky*, Praha 1921; TÝŽ, *O smyslu českých dějin*, Praha 1990, zejména s. 157—274; TÝŽ, *Kniha o Kosti. Kus české historie*, Praha 1998⁵.

⁹⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 17. Srov. také sborník *Josef Pekař a české dějiny 15.-18. století. Sborník referátů z konference konané ve dnech 8.-9. dubna 1994 v Turnově a v lázních Sedmihorkách*, Semily 1994 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 1).

⁹⁷ Renata FERKLOVÁ, *Zdeněk Kalista – Pekařův žák, interpret a polemik*, in: Josef Pekař a české dějiny 15.-18. století, s. 29-40.

⁹⁸ Zdeněk KALISTA, *Po proudu života II*, Brno 1997, s. 172-173. Srov. Gabriela NÁCAROVÁ, *Zdeněk Kalista a kulturní publicistika druhé republiky*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie. Sborník referátů z vědecké

neboť se ve svých pracích snažil proniknout do myšlenkového světa barokního člověka a poznat jeho hodnotový žebříček. Důrazně se ohradil proti tvrzení, že toto období duchovního a kulturního vzepětí českých dějin nemůže být v žádném případě domácí historiografií označováno jako doba „temna.“⁹⁹ Důležité postavení ve výkladu o kulturním ovzduší 17. a 18. století českých zemí patřilo také nejurozenější složce raně novověké společnosti. V biografii Humprechta Jana Černína z Chudenic neváhal vedle jeho životních osudů vykreslit duchovní klima císařského dvora Ferdinanda III. a podnikl sondu do každodenního života urozence v tomto výlučném sociálním prostředí. Současně zdůraznil rozhodující úlohu habsburského dvora ve formování životních postojů mladého urozence, pro kterého „*byl dvůr v pravém slova smyslu cílem: bez jeho životodárné půdy nemohl mladý Černín vnitřně dobře růsti a dozrávati.*“¹⁰⁰

Další zajímavý pohled na vztah šlechticů zemí Koruny české k okolí panovníka nabídl Zdeněk Kalista v knize *Čechové, kteří tvořili dějiny světa.*¹⁰¹ V několikastránkových biogramech Kašpara Zdeňka Kaplíře ze Sulevic, Karla Ferdinanda z Valdštejna, Václava Eusebia z Lobkovic, Františka Oldřicha Kinského z Vchynic, Humprechta Jana Černína z Chudenic a Jana Václava Vratislava z Mistrovic se snažil ukázat, „*jak hluboko zasahoval náš národ v minulosti do běhu světových dějin, jak důležitými činiteli byli představitelé jeho při stavbě velkých politických útvarů minulosti a přítomnosti i při budování důležitých cest lidského ducha ...*“¹⁰² V této populárněji pojaté práci si nekladl žádné vědecké ambice, ale hnacím motorem pro její sestavení byla společenská poptávka; snažil se povzbudit národní uvědomění v období nacistické okupace.¹⁰³ Jako první český historik se také pokusil nahlédnout do složité osobnosti Leopolda I. Pod vlivem psychologizující studie Karla Theodora von Heigela načrtnul jeho „*duchový obraz.*“¹⁰⁴ V pracích Zdeňka Kalisty

konference konané ve dnech 14.-15. dubna 2000 v lázních Sedmihorkách, Semily 2000 (Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 6), s. 179-190; Alessandro CATALANO, *Zdeněk Kalista aneb Nekonečný boj proti obrovské přesile*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 16, 2005, s. 99-111.

⁹⁹ Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941; TÝŽ, *Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*, Praha 1990; TÝŽ, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova. Po stopách španělské mystiky v českém baroku*, Kostelní Vydří 1992; TÝŽ, *Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994. K dílu Zdeňka Kalisty podrobněji F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 784-789; Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999, s. 32-34.

¹⁰⁰ Zdeněk KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra I*, Praha 1932, s. 226.

¹⁰¹ TÝŽ, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1996² (poprvé vyšlo na podzim 1939). K významu knihy pro moderní české bádání srov. Vít VLNAS, „*Čechové, kteří tvořili dějiny světa“ tehdy a nyní*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie, s. 169-178.

¹⁰² Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 7-8. Srov. TÝŽ, *Po proudu života II*, s. 461.

¹⁰³ V. VLNAS, „*Čechové, kteří tvořili dějiny světa“ tehdy a nyní*, s. 169.

¹⁰⁴ Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Díl I. (Duben 1660 – září 1663)*, Praha 1936, zejména s. 6-24. Srov. TÝŽ, *Ruský motiv v Pešínově Ucalegonu*, Československá rusistika 13, 1968, s. 51-58.

se projevovala obdivuhodná znalost domácích a zahraničních archivů.¹⁰⁵ Také po stránce metodologické předběhl svoji dobu, neboť jeho sondy do myšlenkového světa raně novověkého člověka či poznání každodenního života urozenců nesou zárodky historické antropologie a dějin mentalit.¹⁰⁶

I když Antonín Rezek, Josef Pekař, Zdeněk Kalista a někteří další historici položili pevný základ k objektivnímu přístupu ke studium dějin pobělohorské šlechty a jejího vztahu k císařskému dvoru, nástup komunistického režimu zamezil dalšímu rozvoji svobodného bádání. Problematika raně novověké nobility nebo císařského dvora „zpátečnických Habsburků“ patřila jen k okrajovým tématům domácího dějepisectví. Pod vlivem marxistické ideologie se v české historické vědě prosadil zájem o studium sociálních a hospodářských dějin nižších společenských vrstev, částečně i urozených osob. Výsledkem těchto tendencí bylo intenzivní studium berních rejstříků, berní ruly, urbářů a dalších evidenčních či účetních pramenů.¹⁰⁷ Spíše stranou pozornosti historiků zůstávala vybraná témata z dějin šlechtické kultury.¹⁰⁸ Ovšem i v období ideologického nátlaku část badatelů, kteří působili zejména na regionální úrovni, neztratila kontakty s metodologicky podnětným západoevropským dějepisectvím, především se školou Annales.¹⁰⁹ Plody jejich dlouholeté badatelské činnosti

¹⁰⁵ O tom svědčí například studie TÝŽ, *Císař Ferdinand III. a papež Innocenc X. v prvních letech pontifikátu*, ČČH 33, 1927, s. 548-579; 34, 1928, s. 280-321, 574-612; TÝŽ, *1644-1645. Příspěvky z italských archivů k českým dějinám těchto let*, in: Pekařův sborník. Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře II, Praha 1930, s. 88-126; TÝŽ, *Benátská politika na Uherském sněmu v Bratislavě r. 1662*, Praha 1942. K tomu také Martina JIROUŠKOVÁ, *Italská zkušenost Zdeňka Kalisty*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie, s. 146-151.

¹⁰⁶ Zdeněk BENEŠ, *Zdeněk Kalista v kontextu rozumějící historiografie*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie, s. 13-24. Srov. Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien-Köln-Weimar 1996; Václav BŮŽEK – Dana ŠTEFANOVÁ (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen*; Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002; Lydia PETRÁŇOVÁ, *Nové historickoantropologické proudy evropského národopisu. K problému integrované „historické sociální vědy“*, Český lid (dále jen ČL) 78, 1991, s. 21-29; Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Ke vztahu historiografie a antropologie: perspektivy aplikování antropologických přístupů na historický výzkum*, ČL 82, 1995, s. 99-111.

¹⁰⁷ Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*, Praha 1957, s. 216-283; Josef POLIŠENSKÝ – Frederick SNIDER, *Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století*, ČsČH 20, 1972, s. 515-525; František MATĚJEK, *Bílá hora a moravská feudální společnost*, ČsČH 22, 1974, s. 81-104; Ondřej FELCMAN, *Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století*, in: Proměny feudální třídy v Čechách, Praha 1976 (= AUC, Philosophica et Historica 1, Studia historica 14), s. 195-225; Petr ČORNEJ – Ondřej FELCMAN, *Rozvrstvení feudální třídy v severovýchodních Čechách v letech 1603-1656*, ČsČH 28, 1980, s. 559-589. K vývoji české historiografie v letech 1948-1989 podrobněji VII. *Sjezd českých historiků*, Praha 1994; J. HANZAL, *Cesty české historiografie*.

¹⁰⁸ František KAVKA, *Zlatý věk Růží. Kus české historie*, České Budějovice 1966; Charlotte FRITZOVÁ – Jindřich RŮŽIČKA, *Španělský snatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, SPVA 3, 1975, s. 63-77; Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1977; Jiří RŮŽIČKA, *Italská cesta Jaroslava z Pernštejna roku 1559*, SPVA 4, 1978, s. 153-185; Pavel PREISS, *Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 1981.

¹⁰⁹ Josef VÁLKA, „Nové dějepisectví“ a české dějiny, ČMM 117, 1998, s. 465-475; Jaroslav MAREK – František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, 1999, s. 1-18.

směly vyjít v knižní podobě až v devadesátých letech 20. století.¹¹⁰ Přesto ani v tomto období jednotlivé výzkumy nijak výrazně nepřekročily rok 1620.

S pádem totalitního režimu roku 1989 došlo k demokratizaci české historické vědy a svobodnému rozvoji bádání. Také výzkum raného novověku zaznamenal v devadesátých letech 20. století po stránce koncepční, metodologické či tematické hlubokou proměnu.¹¹¹ Ve velice krátké době dokázal vstřebat mnohé evropské či americké inovační prvky. Otevření hranic umožnilo také navázat užší kontakty s vědci západoevropských výzkumných institucí, zejména z Rakouska, a začít integrovat domácí bádání do kontextu dějepiscův starého kontinentu.¹¹² Současně začali někteří badatelé využívat možnosti nahlédnout do bohatých bohemikálních fondů různých zahraničních archivů a knihoven.¹¹³ Těžiště výzkumu se postupně přesunulo zejména k dlouho zapovězené problematice nejurozenější složky společnosti.¹¹⁴ V devadesátých letech 20. století se při studiu dějin šlechty prosadily tři hlavní badatelské tendence, které v zásadě odpovídají metodologickému zaměření evropské historiografie. První charakterizoval zájem historiků o srovnávací studium mocenských struktur stavovské a absolutistické společnosti, jejich politických a náboženských programů na úrovni regionu, země, státu a nadnárodních celků. Druhý směr bádání vycházel z moderně

¹¹⁰ Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy – Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995; Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1-2*, Praha 1995-1997.

¹¹¹ K rozvoji české historiografie v devadesátých letech 20. století Václav BŮŽEK, *Die Schnittpunkte eines Grundrisses. Die tschechische Historiographie im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 71-80; Jaroslav PÁNEK, *Die tschechische Historiographie in den neunziger Jahren*, Österreichische Osthefte 41, 1999, s. 5-23; TÝŽ (ed.), *Czech Historiography in the 1990s. To Profesor Jaroslav Mezník a Gentleman and Outstanding Historian*, Prague 2001 (= Historica. Historical Science in the Czech Republic. Series Nova 7-8); Bronislav CHOCHOLÁČ (ed.), *Historie a interdisciplinární výzkum*, Brno 2001 (= Časopis Matice moravské. Supplementum 1).

¹¹² Václav BŮŽEK (ed.), *Spojující a rozdělující na hranici*, České Budějovice 1992 (= Opera historica 2); Thomas WINKELBAUER (ed.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*, Horn-Weidhofen an der Thaya 1993; Antonín BARTONĚK – Bohuslav BENEŠ – Wolfgang MÜLLER-FUNK – Friedrich POLLEROS (edd.), *Kulturführer. Waldviertel – Weinviertel – Südmähren*, Wien 1993; Andrea KOMLOSY (ed.), *Industriekultur. Mühlviertel – Waldviertel – Südböhmen. Reisen im Grenzland*, Wien 1995; Emil KORDIOVSKÝ (ed.), *Ústřední moc a regionální samospráva*, Brno 1995; Andrea KOMLOSY – Václav BŮŽEK – František SVÁTEK (edd.), *Kulturen an der Grenze. Waldviertel – Weinviertel – Südböhmen – Südmähren*, Wien 1995; Herbert KNITLER – Andrea KOMLOSY (edd.), *Die Landsitz. Natur- und Kulturgeschichte einer Region*, St. Pölten 1997.

¹¹³ K tomu srov. Jaroslav PÁNEK, *Z leningradských bohemik. Několik nevyužitých pramenů k českým dějinám předbělohorské doby*, FHB 14, 1990, s. 207-228; Václav BŮŽEK, *Prameny k českým šlechtickým dějinám 16. a první poloviny 17. století v Rodinném archivu Starhemberg-Riedeggů*, AČ 43, 1993, s. 22-31; TÝŽ, *Prameny k českým dějinám předbělohorské doby v rakouských a německých archivech*, in: Jiřina Psíková (ed.), *Archivy a zítřek, Jindřichův Hradec 2000*, s. 23-30; Jiří STIBOR, *Regesta českých listin a listů z knížectví opolsko-ratibořského (1303) 1457-1731. Výsledky bohemikálního výzkumu v AP Wroclav z let 1990-1994*, SAP 47, 1997, s. 293-447; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 1996-1997*, ČČH 96, 1998, s. 683-686; Petr MAŤA, *Nové prameny k českým dějinám ve švédských knihovnách a archivech*, SAP 51, 2001, s. 275-297; TÝŽ, *Generální archiv bosých karmelitánů v Římě*, AČ 53, 2003, s. 96-101.

¹¹⁴ Srov. Václav BŮŽEK a kol., *Společnost aristokratických dvorů v českých zemích (1550-1740). Teze vědeckého projektu*, JSH 64, 1995, s. 196-206.

pojímáných hospodářských dějin, jež se opíraly o vyhodnocování účetních pramenů. Třetí vývojová linie, která se uplatnila v polovině devadesátých let 20. věku, souvisela s vlivem poznatků dějin mentalit a historické antropologie.¹¹⁵ Výsledkem nebyvalého rozkvětu šlechtického bádání po roce 1989 bylo několik pokusů o shrnutí dosavadních poznatků ve vědecky orientovaných syntézách. Ovšem i ony dosáhly rozdílných úrovní. Zatímco práce Jiřího Juroka¹¹⁶ metodologicky těžila z údajů získaných v sedmdesátých a osmdesátých letech, Marie Koldinská či kolektiv českobudějovických historiků pod vedením Václava Bůžka vycházeli z badatelských tendencí, které se v českém dějepisectví uplatnily právě v devadesátých letech 20. století.¹¹⁷ Přesto těžiště těchto prací leželo především v předbělohorské epoše, období po Bílé hoře se dotkly jen okrajově.¹¹⁸

Mnohem ambicióznější cíle si v tomto ohledu kladla práce Petra Matěje *Svět české aristokracie (1500-1700)*, která měla „prozkoumat sociální pohyb – jeho projevy i mechanismy – v nejvyšších patrech české šlechtické společnosti v dlouhodobém horizontu dvou století raného novověku.“¹¹⁹ Ovšem ihned po svém vydání vyvolala poměrně kritický ohlas historické veřejnosti.¹²⁰ Hned samotný úvod knihy vzbudil značné rozpaky, neboť autor nijak nereagoval na dosavadní odbornou literaturu, ale pokusil se nabídnout vlastní pojetí dějin raně novověké šlechty, bez ohledu na výsledky staršího bádání.¹²¹ Jádrem práce tvoří analýza pěti různých oblastí veřejné činnosti urozenců z Království českého v 16. a 17. století, kterou nastínil již na konci devadesátých let.¹²² Ve své typologii rozlišil pět základních druhů šlechtických kariér – kariéru v zemských úřadech, u panovnického dvora, v armádě, v diplomatických službách a ve struktuře katolické církve. V dalších kapitolách se autor pokusil z různých úhlů pohledu analyzovat četné oblasti života raně novověkých urozenců v 16. a 17. století. Stranou neponechal jejich zvláštní strategie zaměřené na udržení

¹¹⁵ Václav BŮŽEK, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory*, s. 5-28.

¹¹⁶ Jiří JUROK, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalita v českém státě 13.-17. století*, Nový Jičín 2000.

¹¹⁷ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha-Litomyšl 2001; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*.

¹¹⁸ Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, ČČH 99, 2001, s. 569-588.

¹¹⁹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, zde s. 11.

¹²⁰ Srov. zejména recenze Jiřího Peška v ČČH 103, 2005, s. 663-669 a Ivo Cermana v ČMM 124, 2005, s. 281-286.

¹²¹ I v dalším textu autor často příkře útočí proti tvrzení jiných historiků, ovšem bez vypracování vlastních protiargumentů. Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 896, pozn. 121.

¹²² TÝŽ, *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*, Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 43-52; TÝŽ, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 213-232; V. BŮŽEK – P. MAŤA, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren*, s. 297-299. Srov. také TÝŽ, *Šlechtic v soukolí absolutismu*.

šlechtického statutu, sociální interakci, vnímání (ne)dodržování obecně uznávaných vzorců chování či zvláštní hodnotový systém této nejvyšší společenské vrstvy.

Práce Petra Mati přinesla množství závažných dílčích poznatků o nejurozenější vrstvě raně novověké společnosti v českých zemích, zejména po roce 1620. Jako první nabídl syntetizující pohled na dějiny pobělohorské šlechty na území Království českého. Ačkoliv v úvodu svého pojednání uvedl, že se zasadí, „*aby i tato práce nehypertrofovala v kratochvilná miscellanea ze života raně novověké šlechty, postrádající jednotící výkladovou linii a usilující o samoučelné zaznamenání všech střípečků náhodně vytažených zpod nánosů archivního prachu,*“ opak je pravdou.¹²³ V případě pobělohorské epochy lze tento syntetický pokus označit za předčasný, neboť prozatím chybí jakýkoliv základní výzkum založený na hlubokém heuristickém ponoření do šlechtických rodinných archivů či archivů jednotlivých šlechtických velkostatků zmiňované epochy. Autor sice podnikl rozsáhlé a časově náročné „ohledání“ mnoha domácích i zahraničních archivních institucí a knihoven, ovšem značně povrchní. Z koncepce díla a především z uvedených příkladů ale vysvítá, že právě „zpod nánosů archivního prachu náhodně sesbíral četné střípečky,“ které účelně využil pro podepření konstrukce vlastního pohledu na nejurozenější složku společnosti českých zemí po roce 1620. Přes všechny výtky však představuje Mat'ova práce důležitý materiálový i metodologický základ pro další bádání o vztahu šlechty zemí Koruny české k císařskému dvoru ve druhé polovině 17. století. V mnoha ohledech totiž naznačil další perspektivy bádání a formuloval otázky, jimž by se česká historiografie měla přednostně věnovat.

I když výzkum raně novověké šlechty a jejího vztahu ke dvoru habsburských císařů má v domácí historické vědě bohatou tradici, přitahoval v posledním desetiletí soustředěný zájem badatelů z Čech, Moravy a Slezska spíše než pobělohorská epocha dvůr Ferdinanda Tyrolského¹²⁴ či společnost rudolfinského dvora v Praze na konci 16. a počátku 17. století.¹²⁵ Od poloviny devadesátých let 20. věku se především historikové a historičky mladší a střední badatelské generace zabývají poznáním sociální a politické integrace nobility ze zemí Svatováclavské koruny ke dvorům Habsburků ve Vídni, Praze, Innsbrucku a Štýrském

¹²³ TÝŽ, *Svět české aristokracie*, s. 7. Srov. recenze J. Peška v ČČH 103, 2005, s. 668.

¹²⁴ Bohatou literaturu naposledy shrnul Václav BŮŽEK, Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.

¹²⁵ Pouze výběrově Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1997²; Eliška FUČÍKOVÁ – James S. BRADBURNE – Beket BUKOVINSKÁ – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ – Lubomír KONEČNÝ – Ivan MUCHKA – Michal ŠRONĚK (edd.), *Rudolf II. a Praha. Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*, Praha-London-Milano 1997; Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvora. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997; Lubomír KONEČNÝ – Beket BUKOVINSKÁ – Ivan MUCHKA (edd.), *Rudolf II, Prague and the World*, Praha 1998; Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II: Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576-1612*, Praha 2002 (= *Fontes historiae artium* 9). Tam je shrnuta i další literatura.

Hradci.¹²⁶ Stranou pozornosti nezůstává ani reflexe dvorského prostředí očima dobových pozorovatelů,¹²⁷ vnímání šlechtických kariér,¹²⁸ role mocenských uskupení v komunikační praxi císařského dvora¹²⁹ či prostředky symbolické (re)prezentace panovníka.¹³⁰ Systematicky zaměřený výzkum vztahu nejurozenější vrstvy raně novověké pobělohorské společnosti českých zemí k vídeňskému dvoru je v domácím dějepisceví teprve na samotném počátku a na konkrétnější výsledky si bude třeba ještě nějakou dobu počkat.

Předkládaná práce se pokouší přispět k postupnému zaplnění tohoto bílého místa na mapě dějin vztahu nobility z českých zemí k císařskému dvoru za vlády Leopolda I. Při současném neradostném stavu poznatků však v žádném případě nemůže jít o syntetické

¹²⁶ Pouze výběrově Václav BŮŽEK, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta. K otázce integračních procesů v habsburské monarchii*, ČČH 98, 2000, s. 261-291; TÝŽ, *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů. Ambras – Bechyně*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 137-161; TÝŽ, *Der böhmische und mährische Adel zwischen Land und Hof unter Regierung Ferdinands I.*, in: Wilfried Seipel (ed.), *Kaiser Ferdinand I. 1503-1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*, Wien-Milano 2003, s. 181-189; TÝŽ, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem*; Václav BŮŽEK – Géza PÁLFFY, *Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I.*, ČČH 101, 2003, s. 542-581; Petr FIDLER, *La contesa dell'aria e dell'acqua. Zum Zeit- und Raumbegriff einer Barockperformance*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 359-379; Rostislav SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 331-354.

¹²⁷ Výběrově Petr LUTTER, *Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. během dvacátých let 17. století ve světle španělské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky*, OH 4, 1995, s. 107-124; Milena LENDEROVÁ, *Casimir Freschot: Zpráva o vídeňském dvoře. Vídeň a habsburská říše očima francouzského benediktina*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. 293-128; Tomáš RATAJ, *Panovnický dvůr v raně novověkém zpravodajství. Sonda*, SAP 52, 2002, s. 295-314; Josef HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 249-273; Pavel MAREK, *Ceremoniál jako zrcadlo hierarchického uspořádání císařského dvora Ferdinanda II.*, in: TAMTÉŽ, s. 371-396; Marie RYANTOVÁ, *Odras dvorského prostředí ve šlechtických památkách raného novověku*, in: tamtéž, s. 355-369; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B, 1).

¹²⁸ P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*; J. HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců*; R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra“.

¹²⁹ Ivo CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“ v komunikativní praxi dvořanů Leopolda I.*, ČČH 100, 2002, s. 33-54; TÝŽ, *Raimundo Montecucoli*; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“ am Hofe Kaiser Leopolds I., in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 235-247; TÝŽ, *Od klienta k občanovi? Kritika „kabal“ a změna sociální imaginace tereziánských dvořanů*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 101-120; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*.

¹³⁰ P. MAREK, *Ceremoniál*; Jiří HRBEK, *Rituál jazyka – jazyk rituálu. Příspěvek k politické komunikaci raného novověku na příkladu českých barokních korunovacích*, FHB 22, 2006, s. 211-250; Štěpán VÁCHA, „Mutatio vestis“ v korunovačním ceremoniale českých králů z rodu Habsburků v 16. až 18. století, FHB 22, 2006, s. 251-266; Marie RYANTOVÁ, *Památníky raného novověku jako prostředek individuální sebeprezentace*, ČČH 104, 2006, s. 47-80; R. SMÍŠEK, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku. K panovnické reprezentaci a utváření obrazu Leopolda I. srov. Udo de BIN, Leopoldo I imperatore e la sua corte nella letteratura italiana*, Trieste 1910; Marie GOLOUBEVA, *The Glorification of Emperor Leopold I. in Image, Spectacle and Text*, Mainz 2000 (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung für Universalgeschichte 184); Rouven PONS, „Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz“. *Herrschaftsrepräsentation am Wiener Kaiserhof zur Zeit Leopolds I.*, Engelbach-Frankfurt am Main-München-New York 2001; Jutta SCHUMANN, *Die andere Sonne. Kaiserbild und Medienstrategien im Zeitalter Kaiser Leopolds I.*, Berlin 2003 (= Colloquia Augustina 17).

uchopení dané problematiky, ale spíše o analytickou případovou studii.¹³¹ Z toho důvodu se autor předkládané rozpravy nezaměřil na celou urozenou společnost zemí Koruny české.¹³² Na rozdíl od Petra Mati, který „náhodně sesbíral četné střípečky“ z mnoha domácích i zahraničních archivů a bez hlubšího heuristického ponoření do šlechtických rodinných archivů vykonstruoval vlastní pohled na nejurozenější vrstvu českých zemí po roce 1620, si jako modelový příklad zvolil dva šlechtické rody usazené v Čechách a na Moravě – Ditrichštejny a Schwarzenberky. Právě na základě podrobného studia archiválií uložených v pozůstalostech Ditrichštejnů a Schwarzenberků se pokusí nastínit osobitý pohled příslušníků obou šlechtických rodů na císařský dvůr a jejich vztah k prostředí metropole habsburského soustátí i rodině panovníka

Výběr Ditrichštejnů i Schwarzenberků nebyl náhodný, neboť prvně jmenovaní patřili k hrstce rodů z českých a rakouských zemí, které působily v nejvyšších dvorských úřadech již od přelomu 15. a 16. století.¹³³ Naopak Schwarzenberkové se ještě ve druhé polovině 17. věku jen těžce prosazovali do nejvyšších dvorských úřadů; jejich zklamání z nenaplnění vlastních mocenských ambicí a následná radost ze zisku vysněného místa přímo čiší z dochovaných pramenů.¹³⁴ Dalším nezanedbatelným kritériem výběru bylo i jejich společenské postavení v rámci stavovské společnosti zemí habsburské monarchie, neboť Ditrichštejnové i Schwarzenberkové se mohli pochlubit titulem knížat Římsko-německé říše, skvělým majetkovým zázemím a značným politickým vlivem.¹³⁵ Pro volbu obou šlechtických rodů hovoří i výjimečná pramenná základna, jež se pro druhou polovinu 17. století dochovala.¹³⁶

¹³¹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*; V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem*.

¹³² V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 35-72.

¹³³ Felix Anton BENEDIKT, *Die Fürsten von Dietrichstein*, Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich 1, 1848, s. 149-188; Mathias Maria FEYFAR, *Die erlauchten Herrn auf Nikolsburg. Eine geschichtliche Studie*, Wien 1879. Podrobněji k tomu níže, kapitola „Ditrichštejnové a dvorská kariéra.“

¹³⁴ Antonín MARKUS, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, in: Schwarzenberská ročenka 1935, s. 25-85; Karl zu SCHWARZENBERG, *Geschichte des reichsständischen Hauses Schwarzenberg I*, Neustadt an der Aisch 1963; Jiří ZÁLOHA, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku*, České Budějovice b. d. Ke vztahu Schwarzenberků k císařskému dvoru a dvorské kariéře více níže, kapitola „Schwarzenberkové a dvorská kariéra.“

¹³⁵ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 291.

¹³⁶ Navíc snadnou orientaci v archiváliích uložených v Rodinném archivu Ditrichštejnů ulehčuje pečlivě sestavený inventář Jindřich OBRŠLÍK – Jan ŘEZNÍČEK – Vladimír VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů I-III*, Brno 1979 (= Inventáře a katalogy fondů Státního oblastního archivu v Brně 27). Naopak Rodinný archiv Schwarzenberků, uložený v SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, prozatím nebyl uspořádán. Protože autor předkládaného pojednání pracoval především s francouzsky, italsky, latinsky a německy psanými archivními prameny, bylo třeba sjednotit zásady níže citovaných historických textů. Při sestavování citačních zásad bylo třeba přihlídnout k výjimečnosti samotného pramene, který vyžadoval osobitý přístup z hlediska paleografického i jazykového. Hlavním cílem proto byla snaha o uchování původní fonetické podoby textu a jeho vyjádření pomocí prostředků moderní grafiky. K transkripci českých, francouzských, italských, latinských, německých a nizozemských textů přistoupil autor ve snaze o maximální respektování jeho specifických rysů. Pro snadnější porozumění obsahové náplně jednotlivých pramenů došlo k částečné úpravě

Těžiště práce se opírá především o studium pozůstalostí Ferdinanda a Leopolda Ignáce z Ditrichštejna a Jana Adolfa a Ferdinanda ze Schwarzenberku.¹³⁷ Ve výkladu však bude přihlédnuto také k dalším členům obou knížecích rodů. Ovšem je třeba také podotknout, že následující rozprava se neomezuje pouze na historické prameny, které se nějakým způsobem dotýkají Ditrichštejnů a Schwarzenberků. Nezanedbatelná část písemností, na nichž je pojednání vystavěno, pochází z rodinných archivů dalších šlechtických rodů, především Černínů, Harrachů, Kouniců, Lamberků, Lobkoviců, Questenberků a Slavatů.¹³⁸

V první části předkládané práce půjde o zachycení příčin a důvodů, jež nutily mladé šlechtice, aby získali pevné místo v nejvyšších dvorských úřadech a zakotvili v bezprostřední blízkosti císaře. Stranou pozornosti nezůstane ani reflexe dvorské kariéry v myšlení Ditrichštejnů, Schwarzenberků, některých dalších urozců podunajské monarchie či vzdělaných juristů z prostředí Římsko-německé říše v 17. a první polovině 18. století. Další kapitoly se zabývají předpoklady a projevy životního stylu šlechty druhé poloviny 17. věku, které s sebou přinášelo ztotožnění se s dvorskou kariérou a následný pobyt u císařského dvora ve Vídni. Projevy životního stylu lze sledovat na půdorysu životního cyklu urozených jedinců. Šlechtic se totiž myšlenkami na kariéru v okolí vladaře nezaobíral až v dospělém

grafemiky. Největší pozornost byla věnována distribuci grafémů <i-j-y> a <u-v-w>, které mohly mít funkci samohlásky i souhlásky. Grafémy <i> a <j> byly ponechány v té formě, v níž se v textu vyskytovaly. Společně alternují především na začátku slov na místě souhlásky, kde se vedle sebe objevují tvary „junge“ i „junge.“ Grafém <y> ve smyslu ligatury <ij> byl zropešán jako <ii> („mai“). Pokud byl součástí diftongu <ey-ay> byl ponechán („bey“, „drey“). Zároveň však <y> konkuruje s <i> („drei“, „drey“; „mit“, „myt“). Pro skupinu grafémů <u-v-w> platí následující pravidla. Grafém <v> byl při přepisu pokud stál na začátku slova ve funkci samohlásky nahrazen grafémem <u> („umb“ namísto „vmb“). Grafém <w> jako součást dvojhlásky nahradil grafém <u> („neu“ namísto „new“). Všechny zkratky byly rozepisovány bez upozornění. K doplnění chybějící části textu, popřípadě edičních poznámek slouží hranaté závorky. V případě nejasnosti, nejednoznačnosti při transkripci či použití netradičního slova byly použity konvenční symboly [?], [!]. Užívaná interpunkce byla stanovena až druhotně a vycházela ze současných pravidel, praktických nároků na přehlednost a oddělování myšlenkových celků. Používání velkých písmen v citovaných písemnostech značně kolísalo. Velká písmena se proto nacházejí pouze na počátku vět, u osobních a místních jmen. Dále sem byla začleněna také titulatura císaře a krále („Ihro Kayserliche Majestätt“, „Eure Königliche Würde“) či slova „Herr“ a „Allmechtiger Gott“ ve smyslu označení božské osoby. František ROUBÍK, *Pravidla pro vydávání historických pramenů pro novější dějiny (16.-20. století)*, AČ 7, 1957, s. 59-65; Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.-20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

¹³⁷ Adam WOLF, *Fürst Ferdinand von Schwarzenberg. 1652-1703*, in: týž (ed.), *Geschichtliche Bilder aus Oesterreich II. Aus dem Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung (1648-1792)*, Wien 1880, s. 146-197; Adolf BERGER, *Das Grab des Grafen Adolf zu Schwarzenberg*, *Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien* 7, 1856, s. 169-180; TÝŽ, *Studien zu den Beziehungen des Erzherzogs Leopold Wilhelm von Oesterreich zu dem Grafen Johann Adolf zu Schwarzenberg*, *Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien* 21, 1882, s. 52-72; Rostislav SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť? Obraz Španěla v korespondenci císaře Leopolda I. s knížetem Ferdinandem z Dietrichsteina*, ČMM 123, 2004, s. 47-76; TÝŽ, „Dvorská“ kariéra; TÝŽ, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku jako pramen historického bádání. Příspěvek k poznání mobility císařského dvora na sklonku 17. století*, in: Jiří Kubeš (ed.), *Šlechtic na cestách v raném novověku*, Pardubice 2007 (v tisku); TÝŽ, *Služba a paměť. „Dvorská“ kariéra (barokních) Dietrichsteinů jako nadgenerační životní ideál*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť v myšlení šlechty na prahu novověku*, Praha 2007 (v tisku).

¹³⁸ Srov. níže a „Seznam pramenů a literatury.“

věku. Na službu u panovnického dvora byl rodiči nebo poručníky systematicky připravován již od narození. Jak měl v ideálním případě vypadat výchovný program, co zahrnoval a jakým způsobem jej urozené osoby dokázaly skutečně naplnit, nastiňuje jedna z dalších kapitol. Neoddělitelnou složku výkladu tvoří rovněž otázka strategií, jež zmiňované šlechtické rody volily, aby co nejnáze pronikly k císařskému dvoru a pevně zakotvily v jeho struktuře – služba v zemských úřadech, armádě, centrálních správních orgánech monarchie či přímo nižších dvorských úřadech. Na příkladu kariéry Ferdinanda z Ditrichštejna se autor pokouší naznačit spletitou cestu, kterou tento urozenec zvolil, a zkoumá, do jaké míry se jeho plány podařilo uskutečnit.¹³⁹

Uchycení samotného šlechtice v bezprostředním okolí panovníka však nezáviselo pouze na schopnostech jedince, ale i na dalších okolnostech, zejména na vlivných přímluvcích. Proto se podstatná část práce věnuje otázkám vzniku a fungování komunikačních sítí raně novověkých urozců. Na základě podrobné analýzy části korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna se autor pokouší zrekonstruovat síť vztahů jednoho konkrétního šlechtice, která zasahovala do téměř všech částí habsburské monarchie, Římsko-německé říše i do mnoha koutů evropského kontinentu. Ovšem nezůstane pouze u odкрыtí sítě vzájemných vztahů mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a konkrétními osobami, ale dále bude naznačeno, jak se proměňovala během více než čtyřicetileté veřejné činnosti uroence. Dostatečná pozornost je v disertační práci také věnována otázkám mocenských uskupení u císařského dvora, do nichž šlechtic musel vstoupit, chtěl-li obstát v soukolí dvorských intrik. Nedílnou součástí každodenního života v Hofburgu či dalších prostorách, jež obýval vládnoucí rod, tvořila sociální interakce s dalšími osobami. Žít uvnitř takového společenství, jakým byl císařský dvůr, znamenalo podříditi se zažitému řádu a zařadit se na určitou hierarchickou úroveň. Konečnou podobu úvah dokresluje interpretace ceremoniálního uspořádání doprovodu vladaře a jeho blízkých, v němž každý dvořan zaujímal přesně vymezené místo.¹⁴⁰ Stranou pozornosti nezůstane ani nástin zvláštního vztahu konkrétních vysokých dvorských hodnostářů k obecně přijímaným normám a snaha těchto osob

¹³⁹ Autor klade velký důraz na pocity a prožívání rozličných životních situací, které jednotliví příslušníci Ditrichštejnů a Schwarzenberků podrobně zachytili ve své korespondenci, na stránkách osobních deníků či v jiných pramenech osobní povahy. František GRAUS, *Mentalität – Versuch einer Begriffsbestimmung und Methoden der Untersuchung*, in: týž (ed.), *Mentalitäten im Mittelalter. Methodische und inhaltliche Probleme*, Sigmaringen 1987, s. 9-48; Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, s. 23-24; Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 52-53 a 61-62; Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004, s. 100.

¹⁴⁰ Srov. Mark HENGERER, *Die Zeremonialprotokolle und weitere Quellen zum Zeremoniell des Kaiserhofs im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 76-93.

(ne)podřizovat se závazným ustanovením a nárokovat si čestnější postavení. Závěrečná kapitola se zaměří na otázky vlivu biologického věku na dvorskou kariéru raně novověkých šlechticů, kteří se (ne)dokázali ubránit myšlenkám odchodu na odpočinek a (ne)zemřeli „ve službě.“

Snaha postihnout do potřebné hloubky a v celistvosti zachytit některé charakteristické rysy vztahu Ditrichštejnů a Schwarzenberků k císařskému dvoru předpokládá široce heuristicky založený pohled. Základním stavebním kamenem historické práce a východiskem k zodpovězení výše naznačených otázek byla autorovi bohatá pramenná základna v domácích i zahraničních archivech a knihovnách. Proto se snažil pracovat s co nejpestřejší škálou archiválií, které umožňují sledovat jednotlivé aspekty z různých úhlů pohledu. Přesto pod vlivem historické antropologie a dějin mentalit¹⁴¹ – proudů, jež se snaží proniknout do myšlenkového světa raně novověkého člověka nebo poznat jeho každodenní život¹⁴² – upřel hlavní pozornost k pramenům osobní povahy.¹⁴³ Velké množství jedinečných zpráv šlechticů o vnímání dvorské kariéry i dalších charakteristických rysů každodenního života v bezprostředním okolí císařské rodiny, je zachyceno především v soukromé korespondenci.¹⁴⁴ Využita byla především část listů adresovaných Ferdinandovi

¹⁴¹ Pod jen s obtížemi uchopitelným pojmem mentalita je třeba chápat hodnotový rezervoár, který v daném společenském prostředí převažoval. Převažoval s tou výhradou, že osoby, které pobývaly v tomto prostředí, si nemusely vždy jasně uvědomovat principy, jimiž se jejich myšlení, postoje, rozhodování a jednání řídily, neboť je považovaly za samozřejmé. Jiří ŠTAIF, *Česká národní mentalita v 19. století v kontextu sociálních dějin*, in: Milena Lenderová – Zdeněk Bezecný – Jiří Kubeš (edd.), *Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka*, České Budějovice 2003, s. 69-92, zde s. 72-75; TÝŽ, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*, Praha 2005, s. 80-82. Srov. F. GRAUS, *Mentalität*; Philippe ARIÈS, *Geschichte der Mentalitäten*, in: Jacques Le Goff – Roger Chartier – Jacques Revel (edd.), *Die Rückeroberung des historischen Denkens*, Frankfurt am Main 1994, s. 137-165; Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien-Köln-Weimar 1996; Václav BŮŽEK – Dana ŠTEFANOVÁ (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen*; R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*; Lydia PETRÁŇOVÁ, *Nové historickoantropologické proudy evropského národopisu. K problému integrované „historické sociální vědy“*, ČL 78, 1991, s. 21-29; Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Ke vztahu historiografie a antropologie: perspektivy aplikování antropologických přístupů na historický výzkum*, ČL 82, 1995, s. 99-111.

¹⁴² Jan PETERS, *Wegweiser zum Innenleben? Möglichkeiten und Grenzen der Untersuchung populärer Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit*, HA 1, 1993, s. 235-249.

¹⁴³ K osobním pramenům a jejich klasifikaci obecně Benigna von KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, HA 2, 1994, s. 462-471; Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996; Harald TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400-1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Wien-Köln-Weimar 1998; TÝŽ, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Thomas Winkelbauer (ed.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn-Waidhofen an der Thaya 2000, s. 69-98. V českém prostředí Josef HRDLÍČKA (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003 (= Monographia historica 3), zejména s. 7-22.

¹⁴⁴ Klaus BEYER – Hans-Christian TÄUBRICH (edd.), *Der Brief. Eine Kulturgeschichte der schriftlichen Kommunikation*, Frankfurt am Main 1996; Doris AICHHOLZER, *Frauenbriefe aus drei Jahrhunderten – eine unerschöpfliche Quelle für die Mentalitäts- und Alltagsgeschichte*, Frühneuzeit-Info 8, 1997, s. 148-152; Beatrix

z Ditrichštejna, kterých se v Moravském zemském archivu v Brně dochovalo více než 60 000.¹⁴⁵ Stranou pozornosti však nezůstaly dopisy, jež zasílal svým komunikantům, zejména Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu, Dominiku Ondřeji z Kounic a Janu Adolfovi ze Schwarzenberku,¹⁴⁶ nebo psaní osob, s nimiž udržoval pravidelný písemný styk, především Raimonda Montecuccoliho, Františka Eusebia z Pöttingu a císaře Leopolda I.¹⁴⁷ Stejně bohatou korespondenci jako v případě Ferdinanda z Ditrichštejna nabízí pozůstalost Jana Adolfa a Ferdinanda ze Schwarzenberku. Zde se autor zaměřil především na studium listů adresovaných oběma šlechticům Leopoldem I., arciknížetem Leopoldem Vilémem, Marií Eleonorou Gonzagovou, dalšími příslušníky císařské rodiny a urozenci, kteří dlouhodobě působili ve struktuře císařského dvora.¹⁴⁸ Poznatky získané studiem ditrichštejnských a schwarzenberských listů bylo třeba doplnit osobními postřehy papežských nunciů,

BASTL, *Formen und Gattungen frühneuzeitlicher Briefe*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 801-812.

¹⁴⁵ Sám autor předkládané práce prostudoval pouze malou část dochované korespondence – 15-17 000 dopisů. J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů I-II*. Pouze nepatrný zlomek korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna byl edičně zpřístupněn. Srov. Albert RILLE (ed.), *Aus den letzten Jahren der Regierung des polnischen Königs Johann Sobieski (1689-1696). Berichte des kaiserlichen Ministers George von Schiemunsky an Ferdinand Fürst von Dietrichstein, Präsidenten der geheimen Konferenz, im Archiv von Nikolsburg*, ZVGMS 15, 1911, s. 312-338, 430-465; TÝŽ (ed.), *Aus dem Briefwechsel des Kurfürsten Philipp Wilhelm von der Pfalz mit dem Fürsten Ferdinand von Dietrichstein während der Jahre 1681-1690 über den ungarischen Aufstand, den großen Türkenkrieg und die französischen Angriffe auf Deutschlands Westgrenze*, ZVGMS 19, 1915, s. 192-247; Josef MATZURA, *Prinzen-Erziehung und Prinzenreisen im 17. Jahrhundert*, ZVGMS 31, 1929, s. 1-13, 45-65; Pavel BALCÁREK, *Rok 1683 ve světle korespondence panství Mikulov*, JM 21, 1985, s. 75-88; Hana ZÍTKOVÁ, *Madridský královský dvůr a jeho odraz v korespondenci Ferdinanda z Dietrichštejna a Pavla Sixta Trautsona 1677-1678*, in: Ivo Barteček (ed.), *Celostátní studentská vědecká konference Historie 1999, Olomouc 2000*, s. 89-105. Dochovaná korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna a jeho osobní archiv je o to cennější, neboť vedle došlých listů osob, s nimiž kníže udržoval písemný styk, obsahuje též velké množství vlastních konceptů, jimiž reagoval na získané informace.

¹⁴⁶ AVA Wien, FA Harrach, kart. 229; MZA Brno, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 372, kart. 127; SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 381.

¹⁴⁷ Alois VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli I-IV*, Wien 1899-1900; Adalbert F. FUCHS (ed.), *Briefe an den Feldmarschall Raimund Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des nordischen Krieges in den Jahren 1659-1660*, Wien-Leipzig 1910 (= Veröffentlichungen der Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs 2). K vydané osobní korespondenci Leopolda I. více Petr MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (edd.), *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 245-257; Petr MAŤA – Stefan SIENELL, *Die Privatkorespondenzen Kaiser Leopolds I.*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 837-848. Z jednotlivých edic Onno KLOPP (ed.), *Corrispondenza epistolare tra Leopoldo I. imperatore ed il P. Marco D'Aviano capuccino*, Graz 1888; Max DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I. an Wenzel Euseb Herzog in Schlesien zu Sagan, Fürsten von Lobkowitz 1657-1674*, Wien 1894; Alfred Francis PRIBRAM – Moriz LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe Kaiser Leopold I. an den Grafen F. E. Pötting 1662-1674 I-II*, Wien 1903-1904 (= Fontes rerum austriacarum II/56-57); Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Díl I. (Duben 1660 – září 1663)*, Praha 1936; Helga KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Leopolds I. an P. Emerich Sinelli 1668-1675*, Wien 1953 (Disertační práce). Srov. také listy Leopolda I. Františku Oldřichu Kinskému uložené v HHStA, Grosse Korrespondenz, kart. 63/2, svazek dopisů 1683-1691; Dominiku Ondřeji z Kounic, které se nacházejí v MZA Brno, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 1717, kart. 191 a inv. č. 1881, kart. 224; Karlu Felixi Slavatovi z let 1675-1690, jež jsou umístěny v SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. IIIM2b, kart. 56. Srov. také P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*.

¹⁴⁸ K tomu srov. R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 102-103.

benátských vyslanců,¹⁴⁹ diplomatů dalších evropských zemí ve Vídni, jež patřili k vynikajícím pozorovatelům a znalcům četných zákoutí každodenního života metropole habsburského soustátí,¹⁵⁰ a svědectvími cizích cestovatelů.¹⁵¹

Z dalších pramenů osobní povahy, využitelných pro poznání myšlenkového světa urozenců z prostředí císařského dvora, se v pozůstalosti Ferdinanda z Ditrichštejna dochoval ručně psaný kalendář s úředními i osobními poznámkami knížete o jednání tajné konference

¹⁴⁹ Adam WOLF (ed.), *Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaiser Leopold's I.*, AÖG 20, 1858, s. 279-340; Carlo GUASTI (ed.), *Saggio di carteggi diplomatici del conte Lorenzo Magalotti dalla legazione a Vienna (1675-1678)*, Giornale Storico degli Archivi Toscani 4, 1860, s. 137-164, 238-246, 318-341; Alfred Ritter von ARNETH (ed.), *Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im 18. Jahrhundert*, Wien 1863 (= Fontes Rerum Austriacarum II/22); Joseph FIEDLER (ed.), *Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im 17. Jahrhundert I-II*, Wien 1866-1867 (= Fontes rerum austriacarum II/26-27); Alfred Francis PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania) I. Band 1657, April – 1661, Juli*, Wien 1901; Artur LEVINSON (ed.), *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I. (1657, Februar bis 1669, Dezember)*, Wien 1913; Carlo MORANDI (ed.), *Relazioni di ambasciatori sabaudi, genovesi e veneti (1693-1713)*, Bologna 1935. A také autorovy vlastní výzkumy zpráv papežských nunciů ve Vídni, uložené v Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania a v Archivio Storico Famiglia Odescalchi. Tam jsou kromě dopisů, které Svatému stolci zasílali papežští nunciové v jednodenních až týdenních intervalech, uloženy také závěrečné relace, jež vyhotovovali vždy po ukončení své diplomatické mise, či při jiné příležitosti. Srov. „Denombrement des Maisons et Familles des Princes d'Allemagne Seculiers de leurs Etats, de leurs forces, de leurs Religion en cette année 1684.“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 760, fol. 84-87; „Breve relatione dello Stato della corte di Vienna con alcune particolarità seguite nel 1699 anno sino al 1700 nel mese di Settembre.“ TAMTÉŽ, fol. 104-113; „Observationes in usum Nuncii Apostolici in Aula Cesarea et Informatio de origine, progressu iurisdictione et statu Consilii Aulici.“ TAMTÉŽ, sign. 761, fol. 231-252; „Instrutione Diverse Date à Monsignore [Alfonso] Litta Eletto Nunzio Straordinario All' Imperatore. L'Anno 1678 et Altre Relatione Curiose.“ Archivio Storico Famiglia Odescalchi, sign. III A 11 n 6. Srov. také „Discorso sopra lo stato della Germania al piante, e pretensioni del Re Christianésimo all'Imperio nelle presenti congiunture 1662.“ MZA Brno, G 11 – Sběrka rukopisů Františkova muzea v Brně, inv. č. 927, sign. 810, s. 238-338. Stručně k tomu rovněž blíže nedatovaná „Relatione della corte di Roma fatta dal cavagliere Corrado Ambasciatore della Serenissima Repubblica di Venetia appresso la santità di Alessandro Settimo“ z let 1665-1667. TAMTÉŽ, s. 400-406. Obecně ke studiu relací papežských nunciů Gerhard MÜLLER, *Nuntiaturberichte aus Mittel- und Osteuropa*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 57, 1977, s. 163-197; Jan Paul NIEDERKORN, *Die Berichte der päpstlichen Nuntien und der Gesandten Spaniens und Venedigs am kaiserlichen Hof aus dem 16. und 17. Jahrhundert*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 94-107.

¹⁵⁰ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*; Ludwig BAUR (ed.), *Berichte des hessisch-darmstädtischen Gesandten Justus Eberhard Passer an die Landgräfin Elisabeth Dorothea über die Vorgänge am kaiserlichen Hof und in Wien von 1680 bis 1683*, AÖG 37, 1867, s. 271-411; Albert SOREL (ed.), *Recueil des Instructions données aux Ambassadeurs et Ministres de France depuis les Traités de Westphalie jusqu'à la Revolution Française I. Autriche*, Paris 1884; Oswald REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs, schwedischen Residenten am Kaiserhofe von 1671 bis 1674*, MIOG 37, 1917, s. 541-597; Geza von ANTAL – Jan C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten van 1670 tot 1720. Eerste deel, 1670-1697 I.*, 's-Gravenhage 1929 (= Rijks geschiedkundige Publicatiën 67); Jerónimo de BARRIONUEVO DE PERALTA (ed.), *Avisos del Madrid de los Austrias y otras noticias*, Madrid 1996. Ke studiu relací raně novověkých diplomatů obecně Friedrich EDELMAYER, *Gesandtschaftsberichte in der Frühen Neuzeit*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 849-859

¹⁵¹ Alfred F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte eines Franzosen über den Wiener Hof in den Jahren 1671 und 1672*, MIOG 12, 1891, s. 270-296; Hans TIETZE, *Ein Besuch in Wien beim Regierungsantritt Kaiser Leopolds I. Nach einem Reisediarium aus dem Jahre 1660*, Berichte des Alertums-Vereins in Wien 50, 1918, s. 23-57; Oswald REDLICH, *Die Memoires de la cour de Vienne (1705)*, in: Festschrift zum sechzigsten Geburtstag von Max Vancsa, Wien 1926, s. 70-77; M. LENDEROVÁ, *Casimír Freschor*; Petr MAŤA, *Čechy a Morava roku 1666 v cestovním deníku toskánského šlechtice Francesca Riccardiho*, Souvislosti 13, 2002, sešit 3-4, s. 73-81; TÝŽ, *Praha a Vídeň v cestopisu Švéda Andrease Julina z roku 1666*, in: Alena Pazderová (ed.), *Pocta Josefu Kollmanovi. Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2002, s. 192-213.

a vídeňské každodennosti z let 1683-1697.¹⁵² Nezpochybnitelné místo mezi prameny osobní povahy zaujímají také osobní deníky.¹⁵³ Protože se v ditrichštejském archivu nenacházejí žádné osobní deníky, obrátil autor svoji pozornost ke čtyřem fragmentům diáře Jana Adolfa ze Schwarzenberku z let 1657-1683,¹⁵⁴ a především k unikátnímu deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku.¹⁵⁵ Tento urozenec si v letech 1686-1688 a 1696-1697 vedl rozsáhlé poznámky, které reflektují postavení knížete v čele ženské části vídeňského dvora. Vypovídací hodnota pramene je mimořádně vysoká, neboť odráží každodenní život dvorské společnosti a pestrý myšlenkový svět raně novověkého šlechtice. Také přináší četné informace o pisatelově politickém vlivu a účasti na jednáních tajné konference – hlavním poradním orgánu císaře. V jednotlivých poznámkách se objevují i pasáže, jež dokreslují zákulisní atmosféru vzájemných vztahů mezi dvořany. Poodhalují charakter a šíři osobních kontaktů jednajících postav.¹⁵⁶

¹⁵² „Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697.“ MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1180, kart. 319. K psaným i tištěným kalendářům více Herwig EBNER, *Der Schreibkalender als Geschichtsquelle*, in: Beiträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Steiermark und Kärntens. Festschrift Ferdinand Tremel, Graz 1976, s. 65-81. Z jednotlivých edic kalendářů Petr KOPIČKA (ed.), *Deníky roudnického hejtmana Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611 a 1625*, Praha 2003 (= Clavis monumentorum literarum regni Bohemiae. Memorabilia 3); Olga FEJTOVÁ (ed.), *Veleslavínův Kalendář historický v majetku pražského rodu Dvorských z Gryfů Hory*, Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků 15, 1998, s. 97-124; Josef HRDLIČKA, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*, JSH 69-70, 2000-2001, s. 188-208; TÝŽ, *Deníkové záznamy jindřichohradeckého měšťana Jiříka Pavlovského z počátku 17. století*, JSH 72, 2003, s. 137-174.

¹⁵³ K deníkům obecně Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny*, FHB 18, 1997, s. 99-120; TÝŽ, *Tagebücher*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 767-780. Srov. výběrově Max DVORÁK (ed.), *Dva deníky dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1896; M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*; Petr VOREL, *Vídeňský deník rytíře Dvoreckého z roku 1559*, FHB 19, 1998, s. 7-36; H. TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse*; Martin SCHEUTZ – Harald TERSCH (edd.), *Trauer und Gedächtnis. Zwei österreichische Frauentagebücher des konfessionellen Zeitalters (1597-1611, 1647-1653)*, Wien 2003 (= Fontes rerum austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Erste Abteilung: Scriptorum 14); Miroslava DURAJOVÁ – Rostislav SMÍŠEK, *Hieronymus Schlick der Ältere: Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus dem 16. Jahrhundert*, České Budějovice 2007 (v tisku).

¹⁵⁴ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 365 a 366. Po obsahové stránce zhodnotil fragmenty deníku Jean BÉRENGER, *Le journal de Johann Adolf de Schwarzenberg*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Sebeprezentace šlechty počátkem novověku*, České Budějovice 2007 (v tisku).

¹⁵⁵ Deník je uložen v SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Malou část deníkových zápisků z roku 1697 publikoval také A. WOLF, *Fürst Ferdinand von Schwarzenberg*. Nejnověji na tento „zapomenutý“ deník upozornil P. MAŤA, *Tagebücher*, s. 778. Zatímco první část diáře z osmdesátých let 17. století je psána francouzsky, druhé dominuje němčina. Rozsáhlý diář čítá celkem 1 359 stran. Ovšem tužkou provedené číslování stran pochází z pozdějšího období. Zatímco francouzská část deníku zabírá 332 stran, německá více než dvojnásobek – 675 stran. K deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku jako historickému prameni a jeho vypovídací hodnotě více R. SMÍŠEK, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku*; J. RADIMSKÁ, *Le journal français*.

¹⁵⁶ Srov. Ferdinand MENČÍK (ed.), *Ein Tagebuch während der Belagerung von Wien im Jahre 1683*, AÖG 86, 1898, s. 205-252; František TISCHER (ed.), *Ze zápisků sekretáře kardinála Harracha Jiřího Nefestýna z Koberovic*, ČNM 80, 1906, s. 359-363; Louis CARLEN, *Ein Tagebuch über die Ereignisse am Wiener Hof im November 1704*, MÖStA 22, 1969, s. 327-334; Jiří SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ČMM 119, 2000, s. 367-389. Zajímavé svědectví o každodenním životě španělského královského dvora nabízí také deník Františka Eusebia z Pöttingu. Ačkoliv v letech 1664-1674 dlouhodobě pobýval v Madridu, daleko od metropole rakouských Habsburků, ve svém diáři komentoval

Jestliže to dochovaná heuristická základna dovolila, konfrontoval autor poznatky získané z pramenů osobní povahy s písemnostmi normativního rázu. Proto se v některých kapitolách prolíná obraz ideálního normativního rámce s výpovědí pramenů osobní povahy; s tím, jak raně novověcí urozenci ony předpisy vnímali a skutečně dodržovali. Mezi prostudované normativní prameny je možné zařadit otcovská naučení a instrukce, jež od čtyřicátých let 17. století až do počátku 18. věku vydávali Ditrichštejnové pro své potomky a jejich hofmistry. V instrukcích otcové nastínili synům zásady, kterými se měli řídit v průběhu studia na jezuitských nebo piaristických kolejích a během vzdělávací cesty po západní Evropě.¹⁵⁷ Tento typ historického pramene lze rovněž využít k bližšímu poznání vnitřní struktury a chodu dvora mladých urozenců, jeho personálního složení a povinností jednotlivých služebníků.¹⁵⁸ K doplnění poznatků o podobě a náplni „*grand tour*“ posloužily měsíční cestovní účty Ferdinanda a Maxmiliána III. z Ditrichštejna z let 1649-1652, jež byly sestavovány kvůli písemnému přehledu vydávaných finančních prostředků.¹⁵⁹ Z dalších evidenčních pramenů nezůstaly stranou pozornosti ani seznamy hodností na dvoře Leopolda I. uložené v Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni.¹⁶⁰

obsahovou náplň zpráv, které mu pravidelně přicházely z Vídně. Miguel NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid (1664-1674)* I-II, Madrid 1993.

¹⁵⁷ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1582-1589, kart. 352-362. Z jednotlivých instrukcí, které se zde v hojně míře dochovaly, například „*Instruction für unseren Auffwarter, welcher pro interim bis auff weitere disposition auff unsere zwey Söhne Carolum [Josef Karel z Ditrichštejna] und Walterle [Walter Xaver z Ditrichštejna] achtung geben wirdt,*“ kterou vydal Ferdinand z Ditrichštejna 8. února 1673 pro jejich preceptora Bartoloměje Josefa Vojáčka. TAMTÉŽ, inv. č. 1582, kart. 352, fol. 2-7. O tom také „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes Seig[neu]rs, et les qualitez, que doit avoir un Gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres,*“ jež sestavil Ferdinand z Ditrichštejna pro hofmistra svého prvorozeného syna Leopolda Ignáce – Fabrizia de la Roche roku 1680. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 237-242. Srov. Wenzel EYMER, *Gutachten des Fürsten Gundacker von Liechtenstein über Edukation eines jungen Fürsten und gute Bestellung des Geheimes Rates*, Jahresbericht des Gymnasiums Leitmeritz 1905, s. 3-28; Alessandro CATALANO, *L'educazione del principe: Ferdinand August Leopold von Lobkowitz e il suo primo viaggio in Italia*, PB 2, 2003, s. 104-127. K instrukcím, které vydávali otcové svým synům před odjezdem na vzdělávací cestu po západní Evropě, obecně Tomáš FOLTÝN, *Cestovní instrukce jako pramen k dějinám kavalérských cest (1640-1740)*, in: Milan Svoboda (ed.), *Celostátní studentská vědecká konference HISTORIE 2005*, Liberec 2006, s. 74-116

¹⁵⁸ Srov. Jaroslav PÁNEK, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského ve světle hofmistrovské instrukce z roku 1592*, in: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská (edd.), *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 189-199, zde s. 195-198; Petr VOREL, *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1655*, VSH 6, 1997, s. 165-182, zde s. 176-182.

¹⁵⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352. K využití účetního materiálu jako historického pramene více Josef SALABA, *Příspěvek ke kritice urbářů, pozemkových a jiných knih, katastrů, map, starých účtů atd.*, SA 15, 22, s. 1-16, zde s. 16; SA 16, 1923, s. 1-44, zde s. 9-30; Aleš STEJSKAL, *Rosenbergische Rechnungen als Quellen der Kulturgeschichte des frühneuzeitlichen Adelshofes*, OH 2, 1992, s. 60-64; Andrea PÜHRINGER, *Die Rechnungen der Finanzverwaltung in den österreichischen Städten*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 611-624.

¹⁶⁰ O tom seznamy hofštátu císaře z let 1676, 1683 a 1703. ÖNB, Cod. č. 1849, Cod. č. 7418, Cod. č. 12388. K tomu srov. Heinz NOFLATSCHER, „*Ordonnances de l'hôtel*“, *Hofstaatsverzeichnisse, Hof- und Staatskalender*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 59-75. K tomu také „*Ihro Röm. kay. May. und was ein ieder Besoldung har*“ z roku 1674. MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, inv. č. 229.

Cenné poznatky přinesla také dobová literatura, k jejímž hlavním úkolům patřilo seznámit čtenáře s představami o „pravém“ dvořanovi či dvorském úředníkovi.¹⁶¹ Zajímavé informace o hodnotovém žebříčku a bohatém myšlenkovém světě člověka druhé poloviny 17. a první půle 18. století nabízejí traktáty vzdělaných juristů Johanna Christiana Lüniga, Friedricha Carla Mosera či Julia Bernarda von Rohra o ceremoniálních zásadách, jež se užívaly především u jednotlivých knížecích dvorů v Římsko-německé říši a na dvoře habsburských císařů ve Vídni, a rozsáhlý výkladový slovník Johanna Heinricha Zedlera.¹⁶² Bohatou maticí informací představuje také *Theatrum Europaeum* – dobové periodikum, které komentovalo veřejné dění na evropském kontinentu a reflektovalo každodenní činnost císařské rodiny, významných dvorských hodnostářů i úředníků centrálních správních orgánů podunajské monarchie.¹⁶³ K myšlenkovým pochodům a životním osudům Leopolda I. a jeho vztahu k vybraným urozeným vyjádřil Eucharius Gottlieb Rinck, jehož dvousvazkové dílo vyšlo roku 1708 v Lipsku.¹⁶⁴

Ačkoliv je práce časově zasazena do dlouhého, téměř padesátiletého období vlády Leopolda I., autor se neubráníl přesahům do druhé poloviny 16. století, kdy postupně docházelo k proměně myšlení raně novověkých urozených z Čech, Moravy a Slezska a k pozvolnému vzrůstu významu císařského dvora v jejich očích, a do prvního desetiletí po nástupu Karla VI. na císařský trůn.¹⁶⁵ Zvolená epocha si nárokuje zachytit závažnou proměnu mentality raně novověkých urozených z českých zemí, ke které došlo především po bitvě na Bílé hoře roku 1620, a jejímu ustálení v padesátých letech 17. věku.¹⁶⁶ Prostřednictvím popisu a interpretace tohoto procesu bude možné naplnit jeden z hlavních cílů předkládané práce. Tím je potvrzení pracovní hypotézy, že od druhé třetiny 17. století začali urození z českých

¹⁶¹ Arthur SCHOPENHAUER (ed.), *Gracians Handorakel und Kunst der Weltklugheit*, Leipzig 1934; Baldassare CASTIGLIONE, *Dvořan*, Praha 1978; Hans STURMBERGER, *Der habsburgische „Princeps in Compendio“ und sein Fürstenbild*, in: týž (ed.), *Land ob der Enns und Österreich*, Linz 1979, s. 188-210; Franz BOSBACH (ed.), *Princeps in compendio*, in: Konrad Reppen (ed.), *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*, Münster 1991, s. 79-114; Hugo SCHREIBER (ed.), *Gracián kontra Komenský. Příruční orákulum aneb Umění moudrosti*, Praha 2006.

¹⁶² Johann Christian LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale Historico-Policum* I-II, Frankfurt 1719; Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal-Lexikon Aller Wissenschaften und Künste* I-XXXII, Halle-Leipzig 1732-1754; Friedrich Carl MOSER, *Teutsches Hoff-Recht* I-II, Frankfurt am Main 1754; Julius Bernard von ROHR (ed. Monika SCHLECHTE), *Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, Leipzig 1989; Julius Bernard von ROHR (ed. Gotthardt FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, Leipzig 1989.

¹⁶³ *Theatrum Europaeum* VI-XV, Frankfurt am Main 1663-1707. K dobovému významu tohoto periodika blíže Gerd DETHLEFS, *Schauplatz Europa. Das Theatrum Europaeum des Matthaeus Merian als Medium kritischer Öffentlichkeit*, in: Klaus Bußmann – Elke Anna Werner (edd.), *Europa im 17. Jahrhundert. Ein politischer Mythos und seine Bilder*, Stuttgart 2004, s. 149-179.

¹⁶⁴ Eucharius Gottlieb RINCK, *Leopold des Grossen Röm. Kayzers wunderwürdiges Leben und Thaten* I-II, Leipzig 1708.

¹⁶⁵ K tomu podrobněji níže, kapitola „Raně novověká šlechta z českých zemí a dvorská kariéra.“

¹⁶⁶ Fernand BRAUDEL, *La longue durée*, Annales E.S.C. 4, Říjen 1958, s. 725-753.

i rakouských zemí pohlížet na službu císaři jako na nejzářnější příklad naplnění ideálu šlechtické kariéry.¹⁶⁷ „Dvorskou“ kariéru proto autor pojednání chápe jako „*dlouhodobé a nepřetržité působení u [císařského] dvora, spjaté se zastáváním dvorských hodností nebo funkcí v centrálním aparátu monarchie. Charakteristickým, i když nikoli nezbytným, rysem takového uplatnění byl graduální postup do prestižnějších funkcí nebo jejich kumulace.*“¹⁶⁸ Na tomto místě je však třeba zdůraznit, že pouhá příslušnost k císařskému dvoru automaticky neznamenala pevné a dlouhodobé zakotvení uroence v této mocenské instituci.¹⁶⁹ Množství šlechticů se totiž spokojilo pouze s titulárními hodnostmi komorníků či tajných radů a do Vídně mířili vždy jen na několik týdnů v roce. Proto je nezbytně nutné rozlišovat mezi skutečnými dvořany, kteří se každodenně a v delším časovém horizontu pohybovali v okolí rodiny vladaře a zastávali ony „prestižnější funkce,“ a příslušníky „virtuálního“ dvora, jež sice po formální stránce patřili k domácnosti panovníka, ovšem větší část roku trávili daleko od císařského dvora.¹⁷⁰

Mezi výše zmiňované „prestižní funkce“ počítali současníci Leopolda I. nejvyšší dvorské úřady, které spadaly do kompetencí nejvyššího hofmistra, nejvyššího komorníka,

¹⁶⁷ Volker PRESS, *The Imperial Court of the Habsburgs. From Maximilian I to Ferdinand III, 1493-1657*, in: Ronald G. Asch – Adolf M. Birke (edd.), *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age, c. 1450-1650*, London 1991, s. 289-312, zde s. 297; Stefan EHRENPREIS, *Österreichischer Adel, habsburgische Höfe und kaiserliche Zentralverwaltung (1580-1620)*, in: R. G. Asch (ed.), *Der europäische Adel*, s. 235-261, zde s. 243; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 291; R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 117-118.

¹⁶⁸ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 417. Srov. TÝŽ, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 218-219; Zygmunt BAUMAN – Tim MAY, *Myslet sociologicky. Netradiční uvedení do sociologie*, Praha 2004, s. 59; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 185. K typologii šlechtických kariér blíže P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 275-522 a TÝŽ, *Aristokratisches Prestige*, s. 46-47. Ovšem je třeba zmínit, že základy pozdější typologie Petra Mati položil již na konci třicátých let 20. století Zdeněk Kalista. V knize *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, která poprvé vyšla roku 1939, naznačil, „*jak hluboko zasahoval náš národ v minulosti do běhu světových dějin, jak důležitými činiteli byli představitelé jeho při stavbě velkých politických útvarů minulosti a přítomnosti i při budování důležitých cest lidského ducha ...*“ Současně konstatoval, že se představitelé šlechtických rodů zemí Koruny české vedle dvorů Josefa I. a Karla VI. aktivním způsobem účastnili důležitých politických rozhodování, diplomatických misí i vojenských akcí především v období vlády Leopolda I. Humprecht Jan Černín, František Augustin z Valdštejna, Karel Felix Slavata patřili k okruhu jeho nejbližších důvěrníků, Václav Eusebius Lobkovic, František Oldřich Kinský, Ferdinand Bonaventura Harrach byli jeho předními ministry, Dominik Ondřej Kounic, Karel Arnošt a Karel Ferdinand z Valdštejna, Jan Václav Vratislav z Mítrovic či Jiří z Martinic plnili důležitá diplomatická posláná a Kašpar Zdeněk Kaplír ze Sulevic hájil zájmy Habsburků na poli válečném. Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 124-126.

¹⁶⁹ Současně je třeba přísně rozlišovat mezi „hofštátem“ v užším slova smyslu a „dvorem“ v širším smyslu. První termín označoval formálně i právně vymezenou jednotku, kterou tvořily čtyři nejvyšší dvorské úřady – nejvyšší hofmistr, nejvyšší komorník, nejvyšší maršálek a nejvyšší štolmistr. Druhý výraz se vztahoval také na další centrální správní úřady i na celou společnost metropole habsburského soustátí. I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 65-66; I. CERMAN, *Od klienta k občanovi*, s. 102-103; Aloys WINTERLING, „Hof“. *Versuch einer idealtypischen Bestimmung anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte*, in: Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (edd.), *Hof und Theorie. Annäherung an ein historisches Phänomen*, Köln-Weimar-Wien 2004 (= Norm und Struktur 22), s. 77-90.

¹⁷⁰ M. HENGERER, *Adelsintegration*; TÝŽ, *Kaiserhof und Adel*, s. 66-123.

nejvyššího maršálka a nejvyššího štolmistra.¹⁷¹ Nadto se z pravomocí těchto čtyř základních organizačních úseků císařského dvora vydělovaly některé další instituce, jež tvořily zcela svébytnou skupinu s vlastní samosprávou – tajná rada a od šedesátých let 17. století tajná konference, hlavní poradní orgány vladaře, dvorská komora a dvorská válečná rada. Poznat celistvou strukturu vídeňského dvora navíc znesnadňuje skutečnost, že jeho nedílnou součástí tvořily také centrální správní úřady monarchie – česká a rakouská dvorská kancelář, říšská dvorská rada.¹⁷² Jak naznačil švédský vyslanec ve Vídni Esaias Pufendorf roku 1673, patřili mezi nejvlivnější „*Principal-Hofoffizieren*“ nositelé čtyř nejvyšších dvorských úřadů – nejvyšší hofmistr císaře i císařovny, nejvyšší komorník, nejvyšší maršálek a nejvyšší štolmistr; „*aus andern hohen Etats-Bedienten*“ nejvyšší purkrabí Království českého, nejvyšší kancléř Království českého, dvorní kancléř, říšský dvorní kancléř, prezident dvorské komory, prezident říšské dvorské rady a prezident dvorské válečné rady.¹⁷³

V čele celého velkého dvora stál nejvyšší hofmistr císaře, jenž se staral o koordinaci dvorského personálu, bděl nad dodržováním ceremoniálních norem, dohlížel na přísun potravin, hudební a divadelní produkce či plánování cest panovníka. Pod pravomoc nejvyššího dvorského úředníka rovněž náležel nejvyšší lovčí a správa císařských revírů.¹⁷⁴ Mezi jeho nezpochybnitelná práva patřila účast při všech slavnostních příležitostech a „*anderer dergleichen offenen Acten*“, kterým byl přítomen vladař.¹⁷⁵ V případě panovníkovy absence u dvora náleželo nejvyššímu hofmistrovi „*bez újmy a překážek*“ ze strany dalších dvořanů řízení všech záležitostí monarchie.¹⁷⁶ Velice přesně vystihl své postavení v čele tohoto „složitého mechanismu“ v dopise adresovaném Janu Adolfovi ze Schwarzenberku Václav Eusebius z Lobkovic, jenž prohlásil: „*Když je císař pryč, já velím*

¹⁷¹ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*, s. 63; F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 452; I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 78. Srov. také relace savojského vyslance u císařského dvora ve Vídni hraběte San Martino di Baldissero z roku 1713: „*La corte dell'imperatore è composta delli sudetti ufficiali maggiori, cioè del maggiordomo maggiore, del cameriere maggiore, del maresciallo di corte, del cavallerizzo maggiore, ...*“ C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 92-93.

¹⁷² A. WOLF, *Die Hofkammer*; H. KRETSCHMAYR, *Das deutsche Reichsvizekanzleramt*; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I/1, s. 275-288; F. MENČÍK, *Beiträge*; O. GSCHLIESSER, *Der Reichshofrat*; TÝŽ, *Das Beamtentum*; L. GROSS, *Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei*; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*.

¹⁷³ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*, s. 63; O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 564, 570-571. Srov. C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 108-116.

¹⁷⁴ K postavení a pravomocím nejvyššího hofmistra císaře více F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 452-464; I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 66-79; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 65-77.

¹⁷⁵ F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 483.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 484.

celému císařskému dvoru.“¹⁷⁷ Druhé místo v hierarchii císařského dvora, hned za nejvyšším hofmistrem, připadlo až během vlády Rudolfa II. nejvyššímu komorníkovi.¹⁷⁸ Jeho hlavním úkolem byla péče o osobní potřeby panovníka, „*auch wan wir schlaffen gehen und auffstehen, gegenwertig sein, unss die Klaidler und anderss ordentlich und mit gebürender Reverenz raichen.*“¹⁷⁹ Současně měl dohled nad osobními služebníky vladaře – zejména komorníky a lékaři, klenotnicí, ubytovacími prostory císařského paláce a jeho hmotným vybavením.¹⁸⁰ Nejvyšší maršálek vykonával vrchní policejní dozor, náležely mu veškeré soudní pravomoce. Kromě toho zajišťoval ubytování jednotlivých dvořanů či služebníků v „dvorských kvartýrech.“¹⁸¹ Ke kompetencím nejvyššího štolmistra náležel dohled nad konírny, sklady sena i veškerým vybavením a zařízením, které nějakým způsobem souviselo s dopravou.¹⁸²

¹⁷⁷ Citováno podle Karel ČERNÝ, *František Oldřich Kinský a jeho podíl na zahraniční politice Leopolda I. do roku 1679*, Praha 1952 (Disertační práce), s. 34. Srov. také instrukce Maxmiliána II. svému nejvyššímu hofmistrovi Kryštofovi z Eizingenu a Schröttenthalu z 1. května 1561: „*J. Erstlich soll er als Hoffmaister für die erste Persohn bey Unss gehalten und dafür von Meniglich gehöret werden. ... 4. Item der Staad unsers ganzen Hoffs ausserhalb unser Cammer sollen ihr Gehorsam und Auffsehen auff ihne als Obr. Hoffmaister haben, er soll auch ernstlich darob halten, damit bey allen Aembtern, Hoffordnungen und Raitungen allen Officir erdentlich, threulich procedirt und gehandelt werde.*“ F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 453-454, 483. K tomu také nedatovaná instrukce Maxmiliána II. Adamovi z Dietrichsteina, nejvyššímu hofmistrovi arciknížat Arnošta a Rudolfa: „*J. Erstlichen, soll er alls Obrister Hofmaister für die erst Persohn bey Iren Liebden gehalten unnd dafür vonn Meniglichen geehrt unnd erkhenndt werden. ... 3. Item. Der gancze Statt Irer Liebden Hofes unnd Hofgesindts soll ir gehorsamb unnd ererbietig Auffsehen auf ine alls Hofmaister haben unnd er steif, vestigelig unnd mit Ernnt erhalten, das bey allen Ambtern, Hofordnungen unnd Raitungen aller Officier ordentlich, treulich, aufrecht unnd fleissig gehandelt werden.*“ TAMTÉŽ, s. 489-490. Stejným způsobem smýšlel o 100 let později o osobě a úřadu nejvyššího hofmistra také Leopold I., když v dopise Marcovi d'Aviano dne 13. prosince 1682 napsal: „*Hora io devo in breve provvedere questo posto, et eleggere un successore, che ne sia e degno e capace, mentre questo posto è il primo della corte e di molta importanza.*“ O. KLOPP (ed.), *Corrispondenza epistolare*, s. 16. K postavení nejvyššího hofmistra císaře a jeho pravomocím blíže také seznam hofštátu z roku 1683: „*Die vornehmsten geschäftten der hoffstatt Ihr Kayserlichen Mayestät ist die Obristhoffmeisterstell. Diser hat die mühewaltung über sich der gantzen hoffstatt. Und schafft allen andern, wan er schon den titl nit hette, von dem ersten minister. Mit den allen ist er einweg alß den andern director des geheimben raths und gehet vor allen ministern.*“ ÖNB, Cod. č. 1849, fol. 5. Srov. také relace benátského vyslance u císařského dvora ve Vídni Carla Ruziniho z 19. prosince 1699. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 394; M. HENGERER, *Hofzeremoniell*, s. 345-349.

¹⁷⁸ Eduard STROBL von ALBEG, *Das Obersthofmarschallamt k. u. k. Apostol. Majestät*, Innsbruck 1908, s. 55-56. Zatímco podle instrukce Maxmiliána II. nejvyššímu hofmistrovi Kryštofovi z Eizingenu a Schröttenthalu z 1. května 1561 patřilo nejvyššímu komorníkovi první místo v hierarchii císařského dvora, po roce 1562 se propadl až na třetí pozici – za nejvyššího hofmistra a nejvyššího dvorního maršálka. J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 94. K postavení a pravomocím nejvyššího komorníka císaře více F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 472-475; I. ŽOGLER, *Der Hofstaat*, s. 117-134; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 94-98.

¹⁷⁹ Instrukce Maxmiliána II. Leonhardovi z Harrachu z 2. března 1562. F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 517. Srov. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften IV*, s. 17.

¹⁸⁰ F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 517-523; I. ŽOGLER, *Der Hofstaat*, s. 125-126; H. Ch. EHALT, *Ausdruckformen*, s. 39-40; J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 96-98.

¹⁸¹ F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 464-472; E. STROBL von ALBEG, *Das Obersthofmarschallamt*; I. ŽOGLER, *Der Hofstaat*, s. 104-114; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 99-100. K podrobnějšímu vymezení pravomocí nejvyššího maršálka také dopis hraběte Pavla Sixta z Trautsonu Jakubu Breunerovi ze 6. července 1605. F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 500-503.

¹⁸² „*J. Erstlichen, soll unser Obr. Stallmaister alle und jede, gross und klein Notturfften, so zu unserem Reutzir, als von Zeug, Sadtl, Harnisch, Kleidung und anders zu unsern Rüstungen gehörig, nichts aussgeschlossen, durch die Persohnen, so darzu verordnet, fleissig verwahren lassen und, so oft wir zu reitten auffsiczen, soll er*

Ovšem struktura vídeňského dvora v raném novověku byla mnohem složitější. Sice existoval jeden velký císařský dvůr, ten se však sestával z několika menších – satelitních dvorů.¹⁸³ Při výzkumu dvorského organismu proto nelze brát zřetel pouze na osoby, jež působily v okolí Leopolda I., ale je nutné také přihlídnout ke šlechticům, kteří patřili k hofštátům dalších členů habsburského rodu.¹⁸⁴ Na prvním místě je třeba zmínit dvůr Marie Eleonory Gonzagové, vdovy po zesnulém Ferdinovi III. Její vliv na celou společnost metropole habsburského soustátí byl i po smrti manžela značný, stejně jako její politická angažovanost.¹⁸⁵ Ovšem ne všichni přední hodnostáři z panovníkova okolí pohlíželi na činnost Marie Eleonory Gonzagové příznivým okem a snažili se přesvědčit Leopolda I., aby svoji nevlastní matku poslal ode dvora pryč.¹⁸⁶ Elegancí jí vlastní,¹⁸⁷ stejně jako skrze důvtip, bystrost a autoritu,¹⁸⁸ si nakonec získala úctu a uznání také těchto „ministrů.“ Vladař Marii Eleonoru Gonzagovou považoval za „osvícenou“ ženu, od které se mu vždy dostávalo lásky, přestože to byla jeho nevlastní matka. Také v ní měl hlubokou důvěru pro její srdečnou

bey unss sein, seinem Amt mit ordentlich Credenzen und Verwahrung verstehen, ... 2. Vermelter unser Obr. Stallmaister soll täglich sein Auffmerckhen, Achtung und guete Erforschung haben auff die Notturfft unsers Stalss, wass zu bessern und von neuem zu bestellen oder zu erzeigen nit umgangen werden mag, wie auch dieselb Notturfft in einem zimbllichen und wolfeylen Kauff zu bekommen sein, dass solches alles zeitlich und laut der Ordnung, so seine Underofficir hernach benent haben, fleissig volzogen werde und an demselben kein Mangel erscheine.“ Instrukce Maxmiliána II. nejvyššímu štolmistrovi Jaroslavu z Pernštejna z května 1561 F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 524. K postavení a pravomocím nejvyššího štolmistra císaře blíže TAMTĚŽ, s. 475-478; I. ŽOGLER, *Der Hofstaat*, s. 134-135; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 100-103.

¹⁸³ J. DUINDAM, *The court*, s. 31 a zejména Stefan SIENELL, *Die Wiener Hofstaate zur Zeit Leopolds I.*, in: Klaus Maletke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert) – Sociétés de cour et courtisans dans l'Europe de l'époque moderne (XVe-XVIIIe siècle)*, Münster-Hamburg-Berlin-London 2001 (= *Forschungen zur Geschichte der Neuzeit*. Marburger Beiträge 1), s. 89-111.

¹⁸⁴ K sémantickému významu termínu „*Casa de Austria*“ více Heinrich KOLLER, *Zur Bedeutung des Begriffs „Haus Österreich“*, *MIÖG* 78, 1970, s. 338-346; Alfred KOHLER, *Die europäische Bedeutung des Begriffs „Casa de Austria“*, in: Richard Georg Plaschka – Gerald Stourzh – Jan Paul Niederkorn (edd.), *Was heißt Österreich? Zum Inhalt und Umfang des Österreichsbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute*, Wien 1995, s. 135-147.

¹⁸⁵ K. FIDLER, *Mäzenatentum und Politik*, s. 55. K politickému významu Marie Eleonory Gonzagové a jejímu postavení u dvora také I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 579-580.

¹⁸⁶ Těsně před svým pádem přesvědčoval Jan Weikard z Auersperku mladého císaře o škodlivém vlivu Marie Eleonory Gonzagové a požadoval, aby byla vypovězena od císařského dvora. Srov. A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 198. Stejně nepřátelsky se vůči ní stavěla i druhá manželka Leopolda I. Claudia Felicitas Tyrolská, neboť nevlastní matka panovníka otevřeně vystupovala proti jeho svatbě s tyrolskou princeznou. K. FIDLER, *Mäzenatentum und Politik*, s. 55.

¹⁸⁷ „*L'impératrice douairière ... est d'une taille médiocre, naturellement maigre, les cheveux d'un clair brun, fort lustré, de grands yeux écartés pleins de feu et de mouvement, le nez droit, la bouche grande et plate, le menton court assez avancé; tout le visage plat et formant presque une figure carrée. Je ne sais quel teint elle avait autrefois, mais celui d'aujourd'hui est une fraîcheur et un éclat, qui se renouvellent chaque jour et s'étendent jusque sur sa gorge. Rien n'est plus propre que sa personne et l'on voit dans la simplicité et le noir de ses habits de veuve un air de galanterie et d'ajustement répandu jusqu'aux moindres choses.“* A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 277.

¹⁸⁸ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*, s. 62; J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 136.

povahu.¹⁸⁹ Z těchto důvodů nad císařovnou vdovou držel svoji ochrannou ruku a nepřipustil žádné výpady proti její osobě. V prvních letech vlády měly nezanedbatelný vliv také osoby z okolí arciknížete Leopolda Viléma, z nichž největší vážnosti se těšil jeho nejvyšší hofmistr Jan Adolf ze Schwarzenberku.¹⁹⁰ Významné politické váze se těšily i dvory tří manželek Leopolda I. – Markéty Terezy Španělské (1651-1673), Claudie Felicitas Tyrolské (1653-1676) a Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské (1655-1720), v pozdějším období také hofštáty arciknížat Josefa a Karla.¹⁹¹ Zejména nejvyšší hofmistři císařovny a následníka trůnu si udržovali stejně významné společenské postavení a vliv jako zmiňovaní nejvyšší dvorští úředníci.¹⁹² Mezi jednotlivými satelitními dvory nebyla pevná hranice, ale všechny se vyznačovaly velkou propustností. Proto někteří služebníci jednoho hofštátu mohli být zároveň i členy jiného.¹⁹³

Předkládaná disertační práce neusiluje o podání celistvého obrazu jedné konkrétní etapy z raně novověkých dějin habsburského soustátí. Spíše se pokouší naznačit jednu z cest, kterou by se v budoucnu mohlo ubírat historické bádání o nejurozenější vrstvě raně novověké společnosti a jejím vztahu k císařskému dvoru ve Vídni. Rovněž se nesnaží podat nástin souhrnného studia sociálních a politických dějin dané epochy, ale klade důraz na rozbor některých charakteristických jevů a mechanismů na pozadí politického vývoje. Měla by přispět k poznání kariér raně novověkých šlechticů z českých zemí, poznat jejich bohatý myšlenkový svět i zvláštní hodnotový systém, jenž se největší měrou podílel na směřování životních kroků konkrétních urozenců – Ditrichštejnů a Schwarzenberků.¹⁹⁴ Právě ve službě císaři a pobytu v jeho nejbližším okolí potvrzovali vlastní výsadní postavení rodu v rámci stavovské společnosti podunajské monarchie. I když nebylo možné se na některých místech

¹⁸⁹ Marie HÉYRET (ed.), *P. Marcus von Aviano O. M. Cap. (1631-1699). Sein Briefwechsel nach dem Hauptinhalt und den geschichtlichen Zusammenhängen. Bd. 2: Der Römisch-deutsche Kaiser Leopold I. und P. Marcus (1680-1699). Nach dem Original-Handschriften*, München 1938, s. 200.

¹⁹⁰ „Egli è appoggiato al Signor Arciduca, che lo sostiene noc passione, e uigore, e differisse molto alle opinioni di lui, il che pur li trahe qualche auersioni di quelli, che tallhor' piegar conuengono più all'auttorità del Padrone, ch'alli sensi di lui.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 60. K politickému vlivu Jana Adolfa ze Schwarzenberku více níže, především kapitola „Schwarzenberkové a dvorská kariéra.“

¹⁹¹ J. DUINDAM, *The court*, s. 31; S. SIENELL, *Die Wiener Hofstaate*.

¹⁹² K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*, s. 63; V. PRESS, *The Habsburg Court*, s. 28.

¹⁹³ Ke vlivu urozenců a dvorních dam z prostředí dvorů císařoven J. BÉRENGER, *La Cour impériale*, s. 265; Sylva ŘEŘICHOVÁ, *Franziska von Meggau, verhelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 361-383; B. BASTL – G. HEISS, *Hofdamen und Höflinge*, s. 187-265; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 62-67.

¹⁹⁴ Bedřich W. LOEWENSTEIN, *My a ti druzí*, in: týž (ed.), *My a ti druzí: dějiny, psychologie, antropologie*, Praha 1997, s. 59-80; Luďa KLUSÁKOVÁ – Markéta KŘÍŽOVÁ – Karel KUBIŠ – Miloš ŘEZNÍK – Daniela TINKOVÁ, „My“ a „oni“ – náčrt teoretické reflexe problematiky, in: *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*, Praha 2003, s. 11-28.

vyhnout určité míře popisnosti, hlavním záměrem autora je nabídnout co možná nejvíce odpovědi na otázky spojené se vztahem raně novověkých urozenců k císařskému dvoru a ke službě panovníkovi. V tomto kontextu hraje zásadní roli příběh, který nabývá na svém významu především v případě omezené heuristické základny k dílčí problematice. Tehdy vystupuje do popředí konkrétní prožitek urozence druhé poloviny 17. století a počátku 18. věku, jehož úkolem není podat shrnující pohled na danou problematiku, ale spíše přiblížit jedinečné vnímání situace optikou zvolené osoby.¹⁹⁵

¹⁹⁵ R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 13-14; Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= Monographia historica 4), s. 7.

II. Raně novověká šlechta z českých zemí a dvorská kariéra

Dvůr habsburských císařů již od vlády Maxmiliána I. symbolizoval zejména v očích urozených osob rakouských zemí sociální, kulturní a mocenské centrum, k němuž upíraly své zraky.¹⁹⁶ Proto se panovník cíleně snažil připoutat ke svému dvoru více šlechtických rodin a jejich příslušníky dosadit do dvorských úřadů. Ona přitažlivost ještě zesílila za vlády Ferdinanda I., zejména po roce 1558, kdy získal císařský titul.¹⁹⁷ Ferdinand I. se pokoušel od nástupu na trůn centralizovat správu jednotlivých korunních zemí vytvořením sítě ústředních úřadů, které by byly částečně nadřazeny stavovským správním orgánům. Ty měly sloužit jako účinný kontrolní nástroj nejdůležitějších oblastí státní správy.¹⁹⁸ Integroční snahy Ferdinanda I. samozřejmě vyvolávaly odpor mezi stavy, jež si žárlivě střežily svá práva. Zejména reprezentanti nejurozenější vrstvy společnosti z českých a uherských zemí se stavěli k tomuto druhu veřejné kariéry rezervovaně a upřednostňovali zcela jiný model.¹⁹⁹ Z mocenského hlediska zůstával jejich zájem o službu u císařského dvora stranou pozornosti. Tradiční zemské hodnoty převyšovaly v konzervativním myšlení raně novověkých urozců z východní části monarchie ty, které nabízela Vídeň.²⁰⁰ Jako určitý *modus vivendi* vládní koncepce se proto prosadil politický dualismus, jenž především pro stavy symbolizoval záruku udržení vlastních privilegií.²⁰¹ Zemská administrativa plnila úlohu jakéhosi zprostředkovatele mezi panovníkem a stavovskými obcemi jednotlivých zemí.²⁰² Přesto všichni příslušníci nobility nevystupovali jednotně, ale nepatrná část urozců si přece jen

¹⁹⁶ Volker PRESS, *The Imperial Court of the Habsburgs. From Maximilian I to Ferdinand III, 1493-1657*, in: R. G. Asch – A. M. Birke (edd.), *Princes, Patronage and the Nobility*, s. 289-312, zde s. 291-292; S. EHRENPREIS, *Österreichischer Adel*, s. 240.

¹⁹⁷ V. PRESS, *The Imperial Court*, s. 297.

¹⁹⁸ Paula SUTTER FICHTNER, *Habsburg Household or Habsburg Government? A Sixteenth Century Administrative Dilemma*, *AHY* 26, 1995, s. 45-60.

¹⁹⁹ Onen nepatrný zájem šlechty z českých zemí o politiku vídeňského dvora na počátku vlády Ferdinanda I. souvisel především s proměnou významu původních úřadů vrcholně středověkých královských dvorů. V Českém království docházelo k poklesu politického významu úřadů královského dvora již ve druhé polovině 15. století, protože se některé z nich časem přetvořily v nejvyšší zemské úřady. V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 567.

²⁰⁰ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 391.

²⁰¹ R. A. MÜLLER, *Der Fürstenhof*, s. 32-36, 96-100; Paul MÜNCH, *Das Jahrhundert des Zwiespalts. Deutsche Geschichte 1600-1700*, Stuttgart 1999, s. 82-85; V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 549. K politickému dualismu podrobněji Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982. Zcela jiný pohled podává Zdeněk VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. Nové cesty ke starému tématu*, *ČCH* 99, 2001, s. 726-751; TÝŽ, *Partnerství nebo poslušnost? „Zemská“ aristokracie mezi zemskou obcí a panovnickým dvorem na počátku konfesijního věku 1547-1619*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta a habsburské monarchii*, s. 235-248; TÝŽ, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= *Monographia historica* 6); TÝŽ, *Moc „institucionální“ a moc „symbolická“ – formy a podoby uplatňování politické moci ve stavovské monarchii*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie*, s. 245-263.

²⁰² P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 404.

začala uvědomovat rostoucí atraktivitu císařského dvora.²⁰³ Až do druhé poloviny čtyřicátých let 16. století přicházela šlechta z českých i uherských zemí do Vídně jen ojediněle,²⁰⁴ u panovnického dvora pobývala pouze krátkodobě a působila v hodnostech číšníků, kráječů, stolníků a dalších služebníků u tabule vladaře.²⁰⁵ Teprve druhá polovina padesátých let znamenala určitý přelomový okamžik, neboť v některých případech se urozenci z Čech a Moravy dokázali díky předchozí dvořanské službě propracovat mezi komorníky či komorní služebníky Ferdinanda I. Nepronikli však do vysokých dvorských úřadů.²⁰⁶ Na celkové skladbě císařského dvora, který čítal přibližně 400-500 osob, se podílela zhruba čtyř až pětiprocentním zastoupením.²⁰⁷

Proces pozvolného a vzájemného přibližování pokračoval také za vlády Maxmiliána II. Důležitou spojnicí mezi Vídní a zeměmi Koruny české představovaly především správní instituce na rozhraní sféry stavovské a panovnické moci – Česká královská komora a apelační soud.²⁰⁸ Další nezanedbatelný nástroj integrace šlechty z českomoravského prostoru k císařské metropoli a prosazování reforem habsburského centralismu zosobňovaly od poloviny 16. století vzájemné sňatkové aliance mezi šlechtickými rody zemí podunajské monarchie.²⁰⁹ První větší připoutání nobility z českých zemí ke dvorům příslušníků

²⁰³ Gernot HEISS, *Standeserziehung und Schulunterricht. Zur Bildung des niederösterreichischen Adelligen in der frühen Neuzeit*, in: *Adel im Wandel*, s. 391-407, zde s. 392.

²⁰⁴ K významu Vídně jako sídelního města císaře vice Christine THOMAS, *Wien als Residenz unter Ferdinand I.*, *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* 49, 1993, s. 101-117; Evamaria ENGEL – Karen LAMBRECHT, *Hauptstad – Residenz – Residenzstadt – Metropole – Zentraler Ort*, in: Evamaria Engel – Karen Lambrecht – Hanna Nogossek (edd.), *Metropolen in Wandel. Zentralität im Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Berlin 1995, s. 11-31; Karl VOCELKA, „*Du bist di port und zir alzeit, befestigung der christenheit.*“ *Wien zwischen Grenzfestung und Residenzstadt im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: tamtéž, s. 263-276.

²⁰⁵ V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 580; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 397.

²⁰⁶ Jedinou výjimku představovali bratři Jaroslav a Vratislav z Pernštejna, kteří v letech 1556-1566 spravovali úřad nejvyššího štolmistra císaře. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 279; V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 569; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 392-396. Na místech nejvyšších dvorských hodnostářů a služebníků převládali šlechtici z rakouských zemí. Srov. Eduard ROSENTHAL, *Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinand I., das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien*, AÖG 69, 1887, s. 51-316; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 275-280; Helmut GOETZ, *Die geheimen Ratgeber Ferdinands I. (1503-1564). Ihre Persönlichkeit im Urteil der Nuntien und Gesandten*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 42-43, 1964, s. 453-494; Heinz NOFLATSCHER, *Räte und Herrscher. Politische Eliten an den Habsburgerhöfen der österreichischen Länder 1480-1530*, Mainz 1999 (= Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte 161, Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des alten Reiches 14).

²⁰⁷ V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 570.

²⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 578.

²⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 359-562. K tomu Petr VOREL, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, ČMM 114, 1995, s. 139-162; TÝŽ, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 184-268. K sňatkové politice Pernštejnů také Charlotte FRITZOVÁ – Jindřich RŮŽIČKA, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 63-77. O významu sňatkových aliancí v rožmberském prostředí Jaroslav PÁNEK, *Der böhmische Vizekönig Wilhelm von Rosenberg und seine deutschen Ehen*, in: Sabine Tanz (ed.), *Mentalität und Gesellschaft im Mittelalter. Gedenkschrift für Ernst*

habsburského rodu následovalo během dvacetiletého místodržitelství pobytu mladšího bratra Maxmiliána II. – Ferdinanda II. Tyrolského v Praze v letech 1547-1567.²¹⁰ Přesto i v tomto období se časově omezená služba u císařského dvora Ferdinanda I. či Maxmiliána II. stávala v mnoha případech – zejména u prvorozených synů – jakýmsi odrazovým můstkem k budoucímu pevnému zakotvení v zemské správě zemí Koruny české nebo Uher. Právě u císařského dvora získávali mladí urozenci první zkušenosti s praktickou politikou a navázali v tomto mnohonárodnostním prostředí četné kontakty se svými vrstevníky i s dalšími osobami, které mohli později využít.²¹¹ Naopak další mužští potomci, jejichž vyhlídky na uplatnění ve stavovských orgánech byly nepatrné, aby potvrdili svůj společenský status, projevovali zájem o trvalejší službu u vídeňského dvora a dlouhodobě zde působili. Právě pobyt v panovníkově bezprostřední blízkosti představoval v jejich očích nenahraditelný zdroj společenské prestiže a uznání.²¹² Tito, často konfesijně odlišní příslušníci české a moravské šlechty, patřili k oporám prosazujícím se vládního centralismu ve svých zemích.²¹³

Až přesun dvora Rudolfa II. do Prahy roku 1583 znamenal zlom v personálním obsazení císařského dvora. Zejména od prvního desetiletí 17. století začali pravidelně pronikat do vyšších dvorských úřadů, včetně tajné rady, i urozenci z Čech, Moravy či Slezska, neboť tato mocenská instituce se stala pro ně snáze přístupnou.²¹⁴ Na místo nejvyššího hofmistra

Werner, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien 1994, s. 271-300; TÝŽ, *Říšská sňatková politika Viléma z Rožmberka*, Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea 4, 1997, s. 41-56; Václav BŮŽEK, *Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století*, JSH 65, 1996, s. 10-25; Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997, s. 80-97. Srov. Michael MITTERAUER, *Zur Frage des Heiratsverhaltens im österreichischen Adel*, in: H. Fichtenau – E. Zöllner (edd.), *Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs*, s. 174-194.

²¹⁰ Jaroslav PÁNEK, *Der Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen*, FHB 16, 1993, s. 77-96; Madelon SIMONS, *Český král Ferdinand I., jeho syn arcivévoda Ferdinand II. a pražský dvůr v letech 1527-1567*, in: E. Fučíková – J. M. Bradburne – B. Bukovinská – J. Hausenblasová – L. Konečný – M. Šroněk (edd.), *Rudolf II. a Praha*, s. 80-89; Václav BŮŽEK, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta. K otázce integračních procesů v habsburské monarchii*, ČČH 98, 2000, s. 261-291; TÝŽ, *Pijácké zábavy*; TÝŽ, *Theater zwischen Unterhaltung und Propaganda. Ein adeliges Turnier in Böhmen in der Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: Brigitte Marschall (ed.), *Theater am Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte. Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag*, Wien-Köln-Weimar 2002 (= Maske und Kothurn 48), s. 61-66; TÝŽ, *Erzherzog Ferdinand als Statthalter in Böhmen*; TÝŽ, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem*; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 408-409.

²¹¹ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 71-72.

²¹² Petr VOREL (ed.), *Vídeňský deník rytíře Dvořeckého z roku 1559*, FHB 19, 1998, s. 7-36; TÝŽ, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 226-228; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 35-72; V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 571.

²¹³ V Čechách šlo o příslušníky rodů Bechyňských z Lažan, Berků z Dubé, pánů z Hradce, Lobkoviců, Mičanů z Klinštejna, Miřkovských z Tropčic, Pernštejnů, Trčků z Lípy, Smiřických ze Smiřic, Valdštejnů, Vartenberků, Vchynských z Vchynic, Zajíců z Házmburka, Žerotínů, na Moravě o Helty z Kementu, pány z Lipé, Mezeříčské z Lomnice, Prusinovské z Víckova. TAMTÉŽ. Srov. P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 227.

²¹⁴ J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Seznamy dvořanů*; TÁŽ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*; Jaroslav PÁNEK, *K povaze vlády Rudolfa II. v českém království*, FHB 18, 1997, s. 71-86; TÝŽ, *Česká a moravská aristokracie*

císaře dokázali postupně propracovat Karel z Lichtenštejnu či Adam a František z Ditrichštejna.²¹⁵ Přesto však i v tomto období v myšlení raně novověkých urozců z českých zemí na prvním místě činnost ve stavovských orgánech zemské správy.²¹⁶ V některých případech, jako byl Adam mladší z Valdštejna,²¹⁷ je však možné vypořádat paralelní vykonávání dvorského a zemského úřadu.²¹⁸

Hluboká proměna vztahu šlechty z českých zemí k dvorské kariéře nastala po porážce stavovského povstání roku 1620. Do této doby vnímala nobilita vídeňský dvůr jako prostředek komunikace, místo, kde bylo možné vyhledávat a navazovat osobní kontakty se skupinou dvorských hodnostářů či panovníkem. Z hlediska veřejné kariéry a s ní spjaté prestiže šlechtice se služba vladaři nedokázala vyrovnat činnosti v zemských orgánech. Po Bílé hoře však došlo k obratu. Působení u císařského dvora představovalo jeden z nejdůležitějších nástrojů šlechtické reprezentace a stalo se distinktivním prvkem sociálního vymezení vůči dalším příslušníkům této společenské vrstvy.²¹⁹ Nobilita se dokázala pružně přizpůsobovat měnícím se poměrům. Ihned zareagovala na změnu rozložení politických sil, úpadek stavovských institucí a převzetí moci jednotlivými orgány císařského dvora a centrálními úřady monarchie.²²⁰ Společným ideálem šlechtické kariéry se stala služba panovníkovi.²²¹

Od poloviny 17. století byl proto vídeňský dvůr nahlížen jako početná byrokratizovaná instituce, kde se nabízela příležitost k úřednické dráze, k přímému podílu na výkonu ústřední

v době Adama II. z Hradce, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= *Opera historica* 6), s. 77-90. Naopak pro část nobility z rakouských dědičných zemí se geografická vzdálenost stala velkou překážkou. S. EHRENPREIS, *Österreichischer Adel*, s. 241.

²¹⁵ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 275-276; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 401. Další urozcenci – Jan Libštejnský z Kolovrat, Adam mladší z Valdštejna, Vilém Slavata a Oldřich Desiderius Pruskovský – pak zastávali úřady nejvyššího štolmistra či nejvyššího komorníka císaře. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277-280; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 402-403.

²¹⁶ R. A. MÜLLER, *Der Fürstenhof*, s. 18.

²¹⁷ Tento příslušník starobylého českého šlechtického rodu působil v letech 1606-1608 jako nejvyšší štolmistr císaře. Po následující tři roky působil jako nejvyšší zemský sudí Českého království. Roku 1611 následovalo jmenování tajným radou. V témže roce byl také zvolen nejvyšším hofmistrem v Čechách. Blíže k jeho životním osudům H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 379-380; M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*; Marie KOLDINSKÁ, *Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků. Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata*, FHB 18, 1997, s. 121-142; TÁŽ, *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory*, s. 559-574; P. MAŤA, *Šlechtic v soukolí absolutismu*.

²¹⁸ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 399. Srov. Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Vztah mezi císařským dvorem a nejvyššími správními úřady Českého království v době vlády Rudolfa II.*, SAP 52, 2002, s. 279-294.

²¹⁹ Srov. Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 189.

²²⁰ Srov. R. A. MÜLLER, *Der Fürstenhof*, s. 18; R. G. ASCH (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime*; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 284.

²²¹ Možná východiska při studiu ideálu šlechtické kariéry ve druhé polovině 17. a první půli 18. století naznačil Peter BURKE, *Die Gesckichte des Hofmann. Zur Wirkung eines Renaissance-Breviers über angemessenes Verhalten*, Berlin 1996, s. 146-155.

moci.²²² I samotní urozenci jednotlivých zemí podunajské monarchie začali vnímat službu vladaři jako nejvyšší možnou společenskou metu, jako nejzářnější příklad naplnění šlechtické kariéry.²²³ Tu velmoži druhé poloviny 17. a první půle 18. věku vyvyšovali nad činností v zemských stavovských institucích, diplomatických poselstvech, vojsku a dokonce i v ústředních správních orgánech monarchie.²²⁴ Je pravda, že zisk nejvyšších dvorských úřadů byl podmíněn sociálními dispozicemi konkrétních urozců. Proniknout do nich se podařilo většinou jen nejurozenějším a nejbohatším příslušníkům šlechtických rodů jako byli Ditrichštejnové, Eggenberkové, Harrachové, Lamberkové, Lichtenštejnové, Lobkovicové, Schwarzenberkové, kteří se mohli honosit knížecími tituly. Příležitostně se sem dokázali propracovat i jednotliví členové dalších šlechtických rodů (Lažanští, Vratislavové z Mitrovic).²²⁵ Poptávka po prestižních dvorských úřadech převyšovala nabídku, ale příslušníci těchto špiček o ně museli usilovat již proto, aby naplnili a uspokojili rodové ambice a tradice, popřípadě je povznesli na vyšší úroveň.²²⁶ Pokud neuspěli ve svém snažení, nezbylo jim nic jiného, než aby se spokojili s místem v centrálních správních orgánech habsburské monarchie. Také to nabízelo možnost trvalého a dlouhodobého pobytu v prostředí vídeňské metropole a císařského dvora. Vzdálenost mezi panovníkem a urozcem však byla mnohem větší než v případě vysoce postaveného dvořana. Že urozenci druhé poloviny 17. a první půle 18. století takovým způsobem skutečně nahlíželi na dvorskou kariéru, lze názorně dokumentovat na příkladu Ditrichštejnů a Schwarzenberků.

II.1 Ditrichštejnové a dvorská kariéra

K šlechtickým rodům, jehož příslušníci od přelomu 15. a 16. století pravidleně pronikali do nejvyšších dvorských úřadů a dlouhodobě pobývali v bezprostřední blízkosti panovnické rodiny, patřili i Ditrichštejnové. Ti se rychle ztotožnili s centralistickým programem

²²² V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 579.

²²³ V. PRESS, *The Imperial Court*, s. 297; S. EHRENPREIS, *Österreichischer Adel*, s. 243; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 291.

²²⁴ R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 118. Přesto existovaly výjimky jako Adam Pavel Slavata, Gundakar z Liechtensteinu či František Václav z Trauttmansdorfu, kteří se raději vzdali kariéry u císařského dvora, odešli na svá panství a věnovali se péči o správu vlastního majetku, nebo se angažovali v zemské správě jednotlivých zemí habsburské monarchie. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*; J. HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců*; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 160-168; Marie MAREŠOVÁ, *Každodenní život barokního aristokrata Františka Václava z Trauttmansdorfu na počátku 18. století*, in: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2004, Brno 2005, s. 68-88.

²²⁵ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 432-433, 439.

²²⁶ Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1997, s. 28-29.

Maxmiliána I. a Ferdinandda I.²²⁷ Proto od druhé poloviny 16. století začali postupně někteří příslušníci Ditrichštejnů vytvářet koncepci rodové identity, která se zakládala na věrné službě habsburským císařům. Další generace bez výhrad přejímaly tento soubor postojů a představ jako závazek; v průběhu 17. a 18. století jej obohacovaly a rozvíjely. Svého vrcholu rodová identita dosáhla za barokních Ditrichštejnů – Maxmiliána II. a Ferdinanda, neboť se v rámci hierarchie císařského dvora propracovali až na samotný vrchol a dali rodové paměti nový rozměr – získali úřad nejvyššího hofmistra panovníka.²²⁸ Ovšem lesk „dvorské“ kariéry Dietrichsteinů sahal mnohem dále. Právě kontinuita dvořanské služby tohoto rodu v bezprostřední blízkosti habsburských vládařů, která měla své kořeny již v době vlády Maxmiliána I., upoutala pozornost některých literátů a juristů první poloviny 18. století – Carla Gustava Heraea a Julia Bernarda von Rohra – tak, že Ditrichštejny dávali za vzor dalším šlechtickým rodům habsburské monarchie či Římsko-německé říše.²²⁹ Zejména Julius Bernard von Rohr ve své práci *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen-Herren* z roku 1724 označoval kariéru Ditrichštejnů ve službách habsburských císařů jako „denckwürdig illustre Exempel“ rodové identity, která se zakládala na věrné službě Habsburkům. Dokonce podlehl dojmu, že v případě Ditrichštejnů se vysoké dvorské úřady do jisté míry dědily z otce na syna právě kvůli této skutečnosti – věrné službě.²³⁰

„Wenn die Söhne entweder in die väterlichen Fußstapper treten, oder das Glück haben, die Gnade der Succession so wohl zu erlangen, als ihre Vätter, so werden sie ihren sie ihren Vätern gar offters adjungiret, und die Chargen werden hierdurch aus gewisse Maße erblich. An dem kayserlichen Hofe hatte man vor einiger Zeit ein denckwürdig illustre Exempel: Es starb anno 1716. den 16 Julii zu Wien, Herr Philip Sigmund, Graf von Dietrichstein, kayserlicher Oberstallmeister, der Herr Bruder Fürst Ferdinand war des hochseeligen Kaysers Leopoldi Oberhofmeister, dessen Sohn Fürst Leopold, Kaysers Josephi Oberstallmeister; der Vater Fürst Maximilian, Kaysers Matthiae Oberstallmeister, Kaysers Ferdinandi II. und Kaysers Ferdinandi III. Oberhofmeister; der Großvater Sigmund, Kaysers Rudolphi II. Minister, und Erzherzogs Ernsts Oberstallmeister; der Aelternvater, Kaysers

²²⁷ V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 550.

²²⁸ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 202. Ovšem na úřad nejvyššího hofmistra císaře dosáhli ve druhé polovině 16. a v první třetině 17. století i další příslušníci rodu – Adam a František z Ditrichštejna. K jejich veřejné kariéře podrobněji níže.

²²⁹ Carl Gustav HERAEUS, *Gedichte und Lateinische Inschriften*, Nürnberg 1721, s. 155; J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren*, s. 238.

²³⁰ TAMTÉŽ.

*Maximiliani II. Obercämmerer, und Rudolphi II. Oberhofmeister; der Uhrhne Sigmund, Kaysers Maximiliani I. Caroli V. und Ferdinandi I. Minister.*²³¹

Ačkoliv se Julius Bernard von Rohr dopustil několika historických nepřesností, podle jeho mínění položil základy mýtu Ditrichštejnů jako „věrných služebníků Koruny a rodu, který téměř v každé generaci dosáhl na jeden z nejvyšších dvorských úřadů,“ již na přelomu 15. a 16. století Zikmund I. z Ditrichštejna, důvěrník Maxmiliána I., jenž se narodil 13. ledna 1480.²³² V mladém věku zamířil ke dvoru císaře, který jmenoval šlechtice 20. prosince 1506 zemským hejtmanem ve Štýrsku. O tři roky později jej učinil svým radou a nejvyšším stříbrným komorníkem. Na počátku dubna 1514 povýšil Maxmilián I. svého služebníka do stavu svobodných říšských pánů.²³³ Zikmund I. z Ditrichštejna se společně s Matyášem Langem, kardinálem z Gurku, největší měrou zasloužili o zprostředkování sňatkové aliance mezi Habsburky a Jagellonci roku 1515.²³⁴ O blízkém vztahu mezi oběma osobami svědčí i skutečnost, že když Zikmund I. z Ditrichštejna slavil v červenci 1515 svatbu s Barborou z Rottálu, vedli nevěstu k oltáři právě Maxmilián I. Habsburský a král Vladislav II. Jagellonský.²³⁵ Stejné náklonnosti jako od Maxmiliána I. se dostalo Zikmundovi I. z Ditrichštejna i od jeho syna Ferdinanda I. Ten ustanovil 4. října 1520 urovince místodržícím ve Štýrsku, Korutanech, Kraňsku, Dolních a Horních Rakousích a Gorici. V tomto úřadě potlačil v srpnu 1525 povstání rolníků ve Štýrské Marce a okolí Salcburku. Díky hojným finančním půjčkám císařské pokladně získal četná panství a hrady, zejména Finkenstein, Hollenburk a Thalberg. Svoji životní pouť ukončil dne 20. května 1533 na zámku ve Finkensteinu.²³⁶

Mnohem větší lesk systematicky budované identity Ditrichštejnů dodal potomek Zikmunda I. z Ditrichštejna – Adam, který se narodil ve Štýrském Hradci 9. října 1527.²³⁷ Od

²³¹ TAMTÉŽ.

²³² K jeho životu podrobněji dvoudílná biografie od Crophia, která je uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1123, kart. 310; inv. č. 1133, kart. 312; inv. č. 1181, kart. 319. Z Crophiových údajů pak vycházel M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 106-109; *Ottův slovník naučný* VII, s. 504; J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNIČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů* I, s. 10-11; Konrad von MOLTKE, *Sigmund von Dietrichstein. Die Anfänge ständischer Institutionen und das Eindringen des Protestantismus in die Steiermark*, Göttingen 1970.

²³³ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 883, kart. 291; inv. č. 891 a 892, kart. 292.

²³⁴ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 107.

²³⁵ TAMTÉŽ.

²³⁶ TAMTÉŽ, s. 109; K. von MOLTKE, *Sigmund von Dietrichstein*, s. 165.

²³⁷ Více k jeho životě Crophiova dvoudílná biografie uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1126, kart. 310; inv. č. 1170, kart. 318. Základní biografická data Adama z Dietrichsteina jsou také TAMTÉŽ, inv. č. 2018, kart. 514. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 109-141; *Ottův slovník naučný* VII, s. 504; J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNIČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů* I, s. 11-12; Friedrich EDELMAYER, *Ehre, Geld, Karriere. Adam von Dietrichstein im Dienst Kaiser Maximilians II.*, in: Friedrich Edelmayer – Alfred Kohler (edd.), *Kaiser Maximilian II. Kultur und Politik im 16. Jahrhundert*, München 1992

mládí působil na dvoře následníka trůnu Maxmiliána (II.), jehož doprovázel na jaře 1548 do Španělska ke sňatku s dcerou Karla V. Marií Španělskou.²³⁸ V první polovině padesátých let se jako prostředník mezi rakouskými a španělskými Habsburky aktivně účastnil jednání o augšpurský náboženský mír.²³⁹ Roku 1561 stanul v čele diplomatické mise k papeži Piu IV.²⁴⁰ V následujícím roce vedl poselstva k jednotlivým kurfiřtům Římsko-německé říše, aby získal jejich podporu při volbě Maxmiliána II. císařem. Za věrné služby jmenoval panovník svého důvěrníka roku 1563 hofmistrem synů Rudolfa a Arnošta, kteří následujícího léta zamířili ke dvoru španělského krále Filipa II. na výchovu. Společně s místem v čele dvora mladých arcknížat přijal na svá bedra také úřad císařského vyslance u královského dvora v Madridu.²⁴¹ V průběhu ambasády se oženil s kastilskou šlechticnou Margaritou de Cardona.²⁴² Prostřednictvím svého vlivu a oblíbenosti, které se Adam z Ditrichštejna těšil u Filipa II.,²⁴³ byl roku 1568 přijat do Calatravského řádu a obdržel správu nad řádovými komendami v Alcañiz a Cañaverale.²⁴⁴ Z diplomatické cesty se s rodinou sice vrátil již roku 1571, ovšem úřad ambasadora oficiálně složil až na jaře 1573. Pravděpodobně již o devět let dříve se stal nejvyšším komorníkem panovníka.²⁴⁵ Jako odměnu za prokázané služby věnoval Maxmilián II. Adamovi z Ditrichštejna rozlehlé moravské panství Mikulov, jež se stalo hlavní venkovskou rezidencí mikulovské větve Ditrichštejnů.²⁴⁶ O dva roky později – 1575 – dosáhl

(= Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 19), s. 109-142; TÝŽ, *Honor y Dinero. Adam de Dietrichstein al servicio de la Casa de Austria*, Studia Historica. Historia Moderna 10-11, 1992-1993, s. 89-116.

²³⁸ TÝŽ, *Ehre, Geld, Karriere*, s. 112. O vztahu Maxmilána II. k Adamovi z Ditrichštejna svědčí také stovky jeho dopisů z let 1553-1576 uložené v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 315, kart. 104.

²³⁹ J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů I*, s. 11.

²⁴⁰ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 109-110; *Ottův slovník naučný VII*, s. 504.

²⁴¹ Srov. Friedrich EDELMAYER, *Habsburgische Gesandte in Wien und Madrid in der Zeit Maximilians II. Ein Vergleich der innerhabsburgische Begegnung auf der Ebene der Diplomatie*, in: Wolfram Krömer (ed.), *Spanien und Österreich in der Renaissance. Akte des Fünften Spanisch-Österreichischen Symposions*, 21.-25. September 1987 in Wien, Innsbruck 1989 (= Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft. Sonderheft 66), s. 57-70; TÝŽ, *Das Soziale Netzwerk der kaiserlichen Gesandten am Hof Philipps II.*, in: *Hispania – Austria I*, München 1993, s. 89-107, zde s. 91-92, 95-98. Srov. také Arno STROHMAYER (ed.), *Der Briefwechsel zwischen Ferdinand I., Maximilian II. und Adam von Dietrichstein 1563-1565*, Wien-München 1997 (= Studien zur Geschichte und Kultur der Iberischen und Iberoamerikanischen Länder 3); Roman VONDRA, *Česko-španělské vztahy v předbělohorském období*, HO 13, 2002, s. 280-283, zde s. 282.

²⁴² M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 110; R. VONDRA, *Česko-španělské vztahy*, s. 282. Ke sňatku šlechticů ze zemí Koruny české se Španělkami více C. FRITZOVÁ – J. RŮŽIČKA, *Španělský sňatek*.

²⁴³ O vztahu Filipa II. k Adamovi z Ditrichštejna svědčí také jeho osobní dopisy adresované císařskému vyslanci. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 314, kart. 104. Ke vztahu obou urozenců také F. EDELMAYER, *Ehre, Geld, Karriere*, s. 128-129; TÝŽ, *Das soziale Netzwerk*, s. 95-96.

²⁴⁴ Ana MUR I RAURELL, *Austríacos en las Órdenes Militares españolas en el siglo XVI*, in: W. Krömer (ed.), *Spanien und Österreich in der Renaissance*, s. 81-95, zejména s. 84-90; F. EDELMAYER, *Ehre, Geld, Karriere*, s. 120-122; TÝŽ, *Das Soziale Netzwerk*, s. 95.

²⁴⁵ Srov. zápis v seznamu hofštátu Maxmiliána II. z roku 1574, který zveřejnila J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 203, pozn. 1 a T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung V/1*, s. 277.

²⁴⁶ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 114; *Ottův slovník naučný VII*, s. 504. Srov. Silvia PETRIN, *Der Verkauf der Herrschaft Nikolsburg im Jahre 1560 und die Stände von Niderösterreich*, UH 44, 1979, s. 129-137.

hrabě na místo nejvyššího hofmistra následníka trůnu Rudolfa II.²⁴⁷ Zemřel 5. ledna 1590 a jeho tělo bylo s povolením panovníka pohřbeno do hrobky zesnulého Maxmiliána II. v chrámu svatého Víta v Praze.²⁴⁸

Údaje o dalším pokračovateli rodové tradice Ditrichštejnů, která se zakládala na věrné službě Habsburkům, jak je zaznamenal Julius Bernard von Rohr, neodpovídají historické skutečnosti. Správně sice uvedl, že druhorozený syn Adama z Ditrichštejna – Zikmund II.²⁴⁹ – byl otcem dalších vysokých dvorských hodnostářů, ovšem úřady, jež mu přisoudil – „*Minister*“ císaře Rudolfa II. a nejvyšší štolmistr arciknížete Arnošta, nepatřily tomuto urozcenci, ale Zikmundovu staršímu bratrovi Maxmiliánu I.²⁵⁰ Zatímco bezdětný Maxmilián I. zemřel 29. března 1611, Zikmund II., který po sobě zanechal jediného mužského potomka, pozdějšího knížete Maxmiliána II. z Ditrichštejna, skončil již o devět roků dříve. Ovšem majetek moravské větve rodu nepřešel na teprve jedenáctiletého sirotka, ale připadl nejmladšímu bratrovi Maxmiliána I. – kardinálu Františkovi z Ditrichštejna, strýci Maxmiliána II.²⁵¹ Je zajímavé, že právě osoba olomouckého biskupa, jenž stál za největším majetkovým i mocenským vzestupem rodu v první třetině 17. století, unikla pozornosti Julia Bernarda von Rohra.²⁵² Ačkoliv šlo o duchovního, také on dosáhl na nejvyšší dvorské úřady, když v letech 1607-1608 působil na místě nejvyššího hofmistra–správce císaře²⁵³ a od roku 1607 až do své smrti 19. září 1636 patřil mezi členy tajné rady.²⁵⁴ Nabízí se tedy otázka, zda autor spisu „*Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren*“ nedopatřením či

²⁴⁷ J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 203; *Ottův slovník naučný* VII, s. 504; R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 60. Naproti tomu Thomas Fellner a Heinrich Kretschmayr ve své práci uvádějí, že Adam z Ditrichštejna byl jmenován nejvyšším hofmistrem až o rok později – 1576. Srov. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 275;

²⁴⁸ *Ottův slovník naučný* VII, s. 504; J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů I*, s. 12. Povolení císaře Rudolfa II. k pohřbení svobodného pána Adama z Ditrichštejna do hrobky Maxmiliána II. je uloženo v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 887, kart. 292. Srov. také TAMTĚŽ, inv. č. 888, kart. 292.

²⁴⁹ Zikmund II. z Ditrichštejna během svého života nedosáhl na žádný dvorský úřad, ale roku 1600 byl jmenován podkomořím Markrabství moravského. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1. Srov. také Crophiova biografie u v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1132, kart. 312.

²⁵⁰ O tom J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů I*, s. 12. Onu chybu patrně převzal od C. G. HERAEA, *Gedichte und Lateinische Inschriften*, s. 155 Stručná biografie Maxmiliána I. z Dietrichsteina od Crophia je v MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1131, kart. 312. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 141-142. *Ottův slovník naučný* VII, s. 504 osobu Maxmiliána I. z Dietrichsteina vůbec nezmiňuje.

²⁵¹ Jan TENORA, *František kardinál Ditrichštejn, jeho mládí, volba za biskupa a začátek biskupství*, Hlídka 23, 1906, s. 19-26, 86-91, 166-179, 254-266; František SNOPEK, *Akta kardinála z Dietrichštejna z let 1619-1635*, ČMM 39, 1915, s. 98-194; Rudolf ZUBER, *Mladá léta kardinála Ditrichštejna*, Praha 1946. Nejnověji k osobě kardinála Františka z Ditrichštejna Pavel BALCÁREK, *Kardinál František z Ditrichštejna (1570-1636)*, Kroměříž 1990 a další práce téhož autora.

²⁵² J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren*, s. 238.

²⁵³ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 276; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 224; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 402.

²⁵⁴ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 221-224.

záměrně vynechal jeho jméno, proč zapsáním dalšího příslušníka Ditrichštejnů do dlouhého seznamu úspěchů nedodal již tak zářné rodové identity ještě větší lesk. Asi nejpravděpodobnější se jeví teorie, že v myšlení urozené raně novověké společnosti se jméno knížete Františka z Ditrichštejna stalo synonymem vysokého církevního činitele – kardinála a olomouckého biskupa. Správa úřadu nejvyššího hofmistra Rudolfa II. a členství v tajné radě stály zcela ve stínu rekatolizačního úspěchu tohoto velmože. Pokud Julius Bernard von Rohr chtěl svým čtenářům předložit šlechtický rod, který se téměř v každé generaci mohl v průběhu více než 150 let pochlubit vlastnictvím některého z nejvyšších dvorských úřadů, je na první pohled zřejmé, že se mu František z Ditrichštejna do zamýšlené koncepce příliš nehodil. Spíše než vlivného dvořana, jenž se každodenně pohyboval v bezprostřední blízkosti císařské rodiny, symbolizoval v očích vzdělaného juristy horlivého a mocného duchovního.

Svého vrcholu rodová identita dosáhla za barokních Ditrichštejnů – Maxmiliána II. a Ferdinanda, neboť se v rámci hierarchie císařského dvora dokázali propracovat po vzoru Adama z Ditrichštejna až na samotný vrchol. Maxmilián II. z Ditrichštejna zdědil po smrti svého bezdětného strýce kardinála Františka z Ditrichštejna roku 1636 ohromný majetek, který společně s rozsáhlým dominiem Lichtenštejnů zabíral téměř jednu čtvrtinu Moravy.²⁵⁵ Společně s velkým bohatstvím přešel na mladého šlechtice knížecí titul. Maxmilián II. z Ditrichštejna se narodil Johanně de la Scala, manželce Zikmunda II. z Ditrichštejna, 27. června 1596.²⁵⁶ Když v sedmi letech osiřel, stal se poručníkem jediného dědice majetku moravské větve rodu právě František z Ditrichštejna. V dětství vstoupil jako páže ke dvoru arciknížete Albrechta a v 16 letech se propracoval na místo nejvyššího štolmistra císaře Matyáše.²⁵⁷ Roku 1621 následovalo jmenování nejvyšším hofmistrem manželky Ferdinanda II. Eleonory Gonzagové.²⁵⁸ Když roku 1637 na svůj úřad rezignoval, ustanovil jej Ferdinand III. „für die treue und erfahrungheit und anderer ansehnlichen eigenschaften“ zemským hejtmanem Markrabství moravského.²⁵⁹ O 9 let později přijal Maxmilián II. z Ditrichštejna opět místo nejvyššího hofmistra hořtátu ženy Ferdinanda III. – Marie Leopoldy Tyrolské.²⁶⁰

²⁵⁵ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 238-239.

²⁵⁶ Více k jeho životě Crophiova biografie uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1137, kart. 312. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 250-270; *Ottův slovník naučný* VII, s. 507; C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon* III, s. 299; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225-226.

²⁵⁷ Tento vysoký dvorský úřad spravoval až do roku 1619. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I/1, s. 280.

²⁵⁸ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1452, kart. 351; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225-226.

²⁵⁹ O tom výnos císaře Ferdinanda III. z 20. července 1637. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1451, kart. 351. Srov. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2.

²⁶⁰ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1453, kart. 351.

Od roku 1648 se pravidelně účastnil zasedání tajné rady.²⁶¹ Po smrti hraběte Maxmiliána z Trauttmansdorfu, nejvyššího hofmistra panovníka, roku 1650 jej nahradil v úřadě.²⁶² Již roku 1631 potvrdil císař Ferdinand II. Maxmiliánovi II. z Ditrichštejna nárok na knížecí titul po svém strýci Františkovi, ovšem s podmínkou, že v brzké době získá na území Římsko-německé říše svobodný majetek.²⁶³ Díky tomu mohl zasednout v kolegiu říšských knížat.²⁶⁴ Skonal 9. listopadu 1655.²⁶⁵

Téměř totožnou kariéru jako Maxmilián II. z Ditrichštejna prodělal i jeho nejstarší syn Ferdinand, který se narodil 25. září 1636 ve Vídni.²⁶⁶ Po vzoru otce i Ferdinand z Ditrichštejna získával své první zkušenosti s veřejnou kariérou v moravské zemské správě; roku 1655 se stal nejvyšším zemským komorníkem.²⁶⁷ V letech 1664-1666 působil v úřadu nejvyššího hofmistra Markrabství moravského.²⁶⁸ Dne 5. září 1666 jako nejvyšší hofmistr manželky Leopolda I. Markéty Terezy Španělské složil přísahu do rukou císaře.²⁶⁹ Ihned po jmenování do čela hofštátu panovnice se společně s pražským arcibiskupem kardinálem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu vydal vstříc španělské infantce do italského Rovereta,²⁷⁰ jež

²⁶¹ TAMTÉŽ, inv. č. 1454, kart. 351. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 260-261; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225.

²⁶² MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1454, kart. 351. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 276; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225.

²⁶³ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 884, kart. 291.

²⁶⁴ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 260; J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů I*, s. 14; *Ottův slovník naučný VII*, s. 507. Svobodný majetek v Římsko-německé říši získal až syn Maxmiliána II. z Ditrichštejna – Ferdinand roku 1686, když koupil panství a pevnost Trasp v Egandinu na území dnešního Švýcarska.

²⁶⁵ „Von Deutschland haben wir als neueste Nachrichten den Tod des Oberst-Hofmeisters Seiner kaiserlichen Majestät, Fürsten Dietrichstein, an dessen Stelle Fürst Auersperg getreten ist.“ Dopis Raimonda Montecuccolihu páteru Maxmiliánu Montecuccolimu ze 3. prosince 1655. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 270. K tomu také M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 250; *Ottův slovník naučný VII*, s. 507; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225.

²⁶⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 880, kart. 291. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 270-278; F. A. von BENEDIKT, *Die Fürsten von Dietrichstein*, s. 181-183; C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon III*, s. 298; *Ottův slovník naučný VII*, s. 507; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220-221; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 180-182.

²⁶⁷ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 936, kart. 296 a inv. č. 1459, kart. 351. A. BOČEK, *Přehled knížat*, tab. 1.

²⁶⁸ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1461, kart. 351. *Theatrum Europeum X*, s. 175; A. BOČEK, *Přehled knížat*, tab. 2; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 180.

²⁶⁹ Společně se jmenovacím dekretem do úřadu nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské obdržel od císaře Leopolda I. právo účastnit se zasedání tajné rady. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1462, kart. 352; HHStA, Handschrift Weiss 706/23, fol. 244-245. Srov. také dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu, císařskému vyslanci v Madridu z 21. července 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 144; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting I*, s. 130; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181.

²⁷⁰ Pověřovací listiny obou císařských komisařů jsou uloženy v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 911, kart. 295. Srov. také TAMTÉŽ, inv. č. 1990, kart. 501. K osobě kardinála Harracha více František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. Církve Římské, kníže a arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667*, Praha 1886; Alessandro CATALANO, *Kardinal Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) und sein Tagebuch*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, č. 2, s. 71-77; TÝŽ, *Ernst Adalbert von Harrach tra Roma e Vienna*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*,

se 28. dubna 1666 vydala na cestu z Madridu do střední Evropy. Až vídeňské uvítací slavnosti v prosinci 1666 a lednu 1667 učinily tečku za první výpravou Ferdinanda z Ditrichštejna ve službách habsburských císařů.²⁷¹ Další putování podnikl roku 1673 již jako nejvyšší dvorský úředník druhé ženy panovníka Claudie Felicitas Tyrolské.²⁷² Vrchol dvorské kariéry Ferdinanda z Ditrichštejna pak představoval rok 1683, kdy se kníže stal nejvyšším hofmistrem samotného Leopolda I.²⁷³ Svěřený úřad vykonával až do své smrti 28. listopadu 1698.²⁷⁴

Právě za života Maxmiliána II. a Ferdinanda z Ditrichštejna dosáhla dvorská kariéra tohoto rodu původem z Korutan svého vrcholu. Žádný další potomek se později již nikdy nepropracoval na takové místo. Nevlastní bratr Ferdinanda z Ditrichštejna – Filip Zikmund – působil v letech 1699-1705 na místě nejvyššího štolmistra Leopolda I.²⁷⁵ Po smrti panovníka 5. května 1705 převzal dohled nad císařskými stájem synovec Filipa Zikmunda kníže Leopold Ignác z Ditrichštejna.²⁷⁶ Ovšem předčasné úmrtí vládnoucího člena rodu 13. července 1708 narušilo případné vyhlídky na další kariérní postup a naplnění více než stoleté tradice, kterou započal na konci 16. století Adam z Ditrichštejna – zisk úřadu nejvyššího hofmistra panovníka. Představy nesplnil ani Filip Zikmund z Ditrichštejna, jenž se sice opět roku 1711 propracoval na místo nejvyššího štolmistra Karla VI., ovšem ani on nedokázal postoupit výš.²⁷⁷ Že počátek 18. století skutečně znamenal pro Ditrichštejny nepatrný ústup z bývalé slávy, vyplývá i z rétoriky zápisku v díle Julia Bernarda von Rohra. Právě výrok „*an dem kayserlichen Hofe hatte man vor einiger Zeit ein denckwürdig illustre Exempel*“ nese v sobě určitý nádech nostalgie a vzpomínku na dobu, která byla nenávratně

s. 305-330; TÝŽ, *La Boemia e la riconquista delle coscienze: Ernst Adalbert von Harrach e la Controriforma in Europa Centrale (1620-1667)*, Roma 2005.

²⁷¹ K průběhu cesty Markéty Terezy Španělské do střední Evropy podrobněji MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 45, kart. 23 a inv. č. 1990, kart. 501; W. R. VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 72-86; G. TAYLOR, *The Little Infanta*, s. 73-84; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 53-73.

²⁷² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 791, kart. 282.

²⁷³ TAMTÉŽ, inv. č. 1463, kart. 352. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 276; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181; Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha-Litomyšl 2001, s. 788.

²⁷⁴ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 270; F. A. von BENEDIKT, *Die Fürsten von Dietrichstein*, s. 183; C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon III*, s. 298; *Ottův slovník naučný VII*, s. 507; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181.

²⁷⁵ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 85. Stručně k jeho životu M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 262-263.

²⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 281-285; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 85; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 789.

²⁷⁷ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280; C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 90; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 85; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 789; A. PEČAR, *Die Ökonomie*, s. 56 a 58.

pryč.²⁷⁸ Ne nadarmo zakončil výčet slavných členů rodu Filipem Zikmundem z Ditrichštejna, když zdůraznil datum jeho úmrtí – 16. červenec 1716.²⁷⁹ Jako by tím chtěl naznačit, že dlouhá řada Ditrichštejnů, jež zastávali nejvyšší dvorské úřady, skončila právě jeho osobou a nastoupila nová éra – osvícenství. Písemné zachycení úspěšných předků mělo sloužit jako paměť pro budoucí generace na jednu slavnou etapu v dějinách rodu.²⁸⁰

Rohrovo nastínění osobité identity rodu nebylo žádným vychvalováním či pouhým výtvořem fantazie vzdělaného juristy. Šlo o víc než jen o přiblížení historie literární fikci bez jakéhokoliv vztahu k epoše, kterou popisoval. Vždyť sám podával osobní svědectví o období, v němž žil. Sám toužil, aby společnost jeho dílo nevnímala jako smyšlený příběh, ale jako kritickou a analytickou práci, jež nastiňovala zvláštní mentalitu urozených osob v první polovině 18. století.²⁸¹ Svoji knihu považoval za jakéhosi průvodce pro přiblížení se mladého šlechtice ideálnímu obrazu urozence konce 17. a první poloviny 18. století, přičemž vzdělávání mělo být klíčem k obecnému šíření předkládaného vzoru.²⁸² Uvedením vhodného příkladu úspěšného šlechtického rodu, který svůj sociální a mocenský vzestup založil na věrné službě habsburskému domu, se snažil navést i ostatní na „správnou“ a nejjednodušší cestu, jak naplnit ideál kariéry urozence. K podložení svého tvrzení proto nesměl uměle vytvořit fiktivní sled neznámého šlechtického rodu, ale bylo nezbytně nutné použít skutečný, přitažlivý příklad. Musel si vybrat šlechtický rod, jenž měl skutečně dlouhou tradici a navíc byl známý široko daleko pro své dvořanské předpoklady.²⁸³

Podle jakého klíče při výběru postupoval, se lze jen domnívat. Zda udržoval korespondenci s některým příslušníkem Ditrichštejnů či jejich příbuznými, prozatím není možné heuristicky doložit. Nermalou roli zde pravděpodobně sehrálo dílo Carla Gustava

²⁷⁸ J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren*, s. 238.

²⁷⁹ Vládnoucí kníže Walter Xaver (1664-1738) a bratr Ferdinanda z Ditrichštejna, původně předurčený pro církevní dráhu, totiž nikdy nezastával u císařského dvora žádný úřad a soustředil se výhradně na veřejnou činnost v moravské zemské správě, kde působil na místě nejvyššího zemského sudího (1701) a nejvyššího komorníka (1702-1714). A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2. K jeho životním osudům více M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 286-292.

²⁸⁰ Na kariéru svých slavných předků navázal až v polovině 18. století Karel Maxmilián z Ditrichštejna (1702-1784), syn mladšího bratra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Waltera Xavera (1664-1738), který v letech 1745-1749 působil v úřadě nejvyššího dvorského maršálka. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 950, kart. 298. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 279. K osobě Karla Maxmiliána z Ditrichštejna více M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 292-304.

²⁸¹ C. GEERTZ, *Interpretace kultur*, s. 65; Tomáš RATAJ, *Mezi Zíbrtem a Geertzem. Úvaha o předmětu kulturních dějin*, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 7, 2005, s. 142-158, zde s. 152 a 157.

²⁸² P. BURKE, *Die Geschichte des „Hofmann“*; TÝŽ, *Historie jako sociální paměť*, s. 51.

²⁸³ Srov. Petr VOREL, *Staré pověsti a rodinné příběhy perněštejské. Sebereflexe aristokratického rodu v polovině 16. století*, in: B. Chochořáč – L. Jan – T. Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus*, s. 137-148, zde s. 138-139; Petr MAŤA, *Zrození tradice. Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu*, in: V. Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce*, s. 513-552.

Heraea *Gedichte und lateinische Inschrifte*, které vyšlo roku 1721 v Norimberku. Právě tento dvorní literát Karla VI. jako první upozornil na kontinuitu dvorské kariéry Ditrichštejnů. Navíc ve svém spisku uvedl i některá jména jeho příslušníků. Julius Bernard von Rohr následně pouze rozpracoval myšlenku svého současníka. Vytvořil jasně dané schéma, v němž téměř neexistoval žádný rozpor mezi fikcí a skutečností.²⁸⁴ Vždyť Ditrichštejnové opravdu již po více než dvě století spojovali ideál šlechtické kariéry se službou příslušníkům habsburského rodu. Z Rohrova díla vysvítá, že zobrazoval skutečnost a současně vytvářel mýtus, který se zakládal na pravdivých a nepopíratelných základech. Tento záznam však nebyl žádným nevinným aktem paměti, ale spíše pokusem zavést určitou interpretaci minulosti a přesvědčit ostatní o správnosti vlastního tvrzení, pokusem utvářet či spíše ovlivňovat paměť druhých. Prostřednictvím své paměti si Julius Bernard von Rohr ve svém osobním nazírání zjednal přímý přístup k událostem, jež líčil.²⁸⁵

Ideál konkrétního šlechtického rodu tak dokonale korespondoval s ideálem urozené společnosti! Vyzdvižení ditrichštejnského úspěchu proto mělo zásadní roli v procesu utváření společné paměti a jednotné kolektivní identity dané skupiny osob – nobility.²⁸⁶ Tato identita se zakládala především na věrné službě Habsburkům. Podle mínění nejurozenější vrstvy společnosti druhé poloviny 17. a počátku 18. století představovala služba vladaři ideál šlechtické kariéry. Kdo se nedostal do služeb císaře a jeho rodinných příslušníků, stál v očích této sociální skupiny na nižší společenské úrovni než dvořan, který dlouhodobě pobýval v bezprostřední blízkosti vladaře.²⁸⁷ Díla Carla Gustava Heraea a Julia Bernarda von Rohra měla šířit myšlenku ideálu šlechtické kariéry i toho, že se našel šlechtický rod, jenž byl s to ji téměř beze zbytku naplnit. Právě příklad Ditrichštejnů sice může sloužit jako složitá teoretická konstrukce vyjadřující hodnoty a myšlenky o ideálním dvořanovi či spíše dvorském úředníkovi, současně však vystupoval jako důležitý stmelující faktor při identifikaci jedné konkrétní společenské vrstvy.²⁸⁸ Pro tehdejšího (i dnešního) čitatele nesly práce Carla Gustava Heraea a Julia Bernarda von Rohra jasné sdělení – dvorská kariéra byla zaručeným

²⁸⁴ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 65; P. GEARY, *Paměť*, s. 473; P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 57-58; Peter URBANITSCH, *Mýtus pluralismu a realita nacionalismu. Dynastický mýtus habsburské monarchie – zbytečná snaha o vytvoření identity?* I, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 8, 2006, s. 46-68, zde s. 57-58.

²⁸⁵ O tom velmi podnětně kapitola „Étos, světový názor a analýza posvátných symbolů“ v knize C. GEERTZE, *Interpretace kultur*, s. 147-163. Srov. P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 51 a 58; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 65-66.

²⁸⁶ P. GEARY, *Paměť*, s. 464; P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 54-55.

²⁸⁷ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 28-29; P. URBANITSCH, *Mýtus pluralismu*, s. 63.

²⁸⁸ P. I. BERGER – T. LÜCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 74; P. GEARY, *Paměť*, s. 465; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 297.

indikátorem společenského postavení a ideálem šlechtické kariéry.²⁸⁹ Ten vyčníval vysoko nad dalšími možnými kariérními typy. Právě blízký vztah k panovníkovi vyzdvihoval urozence, kteří pronikli do jeho bezprostřední blízkosti, nad všechny ostatní. V Rohrově sdělení se však odráželo rovněž skutečné nebo domnělé sociální postavení Ditrichštejnů – podle pisatelova mínění vyčnívali nad ostatními šlechtici.²⁹⁰ Zároveň to žijícím příslušníkům rodu dodávalo patřičné sebevědomí, neboť to byla jakási zpětná vazba, jež jasně říkala, že cesta, na kterou se předkové v 16. století vydali, je ta jediná správná.²⁹¹ Proto se je měli snažit za každou cenu následovat. To se také skutečně podařilo a po přibližně třicetileté pauze se od poloviny 18. století opět začali někteří členové dietrichsteinského rodu znovu objevovat ve vysokých dvorských úřadech.²⁹²

Ačkoliv Karl Gustav Heraeus či Julius Bernard von Rohr měli bezesporu velký podíl na šíření rodového mýtu, největší zásluha však patřila samotným Ditrichštejnům. V jejich případech šlo o jedinečný příklad cíleně a promyšleně budované rodové identity.²⁹³ Vždyť samotní Ditrichštejnové si zakládali na kontinuitě dvorské služby. Aby uspokojili své ambice a vytčený cíl, chtě nechtě se neustále znovu a znovu museli ucházet o vysoké dvorské úřady. Jen tak mohli naplnit odkaz předků.²⁹⁴ Kdyby se postavili rodinné tradici, v očích raně novověké společnosti by ztratili na vážnosti a pošpinili by odkaz předků, kterému byli vázáni. Tím, že neustále prodlužovali linii úspěšných příslušníků rodu, dodávali větší lesk již tak zářné rodové prestiži. Dlouhodobě utvářený obraz věrných služebníků habsburských císařů stál na pevných základech a tuto stabilitu nebylo snadné narušit. Dlouhá, téměř dvousetletá řada úspěšných vysokých dvorských hodnostářů neušla pozornosti zbytku raně novověké společnosti. Carl Gustav Heraeus i Julius Bernard von Rohr prokázali vydáním svých děl Ditrichštejnům velkou službu.²⁹⁵ Veškeré události, jež byly nedílnou součástí slavné minulosti rodu, umístili do souvislého celku, který zahrnoval minulost, přítomnost i budoucnost. Ve vztahu k minulosti vytvořili memorii, jež sdíleli kromě Ditrichštejnů také mnozí další

²⁸⁹ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 37-39; P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 52, 60-63; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 59, 188-189.

²⁹⁰ T. RATAJ, *Mezi Zibrtem a Geertzem*, s. 153.

²⁹¹ C. GEERTZ, *Interpretace kultur*, s. 65-66; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 60-63.

²⁹² T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 279.

²⁹³ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 75; P. GEARY, *Paměť*, s. 464; P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 54-55.

²⁹⁴ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 100-101; C. GEERTZ, *Interpretace kultur*, s. 48-49. Srov. Eliška HELCLOVÁ (ed.), *Testament Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Edice dokumentu*, PB 2, 2003, s. 95-103, zde s. 101.

²⁹⁵ Srov. P. MAŤA, *Zrození tradice*, s. 526-527.

urozenci.²⁹⁶ Paměť na významné předky posilovala dědičnou posloupnost dvorské kariéry knížecího rodu. Ve vztahu k budoucnosti ustanovili jakýsi rámcový program pro plánování životních kroků dalších příslušníků rodu.²⁹⁷ Posmrtný odkaz „otců“ zavazoval potomky, neboť zodpovědnost za identitu rodu byla vnímána nadgeneračně.²⁹⁸ Šíření skvělého obrazu Ditrichštejnů jako věrných služebníků císaře v sobě spojovalo dvojčinný cíl – sloužilo jako skvělá (re)prezentace rodu a propagovalo hlášané zásady, s nimiž se ztotožňoval také Julius Bernard von Rohr, na kterých si Ditrichštejnové vybuďovali vlastní rodovou identitu. Několik generací tohoto šlechtického rodu s důkladností sobě vlastní cíleně o sobě vytvářelo mýtus, že právě oni patřili k nejvěrnějším a nejbližším služebníkům habsburských císařů. Jejich promyšlené počínání směřovalo k tomu, aby dlouhodobě vytvářená koncepce rodové identity pronikla do myslí současníků i budoucích pokolení.²⁹⁹ Tuto službu jim poskytli Karl Gustav Heraeus i Julius Bernard von Rohr, jež na stránkách svých spisů zvětšili a uvedli slávu Ditrichštejnů do širšího povědomí.³⁰⁰ Cíleně vybudované identitě šlechtického rodu dodali ještě větší lesk, a navíc upozornili další raně novověké urozence, že se v jejich středu nacházel rod, který se mohl pochlubit unikátní tradicí.³⁰¹

Přestože nastínění kontinuity více než dvousetleté služby Ditrichštejnů habsburským císařům a interpretace zápisu v díle Julia Bernarda von Rohra bezesporu napovídá hodně o vztahu příslušníků tohoto šlechtického rodu ke dvorské kariéře, nijak to neosvětluje osobní pohnutky jednotlivých urozenců, které vedly mladé velmože, aby neustále znovu a znovu usilovali o pevné zakotvení v bezprostředním okolí panovnické rodiny a zisk vysokých dvorských úřadů. Tato skutečnost vysvětluje především z osobní korespondence a deníkových poznámek Ferdinanda z Ditrichštejna. Císařský dvůr pro něj představoval místo, k němuž se upírala jeho veškerá pozornost. Jediným cílem mladého knížete bylo proniknout do této mocenské struktury.³⁰² Pro rody, které dlouhodobě pobývaly v bezprostřední blízkosti

²⁹⁶ P. GEARY, *Paměť*, s. 464; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 189. O této skutečnosti výmluvně vypovídají instrukce, které Ditrichštejnové sestavovali pro své potomky na počátku jejich vzdělávacího procesu a před odjezdem na vzdělávací cestu po západní Evropě. Více k tomu níže, kapitola „Výchova a vzdělání.“

²⁹⁷ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 102-103.

²⁹⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 58; P. GEARY, *Paměť*, s. 465-467.

²⁹⁹ Jaroslav PÁNEK, „Výpověď krále Jana“. *Odras politického programu české šlechty z poloviny 16. století*, in: Miloslav Polívka – Michal Svatoš (edd.), *Historia docet*. Sborník prací k počtům šedesátých narozenin Ivana Hlaváčka, Praha 1992, s. 341-354; P. MAŤA, *Zrození tradice*, s. 529; T. RATAJ, *Mezi Zíbrtem a Geertzem*, s. 154.

³⁰⁰ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 88-89; P. URBANITSCH, *Mýtus pluralismu*, s. 59-60.

³⁰¹ P. MAŤA, *Zrození tradice*, s. 548-550.

³⁰² Srov. dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. května 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 74-75.

vladaře, neexistovalo žádné jiné východisko než navázat na rodinnou tradici a získat pevné místo v bezprostřední blízkosti panovníka. Ferdinand z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval, že byl pokračovatelem a strážcem dlouhé tradice. Ovšem z listů adresovaných v první polovině šedesátých let 17. století Janu Maxmiliánovi z Lamberku, císařskému vyslanci ve Španělsku, vysvítá jistá obava, že by nemusel dostát svým závazkům a nenaplnil by odkaz předků. Po více než pětileté službě v moravské zemské správě, během níž se marně pokoušel přesunout těžiště svého veřejného působení do metropole habsburského soustátí, se začaly objevovat první chmurné myšlenky.³⁰³ Proto neváhal napsat veškerý vlastní politický vliv, oslovil některé vlivné dvořany – Jana Weikarda z Auersperku, Gundakara z Ditrichštejna, Hannibala Gonzagu, Jana Maxmiliána z Lamberku, Václava Eusebia z Lobkovic a Jana Ferdinanda Portiu – a požádal je, zda by svojí přímluvou nepomohli urození získat vysněný dvorský úřad.³⁰⁴ Vynaložené úsilí se vyplatilo; Leopold I. na podzim 1666 jmenoval Ferdinanda z Ditrichštejna nejvyšším hofmistrem své manželky Markéty Terezy Španělské.³⁰⁵ Vrchol dvorské kariéry představoval rok 1683, kdy se kníže stal nejvyšším hofmistrem samotného císaře.

Ze jmenování Ferdinanda z Ditrichštejna nejvyšším hofmistrem Leopolda I. lze vypožorovat pýchu a současně zřetelnou úlevu, že dostal svým povinností a zařadil se po bok úspěšných předků. Pro začlenění do panteonu rodové tradice jej předurčovalo právě významné postavení v hierarchii panovnického dvora ve Vídni. Proto neváhal rituál uvádění do úřadu dne 14. prosince 1683 zachytit na stránkách deníku a vlastními slovy vylíčit jeho průběh.³⁰⁶ Svým komentářem jakoby chtěl naznačit, že teprve tehdy – roku 1683 – se stal právoplatným pokračovatelem rodinné tradice a dosáhl stejné mety jako jeho otec Maxmilián II. z Ditrichštejna. Ovšem vlastoruční Ditrichštejnův zápis nabízí ještě širší interpretaci. Ze záznamu totiž vyplývá, že dietrichsteinský rodokmen a kariéru některých členů rodu znala

³⁰³ K tomu list Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. srpna 1662 či 28. srpna 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 27, kart. 10, fol. 123-124 a 393-394. Srov. také psaní Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. prosince 1660. TAMTÉŽ, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 242-243.

³⁰⁴ Více o tom níže, kapitola „*Ferdinand z Ditrichštejna a jeho cesta do nejvyšších dvorských úřadů.*“

³⁰⁵ „*Wie hoch man aber die bey diesen encuentro von Euren Fürstlichen Gnade bezeigte destreza dahie aestimiret undt die sonderbahre madureca dero hohen prudenz applaudiret, kan Eure Furstliche Gnade in seitheriger bedienung Ihrer Kayserlichen Majestätt unser allergnädigsten freuen dahir ein solche prob der vornehmben qualiteten dargethan, dass man Sich durchgehents satisfatto darüber bezeigen thuet, ...*“ List Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. ledna 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 80, kart. 27, fol. 737-740. V podobných intencích se vyjadřoval také Raimond Montecuccoli v dopisech, které adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, z 20. a 26. října 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 88, kart. 27, fol. 144-145 a 146-147. Srov. také psaní Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. října 1667: „*Damit solche Kayserliche Gnade Euren Fürstlichen Gnaden zu nach weith hochers wüerden undt dignitäten zu dero selbst aigenen unnd Eure Fürstlichen Gnaden hochansehentliches fürstlichen hauses ruhm, ehr und glori gedeyen möge.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 474, fol. 52-53.

³⁰⁶ „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1180, kart. 319.

také širší část společnosti císařského dvora. Samotný Leopold I. si v průběhu ceremonie vzpomněl na slavné „*maiores*“ Ferdinanda z Ditrichštejna. V krátkém úvodním proslovu prý podle svědectví samotného knížete zdůraznil, že nejvyšší dvorský úřad získal „*in ansehung meinen voraeltern und den meinigen gelaister treuen dienst.*“³⁰⁷ Ve dlouhé řadě předků, kteří po několik generací věrně sloužili habsburskému domu, ostatně spatřovali výhodnější výchozí postavení při ucházení se o vysoký dvorský úřad také zahraniční diplomaté. Zuanne Moresini, benátský vyslanec ve Vídni, ve své závěrečné relaci z 26. července 1674 zdůraznil skutečnost, že Ferdinand z Ditrichštejna byl „*considerato ... dall'imperatore per la nobiltà della nascita, e per l'hereditaria fedeltà.*“³⁰⁸ Také Moresiniho předchůdci v metropoli habsburského soustátí Marinu Zorzimu roku 1671 neuniklo, že se kníže z Ditrichštejna mimo jiné těšil neobyčejné přízni panovníka „*per li suoi Ascendenti.*“³⁰⁹ Pozornosti benátských diplomatů tak neušlo, že Ditrichštejnové svůj vzestup a velkou společenskou vážnost založili právě na mnohaleté službě Habsburkům. Tito urozenci se nijak nepodíleli na protihabsbursky orientovaných akcích stavovské opozice ve druhé půli 16. a první polovině 17. století. Proto mohli bez potíží přijímat nabízené dvorské či církevní prebendy.³¹⁰ Odměnou za tradiční podporu a věrnost jim byly udělovány vysoké dvorské úřady – zejména úřad nejvyššího hofmistra císaře – a povolení pohybovat se v bezprostřední blízkosti císařské rodiny. Ne nadarmo kardinál František z Ditrichštejna ve svém testamentu nabádal dalšího pokračovatele rodu – Maxmiliána II. z Ditrichštejna, aby „*unser fürstliches Stammhaus und Fürstenthum von Dietrichstein zu Lob und Ehre Gottes und seiner heiligen katholischen Kirche und zu gefälligen Diensten der römischen Kaiserlichen Majestät ewig bestehen möge.*“³¹¹

Výše citovaný úryvek z deníku Ferdinanda z Ditrichštejna zcela jasně poukazuje na skutečnost, že nejvyšší hofmistr Leopolda I. si zřetelně uvědomoval význam předků pro veřejnou kariéru a dosah jejich moci.³¹² Proto se vždy snažil dávat najevo svoji loajalitu vůči císařské rodině. Ta stála na hodnostním žebříčku šlechtice druhé poloviny 17. století na

³⁰⁷ TAMTÉŽ.

³⁰⁸ J. FIDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 151.

³⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 132-133.

³¹⁰ K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 81.

³¹¹ Citováno podle M. M. FEYFAR, *Die erlauchtern Herrn*, s. 243. O vztahu Františka z Dietrichsteina k habsburským císařům více Albert RILLE, *Kardinal Franz Fürst von Dietrichstein in seinen Beziehungen zu Kaiser Ferdinand II. und Papst Urban VIII.*, ZVGMS 16, 1912, s. 115-125. Tato vzájemná pouta reflektuje také Richard TRAMPLER (ed.), *Correspondenz des Cardinals Dietrichstein mit dem Hofkriegsrats-Präsidenten Collalto, nebst einem Anhang: Briefe Lustriar's aus Constantinopel, der Markgrafen von Brandenburg und des Grafen Schlick von Passau*, Wien 1873.

³¹² „... *in ansehung meinen voraeltern und den meinigen gelaister treuen dienst.*“ Zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ ze 14. prosince 1683. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319. Srov. J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 120.

prvním místě. Vlastní těsné napojení na Habsburky ostatně naznačoval ve své korespondenci či v deníkových zápiscích i tím, že na prvním místě vždy uváděl případy, kdy se setkal s některým příslušníkem Habsburků a při jaké to bylo příležitosti.³¹³ Právě tímto způsobem prezentoval vlastní identitu, na níž si tolik zakládal – věrnou službu vládnoucímu rodu. Ta v žádném případě neunikla pozornosti současníků knížete z Ditrichštejna. Papežský nuncius ve Vídni oceňoval ve své relaci Inocenci XII. z 29. listopadu 1698 účinnou podporu, kterou Ferdinand z Ditrichštejna poskytoval Svatému stolci. Současně však zmínil, že ještě mnohem větší úsilí vyvíjel k hájení „*vero interesse del suo sovrano*.“³¹⁴ Zdá se, že mezi Habsburky a Ditrichštejnou se v průběhu dvou století vyvinulo zvláštní pouto, snad by se dalo dokonce hovořit o vřelé důvěře, jež dala základ pevnému nadgeneračnímu vztahu.³¹⁵ V případě Maxmiliána II. a Ferdinanda z Ditrichštejna lze zaznamenat jakousi vděčnost ze strany panovnického rodu, na kterou poukazovali někteří zahraniční vyslanci v metropoli na Dunaji. Leopold I. a jeho předchůdci si prý zřetelně uvědomovali, že tento šlechtický rod zasvětil svůj život věrné službě vládnoucí dynastii a nikdy se nepostavil proti svým „pánům,“ ač se k tomu nabízelo hned několik příležitostí.³¹⁶ Ona vděčnost se během několika generací „nahromadila“ tak, že neunikla ani vnějším pozorovatelům.³¹⁷ Současně byla jakýmsi zvláštním druhem symbolického kapitálu a mohla sehrát zásadní roli v opakovaném propůjčování vyšších dvorských hodností knížatům z Ditrichštejna.³¹⁸ V průběhu „výběrového řízení“ se probírali jednotliví uchazeči o úřad, hodnotily se jejich předpoklady pro dvorskou službu. Příslušníci rodů, které již v minulosti osvědčily svoji věrnost trůnu a na něž se císař mohl jednoznačně spolehnout, získávali značnou výhodu před „*hominibus novis*.“ Automaticky se totiž předpokládalo, že potomci budou pokračovat v cestě, na níž se vydali rodiče a jejich předchůdci.³¹⁹ Konečnému rozhodnutí, koho vybrat, mělo panovníkovi napomoci i nezaměnitelné rodové jméno. To bylo bezprostředně srozumitelné a obvykle vyjadřovalo ambice konkrétního jedince. Právě samotné jméno knížat z Ditrichštejna symbolizovalo

³¹³ O tom vypovídá především korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu a koncepty zpráv Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1666-1672, 1674, 1676-1679, 1686-1691, 1696, které zasílal císařským vyslancům v různých evropských metropolích a vybraným šlechticům. AVA Wien, FA Harrach, kart. 229; MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 93, kart. 28. Srov. také „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1180, kart. 319.

³¹⁴ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 235, fol. 900.

³¹⁵ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 251; P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*, s. 49; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134.

³¹⁶ Srov. výše.

³¹⁷ To už samo o sobě poukazovalo na skutečnost, že se mezi šlechtickými rody ze zemí Koruny české či rakouských dědičných zemí našel jeden, který se těšil větší úcty, než všechny ostatní. Alespoň tak to vyznívá z rétoriky zápisu Julia Bernarda von Rohra. J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren*, s. 238.

³¹⁸ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 130-131.

³¹⁹ Konec konců k tomu je zavazovala i rodinná tradice.

v očích raně novověké společnosti a zejména císaře jisté oprávnění, jakousi záruku osobních kvalit. Současně předepisovalo jeho nositelům určitý běh života. Ferdinand z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval své zvláštní dějinné poslání. Vlastní život vnímal jako osobní úkol, který mu uložili předkové. K jeho naplnění nutně potřeboval odpovídající prostor – vysoký dvorský úřad.³²⁰

Archivní prameny však také naznačují, že součástí rodové tradice nebylo pouze dosažení vysokého dvorského úřadu. Další závazek představovala výchova potomků. Právě jim musel předat své životní zkušenosti a zajistit, aby splňovali vysoké nároky, které na mladé šlechtice kladla služba u císařského dvora. V četných instrukcích, jež Ferdinand z Ditrichštejna sepsal pro své syny, jejich preceptory a hofmistry, naznačil, jak by měl vypadat proces socializace budoucího „ideálního“ dvořana.³²¹ Současně ani náznakem nepochyboval, že by snad žádné z dětí, zejména pak prvorozený Leopold Ignác z Ditrichštejna, nepokračovalo ve stopách otce.³²² Rozumělo se samo sebou, že naváže na rodinnou tradici. „Správná“ výchova totiž zvětšovala šance, že mladík skutečně dosáhne na vysoký dvorský úřad. Právě proces socializace představoval jakési médium, prostřednictvím něhož odkazoval synovi rodinný mýtus a předával koncept šlechtické kariéry. Aby Ferdinand z Ditrichštejna usnadnil Leopoldu Ignáci splnění závazku, ještě před odjezdem na kavalírskou cestu po západní Evropě pro něj získal díky svému politickému vlivu komornické klíče.³²³ Právě úřad komorníka symbolizoval v myšlení urozenců druhé poloviny 17. století jakousi „vstupenku“ do vyšších dvorských úřadů.³²⁴

Důležitým viditelným znakem naplnění odkazu předků a zisku nejvyššího dvorského úřadu, jenž zaručoval svému nositeli každodenní přístup k císaři, byla možnost účinně ovlivňovat jeho politická rozhodnutí.³²⁵ Tuto skutečnost si ostatně dobře uvědomovali

³²⁰ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 65-66; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 99.

³²¹ Srov. koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce – Fabrizioovi de la Roche z 5. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 317-320. Srov. také list knížete Ferdinanda hofmistrovi z 24. září 1682: „... und die reis mit mey sohn endten und denselben als einen perfecten cavallier zu meiner consolation zurug bringen und wirdt als dan noch zeit sei euer fixum domitivum zu determiniren und dessen werdet ihr auch an eueren interessen nichts leiden, weil herüber die incombenz nemmen, die labores und fostition sein nunmehr vorbey in deme mei sohn alleweil maturios wirdt, ...“ TAMTÉŽ, fol. 715-716. Srov. Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 188-189 a také kapitola „Výchova a vzdělání.“

³²² A. CATALANO, *Leducazione*, s. 114.

³²³ Podrobněji k tomu níže, kapitola „Komornická služba u císařského dvora.“

³²⁴ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 60-63.

³²⁵ R. G. ASCH, *Introduction: court and household from the fifteenth to the seventeenth centuries*, in: R. G. Asch – A. M. Birke (edd.), *Princes, patronage, and the nobility*, s. 1-38, zde s. 4-5; K. MACHARDY, *War, religion and court patronage*, s. 156; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, zejména s. 161-168; Michael KAISER – Andreas PEČAR, *Reichsfürsten und ihre Favoriten. Die Ausprägung eines europäischen Strukturphänomens unter den politischen Bedingungen des Alten Reiches*, in: titíž (edd.), *Der zweite Mann im Staat. Oberste*

i ostatní šlechtici a snažili si naklonit Ferdinanda z Ditrichštejna.³²⁶ Právě na politický vliv knížete z Ditrichštejna poukazovaly relace cizích vyslanců ve Vídni, kteří tohoto šlechtice považovali za jednu z nejmocnějších a nejinformovanějších osob, jež prý znala každé zákoutí dvorského života.³²⁷ Stejně jako jeho otce Maxmiliána II. z Dietrichsteina také Ferdinanda z Ditrichštejna považovali za jakési prototypy „ideálních“ dvořanů. I když tito diplomaté pravidelně vytykali oběma urozcům některé charakterové chyby, zejména nedostatek schopností řídit politické orgány jako byla tajná rada, které hraničily až s naivitou, nijak nezpochybňovali jejich připravenost ke dvorské službě.³²⁸ Svá hodnocení Ditrichštejnů často končili konstatováním, že šlo o jedince, jež se vyznačovali velkou společenskou vážností a autoritou. Ta se zvyšovala ruku v ruce s kariéřním postupem do vyšších dvorských úřadů. Zejména Ferdinand z Ditrichštejna platil v očích ambasadorů za osobu, která si svojí „přirozenou nevinností“ a „vybranými mravy“ dokázala získat srdce Leopolda I. Ten mu prý za věrnou službu prokazoval neobyčejnou milost a náklonnost.³²⁹

Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit, Berlin 2003 (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 32), s. 9-19, zde s. 11-14.

³²⁶ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181 a 298

³²⁷ O tom list Raimonda Montecuccoli Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. října 1667: „*Le grazie di Sua Maestà non posson'esser meglio impiegate, ch'n'meriti compicui, come sono quelli di Vostra Eccellenza ne possono negarsi gli arcani della Corte, a chi vi possiede posti così principali, senza pregiudizio dell'istesso servizio Cesareo.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 146-147. Srov. A. SOREL (ed.), *Recueil des Instructions données*, s. 84; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting I*, s. 7-8; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 298.

³²⁸ To se týká především osoby Maxmiliána II. z Ditrichštejna, o kterém Girolamo Giustiniani, benátský vyslanec u císařského dvora ve Vídni, ve své závěrečné relaci z 25. února 1654 poznamenal: „[Maxmilián II. z Ditrichštejna] *sogetto d'ingenuità, di cortesi maniere, amico de forestieri, imparticolar de Ministri, de Principi, è anch'egli del Consiglio secreto: mà è più per il Palazzo, che per il Consiglio.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen I*, s. 400. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225. K Ferdinandovi z Ditrichštejna a jeho nepříznivému obrazu v relacích francouzských diplomatů u císařského dvora srov. následující poznámka.

³²⁹ Je zajímavé, že v případě hodnocení osobnosti Ferdinanda z Ditrichštejna se téměř všichni zahraniční diplomaté u vídeňského dvora dokázali shodnout. Zejména benátská ambasadaři nešetřili slovy chvály na adresu knížete: „*Il Principe Dietristein Maggiordomo dell'Imperatrice Regnante merita per li suoi Ascendenti, et per la naturale innocenza di costumi l'affetto, che li professa Cesare.*“ Relace Marina Zorziho z roku 1671. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 132-133. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 221. Ve stejných intencích se vyjadřoval i Zuanne Moresini o tři roky později: „*Considerato il Principe [Ferdinand z Ditrichštejna] dall'Imperatore per i costumi innocenti, per la nobiltà della nascita, e per l'hereditaria fedeltà lo contraddistingue con frequenti gratie, senza però che queste lo insuperbiscano, ne accreschino il desiderio di questo Ministro d'auanzare di credito, e di autorità.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 151. Stejně i Domenico Contarini označoval ve své závěrečné relaci z 29. listopadu 1685 Ferdinanda z Ditrichštejna jako „*sogetto di bontà, et integerimi costumi.*“ TAMTÉŽ, s. 250. Podobná slova použil ve svém dopise ze 13. listopadu 1691 také vyslanec nizozemských stavů ve Vídni Coenraad van Heemskerck: „*...deerste [Ferdinand z Ditrichštejna] een goetaerdigh ende medegaende Furst is, die wel sijn advijs seyde, ...*“ G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten*, s. 495. Pouze francouzští diplomaté vytykali Ferdinandovi z Ditrichštejna některé špatné charakterové vlastnosti, především to, že si hleděl spíše vlastního prospěchu a nedostatečně hájil zájmy Leopolda I. O tom například zpráva markýze de la Vaguyon z roku 1687: „*Le grand maître ... est un homme fort doux et fort honnête, de très facile accès, disant assez librement ce qu'il sait pour marquer qu'il a part aux affaires; il ne laisse pas d'avoir assez de capacité pour mieux gouverner ses siennes que celles de l'Empereur.*“ A. SOREL (ed.), *Recueil des Instructions*, s. 84. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 221. Obdobně se o Ferdinandovi z Ditrichštejna vyjadřoval

II.2 Schwarzenberkové a dvorská kariéra

Rod Schwarzenberků představuje zcela odlišný případ než Ditrichštejnové.³³⁰ Původem říšský rod, který vlastnil rozsáhlé majetky ve Frankách, se do vyšších dvorských úřadů začal postupně propracovávat ve druhé polovině 17. věku. Trvale v nich však zakotvil v následujícím století. Pevné základy ke vstupu do tohoto výlučného sociálního prostředí položil již Adolf I. ze Schwarzenberku, jehož kroky, stejně jako většiny předků, vedly na různá evropská bojiště.³³¹ Ovšem v devadesátých letech 16. století vstoupil do služeb Rudolfa II. a zamířil do Uher. Roku 1596 získal místo velitele městské stráže ve Vídni.³³² O rok později byl vladařem jmenován „zum Obristen Veldt-Marschall über das gantze christliche Heer“ a stal se členem dvorské válečné rady.³³³ Proslavil se především v první třetině roku 1598, kdy v čele císařských vojsk osvobodil pevnost Ráb.³³⁴ Za zásluhy o blaho habsburské monarchie obdržel v Praze z rukou Rudolfa II. diplom, který jej povyšoval do hraběcího stavu.³³⁵ Z něho se však příliš dlouho neradoval, neboť dne 29. července 1600 podlehl zranění, jež utrpěl při obléhání Pápy.³³⁶ Také syn Adolfa ze Schwarzenberku – Adam pokračoval ve šlépějích svého otce a na počátku 17. století se zúčastnil vojenského tažení do Uher.³³⁷ Protože ve službě u císařského dvora nespatořoval žádnou perspektivu, zamířil ke

neznámý francouzský návštěvník Vídně v letech 1671-1672, který navíc považoval knížete za nepříteli oduševnělou osobu: „*Au reste il [Ferdinand z Ditrichštejna] est conseiller, a peu d'esprit et de mérite, mais sa complaisance et son application à louer tout ce que fait l'Empereur lui donne assez de considération auprès du Prince pour en espérer de la faveur dans la suite.*“ A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 285. Tento nepříteli přátelský postoj vůči Ferdinandovi z Ditrichštejna byl patrně zapříčiněn skutečností, že kníže nijak nepodporoval zájmy diplomatů Ludvíka XIV. ve Vídni. Naopak se stavěl na stranu osob, které svoji pozornost upíraly k Pyrenejskému poloostrovu, kam jej ostatně poutaly rodinné a osobní zájmy. O tom podrobněji srov. níže a I. CERMÁN, *Pojmy*; TÝŽ, *Raimundo Montecuccoli*; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 67.

³³⁰ Jiří ZÁLOHA, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku*, České Budějovice b.d.

³³¹ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 104-108; R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 203-204.

³³² K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 105.

³³³ TAMTÉŽ.

³³⁴ TAMTÉŽ, s. 106; Alexander ROTHKOPF, *Graf Adolf von Schwarzenberg, der Sieger von Raab 1598*, Beiträge zur oberbergischen Geschichte 2, 1989, s. 50-62.

³³⁵ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 107; Ulrich KOBER, *Der Favorit als „Factotum.“ Graf Adam von Schwarzenberg als Oberkämmerer und Direktor des Geheimen Rates unter Kurfürst Georg Wilhelm von Brandenburg*, in: M. Kaiser – A. Pečar (edd.), *Der zweite Mann*, s. 231-252, zde s. 233-234.

³³⁶ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 107; A. ROTHKOPF, *Graf Adolf von Schwarzenberg*, s. 60-61. Právě Adolf ze Schwarzenberku se svými činy stal symbolem vojenské tradice rodu, která se uchovala až do 19. století. Srov. Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 5), s. 42, pozn. 155.

³³⁷ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 203. K osobě Adama ze Schwarzenberku podrobněji K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 109-115; Hugo ROHRBEIN, *Graf Adam von Schwarzenberg, ein katholischer Staatsminister in Berlin zur Zeit des 30jährigen Krieges*, Wichmann-Jahrbuch des Geschichtsvereins Katholische Mark 1, 1930, s. 134-155; Heinrich MUTH, *Zur Beurteilung des Grafen Adam zu Schwarzenberg*, Monatshefte für Evangelische Kirchengeschichte des Rheinlandes 14, 1965, s. 77-113; U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*; TÝŽ, *Eine Karriere im Krieg. Graf Adam von Schwarzenberg und die*

dvoru braniborských kurfiřtů. Postupně si získal důvěru Jiřího Viléma a po jeho nástupu na trůn roku 1619 působil jako prezident tajné rady a nejvyšší komorník.³³⁸ Podle mínění samotného Adama ze Schwarzenberku nevystupoval ve vztahu ke svému nadřízenému „*nit wie ein Diener, sondern wie ein Sohn oder Bruder vom Hause*.“³³⁹ Díky blízkému poutu ke kurfiřtovi a konfesijní nevyhraněnosti platil za nejvlivnějšího politika na braniborském dvoře. Ve dvacátých letech 17. století se právě on největší měrou podílel na vedení prohabsbursky orientované politiky Braniborska.³⁴⁰ I když v následujícím desetiletí postupně ztrácel vydobyté pozice, dokázal položit dostatečné základy dalšímu mocenskému vzestupu Schwarzenberků. Roku 1625 byl na nátlak Jiřího Viléma zvolen mistrem johanitského řádu v Braniborské marce.³⁴¹ Právě on také připravil pro své potomky cestu k zisku knížecího titulu, když Jiří Vilém a jeho nástupce Wolfgang Vilém prohlásili 1. října 1630 braniborské manské léno – schwarzenberský Gimborn – za svobodné říšské panství.³⁴² Adam ze Schwarzenberku zemřel 14. března 1641 ve Spandau.³⁴³

Prvním ze Schwarzenberků, který dokázal dlouhodobě zakotvit ve struktuře vídeňského dvora, byl Adamův druhorozený syn Jan Adolf.³⁴⁴ Jeho kariéra sice započala v řádu johanitů,³⁴⁵ ale od roku 1640 působil jako císařský říšský dvorní rada.³⁴⁶ Po pěti letech vstoupil do služeb arciknížete Leopolda Viléma, bratra Ferdinanda III. a španělského místodržícího v Nizozemí, kde postupně zastával úřad nejvyššího komorníka, nejvyššího

kurbranderburgische Politik von 1619 bis 1641, Berlin 2004 (= Quellen und Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte 24).

³³⁸ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 111; U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*, s. 234-235.

³³⁹ Dopis Adama ze Schwarzenberku doktoru Seydelovi z 20. prosince 1640. Citováno podle K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 115. Vytvoření blízkého pouta mezi Adamem ze Schwarzenberku a Jiřím Vilémem Braniborským napomohla i skutečnost, že díky velkému majetkovému zázemí půjčoval Adam ze Schwarzenberku bezedné státní pokladně nemalé finanční částky. U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*, s. 240, 250-251.

³⁴⁰ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 113; U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*, s. 244-252; TÝŽ, *Eine Karriere im Krieg*.

³⁴¹ Immanuel W. K. COSMAR, *Graf Schwarzenberg. Heermeister des Johanniterordens zu Sonnenburg*, Neue Berlinische Monatsschrift 16, 1806, s. 232-272; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 112; U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*, s. 251. Z této prestižní a výnosné prebendy plynuly Schwarzenberkům i v následujících letech nemalé finanční příjmy.

³⁴² Císař Ferdinand II. uznal prohlášení Gimhornu říšským svobodným panstvím svým dekretem z 26. listopadu 1630. K tomu K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 113; U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*, s. 252. Regest prohlášení Jiřího Viléma Braniborského a jeho syna Wolfganga Viléma je otištěn u Güntera ADERSE, *Quellen zur Geschichte der Stadt Bergneustadt und des alten Amtes Neustadt von 1109 bis 1630*, Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins 71, 1951, s. 9-268, zde s. 267.

³⁴³ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 115.

³⁴⁴ C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XXXIII*, s. 27-29; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 336-340; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 116-127; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 85-87.

³⁴⁵ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 116; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 85; U. KOBER, *Eine Karriere im Krieg*, s. 71.

³⁴⁶ O. GSCHLIESSER, *Der Reichshofrat*, s. 243-244; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 117; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 85.

štolmistra a po roce 1656 nejvyššího hofmistra.³⁴⁷ Roku 1650 obdržel od španělského krále Filipa IV. Řád zlatého rouna.³⁴⁸ Když se Leopold Vilém vrátil roku 1656 do Vídně, začal stoupat také význam a postavení jeho důvěrníka u panovnického dvora.³⁴⁹ Důvěru, kterou arcikníže vložil na bedra Jana Adolfa ze Schwarzenberku, mu oplatil i po své smrti, kdy urozence doporučil mladému císaři Leopoldovi I.³⁵⁰ Ten hraběte ze Schwarzenberku jmenoval 28. července 1670 prezidentem říšské dvorské rady.³⁵¹ Současně se dočkal povýšení do knížecího stavu.³⁵² Ačkoliv se i v dalším období snažil pro sebe získat některou z nejvyšších dvorských funkcí, zejména úřad nejvyššího hofmistra císaře, nikdy se mu to nepodařilo.³⁵³ Dne 26. května 1683 ukončil svoji životní pouť na zámku Laxenburk.³⁵⁴ Přestože se Jan Adolf ze Schwarzenberku každodenně pohyboval v bezprostřední blízkosti panovnické rodiny, ani on nedosáhl na některý z nejvyšších dvorských úřadů a musel se spokojit s místem v čele jednoho z centrálních správních orgánů habsburské monarchie – říšské dvorské rady.

³⁴⁷ Srov. dopis Leopolda Viléma císaři Ferdinandovi III. z 20. září 1645. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 355. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 337; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 118; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 86. Ve službách Habsburků vykonal také v letech 1640-1649 několik diplomatických cest. O tom SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 362 a 363. Srov. také Joseph CUVELIER – Joseph LEFÈVRE (edd.), *Précis de la Correspondance de Philippe IV (1647-1665)*, Brüssel 1933 (= Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle 3); S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 86; Renate SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*.“ *Erzherzog Leopold Wilhelm*, Wien 2005 (= Schriften des Kunsthistorischen Museums 8), s. 39-40, 44, 74.

³⁴⁸ Dekret o propůjčení řádu z 1. srpna 1650 je uložen v SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 355. Srov. František LOBKOWICZ, *Zlaté rouno v Čechách*, Praha 1991 (= Heraldika a genealogie 24, Supplementum), s. 276; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 44.

³⁴⁹ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 118. O Schwarzenberkově blízkém vztahu k arciknížeti Leopoldu Vilémovi více Adolf BERGER, *Studien zu den Beziehungen des Erzherzogs Leopold Wilhelm von Oesterreich zu dem Grafen Johann Adolf zu Schwarzenberg*, Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien 21, 1882, s. 52-72; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 43-45. Srov. také vzájemné dopisy arciknížete Leopolda Viléma a Jana Adolfa ze Schwarzenberku uložené v SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 357.

³⁵⁰ Navíc ještě před svou smrtí – roku 1660 – věnoval svému důvěrníkovi panství Třeboň, díky němuž Schwarzenberkové pevně zakotvili v Čechách. Ovšem inkolát v Království českém vlastnili již od roku 1654. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 122; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 45.

³⁵¹ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 131; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I/1, s. 285; O. GSCHLIESSER, *Der Reichshofrat*, s. 243-244; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 119; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 337; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 86-87; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 45.

³⁵² Srov. dopis Leopolda I. Františku Eusebiu Pöttingovi, císařskému vyslanci v Madridu, z 15. července 1671. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 173-174; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 339; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 122-123.

³⁵³ Podrobněji k tomu níže.

³⁵⁴ O tom relace papežského nuncia ve Vídni Francesca Buonvisiho z 30. května a 6. června 1683. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 207, fol. 394, 400-401, 414-415. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 336-340; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 127; Ch. BEESE, *Markgraf Hermann von Baden*, s. 221; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 87. Srov. také A. BERGER, *Das Grab des Grafen Adolf zu Schwarzenberg*.

Proniknout do nejvyšších dvorských úřadů se podařilo až jeho prvnorozenému synovi Ferdinandovi.³⁵⁵

Ferdinand ze Schwarzenberku se narodil dne 23. května 1652 v Bruselu.³⁵⁶ Když ve druhé polovině šedesátých let 17. století podnikl kavalírskou cestu, začal pomýšlet na kariéru v bezprostředním okolí panovníka. Vyhlídky na to, že by mladý šlechtic získal vysoký úřad u císařského dvora nebo místo v centrálních správních úřadech monarchie, byly veliké. Jeho otec Jan Adolf, prezident říšské dvorské rady a pravidelný účastník zasedání tajné konference, byl jednou z nevlivnějších osob na dvoře Leopolda I.³⁵⁷ Proto se zasloužil o to, aby jeho syn pronikl do struktury dvora a získal v roce 1668 komornické klíče.³⁵⁸ Ten se roku 1675 stal členem zemské vlády v Dolních Rakousích a o dvě léta později říšským dvorním radou. Po jmenování Karla Ferdinanda z Valdštejna roku 1686 nejvyšším hofmistrem Marie Eleonory Gonzagové, vdovy po Ferdinandovi III., nastoupil na jeho místo a získal úřad nejvyššího štolmistra nevlastní matky Leopolda I.³⁵⁹ Ferdinand ze Schwarzenberku se proslavil zejména v letech 1679-1680, kdy Vídeň postihla velká morová nákaza. Jako jeden z členů komise, která měla za úkol vypořádat se s morovou ránou, zůstal v hlavním městě monarchie a velkou měrou se zasloužil o úplné potlačení epidemie. Za své energické a rozhodné vystupování si vysloužil titul „*Pestkönig*“.³⁶⁰ Od 8. února 1685 působil v úřadu nejvyššího dvorního maršálka.³⁶¹ Vrchol jeho kariéry však znamenal jmenování do funkce nejvyššího hofmistra císařovny Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské roku 1692, kde setrval až do své smrti 22. října 1703.³⁶²

Podobným směrem jako Ferdinand ze Schwarzenberku se vydal i jeho syn Adam František, který se narodil 25. září 1680.³⁶³ Již roku 1694 se stal komorníkem římského krále Josefa I.³⁶⁴ Ihned po návratu z kavalírské cesty v letech 1697-1700³⁶⁵ následovalo

³⁵⁵ K tomu podrobněji R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra.

³⁵⁶ K životním osudům Ferdinanda ze Schwarzenberku více A. WOLF, *Fürst Ferdinand von Schwarzenberg*; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 143-164; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra.

³⁵⁷ R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 45.

³⁵⁸ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 143.

³⁵⁹ O tom také „*Wiener-Tagzettel*“ Ferdinanda z Ditrichštejna z 10. listopadu 1686: „*Heuth hat herr oberstcammer des herrn fürst von Schwarzenberg sohn für einen oberststalmeister bey Ihr Majestät der kayserin Eleonora war gestelt. Demselben aldere cammerherren machen difficultet ihme zu reichen, so aber tatione offitii nötig und sich also bequeme worden.*“ MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 93, kart. 28, fol. 335. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 214-215; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 144; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 98.

³⁶⁰ A. WOLF, *Fürst Ferdinand von Schwarzenberg*, s. 168-171.

³⁶¹ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 278; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 788.

³⁶² J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 314.

³⁶³ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 152-164.

³⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 152.

18. prosince 1700 jmenování říšským dvorním radou.³⁶⁶ Ve službách Josefa I. setrval až do panovníkovy smrti roku 1711. Ten jej krátce před svým skolem ustanovil nejvyšším štolmistrem. Ovšem tento vysoký dvorský úřad nezastával dlouho, neboť ihned po nástupu Karla VI. na císařský trůn jej vystřídal hrabě Filip Zikmund z Ditrichštejna.³⁶⁷ Adam František ze Schwarzenberku povýšil do hodnosti nejvyššího maršálka.³⁶⁸ V lednu 1712 obdržel od španělského krále Filipa V. Řád zlatého rouna;³⁶⁹ o dva roky později se stal dvorním radou.³⁷⁰ Do úřadu nejvyššího štolmistra se vrátil opět roku 1722, kdy nastoupil na místo Jana Michaela z Althanu.³⁷¹ Adam František ze Schwarzenberku postupně získával další majetky v Čechách; roku 1719 se stal dědicem rozsáhlého panství knížat z Eggenberku, k němuž patřily zejména Český Krumlov a Orlík.³⁷² Lesku jeho jménu přidalo také jmenování vévodou krumlovským roku 1723.³⁷³ V dalším kariérním Adamu Františkovi ze Schwarzenberku zabránila tragická nehoda, kdy jej na lovu v císařském revíru u Brandýsa nad Labem 10. června 1732 postřelil Karel VI. Následujícího dne urozenec podlehl následkům těžkého zranění.³⁷⁴ Tato příhoda silně otfásla psychikou císaře, který cítil tíživou vinu za smrt vysokého dvorského úředníka.³⁷⁵ Aby nějakým způsobem odčinil vlastní chybu, vyznamenal o několik dnů později desetiletého syna zesnulého – Josefa Adama ze Schwarzenberku

³⁶⁵ Srov. množství zápisků v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z roku 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sbírka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 104-105.

³⁶⁶ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 152.

³⁶⁷ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 789.

³⁶⁸ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 279; C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 90; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 788; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 56 a 58.

³⁶⁹ Relace savojského vyslance u císařského dvora ve Vídni hraběte San Martina di Baldissero z roku 1713. C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 109. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 155; F. LOBKOWICZ, *Zlaté rouno v Čechách*, s. 276.

³⁷⁰ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 155.

³⁷¹ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 789.

³⁷² K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 156; Jiří ZÁLOHA, *Způsoby nabytí schwarzenberských panství a statků*, *Obnovená Tradice* 3, 1993, č. 7, s. 14-18.

³⁷³ TÝŽ, *Ke vzniku někdejšího českokrumlovského vévodství*, *JSH* 40, 1971, s. 153-156.

³⁷⁴ Více o tom „*Trauer und trost volles hinscheiden des durchlauchtigsten fürsten zu Schwarzenberg und herzogens zu Crumau. Von 10tem zum 11tem Juni 1732.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, sign. II, kart. 514. Ke smrti Adama Františka ze Schwarzenberku srov. Adolf E. BERGER, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, Leipzig 1853, s. 134; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 161-162; Otto G. SCHINDLER, *Smrt na lovu v Brandýse a zmařená divadelní slavnost v Krumlově. Chybný výstřel císaře Karla VI. a Metastasiovo „Lasilo d'Amore“*, *Divadelní revue* 7, 1996, č. 1, s. 14-35; Jiří ZÁLOHA, *Lovecký příběh s nešťastným koncem*, *DaS* 18, 1996, č. 3, s. 18-20; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 375, 586-587; Petra VOKÁČOVÁ, *Dvorní cesta císaře Karla VI. do Karlových Varů 1732*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 457-468, zde s. 462-465; Tomáš STERNECK – Petra VOKÁČOVÁ, *Letní císařská návštěva v královském městě. Průjezd Karla VI. a jeho dvořanů Českými Budějovicemi v srpnu 1732*, *JSH* 72, 2003, s. 175-207, zde s. 176. Bernd Rill ve své biografii císaře Karla VI. tuto příhodu také zmiňuje, ovšem zaměňuje osobu Adama Františka ze Schwarzenberku za jeho otce knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku. Bernd RILL, *Karl VI. Habsburg als barocke Großmacht*, Graz-Wien-Köln 1992, s. 196.

³⁷⁵ O tom záznam v deníku Karla VI. srov. Hans Leo MIKOLETZKY, *Hofreisen unter Kaiser Karl VI.*, *MIÖG* 60, 1952, s. 265-285, zde s. 272, pozn. 36; P. VOKÁČOVÁ, *Dvorní cesta*, s. 464.

Řádem zlatého rouna.³⁷⁶ Vrchol moci a slávy dosáhli Schwarzenberkové právě za Josefa Adama, jehož císař František Štěpán Lotrinský jmenoval roku 1754 nejvyšším štolmistrem.³⁷⁷ Další výsady se urození dostalo až 27. dubna 1776, kdy konečně, jako první Schwarzenberk, dosáhl na nejvyšší dvorský úřad.³⁷⁸ V něm působil až do své smrti 17. února 1782.³⁷⁹

Právě na případech Schwarzenberků je možné zcela přesně ukázat, jak velké lákadlo představovala pro urozence z českých i rakouských zemí druhé poloviny 17. a první půle 18. století služba u císařského dvora. Zisk místa nejvyššího hofmistra císařovny vnímal Ferdinand ze Schwarzenberku jako nejvyšší poctu, kterou v průběhu dvou století obdržel od panovníka člen schwarzenberského rodu. Z deníkových zápisků přímo číší pýcha nad vlastními schopnostmi a obratným manévrováním. Dosažené místo u dvora v jeho očích představovalo naplnění rodových ambicí, ba dokonce jejich povznesení na vyšší úroveň než jaké dosáhl Jan Adolf ze Schwarzenberku.³⁸⁰ Srovnání s kariérou otce hrálo důležitou roli v hodnocení vlastních úspěchů. Výrazného hodnostního postupu si nadmíru považoval, neboť to znamenalo prokázání tolik ceněné zvláštní milosti ze strany Leopolda I. a prolomení mnohaletých předsudků vůči Schwarzenberkům, které vznikly v polovině 17. století.

Kořeny nenávisti k tomuto rodu sahají k letům 1657-1658, kdy ve Frankfurtu nad Mohanem probíhala volba nového římského císaře.³⁸¹ Zatímco většina členů tajné rady se stavěla za kandidaturu pozdějšího císaře Leopolda I., mladšího syna zesnulého císaře Ferdinanda III., Jan Adolf ze Schwarzenberku sledoval vlastní mocenské cíle a podporoval nároky arciknížete Leopolda Viléma. K možnosti zvolení mladého následníka trůnu se vyjadřoval velice zdrženlivě a zamítavě. Ačkoliv nakonec plány knížete skončily naprostým krachem, přece jen si udržel pevné postavení u dvora, neboť Leopold Vilém nad

³⁷⁶ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 165; F. LOBKOWICZ, *Zlaté rouno v Čechách*, s. 276; A. PEČAR, *Die Ökonomie*, s. 179; P. VOKÁČOVÁ, *Dvorní cesta*, s. 464. K osobě Josefa Adama ze Schwarzenberku, který se narodil 15. prosince 1722 více K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 165-178.

³⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 172.

³⁷⁸ *Ottův slovník naučný* XIII, s. 87; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 175.

³⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 177.

³⁸⁰ Srov. R. PERGER, *Der Adel in öffentlichen Funktionen*, s. 271; Martin DINGES, *Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit*, in: Sibylle Backmann – Hans-Jörg Künast – Sabine Ullmann – B. Ann Tlustý (edd.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998 (= Colloquia Augustana 8), s. 126-127; V. BŮŽEK „*Páni a přátelé*“, s. 251.

³⁸¹ Více o tom A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 78-104; Alfred F. PRIBRAM, *Zur Wahl Leopolds I. (1654-1658)*, AÖG 73, 1888, s. 79-222; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 45. Zajímavé informace z pohledu Jana Adolfa ze Schwarzenberku k politickým událostem bezprostředně po smrti císaře Ferdinanda III. obsahuje také jeho nepřilíh rozsašíly deník, který si vedl od 28. března do 15. května 1657 „*Diarium sied des kaysers Ferdinandi III zu genomener schwerer krankheit und erfolgeren leidigen dondes fall 1657.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 365. V tomtéž fasciklu se nachází i rozsáhlá korespondence s různými adresáty o přípravách a průběhu volby.

ním držel ochrannou ruku.³⁸² Ovšem nově zvolený panovník nikdy nezapomněl na Schwarzenberkův odmítavý postoj. Po smrti svého strýce Leopolda Viléma v roce 1662 to dával Janu Adolfovi často najevo.³⁸³ Císaře v jeho postojích vůči knížeti ze Schwarzenberku podporovali mnozí vysoce postavení dvořané a zejména španělští vyslanci, kteří jej považovali za nepřitele Španělska a stoupence profrancouzské politiky na císařském dvoře. Proto po panovníkovi požadovali okamžité odvolání Jana Adolfa ze Schwarzenberku z úřadu a zbavení veškerého vlivu.³⁸⁴

Ačkoliv se Jan Adolf ze Schwarzenberku netěšil přízni Leopolda I., ba ani dalších vysoce postavených dvořanů, přesto dosáhl po dlouhém čekání významného postavení³⁸⁵ – úřadu prezidenta říšské dvorské rady, a to právě díky záštitě svého „patrona,“ který mu bezmezně důvěřoval.³⁸⁶ Ovšem jedno z předních míst v ústřední správě podunajské monarchie nebylo hlavním záměrem Jana Adolfa ze Schwarzenberku. Ten veškeré své snažení podřizoval jedinému cíli – zisku místa nejvyššího hofmistra císaře Leopolda I. Chtěl funkci, která se vyznačovala „*dell'honore, e dell'autorità*.“³⁸⁷ Současníci jej dokonce

³⁸² Srov. např. dopisy arciknížete Leopolda Viléma Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 25. února či 22. března 1654. TAMTÉŽ, fasc. 357.

³⁸³ O tom relace benátského vyslance Marina Zorziho z roku 1671: „*Se potess'impatronirsi del Cuore di Cesare, conciliandosi uia confidenza alla sua fortuna, sarebbe non uano il presaggio, ch'un giorno essercitass'autorità distinta nella direzione degl'affari. Li tentatiui suoi in Francfort per essaltar l'Arciduca all'Imperio, non si scancellano dalla memoria.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 131. Ke vztahu panovníka ke knížeti ze Schwarzenberku také dopis Leopolda I. Františku Eusebiu Pöttingovi, císařskému vyslanci v Madridu, z 15. července 1671: „*So ist auch ein Novität an diesem Hofe, weilen ich den Johann Schwarzenberg zum Fürsten des Reichs declarirt habe. Ich zweifle nit, man wird darwider murren, allein ich habe meine rationes gehabt, warum ich es gethan habe.*“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 173-174. Srov. R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 45.

³⁸⁴ Velký podíl na zášti mnoha dvořanů a vysoce postavených úředníků měl i samotný arcikníže Leopold Vilém, neboť svému chráněnci daroval rozsáhlé panství Třeboň a po své smrti mu zanechal nemalý finanční obnos. Právě závist se mohla podepsat na chování některých dvořanů. Srov. zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 28. července 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 256-258, 275 a TITÍŽ (edd.), *Privatbriefe* I, s. 61-62; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 338-339. O nedůvěře Španělů v osobu Jana Adolfa ze Schwarzenberku více R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 44-45.

³⁸⁵ Vyslanec nizozemských stavů u císařského dvora ve Vídni Hamel Bruyninx se ve svém dopise z 10. prosince 1671 domníval, že úřad prezidenta říšské dvorské komory získal Jan Adolf ze Schwarzenberku tak pozdě – roku 1670 – buď proto, že neoplýval dostatkem inteligence a schopností, nebo z opatrnosti, poněvadž si nebyl jistý svým vlivem a nechtěl zbytečně riskovat střet se svými politickými oponenty. G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten* I, s. 25-26.

³⁸⁶ „*Egli è appoggiato al Signor Arciduca, che lo sostiene noc passione, e uigore, e differisse molto alle opinioni di lui, il che pur li trahe qualche auersioni di quelli, che tallhor' piegar conuengono più all'autorità del Padrone, ch'alli sensi di lui.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 60. Srov. R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 44-45.

³⁸⁷ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 394. Stejným způsobem se vyjadřoval o nejvyšším dvorském úřadě také Leopold I. v korespondenci s kapucínem Marcem d'Avianem: „...*questo posto è il primo della corte e di molta importanza.*“ Srov. O. KLOPP (ed.), *Corrispondenza epistolare*, s. 16. K významu funkce nejvyššího hofmistra ve vztahu ke dvorské hierarchii a šlechtickým kariérám M. HENGERER, *Hofzeremoniell*, s. 345-349. K podobným ambicím dalších šlechticů také Theo GEHLING, *Ein Europäischer Diplomat am Kaiserhof zu*

přirovnávali k lovcí, jenž se nestaral o drobnější kořist, ale všechnu svoji pozornost upřel k většímu úlovku.³⁸⁸ I když se Jan Adolf ze Schwarzenberku mnoho let snažil proniknout do některého z nejvyšších dvorských úřadů, nikdy se mu to nepodařilo a musel se spokojit „pouze“ s místem prezidenta říšské dvorské rady. Ona marná snaha o kariérní postup ostatně neunikla ani soudobým pozorovatelům, zejména zahraničním vyslancům, kteří se o Schwarzenberkových schopnostech nevyjadřovali právě přívětivě. Benátské diplomaty ve svých relacích často knížete obviňovali, že zneužíval velké přízně arciknížete Leopolda Viléma k vlastnímu obohacení a neváhal s ním často i manipulovat, aby si zajistil osobní prospěch. Prostřednictvím vlivu císařova strýce se prý snažil vloudit také do přízně panovníka, ale ten se k jeho snahám stavěl rezervovaně a s nedůvěrou.³⁸⁹ Kromě útoků na Schwarzenberkovy ambice také poukazovali na malé zkušenosti v zahraniční politice, což bylo pravděpodobně i jedním z hlavních důvodů, proč setrval na vydobytych pozicích.³⁹⁰ Ovšem postupem času, kdy během působení u dvora získával stále nové a nové poznatky, lze zaznamenat zásadní proměnu názorů, jež hraničila až s velebením jeho osobnosti. Už to nebyl šlechtic, kterému touha po vysokém dvorském úřadu zastíňovala kariérní vzestup, ale dvořan, jenž svými schopnostmi předčil všechny ostatní. V nich spojil obdivuhodnou prozíravost s rozsáhlým vzděláním, horlivostí a rozhodností. Ve věku přibližně šedesáti let dokázal zúročit životní moudrost a zkušenosti, které nabyl mnohaletou službou. Ty pak zcela odevzdal ve prospěch rakouského domu.³⁹¹ Přesto i nadále z jednotlivých relací vyznačuje mírný odstup a jistá dávka nedůvěry ze strany císaře.

Wien. François Louis de Pesme, seigneur de Saint-Saphorin, als englischer Resident am Wiener Hof 1718-1727, Bonn 1964 (= Bonner Historische Forschungen 25), s. 74.

³⁸⁸ „... mà l'ambitione, ch'impouerisse l'huomo di quello possede, per coglier ciò, che per il più non può conseguire, come li Cacciatori, che non curano la preda acquistata, per correr dietro la fuggitiua, lo tiene alla Corte ansioso d'auanzar il suo posto, ne sarà mai contento, che del primo, difficilissimo però à conseguirsi nel poco genio, che gli hà l'Imperatore, e nel possesso, che ui tiene con buoni fondamenti Portia [Jan Ferdinand Portia]; per naturale suo istinto, hanno molti sempre sospetto, che ne suoi Consigli ui sijno seconde intentioni.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 59-60.

³⁸⁹ O tom relace benátského vyslance Battisty Naniho z roku 1658: „Applica assai al suo interesse, e possedendo intieramente l'animo dell'istesso Arciduca, aspira anco ad insinuarsi appresso l'Imperatore in modo, che morendo, ò sotto il peso traboccando Portia [Jan Ferdinand Portia], potesse in lui riccadere il Governo.“ TAMTÉŽ, s. 10.

³⁹⁰ G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten* I, s. 25-26.

³⁹¹ Srov. zpráva Marina Zorzioho z roku 1671: „Vnisce con letà una prudent'esperienza; Nel lungo seruitio res'in Corte, rimane istrutto delle massime, et degl'interessi della Casa fondatamente.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 131. V podobném duchu se nese i relace Zuanna Moresiniho z roku 1674: „Il Prencipe di Suarzembergh secondo in ordine nella detta Conferenza, et ad ogn'altro superiore nelle facultà, e nell'opulenza, ritrahendo da proprii natali splendore, gode anche l'applauso, e l'approuatione maggiore della Corte, e dell'Imperio. All'età minore di sessanta anni in circa, vnisce prudenza mirabile, eruditione profonda, e zelo attentissimo uerso i uantaggi del partito, à cui serue.“ TAMTÉŽ, s. 149. V podobných intencích se o knížeti Schwarzenberkovi vyjadřovali i anonymní francouzský návštěvník Vídně z let 1671-1672 či švédský vyslanec Esaias Pufendorf. Srov. K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien*,

Slova kritiky vůči Janu Adolfovi ze Schwarzenberku nepocházela jen od cizích ambasadorů, ale také od předních osobností vídeňského dvora. Nejvýrazněji asi zazněla z úst Johanna Weikarda z Auersperku,³⁹² neboť Ferdinand ze Schwarzenberku si je i po letech zaznamenal do svého deníku. Kníže z Auersperku poukazoval především na nedostatek schopností Jana Adolfa ze Schwarzenberku prosadit se do prestižních dvorských úřadů. Jeho výhodu spatřoval zejména ve starobylosti rodu a větší míře urozenosti. Ve spojení s obrovským majetkovým zázemím, rozprostřeným do několika zemí podunajské monarchie, přímo předurčovaly tyto symboly moci Schwarzenberky k nejvyšším možným nárokům na dvorskou kariéru. Ovšem Jan Adolf ze Schwarzenberku nikdy nedokázal dostatečně využít těchto předpokladů ve svůj prospěch.³⁹³

Přestože zahraniční vyslanci líčili vztah mezi Leopoldem I. a Janem Adolfem ze Schwarzenberku jako napjatý, až nepřátelský, jejich osobní korespondence vyjadřuje pravý opak. Výrazem bližšího vztahu císaře ke knížeti mohlo být i mnohem důvěrnější oslovení ve vzájemných dopisech, jež panovník zpravidla začínal slovním spojením „*Lieber Fürst*“ nebo „*Lieber Schwarzenberg*.“³⁹⁴ Vladař si velice vážil práce svého dvořana a uvědomoval si jeho nepostradatelnost v řešení závažných politických či finančních otázek. V osobních listech, adresovaných prezidentovi říšské dvorské rady, vyjadřoval díky za to, že se Jan Adolf ze Schwarzenberku neustále staral o blaho monarchie a vysoce oceňoval věrné služby knížete vládnoucímu rodu.³⁹⁵ Panovník také často žádal Jana Adolfa ze Schwarzenberku o dobrozdání či radu v některé zapeklité úřední věci a čas od času také v soukromých záležitostech.³⁹⁶

Bericht, s. 68-69; O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 564-565; A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 281-282.

³⁹² G. MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 201-202; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 87-91.

³⁹³ „...einmahl der furst von Augsberg [Johann Weikard Auersperk] seeliger meinem vatteren ganz in dem discursu vorgeworffen, das er nicht von denn alten hiesigen familien were, undt also wolte er sagen, das er ein grosen vortel uber ihme hette.“ Zázpis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 28. července 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

³⁹⁴ Srov. P. MAŤA, *Leopold I.*, s. 248; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 838; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 58. K důvěrnému oslovení ve šlechtické korespondenci také V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 240-241.

³⁹⁵ O tom především dopis Leopolda I. knížeti ze Schwarzenberku z 21. srpna 1669: „*Ubrigens habe ich schon öfters contestirt, wie ich eure person astimiren und wie wol ich mitt eure diensten zuefriden bin. Und werde es auch gar wol erkennen, wann sie es mir recht consideriren wollen; Ich werde mir aber aus ins kunfftig absonderlich angelegen sein lassen zu zeigen, wie hoch euch haldte und werde auch bey ein oder anderen sich eraignenden, vacanzen und ocasionen auch also bezaigen. Und eurer person also in genaden ingedenkh sein, das ihr heraus main kayserliche gewogenhaitt genugsamb verspüren sollett.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 38-39. V podobném duchu se vyjádřil i v listě z 30. dubna 1683: „*Also ist gar billig, daß Ihr als einer aus meinen ersten geheimben räthe auch mitkommet, in deme ich mich eine absonderliche confidenz zu euch habe, ...*“ TAMTĚŽ, fol. 170-171.

³⁹⁶ O tom dopis Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 19. června 1673: „*Euch ist vorhin wol bekandt in behauen ohne standt mich die zeitliche almacht (durch den fichtschenslichen und gar zuefeuerzeitigen todtfall mein heuchliebsten gemahlin) gesezt hatt. Obwoln nun das leid annoch so gros durch der winter also frueh ist,*

O silném vlivu prezidenta říšské dvorské rady na Leopolda I. svědčí také dopisy Marie Eleonory Mantovské a dalších členů habsburského domu – arciknížat Ferdinanda Karla a Zikmunda Františka, kteří jej žádali o různé přímluvy u císaře.³⁹⁷

Na základě výše uvedených údajů proto nepřekvapí několik povzdechů Ferdinanda ze Schwarzenberku v osobním deníku, že císař Leopold I. a jeho předchůdci nedokázali nikdy dostatečně ocenit zásluhy členů schwarzenberského rodu – zejména Adama a Jana Adolfa – o blaho habsburského domu.³⁹⁸ Přitom nebrali ohled ani na smrt některých předků při obraně východních hranic podunajské monarchie v boji proti Turkům a nepropůjčili jim žádnou z vysokých dvorských hodností.³⁹⁹ To, že kníže Ferdinand jako první Schwarzenberk dosáhl na jeden z nejvyšších dvorských úřadů, v něm po právu vzbuzovalo pocit výlučnosti. Tento pocit ještě zvyšovalo srovnání s kariérou otce, který sice patřil k nejvlivnějším osobám na dvoře Leopolda I. a nebyvale rozmnožil rodinné bohatství, ale nikdy, ač se o to usilovně a všemožně snažil, nedokázal proniknout do prestižních dvorských funkcí. Přestože Ferdinand ze Schwarzenberku kladl velkou váhu na vlastní vynikající schopnosti a obratné manévrování,

das ich noch endt wol einiger gedankhen zue einer specie sörglich haben können. So werde ich doch vor allen schwangertreiben, absonderlich aber von Ihr Babstlichen Hayligkeit und meiner frau schwester, der königin in Hispanien, gar schadlich Eur zu ernandt, also das ich endtlichen mich werde endtschiessen müessen ad secunda vota zue schreiben. Habe Euch also hiemit genedigst befohlen wollen, Euren obhabenden etlichst gemass zu den nechstens sagen mir Eur schriftliches und klares guetachten ganz libere zuegeben, was von ein prinzeßin ist zue meinen künfftigen gemahlin erwahlen sollen.“ TAMTÉŽ, fol. 56. Srov. relace papežského nuncia ve Vídni ze 14. března 1673. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 192, fol. 135. O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 568-569; A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*, s. 374-375; J. P. SPIELMAN, *Leopold I.*, s. 71; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 72. Ve stejné záležitosti se Leopold I. obrátil na Jana Adolfa ze Schwarzenberku také po smrti své druhé ženy Claudie Felicitas Tyrolské dopisem z 26. června 1676: *„Obwolen gegenwertigen mein so betrübte standt (in welchen mich die Göttliche Almacht nach dero unerforschlichen willen gesezt hatt) also beschaffen ist, das ich wol ehenden auff alles andern als auff eine neue vermählung gedenkhe, so werde ich doch zue vorderist von Ihren Babstlichen Hayligkeit durch ein absonderliches breve, so dann auch von allen anderen ohrdten besonders ermahnet und angetrieben ehstens und ohne auffschub diesen meinen vertreu standt zue verändern und weillen billich ist, das ich mein privathen selber bono publico sacrificire und nachseze, also habe ich mich endtschliesen müessen, abermal meiner standt zue verendern, befelche Euch also hiemitt genedigst bey meiner zurukhkunfft von unser lieben frauen Zell mir Eur schriftliches guetachten zuekommen zue lassen, was ich von eine princesin zue meine kunftige gemahlin erwählen solle und wollet hierinn also libere, clare et individualiter Eure gedankhen eröffnen, wie Eur schwer pflichten erfordern und Ihr es Euch gar Gott und wird zue verandtwordthen getrauet.“* SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 83-84.

³⁹⁷ Korespondence dalších členů habsburského rodu zejména z padesátých a šedesátých let 17. století je uložena tamtéž. K tomu také relace benátského vyslance ve Vídni Domenica Contarini z 29. listopadu 1685. Srov. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 250-251.

³⁹⁸ Srov. Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic* I, s. 23-27; TÝŽ, *Česká barokní gotika*, s. 74-77; J. PÁNEK, „Výpověď krále Jana“; P. MAŤA, *Zrození tradice*, s. 529; TÝŽ, *Svět české aristokracie*, s. 291-292; T. RATAJ, *Mezi Zíbrtem a Geertzem*, s. 154; Wolfgang REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage-Klientel-Beziehungen*, *Freiburger Universitätsblätter* 139, 1998, s. 127-141, zde s. 138. K tomu také srov. následující poznámka.

³⁹⁹ O tom zejména zápisky v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 14. ledna a 28. července 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Srov. R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 44. Že taková argumentace nebyla v prostředí šlechty zemí Koruny české žádnou výjimkou, svědčí také korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Srov. Štěpánka KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Pokus o profil osobnosti*, OH 4, 1995, s. 91-105, zde s. 96.

uvědomoval si rozdílné postavení, v jakém se oba šlechtici nacházeli u panovníka a jeho důvěrníků. Zatímco Jan Adolf „pykal“ za svůj pokus, když chtěl prosadit na císařský trůn arciknížete Leopolda Viléma, Ferdinand byl v mnohem výhodnějším postavení. Tu také podpořilo otupení nenávisti Leopolda I. vůči Janu Adolfovi ze Schwarzenberku v sedmdesátých a osmdesátých letech 17. století, což byl důsledek věrné služby a vysokých finančních půjček císařské pokladně.⁴⁰⁰ Ferdinand ze Schwarzenberku již nestál ve stínu viny svého otce a mohl plně rozvinout vlastní plány na zisk některého z nejvyšších dvorských úřadů. Na úspěchu knížete Ferdinanda se bezesporu podepsala také aktivní účast na potlačení morové epidemie v metropoli habsburského soustátí v letech 1679-1680. Právě díky císařově neobyčejné milosti mohl dosáhnout tak významného postavení.

Charakteristickým rysem povahy nejvyššího hofmistra císařovny byla naprostá loajalita vládnoucímu rodu. V tomto ohledu navázal na dílo svého otce Jana Adolfa, který pro Ferdinanda ze Schwarzenberku představoval vzor úspěšného šlechtice, jenž si u panovnického dvora získal nemalý vliv. Celkový dojem kazila pouze skutečnost, že nikdy nedosáhl na některý z nejvyšších dvorských úřadů. Ovšem neúspěch otce nespátroval Ferdinand ze Schwarzenberku v nedostatku schopností, ale přičítal jej intrikám nepřátel, kteří záviděli Janu Adolfovi těsné vazby k arciknížeti Leopoldu Vilémovi tak, „*ut ergo domus mea pluribus munimentis subsisteret et contra malevolos eluctiren mochte.*“⁴⁰¹ Právě jejich neustálé výpady a očerňování osoby prezidenta říšské dvorské rady u Leopolda I. byly jednou z příčin, proč nedosáhl dalšího hodnostního postupu.⁴⁰² Ačkoli se Janu Adolfovi nedostalo patřičného ocenění za věrné služby, jež by si zasloužil, přesto nikdy nezměnil svůj loajální postoj vůči Habsburkům. Tuto skutečnost dokázal v sedmdesátých a osmdesátých letech 17. věku ocenit i samotný císař, neboť jej neváhal seznámit i s nejtajnějšími informacemi.⁴⁰³ Právě oné věrnosti a píce, s jakými sloužil Jan Adolf ze Schwarzenberku arciknížeti Leopoldu Vilémovi a později Leopoldu I., si jeho syn nejvíce cenil a chtěl navázat na dílo otce – získat úřad

⁴⁰⁰ Srov. zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 18. srpna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Srov. P. MAŤA, *Zrození tradice*, s. 529, T. RATAJ, *Mezi Zibrtem a Geertzem*, s. 154.

⁴⁰¹ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 25. března 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

⁴⁰² Ke genezi a průběhu vlekoucího sporu Jana Adolfa ze Schwarzenberku s Ferdinandem z Dietrichsteina v první polovině sedmdesátých let 17. století o přednost při zasedáních tajné rady více níže, kapitola „*Spory v tajné radě.*“

⁴⁰³ O tom dopis Leopolda I. Janu Ferdinandu Portiovi ze 14. září 1657: „... *der graf Schwarzenberg wirdt par consultum darinnen sein. Wollet den rathen, daß secretum in re tam importanti maxima cum ei einbinden. Und weilten der Schwarzenberg ein dubium wegen der precedenz nel orden del toison zwischen den Buchaim und Conzaga betreffendt monirdt, wie er es Euch mitt mehrern selben sagen wirdt, also wollet Ihr auch den Auersperg, Ihne, Schwarzenberg und den Roy d'Armes umb Ihr mainung in meinem nahmen befragen.*“ TAMTÉŽ, RA Schwarzenberků, fasc. 366, dopis č. 2.

nejvyššího hofmistra císaře. Sice se mu tento záměr nezdařil, ovšem v myšlení raně novověké šlechtické společnosti představovala funkce nejvyššího hofmistra panovnice plnohodnotnou náhradou.⁴⁰⁴

III. Výchova a vzdělání

Dlouhodobá činnost ve struktuře císařského dvora představovala od druhé třetiny 17. století v očích urozené společnosti ideál šlechtické kariéry. Pro rody, které dlouhodobě pobývaly v bezprostřední blízkosti panovníka, neexistovala žádná jiná volba, než navázat na rodinnou tradici a získat pevné místo v bezprostřední blízkosti panovníka.⁴⁰⁵ Synům Hartmana z Lichtenštejnu nezbývalo žádné jiné východisko, než poslechnout přání otce, proniknout k vídeňskému dvoru a být „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*“.⁴⁰⁶ Podobnými slovy promlouval roku 1673 k hofmistrovi svého potomka Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic – Benedettu Manfredimu – i Václav Eusebius z Lobkovic: „*Richiedendo l'obbligo Paterno, che il mio diletto Figlio Ferdinando ... e riceva instruzione conveniente alla conditione de suoi Natali, affinché insistendo nelle pendate de suoi Maggiori divenga habile a servire alla Maestà dell'Imperatore nostro Clementissimo Signore, et all'Augustissima Casa d'Austria, ...*“⁴⁰⁷ Ovšem císařský dvůr ve druhé polovině 17. století představoval složitý mechanismus s vlastní osobitou racionalitou, jehož obyčejy a vnější projevy se odlišovaly od mimodvorského prostředí.⁴⁰⁸ Urození, kteří zde dlouhodobě pobývali, si vytvořili složité modely jednání, které se týkaly téměř všech oblastí každodenního života. Tato obecně platná pravidla museli bezpodmínečně ovládat. Právě do detailu propracovaný dvorský ceremoniál, vybrané chování, jazykové znalosti a nutnost umět se dobře orientovat v jemném předivě sociálních vztahů kladly na mladého šlechtice – budoucího dvořana – neobyčejně vysoké nároky, jež by jen stěží splnil bez náležité výchovy a vzdělání. Proto se proces socializace

⁴⁰⁴ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. Schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*, s. 63.

⁴⁰⁵ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 65-66.

⁴⁰⁶ Jacob von FALKE, *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein II*, Wien 1877, s. 401; Gernot HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ... unserer ganzen fürstlichen Familie aber zur Glori. Erziehung und Unterricht der Fürsten von Liechtenstein im Zeitalter des Absolutismus*, in: E. Oberhammer (ed.), *Der ganzen Welt*, s. 155. K tomu srov. W. EYMER, *Gutachten des Fürsten Gundacker von Liechtenstein*.

⁴⁰⁷ Instrukce knížete Václava Eusebia z Lobkovic hofmistrovi jeho syna Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic – Benedettu Manfredimu z 27. srpna 1673. Alessandro CATALANO, *Leducazione del principe: Ferdinand August Leopold von Lobkowitz e il suo primo viaggio in Italia*, PB 2, 2003, s. 104-127, zde s. 117.

⁴⁰⁸ Termín „dvorská racionalita“ je třeba chápat jako abstraktní model, který popisuje jednání jedince, jenž prošel dokonalou socializací a dokázal prosazovat své cíle s maximální efektivitou. N. ELIAS, *Über den Prozess der Zivilisation II*, s. 360-397; I. CERMAN, *Od klienta k občanovi*, s. 101. Srov. J. ŠUBRT, *Civilizační teorie Norberta Eliase*, s. 53. Srov. také Cesare MOZZARELLI, *Principe, corte e governo tra '500 e '700*, in: *Culture et idéologie dans la genèse de l'État moderne*, Rome 1985 (= Collection de l'École française de Rome 82), s. 367-380, zde s. 367-368.

a získávání potřebných společenských návyků staly jedním z nejdůležitějších období šlechtického života.⁴⁰⁹

Cílem výchovného a vzdělávacího snažení byla příprava k životu šlechtice se vším všudy, co toto sociální postavení ve druhé polovině 17. století přinášelo – k důstojnému naplnění životního stylu urozence z prostředí císařského dvora,⁴¹⁰ stylu, jenž zůstával mnohými měšťany či nižšími šlechtici stíhaným a nedostižným vzorem.⁴¹¹ Patřilo k němu skvělé vystupování, které umožňovalo pohybovat se v nejvyšších společenských kruzích, kvalitní vzdělání jako příprava na budoucí službu u dvora či jinde a správu rodinného majetku.⁴¹² Ferdinand z Ditrichštejna očekával, že konečným výsledkem výchovného procesu nebude zhýčkaný mladík, ale „*huomo da breve, prudente e savio*“ – dokonalý kavalír.⁴¹³ Nejdůležitější roli při získávání potřebných návyků mladého urozence hrálo podle Humprechta Jana Černína z Chudenic jejich každodenní opakování a podvědomá fixace, neboť „*rozum musí sám umět vše poznat, což přijde nejenom s věkem, ale může se částečně uměle rozvinout; je tedy nutné rozum pěstovat a cvičit, hlavně přemýšlením a hlubokým uvažováním nad tím, co je dobro a zlo ve všech skutcích, které každý z nás musí vykonat nebo jimž se musí vyhnout. Rozum (který je jediný pán domu, a pokud je dobrý, nemůže všechno dopadnout jinak než dobře) se zvětší také cvičením a opatrnou konverzací s moudrymi lidmi*

⁴⁰⁹ R. A. MÜLLER, *Der Fürstenhof*, s. 41-42; Antje STANNEK, *Telemachs Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main-New York 2001 (= Geschichte und Geschlechter 33), s. 41-44; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 303. K výchově raně novověkých šlechticů v prostředí zemí Koruny české obecně V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 292-303; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 301-327; Martin HOLÝ, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210.

⁴¹⁰ C. MOZZARELLI, *Principe, corte e governo*, s. 372-373; Manfred HINZ, *Rhetorische Strategien des Hofmannes. Studien zu den italienischen Hofmannstraktaten des 16. und 17. Jahrhunderts*, Stuttgart 1992 (= Romanistische Abhandlungen 6), s. 11; A. STANNEK, *Telemachs Brüder*, s. 29-30; A. CATALANO, *Leducazione*, s. 114.

⁴¹¹ N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 187-188.

⁴¹² W. EYMER, *Gutachten des Fürsten Gundacker von Liechtenstein*; Claus UHLIG, *Moral und Politik in der europäischen Hoferziehung*, in: *Literatur als Kritik des Lebens. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ludwig Borinski*, Heidelberg 1975, s. 27-51, zde s. 31; Ivo CERMAN, *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavaliertour im 18. Jahrhundert*, in: Martin Scheutz – Wolfgang Schmale – Dana Štefanová (edd.), *Orte des Wissens*, Bochum 2004 (= Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts. Sonderdruck 18-19), s. 49-78, zde s. 61-62.

⁴¹³ Srov. koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Fabrizioovi de la Roche z 5. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 317-320. Srov. také list knížete Ferdinanda hofmistrovi z 24. září 1682: „... und die reis mit meyn sohn endten, und denselben als einen perfecten cavallier zu meiner consolation zu rug bringen, und wirdt als dan noch zeit sei Euer fixum domitivum zu determiniren, und dessen werdet ihr auch an Eueren interessen nichts leiden, weil herüber die incombenz nemen, die labores und fostition sein nun mehr vorbey in deme mei sohn alleweil maturios wirdt, ...“ TAMTĚŽ, fol. 715-716. Srov. M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 148, 157, 172; G. HEISS, *Bildungs- und Reiseziele*, s. 224-225.

a hlavně četbou.“⁴¹⁴ Ty se postupem času díky učení zvnitřňovaly a stávaly se nezbytnou a neodlučitelnou součástí osobnosti mladého urozence. Důležité proto bylo, aby se tyto jednotlivé prvky naučil správně a bez chyb.⁴¹⁵ Jakmile se mladý šlechtic plně ztotožnil s hodnotovým systémem skupiny dvorské nobility, snažil se ve styku s ostatními urozenými jedinci zdůrazňovat svou zvláštní sociální identitu, v níž zásadní roli hrála právě výchova jako viditelný symbol příslušnosti k určitému okruhu osob.⁴¹⁶ Utváření vlastní identity nebylo žádnou soukromou událostí. Kariérní uplatnění a úkol zformovat se do konkrétní osobnosti záležely především na vnějším okolí, ne pouze na samotném mladém urozenci. Ona zodpovědnost spočívala zejména na rodičích mladíka, příbuzných či poručnících.⁴¹⁷ Právě ti se měli zasadit o vštípení základní představy o podobě a vzájemných vztazích uvnitř raně novověké společnosti. Současně se museli zasadit o to, aby potomek přijal za své vlastnosti, kterými se vyznačoval ideální dvořan.⁴¹⁸ V naprosté většině případů vytvořili šlechtici dostatečné podmínky k tomu, aby dokázal naplnit rodovou tradici a proniknout k císařskému dvoru. Pak záleželo pouze na něm, jak si s jednotlivými překážkami poradil, jakým způsobem je dokázal překonat. V úspěšném zdolávání životních úkolů mu již bránil jedině jeho individuální postoj.⁴¹⁹

Na tomto místě je třeba zdůraznit rozhodující vliv císařského dvora na formování osobnosti konkrétního urozence, na jeho hodnotový žebříček i myšlenkový svět. Ona mocenská instituce vládla schopností prosazovat a všeobecně vštěpovat struktury poznávání a hodnocení, tvořit vkus a životní styl šlechty. V jejích očích představoval vídeňský dvůr jakýsi základ konkrétního myšlenkového a mravního konformismu – pasivního přizpůsobování jednotlivců existujícím poměrům a oficiálním mravům.⁴²⁰ Císařský dvůr sjednocoval zvyky, vystupování svých příslušníků, utvářel společnou mentalitu tím, že sjednocoval pravidla a „homogenizoval“ formy komunikace uvnitř této společnosti. Pomocí

⁴¹⁴ Instrukce Humprechta Jana Černína z Chudenic jeho synovi Heřmanu Jakobovi z roku 1678. Citováno podle Alessandro CATALANO, *Heřman Jakob Černín. Deník z cesty po Itálii*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 13, 2002, č. 3-4, s. 113-123, zde s. 114.

⁴¹⁵ N. ELIAS, *Über den Prozeß der Zivilization I*, s. 183-184; Peter TÖBBICKE, *Höfische Erziehung – Grundsätze und Struktur einer pädagogischen Doktrin des Umgangsverhaltens, nach den fürstlichen Erziehungsinstruktionen des 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Darmstadt 1983, s. 96; C. MOZZARELLI, *Principe, corte e governo*, s. 373; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 6 a 165.

⁴¹⁶ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 28-29, 167-168; N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 190; C. MOZZARELLI, *Principe, corte e governo*, s. 376; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 190-194.

⁴¹⁷ Částečnou odpovědnost za utváření osobnosti mladého šlechtice nesli také duchovní osoby, zejména jejich zpovědníci. Srov. Manfred P. FLEISCHER, *Father Wolff: The Epitome of a Jesuit Courtier*, *The Catholic Historical Review* 64, 1978, s. 571-613, zde s. 593-597.

⁴¹⁸ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 188-189.

⁴¹⁹ M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 94; Mathis LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Köln-Weimar-Wien 2004 (= Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 56), s. 46-53.

⁴²⁰ C. UHLIG, *Moral und Politik*, s. 33-34; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 87.

uzákoněných systémů klasifikace, úředních postupů, dvorského ceremoniálu a společenských rituálů utvářel mentální struktury a prosazoval společné principy vidění a třídění myšlenkové formy. Tím do značné míry cíleně budoval společnou identitu.⁴²¹ Ferdinand z Ditrichštejna, další členové rodu i jiní šlechtici, pokud chtěli uspět ve svém snažení a pevně zakotvit u císařského dvora, museli přijmout tento uniformní pohled za vlastní. Rámcový model společnosti císařského dvora jim vnucoval jisté způsoby jednání. I když se vydali na nebezpečnou plavbu životem, nezamířili do „neznámých vod.“⁴²² Jakousi „mentální mapu“ tohoto neprozkoumaného území jim měla zčásti poskytnout právě výchova.

Ačkoliv se mladí šlechtici stylem výchovy snažili přiblížit ideálu knihy Dvořana od Baldassare Castiglioneho, přece jen vliv tohoto společenského kánonu začal od druhé třetiny 17. století slábnout.⁴²³ Právě v tomto období došlo k rozsáhlým sociálním změnám, jež se zásadním způsobem podepsaly i na popularitě Castiglioneho knihy. Itálie, která doposud sloužila všem urozeným kavalírům jako společenský předobraz, pozvolna ztrácela své výsadní postavení.⁴²⁴ Prostředí velkých šlechtických dvorů Apeninského poloostrova postupně nahradily Francie a Španělsko – Versailles a Madrid. Nesmazatelně se na postupném vytačení knihy Dvořana podepsala také reformace a protireformace. Pro oba duchovní směry totiž nebyl onen ideální dvořan, jak jej nastínil Baldassare Castiglione, dost křesťanský a vyznačoval se přílišným množstvím charakterových vad, které se neslučovaly s náboženskou morálkou.⁴²⁵

V průběhu 17. století vznikl nový ideál raně novověkého dvořana – „*l'Homme d'honneur*“, „*l'Honnête homme*“ nebo „*l'Homme du monde*“,⁴²⁶ který razili především Etienne

⁴²¹ N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 187-188; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 79-80.

⁴²² C. GEERTZ, *Interpretace kultury*, s. 48-49.

⁴²³ Ačkoliv vliv knihy Dvořana Baldassare Castiglioneho ve druhé třetině 17. století postupně slábl, nikdy zcela nevyrazil a v polovině 18. věku opět nabyl na síle. K tomu podrobněji P. BURKE, *Die Geschicke des Hofmanns*, s. 139-149. K tomu srov. Jiří KROUPA, *Ditrichštejnové v pol. 17. století a model tzv. kavalírské cesty*, *Historická Olomouc a její současné problémy* 4, 1983, s. 109-117, zde s. 111; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät*, s. 155.

⁴²⁴ Zdeněk HOJDA, „*Kavalírské cesty*“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: Jaromír Homolka (ed.), *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha 1986, s. 216-239; TÝŽ, „*Voyages des chevaliers*“ de Bohème au XVIIe siècle, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 88, 1989, s. 99-105; TÝŽ, *Le grandezza d'Italia. Die Kavalierstouren der böhmischen Adeligen, die Kunstbetrachtung und die Kunstsammlungen im 17. Jahrhundert*, in: Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (ed.), *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern III*, Köln-Weimar-Wien 1993, s. 151-160.

⁴²⁵ Claus UHLIG, *Moral und Politik in der europäischen Hoferziehung*, in: Rudolf Haas (ed.), *Literatur als Kritik des Lebens. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ludwig Borinski*, Heidelberg 1975, s. 27-51; C. MOZZARELLI, *Principe, corte e governo*, s. 373-374; P. BURKE, *Die Geschicke*, s. 140; Adolfo CARRASCO MARTÍNEZ, *Herencia y virtud. Interpretaciones e imágenes de lo nobiliario en la segunda mitad del siglo XVI*, in: *En las sociedades ibéricas y el mon a finales del siglo XVI. Tomo IV: La corona de Castilla*, Madrid 1998, s. 231-271.

⁴²⁶ Rolf REICHARDT, *Wandlungen des „Honnête“-Ideals vom Absolutismus zur Französischen Revolution. Zwischenbilanz der Forschung aus sozialhistorischer Sicht*, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte* 11,

Du Refuge, Nicolas Faret, Baltazar Gracián a někteří další.⁴²⁷ Jejich vzorem byl urozenec, který se vyznačoval čestností, dokonalým chováním, galantností, sebeovládáním, zvořilostí a schopností poradit si v každé situaci. Největšího ohlasu se z výše zmíněných autorů dostalo knize španělského jezuita Baltazara Graciána *Handorakel*.⁴²⁸ Jednu z příčin rychlého rozšíření tohoto „breviáře“ dvořana po celé Evropě představovalo členství duchovního v jezuitském řádu. Právě jezuité od druhé poloviny 17. věku ovládli výchovu mladých katolicky orientovaných šlechticů a vštěpovali jim zásady, které razil Baltazar Gracián.⁴²⁹ Ten, inspirován antickými autory, zejména Publiem Corneliem Tacitem a Luciem Annaem Senecou, a církevními otci, na 300 krátkých sentencích nabídl čtenářům rady, jak jednat v jednotlivých životních situacích. Z kritického odstupu k rozpadajícím se mocenským strukturám španělského královského dvora podal bilanci pesimistického výkladu učení o životě, které nepředstavovalo žádnou utopii společenské harmonie. Především zdůrazňoval význam křesťanské morálky a moudrého jednání pro život „pravého“ dvořana; učil jej správně se orientovat a chovat ve světě, kde vládly pokrytectví a zášť.⁴³⁰ Vlivy této knihy lze zaznamenat i mezi urozensci ze zemí Koruny české. Od sedmdesátých let 17. věku se v korespondenci, kterou mezi sebou vedli rodinní příslušníci s mladými šlechtici, jež právě absolvovali cestu po západní Evropě nebo studovali v nějakém jiném vzdělávacím ústavu, začínají stále častěji objevovat poukazy na hojné studium Marca Tullia Cicerona, Lucia Annaea Senecu, Publia Cornelia Tacita⁴³¹ či některé další řecké filozofy.⁴³²

1987, s. 174-192; TÝŽ, *Der Honnête Homme zwischen höfischer und bürgerlicher Gesellschaft. Seriell-begriffsgeschichtliche Untersuchungen von Honnêteté-Traktaten des 17. und 18. Jahrhunderts*, AKG 69, 1987, s. 341-370; Manfred BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit. Komplimentierkunst und Gesellschaftsrituale im altdeutschen Sprachraum*, Stuttgart 1990 (= Germanistische Abhandlungen 67); M. HINZ, *Rhetorische Strategien*; Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, *Corte y cortesanos en la Monarquía de España*, in: Giorgio Patrizi (ed.), *Educare il corpo, educare la parola*, Roma 1998, s. 193-261.

⁴²⁷ N. ELIAS, *Über den Prozeß I*, s. 157-167; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 38; P. BURKE, *Die Geschicke*, s. 142-147. Přehledný seznam jednotlivých traktátů nabízí R. REICHARDT, *Der Honnête Homme*, s. 343-350.

⁴²⁸ A. SCHOPENHAUER (ed.), *Gracians Handorakel*. V českém prostředí vyšlo pouze zkrácené vydání Graciánova kompendia, které sestavil H. SCHREIBER (ed.), *Gracián kontra Komenský*.

⁴²⁹ Srov. soupis knižních titulů v bibliotéce hraběte Jana Adama z Questenberku z roku 1752. MZA Brno, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 6126, kart. 737, s. f. K tomu také Oldřich KAŠPAR, *Soupis španělských a portugalských tisků bývalé zámecké knihovny v Roudnici nad Labem nyní deponovaných ve Státní knihovně Československé republiky v Praze*, Praha 1983, s. 197; Jitka RADIMSKÁ, *La literatura española en las traducciones francesas en el fondo de los Eggenberg de la biblioteca del castillo de Český Krumlov*, OR 3, 2002, s. 113-154; TÁŽ, *Barokní čtenářka Marie Arnoštka z Eggenberku a její knihovna*, in: táž (ed.), „Čtenář a jeho knihovna.“ K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2003 (= Opera romanica 4), s. 227-238, zde s. 231.

⁴³⁰ C. UHLIG, *Moral und Politik*, s. 39 a 46; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 37-38; P. BURKE, *Die Geschicke*, s. 145.

⁴³¹ Příčina neočekávaného vzrůstu atraktivitu díla Publia Cornelia Tacita ve druhé polovině 16. a v 17. století spočívá v nesprávném výkladu jeho politických myšlenek. Za vzestup popularity vděčí především katolické církvi, která na index zakázaných knih umístila *Vladaře* Niccola Machiavelliho. Proto se hledal jiný autor, jenž by se svým dílem blížil hlásání jeho myšlenek. Právě Publius Cornelius Tacitus vystřídal Machiavelliho. Ačkoliv

Velký vliv na naučení otců synům měl s největší pravděpodobností také latinsky psaný spisek *Princeps in Compendio*, který nechal sestavit roku 1632 Ferdinand II. Ten pak sloužil až hluboko do 18. století i dalším příslušníkům vládnoucího rodu jako podklad pro výchovu.⁴³³ Na jeho stránkách anonymní autor nastínil ideální obraz a shrnul základní ctnosti habsburského vladaře.⁴³⁴ I když z jednotlivých bodů, jež se týkaly procesu socializace budoucího panovníka, si urozenci bezesporu brali nemalý příklad, součástí naučení byla také sentence, v níž se autor zamýšlel nad tím, jak by měl vypadat nejhodnější rádce vladaře.⁴³⁵ Na prvním místě zdůrazňoval zásady křesťanského života a svědomitost: „*Necesse imprimis est, ut consiliarii regis numen Dei cultu sanctissimo atque pietatis plenissimo venerentur.*“⁴³⁶ Víra v Boha chránila urozence od chybných kroků. Jen s čistou myslí, osvícení Boží milostí, mohli důvěrníci císaře pomoci radou i v nejvážnějších politických situacích. Nezanedbatelnou roli hrál samozřejmě věk a určitá životní zkušenost. Kromě toho muselo jít o všestrannou a učenou osobu, zběhlou v humanitních vědách, zejména v právních naukách, „*bonus politicus, intellige Christianus, non Machiavellista.*“⁴³⁷ Důležitý povahový rys představovala také věrnost, mlčenlivost a neúplatnost. Látka, probíraná na tajných zasedáních, nesměla

se jednalo o dva různé směry – tacitismus a machiavellismus, skrývalo se za nimi téměř totožné chápání podstaty politiky. Právě Tacitus začal být považován, zejména v 17. století, za prototyp „*ars aulica*.“ Else-Lilly ETTER, *Tacitus in der Geistesgeschichte des 16. und 17. Jahrhunderts*, Basel-Stuttgart 1966 (= Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft 103), s. 1-3, 169-180; A. CATALANO, *Italská historiografie*, s. 271-273.

⁴³² Například dopis hofmistra hraběte Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizia de la Roche – jeho otci knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 31. července 1682: „*Je luy ay deia expliqué les premiers deux Tomes de Tacite il commencera bientôt le troisième.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 486-487. Srov. také koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrově svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabriziovi de la Roche – z 10. dubna 1681. TAMTÉŽ, fol. 693-696; J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 11; A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften I*, s. LXXV; E.-L. ETTER, *Tacitus in der Geistesgeschichte*, s. 10; C. UHLIG, *Moral und Politik*, s. 39-42; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 156; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 37-38; Andreas KRAUS, *Das katholische Herrscherbild im Reich, dargestellt am Beispiel Kaiser Ferdinand II. und Kurfürst Maximilians I. von Bayern*, in: Konrad Repgen (ed.), *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*, Münster 1991, s. 1-25, zde s. 2; A. ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, *Corte y cortesanos*, s. 235-237; A. CARRASCO MARTÍNEZ, *Herencia y virtud*, s. 267-268.

⁴³³ Franz BOSBACH (ed.), *Princeps in compendio*, in: K. Repgen (ed.), *Das Herrscherbild*, s. 79-114, zde s. 79-80. Srov. Oswald REDLICH, *Princeps in Compendio. Ein Fürstenspiegel vom Wiener Hofe aus dem XVII. Jahrhundert*, Monatsblatt des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich 5, 1906, č. 3, s. 105-124; W. EYMER, *Guachten des Fürsten Gundacker von Liechtenstein*; Hans STURMBERGER, *Der habsburgische „Princeps in Compendio“ und sein Fürstenbild*, in: týž (ed.), *Land ob der Enns und Österreich*, Linz 1979, s. 188-210. V obecné rovině ke knížecím zrcadlům M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 34-35.

⁴³⁴ K obsahu spisku také Anna CORETH, *Pietas Austriaca. Ursprung und Entwicklung barocker Frömmigkeit in Österreich*, München 1992², s. 9-11; Konrad REPGEN, *Ferdinand III. (1637-1657)*, in: Anton Schindling – Walter Ziegler (edd.), *Die Kaiser der Neuzeit 1519-1918*, München 1990, s. 142-167, zde s. 144-149; A. KRAUS, *Das katholische Herrscherbild*; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 176.

⁴³⁵ Srov. „*Punctum III. De consiliariis et quae circa consilium occurrunt.*“ F. BOSBACH (ed.), *Princeps in compendio*, s. 91-93. Muselo jít o osoby, „*qui sapientia, fide, virtute, religione optimaque dicendi ratione praestent, errare certe non poterunt.*“ TAMTÉŽ, s. 92.

⁴³⁶ TAMTÉŽ, s. 91. Srov. A. CORETH, *Pietas Austriaca*; A. KRAUS, *Das katholische Herrscherbild*, s. 6-13.

⁴³⁷ F. BOSBACH (ed.), *Princeps in compendio*, s. 92. Srov. R. REICHARDT, *Der Honnête Homme*, s. 360; Marie-Élisabeth DUCREUX, *Knihy a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*, in: Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století, Praha 1994 (= Literární archiv 24), s. 61-87; Giuliano PROCACCI, *Machiavelli nella cultura europea dell'età moderna*, Roma-Bari 1995.

nikdy proniknout na veřejnost a dostat se do nepovolaných rukou. Poslední neméně významný rys tvořila moudrost. Bylo nezbytně nutné, aby rádce císaře netrval tvrdošijně na svých názorech, ale v případě rozumnějšího návrhu ustoupil a uznal vhodnější řešení.⁴³⁸

I když předchozí řádky spíše naznačují ideální vlastnosti raně novověkého byrokrata než skutečného šlechtice,⁴³⁹ další inspiraci nabízela osobnost budoucího vladaře. Kromě výše nastíněných ctností vystupovala do popředí „*iustitia*“, která formovala panovníkův smysl pro spravedlnost a čestnost. Své místo zde měla i umírněnost a zdvořilost. Jednu z nejvyšších hodnot představovala vytrvalost, „*quam non efferris rebus prosperis neque abicis adversis*.“⁴⁴⁰ Ačkoliv autor spisku vysoce oceňoval píli a zručnost vládce, současně naznačoval, že nezbytnou součástí pracovního dne tvořil také odpočinek a volný čas. V takovém případě doporučoval věnovat se především lovu, střelbě z pistole, hudbě, jízdě na koni či běhání v kroužku; místo v procesu socializace tedy patřilo také rozvoji fyzických sil. Ovšem i zábavu bylo třeba brát s mírou, zcela jí nepropadnout a nezanedbávat „*publica*.“⁴⁴¹

Nároky, které na budoucího mladého dvořana kladl Baldassare Castiglione, Baltazar Gracián a další autoři společenských traktátů, odrážejí a v mnohém doplňují také nejrůznější otcovská nařízení. Ta se řídila původem mladého šlechtice, mírou urozenosti a postavením rodu v rámci hierarchicky uspořádané raně novověké společnosti.⁴⁴² Zásadní roli při stanovení výchovného cíle hrála kariéra osoby, která nařízení vyhotovila. Vlastní požadavky na výchovu a vzdělání syna vtělil velmož do instrukcí, jež adresoval hofmistřovi či přímo svému potomkovi.⁴⁴³ Ty pak v průběhu jednotlivých etap studia upřesňoval a doplňoval.⁴⁴⁴ Vlastní význam nařízení spočíval v detailním popisu edukačních metod a zásad procesu socializace potomka. Byl to jakýsi ideální návod, jak postupovat v průběhu studia na jezuitských kolejích i během několikaleté cesty za vzděláním, katalog chování, v němž bylo přesně vymezeno, na

⁴³⁸ F. BOSBACH (ed.), *Princeps in compendio*, s. 92.

⁴³⁹ „... viros bonae conscientiae, doctos et litteratos ad talia assumat, qui munus suum rite exequi et iustitiam recto tramite administrare velint et possint.“ TAMTÉŽ, s. 97.

⁴⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 110.

⁴⁴¹ TAMTÉŽ, s. 110.

⁴⁴² G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät*, s. 155.

⁴⁴³ Bruno SINGER, *Die Fürstenspiegel in Deutschland im Zeitalter des Humanismus und der Reformation. Bibliographische Grundlagen und ausgewählte Interpretationen: Jakob Wimpfeling, Wolfgang Seidel, Johann Sturm, Urban Rieger*, München 1981; A. STANNEK, *Telemachs Brüder*, s. 29-30; M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 39-46.

⁴⁴⁴ Srov. množství doplňujících instrukcí Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna a jeho hofmistrům Fabrizioovi de la Roche a Jakubu Pauli z let 1679-1685. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362. Chtěl-li mladý šlechtic změnit plán výchovy, nemohl to učinit samovolně, ale musel sám, nebo prostřednictvím některého člena doprovodu, požádat otce o svolení. O tom například dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adama Pavla Freidta – knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. května 1685. TAMTÉŽ, fol. 127-128. Srov. Vladimír VOLDÁN, *Cesta hofmistra Morgentallera jižní a západní Evropou*, Brno v minulosti a dnes 9, 1970, s. 104-115, zde s. 108-109.

co klást zvláštní důraz a jakých chyb se vyvarovat.⁴⁴⁵ Obsahovaly otcovská ustanovení, která se týkala denního uspořádání, rozdělení studia, volného času, her, stravování, návštěv a pokyny pro jednotlivé služebníky. Současně naznačovala, co bylo dobré, či co naopak mladému urozenici neprospívalo.⁴⁴⁶ Právě instrukce ukazují, jak by měl vypadat v představách nejurozenějších představitelů zemí Koruny české – v tomto případě příslušníků rodu Ditrichštejnů – ideální dvořan.⁴⁴⁷

III.1 Dětství

Raná část výchovy chlapců i dívek se odehrávala ve společnosti žen šlechtického fraucimoru. První léta dětství se pojila s objevováním okolního světa. Jakmile zvládli základní pohybové a mluvné dovednosti, začali si osvojovat činnosti, které mohli později využít v praktickém životě.⁴⁴⁸ Klidné prostředí rodového sídla či městského paláce nabízelo prostor kromě her také k získání základního vzdělání. S psaním, čtením a výukou jazyků se začínalo kolem pátého roku života dítěte.⁴⁴⁹ V případě cizích řečí kníže Karel Eusebius z Lichtenštejnu dokonce doporučoval, aby byli povoláni „*leuth unterschiedlicher nationen und sprachen, als da ist spanisch, französisch, wällisch, böhmisch und ungarisch*“,⁴⁵⁰ jakmile by děti začaly mluvit a osvojily si dostatečnou slovní zásobu. S latinou se měli podle Valeriána Magniho chlapci seznámit v osmi letech. Ve stejném věku začínali pronikat také do tajů počtů, osvojovali si základy náboženství a společenského vystupování.⁴⁵¹

Přibližně do sedmi let života byli urození chlapci a dívky vychováváni společně.⁴⁵² Poté dívky i nadále zůstávaly členkami ženské části dvora šlechtičny. Zde se věnovaly ručním

⁴⁴⁵ Ovšem instrukce nesloužila pouze jako „kodifikace“ výchovných myšlenek otce. Současně poskytovala synovi – budoucímu otci – návod, jak postupovat při výchově vlastních potomků. Onen návod se často předával z generace na generaci. P. TÖBBICKE, *Höfische Erziehung*, s. 70; J. KROUPA, *Dietrichsteinové*, s. 113.

⁴⁴⁶ B. SINGER, *Die Fürstenspiegel*, s. 17-18; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 4.

⁴⁴⁷ Instrukce zároveň poukazují na skutečnost, že otcové mladých urozenců si zřetelně uvědomovali nezbytnost systematicky uspořádaného procesu socializace, to, že správná výchova hrála zásadní roli v budoucí kariéře jejich syna. Eva-Marie CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavaliertour österreichischer Adeliger im 17. Jahrhundert*, MIÖG 79, 1971, s. 408-434, zde s. 410; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 4-5. K detailnějšímu rozboru instrukcí srov. níže.

⁴⁴⁸ K vymezení termínu fraucimor podrobněji Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1996³, s. 77-85; V. BŮŽEK, *Šlechta raného novověku*, s. 20-25.

⁴⁴⁹ J. von FALKE, *Geschichte*, s. 401; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät*, s. 156; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 288-290.

⁴⁵⁰ Zvládnout alespoň základy češtiny a maďarštiny považoval Karel Eusebius z Lichtenštejnu za nezbytné, neboť Lichtenštejnové vlastnili v těchto zemích rozsáhlé domény a s poddanými mohli rozmlouvat pouze v jejich „mateřských“ řečích. G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät*, s. 156.

⁴⁵¹ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 480.

⁴⁵² Pavel MAREK, *Matka a syn. Polyxena Lobkovicová z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic*, in: Česko-Slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 195-201, zde s. 196; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 123.

pracím a osvojovaly si způsob vedení domácnosti.⁴⁵³ Výchova urozenců ovšem měla zcela odlišný charakter. Synové přecházeli do péče otce; začínalo pro ně období pravidelné výuky pod dozorem soukromého preceptora.⁴⁵⁴ Někteří rodiče však nenechávali vzdělávání svých ratolestí výhradně na specializovaných odbornících a sami se aktivně podíleli na procesu socializace. Zářným příkladem takového tvrzení je Polyxena z Lobkovic, která svého syna Václava Eusebia učila italsky a španělsky.⁴⁵⁵ Domácí výuka však přestávala být v určitém věku dostačující. K budoucímu uplatnění mladého šlechtice ve společenském a politickém životě mělo přispět také studium etiky, rétoriky, historie i textů antických autorů a křesťanských učenců. Z toho důvodu odcházeli šlechtičtí chlapi do vybraných církevních učilišť. Mezi nimi se nejlepší pověstí těšilo především jezuitské školství,⁴⁵⁶ od poloviny 17. věku začali jezuitům pozvolna konkurovat také piaristé.⁴⁵⁷ Tento církevní řád hrál

⁴⁵³ Václav BŮŽEK, *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku*, in: Milena Lenderová (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 45-66, zde s. 59; TÝŽ, *Těhotenství*, s. 171. K výchově a vzdělání raně novověkých šlechticů podrobněji Miroslava CZARNECKA, *Das „gelehrte“ Frauenzimmer. Zur Erziehung und Bildung der Frau im 17. Jahrhundert am Beispiel Schlesiens*, Acta Poloniae Historica 74, 1996, s. 45-71; Marie RYANTOVÁ, *Vzdělanostní úroveň raně novověkých šlechticů ve světle štambuchů*, in: Česko-slovenská historická ročenka, s. 187-193; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 173-178.

⁴⁵⁴ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 161-162; Pavel KRÁL (ed.), *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002 (= Monographia historica 2), s. 379; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 123. Ovšem například Václav Eusebius z Lobkovic přešel z prostředí ženské části dvora pod dozor preceptora již mezi pátým a šestým rokem. Pavel MAREK, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*, in: Celostátní studentská vědecká konference Historie '99, Olomouc 2000, s. 61-87, zde s. 70. Na druhou stranu bratři Adam Pavel a Jáchym Oldřich Slavatové obdrželi vlastního vychovatele až v pozdějším věku, kolem patnáctého roku života – poté, co absolvovali pětileté studium na jezuitském gymnáziu v Jindřichově Hradci. J. HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců*, s. 253.

⁴⁵⁵ A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 15; P. MAREK, *Matka a syn*, s. 197.

⁴⁵⁶ Tomáš Václav BÍLEK, *Tovaryšstvo Ježíšovo a působení jeho v zemích království Českého vůbec a v kollegiu pražském u sv. Klimenta zvláště*, Praha 1873; František TISCHER, *Katalog jesuitského gymnasia v J. Hradci od založení až do sklonku 17. věku*, SHK 23, 1922, s. 65-71; Miroslav TRUC, *Jižní Čechy a jesuitská akademie pražská*, JSH 27, 1958, s. 73-80; Ivana ČORNEJOVÁ, *Jezuitské školství a Jan Amos Komenský*, in: Jaroslava Pešková – Josef Cach – Michal Svatoš (edd.), *Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému*, Praha 1991, s. 74-87; TÁŽ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002, zejména s. 61-74; Notker HAMMERSTEIN, *Bildung und Wissenschaft vom 15. bis zum 17. Jahrhundert*, München 2003 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte 64), především s. 35-43; Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha 2006.

⁴⁵⁷ Alois Augustin NEUMANN, *Piaristé a český barok*, Přerov 1933; Metoděj ZEMEK – Jan BOMBERA – Aleš FILIP, *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631-1950*, Prievidza 1992; Jan BOMBERA, *Piaristé jako učitelé a vychovatelé ve službách šlechty*, JM 31, 1995, s. 25-42; Ivana ČORNEJOVÁ, *Pedagogické systémy jezuitů a piaristů: zpátečnictví a pokrok?*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 43, 2003, s. 25-35. Ke studiu jednotlivých šlechticů zemí Koruny české na piaristickém gymnáziu ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století více A. A. NEUMANN, *Piaristé*, s. 14-17. O blíže nejmenovaném hraběti Dohalském, který studoval na počátku 18. století na gymnáziu v Benešově, se zmiňuje také Werner FRESE (ed.), *Erinnerungen eines böhmischen Lakaien in Westfalen, Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 30-31, 1985-1986, s. 181-224, zde s. 192 a 197; TÝŽ, *Die Erinnerungen des böhmischen Lakaien Hansel Commenda*, in: Gotthard Frühsorge – Rainer Gruenter – Beatrix Freifrau – Wolff Metternich (edd.), *Gesinde im 18. Jahrhundert*, Hamburg 1995, s. 253-264, zde s. 255-256; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 796. Mnohem větší úspěch však piaristé ve druhé polovině 17. a na počátku 18. věku slavili jako vychovatelé ve šlechtických rodinách. jejich služeb využívali především Colloredové, Ditrichštejnové, hrabata z Hoyosu, Kinští, Kolovratové,

důležitou roli v procesu socializace mladých Ditrichštejnů. Jeho členové často působili v této šlechtické rodině na místech hofmistrů či vychovatelů. Již roku 1641 žádal marně Maxmilián II. z Ditrichštejna o piaristického preceptora pro syny Ferdinanda a Maxmiliána III.⁴⁵⁸ Mnohem úspěšnější byl až právě Ferdinand z Ditrichštejna, který pro svého potomka Leopolda Ignáce roku 1665 zajistil Ambrosia a S. Ludmila, vlastním jménem Jana Františka Prachovského.⁴⁵⁹ Hojněji se však piaristé začali uplatňovat ve službách knížat z Ditrichštejna až od počátku 18. století, kdy pravidelně stávali v čele dvorů mladých příslušníků rodu.⁴⁶⁰

Zejména jezuité si hned od svého příchodu do Prahy v roce 1556 začali budovat skvělou pověst jako vynikající pedagogové a učenci. Příslušníci řádu postupně zakládali za podpory svých šlechtických mecenášů v následujícím století další koleje a gymnázia po českých zemích – v Českém Krumlově, Jindřichově Hradci, Chomutově. V Olomouci a Praze dokonce vyrostly akademie. Zejména po roce 1620, kdy Tovaryšstvo Ježíšovo téměř získalo monopol na vzdělání v zemích Koruny české, se studium na jezuitských ústavech stalo podmínkou pro úspěšnou politickou kariéru.⁴⁶¹ Mezi žáky jezuitských gymnázií a akademií je možné ve druhé polovině 17. století nalézt příslušníky předních šlechtických rodů – Černíny, Kounice, Lichtenštejny, Lobkovice, Schwarzenberky, Slavaty, Šternberky, Valdštejny a mnohé další. Někteří urozenci však nenavštěvovali jezuitské vzdělávací ústavy v Království českém či Markrabství moravském, ale zaměřili na gymnázia v okolních zemích.⁴⁶² Za úspěchem výchovného úsilí členů „*Societatis Jesu*“ stála především vynikající koncepce vzdělávacího programu, který v sobě spojoval vědy „*lidské i božské*.“ Při koncepci vycházeli z děl antických autorů – Aristotela, Cicerona, Quintiliana, Plutarcha, Platona či ze spisů církevních Otců. Ovšem v jejich modelu socializace je možné objevit i prvky některých protestantských myslitelů a učenců – Theodora Bezy, Filipa Melanchtona nebo Jana Sturmia.⁴⁶³ Díky dokonale propracovanému systému poskytovali univerzální vzdělání, přičemž důraz kladli zejména na jazykově-rétorickou stránku. Nespornou výhodou tohoto

Lamberkové, Magnisové či Schwarzenberkové. Více k tomu M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 291; J. BOMBERA, *Piaristé jako učitelé a vychovatelé*, s. 29-39.

⁴⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 25; A. A. NEUMANN, *Piaristé*, s. 64; I. CERMAN, *Zrození osvícenského kavalíra*, s. 159.

⁴⁵⁹ J. BOMBERA, *Piaristé jako učitelé a vychovatelé*, s. 29; I. CERMAN, *Zrození osvícenského kavalíra*, s. 159.

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 160 a 163.

⁴⁶¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 297; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 307.

⁴⁶² Tak například několik generací mladých Ditrichštejnů studovalo v proslulém jezuitském ústavu ve Štýrském Hradci. Ta se u Ditrichštejnů těšila značné oblibě, neboť v letech 1634-1700 zde studovalo celkem 11 příslušníků tohoto šlechtického rodu. Johann ANDRITSCH (ed.), *Die Matrikeln der Universität Graz I-III (1586-1710)*, Graz 1977; I. CERMAN, *Zrození osvícenského kavalíra*, s. 160. Srov. I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 73; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 157-159.

⁴⁶³ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 63; TÁŽ, *Jezuitské školství a Jan Amos Komenský*, in: Josef Cach – Jaroslava Pešková – Michal Svatoš (edd.), *Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému*, Praha 1990, s. 74-87; N. HAMMERSTEIN, *Bildung und Wissenschaft*, s. 39.

modelu byla výuková flexibilita *patres*, neboť urozenec mohl do zmiňovaného systému kdykoliv vstoupit i odejít.⁴⁶⁴ Ovšem jezuité nenabízeli pouze studium vědních a společenských oborů. Podle hesla římského satirika Decima Iunia Iuvenala „*Ve zdravém těle zdravý duch*“ kladli důraz i na rozvoj fyzických předpokladů svých chovanců. Proto hodiny gramatiky, historie, rétoriky, cizích jazyků a dalších vědních oborů střídaly hry s míčem, jízda na koni, kuželky či šerm.⁴⁶⁵ Tradiční výchovné metody dokázali navíc obohatit novým prvkem – divadlem, které žáci koleje hrávali zpravidla dvakrát do roka.⁴⁶⁶ Společné studium šlechtických synů v jezuitských kolejích navíc mělo velký sociální význam. Právě zde totiž vznikaly zárodky budoucích společenských kontaktů.⁴⁶⁷

O tom, jak měl v ideálním případě vypadat vzdělávací pobyt Ferdinanda a Maxmiliána III. z Ditrichštejna na jezuitské koleji ve Štýrském Hradci, vypovídá instrukce jejich otce Maxmiliána II. z Ditrichštejna hofmistrovi mladých urozenců Egidiu Rubinovi z roku 1643.⁴⁶⁸ Oba chlapci však představují jakousi výjimku ve vzdělávacím procesu mladých šlechticů, neboť byli posláni k jezuitům již v sedmi, respektive v šesti letech. Maxmilián II. z Ditrichštejna přikazoval hofmistrovi Egidiu Rubinovi, aby s mladými Ditrichštejny jednal uvážlivě, podle společenského postavení a věku urozenců.⁴⁶⁹ Ve své instrukci stejně jako Hartman z Lichtenštejnu přesně vymezil postavení služebnictva a chlapců. Hofmistr si měl získat sympatie svého svěřence, aby se jejich společné soužití neslo v harmonickém duchu.⁴⁷⁰ Maxmilián II. z Ditrichštejna současně vyjadřoval obavy, aby mezi oběma stranami nevznikl nějaký užší citový vztah. Pokud by se tak stalo, mohli snadno mladí Ditrichštejnové ztratit

⁴⁶⁴ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 305.

⁴⁶⁵ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 67; N. HAMMERSTEIN, *Bildung und Wissenschaft*, s. 39-40.

⁴⁶⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 298-299. K účinkování jednotlivých šlechticů při jezuitských divadelních hrách více J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 156-160; Zdeněk HOJDA, *Z katolického exilu do západní Evropy. „Velká cesta“ Jiřího Adama z Martinic v letech 1620-1625*, in: L. Bobková – M. Neudertová (edd.), *Cesty a cestování*, s. 301-306, zde s. 302; P. MAREK, *Dětství a dospívání*, s. 73; TÝŽ, *Matka a syn*, s. 197; J. HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců*, s. 254-255. Antonín REZEK, *Jezuitská divadelní hra ku oslavě císaře Matiaše z roku 1617*, ČČM 60, 1886, s. 388-395; Jaroslav PÁNEK, „*Phasma Dionysiacum*“ a manýristické slavnosti na Pražském hradě roku 1617. Jejich dobový a typologický rámeček, FHB 17, 1994, s. 117-131; Petr MAŤA, *Das Phasma Dionysiacum Pragense und die Anfänge des Faschings am Kaiserhof*, in: Brigitte Marschall (ed.), *Theater am Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte. Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag*, Wien-Köln-Weimar 2002 (= Maske und Kothurn 48), s. 67-80.

⁴⁶⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 297.

⁴⁶⁸ O tom svědčí instrukce, kterou vydal kníže Maxmilián II. z Ditrichštejna pro hofmistra obou synů Egidia Rubina roku 1643. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 7-13. Srov. Friedrich EDELMAYER, „*Ignotum est ignoti nulla cupido*.“ *Die Berichte Esias Preuss über die Studien von Siegmund II. von Dietrichstein*, in: Kurt Mühlberger – Thomas Maisel (edd.), *Aspekte der Bildungs- und Universitätsgeschichte 16. bis 19. Jahrhunderts*, Wien 1993, s. 232-270.

⁴⁶⁹ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna pro hofmistra obou synů Egidia Rubina z roku 1643. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 8.

⁴⁷⁰ W. FRESE, *Die Erinnerungen des böhmischen Lakaien Hansel Commenda*, s. 260-261; A. STANNEK, *Telemachs Brüder*, s. 31-32.

respekt podřízených. Tato skutečnost by se prý negativním způsobem podepsala na výchově a psychické odolnosti urozenců.⁴⁷¹ Z vzájemného styku musely být zřetelné stavovské rozdíly šlechticů a služebnictva. Na druhou stranu ani chlapci nesměli bezdůvodně urážet a trestat členy svého dvora.⁴⁷²

Maxmilián II. z Ditrichštejna ve své instrukci také Egidiu Rubinovi doporučoval, aby mladé urozence nezatěžoval příliš náročnými úkoly, ale vše přizpůsoboval jejich nízkému věku. Hofmistr dohlížel především na výuku, na to, aby pravidelně docházeli k jezuitům a poslouchali to, co jim „*patres*“ i jejich preceptoři budou klást na srdce. Chlapci se rovněž nesměli pouštět do žádných dobrodružství, při nichž by hrozilo nějaké nebezpečí. K takovým situacím patřila především jízda na koni. Právě splašený kůň mohl v lepším případě způsobit urozeným mladíkům četná zranění, v horším dokonce smrt. Z toho důvodu kníže Maxmilián zakazoval synům jakýkoliv cval; i při klusu bylo třeba vyhnout se nebezpečným úsekům, plným překážek. Aby se Maxmilián II. z Ditrichštejna pojistil proti nepředvídatelným událostem a případným nehodám, nařídil hofmistrovi neustále pobývat s chlapci a nikdy je ani na chvíli nespustit z očí.⁴⁷³ Právě dobrý zdravotní stav prý stál za velkými pokroky šlechticů ve výuce. Ke zdraví a „*zu facilitirung der arbeit im studieren*“ přispívala podle instrukce knížete z Ditrichštejna rovněž pravidelná strava, vhodně složený jídelníček a dostatek spánku.⁴⁷⁴ Také jakákoliv zbytečná námaha se mohla negativně podepsat na psychice studentů a zvládání předepsané látky. Jestliže selhala prevence a Ferdinand či Maxmilián III. z Ditrichštejna onemocněli, ihned musel být přivolán lékař a chirurg. V těchto případech hofmistr přestěhoval chorého do jiné místnosti, aby nenakazil druhého sourozence, a věnoval mu náležitou péči. Také ihned vyslal k otci rychlého posla se zprávou o propuknutí nemoci.⁴⁷⁵

Základním cílem raně novověkého procesu socializace bylo vychovat z chlapce pravého a bohabojného křesťana, který bude vždy hájit zájmy katolické církve. Při tom

⁴⁷¹ Srov. dopis Hartmana z Lichtenštejnu synovi Filipu Erasmovi z 30. října 1682. G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 176, pozn. 24.

⁴⁷² Srov. TAMTÉŽ, s. 157.

⁴⁷³ Kromě případů, kdy se účastnili výuky pod dohledem jezuitů.

⁴⁷⁴ O tom, jak měl vypadat jídelníček a každodenní stolování mladých Ditrichštejnů vůbec, svědčí zvláštní instrukce jejich otce z roku 1643, která je uložena v MZA Brno, G – 140, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 18-19. K instrukcím, které regulovaly chod šlechtické domácnosti více Jaroslav PÁNEK, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského ve světle hofmistrovské instrukce z roku 1592*, in: Z. Hojda – J. Pešek – B. Zilinská (edd.), *Seminář a jeho hosté*, s. 189-199, zde s. 195-198; J. HRDLÍČKA, *Hodovní stůl*, s. 24-26; TÝŽ, „... *kuchyni svou k správě tobě poroučím*.“ *Kuchyňský personál v rezidencích posledních pánů z Hradce a Rožmberků*, JSH 65, 1996, s. 148-169, zde s. 159-169; TÝŽ, *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory*, s. 619-653; Petr VOREL, *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555*, VSH 6, 1997, s. 165-182, zde s. 176-182.

⁴⁷⁵ Instrukce knížete Maxmilián II. z Ditrichštejna pro hofmistra obou synů Egídia Rubina roku 1643. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 9. G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 162.

se zdůrazňovala především autorita a moc Boží.⁴⁷⁶ Právě bázeň Boží považoval Karel Eusebius z Lichtenštejnu za jakýsi počátek moudrosti a zbožnost za zárodek všech ctností.⁴⁷⁷ Spojení religiozity a moudrosti patřilo k ideálům šlechtické výchovy ve druhé polovině 17. věku.⁴⁷⁸ Právě v modlitbách měl jít hofmistr svým svěřencům příkladem, často s nimi navštěvovat kázání a mše. Zásady křesťanské věrouky si pak upevňovali četbou katechismu. Z morálních důvodů nedovoloval Maxmilián II. z Ditrichštejna vlastním potomkům číst neslušné a zakázané knihy.⁴⁷⁹ Rovněž se měli vyhýbat špatné společnosti vrstevníků z neurozených či méně urozených rodin, neboť pravidelný styk s nimi se mohl negativním způsobem podepsat na formování povahových rysů a názorů mladíků.⁴⁸⁰

K důležitým prvkům výchovy patřila také úcta k duchovním a kněžím, kterou každý mladík musel vůči těmto osobám bezpodmínečně prokazovat. Pokud tak nechtěl učinit, vysloužil si od otce důrazné napomenutí. Zářným příkladem takového postupu je Karel Josef z Ditrichštejna. Právě na jeho urážlivé jednání si v dopise ze druhé poloviny roku 1688 postěžoval jeho otcí Ferdinandovi jakýsi představený františkánského kláštera. Nejvyšší hofmistr císaře ihned zakročil a upozornil syna, že si proti církevním činitelům nesmí dovolit žádné výpady, neboť právě duchovní se těšili velké přízni panovníka a celého císařského dvora.⁴⁸¹ Proto synovi doporučoval, aby se otcí kvardiánovi omluvil za ono nedopatření a sjednal nápravu.⁴⁸² Jestliže by to neudělal a Leopold I. by se o takovém útoku doslechl, mohl v očích raně novověké společnosti přijít o „credit,“ neboť by si vysloužil vladařovo

⁴⁷⁶ Instrukce knížete Maxmilián II. z Ditrichštejna pro hofmistra obou synů Egidia Rubina roku 1643. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 7; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 157. Srov. W. EYMER, *Gutachten des Fürsten Gundacker von Liechtenstein*, s. 10-11; Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941, s. 49.

⁴⁷⁷ G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 157.

⁴⁷⁸ O tom například A. SCHOPENHAUER (ed.), *Gracians Handorakel*, s. 7; H. SCHREIBER (ed.), *Gracián kontra Komenský*, s. 14.

⁴⁷⁹ Jen v případě onemocnění některého z mladých Ditrichštejnů mohl vynechat téměř každodenní návštěvu chrámu. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 7.

⁴⁸⁰ Že se jednalo mezi urozenými chlapci o rozšířený nešvar, dokládá korespondence Polyxeny z Lobkovic se svým manželem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic. Právě Polyxena odrazovala svého syna Václava Eusebia od styků se „špatnou“ společností. V blíže nedatovaném dopise adresovaném svému muži dokonce napsala: „S těmito chlapci již nemůže zůstat. Pokud by se s nimi měl stýkat i nadále, tak by si jej později nevážíli.“ P. MAREK, *Matka a syn*, s. 198.

⁴⁸¹ Manfred P. FLEISCHER, *Father Wolff: The Epitome of a Jesuit Courtier*, *The Catholic Historical Review* 64, 1978, s. 581-613; Elisabeth KOVÁCS, *Einflüsse geistlicher Ratgeber*; Cesare MOZZARELLI, *La corte, il consiglio e la grazia. Riflessioni sulla politica seicentesca in margine al caso di Padre Marco d'Aviano*, in: Ruggero Simonato (ed.), *Marco d'Aviano é il suo tempo. Un cappuccino del Seicento, gli Ottomani e l'Impero*, Pordenone 1994, s. 295-310; Dietrich KURZE, *Zum Hofklerus im ausgehenden Mittelalter und am Beginn des Frühen Neuzeit*, in: K. Malettke – Ch. Grell (ed.), *Hofgesellschaft und Höflinge*, s. 17-36.

⁴⁸² Ostatně Ferdinand z Ditrichštejna již prý sám podnikl potřebné kroky a napsal poškozenému dopis, v němž se za synovo chování omluvil. Také mu naznačil, že pokud by potřeboval pomoc knížete při prosazování nějaké soukromé záležitosti u panovnického dvora, mohl se na něj obrátit a očekávat podporu. Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Karlu Josefovi z Ditrichštejna z 30. listopadu 1688. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1998, kart. 507, fol. 10-11.

veřejné pokárání.⁴⁸³ Tato skutečnost by samozřejmě neuškodila pouze mladému Ditrichštejnovi, ale utrpěla by i pověst knížete Ferdinanda.⁴⁸⁴

Co se týče školních předmětů, Karel Eusebius z Lichtenštejnu doporučoval svým synům absolvovat u jezuitů *humaniora*, která zahrnovala studium gramatiky, poetiky, rétoriky a samozřejmě cizí jazyky. *Humaniora* otvírala mladým šlechticům rozhled a vnášela „*ein guttes liecht und erkandtnuß und distinktion in denen rechten*.“⁴⁸⁵ V průběhu této části vzdělávacího procesu získávali většinou jen základní znalosti „moderních“ řečí. Ty později rozvíjeli až během kavalírské cesty. Tato skutečnost se však netýkala latiny. „*Fratres*“ vyžadovali, aby jejich studenti tento jazyk zvládali na vynikající úrovni a dokázali v něm číst, psát a disputovat. Dobré znalosti latiny uplatnili nejen při výuce rétoriky. Kromě spisů křesťanských myslitelů hojně četli díla antických autorů, zejména Gaia Julia Caesara, Marka Tullia Cicerona, Quinta Horatia Flacca, Publia Vergilia Marona, Publia Ovidia Nasona, Gaia Sallustia Crispa či Tita Cornelia Tacita. Současně se snažili napodobovat styl a způsob vyjadřování těchto klasiků.⁴⁸⁶ Mnohem důležitější roli však v životě mladých urozenců hrála logika, která se vyučovala až v první třídě filozofické fakulty.⁴⁸⁷ Studium logiky mělo praktický význam, neboť prostřednictvím ní se mladík učil třídit myšlenky a hledat argumenty. Současně také získával základní právnické znalosti, na jejichž základě mohl „*die justitiam recht administriren ... und land und leuth zu regiren*.“⁴⁸⁸

Výše naznačené předměty absolvovali i mladí Ditrichštejnové. Z cizích řečí se zaměřili na latinu, italštinu a díky rodinným vazbám k Pyrenejskému poloostrovu také na

⁴⁸³ „*Ich versicher dich, wan die geistliche bey Ihr Mayestät alhier klagen werden und das vorkommen wirdt, daß du disen groben attendet einen geistlichen zu briegln biß beigestalten, diesse leuth geschnuzt, den geistlichen unrecht geben undt von ihme noch übel gered, daß es Ihr Mayestät über auß sach empfinden werden, du dein credit verlieren undt einen grossen verweiß bekommen möchtest, lassen dir also dir ein grosse warnung sein undt stehe zu reparirung deins fehler dem prälat auff alle weiß an die hand, damit diser grobe excess abgestrofft werde.*“ TAMTÉŽ. Ferdinand z Ditrichštejna také doporučil mladému šlechtici, že pokud by snad někdy v budoucnu chtěl opět kritizovat a urážet nějakého duchovního, měl to činit pouze skrytě a neveřejně. TAMTÉŽ.

⁴⁸⁴ Více k tomu níže, kapitola „*Honor est praemium virtutis*.“

⁴⁸⁵ G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 156. Srov. také Z. KALISTA, *Mladí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 163-164; J. KROUPA, *Ditrichsteinové*, s. 112; I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 68; N. HAMMERSTEIN, *Bildung und Wissenschaft*, s. 39.

⁴⁸⁶ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 70-72.

⁴⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 68-69; N. HAMMERSTEIN, *Bildung und Wissenschaft*, s. 39-40.

⁴⁸⁸ G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 156; TÝŽ, *Bildungs- und Reiseziele österreichischer Adelliger in der Frühen Neuzeit*, in: Rainer Babel – Werner Paravicini (edd.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Ostfildern 2005 (= Beihefte der Francia 60) s. 217-235, zde s. 221. Srov. také T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 481. Studiu právních nauk se věnovali i další příslušníci šlechtických rodů zemí Koruny české. Na počátku dvacátých let 17. století navštěvoval právnickou fakultu pražské univerzity Václav Eusebius z Lobkovic. P. MAREK, *Dětství a dospívání*, s. 79-80; TÝŽ, *Matka a syn*, s. 198. Někteří další urozenci, mezi něž patřili i mladí Ditrichštejnové, se právům věnovali až v průběhu kavalírské cesty. Podrobněji o tom níže.

španělštinu.⁴⁸⁹ Kromě školské výuky mladí páni konverzovali se svými služebníky. S hofmistrem Egidiem Rubinem hovořili italsky, s preceptorem a ostatními členy hofštátu latinsky. Téměř každodenní „*Conversation*“ doplňovali slohovými cvičeními, neboť jen tak se mohli „*wallischen, lateinischen undt deutschen zuregen fleissig üben, damit sie hiedurch die sprachen desto ehender undt leichter erlernen undt dieselben desto vollkommener undt zierlicher zuschreiben gewöhnen.*“⁴⁹⁰ Aby otec posoudil studijní pokroky svých synů, museli mu pravidelně posílat vlastoručně psané dopisy v různých evropských jazycích, kterými se právě zabývali. Při sestavování listů jim hofmistr ani preceptor nesměli radit či opravovat chyby.⁴⁹¹ Kromě „*ordinari lectiones*“ si chlapci osvojovali také základy dvorské etikety, vybraného chování a společenské konverzace. Tomu se mladí urozenci učili zejména při nejruznějších návštěvách. Maxmilián II. z Ditrichštejna si vysloveně přál, aby svůj drahocenný čas věnovali pouze „pravým“ kavalírům, vysoce postaveným členům císařského dvora a duchovním. Z toho důvodu apeloval na hofmistra, aby vždy, když se naskytla příležitost a do Štýrského Hradce zavítala nějaká významná osobnost – významný dvorský hodnostář či vysoce postavený úředník centrálních správních orgánů podunajské monarchie, neváhal a oba bratry s ní, bude-li si to přát, seznámil. V takovém případě musela jít pravidelná výuka či dokonce návštěva kostela stranou. Bylo třeba využít této jedinečné společenské události, která se nabízela.⁴⁹²

O tom, zda mladí Ditrichštejnové absolvovali ve čtyřicátých letech 17. století některé další předměty, prameny mlčí. Stejně tak nenaznačují ani jejich případné studium na některém z vysokých učení na území podunajské monarchie. O tom, jak vypadala skladba předmětů

⁴⁸⁹ O vztahu Ditrichštejnů k Pyrenejskému poloostrovu více Bohuslav BAĎURA, *La Casa de Dietrichstein y España*, Iberoamerica Pragensia 33, 1999, s. 47-67; Hana ZÍTKOVÁ, *Madridský královský dvůr a jeho odraz v korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna a Pavla Sixta Trautsona 1677-1678*, in: Ivo Barteček (ed.), *Celostátní studentská vědecká konference Historie 1999*, Olomouc 2000, s. 89-105; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*.

⁴⁹⁰ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 10. Srov. M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 132.

⁴⁹¹ Srov. Z. KALISTA, *Mladí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 161-162; TÝŽ (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941, s. 39-42.

⁴⁹² „*Wie nicht weniger, welche cavallier undt jungen herren sie in mermahl visitiren undt zue welchem cavallieri, der kayserliche ministri oder geistliche ordens leuthen sie auf begehren zum essen erscheinen sollen. Wobey der hofemeister dieses zu observiren hat, das wan unsere söhne von jemanden eingeladen undt mit guttheissen des herr grafen von Dietrichstein sich einstellen würden, der hofemeister dieselben von ihrem losement, oder aus der schuelen, oder aus der kirche oder wie er etwa sonsten die gelegenheit geben möchte, sie an der ort, wohin sie geladen worden, begleiten, alss dan sich zu hause begeben und sie nach dem mittagsmahl zue gelegener rechter zeit mit dem wagen oder rossen abholen, oder wofern sie von dort aus, ausfahren oder ausreiten würden, mit ihren ausriten soll.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 9. Srov. „*Instruction für unseren Auffwarter, welcher pro interim bis auff weitere disposition auff unsere zwey Söhne Carolum [Josef Karel z Ditrichštejna] und Walterle [Walter Xaver z Ditrichštejna] achtung geben wirdt.*“ kterou vydal Ferdinand z Ditrichštejna 8. února 1673 pro jejich preceptora Bartoloměje Josefa Vojáčka. TAMTÉŽ, inv. č. 1582, kart. 358, fol. 2-7.

univerzitního studenta-šlechtice druhé poloviny 17. století, nabízí pohled na rozvrh prvorozeného syna Ferdinanda z Ditrichštejna Leopolda Ignáce, který v sedmdesátých letech 17. věku navštěvoval artistickou fakultu ve Vídni.⁴⁹³ Každodenní program urozence začínal v šest hodin ráno, kdy mladý hrabě vstával. Po snídani se věnoval především studiu filozofie; látku, kterou právě probíral, si ještě v průběhu dne čtyřikrát zopakoval.⁴⁹⁴ Současně nezapomínal také na geografii. Velký důraz kladl jeho hofmistr Lancier na výuku francouzštiny, „weil die geographie, geschichte und die andere kavaliermäßigen wissenschaften durch die Franzosen besser dargestellt sind als durch andere autoren und sich leichter lernen lassen an der hand der tafeln und karten, die sie verfaßt haben, deren ich einige habe, die für die erziehung des herrn Dauphin gemacht sind.“⁴⁹⁵ V průběhu dne nezapomínal procvičit se svým svěřencem španělštinu, když nechal mladého šlechtice překládat dílo dvorského kazatele Karla V. Antonia de Guevary,⁴⁹⁶ český jazyk,⁴⁹⁷ italštinu. Náležitou pozornost věnoval také výkladu vybraných spisů Cicerona a Tacita.⁴⁹⁸ Zejména dílo Publia Cornelia Tacita považoval za nezbytnou součást výuky, „dann Euere Exzellenz [Ferdinand z Ditrichštejna] weiß, wie viel an diesem hofe eine seiner sentenzen gilt.“⁴⁹⁹ Kromě vysokoškolského studia nezapomínal Leopold Ignác z Ditrichštejna také na rozvíjení konverzace a společenských návštěv. Ovšem mladík si podle hofmistra Lanciera počínal

⁴⁹³ Ke studiu šlechticů z českých zemí na univerzitě ve Vídni více M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 281-282; Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Černohorští z Boskovic na vídeňské univerzitě v pozdním středověku a raném novověku*, in: B. Chocholáč – L. Jan – T. Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus*, s. 285-306; TÝŽ, *Studenti z Brtnice (okr. Jihlava, Morava) na Vídeňské univerzitě*, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř (edd.), *Poceta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*, Brno 2002, s. 307-311; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 158-159.

⁴⁹⁴ To, že ve zmiňovaném období kladl mladý hrabě důraz právě na filosofii, pramení ze skutečnosti, že se chystal předložit akademické obci své univerzitní teze právě z tohoto vědního oboru. Srov. Hana SEIFERTOVÁ, *Univerzitní teze Ferdinanda Leopolda z Martinic a její ikonografický program*, *Umění* 20, 1972, s. 276-283; Anna FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze I-IV*, Praha 1984.

⁴⁹⁵ Dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Lanciera – jeho otci knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. listopadu 1676. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 10.

⁴⁹⁶ TAMTÉŽ. Srov. Otto BRUNNER, *Adeliges Landleben und europäischer Geist. Leben und Werk Wolf Helmhards von Hohberg 1612-1688*, Salzburg 1949, s. 113; P. BURKE, *Die Geschicke des Hoffmann*, s. 130-132; A. CARRASCO MARTÍNEZ, *Herencia y virtud*, s. 232.

⁴⁹⁷ Že čeština tvořila nedílnou součást vzdělání mladých Ditrichštejnů dosvědčuje také „*Instruction für unseren Auffwarter, welcher pro interim bis auff weitere disposition auff unsere zwey Söhne Carolum [Josef Karel z Ditrichštejna] und Walterle [Walter Xaver z Ditrichštejna] achtung geben wirdt*“, kterou vydal Ferdinand z Ditrichštejna 8. února 1673 pro jejich preceptora Bartoloměje Josefa Vojáčka. Zde výslovně uvedl, že „*der hoffmeister Robschisky*“ musel „*mit dem Walterle böhmisch reden*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1582, kart. 358, fol. 2-7, bod 16. Srov. Jiří KROUPA, *Studie o feudálním pozemkovém vlastnictví v období krize nevolnického systému. Moravští Dietrichsteinové a jejich panství v tereziánské době*, Brno 1976, s. 10 (Disertační práce); Ivo CERMAN, *Zrození osvícenského kavalíra. Vzdělání a cestování Jana Karla z Dietrichsteina*, ČNM 173, 2004, s. 157-190, zde s. 160.

⁴⁹⁸ Dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejnů – Pavla Adama Freidta – jeho otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. ledna 1677. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 11-12.

⁴⁹⁹ Dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Lanciera – jeho otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. ledna 1677. TAMTÉŽ, s. 11. Srov. P. BURKE, *Die Geschicke des Hoffmann*, s. 143-144.

značně neohrabaně a ostýchavě. Z toho důvodu hofmistr knížeti Ferdinandovi doporučoval, aby vybral několik osob, které by jeho syn mohl navštívit a postupně se začít zbavovat bázlivosti.⁵⁰⁰ Ačkoliv Lancier často infomoval otce o výrazných pokrocích svého svěřence, přesto je možné vyčíst z několika dopisů, že Leopold Ignác z Ditrichštejna nestudoval tak intenzivně, jak by měl: „*Er ermangelt nicht des Geistes, aber er entwickelt nicht den Fleiß, der nothwendig ist. Das ist ein allgemeines Übel aller jungen Leute in seinem Alter, die nicht die dringende Nothwendigkeit kennen, etwas zu wissen ...*“⁵⁰¹ Ferdinand z Ditrichštejna si patrně povšiml chlapcova malého zájmu o studium již v roce 1673. Když se totiž mladý Ditrichštejnů po ukončení školního roku přesunul do rodného Mikulova, aby zde strávil prázdniny, jeho otec hofmistrovi přikázal „*alle wochen ... in Nikolsburg wenigstens dreimahl lernen, mit den patribus aufahren, latein reden.*“⁵⁰² V oněch dnech se hrabě Leopold Ignác z Ditrichštejna zaměřoval především na procvičení latinské gramatiky a syntaxe, neboť po návratu do jezuitské koleje ve Štýrském Hradci absolvoval zkoušku z latiny. Ovšem šlechtic se nevěnoval pouze opakování látky, ale výuku prokládal především zábavou – lovem, tancem či poslechem hudby.⁵⁰³

Nezbytnou součást výchovného procesu mladých urozenců tvořilo také vštěpování osobní kázně a záměr odvrátit je od zahálčivého způsobu života. K tomu účelu sloužil přísný denní pořádek, kterému se museli téměř bez výjimek podřídit. O tom, jak vypadal každodenní program Karla Josefa a Waltera Xavera z Ditrichštejna,⁵⁰⁴ vypovídá detailní instrukce jejich

⁵⁰⁰ „*Was die Höflichkeit anlangt, so scheint er mir rücksichtlich Fremder noch nicht genug gebildet, denn er ist ein bißchen schlichtern und furchtsam. Außerdem wird es notwendig sein, wenn Eure Exzellenz zurückkehren, daß wir einige Besuche machen bei Personen, welche Sie empfehlen werden, um ihn zu ermutigen und ungezwungen zu machen.*“ Dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Lanciera – jeho otci knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. listopadu 1676. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 10. O postupném zbavování se ostychu v průběhu výchovy mladého šlechtice také N. ELIAS, *Über den Prozeß der Zivilisation I*, s. 279-285.

⁵⁰¹ Dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Lanciera – jeho otci knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. ledna 1677. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 11. Srov. P. MAREK, *Matka a syn*, s. 199.

⁵⁰² Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi jeho syna Leopolda Ignáce – Bartoloměji Schwarzmanovi – z 6. září 1673. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 7.

⁵⁰³ „*... dan auch die junge Herrschafft schon dreimahl dero mit fangen viller Maisen undtz grosser recreation bei schönstem Wötter genossen; mit schiessen delectiret sich mein Herr Graff, auch vill Vögl schon geschossen, bey welchem ich allzeyt selbst bin und sein werde. 2 krehengejaide seindt schon gehalten worden: das erste mahl nur eine (weil under dem treiben ein Lifftl entstanden), das andere mahl aber gegen 50, doch nur etlich 30 bekhommen, gefangen ... Den Letzten verwichenenes (M.) seindt Ihre fürstliche gnade die Hertzogin von Hollstain auß Polln hier durch und übernacht verbliben, woher auch Ihre fürstliche gnade die Presidentin sambt der Freyle von Stirheimb khommen, welchen mein Herr in der Loreto-Khapellen den rokh gekhüssset, und sie vermerkt worden einer absonderlichen Lustigkeit, alß hat der Paul Adam [Freidt] sambt dem Präceptor und anderen Ihr ein schlichte Müsic offeriert, welche sie auch mit großen Contento angenommen, wie dan auch sambt der freyle von Stirheimb den Damasballet gedanzet und sich liberal gegen die Musicanten getzeigt, ...*“ Dopis Bartoloměje Schwarzmana knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 7. října 1673. TAMTÉŽ, s. 8.

⁵⁰⁴ V době vydání instrukce bylo Josefu Karlovi z Ditrichštejna 10 roků a Walteru Xaverovi 9 let. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 286; I. CERMAN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 160.

otce Ferdinanda z 8. února 1673 adresovaná preceptorovi Bartoloměji Josefu Vojáčkovi.⁵⁰⁵ Z rozvrhu je zřejmé, že oba mladíci každý den vstávali vždy v 8 hodin ráno. Ze svých lůžek však nesměli hbitě seskočit, ale pomalu se zvednout a odložit peřinu. V průběhu této procedury určený služebník či preceptor otevíral okenice.⁵⁰⁶ Následovala modlitba, která netrvala déle než 15 minut. Během ní Karel Josef a Walter Xaver z Ditrichštejna vzývali Ježíše Krista s Pannou Marií a děkovali Všemohoucímu, „*das er sie dise nacht hat überleben lassen, mit bit das sein getliche güethe sie ferner dises tag von allen sunden unnd unglückh gnediglich behüeten.*“⁵⁰⁷ Až poté mohli oba šlechtici vstát z postele, obléci se a opláchnout si obličej. Poté poklekli a před domácím oltářem se „*mit lauter stümm langsam, verständlich*“ ještě jednou – německy, za přítomnosti služebníka, pomodlili. Posnídali polévku a od půl deváté do půl jedenácté se věnovali německé a latinské četbě či psaní. V 11 hodin zamířili „*zu der ambt der khayserlichen mees.*“ Důležitou roli v denním rozvrhu mladíků hrál také volný čas a prostor pro zábavu.⁵⁰⁸ Po absolvování mše si proto zpřijemnil program třicetiminutovou hrou; při ní se nesměli unavit ani uhřát. Pokud zbývala nějaká doba do podávání oběda, trávili jí rozmluvou se svými vychovateli, kteří zodpovídali případné dotazy urozenců a prověřovali jejich nově získané schopnosti. Také před poledním jídlem nechyběla krátká prosba k Bohu. Po obědě následoval půlhodinový odpočinek a po něm další výuka. Během odpočinku opět hovořili se služebníky, nebo se bavili hrou na zahradě. Pokud se některému ze šlechticů zastesklo po rodičích, „*so können unsere söhne zu unß, oder zu unsere gemahlin gehen.*“⁵⁰⁹ Odpoledne se znovu ponořili na dvě hodiny do studia. V půl osmé se pomodlili a zasedli k večeři. Během jídla měli na oba chlapce dohlížet dva služebníci, aby se dostatečně nasýtli. Do postele uléhali v devět hodin a třicet minut. Ještě předtím však poklekli, pomodlili se, svlékli se a zamířili na lůžko. Tam se pokřižovali, „*darbey die namen JESUS, MARIA sprechen und das weichwasser nemen.*“⁵¹⁰

Každodenní stereotyp mladých Ditrichštejnů však čas od času mohly narušit nepředvídatelné či slavnostní události. Zejména o církevních svátcích a o nedělích vstávali urozenci později – mezi devátou a půl desátou. V těchto dnech mířili k jezuitům, kde

⁵⁰⁵ „*Instruction für unseren auffwarter, welcher pro interim bis auff weitere disposition auff unsere zwey söhne Carolum und Walterle achtung geben wirdt.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1582, kart. 358, fol. 2-7.

⁵⁰⁶ Dvůr mladých Ditrichštejnů čítal celkem 12 osob. Kromě preceptora Bartoloměje Josefa Vojáčka k němu patřil hofmistr Robšický, komorník, páže, 3 lokajové, kočí, 2 pacholci do stájí, kuchařka a její pomocník, topič. TAMTÉŽ, fol. 8-9.

⁵⁰⁷ „*Instruction für unseren auffwarter, welcher pro interim bis auff weitere disposition auff unsere zwey söhne Carolum und Walterle achtung geben wirdt.*“ TAMTÉŽ, fol. 2-7, bod 3.

⁵⁰⁸ K významu her srov. M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 68.

⁵⁰⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1582, kart. 358, fol. 2-7, bod 10.

⁵¹⁰ TAMTÉŽ, bod 14.

zpravidla vykonali svátost smíření. K ní měli přistupovat přinejmenším dvakrát do měsíce, „*doch müssen sie nit gar zu scrupulosi gemacht werden, weillen davon nur melancoley entstehet.*“⁵¹¹ V neděli se také pravidelně věnovali četbě a výkladu katechismu, popřípadě navštěvovali některé další vídeňské kostely. Ferdinand z Ditrichštejna rovněž doporučoval, aby synové alespoň jednou týdně vykonali návštěvu spojenou s obědem u nejvyššího komorníka císaře Jana Maxmiliána z Lamberku, u nevlastního bratra knížete – hraběte Filipa Zikmunda z Ditrichštejna, u blíže neurčeného příslušníka rodu Lobkoviců⁵¹² a u knížete Karla Theodora Otty ze Salmu. Jednou za 14 dní zavítali k prezidentovi dvorské komory Kryštofu Abelemu, ke dvorskému kancléři Janu Pavlu Hocherovi, k zemskému maršálkovi a Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu.⁵¹³

Ferdinand z Dietrichsteina si patrně také uvědomoval nízký věk svých synů a náročnost výchovného programu, který pro ně sestavil. Proto nařídil, aby jedno odpoledne v týdnu věnovali „*recreation*“, během níž si měli na dvě nebo tři hodiny někam vyjet kočárem; v případě špatného počasí „*sich zu hauß recreriren*“. Neustále zdůrazňoval, že největšího pokroku při výuce dosáhnou Karel Josef a Walter Xaver z Ditrichštejna zejména tehdy, jestliže budou zdraví a veselí. Z toho důvodu zakazoval jakékoliv nebezpečné hry, při kterých hrozilo zranění či nějaká jiná tělesná újma. Také doporučoval, aby pravidelně jedli čerstvé ovoce a v obzvláště horkých dnech jim byl zabezpečen dostatečný přísun tekutin.⁵¹⁴ Důležitou roli při péči o zdraví urozených mladíků hrála také hygiena.⁵¹⁵ Ferdinand z Ditrichštejna dbal ve svém nařízení především na čistotu pokojů, které jeho synové obývali. Za možné nositele nemocí považoval zejména okrasné ptactvo a psy, „*dan solche nur üblen geschmach verursachen*“. V případě, „*das unsere söhne nit woll ausstehen, oder ein, oder zwo nachten nitt woll schlaffen oder essen theten, so wirdt er solches unuß, oder unserer gemahlin alsobaldt andeiüten, auch den diener anbefohlen, das er alle tag den urin fleisig besehe und ihme referire, wie er solchen befündet, auch ob die excrementa genugsam verdeüet, oder nit, und werden unsere sohnen zu gewehnen sein, das sie alle morgen unteren anlegen auf der stuel gehen.*“⁵¹⁶

Jinou možnost, která se ve výjimečných případech nabízela vybraným urozencům, avšak v případě Ditrichštejnů ji nelze prokázat, představovala výchova společně s dětmi

⁵¹¹ TAMTÉŽ.

⁵¹² Snad šlo o nejvyššího hofmistra císaře Václava Eusebia z Lobkovic. O vztahu Ferdinanda z Dietrichsteina a Václava Eusebia z Lobkovic níže, kapitola „*Komunikační síť Ferdinanda z Ditrichštejna.*“

⁵¹³ TAMTÉŽ, fol. 11.

⁵¹⁴ TAMTÉŽ.

⁵¹⁵ Srov. také předchozí odstavec.

⁵¹⁶ TAMTÉŽ.

císařského páru. Takové vysoké pocty se dostalo jen několika málo šlechtickým osobám.⁵¹⁷ Roku 1619 byli nejvyšší kancléř Království českého Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a Jaroslav Bořita z Martinic vyzváni, aby vyslali své syny Václava Eusebia z Lobkovic a Jiřího Adama Bořitu z Martinic do Štýrského Hradce, kde po nějakou dobu vyrůstali společně s potomky Ferdinanda II. Štýrského.⁵¹⁸ Vzájemné styky pak pokračovaly i během pobytu Václava Eusebia z Lobkovic ve Vídni v letech 1619-1622. V případě tohoto urozence však čas strávený ve společnosti následníka trůnu, následný odjezd a studium na jezuitské koleji v Praze znamenaly ještě jednu významnou skutečnost. Jeho otec Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic prostřednictvím vlastních dopisů často syna nabádal k intenzivnějšímu studiu. Výchovu arciknížete Ferdinanda používal jako srovnávací měřítko pro svého dědice. Václava Eusebia pravidelně informoval o studijních úspěších infanta, čímž se jej snažil motivovat k ještě vyšším výkonům.⁵¹⁹

Stejně výchovy jako Václavu Eusebiovi z Lobkovic či Jiřímu Adamovi Bořitovi z Martinic se dostalo i Janu Karlu Jáchymu Slavatovi, jehož matku Františku Slavatovou z Meggau jmenoval roku 1648 Ferdinand III. hofmistryní svého druhorozeného syna a pozdějšího císaře Leopolda I.⁵²⁰ Právě Františka Slavatová z Meggau vzala s sebou k císařskému dvoru do Vídně svého osmiletého syna.⁵²¹ Mezi arciknížetem a mladým Slavatou vznikl během několikaletého společného pobytu úzký vztah, jenž přetrval až do smrti Jana Karla Jáchyma roku 1690. Jeho průvodním jevem byla bohatá a vzájemná srdečná

⁵¹⁷ Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 237; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA a kol., *Dvory velmožů*, s. 8-9; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 167-169.

⁵¹⁸ Miloslav VOLF, *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm ve světle své korespondence*, Praha 1972, s. 11-12; TÝŽ, *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, Střeďočeský sborník historický 7, 1972, s. 79-80; P. MAREK, *Dětství a dospívání*, s. 74-75; P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 60; J. HRDLÍČKA, *Synové „velkých“ otců*, s. 253-254.

⁵¹⁹ „Al Vencel os encomiendo, dadle un beso y decidle que el Archiduque Ferdinando ya a acabado su logica, estudia la fisica y matematica. Que el acabe tambien su logica y bien.“ Dopis Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic své ženě Polyxeně z 26. února 1624. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 266.

⁵²⁰ O tom dopis Františky Slavatové z Meggau svému švagrovi Adamu Pavlu Slavatovi z 28. března 1648. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C 2a, kart. 25. František TISCHER, *Životopis Jana Karla Joachima hraběte Slavaty z Chlumu a Košmberka, generála Karmelitánův v Římě pod jménem klášterním P. Karel Felix a Santa Theresia*, Ohlas od Nežárky 1, 1871, s. 9-10; Sylva ŘEŘICHOVÁ, *Franziska von Meggau, verhelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen der oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 361-383, zde s. 371-372; P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*; Petr MATOUŠ, *Carolus Felix a S. Theresia. Příspěvek k poznání karmelitánského řádu*, České Budějovice 1999, s. 102 (Diplomová práce).

⁵²¹ „A prima aetate, sub auctera Matris piissimae foeminae disciplina educatus, transivit in Aulam Caesaream, in qua sub optimis Magistris excoluit mores et ingenium, Rectoricas, ac Philosophicas emensus.“ Eusebio ab OMNIBUS SANCTIS, *Enchyridion chronologicum Carmelitarum Discalceatorum Congregationis Italiae, sub titulo S. P. Eliae Prophetae*, Roma 1704, s. 440. Srov. také P. MATOUŠ, *Carolus Felix a S. Theresia*, s. 112.

korespondence.⁵²² Také někteří další potomci významných dvorských hodnostářů využívali možnosti ještě v dětství nahlédnout do zákulisí vídeňského dvora, avšak pouze při příležitostných návštěvách u svých rodičů a známých.⁵²³ Právě během pobytu v metropoli habsburského soustátí se mladíkům nabízela příležitost podrobněji se seznámit s dvorským prostředím i s některými příslušníky panovnickovy rodiny. Jejich největší pozornost přirozeně upoutala především setkání s císařským párem.⁵²⁴ Pro třináctiletého Václava Eusebia z Lobkovic bylo velkou poctou, když během návštěvy jednoho z vídeňských kostelů roku 1622 potkal Ferdinanda II. a Eleonoru Gonzagovou. „*Oba mu podali ruku, načež císařovna řekla, že vyrostl.*“⁵²⁵ Mnohem důležitější aspekt těchto pobytů však představovalo navázání známostí s některými významnými dvořany a úředníky z bezprostředního okolí panovníka či zahraničními návštěvníky Vídně.⁵²⁶ Tak se v listopadu 1622 otevřela před Václavem Eusebiem z Lobkovic možnost seznámit se s kolínským arcibiskupem Ferdinandem Bavorským a mohučským kurfiřtem Janem III. Schweickartem z Kronbergu a krátce s nimi rozmlouvat.⁵²⁷ Mezi osoby, s nimiž přicházel pravidelně do styku Jan Karel Jáchym Slavata a které dohlížely na jeho výuku, patřili první komorník arciknížete Leopolda hrabě Markvart

⁵²² Korespondence pozdějšího císaře Leopolda I. s Janem Karlem Jáchymem Slavatou se skládá z 51 listů panovníka z let 1675-1690. Je uložena v SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III M 2b, kart. 56. K tomu také P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*.

⁵²³ O příležitostných pobytech mladého Leopolda Ignáce z Ditrichštejna v sedmdesátých letech 17. století ve vídeňském paláci jeho otce Ferdinanda z Ditrichštejna svědčí několik dopisů, které publikoval J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 9-13.

⁵²⁴ V polovině dubna 1697 pozval k návštěvě metropole habsburského soustátí svého syna Adama Františka kníže Ferdinand ze Schwarzenberku. Dne 25. dubna 1697 uvedl mladého šlechtice do dvorské společnosti a „*habe ich für nötig befunden, Ihro Majestät dem könig [Josef I.] ut domino suo futuro atque presenti, ihn vorstelen.*“ Ještě ten samý den oba navštívili císařský pár v jejich soukromých komnatách. Panovnice dovolila mladému šlechtici společensky vysoce ceněný polibek ruky. I nazítří pokračoval Adam František ze Schwarzenberku v seznamování se s císařským dvorem. Nejvyšší hofmistr Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské vyprosil svému potomkovi audienci u arciknížete Karla. Během několikadenního pobytu v hlavním městě monarchie také podnikl s Adamem Františkem několik procházek, při nichž jej seznámil s pravidly a nástrahami každodenního života metropole habsburského soustátí a císařského dvora: „*Hab ich dem gedachten meinen sohn mit mier spaziren gefüret undt ihme viel, was einem edelman zuestendig ist, viel vermeldt. Nach welchen discours ich ihme selbst zu den erzherzog Carl gefüret undt verlangt Ihro Durchleuchtigste, solten ihme zu den handtkuss admittiren, so auch geschehen ist.*“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 26. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. K návštěvě Adama Františka ze Schwarzenberku ve Vídni v dubnu 1697 podrobněji R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 104-105. Srov. J. SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína*, s. 379; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 135.

⁵²⁵ „*El Vençel esta bueno y bonito en yendo ala Iglesia el Emp[erad]or le dio la mano y la Emperatriss tambien dissiendo que creçia mucho.*“ Dopis Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic své ženě Polyxeně z 28. června 1622. P. MAREK (ed.), *Svědectví O ztrátě starého světa*, s. 221.

⁵²⁶ M. HENGERER, *Adelsintegration*; TÝŽ, *Court and Communications*; M. HENGERER – R. SCHLÖGL, *Politische und soziale Integration*; J. HIRSCHBIEGEL, *Der Hof als soziales System*; V. BŮŽEK – G. PÁLLFY, *Integrace šlechty*; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 103.

⁵²⁷ „*El de Magontia y Colonia han preguntado luego de Vos y si Verneis aca que dessean Veros y ser[vir]os en particular el de Colonia. El Vençel les hablo y selos encomendo le Vieron de buena gana.*“ Dopis Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic své ženě Polyxeně z 27. listopadu 1622. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 230.

Fugger nebo jezuita Jan Eberhard Neidhart. Po Neidhartově odjezdu do Španělska v roce 1649 vystřídali duchovního další dva vzdělaní členové „*Societatis Jesu*“ – dvorní kaplan Lorenz Aidinger a Kryštof Filip Müller.⁵²⁸

III.2 Kavalírské cesty

Po ukončení studia na jezuitských gymnáziích se vydávali mnozí mladí urozenci na studijní cestu po západní Evropě.⁵²⁹ Šlechtické rodiny si již od poloviny 16. století osvojily posílat své syny na akademické ústavy ve Francii, Itálii, Nizozemí, Římsko-německé říši či v kantonech Švýcarského spříseženstva, aby tam dokončili své vzdělání.⁵³⁰ Výjimečně zavedla cesta urozence na Britské ostrovy a do Španělska.⁵³¹ Šlo o jakýsi rituál nebo „iniciační obřad,“ jenž označoval přechod od mládí k dospělosti.⁵³² Až v průběhu tohoto putování se dospívající

⁵²⁸ J. MIKULEC, *Leopold I.*, s. 15; P. MATOUŠ, *Carolus Felix a S. Theresia*, s. 111-112.

⁵²⁹ G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 162; Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti. Problémy a úkoly českého výzkumu*, in: L. Bobková – M. Neudertová (edd.), *Cesty a cestování*, s. 9-22; TÝŽ, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě. Cestování jako činitel kulturní a politické integrace*, ČČH 88, 1990, s. 661-682, zde s. 669. K sémantickému významu termínu „kavalírská cesta“ více M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 18-23; I. CERMAN, *Bildungsziele – Reiseziele*, s. 49-50.

⁵³⁰ E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavaliertour*, s. 408-434; Jörg Jochen BERNS, *Peregrinatio academica und Kavaliertour. Bildungsreisen junger Deutscher in der Frühen Neuzeit*, in: Conrad Wiedemann (ed.), *Rom – Paris – London. Erfahrung und Selbsterfahrung deutscher Schriftsteller und Künstler in den fremden Metropolen. Ein Symposium, Stuttgart 1988 (= Germanistische-Symposien-Berichtsbände 8)*, s. 155-181; Gian P. BRIZZI – Jacques VERGER (edd.), *Università dell'Europa. Gli uomini e i luoghi nei secoli XII-XVIII*, Milano 1993; Klaus GARBER – Heinz WISMANN (Hgg.), *Europäischen Sozietätsbewegung und demokratische Tradition: Die europäischen Akademien der frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung I-II*, Tübingen 1996; A. STANNEK, *Telemachs Brüder*; M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*; R. BABEL – W. PARAVICINI (edd.), *Grand Tour. Z českých historiků Z. HOJDA, „Kavalírské cesty“*; TÝŽ, *Le grandezza d'Italia*; Ivo CERMAN, *Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka*, ČČH 102, 2003, s. 818-853; TÝŽ, *Zrození osvícenského kavalíra*; TÝŽ, *Bildungsziele – Reiseziele*; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 178-203. Podrobnou bibliografii prací českých historiků k tomuto tématu sestavili Zdeněk HOJDA – Vít VLNAS, *Cesty a cestovatelé v raném novověku. Katalog výstavy*, Litoměřice 1994, s. 53-62 a Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003², s. 130-149.

⁵³¹ O tom například rukopisný itinerář „*Descriptio seu annotatio locorum et civitatum et quidquid in eis notatu dignum occurit, quae in circuitu meo una cum fratribus per totum Belgium et partem episcopatus Leodiensis sicut et praecipuam partem Angliae et partem Galliae Lovanio Parisios usque, qui terminus illius itineris erat, vidi*“ bratrů Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberka ze druhé poloviny června 1663, jehož část vydali Zdeněk KALISTA, *České baroko. Studie, texty, poznámky*, Praha 1941, s. 190-195; Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989, s. 294-312. Srov. také Simona BINKOVÁ, *Španělsko pohledem českých cestovatelů 17. století*, in: *České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů*, Ostrava 1996, s. 81-90; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*.

⁵³² Kaspar von GREYERZ, *Religion in the Life of German and Swiss Autobiographers (Sixteenth and Early Seventeenth Centuries)*, in: týž (ed.), *Religion and Society in Early modern Europe 1500-1800*, Boston-London-Sydney 1984, s. 223-241, zde s. 228; M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 12-13; I. CERMAN, *Zrození osvícenského kavalíra*, s. 160; TÝŽ, *Bildungsziele – Reiseziele*, s. 52; G. HEISS, *Bildungs- und Reiseziel österreichischer Adelige*, s. 219.

šlechtic měnil ve skutečného kavalíra, který se blížil ideálu pravého dvořana.⁵³³ Končilo období dospívání, kdy se mladý šlechtic mohl bezstarostně věnovat nejrůznějším kratochvílím. V průběhu kavalírské cesty se od něj očekávalo, že nebude žít zahálčivým způsobem, ale bude pilně studovat. Urozeni se museli podřídit pevnému dennímu řádu, jenž bylo nutné bez výjimky dodržovat.⁵³⁴ Účel každodenního pevně stanoveného rozvrhu byl jednoznačný – naučit se osobní kázni a odvrátit se od zahálky.⁵³⁵ Na cestu za vzděláním se mladí šlechtici vydávali zpravidla mezi šestnáctým a dvacátým rokem věku.⁵³⁶ Ovšem existují i výjimky, kdy do cizích krajů zamířili dvanáctiletý Maxmilián III. z Ditrichštejna a jeho o rok starší bratr Ferdinand. Tento nízký věk synů Maxmiliána II. z Ditrichštejna lze vysvětlit skutečností, že oba mužští potomci se moravskému velmoži narodili až v pozdním věku a on si je přál co možná nejdříve uvést k panovnickému dvoru ve Vídni.⁵³⁷

Následující výklad o účelu a náplni kavalírské cesty se opírá především o detailní analýzu několika instrukcí,⁵³⁸ které od čtyřicátých let 17. století až do počátku 18. věku vydávali Ditrichštejnové pro své potomky.⁵³⁹ Těžiště kapitoly však spočívá především v detailním poznání kavalírské cesty Leopolda Ignáce z Ditrichštejna v letech 1680-1685. Onen ideální obraz naznačený v naučeních otce doplňuje bohatá korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna, jež vedl s potomkem, s některými dalšími členy jeho doprovodu a urozeni či duchovními, s nimiž se mladý Ditrichštejn během svého putování setkal.⁵⁴⁰ Právě Leopold Ignác z Ditrichštejna se v květnu 1680 vydal ve společnosti hofmistra Fabrizia de la Roche přes Norimberk, Frankfurt nad Mohanem a Kolín nad Rýnem do Nizozemí, odkud na počátku července zamířil na Britské ostrovy.⁵⁴¹ V polovině srpna však již pobýval ve Španělském

⁵³³ M. HINZ, *Rhetorische Strategien*, s. 11; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 480; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 308.

⁵³⁴ G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz*, s. 186.

⁵³⁵ G. HEISS, *Bildungs- und Reiseziel österreichischer Adelliger*, s. 217.

⁵³⁶ E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavalierstour*, s. 414; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 298-299.

⁵³⁷ J. KROUPA, *Ditrichsteinové*, s. 112; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 302.

⁵³⁸ K tomu podrobněji T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*.

⁵³⁹ Jde především o instrukci, kterou roku 1649 vydal kníže Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna, která je uložena MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1583, kart. 352; o instrukci Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1670-1674 nevlastnímu bratrovi Filipu Zikmundovi z Ditrichštejna, TAMTÉŽ, inv. č. 1585, kart. 360; o instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1680-1685 pro syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna a jeho hofmistry Fabrizia de la Roche a Jakuba Pauli, TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362; o instrukci Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1682-1684 druhorozenému synovi Karlu Josefovi z Ditrichštejna, TAMTÉŽ, inv. č. 1589, kart. 363.

⁵⁴⁰ Vzájemná korespondence čítá více než 800 folií. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362.

⁵⁴¹ Podrobně zrekonstruovat kavalírskou cestu Leopolda Ignáce z Ditrichštejna po západní Evropě v letech 1680-1685 lze především na základě bohaté korespondence, kterou společně s hofmistry vedl se svým otcem. Zajímavý pramen nabízí také seznam listů Ferdinanda z Ditrichštejna, do něhož si zaznamenával „*Lettere ricevute dal signore de la Roche*“ a následně si zapsal, kdy na došlé dopisy odpovídal. TAMTÉŽ, fol. 609-610.

Nizozemí – na katolické univerzitě v Lovani. Tamní studium střídal s návštěvami dvora španělského místodržitele v Bruselu. Koncem února 1681 se objevil v Paříži. Právě metropole Francouzského království se stala místem více než dvouletého pobytu Leopolda Ignáce z Ditrichštejna. Během něho využíval možnosti cestovat a poznávat krásy Francie, zejména blízké i širší okolí Paříže. Odtud se v březnu 1683 odebral do Turína a přes kantony Švýcarského spříseženstva a Římsko-německou říši zpět do Vídně. Po krátkém odpočinku a přijetí nového hofmistra – Jakuba Pauliho – se dalším cílem putování Leopolda Ignáce z Ditrichštejna stal Apeninský poloostrov. V průběhu dvou let postupně navštívil Benátky, Sienu, Loreto, Neapol, Milán a samozřejmě Řím. Svoji kavalírskou cestu ukončil v zimních měsících roku 1685.⁵⁴²

Důležitá role ve formování osobnosti mladého šlechtice v průběhu cesty po západní Evropě připadla hofmistrovi, který měl na starosti celý doprovod urozence, řešil personální záležitosti, spravoval pokladnu a vedl účetnictví.⁵⁴³ Ovšem úloha hofmistra zasahovala mnohem dále. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout především jeho sociální úlohu. Hofmistrův vliv na svěřeného mladíka byl veliký, neboť právě on se největší měrou podílel na formování povahových vlastností jedince, vyučoval jej a doprovázel do společnosti.⁵⁴⁴ Po dobu putování navíc přebíral odpovědnost za vzdělání mladíka, neboť vystupoval současně jako reprezentant knížecí autority. K tomu obdržel nutné instrukce a příslušné pravomoce.⁵⁴⁵ Na základě těchto dekretů měl svěřenec hofmistra ve všem poslouchat jako svého „*secundum*

⁵⁴² TAMTÉŽ.

⁵⁴³ Hofmistrovi podléhalo několik dalších osob, které se staraly o přípravu pokrmů a šlechticovu tabuli, obsluhu při stolování, osobní věci a zajištění dopravy. P. TÖBBICKE, *Höfische Erziehung*, s. 89-90; E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavaliertour*, s. 413-414; Gernot HEISS, *Standeserziehung und Schulunterricht. Zur Bildung des niederösterreichischen Adelligen in der frühen Neuzeit*, in: *Adel im Wandel*, s. 391-407, zde s. 400; Jaroslav PÁNEK, *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*, OH 3, 1993, s. 167-175, zde s. 169. K významu hofmistra během kavalírských cest Max DVOŘÁK (ed.), *Dva deníky dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1896, s. 2-3; František HRUBÝ, *Etudiants Tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale à la fin du 16e et au début du 17e siècle*, Brno 1970, s. 17-18; A. HOLASOVÁ, *Cesta za vzděláním*, s. 45-47; Ludwig FERTIG, *Die Hofmeister. Ein Beitrag zur Geschichte des Lehrerstandes und der bürgerlichen Intelligenz*, Stuttgart 1979, s. 4; Anton SCHINDLING, *Die protestantischen Universitäten im Heiligen Römischen Reich deutscher Nation im Zeitalter der Aufklärung*, in: Notker Hammerstein (ed.), *Universitäten und Aufklärung*, Göttingen 1995 (= *Das achzehnte Jahrhundert. Supplementa 3*), s. 9-20, zde s. 14; M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 84 a 95-96; Gaetano PLATANIA, *A proposito di viaggi e viaggiatori: qualche osservazione e generiche riflessioni in margine al viaggio „a vuoto“ del viterbese Marc'Aurelio Camisani nella Polonia di Giovanni III Sobieski*, in: týž (ed.), *Viaggiatori da e per la Tuscia, Viterbo 2003* (= *Viaggi e Storia 1*), s. 41-92, zde s. 49-50; Elisabeth GARMS-CORNIDES, *Hofmeister auf Grand Tour*, in: R. Babel – W. Paravicini (edd.), *Grand Tour*, s. 255-274.

⁵⁴⁴ L. FERTIG, *Die Hofmeister*, s. 3; M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 48-49.

⁵⁴⁵ „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 237-242; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 117-119. Ovšem podrobné instrukce, které se týkaly průběhu cesty, nedostával pouze hofmistr, ale i další členové doprovodu mladého šlechtice, zejména komorníci. O tom MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 308-311 a 312-316. Srov. M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 88.

parentem," řídit se radami zkušenějšího a respektovat jeho autoritu.⁵⁴⁶ Závažnost výběru vhodného „*magistrum curiae*“ si velmi dobře uvědomovali i otcové a s předstihem se snažili opatřit svému potomkovi kvalitního a zkušeného průvodce.⁵⁴⁷ Podle dobového svědectví to musel být vzdělanec, který ovládal několik jazyků, vystudoval právnické disciplíny a dostatečně si osvojił vhodné pedagogické postupy.⁵⁴⁸ Takovou osobu nebylo snadné nalézt. Každý urozenec zapojil do hledání své příbuzné, přátele a známé. Právě jejich doporučení měla značnou váhu při výběru konkrétního kandidáta.⁵⁴⁹ Mezi nejznámější průvodce mladých šlechticů z českých zemí patřil kolem poloviny 17. století učený právník Daniel Kryštof Krásný z Palatina, který v roce 1642 doprovázel po západní a jižní Evropě Jaroslava a Františka Koce z Dobrše, v letech 1645-1648 Humprechta Jana Černína z Chudenic a Rudolfa Rašína z Rýzmburka. O rok později – 1649 – jej najal pro své potomky také Maxmilián II. z Ditrichštejna.⁵⁵⁰ Mnohem častěji se však o každodenní potřeby mladíků starali hofmistři, kteří nepocházeli ze zemí Koruny české, ale z románského prostředí.⁵⁵¹ Právě oni se mohli pochlubit mnohem důkladnější znalostí místních poměrů a také již dříve

⁵⁴⁶ Tím, že otec jmenoval svého zákonného zástupce, si vytvořil jakousi pojistku, že jeho nařízení budou během mnohaletého putování dodržována a zachována. Velmi přesně popsal v dopise adresovaném Ferdinandovi z Ditrichštejna vztah hofmistra a mladého kavalíra Fabrizio de la Roche, hofmistr Leopolda Ignáce z Ditrichštejna: „... noi viviamo come padre et figliuolo, benché delle volte gli do delle passate a assai rigorose per costringerlo ai studii.“ Blíže nedatovaný dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizia de la Roche – jeho otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1682. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 697-698. O tom, že vztah hofmistra ke svěšenému chovanci byl velmi těsný, svědčí i oslovení. V dopisech adresovaných šlechticovu otci Fabrizio de la Roche často tituloval mladíka slovním spojením „*mio amatissimo Leopoldo*.“ TAMTÉŽ, fol. 528-529, dopis hofmistra ze 4. prosince 1683. Srov. také Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 100, 138; P. TÖBBICKE, *Höfische Erziehung*, s. 55-56; M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, s. 87-88.

⁵⁴⁷ O nezastupitelném místě hofmistra v průběhu kavalírské cesty svědčí i jejich četná korespondence s otci mladých šlechticů. Ti si plně uvědomovali jeho velký vliv na formování osobnosti mladíka a doporučovali, aby co nejvíce pečoval o své zdraví, neboť na hofmistrově dobré tělesné i duševní kondici také závisela „*la buona educatione del mio figliolo*.“ Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi Fabrizioovi de la Roche z 5. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 317-320. Srov. L. FERTIG, *Die Hofmeister*, s. 115-125; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 474.

⁵⁴⁸ „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres*.“ MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 237-238; J. KROUPA, *Dietrichsteinové*, s. 112-113. Podle Ferdinanda z Ditrichštejna měl být hofmistr osoba, která „*stà in compagnia del mio figliuolo, e hà congiuntamente cura di lui, e buon gentilhuomo et di rare qualità, é stato adoperato in molti negotii, d'importanza, e adesso quasi ecclesiastico* ...“ Koncept nedatovaného dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hraběti Františku Zikmundu Thurn-Taxisovi, císařskému vyslanci u Benátské republiky v letech 1680-1685, z roku 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 617-618. Srov. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 47.

⁵⁴⁹ M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 180.

⁵⁵⁰ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 169; J. KROUPA, *Dietrichsteinové*, s. 122-123; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 302.

⁵⁵¹ Ti se navíc často vystřídali, jestliže mladík zamířil do jiné evropské země. Názorným příkladem takového postupu je kavalírská cesta Leopolda Ignáce z Ditrichštejna. Zatímco v první etapě 1680-1683, jejímž hlavním cílem byl královský dvůr v Paříži a Versailles, mladého Ditrichštejna doprovázel hofmistr Fabrizio de la Roche, v následujícím období 1683-1685, kdy Leopold Ignác z Ditrichštejna zamířil na Apeninský poloostrov, stál v čele cestovního dvora Jakub Pauli. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362; J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 61; J. KROUPA, *Dietrichsteinové*.

vybudovanou sítí přátel a známých. Tyto vazby usnadnily jejich svěřencům rychlejší integraci do tamní urozené společnosti.⁵⁵²

„*Magister curiae*“ současně vystupoval jako mentor, který vlastním chováním a dalšími vnějšími projevy šel svému chovanci příkladem. Jeho práce nebyla lehká, neboť musel regulovat veškeré jednání svěřence. Podle mínění Ferdinanda z Ditrichštejna „*un gouverneur ne doit jamais agir avec rigueur, ou la douceur et les remonstrances peuvent faire leur coup; il doit pourtant esere bien jaloux de son autorité, la quelle essant une fois perdiie, il sera toujours mesprisè, et en danger de perdre avec soy les jeunes seignours, dont il a le soing.*“⁵⁵³ K nezbytné výbavě hofmistra patřilo umění chválit mladého šlechtice a současně vytýkat chyby, kterých se v daných situacích dopustil. Ovšem pochvala nesměla být příliš častá, aby dospívající kavalír nezpychl. Na druhé straně „*laudatio*“ mělo ve výchovném procesu nezastupitelné místo, neboť stimulovalo urozence k dalším výkonům. Ovšem muselo být přiměřené, aby si na ně příliš nezvykl.⁵⁵⁴ Pokud by se tak stalo, mohlo mít spíše škodlivý účinek. Mnohem důležitější než pochvala, proto bylo vytknutí konkrétních chyb. Ferdinand z Ditrichštejna zakazoval hofmistrovi kárat potomka na veřejnosti. Jestliže by to učinil, pošpinil by v očích raně novověké společnosti čest mladého šlechtice, která představovala jednu z nejvyšších společenských konstant.⁵⁵⁵ Své výtky si musel nechat až na pozdější dobu, kdy o samotě, bez jakýchkoliv diváků, mohli v soukromí prodiskutovat chyby, jichž se dopustil.⁵⁵⁶ Kdyby „*magister curiae*“ nedodržel stanovený postup a před ostatními napomenul svého svěřence, mohlo takové jednání přerůst ve vzájemný konflikt. Otec

⁵⁵² Ve službách Leopolda Ignáce z Ditrichštejna je možné zaznamenat Itala de la Roche, u Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic Benedetta Manfrediho. V čele dvorů Dominika Ondřeje z Kounic a mladých Lichtenštejnů v sedmdesátých letech 17. století stál Arnošt Melchior Nuvolara, původem z Lüttichu. G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 43; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät*, s. 159 a 176. Srov. také předchozí poznámka.

⁵⁵³ „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes Seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un Gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 237.

⁵⁵⁴ „*PS queste segnanti qualità si troveranno nel conte Leopoldo: 1 monterà benissimo a cavallo; 2 corre ben l'anello; 3 corre ben'la carriera delle test; 4 tirera ben'di spada; 5 balla divissamente ballo, et balletto; 6 gioccherà bene del clavicordio; 7 dissegnera politamente; 8 canterà da cavagliere in conversatione; 9 ginocca benissimo della pallacorda; 10 porterà palite francese; 11 diventerà destramente colla gipsiora cioe fa il manigoldo mollo politto.*“ Dopis hofmistra Fabrizia de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. srpna 1682. TAMTÉŽ, fol. 479-480.

⁵⁵⁵ Ke cti raně novověkých urozenců více níže, kapitola „*Honor est praemium virtutis.*“

⁵⁵⁶ „*Un gouverneur ne doit jamais reprendre un seigneurment publiquement, et s'il arrive, qu'un jeune seigneur soit à table soit a la promenade, ou autrement a la praesence de son gouverneur, et en compagnie des autres seigneurs, diser quelques paroles dishonnettes ou mal à propos. il doit faire semblant de les avoir pas entendu, mais apres en particulier il le doit vivement faire connoître, que les paroles dishonnettes sons indignes d'un cavallier, et qu un discours mal formè le taxe de peu d'esprit.*“ O tom „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres.*“ TAMTÉŽ, fol. 237. Srov. P. TÖBBICKE, *Höfische Erziehung*, s. 105.

dospívajícího kavalíra případnou nevraživost mezi oběma osobami nejčastěji řešil výměnou hofmistra.⁵⁵⁷

Pokud by „nezdárný“ syn nechtěl spolupracovat při správné výchově a protivil se obsahu instrukcí, měl hofmistr tuto skutečnost ihned sdělit otcí.⁵⁵⁸ Jako kontrolní nástroj odpovídajícího průběhu kavalírské cesty a dobrých studijních výsledků potomka Ferdinanda z Ditrichštejna sloužila vzájemná výměna listů mezi knížetem, Leopoldem Ignácem z Ditrichštejna a hofmistrem.⁵⁵⁹ Tímto způsobem si rodič udržoval jasnou představu o každodenním životě budoucího dědice v daleké cizině a v případě nespokojenosti mohl ihned zasáhnout. Podle Ferdinanda z Ditrichštejna stačilo, aby jej hofmistr informoval o pokrocích mladého hraběte jednou v průběhu patnácti dnů. Jestliže by se však přihodilo něco neočekávaného, o čem bylo nutné knížete zpravit, měl to bezodkladně učinit.⁵⁶⁰ Ovšem ani Ferdinand z Ditrichštejna v letech 1680-1683 nezapomněl, neboť podle svědectví Fabrizio de la Roche adresoval kníže Dietrichsteina celému doprovodu mladého kavalíra celkem 210 dopisů.⁵⁶¹ To Václav Eusebius z Lobkovic požadoval, aby mu hofmistr jeho syna Ferdinanda Augusta Leopolda – Benedetto Manfredi – podával zprávy častěji – alespoň jednou týdně.⁵⁶² V tomto ohledu hráli důležitou roli jakýchsi neutrálních informátorů komorníci, kteří si zachovávali od hofmistra i od mladého kavalíra určitý odstup a často „*sine ira et studio*“ podávali hodnocení průběhu cesty.⁵⁶³ Když se blížil konec vzdělávací cesty po západní

⁵⁵⁷ E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavalierstour*, s. 428-434; T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 83.

⁵⁵⁸ Srov. koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi Fabrizioovi de la Roche z 5. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 317-320.

⁵⁵⁹ M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, zvláště s. 39-41; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 181-182.

⁵⁶⁰ „... *bastarà scriver ogni 15 giorni una volta, se non recoresse cosa straordinaria sarà molto bene che Leopoldo si pueghi e si cava sangue, avvisarò quando haverò questo per d'una per una, ...*“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi Fabrizioovi de la Roche z 10. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 693-695. Srov. také list Ferdinanda z Ditrichštejna Fabrizioovi de la Roche ze 13. září 1682. TAMTÉŽ, fol. 349-350.

⁵⁶¹ Dopis hofmistra Fabrizio de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. prosince 1683. TAMTÉŽ, fol. 528-529.

⁵⁶² „*E perché Io, e la Dilettissima mia Consorte desideriamo esser resi frequentemente consapevoli della salute, e profitto del nostro Figlio particolarmente quando risiederà in Siena, dovrà tanto lui, che il Manfredi dar ogni settimana distinta parte a Noi del suo stato ...*“ A. CATALANO, *L'educazione*, s. 118. O tom také instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2-6. Srov. Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 152.

⁵⁶³ V případě kavalírské cesty Leopolda Ignáce z Ditrichštejna informoval jeho komorník Adam Pavel Freidt otce mladého hraběte: „*Könte nicht sagen, das er noch dato in diesem culpable, man redet biesweilen der compagnie, welcher man sich nicht allezeit abthuen kan, etwas zugefallen, das offt einige hierüber nicht das beste urthl machen. Ihre Fürstliche Gnäde werden mir gnädig erlauben, das ich sage, ieher persohn seye uns nicht unbekandt, welche alzu scrupulos ihren einbildungen nachgangen, alles exagerirt und ex purissima passione unbedachtsamer weise, so ungleiche nachrichte ausgeschrieben.*“ Dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adama Pavla Freidta – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 312-316.

Evropě, sepsal hofmistr rozvahu o tom, v čem dospívající šlechtic vynikal, případně jaké byly jeho nedostatky.⁵⁶⁴

III.3 „Ideální“ kavalír očima Ditrichštejnů

Samotná kavalírská cesta musela svojí koncepcí a nákladností odpovídat mocenskému postavení, urozenosti a ambicím daného šlechtického rodu.⁵⁶⁵ Z podrobné analýzy instrukcí Maxmiliána II. a Ferdinanda z Ditrichštejna vyplývá, že zásadní úlohu během putování dospívajícího urozence po západní Evropě hrálo náboženství. Právě víra představovala jednu z nejdůležitějších hodnot raně novověkého člověka.⁵⁶⁶ Z toho důvodu bylo třeba vychovávat urozeného jedince „*nel timore di Dio*.“⁵⁶⁷ Budoucí dvorští hodnostáři i jejich otcové se k otázkám víry nestavěli nijak lhostejně. Vždyť právě církevní rituály se rozhodujícím způsobem podílely na psychickém vývoji mladíků a formování vlastní identity.⁵⁶⁸ Proto každý

⁵⁶⁴ „*Il suo figliuolo e qualificato incredibilmente et da tutti vien'chiamato, gloria nationis germanicae, al prossimo natale finirà i suoi essercitii tutti da maestro da poter'dan'lettione, ha finito il Tacito, nella musica quale era l'unica cosa che gli mancava per essere capace di tratener'dame, fu bellissima riuscita cosa stupenda è, che da principe haveva una ripugnanza desperata per tutte le cose, et cio ... ostante colle mie scaltrozze ho vinto ogni cosa et superato la sua rifragacche indole, con minaccie finte, hora con l'usinghe, horo con premii di vestiti, o cose simili. Onde io lo presente a Vostra Altezze come cavagliere formato, adesso lo fo corteggiano cio mi da fastidii infiniti. Mancano al suo figliuolo qualità intellectuali cioè, mathematiche, militarii et civili. Geographia, lingua italiana, politica, letteratura, et altre cose domestiche, quali da me so puol imparare tante che da nissun'altro maestro lo farà mai quando ne avesse dieci il giorno, et poi bisogna ch'io gli levi et tolghì qualità innatè che non han'buon odore, questo fura un gran colpo, et molto difficoloso.*“ Dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizia de la Roche – Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 3. října 1682. TAMTÉŽ, fol. 514-515.

⁵⁶⁵ „*Richiedendo l'obbligo Paterno, che il mio diletto Figlio Ferdinando ... e riceva instruttione conveniente alla conditione de suoi Natali, affinché insistendo nelle pedate de suoi Maggiori divenga habile a servire alla Maestà dell'Imperatore nostro Clementissimo Signore, et all'Augustissima Casa d'Austria, ...*“ Instrukce knížete Václava Eusebia z Lobkovic hofmistrovi jeho syna Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic – Benedettu Manfredimu – z 27. srpna 1673. A. CATALANO, *L'educazione*, s. 117.

⁵⁶⁶ W. EYMER, *Gutachten*, s. 15; K. von GREYERZ, *Religion in the Life*, s. 228; Johannes WALLMANN, *Johann Arndt und die protestantische Frömmigkeit. Zur Rezeption der mittelalterlichen Mystik im Luthertum*, in: Dieter Breuer (ed.), *Frömmigkeit in der Frühen Neuzeit. Studien zur religiösen Literatur des 17. Jahrhunderts in Deutschland*, Amsterdam 1984 (= Chloe. Beihefte zum Daphnis 2), s. 50-74, zde s. 53-55; Joachim BÄHLCKE, *Weltzugewandtheit und Persönlichkeitsbewusstsein in der frühneuzeitlichen Autobiographie. Die Selbstdarstellung des Schweizer Gelehrten Thomas Platter d. Ä.*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 717-745, zde s. 736; H. TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse*, s. 542; Thomas WINKELBAUER, *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*, in: B. Chocholáč – T. Knoz – L. Jan (edd.), *Nový Mars Moravicus*, s. 431-452, zde s. 431-432.

⁵⁶⁷ „*Erstlich und vorallem dingen haben gott vor augen, lieben und verren unsser liebe Frau, in den ubrigen observiren die gebat der kirchen und leben wie zue dem Christen.*“ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2. „*Il mio Figlio Ferdinando havrà a cuore il timore di Dio, e la pietà avanti qualsisia altra cosa a menerà una vita esemplare.*“ Instrukce knížete Václava Eusebia z Lobkovic hofmistrovi jeho syna Ferdinanda Augusta Leopolda – Benedettu Manfredimu – z 27. srpna 1673. A. CATALANO, *L'educazione*, s. 117.

⁵⁶⁸ P. TÖBBICKE, *Höfische Erziehung*, s. 94; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 115-117.

den začínali i končili modlitbou, často společně se svými služebníky.⁵⁶⁹ Orace neobsahovala sama o sobě pouze výzvu k vnitřnímu soustředění, ke kontemplaci, ale také ke koncentraci, k urovnání vnějších projevů. Byl to jakýsi prostředek sebedisciplinace, neboť náboženství patřilo k nejdůležitějším a neoddělitelným součástem života raně novověkého urozence.⁵⁷⁰ Navíc pravidelné modlení upevňovalo vztah šlechtice k Bohu a vedlo k poznatku, že právě On pevně řídí všechny kroky smrtelníků. Kromě častých a pravidelných modliteb nařizovali rodiče mladým cestovatelům pravidelně navštěvovat bohoslužby, při církevních svátcích vykonat zpověď a následně přijmout svátost oltářní.⁵⁷¹

Ruku v ruce s „pravou“ vírou se šířil i požadavek mravní čistoty, podle něhož měl jít šlechtic svým chováním a životním stylem příkladem služebnictvu, přátelům a známým. Nezastupitelné místo v průběhu vzdělávací cesty proto patřilo morálce.⁵⁷² Zejména otcové mladíků si velice zakládali na mravní čistotě a neustále napomínali své potomky, aby se snažili naznačený ideál beze zbytku naplnit. Příklad etického chování vyzdvihovali nade vše, nemravné způsoby naopak bez výjimky pranýřovali.⁵⁷³ Tak Ferdinand z Ditrichštejna napomínal svého syna Leopolda Ignáce, aby se vyhýbal špatné společnosti dalších kavalírů z Římsko-německé říše a habsburského soustátí, kteří mohli negativním způsobem ovlivnit výchovu urozence a naučit jej četným zlovykům.⁵⁷⁴ Právě případný prohřešek proti dobové

⁵⁶⁹ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2. Srov. také instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 6. května 1684. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 4 A. CATALANO, *L'educazione*, s. 117.

⁵⁷⁰ T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 81.

⁵⁷¹ „I^o *Selbst der vor allem Gott vor augen haben, dein gebett fruhe und auf die nacht, ... an grossen festen beichten und comuniciren ...*“ Instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 6. května 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 4. Srov. T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 89, pozn. 63. Právě ujišťování otce o pečlivém plnění příkazů, které se týkaly duchovního života, patřilo k častým tématům vzájemné korespondence: „*Der herr graf hat so viel mir wüssend, seine beicht verrichtet in festo nativitatis Beatae Mariae Virginis, in festo Omnium Sanctorum, in die omnium fidelium defunctorum, in der Christnacht. Monsigneur de la Roche in die omnium fidelium defunctorum.*“ Dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adama Pavla Freidta – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 312-316.

⁵⁷² O snaze vést ctnostný a morální život během vysokoškolského studia svědčí i nejrůznější řády a nařízení, která vydávaly jednotlivé univerzity. Právě prostřednictvím nich se snažily vštěpovat svým studentům určité morální hodnoty. Rudolf THOMMEN, *Basler Studentenleben im 16. Jahrhundert*, BJ 1899, s. 94-140, zde s. 133-136; Charles BORGEAUD, *Histoire de l'Université de Genève I. L'Academie de Calvin, 1559-1798*, Genève 1900, s. 165-174; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 114.

⁵⁷³ To se netýkalo pouze sexuální zdrženlivosti, ale i dalších oblastí každodenního života. Otcové mladíků vyžadovali střídmost v jídle a pití: „*Sicher zuglauben, das er in essen und trinken nicht excelire. Meines erinnen hat er einmahl zu Löwen der gesellschaft also satisfaction gegeben, das ein weniger excess an ihn zu bemercken gewesen, den herrn grafen betreffend. Ware er eben dieses mahl im ansehen, das er sich zu mehreren, als er tragen kan, eingelassen.*“ Dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adama Pavla Freidta – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 312-316. Srov. také G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 163.

⁵⁷⁴ Na to reakce hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizia de la Roche – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. dubna 1681: „*... egli [Leopold Ignác z Ditrichštejna] schiva la conversazione Allemanna noc rincrecimento di molti, pero come il loro, impestato sviamento è notorio fa di mestiere con buon'modo di*

morálce mohl později způsobit mladému šlechtici nemalé problémy a zabránit v průniku do struktury císařského dvora.⁵⁷⁵

Nejdůležitější roli v morálním životě mladého šlechtice hrála sexuální zdrženlivost. V myšlenkovém světě středoevropského křesťana patřil i standardní sexuální vztah mezi mužem a ženou k nanejvýš choulostivým tématům, která byla hodná tabuizace. Na přístupu dospívajícího uroence k tělesným požitkům včetně erotických zážitků se podepisovala již samotná výchova, neboť vyrůstal v rigidní atmosféře rodiny, která si zakládala na cudnosti a předmanželskou sexualitu pokládala za škodlivou.⁵⁷⁶ Přesto právě kavalírská cesta nabízela bezpočet příležitostí k ochutnání „zakázaného ovoce.“ I samotní otcové si toto nebezpečí dobře uvědomovali a důrazně varovali hofmistry i syny před ženami, na jejichž pozornost prý ještě nebyli dostatečně připraveni.⁵⁷⁷ Mezi kavalírem a dámou mohlo vzniknout nežádoucí důvěrnější pouto, které by rozhodně neprospělo formování charakteru mladíka.⁵⁷⁸ Proto podle otcovských nařízení nesměli mladí cestovatelé chodit do ženské společnosti sami, ale vždy v doprovodu hofmistra, neboť „*il mondo é pieno di pericoli.*“⁵⁷⁹ K důležitým úkolům „*di maggiordomo*“ patřil dohled na hladký průběh společenské konverzace a následný bezpečný návrat do pronajatého bytu.⁵⁸⁰ Vždyť právě sexuální dobrodružství s blíže neznámou ženštinou se mohlo vážným způsobem podepsat na zdraví dospívajícího šlechtice, jehož vedlejším výsledkem by byla v nejkrajnějším případě „*eine uble krankheith.*“⁵⁸¹ Za příčinu

stacarsene, sendo pur cosa accertata che'l mio Leopoldo ancora nella sua primitiva natural'integrità, non ostante l'accesso incredibile ch'aveva a quelle del sesso, et della prima classe.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 474-476.

⁵⁷⁵ TAMTĚŽ, inv. č. 1476, kart. 352. Více k tomu také níže, kapitola „*Komornická služba u císařského dvora.*“

⁵⁷⁶ Srov. Eliška FUCÍKOVÁ – Josef JANÁČEK (edd.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989, s. 104; Jindřich FRANCEK, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, VSH 3, 1993, s. 273-298; P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 266; V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 52-56; P. KRÁL, *Žena a smrt*, s. 115-116; G. HEISS, *Bildungs- und Reiseziele*, s. 234-235.

⁵⁷⁷ „... *underste sich keiner mit einer dama sey sie auch wer sie will ohne ferweissen meiner zuversprechen, fill weniger sich geluster ganz zu verheiraten, es sey auch mit was contition in der welt ertacht mecht werden.*“ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 3 nebo instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z 6. května 1684. TAMTĚŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 4-5. Srov. také J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 61; G. HEISS, *Bildungsreisen österreichischer Adelige*, s. 254 a především A. STANNEK, *Telemachs Brüder*, s. 230-243.

⁵⁷⁸ Václav BŮŽEK, *Die private Welt der böhmischen adeligen Familien in ihren Selbstzeugnissen des 16. und 17. Jahrhundert*, in: Hans-Dieter Heimann (ed.), *Adelige Welt und familiäre Beziehung. Aspekte der „privaten Welt“ des Adels in böhmischen, polnischen und deutschen Beispielen vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Potsdam 2000, s. 17-41, zde s. 20-22; TÝŽ, *Těhotenství*, s. 170-171; I. CERMAN, *Zrození osvícenského kavalíra*, s. 167-168.

⁵⁷⁹ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi Fabrizioovi de la Roche z 2. listopadu 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 790-791.

⁵⁸⁰ „6. *Non visiterà mai donne, ne meno a titolo di civiltà, et in qualsivoglia luogo, che vorrà portarsi, sarà accompagnato dal Manfredi, ...*“ A. CATALANO, *L'educazione*, s. 118.

⁵⁸¹ „3. *Werdest du alle verdächtige gesellschaften absonderlich der weiber meiden und von schelten dich gänzlich enthalten. 4° Sollest du dich ebenfahls des spillen sauffen, wie nicht weniger auch der weiber auf alle weis enthalten, zumahlen durch diser nicht allein der allerhöchste beleidiget, sondern man auch leichtlich,*

většiny těchto problémů se považovalo ponocování, které se neslučovalo s výchovou budoucího dvořana.⁵⁸² Z toho důvodu se doporučovalo hofmistrovi či některé jiné pověřené osobě, aby spávali v bezprostřední blízkosti pokoje svěřence nebo přímo v něm, a tak předcházeli nežádoucím nočním výstřelkům.⁵⁸³

Přestože se otcové či poručníci mladíků všemožně snažili zabránit podobným situacím, skutečnost byla jiná.⁵⁸⁴ Většina dospívajících kavalírů nedokázala nástrahám života odolat. Tím, že se vzdálili z přímého dohledu rodičů, se před nimi otevírala lákavá příležitost k různým radovánkám ve společnosti žen, milostným dobrodružstvím a prvním sexuálními zážitkům.⁵⁸⁵ To si ostatně dobře uvědomoval i hofmistr Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Fabrizio de la Roche, když psal v prosinci 1680 dopis knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna: „*Sarebbe molto conducente alla brama di Vostra Altezza di spargere voce, che'l suo figliuolo restera fuori 5 anni almanco, et ch'io ci habbi consentito, la persona non vorra star tanto tempo nel celibato.*“⁵⁸⁶ Jako vzorový příklad takového chování může sloužit také kavalírská cesta Humprechta Jana Černína z Chudenic v polovině čtyřicátých let 17. století. Ačkoliv jej matka Zuzana Černínová z Harasova často prostřednictvím svých dopisů napomínala, aby se v neznámém prostředí nezamiloval a neupadl do osidel žen pochybné pověsti, přesto neodolal svodům temperamentních jižanek.⁵⁸⁷ Již samotné sousloví „*nesluší se [o tom] psáti více*“ v dopise Humprechta Jana Černína z Chudenic Zuzaně Černínové z Harasova z 18. listopadu 1645 výstižně charakterizuje galantní způsob života mladého šlechtice,

absonderlich durch das leztere eine uble krankheith bekommen kan.“ Instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 6. května 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 4-5.

⁵⁸² „*Trittens gselen enkh zu keiner bessen gselsschaft, so woll von mans als weibs bersohnen, der turch leuib und soll zu erhalten, bey nachlichen, weill gehets mir nit aus dem haus, nach fillweniger sich einziger understehe aus dem haus zu ligen bey meiner hechsten ungnadt.*“ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejnů synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. TAMTÉŽ, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2-3.

⁵⁸³ „... *und zumb beschluss soll des hofmester alle nacht an ihren zimer ligen und mit stetten bey ihnen sein mit ihnen ausgehen und essen und da sie was wider dise meinen ihnen selbst und euch erteilte instruction tuen solten, ...*“ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. TAMTÉŽ, fol. 6. „*2° ist auch unser willen, das der hoffmeister, oder der Paul Adam in- oder neben dem zimmer, allwo du schlaffest ligen möchte.*“ Instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 6. května 1684. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 4. „... *sarà accompagnato dal Manfreddi, che dormirà, se non nella propria stanza di mio Figlio, almeno in un'altra a lui contigua.*“ A. CATALANO, *L'educazione*, s. 118.

⁵⁸⁴ Maxmilián II. z Ditrichštejna dokonce ve své instrukci z roku 1649 synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna vyhrožoval, že v případě neuposlechnutí otcovského nařízení a návštěvě nevhodné společnosti upadnou v jeho nemilost. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 1583, kart. 358, fol. 2-6. Srov. T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 91.

⁵⁸⁵ V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 47; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 304.

⁵⁸⁶ Dopis hofmistra Fabrizia de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna z prosince 1680. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 773-774.

⁵⁸⁷ F. DVORSKÝ (ed.), *Zuzana Černínová*, s. 141; Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 192-194.

vzrušení z doposud nepoznaného a náznak podlehnutí svodům světa.⁵⁸⁸ Tehdy se totiž mladý hrabě zahleděl do sličné Benátčanky Angeliky Bianchi, které neváhal v několika listech vyznat svoji neutuchající lásku.⁵⁸⁹

Stejným směrem jako v případě Humprechta Jana Černína z Chudenic se ubírala i kavalírská cesta Lva Viléma z Kounic v letech 1635-1636. Také on byl přáteli uveden do společnosti benátských kurtizán, s nimiž trávil velkou část svého volného času. Během následujícího putování na Sicílii a do Španělska se několikrát zamiloval a prožil milostné románské s Graciélou – herečkou dvorního divadla španělského místokrále v Palermu – či s Marianikou v Madridu.⁵⁹⁰ Právě v hlavním městě Španělského království získal mladý Kounic své první sexuální zkušenosti. Po jedné bujaré oslavě, na níž nechyběla dámská společnost, si do cestovního deníku poznamenal: „*K večeru přišel hrabě di Xans a společně jsme jeli do Buen Retira v Pradu. Zde jsme našli dobrou společnost, kterou jsme doprovodili ve vozech domů. Tu jsem poprvé byl s Marianikou a ztratil své panictví.*“⁵⁹¹ Ovšem ani tímto dobrodružstvím milostný život mladého Kounice nekončil. Sám často navštěvoval místa „*ke kuplířství,*“ kterých „*se užívalo a drželo jen k tomu.*“⁵⁹² Kromě prostředí italských měst a metropole Španělského království považoval kníže Ferdinand z Ditrichštejna za jedno z „*nejnebezpečnějších*“ měst pro dospívající kavalíry v Evropě Brusel.⁵⁹³

Důležitou roli během vzdělávací cesty po západní Evropě hrály také přiměřené výdaje. Kromě bázně Boží a příkladné morálky kladla otcovská nařízení velký důraz na spořivost

⁵⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 172.

⁵⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 208.

⁵⁹⁰ S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 171-174; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 304; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 197.

⁵⁹¹ Zápis v deníku Lva Viléma z Kounic ze 16. září 1636. František HRUBÝ (ed. Libuše URBÁNKOVÁ-HRUBÁ), *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír. Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy kounické rodiny v letech 1550-1650*, Brno 1987, s. 172; S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 171.

⁵⁹² Zápis v deníku Lva Viléma z Kounic z 12. října 1636. F. HRUBÝ (ed. L. URBÁNKOVÁ-HRUBÁ), *Lev Vilém z Kounic*, s. 172. Srov. také zápis v Kounicově deníku ze 4. října 1636: „*K večeru mě přišla navštívit Anica se starou čarodějnicí kvůli ferias y cosas dulces.*“ O čtyři dny později si také neváhal poznamenal: „*Odpoledne jsem měl podivné hosty – Lavanthonia, concubina mia, con la rufiana vecchia, et me han costato oto pezas da oro.*“ S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 171 a 176. O tom také J. PÁNEK, *Výprava české šlechty*, s. 90-91; V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 47-48.

⁵⁹³ „*Non ho avuto mai certezza mà solamente una suspitione, che Bruxelles sia luogo pericoloso per li gioveni che siano sinati che à Bruxelles sia un pericolo che in nissun'altro luogo per li Todeschi d'esser sinati lo confesso, s'il mio figliuolo non avesse ancora sufficiente prudenza per gonerarsarsi con le dame, resto d'accando noc VS, che sarà meglio di non star molto à Bruxelles, perche à Parigi le conversatione delle dame non sono così frequenti, altramente la pratica delle dame trovate dove non c'è pericolo sveglia un cavalliere, e li dà un poco di vivacità, ...*“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistroví syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 2. listopadu 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 790-791. Srov. také Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 192-194; TÝŽ, *České baroko*, s. 289-290; TÝŽ (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 202-203; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 169; TÝŽ, *Bildungs- und Reiseziele*, s. 230-231; I. CERMAN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 167.

mladých šlechticů.⁵⁹⁴ Ve všech instrukcích je proto možné nalézt pasáž, v níž rodič nabádal svého potomka, aby s finančními prostředky nakládal co nejehospodárněji, „*weilen die zeitten sehr schwör sein*.“⁵⁹⁵ Také tento požadavek plnil spíše výchovnou roli, neboť bohaté šlechtické rody zemí Koruny české si mohly dovolit okázalejší vystupování a způsob života. Tato skutečnost však naznačuje, že hrabata či knížata dávala při rodové reprezentaci přednost křesťanské pokoře před okázalým konzumem.⁵⁹⁶ Leckdy, kvůli úspoře peněz, se spojilo v průběhu kavalírské cesty několik dospívajících kavalírů dohromady a společně si pronajali byt či vůz. O náklady na provoz se pak dělili rovným dílem.⁵⁹⁷ Aby si otcové vytvořili přesný obraz o tom, za co potomci během putování utráceli, nařizovali jejich hofmistřům – správcům pokladny, aby zasílali každý měsíc či alespoň čtvrtletně podrobné vyúčtování.⁵⁹⁸ Ačkoliv si měl šlechtic v průběhu dlouhého putování počínat šetrně, skutečnost bývala většinou jiná. Výstižně charakterizoval vztah hraběte Leopolda Ignáce z Ditrichštejna k penězům a výdajům vůbec jeho hofmistr Jakub Pauli: „... *detto signor conte sia troppo generoso o per dir meglio liberale in spender denari*.“⁵⁹⁹ Mladí urozenci se leckdy nadrželi napomenutí starších

⁵⁹⁴ Srov. F. BOSBACH (ed.), *Princeps in Compendio*, s. 94-95.

⁵⁹⁵ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistřovi syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Jakubu Paulimu – z 21. ledna 1685. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 75. Srov. také instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 6. května 1684: „... *das man allso, wie oben vermeint, ein guether würrth wird abgeben können und keine unnothwendige spesen machen, wie wir dich den väterlichen ermahnen, durch spillen und sonsten keine schulden zu machen, dan wir solche zu bezahlen nicht wissen*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2-6. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 61; W. EYMER, *Gutachten*, s. 18; Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 130.

⁵⁹⁶ I. CERMAN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 161.

⁵⁹⁷ Tak si například Leopold Ignác z Ditrichštejna pronajal společně s blíže nejmenovaným hrabětem ze Serinu dům v Lovani: „*Dico di nuovo, che mi consentarli che il conte Zrin s'associasse col mio figliuolo, che stessero insieme nell'istessa casa, e che tenessero à commune spesa tavola e carozza ...*“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistřovi syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 10. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 691-692. Obecně k tomu Antoni MAĆZAK, *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1978, s. 81-110; M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, s. 83-103.

⁵⁹⁸ „*Zum anderen sich also balt bewerben, in eines feines erbern mans behausung zu larven sich wegen der kost eine gwissen monatlich verglichen, nemblich fur meine zwen sehnen und auch hofmeister bey einer tafl, ...*“ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2-6. K tomu se tamtéž dochovalo velké množství měsíčních účtů, které v letech 1649-1652 zasílal Maxmiliánovi II. z Ditrichštejna hofmistr obou mladých šlechticů Daniel Kryštof Krásný z Palatinu. Každé tři měsíce měl posílat Václavovi Eusebiovi z Lobkovic účty k nahlédnutí také „*magistr curiae*“ jeho syna Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic – Benedetto Manfredi: „*Esso Manfredi sarà Custode, et Amministratore del denaro, et ogni tre mesi, visti prima e sottoscritti li conti da mio Figlio, dovrà mandarmeli assieme colle ricevute, e quetanze di quelli, a quale saranno aspettate le somme in esse specificate, con dichiarazione, che non bastando per la necessaria spesa le somme assegnate supplirò sin al compimento, et all'incontro sopravvanzando sarà esso Manfredi tenuto a restituire il rimanente*.“ A. CATALANO, *Leducazione*, s. 119. K jednotlivým účtům hofmistra Manfrediho a hraběte Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic TAMTÉŽ, s. 114-115, pozn. 42. Srov. také Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 179; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 474.

⁵⁹⁹ Dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Jakuba Pauliho – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. září 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 81-82.

a zkušenějších a bezhlavě utráceli vysoké sumy za šaty, koně, luxusní zboží a další věci.⁶⁰⁰ Z toho důvodu často přečerpali svůj „credit“ a upadli do dluhů, které nebyli s to umořit. Následně pak žádali rodiče, aby jim zaslali další peníze.⁶⁰¹ Mnohem větší nebezpečí pro peněženku dospívajícího kavalíra však představovaly hazardní hry.⁶⁰² Přestože většinou otcové ve svých instrukcích výslovně zakazovali svým potomkům „jeux d'hazard“, dochovaná korespondence ukazuje, že urození mladíci patřili k náruživým hráčům.⁶⁰³ Někteří z nich pohlíželi na karetní hry odlišným úhlem pohledu a vnímali je jako významné společenské události, při nichž nesměli chybět. V takových případech musel hofmistr či některý další člen dvora omluvit toto počínání a vysvětlit otcí, proč se takové akce osobně zúčastnili.⁶⁰⁴

Výchova a výuka budoucí dvorské šlechty ve druhé polovině 17. století na jedné straně navazovala na význam tradičního humanistického univerzitního studia,⁶⁰⁵ kdy mladý kavalír pronikal zejména do tajů právních nauk.⁶⁰⁶ Právě ty měly urození zajistit dostatečné

⁶⁰⁰ Antje STANNEK, „Kleider machen Grafen“ im Spiegel der Familienkorrespondenz und der Reisekostenabrechnungen der Grafen von Dernath, 1688-1689, in: L. Bobková – M. Neudertová (edd.), Cesty a cestování, s. 279-291.

⁶⁰¹ Tak informoval hofmistr Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizio de la Roche – jeho otce Ferdinanda z Ditrichštejna, že jakýsi hrabě musel na přelomu listopadu a prosince 1681 s hanbou opustit Paříž, neboť po sobě zanechal dluhy, které se blížily k částce 2000 tolarů. Dopis hofmistra Fabrizia de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna z 15. prosince 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 448-449. Srov. Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 197; V. VOLDÁN, *Cesta hofmistra Morgentallera*, s. 111-112.

⁶⁰² M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 78-82. Srov. Jan ČECH, *Hazardní hry v Čechách v 16. a 17. století*, in: Milan Svoboda (ed.), *Celostátní studentská vědecká konference HISTORIE 2005*, s. 28-73. Srov. Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649: „... macht keinen schulden, lasts enkh in kein kharthen nach wirflspill ein, bey meiner hechsten ungnadt unnd disses weder aufborg nachbares gelt, unnd darukt was dergleichen angedragen war sey es von cavalieri oder dames mit gnedr manir sich mit der unwissenheit entschuldigen, ...“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2-6. T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 93.

⁶⁰³ „Beynebens zum 6 mahlen keine schulden, lasts enkh in kein kharthen nach wirstl spill ein, bey meiner hechst ungnadt ...“ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 2-6.

⁶⁰⁴ „Ich glaube nicht, das heünt ein herr reiset, welcher weniger, als bies dato der herr graf dem kartenspiel ergeben, zu Löwen ohngefehr 14 tag von unseren auffbruch hat ihm der herr graf de la Roche gegen den abendt a l'Homme sauvage in das assemblée erlaubet, allwo sich unser kost herr sein Tosterman, herr baron Garbeck, der major de Laville, herr graf von Serin und etwan ein studiosus von condition eingefunden und zusamben bey einem guten kürr zwischen 5 und 6 uhren zuspieren angefangen. Das spiel ware l'ombra und allein die zeit zu passiren und hat man auch mit grossen glück 2 bies 3 ahler prosperiren, im wiederigen aber so viel verliehren können.“ Dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adama Pavla Freidta – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1681. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 312-316.

⁶⁰⁵ Mezi nejčastěji navštěvovaná vysoká učená šlechtici zemí Koruny české patřila Siena, Bologna či Lovan. Joseph WILS, *Les étudiants des régions comprises dans la nation germanique à l'Université de Louvain I* (1642-1776), Louvain 1909; Fritz WEIGLE, *Die Matrikel der deutschen Nation in Siena (1573-1738) I-II*, Tübingen 1962; Michal SVATOŠ, *Studenti z českých zemí na Univerzitě v Sieně (1573-1738)*, ZAUK 4, 1982, s. 29-63.

⁶⁰⁶ „... und hieraus gern vernohmen, das mein sohn wohl auf, und das er in der sprach profitiret, wie nicht weniger auch in jure publico, so ein gar schönes, lustiges und dabey fir einen cavallier ein sehr nothwendiges studium, das ihme allso hierzu nach herrerslust zu machen.“ Nedatovaný koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna komorníkovi jeho syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adamu Pavlovi Freidtovi – z první poloviny roku 1685. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 138-139. K tomu také dopis Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic své ženě Polyxeně z 20. července 1625: „Al Vencel escrivo que acabe

byrokratické vzdělání, nezbytné pro budoucí službu u císařského dvora.⁶⁰⁷ Tuto skutečnost si zřetelně uvědomovali i Ditrichštejnové. Proto své potomky tradičně posílali na katolickou univerzitu do Lovaně.⁶⁰⁸ Také Leopold Ignác z Ditrichštejna nepostupoval jinak. Během svého zdejšího několikaměsíčního pobytu věnoval hodinu denně studiu „*in iure publico*.“ Navíc „*a media 9a usque ad mediam undecimae juri civili sub domino de la Roche, studeo, cuius explicando, repetitio et examen sequitur*.“⁶⁰⁹ Stranou pozornosti však neponechával geografii, geometrii, matematiku a především cizí jazyky.⁶¹⁰ Výuka jazyků navazovala na předchozí znalosti mladých šlechticů. Díky pestré mnohonárodnostní skladbě panovnického dvora ve Vídni se požadovalo, aby budoucí dvořan zvládl kromě češtiny, latiny a němčiny i další řeči.⁶¹¹ Zejména italština a španělština se staly hojně používané díky četným stykům s Apeninským a Iberským poloostrovem. Mnohem více se však na jejich postupném prosazení podílely sňatky členů habsburského rodu s nevěstami z těchto geograficky odlehlých částí Evropy,⁶¹² které si s sebou často přivázely početný doprovod.⁶¹³ Od poloviny 17. století si získávala stále větší oblibu také francouzština, neboť každodenní život dvora Ludvíka XIV.

las Institutiones porque es cosa necessaria lo qual el puede hasser facilmente y presto ...“ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 27-28. Srov. G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 43.

⁶⁰⁷ Gernot HEISS, *Argumentation für Glauben und Recht. Zur rhetorisch-juridischen Ausbildung des Adels an den protestantischen „Landschaftsschulen“ in den nieder- und innerösterreichischen Ländern vor dem Dreißigjährigen Krieg*, in: Roman Schnur (ed.), *Die Rolle der Juristen bei der Entstehung des modernen Staates*, Berlin 1996, s. 675-686.

⁶⁰⁸ J. KROUPA, *Studie o feudálním pozemkovém vlastnictví*, s. 28-30; I. CERMAN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 166.

⁶⁰⁹ O tom latinský dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 30. září 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 390-392. Srov. G. HEISS, *Bildungs- und Reiseziele*, s. 223.

⁶¹⁰ TAMTÉŽ, fol. 7-8. Srov. výpisky knížete Ferdinanda z Ditrichštejna ze čtyřicátých let 17. století. TAMTÉŽ, inv. č. 1564, kart. 358.

⁶¹¹ Walter-Michael WUZELLA, *Untersuchungen zu Mehrsprachigkeit und Sprachgebrauch am Wiener Kaiserhof zwischen 1658 und 1780*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 415-438; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 309-312. Ovšem ani řeči, které již ovládali, nesměli zanedbávat. V případě češtiny Ferdinand z Ditrichštejna svému synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna doporučoval, aby se jí věnoval minimálně půl hodiny denně: „*Zur böhmischen sprach bedarfs des tags nur ein viertel stundt, das er in dem mitgenohmen buch lese undt mit dem Adalbert ein viertl stundt rede und den anlegen und böhmisch rede*.“ Blíže nedatovaný dopis Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z července 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 403-404. K tomu také J. KROUPA, *Studie*, s. 10; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 156; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 474-475; I. CERMAN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 164.

⁶¹² Luisa RICALDONE, *Italianisches Wien*, Wien-München 1986; Helga WIDORN, *Die spanischen Gemahlinnen der Kaiser Maximilian II., Ferdinand III. und Leopold I.*, Wien 1959 (Disertační práce); Claudia HAM, *Die verkauften Bräute. Die spanisch-österreichischen Hochzeiten im 17. Jahrhundert*, Wien 1996 (Disertační práce).

⁶¹³ K používání italského jazyka na vídeňském dvoře Udo de BIN, *Leopoldo imperatore I e la sua corte nella letteratura italiana*, Trieste 1910; W.-M. WUZELLA, *Untersuchungen zu Mehrsprachigkeit*, s. 427-430 a především Alessandro CATALANO, „*Rademus barbas Italis*.“ *Italové a Češi nejen po Bílé hoře*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 13, 2002, č. 3-4, s. 9-14; TÝŽ, „*Moltissimi sono i verseggiatori, pochi i Poeti*“; J. M. THIRIET, *De l'usage de la langue italienne*. K významu španělštiny W.-M. WUZELLA, *Untersuchungen zu Mehrsprachigkeit*, s. 425-427; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*.

ve Versailles se stal vzorem pro další evropské panovnické a šlechtické dvory.⁶¹⁴ Právě znalost výše zmíněných šesti řečí byla od poloviny 17. století k nezbytnou součástí výbavy vysoce postaveného uroence v hierarchii císařského dvora. Čas od času si některý velmož osvojil ještě nějaký další jazyk, ale takové případy patřily spíše k výjimkám.⁶¹⁵

Předtím, než mladík zamířil do některé evropské země, musel zvládnout alespoň základy jazyka, kterým se tam mluvilo. Ty se začal učit v raném věku, nebo si je byl nucen osvojit „*ab ovo cum coniugationibus, declinationibus, primisque fundamentis*“ až během kavalírské cesty.⁶¹⁶ Aby snáze proniknul do tajů cizí řeči, měl se co nejhojněji stýkat s místní nobilitou, případně do svých služeb najmout osoby, které nehovořily německy.⁶¹⁷ Výuka francouzštiny, italštiny, latiny a španělštiny se neskládala pouze z konverzace. Tu si mladý šlechtic doplňoval četbou knih, překlady a syntaktickými cvičeními.⁶¹⁸ Své dopisy, jež adresoval otci, nesměl psát německy, ale výše zmiňovanými jazyky, aby rodič mohl posoudit jeho studijní pokroky. Ferdinand z Ditrichštejna dokonce svému druhorozenému synovi Karlu Josefovi v instrukci z roku 1682 nařizoval: „*Alle wochen wirst du uns schreiben, und was du, Ernest, berichte, ein ordinari lateinisch, die andere franzesisch und die drite ordinari deiner frau mueter deutsch, ander unnothwenidige brief sein nicht zu schreiben, weilen drey porto alzu vil kostet.*“⁶¹⁹

Také samotný dospívající jedinec se snažil na svého otce prostřednictvím dopisu udělat dobrý dojem. Proto si nechával vlastnoručně psané listy opravovat od hofmistra či

⁶¹⁴ N. ELIAS, *Über den Prozeß I*, s. 236; W.-M. WUZELLA, *Untersuchungen zu Mehrsprachigkeit*, s. 430-432.

⁶¹⁵ Jazyková výbava měla také svůj symbolický rozměr. Podle císaře Leopolda I. bylo třeba jinou řečí hovořit o hudebních představeních a dalším kulturním dění, jiná se používala při řešení církevních záležitostí. Důkazem tohoto tvrzení je například používání několika jazyků současně v korespondenci urozců, kteří zcela běžně přecházeli z jedné řeči do druhé. Další důkaz nabízí osobní listy Leopolda I. s různými adresáty. Zatímco o kulturních událostech si s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic či Františkem Augustinem z Valdštejna dopisoval italsky, ve styku s nejvyššími dvorskými hodnostáři – Ferdinandem z Ditrichštejna, Václavem Eusebiem z Lobkovic, Františkem Oldřichem Kinským – či úředníky, kteří stáli v čele centrálních správních institucí habsburské monarchie – Dominikem Ondřejem z Kounic, Janem Adolfem ze Schwarzenberku – používal němčinu. Listům s Emerichem Sinellim, vídeňským arcibiskupem, dominuje latina. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 311. Obecně ke korespondenci Leopolda I. TÝŽ, *Leopold I. a poslední Slavata* a P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*.

⁶¹⁶ O tom list Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 30. září 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 390-392.

⁶¹⁷ „*Zu Löwen hat er den habitum genohmben, weilen der haushalt ein purer franzos und gehrn geschwäzet, die französen auch nichts als französisch geredet. In unseren quartier seind die meisten franzosen etliche Holländer und Engelländer und redet man so wol bey der taffel als vonsten durchgehend französisch und scheint, der herr graf so viel iudicium kan, in der facultet mercklich avanzirt zuhaben.*“ Dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adama Pavla Freidta – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1681. TAMTÉŽ, fol. 312-316.

⁶¹⁸ „*Er leset penes alia mit dem sprachmeister lhonnéte homme, mit dem herrn grafen de la Roche den vernulæum und die französische zeitungen.*“ Dopis komorníka Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Adama Pavla Freidta – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1681. TAMTÉŽ, fol. 312-316.

⁶¹⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 1589, kart. 362. T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 98-99.

učitele, se kterým v daném jazyce konverzoval.⁶²⁰ Podle mínění Ferdinanda z Ditrichštejna se Leopold Ignác z Ditrichštejna mohl díky intenzivnímu kursu naučit mluvit a psát cizí řeči během tří až čtyř měsíců.⁶²¹ Tím, že mladý šlechtic adresoval rodičům psaní či aktivně překládal, procvičoval se v gramatice a kompozici.⁶²² Důležitou „negativní“ roli přitom hrála němčina. Někteří urození zakazovali potomkům používat během studijní cesty po západní Evropě svoji „rodnou“ řeč, neboť ta měla neblahý vliv na osvojování si cizího jazyka a odváděla pozornost od pravého cíle výuky.⁶²³ Naopak doporučovali „*mit wälschen fürsten und grossen herrn umghehet, weilen von ihnen mehr zu lehrnen als von dennen schlechten undt den teütschen, welche man zwar nach ihren qualiteten aestimiren mus, aber ihre gesellschaft unter einen höfflichen praetext meiden, worzu ihr auch mit euer dexteritet möglichst cooperiren werdet.*“⁶²⁴

Cílem kavalírské cesty však nebyl přerod mladíka v učence, nýbrž ve světem protřelého kavalíra. S tím se nepojilo zvládnutí univerzitního učiva rozličného charakteru, ale především osvojení si šlechtických cvičení.⁶²⁵ Proto druhou – mnohem důležitější složku výchovy dospívajících urozenců – tvořily divadelní aktivity, jízda na koni, společenská

⁶²⁰ To je možné spatřit například na latinsky psaném dopise Leopolda Ignáce z Ditrichštejna svému otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 30. září 1680. V latinském textu, který mladý hrabě napsal vlastní rukou, jsou zaneseny četné škrty a opravy, jež prováděla jiná osoba. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 390-392. Srov. také instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna Karlu Josefovi z Ditrichštejna z roku 1682. TAMTÉŽ, inv. č. 1589, kart. 362.

⁶²¹ „... *auf das man solche in ein 3 oder lengst 4 monath perfect erlernen reden und schreiben, zu welchen zu gelangen des tags wenigst ein stund die wälsche histori, und einiges beuchen, so von allen potentaten und fürsten in Italien schreibet, zu lesen, ein stund etwan franzesische brieffl ins wälsche zu transferiren und hernach ein stund mit dem sprachmeister in corrigirung der compositionen und in reden zu zubringen, wie dan auch zu balder und perfecterer erlehrung diser wälsche sprach nothwendig sein wird, das man die declinationes und conjugationes fleissig auswendig lehre.*“ Instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 6. května 1684. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 4-5.

⁶²² „... *nun ist dises ins den rechtes weeg die sprach fundametal aliter zu lernen, das man so auch in schreibung eines guetten brieff bestehts, ...*“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 27. července 1684. TAMTÉŽ, fol. 17. Srov. G. HEISS, *Bildungs- und Reiseziele*, s. 228-229.

⁶²³ „^{7^{mo}} *wird die gesellschaft der teutschen so vill also es sich thuen lasset zu flüehen, die teutsche sprach niemahlen zu reden, sondern sich in andern bestens zu exerciren sein, wie du dan auch sonst mit leithen umgehen und conversiren werdest, so matur sein und von welchem du etwas erlernen konst.*“ Instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna ze 6. května 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 4-5. Srov. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 62; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 474.

⁶²⁴ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistroví syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Jakubu Paulimu – z 21. ledna 1685. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 75. O tom, jak se synové snažili toto nařízení otců dodržovat, svědčí dopis již zmiňovaného Jakuba Pauli Ferdinandovi z Ditrichštejna z 10. února 1685: „... *non mi riuscira difficile attesa la buona disposizione del medemo signor conte a le cernita delli buoni amici delli apparenti per la conuersatione di gente bassa non ce pericolo, perche non ne frequenta, come ne manco di quella delli cavalieri tedeschi, i quali hauera grandemente, dendo loro visito, ricevendoli cortisissimamente in casa sua, ma per trattenimento non ne piglia con loro.*“ TAMTÉŽ, fol. 112-113.

⁶²⁵ E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavalierstour*, s. 412; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 302; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 194-195.

konverzace, kreslení a malba, šerm a tanec.⁶²⁶ Stranou pozornosti nezůstávala ani hra na hudební nástroj. Její význam zdůrazňoval především Ferdinand z Ditrichštejna, který nabádal svého syna Leopolda Ignáce, aby se pilně učil na klavichord, neboť tuto dovednost mohl využít právě v prostředí císařského dvora ve Vídni. Podle mínění knížete z Ditrichštejna všichni vysoce postavení dvorští hodnostáři ovládali hru na nějaký hudební nástroj a patřili k vynikajícím znalcům hudby.⁶²⁷ Cílem šlechtických exercicií bylo zprostředkovat dospívajícímu jedinci dovednosti, které neoddelitelně patřily k osobám jeho společenského postavení.⁶²⁸ Díky těmto cvičením si formoval vlastní estetické názory a postoje;⁶²⁹ navíc měla blahodárný vliv na postavu mladého velmože: „... *ch'egli facci'figura, et comparica'con grandezza, asserisce esser cosa honesta et necessaria. Ma per adesso il punto essenziale consiste nel formarsi cavaliere di cavallo, ballo, spada, lingua.*“⁶³⁰

Nejen univerzitní studium či šlechtická cvičení se podílela na formování osobnosti mladého šlechtice. Již cestování mělo samo o sobě výchovný cíl, neboť urozenec mohl shlédnout vše, co stálo za pozornost.⁶³¹ Podle Jana Amose Komenského tvořilo několikaleté putování nedílnou součást vzdělávacího procesu velmože, který sám o sobě vedl k „*Všenápravě, lepšímu, dokonalejšímu stavu lidské společnosti.*“⁶³² Kníže Karel Eusebius z Lichtenštejnu doporučoval navštívit co možná nejvíce evropských zemí. Při této cestě bylo třeba, aby si budoucí dvořan všimal „*diversität der länder und was sie rares haben.*“⁶³³ Podle úrovně připravenosti se musel snažit srovnávat, rozeznávat výhody či nevýhody státních zřízení a vůbec tříbit svůj pozorovací talent. Srovnání politických zřízení rozvíjelo v dospívajícím šlechtici osobitý pohled na svět a schopnost rychle a samostatně se orientovat.⁶³⁴ S návštěvou různých evropských států se pojilo také bližší poznání prostředí

⁶²⁶ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 179; J. KROUPA, *Ditrichsteinové*, s. 112; Z. HOJDA, *Kavalířské cesty*, s. 217-218; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 473, 480-481; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 197-198; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 308-309.

⁶²⁷ „*Farà bene di continuare il clavicordo, perche stà bene, che un cavaliere sappi qualche istromento ò musica, principalmente nella nostra corte, dove i nostri principi se ne dilettono, ...*“ Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 10. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 693-696. Srov. Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 184.

⁶²⁸ I. CERMÁN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 179.

⁶²⁹ Z. HOJDA, *Delitiae Italiae*, s. 64-65; E. BÍLKOVÁ – J. HUSÁKOVÁ – A. TESAŘÍKOVÁ, *Kavalířská cesta Heřmana Jakuba Černína z Chudenic*, s. 114-115; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 168-169.

⁶³⁰ Dopis hofmistra Fabrizio de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna z 16. září 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 689-690.

⁶³¹ Velice přesně to vyjádřil Jan Adolf ze Schwarzenberku, když podotknul: „*Wird keiner ästimirt, der nicht gereist ist und seine Exercitien gelernt hat.*“ Citováno podle A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 16.

⁶³² S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ, *Česká touha cestovatelská*, s. 8. O tom také Eduard MAUR, *Dětství a mládí jako fáze životního cyklu v pojetí J. A. Komenského*, SCeH 62, 1999, s. 113-125.

⁶³³ G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 163.

⁶³⁴ TAMTÉŽ.

významných panovnických či knížecích dvorů. Na nich si mohl mladík v praxi vyzkoušet doposud získané teoretické základy dvorského chování a osvojit si nové návyky.⁶³⁵ Nejvíce pozornosti poutaly ve druhé polovině 17. století královské dvory v Londýně, Madridu, Paříži či papežský v Římě. Kryštof Václav z Nostic proto nabádal své syny Jana Karla a Ottu Václava, aby, jakmile navštíví místa, „*wo fürstliche höffe seyn, soll man den zutritt suchen, denen fürsten aufwarten und audienz nehmen, dabey denselben hoffmanir und brauch observiren, die weise des gubernii, was für ministri, dieselbe besuchen und mit ihnen bekannt werden.*“⁶³⁶ Při těchto setkáních se kavalír učil rozeznávat jemné předivo sociálních rozdílů. V urozené společnosti nesměl „*nikdy nikoho ani slovem ani činem neurazit ani se nenechat urazit. I když by probíhala neužitečná konverzace, nedat na sobě znát ani lásku ani afekci. Stále se zdržovat tam, kde se vedou virtuozní, ušlechtilé konverzace, aby se mohlo v praxi nebo imitováním i v tomto dosáhnout dokonalosti.*“⁶³⁷

Každý dvůr se lišil svým zvláštním ceremoniálním i organizačním uspořádáním, jež záviselo především na zálibách a osobnosti každého vládce.⁶³⁸ Podle mínění Johanna Jakoba Mosera bylo nezbytně nutné proniknout do tajů dvorské etikety a detailně se seznámit s dvorským ceremoniálem, který „*enthält alle die Sitten und Gebräuche.*“⁶³⁹ Cíl výchovy šlechtice spočíval v plném uvědomění si vlastního sociálního postavení uvnitř hierarchicky

⁶³⁵ M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, s. 133. Případné prohrěšky proti zažitým vzorcům chování se zde daly snáze prominout než v prostředí císařského dvora, kde byl pod neustálým drobnohledem svých politických protivníků, kteří dokázali ve vlastní prospěch využít každého nepatrného zaváhání mladého uroence. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 315.

⁶³⁶ Instrukce Kryštofa Václava z Nostic hofmistrovi jeho synů Jana Karla a Ottu Václava z Nostic z 6. prosince 1691. Citováno podle TAMTÉŽ, s. 801. Právě „*magistr curiae*“ mladých šlechticů se měl starat o rozvíjení styků s panovnickými a knížecími dvory a nabádat uroence: „*Un gouverneur, qui connoist ou par son propre jugement, ou par un fidele rapport des autres principaux defauts d'un jeune seigneur, employera toute son adresse pour l'en detourner à bonne heure, à fin, que le mal ayant pris trop de racine, ne devienne pas après sans remede.*“ O tom „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 237.

⁶³⁷ Instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna svému mladšímu bratrovi Františku Antonínovi z Ditrichštejna z roku 1656. Citováno podle J. KROUPA, *Ditrichsteinové*, s. 115. Podobně se vyjadřoval i Václav Eusebius z Lobkovic ve své instrukci z 27. srpna 1673, adresované hofmistrovi svého syna Ferdinanda Augusta Leopolda z Lobkovic – Benedettu Manfredi: „*Custodirà la lingua con ogni cautela per non offendere con parole, s'asterrà da discorsi di Religione, guerra, o famiglie. Avvanti tutto havrà mio Figlio la verità a cuore, fuggirà le bugie, et ogni altro improprio parlare, et aborrirà li giuramenti, e bestemmie, avvertendo bene il Manfredi, che lo sudetto mio Figlio non prattichi con gente viziosa, e dissimuli i diffetti altrui senza risentirsene con parole pungenti per non dar in discordie, et inconvenienti.*“ A. CATALANO, *L'educazione*, s. 117-118. Srov. také Gernot HEISS, *Integration in die höfische Gesellschaft als Bildungsziel: zur Kavalierstour des Grafen Johann Sigmund von Hardegg 1646/50*, Jahrbuch des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich NF 48-49, 1982-1983, s. 99-114; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 302; M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, s. 136-137.

⁶³⁸ V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 47-48, 50.

⁶³⁹ F. C. MOSER, *Teutsches Hof-Recht I*, s. 11.

uspořádané raně novověké stavovské společnosti.⁶⁴⁰ To se řídilo podle přesně definovaných pravidel. Dospívající urozenec si musel nejdříve osvojit ony závazné normy jednání, aby je mohl správným způsobem využívat během budoucí kariéry u císařského dvora.⁶⁴¹ Z dochovaných instrukcí Maxmiliána II. a Ferdinanda z Ditrichštejna i dalších šlechticů vysvítá, že sebedisciplinace a dokonalé ovládní vlastních emocí patřily k základním a nejdůležitějším prvkům výbavy ideálního dvořana.⁶⁴² Dvorský ceremoniál řídil případné konfliktní chování mezi stavovsky rovnými osobami. Mladí šlechtici si postupně zvykali na jemné odstíny sociální nerovnosti; ty pak zařazovali do rejstříku svého jednání. Každý jedinec zaujímal ve dvorské hierarchii přesně definovanou pozici a podle onoho „scénáře“ také hrál svoji společenskou roli. Kdyby se nedržel v mezích vlastní úlohy a vypadl z ní, ztratil by v očích raně novověké společnosti tvář a zesměšnil by se.⁶⁴³

Nejllepší příležitost k proniknutí do složitého mechanismu dvorského ceremoniálu představovaly audience.⁶⁴⁴ Při nich se mladému šlechtici nabízela možnost nahlédnout do zákonitostí hierarchicky uspořádaného panovnického či knížecího dvora a poznat ritualizované chování jednotlivých osob. Mezi nejžádanější patřila přijetí u královských dvorů v Londýně, Madridu, Paříži a papežského v Římě.⁶⁴⁵ Důležitou roli při přípravě cesty sehrávali příbuzní a přátelé, kteří vysoká učení či dvory, na něž se mladík hodlal vydat, již v minulosti sami navštívili a pobývali tam.⁶⁴⁶ Na místa svého dřívějšího pobytu měli většinou

⁶⁴⁰ Tento cíl nastiňují i samotné instrukce, neboť otcové dávali svým potomkům přesné pokyny, které se týkaly stolování a přijímání hostů. O tom rozsáhlá instrukce Ferdinanda z Dietrichsteina svému synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z roku 1684, v níž přesně popsal, jak má jeho potomek postupovat při návštěvách nejrůznějších urozených i neurozených osob. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 23-28.

⁶⁴¹ G. HEISS, *Bildungsreisen österreichischer Adelige*, s. 266.

⁶⁴² J. von KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 54-56; P. TÖBBICKE, *Höfische Erziehung*, s. 99; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 114; J. KROUPA, *Dietrichsteinové*, s. 115.

⁶⁴³ J. PETERS, *Wegweiser zum Innenleben*, s. 240. Konec konců i nejrůznější traktáty o ideálním dvořanovi zdůrazňovaly důležitost sebeovládání jako jednu z nejvyšších ctností dvořana. A. SCHOPENHAUER (ed.), *Gracians Handorakel*, s. 56, sentence č. 123; H. SCHREIBER (ed.), *Gracián kontra Komenský*, s. 56-57, sentence č. 90. Více k tomu také níže, kapitola „*Honor est praemium virtutis*.“

⁶⁴⁴ E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavaliertour*, s. 419; P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 254-246; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 124; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 314; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 112-113.

⁶⁴⁵ „*Sabatto mattina doppo fatti gli essercitii siamo andati a Versailles dove il conte Leopoldo dal rè et tutta la corte ricevette honori, et accoglienze, hieri sera le medeni alla radunanza de'ambasciatori ed serviali, et dimani andera veder'la gran duchessa di Toscana.*“ Dopis hofmistra Fabrizia de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. září 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 536-537. Srov. Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 171; M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 126.

⁶⁴⁶ Obecně k tomu J. KROUPA, *Dietrichsteinové*, s. 112; E. BÍLKOVÁ – J. HUSÁKOVÁ – A. TESAŘÍKOVÁ, *Kavaliérská cesta*, s. 91; M. HOLÝ, *Výchova a vzdělání*, s. 186-187. Důležité roli při vydávání jednotlivých doporučení hrála i císařská rodina: „*Non trovo à proposito di domandar und lettera di raccomandatione all'Imperatrice Eleonora per il duca di Parma, essendo io servitor dell'imperatore et imperatrice regnante, domandarla ad essi mi pare, che sia superfluo per quel poco tempo, ch'il mio figliuolo hà da stare, bastarà mandar und dall'ia ambasciadore di Spagna ... Promearò lettere della regina di Polonia per la principessa de Vaudemont.*“ Dopis knížete Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi jeho syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna –

vytvořeny úzké vazby, často vedli hojnou korespondenci s tamními urozeními nebo vzdělanci, důvěrně znali místní poměry a radou pomohli s vyřízením pobytu. Ještě před odjezdem vybavili potomka doporučujícími dopisy, které měly dospívajícímu kavalírovi usnadnit integraci do prostředí panovnického či knížecího dvora.⁶⁴⁷ Právě jejich „*raccomandazione*“ dodávalo návštěvníkovi potřebnou vážnost a otevíralo brány mnoha paláců.⁶⁴⁸ Písemnosti tohoto druhu adresovali především osobám původem ze zemí podunajské monarchie, jež dlouhodobě pobývaly v dané metropoli, zejména císařským vyslancům.⁶⁴⁹ Doporučující listy se však netýkaly pouze rodáků z habsburské monarchie a diplomatů. Nezastupitelné místo mezi oslovenými náleželo také zástupci španělského krále, kterého poutaly k rakouským Habsburkům úzké rodinné vazby, či dalším významným osobnostem politického života.⁶⁵⁰ Mnohem důležitější roli však hrály osoby, jež nebyly s žadatelem o pomoc v žádném příbuzenském poměru a působily přímo ve struktuře dvora, na který právě mířil. Kníže

Fabriziovi de la Roche – z 21. prosince 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 770-772. Srov. také P. MAREK (ed.), *Svědectví O ztrátě starého světa*, s. 254-155.

⁶⁴⁷ Hans R. GUGGISBERG, *Das reformierte Basel als geistiger Brennpunkt Europas im 16. Jahrhundert*, in: Hans R. Guggisberg – Peter Rotach (edd.), *Ecclesia semper reformanda. Vorträge zum Basler Reformationsjubiläum 1529-1979*, Basel 1980, s. 50-75, zde s. 65. K významu rodové tradice v oblasti vzdělání a výchovy podrobněji J. KROUPA, *Ditrichsteinové*; I. CERMÁN, *Zrození osvěcenského kavalíra*.

⁶⁴⁸ Nejlépe vystihl význam doporučujících dopisů hofmistr Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizio de la Roche: „*Sarebbe del servizio, et sicurtà di Vostra Altezza che qualche cosa fosse di me mentovato in dette lettere, che sono cavera grand frutto. Ho per maggior honore della vostra persona, et di quella del suo figliuolo, mi chiama in esse lettere, o abbate, o prelato come in Francia si usa allora saprò valermeno con decuplo vantaggio: atteso io in effetto son' ecclesiastico, venghino perciò queste lettere quantprimo.*“ Blíže nedatovaný dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizia de la Roche – Ferdinandovi z Ditrichštejna z prosince 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 773-774. K významu doporučení S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ, *Česká touha cestovatelská*, s. 165; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 315.

⁶⁴⁹ Skutečnost, že v konkrétní evropské metropoli byl přítomen vyslanec vlastního státu, zásadním způsobem ovlivňovala myšlení mladých šlechticů. Na jedné straně mohli doufat, že jim personál ambasády usnadní navázat kontakty s místní šlechtickou společností, na druhé straně se obávali, že při tamním společenském životě budou pod přísným dozorem, který podá podrobnou zprávu o jejich pobytu otci či poručníkům. Srov. A. WOLF, *Fürst Ferdinand von Schwarzenberg*, s. 162; F. HRUBÝ (ed. L. URBÁNKOVÁ-HRUBÁ), *Lev Vilém z Kounic*, s. 168; S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 170-171; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting II*, s. 215, 230, 256, 258, 268; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 169; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 483. Kromě osob z vyslanectví se v případě Apeninského poloostrova týkala vyhotovená doporučení také vysokých církevních hodnostářů nebo zástupců habsburské civilní a vojenské správy v severní Itálii. Tak se mohl mladý Heřman Jakub Černín z Chudenic při návštěvě Říma roku 1678 bez rozpaků obrátit například na Karla Jáchyma Felixe Slavatu, generála řádu karmelitánů. S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 397; A. CATALANO, *Heřman Jakub Černín*, s. 115-116, 122. Srov. také I. CERMÁN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 168. Další velkou skupinu tvořili rodinní příslušníci jednotlivých šlechticů, kteří se oženili či provdali za hranice mnohonárodnostní habsburské monarchie: „*Je suis aïfè, que les nopces de ma seur s'acheuvent heureusement, et que Mos' mes oncles le princes d' Eggeinberg et le Conte general Leslies sy'trouvent dans ce lieu on ne dit rien de nouvao en attendant avec la soubmission requise ie demeure.*“ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. února 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 384-385. Srov. také návštěva Heřmana Jakuba Černína z Chudenic v Mantově, rodišti jeho matky Diany Marie z Gassolda. S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská*, s. 387-389; E. BÍLKOVÁ – J. HUSÁKOVÁ – A. TESARÍKOVÁ, *Kavalířská cesta*, s. 101-103.

⁶⁵⁰ O tom svědčí četná korespondence mezi Ferdinandem z Ditrichštejna, jeho synem Leopoldem Ignácem z Ditrichštejna a hofmistrem Fabriziem de la Roche a Jakubem Pauli. MZA Brno, G – 140, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362. G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 169.

Ferdinand z Ditrichštejna vybavil svého syna Leopolda Ignáce před cestou do Říma roku 1683 62 dopisy „*per tutti li cardinali, alcuni principi e prelati per presentarle à Roma*,“ v nichž je požádal, aby věnovali jeho potomkovi náležitou pozornost a usnadnili mu proniknutí k papežskému dvoru a do římské šlechtické společnosti.⁶⁵¹ Ve své instrukci, kterou vydal ještě před začátkem kavalírské cesty Leopolda Ignáce z Ditrichštejna roku 1680, dokonce vysloveně zmínil přední osobnosti u jednotlivých evropských dvorů, na které se měl mladý hrabě zaměřit.⁶⁵² V textu také neopomněl přesně vykreslit jejich charakterové vlastnosti a cestu, jak si měl získat náklonnost těchto jedinců.⁶⁵³ Právě osoby, s nimiž se Leopold Ignác z Ditrichštejna během své pětileté cesty za vzděláním setkal, často neváhaly ve svých listech, adresovaných Ferdinandovi z Ditrichštejna, zhodnotit setkání s mladým šlechticem a připojit, jak na ně zapůsobil. Ačkoliv se většinou o kavalírovi vyjadřovali pochvalně, čas od času pronikly na stránky dopisů střízlivější soudy či dokonce výtky.⁶⁵⁴

Ve styku s těmito významnými osobnostmi i s dalšími urozenci si musel mladý šlechtic počínat nanejvýš obezřetně a neustále pamatovat na dobrou (re)prezentaci vlastního rodu. Na základě toho mu měly být od ostatních prokazovány pocty „*correspondenti all'egregie prerogative di sua nascita*.“⁶⁵⁵ Právě mírou úcty, které se dospívajícímu kavalírovi

⁶⁵¹ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistřovi Fabrizioovi de la Roche z 13. září 1682. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 349-350.

⁶⁵² Právě při cestě do Říma doporučoval Ferdinand z Ditrichštejna zaměřit se především na kardinály Barberini, Borghese a Chigi, kteří patřili k nevlivnějším osobám papežského dvora i celé římské společnosti. K tomu „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres*.“ TAMTÉŽ, fol. 237-242. Přesně podle výše naznačených instrukcí postupoval také dietrichsteinský agent v Římě Giovanni Emanuelli, který zajišťoval cestu mladého hraběte do Města na Tibeře: „*Diese ist die vornembste uhrsach, dass ich ihro gräfliche gnaden die amicitias und kundtschafften sowohl bey dem principe Borghese als in casa Altieri und principe Augustino Chigi procuriret und vorbereitet, damit Ihr Gräfliche Gnade in gesellschaft ihrer jungen herren und in ihren palatiis etwan die essercitii cavallereschi geniessen mögen und absonderlich bey dem principe Borghese, bey welchem die beste gelegenheit seyn wirdt*.“ Blíže nedatovaný dopis Giovanni Emanuellioho Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1684. TAMTÉŽ, fol. 665. Srov. také J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 61.

⁶⁵³ O tom „*Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 237-242.

⁶⁵⁴ „*Il me semble qu'il y a de certaines personnes, qui prennent plaisir de troubler votre repos, vous trouvant susceptible de toute sorte d'information, au grand preiudice du credit, qui doit accompagner un personnage de votre caractere; J'ay fait au mme temps bruler toutes les lettres, et votre fils en a été fort alarmé et surpris: laisant donc cette facheuse, et frivole matiere qui n'est par à propos, je vous dir ay que ce meme souvent le comte Leopold à la cour d'ou'cè suis retourné hier au soir, il y recoit des honneurs incroyables; Il a monté à cheval à la grande équirie de Versailles, il mange à la table des grands, il a été hier 7 hiures à la chasse avec le roy, et le soir devant à la promenade à cheval avec sa ditte Majesté, qui le salva de bon oeil, ausii bien que monsigneur-monsieur, et tous les autres princes et dames*.“ Dopis Ferdinanda Ehrenreicha z Herbersteinu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. června 1682. TAMTÉŽ, fol. 413-414. Velké množství podobných hodnocení je uloženo také TAMTÉŽ, fol. 143-194. Srov. M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*, s. 158.

⁶⁵⁵ Dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Jakuba Pauliho – Ferdinandovi z Ditrichštejna z 30. prosince 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 104-105. K tomu také instrukce Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 6. května 1684. TAMTÉŽ, fol.

dostalo od ostatních, zejména vysoce postavených jedinců ve struktuře panovnických či knížecích dvorů, se často prostřednictvím korespondence chlubil svému otci.⁶⁵⁶ Současně zdůrazňoval, že se těšil neobyčejné přízni těchto osob.⁶⁵⁷ Takovými dopisy dával najevo, že se mílovými kroky přibližoval ideálu dvořana a vynikajícím způsobem zvládal svoji společenskou roli – dobrou (re)prezentaci rodu. Díky těmto kontaktům se pozvolna zvyšovalo uvědomění si sociálního postavení a sebevědomí mladého kavalíra. Proto mohl Humprecht Jan Černín z Chudenic po několikátýdenním pobytu v Římě pohrdnout slibovaným doporučením kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu, neboť „*jestli ho nechtějí dát, má nejmilejší paní mamičko, raďte jich tak nechat, kdo by se jich prosil, však zde víc velkých pánů, vzácnějších než oni jak světských tak duchovních ke mně hrubě mám afectionirovaných...*“⁶⁵⁸

Důležitou roli v navazování vzájemných vztahů hrály dary. Právě ty měly svůj symbolický význam, neboť naznačovaly úzké spojení obou zainteresovaných stran a náklonnost, kterou prokazoval dárci obdarovanému.⁶⁵⁹ Především dary od vládců či některých dalších významných osobností plnily stránky korespondence, kterou adresovali synové svým rodičům. Pozornost Leopolda Ignáce z Ditrichštejna upoutal koncem roku 1684 dar španělského vícekrále v Neapoli, jenž mladému urozenici věnoval nádherného koně. Na tuto počtu byl tak pyšný, že neváhal najmout malíře, který koně vymaloval a obrázek zaslal svému otci.⁶⁶⁰ Zejména vůči méně urozeným složkám raně novověké společnosti se musel mít

4-7; J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 57. Srov. také W. EYMER, *Gutachten*, s. 18; E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavaliertour*, s. 416-417; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 170-171; M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 126; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 124.

⁶⁵⁶ „*Questo principe [Farnese], insieme col signor principe Don Augusto suo figlio primogenito, mi fà mille onori, poiche oltre all'avermi à giorni passati inviato un nobilissimo regalo, e fatte in diversi tempi altre dimonstrazioni di stima, ...*“ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. června 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 13-14. Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 179.

⁶⁵⁷ R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 58; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 123.

⁶⁵⁸ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 179. Srov. také František DVORSKÝ (ed.), *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, Praha 1886, s. 81; Z. KALISTA, *České baroko*, s. 203.

⁶⁵⁹ B. BASTL, *Gabentausch*, s. 257-271. K tomu srov. V. VOLDÁN, *Cesta hofmistra Morgentallera*, s. 108; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 58.

⁶⁶⁰ „*Gedachte vicere mich mit einen jungen ros so noch nicht föllich 5 jarig wil sagen, erst 7 may 5 jahr vor föllig haben wird regalirt ist ein schwarz Schimel grapffledt dessen höche und wie das ros aussihet Eure Fürstliche Gnade hiebey schlisse und was dar mit zu tuen und wie man es hin aus schiken solle, genädigen befelch erwarte, wan ihme was auszustellen so ist solches der kopff, und waillen man geschenkten rossen in das maul nicht sehen dörfte, mus man also auch des gwöste vor kein mangel ausstellen, hette an unterthäniges mas geben vermainet den bereuther bis auff Venedig den ros entgegen zu schiken, damit er desto sicherer hin auskome.*“ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 9. prosince 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 26-29. Srov. také nedatovaný koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna svému synovi. TAMTĚŽ, fol. 39-40. Koně od španělského místokrále v Neapoli obdrželi také někteří příslušníci rodu Lichtenštejnů. O tom G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 163; TÝŽ, *Bildungs- und Reiseziele*, s. 217. Srov. také A. CATALANO, *L'educazione*, s. 120-121.

na pozoru a nikdy nevypadnout z naučené role. Pokud by se tak stalo, nesplnil by své sociální poslání. Proto se dospívající kavalír raději stýkal pouze se sobě rovnými a nepřijímal nikoho, „*si non è principe, cavaliere di grand sangue, et uno che sia di approvati costumi, et conosciuta virtù.*“⁶⁶¹ To, že si Leopold Ignác z Ditrichštejna dovolil vybírat, s kým se bude stýkat, pramenilo většinou z mocenského postavení otce či osoby, která doporučující dopis pro mladého šlechtice vyhotovila. Navíc v očích mnoha urozenců byl vyhledávanou osobou, neboť se předpokládalo, že v blízké budoucnosti zaujme významné postavení ve struktuře císařského dvora ve Vídni.⁶⁶² Ovšem vzájemná komunikace neprobíhala pouze jednostranně, ale i opačným směrem. I Leopold Ignác z Ditrichštejna musel vykonat množství návštěv u vlivných osobností a náležitě tyto jedince, podle jejich společenského postavení, uctít.⁶⁶³

Velmi ožehavou otázkou vzájemného vztahu dvou osob se však stávalo přijetí mladého šlechtice, jestliže cestoval „*all'incognito.*“⁶⁶⁴ Tento způsob putování se již od počátku 17. století těšil velké oblibě.⁶⁶⁵ Při této příležitosti museli kavalíři potlačit část doposud zažitých návyků a ustoupit z některých společenských nároků, jež by jim po právu náležely. Václav Eusebius z Lobkovic spatřoval v přijetí pseudonymu důležitý výchovný prvek, prostřednictvím něhož si dospívající urozenec osvojoval jednání s osobami různého sociálního postavení. Při styku s nimi se měl mladík oprostít od všech výhod, které mu zaručoval jeho vznešený původ, potlačit okázalé chování a snažit se částečně přizpůsobit

⁶⁶¹ Dopis hofmistra Fabrizia de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna z 15. dubna 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 705-706. K tomu také koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Jabubu Paulimu – z 8. října 1684: „*I entend avec plaisir, qu'il aime bien de l'entretenir avec des semblables personnes de haute qualite, puis qu'il s'en qualifiera milux, que quand il s'attachertit an gens de bastesse, on passeroit son tems avec les gentilhommes allemandt, qu'il ne faut pas hanter trop assidument pour l'amour de la tanque Italienne, sans perdre pourtant l'aestime, qu'on leurs doit, a quoq vous amplieriez toute la dexterite.*“ TAMTÉŽ, fol. 110.

⁶⁶² R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 133-134; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 107.

⁶⁶³ „*Was meine distributio honorarum anbelanget, hat solches defacto noch nicht können recht aussgetheilt werden, in deme die visiten zu geben und zu empffangen, man offft den ganzen tag mit hin und wider fahren von ein orth zu dem anderen zu gebracht worden.*“ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. prosince 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 31-38. Srov. V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 248; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 120.

⁶⁶⁴ J. J. BERNS, *Peregrinatio academica*, s. 156; G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 163; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 114; M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, s. 131-132; Norbert CONRADS, *Das Incognito. Standesreisen ohne Konventionen*, in: R. Babel – W. Paravicini (edd.), *Grand Tour*, s. 591-608; T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 107-108.

⁶⁶⁵ Například Leopold Ignác z Ditrichštejna vystupoval v Paříži pod jménem Chevalliere, Ferdinand August Leopold z Lobkovic přijal před cestou na Apeninský poloostrov pseudonym hrabě z Milberku, Ferdinand Jan z Lichtenštejnu užíval titul baron z Ostré. Srov. dopis hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizia de la Roche – otci Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 16. března 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 689-690; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 477; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 114 a 117.

jejich mentální a společenské úrovni.⁶⁶⁶ Skrytá totožnost také nabízela možnost výrazně snížit cestovní náklady, jež v případě potomků knížecích rodů byly nemalé.⁶⁶⁷ Ne všichni mladíci však onen společenský tlak dokázali vydržet, neodhodit onu „masku“ a uchovat si svoji skrytou identitu. Někteří zcela nepokrytě dávali najevo svoje znechucení nad tím, že by se museli snížit na úroveň, která nebyla důstojná jejich urozeného původu, a odmítali přijmout nabízenou roli. Právě zde docházelo ke střetu dvou hodnotových světů. V tomto souboji často zvítězil požadavek náležité reprezentace rodu, jehož byli příslušníky, nad přáním rodičů.⁶⁶⁸ V takových případech neváhali otcové mladých velmožů prostřednictvím svých dopisů vyjádřit hluboké znepokojení nad porušením inkognita a nedodržením vydaných instrukcí.⁶⁶⁹

Pokud se dospívající urozenec zaměřil spíše na univerzitní studium a zanedbával společenské návštěvy, účast na dvorských slavnostech či lovech, vysloužil si od svého otce ostré pokárání a příkaz, aby se více věnoval právě sociální interakci.⁶⁷⁰ Na druhé straně si například Ferdinand z Ditrichštejna rovněž dobře uvědomoval špatný vliv dvorského prostředí na formování osobnosti mladého velmože. Čas od času vyjádřil obavy, že příliš velké ponoření do každodenního života dvora španělského místodržitele v Bruselu či francouzského krále v Paříži a Versailles – zejména hazardu, lovu a konverzace s dámami – mohlo kavalíra odvést od dalších povinností a „pokřivit“ jeho charakter.⁶⁷¹ Proto apeloval na hofmistra, aby Leopolda Ignáce z Ditrichštejna nikdy nepouštěl z očí a neustále nad ním držel

⁶⁶⁶ O tom instrukce Václava Eusebia z Lobkovic hofmistrovi jeho syna Ferdinanda Augusta Leopolda – Benedettu Manfredimu – z 27. srpna 1673: „*Quando a' costumi di mio Figlio dovranno essere lontani dal fasto, superbia, et ambizione, et ornati di tal piacevolezza, che corrisponda a tutti secondo la sua condizione, e perché viaggerà incognito sotto titolo di Conte di Milberg, non dovrà muovere con chi si sia pretentioni di precedenza, ma diportarsi modestamente in ogni luogo.*“ A. CATALANO, *L'educazione*, s. 117.

⁶⁶⁷ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 179; G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 163; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 114.

⁶⁶⁸ Tento lýtý vnitřní boj, který se odehrával v mladých kavalírech, si velice dobře uvědomoval Karel Eusebius z Lichtenštejnu a narozdíl od svého otce Hartmana z Lichtenštejnu, jenž dával přednost cestování inkognito, upřednostňoval vyjevit vlastní identitu, neboť „*es reputirlich anderwerts erkannt und geschätzt zu seyn bei allen grossen herren der welt.*“ G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 163. Srov. Volker PRESS, *Kriege und Krisen. Deutschland 1600-1715*, München 1991 (= Neue Deutsche Geschichte 5), s. 64-65.

⁶⁶⁹ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 199-200; A. CATALANO, *L'educazione*, s. 115.

⁶⁷⁰ Tímto způsobem reagoval Ferdinand z Ditrichštejna na denní rozvrh, který mu poslal jeho syn Leopold Ignác z Ditrichštejna, když pobýval na univerzitě v Lovani a u dvora španělského místodržitele v Bruselu: „*... verlasse mich, das die effecten mit deinem werden über eins stimmen werden und du dich also in den exercitien, sprächen undt scientien also üben werdest, damit du ein ehr undt ich ein consolation haben möge, wie ich dan die distribution der zeit stundt zu stundt mit ehisten erwartte, undt mein willen nicht ist, weillen die distraction zu groß wehre, das du nur alle sontag undt fayertag nach hoff zu der gesellschaft gehen, die andere tag aber nach verrichten exercitien fleissig zu hauß bleiben, undt dich ernstlich apliciren sollest ...*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 394.

⁶⁷¹ Navíc náležitá reprezentace Leopolda Ignáce z Ditrichštejna u královského dvora ve Versailles si vyžádala nemalé finanční náklady, což Ferdinand z Ditrichštejna nesl s velkou nelibostí.

dohled. Také doporučoval vrátit se k původní instrukci, kterou vydal na začátku kavalírské cesty, a omezit příliš časté návštěvy dvora Ludvíka XIV.⁶⁷²

Kvalita výuky šlechtických exercicií a dvorského života se samozřejmě lišila. Právě Paříž a Versailles v období vlády Ludvíka XIV. představovaly jakýsi magnet a platily za metropoli dvořanské výchovy. Hartman z Lichtenštejnu dokonce označoval Paříž za „*den Portum, alwo sie verbleiben sollen.*“⁶⁷³ Tady mohl dospívající urozenec získat nejlepší dvořanské vzdělání v celé Evropě, neboť zde ve druhé polovině 17. století pobývali největší mistři v jízdě na koni, šermu, tanci či hře na různé hudební nástroje.⁶⁷⁴ Naopak Itálie vycházela z módy, protože tamní malé dvory – kromě papežského – nesnesly srovnání s okázalým životem francouzského královského dvora.⁶⁷⁵ Právě srovnání obou zemí a jejich dvorů patřila k častým tématům šlechtické korespondence. Pokud mladý urozenec – Leopold Ignác z Ditrichštejna – nejdříve poznal prostředí Palais Royal a Versailles a následně dvory na Apeninském poloostrově, nevyjadřoval se o nich nijak přívětivě a považoval je v porovnání s francouzským za nudné a neatraktivní: „*Was die anderen exercitia anbelanget, solte ich mir einen grossen torto thuen hier etwas zu repetiren, gedenke es also bies auff meine zuruckrais*

⁶⁷² „... ed fa bene d'andare tal volta a Versailles accio che Leopoldo impari conoscere la corte, ma star di continuo la fanno alcune difficulta, la prima per l'accrescimento della spesa, la 2da che doverebbe cambiar il cavalezzo, e che forse quello del re haverebbe un'altro mettendo d'insegnare, la terza che a Versailles non potrebbe continuar quelli essercitii, che ha incomunicato a Parigi, la 4 ta che si diverterebbe troppo con le caccie, e lascierebbe 5ta tutte laltre occupazioni, ma che vi si vado tal uolta, non posso, che approbarlo, non dubitando che la prudenza di VS sapra diriger tutto per il bene del mio figliuolo, le compagnie et conversationi formano le cavallieri, ma bisogno che siano buone e honeste, e sempre con la personal assistenza di VS, altrimenti possono esser perniciose, e causar la rovina al mio figliuolo, per questo scrissi nell'ultime mie, che Leopoldo non deva mai uscir mai solo senza VS, perche io so di certa scienza, ch'egli ringonna et, andando nei luoghi sospetti e pericolosi, e che habbi suiato altri, in cui mandate si lamentano, et si puo facilmente immaginarsi con che disgusto io vivo, intendendo ch'il piu principal questo punto della mia istruzione, il quale sia cosi poco osservata, e che Leopoldo non potra haver mai fortuna in questo mundo, vivendo forse sempre nel peccato, non haverli mai creduto un tal inobedienza che disconsolazione per me.“ Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 22. června 1682. TAMTÉŽ, fol. 253-254.

⁶⁷³ G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 166-167; TÝŽ, *Bildungs- und Reiseziele*, s. 227.

⁶⁷⁴ Co se týče například jezdeckví, v Paříži prý pobýval „*maestro ... più grande reputatione.*“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – ze 17. března 1681. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 727-728; J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 56. Celkově shrnul význam Paříže Hartman z Lichtenštejnu, když prohlásil: „*Es ist mir ein Parist ... so einen cavalier recht vollkomlich in allen machen khann.*“ G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 166. Srov. také Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 187; J. J. BERNS, *Peregrinatio academica*, s. 164.

⁶⁷⁵ Přesto se některé osoby pouštěly do srovnávání papežského dvora s pařížským a vyzdvihovaly jeho církevní charakter: „*Der römische hof ist anderst als der Parische, qui si notano le caccie un poco meglio, che quini, und wan er dahier solche gravität halten wolte, so wurde man ihn nicht allein ausslachen, als monsieur l'Abbe de Saint Esperance, sondern es möchte, per competenza d'altri maggiordomi händel setzen, und alster wurde der gnädige herr graf disgusti incontriren, gestalt es in unterschiedlichen anticamera de'cardinali Colonna, Caraffa, Pio, Nitardo oft geschehen ist.*“ Blíže nedatovaný dopis dietrichsteinského agenta v Římě Giovanni Emanuelliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 665. Srov. G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 43; G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 170-171; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 478.

*durch Paris zu verschieben, allwo sie in vigore und unwergleichlich besser als in Walischlandt, den die hiesige stropirte manir kopff und ringel zu rechnen, auch das lacherliche tanzen, mir zu nichten anderen als zu einer mascarada dienen könnte, ...*⁶⁷⁶

Putování mladých urozenců po západoevropských dvorech a univerzitních centrech nespočívalo pouze ve studiu, prohlídkách pamětihodností a setkání s novými tvářemi. Namáhavé cestování doprovázely také negativní události, mezi kterými nechyběly nejrůznější tělesné neduhy a nemoci.⁶⁷⁷ Zdravotní potíže všeho druhu byly nezbytnou součástí života raně novověké společnosti a šlechtice provázely po celý život.⁶⁷⁸ Právě reflexe zdraví, vnímání nemoci a smrti jsou jedním z častých témat, jež se v jednotlivých psaních, adresovaných příbuzným, vyskytují a s naprostou pravidelností opakují.⁶⁷⁹ V některých listech se dokonce nacházejí podrobné popisy rozličných příznaků chorob či způsobů léčby.⁶⁸⁰ Hlavní příčina, proč dospívající cestovatel věnoval na stránkách dopisů značný prostor hodnocení svého zdravotního stavu, vyplývá z instrukcí otců či poručníků. V nich nabádali především hofmistra, aby co možná nejlépe pečoval o zdraví svých svěřenců, nenavštěvoval s nimi místa „*infetti, o sospetti di peste*.“⁶⁸¹ Další druh onemocnění souvisel s pohlavními chorobami. Proto Ferdinand z Ditrichštejna zakazoval jakýkoliv kontakt s pochybnými ženami.⁶⁸²

⁶⁷⁶ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna svému otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z Říma z 29. prosince 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 31-38. V podobných intencích se Leopold Ignác z Ditrichštejna vyjadřoval i o papežském dvoře: „... und ist sonsten kein anders medium, weilien die prelati und andere togati genug des cardinal erste carozen einfüllen und keinem nicht waichen wollen, die hiesigen gesselschafften sind die techten und warhaffte lebendige bücher in allen und alles zu profitiren, dan man von allen sachen, intrigen, factionen von der politica und derglaichen redet und discuriret und ist kein sicherer und besserer weege von einem iungen menschen sach zu qualificiren, als sich in selben offt einzufinden.“ TAMTĚŽ, fol. 31-38. Srov. J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 61.

⁶⁷⁷ E.-M. CSÁKY-LOEBENSTEIN, *Studien zur Kavaliertour*, s. 414-415; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 470-471; T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 94-97.

⁶⁷⁸ K tomu výběrově Christoph LUMME, *Höllenfleisch und Heiligtum. Der menschliche Körper im Spiegel der autobiographischen Texte des 16. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 1996; Michael STOLBERG, *Der gesunde Leib. Zur Geschichtlichkeit frühneuzeitlicher Erfahrung*, in: Paul Münch (ed.), *Erfahrung als Kategorie der Frühneuzeitgeschichte*, München 2001 (= Historische Zeitschrift 31), s. 37-57; Vera JUNG, *Die Leiden des Hieronymus Wolf. Krankengeschichten eines Gelehrten im 16. Jahrhundert*, HA 9, 2001, s. 333-357. V české historiografii Tomáš KNOZ, „... s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla st. Ze Žerotína*, AMM 82, 1997, s. 183-199; TÝŽ, *Krankheit, Tod und Verewigung von Adligen in der Frühen Neuzeit. Im Schnittpunkt von Historischer Anthropologie, medizinischer Anthropologie und Kunstgeschichte*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 81-115; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 353-357; Martin GAŽI, „*K lékařce nebeskej*.“ *Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století*, Kuděj 1, 2004, s. 17-31.

⁶⁷⁹ Srov. například dopisy hofmistra Fabrizio de la Roche či samotného Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z let 1680-1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362.

⁶⁸⁰ T. KNOZ, „... s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 184; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 353-354.

⁶⁸¹ V případě hrozby nákazy měl hofmistr takové místo společně s celým doprovodem ihned opustit. A. CATALANO, *L'educazione*, s. 117.

⁶⁸² „Sollst du dich ebenfalls des spille saufen, wie nicht weniger auch der weiber auf alle weis enthalten, zumahlen durch dieses nicht allein der Allerhöchste beleidiget, sondern man auch leichtlich als anderlich durch

V případě prvních příznaků nastupující nemoci nesměl hofmistr nic ponechat náhodě a měl ihned povolat „*die beste doctores und chirurchi*.“⁶⁸³ Při tom se neměl ohlížet na výši nákladů, které by si případná léčba vyžádala.⁶⁸⁴

Kavalířská cesta patřila k nejdůležitějším úsekům života šlechtice, protože v jejím průběhu hledal své místo ve společnosti. Bylo to období určitého osamostatňování se, neboť otec navedl potomka určitým směrem, vtiskl mu jasnou představu o budoucnosti a záleželo jen na něm, zda se bude ubírat naznačeným směrem, nebo zamíří jinam.⁶⁸⁵ Proto všichni urozenci věnovali tomuto údobí velkou pozornost, protože výchovou získané návyky měly rozhodující význam pro budoucí kariéru. Důležitá byla jeho připravenost pro dvorský život. Veškerá prezentace vlastní osobnosti dospívajícího jedince musela probíhat v souladu se všeobecně přijímanou představou o správných povahových vlastnostech a vhodném jednání ideálního dvořana. Pokud se však šlechtic nějakým způsobem provinil proti hlásaným zásadám dvorského kánonu, cesta k císařskému dvoru se mu na čas nebo úplně uzavřela, a on byl nucen hledat jiné pole svého budoucího veřejného působení. Ne nadarmo vyjadřoval Ferdinand z Ditrichštejna v instrukci svému synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z roku 1680 naději, že „*du wirst dich errinnen deines geblüets und herkommen*.“⁶⁸⁶ Právě poznání cizích krajů a tamního způsobu života se podepsalo na mladíkově zevnějšku i na vnitřním životě. „*Ve výhni dvorské společnosti římské, [pařížské], florenské a brusselské přetavoval se tento zvolna dospívající chlapec v internacionální typ kavalíra – dvořana, jak vytvořila její doba barokní ze starého kadlubu renesančních cortigianů*.“⁶⁸⁷ Po návratu z kavalířské cesty svým vystupováním již nepůsobil jako „zakřiknutý“ provinční šlechtic, ale spíše jako mladý,

das letztere eine uble krankheit bekommen kan.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 8-12. T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 94.

⁶⁸³ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánu III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 5-6. Srov. také G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 178, pozn. 78.

⁶⁸⁴ „*Die beste doctores und chirurchi bestellen sain denselben ortte an sich meine sehn aufhalten zu finden sein und kein spesa ansehen, wo ir gsuntheit interesirt ist, dissen nun euren angenennten fleis und treu so ir meinen sehnen erweisen wert soll, zu euer zurukhkunft gegen euch wiegleichen erkhent werden.*“ Instrukce Maxmiliána II. z Ditrichštejna synům Ferdinandovi a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna z roku 1649. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 5-6. „... e dato caso fosse assalito da qualche indispositione, che Dio non voglia, dovrà l'Aio Manfredi valersi per la di lui cura de più famosi Medici e Chirurghi, senza tralasciar cosa vevole per ricuperar la salute ...“ A. CATALANO, *Leducazione*, s. 117; G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 178; T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 95.

⁶⁸⁵ G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 112-115; G. HEISS, „*Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ...*“, s. 159-162; Z. HOJDA, *Kavalířské cesty*, s. 217-219; TÝŽ, *Delitiae Italiae*, s. 63-65; T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 97.

⁶⁸⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 8-12. Srov. T. FOLTÝN, *Cestovní instrukce*, s. 114.

⁶⁸⁷ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 197-198.

světem protřelý kavalír, který byl připraven na další životní etapu – službu u císařského dvora.

Při letném srovnání vzdělávacích cest mladých Černínů, Ditrichštejnů, Kouniců a Lichtenštejnů po západní Evropě v posledních dvou třetinách 17. století se lze domnívat, že v tomto období existoval jakýsi pevný rámec šlechtické výuky, kterému se bez výhrad podrobovali všichni dospívající urozenci.⁶⁸⁸ Jeho základním stavebním kamenem se stal příklon k francouzské kultuře, jenž se odrazil i v charakteru kavalírských cest. Vždyť pobytům v Paříži a Versailles věnovali cestovatelé v rámci mnohaletého putování nejvíce času. Právě zde si mohli osvojit dvořanské chování a šlechtické exercicie na nejvyšší úrovni. Tato složka vzdělání urozených osob se stala základním odrazovým můstkem pro další dvorskou či byrokratickou kariéru.⁶⁸⁹ Naopak univerzitní studium stálo na okraji zorného pole velmožů. Charakter výchovy se podřizoval výhradně rodinné strategii. Proto již v útlém mládí rodiče či poručníci rozhodli, jakým směrem se bude ubírat životní cesta jednotlivých potomků. Tomu následně uzpůsobili také proces socializace. O této skutečnosti ostatně svědčí i otcovská nařízení a instrukce.⁶⁹⁰ Protože se Maxmilián II. a Ferdinand z Ditrichštejna již delší dobu pohybovali v nejvyšších dvorských úřadech a znali jejich nástrahy a úskalí, snažili se své syny či mladší sourozence na budoucí službu v bezprostředním okolí panovníka náležitě připravit. V průběhu vzdělávání mladých urozenců lze proto vyzorovat určité stereotypy, které se v každém šlechtickém rodu udržovaly od počátku 17. století vždy po několik generací.⁶⁹¹ Prostřednictvím instrukcí předávali rodiče svým dětem vlastní zkušenosti z kavalírských cest. Jejich dřívější putování představovalo jakýsi normativní vzor pro nastupující generaci.⁶⁹²

Zárným příkladem takového tvrzení jsou i Ditrichštejnové, jež si v průběhu 17. a 18. století vytvořili jakýsi model, podle něhož postupovali příslušníci několika pokolení tohoto šlechtického rodu. Ačkoliv mladí Černínové, Lichtenštejnové či Lobkovicové navštěvovali nejdříve Apeninský poloostrov, následovala Francie, ve výjimečných případech i Španělsko nebo Anglie, a přes Nizozemí se vraceli domů, Ditrichštejnové postupovali opačným směrem. Ferdinand a Maxmilián III. z Ditrichštejna se v letech 1649-1652 postupně nechali zapsat na katolickou univerzitu v Lovani, kde začali pronikat do tajů francouzštiny, práva a historie. Mnohem větší pozornost však věnovali od července 1649 do března 1650

⁶⁸⁸ M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, s. 34-35.

⁶⁸⁹ J. KROUPA, *Ditrichsteinové*, s. 111.

⁶⁹⁰ Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 321.

⁶⁹¹ M. LEIBETSEDER, *Die Kavalierstour*, s. 34-35; I. CERMAN, *Zrození osvícenského kavalíra*, s. 159.

⁶⁹² P. TÖBBICKE, *Höfische Erziehung*, s. 107-108.

dvoru arciknížete Leopolda Viléma v Bruselu. Zde měli možnost podrobněji se seznámit s dvorským ceremoniálem, najali si učitele hudby, šermu a tance. Okružní jízdou po Nizozemí se přesunuli do Paříže, kde setrvali až do konce srpna 1651. Z účtů vyplývá, že se pod dohledem nejlepších mistrů zdokonalovali v matematice, tanci, fleretu a rozvíjeli své jazykové znalosti.⁶⁹³ Následně zamířili přes kantony Švýcarského spříseženstva do Itálie, kde se oba mladí Ditrichštejnové zaměřili především na poznání architektonických skvostů barokních paláců a jejich uměleckých sbírek, soustředili se na matematiku, geografii a geometrii. Odtud se cestovatelé vrátili zpět do zemí Koruny české.⁶⁹⁴ Ve stopách svých předků se vydávali v následujícím období i další příslušníci tohoto šlechtického rodu. Filip Zikmund z Ditrichštejna rozšířil na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 17. století tradiční „rodinnou“ trasu o návštěvu královského dvora v Madridu.⁶⁹⁵ Leopold Ignác z Ditrichštejna vykonal během studijního pobytu ve Španělském Nizozemí v červenci a srpnu 1680 krátkou cestu na Britské ostrovy.⁶⁹⁶ Podobné rysy jako v 17. věku vykazovaly také vzdělávací cesty osvěcenských kavalírů Karla Maxmiliána z Ditrichštejna a jeho bratra Jana Leopolda, ovšem náplň učiva a délka návštěvy jednotlivých destinací se postupem doby proměňovaly.⁶⁹⁷ Ve druhé polovině 17. století se právě u Ditrichštejnů ustálil pevný model kavalírské cesty, jehož stěžejními body se stávaly dlouhodobé pobyty ve Francii, Itálii a Španělském Nizozemí. Hlavním cílem putování nebylo studium, ale spíše obecná škola života. Od počátku 18. století se pozornost šlechtických mladíků soustředila výhradně na studium práva a poznávání cizích zemí.⁶⁹⁸ Z programu téměř vymizela návštěva katolických univerzit, které prozatím nedokázaly oddělit právo od teologie.⁶⁹⁹ Tím, že Ditrichštejnové posílali své syny po stejné

⁶⁹³ Vzpomínka na pobyt v Paříži roku 1652 se vybavila Ferdinandovi z Ditrichštejna i téměř po třiceti letech, když v dopise z 22. března 1681 radil hofmistrovovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche, aby mladého šlechtice přihlásil do Akademie di Longpré: „*Si deve trovar il vecchio Bauafort che m'insegnò nell'anno 1652 à giocare con la pica, soleva egli ancora essercitar la gioventù in campagna à cavallo.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 701-702.

⁶⁹⁴ K cestě Ferdinanda a Maxmiliána III. z Ditrichštejna po západní Evropě v letech 1649-1652 více TAMTÉŽ, inv. č. 1583, kart. 352; J. KROUPA, *Ditrichsteinové*.

⁶⁹⁵ MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1585, kart. 360; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting II*, s. 179, 215, 230, 256-258, 268, 291; I. CERMAN, *Zrození osvěcenského kavalíra*, s. 160-161; TÝŽ, *Bildungsziele – Reiseziele*, s. 71, pozn. 94.

⁶⁹⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362; J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 45-65.

⁶⁹⁷ J. KROUPA, *Studie*, s. 4-49; TÝŽ, *Mikulovské a evropské kořeny josefinismu*, Studie Muzea Kroměřížska 79, 1979, s. 59-69 a především I. CERMAN, *Zrození osvěcenského kavalíra*. Ke vzdělání a kavalírským cestám v období osvěcensví více TÝŽ, *Vzdělání a socializace*; TÝŽ, *Bildungsziele – Reiseziele*, s. 71-76; Gustav HOFMANN, *Náklady na výchovu mladého šlechtice v polovině 18. století. Pohled do sirotčích účtů Josefa Mikuláše z Windischgrätzu z let 1747-1766*, ZSH 5, 1998, s. 127-145.

⁶⁹⁸ G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 220-225.

⁶⁹⁹ Alespoň tak to ukázal Ivo Cerman na vzdělávacích cestách Karla Maxmiliána z Ditrichštejna (1702-1784) a jeho mladšího bratra Jana Leopolda (1703-1773) a sourozenců Jana Karla (1704-1787) a Rudolfa Chotka

trase, jež sami absolvovali, snažili se je jakoby symbolicky včlenit do nadnárodní komunikační sítě přátel a známých, kterou sami během mnohaleté studijní cesty po západní Evropě vytvořili a po svém návratu i nadále rozvíjeli.⁷⁰⁰

(1706-1771). Srov. I. CERMAN, *Vzdělání a socializace*; TÝŽ, *Zrození osvícenského kavalíra*; TÝŽ, *Bildungsziele – Reiseziele*,

⁷⁰⁰ M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 33.

IV. Sňatek jako prostředek politické a sociální integrace

Důležitou roli v životě mladého urozence hrála svátost manželství. Sňatek symbolizoval v představách raně novověkých šlechticů konečný přechod od dětství k dospělosti. Byl to jakýsi distinktivní znak osamostatnění – vyvlečení se z otcovy moci a výchozí bod pro budování vlastní domácnosti.⁷⁰¹ I když se doporučovalo pomýšlet na partnerský život až v období, kdy se jedinec majetkově osamostatnil a byl schopen po hmotné stránce zajistit rodinu, mnohem častěji však mladíci uzavírali svazek ještě v době vlastní finanční závislosti na rodičích.⁷⁰² Karel Eusebius z Lichtenštejnu považoval za nejvhodnější oženit syna ve 27. roku života, dceru mezi 16 až 23 léty.⁷⁰³ V podobném duchu se vyjadřoval také Ferdinand ze Schwarzenberku, který doporučoval začít pomýšlet na vdavky již v 15 či 16 letech, na ženitbu v rozmezí 22. až 25. roku života.⁷⁰⁴ Podle jeho mínění představoval starší věk jen zbytečné semeniště problémů, neboť mladí lidé se s přibývajícím věkem osamostatňovali a budovali si vlastní identitu, jež se většinou neslučovala s představami a záměry rodičů, poručníků či příbuzných.⁷⁰⁵ V myšlení raně novověkých urozenců totiž představoval včasný sňatek⁷⁰⁶ důležitý krok a jedinou legitimní cestu k zajištění mužského potomka – pokračovatele „*pro conservanda familia und linea.*“⁷⁰⁷ Ten musel být splazen v duchu

⁷⁰¹ Hans Jürgen JÜNGLING, *Die Heiraten des Hauses Liechtenstein im 17. und 18. Jahrhundert. Konubium und soziale Verflechtungen am Beispiel der habsburgischen Hocharistokratie*, in: V. Press – D. Willoweit (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus*, s. 329-346, zde s. 330; Martin HOLÝ, *Šlechtické sňatky v českých zemích v letech 1500 až 1650*, HD 27, 2003, s. 5-35, zde s. 9.

⁷⁰² Sylvia SCHRAUT, *Das Haus Schönborn. Eine Familienbiographie. Katholischer Reichsadel 1640-1840*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2005, s. 73.

⁷⁰³ Evelin OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band. Eheprojekte, Heiratspakten und Hochzeit im fürstlichen Haus*, in: táž (ed.), *Der ganzen Welt*, s. 182-203, zde s. 194.

⁷⁰⁴ „*Ich rate daher einen ieden wederen vatteren, der keinen unwillen haben will beyzeiten seine kind zu vermahlen, undt nicht profectam etatem zu gewarten, als nemblich die döchter mit 15. oder 16. ihaaren, die sohn aber von 22. bis 25.*“ Zázpis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 30. března 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 977.

⁷⁰⁵ „*Mit einer dermassen erwachsener [Marie Františka ze Schwarzenberku – narodila se 17. srpna 1677] ist es auch hart, in deme dieselbe ihrem eygenen kopff genio, undt verlangen willen undt man genuueg zu thun, hat dieselbe in dennen schranken der modestie undt vernunft zu halten, massen nicht leut abgehen, die eingelegenheiten veranstellen mit halben leuten verstollener weis zu reden, undt sich allgemach zu engagiren, der hoffnung lebendt, das zu einer geschehener sach protectores nicht falen wurde.*“ TAMTĚŽ, s. 976-977.

⁷⁰⁶ Úsměv a úšklebky uvnitř raně novověké společnosti naopak vzbuzoval sňatek mezi dvěma osobami, které od sebe dělila větší věková propast. V takovém případě se většinou zcela otevřeně hovořilo o tom, že v žádném případě nešlo o manželské spojení z lásky, ale v pozadí stály materiální, politické či jiné důvody. Podobné reakce vyvolala v dubnu a květnu 1662 připravovaná svatba devětašedesátiletého Jindřicha Viléma ze Starhemberku, nejvyššího maršálka císaře, s šestadvacítiletou Eleonorou Františkou z Lamberku. Leopold I. nezapomněl podotknout ve svém dopise adresovaném Humprechtu Janu Černínovi z Chudenic z 20. května 1662, že se celá společnost císařského dvora zcela nepokrytě smála chování starého hraběte ze Starhemberku, neboť „*lui far tutto giovine. Porta per moda di corotto dela sua sanità un mantellaccio con 2 ale, come qui portano i cochieri et un paro di halb strimpf von weisser Leinwandt.*“ Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.*, s. 114. Srov. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 292-293.

⁷⁰⁷ E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 193; Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberk. Životní příběh Petra Voka*, Praha 1996, s. 76 a 83. Srov. také TÝŽ, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 212; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život*, s. 258.

křesťanského učení výhradně v manželském loži; žádný jiný způsob reprodukce nepřipadal v úvahu.⁷⁰⁸

Právě plodnost představovala jedno z nejdůležitějších kritérií při výběru vhodné nevěsty.⁷⁰⁹ Jakmile se vyhlédla vhodná kandidátka na vytvoření sňatkové aliance, Karel Eusebius z Lichtenštejnu doporučoval detailně se seznámit se zdravotním stavem jejich příbuzných a zjistit, zda se mezi nimi nevyskytovala nějaká dědičná choroba, která by mohla ovlivnit porodnost. O zdravé životní síle rodu prý nejlépe vypovídal počet žijících členů.⁷¹⁰ Pro budoucí harmonické soužití mezi manželi bylo nutné, aby nevěsta oplývala určitými kladnými charakterovými a tělesnými vlastnostmi. Za největší ctnosti ženy se obecně považovaly počestnost a cudnost.⁷¹¹ Následovaly zbožnost a citlivost.⁷¹² Pozornosti neušla ani dobře stavěná postava nebo určitá intelektuální výbava.⁷¹³ Jako rodička budoucího potomka měla rovněž oplývat tělesnou krásou.⁷¹⁴ Některé šlechtické rody však na základě tradičního

⁷⁰⁸ B. BASTL, *Macht der Emotionen*, s. 531. Pro raně novověké šlechtice představovalo před Bohem řádně uzavřené manželství jedinou přijatelnou formu sexuálního styku za účelem zplození potomků. Pokud se děti nenarodily v takovém svazku, neměly šanci dosáhnout takového sociálního postavení jako jejich otec: „*Es ist billich, daß die in der unordenlichen Ehe, oder vielmehr ausser dem Ehestand erzeugten Kinder, um eine Stufe iederzeit geringer seyn, als die ehelich gebahren. Der vorhin allegirte Französische Autor, Charles Loyseau, sagt in dem V. Cap. seines Tractats n. 64. Les bâtards doivent, toujours etre mis d'un degré plus bas, que leurs Péres, de sorte que les bastards des Roys sont Princes, ceux des Princes sont Seigneurs, ceux des Seigneurs sont Gentils hommes, & ceux des Seigneurs sont roturiers, afin que le concubinage n'ait autant d'honneur que le loyal mariage.*“ J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren*, s. 220-221. V myšlenkovém světě středoevropského křesťana byl i standartní sexuální vztah mezi mužem a ženou nanejvýš choulostivým tématem, které bylo hodně tabuizace. K manželskému soužití muže a ženy v raně novověku více Beatrix BASTL, *Wan Ich nur bei dier sein mecht/ würden mier alle beschwerden leichter. Zur Bedeutung von Ehe und Liebe innerhalb des österreichischen Adels in der Frühen Neuzeit*, *Unsere Heimat* 66, 1995, s. 4-14; TÁŽ, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000; Václav BŮŽEK, *Die private Welt der böhmischen adeligen Familien in ihren Selbstzeugnissen des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Heinz-Dieter Heimann (ed.), *Adelige Welt und familiäre Beziehung. Aspekte der „privaten Welt“ des Adels in böhmischen, polnischen und deutschen Beispielen von 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Potsdam 2000, s. 17-41; TÝŽ, *Muž, žena a děti*; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů*, s. 80-97; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*.

⁷⁰⁹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 607. K představám raně novověkých urozenců o ideální životní partnerce Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Naučení p. Albrechta Rendla z Oušavy synům dané*, ČČH 8, 1902, s. 68-70; Zdeňka TICHÁ (ed.), *Spisování slavného frejře*, Praha 1972, s. 123-129; Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987², s. 5-21; Beatrix BASTL, *Eheliche Sexualität in der Frühen Neuzeit zwischen Lust und Last. Die Instruktion des Fürsten Karl Eusebius von Liechtenstein*, AKG 78, 1996, s. 277-301; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 511-512.

⁷¹⁰ E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 191-192.

⁷¹¹ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 511; V. BŮŽEK, *Die private Welt*, s. 19; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 307.

⁷¹² J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 15-17; E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 194.

⁷¹³ J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 8-10 a 14-15; M. HOLÝ, *Šlechtické sňatky*, s. 15.

⁷¹⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 307. Zajímavé svědectví o povahových vlastnostech a tělesné kráse nevěsty nabízí list císaře Leopolda I. adresovaný císařskému vyslanci v Benátkách Humprechtu Janu Černínovi z Chudenic z 30 dubna 1661. V něm se zamyslel nad sňatkem Jana Karla Portiy, syna svého nejvyššího hofmistra Jana Ferdinanda Portiy, s Annou Helenou z Lamberku, dcerou Jana Maxmiliána z Lamberku, a poukazoval na horkokrevnou a démonickou povahu mladé hraběnky: „*Domenica si fecero le nozze del Conte Carlo di Portia, figlio del nostro Prencipe, con la figliola del Conte di Lamberg, la quale fu con il padre in Spagna et è bellissima et arditissima et par giusto una puttana spagnola in sommo grado, dico pare, perchè non è, anzi è una delle più savie, galanti e bizzare dame da me viste in mondo.*“

rodového ideálu ženy vznášely i další specifické požadavky. Například Lichtenštejnové kromě skvělé postavy kladli důraz na velké tmavé oči.⁷¹⁵

O vlastním sňatku nerozhodovali potomci sami, ale řídili se doporučením dalších příslušníků rodu či známých a přátel, protože „*die söhn nuhmero schier ungeraten sein wie die bauhren, von welchen man saget ungentem pungit, pungentem rusticus ungit.*“⁷¹⁶ Především rodiče začali vyhlížet případné možnosti uzavření manželství leckdy ještě ve věku, kdy mladík či dívka teprve dospívali.⁷¹⁷ Ferdinand ze Schwarzenberku naopak radil, aby se do hledání vhodné nevěsty a následného vyjednávání podmínek chystaného spojení zapojilo co nejméně osob, „*zu mallen ein ieder weder auff seiner seiten eylet die gloriam auff seine müell zu bringen undt hiemit verwiret, oder an wenigsten gibt der contra parti anlaß Ihre pretentiones hocher las sie es sonsten tete zu setzen.*“⁷¹⁸ Mezi oslovené však nepatřili pouze urození, ale důležitou roli hráli také duchovní. Právě na jezuitu ze Štýrského Hradce Leonarda Bachina se obrátil v září 1660 Ferdinand z Ditrichštejna, neboť se prý doneslo k jeho uším, že mladší bratr knížete – Maxmilián III. z Ditrichštejna, komorník císaře Leopolda I.⁷¹⁹ – se ve Vídni začal zajímat o blíže nejmenovanou šlechtičnu. Proto poprosil svého korespondenta, aby se podrobněji vyptal na zmiňovanou urozenou dámu a vyzvěděl její rodinné poměry.⁷²⁰ Leonard Bachin Ferdinanda z Ditrichštejna nezklamal a v dopise z 20. září 1660 poukázal na skvělý původ a vynikající majetkové zázemí dívky.⁷²¹ Současně také

Il Povero Portia, lo sposo, giachè li parlò di qualche cosa, che non li fusse di gusto, subito rispose: Vaia, vaia! con una bizzaria, che pareva un demonio incarnato. Non dico altro; in questo punto il Marchese de la Fuente [Gaspar de Tives Tello de Guzman, markýz de la Fuente] potrebbe dir più, poichè egli l'ammirò come una Dea.“
Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.*, s. 63-64.

⁷¹⁵ B. BASTL, „*Adeliger Lebenslauf*“, s. 379; M. HOLÝ, *Šlechtické sňatky*, s. 16. Srov. také požadavky, které kladl na svoji budoucí manželku Jan Antonín z Eggenberku: „*Gebührlichen zu erkennen gegeben welcher gestallt derselbe in der Zeit eine sonderbahre freundliche affection und zuneigung zu ihr und dero höchst und hochlöblichen Chur und fürstlichem hauße getragen, auch bei denselben alle gebührende ehr und freundschaftt zu ... begierig, und daher aus unzweifelentlicher Schik- und Eingebung Gottes, eine christliche ehliche Liebe zu ... gewonnen.*“ Dopis Jana Antonína z Eggenberku z 6. srpna 1639. Citováno podle B. BASTL, *Macht der Emotionen*, s. 504.

⁷¹⁶ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 20. srpna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1300. Srov. M. HOLÝ, *Šlechtické sňatky*, s. 19; Brigitte GROHS, *Italienische Hochzeiten. Die Vermählung der Erzherzoginnen Barbara und Johanna von Habsburg im Jahre 1565*, MIÖG 96, 1988, s. 331-382, zde s. 334-339; Petr MAŤA, *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*, DaS 18, 1996, č. 6, s. 11-15, zde s. 12-13; TÝŽ, *Svět české aristokracie*, s. 620-627; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 73.

⁷¹⁷ P. VOREL, *Pernštejnská svatba*, s. 137-138; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 621-622.

⁷¹⁸ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. srpna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1266-1267. Alfred KOHLER, „*Tu felix Austria nube ...*“ *Vom Klischee zur Neubewertung dynastischer Politik in der neueren Geschichte Europas*, ZHF 21, 1994, s. 461-482, zde s. 461-462. Srov. také níže.

⁷¹⁹ *Theatrum Europeum VIII*, s. 100.

⁷²⁰ Snad šlo o Marii Justinu ze Schwarzenberku, dceru hraběte Egmonda III. ze Schwarzenberku. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 278.

⁷²¹ „... *was massen ihro graffen, von herr graff Max wegen der mittlen seiner aniezo geliebsten dama thails von iher selbsten, thails von anderen so vil erhalten, das oher von den vatterlichen m/15 gl vermacht worden; von*

upozornil Ferdinanda z Ditrichštejna, že pouhý zájem sourozence mezitím přerostl ve vzájemné citové vzplanutí. Oba mladí lidé se prý již několikrát nechali společně vidět na veřejných místech, což u vídeňské společnosti vyvolávalo značné dohady a spekulace.⁷²² Z toho důvodu radil, aby Ferdinand z Ditrichštejna zakročil a zabránil vzájemným schůzkám, neboť ona náklonnost mohla přinést pouze problémy a případné pomluvy poškodit dobré jméno knížecího rodu. Protože se duchovní vracel zpět do Štýrského Hradce, doporučoval oslovit další příbuzné, kteří působili u císařského dvora. Ti měli po Bachinově odchodu z Vídně dohlédnout na počestný život Maxmiliána III. z Ditrichštejna a uklidnit rozvříené společenské mínění.⁷²³ Zdá se však, že mladý hrabě nebral ani výtky „*herren schwäger*“ příliš vážně, poněvadž se o dva roky později – v únoru 1663 – v Bruselu oženil proti vůli své rodiny s Marií Justinou ze Schwarzenberku.⁷²⁴

Ačkoliv zejména na rodičích záviselo konečné rozhodnutí a potomek se musel podřídit jejich vůli,⁷²⁵ čas od času se však stalo, že se vzepřel záměrům otce i matky a snažil se prosadit vlastní představy o budoucím životě.⁷²⁶ Tuto závažnou skutečnost reflektují rovněž deníkové zápisky Ferdinanda ze Schwarzenberku z roku 1697. Z rétoriky jednotlivých záznamů lze vycítit, že i on toužil po uzavření promyšlené sňatkové aliance svého prvorozeného syna Adama Františka, která by se zakládala na racionálních důvodech

den mütterlichen aber den 5 thail der ganzes vermegnus, welches sich nemgistet auf die next m/300 gl erstrecken solle, zu verhoffen. Vermainet also das die gelegenheit einer dama so guetten an solichen herkomens, wie auch mittlen, und zu gleich erwünschter gewünschter gegen naygung und affection nicht auszuschlagen noch zu verabsaumen.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 97, kart. 30, s. f.

⁷²² TAMTÉŽ. Srov. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 535.

⁷²³ „... und weil ich schon widerumb zuruck zu Graz vor etlich wochen ankumen, hab ich Eure Fürstliche Gnade gnädigen befelch nicht khönen nachkhomen und Ihr Gnade herrn graffen Max dahin disponiren, daß er sich nicht übereille: will verhoffen Ihr Excellenz herr graff Lesley [Walter Leslie] und andere herren schwäger, die aniezo zu Wien werden zusammen khomen, werden auch bruedern herrn graff Max mit ihrer gegenwertigen autoritet dahin vermögen, das er sich allwegs Euren Fürstlichen Gnade mainung und willen accomodire, und mit dem was in disen so grossen und gleichsamb ewigen werkh vor recht und billich solle erkhent werden, befridigen lasse, meines thails wünsche ich wol von herzen das Eure Fürstliche Gnade iher khönten von disen iherwehrenten ansuech und lauff abhelfen, und den herrn graff Maxx einmall vor alle zu friden stellen, allweilen nicht manglen werden (wie ich dan auß der herrn graff Lesley reden vermerkhen müessen), die nicht das beste den herrn bruedern einrathen möchten.“ Dopis Leonarda Bachina knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 6. listopadu 1660. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 97, kart. 30, s. f.

⁷²⁴ „Non so, se sapete, che il nostro povero Max Ditrichstein habbia si maritato in Brusseles senza saputa de suoi parenti con una dama di casa Schwarzenberg, nipote del nostro Conte [Jan Adolf ze Schwarzenberku].“ List císaře Leopolda I. Humprechtu Janu Černínovi z Chudenic ze 17. února 1663. Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.*, s. 159. Srov. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 278.

⁷²⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 310-311; J. HRDLÍČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 184. Případ Maxmiliána III. z Ditrichštejna nebyl v rámci raně novověké urozené společnosti žádnou výjimkou. Stejný krok učinila také hraběnka Eleonora Františka z Lamberku, vdova po Jindřichu Vilémovi ze Starhemberku (zemřel 1675), která se provdala přes odpor vlastní rodiny roku 1677 za vzdáleného příbuzného Františka Antonína z Lamberku. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 292.

⁷²⁶ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 511.

a přinejmenším by odpovídala společenskému postavení Schwarzenberků.⁷²⁷ Vhodnou partii, jež by odpovídala představám knížete, našel v jediné dědičce svobodných říšských hrabství Esens, Stedesdorf a Witmund – Marii Arnoštce Františce z Rietberku a Ostfrieslandu.⁷²⁸ Ačkoliv se v průběhu jednání objevili i další nápadníci, kteří se ucházeli o mladou hraběnku, Ferdinand ze Schwarzenberku si vůbec nepřipouštěl, že by se mohla provdat za někoho jiného než za jeho syna, neboť „*mit dem fursten von Schwarzenberg ehend als mit viel anderen auszukommen sein wurde, mit wehr hat der discours ein endte gehabt.*“⁷²⁹ Onu jistotu ještě podporovalo mínění části urozené společnosti císařského dvora ve Vídni, jejíž někteří členové v čele s Antonínem Floriánem z Lichtenštejnu, nejvyšším hofmistrem arciknížete Karla, pokládali rozhovory o chystané alianci obou rodů za ukončené a téměř s jistotou počítali s uzavřením sňatku.⁷³⁰ Zpočátku se také skutečně zdálo, že předpokládanému sňatku nestálo nic v cestě. Plány Ferdinanda ze Schwarzenberku však zhatil sám Adam František, který se proti vůli otce začal dvořit komtesce z Althannu.⁷³¹ Aby vládnoucí kníže zabránil případnému nežádoucímu spojení a navedl svého syna na „jedinou správnou“ cestu, poslal jej na konci dubna 1697 na kavalírskou cestu po západní Evropě.⁷³² Protože ještě ve skrytu duše nerezignoval na plánované spojení s Rietberky a doufal, že by mohl přece jen přesvědčit Adama Františka, aby se dvořil Marii Arnoštce Františce z Rietberku a Ostfrieslandu, nařídil

⁷²⁷ „... so habe ich ihme [Adamu Františkovi ze Schwarzenberku] *remonstriren lassen, das 1. die heuraten an wenigsten bey solichen personen er ist in dero gleichheit, wo nicht umb eine ungehöcher geschehen mues, undt vanitatem genungsamb gezieret, also nuhn auff besseren cognationes undt vermöhrung der reichstgueter sehr zu gedenden seye, welches aber desto beschwehrlich zu erhalten, als in wenig heuseren so sich catholisch undt unbefleckter conservirt, zu heuraten ...*“ Zápís v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 12. září 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1336-1338. A. KOHLER, „*Tu felix Austria nube ...*“, s. 461-462.

⁷²⁸ Marie Arnoštka Františka z Rietberku a Ostfrieslandu se nakonec provdala v létě roku 1699 za Maxmiliána Oldřicha z Kounic, syna říšského vícekancléře Dominika Ondřeje z Kounic. G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 80-82; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 198-199.

⁷²⁹ Zápís v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 6. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1046-1049.

⁷³⁰ TAMTÉŽ.

⁷³¹ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 152-153.

⁷³² O tom záznamy v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 23.-26. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Srov. také R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 104-105. Z deníkových zápisků rovněž vyplývá, že se Ferdinand ze Schwarzenberku všemi dostupnými prostředky snažil překazit milostné vzplanutí Adama Františka a komtesy z Althannu: „*Ille hiemit wirt der furst von Schwarzenberg mit mier in die haar geraten undt ich werde seinet wegen von meinen juribus nicht abstehen, Mevius. ... Ich aber bekenne, das wie diese sach preter meam culpam esclatirt, so hat es mier nicht wenig befreudt undt mich darinnen bekunfftig, quod illud magis quam a tribus vel quatuor, wie auch in deme ich bedrachte, das, wan einer oder der anderer e domo mea eine narretey zu thun willens et hoc principaliter in rebus matrimonialibus, ich es aber gahr nit approbire, oder nuhr convivire in hac, so wurde ich pro beneficio halten, si quisdam prime note et in domo cuiusdam amici celebrarentur nuptie, scilicet supremi apud imperatricem, principaliter, si ex genyceo cesareo desumetur sponsa, welches ich auch ob observationem politicam allhero setzen wollen. Wie gefährlich es seye gröser herrn als man selbsten ist, pro protectore suorum subditorum zu haben ist aus deme zu ersehen, ...*“ Zápís v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 6. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1046-1049.

hofmistru Baratimu navštívit během putování hraběnku a seznámit oba mladé lidi. Také Adam František ze Schwarzenberku patrně pocítil velké rozhořčení svého otce a začal si postupně uvědomovat, co by pro něj znamenalo, kdyby upadl v jeho nemilost. Proto na přelomu srpna a září 1697, zamířil na panství „*der freyle von Rittberg*.“ Během dlouhých rozhovorů získal možnost lépe poznat hraběnku z Rietberku a Ostfrieslandu a darovat jí několik maličkostí.⁷³³ Ferdinand ze Schwarzenberku sledoval kroky svého potomka s velkým zadostiučiněním a nabádal syna „*in dennen negocio nicht schertzen, sondern sich piquiren mit gueten siten undt dugenden bey der dama sich beliebt zu machen undt seine rivaless mit dennenselben weit zu uberdreffen*.“⁷³⁴ Současně vyjadřoval velkou naději, že uzavření sňatkové aliance snad dospěje ke zdárnému konci. Na druhou stranu však naznačoval, co by se stalo, kdyby z plánovaného manželství sešlo.⁷³⁵ V žádném případě by se prý nejednalo o vinu syna, neboť „*er in seinen iungen ihaaren schon gahr viel per la famiglia gethan undt auff die conservation nachgehents mehres als auff die acquisition in kunfftig zu sorgen haben wurde, struxerunt alii nobis, nos vero posteritati, sed fronte capilata post hec occasio calva*.“⁷³⁶ Ferdinanda ze Schwarzenberku v srpnu 1697 silně rozladilo, že druhá strana v čele s matkou Marie Arnoštky Františky z Rietberku a Ostfrieslandu obvinila Schwarzenberky z malého zájmu o její dceru. Spíše než o potomka se prý zajímali o výhody, které by takové spojení přineslo.⁷³⁷ Když v září 1697 vzájemná jednání skutečně ztroskotala, nedával najevo žádné velké zklamání. Z kusých informací Ferdinanda ze Schwarzenberku lze vypožorovat spíše roztrpčení nad nevhodným jednáním a zbytečným osočováním ze strany příbuzných Marie Arnoštky Františky z Rietberku a Ostfrieslandu, které se příliš neslučovalo s dobovými konvencemi. Své hodnocení neúspěšných námluv zakončil konstatováním, že pro syna

⁷³³ Záznam v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 12. září 1697. TAMTÉŽ, s. 1336.

⁷³⁴ TAMTÉŽ, s. 1338.

⁷³⁵ Z deníkových zápisků Ferdinanda ze Schwarzenberku totiž vysvětluje, že vztah mezi Adamem Františkem a Marií Arnoštkou Františkou z Rietberku a Ostfrieslandu nebyl až tak srdečný, jak by se na první pohled mohlo zdát. Mladý Schwarzenberk totiž během vzájemných rozhovorů dával zřetelně najevo své sociální postavení, to, že je příslušníkem a budoucím vladařem knížecího domu. Ono nadřazené chování prý vyvolávalo roztrpčení mezi příbuznými mladé hraběnky, zejména u její matky. TAMTÉŽ.

⁷³⁶ TAMTÉŽ, s. 1337-1338.

⁷³⁷ „*Mier wurde in der frü ein brieff uberscheben, in welichen ich von dem baron Nestelradt avisiret worden, das die gräfin von Manderscheidt, mueter von der frayle von Ritterb, sehr wider mich erkümmet, das nemblich der agent Heinisch dennen beeden tanten eine ouverture von meiner sohns heurath oder pretention gethan, aus welichen erhölen teten, quod alios Deos penates in propria sua doma queram, so selbe nicht ausstehen wolte. Woruber ich eine lange deduction dem fäler zu remonstriren, in quo consistat, machen müese, aus welche erhelet, das in grosen sachen, wenig personen zu gebrauchen were, zu mallen ein ieder weder auff seiner seiten eylet die gloriam auff seine müell zu bringen undt hiemit verwiret, oder an wenigsten gibt der contra parti anlaß ihre pretentiones hocher als sie es sonsten tete zu setzen, mit dem zue versicht, das sie es leichtlich wirt erhalten können. Quidem credo, quod hoc tantum sit pretexti attamen non convenit, ut iusti doloris causam prebeam, womit man mich imprudentie taxiren, oder eine unvernunfft zueschreiben kan, so höchst schädlich mier sein wirt. Dannoeh mues man die feler ausleschen*.“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. srpna 1697. TAMTÉŽ, s. 1266-1267.

Adama Františka může být tato příhoda do budoucna dostatečným poučením a dobrou životní zkušeností.⁷³⁸

Ovšem plány na uzavření sňatkové aliance nemuseli zhatit pouze samotní rodinní příslušníci jedné z jednajících stran. Velké nebezpečí hrozilo od dalších osob, které chystanému spojení či rodovým zájmům nepřály. Nejjednodušší prostředek, jak přinejmenším zkomplikovat probíhající námluvy, představovala pomluva.⁷³⁹ Takové negativní zkušenosti se dostalo dceři Ferdinanda ze Schwarzenberku Marii Františce, o níž se v polovině roku 1697 ucházel František Damián Josef ze Šternberka.⁷⁴⁰ Ovšem jeden z členů hraběcího rodu Paarů nařkl Marii Františku ze Schwarzenberka z přetvářky. Navíc podotknul, že si mladého urozence nechce vzít z lásky, ale z pouhého donucení – aby vyhověla přání svého otce. Současně prý naznačil, že díky těmto informacím ztratil František Damián Josef ze Šternberka zájem o ruku šlechtičny.⁷⁴¹ Ze zápisků Ferdinanda ze Schwarzenberku lze vypozařovat nemalé rozladění nad pomluvou hraběte Paara, která se prý v žádném případě nezakládala na pravdě, a povzdech: „*so erkenne ich widerumb wie leuchtlich ein negotium verwirt undt wie hart, ein ergentz undt zu seinen perfection kan gebracht werden.*“⁷⁴² Kníže současně naznačoval, jak snadné bylo ovlivnit a přesvědčit mladého šlechtice – Františka Damiána Josefa ze Šternberka – o „pravdivosti“ svých slov, neboť „*die iunge leut selben verum a falso erkennen können undt wan selbe nicht ihrer älter rath folgen wollen, in groser gefar iederzeit sein sich verführen zu lassen undt nachmallen genuge ursach haben diesses lebens lang zu*

⁷³⁸ Záznam v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 12. září 1697. TAMTÉŽ, s. 1336-1338.

⁷³⁹ S. C. PILS, *Hof/Tratsch*; TÁŽ, *Schreiben über Stadt*, s. 221-238.

⁷⁴⁰ *Ottův slovník naučný* XXIV, s. 783. Srov. záznamy v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19.-24. srpna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1299-1303.

⁷⁴¹ Tuto informaci poskytl Ferdinandovi ze Schwarzenberku 19. srpna 1697 dcera císařského generála Jana Ludvíka hraběte Rabutina de Bussy, která předchozí den pobývala ve společnosti Šternberků a zaslechla zde slova hraběte Paara: „*Weilen die fräulein Rabutin uns sambendtllich in dem haus zu der sterenbergischer gesellschaft geladen undt allda der alterer graf von Baar befunden, so hat derselben vermercken lassen, das der iunger graf von Sternberg von der inclination so er meiner dochter zu erkennen geben vollich ablassen, massen man ihme versichert, dasselbe sich dahin verlauten lassen, dass sie nicht aus affection sondern nuhr aus gehorsamb nemmen wurde.*“ TAMTÉŽ, s. 1299.

⁷⁴² TAMTÉŽ. Onu pomluvu hraběte Paara je třeba uvést do širších souvislostí, neboť mezi oběma šlechtickými rody – Paary a Schwarzenberky – panovalo od roku 1660 hluboké nepřátelství. Právě v tomto roce daroval arcikníže Leopold Vilém svému věrnému služebníkovu Janu Adolfovi ze Schwarzenberku „*remuneratio nomine*“ panství Třeboň, které získal jako konfiskát po Petru ze Švamberka, předním účastníkovi českého stavovského povstání. Ovšem na ně si činil nárok již ve dvacátých letech 17. století Petrův bratr Adam ze Švamberka, jenž stál během rebelie na straně císaře. Přestože zemřel bez dědiců, jedna z jeho neteří, která se provdala do hraběcího rodu Paarů, si začala činit nárok na třeboňské panství. Mezi oběma rody se rozpoutal vleklý soudní proces, jenž vyvrcholil právě ve druhé polovině devadesátých let 17. věku. Přestože nakonec Schwarzenberkové vyhráli mnohaletou při, museli vyplatit svým oponentům závratné odstupné ve výši téměř 250 000 zlatých. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 121-122, 145. Velké množství poznámek k probíhajícímu procesu s Paary nabízí také deník Ferdinanda ze Schwarzenberku.

bereuhen.⁷⁴³ Přesto se zdá, že ona pomluva chystanému příbuzenskému spojení Schwarzenberků se Šternberky nijak vážně neublížila. Z hraběte Františka Damiána Josefa ze Šternberka sice prý po dva týdny vyzařovala určitá nerozhodnost, ovšem již 24. srpna 1697, kdy navštívila Ferdinanda ze Schwarzenberku jeho sestra Marie Arnoštka, se opět čile jednalo „*de hoc connubio*“ a činily se „*propositiones matrimoniales*“.⁷⁴⁴ Samotný kníže však tomuto sňatku nebyl příliš nakloněn a prorokoval vznikajícímu vztahu brzký konec.⁷⁴⁵ Ve skrytu duše si přál, aby se Marie Františka provdala za knížete z Nassau.⁷⁴⁶ Ve svých předpokladech se nakonec příliš nezmýlil, neboť k dohodě se Šternberky nikdy nedošlo. Dcera Marie Františka se počátkem února 1699 stala ženou lantkraběte Karla Egona z Fürstenberku.⁷⁴⁷

O tom, že se rodiče mladých urozenců připravovali od raného věku svých dětí na jejich budoucí sňatek, svědčí také případ prvorozeného syna Ferdinanda z Ditrichštejna – Leopolda Ignáce. Když se ve svých dvaceti letech roku 1680 vydával mladík na kavalírskou cestu po západní Evropě, měl jeho otec poměrně jasnou představu o budoucí nevěstě. Pro vlastního potomka si vyhlédl dceru knížete Karla Theodora Otty ze Salmu – Dorotheu.⁷⁴⁸ První kroky mladého Ditrichštejna vedly do Bruselu. Salmové vlastnili v okolí této metropole četné statky, proto doporučoval Leopoldu Ignáci setkat se s knížetem ze Salmu, „*che questo principe habbia una bellissima figlia, ricca, che possede belli beni et citta in Fiandra*“.⁷⁴⁹ Při této příležitosti se však ani slovem nesměl zmiňovat o možné sňatkové alianci mezi oběma rody. Mělo to vypadat pouze jako zdvořilostní návštěva.⁷⁵⁰ Ferdinand z Ditrichštejna rovněž doporučoval hofmistrovi, aby se synem inkognito navštívili některý z kostelů, kde by na

⁷⁴³ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19. srpna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1299. Stejně pochybnosti o schopnostech mladých lidí rozeznat dobro od zla vyjádřil i v zápise z následujícího dne – 20. srpna 1697. TAMTÉŽ, s. 1300.

⁷⁴⁴ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 24. srpna 1697. TAMTÉŽ, s. 1302-1303.

⁷⁴⁵ „... undt invita Minerva dieselbe zu etwas forciren wollen, wohin man keinen verlangen dragete, in deme hiemit nichts anders als iurgia oder zanck, undt doch kein guets endt nicht zu hoffen were.“ TAMTÉŽ.

⁷⁴⁶ „Ich hette quasi umb Gottes willen dieselbe gebetten den fursten von Nassau zu nemmen, versicher undt vorsehendt, das keine so sortable parti nicht mehr kommen wurde, mit welcher dieselbe aber gedachte meine dochter sich nicht vergnieget.“ TAMTÉŽ.

⁷⁴⁷ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 151.

⁷⁴⁸ K jeho osobě podrobněji Max BRAUBACH, *Ein Rheinischer Fürst als Gegenspieler des Prinzen Eugen am Wiener Hof*, in: *Aus Geschichte und Landeskunde. Forschungen und Darstellungen*. Franz Steinbach zum 65. Geburtstag, Bonn 1960, s. 114-132; S. SIENELL, *Die geheime Konferenz*, s. 192-193.

⁷⁴⁹ Dopis knížete Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 15. října 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 802-806. Srov. také list Fabrizia de la Roche Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. října 1680. Tamtéž, fol. 777-779.

⁷⁵⁰ „... mà vorrei, che non si tocasse l'intentione matrimoniale, e che la visita possesse solamente con termini di cortesia, e caso che detto principe facesse molto di questa materia il che non credo.“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 20. prosince 1680. TAMTÉŽ, fol. 775-776. Současně poslal hofmistrovi de la Roche přesné instrukce, jak měl Leopold Ignác z Ditrichštejna oslovovat knížete ze Salmu: „... in quest'ultimo loco non non potrà far di meno, ch'andar à riverir'il principe di Salmes, già hò scritto, che in Francese li può dare dell'Altezza, et in Tedescho Ihre Fürstliche Gnade ...“ TAMTÉŽ. Srov. také dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi Fabrizioovi de la Roche z 15. října 1680. TAMTÉŽ, fol. 802-806.

vlastní oči spatřili budoucí nevěstu.⁷⁵¹ Nejvyšší představitel dvora císařovny přitom kladl zvláštní důraz na krásu šlechtičny. Proto bylo nezbytně nutné zjistit, zda se dáma synovi líbí, či ne.⁷⁵² Také pověřil Fabrizia de la Roche úkolem vyzvědět rodinné poměry nevěsty, především zda byla svobodná a bez jakéhokoliv závazku.⁷⁵³ Následně nakázal hofmistrovi, aby během pobytu v Bruselu zamezil veškerým „galanteriím“ syna, neboť případné noční dobrodružství mohlo uškodit jeho pověsti a donést se ku uším Karla Theodora Otty ze Salmu.⁷⁵⁴

Důležitou roli ve vyhlédnutí této bohaté nevěsty sehrála sestra Ferdinanda z Ditrichštejna Anna Františka, která se 22. února 1647 provdala za šlechtice skotského původu Waltera Leslieho, císařského generála, člena tajné rady a od roku 1650 zástupce prezidenta dvorské válečné rady.⁷⁵⁵ Po smrti manžela 3. března 1667 žila na dvoře španělského místodržitele v Bruselu.⁷⁵⁶ Právě ona upozornila svého bratra, že Dorothea ze Salmu by byla vhodnou partií pro nejstaršího potomka mikulovské větve dietrichsteinského rodu.⁷⁵⁷ Když pak Leopold Ignác z Ditrichštejna dorazil roku 1680 do Španělského Nizozemí, měl se na příkaz knížete Ferdinanda obrátit na vlastní tetu. Vdova po Walteru Lesliem nejprve obhlédla situaci, zjistila majetkové a rodinné poměry šlechtičny. Následně poskytovala synovci neocenitelné rady, neboť již s předstihem podrobně zmapovala denní program Dorothey ze Salmu.⁷⁵⁸ Proto přesně věděl, který kostel mladá dáma navštěvovala. Využil této příležitosti k prvnímu letnému poznání budoucí manželky.⁷⁵⁹ Žádný bližší vztah prozatím

⁷⁵¹ Srov. E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 195.

⁷⁵² Nikde však výslovně nezmínil, co by následovalo, kdyby se Dorothea ze Salmu Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna nezalíbila.

⁷⁵³ „...si VS poi con bel modo sotto meno fundamentalmente potrà penetrare le facultà et mezzi d'essa, sarà tanto meglio e à me più facile d'inoltraressi in questo negotio, per risolvermi poi, quello, che devo fare in questo negotio, perche dico il vero non vorrei precipitarmi senza haver una intiera informazione della sua persona, costumi e delle sue ricchezze et principalmente, si la figla è libera non esse maintendosi, ...“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabriziovi de la Roche – z 20. prosince 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 775-776.

⁷⁵⁴ Dopis knížete Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabriziovi de la Roche – z 15. října 1680. TAMTÉŽ, fol. 802-806. Srov. také list Ferdinanda z Ditrichštejna Fabriziovi de la Roche ze 17. září 1680. TAMTÉŽ, fol. 820-821.

⁷⁵⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 2107, kart. 531. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 259. K Walteru Lesliemu podrobněji T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* II/1, s. 535-537; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 276-277.

⁷⁵⁶ Srov. R. ZEDINGER, *Migration und Karriere*.

⁷⁵⁷ O tom množství dopisů Anny Františky Lesliové, rozené z Ditrichštejna, knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna především z let 1678-1685. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1926/36, kart. 468.

⁷⁵⁸ List Ferdinanda z Ditrichštejna Fabriziovi de la Roche z 2. listopadu 1680. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 790-791

⁷⁵⁹ Srov. listy Anny Františky Lesliové, rozené z Ditrichštejna, knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z října-prosince 1680. TAMTÉŽ, inv. č. 1926/36, kart. 468. K tomu také dopisy Ferdinanda z Ditrichštejna Fabriziovi de la Roche z 20. a 21. prosince 1680. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 770-772 a 775-776. Srov. P. MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 13.

nenavázal. Pouze splnil úkol, který mu otec uložil – zahlédnout dceru knížete ze Salmu a učinit si alespoň rámcovou představu o jejím vzhledu.⁷⁶⁰

Vlastní plány na sňatkovou alianci mezi oběma rody vrcholily v polovině roku 1683, kdy se mladý Leopold Ignác vydal z Francie na návštěvu rodového sídla Salmů v Anholtu. Ještě předtím – v polovině roku 1682 – však Ferdinand z Ditrichštejna poslal Karlu Theodoru Ottovi ze Salmu oficiální nabídku k uzavření manželství mezi jejich potomky. Jako prostředníka zdlouhavých jednání zvolil císařského diplomata Theodora Athleta Jindřicha ze Stratmannu.⁷⁶¹ Právě ten se měl snažit zjistit, za jakých podmínek se mohl Leopold Ignác z Ditrichštejna ucházet o ruku Dorothey ze Salmu a poskytnout druhé straně bližší informace o představách Ditrichštejnů ohledně sňatku.⁷⁶² Z korespondence hraběte ze Stratmannu s nejvyšším hofmistrem císařovny vyplývá, že kníže ze Salmu byl příznivě nakloněn přednesené žádosti. Zřetelně si uvědomoval mocenské postavení Ferdinanda z Ditrichštejna u císařského dvora a jeho úzké napojení na další vlivné dvorské hodnostáře. Sám toužil po vysokém postavení v císařské armádě a jeden z důvěrníků Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské a Leopolda I. představoval v myšlení Karla Theodora Otty ze Salmu jedinečný prostředek k dosažení vytčeného cíle. Jako protislužbu nabízel právě ruku své dcery z prvního manželství.⁷⁶³ Theodor Athlet Jindřich ze Stratmannu během svého několikaměsíčního pobytu v Anholtu poznal mladou šlechtičnu, její majetkové zázemí i rodinné poměry. Sestavil pro Ferdinanda z Ditrichštejna podrobný rozbor výnosů staků, které by získala věnem.⁷⁶⁴ S Karlem Theodorem Ottou ze Salmu rovněž předjednal návštěvu Ignáce Leopolda na

⁷⁶⁰ List Ferdinanda z Ditrichštejna Fabrizioovi de la Roche z 2. listopadu 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 790-791.

⁷⁶¹ K osobě Theodora Athleta Jindřicha ze Stratmannu podrobněji Hans SCHMIDT, *Theodor Athlet Heinrich Reichsgraf von Stratman (ca. 1637-1693). Eine Diplomatenkarriere des Barock*, in: týž (ed.), *Persönlichkeit, Politik und Konfession im Europa des Ancien Régime. Aufsätze und Vorträge zur Geschichte der Frühen Neuzeit*, Hamburg 1995, s. 231-258; S. SIENELL, *Die geheime Konferenz*, s. 178-180.

⁷⁶² Pro většinu šlechticů šlo o prestižní funkci, neboť otec ženicha tímto krokem naznačoval svoji zvláštní důvěru k pověřené osobě. B. GROHS, *Italienische Hochzeiten*, s. 347; E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 190. Srov. P. MAŤA, *Rituál zásnub*, s. 14; M. HOLÝ, *Šlechtické sňatky*, s. 17.

⁷⁶³ „*Er wird wol zu erhaltung einer höhen charge alles versuchen, meines erachtene aber entlich sich bequemen zumahlen er in hoffnung eines guten succes der kayserlichen waffen mehr und mehr verlangen dahin hat, und hat er sich erkläret, das er, wan er die kayserliche dienste annimbt Euer Fürstlichen Gnädigen heren sohn seine freyle tochter aus der ersten ehe, so viel an ihme und seinem vatterlichen will und bewilligung ist, geben, und ihr auch ingleichen die mütterliche gütter folgen, lassen werde.*“ Dopis hraběte Theodora Altheta Jindřicha ze Stratmannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. srpna 1682. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 274. Ferdinand z Ditrichštejna považoval žádost Karla Theodora Otty ze Salmu za zcela oprávněnou a počítal s tím, že v budoucnu svému příbuznému pomůže v kariérním postupu. O tom, že si kníže ze Salmu velmi vážil, vypovídá i vlastní výrok na jeho adresu: „... *il signor conte Salm pare, e ancora stimato per un cavalliere molto prudente, e con li mezzi che tiene, s'avanzarà ...*“ List Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrově svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – ze 17. března 1681. TAMTÉŽ, fol. 727-728. Srov. také vzájemné dopisy Ferdinanda z Ditrichštejna a Karla Theodora Otty ze Salmu z let 1680-1684. TAMTÉŽ, inv. č. 1257, kart. 323. Srov. K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 86.

⁷⁶⁴ Dopis hraběte Theodora Altheta Jindřicha ze Stratmannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. srpna 1682. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 274.

Anholtu. Na závěr listu také přidal několik rad, jak by měl postupovat při získání srdce vyhlédnuté nevěsty. Doporučoval naklonit si jistého šlechtice jménem Beauregard, jenž patřil k blízkým důvěrníkům knížete ze Salmu. Současně naznačil, že by bylo vhodné získat na svou stranu některou ze společnic Dorothey ze Salmu.⁷⁶⁵

V reakci na dobrozdání Theodora Athleta Jindřicha Stratmanna vydal Ferdinand z Ditrichštejna podrobnou instrukci pro svého syna Leopolda Ignáce, jak by měl krok po kroku postupovat při získání ruky nevěsty.⁷⁶⁶ Během návštěvy se musel seznámit s důvěrníkem Karla Theodora Otty ze Salmu Beauregardem a požádat jej o přímluvu u knížete.⁷⁶⁷ Dále zdůraznil, že mladý Ditrichštejn si musel najít hned po příjezdu na Anholt chvíli času, aby mohl o samotě pohovořit s dívkou. Bylo prý nezbytně nutné získat si náklonnost samotné Dorothey ze Salmu a osobně se vyptat na její oblíbené činnosti, „*ob sie ein freud mit der jägerey, mit schöner arbeithen habe und dergleichen und wie sich der discurs gibt immer zu etwas sagen, das sie hieraus ein grosse stima erkennen möge, welche du fir sie hast, und ist auch alles an ihr zu loben und nichts zu verachten.*“⁷⁶⁸ V případě, že by princezna projevila zájem o Leopolda Ignáce z Ditrichštejna, následovala by ze strany mladíka žádost o audienci u knížete ze Salmu. Během ní by otcí šlechtičny veřejně vyjevil vzájemné zalíbení. Z rétoriky dopisu vyplývá jediný a zřetelný cíl cesty – získat „*ein wirkhliches versprechen in beisein des fürsten als vattern.*“⁷⁶⁹ Na znamení případného zaslíbení si měli – podle mínění Ferdinanda z Ditrichštejna – oba mladí lidé vyměnit prsteny.⁷⁷⁰ Při odjezdu prý bylo nezbytně nutné obdarovat služebnictvo částkou 300 zlatých, aby ukázal svoji štědrost a majetkovou sílu Ditrichštejnů.⁷⁷¹

Na počátku července 1683 skutečně Leopold Ignác z Ditrichštejna zavítal na Anholt a začal se dvořit Dorothee ze Salmu.⁷⁷² Zde se mu prý dostalo mnoha poct od samotného knížete ze Salmu, který jej dokonce při slavnostní tabuli usadil na čestné místo u stolu, hned

⁷⁶⁵ TAMTÉŽ.

⁷⁶⁶ Instrukce knížete Ferdinanda z Dietrichsteina se nachází TAMTÉŽ, fol. 268-273.

⁷⁶⁷ „*Mit mehr bedeithen monseigneur Beauregard mues man kundschaftt machen, demselben den andern tag in seinem zimmer visitiren, und ihme bitten dir zusagen, wie du des fürsten, und der princessin gnad gewinnen könntest, du wurdest gegen ihme recognoscent sein, wan diser zu dir komet, so ist demselben die rechte hand zu gehe, und solcher höfflich zu tractiren, dan er ein cavalier und wie des fürsten camerad.*“ TAMTÉŽ.

⁷⁶⁸ TAMTÉŽ.

⁷⁶⁹ TAMTÉŽ.

⁷⁷⁰ K tomuto účelu prý nechal Leopold Ignác z Ditrichštejna zhotovit v Praze nádherný prsten s diamantem. TAMTÉŽ.

⁷⁷¹ TAMTÉŽ.

⁷⁷² S sebou si přinášel také doporučující dopisy pro Karla Theodora Otty ze Salmu od hraběte Theodora Athleta Jindřicha ze Stratmannu a Ferdinanda z Ditrichštejna a list od hraběnky Anny Františky Lesliové, rozené z Ditrichštejna, adresovaný přímo princezně. TAMTÉŽ.

vedle princezny.⁷⁷³ Ovšem pocity Leopolda Ignáce z Ditrichštejna z prvního bližšího setkání se svou vyvolenou byly smíšené. Sice uznával krásu a inteligenci urozené dámy, současně si však stěžoval na její dosavadní výchovu.⁷⁷⁴ Podle něj totiž strávila příliš dlouhou dobu v blíže nejmenovaném klášteře, „*welches ir noch stark imprimiret*.“⁷⁷⁵ Proto neměla žádné zkušenosti s milostným životem, ba ani nevěděla, co to svatba je. Rovněž poukazoval na příliš nízký věk mladé šlechtičny a nepatrnou životní zkušenost.⁷⁷⁶ Také se zmínil o tom, že se na Anholtu objevili i někteří další nápadníci, ale nic bližšího o nich nevěděl. Rovněž musel zdolat první velkou překážku, neboť nevlastní matka Dorothey ze Salmu prý chystanému sňatku příliš nepřála. Během pobytu se však Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna podařilo její odpor zlomit a získat na vlastní stranu.⁷⁷⁷ Také Karel Theodor Otta ze Salmu hned neodpověděl na žádost mladého Ditrichštejna o ruku své dcery, ale počkal, až sama vyjádří souhlas s vytvořením sňatkové aliance. Samotný kníže její váhání omlouval skutečností, že „*die fürstin noch zu jung [ist] und zu keiner hairad nicht inclinire*.“⁷⁷⁸ Po krátkém váhání nakonec Dorothea ze Salmu, patrně na nátlak rodiny, souhlasila s nabídkou Leopolda Ignáce z Ditrichštejna k sňatku a zaslíbila se mu.⁷⁷⁹

Tento úspěch se projevil i během pokračování kavalírské cesty na Apeninský poloostrov, neboť v jejím průběhu udržovali Ferdinand a Leopold Ignác z Ditrichštejna úzké styky s Karlem Theodorem Ottou ze Salmu, což se projevovalo zejména bohatou korespondencí.⁷⁸⁰ Mladý šlechtic také nezapomínal na svoji nastávající. V průběhu dvouletého putování jí kupoval a posílal nejrůznější dárky.⁷⁸¹ Stejným způsobem upevňoval

⁷⁷³ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. července 1683. TAMTÉŽ, fol. 639-640.

⁷⁷⁴ Z korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna jasně vyplývá, že i on kladl zvláštní důraz na reprezentativní vzhled budoucí nevěsty. Proto pověřil R. Macariho, člena doprovodu Leopolda Ignáce z Ditrichštejna, aby mu zaslal podrobný popis Dorothey ze Salmu: „*Ella è di statura giusta, d'età di 16 in 17 anni. Il viso bellissimo, l'occhio apperto e languido la bocca, benissimo tagliata, bellissima grazia nel marciar e maniorosa, il naso un può grosso nella punta, mà questo le fà bene, non parla altra lingua che la francese, intende però tutto il tedesco, non vi è dubbio, che il signore conte è amante graditissimo, e ella tiene l'occhio fisso sopra di lui.*“ Dopis R. Macariho knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. července 1683. TAMTÉŽ, fol. 641-642.

⁷⁷⁵ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. července 1683. TAMTÉŽ, fol. 645-647.

⁷⁷⁶ Dorothea ze Salmu se narodila 29. září 1667. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 282.

⁷⁷⁷ Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna otci Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. července 1683. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 645-647.

⁷⁷⁸ TAMTÉŽ.

⁷⁷⁹ Margret LEMBERGOVÁ, *Hanavské zásnuby Albrechta Jana Smiřického*, DaS 16, 1994, č. 6, s. 15-18; P. MAŤA, *Rituál zásnub*; M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*, s. 214, 217-221, 369.

⁷⁸⁰ O tom dopis Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 5. dubna 1685. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 53.

⁷⁸¹ TAMTÉŽ.

svůj vztah i k budoucímu tchánovi – knížeti ze Salmu.⁷⁸² V březnu 1685 Leopold Ignác z Ditrichštejna plánoval, že při návratu z Itálie do Vídně učiní krátkou zastávku v Anholtu a opět navštíví Dorotheu ze Salmu. Aby Leopold Ignác z Ditrichštejna znovu ukázal, jak je dobrotivý a demonstroval své bohatství, měl před odjezdem rozdělit částku 100 tolarů mezi členy dvora.⁷⁸³ Že se skutečně řídil radami zkušenějších, zejména Ferdinanda z Ditrichštejna, svědčí jeho dopis z 29. června 1685, v němž naznačil, že navštívil svoji vyvolenou v klášteře a krátce s ní povečeřel. Současně podotkl, že vedl dlouhý rozhovor s „*mademoiselle de Chambou*,“ která prý neskrývala své potěšení nad chystaným sňatkem.⁷⁸⁴ Tečku za téměř desetiletým jednáním o ruku Dorothey ze Salmu udělalo až svatební veselí, které se konalo 13. července 1687.⁷⁸⁵

Sňatkový model šlechtických rodů z českých a rakouských zemí ve druhé polovině 17. století nepodléhal žádným momentálním emocionálním výkyvům jednotlivců, ale spočíval na racionálních základech.⁷⁸⁶ Plánování sňatkové aliance vycházelo z promyšlené politiky, která směřovala k pozdvihnutí moci a prestiže rodu.⁷⁸⁷ Urozenec si nemohl vzít za ženu libovolnou osobu, ale musel se držet určitých přísných kritérií výběru. Věk, vzhled a osobní kvality stály až na druhém místě, stejně jako ekonomické aspekty.⁷⁸⁸ Rozhodující bylo nevěstino sociální postavení a vážnost rodu v raně novověké šlechtické společnosti. Budoucí manželka se musela vyznačovat přinejmenším rovnorodostí, či dokonce stát na vyšší společenské úrovni. Pokud by se totiž šlechtic „snížil“ a pojal za ženu méně urozenou osobu, hrozilo, že ztratí vydanou pozici uvnitř společnosti raného novověku. Ono sociální postavení sloužilo jako jakýsi důležitý indikátor pro budoucí uzavření sňatkové aliance.⁷⁸⁹ Ne nadarmo Lichtenštejnové požadovali po šlechtických rodech, s nimiž hodlali navázat

⁷⁸² Také Karla Theodora Ottu ze Salmu podaroval růžencem, který prý koupil během svého pobytu v Římě. Dopis Leopolda Ignáce z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 6. května 1685. TAMTÉŽ, fol. 54-59.

⁷⁸³ O tom dopis Ferdinanda z Ditrichštejna synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 5. dubna 1685. TAMTÉŽ, fol. 53.

⁷⁸⁴ TAMTÉŽ, fol. 63-65.

⁷⁸⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 835, kart. 288; inv. č. 1258, kart. 323 a inv. č. 1259, kart. 324. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 282.

⁷⁸⁶ J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 22-40.

⁷⁸⁷ Arnold BERNEY, *Die Hochzeit Josephs I.*, MÖG 42, 1927, s. 64-83, zde s. 65-69; A. KOHLER, „*Tu felix Austria nube ...*“, s. 461-462, 467; H. J. JÜNGLING, *Die Heiraten*, s. 333; E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 186; P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 197; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 511-528; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 77.

⁷⁸⁸ E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 182; P. MAŤA, *Rituál zasnub*, s. 15; TÝŽ, *Svět české aristokracie*, s. 607-610; V. BŮŽEK, *Die private Welt*, s. 18-19; M. HOLÝ, *Šlechtické sňatky*, s. 11; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 75.

⁷⁸⁹ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 12. září 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1336-1338. Srov. A. BERNEY, *Die Hochzeit*, s. 68-69; E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 182 a 186; P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 198-200; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 309-310; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 77.

příbuzenský vztah, osvědčení o 16 generacích předků, že nežili v mesaliančním svazku.⁷⁹⁰ Další neméně důležitou roli hrály také politické důsledky. Přiřazení se do rodiny, která dlouhodobě a pravidelně zastávala nejvyšší dvorské úřady, zpravidla dopomohlo k budoucí zážné kariéře konkrétního urozence v prostředí císařského dvora.⁷⁹¹

Právě svobodné dámy z hofštátu císařovny či dalších příslušnic vládnoucího rodu tvořily vyhledávaný okruh nevěst budoucích významných dvorských hodnostářů.⁷⁹² Jednalo se o početně ohraničenou skupinu neprovdaných dívek, které mířily k vídeňskému dvoru právě za účelem sňatku. Služba mladých šlechticů v okolí císařovny v sobě nesla určitý sociální rozměr, neboť raně novověkou společností byla vnímána jako paralela ke kavalírským cestám urozenců – završovala proces socializace urozených děvčat.⁷⁹³ Přijetí k císařskému dvoru navíc svobodné dívce přinášelo výhodnější pozici při hledání budoucího partnera. Šance prosadit svoji dceru, příbuznou či známou do okruhu těchto osob se zpravidla poštěstilo jen vlivným dvorským hodnostářům. Proto se leckdy stávalo nástrojem politického boje uvnitř hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora.⁷⁹⁴ Právě přijetí šlechtičny za společnici panovnice v sobě neslo symbolické poselství. Samo o sobě naznačovalo zbytku společnosti užší provázanost mezi konkrétní vznešenou rodinou a vládnoucím rodem.⁷⁹⁵

K privilegiím těchto dívek náležel neustálý pobyt v bezprostřední blízkosti své paní, a tím i možnost účinně intervenovat ve prospěch svých blízkých či známých. Dvorní dámy zpravidla nepatřily pouze k pasivním pozorovatelkám každodenního života; protože stály blíže k císařskému páru než většina dvorského personálu, samy se podílely na distribuci moci.⁷⁹⁶ Proto hrály nezanedbatelnou roli v sociálních sítích vztahů uvnitř dvorské společnosti. Svým budoucím partnerům zpravidla zajišťovaly přízeň a protekci vládnoucí

⁷⁹⁰ E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 192.

⁷⁹¹ Naopak špatná volba budoucího životního partnera mohla mít dalekosáhlé následky. A. BERNEY, *Die Hochzeit*, s. 69-70; B. GROHS, *Italienische Hochzeiten*, s. 331-339; A. KOHLER, „*Tu felix Austria nube ...*“, s. 467; E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 182; P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 194-195, 199; TÝŽ, *Páni z Pernštejna*, s. 236; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 616-619.

⁷⁹² K. MACHARDY, *War, religion and court patronage*, s. 162-163. K tomu zejména B. BASTL – G. HEISS, *Hofdamen und Höflinge*; L. HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten*, s. 86-87; K. KELLER, *Hofdamen*.

⁷⁹³ B. BASTL – G. HEISS, *Hofdamen und Höflinge*, s. 189-192.

⁷⁹⁴ „*Demnach ich glaubwürdig vernohmen, sambt ein gewissen dame von kayserlichen hoff nechstens wiederumb verehlichen werden und dardurch ihre stelle sich erledigen wird. Nun aber wie Eure Fürstlichen Gnaden unzweifentlich beandt, meine mitlere tochter bey nechster apertur die expectanz würcklicher aufnehmung allergnädigst ertheilet worden.*“ List Fridricha III. z Oppersdorfu svému švagrovi Ferdinandovi z Ditrichštejna z 9. května 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 101. Srov. také P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 235; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 915, pozn. 302; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 590.

⁷⁹⁵ K. MACHARDY, *War, religion and court patronage*, s. 181; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 72.

⁷⁹⁶ Srov. výše.

dynastie.⁷⁹⁷ Ačkoliv služba dvorní dámy skončila v okamžiku svatby, již to, že patřila ke společnicím císařovny, hrálo samo o sobě zásadní roli při hledání vhodného ženicha. Pohyb v bezprostředním okolí panovnice nabízel vynikající příležitost k stavovsky přiměřenému sňatku.⁷⁹⁸ V myšlení raně novověkých urozenců proto nebyl vůbec důležitý teritoriální původ dvorní dámy, ale ona atraktivita spočívala v její blízkosti k rodině vladaře.⁷⁹⁹ Služba v bezprostřední blízkosti císařovny nabízela v omezené míře dostatečný prostor pro setkání s jinými mladými šlechtici dvorské společnosti, kteří stáli na počátku své kariérní dráhy. Vhodná příležitost k seznámení se nabízela zejména v průběhu dvorských slavností či návštěv vídeňských kostelů.⁸⁰⁰

O tom, jak se mladý šlechtic snažil proniknout prostřednictvím uzavření výhodného sňatku mezi rodiny, které dlouhodobě působily u císařského dvora a zastávaly tam nejvyšší úřady, vypovídá příklad vojevůdce Raimonda Montecuccoliho.⁸⁰¹ Když tento urozenec italského původu hledal v polovině čtyřicátých letech 17. století vhodnou manželku, upřel svoji pozornost právě k dceři Maxmiliána II. z Ditrichštejna Marii Kláře.⁸⁰² Ve svých osobních poznámkách nezapomněl zaznamenat, že se jednalo o potomka nejvyššího hofmistra císařovny.⁸⁰³ I když ve svém snažení neuspěl a Marie Klára z Ditrichštejna se provdala za Jana Fridricha z Trauttmansdorfu,⁸⁰⁴ nijak nerezignoval na vlastní plány a o deset let později se začal ucházet o ruku její mladší sestry Marie Markéty.⁸⁰⁵ Ovšem v roce 1656, kdy se poprvé objevují v Montecuccoliho korespondenci první zmínky o této dámě, byl mladý šlechtic v mnohem výhodnějším postavení, než když se zajímal o Marii Kláru z Ditrichštejna. Tehdy představoval jednoho z mnoha mladých, snaživých důstojníků ve službách Ferdinanda III. Až během první poloviny padesátých let 17. věku si vydobyl jistý věhlas, když se jako vyslanec císaře účastnil jednání o konverzi švédské královny Kristýny ke katolické víře

⁷⁹⁷ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 244-254; TÝŽ (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 29-30.

⁷⁹⁸ K. MACHARDY, *War, religion and court patronage*, s. 181; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 312; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 560; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 72.

⁷⁹⁹ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 632-633; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 80.

⁸⁰⁰ E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 195; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 72-73.

⁸⁰¹ K tomu stručně I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 579-580.

⁸⁰² K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

⁸⁰³ „*Ich begab mich nach Stein, wo sich die Kaiserin-Wittwe, sowie Fürst Dietrichstein, als ihr Obersthofmeister, befanden und sehe dort das Fräulein Clara [Marie Klára z Ditrichštejna], welcher ich lebhaft den Hof mache.*“ O tom „*Auszug aus den Haupt-Affairen, in welchen sich Graf Montecuccoli befunden hat,*“ zápis knížete Montecuccoliho z roku 1645. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 140.

⁸⁰⁴ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 72.

⁸⁰⁵ „*Ich gieng nach Hohenegg, dann nach Wien, wo ich dem Freyle Margarita [Marie Markéta z Ditrichštejna] den Hof machte und das Jahr beschloss.*“ O tom „*Auszug aus den Haupt-Affairen, in welchen sich Graf Montecuccoli befunden hat,*“ zápis knížete Montecuccoliho z roku 1656. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 143. Srov. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

v letech 1653-1654 a získal první vavříny na válečném poli.⁸⁰⁶ Mnohem větší podpory se mu však dostávalo od manželky panovníka Marie Eleonory Gonzagové, u jejíhož dvora, který sídlil ve Favoritě, se pravidelně scházeli dvořané a důstojníci italského původu.⁸⁰⁷ Právě tady se patrně poprvé setkal i se svojí budoucí ženou, neboť Marie Markéta z Ditrichštejna zde sloužila jako dvorní dáma.⁸⁰⁸

Aby dostatečně podpořil vlastní vyhlídky na výhodný sňatek, požádal císařovnu, zda by nemohla v roli prostřednice oslovit vládnoucího knížete a bratra šlechtičny Ferdinanda z Ditrichštejna. Ta v dopise ze 3. března 1657 dala Ferdinandovi z Ditrichštejna nepokrytě najevo svoji podporu chystanému svazku a vyzvala jej, aby v žádném případě nebránil plánovanému manželskému spojení: „*Worauf ich thue auch nunmehr hier zue meinen gnedigsten consens und zugleich die erlaubnus ertheilt die freyle zubedienen und derselben auffzuwarthen und bin auch beede, sowol die freyle, als den graffen undter meiner protection zuhalten und denenselben mit gnaden beyständig zusein, gnedigst genaigt und willig.*“⁸⁰⁹ Ferdinand z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval závažnou skutečnost, že se za žádost Raimonda Montecuccoliho postavila samotná císařovna.⁸¹⁰ I nadále si přál zachovat milost a přízeň Marie Eleonory Gonzagové. Proto se nijak neodvážil odporovat jejímu přání a vyslovil svůj souhlas.⁸¹¹ Panovnice dokonce knížeti důrazně naznačila, že svatební obřad by

⁸⁰⁶ Ludwig BITTNER – Lothar GROß (edd.), *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem westphälischen Frieden (1648) I 1648-1715*, Oldenburg-Berlin 1936, s. 127; F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe I*, s. 1132-1133, 1164; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 160; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 577.

⁸⁰⁷ Eduard VEHSE, *Maria Theresia und ihr Hof*, München-Leipzig 1924, s. 17; F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe I*, s. 1460-1461; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 160; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 579.

⁸⁰⁸ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

⁸⁰⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1247, kart. 322, fol. 1. Srov. také I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 580, pozn. 34. K tomu také list Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1657, kde se Montecuccoli otevřeně odvolává na podporu Marie Eleonory Gonzagové. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 3-4.

⁸¹⁰ Podobným způsobem jako Raimond Montecuccoli postupoval také František Eusebius z Pöttingu, když se roku 1662 ucházel o ruku sestry Ferdinanda z Ditrichštejna Marie Sofie. Srov. dopis Hanibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. dubna 1662. TAMTÉŽ, inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 22-23. Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 245; P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 200; B. BASTL, *Tugend und Liebe*, s. 165-168; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 311-312; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 176-177; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 628-638; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 73.

⁸¹¹ O tom dopis Ferdinanda z Ditrichštejna Marii Eleonoře Gonzagové z 9. března 1657. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1247, kart. 322, fol. 2. I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 580. Srov. také list Raimonda Montecuccoliho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu z 10. března 1657: „... *ich habe schon die Erlaubniss erhalten ihr zu dienen, was einem Verlöbniße gleichkommt und so erwarte ich mit Ungeduld den Ablauf der Fastenzeit, um die Hochzeit mit dem gebührenden Pompe zu feiern, zu welchem Zwecke Seine Majestät der Kammer befohlen hat, meine Rückstände flüssig zu machen.*“ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 273. K tomu také dopis Raimonda Montecuccoliho Attu Melanimu do Paříže ze 7. března 1657. TAMTÉŽ, s. 369-370. Ovšem existují také případy, kdy se urozenec neřídil přáním příslušníka císařské rodiny a otevřeně se postavil proti chystanému sňatku. K takovému krajnímu kroku přistoupil na počátku roku 1697 nejvyšší kancléř Království českého František Oldřich Kinský. Právě on a další příslušníci tohoto vlivného

se mohl uskutečnit již 15. dubna.⁸¹² Ačkoliv Marie Eleonora Gonzagová direktivně stanovila pevný termín, kdy se měl sňatek „mit dem gebührenden Pompe zu feiern,“⁸¹³ bylo třeba kvůli smrti Ferdinanda III. „meine Hochzeit aufschieben und ohne jeden Pompa abhalten.“⁸¹⁴ Ten se uskutečnil až počátkem následujícího měsíce, a to bez jakékoliv slávy.⁸¹⁵

I když se v případě Raimonda Montecuccolioho a Marie Markéty z Ditrichštejna odehrál svatební obřad bez náležité pompy a reprezentace,⁸¹⁶ představovala tato událost

českého šlechtického rodu se veřejně postavili proti sňatku jeho mladšího bratra Václava Norberta Oktaviána s Marianou z Nesselrode. František Oldřich Kinský zásadně nesouhlasil se zamýšleným příbuzenským spojením, neboť je považoval za nerovnorodé, protože mladá šlechtična pocházela z nepřilíš bohatého a urozeného rodu. Z toho důvodu se všemožně, i za pomoci vlivných přátel u vídeňského dvora, snažil přesvědčit Leopolda I., aby nepovolil svatební obřad. Ovšem baronka z Nesselrode měla mocnou ochránkyni, poněvadž jako dvorní dáma patřila k nejbližšímu okolí panovnice Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Ta pověřila svého nejvyššího hofmistra Ferdinanda ze Schwarzenberku, aby se jejím jmenem ujal celé záležitosti. Po dlouhých a složitých jednáních nakonec František Oldřich Kinský neuspěl se svými námitkami a císař na žádost vlastní manželky sňatek povolil. K tomu množství zápisků v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z první třetiny roku 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 106, pozn. 57.

⁸¹² Předtím však bylo třeba vyřídit potřebné formality a především sepsat svatební smlouvu: „Nachdem bey mir der graff Montecuccoli grosste instanz gemacht, das der hochzeittag zwischen demselben und euer liebden freylen schwester auf den 15. negstkumbenden monaths aprilis angestellt und gehalten werden wolte, das ich dahero darein gewilliget und mir solche zeit gnädigst belieben lassen; darzue sich dan Euer Liebde hoffentlich auch persönlich einfinden werden. Und weillen ratsamb und vonnöthen, vorhero die heüraths pacta und was demselben allerseits anhängig, abzuhandten.“ List Marie Eleonory Gonzagové Ferdinandovi z Ditrichštejna z 15. března 1657. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1247, kart. 322, fol. 4 a 6. Kníže z Ditrichštejna požádal o svědectví na připravovaném dokumentu nejvyššího kancléře Království českého Jana Hertvíka z Nostic ve svém dopise z 23. března 1657. TAMTÉŽ, fol. 13-14. Srov. také I. CERMAN, Raimundo Montecuccoli, s. 580.

⁸¹³ Dopis Raimonda Montecuccolioho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu z 10. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften* IV, s. 273.

⁸¹⁴ Dopis Raimonda Montecuccolioho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu ze 7. dubna 1657. TAMTÉŽ, s. 274-275. K tomu také list Raimonda Montecuccolioho ze 14. dubna 1657. TAMTÉŽ, s. 275. Srov. rovněž dopis Raimonda Montecuccolioho knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. dubna 1657: „Io hò sospeso a scriver a Vostra Eccellenza per poterlo accertar il giorno dell'esequie, e per conseguenza quello delle nostre nozze, che devo seguire immediatamente doppo, nella prima domenica, si come m'ha fatto dare la Maestà dell Imperatrice. Ma ne meno sin ora s'è nominato il giorno di funerale, poiche gl'apparati, non sono ancor certi del quanto possono esser in pronto, se bene si credo, che ciò possa essere circa li 10 od 12 del prossimo mese ventuno. L'hò volsuto accersar'anticipatamente a Vostra Eccellenza per avere questa occasione di rivererla in queste linee.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 5-6.

⁸¹⁵ Dopis Raimonda Montecuccolioho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1657: „... et alla prima Domenica seguente, cioè alli 20. giorno di Pentecoste, la Maestà dell'Imperatrice vuole, che privatissimé seguono l'nozze: se che Vostra Eccellenza potrà pigliare la misura, che l'piacerà, per farmi grazie e per onorar quest'atto colla sua presenza.“ TAMTÉŽ, fol. 3-4. Srov. také: „Ich bin hier in Breslau eingelangt, woselbst ich meine Frau in bester Gesundheit antraf und mit ihr erneuert Hochzeit feierte.“ Dopis Raimonda Montecuccolioho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu z 12. května 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften* IV, s. 275. K tomu také „Auszug aus den Haupt-Affairen, in welchen sich Graf Montecuccoli befunden hat,“ zápis knížete Montecuccolioho z roku 1657: „Im Monate Mai heirathete ich, musste mich aber sofort zum Heere begeben, das sich bei Krakau befand und that dort meinen Dienst als General der Cavallerie.“ TAMTÉŽ, s. 143. O cestě do Polska se Raimond Montecuccoli rozepsal v dopise knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. července 1657. V něm však naznačil, že svoji ženu zanechal „in Austria, dov'ella curà migliore compagnia di quello, ch'ella ha qui.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 7-8.

⁸¹⁶ Raimond Montecuccoli se však v listu knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1657 neváhal zmínit, že chystané svatby by se měli zúčastnit kromě císařovny Marie Eleonory Gonzagové také král a arcikníže Leopold Vilém. I když pobývali v té době na zámku v Laxenburku, jejich návrat byl naplánován na následující den tak, aby nechyběli na svatebním obřadu a slavnostní hostině. TAMTÉŽ, fol. 3-4.

společně s následnou slavnostní tabulí důležitý distinktivní prvek v myšlení raně novověkého urozence.⁸¹⁷ Jestliže se vdávala či ženila osoba, která sloužila u císařského dvora, potřebovala k takovému životnímu kroku povolení svého pána – vladaře. Pokud je vydal, tímto činem jako by nepřímou naznačoval vlastní podporu chystanému záměru a veřejně dával najevo svoji náklonnost.⁸¹⁸ Navíc bývalo běžným zvykem, že „věrnému“ služebníkovu nebo služebnici dal vystrojit hostinu v prostorách císařského paláce a finančně se podílel na její přípravě.⁸¹⁹ Během svatebního veselí se prezentovalo bohatství a širší příbuzenských kontaktů rodin obou novomanželů.⁸²⁰ Společenským kritériem významu šlechtické svatby byla kromě délky trvání a výše nákladů i přítomnost významných hostů.⁸²¹ Zejména účast vysoce postavených dvorských hodnostářů propůjčovala tomuto slavnostnímu okamžiku zvláštní lesk. Tuto skutečnost mohla ještě zesílit přítomnost panovnického páru či některých dalších příslušníků vládnoucího rodu.⁸²² Právě takové gesto vnímala raně novověká společnost jako neobyčejný projev císařovy milosti.⁸²³

⁸¹⁷ Srov. B. GROHS, *Italienische Hochzeiten*, s. 354-363; B. BASTL, *Hochzeitsrituale*; TÁŽ, *Caritas Conjugalis. Der Begriff des Friedens in der Ehe*, WGb 52, 1997, s. 221-233; Petr DANĚK, *Svatba, hudba a hudebníci v období vrcholné renesance. Na příkladu svatby Jana Krakovského z Kolovrat v Innsbrucku roku 1580*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 207-264; Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křesťanské obřady v období raného novověku. *Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století*, HD 24, 2000, s. 49-82.

⁸¹⁸ F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, s. 106-107; Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 245; E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 198; P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 202-203.

⁸¹⁹ Dopis Raimonda Montecuccolihu páteru Maxmiliánu Montecuccolimu z 10. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 273.

⁸²⁰ P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 192. Srov. také Thomas RAHN, *Fortsetzung des Festes mit anderen Mitteln. Gattungsbeobachtungen zu hessischen Hochzeitsberichten*, in: Jörg Jochen Berns – Detlef Ignasiak (edd.), *Frühneuzeitliche Festkultur in Hessen und Thüringen*, Erlangen-Jena 1993, s. 233-248.

⁸²¹ Dopis Raimonda Montecuccolihu páteru Maxmiliánu Montecuccolimu ze 7. dubna 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 274-275. Pozvání ke svatebnímu obřadu a následné slavnostní tabuli symbolizovalo v myšlení raně novověké šlechty zřetelný projev náklonnosti. Pozvání vnímali tuto skutečnost jako neobyčejnou čest, které se jim dostalo, a možnost, jak upevnit vzájemné pouto s rodinami ženicha a nevěsty. B. BASTL, *Gabentausch*, s. 267-269.

⁸²² Mnohem častěji se však nechal císař nebo některý příslušník vládnoucí rodiny na svatbách těchto urozenců zastupovat některým vysoce postaveným dvorským úředníkem – nejčastěji svým nejvyšším hofmistrem. O této skutečnosti vypovídá také svatba říšského vícekancléře Leopolda Viléma z Königsegg s Eleonorou Františkou di San Martino, markýzou di Parella 30. dubna 1684. Nejvyšší dvorský úředník reprezentoval při svatebním veselí Leopolda I. a jménem svého pána předal novomanželům dar v hodnotě 800 zlatých: „Den 30. [April] ware des grafs Königsegg hochzeit, ich kaisers representirt, gabe in silber bey 800 fl. so der camerpresident [Wolfgang Ondřej hrabě Orsini z Rosenberku] mir geschickt.“ Zápis v „Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697“ z 30. dubna 1684. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 264-266; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 164-168.

⁸²³ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*, s. 202; P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 201-202; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 74. Jiný komunikační prostředek, jímž se dala vyjádřit náklonnost k ženichovi či nevěstě, představoval svatební dar. Prostřednictvím jeho přijetí se upevňovalo a stavělo veřejně na odív vzájemné pouto mezi dárcem a obdarovaným. Samotný dar také svědčil o společenské autoritě novomanželského páru či jejich rodičů. B. GROHS, *Italienische Hochzeiten*, s. 339-343; B. BASTL, *Gabentausch*, s. 260-261; TÁŽ, *Tugend und Liebe*, s. 25-83; P. VOREL, *Aristokratické svatby*, s. 202; M. HENGERER, *Kaiserhof*, s. 577-581; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 75. Ke konkrétní podobě jednotlivých darů

Když se v září 1652 konala v Praze svatba mezi „*Ihr Gnaden Herrn Graf* [Franz Ernst] *Schlicken (so des verstorbenen Ihrer Käyserlichen Maystät geheimen Rahts unnd Hoff-Kriegs-Praesidenten hinterlassener Sohn)*⁸²⁴ und einem Gräflichen Fräulein [Maria Margaretha Ungnadová] von Weissenwolf die sich im Käyserlichen Frauenzimmer befunden und deren Herr Vatter der Zeit Hof-Cammer-Praesident,“ účastnili se svatebního veselí také císař Ferdinand III. a jeho syn, římský král Ferdinand IV.⁸²⁵ Jakmile vyjel mladý hrabě ze svého paláce na Hradčanech a mířil do královské rezidence, doprovázelo jej „40 der fürnehmsten Hof-Cavalliere.“⁸²⁶ Právě zdůraznění přítomnosti příslušníků císařské rodiny, zahraničních vyslanců u vídeňského dvora či knížat Římsko-německé říše mělo vzbudit v myslích čtenářů zprávy o konání a průběhu svatby určité zdání exkluzivity a naznačit, že se jednalo o sňatek osob, které se těšily neobyčejné přízni vladaře. Jejich vynikající postavení ve struktuře císařského dvora ve Vídni se odráželo i v účasti významných dvorských úředníků a dalších urozených hostů.⁸²⁷

Právě z korespondence Raimonda Montecuccolihovo vyplývá, jak samotný šlechtic druhé poloviny 17. století, který nikdy pevně nezakotvil ve struktuře císařského dvora, vnímal sňatkovou alianci s rodem, jenž zde působil téměř dvě století. I když v polovině padesátých let požádal některé vlastní příbuzné a známé, zejména pátera Maxmiliána Montecuccolihovo, zda by mu nedoporučili vhodnou osobu, s níž by spojil své životní osudy, jakmile se nabídla možnost proniknout do příbuzenského svazku s Ditrichštejnou, nezaváhal.⁸²⁸ Právě výrok

podrobněji Heinrich MODERN, *Das Schreibzeug einer Erzherzogin in der Renaissance*, Kunst und Kunsthandwerk 1, 1898, s. 177-183.

⁸²⁴ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 331-334.

⁸²⁵ *Theatrum Europeum* VII, s. 323-324. Srov. také K. KELLER, *Hofdamen*, s. 74.

⁸²⁶ Neznámého pozorovatele rovněž zaujalo, že v ženichově doprovodu nechyběl otec nevěsty a prezident dvorské komory David Ugnad z Weissenwolfu a především saský vévoda Julius Jindřich. Mezi hosty následné slavnostní tabule bylo možné spatřit benátského vyslance Girolama Giustinianiho a španělského diplomata Dona Francisca de Maura Corte Real, třetího markýze de Castel Rodrigo, bratra saského vévody Františka Karla či další vysoké hodnostáře císařského dvora, knížata Maxmiliána II. z Ditrichštejna, nejvyššího hofmistra panovníka, Václava Eusebia z Lobkovic, prezidenta dvorské válečné rady, polního maršála a tajného rady Ottavia Piccolominiho „unnd vielen fürnehmen Damen.“ *Theatrum Europeum* VII, s. 323-324. Srov. také K. KELLER, *Hofdamen*, s. 74-75.

⁸²⁷ V podobném duchu se nesla také svatba Humprechta Jana Černína z Chudenic a Diany Marie da Gazoldo, dvorní dámy císařovny Marie Eleonory Gonzagové, manželky Ferdinanda III., která se konala 26. května 1652. Svatebního veselí se zúčastnilo 100 urozených hostů na čele s panovnicí. Nechyběl zde kníže Maxmilián II. z Ditrichštejna, nejvyšší hofmistr Ferdinanda III., Jan Weikard z Auersperku, budoucí nejvyšší hofmistr císaře, kníže Václav Eusebius z Lobkovic, prezident dvorské válečné rady, hrabě Maxmilián z Valdštejna, nejvyšší komorník panovníka, hrabě David Ugnad z Weissenwolfu, prezident dvorské komory, Jan Maxmilián z Lamberku, nově jmenovaný císařský vyslanec v Madridu, Jiří Achazius z Losensteinu, bývalý nejvyšší štolmistr vladaře. Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, zejména s. 249-251.

⁸²⁸ „Die Dame, welche Euer Hochwürden mir anempfehlen, wäre gewiss in Stande mich glücklich zu machen, wenn ich noch in der Lage wäre, sie heirathen zu können; aber ich bin schon durch ein Versprechen, an die Gräfin Dietrichstein ...“ Dopis Raimonda Montecuccolihovo pátera Maxmiliána Montecuccolimu ze 6. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften* IV, s. 272-273. Srov. F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe* I, s. 1150.

„durch sie werde ich mit den ersten Häusern Oesterreichs verwandt“ zcela zřetelně odráží pohnutky, které vedly Raimonda Montecuccoliho k takovému kroku.⁸²⁹ Ve svých dopisech nikdy nezapomínal stavět veřejně na odiv, že se přiznal do rodiny, jejíž příslušníci a příbuzní patřili k nejvyšším dvorským hodnostářům a nejbohatším šlechtickým rodům podunajské monarchie. Když se rozepisoval o budoucí manželce – Marii Markétě z Ditrichštejna, zdůrazňoval, že šlo o dceru nedávno zesnulého nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. – Maxmiliána II. z Ditrichštejna⁸³⁰ – a sestru nynějšího vládnoucího knížete Ferdinanda. Stranou neponechal ani matku nevěsty, Annu Marii Františku, přičemž kladl zvláštní důraz na skutečnost, že pocházela z jiného vlivného urozeného rodu – Lichtenštejnů – a byla sestrou současného vládnoucího knížete Karla Eusebia.⁸³¹ Nezastupitelné místo v prezentaci povýšení vlastního společenského statutu měl i poukaz na to, že šlo o jednu z nejoblíbenějších dvorních dám císařovny Marie Eleonory Gonzagové.⁸³²

Ačkoliv se podle křesťanské věrouky žádalo uzavření sňatku z lásky, vzájemná náklonnost životních partnerů nebyla pro budoucí manželství rozhodující.⁸³³ V naprosté většině případů se totiž pár poznal jen letmo, často krátce před svatbou. K vzájemnému sblížení dvou osob tak zpravidla docházelo až v průběhu manželství. Tuto skutečnost zcela přesně vystihuje výrok Zuzany Černínové z Harasova, která neváhala prohlásit o vzájemném soužití se svým mužem Janem Černínem z Chudenic: „*My jsme s mým přenejmilejším panem manželem neměli, když jsme se k sobě dostali, tak mnoho; když jsme na sebe laskavi byli, Pán Bůh nám žehnati ráčil, že jsme sami nevěděli, odkud nám to přichází.*“⁸³⁴ Ovšem naplnit onen křesťanský ideál harmonického soužití muže a ženy se podařilo jen části šlechtických párů.

⁸²⁹ List Raimonda Montecuccoliho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu z 10. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften* IV, s. 273; F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe* I, s. 1454-1457; K. MACHARDY, *War, religion and court patronage*, s. 162-163.

⁸³⁰ Maxmilián II. z Ditrichštejna zemřel 6. listopadu 1655. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 250; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 255.

⁸³¹ „... aber ich bin schon durch ein Versprechen, an die Gräfin Dietrichstein, Hofdame Ihrer Majestät der Kaiserin, Tochter des Fürsten Dietrichstein und der Fürstin Liechtenstein, der Schwester des jetzt regierenden Fürsten gebunden. Ich danke übrigens Euer Hochwürden für die liebenswürdige, warhaft brüderliche Fürsorge und bitte der Dame meine Hochachtung, sowie meine Ergebenheit zu Füßen zu legen.“ Dopis Raimonda Montecuccoliho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu ze 6. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften* IV, s. 272-273. Srov. také dopis Raimonda Montecuccoliho Attu Melanimu do Paříže ze 7. března 1657: „Die Frau Gräfin Dietrichstein, Hofdame Ihrer Majestät der Kaiserin, Tochter weiland des Fürsten Dietrichstein, Obersthofmeister Seiner majestät des Kaisers und Schwester des regierenden Fürsten, deren Mutter eine Fürstin Liechtenstein war, ist Diejenige, welche mir die Freiheit geraubt hat über mich so zu verfügen, wie ich es gethan hätte, wenn ich nicht gebunden wäre.“ TAMTÉŽ, s. 369-370. Srov. J. von FALKE, *Geschichte* II, s. 320; M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 251; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

⁸³² „... sie ist der Liebling der Kaiserin und heisst Margarethe.“ Dopis Raimonda Montecuccoliho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu z 10. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften* IV, s. 273. Srov. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 76.

⁸³³ V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 45.

⁸³⁴ Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941, s. 201.

V mnoha případech docházelo díky nedostatečnému seznámení partnerů ještě před svatbou k hlubokým manželským krizím a častým rozmrškám.⁸³⁵ Známy je případ Adama Pavla Slavaty, který se v červnu 1626 na přání svého otce Viléma Slavaty oženil s dcerou knížete Jana Oldřicha z Eggenberku Marií Markétou.⁸³⁶ Vzájemné rozpory, jež mezi oběma urozenci propukaly od samotného počátku společného života, vyvrcholily po třech letech, kdy Marie Markéta z Eggenberku dokonce opustila svého manžela a vrátila se zpět do rodného domu. Konec všem sporům a osobním výpadům učinil v lednu 1632 kardinál František z Ditrichštejna, který partnerský svazek oficiálně zrušil. Jako hlavní důvod rozvodu uváděl nesouhlas Marie Markéty z Eggenberku se sňatkem a to, že se proti vlastní vůli musela podrobit nátlaku svého otce.⁸³⁷

Na druhé straně však v raně novověké šlechtické společnosti existovala spokojená manželství, které téměř beze zbytku naplňovala křesťanský ideál vzájemného harmonického vztahu.⁸³⁸ Jednu z možností, jak proniknout k detailnějšímu poznání emocionálních vazeb a vzájemné lásky mezi mužem a ženou, podhaluje studium osobních pramenů, zejména

⁸³⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 333-337; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 72.

⁸³⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 334-336; J. HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců*, s. 255-264; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 620-621.

⁸³⁷ Další případ nepřilíh šťastného soužití muže a ženy lze pozorovat u majitele moravského panství Jaroměřice nad Rokytnou hraběte Jana Adama z Questenberku (1678-1752), který se oženil dne 27. února 1707 s dvorní dámou císařovny Vilemíny Amálie komtesou Marií Antonií z Friedberku a Scheeru, rozenou říšskou truchsaskou. Právě odlišný životní styl a zejména neschopnost mladé hraběnky dát svému manželovi tolik očekávaného syna – pokračovatele rodu – stály za vzájemnými rozpory obou manželů. Když pod tíhou finančních skandálů Marie Antonie musel Jan Adam z Questenberku roku 1734 opustit službu u císařského dvora a usadit se na moravském panství, s vlastní ženou se nerozvedl a stále doufal v urovnání vzájemného vztahu. Přesto ve svých dopisech adresovaných regentovi questenberských panství Janu Reichardu Opfermanovi dával zřetelně najevo hluboké rozčarování z neurovnaného manželského soužití. Za příčinu všeho svého neštěstí označoval právě vlastní ženu a její přístup k životu: „... *das Unglück, so ich abermahlen gehabt, dass meine Gräfin umbs Kind gekhomen, ist zwar ein Verhängnuss Gottes, mit welcher ich auch schuldigen massen vereinigen muss; die nehrste Ursach aber in allen bishero zu gestandenen Unglückfällen ist sie selbst, dann sie so capricios ist, dass sie ihr nunmehr gar nichts rathen, noch sagen lasset, sondern alles nach ihren Kopf thut. Ich habe ihr gleich vorgetragen der Frau Aja ihren Rath, der ware ihr nicht anständig, dass sie sollte 14 Tag im Bett und 4 Wochen zu Haus bleiben; möchte lieber auf das Wurst fahren, wie sie unlängst in der grösse Kälte auff Caroli Tag zu Hrottowitz bey der Frau Rodenin gethan, undt jagen; schlafen gehet sie auch so späth, als es möglich ist, und scheineth recht, als wann sie wolte mein Haus undt Funktion zu grundt richten, zu welchen es, ohne Gottes besonder Barmherzigkeit wohlkommen dörfte; hernach habe ich überall mein Unglück noch bey denen Leuthen, undt zwar allein die Schuld; dieses von einen wohl zu einen Narren machen, was von Gottes Handt kommet, nimme ich alles gern an ...*“ List Jana Adama z Questenberku Jan Reichardovi Opfermanovi z 5. prosince 1711. MZA Brno, G 436 – RA Questenberků, inv. č. 6133, kart. 746. Alois PLICHTA, *Historické základy jaroměřického baroka*, in: Týž (ed.), *O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700-1752*, Brno 1974, s. 21-349, zde s. 135; Rostislav SMÍŠEK, *Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král (edd.), *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001*, s. 125-156, zde s. 128. Srov. také manželská rozluka Eleonory Františky a Františka Antonína z Lamberku. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 292.

⁸³⁸ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 512-514.

korespondence.⁸³⁹ Jeden z názorných příkladů idylického partnerského soužití nabízejí listy Ferdinanda z Ditrichštejna a Marie Alžběty z Eggenberku. Po sňatku „z rozumu“ roku 1656 se po čase mezi manžely vytvořilo silné citové pouto.⁸⁴⁰ Díky častému a dlouhodobému odloučení dietrichsteinského páru, k němuž pravidelně docházelo zejména ve druhé půli padesátých a první polovině šedesátých let 17. století, kdy Ferdinand z Ditrichštejna pobýval střídavě v Brně, Mikulově a ve Vídni, se zachovala zajímavá svědeckví o jejich intimním životě. Snad v žádném dochovaném dopise nechybí vyznání či jiný doklad, který by nepotvrzoval harmonické soužití.⁸⁴¹ O vřelosti vztahu obou osob vypovídají již samotná oslovení užitá ve vzájemné korespondenci. Marie Alžběta nazývala svého manžela „*mein herz*,“ „*mein gultenes herz*,“ „*mein engel*,“ „*herrscher meines leben*.“⁸⁴² Z analýzy jednotlivých listů také vysvítá, jak těžce kněžna nesla nepřítomnost Ferdinanda z Ditrichštejna⁸⁴³ a často žádala Boha o pomoc, aby držel ochrannou ruku nad jejím „milovaným“ a dopřál mu brzký návrat.⁸⁴⁴ Pokud čas od času neobdržela odpověď uroence

⁸³⁹ V. BŮŽEK, *Muž, žena a děti*, s. 49; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 331; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 72 a 83.

⁸⁴⁰ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 270; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

⁸⁴¹ K tomu „*Schreiben der fürstin Maria Elisabeth an ihren gemahl den fürsten Ferdinand von 1658 bis 1688*“ uložená v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1995, kart. 503. Srov. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů*, s. 77-78; TÝŽ, *Rodinný život*, s. 159-165.

⁸⁴² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1995, kart. 503. Že v žádném případě nešlo ve středoevropském prostoru o nezvyklé projevy horoucí lásky, svědčí i korespondence dalších šlechtických párů. Podobně emotivní výrazy lze vypořovovat i v listech, které si v první třetině 17. století vyměňovali Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a jeho žena Polyxena. Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic ve svých dopisech tituloval manželku výrazy: „*Má duše*,“ „*má nejkrásnější manželko*,“ „*má princezno perel*,“ „*má naděje*“ a „*můj poklade*.“ Sám sebe označoval jako věrného manžela, otroka či sluhu. V listech Polyxeny z Lobkovic je možné najít oslovení: „*Můj živote*,“ „*můj králi*,“ „*můj anděli*“ nebo „*má láska*.“ Vřelou lásku ke svému protějškovvi vyjadřovala slovními obraty „*tvá věrná a poslušná otrokyně*,“ „*Zdeňkova věrná Polyxena*“ a „*tvá věrná a navždy věrná*.“ Více k tomu P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 25-26; TÝŽ, *Poselství lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic*, HO 12, 2001, s. 114-119; TÝŽ, *Matka a syn*, s. 196; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 331-332. Také Zuzana Černínová z Harasova používala v dopisech, které adresovala svému manželovi Janu Černínovi z Chudenic, ustálená citově zabarvená spojení „*mé ze všeho světa nejmilejší srdíčko*,“ „*mé ze všeho světa po pánu Bohu jediné nejmilejší potěšení*,“ „*mé nejmilejší holátko*,“ „*mé nejmilejší srdíčko*,“ jimiž spontánně vyjadřovala svůj citový vztah k milované osobě. K tomu srov. také F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*; TÝŽ (ed.), *Zuzana Černínová z Harasov*; František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s choťem jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635-1651*, Praha 1908.

⁸⁴³ K časovému zaneprázdnění uroenců podrobněji Jaroslav PÁNEK, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, AUC – Philosophica et Historica 3, *Studia historica* 36, 1989, s. 75-85; Václav BŮŽEK, „*A tak jsem dlouho zdržován byl ...*“ *Čas v životě předbělohorských rytířů*, DaS 15, 1993, č. 3, s. 26-30.

⁸⁴⁴ „*Dieses erhalt mich allein gesundt, weillen ihß waß daß ich balt mein herz sehen wier, in welchen allein mein größte freit, die ich auf der welt hab, ist*.“ List Marie Alžběty z Ditrichštejna, rozené z Eggenberku, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. května 1662. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1995, kart. 503, fol. 19-20. Srov. také její dopis z 1. května 1662: „*Freit mich, daß sich mein herz noch wohl befindet, daß die gasterey so geschwint wirt, gibt mir ein drost, dan ich sehr man mein herz wiert mier lang außbleyben, den sehr schlag erwarde ich mit sehr langen*.“ TAMTÉŽ, fol. 14. P. MAREK, *Matka a syn*, s. 196. Jakmile se Marie Alžběta z Ditrichštejna, rozená z Eggenberku, dozvěděla přesné datum návratu Ferdinanda z Ditrichštejna, hned v následujícím dopise manželovi neváhala dát najevo svoji radost. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1995, kart. 503, fol. 19-20. Srov. Susanne C. PILS, „*daz er mih nidt halb so lieb hadt alß wie ich ihm...*“

na vlastní dopis, ihned psala nový a ujišťovala se, že u něj neupadla v nemilost.⁸⁴⁵ Ovšem i samotný šlechtic se jen těžce vypořádával s absencí rodiny. Aby alespoň částečně vynahradil manželce a dětem citové strádání, zasílal jim nebo přivázel nejrůznější dárky a sladkosti.⁸⁴⁶ Právě v korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna s Marií Alžbětou z Eggenberku se plně odráží biblické vnímání opravdové lásky mezi mužem a ženou.⁸⁴⁷ Podle apoštola Pavla „*láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá.*“⁸⁴⁸

Stejně vřelé city se dají vyzorovat také ve vztahu Raimonda Montecucoliho ke své nastávající Marii Markétě, rozené z Ditrichštejna. V listech Ferdinandovi z Ditrichštejna z první třetiny roku 1657 vyjadřoval „*gran giubilo nell'animo mio, ch'io non ho parole sufficienti per isprimerlo*“ nad tím, že kníže povolil dvořit se jeho sestře.⁸⁴⁹ Současně naznačoval, jak hluboce se zamiloval do mladé šlechtičny a zdůrazňoval touhu Marii Markétě z Ditrichštejna navěky sloužit.⁸⁵⁰ City, které k ní choval, však promítnul i do korespondence s příbuznými či známými. V nich opěvoval její neobyčejnou krásu a ctnosti, jimiž oplývala. Přirozený půvab hraběnky z Ditrichštejna dokonce přirovnával k vlastnostem, kterými se vyznačovaly andělské bytosti.⁸⁵¹ Zřetelně dával najevo také značnou netrpělivost

Liebe und Sexualität im ehelichen Nicht-Alltag von Johanna Theresia und Ferdinand Bonaventura Harrach, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 52-53, 1996-1997, s. 397-414, zde s. 404; B. BASTL, Macht der Emotionen, s. 515; V. BŮŽEK, Muž, žena a děti, s. 50-52; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk urozených, s. 331-332; S. C. PILS, Schreiben über Stadt.

⁸⁴⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1995, kart. 503, fol. 19-20.

⁸⁴⁶ O tom například listy Marie Alžběty z Ditrichštejna, rozené z Eggenberku, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. či 8. května 1662. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1995, kart. 503, fol. 14 a 19-20.

⁸⁴⁷ O tom, jak lásku vnímala raně novověká šlechtična, vypovídá výrok manželky Ferdinanda Bonaventury z Harrachu – Johanny Theresie: „*Eß ist hie ein elendt mit den weibern, eine haben ihre maner gar nidt lieb undt die andtern gar zu vill; von der von Weissenwolff erzelenß, waß daz fir ein lieb ist; sie duet nihtß alß alleweil kisen an ihm ... und tragt zuckher undt ledteldter mit ihr undt kiren mueß er mit ihr esen, baldt beist si von lezeldten ab, baldt er.*“ S. C. PILS, „*daz er mih nidt halb so lieb hadt alß wie ich ihm...*“ s. 413; B. BASTL, *Macht der Emotionen*, s. 516.

⁸⁴⁸ Nový zákon, 1 Korintským 13, 4-7. Citováno podle *Bible Písmo Svaté Starého a Nového zákona. Podle ekumenického vydání z roku 1985*, Praha 1985, s. 166. Srov. B. BASTL, *Macht der Emotionen*, s. 515-516.

⁸⁴⁹ List Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. března 1657. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1247, kart. 322, fol. 7-8.

⁸⁵⁰ TAMTÉŽ. Srov. také dopis Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. března 1657. TAMTÉŽ, fol. 9-10.

⁸⁵¹ „*Meine Braut ist Hofdame Ihrer Majestät der Kaiserin, 18 Jahre alt und, wenn der Schein nicht trügt, von seltener Schönheit, Tugend und engelsgleicher Anmuth; ...*“ Dopis Raimonda Montecucoliho páteru Maxmiliánu Montecucolimu z 10. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften IV*, s. 273. Srov. také list Raimonda Montecucoliho Attu Melanimu do Paříže ze 7. března 1657. TAMTÉŽ, s. 369-370.

a nedočkavost z chystané svatby, neboť prý konečně našel tu správnou osobu, jež mu „uloupila“ srdce a svobodu.⁸⁵²

IV.1 Příbuzenské sítě Ditrichštejnů a Schwarzenberků

Výše citovaný výrok Raimonda Montecuccoliho z 10. března 1657 „*durch sie* [Marie Markéta z Ditrichštejna] *werde ich mit den ersten Häusern Oesterreichs verwandt*“,⁸⁵³ v sobě nese nádech pýchy nad tím, že se mladý urozenec zařadí do rozsáhlé nadnárodní sítě rodinných vztahů, kterou od počátku 16. století promyšleně budoval rod Ditrichštejnů.⁸⁵⁴ Základ složitého přediva vzájemných vztahů položil Adam z Ditrichštejna, který se oženil se španělskou šlechticnou Margaritou de Cardona.⁸⁵⁵ Mnohem důležitější roli v budoucí sňatkové politice rodu však sehrála manželka Adamova druhorozeného syna Zikmunda II. z Ditrichštejna – Johanna de la Scala.⁸⁵⁶ Z tohoto manželství se narodil jediný mužský potomek, pozdější kníže a nejvyšší hofmistr císaře Ferdinanda III. – Maxmilián II. z Ditrichštejna. Když Zikmund II. z Ditrichštejna roku 1602 zemřel, provdala se znovu mladá vdova za nejvyššího hofmistra císařovny Anny svobodného pána Jiřího Zikmunda z Lamberku.⁸⁵⁷ Dne 21. listopadu 1608 porodila syna Jana Maxmiliána, budoucího nejvyššího komorníka a nejvyššího hofmistra Leopolda I.⁸⁵⁸ Právě výjimečné „rodinné“ pouto nevlastních bratrů Maxmiliána II. z Ditrichštejna a Jana Maxmiliána z Lamberku, kteří od dvacátých let 17. století pronikli do nejvyšších dvorských úřadů, dalo nezbytný základ k vytvoření rozsáhlé příbuzenské sítě, do níž postupně zapojili další vysoké hodnostáře z prostředí císařského dvora a centrálních správních orgánů habsburského soustátí.⁸⁵⁹ Oba si zřetelně uvědomovali, jaký prospěch jim bude plynout v případě, že budou uzavírat sňatkové aliance s příslušníky dalších šlechtických rodů podunajské monarchie, jež

⁸⁵² „*Die Frau Gräfin Dietrichstein ... ist Diejenige, welche mir die Freiheit geraubt hat über mich so zu verfügen, wie ich es gethan hätte, wenn ich nicht gebunden wäre.*“ Dopis Raimonda Montecuccoliho Attu Melanimu ze 7. března 1657. TAMTÉŽ. Srov. M. KOLDINSKÁ, *Svět Adama mladšího z Valdštejna*, s. 136-137.

⁸⁵³ Dopis Raimonda Montecuccoliho páteru Maxmiliánu Montecuccolimu z 10. března 1657. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 273.

⁸⁵⁴ Srov. P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 235; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 615-619.

⁸⁵⁵ Srov. výše.

⁸⁵⁶ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 141; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

⁸⁵⁷ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 104; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 81-82, 255.

⁸⁵⁸ K osobě Jana Maxmiliána z Lamberku podrobněji C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XIV*, s. 30; Herta HAGENDER (ed.), *Diarium Lamberg 1645-1649*, Münster 1986, s. XXVII-XXX; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 274-276; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 81-82; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 104-108.

⁸⁵⁹ K jednotlivým sňatkovým aliancím níže. Stručně o tom také I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 579-584; TÝŽ, „*Kabal*“, „*Parthey*“, „*Faction*“, s. 239; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 81-82.

dlouhodobě působili v bezprostřední blízkosti císařské rodiny.⁸⁶⁰ V tomto kroku spatřovali především upevnění vlastního postavení uvnitř této mocenské struktury, zachování či dokonce posílení svého sociálního statutu a prostředek k vedení stavovsky přiměřeného způsobu života v raně novověké společnosti.⁸⁶¹ Od třicátých let 17. století se u vídeňského dvora pozvolna utvářela skupina urozenců, která ve druhé polovině 17. věku určovala směr vnitřní i zahraniční politiky středoevropského státu pod nadvládou Habsburků.⁸⁶²

Právě Maxmilián II. z Ditrichštejna dal svým manželským spojením s Annou Marií Františkou z Lichtenštejnu, dcerou Karla z Lichtenštejnu, 23. dubna 1618 názorný příklad potomkům, jakým směrem by se měly ubírat další sňatkové aliance.⁸⁶³ Ne náhodou se jednalo o příslušnici rodu, který společně s Ditrichštejnem zabíral v Markrabství moravském téměř jednu čtvrtinu veškerého pozemkového majetku a vlastnil rozsáhlé statky i v dalších zemích monarchie či Římsko-německé říši.⁸⁶⁴ Pevné vazby Lichtenštejnů k císařskému dvoru dokumentuje právě kariéra otce Anny Marie Františky Karla z Lichtenštejnu, jenž v letech 1605-1607 zastával úřad nejvyššího hofmistra Rudolfa II. Od roku 1622 působil jako místodržící Království českého.⁸⁶⁵ Když Anna Marie Františka, rozená z Lichtenštejnu, 26. dubna 1638 zemřela,⁸⁶⁶ upřel Maxmilián II. z Ditrichštejna pozornost k okolí manželky Ferdinanda II. Eleonory Gonzagové a 4. prosince 1640 se oženil s její dvorní dámou hraběnkou Žofií Anežkou z Mansfeldu.⁸⁶⁷ Právě Mansfeldové patřili k říšským šlechtickým rodům, které v první třetině 17. věku vstoupily do služeb Habsburků a postupně se propracovávaly na klíčová místa v císařské armádě a mezi nejvyšší dvorské hodnostáře. Zatímco otec Žofie Anežky Wolfgang z Mansfeldu a mladší bratr Filip našli své uplatnění ve

⁸⁶⁰ A. KOHLER, „*Tu felix Austria nube ...*“, s. 467; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit I*, s. 194-195; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 80.

⁸⁶¹ T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit I*, s. 195-196; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 80.

⁸⁶² Více o tom následující kapitola.

⁸⁶³ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 159 a 251; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

⁸⁶⁴ Antonín GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894, s. 360-361; F. MATĚJEK, *Bílá hora a moravská feudální společnost*, s. 83-85, 92-94; Evelin OBERHAMMER, *Viel ansehnliche Stück und Güter. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes*, in: táž (ed.), *Der ganzen Welt*, s. 33-45; Thomas WINKELBAUER, *Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“*. *Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin*, in: Andrea Komlosy – Václav Bůžek – František Svátek (edd.), *Kultury na hranici – Jižní Čechy, Jižní Morava, Waldviertel, Weinviertel*, Wien 1995, s. 215-222; R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 238-239.

⁸⁶⁵ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 276. K osobě Karla z Liechtensteinu podrobněji Karel STLOUKAL, *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596-1607)*, ČCH 18, 1912, s. 21-37, 153-169, 389-434; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 281-288; Herbert HAUPT, *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Oberhofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen. Hofstaat Sammeltätigkeit*, Wien-Köln-Graz 1983.

⁸⁶⁶ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 256.

⁸⁶⁷ TAMTĚŽ, s. 256-257; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85. Stručný biogram Žofie Anežky z Mansfeldu se nachází TAMTĚŽ, s. 299-300.

vysokých vojenských hodnostech a stali se členy tajné rady či dvorské válečné rady,⁸⁶⁸ Bruno z Mansfeldu dosáhl roku 1620 na úřad nejvyššího štolmistra Ferdinanda II.⁸⁶⁹

Také potomci Maxmiliána II. z Ditrichštejna pokračovali v sňatkové politice, kterourazil jejich otec.⁸⁷⁰ V případě dcer Johanny Beatrix, Anny Františky, Marie Kláry a Marie Markéty se dalo předpokládat, že si najdou své životní partnery mezi urozenci, jež se pohybovali v okolí panovnické rodiny, neboť všechny čtyři působily jako dvorní dámy habsburských císařoven či arcikněžen.⁸⁷¹ Nejstarší Johanna Beatrix, v letech 1641-1644 dvorní dáma Eleonory Gonzagové, upevnila sňatkem se svým strýcem Karlem Eusebiem z Lichtenštejnu roku 1644 úzké sepětí Ditrichštejnů a Lichtenštejnů.⁸⁷² Anna Františka, 1641-1648 dvorní dáma Marie Anny, se provdala dne 22. února 1647 za šlechtice skotského původu, člena tajné rady a zástupce prezidenta dvorské válečné rady Waltera Leslieho.⁸⁷³ Také Marie Markéta se stala počátkem květnu 1657 ženou důstojníka císařské armády a pozdějšího prezidenta dvorské válečné rady Raimonda Montecuccolih.⁸⁷⁴ O ruku Marie Kláry z Ditrichštejna požádal roku 1650 hrabě Jan Friedrich Ludvík z Trauttmansdorffu, syn zesnulého nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. a prezidenta tajné rady Maxmiliána z Trauttmansdorffu.⁸⁷⁵ Marii Žofii dostal za ženu hrabě František Eusebius z Pöttingu, v letech 1663-1674 císařský vyslanec u španělského královského dvora a 1674-1678 nejvyšší dvorský maršálek Leopolda I.⁸⁷⁶ Když František Eusebius z Pöttingu 29. prosince 1678

⁸⁶⁸ Ludwig F. NIEMANN, *Geschichte der Grafen von Mansfeld*, Ascherleben 1834, s. 248-251; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 81. K Wolfgangovi z Mansfeldu také H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 294-295.

⁸⁶⁹ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280.

⁸⁷⁰ Sestra Maxmiliána II. z Ditrichštejna – Markéta Františka – se po krátké službě v hořstátu císařovny Anny provdala roku 1616 za českého šlechtice Václava Viléma Popela z Lobkovic. Ovšem náseldující rok po svatbě zemřela při porodu syna. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85 a zejména 271.

⁸⁷¹ TAMTÉŽ, s. 85, 270-272.

⁸⁷² J. von FALKE, *Geschichte II*, s. 320. K Johanně Beatrix z Ditrichštejna podrobněji K. KELLER, *Hofdamen*, s. 271. Srov. také Herbert HAUPT, *Von der Leidenschaft zum Schönen. Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein*, Wien-Köln-Weimar 1998 (= Quellen und Studien zur Geschichte des Fürstenhauses Liechtenstein II/2).

⁸⁷³ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 259; C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XV*, s. 13; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 37-38. Katrin Kellerová však dataci sňatku posouvá do roku 1648. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 270.

⁸⁷⁴ O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85 a zejména 272.

⁸⁷⁵ C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XXXVII*, s. 76-79; O. von GSCHLIESSER, *Die Reichshofrat*, s. 252-253; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85 a zejména 271.

⁸⁷⁶ Ke sňatku Marie Sofie z Ditrichštejna a Františka Eusebia z Pöttingu srov. dopisy Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 15. dubna 1662 a Hanibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. dubna 1662. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 143-144 a inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 22-23. Srov. také list císaře Leopolda I. Humprechtu Janu Černínovi z Chudenice z 25. února 1662: „*La 2da, che io dichiarai per mio ambasciatore in Spagna il Conte Petting, Vicecancelliere di Bohemia, e subito fatta Pasqua si mariterà con la freyle Mariel Dietrichstein, figlia del fu Prencipe.*“ Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.*, s. 104. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 278; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXIV-XXXVII; A. LEVINSON, *Nuntiatuerberichte I*, s. 180; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 320-321; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting I*, s. XXXIX-LIII.

skonal, provdala se Marie Žofie z Pöttingu, rozená z Ditrichštejna, znovu. Jejím manželem se roku 1680 stal císařský diplomat Václav Ferdinand z Lobkovic.⁸⁷⁷

Ovšem sňatková strategie Ditrichštejnů se v 17. století neomezovala pouze na rody, které dlouhodobě pronikaly do nejvyšších dvorských hodností, centrálních správních úřadů monarchie či vrchního velení císařské armády. Urozenci nezanevřeli na zemskou politiku. Vždyť v mnoha zemích habsburského soustátí vlastnili rozsáhlý pozemkový majetek, jenž stál za společenským vzestupem Ditrichštejnů, a svými výnosy zajišťoval finančně náročnou kariéru u vídeňského dvora.⁸⁷⁸ Prostřednictvím mladších dcer se proto snažili upevnit rodinná pouta především s těmi šlechtickými rodinami, které se angažovaly na zemské úrovni, a tím získat určitý vliv na rozhodování stavů zejména v Čechách, na Moravě a v Rakousích. Tuto skutečnost si zřetelně uvědomoval i Maxmilián II. z Ditrichštejna. Aby si zajistil dostatečně silnou mocenskou základnu na Moravě, provdal roku 1647 dceru Marii Eleonoru za příslušníka starobylého českého šlechtického rodu Lva Viléma z Kounic.⁸⁷⁹ Právě on se stal pět let po sňatku nejvyšším soudcem Markrabství moravského.⁸⁸⁰ Když Lev Vilém z Kounic roku 1655 zemřel, provdala se Marie Eleonora z Kounic, rozená z Ditrichštejna, o několik let později za urozence slezského původu hraběte Friedricha III. z Oppersdorfu.⁸⁸¹ Také on zastával významné úřady v moravské zemské správě a postupně se propracoval na místo podkomořího, nejvyššího soudce a nejvyššího komorníka.⁸⁸² Mnohem důležitější roli však v upevňování rodinných vazeb ke šlechticům, kteří působili ve stavovských úřadech jednotlivých zemí podunajské monarchie, hráli potomci mladších synů knížecí linie rodu či vedlejších větví Ditrichštejnů – hollenbursko-finkensteinské a weichselstadtsko-rabensteinské. Jejich členové postupně uzavřeli sňatkové aliance s urozenými osobami z Čech, rakouských dědičných zemí a Slezska.⁸⁸³

⁸⁷⁷ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXVII; K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 34-35.

⁸⁷⁸ F. MENČÍK, *Beiträge zur Geschichte der kaiserlichen Hofämter*, s. 459.

⁸⁷⁹ G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 37-38; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85. K osobě Lva Viléma z Kounic podrobněji Grete KLINGENSTEIN, *Leo Wilhelm von Kaunitz. Ein Beitrag zum Bild des Adligen im 17. Jahrhundert*, in: *Bausteine zur Geschichte Österreichs*, Wien 1966 (= *Archiv für österreichische Geschichte* 125), s. 103-124; F. HRUBÝ (ed. L. URBÁNKOVÁ-HRUBÁ), *Lev Vilém z Kounic*.

⁸⁸⁰ A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 38.

⁸⁸¹ Srov. list Jana Weikarda z Auersperku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. března 1657. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 18-19. Srov. *Ottův slovník naučný XVIII*, s. 827.

⁸⁸² A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2.

⁸⁸³ K rodům spřízněným v 17. století s Ditrichštejnny patřili Collaltové, Eggenberkové, Frankingové, Harrachové z Rohrau, Gallasové, Hoffmannové z Grünpüchelu, Khevenhüllerové, Kolovratové, hrabata z Lodronu, páni z Meggau, Lobkovicové, Martinicové, Questenberkové, hrabata z Rindsmaulu, Starhemberkové, Thannhausenové, Trautsonové, Wagensperkové, hrabata z Weissenwolflu a další. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220-226, 412-416; Klaus E. EHRLICHER, *Ein steirisches Adelsgeschlecht in Böhmen und Mähren. Hoffmann Freiherren zu Gruenpüchel und Strechau*, *Bohemia* 21, 1980, s. 59-83, zde s. 81-83; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 608; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 84-86.

Zvláštní místo ve sňatkové politice Ditrichštejnů zaujímá spojení Ferdinanda z Ditrichštejna s Marií Alžbětou z Eggenberku, dcerou knížete Jana Antonína z Eggenberku a jeho ženy Marie Anny, rozené markraběnky braniborské, roku 1656.⁸⁸⁴ Díky příbuzenství s vládci Braniborské marky a jejich vazbám k dalším říšským šlechtickým rodům se potomkům Ferdinanda z Ditrichštejna značně rozšířil sňatkový obzor.⁸⁸⁵ Právě pro nová knížata z českých i rakouských zemí byl okruh nevěst z tohoto prostředí jen těžko přístupný, neboť „*principes antiqui*“ se dívali na tyto „*homines novos*“ svrchu a považovali je za nestejnorodé osoby s nižším sociálním statutem.⁸⁸⁶ Od druhé třetiny 17. století se však začala pozvolna uvolňovat neprostupná hranice a stále více urozenců navazovalo úzké příbuzenské vztahy s říšskými knížecími rody.⁸⁸⁷ Karel Eusebius z Lichtenštejnu dokonce doporučoval svému synovi oženit se šlechticnou z Římsko-německé říše „*allwo auf höchste die geschlechter ansehnlich seyn, wegen höchster verwandtnus und uraltesten adel.*“⁸⁸⁸ V myšlení raně novověkých urozenců z Čech, Moravy, Slezska či rakouských dědičných zemí představoval tento životní krok zvláštní zesílení vlastního společenského postavení.

Stejným způsobem jako Karel Eusebius z Lichtenštejnu uvažoval také Ferdinand z Ditrichštejna. Když se v první polovině osmdesátých let 17. století před ním otevřela možnost oženit svého syna Leopolda Ignáce s dcerou Karla Theodora Otty ze Salmu Dorotheou, nezaváhal, neboť „*quella sarebbe un buon partito per lui.*“⁸⁸⁹ V takovém případě „*sarebbe gran fortuna per il mio figliuolo et honore alla mea casa di fare una tal parentela,*“

⁸⁸⁴ M. M. FEYFAR, *Die ertlauchten Herrn*, s. 270; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220; K. E. EHRLICHER, *Ein steirisches Adelsgeschlecht*, s. 82; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

⁸⁸⁵ H. J. JÜNGLING, *Die Heiraten*, s. 344-345; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 79.

⁸⁸⁶ „*Ontre cet 13. Maisons de Princes d'Allemagne, il y en encore d'autres plus nouvelles et elevées de fraic he date a cette Dignité, qui ne possedant point d'Etat souverain ni d'autres fiess de grande et endue, ne sont pas si considerables dans l'Empire. Tels sont dans l'Autrie he et les païs hereditaires, les Princes de Liechtenstein, Dietrichstein, Lobkowitz, Auersberg, Eckemberg, Portia, Schwartzenberg, Hohenzollern, Fürstemberg, Ottingen, et plusi eurs autres, qui aurrient mieur fait de demeurer ce quils estrient, sans se mettre an rang des Princes.*“ O tom „*Denombrement des Maisons et Familles des Princes d'Allemagne Seculiers de leurs Estats, de leurs forces, de leurs Religion en cette année 1684.*“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 760, fol. 84-87.

⁸⁸⁷ I mezi říšskými knížecími rody se v 17. století postupně prosadil zájem provdat zejména mladší dcery do Vídně. Tento krok s sebou přinášel užší kontakty s vídeňským dvorem, což bylo pro říšskou vládnoucí vrstvu velice lukrativní a žádané. Zároveň to přispívalo společně se sňatky s Italkami či Španělkami k intenzivnější integraci dvorské společnosti a podporovalo vytvoření kosmopolitního rázu vídeňského dvora. Nezanedbatelnou roli v procesu integrace hrál samotný císař, neboť právě on dával jednotlivým šlechticům povolení ke sňatku. Pokud jej nevydal, musel urozenec od plánů na svatbu ustoupit. E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 183-184; S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 79; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 610-615. Harry SCHLIP, *Die neuen Fürsten. Zur Erhebung in den Reichsfürstenstand und zur Aufnahme in den Reichsfürstenrat im 17. Jahrhundert*, in: V. Press – D. Willoweit (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus*, s. 249-292.

⁸⁸⁸ Citováno podle E. OBERHAMMER, *Gesegnet sei dies Band*, s. 183. Srov. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 511.

⁸⁸⁹ List knížete Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistroví svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 15. října 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 802-806.

protože Ditrichštejnové by navázali blízký příbuzenský poměr s říšským knížecím rodem.⁸⁹⁰ Od šedesátých let 17. věku, kdy si Ditrichštejnové s pomocí Lamberků a dalších vysokých dvorských hodnostářů, s nimiž je pojily úzké příbuzenské vazby, zesílili vlastní politické zázemí u císařského dvora, obohatili sňatkové strategie o tento nový prvek.⁸⁹¹ Přestože i nadále převládaly mezi nastávajícími partnery jejich potomků urozené osoby, které dlouhodobě pobývaly v bezprostředním okolí panovnické rodiny, své zraky upírali k mnohem atraktivnějšímu prostředí Římsko-německé říše. Spříznění s tamní nobilitou v sobě neslo určitou pečeť exkluzivity a v myšlení Ditrichštejnů i dalších šlechticů z českých a rakouských zemí symbolizovalo další zvýšení společenské prestiže a rodové cti.⁸⁹²

Mnohem horší výchozí pozici než Ditrichštejnové měli při uzavírání sňatkových aliancí Lamberkové. Za největším majetkovým a společenským vzestupem tohoto šlechtického rodu původem z Kraňska stál právě nevlastní bratr Maxmiliána II. z Ditrichštejna – Jan Maxmilián z Lamberku.⁸⁹³ Tento urozenec patřil ve třetí čtvrtině 17. století k nejvlivnějším osobám u panovnického dvora ve Vídni. Vlastní dvorské kariéře předcházely různé diplomatické mise, především na vestfálském mírovém kongresu ve druhé polovině čtyřicátých let 17. věku či u španělského královského dvora, kde působil v letech 1653-1660.⁸⁹⁴ Po návratu z Pyrenejského poloostrova ho panovník začátkem prosince 1660 jmenoval členem tajné rady. Dne 27. dubna 1661 se stal nejvyšším komorníkem Leopolda I.⁸⁹⁵ Díky věrné službě habsburskému domu nastoupil po odchodu Václava Eusebia z Lobkovic od císařského dvora v polovině roku 1675 na místo nejvyššího hofmistra panovníka. Tento úřad vykonával až do své smrti 12. prosince 1682.⁸⁹⁶ Jako jeden z mála dvořanů patřil k důvěrníkům Leopolda I., který si jeho věrnosti nadmíru vážil. Císař svého služebníka považoval za skutečného kavalíra, jenž vůči ostatním osobám nechoval „keine

⁸⁹⁰ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hofmistrovi svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizioovi de la Roche – z 20. prosince 1680. TAMTÉŽ, fol. 775-776.

⁸⁹¹ I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 581.

⁸⁹² S. SCHRAUT, *Das Haus Schönborn*, s. 76.

⁸⁹³ O nejstarších dějinám rodu podrobněji C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XIV*, s. 22-23; Franz X. PRITZ, *Ein Beitrag zur Geschichte der Lamberge von Steier, besonders in jüngster Zeit*, AÖG 7, 1851, s. 187-203.

⁸⁹⁴ Srov. A. F. PRIBRAM, *Heirat*, s. 341; L. BITTNER – L. GROß (edd.), *Repertorium I*, s. 168; H. HAGENEDER (ed.), *Diarium Lamberg*.

⁸⁹⁵ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277.

⁸⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 276; H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Leopold I.*, s. 162-163, 165-166 a 168.

Dependenz oder passio," neintrikoval,⁸⁹⁷ ale patřil k čestným, rozvážným a vzdělaným mužům.⁸⁹⁸

Ačkoliv Jan Maxmilián z Lamberku dosáhl zářné kariéry ve službách Habsburků, v případě sňatkové politiky si zpočátku musel počínat mnohem skromněji než Maxmilián II. z Ditrichštejna. Zatímco jeho vrstevník a nevlastní bratr se mohl chlubit titulem říšského knížete, svobodný pán Jan Maxmilián z Lamberku byl povýšen do hraběcího stavu teprve roku 1641.⁸⁹⁹ Právě rozdílné sociální postavení obou šlechticů se odráželo i ve výběru budoucích partnerů. Zatímco Ditrichštejnové běžně vstupovali do partnerského svazku s potomky dalších knížecích rodů jako byli Lichtenštejnové či Eggenberkové, Lamberkové se museli spokojit s mnohem užším, společensky ohraničeným okruhem nevěst či ženichů. Tomuto tvrzení odpovídalo také manželství Jana Maxmiliána z Lamberku, který se oženil roku 1635 s pouhou hraběnkou Jitkou Rebekou z Vrbna, dcerou účastníka českého stavovského povstání Jiřího z Vrbna, a dvorní dámou arcikněžen Marie Anny a Cecílie Renaty.⁹⁰⁰

Mnohem sebevědoměji si však Jan Maxmilián z Lamberku počínal v případě svých dětí. Právě skvělá kariéra, během níž se dokázal propracovat do nejvyšších dvorských úřadů, neobyčejná milost Leopolda I. a snad i úzké napojení na Ditrichštejny stály patrně za zvýšením atraktivity Lamberkových potomků jako vhodných životních partnerů pro další šlechtické rody. Onu atraktivitu ještě umocňovala skutečnost, že naprostá většina jeho dcer sloužila jako dvorní dámy v hofštátě císařovny Marie Eleonory Gonzagové.⁹⁰¹ Nejstarší Eleonora Františka se roku 1662 provdala za nejvyššího dvorského maršálka hraběte Jindřicha

⁸⁹⁷ „... ist er ein wirklicher Cavalier, hat keine Dependenz oder passio und kann ihm gwiss wohl trauen, ...“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 18. února 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 105.

⁸⁹⁸ „C'est un petit homme, maigre, ... d'une physionomie ordinaire, doux, sans ambition, bienfasaint, honnête et homme de bien. Il n'a amassé que des biens médiocres quoiqu'il ait beaucoup de part aux bonnes grâces et à la confidence de son maître, qui estime sa fidelité et sa probité.“ A. F. PRIBRAM, *Aus dem Berichte*, s. 279. Podobně se o Janu Maxmiliánovi z Lamberku vyjadřovali také benátská vyslanci: „Letà avanzata d'anni sessanta sette, e l'antica confidenza con l'Imperatore del Conte di Lambergh Cameriere Maggiore, ... Il genio placido di questo soggetto; la sua non eccedente capacità, et il zelante talento, ...“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 150. O povahových rysech Jana Maxmiliána z Lamberku také H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 275; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 327-328.

⁸⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 192-193; C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XIV*, s. 30-31; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 81. Do knížecího stavu byl povýšen až roku 1707 vnuk Jana Maxmiliána z Lamberku – Leopold Matyáš z Lamberku. Max BRAUBACH, *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie II*, München 1964, s. 134; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 81.

⁹⁰⁰ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85 a 339. Také sourozenci Jana Maxmiliána z Lamberku si museli při výběru životních partnerů počínat mnohem skromněji než Ditrichštejnové a většinou se omezili na urozené osoby z řad korutanské šlechty. Alžběta z Lamberku se vdala za Ferdinanda z Törringu, Anna Eusebie za Jana Ferdinanda z Pinzenau. Mladší bratr Jan Vilém z Lamberku se oženil s Justinou ze Sonnewaldu. TAMTÉŽ, s. 85.

⁹⁰¹ TAMTÉŽ, s. 85 a 292-293.

Viléma ze Starhemberku.⁹⁰² Ovšem manželství s tímto hornorakouským šlechticem zůstalo bezdětné a Eleonora Františka vstoupila po smrti chotě 2. dubna 1675 do partnerského svazku se svým vzdáleným příbuzným Františkem Antonínem z Lamberku.⁹⁰³ V říjnu 1661 se v Madridu oženil s dcerou Jana Maxmiliána z Lamberku Johannou Theresií Ferdinand Bonaventura z Harrachu, v letech 1677-1699 nejvyšší štolmistr Leopolda I.⁹⁰⁴ a císařský vyslanec v Madridu (1673-1677).⁹⁰⁵ Právě on převzal po smrti Ferdinanda z Ditrichštejna 28. listopadu 1698 úřad nejvyššího hofmistra panovníka.⁹⁰⁶ S Helenou z Lamberka spojil roku 1661 svůj život Jan Karel Portia, syn prvního ministra a nejvyššího hofmistra Leopolda I. Jana Ferdinanda Portiy.⁹⁰⁷ Ruku Marie Isabelly získal urozenec českého původu, místodržící a nejvyšší lovčí Království českého Jan Adam Hrzán z Harasova.⁹⁰⁸ Důležité místo ve sňatkové politice patřilo také prvorozenému synovi a dědici majetku Jana Maxmiliána z Lamberku Františku Josefovi.⁹⁰⁹ Ten se oženil s Annou Marií z Trauttmansdorffu, dcerou zesnulého nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. a prezidenta tajné rady Maxmiliána z Trauttmansdorffu.⁹¹⁰

Stejně jako v případě Ditrichštejnů i Lamberkové, reprezentovaní osobou Jana Maxmiliána, postupovali při volbě budoucích životních partnerů pro své potomky podle

⁹⁰² T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 278; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 353-355; Georg HEILINGSETZER, *Heinrich Wilhelm von Starhemberg (1593-1664). Ein oberösterreichischer Adelige der Barockzeit*, Wien 1970 (Disertační práce); T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 142-144.

⁹⁰³ K osobě Eleonory Františky ze Starhemberku, rozené z Lamberku, více S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 177-179; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 292.

⁹⁰⁴ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280. K osobě Ferdinanda Bonaventury z Harrachu a jeho ženy Johannы Theresie podrobněji H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 241-242; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191-192; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*.

⁹⁰⁵ Ferdinand MENCÍK, *Ferdinand Bonaventura Graf Harrach. Tagebuch über den Aufenthalt in Spanien in den Jahren 1673-1674*, Wien 1913; Raimund MAGIS, *Pracht, Ehre, Hitze, Staub. Ferdinand Bonaventura Graf Harrach und seine Spanienreise im Sommer 1673*, Wien 1996 (Diplomová práce). K dalším diplomatickým aktivitám Ferdinanda Bonaventury z Harrachu srov. také Arnold GAEDEKE (ed.), *Das Tagebuch des Grafen Bonaventura von Harrach während seines Aufenthaltes am spanischen Hofe in den Jahren 1697 und 1698. Nebst zwei geheimen Instructionen*, AÖG 48, 1972, s. 163-302; Walter PILLICH, *Die Donaureise des kaiserlichen Gesandten Ferdinand Bonaventura Graf Harrach im Jahre 1698*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1962, s. 502-514.

⁹⁰⁶ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 276.

⁹⁰⁷ Srov. dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. ledna 1660. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10. K tomu také podrobněji Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.*, s. 63-64; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 580-581; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“, s. 240. O příbuzenské síti Portiů v 17. století více Günther PROBSZT-OHSTORFF, *Die Porcia. Aufstieg und Wirken eines Fürstenhauses*, Klagenfurt 1971, s. 138.

⁹⁰⁸ *Ottův slovník naučný* XI, s. 813; F. PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, s. 394; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85 a 293.

⁹⁰⁹ C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon* XIV, s. 28; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 82.

⁹¹⁰ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85. Mladší syn Jana Maxmiliána z Lamberku – Jan Filip – se věnoval církevní dráze a stal biskupem v Pasově. K němu Franz NIEDERMAYER, *Johann Philipp von Lamberg, Fürstbischof von Passau (1651-1712). Reich, Landesfürstentum und Kirche im Zeitalter des Barock*, Passau 1938 (= Veröffentlichungen des Instituts für ostbairische Heimatforschung in Passau 18); K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*.

předem promyšleného vzorce. Pozornost upírali především k synům a dcerám nejvyšších hodnostářů císařského dvora ve Vídni. Mnozí z nich dokonce působili v úřadě nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. či Leopolda I. (Maxmilián z Trauttmansdorffu, Jan Ferdinand Portia). Stranou však neopouštěli ani bohaté šlechtice, kteří se politicky angažovali na správní úrovni jednotlivých zemí (Jan Adam Hrzán z Harasova). Na rozdíl od Ditrichštejnů, kteří se honosili knížecím titulem, však museli při plánování sňatků brát ohledy na vlastní sociální postavení a za své protějšky si vybírat výhradně příslušníky hraběcích rodů. Ovšem pod tíhou skvělé kariéry Jana Maxmiliána z Lamberku u císařského dvora, vychovatele a důvěrníka Leopolda I., a Jana Filipa z Lamberku jako knížete-biskupa v Pasově se na počátku 18. století začali pozvolna osmělovat a upírat pozornost ke knížatům Římsko-německé říše. Právě Jan Filip z Lamberku se bez úspěchu pokoušel roku 1705 zprostředkovat spojení vzdáleného příbuzného Karla Josefa Františka z Lamberku s neteří kurfiřta v Mohuči.⁹¹¹ Snažil se tak napravit špatnou pověst rodu, kterou poskrvnil o tři roky dříve Jan Adam z Lamberku, syn zemského hejtmana v Dolních Rakousích Františka Josefa. Právě ten se oženil s dvorní dámou a kněžnou Marií Antonií Eleonorou z Lichtenštejnu, ovšem proti vůli otce mladé šlechtičny Antonína Floriána z Lichtenštejnu, císařského vyslance v Římě a pozdějšího nejvyššího hofmistra Karla VI. Toto skandální jednání mladého šlechtice uškodilo dobré pověsti rodu a na čas oslabilo vlastní vydobyté mocenské pozice u císařského dvora ve Vídni.⁹¹²

Podobným směrem jako Ditrichštejnové a Lamberkové se vydali i Schwarzenberkové. Jejich výhodou oproti šlechtickým oběma rodům, které svůj pozemkový majetek soustředily především v rakouských a českých zemích, byla skutečnost, že patřili mezi říšskou šlechtu a v Braniborské marce vlastnili svobodné říšské panství Gimborn.⁹¹³ Proto je možné spatřit v jejich rodokmenu od počátku 17. století množství urozených manželek z Římsko-německé říše.⁹¹⁴ Už Adam ze Schwarzenberku se oženil 27. listopadu 1613 se svobodou paní Markétou z Pallantu, příslušnicí šlechtického rodu původem z Lotrinska.⁹¹⁵ Ovšem i on usiloval pozvednout moc a prestiž vlastního rodu. Z toho důvodu pro svého jediného dospělého syna Jana Adolfa vyhlédl mnohem výhodnější partii, bohatou hraběnku z Anhaltu.⁹¹⁶ Ten však

⁹¹¹ TAMTÉŽ, s. 86.

⁹¹² J. von FALKE, *Geschichte* III, s. 78-79; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 86-87.

⁹¹³ Císař Ferdinand II. uznal prohlášení Gimhornu říšským svobodným panstvím svým dekretem z 26. listopadu 1630. K tomu K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 113; U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*, s. 252. Regest prohlášení Jiřího Viléma Braniborského a jeho syna Wolfganga Viléma je otištěn u G. ADERSE, *Quellen zur Geschichte der Stadt Bergneustadt*, s. 267.

⁹¹⁴ J. ZÁLOHA, *Způsoby nabytí schwarzenberských panství*.

⁹¹⁵ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 111-112.

⁹¹⁶ TAMTÉŽ, s. 117.

neuposlechl rad otce a patrně pod vlivem služby u dvora arciknížete Leopolda Viléma a podle vzoru dalších urozenců, kteří usilovali o proniknutí do vyšších úřadů císařského dvora ve Vídni, spojil v březnu 1644 své životní osudy s Marií Justinou ze Starhemberku, dcerou štyrského šlechtice hraběte Ludvíka ze Starhemberku a jeho ženy Barbory z Herbersteinu.⁹¹⁷ Díky tomuto kroku se zařadil do rozsáhlé příbuzenské sítě dvou významných rakouských rodů.⁹¹⁸ Přelomový bod ve sňatkové politice Schwarzenberků představovalo povýšení Jana Adolfa do stavu říšských knížat roku 1671.⁹¹⁹ Tato skutečnost se odrazila především v manželství potomků prezidenta říšské dvorské rady Ferdinanda a Marie Arnoštky. Ferdinand ze Schwarzenberku se oženil 22. května 1674 s Marií Annou, hraběnkou ze Sulzu, jedinou dědičkou rozsáhlého panství Kleggau v Horním Porýní.⁹²⁰ Po smrti otce mladé šlechtičny Jana Ludvíka II. ze Sulzu 21. srpna 1687 přešla tato doména společně s titulem landkrabat z Kleggau právě na Schwarzenberky.⁹²¹ Jiný prozíravý krok představovalo spojení životních osudů Marie Arnoštky ze Schwarzenberku s knížetem a vévodou českokrumlovským Janem Kristiánem z Eggenberku ve Vídni 21. února 1666.⁹²² Také v tomto případě – roku 1719 – připadl rozsáhlý pozemkový majetek Jana Kristiána z Eggenberku společně s vévodským titulem Schwarzenberkům.⁹²³

Právě na dětech Jana Adolfa ze Schwarzenberku lze pozorovat několik důležitých skutečností, které silně ovlivnily sňatkovou politiku následujících generací. Na rozdíl od Ditrichštejnů a Lamberků se Schwarzenberkové v prvních dvou třetinách 17. století nemohli pochlubit tak velkým počtem potomků, aby dokázali vytvořit podobnou široce rozvětvenou příbuzenskou síť jako oba výše zmiňované šlechtické rody. Vždyť v případě Adama ze

⁹¹⁷ C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon* XXXIII, s. 28; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 336 a 415, schématismus č. IV. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 117-118; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 45.

⁹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 188. K rodinným sítím Herbersteinů a Starhemberků také H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 414, schématismus č. III; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 86.

⁹¹⁹ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 173-174; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 339; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 122-123.

⁹²⁰ TAMTÉŽ, 138 a 144. K hrabatům ze Sulzu podrobněji Josef BADER, *Die Grafen von Sulz, ein heimatliches Gemälde*, Baden 1840; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 131-138.

⁹²¹ Antonín MARKUS, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, in: Schwarzenberská ročenka 1935, s. 25-85, zde s. 34; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 138; Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 42.

⁹²² „An Sonntag wird die Hochzeit des Rürsten von Eggenberg des älteren que es un bobo en superlativo gradu, mit dem von Schwarzenberg sein Tochter. Viel Glück dazu, yo temo, que seran muy mal casados.“ List Leopolda I. císařskému vyslanci v Madridu Františku Eusebiovi z Pöttingu ze 17. února 1666. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 205. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 128-130. Srov. Markéta KORYCHOVÁ, *Dvůr posledního Eggenberka v Českém Krumlově. Každodenní život českokrumlovské zámecké rezidence v letech 1665-1667*, OH 5, 1996, s. 423-442; TÁŽ, *Personální složení dvora Jana Kristiána z Eggenberku a jeho manželky Marie Arnoštky v Českém Krumlově mezi léty 1665-1719*, JSH 69-70, 2000-2001, s. 30-51.

⁹²³ J. ZÁLOHA, *Ke vzniku někdejšího českokrumlovského vévodství*; Z. BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, s. 42.

Schwarzenberku se dospělého věku dožil pouze mladší syn Jan Adolf.⁹²⁴ Ovšem i jemu dopřál osud pouze dva potomky, kteří nezemřeli v dětství – Ferdinanda a Marii Arnoštku.⁹²⁵ Právě onen nedostatek se odrazil i ve výběru vhodných životních partnerů/partnerek, jejichž prostřednictvím bylo možné povznést lesk a prestiž vlastního rodu. Jan Adolf ze Schwarzenberku musel postupovat mnohem promyšleněji než Maxmilián II. z Ditrichštejna či Jan Maxmilián z Lamberku a důkladně zvažovat přínos vyhlédnutých osob. Že si nepočínal nijak lehkovážně, ale pečlivě posoudil všechny výhody i nedostatky chystaných manželských spojení, svědčí rozsáhlé majetkové i titulární zisky po smrti Jana Ludvíka II. ze Sulzu a Jana Kristiána z Eggenberku. Mnohem lepší výchozí pozici při rozšíření příbuzenské sítě lze pozorovat u Ferdinanda ze Schwarzenberku.⁹²⁶ Knížecí titul a pevné zakotvení v nejvyšších dvorských úřadech dopomohly jeho dcerám – Marii Anně, Marii Louise a Marii Johanně – k místu dvorních dam třetí ženy Leopolda I. Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Tím se zvýšily jejich šance na stavovsky přiměřený sňatek. Všechny tři se na počátku 18. století provdaly za příslušníky českých šlechtických rodů – hraběte Leopolda ze Šternberka, knížete Ferdinanda Augustina z Lobkovic a hraběte Františka Karla Libštejnského z Kolovrat.⁹²⁷ Nejstarší Marii Františku si vzal za ženu slavný vojevůdce landkrabě Karel Egon z Fürstenberku.⁹²⁸ Stranou pozornosti nezůstal ani syn Ferdinanda ze Schwarzenberku Adam František, který se 6. prosince 1701 oženil ve Vídni s Eleonorou Amálií z Lobkovic, dcerou

⁹²⁴ Starší bratr Jana Adolfa ze Schwarzenberku – František Hartard – zemřel ve svých 22 letech, hned poté, co se roku 1636 vrátil z kavalírské cesty po západní Evropě. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 115.

⁹²⁵ Z manželství Jana Adolfa ze Schwarzenberku a Marie Justiny ze Starhemberku sice vzešlo celkem 6 dětí – 3 synové a 3 dcery, ovšem Jan Leopold Filip zemřel již osm měsíců po příchodu na svět – dne 13. srpna 1647. Podobný osud stihl také jeho bratra Ludvíka Adama (narodil se 21. července 1655 a zemřel 25. března 1656) či nejmladší sestru Polyxenu (narodila se 30. března 1658 a zemřela v průběhu roku 1659). Také další dcera Charlota zemřela v raném dětství, ve věku 7 let (1654-1661). TAMTÉŽ, 127.

⁹²⁶ TAMTÉŽ, s. 149.

⁹²⁷ A. MARKUS, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, s. 35-37; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 151.

⁹²⁸ A. MARKUS, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, s. 36; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 151. V případě tohoto sňatku musel Ferdinand ze Schwarzenberku žádat papeže o dispenu, neboť Karel Egon z Fürstenberku byl jeho švagr. Srov. dopis papežského nuncia ve Vídni z 27. prosince 1698: „*In questo punto, che stò per chiudere il piègo, il signor principe di Sfarzemburg, maggiordomo maggiore della Maestà dell'Imperatrice, dopo avermi parlato alla cappella di questa mattina con gran premura della dispensa matrimoniale, che egli desidera da Sua Santità, per maritare la sua figlia ad un conte di Furstenberg, col quale vi è attinenza di parentela, mi hà trasmesso i due fogli ingiunti, uno de'queli contiene l'arbore della parentela istessa, e'laltro i motivi, per i queli il sudetto principe spera la sudetta dispensa, la spera gratis dalla beneficenza pontificia. I meriti, ch'egli adduce per quello hà fatto ne'suoi stati in vantaggio della religione cattolica, a me non costano, che per le relazioni di lui medésimo, onde in ciò non posso avanzarmi a corroborargli coll'asserzione mia; ma posso bensì fare ogni buona testazione del medésimo principe, della sua casa, particolarmente su l'esser ben veduto dall Maestà dell'Imperatrice sua signora. E qui riportandomi a chi solleciterà l'affare appresso l'Eccellenza Vostra, ò dove sarà opportuno di sollecitarlo, mentre si vorrebbe fare il matrimonio al principio di febraro alla piu lunga.*“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 235, fol. 1003. Srov. také žádost Ferdinanda ze Schwarzenberku o papežský dispenu. TAMTÉŽ, fol. 1010-1013. Ke sňatku mezi příbuznými v obecnější rovině V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 308-309.

knížete Ferdinanda Augustina z Lobkovic a markraběnky Marie Anny Bádensko-Bádenské.⁹²⁹ I v následujících generacích se snažili Schwarzenberkové upevňovat své mocenské postavení sňatky zejména s příslušníky knížecích rodů Římsko-německé říše. Současně však nijak nerezignovali na utužení vzájemných pout z významnými hodnostáři z prostředí císařského dvora ve Vídni.

Sňatek představoval v myšlení raně novověkých šlechticů druhé poloviny 17. století konečný přechod od dětství k dospělosti. Byl to jakýsi distinktivní znak osamostatnění, vyvlečení se z otcovy moci a výchozí bod pro budování vlastní domácnosti. Výběr partnera/partnerky nepodléhal žádným momentálním emocionálním výkyvům urozených jednotlivců, ale spočíval na racionálních základech. Při volbě nevěsty se zvažovaly ekonomické výhody, věk, vzhled, osobní kvality, a především politické a sociální důsledky chystaného spojení. Budoucí manželka se musela vyznačovat přinejmenším rovnorodostí, či dokonce stát na vyšší společenské úrovni. Pokud by se totiž šlechtic „snížil“ a oženil se s méně urozenou osobu, hrozilo, že ztratí vydané sociální postavení uvnitř raně novověké společnosti. Neméně důležitou roli v plánech velmožů hrály také politické výhody. Uzavření sňatkové aliance s rodinou, která dlouhodobě a pravidelně zastávala nejvyšší dvorské úřady, zpravidla dopomohlo k budoucí zářné kariéře konkrétního urozence v prostředí císařského dvora. Tato skutečnost vysvětluje zejména z korespondence Raimonda Montecuccolih, když se ucházel o ruku Marie Markéty z Ditrichštejna. Z ní vyplývá, jak vysoce si šlechtic italského původu, který nikdy pevně nezakotvil ve struktuře vídeňského dvora, cenil příbuzenského napojení na rod, jenž působil v bezprostředním okolí Habsburků téměř dvě století.

Právě pokrvní pouto Maxmiliána II. z Ditrichštejna a Jana Maxmiliána z Lamberku, kteří od dvacátých let 17. století pronikli do nejvyšších dvorských úřadů, dalo nezbytný základ k vytvoření rozsáhlé příbuzenské sítě, do níž oba urozenci postupně zapojili i další vysoké hodnostáře z prostředí císařského dvora a centrálních správních orgánů podunajské monarchie. Maxmilián II. z Ditrichštejna i Jan Maxmilián z Lamberku si plně uvědomovali politické výhody toho, že budou uzavírat sňatkové aliance s příslušníky dalších šlechtických rodů habsburského soustátí, jež dlouhodobě působili v bezprostřední blízkosti panovnické rodiny. V tomto kroku spatřovali upevnění vlastního postavení uvnitř této mocenské struktury, zachování či dokonce posílení svého sociálního statutu a prostředek k vedení stavovsky přiměřeného způsobu života. Díky jejich promyšlené sňatkové politice se u vídeňského dvora v 17. století postupně utvořila vlivná nátlaková skupina urozenců, která

⁹²⁹ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 153.

od šedesátých let udávala směr vnitřní i zahraniční politiky mnohonárodnostního habsburkého soustátí. Že nešlo o výjimečný případ, ale také další šlechtické rody kráčely ve šlépějích Ditrichštejnů a Lamberků, svědčí příklad Schwarzenberků. Ačkoliv se jim nepodařilo vytvořit podobnou široce rozvětvenou síť příbuzenských vztahů jako Ditrichštejnové a Lamberkové, přesto i oni se s pomocí promyšlené sňatkové strategie nebývale povznesli lesk a prestiž vlastního rodu.

V. Komornická služba u císařského dvora

Jakousi vstupní bránu k dlouhodobějšímu působení u panovnického dvora ve Vídni a poslední etapu procesu socializace představoval pro šlechtice z podunajské monarchie úřad komorníka císaře.⁹³⁰ To, že se urozenec ucházel o komornickou službu, nevycházelo z nějakého momentálního rozmaru žadatele, jeho otce nebo poručníků, ale šlo o předem promyšlený mocenský plán, jak vyniknout v rámci raně novověké šlechtické společnosti a posílit rodové zázemí.⁹³¹ Zisk komornických klíčů totiž zajišťoval jejich nositeli pevnou pozici v rámci hierarchie císařského dvora, účast na nejruznějších dvorských představeních a právo přístupu k členům rodiny vladaře.⁹³² Současně nabízel důkladnější seznámení s dvorským ceremoniałem a možnost dostatečně vstřebat jednotlivé společenské normy, které si urozenec vštěpoval od dětství. Především však mladík osobně získával první zkušenosti s činností složitěho organismu panovnického dvora ve Vídni; poznával jej i z jiné perspektivy než doposud – z dopisů přátel a známých. V průběhu služby si totiž začal budovat a postupně rozšiřovat vlastní komunikační síť a navazovat kontakty s významnými dvořany, úředníky centrálních správních orgánů habsburské monarchie a vlivnými duchovními.⁹³³

Díky postupnému zvětšování počtu komorníků se od konce 16. století začal proměňovat význam tohoto úřadu. Postupně ztratil svůj ryze funkční charakter, od dvacátých let 17. věku získal spíše reprezentativní funkci a přeměnil se v čestný úřad.⁹³⁴ Tuto skutečnost dokresluje především kvantitativní nárůst vlastníků komornických klíčů.⁹³⁵ Zatímco dvorský řád Ferdinanda I. z roku 1527 zmiňoval vedle nejvyššího komorníka další tři komorníky z řad urozců, od poloviny 16. století lze zaznamenat postupný nárůst počtu těchto osob.⁹³⁶ Podle subjektivního mínění papežského nuncia Carla Caraffy patřilo již roku 1628 mezi komorníky více než 300 šlechticů. Z tak vysokého čísla prý bylo samo o sobě zřejmé, že šlo o prestižní záležitost.⁹³⁷ Ovšem společenská váha tohoto úřadu postupem ztrácela na lesku, což

⁹³⁰ I. ŽOGLER, *Der Hofstaat*, s. 118-119, 140-146; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 50-59, 81, 380-381; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 412-416. Ke komornické službě na dvoře francouzského krále Ludvíka XIV. velmi podnětně Mathieu Da VINHA, *Les valets de chambre de Louis XIV*, Paris 2004.

⁹³¹ V. BŮŽEK, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta*, s. 280.

⁹³² J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 94; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 216; A. PEČAR, *Die Ökonomie*, s. 26.

⁹³³ V. BŮŽEK, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta*, s. 276. Více o tom také níže, kapitola „Komunikační síť knížete Ferdinanda z Dietrichsteina.“

⁹³⁴ Pod termínem „funkční charakter“ je míněna skutečná komornická služba v předpokoji císaře. F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 472-473.

⁹³⁵ H. Ch. EHALT, *Ausdruckformen*, s. 25-32; J. DUINDAM, *Myths of Power*, s. 192-195; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 52-53 a 96-97.

⁹³⁶ F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 517; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Österreichische Zentralverwaltung I/2*, s. 108; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 50-56.

⁹³⁷ Tato skutečnost také vysvětluje korespondence Ferdinanda z Dietrichštejna. Jakmile některý mladý urozenec získal komornické klíče, ihned o této události zpravil osoby, s nimiž udržoval písemný styk. Srov.

se odrazilo i ve strmém vzrůstu počtu nositelů zlatých klíčů. Kdysi existoval mnohem menší počet komorníků a „questa carica [é] stata in piu stima.“⁹³⁸ Ovšem „nedávné války“ prý zapříčinily to, že bylo třeba obdarovat četné urozence, kteří hájili zájmy Habsburků na evropských bojištích. Jako snadno dostupná odměna se proto jevilo právě propůjčení komornických klíčů.⁹³⁹

Ačkoliv papežský nuncius množství komorníků u panovnického dvora ve Vídni zveličil, znamenalo období vlády Ferdinanda II. nezvykle vysoký zájem šlechticů o komornický úřad. Jejich skutečný počet se vyšplhal až na více než 100 osob.⁹⁴⁰ Další strmý růst následoval za Ferdinanda III., kdy se číslo těchto jedinců více než zdvojnásobilo.⁹⁴¹ K rozsáhlým personálním reformám vídeňského dvora došlo ihned po nástupu Leopolda I. na císařský trůn roku 1657, který hodlal výrazně omezit výdaje na provoz vlastní „domácnosti.“ Mladý vladař vydal dekret, jehož prostřednictvím propustil všechny komorníky zesnulého otce ze svých služeb.⁹⁴² Podle svědectví benátského vyslance u vídeňského dvora Giovanni Battisty Naniho si ponechal pouhých 16 komorníků. Při výběru prý nepřihlížel k zásluhám jednotlivých šlechticů o blaho podunajské monarchie či věku, ale řídil se výhradně vlastním subjektivním zaujetím a citovými vazbami ke zvoleným urozcům.⁹⁴³ I když se potomek

„Wienertagzettel, die Berichte über Hofstaats- und Kriegsereignisse, vom F. Ferdinand [von Dietrichstein]“ z 10. března 1679: „Gestern hat der Frantz Ferdinandt von Khüenburg das Jurament als Cammerer abgelegt, so dem herrn Erzbischoff [Emerich Sinelli] zue absonderlichen gefallen geschehen, weilén Ihr Mayestät sonstén die Geistlichen hierzu nicht gern admittiren.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 93, kart. 28, fol. 243. Srov. také list Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 9. září 1665, v němž vyjádřila mateřskou pýchu nad počínáním svých synů Jana Kristiána a Jana Seifrieda, kterým Leopold I. propůjčil komornické klíče. TAMTÉŽ, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 349-350.

⁹³⁸ Carlo CARAFFA, *Relazione di Germania 1628*, Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 26 A, fol. 96-97.

⁹³⁹ „Si crede che Sua Maestà habbi usata si gran larghetta per il passato per la sua benignita et ancor perché havendolo servito in quest ultime guerre molti cavalieri non si e trovata maniera meno difficile per remunerarli che con questa specie d'honore, ...“ C. CARAFFA, *Relazione di Germania 1628*. TAMTÉŽ.

⁹⁴⁰ P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 216; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 56. Seznamy komorníků z období vlády Rudolfa II. vydala J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 394-401.

⁹⁴¹ Depeše benátského vyslance u císařského dvora ve Vídni Giovanni Battisty Naniho z 30. června 1657 uvádí, že komorníky klíči se mohlo pochlubit téměř 200 urozců. A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 34. Mark Hengerer naopak zmiňuje, že se počet komorníků roku 1657 vyšplhal až na 280 osob. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 58.

⁹⁴² „I camerieri della chiave d'oro dell'imperatore defonto, che arrivavano circa a 200, con un decreto s'è dichiarato esser tutti fuori di servizio, il che colpisce molto la nobiltà, che si decorava assai di questo carattere.“ A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 34. Srov. *Theatrum Europeum IX*, Frankfurt am Main 1672, s. 99; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 34-38; J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 206.

⁹⁴³ „Si continuano le riforme et 16 soli camerieri della chiave d'oro dell'imperatore defonto sono scielti per il rè senza riguardo a merito o età, ma col riflesso del proprio compiacimento. Sono etiamdio licentiate in buona parte le guardie et ogn'altro dispendio della corte ristretto.“ A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 41. Naproti tomu *Theatrum Europeum IX*, s. 99-100 uvádí, že v roce 1657 patřilo mezi komorníky Ferdinanda III. pouze 100 osob. Po nástupu Leopolda I. na trůn prý bylo propuštěno ze služby jen 60 šlechticů. Další 40 urozců nadále zůstalo ve službách nového panovníka: „... und wurden von den kaiserlich[en] Cammer=Herren ihrer 60 abgedanckt/ so daß nur noch 40. bey der königlichen Hoffstatt verblieben/ als vom

Ferdinanda III. snažil zmenšit vlastní dvůr, příliš se mu tento záměr nezdařil, neboť ihned po volbě římským císařem roku 1658 bylo 60 propuštěných komorníků „zur Römischen Kaiserlichen Hoheit erhaben worden wieder in ihren vorigen Stand gesetzt und noch neun andere Herren zu diesemansehentlichen Ampte befördert wie an seinem Ort zu sehen.“⁹⁴⁴

Navíc 12. a 22. října 1658 jmenoval vladař „noch 9. andere von Geschlecht, Gechicklichkeit und Wissenschaftt vornehme Herren“ tak, že jejich celkový počet vzrostl na 110 osob.⁹⁴⁵

Právě za Leopolda I. a jeho synů – Josefa I. a Karla VI. – dosáhlo propůjčování komornických klíčů svého vrcholu. Zatímco v roce 1678 zaznamenaly dvorské seznamy 373 komorníky,⁹⁴⁶ na počátku 18. století – roku 1703 – již šlo o 423 nositele tohoto úřadu.⁹⁴⁷

Zejména od druhé poloviny šedesátých let 17. století Leopold I. nedokázal zajistit rychle vzrůstajícímu počtu komorníků stálou službu. Jejich přítomnost u panovnického dvora byla víceméně formální.⁹⁴⁸ V případě zisku komornických klíčů nešlo mladým urozencům ani tak o pravidelnou službu v blízkosti císaře, ale spíše o titul a sounáležitost se sobě rovnými – to, že patřili ke dvoru nejurozenějšího vládce Evropy.⁹⁴⁹ Místo komorníka totiž šlechtici

Jahr 1650, die Herren/ 1. Gundacker/ Graf von von Dietrichstein; 2. Joseph/ Graf von Rabatta; 3. Frantz/ Graf von Lamberg; 4. Friedrich Hartmann/ Freyherr von Herberstein; 5. Humbert Johann/ Graf von Tschernin. Vom Jahr 1651. 6. Wilhelm/ Graf von Oettingen. Vom Jahr 1652. 7. Ferdinand Maximilian/ Graf von Sprinzenstein. Vom Jahr 1654. 8. Frantz Augustin/ Graf von Wallenstein; 9. Frantz Albrecht Julius Breuner/ Freyherr; 10. Johann Carl/ Graf von Porzia; 11. Johan Balthasar/ Graf von Hoyos; 12. Ludwig/ Graf von Caprara; 13. Johann Maximilian/ Graf von Herberstein; 14. Ludwig/ Graf von Colloredo; 15. Ulrich Adolph Wratislav/ Freyherr von Sternberg; 16. Helmhart Christoph Ungnad/ Graf von Weisenwolff. Vom Jahr 1655. 17. Leopold Wilhelm/ Graf von Königseck; 18. Michael Kaunskhy/ Freyherr; 19. Nicklas/ Graf von Ardedy; 20. Paulus/ Graf von Esterhazy; 21. Christoph/ Graf von Budiani; 22. Nicklas/ Graf von Traschgowiz; 23. Stephan/ Graf von Zschackhy; 24. Ladislaus Keglawitsch/ Freyherr; 25. Casimir von Metternich/ Freyherr; 26. Johann Lippay/ Freyherr; 27. Adam Wilhelm/ Graf und Herr zu Prandeiß. Vom Jahr 1656. 28. Maximilian Frantz/ Graf von Fürstenberg; 29. Frantz Hulderich/ Graf von Künzkhy; 30. Wentzel/ Graf von Altheim; 31. Frantz Ernst/ Graf von Mollart; 32. Ferdinand Leopold/ Graf von Berckha; 33. Joachim/ Graf von Slawata; 34. Bartholomäus/ Graf von Starenberg; 35. Sigmund Friderich/ Graf von Serau; 36. Carl Adam/ Freyherr von Ritschau; 37. Jacob Leopold/ Freyherr von Hallweil; 38. Graf Paul Zschackhy/ Hauptmann zu Levens; 39. Johann Albrecht/ Frey=Herr von Hoyos; 40. und Christoph Johann Graf von Altheim/ zu welchem in diesem Jahr noch angenommen worden: 41. Ferdinand Victor Teuffel/ Freyherr/ und 42. Ferdinand Johann/ Fürst von Liechtenstein.

⁹⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 100.

⁹⁴⁵ Mezi nově jmenované komorníky patřili: „1. Herr Ferdinand von Hohenfeld/ Freyherr. 2. Ferdinand/ Graf von Harrach. 3. Sigmund Helfried/ Graf in Dietrichstein. 4. Adam Maximilian/ Graf von Wallenstein. 5. Jacob/ Graf von Leßlie. 6. N. Graf von Swirby. 7. Philipp Emmerich/ Graf von Metternich/Obrister. 8. Don Caspar de Teues und Cordoua; und 9. Hanß/ Graf von Montfort.“ TAMTÉŽ, s. 556.

⁹⁴⁶ Ovšem již „Beschreibung der Römisch kayserlichen May. Hofstadt zu Wienn, von höchsten bis zum geringesten, wie selbige gewesen ist“ z roku 1676 zmiňuje 414 skutečných komorníků a 25 titulárních. ÖNB Wien, Cod. č. 7418. Srov. také „Ihro Röm. kay. May. und was ein ieder Besoldung hat“ z roku 1674. MZA Brno, G 12 – Cerroniho sbírka II, inv. č. 229, fol. 19-35.

⁹⁴⁷ ÖNB Wien, Cod. č. 12388. I. ŽOLGER, *Die Hofstaate*, s. 140; H. Ch. EHALT, *Ausdrucksformen*, s. 39-42; J. DUINDAM, *The court*, s. 30-31; TÝŽ, *Bourbon and Austrian Habsburg Courts*, s. 189; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 216. Konkrétněji o zvyšování počtu komorníků A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 27 a 32.

⁹⁴⁸ F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 472.

⁹⁴⁹ J. DUINDAM, *The court*, s. 26-27; TÝŽ, *Vienna and Versailles*, s. 13-14; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 218. Komornická služba stála v popředí zájmu urozenců také z toho důvodu, že jméno

zaručovalo, že se bude pohybovat v exkluzivní společnosti, neboť císaře a jeho rodinné příslušníky obsluhovaly výhradně „*personen von Adel*.“⁹⁵⁰ Protože se v habsburském soustátí nacházelo mnoho šlechticů, jež s císařským dvorem spojoval pouze tento titulární úřad, došlo v průběhu 17. století k rozdělení komorníků, přičemž ti, kteří vykonávali skutečnou službu v předpokoji panovníka, se mohli pyšnit titulem „*wirklicher Kämmerer*.“⁹⁵¹ V naprosté většině případů šlo o osoby, jež zpravidla jednou či dvakrát do roka přicházely k vídeňskému dvoru, kde po dobu jednoho týdne byly vladaři k dispozici.⁹⁵² Přestože se tito urozenci stali nedílnou součástí panovnickému dvora, císař od nich nevyžadoval každodenní přítomnost ve své rezidenci.⁹⁵³ Narozdíl od vysokých dvorských hodnostářů, kteří se museli neustále pohybovat v bezprostřední blízkosti rodiny Leopolda I. a bez povolení se nesměli vzdálit, komorníci přicházeli ke dvoru pouze v období vlastní týdenní služby. Zbývající část roku trávili jinde, nejčastěji činností ve stavovských orgánech jednotlivých zemí podunajské monarchie.⁹⁵⁴ Ačkoliv byli dlouhodobě vzdáleni od dvora a leckdy vůbec nesloužili, seznamy hofštátu je pochopitelně z prestižních důvodů uváděly jako členy císařské domácnosti. Zisk komornického úřadu totiž představoval jeden ze způsobů symbolické komunikace dvorské společnosti. Vůči zbytku raně novověké společnosti nositelé komornických klíčů vystupovali

nositele úřadu císařského komorníka bylo zaneseno do seznamů hofštátu. Již to samo o sobě zvyšovalo společenskou prestiž šlechtice. A. PEČAR, *Die Ökonomie*, s. 25. K seznamům hofštátu podrobněji J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*

⁹⁵⁰ Alespoň tak to stanovoval dvorní řád Ferdinanda I. z roku 1527. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Österreichische Zentralverwaltung I/2*, s. 108. Srov. A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 34; I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 118; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 95. Savojský vyslanec hrabě San Martino di Baldissero roku 1713 rovněž tvrdil, že všichni komorníci pocházeli výhradně z řad šlechticů a označoval je jako „*persone di qualità*.“ C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 93. I když šlo o žádaný úřad, v rámci hierarchicky uspořádané urozené společnosti panovnického dvora patřili komorníci mezi nejnižší stupně: „*Alla corte, fra li uomini, il primo rango è quello de' principi dell'imperio. Il secondo quello de' consiglieri di stato, e il terzo quello de' ciambellani, e doppo questi non vi è più alcun rango. Tra le dame il primo è quello delle principesse dell'imperio. Il secondo quello delle dame di corte, o sian figlie d'onore, pendente il tempo che sono alla corte e che servono. Il terzo quello delle consigliere di stato ed il quarto quello delle ciambellane, doppo alle quali non v'è più alcun rango.*“ Relace savojského vyslance u panovnického dvora ve Vídni hraběte San Martina di Baldissero z roku 1713. TAMTÉŽ, s. 103.

⁹⁵¹ J. KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 8, 110; H. Ch. EHALT, *Ausdruckformen*, s. 39-40; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 96-97; J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 147.

⁹⁵² Týdenní služba začínala v sobotu či neděli a končila v sobotu následujícího týdne. O tom především deník hraběte Františka Albrechta z Harrachu (1614-1666). M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 103-106. K hlavní náplni služby patřila obsluha panovníka a jeho rodiny při náboženských úkonech, lovu či u dvora. TAMTÉŽ, s. 106-107; I. ŽOLGER, *Die Hofstaate*, s. 118.

⁹⁵³ J. J. MOSER, *Teutsches Hof-Recht II*, s. 181-182; V. BŮŽEK, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta*, s. 268-272.

⁹⁵⁴ K ročním cyklům urozenců 17. a první poloviny 18. století podrobněji R. PERGER, *Der Adel*, s. 269-275; P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*, s. 139-162; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk mezi Vídni a Jaroměřicemi*; TÝŽ, „*Dvorská*“ *kariéra*, s. 108-109; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 173-180. Více k tomu také níže, kapitola „*Ditrichštejnové, Schwarzenberkové a Vídeň.*“

jako nedílná součást císařské domácnosti a stavěli na odiv milost panovníka, zejména to, že jim dovolil pobývat v jeho bezprostřední blízkosti a těšit se jeho zvláštní milosti.⁹⁵⁵

Zajímavé svědectví o každodenních povinnostech komorníků a o jejich ranní službě v komnatách císaře Ferdinanda III. nabízí osobní poznámky Raimonda Montecuccoliho z roku 1645.⁹⁵⁶ Ze zápisů vysvětluje, že první komorník či „*der vom Dienste*“ v předem určenou hodinu, za zvuku zvonku, vzbudil vladaře. „*Die Kammerdiener vom Dienste*“ předtím, než společně s osobním lékařem, lazebníkem, dvorními blázny, šašky a trpaslíky vstoupili do ložnice panovníka, museli odložit kabát a kord, který jim visel u pasu. Pouze nejvyšší komorník si směl ponechat tyto propriety. „*Der erste Kammerdiener tritt etwas früher ein und legt dem Kaiser das Hemd an.*“ Ostatní komorníci v pokleku, „*der älteste beim rechten Fusse,*“ oblékli panovníkovi kalhoty, punčochy a lehkou „domácí“ obuv. Poté nejstarší komorník přinesl nádobu s vodou, aby si císař mohl vypláchnout ústa.⁹⁵⁷ Nato „*die Kammerdiener*“ uchopili nohu vladaře, „*binden die Strumpfbänder*“ a obuli boty. Během této činnosti lazebník upravil účes Ferdinanda III. Již ve stoje svlékl otec Leopolda I. zbývající noční úbor, přijal kamaše a kabát. „*Vordem bindet der erste Kammerdiener die Magenbinde um und überbringt die gefütterte Jacke.*“ Jakmile přinesl první komorník císaři masový vývar, bylo všem osobám, které se účastnily ranního vstávání panovníka, dovoleno odejít.⁹⁵⁸

Právě na strmém růstu počtu komorníků je možné vysledovat, jak rychle se urozenci ztotožnili s iniciačním významem tohoto úřadu, který se stal strategickým východiskem k další kariéře ve službách Habsburků. Ačkoliv šlo o ryze čestný úřad, znamenal získání komornických klíčů nezbytný předpoklad a ideální odrazový můstek pro ucházení se o vyšší dvorské hodnosti.⁹⁵⁹ Tato činnost však nezajišťovala šlechtici trvalé zakotvení u císařského dvora. Pouze znamenala jakousi vstupenku do vyšších pater dvorské společnosti a jakési symbolické doporučení pro další službu.⁹⁶⁰ V komornické službě je však nutné spatřovat ještě jeden důležitý rozměr. Právě tento úřad představoval od vlády Ferdinanda II. zvláštní styčnou plochu mezi centrem monarchie a periferiemi.⁹⁶¹ V očích panovníka symbolizoval účinný integrační prvek, jímž připoutával šlechtu z jednotlivých zemí habsburského soustátí k jednomu místu – panovnickému dvoru. Počet vyšších dvorských úřadů či významnějších

⁹⁵⁵ V. BŮŽEK, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta*, s. 282.

⁹⁵⁶ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 17.

⁹⁵⁷ Ještě předtím se však osobně přesvědčil, zda voda podávaná císaři nebyla příliš studená či horká. Podobně učinil i nejvyšší komorník. Také on „*Wasserprob verrichtet.*“ TAMTÉŽ.

⁹⁵⁸ TAMTÉŽ.

⁹⁵⁹ I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 118; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 25; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 217.

⁹⁶⁰ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 31.

⁹⁶¹ V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 111-132; V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 550, 552.

míst v centrální správě podunajské monarchie však byl kvantitativně omezený. Proto se do nich dokázala propracovat jen část nejurozenějších osob.⁹⁶² Pro šlechtické rody, jejichž politické ambice se omezovaly pouze na správní úroveň jednotlivých zemí, nabízel komornický úřad vítaný prostředek, kterým se mohly zviditelnit před císařem či vysokými dvorskými úředníky. Taková osobní prezentace pak zvyšovala šanci na získání některého z vyšších zemských úřadů v zemích Koruny české.⁹⁶³ Pravidelný styk jedinců, kteří se během komornické služby u císařského dvora setkávali s vladařem i dalšími vlivnými dvořany, dával panovníkovi do rukou účinný nástroj, kterým mohl ovlivňovat politické a kulturní dění v různých oblastech monarchie. Během týdenního pobytu ve Vídni ideologicky formoval jejich osobnost, aby zastupovali a prosazovali zájmy Leopolda I. v jednotlivých provinciích.⁹⁶⁴

Samotné začlenění do struktury císařského dvora mělo svá zvláštní pravidla, jimiž se museli všichni žadatelé řídit. Za Ferdinanda III. se ustálila praxe, že předtím, než mohli být mladí urozenci připuštěni ke komornické službě, byli nuceni po určitou dobu sloužit „*in äußeren Hofstaate*“ jako kraječi, šenkové či truchsesové.⁹⁶⁵ Také Leopold I. se řídil příkladem svého otce a snažil se stejným způsobem omezit vzrůstající počet uchazečů.⁹⁶⁶ Tato skutečnost se týkala také syna moravského zemského hejtmana Gabriela Serényiho – Františka.⁹⁶⁷ Právě ten poprosil v říjnu 1661 Ferdinanda z Ditrichštejna, zda by přimluvou u nejvyššího komorníka Leopolda I. a současně svého příbuzného Jana Maxmiliána z Lamberku nepodpořil nárok urozence původem z Moravy na vyhlédnutý úřad.⁹⁶⁸ Kníže samozřejmě vyhověl prosbě svobodného pána.⁹⁶⁹ Ovšem Jan Maxmilián z Lamberku hned od

⁹⁶² P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 217; TÝŽ, *Svět české aristokracie*, s. 432-433, 439; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 118-119.

⁹⁶³ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 31.

⁹⁶⁴ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 552.

⁹⁶⁵ I. ŽOLGER, *Die Hofstaate*, s. 118; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 67, 109; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 513-514.

⁹⁶⁶ Srov. výše.

⁹⁶⁷ K žádosti Gabriela Serényiho o komornický úřad pro svého syna také M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 513-514.

⁹⁶⁸ O prosbě svobodného pána Gabriela Serényiho vypovídá list Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. listopadu 1661. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 11-12. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 513. Vlastní list žádosti moravského zemského hetmana knížeti se v korespondenci obdržel od Gabriela Serényiho nezachoval. Srov. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1934/42, kart. 482.

⁹⁶⁹ Z korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna vysvítá, že právě on často plnil roli zprostředkovatele žádostí mnohých mladých urozců z Markrabství moravského, kteří se ucházeli o komornické klíče. Svá doporučení adresoval několikrát vlivným dvořanům, z nichž na prvním místě je třeba jmenovat právě Jana Maxmiliána z Lamberku a nejvyššího štolmistra císaře Gundakara z Ditrichštejna. Srov. dopis Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 7. listopadu 1655: „*Wie sich Eure Fürstliche Gnade und als dero zugehörigen befinden habe, zwar unter dessen ein angenehmen schreiben von dero erhalten, in welchs sie ihre gewesen paggen zu dem hoff cammerdienerstell recommendiren.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1917/22, kart. 455, fol. 4-5.

začátku upozorňoval, že vyhlídky Františka Serényiho byly mizivé, neboť předtím nesloužil „in der auseren hofstatt.“⁹⁷⁰ Z toho důvodu se prý také Leopold I. postavil k došlé žádosti zamítavě.⁹⁷¹ Přesto se ještě jednou tento vysoký dvorský úředník, na přání knížete z Ditrichštejna, pokusil zvrátit rozhodnutí císaře.⁹⁷² Neúspěšně. Negativní výsledek svého snažení také obratem sdělil Gabrielu Serényimu. Ten však nehodlal vzít na vědomí skutečnost, že vladař nechtěl nijak ustoupit a slevit ze svých požadavků. Proto Jan Maxmilián z Lamberku prosil Ferdinanda z Ditrichštejna, aby Gabrielu Serényimu domluvil, a jasně vysvětlil, že jeho syn neobdrží komornické klíče, pokud nesplní předepsanou podmínku.⁹⁷³

Ovšem činnost „in dem auseren Hofstatt“ ještě mladíkům v žádném případě nedávala jistotu, že jim císař propůjčí komornické klíče. Tato skutečnost vysvětluje především z korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Michaellem Janem II. z Althannu.⁹⁷⁴ Na počátku dubna 1665 si mladý hrabě stěžoval knížeti z Dietrichsteina na svůj trpký úděl, neboť prý již pátý měsíc sloužil u vídeňského dvora a už několikrát žádal Leopolda I. o přijetí mezi komorníky. Ovšem vyhlédnutý úřad se prozatím ztrácel v nedohlednu. Za příčinu vlastního neúspěchu považoval „die heimbliche machinationes meiner widerparteyen.“⁹⁷⁵ Nárok na

⁹⁷⁰ Navíc Jan Hertvík z Nostic, nejvyšší kancléř Království českého, ve svém dopise z 22. října 1661 podotknul, že se u císařského dvora zvedla proti jmenování Františka Serényiho komorníkem vlna odporu, kterou prý nebyl sto zdolat ani nejvyšší komorník Jan Maxmilián z Lamberku: „Sonsten befindet der junge graf von Schereni des herrn haubtmans sohn starcken oppositiones alhier von wenig favor ist seinen praetension undt scheinet fast samb einign einbildung vorhanden, daß eifrign bei dem herrn obrcamernherrn graffen von Lamberg keinn hiezu dinlichen officia gethan hatte, es kan aber wol ein angenehm sein, weil der praetendent an sich selbst von jung von jahren von etwan gleichwol zu seinen zeit nit ohn consolation gelassen werden wirdt.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1928/19, kart. 474, fol. 64-65.

⁹⁷¹ Další důvod pro zamítnutí žádosti je třeba spatřovat i v příliš nízkém věku potomka hejtmana Markrabství moravského. TAMTÉŽ.

⁹⁷² „Eure gnädige recomendation were so vill als ein bruckh, sovill ich dabey thuen kann, aber wo Ihr Majestät Allernädigste resolution dan wider ist, werden mir die hend gebunden, dem freyherrn herr Sereni hab ich zu Eberstorff selben Ihr Majestät resolution, die sye vor etliche wochen genomen, angezaigt. Nemlich, das sye hinfüre kamen von dergleich praetendenten wollen den camerschlisel geben, er habe dem vorher in der auseren hofstatt gedient, auf sein herr aber ahlige instanz hab ichs Ihr Majestät nochmal gehorsambist vortragen, dieselbe woll, aber keineswegs von ihr resolution weisen.“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 2. listopadu 1661. TAMTÉŽ, inv. č. 86, kart. 26, fol. 11-12.

⁹⁷³ „... das herr landshaubtman für sein herrn sohn den camerschlisel mit also bald erhalten können, ist mir herzlich leid, Ihr Gnade der herr obersthofmaister haben gnädige sohn iber die antwort gegeben, wie ich, da er vorher in der ausen hofstatt dienen müste, er hat aber sich bis dato nit verstehen wollen, auch damalen dem fürsten geantwortet, er wolte es endlich thue, wan er versichert vorher wurde sein, das man ihm ain monat hernach der camerschlisel wurde geben ...“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. listopadu 1661. TAMTÉŽ, fol. 19-20.

⁹⁷⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 1913/22, kart. 450. K osobě Michaela Jana II. z Althannu více Erich HUBALA, *Johann Michael Rottmayr*, Wien-München 1981, s. 136-137; Karel JANÍČEK – Jiří PAUKERT, *Státní zámek Vranov nad Dyjí*, Brno 1987, s. 15-16, 34-36; Tomáš KNOZ, *Althannové v sále předků – mezi legendou a skutečností*, in: Sál předků na zámku ve Vranově nad Dyjí, Brno 2003, s. 7-24, zde s. 21-22.

⁹⁷⁵ O tom dopis Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. dubna 1665: „Es seindt bereyten 4 monathen verflossen, das ich allhier am kayserlichen hoff auffwarthe, principaliter die heimbliche machinationes meiner widerparteyen desto füeglicher zu hinterreiben. So habe ich aber durch eben diese occasion unndt gelegenheit auch billich den camerschlisel praetendiren sollen, wie ich ihn dan auch zu unterschiedlich mahlen praetendirt unndt verlangt, doch bies dato nit uberkommen habe, sondern von einerzeit

několik volných míst si prý činilo velké množství urozenců, kteří proti sobě intrikovali a pokoušeli se zdiskreditovat jeden druhého.⁹⁷⁶ Navíc panovník společně s nejvyšším komorníkem Janem Maxmiliánem z Lamberku si chtěli ověřit jejich připravenost k dvorské službě a nechat „*die cavalliers pflegen bedienet*“, což představovalo další zdržení.⁹⁷⁷ Michael Jan II. z Althannu se však nevzdával a doufal, že během několika následujících měsíců získá vysněný úřad.⁹⁷⁸ I když si byl jistý svou brzkou nominací, přesto prosil vlivnějšího a zkušenějšího Ferdinanda z Ditrichštejna o pomoc a radu, jak by měl dále postupovat.⁹⁷⁹ Kníže z Ditrichštejna mladého hraběte nezklamal a přimluvil se za něj u Jana Maxmiliána z Lamberku a patrně i u nejvyššího dvorního maršálka.⁹⁸⁰ Když psal Michael Jan II. z Althannu 8. dubna 1665 zemskému hejtmanovi Markrabství moravského dopis, neváhal se pochlubit, že „*gestern bin ich von wolgemelten herrn obrist camerherrn zum mittagmahl geladen worden*“ a vyjádřit domněnku, „*es wurde der schlüssel herauskommen*.“⁹⁸¹ Výsledkem společné schůzky byl pouze příslib, že on i jeho bratr v budoucnu obdrží komornické klíče.⁹⁸²

zur andern bin aufgezogen unndt vertröstet worden.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/22, kart. 450, s. f. Srov. také psaní Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. dubna 1665, kdy dával nepokrytě najevo, že téměř celá společnost císařského dvora se stavěla proti mladému šlechtici a on marně hledal vlivné zastánce: „... *es währe unser haus fail oder zu vertauschen, so sagen mir Eur Fürstliche Gnade, weme solte ich ehender vergonen, ich habe weme ichs wolte, so hette ich die andern alle zu feinde, vermeinte also besser zu sein, zu verhüettung der grossen feindtseligkeiten, so aus dem, das einer dem andern vorgezogen wurde, unfehlbahrllich erstunde, wür behielten unser haus selbsten, iusta ablegatas rationes*.“ TAMTÉŽ, s. f.

⁹⁷⁶ Z listu Michaela Jana II. z Althannu, který 1. dubna 1665 adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, číší velké znechucení na postupem některých uchazečů o vyhlédnutý úřad. V závěru dopisu dokonce poznamenal: „*Si quid tu posset confidi litteris, optarem, id paucissimis indigitaretur, ...*“ TAMTÉŽ. Že u císařského dvora ve Vídni často docházelo k velkým bojům o komornické klíče, svědčí „*Wiener-Tagzettel*“ Ferdinanda z Ditrichštejna z 10. listopadu 1686: „*Heuth hat herr oberstcammer des herrn fürst von Schwarzenberg sohn für einen oberststalmeister bey Ihr Majestät der kayserin Eleonora war gestelt. Demselben aldere cammerherren machen difficultet ihme zu reichen, so aber tatione offitii nötig und sich also bequeme worden*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 93, kart. 28, fol. 335.

⁹⁷⁷ TAMTÉŽ. Srov. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 513-514.

⁹⁷⁸ „*Würde ich schwärlich wofern einige promotion auf diese einst ehende ostern geschehen solte, wie ich dan nit anderst verhoffe für dismahlen den schlüssel erhalten, allermassen deren praetendenten so viel seindt, das nit zu glauben ist unndt wer diesmahlen nit darzue kombt, kan gewis ein viertel oder halbes iahr wider losen unndt guete gedult haben*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/22, kart. 450, s. f.

⁹⁷⁹ O tom dopis Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. dubna 1665: „... *ich möchte dardurch mein bevorstehendes glück unndt gueten credit bey den leuthen ganzlich verliehen unndt verscherzen; so kan ich aber nit ergründen, was für ein unzeitiges vornemen Euer Fürstlichen Gnade verstehen wollen, möchte wintschen, mir solches in gnaden zu endecken, allermasen ich mich nit zu entsinen weis, das ich iehmalens einige sachen von importanz ohne bey Euer Fürstlichen Gnade erhalten gueten rath unndt assistenz solle vorgeuomen haben, das ich diesmahlen auf dero schleunigste citation nit gleich erschienen, darzue hat mich allein die billichverhoffte expectanz zum cammerschlüssel commonirt unndt verursacht, das aber wüder mein verhoffen diesmahlen nichts daraus worden, dessen habe ich mich auch nitt viel zuerfreuen. Das weis ich für gewis, das Ihr Mayestät mich unter die erste denominirt haben. ... Euer Fürstliche Gnade geruehen mir dero genediges guetachten darüber communiciren, der ich dan negst gehorsambster empfelung verpleibe*.“ TAMTÉŽ.

⁹⁸⁰ TAMTÉŽ.

⁹⁸¹ TAMTÉŽ.

⁹⁸² „... *so währe es mir allein wegen unsers hauses zu thuen, welches er auf verlangte für das seinige einzutauschen. Ich aber habe kein cathegorische resolution von mir geben können, mir gemeldet, das es mir nit*

Ačkoliv je možné ze svrchu zmiňovaných dopisů vypořádat, že se Leopold I. snažil uplatňovat svá nařízení, která se týkala udělování komornických klíčů, přesto existovalo několik výjimek. Vyhlídky na získání čestného úřadu u císařského dvora nebyly stejné pro všechny urozence. Tuto skutečnost silně ovlivňoval původ a společenské postavení rodu.⁹⁸³ Zejména nejurozenější šlechtické rody podunajské monarchie, jejichž příslušníci pravidelně zastávali nejvyšší dvorské úřady, často zajistily potomkům brzké přijetí k panovnickému dvoru a získání komornických klíčů.⁹⁸⁴ Z dopisu Jana Maxmiliána z Lamberku ze srpna 1662 lze poznat, že se na nejmocnější šlechtické rody habsburského soustátí braly určité ohledy. Právě v té době totiž Ferdinand z Ditrichštejna žádal komornický úřad pro svého mladšího bratra Františka Antonína z Ditrichštejna. Jan Maxmilián z Lamberku sice musel knížeti sdělit zamítavé stanovisko panovníka, neboť mladý Ditrichštejn nevykonával službu ve „vnějším hofštátu“, současně však „*sottomano*“ sdělil, že v případě mocného rodu Ditrichštejnů by se mohla udělat jistá výjimka. Na příkaz císaře sice musel tento titul odepřít sourozenci Ferdinandovi z Ditrichštejna, současně však sliboval, že se zasadí o to, aby se vše co nejrychleji vyřešilo ke spokojenosti knížete.⁹⁸⁵

I když se Leopold I. na počátku své vlády snažil o reformu a redukci komornických míst, od poloviny šedesátých let 17. století zcela rezignoval na tuto myšlenku. Císaři nebyl lhostejný zástoup žadatelů o komornické klíče. Přestože se snažil omezit jejich počet; současně si dobře uvědomoval, že stále se zvyšující se množství komorníků kolem jeho trůnu zvyšovalo lesk panovnického majestátu. Byla to součást velkolepého životního stylu vladaře z rodu Habsburků.⁹⁸⁶ Od roku 1663 lze zaznamenat, že Leopold I. postupně upustil od svých přísných požadavků a počet nově jmenovaných komorníků neúměrně narůstal.⁹⁸⁷ Tuto skutečnost lze doložit i na příkladu synů Ferdinandovi z Ditrichštejna, pro které jejich otec získal zmiňovaný úřad většinou ještě před odjezdem na kavalírskou cestu po západní Evropě.⁹⁸⁸ Právě věk, v němž urozenec obdržel komornické klíče, hrál v kariérním postupu

allein zugehöre, währe auf das haus also beschaffen, das ich unndt mein bruder unns beede darinnen künfftig betragen könnten. Herr hoffmarschalk ist auch auf seyten mehrgedachten herren obrist cammers unndt dringt möchtig darauf, das ers vor andern bekomme.“ TAMTÉŽ.

⁹⁸³ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 31, 39-40.

⁹⁸⁴ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 559.

⁹⁸⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26.

⁹⁸⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 110, 121.

⁹⁸⁷ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 513. Tak mohl dne 8. října 1664 Jan Maxmilián z Lamberku oznámit Ferdinandovi z Ditrichštejna, že mezi jinými také náš hrabě Fridrich III. z Oppersdorfu již získal komornické klíče a má složit přísahu. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26. K tomu také několik dopisů Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1664. TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 475.

⁹⁸⁸ Úřad řádného komorníka císaře Leopolda I. však Leopold Ignác z Ditrichštejna získal již roku 1677. TAMTÉŽ, inv. č. 941, kart. 298. Jmenování Františka Antonína z Ditrichštejna druhým komorníkem císaře 29. dubna 1663. TAMTÉŽ, inv. č. 1475, kart. 352, fol. 1-2.

nezanedbatelnou roli. Konec konců podpora dětí vysoce postavených dvořanů patřila k možnostem, jak veřejně vyjádřit svoji náklonnost a podporu. Brzké přijetí k panovnickému dvoru symbolizovalo v očích raně novověkých urozenců zvláštní ocenění a milost císaře vůči velmoži či šlechtickému rodu.⁹⁸⁹

Charakteristickým znakem komornického úřadu byl zlatý klíč,⁹⁹⁰ který urozenci nosili zavěšený, „*alla cintura*“ u opasku.⁹⁹¹ Podle odznaku své hodnosti se prý tito služebníci císaře také nazývali „*cavaglieri della chiave d'oro*.“⁹⁹² Právě zlaté klíče symbolizovaly privilegium přístupu k panovníkovi.⁹⁹³ Tuto vysoce ceněnou insignii obdrželi mladí šlechtici z rukou nejvyššího komorníka při zvláštní příležitosti, v jejímž průběhu složili slib. Právě ona přísaha sloužila jako jakýsi kontrolní mechanismus vladaře, neboť zavazovala urozence k věrnosti trůnu.⁹⁹⁴ O tom, co obsahovala, hovoří osobní zápisky Raimonda Montecuccolihho z let 1632-1645.⁹⁹⁵ Dne 22. července 1645 za přítomnosti nejvyššího komorníka císaře Ferdinanda III. hraběte Jana Rudolfa z Puchheimu⁹⁹⁶ se mladý hrabě „*mit zwei erhobenen Fingern*“ zavázal, že bude:

1. *Alles, was die Kammer betrifft, geheim zu halten.*
2. *Keinen Brief ohne Erlaubniss des Kaisers zu lesen.*
3. *Wenn der Kaiser aber das Lesen gestattet, keine Sache kund zu thun, sondern sie bis in's Grab geheim zu halten.*
4. *Dem Oberst-Kämmerer in Allem, was den Dienst betrifft, Gehorsam zu leisten.*⁹⁹⁷

Po této ceremonii se příslušný šlechtic stával skutečným komorníkem se všemi právy a povinnostmi. Když přicházel ke dvoru, aby sloužil panovníkovi, obdržel z rukou nejvyššího

⁹⁸⁹ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 26-27; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 559.

⁹⁹⁰ Srov. MZA Brno, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 521, kart. 160, kde jsou uloženy 2 pozlacené komornické klíče Maxmiliána Oldřicha z Kounic.

⁹⁹¹ Šňůrka, na níž byl zlatý klíč zavěšen, sahala podle svědectví papežského nuncia Carla Caraffy či savojského vyslance u císařského dvora ve Vídni hraběte San Martina di Baldissero až ke kolenům. C. CARAFFA, *Relazione di Germania 1628*, Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 26 A, fol. 96-97; C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 93.

⁹⁹² TAMTÉŽ. Srov. A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 34 a 41.

⁹⁹³ I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 118; A. PEČAR, *Die Ökonomie*, s. 26.

⁹⁹⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 115; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 413.

⁹⁹⁵ „*Auszug aus meinem Jaehrlichen Aufenthalte in Deutschland*.“ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 20-31, zde s. 31.

⁹⁹⁶ Hrabě Jan Rudolf z Puchheimu působil v úřadu nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. v letech 1637-1650. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277. K jeho osobě více H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 326-327.

⁹⁹⁷ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 31. Srov. I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 118-119; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 106-107, pozn. 403.

komorníka znak svého postavení. V momentě, kdy opouštěl službu, musel tuto insignii odevzdat zpět svému nadřízenému.⁹⁹⁸

Delší přítomnost u dvora přispívala v konečném důsledku k vytvoření užšího pouta vladaře a služebníka.⁹⁹⁹ Právě komornická služba mohla dát základ pozdějšímu důvěrnějšímu vztahu mezi panovníkem a šlechticem, zejména když sloužil v blízkosti následníka trůnu. V září 1650 napsal Humprecht Jan Černín z Chudenic, komorník arciknížete Leopolda, mladšího syna Ferdinanda III., své matce Zuzaně Černínové z Harasova: „*Do mne hned zamilovaný jest [arcikníže Leopold], že všude, kde je, co činí ... stále mne u sebe mítí chce, takže sotva někdy do kvartýru dojedu, hned zase drabanta pro sebe mám ...*“¹⁰⁰⁰ Mladý Černín si dobře uvědomoval význam náklonnosti příslušníka vládnoucího rodu a ve svém výroku „*potom mi se to hodí*“ otevřeně přiznával, že v dalším kariéřním postupu se hodlal opřít o vliv arciknížete.¹⁰⁰¹ V diplomatických službách Leopolda I. působil na počátku šedesátých let 17. století jako císařský vyslanec u Benátské republiky.¹⁰⁰² Po návratu z několikaleté mise pronikl do nejvyšších zemských úřadů v Království českém. Z oboustranně důvěrného vztahu se po opuštění komornického místa dochovala rozsáhlá vzájemná korespondence, která svědčí o blízkém poutu mezi oběma osobami.¹⁰⁰³

Se získáním komornických klíčů se však nepojila pouze služba císaři a jeho rodině. Když mladý urozenec skládal v přítomnosti nejvyššího komorníka přísahu, zavazoval se, že bude ctít určité morální zásady, které se slučovaly s postavením v rámci hierarchie panovnického dvora. Jestliže by nějakým způsobem přestoupil hranice obecně uznávaného mravního kodexu, hrozily provinilci určité sankce nebo dokonce odebrání komornických klíčů a s tím spojené poškození dobrého jména urozence. Že nešlo ze strany císaře pouze o formální výstrahu, ale o skutečnou hrozbu, svědčí případ Vratislava Eusebia z Pernštejna, synovce nejvyššího kancléře Království českého Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Právě ten se rozepsal v dopise z 19. července 1623, který adresoval své ženě Polyxeně,

⁹⁹⁸ „... questa la ricevono per mano del cameriere maggiore al medesimo consegna quando partono dalla corte e nel ritorno la riprendono.“ C. CARAFFA, *Relazione di Germania 1628*, Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 26 A, fol. 96-97. I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 119.

⁹⁹⁹ J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 103.

¹⁰⁰⁰ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 224.

¹⁰⁰¹ TAMTÉŽ. Nadto jako oblíbený společník Leopolda pronikl do bezprostřední blízkosti císaře Ferdinanda III., s nímž mohl čas od času prohodit několik slov a upozornit na vlastní existenci. Tuto výhodu Humprecht Jan Černín z Chudenic náležitě využil k vlastnímu kariéřnímu postupu – panovník jej jmenoval roku 1652 císařským komorníkem. Ačkoliv získal nový úřad, souběžně působil také u dvora arciknížete Leopolda. Mladý šlechtic v tomto dvojjakém postavení dokonce spatřoval výhodu – jakési privilegium, „*což ještě žádny, aby dvoúm pánům sloužiti mohl, nikdo jest nedosáhl.*“ List Humprechta Jana Černína z Chudenic matce Zuzaně Černínové z Harasova z 13. ledna 1652. TAMTÉŽ, s. 245-246.

¹⁰⁰² TÝŽ, *Benátská politika*; TÝŽ, *Humprecht Jan Černín jako mecenáš*.

¹⁰⁰³ TÝŽ (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I*.

o nevhodném chování vlastního příbuzného.¹⁰⁰⁴ Vratislav Eusebius z Pernštejna se společně s mnoha dalšími urozenci účastnil svatebního veselí „*paní Mörsperkové*.“ Během oslav, snad pod vlivem vína, zapomněl na dobré mravy a „*tancoval po francouzsku, a to bez pláště a s rozvázanými stuhami*.“¹⁰⁰⁵ On i ostatní šlechtici prý „*tak dlouho tancovali a tolik proháněli dámy, že sotva funěly*.“¹⁰⁰⁶ Bujarý průběh oslav samozřejmě nezůstal utajen Ferdinandovi II., jemuž nejmenovaná osoba sdělila tuto skutečnost. Císař pověřil nejvyššího komorníka Jana Jakuba Khiesla,¹⁰⁰⁷ aby Pernštejnovi vynadal. Zároveň měl mladíkovi tlumočit panovníkovo hluboké zklamání nad tímto neuváženým jednáním a pohrozit: „*Pokud se to prý bude opakovat, sebere mu klíč*.“¹⁰⁰⁸ Jestliže si chtěl Vratislav Eusebius z Pernštejna zachovat získaný úřad a osobní čest, musel se prý „*ponížene*“ omluvit. Proto také poprosil nejvyššího komorníka, „*aby za něj požádal panovníka, ať jej omluví a nenaslouchá a nevěří podobným lidem*.“¹⁰⁰⁹ Osobní ospravedlnění přednesl Ferdinandovi II. hned následující den. Zároveň zdůraznil, že sice neví, který „*pěkný syčák*“ císaři oznámil Pernštejnův prohřešek, ale prý šlo o pomstu – o to, způsobit mu co největší příkoří.¹⁰¹⁰ Panovník patrně přijal ospravedlnění Vratislava Eusebia z Pernštejna a mladému šlechtici ponechal komornické klíče, neboť korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic již dále zmiňovanou událost nereflektuje.

V.1 Leopold Ignác z Ditrichštejna a úřad prvního komorníka arciknížete Josefa

Stejně přísně jako Ferdinand II. se ke svým komorníkům choval i jeho vnuk Leopold I. Jakmile vyvstaly pochybnosti o morálních hodnotách mladého šlechtice, nebo se k císařovu sluchu donesly informace o nějakém etickém prohřešku, ihned žádal vysvětlení, případně

¹⁰⁰⁴ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 251-252 (český překlad).

¹⁰⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 251.

¹⁰⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 252.

¹⁰⁰⁷ Hrabě Jan Jakub Khiesel zastával úřad nejvyššího komorníka císaře v letech 1627-1637. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277. Srov. také H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 255-256.

¹⁰⁰⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 252.

¹⁰⁰⁹ TAMTÉŽ.

¹⁰¹⁰ Z dopisu Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, i když jen nepřímo, vyplývá, že oním „*syčákem*“ mohl být Jiří Březický z Náchoda. Právě on patřil k velkým konkurentům a nepřátelům Vratislava Eusebia z Pernštejna. Nejvyšší kancléř Království českého považoval Jiřího Březického z Náchoda za protěžovanou osobu, které vše prošlo. Proto na jeho adresu nešetřil jadrnými výrazy a počastoval ho nadávkou „*zasraný kavalír*.“ Pro Jiřího Březického z Náchoda hovoří i skutečnost, že mezi ním a Vratislavem Eusebiem z Pernštejna vypukl ještě téhož dne, kdy se omluvil panovníkovi, velký spor. V jeho průběhu prý dokonce mladý Březický z Náchoda vyzval Lobkovicova synovce na souboj. Vratislav Eusebius z Pernštejna podle svědectví Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic učinil vlastní cti za dost a následujícího dne se s vyzyvatelem utkal: „*Ten [Vratislav Eusebius z Pernštejna] přišel a zachoval se, jak mi říkali, velice čestně. Nikdo nebyl zraněn*.“ TAMTÉŽ.

odmítl propůjčit konkrétnímu urození komornické klíče.¹⁰¹¹ Podle vzdělaného juristy Johanna Jacoba Mosera dokonce znamenalo „*eine Schande, ihn nicht zu haben.*“¹⁰¹² Pokud se tak skutečně stalo, přicházel v očích raně novověké společnosti o část osobní prestiže. Rozčarování nad postupem panovníka ostatně vyplývá i z korespondence jednotlivých šlechticů, mísí se s okamžitou snahou odčinit onen neúspěch a touhou získat zpět ztracené pozice.¹⁰¹³ Před takový problém byl postaven v polovině osmdesátých let 17. století také Ferdinand z Ditrichštejna, v té době nejvyšší hofmistr Leopolda I. Na počátku října 1680 získal pro svého nejstaršího syna Leopolda Ignáce příslib vladaře, že po návratu z kavalírské cesty bude jmenován prvním komorníkem arciknížete Josefa.¹⁰¹⁴ Tuto skutečnost měl kníže udržet v tajnosti až do doby, než skutečně nastoupí do slíbeného úřadu.¹⁰¹⁵ Když se o pět let později – roku 1685 – Ditrichštejnův potomek vrátil z mnohaletého putování po západní Evropě, kníže se samozřejmostí předpokládal, že panovník splní své slovo. Ovšem čekalo jej nemilé překvapení. Marie Eleonora Falcko-Neuburská sdělila Ferdinandovi z Ditrichštejna, že její manžel změnil své rozhodnutí. Tato proměna smýšlení prý vycházela „*aus einigen deffect oder übel verhalten eueres sohns.*“¹⁰¹⁶ K císaři se donesla zpráva, že se prý Leopold Ignác z Ditrichštejna nakazil během pobytu za hranicemi habsburské monarchie „*morbo gallico*“ – syfilitidou.¹⁰¹⁷ Ačkoliv panovnice pokládala rozhodnutí svého chotě za konečné, současně Ferdinandovi z Ditrichštejnovi naznačila, že by se časem dal obměkčit a jmenoval Leopolda Ignáce prvním komorníkem arciknížete Josefa.¹⁰¹⁸

Ferdinand z Ditrichštejna se nesmířil s možným odkladem nástupu do služby a především s „křivým“ obviněním vlastního syna, které pokládal za „*magnam iniuriam et*

¹⁰¹¹ Jestliže již konkrétní šlechtic komornické klíče vlastnil, neváhal panovník pohrozit, že mu je odebere.

¹⁰¹² J. J. MOSER, *Teutsches Hof-Recht* II, s. 182.

¹⁰¹³ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 110.

¹⁰¹⁴ Úřad řádného komorníka císaře Leopolda I. však Leopold Ignác z Ditrichštejna získal již roku 1677. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 941, kart. 298.

¹⁰¹⁵ O tom dopis Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, třetí manželky Leopolda I., Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. října 1680: „*Lieber fürst von Dietrichstein. Ihr Mayestät mein gnädiger kaiser haben mir erlaubt Eüch hiermit zue versichern, das in ansehung Euerer treuen dienst Euer sohn Leopoldt der erste cammerer, so meinem sohnen Joseph gegeben werden wirt, seine solle der zuversicht lebendt, das er sich weider qualificirer undt sich dieser gnadt alleweil mehr würdig machen wirt, so aber underdessen bis zue seiner zeit in geheim zue behalten, ...*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1475, kart. 352, fol. 11-14.

¹⁰¹⁶ Blíže nedatovaný dopis Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1685. TAMTÉŽ, fol. 15-16.

¹⁰¹⁷ Srov. blíže nedatovaný list Ferdinanda z Ditrichštejna Hippolitovi da Pergine z roku 1685. TAMTÉŽ, fol. 17-18.

¹⁰¹⁸ „*... aber Ihr Mayestät mir gnädige befehlen Euch in dero nahmen zue versichern und das an disem keine ander uhrsach als, das Ihr Majestät in reifer erwegung dises werkh gefunden, daß nachdeme der graf Leopolt noch iung von jahren vohr unseres sohn nuzen vonöten sey, das er zue dem ersten cammeren von einem so von mehreren elter sey bedient werde, also zweifle ich nit, daß ihr in disem wie sonst in allen Euch Ihr Majestät gnädiger verlangen gern submitiren werdet ...*“ Blíže nedatovaný dopis Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1685. TAMTÉŽ, fol. 15-16.

*laesionem verbi sacratissimi.*¹⁰¹⁹ Proto se snažil dokázat jeho nevinu. S prosbou o pomoc se obrátil na císařova důvěrníka a současně zpovědníka Hippolita da Pergine.¹⁰²⁰ V dopise z 20. července 1685 žádal, zda by se nepokusil pozdržet vydání oficiálního rozhodnutí Leopolda I., než přednese dostatek důkazů o nevině Leopolda Ignáce. Ten se právě vracel domů a kníže chtěl vyčkat na osobní vyjádření svého potomka. Pokud by se prý učinilo ono unáhlené a nezvratné rozhodnutí, podepsalo by se to zásadním způsobem „*alla fama et honore et fortuna del mio figlio, di me, è di tutta la casa mia.*“¹⁰²¹ Pak by prý přišla vniveč věrná služba Ditrichštejnů habsburskému domu.¹⁰²² Za tímto obviněním spatřoval intriky méně schopných nepřátel, kteří toužili narušit mocenské postavení knížete v čele panovnického dvora.¹⁰²³ Hippolito da Pergine samozřejmě přislíbil svoji pomoc. Současně Ferdinandovi z Ditrichštejna doporučil, aby Leopold Ignác nijak neotálel s návratem a urychleně zamířil do metropole podunajské monarchie. Případné delší zpoždění by jen zhoršilo vyhlídky na poklidné vyřešení této nepříjemné záležitosti.¹⁰²⁴

O tom, jak vypadala obhajoba nevinu a očištění dobrého jména Leopolda Ignáce z Ditrichštejna, svědčí memoriál, který kníže Ferdinand zaslal panovníci.¹⁰²⁵ V něm se zaměřil na osvětlení dvou temných událostí z pětiletého putování syna po západní Evropě, jež mohly stát za obviněním mladého šlechtice z morálního poklesku. První se týkala cesty Leopolda Ignáce z Ditrichštejna do Benátek, kam se ubíral ve společnosti dvou blíže neznámých princů a jejich zpovědníka. V průběhu putování prý s oběma urozenějšími osobami sdílel obytné prostory. Právě od nich mohlo pocházet ono obvinění, že

¹⁰¹⁹ Srov. blíže nedatovaný list Ferdinanda z Ditrichštejna Hippolitovi da Pergine z roku 1685. TAMTÉŽ, fol. 17-18.

¹⁰²⁰ A. CORETH, *Fra Hippolito da Pergine*.

¹⁰²¹ List Ferdinanda z Ditrichštejna Hippolitovi da Pergine z 20. července 1685. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1475, kart. 352, fol. 27.

¹⁰²² „*Replico dunque le mie vivissime preghiere à VP.a molto Reverenda, e con tutto lo spirito la prego, à supplicar le Maestà Cesaree, da parte mia humilmete, à non negarme quel tanto ho mentovato di sopra sperando, che, come dimanda fondata nella giustitia mi sarà concessa dalla Clemenza Cesarea dalla cui denui scoperta, che sarà la verità, <però in ogni tempo et congiuntura lotto prego> dipenderà poi risoluzione olteriore; ...*“ Tamtéž. Srov. také blíže nedatovaný list Ferdinanda z Ditrichštejna Hippolitovi da Pergine z roku 1685. TAMTÉŽ, fol. 17-18.

¹⁰²³ „... *si vel minimum in contrarium scivisset, et profecto ministro tali tantum credendum (cum enim emendicatum non sit suffragium) quantum iniquis columniatoribus, qui contra me, et filium meum invidia feruntur, et ut exinde facilius suos quos nolunt promovere valeant.*“ TAMTÉŽ.

¹⁰²⁴ „*Stia sicura l'Eccellenza Vostra che Sua Maestà Cesarea non publicarà l'elettione delli camerieri per il Serenissimo Archiduca pria della venuta del Illustrissimo Signor suo figlio mentre non ritardi troppo, e sebene farà intendere alli altri che sono ammessi, non però se le dirà alprimo, ò ultimo luogo, quanto prima haverò la gratia di presentarmi à piedi di Sua Maestà caverò una favorevole risposta, assicurandola di voler in questa, e tutte l'altre congiunture darmi à conoscere, ...*“ Blíže nedatovaný dopis Hippolita da Pergine Ferdinandovi z Ditrichštejna z období po 20. červenci 1685. TAMTÉŽ, fol. 28.

¹⁰²⁵ Blíže nedatovaný koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna Eleonoře Magdaleně Falcko-Neuburské, třetí manželce císaře Leopolda I., z roku 1685, je uložen TAMTÉŽ, fol. 19-21.

se v Benátkách důvěrně stýkal se sestrou jakéhosi barona Tossina a následně onemocněl.¹⁰²⁶ Ferdinand z Ditrichštejna si však obstaral písemné svědectví císařského vyslance „*apud Rem publicam Venetam*,“ že se Leopold Ignác nedopustil žádné nepředloženosti a v případě šestidenní choroby nešlo o nic vážného „*et sic per 15 menses continuos optima valetudinis fuerit, ac sanam et rubicundam faciem habuerit*.“¹⁰²⁷

Mnohem závažnější se jevílo obvinění, že Leopold Ignác z Ditrichštejna během pobytu v Paříži v letech 1683-1684 onemocněl podezřelou chorobou, kterou vůbec neléčil, „*und mit disem ubel nach haus komen*.“¹⁰²⁸ Proto Ferdinand z Ditrichštejna vyzval hofmistra Fabrizia de la Roche, jenž potomka doprovázel na kavalírské cestě, aby pravdivě vyjevil, zda v průběhu jejich návštěvy metropole Francouzského království neutrpěl mladík nějakou úhonu, o níž se doposud nezmínil, nebo neprožil nějaké milostné dobrodružství. Fabrizio de la Roche zprvu tvrdil, že svého chovance nespustil z očí a „*numquam reperi, eum in loco suspecto fuisse*.“¹⁰²⁹ Nakonec však přiznal, že Leopold Ignác z Ditrichštejna společně s jedním ze synů Ferdinanda Bonaventury z Harrachu navštívili „neschválená“ místa. Nejvyšší hofmistr Leopolda I. proto nechal mladíka několikrát prohlédnout chirurgem, lékařem a lékárníkem. Ti prý neobjevili příznaky žádné nemoci a prohlásili jej za zcela zdravého.¹⁰³⁰ Kromě dobrozdání Fabrizia de la Roche si Ferdinand z Ditrichštejna vyžádal od doktora Matyáše Franchertodta, který v dubnu a květnu 1685, bezprostředně po návratu z cesty po západní Evropě, kdy Leopold Ignác z Ditrichštejna v Linci onemocněl, vydal osvědčení, že v žádném případě nešlo o syfilitidu, ale o jakousi jaterní chorobu.¹⁰³¹

¹⁰²⁶ Tento více šedesátiletý urozenec prý „*meinen Sohn an verdächtige örther hat führen sollen*.“ TAMTÉŽ, fol. 19.

¹⁰²⁷ TAMTÉŽ. O této skutečnosti se Ferdinand z Ditrichštejna zmínil také v nedatovaném dopise Hippolitovi da Pergine z roku 1685. Současně mu zaslal dvě listiny – „*originalia sub B. et C.*,“ které se v Rodinném archivu Ditrichštejnů nedochovaly. TAMTÉŽ, fol. 17-18.

¹⁰²⁸ TAMTÉŽ, fol. 19.

¹⁰²⁹ Osvědčení Fabrizia de la Roche o dobrém zdravotním stavu Leopolda Ignáce z Ditrichštejna z 19. července 1685. TAMTÉŽ, fol. 25-26.

¹⁰³⁰ „*Convocatis itaque pro meliori assecuratione in unum medico, chyrurgo, ac pharmacoraeo ordinariis ad corporis inspectionem perventum est, non semel, sed semper me presente, his omnibus ita scrutatis nec minimum morbis taceo alicuius suspecti indicium erat reperibile; adeoque falsissimum est, illud unquam aliqualem curam inchoasse, ac in se suscepisse, multoque minus eandem finire opus habuisse. ... Subjungo veterius, me nunquam in ipso, toto eo quo cum illo fueram tempore, ullum inordinatum stimulum observasse, aut aliquam in libidinem propensionem. Quae omnia quod ita se habeant iure iurendo, et fidelitatis sacramento corroborare ubi opus fuerit sum paratus, in cuius rei fidem propriam meam manum subiunxi, ac consuetum sigillum meum apposui*.“ TAMTÉŽ.

¹⁰³¹ „*Laborasse [Leopold Ignác z Ditrichštejna] tamen tunc temporis unam vice levibus hepatitis et mesaray[!] obstructionibus, ex eorundem viscerum calidam diathesi subboris, quae tamen diebus repetito uno atque altero Laxativo, et nonnullis aperientibus atque alterantibus pristinae sanitati restitutus est*.“ Výše zmiňovaný nálezn byl Matyáš Franchertodt ochoten osobně odpřísáhnout před císařem. Jako případného svědka, jenž by potvrdil pravdivost jeho slov, uváděl dvorního lékárníka (*Aulae Pharmacopeus*), s nímž konzultoval pacientův stav. Dvorní lékárník prý také Matyáši Franchertodtovi vydal příslušné léky k léčbě této choroby. Osvědčení Matyáše Franchertodta Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna z 22. července 1685 se nachází TAMTÉŽ, fol. 24.

Příznivý obraz Leopolda Ignáce z Ditrichštejna v očích panovnického páru a jejich rádců měla podle knížete z Ditrichštejna podpořit i skutečnost, že byl velmi kladně přijímán u papežského dvora či v palácích římských šlechtických rodů.¹⁰³² Kdyby prý mladík žil dobrodružným životem a nedbal na vlastní dobrou pověst, dozvěděl by se o tom Pater Mikuláš Avancinus – jezuita, který pobýval v Římě, a „*id quoque suis patribus aperuisset.*“¹⁰³³ Když tedy „*mein sohn kein spieler, kein sauffer, habe ich weiter nicht zu probiren, dan es notorium, das er es niemahlen geüebet hat, ist auch von jugent auf in seinen reden also bescheiden, das niemanden sogen kan, das man eine unsaubere red oder fluegwort von ihme gehört hat,*“ a neexistovaly žádné „přesvědčivé“ důkazy o provinění Leopolda Ignáce z Ditrichštejna, navrhol Ferdinand z Ditrichštejna očistit dobré jméno syna, „*ein apparente reparirung diser weggenohmen gnad*“ a splnit „*was mir versprochen worden.*“¹⁰³⁴ Současně spoléhal na zvláštní milost panovnice, kterou mu i poté, co opustil úřad jejího nejvyššího hofmistra, prokazovala. Právě ona mohla zvrátit rozhodnutí svého manžela a „*mein und meines sohns ehr und glükh zu solvirn.*“¹⁰³⁵

Dobrozdání Hippolita da Pergine či Mikuláše Avanzina, hofmistra Fabrizia de la Roche, lékaře Matyáše Franchertodta a především přímluva Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské nakonec přivedly císaře k poznání, že Leopold Ignác z Ditrichštejna netrpěl žádným vážným zdravotním neduhem, ale nacházel se ve vynikající tělesné kondici. Přesto však u panovníka přetrvávaly pochybnosti nad některými povahovými vlastnostmi mladého Ditrichštejna. Podle Hippolita da Pergine si mnoho informací, které pocházely od církevních i světských osob, příliš protiřečilo. To prý již samo o sobě naznačovalo, že dříve vyřčená obvinění v sobě mohla skrývat zrnko pravdy. Proto upozorňoval Ferdinanda z Ditrichštejna, aby příliš nepočítal se ziskem vyhlédnutého úřadu pro svého syna Leopolda Ignáce. U dvora se prý nacházelo několik bezúhonných jedinců, jež se vyznačovali mnohem vhodnějšími

¹⁰³² „*Adsaluto Principem Dietrichstein* [Ferdinand z Ditrichštejna], *cuius nepos* [Leopold Ignác z Ditrichštejna] *magna Principum Romanorum gratia utitur, quibus se prope continua venatione exercet. Id eo summe probo.*“ Dopis římského jezuita Mikuláše Avancina Francescu Menegatti, zpovědníkovi císařského páru, z 3. března 1685. TAMTÉŽ, fol. 23. Srov. blíže nedatovaný list Hippolita da Pergine Ferdinandovi z Ditrichštejna z období po 22. červenci 1685. TAMTÉŽ, fol. 29. K tomu také výše, kapitola „*Výchova a vzdělání.*“

¹⁰³³ O této skutečnosti se Ferdinand z Ditrichštejna zmínil také v nedatovaném dopise Hippolitovi da Pergine z roku 1685. TAMTÉŽ, fol. 17-18. Srov. také blíže nedatovaný koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna Eleonoře Magdaleně Falcko-Neuburské, třetí manželce císaře Leopolda I., z roku 1685. TAMTÉŽ, fol. 20. Zde také Ferdinand z Ditrichštejna naznačil možnost, že ono obvinění syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna mohlo pocházet od některého člena jezuitského řádu, který působil na Apeninském poloostrově. Ovšem žádný pádný důkaz pro toto tvrzení neměl. Ten se objevil až později, kdy důvěrník císařského páru Hippolito da Pergine přiznal, že některé nepříznivé informace, jež se donesly k uším Leopolda I., pocházely také od duchovních. O tom blíže nedatovaný list Hippolita da Pergine Ferdinandovi z Ditrichštejna z období po 22. červenci 1685. TAMTÉŽ, fol. 29.

¹⁰³⁴ TAMTÉŽ, fol. 20.

¹⁰³⁵ TAMTÉŽ, fol. 21.

charakterovými vlastnostmi než mladý Dietrichstein. Na druhou stranu dával nejvyššímu hofmistrovi určitou naději, neboť Hippolito da Pergine se těšil u císaře a jeho manželky značné autoritě a na stranu knížete získal některé vlivné přímluvce.¹⁰³⁶

V.2 Šlechtic a „dvorská“ kariéra

Ačkoliv se mladý urozenec vrátil z kavalírské cesty, oženil se a získal úřad komorníka, v žádném případě to neznamenal bezprostřední proniknutí do vyšších dvorských úřadů a s tím spojený dlouhodobý pobyt v metropoli habsburského soustátí. Rodiče či poručníci sice v průběhu putování za vzděláním vtiskli šlechtici jasnou představu o budoucnosti, ukázali směr, jímž by se měly ubírat jeho další kariérní kroky, a snažili potomka připravit na další životní etapu – službu v panovníkově okolí. Ovšem zkušenosti mladíka s praktickým vykonáváním politiky a ostrými zákulisními jednáními byly malé.¹⁰³⁷ Díky formálnímu začlenění k císařskému dvoru a komornické službě, jejímž prostřednictvím vždy pouze po několik týdnů v roce pobýval v bezprostřední blízkosti vladaře, pozvolna získával stále nové a nové poznatky o probíhajících mocenských bojích a rozložení politických sil.¹⁰³⁸ Přestože komornické klíče představovaly jakousi vstupní bránu k dlouhodobějšímu uplatnění ve struktuře vídeňského dvora, v žádném případě nedávaly nositelům tohoto úřadu záruku, že se zde v budoucnu trvale uchytí. Sami se museli ještě jinou cestou snažit upoutat pozornost panovníka, který jediný rozhodoval o tom, koho přijme do svých služeb.¹⁰³⁹

Ve druhé polovině 17. století neexistoval žádný obecně platný vzor, jenž by předepisoval, jak měl mladý urozenec postupovat, chtěl-li naplnit ideál „dvorské“ kariéry. Nejdříve musel získat potřebné zkušenosti z jednání politických grémií a osvědčit své v průběhu kavalírské cesty nabyté znalosti v praxi. V raném novověku existovalo několik možných míst, která sloužila jako odrazový můstek k trvalejšímu průniku do panovníkova bezprostředního okolí. Právě ta prověřovala schopnosti a osobní kvality šlechticů. Současně naznačovala, zda se hodili pro dvorskou službu.¹⁰⁴⁰ První oblast, v níž získávali své první

¹⁰³⁶ „... ho fatto dal canto mio il possibile, ma più di ciò non ho potuto ottenere se tutti li altri mi havessero aiutato, mi sarei assicurato d'avantaggio, ogn'uno da contrario parere; credo in tal maniera possa l'Eccellenza Vostra contentarsi, ...“ Blíže nedatovaný list Hippolita da Pergine Ferdinandovi z Ditrichštejna z období po 22. červenci 1685. TAMTÉŽ, fol. 29.

¹⁰³⁷ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 197-198; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 112-115.

¹⁰³⁸ I. ŽOLGER, *Der Hofstaat*, s. 118-119; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 50-59; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 412-413.

¹⁰³⁹ J. KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 64; V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 65; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 200-202.

¹⁰⁴⁰ Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 421-425.

politické ostruhy mladí Schwarzenberkové, byla činnost v říšské dvorské radě – poradním orgánu císaře v otázkách, jež se týkaly správy Římsko-německé říše.¹⁰⁴¹ Ti se vždy po několikaleté službě v této instituci dokázali propracovat do některého z vyšších dvorských úřadů. První, kdo zamířil naznačeným směrem, byl Jan Adolf ze Schwarzenberku; říšským dvorním radou se stal roku 1640.¹⁰⁴² Během svého pětiletého působení v tomto kolegiu – než vstoupil roku 1645 do služeb arciknížete Leopolda Viléma¹⁰⁴³ – skutečně nabyl nemalé zkušenosti s mezinárodní politikou, neboť právě v letech 1640-1645 podnikl ve službách Habsburků několik diplomatických cest do různých evropských metropolí.¹⁰⁴⁴ Obdobným způsobem postupoval také syn Jana Adolfa ze Schwarzenberku Ferdinand, který však na místě říšského dvorského rady působil pouze krátce, v letech 1677-1678. Po uplynutí necelého roku jej Leopold I. jmenoval nejvyšším štolmistrem Eleonory Marie Gonzagové, vdovy po Ferdinandu III.¹⁰⁴⁵ Rovněž první kroky Adama Františka ze Schwarzenberku směřovaly po vzoru předků do říšské dvorské rady, mezi jejíž členy byl přijat 18. prosince 1700.¹⁰⁴⁶ V jeho případě následovalo povolání do úřadu nejvyššího štolmistra Josefa I. až po více než desetileté činnosti roku 1711.¹⁰⁴⁷ V očích urozenců jednotlivých zemí podunajské monarchie představovala říšská dvorská rada jeden z hojně vyhledávaných odrazových můstků k získání některého z vyšších dvorských úřadů. Ne nadarmo ji Gundakar z Lichtenštejnu označoval za „*die peste politische schuell*“, jejímž prostřednictvím mladí šlechtici „*habiles unnd sufficient in allerley negotien unnd dardurch zue gehaimben räthen qualificirt werden*.“¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴¹ O. GSCHLIESSER, *Reichshofrat*; TÝŽ, *Das Beamtentum*. Srov. J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 123-124; P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 220-221.

¹⁰⁴² O. GSCHLIESSER, *Der Reichshofrat*, s. 243-244; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 117; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 85.

¹⁰⁴³ Srov. dopis Leopolda Viléma císaři Ferdinandovi III. z 20. září 1645, v němž se zmiňuje, že Jana Adolfa ze Schwarzenberku jmenoval svým nejvyšším komorníkem. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 355, s. f. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 337; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 118; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 86.

¹⁰⁴⁴ K tomu podrobněji SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 362 a 363. Srov. také J. CUVELIER – J. LEFÈVRE (edd.), *Précis de la Correspondance de Philippe IV*; A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreperts* I, s. 61; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 86; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 39-40.

¹⁰⁴⁵ Pravděpodobnou příčinou krátké činnosti Ferdinanda ze Schwarzenberku v říšské dvorské radě může být skutečnost, že již od roku 1675 působil jako zemský rada v Dolních Rakousích a první zkušenosti s veřejnou činností získal právě zde. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 214-215; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 144; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 98.

¹⁰⁴⁶ K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 152.

¹⁰⁴⁷ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I/1, s. 280; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 789.

¹⁰⁴⁸ Citováno podle T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 484. Srov. P. MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern*, s. 220-221; TÝŽ, *Svět české aristokracie*, s. 421. Že takový postup nebyl ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století ničím výjimečným, svědčí rovněž příklad Dominika Ondřeje z Kounic.

Zcela jinak postupovali v 17. století mladí Ditrichštejnové. Protože centrum svých rodových držav, které se nacházely v několika zemích monarchie, přesunuli v sedmdesátých letech 16. věku do Mikulova, vedly jejich kroky do stavovských orgánů Markrabství moravského.¹⁰⁴⁹ Právě zde získávali své první zkušenosti s fungováním složitého správního aparátu a seznamovali se s řadou úskalí, jež téměř každodenně přinášela spletitá politická jednání. Ovšem hned případ Maxmiliána II. z Ditrichštejna je svým způsobem vyjimečný, neboť se ve svých 16 letech stal roku 1612 nejvyšším štolmistrem císaře Matyáše.¹⁰⁵⁰ O devět let později následovalo jmenování nejvyšším hofmistrem Eleonory Gonzagové, manželky Ferdinanda II.¹⁰⁵¹ Ačkoliv se už v tak mladém věku otevírala před urozcem skvělá kariéra v nejvyšších dvorských úřadech, rezignoval roku 1637 na svoji hodnost a zaměřil právě do stavovských orgánů Markrabství moravského, na místo zemského hejtmana.¹⁰⁵² K císařskému dvoru se vrátil až roku 1646, kdy jej Ferdinand III. ustanovil nejvyšším hofmistrem své ženy Marie Leopoldy Tyrolské.¹⁰⁵³ Ovšem prvorozený syn Maxmiliána II. z Ditrichštejna Ferdinand již započal svoji veřejnou činnost na zemské úrovni „*ab ovo*“, když po návratu ze vzdělávací cesty po západní Evropě nastoupil roku 1655 do úřadu nejvyššího komorníka na Moravě.¹⁰⁵⁴ Během devíti let se dokázal propracovat do čela moravské zemské správy. Až jmenování knížete z Ditrichštejna nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské 5. září 1666 dodalo jeho kariéře nový rozměr.¹⁰⁵⁵ Také v případě prvorozeného potomka Ferdinanda z Ditrichštejna Leopolda Ignáce se obecně předpokládalo, že bude kráčet ve stopách svého otce.¹⁰⁵⁶ Když se však mladému Ditrichštejnovi nabídla v polovině roku 1688 možnost získat

Také pro něj členství v říšské dvorské radě znamenalo vítaný odrazový můstek k dalšímu kariéernímu postupu. G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 41-74.

¹⁰⁴⁹ M. M. FEYFAR, *Die ertlauchten Herrn*, s. 114. K působení mladých šlechticů v zemských úřadech jako odrazovém můstku k proniknutí do vyšších dvorských úřadů také P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 422-423.

¹⁰⁵⁰ Tento vysoký dvorský úřad spravoval až do roku 1619. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280.

¹⁰⁵¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1452, kart. 351; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 225-226.

¹⁰⁵² O tom výnos císaře Ferdinanda III. z 20. července 1637. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1451, kart. 351. Srov. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2. Proč se Maxmilián II. z Ditrichštejna vzdal tak vysokého postavení v hierarchii císařského dvora nelze zjistit, neboť se doposud nepodařilo objevit žádný pramenný materiál, který by osvětlil tento zásadní životní krok mladého Ditrichštejna.

¹⁰⁵³ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1453, kart. 351.

¹⁰⁵⁴ TAMTÉŽ, kart. 296 a inv. č. 1459, kart. 351. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1.

¹⁰⁵⁵ HHStA, Handschrift Weiss 706/23, fol. 244-245; MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1461, kart. 351. *Theatrum Europeum X*, s. 175; A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 180. V zemských úřadech působil i druhorozený potomek Maxmiliána II. z Ditrichštejna – Walter Xaver. Na místě nejvyššího zemského sudího působil v letech 1701-1702, místo nejvyššího komorníka Markrabství moravského zastával v letech 1702-1714. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2. K jeho životním osudům více M. M. FEYFAR, *Die ertlauchten Herrn*, s. 286-292.

¹⁰⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 282.

hodnost nadporučíka v regimentu polního maršála Jakuba Leslieho, nezaváhal.¹⁰⁵⁷ Právě šestiletá služba v armádě posloužila urozensi jako odrazový můstek k trvalému proniknutí do blízkosti vladaře.¹⁰⁵⁸ Dne 25. července 1694 „*Se. Maj. des Röm. Königs Geburtstag*“ jej Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská jmenovala nejvyšším štolmistrem arciknížete Josefa.¹⁰⁵⁹

Přestože mladí urozenci získávali činností v armádě, říšské dvorské radě a ve správě jednotlivých zemí habsburské monarchie nemalé praktické zkušenosti z nejrůznějších politických jednání, poptávka po vyšších dvorských úřadech byla obrovská a výrazně převyšovala nabídku.¹⁰⁶⁰ Proto panovník musel pečlivě zvažovat připravenost šlechticů ke službě ve vysokých dvorských úřadech. Jejich schopnosti či ekonomické zázemí patřily bezesporu k neopominutelným faktorům, které mohly do určité míry ovlivnit mínění císaře. Ovšem existovaly zde ještě další neméně důležité faktory.¹⁰⁶¹ To, jaká kritéria hrála nejdůležitější roli při konečném rozhodnutí, ukazuje dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu, císařskému vyslanci ve Španělsku, z 2. září 1665.¹⁰⁶² Když panovník na přelomu srpna a září 1665 přemítal o jmenování nových tajných radů, „*schon von vieler Zeit unterschiedliche praetensores um die geheime Stell angehalten*.“¹⁰⁶³ Po pečlivé úvaze nakonec vybral z dlouhé řady kandidátů tři urozené osoby. Na prvním místě zvolil Humprechta Jana Černína z Chudenic, jenž tomuto baroknímu Habsburkovi věrně sloužil od raného mládí, absolvoval tříletou diplomatickou misi u Benátské republiky „*und sonsten gwiss nit geringe Dienst mir geleist hat*.“¹⁰⁶⁴ Zde dával Leopold I. zcela otevřeně najevo osobní sympatie, které k urozensi českého původu choval. Ty se pak v konečném důsledku zásadním způsobem podepsaly na císařově volbě.¹⁰⁶⁵ V případě Konráda Baltazara ze Starhemberku, místodržícího v Dolních Rakousích,¹⁰⁶⁶ panovník nijak nezastíral skutečnost, že jeho rozhodnutí silně ovlivnila životní dráha Starhemberkových předků, jež do jednoho

¹⁰⁵⁷ K tomu srov. korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Jakubem Leslieem z roku 1688. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1926/34, kart. 468. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 282.

¹⁰⁵⁸ Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 422.

¹⁰⁵⁹ *Theatrum Europaeum* XIV, s. 622.

¹⁰⁶⁰ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 423.

¹⁰⁶¹ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 20.

¹⁰⁶² A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 156-157. K tomu také M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 506.

¹⁰⁶³ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 156-157.

¹⁰⁶⁴ Z této diplomatické mise se dochovala četná korespondence mezi Leopoldem I. a Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.* Srov. také TÝŽ, *Humprecht Jan Černín jako mecenáš*.

¹⁰⁶⁵ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 156.

¹⁰⁶⁶ Albert STARZER, *Beiträge zur Geschichte der niederösterreichischen Statthaltereien. Die Landeschefts und Räte dieser Behörde von 1501 bis 1896*, Wien 1897, s. 253-267; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 355-357; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 183-185.

„*geheime Rāth gewesen.*“ Vladař však uvedl ještě jeden praktický důvod takového kroku. Protože šlechtic stál v čele dolnorakouského správního aparátu, bez titulu tajného rady „*nit gennueg Autorität zue Administrierung der Justiz haben würde.*“¹⁰⁶⁷

Jako třetího hodlal panovník uvést do svého poradního sboru polního maršála Ludvíka Raduita de Souches.¹⁰⁶⁸ Právě mnohaletá vojenská služba Leopoldovu otci Ferdinandu III., během níž „*Brünn defendirt, in diesem jüngsten Krieg Neutra und Levenz wieder recuperirt, den Türken eine gute Schlapfen versetzt und durch dies denn auch Anlass ad operandum gemacht,*“¹⁰⁶⁹ stála za přijetím tohoto válečníka mezi tajné rady. Proti jmenování Ludvíka Raduita de Souches se však u císařského dvora zvedla silná vlna odporu, neboť si v tomto výlučném sociálním prostředí nadělal velké množství nepřátel, mezi nimiž nechyběla skupina vlivných dvořanů v čele s Gundakarem z Ditrichštejna, Janem Maxmiliánem z Lamberku a Raimondem Montecuccolim.¹⁰⁷⁰ Ti neváhali poukázat na skutečnost, že v roce 1665 tvořil okruh tajných radů příliš vysoký počet osob. Proto považovali za zbytečné, aby císař nadále rozšiřoval jejich řady o další urozence.¹⁰⁷¹ Mnohem větší nevoli však vyvolala národnost hraběte, jenž pocházel z Francie – dědičného nepřítele podunajské monarchie. I zde však Leopold I. odhodlaně zakročil proti tlakům různých zájmových uskupení, která se snažila podryt autoritu Ludvíka Raduita de Souches, a podotknul, „*ut alii aliarum exterarum nationum sint intimi consilarii.*“¹⁰⁷² Vlastní tvrzení pak doložil skutečností, že vojevůdce nevladl ve Francii „*kein Spanne Erd,*“ ale všechen movitý majetek v hodnotě více než 200 000 zlatých se nacházel v habsburských državách. Obhajobu svých kroků zakončil Leopold I. konstatováním: „*... darzue hat er Kinder, und also kann man ja nit vor ihm suspiciren.*“¹⁰⁷³ Právě neotřesitelná důvěra mladého císaře ve

¹⁰⁶⁷ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 156.

¹⁰⁶⁸ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 348-351; Peter BROUCEK, *Louis Raduit de Souches, kaiserlicher Feldmarschall*, Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft „Adler“ 3, Serie 8, 1971-1973, s. 123-136; TÝŽ, *Biographie des Louis Raduit de Souches*, in: Jan Skutil (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha-Brno 1995, s. 62-69.

¹⁰⁶⁹ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 156. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 350.

¹⁰⁷⁰ F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe* I, s. 1282-1305; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 585-586. Srov. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 157.

¹⁰⁷¹ „*Möchte man sagen, es werden gar zu viel geheime Rāth promovirt, nun [so] ist es nit ohne. Dieser disordine ist aber nit unter mir, sondern noch vorhero angehebt worden, sondern tempore divi mei parentia, qui hoc fecit suadente Auersperg, welcher diese maxima geführt, dass per multiplicationem dies geheime Mittel ganz sollte cassirt werden. Ihr wisst aber selbst wohl, dass die wichtigen Sachen, absonderlich aber die hispanische und Hausnegotia niemal in pleno, sondern nur in Conferenzen oder Junten proponirt werden, allwo ich nur aufs meiste fünf oder sechs Rāthe brauche, et sic numerus hic non potest causare malum.*“ TAMTÉŽ, s. 156-157. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 350.

¹⁰⁷² A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 157.

¹⁰⁷³ TAMTÉŽ. K „oblibě“ Ludvíka Raduita de Souches v prostředí císařského dvora také relace benátského vyslance ve Vídni Aloise Molina z 27. září 1661: „*Il Susa, Francese, et odiato dalla Nazione sostenuto più dall'auttorità dell'Arciduca Leopoldo, e dalla scarsezza de Capi,*...“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 94.

svého věrného služebníka stála za společenským vzestupem Ludvíka Raduita de Souches a jeho pevném postavení u vídeňského dvora.¹⁰⁷⁴

Z předchozích řádků vyplývá, že nejen schopnosti a ekonomická základna urozců, ale především původ, zásluhy předků o blaho habsburského rodu, věrná služba či osobní sympatie se zásadním způsobem podepisovaly na rozhodování panovníka o přijetí konkrétního šlechtice k císařskému dvoru.¹⁰⁷⁵ Opomenout však nelze ještě jeden neméně důležitý rys. Nezaměnitelnou roli ve formování mínění panovníka hrálo také jeho okolí – jednotliví služebníci a různá dvorská zájmová uskupení. Leopold I. se jen zřídka rozhodoval na základě vlastních subjektivních pohnutek.¹⁰⁷⁶ Mnohem častěji si dával o konkrétních kandidátech zpracovat od vysokých dvorských hodnostářů nejrůznější dobrozdání a posudky, které mu měly usnadnit konečný výběr.¹⁰⁷⁷ Svým „nezaujatým“ stanoviskem se leckdy

Srov. také závěrečná zpráva Zuanne Moresiniho z 26. července 1674: „*Accennerò per ultimo, ciò, che hò potuto debolmente discernere nel Conte Marescial di Suse, Francese di Nazione, famoso per l'attioni militari decorse, e per la presente suprema direzione dell'Imperiale Essercito, raccomandato alla sua nota fede, e diligenza. Gode egli il Generalato, e Gouerno di Varaschino, di ricco emolumento, e di stimabile auctorità. Nell'età sua presente di sopra sessanta sei anni, mantiene spiriti feruidi, e bellicosi. È di temperamento robusto, di chiara intelligenza, e risoluto nel commando. Giudica la Corte, che non habbi questo riputalo Commandante à contenersi nella Campagna presente frà sole politiche risserue, il che però preueduto dall'Imperatore, sò esserli precisamente imposto, di non commettere facilmente la somma dell'occorenze all'incertezza, et al rischio.*“ TAMTÉŽ, s. 153. V podobných intencích jako benátští diplomaté ve Vídni se o Ludvíkovi Raduitovi de Souches vyjadřoval i neznámý cestovatel francouzského původu, který pobýval u císařského dvora v letech 1671-1672: „*Je ne crois pas trouver de lieu plus propre que celui-ci pour parler de Louis Ratons, comte de Souches, que ses services ont élevé a une haute fortune, et dont l'élévation est d'autant plus à estimer qu'étant étranger et sans naissance, il s'est fait un chemin par son propre mérite au rang le plus considérable où la guerre puisse porter un homme près de l'Empereur. ... Il s'est particulièrement attaché a l'infanterie, où il est estimé le premier homme d'Allemagne pour l'attaque et pour la défense des places; vigilant et brave, homme d'entreprise et résolu à la guerre et capable d'un grand commandement. ... Car c'est un homme naturellement chagrin, haïssant tout ce qui est au-dessus de lui, méprisant ses égaux, maltraitant ses inférieurs, persuadé que lui seul a des mérites, malfaisant, peu sûr et peu secret, peu capable de faire des amis et moins encore de les conserver.*“ A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 284.

¹⁰⁷⁴ Z korespondence Leopolda I. s Františkem Eusebiem z Pöttingu lze vypožorovat určitý obdiv panovníka k úspěšnému vojevůdci, který v čele císařských vojsk statečně bojoval proti turecké přesile. List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 30. května 1664, kdy Ludvík Raduit de Souches porazil armádu Mehmeda Kučuka v bitvě u Szent-Keresztu. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 56-57. Srov. dopisy Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 23. března a 2. dubna 1664. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 20-21 a 28-30. K tomu také Christian LACKNER, *Aufstieg und Fall des Hans von Liechtenstein zu Nikolsburg im 14. Jahrhundert*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 251-262; Adeline RUCQUOI, *Privauté, Fortune et politique: La chute d'Álvaro de Luna*, in: tamtéž, s. 287-310; Reinhard STAUBER, *Neuburgs erster Staatsgefangener. Zu Karriere und Sturz des Wolfgang Kolberger, Kanzler des Herzogtums Bayern-Landshut*, in: tamtéž, s. 319-328.

¹⁰⁷⁵ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 20.

¹⁰⁷⁶ Srov. jmenování Humprechta Jana Černína z Chudenic tajným radou roku 1655. O tom podrobněji výše.

¹⁰⁷⁷ O tom list Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. června 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 321, kart. 107, fol. 218-219. O tom také dopis císaře z 15. května 1684. TAMTÉŽ, fol. 199. Dne 18. dubna 1687 vyhotovil Ferdinand z Ditrichštejna dobrozdání na nedochovaný dopis Leopolda I., v němž svého nejvyššího hofmistra požádal, aby mu sdělil, který urozenec by se nejlépe hodil na uprázdněné místo místodržícího v Dolních Rakousích. Ferdinand z Ditrichštejna napsal, že jej „*aus villen unterschitlichen nahmen*“ nenapadl „*alsdan keinen bässeren als den g. Jörger.*“ Koncept dokumentu se nachází TAMTÉŽ, inv. č. 325, kart. 111, fol. 242. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 204. Srov. také dopis Leopolda I. Janu

zásadním způsobem podepisovali na pronikání urozených osob do struktury panovnického dvora.¹⁰⁷⁸ Urození mladíci, jejich rodiče, příbuzní či poručníci si zřetelně uvědomovali moc vlivných přímluvců v bezprostředním okolí panovníka, snažili se je získat na svoji stranu. V myšlení šlechticů druhé poloviny 17. století je dokonce možné spatřovat pravidlo přímé úměrnosti. Čím větším počtem společenských kontaktů u císařského dvora se žadatel vyznačoval, tím se zvyšovala jeho skutečná šance na přijetí do této mocenské struktury. Konec konců vladař mohl jen stěží odolat soustavnému tlaku skupiny osob, která chtěla prosadit konkrétní osobu. O tom, jak využil těchto kontaktů daný velmož, vypovídá osobní korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna.

V.3 Ferdinand z Ditrichštejna a jeho cesta do nejvyšších dvorských úřadů

Z osobní korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna rovněž vysvítá, jak vnímal urozenec druhé poloviny 17. století prostředí císařského dvora. To pro něj představovalo místo, k němuž se upírala šlechticova pozornost. Jedním z hlavních cílů mladého knížete bylo proniknout do této mocenské struktury a trvale v ní zakotvit. Pro rody, které dlouhodobě pobývaly v bezprostřední blízkosti panovníka, neexistovalo žádné jiné východisko, než aby navázaly na rodinnou tradici a získaly pevné místo v bezprostřední blízkosti panovníka. Ferdinand z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval, že je pokračovatelem a strážcem více než staleté tradice.¹⁰⁷⁹ Ovšem z listů adresovaných na konci padesátých a v první polovině šedesátých let 17. století Janu Maxmiliánovi z Lamberku, císařskému vyslanci ve Španělsku, či Bernardu Ignáci z Martinic, nejvyššímu purkrabí Království českého, vysvítá jistá obava, že by nemusel dostát svým závazkům a nenaplnil odkaz předků.¹⁰⁸⁰ Po více jak pětileté službě v moravské zemské správě, během níž se marně pokoušel přesunout těžiště svého veřejného působení do metropole habsburského soustátí, se začaly objevovat první chmurné myšlenky. Právě v tomto „období nejistot“ hledal východisko ze situace, která v žádném případě neuspokojovala jeho mocenské ambice.¹⁰⁸¹ Ačkoliv se stal hlavou knížecího rodu, jehož příslušníci se pravidelně po několik generací propracovali do nejvyšších pater dvorské hierarchie, on sám od roku 1655 působil „pouze“ na místě nejvyššího komorníka Markrabství

Adolfovi ze Schwarzenberku z 30. dubna 1683. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 170-171.

¹⁰⁷⁸ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 505-510.

¹⁰⁷⁹ Více o tom výše, kapitola „Ditrichštejnové a dvorská kariéra.“

¹⁰⁸⁰ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10 a inv. č. 1927, kart. 472.

¹⁰⁸¹ Srov. dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. května 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 74-75. C. GEERTZ, *Interpretace kultur*, s. 65-66; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 60-63.

moravského.¹⁰⁸² Proto se snažil chopit každé příležitosti, jen aby se odpoutal z provincie a přiblížil k vytčenému cíli.¹⁰⁸³

První příležitost ke změně se před mladým knížetem otevřela ve druhé polovině roku 1660, kdy se začal vážně zaobírat myšlenkou, že by vstoupil do diplomatických služeb a stal se císařským vyslancem u španělského královského dvora.¹⁰⁸⁴ V chystaném záměru jej účinně podporoval zejména Bernard Ignác z Martinic, který Ferdinanda z Ditrichštejna přesvědčoval, že toto důležité životní rozhodnutí mu mohlo v budoucnu přinést velkou výhodu při ucházení se o některý z významných dvorských úřadů.¹⁰⁸⁵ V myšlení části urozenců z českých i rakouských zemí druhé poloviny 17. a počátku 18. století totiž absolvování „ambasády“ v některém významném evropském politickém centru – Madridu, Římu či Versailles¹⁰⁸⁶ – symbolizovalo nezbytný předpoklad pro budoucí kariéru v bezprostřední blízkosti císaře.¹⁰⁸⁷ To, že se šlechtic ucházel o místo vyslance rakouských Habsburků, v žádném případě nepramenilo z touhy po dobrodružství, poznání cizích krajů či zbohatnutí. Pro mnohé

¹⁰⁸² A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1.

¹⁰⁸³ H. NOFLATSCHER, „Freundschaft“ im Absolutismus, s. 480-483. Důležitou podporu našel i u své tchýně Anny Marie z Eggenberku. Právě ona zcela otevřeně prohlašovala, že se z mateřské lásky zasadí mu pomoci, aby dokázal proniknout k císařskému dvoru a naplnil odkaz předků. Z toho důvodu neváhala oslovit nejvyšší dvorské hodnostáře na čele s nejvyšším hofmistrem zesnulého Ferdinanda III. – Janem Weikardem z Auersperku. Právě na něj se obrátila s prosbou, zda by nepomohl Ferdinandovi z Ditrichštejna v dalším kariéřním postupu: „Ersuchen hierauf Eure Liebden ganz ehrndienst und freuden: die geruehen, daß mein müetterliche fürsorg und intention Ihro bestens recommendirt sein lassen, und globe lieben solches, wie sy es an ihren hohen orth vermögen, und ich mein zu versicht zu derselben seze, bey Ihro Kayserlichen Mayestät zu wegen zu bringen und außzuwünschen, dise gnad und favor werde ich iederzeit bey ersehenden gelegenheit zu rühmen und zu verschulden, auch meine fürstliche khinder und pupillen dahin zu ermahnen.“ Kopie listu Anny Marie z Eggenberku Janu Weikardovi z Auersperku z 15. října 1655. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 3-4.

¹⁰⁸⁴ Srov. list Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. prosince 1660. TAMTÉŽ, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 242-243. Ke kariérám raně novověkých šlechticů v diplomatických službách rakouských Habsburků více L. BITTNER – L. GROB (edd.), *Repertorium I*; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 89-93; TÝŽ, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648-1740)*, Bonn 1976 (= Bonner historische Forschungen 42), s. 180-252; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 41-53; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 465-477. Srov. také Georges PICAVET, *La „Carrière“ diplomatique en France au temps de Louis XIV (1661-1715)*, *Revue d'Histoire économique et sociale* 11, 1923, s. 383-408; Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, Paris 1990. K významu manželek zahraničních vyslanců více Rouven PONS, „Die Dame ist romanesque und coquet ...“ *Catharina Gräfin Wackerbarth (1670-1719) als kursächsische Gesandtin in Wien*, *MIÖG* 114, 2000, s. 65-95.

¹⁰⁸⁵ „Wan Eure fürstliche Gnade in Schpannien als Pottschafter gehen, so haben Sie ein gueten teutsch getroffen und ein impiego wellches Ihro heint oder morgen grose vantagi bringen kann.“ List Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. prosince 1660. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 242-243. Bernard Ignác z Martinic sledoval tím, že podporoval rozhodnutí Ferdinanda z Ditrichštejna ucházet se o místo císařského vyslance na Pyrenejském poloostrově, také vlastní cíle. Chtěl totiž využít mladého knížete k tomu, aby mu pomohl navázat užší písemný kontakt se španělským vyslancem u vídeňského dvora a především s některými příslušníky španělské šlechty. O této skutečnosti se Bernard Ignác z Martinic zmínil ve svém dopise adresovaném Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. prosince 1660. TAMTÉŽ, fol. 240-241; H. NOFLATSCHER, „Freundschaft“ im Absolutismus, s. 471-472.

¹⁰⁸⁶ K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 192-194; Rouven PONS, *Gesandte in Wien. Diplomatischer Alltag um 1700*, in: S. C. Pils – J. P. Niederkorn (edd.), *Ein zweigeteilter Ort*, s. 155-187, zde s. 157-161.

¹⁰⁸⁷ K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 184-185; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 473.

prestavovala časově omezená role diplomata jednu z možností, jak mohli proniknout k císařskému dvoru. Ačkoliv Jan Filip z Lamberku roku 1688 považoval případné převzetí diplomatického poselství za zvláštní druh „vyhnanství“,¹⁰⁸⁸ současně si přiznával, že se při této příležitosti nabízela vítaná možnost „*sich einen vollkommenen Staatsmann et Caesari einen qualifizierten Ministern zu machen.*“¹⁰⁸⁹ Prostřednictvím činnosti u zahraničního dvora mladý urozenec postupně zažil ceremoniální a administrativní návyky získané výchovou, které patřily k nezbytné výbavě dvořana.¹⁰⁹⁰

Přestože urozensi z mnohonárodnostní habsburské monarchie pravidelně obsazovali místa vyslanců u evropských mocností, většina z nich jevila o diplomatickou kariéru pouze malý zájem a snažila se jí vyhnout.¹⁰⁹¹ Vydat se na zahraniční misi totiž obnášelo určitá

¹⁰⁸⁸ Samozřejmě, že vyslání určitého šlechtice na diplomatickou misi – daleko od císařského dvora – mohlo sloužit jako účinný prostředek, jak se zbavit nepohodlného mocenského rivala či neschopného politika. Konkrétní příklad takového postupu nabízí závěrečná relace benátského vyslance u panovnického dvora ve Vídni Aloise Molina z roku 1661. V ní se zmínil o ostrých politických bojích mezi Janem Ferdinandem Portiou, nejvyšším hofmistrem Leopolda I., a Janem Weikardem z Auersperku, prezidentem tajné rady a vlivným rádcem císaře. Mezi Auersperkovy přátele a chráněnce patřil také markýz Mattei, nejvyšší štolmistr arciknížete Leopolda Viléma. Aby kníže Portia oslabil svého protivníka, postaral se, aby panovník vyslal markýze na diplomatickou misi k papežskému dvoru. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 94-95; A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 37-38, 525-526. Že nešlo o žádný výjimečný jev svědčí i korespondence Leopolda I. s Františkem Eusebiem z Pöttingu, císařským vyslancem v Madridu. Jako „*manche promotio seie species honesti exilii*“ označil panovník na počátku listopadu 1671 jmenování Dona Gaspara Mendeze de Haron, třetího markýze de Heliche, vyslancem španělského krále v Římě. Takové „pocty“ se mu prý dostalo za to, že připravoval atentát na samotného Filipa IV. O tom dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu ze 4. listopadu 1671. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 196. K připravovanému atentátu na španělského krále stručně TAMTĚŽ, s. 198, pozn. 3. Srov. také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 251-252.

¹⁰⁸⁹ List Jana Filipa z Lamberku Leopoldu Josefovi z Lamberku ze 6. prosince 1688. Citováno podle TÝŽ, *Habsburgischer Adel*, s. 90. Srov. Jean BÉRENGER, *Ambassadeurs*, in: Lucien Bély (ed.), *Dictionnaire de l'Ancien Régime*, Paris 1996, s. 54-55.

¹⁰⁹⁰ O vynikající připravenosti urozců vykonávat nejvyšší dvorské úřady poté, co se vrátili z několikaleté diplomatické mise, se zmínil také benátský vyslanec u císařského dvora ve Vídni Carlo Ruzini ve své závěrečné relaci z 19. prosince 1699. Když hodnotil osobu nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu, podotkl: „*Lesperienza della Corte di Spagna contratta nell'Ambasciata, che ui essercitò già molt'anni, lo fece anco ultimamente presciogliere à quell'impiego, et à confidarle i tentatiui del maggiore, e più delicato della successione.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 394. Srov. K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 89; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 473; F. COSANDEY, *Europäische Konstruktion oder Familienstrategien*, s. 331. Ke statutu vyslanců Werner HILLEBRAND, *Das Gesandten- und Agentenwesen des Herzogtums Braunschweig-Wolfenbüttel am Ende des Alten Reiches 1764-1806/7*, Braunschweigisches Jahrbuch 44, 1963, s. 119-161, zde s. 120-122; Anuschka TISCHER, *Diplomaten als Patrone und Klienten: Der Einfluss personaler Verflechtungen in der französischen Diplomatie auf dem Westfälischen Friedenskongress*, in: Rainer Babel (ed.), *Le diplomate au travail. Entscheidungsprozesse, Information und Kommunikation im Umkreis des Westfälischen Friedenskongresses*, München 2005 (= Pariser Historische Studien 65), s. 173-197, zde s. 173-174; R. PONS, *Gesandte in Wien*, s. 157-160.

¹⁰⁹¹ Ačkoliv urozensi z českých či rakouských zemí nejevili přílišný zájem o kariéru v diplomatických službách Habsburků, seznamy císařských vyslanců u různých evropských mocností nabízí zcela odlišný pohled. Srov. L. BITTNER – L. GROß (edd.), *Repertorium* I. Důležitou roli v jejich vztahu k roli ambasadorů hrál samotný císař. Požádal-li totiž šlechtice o přijetí úkolu osobně, urozensi zpravidla nezbyvalo nic jiného, než se podvolit jeho přání. Pokud by se totiž protivil přání panovníka, mohlo to mít negativní vliv na jeho budoucí kariéru, neboť upadnout u vladaře v nemilost si nikdo nepřál. Srov. dopis Jana Maxmiliána z Lamberku, císařského vyslance v Madridu v letech 1653-1660, z 12. února 1659, adresovaný Janu Ferdinandu Portiovi: „*Schließlich sind wir alle verpflichtet dem Herrn und dem Vaterland zu dienen, auch wenn es uns unbequem ist.*“ Citováno

rizika, zejména finanční a sociální.¹⁰⁹² Dvorská komora sice hradila část výdajů, ovšem budoucí vyslanec musel počítat se skutečností, že hlavní břímě nákladů v průběhu poselství bude muset nést na svých vlastních bedrech.¹⁰⁹³ Legace představovaly nákladný podnik, který si nemohl dovolit každý. Právě finanční možnosti šlechtice hrály často rozhodující roli při rozmyšlení, zda misi přijmout.¹⁰⁹⁴ Další, snad ještě mnohem nepříjemnější „sociální“ riziko přinášela dlouhodobá nepřítomnost šlechtice-vyslance v metropoli habsburského soustátí. V průběhu ambasády se totiž nepodílel na každodenním životě císařského dvora, nemohl osobně čelit případným útokům mocenských konkurentů či dalších nepřátelsky smyšlejících dvořanů. Aby si zajistil hájení vlastních zájmů u císaře, potřeboval osobu, která byla panovníkovi dostatečně blízká a prosazovala jeho zájmy, nejlépe nositele některého nejvyššího dvorského úřadu.¹⁰⁹⁵ Šlechtic si zřetelně uvědomoval rozsah nebezpečí, které obnášelo přijetí diplomatické mise. Za podstoupenou námahu proto očekával patřičnou odměnu ve formě významného dvorského úřadu. Ne nadarmo Jan Maxmilián z Lamberku žádal roku 1652 jako odměnu za to, že přijme místo vyslance v Madridu, příslibení místa nejvyššího hofmistra budoucí manželky arciknížete Ferdinanda (IV.).¹⁰⁹⁶ V myšlení části

podle K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 182, pozn. 12. V podobných intencích se vyjadřoval také kníže Josef Václav z Liechtensteinu, když se na jaře 1724 účastnil jako mimořádný vyslanec Karla VI. kardinálského konkláve v Římě. Hans DROYSEN, *Der Briefwechsel zwischen Kronprinz Friedrich von Preußen und Fürst Joseph Wenzel von Liechtenstein*, Forschungen zur brandenburgischen und preußischen Geschichte 19, 1906, s. 157-185, zde s. 184. Srov. také J. von KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 51-53.

¹⁰⁹² K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 181-182; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 44-45.

¹⁰⁹³ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/3*, s. 251; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 44. Srov. Jaroslav HONC, *Cestovní účet diplomatické mise Viléma z Rožmberka do Polska r. 1588/89 a budget šlechtické domácnosti a dvora*, Archivum Trebonense 1973, s. 44-83; Jaroslav PÁNEK, *Zahraniční cesty posledních Rožmberků a jejich kontakty s evropským dvorským prostředím*, OH 3, 1993, s. 9-32, zde s. 20-23; TÝŽ, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003², s. 73-92; Petr ŠTĚPÁNEK, *Výdaje Heřmana Černína na jeho první vyslanecké cestě do Istanbulu v letech 1616-1617 I*, ČNM – řada historická 170, 2001, s. 47-81.

¹⁰⁹⁴ K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 182; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 466. K podmínkám, za nichž byli jmenováni vyslanci na dvoře Ludvíka XIV., velmi podnětně William James ROOSEN, *The True Ambassador: Occupational and Personal Characteristics of French Ambassadors under Louis XIV*, ESR 3, 1973, s. 121-139.

¹⁰⁹⁵ H. NOFLATSCHER, „Freundschaft“ im Absolutismus, s. 471-472; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 89; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 44-45. K neustálým nářkům jednotlivých vyslanců na vlastní nepřítomnost u císařského dvora a jejich touze po návratu více K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 185-186; I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 577 a 581; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“, s. 238-239. Srov. také list papežského nuncia ve Vídni papežské kurii z 5. března 1667: „Continuando il signor conte di Petingh ambasciator cesareo in Madrid l'istanze per la licenza di ritornarsene à questa corte, vā in predicamento per suo successore il signor conte d'Harrach, quel medesimo, che fū spedito in qualità di straordinario con le gioie all'augustissima sposa.“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 175.

¹⁰⁹⁶ K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 91. Srov. L. BITTNER – L. GROß (edd.), *Repertorium I*, s. 168. Přestože Jan Maxmilián z Lamberku na slíbený dvorský úřad nedosáhl, neboť Ferdinand IV. v průběhu jeho „ambasády“ roku 1654 zemřel, jmenoval jej Leopold I., rok po Lamberkově návratu – 27. dubna 1661, svým nejvyšším komorníkem. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 274; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 95 a 105.

urozenců představovala diplomatická služba vhodně investovanou energii a peníze – určitý symbolický zisk, neboť tímto krokem si zavazovali panovníka, a doufali, že jim na oplátku za vykonanou námahu propůjčí některý prestižní dvorský úřad.¹⁰⁹⁷ Interakce mezi panovníkem a šlechticem probíhala na principu vzájemné výměny „*do ut des*.“ Za to, že urozenec na sebe vzal břímě ambasády a výdajů s ní spojených, panovník nabízel svoji přízeň a zejména trvalé zakotvení ve struktuře vídeňského dvora.¹⁰⁹⁸ Navíc vladař tímto krokem sledoval ještě další neméně důležitý cíl. Právě diplomatické mise mohly mít selektivní funkci, neboť dokonale prověřily administrativní schopnosti či dvořanské návyky jednotlivých vyslanců. Tím se také viditelně zúžoval počet osob a krystalizovalo pevné jádro, které se v budoucnu ucházelo o dvorskou kariéru.¹⁰⁹⁹

Optikou pohledu Ferdinanda z Ditrichštejna se proto zdá, že jeho motivace pro ucházení se o místo diplomata pramenila z touhy získat pevné místo ve struktuře císařského dvora.¹¹⁰⁰ Ambasáda v Madridu proto představovala vítaný krok vpřed, který by jej v budoucnu přiblížil k panovníkovi, k císařskému dvoru. Proto rád souhlasil, že podstoupí namáhavou cestu na Pyrenejský poloostrov i všechny útrapy a nebezpečí s tím spojené, jež se v průběhu mise mohly vyskytnout. Mladý kníže si dobře uvědomoval své vynikající vyhlídky na konečný úspěch, neboť byl hlavou jednoho z nejbohatších šlechtických rodů na území podunajské monarchie. To samo o sobě naznačovalo, že s přehledem unese tíhu

Na nejvyšší dvorské úřady aspirovali především císařští vyslanci u španělské větve Habsburků – královského dvora v Madridu. Právě oni často získávali významné postavení ve struktuře vídeňského dvora ještě v průběhu vlastní diplomatické mise. Františka Eusebia z Pöttingu, který pobýval ve Španělsku v letech 1663-1674, jmenoval Leopold I. nejvyšším dvorským maršálkem již roku 1671. Protože však díky dlouhodobé nepřítomnosti u císařského dvora nemohl vykonávat svěřený úřad, zastupoval jej až do Pöttingova návratu v létě 1674 Ferdinand Bonaventura z Harrachu. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 278; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXV; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 320-321; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191. Srov. také list Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu ze 17. června 1671. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe II*, s. 168.

¹⁰⁹⁷ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale I*, s. 368; K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 194-195; TÝŽ, *Habsburgischer Adel*, s. 88; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 45-46. Navíc v případě některých šlechtických rodů – Lamberků – se úspěšné absolvování diplomatické mise v některém významném evropském politickém centru – Římě – mohlo stát nedílnou a zářnou součástí rodové paměti, v níž se odráželo především vlastní smýšlení o urozenosti a velikosti šlechtického domu: „*Unsere Familie sei auch von Gott gesegnet und vom allergnädigsten Kaiser begnadet, daß einer Kardinal [Jan Filip z Lamberku], der andere kaiserlicher Botschafter in Rom [zvýrazněno autorem], der dritte Praelato domestico [Jan Dominik z Lamberku], der vierte Landeshauptmann in Oberösterreich [František Josef z Lamberku], der fünfte Favorit vom Römischen König [Leopold Matyáš z Lamberku], drei zugleich das Goldene Vlies haben, welches von einer Familie zu einer Zeit rar sei.*“ Zápis v deníku Leopolda Josefa z Lamberku, císařského vyslance u papežské kurie, ze 14. července 1700. Citováno podle K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 81. Srov. TÝŽ, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 190. K tomu také Gerhard RILL, *Die Staatsräson der Kurie im Urteil eines Neustoizisten (1706)*, MÖStA 14, 1961, s. 317-329; J. von KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 51-53; Ch. W. INGRAO, *Josef I.*, s. 195.

¹⁰⁹⁸ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 46-50.

¹⁰⁹⁹ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 28-29; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 50.

¹¹⁰⁰ Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 474-476.

finančních nákladů, které si dlouholetý pobyt v metropoli Španělského království vyžádal.¹¹⁰¹ Konec konců každodenní pohyb v prostředí madridského královského dvora znamenal dostatečnou přípravu pro budoucí službu u vídeňského dvora. Jak vyplývá z deníkových zápisků Františka Eusebia z Pöttingu z let 1664-1674, císařského vyslance ve Španělsku, či šlechticovy osobní korespondence s císařem Leopoldem I. a Ferdinandem z Ditrichštejna, diplomat se neúčastnil pouze politických jednání, v nichž zastupoval svého pána, ale stal se plnohodnotným členem dvorské společnosti a aktivně se podílel na tamním společenském životě.¹¹⁰²

Když na počátku roku 1662 začal Leopold I. uvažovat o jmenování nového císařského vyslance v Madridu, patřil Ferdinand z Ditrichštejna mezi vážné uchazeče o toto místo. Ačkoliv Jan Maxmilián z Lamberku soudil, že se bude o tak atraktivní úřad ucházet velký „*numerus der hiesigen wirklichen, und der recomendirten praetendenten*“,¹¹⁰³ přesto dával Ferdinandovi z Ditrichštejna značné šance, neboť právě „*an der gnad aber ist gar nit zu zweiflen, weilen Eurer Gnade haus und merita genugsamen darinen bekant seind*“.¹¹⁰⁴ Rodová tradice, rozsáhlá příbuzenská síť rozprostřená na téměř celém Pyrenejském poloostrově a další majetková pouta Ditrichštejnů ke Španělsku zvýhodňovaly Ferdinanda z Ditrichštejna před dalšími případnými kandidáty.¹¹⁰⁵ Přesto se na žádosti mladého šlechtice vyskytl drobný kaz. K nezbytným předpokladům pro úspěšné absolvování kterékoliv diplomatické mise patřila vynikající jazyková výbava vyslance – v tomto případě dobrá znalost španělštiny.¹¹⁰⁶ Z korespondence s Bernardem Ignácem z Martinic však vysvítá, že Ferdinand z Ditrichštejna dostatečně neovládal tuto řeč. Nejvyšší purkrabí však v této

¹¹⁰¹ R. PONS, *Gesandte in Wien*, s. 174-176.

¹¹⁰² Srov. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11 a inv. č. 1930, kart. 479. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I-II*; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting I-II*.

¹¹⁰³ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. srpna 1662. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 123-124.

¹¹⁰⁴ TAMTÉŽ. V podobném duchu se vyjádřil i o měsíc později v dopise z 11. září 1662: „... *ich zweifl an den gutten effect nit, dan Eurer G[nade] Erzhaus und dero hochangehörigen gelaiste dienst in Spanien wol bekant seind*“ TAMTÉŽ, fol. 120-121. Srov. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 235.

¹¹⁰⁵ Srov. níže, kapitola „*Ferdinand z Dietrichsteina a Evropa*“ B. BAĎURA, *La Casa de Dietrichstein; Týž, Ditrichštejnové a Španělsko*. O tom, že císař v mnoha případech upřednostňoval na místa diplomatů osoby, které se mohly pochlubit přátelskými či rodinnými vazbami k dané zemi, vypovídá i zpráva vyslance nizozemských stavů u vídeňského dvora Hamela Bruynincxe z 12. března 1671. Právě tehdy oznámil svým nadřízeným, že ambasadorem Leopolda I. u mohučského kurfiřta se stane markýz Otto Heinrich di Grana-Carretto, neboť prý patřil k důvěrným přátelům tamního arcibiskupa. G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten I*, s. 10. Srov. také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 249-250.

¹¹⁰⁶ K jazykové výbavě vyslanců více Guido BRAUN, *Une tour de Babel? Les langues de la négociation et les problèmes de traduction au Congrès de la paix de Westphalie (1643-1649)*, in: R. Babel (ed.), *Le diplomate au travail*, s. 139-172. K jazykové výbavě raně novověkých urozců v prostředí císařského dvora podrobněji W.-M. WUZELLA, *Untersuchungen zu Mehrsprachigkeit*; A. CATALANO, „*Moltissimi sono i verseggiatori, pochi i Poeti*“.

skutečnosti nespátroval žádnou nepřekonatelnou překážku a s dvouletým předstihem – v prosinci 1660 – upozorňoval mladého šlechtice, že by bylo nanejvýš vhodné onen nedostatek odstranit.¹¹⁰⁷ O tom, zda si vzal kníže radu Bernarda Ignáce z Martinic k srdci, se dochované prameny nezmiňují. Jisté však je, že Ferdinand z Ditrichštejna ve svém snažení neuspěl a místo něj se císařským vyslancem ve Španělsku stal jeho švagr František Eusebius z Pöttingu.¹¹⁰⁸

Když mladý Ditrichštejn nepochodil s vlastním plánem na získání místa císařského vyslance u španělského královského dvora, opět upřel svoji pozornost zpět k Markrabství moravskému. Zřetelně si uvědomoval, že úřad nejvyššího komorníka, který od roku 1655 zastával, v žádném případě nenabízí dobrou výchozí pozici k trvalému proniknutí do struktury císařského dvora. Proto napnul veškeré síly, aby se propracoval do čela zemské správy – na místo hejtmána. Neopakovatelná příležitost k takovému kroku se před Ferdinandem z Ditrichštejna otevřela 6. května 1664, kdy zemřel první muž moravské zemské správy hrabě Gabriel Serényi.¹¹⁰⁹ Mladý šlechtic nezaváhal. Okamžitě požádal vlivné příbuzné a známé, aby mu svojí přímluvou u císaře dopomohli k vyhládnutému úřadu.¹¹¹⁰ Velkou podporu našel především u Bernarda Ignáce z Martinic, nejvyššího purkrabího Království českého. Právě ten svému mladšímu korespondentovi slíbil pomoc.¹¹¹¹ Současně vyjádřil přesvědčení, že osobní

¹¹⁰⁷ „... bitte um fernere gnädige ohnbeschwerte communication: di ambasciata in Hischpanien betreffend ist woll ein problema, ob selbe Eure Fürstliche Gnade vortrüglich were, die schprache ist leicht zuerlernen durch die Wallischen, dass herr graf Hans Friedrich ist in allen seinen sachen irresolut ...“ List Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. prosince 1660. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 240-241. Před stejným problémem jako Ferdinand z Ditrichštejna roku 1660 byla o šest let později postavena i jeho žena Marie Alžběta z Ditrichštejna, rozená z Eggenberku, neboť se její manžel stal na podzim 1666 nejvyšším hofmistrem první manželky Leopolda I. – Markéty Terezy Španělské. Protože si s sebou španělská infantka přivázela do střední Evropy početné služebnictvo, které hovořilo pouze španělsky, byla nucena i ona jako žena nejvyššího hofmistra císařovny zvládnout tento románský jazyk, aby se dokázala při nejrůznějších příležitostech s nimi dorozumět: „... wegen der Franzischgä, welche bey der von Peting gedient hat, daht mirh mein herr ein gnadt wan erst auf nämb, daß ich schpänisch leicht lehren wuhr die leblischen, aber Schpänien gheirilich auf mensch, daß sieß gehrn heten dahero wahr guet.“ List Marie Alžběty z Ditrichštejna, rozené z Eggenberku, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 16. listopadu 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1995, kart. 503, fol. 1-2.

¹¹⁰⁸ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXV; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting I*, s. XL; I. CERMAN, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“, s. 238. Ke kritériím výběru jednotlivých vyslanců podrobněji M. DVORÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopolds I.*, s. 504; H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Kaiser Leopolds I.*, s. 75-76. Srov. také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 215.

¹¹⁰⁹ A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1; *Ottův slovník naučný XXII*, s. 876. K reflexi jeho smrti více dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. května 1664: „... dem untenstverstorbenen herrn landshauptmann seeligen grafen Scherény wohl der Allerhöchste die endige ruhr verleyhen und ist whl zu verwundern, das derselbe sein destament so unvoll kommen hinterlassen, in meinung annoch lang zu leben und solches zeitlich gnug zu vollziehen, da doch nichts rathsamer noch sicherer, als bey gesundem leib und vorstand, dass seinen letzten willen in gültiger form zu verfassen.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 74-75.

¹¹¹⁰ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 513-514.

¹¹¹¹ List Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. května 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 74-75.

kvality knížete a zásluhy rodu o blaho habsburské monarchie bezesporu dopomohou Ferdinandovi z Ditrichštejna získat vysněné místo.¹¹¹² Že se pomoc Bernarda Ignáce z Martinic i dalších osob, které působily u císařského dvora, neminula účinkem,¹¹¹³ svědčí diplom z roku 1664, jímž Leopold I. jmenoval Ferdinanda z Ditrichštejna moravským zemským hejtmanem.¹¹¹⁴

Ačkoliv Ferdinand z Ditrichštejna v polovině šedesátých let 17. století pevně zakotvil v čele zemské správy Markrabství moravského a částečně uspokojil své mocenské ambice, i nadále upíral svůj pohled k metropoli habsburského soustátí – k císařskému dvoru. Během vlastního marného snažení proniknout do této mocenské struktury si uvědomil, že kromě vynikající pověsti ditrichštejnského domu a jeho těsných vazeb na příslušníky habsburského rodu hráli rozhodující roli při snaze pevně zakotvit ve struktuře panovnického dvora vlivní přímluvci, kteří se téměř každodenně stýkali s vladařem – významní dvorští hodnostáři nebo důvěrníci Leopolda I.¹¹¹⁵ Příbuzenské pouto s Janem Maxmiliánem z Lamberku a Gundakarem z Ditrichštejna dalo knížeti základ k navazování kontaktů s dalšími vlivnými osobami. Právě nejvyšší komorník a důvěrník Leopolda I. – Jan Maxmilián z Lamberku – zaujímal v kariérních plánech Ferdinanda z Ditrichštejna zásadní roli. Mladý urozenec proto vyjadřoval v dopisech adresovaných tomuto urozenci svoji připravenost podporovat jeho zájmy a sloužit mu.¹¹¹⁶

Když v polovině března 1665 zemřel nejvyšší hofmistr Leopolda I. – Jan Ferdinand Portia, sledoval pozorně Jan Maxmilián z Lamberku situaci okolo uvolněného úřadu nejvyššího dvorského úředníka a pravidelně informoval Ferdinanda z Ditrichštejna o vývoji

¹¹¹² „*Ich leb hierbey der tröstlichen zu versicht, es werden Ihr Kayserliche und Königliche Mayestät bey gegendertiger congiuntur Euer Fürstlichen Gnade hohe qualitäten und merita in allergnädigste consideration so wohl zu Ihrer Mayestät dienst als des landes besten den gewünschten effect erreichen.*“ TAMTÉŽ.

¹¹¹³ O tom, že Ferdinand z Ditrichštejna oslovil s žádostí o pomoc i některé vlivné dvořany, svědčí list Jana Weikarda z Auersperku ze 6. srpna 1664, v němž děkoval mladému knížeti za zprávu o jeho jmenování „*zu der landtsauptmannschafft in Mähren*“ ze 4. srpna 1664 a současně „*meinen dabey beschehen dabey wenige cooperation zugefallen aufzunehmben, darumben habe gegen Eueren Liebden hiemit mich freündtlichen bedanckh wollen, dieselbe versicherendt, daß ich ahn meinen geringen orth niemahlen ermangelen werde in werckh zuerzeigen.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 33-34.

¹¹¹⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 1461, kart. 351, fol. 1-2. Srov. *Theatrum Europeum* X, s. 175; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 180.

¹¹¹⁵ Přestože Ferdinand z Ditrichštejna působil od roku 1664 „pouze“ v čele zemské správy Markrabství moravského, jeho politický význam sahal mnohem dále. V žádném případě se neomezoval pouze na zemskou úroveň. To se ostatně odráželo i ve skutečnosti, že jej v Brně či v Mikulově pravidelně navštěvovali významní hodnostáři císařského dvora a některé další vlivné osobnosti, jako například princ lotrinský: „*Ich vermeine aus Eueren Gnade schreiben, das sye gar vorneme gast gehabt, der gutte und liebe printz von Lotring ist recht unglikselig, dan ihm nit allein das und vorenthalten, sondern auch sein braut will wekh genomen werden, ...*“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 275-276. Srov. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 216-234.

¹¹¹⁶ Srov. psaní Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 275-276.

událostí. Ihned také oznámil svému korespondentovi vlastní kandidaturu na uprázdněné místo.¹¹¹⁷ Kníže z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval, co by pro něj znamenalo, kdyby se jeho příbuzný propracoval na vrchol dvorské hierarchie; značně by se zvýšily osobní vyhlídky na zisk některého z vyšších dvorských úřadů. Proto neváhal a ihned ujistil nejvyššího komorníka Leopolda I. o své podpoře.¹¹¹⁸ Ferdinand z Ditrichštejna ubezpečoval svého příbuzného, že právě on vysoko vyčníval nad všemi kandidáty, neboť hrabě již v mládí sloužil císaři na místě nejvyššího hofmistra.¹¹¹⁹ Současně poukazyval na skutečnost, že právě díky této předchozí činnosti dostatečně osvědčil „*genugsambe qualiteten und talenta*.“¹¹²⁰ Nakonec vyjádřil názor, že pouze Jan Maxmilián z Lamberku měl dostatečné schopnosti stát se jediným vhodným nástupcem zesnulého Jana Ferdinanda Portiy. Proto naznačil svoji připravenost pomoci všemi dostupnými prostředky nejvyššímu komorníkovi dosáhnout vytčeného cíle.¹¹²¹ Naopak Jan Maxmilián z Lamberku sliboval svému korespondentovi jako protislužbu zachování přízně a účinnou podporu při ucházení se o některý z vyšších dvorských úřadů.¹¹²² Ačkoliv nejvyšší komorník Leopolda I. na místo nejvyššího hofmistra

¹¹¹⁷ Ve svém dopise z 18. ledna 1665 detailně popsal těžkou nemoc Jana Ferdinanda Portiy a naznačil, že se císař pravděpodobně rozhodne o personálním obsazení místa nejvyššího hofmistra v průběhu týdne. TAMTÉŽ, fol. 270. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 481.

¹¹¹⁸ „... sondern auch ihr verlangen contestiren wollen, das mit meiner person das vacirend obristhofmeisteramt ersetzt werden möchte. Wie ich nuhn unserer erachten kan, das aus sonderbarer zu mir tragender geaffection, Eure Gnade mir sothanen amt von anderen mir gern vergonnet hetten, also bin ich deroselben für solchen gutten wunsch hoch obligirt und ob zwahr selbiges von Ihr Kayserlichen Majestätt dem herrn fürsten von Lobkowitz conferirt und dieselbe auf allergnädigen bruckh von mir gestern vormittag in der ritterstube installirt worden, werde ich auf disen meinen posto Eure Gnade und dero hoch angehörigen in allen vorfallenden occasionen zu dienen mit underlassen.“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. února 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 268-269. Srov. I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 584. Vlastní zájem na povýšení Jana Maxmiliána z Lamberku pak neváhal Ferdinand z Ditrichštejna zdůraznit i v dalších dopisech: „Euren Gnade sage ich nochmahls gehen dank, das sye mich gern an den ersten posto zu hof gesehen hetten, Ihr Kayserliche Majestätt gusto und gnädigsten willen hab ich billich allen meinen convenienzen vorgezogen und schatze mir nit für eine geringe gnad, das sye mich bey ihr person lenger leiden mögen und nit von sich lasen wollen.“ Dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 288-289.

¹¹¹⁹ Papežský nuncius u císařského dvora ve Vídni Carlo Caraffa považoval za nejvážnější kandidáty na uprázdněný úřad nejvyššího hofmistra císaře Jana Weikarda z Auersperku, Hannibala Gonzagu a Jana Maxmiliána z Lamberku. Právě nejvyššímu komorníkovi dával největší šance stát se „*maggiordomo maggiore con ingorirsi solamente nelle materie di economia e che riguardano il reggimento dell'palazzo*.“ O tom relace Carla Caraffy papežskému stolci z 5. července 1664. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreperts* I, s. 226-227. Naopak samotný Leopold I. vážně uvažoval pouze o Janu Maxmiliánovi z Lamberku a Václavu Eusebiovi z Lobkovic: „*Das Obersthofmeisteramt vermeine ich dem Lobkowitz oder Lamberg zu conferiren, doch bin ich noch nit völlig resolvirt*.“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 18. února 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 105. Srov. H. NOFLATSCHER, „*Freundschaft im Absolutismus*“, s. 478.

¹¹²⁰ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Maxmiliánovi z Lamberku z 20. února 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 271.

¹¹²¹ TAMTÉŽ.

¹¹²² „*Euren Gnade verlange ich zu dienen und habe angehörigen ortten, wo es vill ausgibt bereits mehr, als einmahl gethan, und hab gute hofnung zu spuntiren*.“ TAMTÉŽ. Srov. také list Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. února 1665. TAMTÉŽ, fol. 268-269.

císaře roku 1665 nedosáhl, přesto i v následujících letech udržoval s Ferdinandem z Ditrichštejna čilý písemný styk a prokazoval mu náklonnost.¹¹²³

Slib daný Ferdinandovi z Ditrichštejna – pomoc při snaze proniknout do vyšších dvorských úřadů – splnil Jan Maxmilián z Lamberku ještě téhož roku. Od konce padesátých let 17. století probíhala mezi Leopoldem I. a španělským králem Filipem IV. čilá jednání o uzavření sňatkové aliance mezi oběma větvemi habsburského rodu. Předmětem rokování se stala mladší dcera Filipa IV. Markéta Tereza.¹¹²⁴ Když se na počátku roku 1665 začal připravovat odjezd španělské infantky z Iberského poloostrova do střední Evropy, rozpoutal se u císařského dvora ve Vídni ostrý boj o obsazení úřadu nejvyššího hofmistra budoucí ženy Leopolda I. V ohnisku zápasu se ocitl také Ferdinand z Ditrichštejna, neboť i on se ucházel o nabízené místo. Ovšem nebyl jediný;¹¹²⁵ hlavním soupeřem mladého knížete se stal Jan Weikard z Auersperku, v letech 1655-1657 nejvyšší hofmistr Ferdinanda III., který po smrti vladaře 2. dubna 1657 nezastával žádný významný dvorský úřad.¹¹²⁶ Ačkoliv Auersperk byl díky politickým zkušenostem a mnohaletému působení v nejvyšších dvorských úřadech ve značné výhodě, Ferdinand z Ditrichštejna se mohl pochlubit vlivnými přímluvci na císařském

¹¹²³ V únoru 1665 již však císař ve svých dopisech adresovaných Františku Eusebiovi z Pöttingu nepokrytě vyjadřoval přesvědčení, že se nejvyšším hofmistrem stane Václav Eusebius z Lobkovic: „*Was allhiesige Vacanze anlangt, bin ich nunmehr in pectore fast resolvirt, dem Lobkowitz die Obersthofmeisterstelle [zu] geben ...*“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 20. února 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 109. Srov. také císařovo psaní ze 4. března 1665. TAMTÉŽ, s. 111. Pro Václava Eusebia z Lobkovic prý hovořila skutečnost, „*dann Lobkowitz ist ein Fürst, von gueten Mittlen und hat sonst guete Stuck.*“ Navíc se údajně mohl pochlubit rozsáhlými styky se Španělskem: „*Der Lobkowitz ist wohl sein [Medina de las Torres] gueter Freund und weil er von spanischem Geblüet komt, tanto basta al parecer d'este hombrecillo.*“ TAMTÉŽ, s. 120. O tom také list Julia Friedricha Bucelleniho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. února 1665: „*Lordinario passato ho dato raguaglio a Vostra Eccellenza della morte del signor principe di Portia, hora questo li porto l'avisio del successore, chi e lsignor principe di Lobkowitz dichiarato hieri l'altro da Sua Maestà Cesarea per maggiordomo maggiore e come tale è stato; hieri mattina instalato, mà la direttione del consiglio di stato in mane penes augustissimum.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 90, kart. 27, s. f.

¹¹²⁴ K tomu podrobněji A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. LII-LVI; W. R. de VILLA URRUTIA, *Relaciones*, zejména s. 7-12; Helga WIDORN, *Die spanischen Gemahlinnen der Kaiser Maximilian II., Ferdinand III. und Leopold I.*, Wien 1959 (Disertační práce); G. TAYLOR, *The Little Infanta*, s. 43-51; Claudia HAM, *Die verkauften Bräute. Die spanisch-österreichischen Hochzeiten im 17. Jahrhundert*, Wien 1996, s. 279-442 (Disertační práce); R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*.

¹¹²⁵ Srov. dopis Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. května 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1996, kart. 504, fol. 478-479.

¹¹²⁶ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 11; G. MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, s. 412-413; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 89-90; TÝŽ, *Die Ersten Minister*, s. 317-318; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 589. O tom, že se Jan Weikard z Auersperku bude s největší pravděpodobností ucházet o místo nejvyššího hofmistra budoucí ženy Leopolda I., se zmínil ve své závěrečné relaci benátský vyslanec u císařského dvora Giovanni Battista Nani již v lednu 1658: „*Il Prencipe d'Ausperg non fà altra figura, che della speranza; perche resistendo à molti strapazzi persiste in Corte, attendendo qualche opportunità di risorgere. Non si stacca dalla confidenza di Spagna, e spera col Matrimonio dell'Infanta aprirsi stradda à miglior fortuna con la Carrica di suo Maggiordomo Maggiore.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 11.

dvoře i v centrálních správních orgánech podunajské monarchie.¹¹²⁷ V neprospěch Jana Weikarda z Auersperku navíc hovořila jeho nesnášenlivá, povýšenecká a vznětlivá povaha. Této výrazné charakterové vlastnosti si všimli také zahraniční vyslanci, zejména benátský diplomaté. Podle jejich mínění za ní stály přehnané a neuspokojené ambice šlechtice. Svoji frustraci si pak prý vybíjel vůči ostatním vysoce postaveným osobám u císařského dvora.¹¹²⁸

Největší odpůrce Jan Weikard z Auersperku našel v nejvyšším hofmistrovi císaře Janu Ferdinandovi Portiovi, jeho nástupci Václavu Eusebiovi z Lobkovic a Janu Adolfovi ze Schwarzenberku.¹¹²⁹ Podle zpráv Battisty Naniho, Nicola Sagredy a Aloise Molina – benátských vyslanců – z konce padesátých a počátku šedesátých let 17. století spojovala Jana Ferdinanda Portiu a Jana Adolfa ze Schwarzenberku obava z možného vzrůstu vlivu jejich mocenského konkurenta a společného nepřítel.¹¹³⁰ Proto je nanejvýš pravděpodobné, že oba podporovali kandidaturu Ferdinanda z Ditrichštejna.¹¹³¹ Že případná

¹¹²⁷ Více o tom srov. níže.

¹¹²⁸ „Egli è di natura sollevata assai. Non crede esservi chi lo pareggi in valore, e virtù, sprezza però ogn'uno, e stima troppo se stesso, che solo ama senza riguardo di chi si sij; onde agita con la sottigliezza del suo ingegno forse non meno à ben condurre le dirittioni private, ch' à sostenere le publiche, e molti vogliono, ch' indirizzi queste con gli oggetti di quelle.“ Relace Aloise Molina z 27. září 1661. TAMTÉŽ, s. 60. Srov. také postřehy Zuaune Sagredy z 2. května 1665: „Gl'altri Ministri principali dell'Imperatore sono il Principe d'Ausperg, che non può guarire la sua ambitione inferma, perche non può gionger al posto elevato, dov'aspira. È huomo di talenti, pretendente però, ambizioso, e superbo, et inimico de Forestieri.“ TAMTÉŽ, s. 117. Giovanni Battista Nani ve své depeši z 23. června 1657 dokonce poznamenal, že Jan Weikard z Auersperku se po jmenování Jana Ferdinanda Portiy nejvyšším hofmistrem Leopolda I. stal osobou, proti níž otevřeně vystupovali mnozí příslušníci císařského dvora: „Da questa promotione di Portia al primo ministero di stato l'Ausperg rimane il più colpito di tutti, a niente havendo servito il decreto che già circa due anni e mezzo l'imperatore promulgò, ch'egli fosse il primo ministro del figlio. Egli però si mostra intrepido, ma parla di ritirarsi, perchè cessate le provisioni delle sue carriche et gl'emolumenti che seco porta il favore, non si trovi modo di sostenere come prima il suo posto. Li suoi amici lo consigliano di soffrire e di trattenersi, perchè Portia aggravato dagl'anni con poca salute e non molta esperienza lascia dubbio, con qual vigore possi sostenere questa mole.“ A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 31-32. Také papežský nuncius u císařského dvora již v dubnu 1657 otevřeně prohlašoval ve svém dopise adresovaném papežské kurii, že Jan Weikard z Auersperku, přestože byl nejvyšším hofmistrem císaře, se v žádném případě netěšil oblibě ostatních dvořanů. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiatuerberichte I*, s. 62. K postavení Jana Weikarda z Auersperku u císařského dvora více A. F. PRIBRAM, *Zur Wahl Leopolds I.*, s. 21; TÝŽ (ed.), *Venetianische Depeschen I*, s. 7, 9, 15; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 42-48.

¹¹²⁹ Srov. H. NOFLATSCHER, „Freundschaft“ im Absolutismus, s. 476-477.

¹¹³⁰ „La commune gelosia, c'hanno dell'Ausperg unisce Portia al Suarzenberg in buon amicitia, ancorche acerbi disgusti l'habbi più volte adombrata.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 10. Srov. také zpráva Aloise Molina z 27. září 1661: „... [Jan Weikard z Auersperku] uso già alle prime Carriche, e dirretioni del Governo, con fatica s'aggiusta à soffèrire la superiorità di Portia, e meno poi à vedersi inferiore di posto anco à Suarzenburgh.“ TAMTÉŽ, s. 60. Také papežskému nunciuovi ve Vídni v dubnu 1657 neuniklo, že mezi oběma urozenci panoval „picca antica.“ A. LEVINSON (ed.), *Nuntiatuerberichte I*, s. 62-63. Srov. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 82; J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 157-158.

¹¹³¹ S Janem Adolfem ze Schwarzenberku navíc pojilo Ferdinanda z Ditrichštejna příbuzenské pouto, neboť dcera prezidenta dvorské komory Marie Arnoštka ze Schwarzenberku se vdala za Jana Kristiána z Eggenberku, švagra knížete z Ditrichštejna. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 127. Navíc tchýně Ferdinanda z Ditrichštejna – Anna Marie z Eggenberku – naznačila v některých svých dopisech z šedesátých a počátku sedmdesátých let 17. věku, že pravidelně intervenovala u Jana Adolfa ze Schwarzenberku ve prospěch knížete z Ditrichštejna. O tom například list Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. května 1670: „Gott lasse zwischen ihnen einmahl den vergleich eingerichtet und zum guten ende gebracht werden und dessen beschlenigung ich auch dem herrn grafen von Schwarzenberg geschriben, daß er doch des fürstlichen hauses

přímluva Jana Ferdinanda Portiy u Leopolda I. ve prospěch mladého knížete z Ditrichštejna padla na úrodnou půdu, bylo podle benátského vyslance Zuanne Sagredy naprosto zřejmé, neboť šlechtic původem z Kraňska patřil k favoritům císaře. Panovník prý často a rád naslouchal jeho radám a téměř vždy splnil přání svého nejvyššího hofmistra.¹¹³²

Přirozeného spojence proti Janu Weikardu u Auersperku našel kníže z Ditrichštejna také ve Václavu Eusebiovi z Lobkovic, který se právě na úkor bývalého důvěrníka Ferdinanda III. stal v únoru 1665 nejvyšším hofmistrem Leopolda I.¹¹³³ Mezi Václavem Eusebiem z Lobkovic a Janem Weikardem z Auersperku panovala otevřená nenávisť, jež se projevovala při nejrůznějších příležitostech.¹¹³⁴ Ferdinand z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval vzájemnou rivalitu obou urozců a zejména dominantní postavení Portiova nástupce. Správně odhadl, že právě on mohl sehrát zásadní roli v momentě, kdy se bude rozhodovat

schaden verhütten helfen wolle.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 83-84. Srov. také dopis Anny Marie z Eggenberku z 26. března 1666. TAMTÉŽ, fol. 454-455. Naopak k Janu Ferdinandovi Portiovi poutalo Ferdinanda z Ditrichštejna přátelství, jehož základy položil již otec knížete Ferdinanda Maxmilián II. z Ditrichštejna. Mezi oběma urozcemi probíhala ve druhé polovině padesátých a na počátku šedesátých let 17. věku čilá korespondence. Pro bližší vztah obou šlechticů hovoří i skutečnost, že Jan Ferdinand Portia označoval ve svých dopisech mladého Ditrichštejna termínem „*herr oheimb*“ či „*herr vetter*.“ Ferdinand z Ditrichštejna čas od času požádal Jana Ferdinanda Portiu o přímluvu u císaře či zprostředkování nějaké záležitosti, v níž se angažoval. O tom vypovídá koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Ferdinandovi Portiovi z 30. listopadu 1663, v němž zájmy mladých Althannů proti věřitelům a prosil nejvyššího hofmistra císaře, aby svojí přímluvou pomohl vyřešit těžkosti, do nichž se jako poručník obou mladých urozců dostal. Koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Ferdinandovi Portiovi z 21. listopadu 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1930/81, kart. 479, fol. 29. Srov. také dopis Jana Ferdinanda Portiu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. října 1659, v němž slíbil mladému knížeti pomoci v blíže nespecifikované věci: „... *und was in einem und anderem dieselbe mir zu befehlen beliebt umständlich wahrgenommen und werde nit unterlassen bey begebenden fahlen dero herrn vetteren zu dienen, wie woll.*“ TAMTÉŽ, fol. 31-32. Důležitou spojnicí k nejvyššímu hofmistrovci Leopolda I. navíc pro Ferdinanda z Ditrichštejna představoval také Jan Maxmilián z Lamberku, s jehož dcerou Helenou se roku 1661 oženil právě syn Jana Ferdinanda Portiy – Jan Karel. Srov. výše, kapitola „*Příbuzenské síť Ditrichštejnů a Schwarzenberků*“ a G. PROBSZT-OHSTORFF, *Die Porcia*, s. 138. Právě v korespondenci nejvyššího komorníka císaře s knížetem z Ditrichštejna je možné pozorovat, jak často Jan Maxmilián z Lamberku intervenoval ve prospěch Ferdinanda z Ditrichštejna. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreperts* I, s. 197; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 580-581; TÝŽ, „*Kabal*“, „*Parthey*“, „*Faction*“, s. 240.

¹¹³² Relace benátského vyslance ve Vídni Zuanne Sagredy z 2. května 1665. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 116. Srov. také závěrečná zpráva Aloise Molina z 27. září 1661: „*Capo di questo Consiglio, e primo Ministro di Stato di Sua Maestà è hoggidi il Signor Prencipe di Portia, il quale possede la gratia, e cuore dell'Imperatore con uincoli d'amore, e di stima quasi indissolubili. Egli alle parti di bontà, e candore impareggiabile tiene una placida desterità, della quale tanto gode l'Imperatore, che non admette d'altri ne domestichezza, ne confidenza.*“ TAMTÉŽ, s. 58.

¹¹³³ M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 482; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 92; TÝŽ, *Die Ersten Minister*, s. 319-320; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 42-47.

¹¹³⁴ O jedné z nich vypovídá relace papežského nuncia ve Vídni Antonia Pignatelliho z 28. července 1669, kdy prý Václav Eusebius z Lobkovic obvinil v předpokojí císaře Jana Weikarda z Auersperku, „*che era un infedele, un ingannatore et un traditore e ribelle del proprio prencipe.*“ A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreperts* I, s. 270. Srov. také relace benátského vyslance u císařského dvora ve Vídni Francesca Michaeliho z 19. března 1678: „*Teneua il primo posto Locouitz Prencipe dell'Imperio, che doppo hauer contrastato con gl'Emoli, e fabricate per quanto uenium detto, con insidie al Prencipe d'Ausperg, le disgratie, era finalmente giunto al grado di Maggiordomo Maggiore di Corte.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 169. K vzájemné nenávisti také A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 278; O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 575; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 320-322.

o obsazení úřadu nejvyššího hofmistra španělské infantky.¹¹³⁵ Aby si zajistil jeho podporu, pogrataloval mu na přelomu března a února ke jmenování nejvyšším hofmistrem císaře. Václav Eusebius z Lobkovic poděkoval za „upřímné“ přání a vyjádřil touhu pomoci svým vlivem mladému urozcenci při nejbližší příležitosti.¹¹³⁶ Co slíbil, to také pravděpodobně splnil při volbě nejvyššího úředníka hofštátu Markéty Terezy Španělské.

Velkého kritika však Jan Weikard z Auersperku našel i v samotném císaři. Leopoldovi I. se především nelíbila cesta, kterou zvolil kníže z Auersperku, aby získal vytoužený úřad.¹¹³⁷ Podle mínění panovníka bylo naprosto nesmyslné a nevhodné, že se urozenec snažil prostřednictvím svých kontaktů v Madridu přemluvit španělského krále, který „*solle bei mir intercediren*.“¹¹³⁸ Velký vliv na utváření nepříznivého obrazu Jana Weikarda z Auersperku v očích dvorské společnosti i císaře měla právě nesnášenlivá povaha urozcence. Samotný vladař se zcela otevřeně pozastavoval nad neomaleným chováním šlechtice a srovnával jej s Hannibalem Gonzagou, prezidentem dvorské válečné rady, jenž se z pohledu Leopolda I. vyznačoval výhradně kladnými charakterovými vlastnostmi.¹¹³⁹ Zatímco válečníka italského původu považoval za čestného muže a věrného služebníka, na adresu Jana Weikarda z Auersperku nešetřil výtkami a otevřeně prohlašoval, že „*Auersperg*

¹¹³⁵ O vlivu nejvyššího hofmistra císaře více TAMTĚŽ, s. 319-324.

¹¹³⁶ „... was massen sie sich gefallen lassen zu dem von Ihrer Kayserlichen Mayestät unseren Allernädigsten Herrn mir aufgetragenen obristen hoffmeisteramt mit freundt oheimblich zue gratuliren undt Eure Liebden gutte affection dardurch zuebezeigen; worzue gleich wie mich höchlichen bedanckhe. Also werde mir auch bey aller occasion angelegen halten, solches umb dieselbe gebührent zu verschuldten undt die continuation Eure Liebden wohlgeuogenheit ferners zue demeriren.“ List Václava Eusebia z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1926/66, kart. 470, fol. 59-60. Srov. S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 327-328.

¹¹³⁷ Přesto si byl Jan Weikard z Auersperku jistý svým nezanedbatelným vlivem na císaře. Ačkoliv nezastával žádný vysoký dvorský úřad, každé závažné rozhodnutí muselo projít rukama tohoto urozcence, neboť Leopold I. uznával jeho politické zkušenosti a rozhled. O tom relace papežského nuncia ve Vídni z 25. března 1662. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreperts* I, s. 184. Srov. také jeho list adresovaný papežské kurii z 26. března 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 249.

¹¹³⁸ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 144. Srov. také postřeh benátského vyslance u císařského dvora Battisty Naniho ze 7. ledna 1658: „*Non si stacca dalla confidenza di Spagna, e spera col Matrimonio dell'Infanta aprirsi stradda à miglior fortuna con la Carrica di suo Maggiordomo Maggiore. Laltro Partito gliela contende, e sarà questa una delle Conditioni del Matrimonio, che haveranno di dibattere li Favoriti; perche li Spagnuoli provando gran differenza nel credito loro dal tempo del favore dell'Ausperg al Governo presente, useranno ogn'arte per sollevarlo; mà sono cosi flagellati dala mala fortuna, che gli conviene ceder in molto, e soffrir'ogni cosa*.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 11. Na snahy Jana Weikarda z Auersperku získat podporu španělského královského dvora při ucházení se o úřad nejvyššího hofmistra budoucí císařovny upozornil Leopolda I. vyslanec rakouské větve Habsburků ve Španělsku František Eusebius z Pöttingu: „*Ich meine aber, das secretum war, des Auersperg Machinen zue prosequiren, welche Pötting mir ohnlängst entdeckt hat*.“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 5. srpna 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 148.

¹¹³⁹ O tom také dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 2. srpna 1668: „*Hingegen verliere ich auch ein Hauptminister und Diener, zue deme ich hoc tempore eine große Confidenz gehabt habe, in dem Fürst Annibal Gonzaga ganz am Schragen liegt, und seins Aufkommens ganz kein Hoffnung ist*.“ TAMTĚŽ, s. 400. K obrazu Hannibala Gonzagy více „*Instrutione diverse date à monsignore [Alfonso] Litta eletto nunzio straordinario all' imperatore. Lanno 1678 et altre relatione curiose*.“ Archivio Storico Famiglia Odescalchi, sign. III A 11 n 6. Srov. také J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 11, 61, 117.

wollte gern alle discreditiren, ut videatur solus omnia facere.“¹¹⁴⁰ Právě tato skutečnost – nepříznivý obraz bývalého nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. – společně s rozhořčením nad Auersperkovými intrikami na Pyrenejském poloostrově se pravděpodobně staly jedním z rozhodujících impulzů k tomu, že se Leopold I. v konečném důsledku rozhodl jmenovat nejvyšším hofmistrem své ženy právě Ferdinanda z Ditrichštejna. Nezanedbatelný vliv na upřednostnění mladého knížete však měla i samotná složitá povaha Jana Weikarda z Auersperku a jeho nespokojenost s vlastním „podřadným“ postavením u císařského dvora. Leopold I. ve svém dopise z 21. července 1665 adresovaném Františku Eusebiovi z Pöttingu poukazoval na přehnané ambice urozence, které jej nutily neustále intrikovat vůči dvořanům, jež se stavěli proti zájmům Jana Weikarda z Auersperku.¹¹⁴¹

Ačkoliv nejvlivnější dvorští hodnostáři – Václav Eusebius z Lobkovic, Jan Ferdinand Portia či Jan Adolf ze Schwarzenberku – se bezesporu velkou měrou podepsali na úspěšném tažení Ferdinanda z Ditrichštejna v cestě za získáním úřadu nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské, nemalou úlohu v jejich oslovení sehráli příbuzní knížete. Právě nevlastní matka mladého šlechtice – Žofie Anežka z Ditrichštejna, rozená z Mansfeldu, prý osobně požádala o pomoc na počátku roku 1665 Jana Ferdinanda Portiu a některé další dvorské hodnostáře. Mezi nimi nechyběl nejvyšší hofmistr císaře Václav Eusebius z Lobkovic, prezident dvorské komory Jiří Ludvík ze Sinzendorfu a císařský vyslanec u říšského sněmu David Ungnad z Weissenwolfu. Stranou pozornosti neponechala ani jezuity, kteří nezanedbatelným způsobem ovlivňovali rozhodnutí Leopolda I.¹¹⁴² Mnohem aktivněji však vystupovali ve prospěch Ferdinanda z Ditrichštejna nejvyšší komorník panovníka Jan Maxmilián z Lamberku a František Eusebius z Pöttingu, císařský vyslanec u španělského

¹¹⁴⁰ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 21. července 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 143-144. Srov. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 11.

¹¹⁴¹ Leopold I. otevřeně prohlášoval, „*dass Auersperg kein Ruhe hat und alleweil nur intrisi machen würde.*“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 144.

¹¹⁴² „... *daß deren praetendenten wegen der obristhoffmeisterstelle gar viel geben wirdt, zweiffelt mir gar nit, die recommendation des fürsten von Portia von herrn grafen von Weisenwolff wirdt vielleicht ahniezo nach deßen absterben nit mehr so wichtig seyn, daß also herr cammerpraesident ein gutes zue sehen hatt, wegen der patters Jesuiter, welche gar viel vermögen, bedancke mich sonsten wegen dessen, waß Ihr Liebde meinen herrn aiden vergönnen, mögte wünschen, daß der fürst von Lobkowiz, der spanische hoff unnd die kayserin Ihr Liebde guete inclination hetten, ...*“ List Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. května 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1996, kart. 504, fol. 478-479. Z citovaného úryvku vyplývá, že nevlastní matka Ferdinanda z Ditrichštejna si zřetelně uvědomovala sílu přímluvy zesnulého nejvyššího hofmistra panovníka. Ačkoliv Jan Ferdinand Portia zemřel, i po jeho smrti měla podle mínění šlechtičny přímluva císařova důvěrníka a vychovatele velkou váhu. To ostatně dokazují i zprávy zahraničních vyslanců. Podle názoru papežského nuncia ve Vídni Carla Caraffy se Jan Ferdinand Portia těšil nezvyklé přízni Leopolda I., který vždy pozorně naslouchal jeho radám: „... *che si chiama offeso nella parte più sensitiva, e che in effetto è assoluto padrone della volontà dell'imperatore. Questo è il vero motivo per il quale, se non gl'è stato levato si pensa di andarli levando à poco à poco il negotio di mano e di fargli ogni maggiore pregiudizio.*“ Relace papežského nuncia ve Vídni z 13. listopadu 1662. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturberrichte* I, s. 197.

královského dvora v Madridu. Právě v nich urozenec našel pevnou oporu a mocné přímluvce.¹¹⁴³

Korespondence Leopolda I. naznačuje, že především Jan Maxmilián z Lamberku a František Eusebius z Pöttingu se největší měrou zasloužili o jmenování Ferdinanda z Ditrichštejna nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské. Když se císař v červenci 1665 s konečnou platností rozhodl pro mladého knížete, naznačil svým důvěrníkům, že by nebylo dobré, aby tato informace prozatím pronikla na veřejnost.¹¹⁴⁴ K urozcům, které seznámil se svým stanoviskem, prý patřili pouze Hannibal Gonzaga, Jan Maxmilián z Lamberku, jenž měl onu radostnou zvěst nenápadně sdělit Ferdinandovi z Ditrichštejna, František Eusebius z Pöttingu a snad i Raimond Montecucoli.¹¹⁴⁵ Žádné další osobě se prý nesvěřil.¹¹⁴⁶ Oprávněně se obával, že předčasné zveřejnění by mohlo u císařského dvora vyvolat smíšené reakce. Rovněž Františka Eusebia z Pöttingu Leopold I. žádal „*alles zu Eurer Discretion und erindere Euch nochmals des secreti*.“ „*Des Kaisers Resolution*“ mohl vyslanec oznámit „*sub fide secreti*“ pouze španělskému králi, královně, Pateru Neidhardtovi a „*den ministris*.“¹¹⁴⁷

Již jen skutečnost, že o plánech Leopolda I. věděli pouze Hannibal Gonzaga, Jan Maxmilián z Lamberku, František Eusebius z Pöttingu a Raimond Montecucoli, hovoří za vše. Kromě Hannibala Gonzagy šlo výhradně o příbuzné Ferdinanda z Ditrichštejna.¹¹⁴⁸ Navíc všichni patřili mezi důvěrníky panovníka, jenž s nimi vedl osobní korespondenci a často je žádal o radu v různých záležitostech.¹¹⁴⁹ Z toho důvodu – prostorové blízkosti k vládci –

¹¹⁴³ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 86; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 182.

¹¹⁴⁴ A. TORRE, *Faide, fazioni e partiti*, s. 793-794.

¹¹⁴⁵ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 21. července 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 144. Srov. I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 589.

¹¹⁴⁶ Počátkem srpna 1665 však Leopold I. naznačil, že někteří další dvořané začali cosi tušit: „*Nebst diesen bleibet es dabei, dass der Fürst von Dietrichstein meiner Braut Obristhofmeister sein solle, habe auch diese Resolution dem Fürsten durch Lamberg, doc sub secreto andeuten lassen. Der Obriststallmeister [Gundakar z Ditrichštejna] weiß auch derzeit nicht um diese meine Resolution, attamen multi iam aliquid suspicantur. Suspicientur, quid inde?*“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 5. srpna 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 148. Tuto skutečnost ostatně potvrzuje také korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna. Již v dubnu 1665 Bernard Ignác z Martinic naznačoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, že se k němu donesla zpráva o skvělých vyhlídkách knížete na zisk jednoho z nejvyšších dvorských úřadů. O tom list Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. dubna 1665: „*Mir wirdt gemeldet, samb herr fürst hat man grose hoffnung habe obersthofmeister bey der kayserlichen braut zu werden, saria forse bene, che Vostra Eccellenza scorresse un poco alla corte*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 100-101. Srov. také dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. srpna 1666. TAMTÉŽ, fol. 119-120.

¹¹⁴⁷ Dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 21. července 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 144.

¹¹⁴⁸ Navíc Hannibal Gonzaga patřil přinejmenším k sympatizantům fomující se „ditrichštejnské“ frakce u císařského dvora. I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 581-583. Více k tomu také následující kapitola.

¹¹⁴⁹ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 126. Srov. také četné poznámky Františka Eusebia z Pöttingu ve svém deníku z let 1664-1674. M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del*

se mladý kníže snažil již s předstihem zajistit podporu těchto šlechticů.¹¹⁵⁰ Míra angažovanosti těchto urozců, zejména Jana Maxmiliána z Lamberku a Františka Eusebia z Pöttingu, ve prospěch Ferdinanda z Ditrichštejna byla obrovská. Šlo o pokrevně spřízněnou osobu a podle obecně uznávaných vzorců chování měli povinnost zaštitit jí svým vlivem.¹¹⁵¹ Právě na jejich příkladu lze spatřit, že se zcela ztotožňovali se záměry mladého knížete a vyjádřením podpory sledovali i vlastní mocenské cíle.¹¹⁵² V případě získání vyhlédnutého úřadu by tato mocenská skupina, která se pozvolna formovala na základě příbuzenského svazku, viditelně posílila své pozice u císařského dvora a v bezprostředním okolí mladé císařovny získala vlivného stoupence.

Rovněž Ferdinand z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval, že bez vlivu Jana Maxmiliána z Lamberku a Františka Eusebia z Pöttingu by sotva pronikl do úřadu nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské. V dopise císařskému vyslanci v Madridu z 11. března 1666 otevřeně přiznal, že šlo bezesporu o nesmírně obtížnou a složitou záležitost, z níž vyšel jako vítěz jen díky účinné pomoci svých mocných příbuzných. Současně vyjádřil velkou vděčnost za vynaložené úsilí a touhu jim v budoucnu oplatit prokázanou milost.¹¹⁵³ Také nejvyššímu komorníkovi Leopolda I. děkoval za poskytnutou záštitu, „*dass Ihr Majestät mich von andern zu dem oberhofmeisterdienst erwöhlen wurden.*“¹¹⁵⁴

Přestože Leopold I. rozhodl již na jaře 1665, že se nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské stane Ferdinand z Ditrichštejna, na oficiální jmenování si musel mladý kníže počkat ještě téměř rok a půl, neboť španělská infantka se doposud nacházela v rodné

Conde de Pötting I-II. Ke vztahu Leopolda I. a Jana Maxmiliána z Lamberku A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 279; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 105; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 81-82.

¹¹⁵⁰ V případě Františka Eusebia z Pöttingu navíc vůbec nevadilo, že nepobýval v metropoli habsburského soustátí, ale v Madridu. I přes značnou geografickou vzdálenost vedl s Leopoldem I. čilou důvěrnou korespondenci, prostřednictvím níž se angažoval ve prospěch Ferdinanda z Ditrichštejna. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I-II.

¹¹⁵¹ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 136; A. TORRE, *Faide, fazioni e partiti*, s. 797-799.

¹¹⁵² Martin DINGES, *Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit*, in: Sybille Backmann – Hans-Jörg Künast – Sabine Ullmann – B. Ann Tlustý (edd.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998 (= *Colloquia Augustana* 8), s. 125-147, zde s. 130. Srov. TÝŽ, *Ehrenhändel als kommunikative Gattungen: Kultureller Wandel in der Frühen Neuzeit*, AKG 74, 1993, s. 359-393.

¹¹⁵³ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z 11. března 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 757. Z rétoriky dopisů Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna vysvětluje, jaký vztah mezi oběma urozcemi panoval: „*Dabey aber wünschendt, das darbey frühezeitiger verlust mit dem ehisten widerumb nach bruderseuts contento glücklichen ersezet werden mögen, wolt wünschten, ich ganz nicht das Eur Fürstliche Gnade ihres haben orths, dero dieners convenienzien gnedig zu befolgen gesinnet sein werden, wofür ich mich gehorsamblich bedenken wolt.*“ Psaní Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. prosince 1665. TAMTÉŽ, fol. 756. Více k tomu také následující kapitola.

¹¹⁵⁴ Blíže nedatovaný koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Maxmiliánovi z Lamberku z konce srpna 1665. TAMTÉŽ, inv. č. 27, kart. 10, fol. 265-266. Srov. A. WINTERLING, *Der Fürstenhof*, s. 38.

zemi. Ona netrpělivost a nesnesitelné čekání přímo číší z dopisů šlechtice, které adresoval Janu Maxmiliánovi z Lamberku a Františku Eusebiovi z Pöttingu. Aby se s dostatečným předstihem připravil na dlouho očekávanou událost, vyžádal si od císařského vyslance ve Španělsku, že mu včas sdělí „*terminum imbarcacionis*“ nevěsty panovníka a termín odjezdu infantky do střední Evropy.¹¹⁵⁵ Naopak nejvyššího komorníka Leopolda I. se Ferdinand z Ditrichštejna často dotazoval, kdy bude konečně stanoveno přesné datum ceremonie a on bude moci být řádně uveden do úřadu.¹¹⁵⁶ V tomto případě je třeba zdůraznit důležitou roli obou příbuzných Ferdinanda z Ditrichštejna, kteří neustále konejšili nedočkavost urozence a nabádali jej k trpělivosti.¹¹⁵⁷ Již v květnu 1666 upozorňoval František Eusebius z Pöttingu svého švagra, aby včas rezignoval na místo v čele moravské zemské správy. Také mu naznačoval, že „*landesdienst*“ v žádném případě neodpovídala talentu a schopnostem knížete. Ferdinand z Ditrichštejna byl prý od Boha předurčen „*für disen posto*.“¹¹⁵⁸ Diplomata Leopolda I. považoval místo nejvyššího hofmistra císařovny za „*so vornehmbe posto*“¹¹⁵⁹ a několikrát mladému urozenci zopakoval, že vskutku dosáhl na jeden z nejvyšších dvorských úřadů.¹¹⁶⁰

Z listů Ferdinanda z Ditrichštejna adresovaných Janu Maxmiliánovi z Lamberku sice lze vypožorovat určitou dávku netrpělivosti, současně však také jistou obavu z nadcházející služby u císařského dvora. Počáteční radost z naplnění odkazu předků postupně vystřídala vlna nejistoty. Ačkoliv se na tento důležitý životní krok připravoval od narození,

¹¹⁵⁵ List Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. května 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 754-755. Termíny odjezdu španělské infantky sdělil František Eusebius z Pöttingu svému švagrovi v dopise z 15. srpna 1666. TAMTÉŽ, fol. 760 a 769. K tomu také psaní Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. srpna 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 27, kart. 10, fol. 393-394. Srov. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 53.

¹¹⁵⁶ O tom koncepty dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Maxmiliánovi z Lamberku z let 1665-1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10.

¹¹⁵⁷ „*Was Eure Gnade mir in ihren nechstvorigen wegen des oberst hofmeister dienste geschriben, ist meines erachtens, noch nit de tempore, davon ainziche meldung zu thun sondern zu wartten, bis formaliter solches an Eure Gnade gebracht wirdet ...*“ Dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. srpna 1665. TAMTÉŽ, fol. 264. Srov. také list Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. května 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 754-755.

¹¹⁵⁸ TAMTÉŽ.

¹¹⁵⁹ František Eusebius z Pöttingu se tímto způsobem vyjádřil o úřadu nejvyššího hofmistra císařovny v dopise adresovaném Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. října 1673, když Leopold I. potvrdil knížete z Dietrichsteina do čela hofštátu své druhé manželky Claudie Felicitas Tyrolské. TAMTÉŽ, fol. 188-189.

¹¹⁶⁰ „*... darfür ich mich zufferdister gehorsambist bedenken undt so dan Eure Fürstlichen Gnade widerholen, zu der nunmehr ob Gott will wirklich ahngetreten hohen function dero obrhofmeistersstelle bey Ihre Mayestät unserer Allergnedigsten Kayserin, aus dem inneristen meines herzens allen selbst beliebige prosperiret ahnfürgehen thuen.*“ List Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. září 1666. TAMTÉŽ, fol. 748-749. V podobných intencích se vyjadřoval také Raimond Montecucoli v dopisech adresovaných Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. a 26. října 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 88, kart. 27, fol. 144-145 a 146-147. Srov. také psaní Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. října 1667: „*Damit solche Kayserliche Gnade Eure Fürstlichen Gnaden zu nach weith hochers wüerden undt dignitaten zu dero selbst aigenen unnd Eure Fürstlichen Gnaden hochansehentliches fürstlichen hauses ruhm, ehr und glori gedeyen möge.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 474, fol. 52-53.

z jednotlivých řádků vysvítá strach z neznámého prostředí plného nástrah. Z mladého knížete vyzařovaly především velké pochyby, zda bude schopen uhradit všechny výdaje spojené s nákladným životem u panovnického dvora ve Vídni.¹¹⁶¹ Zcela otevřeně nejvyššímu komorníkovi Leopolda I. přiznával, že nedokázal odhadnout, zda by výnosy dietrichsteinských statků dokázaly pokrýt celoroční pobyt a patřičnou osobní reprezentaci šlechtice v metropoli habsburského soustátí, které se prý mohly vyšplhat až na částku 46 000 zlatých.¹¹⁶² Obával se, že pokud by prý přistoupil na takový styl života, mohl by ztratit některý ze svých statků. Proto se u Jana Maxmiliána z Lamberku ujišťoval, jestli bylo možné získat z ročního platu nejvyššího hofmistra alespoň částku 9 000 zlatých na umoření „*vill nothwendige spesen*.“¹¹⁶³

Další pochyby se u Ferdinanda z Ditrichštejna objevily hned po jeho oficiálním uvedení do úřadu dne 5. září 1666.¹¹⁶⁴ Ještě tentýž den vyjel vstříc mladé císařovně, která přijížděla ze Španělska, do italského Rovereta.¹¹⁶⁵ Přestože císař rozhodl o jmenování nejvyšším hofmistrem, musela s tímto krokem souhlasit také druhá strana – španělská královna a „*ihre ministri*.“ Přestože i ona souhlasila, Ferdinand z Ditrichštejna nadále vyjadřoval starost, jakým způsobem bude přijímán na Iberském poloostrově. Proto nabádal Františka Eusebia z Pöttingu, aby mu pomohl s osobní propagací ve Španělsku a snažil se dále šířit jeho „dobré jméno.“¹¹⁶⁶ Že nešlo o plané obavy, vypovídá příjezd mladé

¹¹⁶¹ Podobným způsobem si také Jan Filip z Lamberku v dopise z 11. května 1692 povzdechl, že „*pecuniae enim in aula nostra omnia obediunt*.“ Citováno podle K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 99.

¹¹⁶² Blíže nedatovaný koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Maxmiliánovi z Lamberku ze srpna 1665: „*Eure Excellenz werden sich einanderen, was ich deroselben auf dero aigene einladung geschriben, das sich mir ein von eine grose gnad schazen wurde, wan Ihr Majestät mich von andern zu dem oberhofmeisterdienst erwöhlen wurden, dabei aber gemelt, das ich nit mittel hatte ohne hilf bei denselben zu hof zu leben, dahero ich Eure Excellenz dienstlich gebetten habe, auf solchen fahl getacht zu sein, das ich bekamnen kiente, dan ich auf mein gereisen ainnes auch mit denen raitungen klar zeigen kan, das ich mir über die wenden haltung vermeinungen so sich nahet in m/13 fl., die interessen bis m/20 fl., die tantationen gelder auf m/5 fl. behausen, vor allem meinen meinen intraden nicht m/8 fl. auser die victuailen, so auser der guetter nicht zu gemesen mir überbleiben, also notwentig von capital leben und mich dabei von unlust und vor der zeit consumiren wurde, ...*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 265-266.

¹¹⁶³ TAMTÉŽ. K tomu také ujištění Jana Maxmiliána z Lamberku z 26. srpna 1665. TAMTÉŽ, fol. 264 a 267.

¹¹⁶⁴ HHStA Wien, Handschrift – Weiß 706/23, fol. 244-245. Ke jmenování Ferdinanda z Ditrichštejna nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské také R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 53-54. Srov. list Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 25. května 1666. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 220.

¹¹⁶⁵ Císařovy pověřovací listiny pro Ferdinanda z Ditrichštejna k vykonání cesty jsou uloženy v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 45, kart. 23 a inv. č. 911, kart. 295. Srov. také „*Mission des F. Ferdinand im J. 1666 zum Empfang und zur Reisebegleitung der Infantin Margaretha, Braut K. Leopolds I. von Trient nach Wien*“, zápis ze 7. září 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 45, kart. 23, fol. 5. K tomu také psaní Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 15. září 1666. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 243.

¹¹⁶⁶ „*Wolte in übrigen wünschen, das ich den guetten concept, so von erfreye euch beyneben, dass mein ellection aprobirt worden, an meiner treues und fleis wird es nit mangeln, wan mir unnd weilen ich hierzu nicht aus meiner ambition komen, als will ich hofen von der allmachtig wird mir gnad ertheillen*.“ Koncept listu

císařovny do Rovereta a následná cesta do metropole habsburského soustátí.¹¹⁶⁷ S mladou císařovnou zůstala početně omezená skupina osob hispánského původu, kterou Leopold I. a Ferdinand z Ditrichštejna ve vzájemné korespondenci označovali jako *“spanischer hofstaat.”* Tu doplňovali dvořané a služebníci, jež pocházeli z podunajské monarchie, Římsko-německé říše a Apeninského poloostrova. Bez ohledu na zemi jejich původu byla tato část dvora v dopisech císaře s nejvyšším hofmistrem označována jako *“teutscher hofstaat.”*¹¹⁶⁸ Vlastní autorita knížete jako nejvyššího hofmistra byla sice značná u členů německého hofštátu, kteří jej znali již po delší dobu, ale u služebnictva a dvorních dam hispánského původu si ji musel teprve vydobýt.¹¹⁶⁹ Ovšem vybudování dobrého postavení a získání úcty španělského hofštátu představovalo problém dlouhodobějšího charakteru, kterého se Ditrichštejn zhostil navýsost dobře. Na radu svého švagra Františka Eusebia z Pöttingu si prostřednictvím hojných a okázalých darů společně s prokazováním náležité úcty naklonil většinu španělských dam.¹¹⁷⁰ Přestože dosáhl takového úspěchu, mohlo to paradoxně v očích Madridu znamenat porážku. František Eusebius z Pöttingu otevřeně přiznával, že mezi oběma dvory existovaly propastné kulturní a společenské rozdíly, které druhá strana nemusela vždy chápat jako pokrok: *„...aber die draustige herrn ministri auch unter einen anderen differenz sein, scheint ein solches, das der hiesige stylo ganns zu sein, Wiena non etiam pari effectu, alhir ist dises nunmehr fast malva sine remedio.”*¹¹⁷¹

Právě korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s císařským vyslancem v Madridu ukazuje, jak velké problémy měl s integrací Španělů do společnosti císařského dvora.¹¹⁷²

Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z 11. března 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 761-762.

¹¹⁶⁷ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z 11. března 1666. TAMTÉŽ, fol. 757. Srov. také koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z 27. října 1666. TAMTÉŽ, fol. 763-766. K tomu také *„Mission des F. Ferdinand im J. 1666 zum Empfang und zur Reisebegleitung der Infantin Margaretha, Braut K. Leopolds I. von Trient nach Wien.“* TAMTÉŽ, inv. č. 45, kart. 23; A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften IV*, s. 277-307.

¹¹⁶⁸ Srov. J. PÁNEK, *Výprava české šlechty*, s. 91; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 40; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 57-58.

¹¹⁶⁹ *„Wie sich der Obriste Hoffmeister zueverhalten, wegen der Competenz, so die Camerera Major unnd Pottschaffterin mit einander haben unnd welchem theil er beystehen soll.“* MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 45, kart. 23, s. f.

¹¹⁷⁰ *„Eure Fürstliche Gnade habe bereits der spanischen dames inclination gar wohl penetrirret, das es nemblichen vonnöthen sein wollen dieselbs mitt regalieren, wolt öften schezung zu ultimiren, das disens einmahl conditio sine qua non ist.“* Dopis Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z Madridu z 5. března 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 1930, kart. 479, fol. 711. V podobném duchu se nese i list napsaný 14. ledna 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 737-740.

¹¹⁷¹ Dopis Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. března 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 711.

¹¹⁷² O tom především korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Františkem Eusebiem z Pöttingu z poslední třetiny roku 1666 a první poloviny roku 1667. TAMTÉŽ. K termínu „odlišného chování“ více R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 73-75; Pavel HIML, *Die „armen Leute“ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/ Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und*

Stránky listů nejvyššího hofmistra plnily stížnosti španělských dam nejrůznějšího charakteru a konfliktní soužití v hlavním městě monarchie.¹¹⁷³ Osoby hispánského původu nebyly s to přizpůsobit se životním podmínkám metropole habsburského soustátí.¹¹⁷⁴ Stále si uchovávaly vlastní životní styl a trvaly na přizpůsobení se vídeňského dvora. Zatímco Leopold I. důrazně požadoval, aby nově příchozí podřídili ceremoniálu císařského dvora, dámy španělského hofštátu byly jiného názoru.¹¹⁷⁵ Tvrdošíjně setrvaly na zažitých obyčejích a o nových nechtěly ani slyšet. Dokonce se pokoušely hispanizovat celý dvůr, což samozřejmě císař těžce nesl a nedokázal pochopit důvody, jež je k takovým krokům vedly.¹¹⁷⁶ Proto již od příjezdu Markéty Terezy Španělské do Rovereta pravidelně propukaly mezi oběma částmi dvora různé rozepře.¹¹⁷⁷ Jejich nedílnou součástí se stával nejvyšší hofmistr manželky vladaře, neboť vždy musel rozsoudit znesvářené strany. Jakmile se mu podařilo uhasit nějaký velký spor, neváhal o tomto úspěchu ihned informovat Leopolda I. či Františka Eusebia z Pöttingu. Tato

Kirche (1680-1781), Stuttgart 2003, s. 335-345; Ivo T. BUDIL, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha 2003⁴, s. 24-27.

¹¹⁷³ Společný život španělského hofštátu manželky Leopolda I. s dvorskou společností charakterizovaly stále spory uvnitř dvora i v jeho okolí. Veškeré pŕtky se odehrávaly v několika vzájemně propojených rovinách. První představovaly konflikty dam hispánského původu se členy německé části dvora mladé císařovny, druhou poměrně napjatý vztah k nevlastní matce Leopolda I. a ovdovělé císařovně Marii Eleonoře Gonzagové, respektive k jejímu hofštátu, a konečně třetí rovinu symbolizovaly třenicce mezi španělskými dvorními dámami. Některé slovní pŕtky občas přecházely ve fyzické násilí. Proto leckdy skončily i vážným zraněním. Tomu se nevyhнул ani samotný kníže Ferdinand z Ditrichštejna, když jeho osobního sekretáře musel ošetřit císařovnin chirurg poté, co jej pobodal někdo ze španělského služebnictva. Předmětem sporu se staly nevyhovující obytné prostory. Když požádal o lepší místnost a nebylo mu v jeho přání vyhověno, neváhal vytáhnout na osobního sekretáře knížete z Ditrichštejna dýku a několikrát jej bodnout. O tom list Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldu I. ze 4. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. A také relace papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 13. listopadu 1666. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 545, fol. 304. Ke konfliktnímu soužití španělského hofštátu Markéty Terezy Španělské v metropoli habsburského soustátí podrobněji R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 70-72.

¹¹⁷⁴ Na velkou odlišnost životních stylů obou geograficky odlišných míst ostatně poukazoval již roku 1650 benátský vyslanec Alois Contarini: „... *ne forse in Spagna sarebbe stato ben veduto, i costumi, et la natura de Spagnoli molto differenti da quelli de Todeschi*.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* I, s. 327. Srov. W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 51-53; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 70-71.

¹¹⁷⁵ Leopold I. dokonce vydal nařízení, podle něhož se Španělé měli podřídít středoevropskému životnímu stylu. Zmínil se o něm v dopise Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. října 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. Již dříve však adresoval španělské královně psaní, v němž ji požádal, aby doporučila všem osobám z okolí Markéty Terezy, že se měly bez výhrad přizpůsobit životnímu stylu císařského dvora. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 265.

¹¹⁷⁶ List panovníka z 29. prosince 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. A také dopis Leopolda I. hraběti Františku Eusebiovi z Pöttingu z 9. prosince 1666: „... *dass die Spanier alles auf Spanisch wollen gehalten haben, und das will mir gar nicht in Kopf gehen ...*“ nebo o den později „... *die hiesige Muxeres Españolas wollen Mein hoff ganz Spanisch machen ich kann es ihnen aber nicht angehen lassen*.“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 264-265. K tomu také relace švédského vyslance ve Vídni Esaiase Pufendorfa z roku 1674: „... *dass spanische Frauenzimmer sie dergestalt environuieret hatte, dass die Deutschen wenig oder keinen Access bei ihr haben konnten, wie sie denn nicht ein Wort Deutsch reden durfte, wan die spanische Oberhofmeisterin bei ihr war, gegen welche der Hass des Volkes um so viel grösser, als man glaubte, ...*“ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*, s. 60-61. Srov. W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 29-32; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 42-48.

¹¹⁷⁷ Srov. například list Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 3. března 1667. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 285-287.

informace měla v očích madridské i vídeňské společnosti vzbudit dojem, že se mladý dvořan s přehledem zhostil nelehkého úkolu. Jakoby chtěl tímto krokem veřejně legitimizovat svou volbu a naznačit, že císař a jeho přímluvci udělali dobře, že vložili důvěru na bedra Ferdinanda z Ditrichštejna.¹¹⁷⁸

Nejvyšší hofmistr Markéty Terezy Španělské si musel patrně počínat velmi obratně, neboť Leopold I. i František Eusebius z Pöttingu vysoce oceňovali jeho schopnosti najít kompromis, který by uspokojil obě znesvářené strany. Císařský vyslanec v Madridu si zřetelně uvědomoval obtížné postavení svého příbuzného a díky vynikající znalosti hispánské mentality se snažil pomoci švagrovi radou. Ze vzájemné korespondence vyplývá, že Ferdinand z Ditrichštejna přistupoval k jednotlivým problémům pečlivě a zodpovědně. Proto František Eusebius z Pöttingu neváhal dát najevo svůj obdiv k postupu nejvyššího hofmistra císařovny, chválil jeho nadhled a moudrost, díky nimž dokázal vybědnout z jakékoliv složité situace.¹¹⁷⁹ Dokonce neváhal poznamenat, že celá dvorská společnost tleskala Ditrichštejnově moudrosti a prozíravosti.¹¹⁸⁰ František Eusebius z Pöttingu dokonce považoval toto „soužení“ Ferdinanda z Ditrichštejna za jakousi zkoušku, jejímž prostřednictvím měl mladý urozenec ukázat vlastní „*vornehmbe qualiteten*.“ Právě toto ocenění mohlo být pro mladého šlechtice dostatečným zadostiučiněním za mnohaletou marnou snahu proniknout do některého z vyšších dvorských úřadů. Na závěr jednoho z dopisů však vyřkl varování, aby urozenec v žádném případě neusnul na vavřínech a nijak neslevoval z nastoupeného kursu, neboť nepřátelé čekali na jakékoliv zakolísání.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁸ „*In ubrig khann ich nit genug sagen, wie schön die Lancerote der von Eril thuet, haben gestern beysamen gessen, baden auch oft mit einander heimblich und in der stelle, das also in der apparentz, wann es auch von herzen gehet, undt diesen weibern der fried gehofft.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z 27. října 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 763-766. Srov. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 74.

¹¹⁷⁹ „*Inmittelst aber will man dahie diese consequenz formiren, weilen derbey in toppi so gleich zu anfang Ihrer Kayserlichen Majestätt dahinkunfft entsehen, daß dergleichen mehrers hernach folgen dörrfften, undt khan ich mir wohl einbilden, wie über Eure Fürstliche Gnade bey diesem handel werde gewessen sein, das ist aber das beste, daß sy ihnen vermittels dero hohe prudenz gahr leicht hiraus zuhelff wissen.*“ Dopis Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. ledna 1667. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 735-736.

¹¹⁸⁰ O tom psaní Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. ledna 1667: „*Wie hoch man aber die bey diesen encuentro von Eur Fürstlichen Gnade bezeigte destreza dahie aestimiret undt die donderbahre madureca dero hohen prudenz applaudiret, kan Eur Fürstlichen Gnade ich nit gnugsamb beschreiben, ...*“ TAMTÉŽ, fol. 737-740.

¹¹⁸¹ „*... noch mich zur gnüge darüber erfrauen, insonderheit, weillen Eur Fürstliche Gnade in seitheriger bedienung Ihrer Kayserlichen Majestätt unser Allernädigsten Frauen dahir ein solche prob dero vornehmben qualiteten dargethan, dass man sich durchgehents satisfatto darüber bezeigen thuet, undt ich meines theils wunsche von grundt des herzens, dass Euer Fürstliche Gnade diesen hirdurch erworbenen so ansehnlichen applausum nicht allein bestendig erhalten, sondern auch vermittelst beharrlicher continuation denselben von tag zu tag, weilens vermehren mögen, wie ich dan auch daran gahr kein zweiffel trage, mit beynebstiger gehorsamber bitt, dass sie ihro nicht unangenemb fallen lassen wollen, mich von denen etwa weiters sich begebenden dergleichen occurrenzen gnädig advertiren zu lassen.*“ TAMTÉŽ.

František Eusebius z Pöttingu však razil ještě jednu zajímavou teorii, která se bezprostředně dotýkala Ferdinanda z Ditrichštejna. Všechny osoby, jež nějakým způsobem přispěly k úspěšnému uzavření sňatku Leopolda I. se španělskou infantkou Markétou Terezou, dostatečně osvědčily osobní kvality a schopnosti. Současně se prý ukázalo, že právě ony se těšily neobyčejné Boží milosti, bez které by se nic takového nedalo uskutečnit.¹¹⁸² Všechna vynaložená námaha sloužila pouze „zu vermehrung der glori Gottes, erwitterung des hochlöblichsten erzhaus zu trost undt freude der gesambten christenheit und absonderlich dero landen undt leuthe gedeylich ausschlagen.“¹¹⁸³ Právě optikou této věty měl Ferdinand z Ditrichštejna pohlížet na vlastní osobu a „von sich selbst hoch vernünfftig ermessen.“ Pro samotného Františka Eusebia z Pöttingu znamenaly svatební slavnosti ve Vídni „so erfreulichen success“ a „eine grosse consolation.“¹¹⁸⁴ Z rétoriky těchto řádků vyplývá, že si zcela otevřeně uvědomoval vlastní podíl na uzavření sňatku, a očekával, že císař věrnému služebníkovu oplátí poskytnutou námahu zvláštní milostí a přízní.¹¹⁸⁵ Že se ve svých plánech nezklamal, svědčí i skutečnost, že jej Leopold I. hned následujícího roku po sňatku – 1667 – jmenoval svým nejvyšším štolmistrem.¹¹⁸⁶

Ovšem zisk úřadu nejvyššího hofmistra císařovny nepředstavoval vrchol životní dráhy Ferdinanda z Ditrichštejna. Další kariérní postup zaznamenal 14. prosince 1683, kdy jej Leopold I. jmenoval svým nejvyšším hofmistrem.¹¹⁸⁷ Cesta na špici dvorské hierarchie však

¹¹⁸² Srov. také list Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. října 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 75. V podobných intencích se císař vyjadřoval i v dopisech, které adresoval Janu Adolfovi ze Schwarzenberku: „Wirdt ein also noch von der instruction reden undt solche zum standt bringen, zumalen ist zeit zue sehen zu thuen et armis et negotiis, mit meinem willen soll ich nit zu grund gehen, wann es Gottes willen so wehre, müeste es wenigst gloriose sein und das alda die meinige mit mir stehen.“ Blíže nedatovaná kopie listu Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z roku 1683. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 249-250.

¹¹⁸³ Dopis Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. ledna 1667. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 737-740.

¹¹⁸⁴ TAMTÉŽ. Srov. J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 244.

¹¹⁸⁵ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Spagna, sign. 133-134; A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*, s. 352; TÝŽ, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, s. 268-270; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 185; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 52-53. K tomu také dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 9. prosince 1666: „Weilen ich just eben jetzo in procinctu bin, ein eignen Courier hineinzuschicken, um parte zu geben wegen glücklicher Ankunft meiner allerliebsten Gemahlin und des erfolgten Beilagers, so will auch Euch zugleich versichert und gnädigst versprochen haben, [die] Euerseits dabei bezeigte besondere Dexterität, Sorg und Fleiß bei aller Gelegenheit zu erkennen und auf Euer mir besonders angenehmes und getreues Haus niemalen zu vergessen.“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 264.

¹¹⁸⁶ K tomu také relace papežského nuncia ve Vídni ze 4. června 1673. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 192, fol. 297. T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 297; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 321.

¹¹⁸⁷ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1463, kart. 352. O tom také relace papežského nuncia ve Vídni ze 14. prosince 1683: „Il principe di Dietrichstein maggiordomo dell'imperatrice regnante fu domenica passata dichiarato maggiordomo maggiore dell'imperatore, e la carica che lascia non è ancora proveduta.“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 207, fol. 994. T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die*

nebyla ve srovnání s pokusy o proniknutí do vyšších dvorských úřadů ve druhé polovině padesátých a první půli šedesátých let 17. století tak složitá.¹¹⁸⁸ Roku 1683 již tolik nepotřeboval široce rozvětvenou protekcionistickou síť, která měla urozeníci zajistit vyhlédnutý úřad.¹¹⁸⁹ Protože trvale pobýval v bezprostředním okolí císařského páru a osobně se podílel na důležitých politických rozhodnutích, sám mohl účinně vystupovat ve svůj prospěch a hájit vlastní zájmy. Z osobních zápisků Ferdinanda z Ditrichštejna sice vyplývá, že se mu takové pocty dostalo jako odměna za dlouholetou a věrnou službu habsburskému rodu.¹¹⁹⁰ Přesto ani v tomto případě kníže neponechal nic náhodě a získal na svoji stranu dvě nejvlivnější osoby u císařského dvora. Podle mínění samotného šlechtice se největší měrou podílela na jeho dalším úředním postupu třetí manželka Leopolda I. – Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská.¹¹⁹¹ Právě každodenní přístup do pokojů panovnice a časté hovory s ní nabízely dostatečný prostor k ozřejmění vlastních kariérních plánů, k případné žádosti o intervenci.¹¹⁹² Důležitou roli v ovlivňování myšlenkových pochodů a formování konečného rozhodnutí panovníka sehrál také vídeňský biskup Emerich Sinelli.¹¹⁹³ Protože Ferdinand z Ditrichštejna patřil k častým návštěvníkům biskupského paláce, právě tento blízký důvěrník

österreichische Zentralverwaltung I/1, s. 276; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 788.

¹¹⁸⁸ A. WINTERLING, *Der Fürstenhof*, s. 37; Ulf Christian EWERT, *Sozialer Tausch bei Hofe. Eine Skizze des Erklärungspotentials der Neuen Institutionenökonomik*, in: R. Butz – J. Hirschbiegel – D. Willoweit (edd.), *Hof und Theorie*, s. 55-75; J. HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion*, s. 36.

¹¹⁸⁹ L. HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten*, s. 84-85.

¹¹⁹⁰ „... hierauff ist herr oberstcammerer und ich nach ihme in die ritterstuben gangen und beede under dem baldachin gestanden, er fienge an das Ihr Mayestät in ansehung meiner voraeltern und den meinigen gelaister treuen diensten zumb obersthofmeister resolvirt hetten, ...“ O tom zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ ze 14. prosince 1683. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319.

¹¹⁹¹ Srov. také zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ z 15. prosince 1683, kdy „*interrogavit me Episcopus [Emerich Sinelli], ob ich bedenkhe hette Ihr Majestät der kayserin zu bedienen, bis meinen successor erkläre wurde, ego das ich ans mir für ein grose gnadt hielte.*“ TAMTÉŽ. Právě Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská potvrdila Ferdinandovi z Ditrichštejna s několikadenním předstihem, že se Leopold I. rozhodl jmenovat knížete z Ditrichštejna svým nejvyšším hofmistrem: „*Mane Imperatrici cum humillissima reservatione accessus, quem mihi clementissime confirmavit.*“ Zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ ze 4. prosince 1683. TAMTÉŽ.

¹¹⁹² Jakým směrem se odvíjel takový rozhovor panovnice s jejím nejvyšším hofmistrem, vypovídají zápisky v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 25. dubna či 2. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sbíрка rukopisů č. 21 (158), sign 19 červená. Srov. B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 200; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 105-106.

¹¹⁹³ Gaëtan GUILLOT, *La Père Emerich. Religieux des Frères Mineurs Capucins. Evêque de Vienne (Autriche) et Ministre de l'Empereur Léopold Ier (1659-1685). D'après des documents inédits*, *Etudes Franciscaines* 17, 1907, s. 641-658; P. Cherubin KOLLER, *Emmerich Sinelli, O.M.Cap. Der erste Bischof Deutschlands aus dem Kapuzinerorden – Fürstbischof von Wien*, in: *Franziskus-Jubiläums-Kalender*, Linz 1927, s. 73-88; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 175-178.

císaře¹¹⁹⁴ odhalil knížeti s dvanáctidenním předstihem – 2. prosince 1683 – záměr Leopolda I. ustanovit „*me aulae Praefectum*.“¹¹⁹⁵

Ačkoliv se Ferdinand z Ditrichštejna propracoval roku 1683 na vrchol hierarchie císařského dvora, přesto jeho mocenské postavení nebylo tak silné jako v případě nejvyšších hofmistrů v prvních dvou desetiletích vlády Leopolda I. – Jana Ferdinanda Portiy a Václava Eusebia z Lobkovic.¹¹⁹⁶ Právě Jan Ferdinand Portia působil již od útlého mládí v čele dvora tohoto barokního Habsburka, který si postupně ke svému služebníkovvi vypěstoval úzký osobní vztah.¹¹⁹⁷ Z úřadu **nejvyššího hofmistra** a současně **prvního ministra** příslušela šlechtici původem z Kraňska dominantní role, „*daß ihr von allen rathen den vorzug und preeminenz, alß eltester gehaimber rath haben sollett*.“¹¹⁹⁸ Jeho mocenská pozice se ještě upevnila smrtí arciknížete Leopolda Viléma 20. listopadu 1662, neboť strýc Leopolda I. si udržoval rozhodující vliv především v zahraničně politických otázkách.¹¹⁹⁹ Ne nadarmo cizí vyslanci v metropoli habsburského soustátí označovali knížete Portiu za „všemocného ministra,“ jehož radám mladý císař rád a vždy naslouchal.¹²⁰⁰ Když se od roku 1659 začaly u nejvyššího hofmistra objevovat příznaky stále se zhoršující choroby, vyrojily se první

¹¹⁹⁴ O důvěrných vazbách Leopolda I. k Emerichu Sinellimu vypovídá vzájemná korespondence, jejíž část vydala H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.* K tomu také R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 165-166; P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*, s. 255; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 845-846.

¹¹⁹⁵ „*Nachmittag apud Episcopum gewesen, qui mihi dixit, das er mir per litteras, welche ich nit empfangen, intentionem cesarii inseruirt hette cum clausula secreti usque ad publicationem*.“ Zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ z 2. prosince 1683. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1180, kart. 319.

¹¹⁹⁶ M. DVORÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 32; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*.

¹¹⁹⁷ „*Wie woll fast alle hoche Potendaten, ia fast ein ieder, der nur ein Hauswösen hat, under andern einen Diener hat, deme er mehr alä Andern Vertrauet und dessen mainung und Rath er mehrers schezet und solches ganz billich. wouer er ihm mehrere threu, fleiß, verstandt und erfahrungheit in dennen ihme gelaisten Diensten erweisen hat ...*“ W. EYMER (ed.), *Gutachten*, s. 23-24.

¹¹⁹⁸ List Leopolda I. Janu Ferdinandovi Portiovi z června 1657. Citováno podle S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 317. Srov. také relace benátského vyslance u císařského vyslance ve Vídni Giovanni Battisty Nanniho z 23. června 1657. A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 31-32. Srov. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiatuerberichte*, s. 70; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 32-37; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 140; Laurence W. B. BROCKLISS, *Concluding remarks: The anatomy of the minister-favourite*, in: John H. Elliott – Laurence W. B. Brickliss (edd.), *The World of the Favourite*, New Haven-London 1999, s. 279-309, zde s. 301-302.

¹¹⁹⁹ O vlivu arciknížete Leopolda Viléma na politické rozhodování u císařského dvora ve Vídni v prvních letech vlády Leopolda I. více J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 32, 51-52; A. LEVINSON (ed.), *Nuntiatuerberichte*, s. 199; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 159-172; J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 205. Srov. také „*Diarium sied des kaysers Ferdinandi III zu genommener schwerer krankheit und erfolgeren Leidigen dondes fall 1657*.“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 365.

¹²⁰⁰ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 33 a 58; A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 31-32; A. LEVINSON (ed.), *Nuntiatuerberichte* I, s. 70 a 77; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 95. O vlivu Jana Ferdinanda Portiy také list Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. května 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1996, kart. 504, fol. 478-479. Srov. také G. E. RINCK, *Leopolds des Großen Leben* II, s. 117-118.

spekulace o tom, kdo nahradí nemocného urozence.¹²⁰¹ Někteří diplomaté razili teorii, že by se Leopold I. mohl pokusit oprostít od vlivu svých rádců a převzít otěže vlády do vlastních rukou.¹²⁰²

Když v polovině února 1665 Jan Ferdinand Portia skutečně zemřel, jmenoval Leopold I. jeho nástupcem v úřadu nejvyššího hofmistra Václava Eusebia z Lobkovic; současně mu však upřel titul prvního ministra.¹²⁰³ Důvody, které panovníka vedly k tomu „*eigner primado selbst zu sein*“, ozřejmil v dopise z 18. února 1665 adresovaném císařskému vyslanci v Madridu Františku Eusebiovi z Pöttingu: „*1° bin ich noch jung und kann wohl arbeiten, 2° bleibe ich Herr und kann ein ander nit vantiren, dass alle von ihm dependire, 3° kann ich es bessere verantworten, dann alles ich mir selbst attribuiren muess.*“¹²⁰⁴ Tímto krokem se císař odhodlal formálně oprostít od dominantního vlivu nejvyššího hofmistra, jenž z pozice prvního ministra vedl zasedání poradních orgánů panovníka – tajné rady a tajné konference a jednotlivá usnesení zprostředkovával vladaři.¹²⁰⁵ Leopold I. si chtěl udržet větší osobní přehled o aktuálním politickém dění, stále více zasahovat do procesu rozhodování a nedělit se s nikým o tuto výsadu a omezit roli prvního ministra jako prostředníka, který se částečně podílel na výkonu moci.¹²⁰⁶

¹²⁰¹ „*Il Conte di Portia hà il primo posto. Lessercita con placidezza. ... La mole de negotij, letà sua, qualche indispositione, mà sopra tutto il non hauer alcuno di chi fidarsi, et da ogni parte uedersi tese le emulationi, et l'insidie di Corte, lo rende in tutto cosi cauto e circonspetto, che se gl'imputa irresolutione, e fredezza.*“ Relace benátských vyslanců ve Vídni Nicolò Sagredy a Giovanni Battisty Naniho ze 4. září 1659. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 32-33. Srov. také zpráva papežského nuncia Carla Caraffy z 5. července 1664. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturberichte I*, s. 226-227.

¹²⁰² Francouzský rezident v metropoli habsburského soustátí Jacques Bretel Chevalier de Grémonville oznámil do Paříže, že Leopold I. bude po smrti Jana Ferdinanda Portiy po vzoru Ludvíka XIV. vládnout sám, bez prvního ministra. J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 42; TÝŽ, *Les Francais à Vienne au XVIIe siècle*, Études germaniques 37, 1982, s. 305-328, zde s. 326; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 153. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 390-391; TÝŽ, *Die Ersten Minister*, s. 318-319.

¹²⁰³ K tomu také dopis Julia Friedricha Bucelleniho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. února 1665: „*L'ordinario passato hò dato raguaglio a Vostra Eccellenza della morte del signor principe di Portia, hora questo le porto l'avis del successore, chi e lsignor principe di Lobkowitz dichiarato hieri l'altro da Sua Maestà Cesarea per maggiordomo maggiore e come tale è stato, hieri mattina instalato, mà la direttione del consiglio di stato in mane penes augustissimum.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 90, kart. 27, s. f. M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 32; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 105; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 319-322.

¹²⁰⁴ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 105. O tom také A. F. PRIBRAM, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, s. 268; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 39-42; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 237-238. V podobných intencích se Leopold I. vyjádřil o dvě desetiletí později – 28. listopadu 1688 – v listě adresovaném Františku Oldřichu Kinskému, když napsal, že to je jeho způsob vlády „*einige Geschäfte durch diese undt andere wiederum durch jene bearbeiten zu lassen.*“ HHStA Wien, Grosse Korrespondenz, kart. 63/2, svazek dopisů 1683-1691, fol. 122.

¹²⁰⁵ Navíc císařští vyslanci u jednotlivých evropských dvorů adresovali své zprávy Janu Ferdinandovi Portiovi, ne panovníkovi. Nejvyšší hofmistr je vyhodnocoval a následně předával Leopoldu I. k prostudování. S nástupem Václava Eusebia z Lobkovic do úřadu se tato praxe změnila. Diplomáté ve službách Habsburků začali adresovat vyhotovené relace přímo vladaři. Poté záleželo pouze na něm, zda jejich znění sdělil dalším osobám. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 95.

¹²⁰⁶ TÝŽ, *Die Ersten Minister*, s. 330.

Ovšem Václav Eusebius z Lobkovic si zřetelně uvědomoval snahu Leopolda I. zmenšit jeho pravomoce. Okamžitě se ohradil proti záměru vladaře a naléhal, aby panovník co nejdříve vydal dekret, v němž by mu přiznal titul prvního ministra.¹²⁰⁷ Pokud císař nechtěl v očích raně novověké společnosti veřejně přiznat svou porážku, musel odolat tlaku nejvyššího hofmistra. Proto vydal ústní slib, že někdy v budoucnu ustanoví urozence „*als mein primus minister und Oberster Hofmeister*.“¹²⁰⁸ Ačkoliv Václav Eusebius z Lobkovic neustále pobízel Leopolda I., ten protahoval vystavení jmenovacího dekretu a nikdy jej nenechal vyhotovit. Přestože šlechtic českého původu nedosáhl titul prvního ministra, pravomoce, jež získal, byly stejné jako u Jana Ferdinanda Portiy. Již počátkem září 1666 přiznal panovník urozenci první místo a hlas při zasedáních tajné konference i tajné rady.¹²⁰⁹ V případě neúčasti panovníka na zasedáních příslušelo Václavu Eusebiovi z Lobkovic „*direction*“ obou poradních orgánů císaře. Současně však Leopold I. trval na skutečnosti, že toto usnesení zůstane v tajnosti a nikdo další kromě Markéty Terezy Španělské se o něm nedozví.¹²¹⁰

I když panovník upřel nejvyššímu hofmistrovi titul prvního ministra, patřil Václav Eusebius z Lobkovic ve druhé polovině šedesátých a na počátku sedmdesátých let 17. století k nejmocnějším osobám u vídeňského dvora.¹²¹¹ Ve svých rukou soustředil téměř stejnou moc jako předchůdce v úřadě Jan Ferdinand Portia. Jeho jmenováním však Leopold I. nastartoval proces regulace politického vlivu nejvyššího dvorského úředníka. Od konce šedesátých let 17. věku přešel do protiútku a systematicky se snažil rozdělit politickou odpovědnost mezi

¹²⁰⁷ Srov. například list Leopolda I. Václavu Eusebiovi z Lobkovic z 10. prosince 1669. M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 32; G. MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, s. 483; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 321-322.

¹²⁰⁸ TAMTÉŽ.

¹²⁰⁹ J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 204.

¹²¹⁰ O tom dopis Leopolda I. Václavu Eusebiovi z Lobkovic ze 6. září 1666: „... *als habe ich hiemit Euch diese absonderliche Gnade thuen wollen, dass sobald der Fürst von Auersperg [Jan Weikard z Auersperku] von Ihr päpstlichen Heiligkeit zu dem Cardinalat declarirt sein wird, ich sodann alsobald ipso facto declariren und resolviren werde, dass Ihr im geheimen Rath und anderen Conferentien me presente das erste votum, in meiner Abwesenheit aber die Direction haben sollet. Dessen ich Euch hiemit zu Euerer Consolation gnädigst versichern und dabei ersuchen wollen, dass Ihr von dieser meiner Versicherung keiner lebenden Seele etwas sagen, noch selbige einem Menschen weisen sollet, weilen ich es absonderlich verlange, auch mein Dienst es also erfordert, wie dann hievon Niemand weiss, als Ich, die Kaiserin und Ihr.*“ M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 19. To, že Leopold I. přiznal Václavu Eusebiovi z Lobkovic první místo a hlas při zasedání poradních orgánů panovníka, zopakoval ještě několikrát ve svých dopisech. O tom například psaní Leopolda I. Václavu Eusebiovi z Lobkovic z 27. března 1668 a 10. prosince 1669. TAMTÉŽ, s. 24 a 32. K tomu také několik dopisů Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z let 1666 a 1667. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 357. Srov. relace vyslance nizozemských stavů ve Vídni Hamela Bruynincxe z 10. 1671. G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten I.*, s. 24. K tomu také S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 319-320; J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 238.

¹²¹¹ K tomu závěrečná relace benátského vyslance ve Vídni Marina Zorzi z 19. ledna 1671. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II.*, s. 130-131; A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 278-279.

více osob.¹²¹² Právě v té době začal na úkor nejvyššího hofmistra posilovat své mocenské postavení vídeňský biskup Emerich Sinelli.¹²¹³ Po odstranění Václava Eusebia z Lobkovic roku 1674 a nástupu Jana Maxmiliána z Lamberku koncem června 1675 se již žádný další „*praefectus aulae*“ nemohl pochlubit takovou mocí jako Jan Ferdinand Portia a Václav Eusebius z Lobkovic.¹²¹⁴ Politický vliv jednotlivých urozců se odvíjel od intenzity jejich vztahu s císařem. Z početné skupiny dvořanů se postupně vydělila úzce ohraničená skupina osob, v jejichž čele stáli především nositelé čtyř nejvyšších dvorských úřadů. Šlo o jedince zcela loajální vůči císaři. Tito urozcenci se téměř každodenně stýkali s panovníkem, popřípadě s ním vedli čilou osobní korespondenci, a rozhodující měrou se podíleli na řízení vnitřní i zahraniční politiky podunajské monarchie.¹²¹⁵

Důležitou roli v tomto dlouhodobém procesu sehrála také restrukturalizace způsobu rozhodování na císařském dvoru. Leopold I. po roce 1683 snížil význam svého poradního orgánu – tajné konference – tím, že nechal vytvořit jednotlivé specializované komise, které se zabývaly jedním konkrétním úkolem.¹²¹⁶ Důležití rádci panovníka však zůstali napojeni do procesu rozhodování; jejich nálezy a kolektivní „votum“ dávaly základ pro konečné usnesení císaře. Tím, že Leopold I. vyloučil jakoukoliv diskusi a omezil intriky, významným

¹²¹² Srov. ironický komentář Václava Eusebia z Lobkovic k zisku úřadu nejvyššího hofmistra císaře a následným třenicím s některými dalšími vlivnými dvořany z 26. února 1665: „... *wer obristhofmeister werden will, der mues zuvor dreÿ berg steigen, der erste ist sehr hoch, und heisset Aursperg [Jan Weikard z Auersperku], der ander etwas geringers und heisset Schwarzenberg [Jan Adolf ze Schwarzenberku], der dritte scheinert noch geringer aber steinig undt heisset Lamberg [Jan Maxmilián z Lamberku], hernach mues er erst durch ein langes dorff, Sinzendorff [Jan Jáchym ze Sinzendorfu nebo Jiří Ludvík ze Sinzendorfu] genannt, als dan khombt er auf eine Ebene oder zehen weeg Gonzaga [Hannibal Gonzaga] auf welchen er sich von denen dort herumb befindlichen Weissenwolff [David Ungnad z Weissenwolffu] zu hüetten ... und also ist Sagan obrist hoffmaister worden.*“ Citováno podle M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 482.

¹²¹³ O vzrůstu významu osoby Emericha Sinelliho vypovídají listy Leopolda I. Václavu Eusebiovi z Lobkovic, v nichž panovník stále častěji naznačoval, že s vídeňským biskupem konzultoval různé politické otázky. M. DVORÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 25-50; A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 216. Srov. také relace papežského nuncia ve Vídni Francesca Buonvisiho z 8. ledna 1673: „*In questa corte non vi è altro forame da far penetrare qualche cosa con liberta e strappare qualche risoluzione che per mezzo di questo frate, per il che è necessario il tenerlo bene affetto et animato.*“ A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreberichte II*, s. 141. K tomu rovněž H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Leopolds I.*; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 52-54; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 204-205; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 322-323.

¹²¹⁴ A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 410-419; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 47-48; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 155. Srov. také vlastoruční poznámky Jana Adolfa ze Schwarzenberku ze zasedání tajné konference uložené v SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, fasc. 364. K nástupu Jana Maxmiliána z Lamberku do úřadu nejvyššího hofmistra více list Leopolda I. Emerichu Sinellimu z 28. června 1675: „*Juxta V. R. opinionem et consilium iussi heri cancellario aulico, ut hodie meo nomine comiti de Lamberg notificaret me eundem in supremum aulae praefectum accepisse et quod cras debeat juramentum praestare ac perendie per principem a Dietrichstein fieri installatio.*“ H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 168. Srov. A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 216; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 105.

¹²¹⁵ P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*.

¹²¹⁶ O této skutečnosti vypovídá také „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ a účast knížete Ferdinanda z Ditrichštejna na zasedání jednotlivých komisí. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319. J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 55; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 391-392; TÝŽ, *Die Ersten Minister*, s. 327-329.

způsobem zkrátil zdlouhavou byrokratickou proceduru hledání řešení různých politických záležitostí. Za pomoci „panování z kabinetu“ zcela převzal do svých rukou otěže vlády v habsburském mnohonárodnostním státě.¹²¹⁷

Za této složité situace vstupoval na místo nejvyššího hofmistra v prosinci 1683 Ferdinand z Ditrichštejna.¹²¹⁸ Nejvyššímu dvorskému úředníkovi sice připadlo na základě dvorského ceremoniálu první místo v této mocenské struktuře, současně řídil také zasedání tajné konference a tajné rady.¹²¹⁹ Přesto mu toto vynikající postavení nezajišťovalo vedoucí roli. O ní se musel dělit s dalšími osobami – především vídeňským biskupem Emerichem Sinellim, dvorským kancléřem Theodorem Atletem Jindřichem ze Stratmannu a kancléřem Království českému Františkem Oldřichem Kinským, kteří společně s ním patřili k blízkým a vlivným rádcům panovníka.¹²²⁰ Z korespondence Leopolda I. vyplývá, že dominantní pozici Ferdinanda z Ditrichštejna na špici hierarchie císařského dvora si nikdo z dvořanů či úředníků centrálních správních orgánů podunajské monarchie ani náznakem nedovolil zpochybnit.¹²²¹ Ovšem v průběhu zasedání tajné konference čas od času docházelo k případům, kdy členové tohoto poradního aparátu vladaře neprokazovali „*directori*“ dostatečný respekt a pokoušeli se narušit jeho předsednictví.¹²²² Jako by chtěli naznačit, že v úzkém okruhu rádců platil

¹²¹⁷ „Keinen Premierminister hat er zuletzt nicht gehabt, welches einige für einen Fehler halten wollen, weil dadurch viel Geschäfte verabsäumt worden, indem der Kayser in seinen Verrichtungen sehr langsam und bedächtig und demnach alles selbst annehmen und anhören wollte. Graf Kinski, welcher schon oft erwähnt worden, konnte zwar wegen seiner capacite und hochachtung bey dem Kayser für einen paßiren, in der That aber war doch seine Verrichtung nicht auf die art eines Premierministers eingerichtet.“ E. G. RINCK, *Leopold des Grossen Röm. Kaisers wunderwürdiges Leben*, s. 147. Srov. S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 329.

¹²¹⁸ J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 55-56; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 141-142.

¹²¹⁹ Srov. dekret Leopolda I., jehož prostřednictvím jmenoval Ferdinanda z Ditrichštejna svým nejvyšším hofmistrem a členem tajné konference. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1463, kart. 352, fol. 1-2. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220-221; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181-182. K postavení nejvyššího hofmistra císaře a jeho pravomocím blíže také seznam hofštátů z roku 1683: „Die vornehmsten geschäften der hoffstatt Ihr Kayserlichen Mayestät ist die obristhoffmeisterstell. Diser hat die mühewaltung über sich der gantzen hoffstatt. Und schafft allen andern, wan er schon den titl nit hette, von dem ersten minister. Mit den allen ist er einweg alß den andern director des geheimben raths und gehet vor allen ministern.“ ÖNB, Cod. 1849, fol. 5. Srov. S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 322, pozn. 17. O tom také J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 40; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 151-152.

¹²²⁰ Zejména z rétoriky osobních listů Leopolda I. Emerichu Sinellimu vyplývá, že právě vídeňský biskup se těšil bezmezné důvěře panovníka. H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 328. Srov. také četné zápisky v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319; J. BÉRENGER, *La conférence secrète.*

¹²²¹ Srov. dopis Leopolda I. Františku Oldřichu Kinskému z 21. listopadu 1685: „Also habe ich dem fürsten von Dittrichstein, meinem obristen hofmeister befohlen, solche wichtige materi mit einigen räthen in geheimb zu deliberiren, unter welchen ihr auch seyt.“ HHStA, Grosse Korrespondenz, kart. 63/2, svazek dopisů 1683-1691, fol. 88.

¹²²² Srov. relace benátského vyslance ve Vídni Domenica Contarinioho z 29. listopadu 1685: „De Ministri principali non u'era, sin alla mia partenza, chi sormontasse nella Cesarea distintione, doppo morto il Vescovo di Vienna Capuccino [Emerich Sinelli], che possedeua l'arbitrio della Maestà Sua. Sono rimasti nella Conferenza segreta il Principe di Diecristain Maggiord'huomo Maggiore [Ferdinand z Ditrichštejna], soggetto di bontà, et integerimi costumi: Il Cameriere Maggiore pur Prencipe di Diecristain [Gundakar z Dietrichsteina] antico Cortegiano dell'Imperatore sin dalla sua fanciullezza, per la sua bontà molto amato da Cesare: Il Conte

pouze za jednoho z „řadových ministrů.“¹²²³ V takových případech kníže z Ditrichštejna neváhal a žádal panovníka, aby sjednal okamžitou nápravu.¹²²⁴

*di Kinigsegg Vice Cancelliere dell'Imperio [Leopold Vilém z Königsegg], uomo di grande esperienza, e ualore, mà reso impotente dalla crudeltà della podagra; è però il meglio, che nelle Consulte habbi Cesare: Il Cancellier di Corte Baron Stratman [Theodor Atlet Jindřich ze Stratmannu], ... Al presente non hà la M[ae]tà Sua alcun uecchio Ministro, leuato il Kinigsegg; morto il Prencipe di Suortzburg [Jan Adolf ze Schwarzenberku]; Il Conte Martinitz Burgrauio di Bohemia [Bernard Ignác z Martinic]; Il Conte di Zinzendorf Maggiord'huomo maggiore [Albrecht ze Zinzendorfu]; Il Conte Nostitz Cancellier di Bohemia [Jan Hertvík z Nostic], e l'Occher [Jan Pavel Hoher].“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 250-251. K tomu také níže, kapitola „Spory v tajné radě.“*

¹²²³ „... ist mir leid, daß ein oder anderer rath nicht in terminis bleibet, so wohl auch nit mein intention ist, indeme ich allweg will, daß in denen conferenzen die bishörige ordnung und der gebührende respect dem directori gehalten wird.“ List Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. října 1687. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 325, kart. 111, fol. 402. S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 327-328. Srov. M. BRAUBACH, *Prinz Eugen I*, s. 301; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 43-44.

¹²²⁴ Srov. koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Leopoldu I. ze 4. září 1694. MZA Brno G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 85, kart. 26, fol. 24-25. Více k tomu také v následující kapitole.

VI. Raně novověký šlechtic a komunikační praxe

Předchozí kapitola, v níž se Ferdinand z Ditrichštejna postupně propracovával až na samotný vrchol hierarchie císařského dvora, sice naznačuje spletitou a strmou cestu uroence ze zemské správy do bezprostřední blízkosti panovnické rodiny, současně však podává jasné svědectví ještě o jedné neméně důležité skutečnosti. Mladý šlechtic si začal s přibývajícím věkem čím dál více uvědomovat, že kromě vynikající pověsti dietrichsteinského domu i jeho těsných vazeb k příslušníkům habsburského rodu hráli rozhodující roli při snaze pevně zakotvit ve struktuře vídeňského dvora vlivní přímluvci, kteří přicházeli do každodenního styku s vladařem – významní dvorští hodnostáři nebo důvěrníci Leopolda I. Bez pomoci Hannibala Gonzagy, Jana Maxmiliána z Lamberku, Václava Eusebia z Lobkovic, Bernarda Ignáce z Martinic a Františka Eusebia z Pöttingu by Ferdinand z Ditrichštejna pravděpodobně jen stěží přesunul těžiště své veřejné kariéry do Vídně a pronikl na místo nejvyššího hofmistra císaře.¹²²⁵ Aby dokázal navázat kontakt s těmito jedinci, musel se dobře orientovat ve složité spleti vzájemných vztahů mezi těmito osobami, neustále si udržovat vynikající povědomí o rozložení mocenských sil u panovnického dvora a dostatečný přehled o každodenním životě metropole habsburského soustátí.¹²²⁶

I z toho důvodu hrála zásadní roli v životě budoucího raně novověkého dvořana komunikace.¹²²⁷ Přístup k informacím symbolizoval v očích šlechticů nezbytný předpoklad pro úspěšné „nastartování“ a následné vykonávání kariéry. Urozenec nesměl v žádném případě vůči svému blízkému či vzdálenému okolí vystupovat pasivně, ale aktivně

¹²²⁵ O. KVĚTOŇOVÁ-KLÍMOVÁ, *Styky Bohuslava Balbína*, s. 505-511. Srov. také níže.

¹²²⁶ S. SIENELL, *Die Wiener Hofstaate*, s. 90. K informačním sítím velmožů druhé poloviny 16. a první třetiny 17. století, zejména pánů z Hradce, Vratislava z Pernštejna, posledních Rožmberků, Zdenka Lva z Rožmitálu či Karla staršího ze Žerotína srov. Zdeněk ŠIMEČEK, *Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století*, in: Zdenka Veselá (ed.), *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II*, Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Brně 3.-5. 11. 1975, Praha 1977, s. 313-360; Jaroslav PÁNEK, *Prag und Olmütz: Die Herausbildung einer konfessionell-politischen und kulturellen Achse in der rudolfínischen Zeit*, in: L. Konečný – B. Muchka – B. Bukovinská – I. Muchka (edd.), *Rudolf II.*, s. 70-74; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997, s. 162-165; Václav BŮŽEK, *Říšské město Norimberk a české země v předbělohorské době. Stav a perspektivy studia*, FHB 18, 1997, s. 19-70; TÝŽ, *Vratislav z Pernštejna mezi Prahou, Litomyšl a Vídní. Ke zpravodajskému přínosu listů české a moravské šlechty*, SPVA 8, 2000, s. 24-36; TÝŽ, *Mezi Bečovem, Wildbergem a Norimberkem. Příspěvek ke komunikaci českých stavů se zahraničím ve čtyřicátých letech 16. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie, Pardubice-Praha 1999*, s. 65-80; S. C. PILS, *Hof/Tratsch*; TÁŽ, *Schreiben über Stadt*; A. CATALANO, *Ernst Adalbert von Harrach tra Roma e Vienna*, s. 305-330; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 257-298. Ke komunikačním možnostem uroenců z českých zemí v první polovině 18. století také R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi*.

¹²²⁷ K významu komunikace pro raně novověké uroence více Niklas LUHMANN, *Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1980, s. 72-161; Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, ZHF 31, 2004, s. 489-527; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 236-243; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 246-247.

se zapojovat do vzájemné výměny zpráv. Hlavní motivací k vedení komunikace představovala touha po získávání novinek a vytvoření si podrobného obrazu o aktuálním dění v různých částech habsburské monarchie či evropského kontinentu.¹²²⁸ Prostřednictvím přijímaných údajů poznával velmož přilehlé i vzdálené oblasti, pomocí nich se orientoval v leckdy nepřehledném světě. Právě přenos informací od jedince nebo skupiny k jiným tvořil nezbytný základ všech sociálních interakcí.¹²²⁹ Čilá výměna dat mezi osobami i zájmovými uskupeními probíhala prostřednictvím dvou základních komunikačních technik – písemné a ústní.¹²³⁰

Páteří každého společenství byla síť komunikace jeho členů v sociálním předivu vztahů, které pokrývalo určité území. Hranice společenství sice vytyčovala vzdálenost, ovšem písemná interakce mohla onu překážku snadno překlenout.¹²³¹ Na první pohled by se mohlo zdát, že tento druh výměny informací – písemné vyjádření – se nemohl vyrovnat osobnímu

¹²²⁸ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 36. Srov. Kristina PFARR, *Die Neue Zeitung: empirische Untersuchung eines Informationsmediums der Frühen Neuzeit besonderer Berücksichtigung der Gewaltdarstellungen*, Mainz 1994. Ona touha po poznání neznámého, po informacích se odrážela ve šlechtické korespondenci tím častěji, jak žádali své komunikační partnery o přízeň a další vedení písemné interakce. O této skutečnosti vypovídá dopis Jana Adolfa ze Schwarzenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 7. července 1680, kdy císař pobýval na pozvání knížete z Ditrichštejna na jeho panství v Mikulově: „..., *darumb bitte ich in sehr gebrachten vertrauen und unter so lieber rosa mich per species zu berichten und offen herz ich an hand zu geben, was bey solcher occasion zu thuen seye, wehn man und womit regaliren, wehn einladen und gastiren solle, alle zu invitiren würde nit wol practicirlich sein.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1934/75, kart. 483, s. f. Také své tchýni Anně Marii z Eggenberku Ferdinand z Ditrichštejna často děkoval za vedení četné korespondence a pravidelné zasílání zpráv z Polska či Římsko-německé říše: „*Gedanke mich gehors umb die communication des brieffs und werde nicht underlasssem nachzudencken, was Eure Gnade weiter convenienz sein möchte, dan ich hiebey nichts anders verlange, als dero wolergehen.*“ Koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Anně Marii z Eggenberku z 13. května 1670. TAMTÉŽ, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 85-86. Také důstojník císařské armády Rudolf Rabatta zdůraznil Ferdinandovi z Ditrichštejna v dopise z 21. srpna 1686, že jeho jediným cílem bylo knížete „*so fundamentaliter in allen informirt*“ a „*mit dem befehl alle meine sentimenti Euren Fürstlichen Gnade mit vollkomener confidenza ... zu entdecken.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 324, kart. 110, fol. 476. K významu vedení komunikace také list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. května 1675. TAMTÉŽ, inv. č. 29, kart. 12, fol. 249-250. Srov. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 240-241; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 278; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 247.

¹²²⁹ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 374-376; A. GIDDENS, *Sociologie*, s. 550.

¹²³⁰ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 136-137; Petr ZIMA, *K antropologii komunikace mluvené a psané*, Lidé města 7, 2002, s. 89-94. Pod termínem písemná komunikační technika chápe autor pouze přenos informací od jedince či skupiny k jiným osobám prostřednictvím korespondence. Zcela stranou ponechává vliv psaných nebo tištěných novin a dobového tisku. K tomu srov. Zdeněk ŠIMEČEK, *Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století*, ČČH 27, 1979, s. 540-572; TÝŽ, *Geschriebene Zeitungen in den böhmischen Ländern um 1600 und ihr Entstehungs- und Rezeptionszusammenhang mit den gedruckten Zeitungen*, in: Elger Blüm – Hermann Gebhart (edd.), *Presse und Geschichte II. Neue Beiträge zur historischen Kommunikationsforschung*, München 1987, s. 71-82; TÝŽ, *Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách*, FHB 11, 1987, s. 287-300; Christian OGGODLER – Karl VOCELKA, *Flugblätter, Flugschriften und periodische Zeitungen*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 860-874; G. DETHLEFS, *Schauplatz Europa; Zsuzsa BARBARICS, Die Sammlungen handschriftlicher Zeitungen in Mittel- und Südostmitteleuropa in der Frühen Neuzeit*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie*, s. 219-244.

¹²³¹ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 138; A. GIDDENS, *Sociologie*, s. 372-377; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 95; P. ZIMA, *K antropologii komunikace*, s. 91; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 246-250.

setkání. Je pravda, že psané slovo v žádném případě nedokázalo nahradit bezprostřední reakci urozců na probíranou látku a nenabízelo tak široký prostor k širší diskusi a rozsáhlejšímu komentáři vlastních postojů.¹²³² Ony schůzky také měly samy o sobě velký sociální význam, neboť se při nich upevňoval vztah mezi dvěma či více jedinci.¹²³³ Na druhou stranu z dopisů šlechticů druhé poloviny 17. století vyplývá, že tento druh komunikace nesymbolizoval v jejich myšlení pouze jakousi náhražku setkání tváří v tvář, ale samotní urozcenci je považovali téměř za plnohodnotnou náhradu.¹²³⁴ Ve svých psaních sice často vyjadřovali touhu po vzájemném setkání. Současně však naznačovali lítost, že služební zaneprázdnění nebo nedostatek času jim nedovolovaly vzdálit se od armády, císařského dvora či zemské vlády a „*gehorsamblich aufzuwarten*“ blízkým a známým. Proto svůj citově zabarvený vztah – svoji náklonnost – a některé další informace osobnějšího rázu začali svěřovat dopisům.¹²³⁵ Právě tento charakteristický rys – důvěrnější sdělení, které se neměl dozvědět nikdo další, se stal důležitým průvodním jevem proměny pohledu šlechticů druhé půle 17. věku na vedení korespondence. V dobovém diskurzu označovali samotní urozcenci tento druh psaní nejčastěji jako „*vertrauliche Briefe*.“¹²³⁶ Záleželo především na subjektivním postoji odesílatele, jaké zprávy považoval za „tajné.“¹²³⁷ Ačkoliv v naprosté většině případů šlo o závažné politické informace, čas od času do epistolografie pronikaly údaje ze soukromého života jednotlivých urozců; rovněž některé z nich nesměly padnout do nepovolaných rukou. Aby se zamezilo případnému porozumění obsahové náplni sdělení, používaly se především v politické

¹²³² K ústní komunikaci podrobněji TAMTÉŽ, s. 250-256.

¹²³³ Wolfgang REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1979, s. 36-37; J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat-Personen*, s. 342-361; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 238-240; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 107.

¹²³⁴ Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 246-251. K významu písemné komunikační techniky a psaných médií více Uwe NEDDERMEYER, *Von der Handschrift zum gedruckten Buch. Schriftlichkeit und Leseinteresse im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Quantitative und qualitative Aspekte*, Wiesbaden 1998.

¹²³⁵ „... undt gleich wie mir nichts lieber gewesen were, als Eure Gnade von Zell aus zue Brug gehorsamblich aufzuwarten, so ist mir hingegen laidt, das es anizo nit wol füglich geschehen kan undt meiner gegenwart bey hoff fast stündtlich vonnöten, ...“ Koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Anně Marii z Eggenberku z 13. května 1670. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 85-86. Srov. reakce kněžny z Eggenberku z 24. května 1670: „*Ich weiß daß Euere Liebe wegen des schwären dienstes und hohen verrichtungen nicht lang von hoff sich entziehen können, wurde also hierdurch, wenn ich deroselben irgend zu erwarten hette, eine märkliche zeit gewonnen.*“ TAMTÉŽ, fol. 83-84. V podobných intencích se také vyjádřil Michael Jan II. z Althannu ve svém dopise, který adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, z 10. listopadu 1665: „*So bin ich aber durch unterschiedliche fürhaltende geschaffen impedirt worden, verhoffe aber mit ehisten mein schuldigkeith zu Brünn abzulegen, die ich entzwischen gottliche obsicht mich aber zu dero beharrlichen fürstlichen gnade unterthenig.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1913/22, kart. 450, s. f. K časovému zaneprázdnění raně novověkých urozců blíže V. BŮŽEK, „*A tak jsem tam dlouho zdržován byl...*“.

¹²³⁶ List císaře Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 9. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. O tom také dopis Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. února 1665. TAMTÉŽ, inv. č. 1913/22, kart. 450, s. f. Srov. Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 248.

¹²³⁷ TAMTÉŽ.

komunikaci šifry nebo zástupné výrazy.¹²³⁸ Ve výjimečných případech dokonce odesílatel adresátovi doporučoval spálit došlou korespondenci a zabránit tak jejímu dalšímu zveřejnění.¹²³⁹

Přes všechny výše snesené argumenty nemohla písemná komunikace v žádném případě nahradit osobní setkání.¹²⁴⁰ Ne nadarmo si Michael Jan II. z Althannu v jednom z dopisů adresovaných Ferdinandovi z Ditrichštejna povzdechl: „*Si quid tu posset confidi litteris, optarem, id paucissimis indigitareretur.*“¹²⁴¹ Protože se ne vždy podařilo zachovat listovní tajemství, mnozí urozenci končili svůj výklad odkazem na budoucí schůzku, při níž si budou moci říci opravdu všechno.¹²⁴² Z toho důvodu oslabuje poznatky získané studiem dochovaných písemných pramenů jedna nezanedbatelná skutečnost. Poněvadž komunikační interakce měla často formu ústního sdělení, dějepisec s jeho obsahem může pracovat pouze potud, pokud o něm byla zachována zpráva v písemné podobě.¹²⁴³ Přesto výzkum osobní korespondence jednotlivých raně novověkých urozenců představuje pro historický výzkum jednu z mála pevných pramenných opor. Právě díky dochovaným souborům dopisů je možné zrekonstruovat komunikační sítě konkrétních šlechticů, naznačit intenzitu vzájemného vztahu mezi odesílatelem a adresátem a poznat obsahovou náplň určitých informačních kanálů.¹²⁴⁴

Avšak význam komunikace nespočíval pouze ve výměně informací, nýbrž také v různých formách vazeb mezi korespondenty. Pokud chtěl urozenec se ctí obhájit své společenské postavení, byl nucen neustále vstupovat do mnohovrstevných vztahů a komunikovat se šlechtici i s ostatními složkami raně novověké společnosti.¹²⁴⁵ Během

¹²³⁸ O tom list Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. června 1684. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 321, kart. 107, s. f. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 241; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 249. K problematice šifrované korespondence více Oskar von MITIS, *Blankette und Chiffren zur italienischen Reise eines kaiserlichen Gesandten 1480*, MIÖG 26, 1905, s. 633-635; Franz STIX, *Zur Geschichte und Organisation der Wiener Geheimen Zifferkanzlei*, MIÖG 51, 1937, s. 131-160; Albin Franz SCHERHAUFER, *Der kaiserliche Dechiffresekretär Johann Joseph von Neuff (1677-1734)*, WGb 17, 1962, s. 46-51. Četné používání přezdivek či zástupných výrazů lze spatřit především v korespondenci Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic s jeho ženou Polyxenou. K jejich podrobné analýze blíže P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, zejména s. 31-33.

¹²³⁹ Například ve svém listě z 1. listopadu 1666 Leopold I. knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna doporučil, aby přiložený dopis hned po přečtení spálil, neboť obsahoval tajné a důvěrné informace. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. Srov. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 58; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 248-249.

¹²⁴⁰ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 138.

¹²⁴¹ List Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. dubna 1665. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1913/22, kart. 450, s. f.

¹²⁴² „... *den diser noticien ligt mir gar voll, dan verzeichnus, ich wann an ich mündtlich dann reden könne.*“ Psaní Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. listopadu 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. Srov. také předchozí poznámka.

¹²⁴³ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 237.

¹²⁴⁴ Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 246-250.

¹²⁴⁵ Lenka BUŠTÍKOVÁ, *Známosti osobností lokální politiky*, Praha 1999, s. 7-8; Heiko DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit – Institutionen und Kulturform*, ZHF 30, 2003, s. 555-590, zde s. 577-578; Felicitas

těchto setkání se musel přesně držet zažitých vzorců chování, v nichž se odrážel jeho sociální statut.¹²⁴⁶ Právě vzájemná interakce, zejména se sobě rovnými, probíhala na několika neformálních úrovních. Šlo o rovinu pokrevního i nepokrevního příbuzenství nebo o zájmově utvořené skupiny, které vnitřně spojovala pouta vzájemné prospěšnosti. Těmto formám kontaktu odpovídá v současném vědeckém diskursu kategorie patronátu a „dobrého přátelství.“¹²⁴⁷ Zakládaly se na vzájemné důvěře, jež měla pro fungování celého systému zásadní význam, a určitých etických pilířích.¹²⁴⁸ Instituce patronátu a „dobrého přátelství“ představovaly nezbytnou součást životního stylu nejurozenější vrstvy raně novověké společnosti. Tyto nestabilní vztahy podléhaly společenským a politickým proměnám. Proto bylo nutné je neustále rozvíjet a upevňovat.¹²⁴⁹

Většina dlouhodobých vztahů mezi dvěma jedinci se zakládala na osobní známosti a alespoň částečných společných cílech.¹²⁵⁰ Sociální interakce v každodenním životě urozenců nebyly v žádném případě totožné, ale odlišovaly se různou mírou intenzity. Zejména společenské postavení konkrétních aktérů komunikace patřilo k hlavním indikátorům vnímání kvality vzájemných pout. V případě panovnického dvora ve Vídni v druhé polovině

BECKER, *Netzwerke vs. Gesamtgesellschaft: ein Gegensatz? Anregungen für Verflechtungsgeschichte*, GuG 30, 2004, s. 314-324, zde s. 315-316.

¹²⁴⁶ Václav BŮŽEK, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách*, OH 3, 1993, s. 287-313; TÝŽ, *Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách*, Pardubice 1995, s. 213-225; TÝŽ, „Páni a přátelé“, s. 242-244; M. HENGERER, *Macht durch Kunst*, s. 352; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 133-134; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 657-678.

¹²⁴⁷ Obecně k tomu W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“*, zejména s. 32-41; TÝŽ, *Amici e creature. Politische Mikrogeschichte der römischen Kurie im 17. Jahrhundert*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 76, 1996, s. 308-334; TÝŽ, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage – Klientel – Beziehungen*, Freiburger Universitätsblätter 139, 1998, s. 127-141; Sharon KETTERING, *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*, New York 1986; Antoni MAĆZAK (ed.), *Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit*, München 1988; Hans Heinrich NOLTE, *Patronage und Klientel: Das Konzept in der Forschung*, in: týž (ed.), *Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz*, Köln-Wien 1989, s. 1-17; R. G. ASCH – A. M. BIRKE (edd.), *Princes, Patronage and the Nobility*; Simon TEUSCHER, *Bekannte – Klienten – Verwandte. Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500*, Köln-Weimar-Wien 1998 (= Norm und Struktur 9); Gabriele JANCKE, *Autobiographie als soziale Praxis. Beziehungskonzepte in Selbstzeugnissen des 15. und 16. Jahrhunderts im deutschsprachigen Raum*, Köln-Weimar-Wien 2002; F. BECKER, *Netzwerke*, s. 325-328; Stefan BRAKENSIEK – Heide WUNDER (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*. K tezímu Heiko Drosteho se velmi kriticky vyjádřili Birgit EMICH – Nicole REINHARDT – Hillard von THIESSEN – Christian WIELAND, *Stand und Perspektiven der Patronageforschung. Zugleich eine Antwort auf Heiko Droste*, ZHF 32, 2005, s. 233-265. Z českých historiků především V. BŮŽEK, *Klientela Pernštejnů*; TÝŽ, „Páni a přátelé“, s. 232, 235-236; TÝŽ, „*Gute Freundschaft*“ – *Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: S. Brakensiek – H. Wunder (edd.), *Ergebene Diener*, s. 79-96; Lenka BUŠŤÍKOVÁ, *Analýza sociálních sítí*, SČ 35, 1999, s. 193-206; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 530-568; Pavel MAREK, *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století*, ČČH 104, 2007, s. 40-89.

¹²⁴⁸ Srov. H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 568-569.

¹²⁴⁹ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 136; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 574.

¹²⁵⁰ F. BECKER, *Netzwerke*, s. 316.

17. a první půli 18. století patřily k nejstabilnějším sociálním vazbám uvnitř této mocenské instituce pouta pokrevního i nepokrevního příbuzenství.¹²⁵¹ Pozice rodiny u panovnického dvora, její vliv a rozvětvené kontakty, které se utvářely na základě promyšlené sňatkové politiky, dávaly urození dostatečnou záruku, že u pokrevně i nepokrevně spřízněných osob vždy nalezne – na rozdíl od přátel a známých – jistou podporu a pomoc.¹²⁵² Dobré přátelství se podle šlechtičny českého původu Zuzany Černínové z Harasova zakládalo na upřímnosti a dobrosrdečnosti.¹²⁵³ Tato forma sociální interakce dodávala šlechtickému jedinci pocit sounáležitosti k určité společenské vrstvě a jistotu, že jej „páni a přátelé“ v případě potřeby podpoří.¹²⁵⁴ Zvláštní druh neformálních vztahů představuje klintelismus či patronát. Jako klientelský vztah je možné označit oboustranně výhodné vazby mezi stavovsky, majetkově či mocensky nerovnými osobami.¹²⁵⁵ Důležitý znak při utváření klientelských pout představovaly společné zájmy, včetně sdílení určitého kulturního systému, a shodný teritoriální původ.¹²⁵⁶ Patron poskytoval klientovi ochranu a pomocnou ruku v kariérním postupu. Naopak klient vykonával pro patrona řadu činností, které spočívaly v předávání zpráv, výměně zdvořilostních listů, darů, vzájemných návštěv a prosazování zájmů svého ochránce.¹²⁵⁷

Ovšem význam instituce „dobrého přátelství“ a patronátu se často překrývaly a jen s velkými obtížemi je lze od sebe zřetelně odlišit.¹²⁵⁸ Právě interakce mezi patronem

¹²⁵¹ Uvnitř skupiny nositelů dvorských úřadů jsou sice rozpoznatelné další mnohočetné vazby, ovšem ty se vzájemně prolétaly. Jejich základem však byla právě příbuzenská pouta. W. REINHARD, *Amici e creature*, s. 333; TÝŽ, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 139. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 92-103; M. HENGERER, *Der Kaiserhof*, s. 496-497, 631; P. MAĀA, *Svět české aristokracie*, s. 657-678.

¹²⁵² W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 130-131; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 74; Leonhard HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten. Minister, Mätressen und Günstlinge am Hof Ludwigs XIV.*, in: J. Hirschbiegel – W. Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings*, s. 77-125, zde s. 92.

¹²⁵³ „Věř mi, můj přemilý dítě, že jest pan Zikmund Tvůj upřímněj a opravdovej přítel, jistě, když o tobě mluví a povídá, čistě slzí a tak mnoho dobrýho vinšuje.“ List Zuzany Černínové z Harasova Humprechtu Janu Černínovi z Chudenic ze 7. prosince 1647. Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*, s. 211. Srov. V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 237.

¹²⁵⁴ TAMTĚŽ; TÝŽ, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, PB 1, 2001, s. 27-42; TÝŽ, „Gute Freundschaft“.

¹²⁵⁵ S. KETTERING, *Patrons, Brokers and Clients*, s. 206 a 237; R. G. ASCH, *Der Hof Karls I. von England*, s. 288-296; G. JANCKE, *Autobiographie*, s. 75-82; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 574, 578-579.

¹²⁵⁶ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“*, s. 306-307.

¹²⁵⁷ Právě frekvence dopisů mohla být jakýmsi ukazatelem loajality klienta k patronovi. Listy symbolizovaly v myšlení raně novověkých urozenců jakési gesto pravidelného propojení obou osob. S. KETTERING, *Patrons, Brokers and Clients*, s. 13; W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 139; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 578-579; B. EMICH – N. REINHARDT – H. von THIESSEN – Ch. WIELAND, *Stand und Perspektiven*, s. 239-242; M. HENGERER, *Amtsträger*, s. 46. Srov. také Heiko DROSTE, *Die Erziehung eines Klienten*, in: S. Brakensiek – H. Wunder (edd.), *Ergebene Diener*, s. 23-44.

¹²⁵⁸ V současné historické vědě však nepanuje shodný názor na to, zda a jakým způsobem lze přesně rozlišit příbuzenství od přátelství a patronátu, jestli je tento sociální jev vůbec možné považovat za samostatnou sociální kategorii vázanou jinými pravidly. Podle mínění Heiko Drosteho záleží především na skutečnosti, jak tato pouta vnímali samotní aktéři sociální interakce. Zda při snaze prosadit vlastní zájmy pomocí spřízněné osoby apelovali

a klientem mohla probíhat podle očekávaných vzorců chování, jež odpovídaly zažitým představám urozených osob o možných formách „dobrého přátelství.“ Je však třeba rozlišovat mezi nerovným vztahem patron–klient s vertikální solidaritou a symetrickým poutem založeným na bázi přátelství s horizontální soudržností. V každém případě šlo o umění vzájemné služby a protisluzeb. Mluví-li se o přátelství, vystupovaly obě osoby jako tendenčně rovnocenní partneři, přičemž služby a protisluzby, které poskytovaly, považovaly za stejně hodnotné. U klientelské vazby tomu bylo jinak. Veškeré chování záviselo na vlivnějším jedinci – patronovi a základem interpersonálních pout se stala důvěra.¹²⁵⁹

Ideálním pramenem pro poznání klientelismu a přátelství v prostředí císařského dvora jsou bezpočetné žádosti urozenců o protekci a doporučující dopisy ve šlechtické korespondenci.¹²⁶⁰ Fungování těchto společenských vazeb se zakládalo na sledu rozdělování mocenských šancí. Šlo o specifický druh sociální komunikace, kdy se prostředky nacházely v rukou úzce ohraničeného okruhu urozenců, kteří se mohli pochlubit blízkým poutem k panovníkovi a každodenním osobním stykem „mit Ihro kaysyerlichen Mayestät.“¹²⁶¹ Ti je následně poskytovali dalším osobám. V případě vídeňského dvora měla tato početně omezená

na její povinnost – pokrevní pouto či komunikanta považovali za patrona. TÝŽ, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 567-569. Také Thomas Winkelbauer naznačil, že oslovení jiné osoby jako „přítele“ neznamenalo často nic jiného než tradiční zdvořilé označení pro klienta. Úzká vazba přátelství a příbuzenství v myšlení raně novověkých učenců a urozenců vycházela z hojně citovaných definicí Aristotela, podle něhož byl přítelem někdo, jemuž šlo o dobro známé osoby, a to na základě pokrevního příbuzenství, nebo na základě jiného dobra. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 256. Srov. Mark HENGERER, *Amtsträger als Klienten und Patrone? Anmerkungen zu einem Forschungskonzept*, in: S. Brakensiek – H. Wunder (edd.), *Ergebene Diener*, s. 45-78, zde s. 52-53, 61-62.

¹²⁵⁹ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 133-134; M. HENGERER, *Amtsträger*, s. 46.

¹²⁶⁰ S. KETTERING, *Patrons, Clients and Brokers*, s. 10; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 94; Petr ZIMA, *Kolik a jak (aneb úlohy a možnosti mluvené a psané formy jazyka včera, dnes a zítra)*, in: Josef Skácel – Oldřich Švarný – Petr Zima (edd.), *Jazyk jako most a propast*, Praha 1982, s. 12-20; TÝŽ, *K antropologii komunikace*, s. 93; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 255; Andreas WÜRGLER, *Suppliche e „gravanima“ nella prima età moderna: la storiografia di lingua tedesca*, *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento* 25, 1999, s. 515-546; Andreas WÜRGLER – Cecilia NUBOLA, *Politische Kommunikation und die Kultur des Bittens*, in: titíž (edd.), *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravanima, lettere*, Bologna-Berlin 2004 (= *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento* 14), s. 7-12; Martin P. SCHENNACH, *Supplikationen*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 572-584; B. EMICH – N. REINHARDT – H. von THIESEN – Ch. WIELAND, *Stand und Perspektiven*, s. 242-244; Claire MÁDLOVÁ, *Sebedefinice nové úřednické šlechty na příkladě rodiny Hartigů – návrat k nobilitačním listinám*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie*, s. 303-320, zde s. 305-306.

¹²⁶¹ Ronald G. ASCH, *Schlußbetrachtung. Höfische Gunst und höfische Günstlinge zwischen Mittelalter und Neuzeit. 18 Thesen*, in: J. Hirschbiegel – W. Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings*, s. 515-531, zde s. 521; Irene FOSI, *Rituali della parola. Supplicare, raccomandare e raccomandarsi a Roma nel Seicento*, in: A. Würgler – C. Nubola (edd.), *Forme della comunicazione politica*, s. 329-349; Katia PISCHEDDA, *Supplicare, intercedere, raccomandare. Forme e significati del chiedere nella corrispondenza di Cristoforo Madruzzo (1539-1567)*, in: A. Würgler – C. Nubola (edd.), *Forme della comunicazione politica*, s. 351-381; B. EMICH – N. REINHARDT – H. von THIESEN – Ch. WIELAND, *Stand und Perspektiven*, s. 247-248. Na druhou stranu je třeba také upozornit, že žádost o pomoc nemusela mít výhradně psanou podobu, ale mohla proběhnout i ústní formou. Tuto skutečnost však lze z písemných pramenů doložit pouze se značnými obtížemi. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 530.

skupina co nabídnout – službu v bezprostředním okolí císařské rodiny, milost a náklonnost vladaře, finanční prostředky.¹²⁶² Ovšem tyto výhody dokázal získat pouze jedinec, jenž se mohl vykázt dostatečně vlivným „patronem“ či „přítelem.“ Ne vždy však „patron“ nebo „přítel“ vzal na vědomí prosbu žadatele.¹²⁶³ Proto bylo naprosto běžnou praxí navázat poměr s několika „*patronis amicusque*“ současně.¹²⁶⁴ Čím větším počtem protektorů disponoval, tím se úměrně zvyšovala šance na kladné vyřízení prosby.¹²⁶⁵ Pocházel-li žadatel z rodiny, která již dříve pevně zakotvila ve struktuře císařského dvora, oslovil současně všechny její členy, jež zde působili, a s jistotou očekával pomoc těchto osob. Protekce příbuzných, přátel a patronů patřila ve dvorské společnosti k široce rozšířeným a obecně přijímaným jevům.¹²⁶⁶

Názorným příkladem takového postupu – oslovení více „patronů“ současně – je list Fridricha III. z Oppersdorfu, který 17. ledna 1667 zaslal svému švagrovi a nejvyššímu hofmistrovi Markéty Terezy Španělské – Ferdinandovi z Ditrichštejna, s prosbou, zda by mu svou přímluvou u Leopolda I. nepomohl získat úřad podkomořího na Moravě.¹²⁶⁷ Současně přiznával, že se nespolehal pouze na knížete z Ditrichštejna, ale požádal o pomoc i některé další vysoce postavené dvořany či představitele centrálních správních orgánů monarchie. Mezi nimi nechyběli další příbuzní – nejvyšší komorník vladaře Jan Maxmilián z Lamberku, nejvyšší štolmistr panovníka Gundakar z Ditrichštejna, císařský vojevůdce Raimond Montecuccoli a tajný rada Walter Leslie.¹²⁶⁸ Všechny oslovené osoby se mohly prokázat velkým vlivem přímo v bezprostředním okolí panovníka nebo v orgánech, které navrhovaly

¹²⁶² Tyto kontakty však sahaly mnohem dále a neovlivňovaly pouze život u císařského dvora. Účinně zasahovaly také do činnosti zemských stavovských orgánů a v omezené míře i do církevních institucí. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 92-93, 100.

¹²⁶³ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 86.

¹²⁶⁴ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 92-93; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 504.

¹²⁶⁵ Nebylo žádnou výjimkou být v osobním kontaktu s několika „patrony“ či „přáteli“ zároveň a v případě potřeby se na ně obracet. M. P. SCHENNACH, *Supplikationen*, s. 573.

¹²⁶⁶ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 85; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 528; A. WÜRGLER – C. NUBOLA, *Politische Kommunikation*, s. 11; I. FOSI, *Rituali della parola*, s. 334.

¹²⁶⁷ „Ihre Excellenz der herr graff von Martiniz (welche noch dahir sendt) haben sich auch uber alle massen gegen meiner gnädig erzeiget unnd wie dießelbe nach vor dero abreiß von Wien diesertfallen meine persohn bestens recommendirt. Eure Furstlichen Gnaden bitte nachmahlen gehorsambst, dießelbe geruhen daß beste darbey zu thun, unndt sich darbey zuversichern, daß Eure Furstlichen Gnaden, weill ich leb, hierumb allzeit gehorsamblich dankbahr sein will.“ Dopis hraběte Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. ledna 1667. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 56-57. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 674 a 931, pozn. 466. Srov. M. P. SCHENNACH, *Supplikationen*, s. 577-578.

¹²⁶⁸ Aby podpořil svoje vyhlídky na získání vysoce postaveného úřadu, neváhal adresovat prosbu o „*recommendation*“ také Václavu Eusebiovi z Lobkovic, nejvyššímu hofmistrovi Leopolda I., Janu Weikardovi z Auersperku, prezidentovi tajné rady, Hannibalů Gonzagovi, nejvyššímu hofmistrovi císařovny vdovy a prezidentovi dvorské válečné rady, Janu z Rottálu, tajnému radovi, a Janu Adolfovi ze Schwarzenberku, prezidentovi říšské dvorské rady. Vlivné pomocníky spatřoval také v zaměstnancích České dvorské kanceláře – Janu Hertvíkovi z Nostic, nejvyšším kancléři Království českého, Františku Oldřichu Kinském, místokancléři České dvorské kanceláře, úřednících Janu Goltzovi, Kryštofu Pachtovi z Rájova a Konrádu Emanuelovi z Bornstedtu. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 56-57. Srov. A. WÜRGLER – C. NUBOLA, *Politische Kommunikation*, s. 7-8.

kandidáty na obsazení uprázdněného místa. Že zvolená strategie nevyzněla do prázdna, ale slavila úspěch, svědčí skutečnost, že Fridrich III. z Oppersdorfu s pomocí mocných přímluvců vyhlédnutý úřad roku 1667 skutečně získal.¹²⁶⁹

Při rekonstrukci sociální sítě vztahu patrona a klienta či přítele s přítelem však nastává zásadní problém, neboť v pramenech jako jsou autobiografie nebo deníky lze tyto kategorie jen s velkými obtížemi zaznamenat a identifikovat. Jen výjimečně se na jejich stránkách vyskytují termíny patron, klient, mecenáš či přítel.¹²⁷⁰ Mnohem lepší východiska nabízí studium osobní korespondence. V listech urozenců druhé poloviny 17. století – v tomto případě Ditrichštejnů a Schwarzenberků – označovali jednotliví komunikanti své přátele jako „gute Freunde“ či „veri amici“, samotnou instituci „dobrého přátelství“ jako „gute Freundschaft.“¹²⁷¹ Pro patrona se v dobovém diskurzu vžilo označení „Herr Gönner“, „padrone“, „der Patron“, nebo „protettore.“¹²⁷² Škála termínů, jimiž se pojmenovávali

¹²⁶⁹ A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2. Srov. také list Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. května 1667: „Damit Eure Fürstliche Gnade auf mich, alß dero gehorsambsten diener wegen deß untercammerambt in gnaden bedacht sein unndt mir zu erhaltung meiner intention gehoriger orthten ein gutes worth verleihen wollen.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 66-67. Právě korespondence Fridricha III. z Oppersdorfu nabízí i další případy promyšleného postupu urozenců, kteří působili na úrovni stavovských orgánů jednotlivých zemí habsburské monarchie, a pokud chtěli nějakým způsobem ovlivnit rozhodnutí císaře, museli hledat vlivného „patrona“, jenž by je zaštitil svou mocí a vlivem. K tomu také list Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. ledna 1667: „Ihr Excellenza der herr obristhoffmeister in königreich Boheimb [Maxmilián Valentin z Martinic], welche sich noch sehr übell auf befinden, haben mir eingerathen Eure Fürstlichen Gnade zu bitten, damit dießelbe bey dem herrn vicecantzler grafen Kinsky [František Oldřich Kinský] meine intention recommendiren mögten, in besorgung ob nit ihme her vicecantzler andere vor meiner, und zwar herr Podstazky [Jiří Valerián Podstatský z Prusinovic] von dem herrn grafen von Würben [Jiří Štěpán Bruntálský z Vrba], alß dessen creatur recommendiret würde, ingleichen auch von dem obristen burggraffen in konigreich Boheimb [Bernard Ignác z Martinic], der herr graff Wentzel von Altheimb [Michal Václav z Althannu]. Bitte also gehorsamblichst Eure Fürstliche Gnaden geruhen herüber eine gnadige reflexion zu machen.“ TAMTÉŽ, fol. 50-51.

¹²⁷⁰ S. TEUSCHER, *Bekannte – Klienten – Verwandte*, s. 159; G. JANCKE, *Autobiographie*, s. 82; B. EMICH – N. REINHARDT – H. von THIESEN – Ch. WIELAND, *Stand und Perspektiven*, s. 242-243; Srov. P. MAREK, *Vztahová síť*.

¹²⁷¹ „... weilen aniezo Ihro Excellenz der herr obriste cammerer die spanische schriften undt papeles unter handen undt daher die correspondenz herein führet undt Euer Fürstlichen Gnade **absonderlicher grosser freundt** [zvýrazněno autorem] ist.“ Psaní Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 784-785. K tomu také list Jana Seifrieda z Eggenberku z 27. května 1666: „Ich zu einem solchen **grossen freund** [zvýrazněno autorem] und wolgönner haben werde, dissen hohen vermögens und unverdienten gewogenheit ich in vilweeg zugiessen hoffe ...“ TAMTÉŽ, inv. č. 1918/4, kart. 460, s. f. Srov. dopis Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. ledna 1667: „Mit gestriger ordinarie habe ich mich recommendirt durch aigene schreiben ... dem lanndtmarchall, weillen sich dißer auch **mein guter freundt** [zvýrazněno autorem] ... allzeit erzeiget hatt.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 56-57. O tom také list Humprechta Jana Černína z Chudenic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. dubna 1661. TAMTÉŽ, inv. č. 1916/3, kart. 454, s. f. Srov. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 583.

¹²⁷² „Wegen der m/6 thaller ist alle verhinderung zuschpatt, dan wir auf unser repliciren einen guten verweis bekomen haben, von befelch worden allsobald die inhibition zu relatiren, dis in vertrauen, hodie scivertitur orbis in grössere muste, thet man begeheth **in grössere patronos** [zvýrazněno autorem] fiündet man die sie defendiren, es ist zubesorgen, es werde in der haubtsach nit vil beser hergehen.“ List Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. února 1661. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 221-222. O výskytu těchto termínů v korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna a sémantických figuracích pojmu „patron“ podrobněji v následující kapitole.

samotní klienti, nebyla tak pestrá. Své ponížené postavení vůči adresátovi vyjadřovali pomocí výrazu „*der Diener*“ či „*servitore*.“¹²⁷³ V některých písemnostech osobní povahy se objevuje také slovo „*creatura*“, ovšem to v sobě skrývalo určitý negativní podtext, neboť pisatelé jím většinou označovali své politické protivníky, kteří se neváhali uchýlit k intrikám.¹²⁷⁴

VI.1 „Patron“ v korespondenci knížete Ferdinanda z Ditrichštejna

Moderní historické bádání o patronátních a klientelských vazbách v posledních dvou desetiletích správně rozpoznalo nutnost výzkumu dobových pojmů tak, jak je vnímali samotní aktéři společenské interakce, a přestalo je poměřovat v mnoha případech zcela odlišným hodnotovým systémem dnešního člověka.¹²⁷⁵ Právě termín „patron/patronát“ je toho dostatečným příkladem. Současná historická a sociální věda totiž nabízí dva zcela odlišné pohledy na tento druh sociální vazby. Část badatelů se pokouší vytvořit komplexní, obecně platný model sociálních vztahů, jakousi ideální typologii sociálních pout, v nichž není místo pro jemné odstíny různých forem tohoto jevu.¹²⁷⁶ Zcela opačný a heuristicky mnohem

¹²⁷³ „... *et suplico Eccellenza Mio Signore et Prencipe come un vero et fidel servitore* [zvýrazněno autorem] *di molti anni della sua prencipal casa havermi nella sua protezione*.“ List Attilia Offrediho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. dubna 1665. TAMTÉŽ, inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 11-12. Srov. psaní Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. září 1666: „... *der Allerhöchste wolle es Eur Fürstlichen Gnade langenföhig undt mitt volligen contento zu trost aller dero treyer diener* [zvýrazněno autorem] *gewesen lassen*, ...“ TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 748-749. O tom také dopis Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. září 1673: „*Meine gehorsam schuldigkeit gemäs thuen mitt Euren Excellenz mich unterthänig erfreuden, wegen des jenigen grossen werks, welches Eure Excellenz durch dero hohn prudenz undt dexterität zu einem gliklichen endt gebracht, darvor ... treue diener* [zvýrazněno autorem] *ablegat von dankbar zu sein schuldig verbleiben*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1928/19, kart. 474, fol. 138-139. Srov. také psaní Jana Jáchyma Slavaty Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 26. března 1681. TAMTÉŽ, inv. č. 1934/96, kart. 483, s. f.

¹²⁷⁴ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 97-98; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 534-535. Srov. list Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. července 1667: „*Insonders vielgeliebter herr sohn und gevatter, Euer Lebden von 3^{en} dito erhaltene hochwertiste zeillen seint umb so vil mehr erfreulicher, umb daß sie Ihren Majestät der römischen khayserin ihrer tracht glichhlichen fortgang und die creatur* [zvýrazněno autorem] *sich alberaith gerührt zu haben, sichere nachricht mitgebracht, Gott der Allmächtige wolle sie weiter schutzen ...*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 330-331. Totožný termín – „*creatur*“ – se objevuje také v listě Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. ledna 1667: „... *haben mir ingerathen Eure Fürstlichen Gnaden zu bitten, damit dießelbe bey dem herrn vicecantzler graffen Kinsky meine intention recommendiren mögten, in besorgung ob nit ihme her vicecantzler andere vor meiner, und zwar herr Podstazky von dem herrn graffen von Würben, alß dessen cCreatur* [zvýrazněno autorem] *recommendiret würde*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 50-51. Srov. také dopis Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 10. října 1674. TAMTÉŽ, inv. č. 29, kart. 12, fol. 187. O použití tohoto termínu svědčí také zápisky v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 14. ledna a 28. července 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

¹²⁷⁵ N. LUHMANN, *Gesellschaftsstruktur und Semantik*, s. 97-99; Otto Gerhard OEXLE, *Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, in: Hans-Ulrich Wehler (ed.), *Europäischer Adel 1750-1950*, Göttingen 1990 (= *Geschichte und Gesellschaft*, Sonderheft 13), s. 19-56; R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 22-24; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 32-34.

¹²⁷⁶ Ronald G. ASCH, *Der Hof Karls I. von England. Politik, Provinz und Patronage 1625-1640*, Köln-Weimar-Wien 1993 (= *Norm und Struktur* 3), s. 288-296. Právě Ronald G. Asch rozlišuje ve své rozpravě o sociálních

náročnější přístup si proto zvolila hrstka dějepisců, kteří kladou zvláštní důraz na poznání individuálních představ konkrétních osob o skutečných podobách patronátu prostřednictvím studia ego-dokumentů, zejména osobní korespondence.¹²⁷⁷ Ačkoliv oba přístupy mají své opodstatnění a v podstatě se shodují v názoru, že vazbu patron-klient lze označit jako dlouhotrvající vzájemně prospěšný vztah mezi dvěma osobami na různé hierarchické úrovni, přece jen blíže historické realitě je druhá skupina dějepisců. Ačkoliv sociální realita každodenního života byla v 16. a 17. století vnímána jako nepřetržitý sled typizací, je poměrně obtížné předepsat jakémukoliv vztahu určité neměnné vzorce chování.¹²⁷⁸ Ona pevně narysovaná schémata silně ovlivňovala jednání všech příslušníků raně novověké společnosti a řídila veškerou sociální interakci. Ovšem kterýkoliv platný vzorec chování, podle něhož se osobní kontakt začal odehrávat, mohl být samostatně obměňován díky neustálé nesmírně různorodé výměně subjektivních významů. Každá osoba svým jednáním a slovy mohla vyjádřit postoje, které byly s tímto vzorcem v rozporu.¹²⁷⁹

Existovaly (a existují) různé formy označování stupňů společenské blízkosti pomocí různých gest, rituálů a symbolů.¹²⁸⁰ Ideálním pramenem pro poznání klientelských vztahů v raně novověké společnosti jsou bezpočetné žádosti urozců o protekci či doporučující dopisy ve šlechtické korespondenci. O tom, do jaké míry vnímala intenzitu patronátní vazby nobilita druhé poloviny 17. věku, vypovídají četné dopisy adresované Ferdinandovi z Ditrichštejna.¹²⁸¹ V závislosti na konkrétních situacích volili korespondenti knížete

vztazích na dvoře anglického krále Karla I. v letech 1625-1640 dvě ideální formy patronátu: protekční a beneficiální. V prvním případě jde o relativně stabilní sociální vztah mezi patronem a klientem, přičemž patron klientovi nabízel ochranu, podporu, případně hospodářskou pomoc, zatímco klient vyjadřoval ve svého protektora neotřesitelnou důvěru a poskytoval mu při nejrůznějších příležitostech vlastní podporu. Pod beneficiálním patronátem se rozumí spíše cílená krátkodobá záštita patrona, kterou nabízel žadateli při jedné konkrétní příležitosti, při níž byla nutná protekce. V tomto případě jde o krátkodobý sociální vztah, který se vytvořil a existoval pouze pro jednu konkrétní příležitost. TAMTÉŽ. Srov. S. KETTERING, *Patrons, Brokers and Clients*, s. 13; B. EMICH – N. REINHARDT – H. von THIESEN – Ch. WIELAND, *Stand und Perspektiven*, s. 263-265.

¹²⁷⁷ R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 24. Z jednotlivých prací G. JANCKE, *Autobiographie*, s. 75-82; M. HENGERER, *Amtsträger*; P. MAREK, *Klientelní strategie*.

¹²⁷⁸ H. NOFLATSCHER, „Freundschaft“ im Absolutismus, s. 472; Otto Gerhard OEXLE, *Die funktionale Dreiteilung als Deutungsschema der sozialen Wirklichkeit in der ständischen Gesellschaft des Mittelalters*, in: Winfried Schulze – Helmut Gabel (edd.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988 (= Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 12), s. 19-51; W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 129-130; L. BUŠTÍKOVÁ, *Analýza sociálních sítí*, s. 194-195; F. BECKER, *Netzwerke*, s. 315-316.

¹²⁷⁹ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 35; F. BECKER, *Netzwerke*, s. 316; B. EMICH – N. REINHARDT – H. von THIESEN – Ch. WIELAND, *Stand und Perspektiven*, s. 258-259.

¹²⁸⁰ Jacques Le GOFF, *Středověká imaginace*, Praha 1998; Vladimír BORECKÝ, *Imaginace jako pole zdvojení mezi realitou a iluzí*, Analogon 26-27, 1999, s. 108-116; TÝŽ, *Porozumění symbolu*, Praha 2003 (= Filosofická setkávání 8), s. 9-31; Jean-Claude SCHMITT (ed.), *Svět středověkých gest*, Praha 2004; P. BURKE, *Jazyk gesta*, s. 67-83.

¹²⁸¹ S. KETTERING, *Patrons, Brokers and Clients*, s. 10; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 94; Petr ZIMA, *Kolik a jak (aneb úlohy a možnosti mluvené a psané formy jazyka včera, dnes a zítra)*, in: Jaroslav Skácel

odpovídající způsob lingvistického vyjádření svého klientelského/patronátního vztahu k adresátovi. Právě rétorika jednotlivých listů je schopna ona gesta, rituály a symboly nerovného pouta, jež byly odvozovány z každodenní skutečnosti, dešifrovat a předkládat jako objektivně skutečné prvky všedního života. Díky tomu se symbolismus a symbolický jazyk stávají základními stavebními kameny běžného vnímání reality. Jazyk tak buduje pomocí subjektivně zabarvené slovní zásoby a syntaxe sémantická pole či oblasti významů a vytváří klasifikační schémata k rozlišování předmětů podle „rodové identity.“¹²⁸² Diferenciace vyznačuje souřadnice sémantického pole, které ozřejmuje myšlenkový a hodnotový systém raně novověkého člověka.¹²⁸³ Vedle sémantického významu je však nezbytně nutné přihlédnout i ke strukturální analýze sociální vazby mezi dvěma komunikanty, neboť zejména společenské postavení a kariérní zaměření obou aktérů písemné interakce se rozhodujícím způsobem podepisovalo na vnímání intenzity vzájemného vztahu.¹²⁸⁴ V přítomné kapitole se autor pokusí na několika konkrétních analytických příkladech ukázat jemné významové odstíny termínu „patron“ v očích korespondentů Ferdinanda z Ditrichštejna.

První nesmírně zajímavý pohled na vztah patron – klient nabízí list důstojníka císařské armády Attilia Offrediho z 20. dubna 1665.¹²⁸⁵ Tento šlechtic italského původu, usedlý na Moravě, se obrátil na Ferdinanda z Ditrichštejna – v té době hejtmana Markrabství moravského, s prosbou o pomoc v soudním sporu. Právě Attilio Offredi zatížil své panství dluhem ve výši 100 tolarů, které měl vyplatit po smrti své ženy Marie Maxmiliány Offredi, rozené Sokolovské ze Sokolova, jejím příbuzným. Protože velel „*heißterischen regiment*“ a nezaplátil ve stanovený termín dlužnou částku, byla uvalena na statek Zborovice exekuce.¹²⁸⁶ Urozenec Ferdinanda z Ditrichštejna požádal, zda by z moci moravského hejtmana nemohl odložit termín splátky, neboť toto „nedorozumění“ prý vzniklo pouze díky dlouhodobé nepřítomnosti Offrediho na území Moravy.¹²⁸⁷ Jak sám naznačoval, „*alß einem*

– Oldřich Švarný – Petr Zima (edd.), *Jazyk jako most a propast*, Praha 1982, s. 12-20; TÝŽ, *K antropologii komunikace*, s. 93.

¹²⁸² Karl-Siegbert REHBERG, *Weltrepräsentanz und Verkörperung. Institutionelle Analyse und Symboltheorien – Eine Einführung in systematischer Absicht*, in: Gert Melville (ed.), *Institutionalität und Symbolisierung. Verstetigungen kultureller Ordnungsmuster in Vergangenheit und Gegenwart*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 3-49, zde s. 5-7.

¹²⁸³ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 45.

¹²⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 37; K.-S. REHBERG, *Weltrepräsentanz und Verkörperung*, s. 10-11; M. HENGERER, *Amtsträger*, s. 62-64.

¹²⁸⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 11-12.

¹²⁸⁶ L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 384.

¹²⁸⁷ „*Alß gelangt an Euer Fürstlichen Gnaden mein unterthänigstes bitten, die geruhen mein gnädigster fürst unnd herr zu sein unnd nit zuegestatten, daß mir biß zu meiner hoffentlichen nechsten anhaimbkhunfft ainiger gewalt weitters angethan werdte, solle gewisslichen von mir alle richtigkeit gemacht unnd nicht ungehorsambes oder widerspendiges gezaigt werdten, zue dero hohen fürstlichen gnaden dan mich*

würckhlichen khayserlichen officier, der seinem dienst abwarthen mues unnd in deme gelaister geschäften halber unnd darzue geschlagener unpassligkeit mich zu klain befinde, also meinen privat sachen nit abwarten khan.“¹²⁸⁸ Právě poukaz na věrnou a namáhavou službu habsburskému domu hrál důležitou roli v obhajobě proti nedodržení zákonné lhůty splatnosti dluhu.¹²⁸⁹ Jakoby touto argumentací chtěl naznačit, že zájmy podunajské monarchie a vládnoucího rodu byly nadřazeny zákonům Markrabství moravského a služební zaneprázdnění jej opravňovalo ignorovat žalobu zemského tribunálu. Přesto si uvědomoval své pochybení a žádal Ferdinanda z Ditrichštejna jako svého „*padrone e protettore*“ o pomoc.¹²⁹⁰ Protože prý s rodem Ditrichštejnů již od příchodu na Moravu ve čtyřicátých či padesátých letech 17. století udržoval určité vazby,¹²⁹¹ považoval se za „*un vero et fidel servitore*“, jehož „*di molti anni della sua prencipal casa havermi nella sua protezione*.“¹²⁹² Kníže z Ditrichštejna v žádném případě neslabil Attiliu Offredimu, že odvrátí hrozící soudní proces. Přesto promluvil s přísedícími královského tribunálu na Moravě a zařídil krátký odklad – do doby, než šlechtic italského původu zavítá do Markrabství moravského a bude se moci osobně či prostřednictvím svých zástupců hájit.¹²⁹³

Tento případ jasně ukazuje, že pro vítězství v soudním sporu bylo nezbytné dovolat se pomoci nějaké vysoce postavené osoby v zemské správě Markrabství moravského. Attilio Offredi nejdříve sám hledal vhodného „patrona“ mezi svými známými. Důležitou roli v zapojení knížete z Ditrichštejna do soudního procesu sehrál prezident dvorské válečné rady Hannibal Gonzaga, který osobně požádal tohoto urozence, zda by svým vlivem nezaštilil žádost Attilia Offredi.¹²⁹⁴ Přímluva jednoho z nejvlivnějších dvorských hodnostářů dodala Offredioho prosbě nový rozměr. Pokud by šlechtic italského původu uspěl v probíhající při,

unterthänigist empfehlen thue.“ List Attilia Offredioho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 7-8.

¹²⁸⁸ TAMTÉŽ.

¹²⁸⁹ Na tuto skutečnost poukazyval ve svém doporučujícím dopise z 28. března 1665, adresovaném Ferdinandovi z Ditrichštejna, také Hannibal Gonzaga. TAMTÉŽ, fol. 9-10.

¹²⁹⁰ Psní Attilia Offredioho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. dubna 1665. TAMTÉŽ, fol. 11-12.

¹²⁹¹ Ovšem žádné přesvědčivé důkazy pro toto tvrzení Attilia Offredioho neexistují. V Rodinném archivu Ditrichštejnů se prozatím nepodařilo objevit žádný další dokument, který by se o tomto urozenci italského původu, nebo o jeho předcích zmiňoval.

¹²⁹² TAMTÉŽ. Dále ve svém dopise Attilio Offredi poznamenal, že „*Essendo sempre absente quando saprano che vivo toto alla protezione di Vostra Eccellenza non mi potra che esser gran giocamento et soleno et io cesso scino al ultimo spirito di mia vitta obligantissima tediore*“ TAMTÉŽ.

¹²⁹³ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Hannibalu Gonzagovi z 10. dubna 1665. TAMTÉŽ, fol. 13.

¹²⁹⁴ „... damit selbige ihm unndt seine in Marggraffthumb Mähren interesse unnd negotiata bestermassen recommandiert haben unndt ihre protection nemben wollten, wie ich nuhr disem alß einem von viller jahren bekantnen cavaglier in allen unndt iedten vorfallenheiten von herzen zuediennen verlanng, also ihme auch mit verstandtner gebettener interventen nicht auß handten gehen, sondern selbigen noch Euer Liebden hiemit dienstlich ersuechen wollen, ...“ List Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. března 1665. TAMTÉŽ, fol. 9-10.

Ferdinand z Ditrichštejna by si poskytnutím pomoci Attiliu Offredimu zavázal důvěrníka Leopolda I. a jeho nevlastní matky Marie Eleonory Gonzagové.¹²⁹⁵ Hannibal Gonzaga doporučil svému chráněnci nejvyššího zemského úředníka díky jeho vlivu na Moravě.¹²⁹⁶ Právě odvolání na vliv, vážnost a autoritu knížete Ditrichštejna v zemi se odrazilo i v rétorice dopisu.¹²⁹⁷ Ačkoliv právo nebylo na Offredimu straně, přesto s pomocí vlivné osoby dosáhl svého cíle – odložení splatnosti částky. Z dikce listu Hannibala Gonzagy jednoznačně vyplývá, že Attilio Offredi patřil do jeho vlastní klientelské sítě. Přestože Ferdinand z Ditrichštejna neudržoval s Attiliem Offredim téměř žádný styk, nabídl mu ochrannou ruku, neboť si to přál prezident dvorské válečné rady.¹²⁹⁸ Vzájemný vztah obou urozenců v sobě nese určitý formální podtext, neboť hejtman Markrabství moravského sledoval poskytnutím pomoci prosebníkovi vlastní cíle – zajištění vděčnosti Hannibala Gonzagy. Termín „patron“ zde může pouze popisovat formu záštity v právním sporu, kterou mu vyjednal vlivný dvorský hodnostář.¹²⁹⁹ Attilio Offredi jej mohl použít pouze k tomu, aby dal Ferdinandovi z Ditrichštejna zdvořile najevo, že díky svému vedoucímu postavení v čele země mohl účinně zasáhnout ve prospěch císařského důstojníka.¹³⁰⁰

Zcela jiný pohled na vzájemné vztahy dvou urozenců nabízejí listy Michaela Jana II. z Althannu z let 1659-1671.¹³⁰¹ Mladý Althann svůj první dopis adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna ještě v průběhu vlastního studia – 22. listopadu 1659. V něm si posteskl nad tíživou situací, do níž se společně s mladším bratrem dostali. Pozastavil se nad neradostným stavem althannských panství, která spravovali po předčasné smrti rodičů výhradně poručníci. Právě ti se prý snažili poškodit sourozence a rozvrátit majetek. Otevřeně poukazoval na skutečnost, že oba byli příliš mladí a nezkušení, než aby si dokázali poradit s nástrahami ostřílených protivníků. Protože se soustředili výhradně na vlastní studium, nedokázali si sami

¹²⁹⁵ O tom například dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 2. srpna 1668: „*Hingegen verliere ich auch ein Hauptminister und Diener, zu deme ich hoc tempore eine große Confidenz gehabt habe, in dem Fürst Annibal Gonzaga ganz am Schragen liegt, und seins Aufkommens ganz kein Hoffnung ist.*“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 400. Srov. „*Instrutione diverse date à monsignore [Alfonso] Litta eletto nunzio straordinario all'imperatore. Lanno 1678 et altre relatione curiose.*“ Archivio Storico Famiglia Odiscalchi, sign. III A 11 n 6; J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 11, 61; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 82-83. K tomu také níže, kapitola „*Spory v tajné radě.*“

¹²⁹⁶ Nemalou roli zde patrně sehrála také skutečnost, že s ním udržoval čilý písemný styk.

¹²⁹⁷ List Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 9-10.

¹²⁹⁸ „*So ich doch alles zu belieben anheimbstelle, mich übrighens befleissig werde ihme herrn Offredi in ansehung Eure Liebden hoch wertiffer intercession und seiner aigner stattlicher qualitäten und meriten bey eraignusen alle möglich angenehme dienste zu erzeugen.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Hannibalu Gonzagovi z 10. dubna 1665. TAMTÉŽ, fol. 13. Srov. S. KETTERING, *Patrons, Brokers and Cclients*, s. 13.

¹²⁹⁹ K.-S. REHBERG, *Weltrepräsentanz und Verkörperung*, s. 17-18.

¹³⁰⁰ Srov. M. HENGERER, *Amtsträger*, s. 71-72.

¹³⁰¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/22, kart. 450.

poradit se správou svých panství.¹³⁰² Proto Michael Jan II. z Althannu hledal mocného ochránce, jenž by podal pomocnou ruku a vyvedl je z labyrintu nástrah a intrik. Ve svých dopisech často prosil Ferdinanda z Ditrichštejna „*um hilff unndt assistenz,*“ aby „*mir unndt meinem bruedern zu helfen währe.*“¹³⁰³ Kníže mladé šlechtice nezklamal a jako jeden z jejich poručníků se zasadil o restauraci jejich majetku.¹³⁰⁴ V dalším období pak sledoval pokroky svých chráněnců, kteří se v letech 1663-1664 vydali na vzdělávací cestu po západní Evropě. O jejím průběhu samozřejmě pravidelně informovali Ferdinanda z Ditrichštejna.¹³⁰⁵ Ten, rok po návratu z kavalírské cesty, pomohl Michaelu Janu II. z Althannu získat komornické klíče u dvora Leopolda I.¹³⁰⁶ Mezi oběma šlechtici se v průběhu šedesátých let 17. století vytvořil téměř otcovský vztah. Mladý Althann nešetřil ve svých listech vřelé díky na adresu knížete a považoval jej za svého největšího dobrodince, „*weylen sie allezeit mein groster patron gewesen, in diesem ihre handt von mir nit abziehen.*“¹³⁰⁷ Kdykoliv se před ním vyskytl nějaký vážnější problém, neváhal požádat o radu či pomoc svého zkušenějšího korespondenta, případně jej osobně navštívit.¹³⁰⁸

V tomto vztahu, který se mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a Michaellem Janem II. z Althannu v šedesátých a sedmdesátých letech 17. století vytvořil, je důležitá situace, v níž se

¹³⁰² TAMTÉŽ, s. f.

¹³⁰³ Dopis Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. února 1665. TAMTÉŽ.

¹³⁰⁴ Proto se také značné množství dochovaných listů z let 1659-1662 zabývá vrchnostenským podnikáním a hospodářskými reformami na panství Jaroslavice. K poručení Ferdinanda z Ditrichštejna nad sirotky po Michaelu Janu I. z Althannu více TAMTÉŽ, inv. č. 2030, kart. 516, s. f. Zde je umístěna také korespondence knížete s regentem althannského dominia Kašparem z Rössingu či hejtmany panství Jaroslavice Janem Gaggem, Joštem Jindřichem Feurem a Janem Petrem z Guisingenu. Srov. také T. KNOZ, *Althannové*, s. 21.

¹³⁰⁵ Z dvouleté kavalírské cesty mladých Althannů se dochovalo pouze 10 dopisů adresovaných Ferdinandovi z Ditrichštejna. V nich se Michael Jan II. z Althannu zaměřoval především na komentáře vlastního zdravotního stavu a problémy, které namáhavé cestování působilo. Také neopomněl zmínit několik setkání s mladším bratrem knížete Ferdinanda – Maxmiliánem III. z Ditrichštejna – v Bruselu a Paříži. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/22, kart. 450.

¹³⁰⁶ „*Es seindt bereyten 4 monathen verflossen, das ich allhier am kayserlichen hoff auffwarte, principaliter die heimbliche machinationes meiner widerparteyen desto füeglicher zu hintertreiben; So habe ich aber durch eben diese occasion unndt gelegenheit auch billich den cammerschlüssel praetendiren sollen, wie ich ihr dan auch zu unterschiedlich mahlen praetendirt unndt verlangt, doch bies dato nit uberkommen habe, sondern von einerzeit zur andern bin aufgezozen unndt vertröset worden.*“ Dopis Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. dubna 1665. TAMTÉŽ. O týden později – 8. dubna 1665 – mladý Althann otevřeně požádal knížete, zda by mu se získáním komornických klíčů nemohl pomoci. Mladšímu bratrovi Michaela Jana II. z Althannu pak Ferdinand z Ditrichštejna zprostředkoval místo v císařském vojsku u svého švagra Waltera Leslieho, který bojoval na turecké frontě. O tom psaní Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. února 1665. TAMTÉŽ.

¹³⁰⁷ Srov. list Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. února 1665. TAMTÉŽ.

¹³⁰⁸ O tom dopis Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. dubna 1665. TAMTÉŽ. Srov. také Althannův dopis z 21. února 1665: „*Meines vettern graffen Cranzels [!] machinationes anbelangend, thue ich mich gegen Euer Fürstlichen Gnade unterthenig bedancken, das sie mir solches communicirt, werde hier gewiss auf allen nothfaal ein wachsaames auch haben, bitte nur allein Euer Fürstlichen Gnade, wöllen mich in dero protection nehmen unndt mit zu Brünn kein unrecht geschehen lassen, ich mein brueder werden unns gewisslich beflissen solche gnaden nach möglichkeith wider zu verdienen.*“ TAMTÉŽ. Srov. M. KAISER – A. PEČAR, *Reichsfürsten und ihre Favoriten*, s. 11-14.

mladý Althann obrátil na knížete z Ditrichštejna s žádostí o pomoc a neváhal použít subjektivně zabarvený termín „patron.“ Jako poručník totiž Ferdinand z Ditrichštejna symbolizoval v očích Michaela Jana II. z Althannu nejbližší a nejvyšší mocenskou autoritu, neboť zastupoval zesnulého otce Michaela Jana I. z Althannu – osobu, na kterou se mohl bez obav obracet se svými prosbami, případně se utéci pod jeho záštitu.¹³⁰⁹ Tato skutečnost sama o sobě Ferdinanda z Ditrichštejna po stránce právní (i morální) zavazovala k tomu, aby pomohl svému chráněnci. Z vzájemné korespondence vysvítá, že také kníže z Ditrichštejna bral svoji „úlohu“ vážně a skutečně se účinně angažoval v roli vlivného ochránce „bezbranných“ sirotků.¹³¹⁰ Na tomto místě je však třeba upozornit ještě na jednu nezanedbatelnou skutečnost, díky níž Michael Jan II. z Althannu neváhal oslovit vlivnějšího šlechtice. Ve svých dopisech upozorňoval adresáta na „*treu und devotion*“, kterými se Althannové odedávna vyznačovali vůči Ditrichštejnům.¹³¹¹ Mezi oběma rody se vyvinulo jakési nadgenerační pouto, jež Ferdinanda z Ditrichštejna přímo zavazovalo, aby v případě nutnosti poskytl žadateli svoji pomoc.¹³¹² Ditrichštejnové zde vystupovali jako mocní ochránci-patroni méně vlivných klientů-Althannů. Vzájemné pouto navíc zásadním způsobem ovlivňovala sociální „asymetrie“ zmiňovaných šlechtických rodů.¹³¹³ Zatímco Ditrichštejnové patřili díky knížecímu titulu, rozsáhlému pozemkovému majetku a pravidelnému přístupu do nejvyšších dvorských úřadů k nejmocnějším rodům habsburské monarchie, hrabata z Althannu se mohla pyšnit pouze několika panstvími na Moravě a svoji veřejnou kariéru většinou spojovala se službou v císařské armádě či v zemské správě Markrabství moravského.¹³¹⁴ Právě společná zemská příslušnost dala základ mnohaleté pevné vazbě, která mezi oběma rody vznikla na počátku 17. věku.

¹³⁰⁹ V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 65; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 197-198; S. C. PILS, *Hof/Tratsch*, s. 94.

¹³¹⁰ O této skutečnosti vypovídá blíže nedatovaný koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna z roku 1663, adresovaný Janu Maxmiliánovi z Lamberku, v němž prosil nejvyššího komorníka Leopolda I., aby se zasadil o zrušení exekuce na althannský velkostatek Jaroslavice. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 261, kart. 89, s. f.

¹³¹¹ List Michaela Jana II. z Althannu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. srpna 1664. TAMTÉŽ, inv. č. 1913/22, kart. 450, s. f.

¹³¹² V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 257-258; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 568; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134; P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 54-59.

¹³¹³ O blízkém vztahu Althannů a Ditrichštejnů svědčí také množství písemností uložených v Rodinném archivu Ditrichštejnů, které se vztahují právě ke šlechtickému rodu Althannů. Známa je například správa althannského majetku kardinálem Františkem z Ditrichštejna po porážce stavovského povstání, neboť Wolf Dětřich z Althannu patřil k čelním představitelům odporu proti císaři. František z Ditrichštejna dokázal díky svému vlivu zachránit panství Althannů před konfiskacemi a předat je bratrovi Wolfa Dětřicha – Janu Adolfovi I. z Althannu. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 3026 a 3027, kart. 666. J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů III*, s. 74-76. Srov. T. KNOZ, *Althannové*; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 568.

¹³¹⁴ A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1 a 2; T. KNOZ, *Althannové*.

Podobné vazby jako v případě Ferdinanda z Ditrichštejna a Michaela Jana II. z Althannu poutaly Ferdinanda z Ditrichštejna ke šlechtici slezského původu Friedrichu III. z Oppersdorfu.¹³¹⁵ I on vnímal vlivnějšího urozence, který od roku 1666 působil ve struktuře císařského dvora, jako „*meinen guter freundt und Patron*.“¹³¹⁶ Také v tomto případě se vzájemný vztah začal formovat na základě stejné zemské příslušnosti – k Markrabství moravskému. Ovšem sňatek Fridricha III. z Oppersdorfu se sestrou Ferdinanda z Ditrichštejna a vdovou po Lvu Vilému z Kounic Marií Eleonorou na počátku roku 1657 dodal budovanému poměru nový směr.¹³¹⁷ Na rozdíl od Michaela Jana II. z Althannu se Friedrich III. z Oppersdorfu mohl pochlubit příbuzenským poutem s hlavou knížecího rodu. Ovšem tato skutečnost se v žádném případě neodrazila ve vzájemné korespondenci. I nadále existovala mezi oběma urozenci společenská propast. Z listů šlechtice původem ze Slezska lze vyzorovat, že si zřetelně uvědomoval onen sociálně nerovný vztah. Zatímco Ferdinand z Ditrichštejna se pyšnil knížecím titulem, jeho komunikant dosáhl pouze na hraběcí stav.¹³¹⁸ Stejně jako Michael Jan II. z Althannu i on neustále ve svých listech vyjadřoval vlastní podřízenost vůči ditrichštejnskému domu, „*treue und obligationen*“ a připravenost mu vždy sloužit.¹³¹⁹ Samotný Ferdinand z Ditrichštejna symbolizoval v jeho očích osobu, jejíž „*fürstliche gnaden wollen mich in dero gnad erhalten und mein gnädigen herr undt wehrtister patron verbleiben*.“¹³²⁰

Ačkoliv se z rétoriky jednotlivých dopisů Fridricha III. z Oppersdorfu může na první pohled zdát, že mu příbuzenské pouto s Ferdinandem z Ditrichštejna nepřineslo žádné výhody a mezi oběma urozenci i nadále existovala společenská přehrada, ve vzájemném vztahu je možné zaznamenat zřetelný posun, než tomu bylo v případě Michaela Jana II. z Althannu. Právě příbuzenské pouto stavělo šlechtice slezského původu v očích knížete z Ditrichštejna na vyšší sociální úroveň. Vždyť se stal součástí široce rozvětvené sítě, jejíž jednotliví příslušníci pronikali do nejvyšších úřadů ve všech oblastech veřejné činnosti. Je zcela přirozené, že

¹³¹⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475.

¹³¹⁶ Psaní Friedricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. ledna 1667. TAMTÉŽ, fol. 56-57.

¹³¹⁷ List Jana Weikarda z Auersperku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. března 1657. TAMTÉŽ, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 18-19. Srov. *Ottův slovník naučný* XVIII, s. 827.

¹³¹⁸ Do hraběcího stavu byl povýšen již roku 1635 otec Fridricha III. z Oppersdorfu Fridrich II. (zemřel 1650), hejtman Opolského a Ratibořského knížectví. *Ottův slovník naučný* XVIII, s. 827.

¹³¹⁹ Dopis Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. března 1656. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 3-4. Srov. také Oppersdorfovův list ze 17. ledna 1667. TAMTÉŽ, fol. 56-57. Navíc svůj podřízený poměr nedával najevo pouze vůči Ferdinandovi z Ditrichštejna, ale směřoval jej i k dalším příslušníkům rodu Ditrichštejnů. V dopise z 16. září 1685, adresovaném Ferdinandovi z Ditrichštejna, se zmínil, že sestra knížete a manželka Waltera Leslieho – Anna Františka – vystupovala jako „*eine ganz gnädige frau und wohlgewogene gönnerin meines haufes*.“ TAMTÉŽ, fol. 34. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 276.

¹³²⁰ List Friedricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. května 1668. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 76-77.

v případě ucházení se o některý úřad podporoval Ferdinand z Ditrichštejna daleko účinněji svého švagra než osobu, která nepatřila k tomuto početnému klanu.¹³²¹ Fridrich III. z Oppersdorfu si zřetelně uvědomoval tuto výhodu a v průběhu více než dvacetiletého písemného styku nesčetněkrát prosil svého „patrona“ o pomoc a „*cooperation*“.¹³²² Ferdinand z Ditrichštejna téměř vždy vyšel vlastnímu příbuznému vstříc, neboť tímto způsobem také vzrůstal vliv jeho samotného.¹³²³

Podobný poměr jako v případě Fridricha III. z Oppersdorfu poutal Ferdinanda z Ditrichštejna také k Janu Seifriedovi z Eggenberku. Když se kníže roku 1656 oženil s Marií Alžbětou, dcerou Jana Antonína z Eggenberku a jeho ženy Marie Anny, stal se mladší Eggenberk švagrem vlivného šlechtice moravského původu. Na rozdíl od Fridricha III. z Oppersdorfu se však vyznačoval přinejmenším rovnorodostí, neboť byl potomkem knížecí větve rodu. Navíc matka Marie Anna z Eggenberku pocházela z rodu braniborských markrabat. Tato skutečnost se také odráží v korespondenci obou urozenců do roku 1666. V jednotlivých dopisech označoval Jan Seifried z Eggenberku svého příbuzného jako „*meinen schwäger und grossen freund*“¹³²⁴ – výrazy, které v žádném případě nenaznačovaly, že by mezi nimi existoval nějaký druh sociální asymetrie. Tato situace se zřetelně proměnila se jmenováním Ferdinanda z Ditrichštejna nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské na podzim 1666. Od té doby se v dopisech Jana Seifrieda z Eggenberku začínají objevovat výrazy „*mildvätter*“, „*patronus*“ či „*wolgönner*“,¹³²⁵ jež jednoznačně dokumentují dominantní postavení vysokého dvorského úředníka. Ona mocenská převaha se zakládala právě na příslušnosti k císařskému dvoru, kterou Jan Seifried z Eggenberku pokládal stejně jako mnozí

¹³²¹ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 391.

¹³²² List Fridricha III. Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. ledna 1667. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 44-45. Srov. také dopis šlechtice slezského původu z 26. května 1667, v němž usiloval o úřad podkomořího Markrabství moravského: „*Damit Eure Furstliche Gnade auf mich, alß dero gehorsambsten diener wegen deß untercammerambt in gnaden bedacht sein unndt mir zu erhaltung meiner intention gehoriger orthten ein gutes worth verleihen wollen.*“ TAMTĚŽ, fol. 66-67. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2.

¹³²³ Přesto existuje případ, kdy Ferdinand z Ditrichštejna nedoporučoval Fridrichovi III. z Oppersdorfu, aby se ucházel o vyhlédnutý úřad, a naznačil, že mu neposkytne svoji pomoc. V březnu 1674 vyjádřil obavu, že by jmenováním šlechtice slezského původu do blíže nespécifikovaného úřadu nebývale vzrostla moc „dietchsteinské“ frakce u císařského dvora. Tato skutečnost by pak mohla císaře podnítit k tomu, že by se pokusil omezit dosavadní pravomoce a výhody dalších členů tohoto mocenského uskupení: „*Ihro Mayestät seindt lange in der wahl gestanden, ob sie ihm oder den graffen von Oppersdorff [Fridrich III. z Oppersdorfu] nehmen sollen, dieser hette gewiss wohl getaugt, dan er alle requisiten darzu. Es haben aber theils gemaint, die dietrichsteinische faction werde zu gross, undt hetten also viel erhalten, das sie seine election zuruckgetrieben.*“ List Ferdinanda z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z 12. března 1674. AVA, FA Harrach, kart. 229, s. f.

¹³²⁴ List Jana Seifrieda z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. února 1662. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1918/4, kart. 460, s. f.

¹³²⁵ Srov. například list Jana Seifrieda z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. května 1665, v němž poblahopřál svému švagrovi ke jmenování nejvyšším hofmistrem první manželky Leopolda I. – Markéty Terezy Španělské. TAMTĚŽ.

další urození druhé poloviny 17. století za naplnění ideálu šlechtické kariéry.¹³²⁶ Sám působil „pouze“ v zemské správě Korutan a velmi toužil proniknout do bezprostřední blízkosti panovnického páru.¹³²⁷ Proto hledal osobu, s jejíž pomocí by pevně zakotvil v této mocenské struktuře. Ne nadarmo upřel své naděje k Ferdinandovi z Ditrichštejna. V dopise z 27. března 1667 otevřeně přiznal, že v něm „*bey hoff guetten patronus hat*.“¹³²⁸ Jakoby onou formulací chtěl naznačit střet dvou hierarchických světů – stavovského a dvorského. Sám však na čelní místo vlastního hodnotového žebříčku stavěl příslušnost k císařskému dvoru a do pozadí odsouval svůj knížecí titul. Optikou tohoto pohledu vystupoval Ferdinand z Ditrichštejna jako vlivný jedinec-„patron,“ který měl svému klientovi skutečně co nabídnout – přístup k Markétě Tereze Španělské, a tím i možnost účinně ovlivňovat budoucí výběr dvorských úředníků.¹³²⁹

Onen střet dvou odlišných hierarchických systémů – stavovského a dvorského – vysvítá také z korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu, jenž v letech 1671-1674 zastával úřad nejvyššího dvorského maršálka.¹³³⁰ Ovšem již roku 1673 se odebral na svoji první diplomatickou misi dlouhodobějšího charakteru do Madridu,¹³³¹ kde působil až do roku 1677.¹³³² Během svého několikaletého pobytu v metropoli Španělského království adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna několik listů, v nichž jej označil termínem „*patron*.“¹³³³ Samotný vyslanec si uvědomoval vlastní nezáviděníhodné postavení, neboť téměř po čtyři roky pobýval daleko od císařského dvora – od místa, kde neustále probíhal litý boj o vliv a postavení. Díky dlouhodobé nepřítomnosti Harracha ve Vídni hrozilo, že ztratí pozice, které si pracně vydobyl ještě před odjezdem na Pyrenejský poloostrov. Proto hledal názorově blízké osoby, jež by se postavily v případě ohrožení za Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu a odrazily nápor útočníků. Právě výraz „*patron*“ používal, aby expresivně vyjádřil nutnost hájit vlastní zájmy v době, kdy ve službách

¹³²⁶ „... und glaube, daß deroselben so hohes avancement, mich nit weniger, als mein aigenes höchstes glücks vernüege und tröste, und zwar umb so vil mehrers, in deme ainer römischen khaiserin würcklichen obristen hofmaister, ich zu ainem schwager und solchen grossen freund und wolgönner haben werde dissen hohen vermögens und unverdienten gewogenheit ich in vilweeg zugeniesen hoffe: Euer Liebden die wollen sich, daß Ihro Khayserliche Mayestät ihnen so hohe charge motu proprio conferirt umb sovil weniger verwunderung umb wieviel besser Ihro Mayestät sie soliche vor mänigklich anderen meritirt zu haben.“ TAMTÉŽ.

¹³²⁷ Gerhard B. MARAUSCHEK, *Die Fürsten zu Eggenberg 1568 bis 1717*, Graz 1968, s. 144 (disertační práce).

¹³²⁸ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1918/4, kart. 460, s. f.

¹³²⁹ K.-S. REHBERG, *Weltrepräsentanz und Verkörperung*, s. 9-13.

¹³³⁰ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 278.

¹³³¹ V šedesátých letech absolvoval tři diplomatické mise krátkodobého charakteru – do Madridu, Paříže a Varšavy. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191. O tom také list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. října 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 141-142.

¹³³² F. MENČÍK, *Ferdinand Bonaventura Graf Harrach*; R. MAGIS, *Pracht, Ehre, Hitze, Staub*; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191-192.

¹³³³ Srov. například list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. března 1676. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 122-123.

císaře pobýval daleko od ohniska problémů – Vídně, a nemohl se sám ujmout probírané záležitosti. Takového pomocníka našel právě v osobě Ferdinanda z Ditrichštejna. Mezi oběma urozenci se rozproudila čilá korespondence, za což diplomat vyjadřoval nejvyššímu hofmistrovi císařovny neobyčejný dík.¹³³⁴ V jednotlivých dopisech kníže z Ditrichštejna neváhal velmi podrobně a zasvěceně komentovat politické dění v habsburské monarchii či přímo u císařského dvora a často přidal vlastní subjektivně zabarvený soud.¹³³⁵ Právě z vzájemných listů lze vypožorovat určité bližší pouto, které se mezi nimi v šedesátých a sedmdesátých letech 17. století vyvinulo.

I když se Ferdinand z Ditrichštejna vyznačoval vůči svému korespondentovi sociální nerovností, neboť vystupoval jako vládnoucí hlava knížecího rodu, zatímco Ferdinand Bonaventura z Harrachu se mohl pochlubit „pouze“ hraběcím titulem, přesto se tento viditelný společenský rozdíl částečně stíral.¹³³⁶ Velký vliv na utváření vzájemného vztahu Ferdinanda z Ditrichštejna s Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu měla skutečnost, že byli příslušníky nejmocnějších šlechtických rodů habsburské monarchie, které již po několik generací věrně sloužily habsburským císařům.¹³³⁷ Oba urozence také spojovala dřívější společná služba v nejvyšších dvorských úřadech a především úzký vztah k panovníkovi, jehož průvodním jevem byla osobní korespondence s Leopoldem I. Právě vlastoruční dopisy vladaře adresované Ferdinandovi z Ditrichštejna a Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu sloužily jako důležitý distinktivní prvek, prostřednictvím něhož se oba šlechtici odlišovali od zbytku raně novověké společnosti.¹³³⁸ Další nezanedbatelné pojítko představovalo členství v „dietrichsteinské“ frakci a vzdálené příbuzenské pouto, neboť Ferdinand Bonaventura z Harrachu se oženil s dcerou Jana Maxmiliána z Lamberku Johannou Terezií.¹³³⁹ Právě vzájemnou příbuzenskou vazbu císařský diplomat často vyzdvihoval a dokonce neváhal naznačit, že byl spoután „mit euer fürstlichen gnaden absonderlich wegen der naheten

¹³³⁴ „Über Eur fürstlichen Gnaden Gnädiges schreiben von 4. April erstadte Ich so woll umb die Continuation dero gnädigen Correspondenz, ...“ Psaní Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. května 1675. TAMTÉŽ, fol. 249-250.

¹³³⁵ Roku 1674 například Ferdinand z Ditrichštejna neváhal ve svých listech z 8. února či 6. září 1674 vychvalovat vojenské umění Raimonda Montecuccolho. AVA, FA Harrach, kart. 229, s. f. I. CERMAN, *Raimond Montecuccoli*, s. 590, 596-598.

¹³³⁶ K.-S. REHBERG, *Weltrepräsentanz und Verkörperung*, s. 33-35.

¹³³⁷ „Euer Fürstlichen Gnaden können ihnen richtigen einbilden, wie hoch ich estimire die ehre so durch erwüllung der alten gräfin von Harrach zur kayserlichen brauth obristhofmeisterin meinen haus und namen beschicht, und würdt sye hoffentlich diese kayserliche gnad mit dem treye ihrer dienste zudemeriren, ...“ List Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. prosince 1676. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 72-73. Srov. V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 257-258; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 568.

¹³³⁸ P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*.

¹³³⁹ Srov. výše, kapitola „Příbuzenské síť Ditrichštejnů a Schwarzenberků.“ O tom také M. HENGERER, *Amtsträger*, s. 72.

verwandtschaft.¹³⁴⁰ Z rétoriky Harrachova dopisu se zdá, že právě příbuzenské pouto stavěl nejvýše, nad další možné druhy interakce. Optikou tohoto vztahu je třeba poměřovat také termín „patron“, jenž Ferdinand Bonaventura z Harrachu ve svých dopisech používal, aby ocenil námahu, kterou jeho „*herr vetter*“ vynakládal při obraně zájmů vyslance Leopolda I. v místě, kde pro přílišnou geografickou vzdálenost nemohl zasáhnout osobně.¹³⁴¹

Z formulace „*Euer Fürstlichen Rnade und anderen meinen gnädigen patronen*“¹³⁴² však vyplývá, že Ferdinand z Ditrichštejna nebyl jediný, kdo u císařského dvora vystupoval ve prospěch ambasadora. S největší pravděpodobností patřili k ochráncům Ferdinanda Bonaventury z Harrachu i další členové „ditrichštejnské“ frakce, zejména Jan Maxmilián z Lamberku, nejvyšší komorník a od roku 1675 nejvyšší hofmistr Leopolda I., Gundakar z Ditrichštejna, nejvyšší štolmistr a po jmenování Jana Maxmiliána z Lamberku nejvyšším hofmistrem – nejvyšší komorník, a František Eusebius z Pöttingu, nejvyšší dvorní maršálek.¹³⁴³ O tom, že skutečně dokázali s přehledem bránit zájmy císařského diplomata, vypovídá list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu z 25. března 1676. V něm vyjádřil touhu svým dobrodincům „*auch die händte küssen*,“ neboť právě oni vždy vystupovali vůči jeho osobě jako „vlivní patroni“ a největší měrou se zasloužili o brzký návrat z diplomatické mise.¹³⁴⁴

Další možné východisko při zkoumání sémantického významu slova „patron“ nabízejí osobní komentáře urozců k úmrtí významných dvorských hodnostářů z bezprostředního okolí Leopolda I. Když císařský vyslanec u španělského královského dvora v Madridu František Eusebius z Pöttingu ve svém dopise z 25. března 1665 adresovaném Ferdinandovi z Ditrichštejna reflektoval nejnovější zprávy z metropole habsburského soustátí, s hlubokým povzdechem se zmínil o smrti nejvyššího hofmistra císaře – Jana Ferdinanda Portiy. Při této příležitosti neváhal zdůraznit, že „*in dehm ich gewis hiran einen sehr grossen*

¹³⁴⁰ List Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. prosince 1676. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 72-73.

¹³⁴¹ Srov. koncepty nedatovaných dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z počátku roku 1675. TAMTÉŽ, fol. 48-59. Srov. také AVA, FA Harrach, kart. 229.

¹³⁴² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 72-73.

¹³⁴³ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I, s. 276-280.

¹³⁴⁴ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 122-123. Ačkoliv úloha císařského vyslance u španělského královského dvora patřila k vyhledávaným a prestižním místům, které obsazovali především příslušníci nejurozenějších šlechtických rodů podunajské monarchie, mnohem přitažlivější byla v očích Ferdinanda Bonaventury z Harrachu kariéra ve vysokých dvorských úřadech. Proto neustále prosil své „patrony“, aby přesvědčili Leopolda I. o Harrachově nepostradatelnosti ve Vídni a zajistili jeho brzký návrat z Pyrenejského poloostrova do metropole habsburského soustátí. O tom zejména dopisy Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. března, 21. května, 12. srpna, 6. října a 2. prosince 1676. TAMTÉŽ, fol. 72-73, 78-79, 90-91, 92-93, 122-123,

*patron verlohren.*¹³⁴⁵ Pro Františka Eusebia z Pöttingu skutečně mohl Jan Ferdinand Portia symbolizovat „patrona“ – osobu, k níž se utíkal pro radu a pomoc. Přece jen mezi nimi existovala stavovská i kariérní propast. Zatímco šlechtic původem z Kraňska byl roku 1662 povýšen do knížecího stavu a po nástupu Lepolda I. na trůn se stal jeho nejvyšším hofmistrem, císařský vyslanec v Madridu se pyšnil pouze hraběcím titulem a do nejvyšších dvorských úřadů se propracoval až po svém návratu z diplomatické mise v srpnu 1674, kdy získal místo nejvyššího dvorského maršálka.¹³⁴⁶ Ovšem samotní urozenci nemuseli tento stav vnímat jako nepřekonatelnou překážku. Oba byli napojeni na rozvětvenou příbuzenskou síť, jež se v padesátých a počátku šedesátých let 17. století vytvořila kolem Ferdinanda z Ditrichštejna a Jana Maxmiliána z Lamberku.¹³⁴⁷ Zdá se proto mnohem pravděpodobnější, že vzájemný vztah budovali spíše na vzdálené spřízněnosti rodů než na sociální či úřední nerovnosti. Navíc místo ambasadora ve Španělsku nebylo nevýznamné. Tato osoba zajišťovala styk podunajské monarchie se španělskou větví Habsburků a účinně se angažovala ve prospěch šlechticů ze střední Evropy, kteří toužili získat vysoce ceněný Řád Zlatého rouna, o jehož udělení rozhodoval výhradně španělský král.¹³⁴⁸

Ovšem dopis Františka Eusebia z Pöttingu z 25. března 1665 nabízí ještě širší interpretaci. Sám šlechtic totiž nevnímal smrt Jana Ferdinanda Portiy jako ztrátu „*nicht nur allein wegen meiner persohn,*“ ale v mnohem širších souvislostech, „*wegen des hochlöblichsten erzhauses, als welches sich numehro eines so vornehmben undt treugewesten ministri beradtet sehen mus.*“¹³⁴⁹ Jako by tímto zápisem chtěl vychválit Portiovu veřejnou činnost, kdy se zcela odevzdal do služeb podunajské monarchie i habsburského rodu a nikdy nezradil své pány.¹³⁵⁰ Právě náležité ocenění státnických zásluh se odráží i v dikci císařského diplomata, neboť pro zdůraznění této skutečnosti použil termín „*jeden z urozených a nejdůvěryhodnějších ministrů.*“ Nemalou úlohu při takové formulaci dopisu a použití slova

¹³⁴⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 784-785.

¹³⁴⁶ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I, s. 278; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 320-323.

¹³⁴⁷ I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 580-582 a výše, kapitola „*Příbuzenské síť Ditrichštejnů a Schwarzenberků.*“

¹³⁴⁸ O tom množství zmínek v deníku Františka Eusebia z Pöttingu či v korespondenci císařského vyslance ve Španělsku s Leopoldem I. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I-II; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting* I-II.

¹³⁴⁹ List Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 784-785. Že pouze František Eusebius z Pöttingu nevnímal úmrtí Jana Ferdinanda Portiu jako osobní záležitost, ale především jako velkou ztrátu pro celý habsburský rod, který v osobě nejvyššího hofmistra císaře ztratil věrného „*ministra,*“ vypovídá jeho dopis z 25. března 1665. V něm si poznamenal, že obdobným způsobem se ke smrti tohoto šlechtice stavěl také královský dvůr v Madridu: „*... über die massen betrauen zu mahlen auch mit mercklichen mitleiden dieser fahl von dem alhisigen hoff vernomben worden, welches verlust der allerhöchste dem hochlöblichste hause in anderwegs ersehen wolle.*“ TAMTÉŽ.

¹³⁵⁰ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 414-415; TÝŽ, *Amtsträger*, s. 74.

„patron“ sehrály bezesporu také morální důvody. Podle obecně uznávaných pravidel raně novověké společnosti se neslušelo vyjadřovat se o mrtvých s opovržením, ale jednotlivé osoby se měly řídit starobylým antickým heslem: „*De mortuis nisi nil bene*.“¹³⁵¹ Proto užití výrazu „patron“ mohlo symbolizovat v myšlení Františka Eusebia z Pöttingu posmrtné šíření dobrého obrazu nejvyššího hofmistra Leopolda I. – Jana Ferdinanda Portiy.¹³⁵²

Z listů adresovaných Ferdinandovi z Dietrichsteina různými odesílateli vyplývá, že význam slova „patron“ měl různé podoby a nezávisel pouze na společenském postavení jedince či jeho místě v hierarchii císařského dvora.¹³⁵³ Nezanedbatelnou roli ve vnímání míry intenzity vztahu hrála také skutečnost, zda šlo o užší pouto založené na nějakém druhu bližší známosti – příbuzenství. Ačkoliv se urozenec řídil při vzájemné interakci obecně uznávanými vzorci chování, přece jen rodinné vazby a příslušnost ke stejné mocenské skupině leckdy stíraly případné stavovské a sociální rozdíly. Přesto z korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna vysvítá, že spíše než na příbuzenské pouto kladl větší důraz na postavení urozence ve struktuře vídeňského dvora. Zářným příkladem takového tvrzení jsou především listy Jana Seifrieda z Eggenberku. Jakmile se kníže z Ditrichštejna stal nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské, viditelně se proměnila rétorika psaní jeho švagra. Přestože se oba mohli honosit stejným společenským postavením – patřili ke knížecím rodům Římsko-německé říše, Jan Seifried z Eggenberku vnímal zisk vysokého dvorského úřadu jako další posílení sociálního statutu, kterému prozatím nemohl konkurovat. Tato skutečnost se odrážela i v dikci jednotlivých dopisů, neboť začal používat termín „patron“, jímž jakoby chtěl naznačit určitou sociální nerovnost a vlastní podřízenost.¹³⁵⁴

Naopak Ferdinand Bonaventura z Harrachu se ve vztahu k Ferdinandovi z Ditrichštejna nemohl opřít o rovnorodost, neboť se pyšnil pouze hraběcím titulem. Ovšem ve vzájemné korespondenci nejsou téměř žádné stopy po jakémkoliv druhu sociální

¹³⁵¹ P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty*, s. 209-210.

¹³⁵² M. HENGERER, *Amtsträger*, s. 74-75. V podobných intencích jako František Eusebius z Pöttingu, který komentoval smrt Jana Ferdinanda Portiu a prohlásil, že v osobě nejvyššího hofmistra císaře ztratil „velkého patrona“, se nese dopis Fridricha III. z Oppersdorfu adresovaný Ferdinandovi z Ditrichštejna 9. ledna 1679. V něm kondoloval nejvyššímu hofmistrově Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské ke smrti švagra – nejvyššího dvorského maršálka Františka Eusebia z Pöttingu. Při této příležitosti neváhal zdůraznit, že v něm ztratil „*einen sonderbahren patron*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 14-15. Ačkoliv i v tomto případě šlo o ocenění osobních kvalit Františka Eusebia z Pöttingu a posmrtné šíření dobrého obrazu tohoto urozence, z listů Fridricha III. z Oppersdorfu knížeti z Ditrichštejna lze vypožorovat, že nejvyšší dvorský maršálek působil v roli vlivného ochránce zájmů šlechtice slezského původu u císařského dvora. Fridrich III. z Oppersdorfu mu často zasílal – stejně jako Ferdinandovi z Ditrichštejna – suppliky, v nichž žádal o pomoc při nejrůznějších záležitostech. Právě úloha mocného „patrona“, který dokázal účinně pomoci svému chráněnci, vytupuje v tomto případě mnohem více do popředí, než tomu bylo ve vztahu Jana Ferdinanda Portiy a Františka Eusebia z Pöttingu. O tom například dopis Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 7. března 1672. TAMTÉŽ, fol. 90.

¹³⁵³ K.-S. REHBERG, *Weltrepräsentanz und Verkörperung*, s. 44-46.

¹³⁵⁴ H. H. NOLTE, *Patronage und Klientel*, s. 11; V. BŮŽEK, *Klientela Pernštejnů a Rožmberků*, s. 216-217.

asymetrie. Oba spojovala dřívější společná služba u císařského dvora, blízké pouto k Leopoldu I. a členství v „dietrichsteinské“ frakci. Ve spojení s Harrachovým poukazem na vzájemnou příbuzenskou vazbu, i když velmi vzdálenou, dokázaly tyto faktory zakrýt sociální nerovnost. Ačkoliv Ferdinand Bonaventura z Harrachu použil slůvko „patron,“ vyjádřil tímto subjektivně zabarveným výrazem dík osobám, které dokázaly ochránit jeho zájmy v místě, kde pro velkou geografickou vzdálenost nemohl zasáhnout sám. Výraz „patron“ tak nemusel ve šlechtickém diskursu druhé poloviny 17. století reflektovat pouze vztah založený na sociální nerovnosti. Mnozí urozenci jej mechanicky používali ke zvláštnímu zdůraznění či expresivnímu ocenění vynikajících charakterových vlastností konkrétních osob.

VI.2 Ferdinand z Ditrichštejna a komunikační praxe

Jedinečné svědectví o šíři komunikační sítě raně novověkých urozenců, kteří dlouhodobě zakotvili ve struktuře císařského dvora, a jejich vztahu k různým osobám nabízí korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna. Výběr tohoto šlechtice nebyl náhodný, ale hovoří pro něj především výjimečná pramenná základna, neboť jeho osobní archiv se dochoval takřka v úplné podobě. Soubor více než 60 000 dopisů od přibližně 1380 odesílatelů nabízí dostatečnou heuristickou oporu pro vytyčení alespoň základních kategorií při stanovení vzájemných vztahů k jednotlivcům různého sociálního postavení, s nimiž kníže Ditrichštejna udržoval písemný styk. Dochovaný soubor epistolografie je o to cennější, neboť vedle došlých listů osob, s nimiž si kníže dopisoval, obsahuje též velké množství vlastních konceptů, jimiž odpovídal na získané informace. Ovšem není v silách jediného historika prostudovat celý epistolografický korpus. Následná rekonstrukce komunikační sítě se proto opírá o obsahovou analýzu 13 000 – 15 000 listů došlých Ferdinandovi z Ditrichštejna od rozličných odesílatelů. Právě prostřednictvím studia osobní korespondence lze zjistit, jakým způsobem se konstituoval a hierarchizoval okruh komunikantů konkrétního šlechtice, co tvořilo náplň vzájemných dopisů, popřípadě s jakým záměrem si předávali informace. Díky hojně zachovaným konceptům vlastních dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna lze také v některých případech zjistit, jak reagoval na přijaté zprávy a jaké stanovisko zaujal k získaným datům. V následujících řádcích se autor rovněž pokusí načrtnout některé základní typy osobních vazeb, které se významnou měrou spolupodílely na charakteru obsahové náplně komunikační interakce.

Význam společenských kontaktů pro budoucí dvorskou kariéru si plně uvědomoval již otec Ferdinanda z Ditrichštejna Maxmilián II., když svému synovi doporučoval, na jaké osoby

se má v průběhu studia na jezuitské koleji ve Štýrském Hradci a během kavalírské cesty po západní Evropě soustředit.¹³⁵⁵ Sám mu také zprostředkoval první pravidelné urozené adresáty. Mezi šlechtice, kteří mladého Ditrichštejna oslovili nejdříve, patřil jeho švagr Lev Vilém z Kounic,¹³⁵⁶ jenž se oženil se sestrou Ferdinanda z Ditrichštejna – Eleonorou.¹³⁵⁷ Tento kavalír původem z Moravy, který se živě zajímal o kulturu Apeninského poloostrova, využil pobytu potomka Maxmiliána II. z Ditrichštejna v Římě a v březnu 1652 jej požádal, zda by mu nekoupil u tamních obchodníků rozličné umělecké předměty.¹³⁵⁸ Vzájemnou komunikaci, během níž si vyměnili celkem 12 dopisů,¹³⁵⁹ vedli v němčině či v italštině, neboť pro Lva Viléma z Kounic představovala francouzština, v níž mu Ferdinand z Ditrichštejna adresoval jeden ze svých dopisů,¹³⁶⁰ nepřekonatelnou překážku, „...weilen aber ich daß wenig französisch so ich gekundt auß mangl deß exercitii vold vergeßen, beantworte ich selbigen nella lingua vulgare al solito.“¹³⁶¹ Kromě ryze obchodních záležitostí informoval moravský

¹³⁵⁵ O tom svědčí instrukce, kterou vydal kníže Maxmilián II. z Ditrichštejna pro hofmistra svých synů Ferdinanda a Maxmiliána III. z Ditrichštejna – Egidia Rubina – roku 1643. V ní přesně vymezil, s jakými osobami se měli oba chlapi během vlastního studia stýkat. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352, fol. 7-13. Obdobným způsobem pak postupoval i samotný Ferdinand z Ditrichštejna, když 8. února 1673 vydal „Vaterliche ermahnung des fürsten Ferdinand an seine söhne grafen Walter und Leopold,“ kteří studovali na jezuitské koleji ve Vídni. TAMTÉŽ, inv. č. 1582, kart. 358, fol. 2-7. Ve svém naučení vlastním potomkům výslovně nařizoval, aby „ale auf mitag wird [!] dieselbe ohne grosse ursach nit zu haus essen, sundern alle wochen einmal zu dem herrn obercammeren [Jan Maxmilián z Lamberku], ein mahl zu dem grafen Philip [Filip Zikmund z Ditrichštejna], einmahl zu dem Locowicz [Václav Eusebius z Lobkovic], einmahl zu dem fürsten von Salm [Karel Theodor Otto ze Salmu], die übrigen tag bey den roetteren man ware dan ausgeladen. Alle 14. tag ein mal zu dem cammerpresident [Kryštof Abele], zu dem hofcanzler [Jan Pavel Hoher], zu dem stattobersten, zu dem landmarchalk, zu dem gnädigen Harrach [Ferdinand Bonaventura z Harrachu].“ TAMTÉŽ, fol. 11. Srov. také výše, kapitola „Výchova a vzdělání.“ Roku 1680 Ferdinand z Ditrichštejna sepsal instrukci pro hofmistra svého syna Leopolda Ignáce z Ditrichštejna – Fabrizia de la Roche, který se chystal na kavalírskou cestu po západní Evropě. Její text odpovídal naučení jeho otce Maxmiliána II. z Ditrichštejna „Instruction pour ceux, qu'ont la craduite des jeunes seigneurs, et les qualitez, que doit avoir un gouverneur, avec la connoissance, qu'on pourroit utilement faire dans les pays estrangeres.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 237-242. Srov. také J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 61 a výše, kapitola „Kavalírské cesty.“

¹³⁵⁶ List Lva Viléma z Kounic z 8. dubna 1652, v němž žádal mladého šlechtice, zda by mu v Římě neobstaral nějaké kovové umělecké předměty. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 648, kart. 71, fol. 1-2. Srov. také TAMTÉŽ, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 648, kart. 71.

¹³⁵⁷ G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 37-38.

¹³⁵⁸ O tom svědčí dopis Lva Viléma z Kounic z 8. dubna 1652, v kterém Ferdinandovi z Ditrichštejna děkoval za zaslání listu z 23. března 1652. V tomto psaní prý mladý urozenec vyjádřil ochotu obstarat Kounicovi umělecké předměty. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 648, kart. 71, fol. 1-2. Srov. G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 38.

¹³⁵⁹ Zatímco Lev Vilém z Kounic adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna celkem 5 dopisů – 8. dubna 1652, 10. června 1652, 13. listopadu 1652, 27. dubna 1653, 26. června 1653, mnohem pilněji vystupoval mladý Ditrichštejn, který zaslal svému švagrovi 7 listů – 18. května 1652, 13. července 1652, 27. července 1652, 28. září 1652, 23. listopadu 1652, 14. prosince 1652, 23. března 1653. V nich většinou popisoval předměty, jež hodlal pro Lva Viléma z Kounic zakoupit.

¹³⁶⁰ List Ferdinanda z Ditrichštejna Lvu Vilému z Kounic z 28. září 1652. TAMTÉŽ, fol. 22-23.

¹³⁶¹ Dopis Lva Viléma z Kounic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. listopadu 1652. TAMTÉŽ, fol. 11-12.

šlechtic mladého kavalíra o svých každodenních starostech a o změnách ve složení zemské vlády na Moravě.¹³⁶²

V průběhu vzdělávací cesty po západní Evropě Ferdinand z Ditrichštejna správně pochopil význam společenských kontaktů a doporučení. Ty dále rozvíjel během kariéry v zemské správě Markrabství moravského a u císařského dvora ve Vídni.¹³⁶³ Od roku 1650 až do své smrti dne 1. prosince 1698 navázal písemný styk s více než 1300 šlechtici i neurozenými jedinci usedlými na území habsburské monarchie, Římsko-německé říše a v dalších koutech Evropy.¹³⁶⁴ Charakteristickým rysem všech kontaktů je skutečnost, že se táhly napříč téměř všemi sociálními strukturami raně novověké společnosti – od poddaných až po příslušníky vládnoucích dynastií některých evropských mocností. Osoby, s nimiž udržoval pravidelný styk, lze rozdělit podle typu veřejné kariéry a společenského postavení do několika kategorií.¹³⁶⁵ Na prvním místě jde o rodinné příslušníky a příbuzné. Do další skupiny patří významní hodnostáři císařského dvora a úředníci centrálních správních orgánů podunajské monarchie. Ke třetímu okruhu je možné přiřadit ty urozence, kteří působili v nejrůznějších orgánech lokální linie stavovského systému moci jednotlivých zemí. Stranou pozornosti nelze nechat ani duchovenstvo. Na pátém místě je třeba uvést diplomaty v císařských službách a ty osoby, jež dlouhodobě působili za hranicemi mnohonárodnostního habsburského státu. Za zcela svébytnou a společensky nejatraktivnější skupinu lze označit císaře Leopolda I., další příslušníky vládnoucího rodu a kurfiřta Filipa Viléma Falcko-Neuburského – otce třetí manželky vladaře.¹³⁶⁶

¹³⁶² „Ich habe alleweil an meinem gabinet undt hauße zu Brin gehen gezühret, ietzt muß ich es noch mehr aufbuzen, weilen ich mehr da sein werde müßen, wegen deß von Ihr Kayserlichen Mayestät mir allergnädigst anvertrauten obrstlandrichter ambt.“ TAMTÉŽ. Srov. také list Lva Viléma z Kounic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. června 1653. TAMTÉŽ, fol. 27. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1.

¹³⁶³ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 136.

¹³⁶⁴ Srov. například M. BRAUBACH, *Prinz Eugen IV*, s. 248-252; V. BŮŽEK, *Klientela Pernštejnů*, s. 213-225; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 369-493; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 260-289; P. MAREK, *Vztahová síť*.

¹³⁶⁵ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 464.

¹³⁶⁶ Srov. komunikační síť Leopolda I. P. MAŤA – S. SIENELL, *Privatkorrespondenzen*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 839-840.

VI.3 Rodinní příslušníci a příbuzní

Své první stálé korespondenty, které Ferdinand z Ditrichštejna získal ještě v průběhu studií na jezuitských kolejích či následné vzdělávací cestě po západní Evropě, našel především v rodinných příslušnících a některých příbuzných.¹³⁶⁷ Právě jim s největší pravděpodobností zasílal své postřehy z výuky a namáhavého putování, s nimi podrobně rozebíral vlastní zážitky. Oni, podobně jako Lev Vilém z Kounic, informovali kavalíra o rodinných záležitostech nebo důležitém politickém dění v podunajské monarchii. Význam těchto vazeb ještě zesílil po návratu mladého šlechtice z kavalírské cesty. Sourozenci a další příbuzní představovali pro budoucí kariéru knížete důležitou mocenskou oporu.¹³⁶⁸ Sám toužil proniknout do struktury císařského dvora a pevně zakotvit v blízkosti vladaře. Aby si utvořil dostatečný obrázek o rozložení politických sil u této instituce a udržel dostatečný přehled o každodenním životě metropole habsburského soustátí, potřeboval nalézt vhodné „zpravodajce“, kteří by mu pravidelně zprostředkovali informace z tohoto prostředí, případně hájili zájmy knížete ve Vídni.

Asi nejužší vztah, alespoň zpočátku, udržoval se svým o rok mladším bratrem Maxmiliánem III. z Ditrichštejna.¹³⁶⁹ Již od dětství poutal oba sourozence úzký citový vztah. Hluboká důvěra, jež se mezi nimi vyvinula, ovlivňovala hned několik skutečností. Ferdinanda a Maxmiliána III. z Ditrichštejna od sebe dělil jen nepatrný věkový rozdíl – jeden rok. Proto lze předpokládat, že pro Ferdinanda z Ditrichštejna představoval sourozenec spíše rovnocenného partnera než nějakou přítěž. Bratr stál urození od dětství po boku a byl mu spolehlivou oporou, která jej neváhala podržet i v nejtěžších chvílích jeho života. Ke vzájemnému sblížení patrně napomohlo i to, že ve věku šesti, respektive pěti let opustili domov a pod dozorem hofmistra Egidia Rubina zaměřili na jezuitskou kolej do Štýrského Hradce.¹³⁷⁰ Rovněž kavalírskou cestu absolvovali dohromady. Společně prožité mládí se jistě podepsalo na vzájemném vztahu. Po návratu z mnohaletého putování po západní Evropě se však životní cesty obou sourozenců rozdělily. Zatímco starší Ferdinand z Ditrichštejna

¹³⁶⁷ Ačkoliv se z tohoto období nedochovala žádná korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s jeho blízkými, v jeho osobních účtech lze nalézt zmínky o tom, že matce či otci posal čas od času nějaký dopis. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352.

¹³⁶⁸ O významu příbuzenských vazeb pro veřejnou kariéru také Václav BŮŽEK, *Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století*, JSH 65, 1996, s. 10-25; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 260-265.

¹³⁶⁹ O životě mladšího Ditrichštejna neexistuje v odborné literatuře příliš mnoho údajů. Jediné kratičké shrnutí jeho života přináší M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 278. *Ottův slovník naučný* VII, s. 507 ani další genealogické příručky jeho jméno vůbec nezmiňují. Na podobný vztah sourozenců v lobkovickém prostředí upozornil P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 45-46.

¹³⁷⁰ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 352. Srov. také výše, kapitola „Vzdělání a výchova.“

a zamířil do nejvyšších zemských úřadů v Markrabství moravském, kariéra Maxmiliána III. z Ditrichštejna se vyvíjela jiným směrem. První kroky mladšího Ditrichštejna vedly k císařskému dvoru, kde od roku 1660 působil jako skutečný komorník Marie Eleonory Gonzagové, vdovy po zesnulém Ferdinandovi III.¹³⁷¹ Díky pobytu ve Vídni představoval bratr nepřebornou studnici vědomostí a novinek z prostředí metropole habsburského soustátí – z oblasti, kam měly směřovat další kariérní kroky Ferdinanda z Ditrichštejna.¹³⁷² Maxmilián III. z Ditrichštejna zasílal na Moravu zajímavé postřehy o mezinárodní politické situaci a každodenním životě ženské části dvora Leopolda I.¹³⁷³ Především si všímal denního rozvrhu Marie Eleonory Gonzagové.¹³⁷⁴ Stranou neponechal ani mobilitu rodiny vladaře a cesty do letních sídel Habsburků – Laxenburku a Ebersdorfu.¹³⁷⁵

Ze vzájemné korespondence vystupuje Maxmilián III. z Ditrichštejna jako věrný služebník císařovny vdovy, jenž byl vždy připraven vyplnit přání své paní. Svému bratrovi dával zřetelně najevo, že se těšil velké přízni panovnice, která jej prý čas od času neváhala pozvat k vlastní tabuli.¹³⁷⁶ Ovšem Maxmiliánův pobyt u vídeňského dvora stál také za prudkou roztržkou, která mezi oběma sourozenci vypukla na počátku šedesátých let 17. století. Život ve Vídni byl nákladný a Maxmilián III. z Ditrichštejna musel uspokojovat nemalé nároky na vlastní reprezentaci, jež si žádalo působení u dvora panovnice. Kníže sice vyplácel od roku 1657 mladšímu Maxmiliánovi roční apanáž ve výši 60 000 zlatých; ta nestačila pokrýt potřeby šlechty.¹³⁷⁷ Svým rozmařilým životem nadělal značné dluhy a po

¹³⁷¹ O působení Maxmiliána III. z Ditrichštejna v úřadě komorníka svědčí 23 dopisů, které v průběhu roku 1660 zaslal svému staršímu bratrovi. TAMTÉŽ, inv. č. 87, kart. 26, s. f.

¹³⁷² S. SIENELL, *Die Wiener Hofstaate*, s. 90.

¹³⁷³ Když 6. května 1660 komentoval pobyt Marie Eleonory Gonzagové v Laxenburku, nezapomněl poznamenat, že „*frau von Polheimb* [Marie Salome ze Sinzendorfu, rozená z Polheimu] *mit einem sohn erfreuet worden.*“ MZA Brno G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 87, kart. 26, s. f. Srov. také dopis Maxmiliána III. z Ditrichštejna z 15. září 1660: „... *die exequien angefangen vür die madama serenissima, frau oberstkanzlerin und frau unverhaytin mit döchter erfrauet uns worden.*“ TAMTÉŽ, s. f.

¹³⁷⁴ Dne 11. února 1660 se rozepsal o baletu, který se předchozí den konal u Marie Eleonory Gonzagové. Také o tři měsíce později – 28. dubna 1660 – komentoval denní rozvrh císařovny: „*Musica bey Ihre Majestät der Kayserin gewesen. Ihr Majestät bey Ihr Majestät der kayserin gessen. Auch were musica, einer erstochen[!] worden, ein manzische und cöllnische lehen empfangen worden.*“ TAMTÉŽ, s. f.

¹³⁷⁵ V dopise ze 7. dubna 1660 podrobně popsal denní program panovnice. Před polednem prý zamířila na bohoslužbu ke Svatému Štěpánovi, kde si také vyslechla slavnostní *Te Deum laudamus*. Po hodovní tabuli následovala komorní slavnost, která se protáhla až do pozdních nočních hodin. TAMTÉŽ, s. f. V listě z 9. října 1660 Maxmilián III. z Ditrichštejna bratrovi podrobně vylíčil návštěvu císařovny v klášteře Svatého Josefa. TAMTÉŽ, s. f. Cestu do Laxenburku popsal 6. května 1660. TAMTÉŽ, s. f. Srov. R. SMÍŠEK, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenburku*; L. CARLEN, *Ein Tagebuch*, s. 232; J. SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína*, s. 375.

¹³⁷⁶ Srov. dopis Maxmiliána III. z Ditrichštejna adresovaný Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. února 1660. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 87, kart. 26, s. f.

¹³⁷⁷ Smlouva mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a jeho mladším bratrem Maxmiliánem III. z Ditrichštejna je uložena TAMTÉŽ, inv. č. 1411, kart. 346 a inv. č. 2020, kart. 515. Ke vzájemným sporům mezi sourozenci o majetek velmi podnětně Angelo TORRE, *Faide, fazioni e partiti, ovvero la ridefinizione della politica nei feudi imperiali delle Langhe tra Sei e Settecento*, QS 63, 1986, s. 775-810, zde s. 781-782.

svém bratrovi žádal, aby je umožnil. Když to odmítl, došlo k vzájemné rozepři.¹³⁷⁸ Maxmilián III. z Ditrichštejna se s hlavou rodu rozešel ve zlém a zamířil do Flander na statky své ženy Marie Julie ze Schwarzenberku, dcery hraběte Egmonda III. ze Schwarzenberku.¹³⁷⁹ Ovšem ani potom nelze říci, že by mezi oběma sourozenci panovalo otevřené nepřátelství. Ferdinand z Ditrichštejna se i nadále živě zajímal o kariéru Maxmiliána a v osmdesátých letech 17. věku pomohl jeho synům k zisku členství v calatravském řádu.¹³⁸⁰

O tom, jak vnímal roztržku a život mladšího sourozence samotný Ferdinand z Ditrichštejna, vypovídá italsky psaný dopis z 26. listopadu 1680, adresovaný Fabrizioovi de la Roche, hofmistrovi syna Leopolda Ignáce, který právě v této době pobýval se svým svěřencem v Bruselu. Když Leopold Ignác z Ditrichštejna vyjádřil přání navštívit svého strýce, stavěl se otec k jeho žádosti velmi rezervovaně a otevřeně prohlásil, že se mu to nelíbí. Z listu vyplývá, že bratra považoval za lehkovážnou osobu, jež nedbala žádných rad staršího a zkušenějšího jedince. Maxmilián III. z Ditrichštejna prý díky svým vrtochům rozházal většinu získaného jmění. Ferdinand z Ditrichštejna sice nabízel bratrovi pomoc, že vyrovná jeho dluhy. Na oplátku však po něm požadoval, aby pobýval výhradně na dietrichsteinských statcích a vyvaroval se zbytečných výdajů. Ten však neuposlechl dobře míněných rad a prchl do Flander na statky své manželky, kde pokračoval v dobrodružném životě a „*dělání hlouposti*“.¹³⁸¹ I nadále nedbal napomínání staršího sourozence, kterému svým chováním přinesl pouze starosti a soužení. Ferdinand z Ditrichštejna proto hofmistra de la Roche varoval před tímto nenapravitelným dobrodruhem, před jeho žádostmi o finanční půjčku. Doporučoval, aby se vzájemný styk odehrával pouze ve zdvořilostní rovině. Leopold Ignác z Ditrichštejna mohl navštěvovat strýce s tetou vždy jen jednou týdně, po obědě, a pouze na půl hodiny. Fabrizio de la Roche nesměl dovolit, aby si Maxmilián III. z Ditrichštejna dělal jakékoliv výdaje s pobytem svého synovce. Ferdinand z Ditrichštejna nechtěl mladšímu

¹³⁷⁸ Četná korespondence k vzájemnému sporu obou bratrů se nachází v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1074, kart. 308. K tomu také list Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z 28. března 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 733-734.

¹³⁷⁹ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 278; Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.*, s. 159. Srov. také listy jezuity Leonarda Bachina Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1660. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 97, kart. 30, s. f. K tomu také výše, kapitola „*Sňatek jako nástroj politické a sociální integrace*“.

¹³⁸⁰ Více o tom dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hraběti de Oropesa z 26. května 1688. B. BAĐURA, *Ditrichštejnové a Španělsko*, s. 49.

¹³⁸¹ Psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Fabrizioovi de la Roche z 26. listopadu 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 782-783.

bratrovi zavdat žádný důvod, aby se cítil zavázán za poskytnutou pomoc. Prý by to jen zneužil k dalším žádostem o peněžní půjčku a kníže nijak netoužil podporovat jeho rozmary.¹³⁸²

Z mocenského hlediska patřila k důležitým rodinným korespondentům Ferdinanda z Ditrichštejna i jeho nevlastní matka Žofie Anežka, rozená z Mansfeldu. Z vzájemné korespondence z let 1656-1676 se dochovalo více než 550 listů kněžny a několik desítek konceptů dopisů mladého šlechtice.¹³⁸³ Zejména v prvním desetiletí zaznívá z listů druhé ženy Maxmiliána II. z Ditrichštejna hluboký žal nad ztrátou milovaného potomka, kterého namáhavá služba odváděla z rodného panství do Brna a Vídně.¹³⁸⁴ Současně pozorně sledovala vzestupnou kariéru Ferdinanda z Ditrichštejna a vyjadřovala mateřskou pýchu nad jeho schopnostmi a prozíravostí. Již v květnu 1665 prorokovala knížeti, že se stane nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské. Aby zajistila úspěch svojí věštby, požádala o pomoc nejvyššího hofmistra Leopolda I. Jana Ferdinanda Portiu, s nímž ji prý pojilo mnohaleté osobní přátelství.¹³⁸⁵ V prosazování této záležitosti se navíc mohla opřít o některé další kontakty u panovnického dvora. O manželku Jana Maxmiliána z Lamberku – Jitku Rebeku Eleonoru, rozenou z Vrbna,¹³⁸⁶ a o ženu Ferdinanda Bonaventury z Harrachu – Johannu

¹³⁸² Ve svém listě z 26. listopadu 1680, který Ferdinand z Ditrichštejna adresoval Fabrizioovi de la Roche, napsal: „...ch'il mio fratello conte Massimiliano habbi presso casa in Brusselles, non ho sento volentieri, perche vi spenderà più di quello, che hà, e poi vorrà ch'io à pagare i suoi debiti, ma gia mi sono dichiarato di non voler mandarli un soldo di più, di quello ch'io li devo, essendo egli andato in Fiandra contra il mio parere volendoli fare conditioni molt'avantagiose nei miei beni, perche non voglio, ne posso secondar più i suoi capricci, li qualli gia hanno consumato una gran parte del suo capitale. V. S. conosce la sua debolezza, la quale starebbe meglio rascosta, e che à Brusselles, perche incominciarà mille sproposti, e farà delle bossesse con pigliar danari all'imprestato, mà non c'è remedio perche quanto più li disconsiglio. Qualche cosa, tanto più lo fà, perche s'imagina che non ho da me e non hà da ricever da me correctione nesuna, e che l'intenda meglio di me, e sin'a tanto che non men ridotto all'estremità, et al bisogno, disprezza le mie fraterne amonitioni, bisogna ma non c'è a far l'altro che haver compassione et pazienza noc lui, per questo VS farà bene di restar con lui in materia d'interesse, et quando domandasse danaro, che non hà più del bisogno, e come gli è stravagante altiero in supremo grado et pretenderà troppo gran rispetto dal mio figliuolo, e che nella sua compagnia non sarà d'imposar niente, così non vorrei che VS est piglosse allogio nella sua casa, mà più testo altrove, perche non s'ha da permetter ch'il mio fratello faccia la minima spesa per il mio figliuolo, il quale doppo pranso lo può visitar ogni settimana una volta doppo pranso per una mezza hora come ancora la sig[no]ra contessa [Marie Julie z Ditrichštejna, rozená ze Schwarzenberku], ...“ TAMTÉŽ. Srov. také koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Fabrizioovi de la Roche z 21. prosince 1680. TAMTÉŽ, fol. 770-771.

¹³⁸³ TAMTÉŽ, inv. č. 1996, kart. 504-505. K Žofii Anežce z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, druhé manželce Maxmiliána II. z Ditrichštejna více M. M. FEYFAR, *Die ertlauchten Herrn*, s. 256-257, 261-262.

¹³⁸⁴ Srov. dopis Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. dubna 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1996, kart. 504, fol. 488.

¹³⁸⁵ O tom list Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. května 1665. TAMTÉŽ, fol. 478-479. Současně vyjadřovala velké rozčarování nad postupem španělské strany, která otálela s odjezdem Markéty Terezy Španělské do střední Evropy. Právě nepřátelsky smýšlejícím dvořanům u dvora v Madridu dávala za vinu, že chtěli oddálit kariéru vzestup Ferdinanda z Ditrichštejna a tak poškodit zájmy ditrichštejnského rodu. Dopis Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. ledna 1665. TAMTÉŽ, fol. 480-481. Srov. A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*, s. 361-363; I. CERMÁN, *Pojmy „frakce“, „strana“, „kabala“*, s. 42-48; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 74.

¹³⁸⁶ K její osobě podrobněji H. HAGENDER (ed.), *Diarium Lamberg*, s. XXVIII a především K. KELLER, *Hofdamen*, s. 339.

Terezu, rozenou z Lamberku,¹³⁸⁷ s nimiž si pravidelně dopisovala.¹³⁸⁸ Prostřednictvím se snažila oslovit významné dvorské hodnostáře, aby pomohli Ferdinandovi z Ditrichštejna v kariérním postupu. Díky vlastní komunikační síti mohla svého syna, ještě když působil v moravské zemské správě, přesně informovat o dění u panovnického dvora. Hlavní náplň jejích zpráv tvořily vlastní komentáře každodenního společenského ruchu Vídně a především nejnovější dvorské klevety.¹³⁸⁹ Tato informační strategie se samozřejmě změnila s nástupem Ferdinanda z Ditrichštejna do čela hofštátu Markéty Terezy Španělské, kdy naopak on začal podávat podrobné zprávy své nevlastní matce.¹³⁹⁰

Zvláštní místo v komunikační síti rodinných příslušníků Ferdinanda z Ditrichštejna zaujímal jeho tchýně Anna Marie z Eggenberku, rozená braniborská markraběnka, manželka knížete Jana Antonína z Eggenberku.¹³⁹¹ Ze vzájemného písemného styku z let 1655-1679 se dochovalo více než 430 dopisů.¹³⁹² O intenzitě oboustranného toku informací svědčí i skutečnost, že si psaní vyměňovali i několikrát měsíčně, zpravidla v pěti až sedmidenních intervalech. V korespondenci je především vidět, jak se od šedesátých let 17. století vyvíjel vztah Anny Marie z Eggenberku k její synům – Janu Kristiánovi a Janu Seifridovi z Eggenberku. Pýchu matky nad získáním komornických klíčů v roce 1665¹³⁹³ časem vystřídalo rozčarování nad sporem, který mezi nimi vypukl následujícího léta 1666, o dědictví po otci, neboť Jan Antonín z Eggenberku po své smrti 28. března 1649 nezanechal závět'.¹³⁹⁴ Právě

¹³⁸⁷ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 241 a 274; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191. K osobě Johanny Terezy z Harrachu více také S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*.

¹³⁸⁸ Obě dvě šlechtičny jmenovitě zmínila ve svém dopise z 8. prosince 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1996, kart. 504, fol. 501-502.

¹³⁸⁹ „Der graff Trausin in wittib wirdt sehr leidt umb den von Lamberg sein, den er ist ihr beystandt geweßen, wegen ihres sohns.“ Dopis Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. dubna 1666. TAMTÉŽ, fol. 489-490. Srov. S. C. PILS, *Hof/Tratsch; TÁŽ, Schreiben über Stadt*, s. 233-236; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 344.

¹³⁹⁰ O tom například koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna nevlastní matce Žofii Anežce z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, z 18. dubna 1668. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1996, kart. 504, fol. 594. Srov. také list Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, z 8. prosince 1666: „... daß Euer Liebe frau gemahlin [Anna Marie Alžběta z Ditrichštejna, rozená z Eggenberku] nebst dennen beeden frauen frauen gräffin von Lamberg [Jitka Rebeka Eleonora z Lamberku, rozená z Vrba] unnd Harrach [Johanna Tereza z Harrachu, rozená z Lamberku], Ihr Mayestät der Kayserin unnsere Allergnädigsten Frauen frauen biß nacher Schottwien deroselben die hendt zu kissen entgegen gereiset, here ich von herzen gehrn ...“ TAMTÉŽ, fol. 501-502.

¹³⁹¹ G. B. MARAUSCHEK, *Die Fürsten zu Eggenberg*; Markéta KORYCHOVÁ, *Každodenní život v českokrumlovské zámecké rezidenci za Eggenberků*, České Budějovice 1996, s. 22 (Diplomová práce).

¹³⁹² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 509-510.

¹³⁹³ Dopis Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 9. září 1665. TAMTÉŽ, inv. č. 2004, kart. 509, fol. 349-350.

¹³⁹⁴ G. B. MARAUSCHEK, *Die Fürsten zu Eggenberg*, s. 143. Na naléhání matky souhlasil starší Jan Kristián z Eggenberku v červnu 1665 s rovným dělením majetku. Jedna polovina majetku – eggenberská panství ve Štýrsku a Kraňsku – připadla mladšímu Janu Seifriedovi z Eggenberku, druhou, kterou tvořily statky v Čechách, panství Eberhausen, Ober-Walsee a Senftenberg, získal Jan Kristián z Eggenberku. Ovšem v únoru 1666 Jan Seifried z Eggenberku vznesl námitku proti tomuto narovnání, neboť toužil získat s podporou matky panství Gradiška a s ním spojené právo zasedat na říšském sněmu. Argumentoval tím, že u Eggenberků neexistovala zásada primogenitury. V té době se do celé pře vložil i samotný císař Leopold I., který vyjádřil jasnou podporu

geneze pře a vývoj představuje hlavní náplň dopisů obou urozených osob v šedesátých až sedmdesátých letech 17. věku. Ani jeden z nich se nechtěl vzdát části dědictví a ukončit vlekoucí se konflikt. Jejich matka poté, co se Ferdinand z Ditrichštejna stal nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské, hledala u svého zetě radu a pomoc jak vybřednout z nepříjemné hádky. Právě kníže z Ditrichštejna vystupoval vedle Jana Adolfa ze Schwarzenberku jako důvěrník obou stran a „smírčí soudce.“¹³⁹⁵ Kněžně z Eggenberku pravidelně podával zprávy o vývoji sporu a radil zachovat chladnou hlavu, neboť mladí Eggenberkové prý již brzy najdou uspokojivé řešení.¹³⁹⁶ Ferdinand z Ditrichštejna nakonec svoji tchýni nezklamal; s jeho vydatným přispěním se celá pře vyřešila v březnu 1672.¹³⁹⁷

Z korespondence s Ferdinandem z Ditrichštejna vystupuje Anna Marie z Eggenberku jako žena, z níž vyzařovalo silné rozčarování a zklamání nad postupem svých potomků, kteří nerespektovali její mateřskou autoritu. Jediným cílem kněžny bylo co nejdříve urovnat vzniklý spor, aby zbytečné průtahy nepošpinily vynikající pověst Eggenberků a nezapříčinily úpadek rodu. Proto prosila mladého knížete, aby se svojí autoritou zasadil o co nejrychlejší urovnání a vyřešení konfliktu.¹³⁹⁸ Ten neztrácel rozvahu a neustále dodával markraběnce naději, že bude zřízen fideikomis nebo ustanoven „*pactum familiae*.“¹³⁹⁹ I když se Ferdinand z Ditrichštejna choval k oběma Eggenberkům zdvořile, přece jen si čas od času neodpustil na

staršímu Eggenberkovi. Když se v roce 1667 našel koncept závěti Jana Antonína z Eggenberku, získal Jan Kristián z Eggenberku další argument, proč žádat o zrušení smlouvy z roku 1665. Z testamentu otce totiž vyplynulo, že již dříve požádal Ferdinanda III. o zřízení fideikomisu s právem primogenitury. Přestože Jan Kristián z Eggenberku poprosil panovníka o zrušení vzájemné úmluvy, soudní komise i císař rozhodli v prosinci 1667 v jeho neprospěch. Tento výnos potvrdili o pět let později – 27. března 1672. Správa Gradišky sice byla svěřena Janu Kristiánovi z Eggenberku, ovšem výnosy z tohoto panství byly rovnoměrně děleny mezi oba bratry. Zároveň musel souhlasit s podmínkou, že, zůstane-li bez mužských potomků, zdědí veškerý majetek Jan Seifried z Eggenberku. Ovšem i v tomto případě by spravoval svěřený majetek jménem obou větví eggenberského rodu – krumlovské i štýrské. Ke genezi a vývoji sporu TAMTÉŽ, s. 160-169; W. E. HEYDENDORFF, *Fürsten und Freiherren*, s. 175-180; M. KORYCHOVÁ, *Každodenní život*, s. 23-24.

¹³⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 24.

¹³⁹⁶ O tom několik konceptů dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna Anně Marii z Eggenberku z let 1669-1671. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 509.

¹³⁹⁷ M. KORYCHOVÁ, *Každodenní život*, s. 24.

¹³⁹⁸ Za všechny hovoří dopis Anny Marie z Eggenberku knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. března 1666: „*Ich muß mit schmerzen vernemen, daß sich meiner söhne verhoffte vergleich (wie dan ich von disen beede theil zu allen gueten gar geneigt befunden) ganzlich zerschlagen, und ein ansehen habe, das eß zu einem langwürigen recht, wordurch sie einander selbsten verderben und in die höchste ruin gerathen, auch daß ganze hauß Eggenberg, alß welches biß anhero in einen flore erhalten worden, wegen einstreung unzeitiger consilien und einflechtende uneinigkeit in confusion und verklienerung komben solle. Werde aber dahin gedacht sein, die vor augen schwebende ruin, so wollen ainen, alß dene anderen theil beweglichen zu gemüth zu führen, und auß mütterlichen lieb und autoritet (darzu Euer Leibden hoffentlichen auch nachdrucklichen cooperiren helfen werden) abzuwerden geflissen und sorgfältig sein.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 509, fol. 454-455.

¹³⁹⁹ „... worauf ich dießes zu erindern daz beede dero herrn söhne Liebden Liebden ein guethes vernehmen gegen einander erzaigen und wollen zwarn des eltern herrn furstens liebden bis dato nit verstehen, daz ein fideicommiss oder pactum familiae zu conservacion und aufnemen der furstlichen haußes gereichen werde.“ Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Anně Marii z Eggenberku z 23. dubna 1670. TAMTÉŽ, fol. 1.

jejich adresu utrousit uštěpačnou poznámku. V dubnu 1675 dokonce otevřeně nadával na Jana Seifrieda z Eggenberku, že prý se choval neomaleně a dělal ostudu svému rodu.¹⁴⁰⁰

Pro samotného Ferdinanda z Ditrichštejna bylo udržování pravidelné korespondence se svou tchýní nesmírně důležité i z jiného důvodu. Protože se Anna Marie z Eggenberku mohla pochlubit široce rozvětvenými příbuzenskými vazbami do Římsko-německé říše, využíval ji Ferdinand z Ditrichštejna jako zpravodajský kanál k získávání informací o událostech ze dvora saského kurfiřta.¹⁴⁰¹ Tento přehled navíc opírala o známosti s mnoha představiteli knížecích rodů či přímo rodinami kurfiřtů. Ovšem její komunikační význam sahal mnohem dále, neboť se také vyznačovala četnými vazbami k císařskému dvoru, které získala ještě za života svého muže Jana Antonína z Eggenberku, tajného rady a komorníka Ferdinanda II. Právě vysoké dvorské úředníky se snažila cíleně ovlivňovat a získat na stranu Ferdinanda z Ditrichštejna.¹⁴⁰² O tom, jak pozornou čtenářkou Ditrichštejnových zpráv byla, svědčí skutečnost, že často sama komentovala dění na císařském dvoře ve Vídni, jež jí ve svých dopisech barvitě líčil.¹⁴⁰³ Ovšem svůj vliv u panovnického dvora neuplatňovala pouze Anna Marie z Eggenberku. I ona využívala od roku 1666 postavení knížete z Ditrichštejna v čele hofštátu mladé císařovny a pokoušela se čas od času získat audienci u Markéty Terezy

¹⁴⁰⁰ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Anně Marii z Eggenberku z 23. dubna 1675. TAMTÉŽ, fol. 180-181. Srov. také korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Janem Kristiánem a Janem Seifriedem z Eggenberku. TAMTÉŽ, inv. č. 1918/3 a 1918/4, kart. 460.

¹⁴⁰¹ Srov. dopis Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. května 1670. TAMTÉŽ, inv. č. 2004, kart. 509, fol. 83-84. O tom, že si neudržovala přehled pouze o dění v Římsko-německé říši či na území podunajské monarchie, svědčí skutečnost, že Ferdinandovi z Ditrichštejna pravidelně zprostředkovávala informace i z dalších koutů Evropy, především z Polska a Uher.

¹⁴⁰² Ve svém dopise z 15. října 1655 adresovaném Janu Weikardovi z Auersperku jej prosila, aby se svým vlivem zasadil o udělení knížecího titulu Ferdinandovi z Ditrichštejna. TAMTÉŽ, fol. 3-4. V blíže nespecifikované záležitosti Ferdinanda z Ditrichštejna se v září 1669 a v květnu 1670 opakovaně obrátila o pomoc na prezidenta dvorské komory Jana Adolfa ze Schwarzenberku. K tomu listy Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 13. září 1669 a 24. května 1670. TAMTÉŽ, fol. 83-84 a 423-424. O vztahu Anny Marie z Eggenberku k Janu Adolfovi ze Schwarzenberka stručně také G. B. MARAUSCHEK, *Die Fürsten zu Eggenberg*, s. 171. Vynikající příležitost k cílenému ovlivňování Jana Adolfa ze Schwarzenberku nabízely jeho návštěvy v Českém Krumlově. Vždy, když měl na své české panství zavítat, to Anna Marie z Eggenberku s dostatečným předstihem oznamovala Ferdinandovi z Ditrichštejna: „*Der herr graf von Schwarzenberg von seinen böhmischen güttern zu Crumau erwartet worden, zu dessen gesellschaft auch herr graf Adam Matthias von Trautmansdorff und herr graff Stroze mit seiner frau gemahlin kommen sollen.*“ List Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. října 1669. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 509, fol. 119-120. K tomu také její dopis knížeti z Ditrichštejna z 13. září 1669. TAMTÉŽ, fol. 123-124. Srov. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/2*, s. 204.

¹⁴⁰³ Tak vyjádřila ve svém dopise ze 4. března 1665 velký smutek nad smrtí nejvyššího hofmistra Leopolda I. Jana Ferdinanda Portiy, který byl podle jejího mínění „*unsers hauses gueter freindt.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 509, fol. 380-381. V červnu a červenci 1667 ji upoutal souboj mezi blíže neurčeným hrabětem Kollonitschem a Karlem ze Saurau. K tomu její dopisy z 22. června 1667, 1. a 8 července 1667. TAMTÉŽ, fol. 330-335.

Španělské. Ferdinand z Ditrichštejna si dobře uvědomoval mocenskou úlohu matky své ženy a vždy se kněžně z Eggenberku snažil vyjít vstříc.¹⁴⁰⁴

Je na první pohled zřejmé, že široce rozvětvený rod mikulovské větve Ditrichštejna čítal mnohem větší počet příslušníků. Ovšem právě tři výše zmiňované osoby představovaly pro Ferdinanda z Ditrichštejna především v počátcích jeho veřejné kariéry důležitou mocenskou i zpravodajskou oporu. Zatímco bratr Maxmilián III. z Ditrichštejna zosobňoval bohatou studnici informací o každodenním životě vídeňské dvorské společnosti, Anna Marie z Eggenberku a nevlastní matka Žofie Anežka z Ditrichštejna, rozená z Mansfeldu, v sobě dokázaly spojit dvojedinou roli – úlohu vynikajících informátorů o událostech v metropoli habsburského soustátí a současně mocné přímluvkyně u nejvyšších dvorských hodnostářů. Prostřednictvím jejich manželek, s nimiž se vzájemně hojně navštěvovaly a vedly čilou korespondenci, dokázaly zajistit vítanou podporu těchto urozenců pro budoucí plány mladého knížete. Právě ony se nemalou měrou podílely na pevném zakotvení Ferdinanda z Ditrichštejna v čele hofštátu první manželky Leopolda I. v polovině šedesátých let 17. století.¹⁴⁰⁵

Ovšem Ferdinand z Ditrichštejna v žádném případě nerezignoval ani na vedení korespondence s dalšími členy rodu. Zejména sestry vládnoucího knížete hrály důležitou roli ve sňatkové politice dětí nejvyššího hofmistra císařovny a od roku 1683 nejvyššího dvorského úředníka Leopolda I. v osmdesátých a devadesátých letech 17. věku. Díky svým manželům, kteří pronikli do téměř všech oblastí veřejné činnosti a z moci svěřených úřadů pobývali v různých částech podunajské monarchie či Římsko-německé říše, si udržovaly vynikající přehled o vhodných životních partnerech pro mladé Ditrichštejny. Jak ukazuje příklad Anny Františky Lesliové, rozené z Ditrichštejna, právě ona dala roku 1679 Ferdinandovi z Ditrichštejna podnět, aby se jeho syn Leopold Ignác z Ditrichštejna ucházel o ruku dcery Karla Theodora Otty ze Salmu – Marie Dorothey. O tom, že pro významného dvorského hodnostáře skutečně představovala v tomto ohledu neocenitelný zdroj vědomostí, svědčí

¹⁴⁰⁴ Ferdinandovi z Ditrichštejna se skutečně v létě 1668 podařilo vymoci pro Annu Marii z Eggenberku slyšení u panovnice. O tom dopis Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. července 1668, v němž poděkovala nejvyššímu hofmistrovi císařovny za prokázanou službu. TAMTÉŽ, fol. 276-277. Že nešlo o ojedinělou žádost svědčí také její list adresovaný nejvyššímu hofmistrovi Markéty Terezy Španělské z 13. ledna 1672. TAMTÉŽ, fol. 40-41. Kromě řešení vlastních záležitostí Anna Marie z Eggenberku často žádala svého zeťe o zprostředkování služby u císařského dvora pro své známé a služebníky. Dne 9. května 1668 poprosila Ferdinanda z Ditrichštejna, zda by nezajistil místo u panovnického dvora či v císařském vojsku pro šlechtice Jana Ernreicha Zächa, který Anně Marii z Eggenberku již čtyři roky věrně sloužil. TAMTÉŽ, fol. 243-244. V dopise z 25. března 1675 přesvědčovala Ferdinanda z Ditrichštejna, aby pomohl získat místo u dvora Claudie Felicitas Tyrolské jejímu služebníkovu Ottovi Ehrenreichovi. TAMTÉŽ, fol. 174.

¹⁴⁰⁵ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 79.

i skutečnost, že právě ona zajistila mladému Ditrichštejnovi první setkání s Marií Dorotheou ze Salmu ještě v průběhu jeho vzdělávací cesty po západní Evropě.¹⁴⁰⁶

VI.4 Frakcionalismus na dvoře Leopolda I.

Jak bylo naznačeno výše, ženské příslušnice široce rozvětveného rodu Ditrichštejnů hrály nezanedbatelnou roli v politických ambicích Ferdinanda z Ditrichštejna. Ta se však neprojevovala pouze v jejich cíleném ovlivňování vysokých dvorských hodnostářů ve prospěch Ferdinanda z Ditrichštejna. Díky promyšlené sňatkové politice Maxmiliána II. z Ditrichštejna se již od padesátých let 17. století formovala u císařského dvora ve Vídni vlivná nátlaková skupina, kterou spojovalo příbuzenské pouto.¹⁴⁰⁷ V mnoha případech se totiž podařilo provdat dietrichsteinské dcery do šlechtických rodů usedlých v českých a rakouských zemích, jejichž příslušníky pojila k vládnoucí dynastii podobná tradice jako Ditrichštejny.¹⁴⁰⁸ Mnozí z nich pravidelně pronikali již po více než dvě století do nejvýznamnějších dvorských úřadů a těšili se neobvyklé přízni habsburských panovníků. Právě tato dlouhodobě plánovaná strategie začala nést své plody zejména na počátku šedesátých let 17. věku – v období, kdy se snažil do struktury dvora Leopolda I. proniknout právě Ferdinand z Ditrichštejna. Ve svých

¹⁴⁰⁶ O sňatku mezi Leopoldem Ignácem z Ditrichštejna a Marií Dorotheou ze Salmu se dochovalo velké množství materiálů rozestých po celém Rodinném archivu Ditrichštejnů. Svatební smlouva mezi oběma stranami a část korespondence je uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 835, kart. 288. Další doklady jsou TAMTÉŽ, inv. č. 1258, kart. 323; inv. č. 1259, kart. 324. Z tohoto období – léta 1680-1684 – pochází i více než 240 dopisů od Karla Theodora Otty ze Salmu, který hájil zájmy své dcery a vedl jednání s Ferdinandem z Ditrichštejna. Další část korespondence s knížetem z Ditrichštejna je uložena také TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362. Srov. A. CORETH, *Fra Hippolito da Pergine*, s. 81 a 87. Blíže k tomuto spojení také výše, kapitola „*Sňatek jako prostředek politické a sociální integrace*.“

¹⁴⁰⁷ J. BÉRENGER, *Finances et absolutisme*, 37-42, 108-110; Jean BÉRENGER, *La Cour impériale de Léopold Ier: partis, clans et clientèles*, in: K. Malettke – Ch. Grell (edd.), *Hofgesellschaft*, s. 257-271; Linda FREY – Marsha FREY, *The Latter Years of Leopold I and His Court, 1700-1705: A Pernicious Factionalism*, *The Historian* 40, 1978, s. 479-481; TYTÉŽ, *A Question of Empire: Leopold I and the War of Spanish Succession, 1701-1705*, New York 1983, s. 34-43; J. DUINDAM, *The Myth of Power*, s. 155-157; TÝŽ, *Vienna and Versailles*, s. 255-256; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*; TÝŽ, *Raimund Montecucoli*; TÝŽ, „*Kabal*“, „*Parthey*“, „*Faction*“; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 106-107. K působení mocenských uskupení u císařského, papežského či francouzského královského dvora srov. také Roger METTAM, *Power and Faction in Louis' XIV France*, New York 1988; Thomas WINKELBAUER, *Notiz zur Frage: Gab es um die Mitte des 17. Jahrhunderts am Kaiserhof eine „tschechische“ bzw. „böhmische Partei“?*, in: týž (ed.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*, Waidhofen an der Thaya 1993, s. 197-202; Maria Antonietta VISCEGLIA, *Fazioni e lotta politica nel sacro collegio nella prima metà del seicento*, in: G. Signorotto – M. A. Visceglia (edd.), *La corte di Roma*, s. 37-91; Heinz NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer? Einflußreiche Kleingruppen am Hof Rudolfs II.*, in: J. Hirschbiegel – W. Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings*, s. 209-234; TÝŽ, *Monarchische Willkür? Zur Demission des Wolf Rumpf und Paul Sixt Trautson am Hof Kaiser Rudolfs II. (1600)*, in: Klaus Brandstätter – Julia Hörmann (edd.), *Tirol – Österreich – Italien. Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag*, Innsbruck 2005, s. 493-516; P. MAREK, *Klientelní strategie*.

¹⁴⁰⁸ L. HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten*, s. 91.

záměrech zcela zřetelně počítal s podporou těchto osob, které působily v bezprostřední blízkosti císařské rodiny.

Udělování všech – nižších i vyšších – dvorských úřadů zcela záviselo na milosti panovníka a záleželo pouze na něm, pro jakého urozence se rozhodne. O tato místa vždy docházelo mezi jednotlivými osobami a šlechtickými rody k ostrému boji.¹⁴⁰⁹ Samotný mladík by jako jednatel v soukolí dvorských intrik nezmohl nic; musel se spolehnout na pomoc dalších osob. Z toho důvodu svoji pozornost obracel k vysoce postaveným dvořanům, kteří již delší dobu působili v bezprostředním okolí vladaře a hráli se na výsluní jeho přízně.¹⁴¹⁰ Přímluva těchto urozenců nebo přinejmenším známost s nimi představovaly taktický a nezbytný prostředek k dalšímu kariérnímu postupu. Právě oni dokázali účinně ovlivňovat mínění panovníka.¹⁴¹¹ Vzájemně výhodným spojením tak mohla vzniknout politická nátlaková skupina, jejíž cílenému ovlivňování šlo ze strany Leopolda I. jen stěží odolat.¹⁴¹² Právě ta dokázala zajistit svým příslušníkům, příbuzným a známým pravidelný přístup k milostem, titulům a úřadům, kterými disponoval výhradně císař.¹⁴¹³ Navíc se zasazovala o to, aby nebylo přijato žádné rozhodnutí, jež by směřovalo proti mocenským ambicím a zájmům této frakce. Proto se členové „*fazione*“ snažili ochromit či dokonce znemožnit v očích dvorské společnosti všechny nepřátelsky smýšlející osoby v panovníkově

¹⁴⁰⁹ William BEIK, *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration*, Past and Present 188, s. 195-224, zde s. 207-208. O tom, že mezi jednotlivými urozenci, šlechtickými rody a dvorskými frakcemi probíhal neustálý boj o moc, svědčí také zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 2. května 1697. Právě v tento den si dovolil v přítomnosti císařovny Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské žertovat o svých politických protivnících, „*das die finessen unser gegenpartey so groß sein.*“ Současně si zřetelně uvědomoval jejich vliv, neboť příslušníky konkurenční frakce přirovnával k bájně hydrě. „*Wann auch dieser kopff von dieser hydra abgehauhet sein wirt, das alls dan man woll zwey undt mehr köpff zu befechten, haben werden, ...*“ Díky každodennímu přístupu do pokojů panovnice a častým vzájemným rozhovorům se snažil intervenovat ve prospěch vlastní frakce i svých spolustraníků a oslabit sílu mocenských rivalů. Během nich prý Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská neváhala přislíbit Ferdinandovi ze Schwarzenberku svoji podporu: „*Ihro Majestät haben aber gnädigst versprochen, undt wetten wollen ob keine remora ad dergleichen mit fleiß erdachten finessen, wirt statt gegeben werden.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sbírka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1038-1042. Srov. také záznam v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 25. dubna 1697. Tamtéž. R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 105-106; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 200. K bojům mezi jednotlivými frakcemi na dvoře Leopolda I. také I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 42-48; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*, s. 594-598.

¹⁴¹⁰ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 192; Ronald G. ASCH, „*The Politics of Access.*“ *Hofstruktur und Herrschaft in England unter der frühen Stuarts 1603-1642*, in: W. Paravicini (ed.), *Alltag bei Hofe*, s. 243-266; TÝŽ, *Schlußbetrachtung. Höfische Gunst und höfische Günstlinge zwischen Mittelalter und Neuzeit. 18 Thesen*, in: J. Hirschbiegel – W. Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings*, s. 515-531, zde s. 519; A. TORRE, *Faide, fazioni e partiti*, s. 793-794; H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 228.

¹⁴¹¹ „*Supplicio Vostra Eminenza à degnarsi di credere, che in questa corte non vi è più ne dritto, ne reverse e che non si può con la penna esprimere la confusione, con la quale si maneggiano le materie anche più gravi.*“ Relace papežského nuncia ve Vídni z 20. května 1662. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturberichte I*, s. 190.

¹⁴¹² J. BÉRENGER, *Pour une enquête européenne*; J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 249; L. HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten*, s. 96.

¹⁴¹³ Werner PARAVICINI, *Der Fall des Günstlings. Hofparteien vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, in: J. Hirschbiegel – W. Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings*, s. 13-20, zde s. 17.

blízkosti a na jejich úkor zvětšit svoji vlastní moc – obsadit co nejvíce vysokých dvorských úřadů či stanout v čele centrálních správních orgánů podunajské monarchie.¹⁴¹⁴ Formování stran a následná integrace dalších urozenců do struktury císařského dvora ve Vídni se nejčastěji zakládaly na shodném teritoriálním původu, společných politických cílech, osobních antipatiích, příbuzenství, přátelství, patronátu nebo klientelských vazbách.¹⁴¹⁵

Již soudobí pozorovatelé, zejména zahraniční vyslanci, si správně povšimli, že císařský dvůr ve druhé polovině 17. věku v žádném případě nevystupoval jako jednolitý mocenský celek, ale vždy se členil na několik zájmových skupin, které sledovaly rozličné cíle. Samotní dvořané a cizí diplomaté používali v běžném dobovém diskursu k označení těchto uskupení termínů „*facció*n“, „*faction*“, „*fattione*“, „*kabal*“, „*partei*“, „*parthy*“, „*parti*“, „*partido*“, „*partito*.“¹⁴¹⁶ Zajímavá je i sémantická náplň těchto výrazů. Ačkoliv se pojmy „*frakce*“ nebo „*strana*“ označovali jedinci, kteří se chystali k nějakým úskokům či intrikám,¹⁴¹⁷ současně sloužily k vyjádření určitého napojení jedinců do nějakých mocenských skupin.¹⁴¹⁸ Záleželo především na osobě pisatele, z jakého úhlu pohledu hodnotil stávající situaci. Zatímco ve zprávách zahraničních ambasadorů ve Vídni pojmy „*frakce*“ a „*strana*“ reflektovaly jasně vymezený okruh osob, jež pro dosažení vytčených cílů neváhaly sáhnout k nekalým praktikám, samotní dvořané je používali jako prostředek sebeidentifikace s konkrétní skupinou.¹⁴¹⁹ Naopak „*kabalu*“ všichni vnímali stejně – jako pejorativní označení

¹⁴¹⁴ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 73.

¹⁴¹⁵ J. H. ZEDLER, *Grosses-Vollständiges Lexikon XXVI*, s. 1056; W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“*, s. 32-41; TÝŽ, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*; Antoni MACZAK (ed.), *Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit*, München 1988; TÝŽ, *From Aristocrat Household to Princely Court: Restructuring Patronage in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, in: R. G. Asch – A. M. Birke (edd.), *Princes, Patronage and the Nobility*, s. 315-328; J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 249; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 181; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 77.

¹⁴¹⁶ „*Instruzione diverse date à monsignore [Alfonso] Litta eletto nunzio straordinario all' imperatore. L'anno 1678 et altre relatione curiose.*“ Archivio Storico Famiglia Odescalchi, sign. III A 11 n 6; „*Breve relatione dello stato della corte di Vienna con alcune particolarità seguite nel 1699 sino al 1700 nel mese di settembre.*“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 760, fol. 104-113; Eduard BODEMANN (ed.), *Briefwechsel der Herzogin Sophie von Hannover mit ihren Bruder, dem Kurfürsten Karl Ludwig von der Pfalz und des Letzteren mit seiner Schwägerin, der Pfalzgräfin Anna*, Leipzig 1885 (= Publicationen aus den preußischen Staatsarchiven 26), s. 262 a 380; K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorf's, kngl. schwedischen Gesandten in Wien Bericht*, s. 64-66; J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 158; A. F. PRIBRAM, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, s. 390; G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten I*, s. 27. K sémantickému významu pojmů „*strana*“, „*frakce*“, „*kabala*“ více J. H. ZEDLER, *Grosses-Vollständiges Lexikon XXVI*, s. 1526-1527; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 70 a 77; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 34-36; P. MAREK, *Klientelní strategie*, s. 57-59.

¹⁴¹⁷ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 192; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 77; H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 210-211.

¹⁴¹⁸ J. H. ZEDLER, *Grosses-Vollständiges Lexikon XXVI*, s. 1526-1527; O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 34.

¹⁴¹⁹ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 79.

pro nepřátelsky smýšlející sdružení jedinců, kteří se snažili narušit záměry svých politických konkurentů a leckdy neváhali intrikovat dokonce i proti samotnému císaři.¹⁴²⁰

V evropské historiografii panují dva zcela odlišné pohledy na problematiku členění mocenských uskupení na dvoře Leopolda I., které vycházejí z dobového diskursu.¹⁴²¹ První z nich představuje názor, že u císařského dvora ve druhé polovině 17. století existovaly dvě vlivné frakce, jež mezi sebou soupeřily o moc – „západní“ a „východní“ či „španělská“ a „francouzská.“¹⁴²² Tato teze vychází především ze studia relací či závěrečných zpráv zahraničních vyslanců ve Vídni, kteří referovali o rozložení politických sil u císařského dvora.¹⁴²³ Ona polarizace dvorské společnosti se zakládala na vzájemné mezinárodní rivalitě Francie a Španělska i názorů jednotlivých dvořanů na směřování zahraniční politiky

¹⁴²⁰ Srov. list Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. listopadu 1666: „*Cominciano a farsi delle cabale ma se V. Cels.^{ne} stara in buona confidenza con i che precipi maggiordomi tutte manirai, ...*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 135-136. Srov. K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorf's, kngl. schwedischen Gesandten in Wien Bericht*, s. 64-66. K tomu také relace benátského vyslance ve Vídni Giovanni Battisty Nanniho z 23. ledna 1658: „*Dell'arciduca sarebbe stato molto desiderabile, che si fosse risoluta in queste parti la sua permanenza per assistere all'occorrenze et al governo ... ma havendo alcuno in consiglio motivato sopra ciò una parola, S. A. se n'laterò grandemente stimandola cabala dell'Ausperg e provenire ciò dal suo partito, mostrando tal passione di far'il viaggio ch'alcuno non ha più ardito di divertirlo.*“ A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 99-100; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 29. K etymologii termínu „kabala“ blíže I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 34 a 42-43.

¹⁴²¹ Naproti tomu podle papežského nuncia ve Vídni Francesca Buonvisiho bylo nesmírně obtížné podat objektivní zprávu o rozvržení politických sil u císařského dvora, neboť situace se neustále proměňovala a vyvíjela podle situace, „*perché tal'uno che pare unito con una latone si accosta all'altre se quella tal vacanza utile per se ò per gl'amici defende dalla spedizione d'una segretaria ò dell'altra, non facendosi quà professione d'amicitia stabile, mà solamente regolata dagl'interessi e però sono caminato con questa regola di coltivare l'amicitia con tutti e non stringermi positivamente con alcuno, per non haver contraditioni ne i negotii di diversa natura, che mi si commettono.*“ Relace Francesca Buonvisiho z 22. října 1679. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturberichte II*, s. 233.

¹⁴²² „*Vi sono [u císařského dvora ve Vídni] li Spagnoli e le fattione dell'imperatrice, ... vi sono delli pensionari di Francia l'proviorano l'imperatore lo sà e nulla risolve a disfarsene.*“ O tom „*Instrutione diverse date à monsignore [Alfonso] Litta eletto nunzio straordinario all'imperatore. L'anno 1678 et altre relatione curiose.*“ Archivio Storico Famiglia Odiscalchi, sign. III A 11 n 6. Srov. také závěrečná zpráva benátského vyslance ve Vídni Zuanne Moresiniho z 26. července 1674. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 158. A. F. PRIBRAM, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, s. 547-549; J. SPIELMAN, *Leopold I.*, s. 41; Thomas M. BARKER, *Double Eagle and Crescent. Vienna's Second Turkish Siege and Its Historical Setting*, New York 1967, s. 133-135; Jean NOUZILLE, *La politique étrangère de Léopold Ier. Les années d'impuissance (1658-1665)*, in: G. Stolwitzer (ed.), *Le baroque autrichien*, s. 23-31, zde s. 25-26; J. DUINDAM, *The Myth of Power*, s. 148-150; TÝŽ, *Vienna and Versailles*, s. 255-256; M. A. VISCEGLIA, *Fazioni*, s. 53-62; J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 156-160. Na tomto místě je však třeba upozornit, že v případě termínů „španělská“ či „západní“ strana jde o uměle vytvořený konstrukt, neboť španělská diplomacie a jejich stoupenci nikdy nehovořili o této mocenské skupině jako o „španělské“ nebo „západní“ frakci. Takové označení jim přisoudili právě zahraniční vyslanci, kteří pobývali u císařského dvora. P. MAREK, *Klientelní strategie*, s. 57-58.

¹⁴²³ Současně s tímto konstatováním se nabízí otázka, z jakého důvodu věnovali zahraniční vyslanci ve Vídni ve svých relacích značný prostor detailnímu vylíčení rozložení mocenských sil a personálních vztahů u císařského dvora. Souvisí to pravděpodobně se skutečností, že právě cizí diplomaté se snažili hájit zájmy své země a prosazovat tu politiku, která by nejlépe vyhovovala jejich záměrům. Aby dokázali účinně ovlivňovat některá politická jednání, museli dobře znát strukturu rozhodování a osoby, jež se na něm podílely. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 92.

podunajské monarchie vůči těmto evropským mocnostem, jež mezi sebou soupeřily.¹⁴²⁴ Již od roku 1558, kdy byla u císařského dvora zřízena instituce vyslance španělského krále, se postupně konstituovala kolem tohoto diplomata skupina osob, která prosazovala a hájila zájmy „Říše nad kterou nezapadá slunce“ a vedla prošpanělskou politiku.¹⁴²⁵ Příslušníci „*Facciòn española*“ či „*partido español*“ prý ve vlastních rukou soustředili značnou moc. Díky tomu dokázali vždy účinně ovlivňovat politická rozhodnutí císaře a dostatečně ochránit pohledávky Španělska ve střední Evropě. Tento rys ještě zesilovala skutečnost, že šlo o zájmy vedlejší větve habsburského rodu. Proto je vždy podporoval panovník.¹⁴²⁶ V subjektivně zabarvených případech označovali někteří diplomaté tuto frakci jako „všemocnou,“ neboť výraznou mocenskou oporu prý nacházela rovněž u papežského stolce a duchovních, jejichž vliv na jednotlivé Habsburky byl obrovský.¹⁴²⁷

K hlavním cílům této nátlakové skupiny patřilo eliminovat mocenské ambice francouzského krále a upřednostňovat vedení války na západě – proti Francii.¹⁴²⁸ Naopak vyslanec francouzského vladaře ve Vídni společně se svými sympatizanty, v jejichž čele stál nejvyšší hofmistr císaře Václav Eusebius z Lobkovic, se snažili odvrátit pozornost Leopolda

¹⁴²⁴ Subjektivně zabarvená hodnocení jednotlivých zahraničních vyslanců o rozložení mocenských sil u císařského dvora závisela především na tom, zda jejich země sympatizovala s Francií či se Španělskem. Daný diplomat vždy hájil zájmy své vlasti a otevřeně tepal proti těm, kteří se pokoušeli zhatit jeho záměry. Nelze se proto divit, že „španělskou kabalou“ odsuzovali především Francouzi, Švédové či Nizozemci, jež zcela nepokrytě vyjadřovali svůj nesouhlas s mocenskými ambicemi Španělska. Srov. A. F. PRIBRAM, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, s. 546; I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 570-571.

¹⁴²⁵ Josef POLIŠENSKÝ, *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1958; TÝŽ, *Tricetiletá válka a český národ*, Praha 1960, s. 53-57; R. J. W. EVANS, *Rudolf II.*, s. 67; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 104; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 79-80; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit I*, s. 87-88; H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 211; P. MAREK, *Klientelní strategie*.

¹⁴²⁶ Mnozí zahraniční vyslanci – zejména francouzští, nizozemští a švédští – vytýkali císaři, že ve svých politických rozhodnutích nijak nezohledňoval blaho podunajské monarchie, ale upřednostňoval rodové zájmy Habsburků. K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorf's, kngl. schwedischen Gesandten in Wien Bericht*, s. 73-74; A. F. PRIBRAM, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, s. 548-549; G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten I*, s. 27. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 114-116; I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 570.

¹⁴²⁷ Švédský vyslanec ve Vídni Esaias Pufendorf se dokonce uštěpačně vyjadřoval o tomto mocenském uskupení jako o straně „*Hispano-Jesuistica*.“ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorf's, kngl. schwedischen Gesandten in Wien Bericht*, s. 73. O podpoře papežského dvora vůči tomuto mocenskému uskupení také „*Instrutione diverse date à monsignore [Alfonso] Litta eletto nunzio straordinario all' imperatore. Lanno 1678 et altre relatione curiose*.“ Archivio Storico Famiglia Odiscalchi, sign. III A 11 n 6. Srov. také J. NOUZILLE, *La politique étrangère*, s. 25-26; E. KOVÁCS, *Einflüsse geistlicher Ratgeber*.

¹⁴²⁸ „*Temè [Jan Adolf ze Schwarzenberku] lo sdegno de' Spagnuoli, quando persuase l'Imperatore à non impegnarsi nella Guerra presente contro Francesi; E dissero alcuni, che per togliersi dalla caduta, ò per fabricarsi la salita al grado di Maggiordomo Maggiore in luogo di Locouitz, non impossibile essendo nelle menti de Cortigiani tali discrepanze, cercasse placar Spagnuoli cambiando parere, e con dichiarire, ch' à Cesare era proficuo l'incaminare la Guerra. Le dubietà combatterono il di lui animo, per gl'accennati riguardi, cioè per li mottiui, ch' h' à Cesare di temerlo, e per la moltiplicità de beni di Fortuna, de quali qualche portione seruir potrebbe à diffalco de gl'aggrauij, che corrono*.“ Relace benátského vyslance ve Vídni Francesca Michaeliho z 19. března 1678. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 186. Srov. A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 287.

I. na východ do Uher, k boji s Osmanskou říší.¹⁴²⁹ Za vůdce „španělské“ frakce označovala část zahraničních diplomatů ve Vídni španělské vyslance, druzí některou vlivnou osobnost císařského dvora – nejčastěji Jana Maxmiliána z Lamberku, Raimonda Montecuccoliho a dvorského kancléře Jana Pavla Hochera.¹⁴³⁰ Za zcela oddané stoupence španělské politiky se pokládali také Dietrichstienové, protože jejich provázanost s prostředím Pyrenejského poloostrova byla již od ambasády Adama z Ditrichštejna v Madridu v letech 1563-1573 neobyčejně úzká. Příslušnost Ditrichštejnů k této straně nevznikla náhodou, ale krystalizovala dlouhodobým vývojem. V případě Maxmiliána II. a Ferdinanda z Ditrichštejna se proto automaticky předpokládalo, že budou i nadále sledovat stejnou politickou linii, ke které sepřikláněli jejich předkové, a stanou se jedním z pilířů prošpanělsky orientované politiky podunajské monarchie.¹⁴³¹

Druhý, zcela odlišný pohled na problematiku členění mocenských uskupení na dvoře Leopolda I., který se prosadil až v posledním desetiletí, nabízí studium osobních deníků a korespondence jednotlivých dvořanů či významných úředníků centrálních správních orgánů habsburské monarchie.¹⁴³² Urozenci, jež dlouhodobě působili ve struktuře císařského dvora a důvěrně znali různá zákoutí dvorského života, smýšleli jiným způsobem o rozvržení dvorských klik. Narozdíl od zahraničních ambasadorů se samotní aktéři politické interakce nikdy neoznačovali jako příslušníci „španělské/západní“ nebo „francouzské/východní“ strany a nevymezovali se na základě názorů na vedení zahraniční politiky Leopolda I. K členství v mocenských skupinách je vedly zcela jiné důvody; často i osobní pohnutky. Jednotlivé dvorské strany se nemusely formovat pouze v bezprostředním okolí cizích vyslanců. Diplomaté nebyli jedinými vlivnými osobnostmi v prostředí císařského dvora. Stranou

¹⁴²⁹ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorf's, kngl. schwedischen Gesandten in Wien Bericht*, s. 73-74; A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 287; G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten I*, s. 27-28; K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 343.

¹⁴³⁰ „Vi sono [u císařského dvora ve Vídni] li Spagnoli e le fattione dell'Imperatrice, del Montecuccoli, dell'egli Montecuccoli habi primi posti et primo credito, ma dicono che ettraverso le imposte del sanchii [sic!] et ora quelle di Loreno per esser solo guerriero e ricco in concetto una odiato.“ O tom „Instrutione diverse date à monsignore [Alfonso] Litta eletto nunzio straordinario all' imperatore. L'anno 1678 et altre relatione curiose.“ Archivio Storico Famiglia Odiscalchi, sign. III A 11 n 6. K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorf's, kngl. schwedischen Gesandten in Wien Bericht*, s. 73; A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 287; K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 218-219, 343; J. DUINDAM, *The Myth of Power*, s. 148-150. K oddaným stoupencům „španělské“ frakce však nepatřili pouze urozenci, kteří dlouhodobě a trvale působili u císařského dvora, ale také diplomaté ve službách Leopolda I. Mezi nejvýznamnější vyslance tohoto Habsburka lze v sedmdesátých letech 17. století zařadit Františka Pavla Lisolu, Jana Goesse, Ottu Jindřicha Carretta, markýze di Grana a Daniela Jana Krampricha z Kronenfeldu. K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 218, 343.

¹⁴³¹ H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 219. Srov. také výše, kapitola „Dietrichsteinové a dvorská kariéra.“

¹⁴³² F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe*, s. 1460-1461; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 404-405, pozn. 1443.

pozornosti nelze nechat další příslušníky císařské rodiny a zejména významné dvorské hodnostáře.¹⁴³³ Toto tvrzení podporuje popis rozložení politických sil v okolí Leopolda I. od markraběte Heřmana Bádenského, v letech 1681-1691 prezidenta dvorské válečné rady,¹⁴³⁴ které po rozhovoru s ním zachytil na stránkách svého deníku v červenci 1672 švédský vyslanec ve Vídni Esaias Pufendorf.¹⁴³⁵

Strana „sekretářů,“ kterou tvořili sekretář tajné konference Kryštof Abele z Liliendorfu, dvorský kancléř Jan Pavel Hocher a císařův zpovědník Filip Müller, zakládala svoji moc na vynikající informovanosti, neboť „*sie alle Secreta in die Hand bekäme*.“¹⁴³⁶ Další frakce se konstituovala pod záštitou Marie Eleonory Gonzagové, manželky zesnulého Ferdinanda III. K jejím členům prý patřil španělský vyslanec Ambrosio Spinola, Heřman Bádenský, nejvyšší hofmistr císařovny-vdovy Albrecht z Zinzendorfu, vídeňský biskup Emerich Sinelli a říšský dvorský kancléř Leopold Vilém z Königsegg. Ačkoliv toto uskupení soustředilo ve svých rukou nezanedbatelnou moc, nepatřilo k nejlivnějším, neboť si žádný z výše zmiňovaných urozenců nemohl pochlubit právem účastnit se pravidelných zasedání tajné konference – poradního orgánu panovníka.¹⁴³⁷ Proto se podle mínění Esaiase Pufendorfa snažili uzavřít spojenectví s dvorským kancléřem Janem Pavlem Hocherem.¹⁴³⁸ Za nejmocnější stranu u císařského dvora však markrabě Heřman Bádenský považoval skupinu osob soustředěnou kolem nejvyššího hofmistra Claudie Felicitas Tyrolské – Ferdinanda z Ditrichštejna, kterou označoval jako „ditrichštejnskou“ frakci.¹⁴³⁹ Pilíře této mocenské kliky

¹⁴³³ M. A. VISCEGLIA, *Fazioni*, s. 53-62; W. PARAVICINI, *Der Fall des Günstlings*, s. 17; P. MAREK, *Klientelní strategie*, s. 62-84.

¹⁴³⁴ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 288; Ch. BEESE, *Markgraf Hermann von Baden*; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 790.

¹⁴³⁵ O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570. Překlad oné pasáže z deníka Esaiase Pufendorfa, v níž zachytil představy Heřmana Bádenského o rozložení mocenských sil u císařského dvora roku 1672, do češtiny zveřejnil I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48.

¹⁴³⁶ O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570.

¹⁴³⁷ Pravidelných zasedání tajné konference se začal účastnit jako první člen této frakce – od 26. února 1676 – hrabě Leopold Vilém z Königsegg. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 265; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 165.

¹⁴³⁸ O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48. Srov. také relace papežského nuncia ve Vídni Antonia Pignatelliho z 3. listopadu 1669. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreperts* I, s. 275-276.

¹⁴³⁹ O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; H. SCHMIDT, *Zur Vorgeschichte der Heirat*, s. 312; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48. Že v žádném případě nešlo o ojedinělý názor urozence, jenž byl důkladně seznámen s rozložením politických sil u císařského dvora, svědčí korespondence a osobní deníky některých dalších šlechticů, především příslušníků „ditrichštejnské“ frakce. O tom například list Ferdinanda z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovy z Harrachu z 12. března 1674: „*Ihro Mayestät seindt lange in der wahl gestanden, ob sie ihm oder den graffen von Oppersdorff [Friedrich III. z Oppersdorfu] nehmen sollen, dieser hette gewiss wohl getaugt, dan er alle requisiten darzu. Es haben aber theils gemaint, die dietrichsteinische faction [zvýrazněno autorem] werde zu gross, undt hetten also viel erhalten, das sie seine election zuruckgetrieben*.“ AVA Wien, FA Harrach, kart. 229, s. f.; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 51, pozn. 72; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*, s. 590, pozn. 70; TÝŽ, „*Kabal“*, „*Parthey“*, „*Faction“*“, s. 243, pozn. 38. V podobných intencích se vyjadřoval také Jan Weikard z Auersperku, který své

tvořilo příbuzenské spojení Ferdinanda z Ditrichštejna a Jana Maxmiliána z Lamberku. Mezi další straníky patřili švagrové obou urozců – Ferdinand Bonaventura z Harrachu, Bernard Ignác z Martinic, Raimond Montecuccoli, Jan Karel Portia, František Eusebius z Pöttingu a Gundakar z Ditrichštejna.¹⁴⁴⁰

VI.5 „Diedrichsteinische faction“

Základním cílem tohoto dvorského uskupení bylo získat co možná největší legitimní podíl na výkonu moci a využít tuto moc k uskutečnění konkrétního programu.¹⁴⁴¹ Jako nutný prostředek k dosažení tohoto cíle se jevila „*okkupation aller wichtigen posten in kirche, verwaltung, diplomatie und heer.*“¹⁴⁴² Stejným způsobem podle svědectví „domácích“ i zahraničních pozorovatelů uvažovali také příslušníci „ditrichštejnské“ frakce. Členové této strany postupně pronikli do nejvyšších dvorských a centrálních správních úřadů monarchie a významnou měrou se podíleli na politických rozhodnutích císařského dvora.¹⁴⁴³ Jan

politické nepřátele, jejichž jádro se formovalo kolem Ferdinanda z Ditrichštejna a Jana Maxmiliána z Lamberku, označoval termínem „ditrichštejnští.“ TÝŽ, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 45, pozn. 49; TÝŽ, „*Kabal“*, „*Parthey“*, „*Faction“*, s. 243, pozn. 38. Srov. také zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 16. května 1697: „*Den tag habe ich auch bey dem graffen Heinrich von Mansfeldt gessen, welcher mier vermeldt, dass seine brieff aus Spanien vermeldeten, das gahr woll der graf von Lobkowitz [Václav Ferdinand Popel z Lobkovic] noch lenger zu Madridt verbleiben dorffte undt sich zu den malcontenten seiten werffen, dermassen were unser mensch befelt, doch zweyfflete er nicht, dass die gantze diedrichsteinische faction [zvýrazněno autorem] sich seiner annemmen wurde.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1079-1080. Ovšem nejen samotní dvořané a úředníci centrálních správních orgánů podunajské monarchie uvažovali tímto způsobem o frakcionalismu na dvoře Leopolda I. Podobně popsal mocenská uskupení v okolí císaře roku 1675 také vyslanec velkovévody toskánského Lorenzo Magalotti: „... *anche il partito Diettrichstein* [zvýrazněno autorem] *non stesse bene un poco mortificato, Vostra Signori illustrissima creda pure anche questo.*“ C. GUASTI (ed.), *Saggio di carteggi diplomatici*, zde s. 158-159. Srov. také F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe*, s. 1460. K diplomatické misi Lorenza Magalottiho ve Vídni stručně K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 248, pozn. 403.

¹⁴⁴⁰ O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48. Kromě těchto tří frakcí hrál důležitou mocenskou roli také nejvyšší hofmistr Leopolda I. Václav Eusebius z Lobkovic. Ovšem toho Heřman Bádenský považoval za neutrála – osobu, která nepatřila k žádnému z dvorských mocenských uskupení. Jestliže však chtěl prosadit nějakou důležitou věc, musel i on získat na svoji stranu některou vlivnou nátlakovou skupinu a spojit se s ní. O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48. Jak naznačilo dosavadní bádání, markrabě Heřman Bádenský prostřednictvím Esaiase Pufendorfa v žádném případě nereflektoval rozvržení mocenských uskupení na celém císařském dvoře, ale popsal pouze jednu vnitřně propojenou skupinu. Jednotlivým prvkem této početné strany byl samotný panovník, k němuž vázala jednotlivé výše zmíněné urozence různá pouta. TAMTÉŽ, s. 48-49.

¹⁴⁴¹ A. GIDDENS, *Sociologie*, s. 342 a 561. Srov. Sara E. CHAPMANN, *Private Ambition and Political Alliances: The Phélypeaux de Pontchartrain Family and Louis XIV's Government, 1650-1715*, Rochester 2004.

¹⁴⁴² K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 84-85. K tomu také J. BÉRENGER, *Pour une enquête européenne*; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 73; W. BEIK, *The Absolutism of Louis XIV*, s. 208-209.

¹⁴⁴³ Srov. „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319. O tom také list Leopolda I. Václavu Eusebiovi z Lobkovic z 19. srpna 1666. M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 17-18. O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; H. SCHMIDT, *Zur Vorgeschichte der Heirat*, s. 312; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“*

Maxmilián z Lamberku, Gundakar z Ditrichštejna, od roku 1683 Ferdinand z Ditrichštejna a v poslední třetině 17. věku také Ferdinand Bonaventura z Harrachu zajišťovali podporu frakce u císaře, neboť působili v nejvyšších dvorských úřadech a pohybovali se v bezprostřední blízkosti Leopolda I. Takto strukturované pouto dávalo mocenskému klanu jistotu, že jeden z jeho členů se bude neustále pohybovat v bezprostřední blízkosti vladaře.¹⁴⁴⁴ Spojení s císařovnou a jejím hofštátem udržoval do 1. prosince 1683 Ferdinand z Ditrichštejna. František Eusebius z Pöttingu a Ferdinand Bonaventura z Harrachu byli prodlouženou rukou vladaře u španělského královského dvora v Madridu. Významný vliv na dění v císařské armádě poskytoval Raimond Montecuccoli. Vazby ke Království českému a tamním urozencům si vzal na starost nejvyšší purkrabí Bernard Ignác z Martinic. Ovšem i tito urozenci si museli dávat velký pozor, aby prostřednictvím svých ambicí nenarušili křehkou politickou rovnováhu a jejich moc příliš nevzrostla. Leopold I. patřil k bedlivým pozorovatelům rozložení mocenských sil u císařského dvora a v žádném případě nestrpěl přílišné hromadění moci v rukou jedince či některé vlivné skupiny.¹⁴⁴⁵ Tuto závažnou skutečnost si zřetelně uvědomoval i Ferdinand z Ditrichštejna. Proto se neváhal v březnu 1674 postavit proti kandidatuře svého švagra a „spolustraníka“ Friedricha III. z Oppersdorfu na blížejší nejmenovaný dvorský úřad. Oprávněně se obával, že by tímto krokem opět vzrostla již tak dosti velká moc „*dietrichsteinischen faction*“, což mohlo přitáhnout pozornost císaře a případně vyvolat jeho nežádoucí snahu eliminovat vliv strany.¹⁴⁴⁶

Soudržnost této nátlakové skupiny nebyla narušována vnitřními spory, rivalitou či dokonce neochotou podřídit vlastní požadavky společným cílům. Vždyť nešlo o několik náhodně spolčených jedinců, které navzájem poutal pouze společný program či lákavá vidina odměny a výhod.¹⁴⁴⁷ Zdá se, že „ditrichštejnská“ strana tvořila kompaktní celek, neboť v okamžiku napadení některého z jejích členů postupovali naprosto jednotně a hájili společnou vizi.¹⁴⁴⁸ Mnohostranně prospěšné vztahy mezi urozenci se zakládaly na vzájemné

a „*kabala*“, s. 48; H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 233; L. HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten*, s. 81-82.

¹⁴⁴⁴ H. SCHMIDT, *Zur Vorgeschichte der Heirat*, s. 316-317, pozn. 53; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 584.

¹⁴⁴⁵ I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 51.

¹⁴⁴⁶ „*Ihro Mayestät seindt lange in der wahl gestanden, ob sie ihm oder den graffen von Oppersdorff nehmen sollen, dieser hette gewiss wohl getaugt, dan er alle requisiten darzu. Es haben aber theils gemaint, die dietrichsteinische faction werde zu gross, undt hetten also viel erhalten, das sie seine election zuruckgetrieben.*“ List Ferdinanda z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z 12. března 1674. AVA, Wien, FA Harrach, kart. 229, s. f. Srov. I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 51, pozn. 72; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*, s. 590, pozn. 70.

¹⁴⁴⁷ M. A. VISCEGLIA, *Fazioni*, s. 59; J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 250; W. BEIK, *The Absolutism of Louis XIV*, s. 212.

¹⁴⁴⁸ Více k tomu níže, kapitola „*Spory v tajné radě.*“

důvěře a solidaritě. Především vzájemná důvěra patřila k nejdůležitějším pojítkům.¹⁴⁴⁹ Tato frakce představovala homogenní skupinu osob, jejíž příslušníci pocházeli především z českých a rakouských zemí. Samozřejmě, že se do určité míry podílel na formování strany shodný teritoriální původ či společné politické cíle. Hlavní roli však při konstituování kliky v první polovině šedesátých let 17. věku sehrály rodinné vazby Ditrichštejnů a Lamberků.¹⁴⁵⁰ Ona skutečnost je o to důležitější, neboť právě příbuzenské pouto poskytovalo jednotlivým členům mnohem větší záruku, že se vzájemně nezradí a vždy budou aktivně vystupovat ve prospěch svých spojenců.¹⁴⁵¹ Nezanedbatelný vliv na moc této strany měla i skutečnost, že k jejím sympatizantům patřila nevlastní matka Leopolda I. – Marie Eleonora Gonzagová i samotný císař.¹⁴⁵² Navíc se těšila díky rodinným vazbám Ditrichštejnů k Pyrenejskému poloostrovu také podpoře španělských vyslanců ve Vídni.¹⁴⁵³ Ačkoliv šlo o početně omezenou skupinu osob, nikdy nevystupovala uzavřeně, ale čas od času do ní vstupovali, popřípadě ji opouštěli další jedinci.¹⁴⁵⁴ Díky koordinovanému postupu a vzájemné podpoře dokázali vytvořit pro mnohé mladé urozence, kteří toužili proniknout do blízkosti císařské rodiny a zapadali do mocenských plánů „ditrichštejnské“ frakce, dostatečné podmínky k tomu, aby i oni získali významné postavení u vídeňského dvora. Vyhlídky těchto šlechticů na další kariérní postup pak byly mnohem větší než osob, jež se nemohly pochlubit žádnými mocenskými vazbami na panovnický dvůr a působily izolovaně.¹⁴⁵⁵

Tohoto mocenského kanálu ostatně dokázal obratně využít ve svůj prospěch v období, kdy se „dietrichsteinská“ strana teprve konstitovala – v první polovině šedesátých let 17. věku, také Ferdinand z Ditrichštejna. Přestože tehdy působil pouze v zemské správě Markrabství moravského, vedl s příslušníky právě se formující frakce čilou a rozsáhlou korespondenci. Především Gundakar z Ditrichštejna, Jan Maxmilián z Lamberku, Bernard

¹⁴⁴⁹ H. DROSTE, *Patronage*, s. 579-583; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 72; H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 232.

¹⁴⁵⁰ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 138.

¹⁴⁵¹ I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 49; A. TORRE, *Faide, fazioni e partiti*, s. 781; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 74; L. HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten*, s. 92; H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 211.

¹⁴⁵² I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 36-37.

¹⁴⁵³ Konec konců Ferdinand z Ditrichštejna pokládal některé z nich za své „patrony“ a „přátele.“ O tom například dopis Ferdinanda z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z 21. února 1674, kdy na adresu španělského vyslance ve Vídni markýze Francisca Castel-Rodrigo poznamenal: „... *Marquez del Castel-Rodrigo auch alle zeit mein grosser freundt und patron gewesen.*“ AVA Wien, FA Harrach, kart. 229, s. f. I. CERMAN, „*Kabal*“, „*Parthey*“, „*Faction*“, s. 268; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*, s. 596.

¹⁴⁵⁴ Příslušníkem „ditrichštejnské“ frakce se například stal po sňatku s Marií Sofií z Ditrichštejna – sestrou knížete Ferdinanda a od roku 1678 vdovou po zesnulém Františku Eusebiovi z Pöttingu – roku 1680 Václav Ferdinand z Lobkovic. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXVII. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220-226, 412-416; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 84-86.

¹⁴⁵⁵ L. HOROWSKI, *Das Erbe des Favoriten*, s. 92-93.

Ignác z Martinic a František Eusebius z Pöttingu patřili k jeho blízkým rádcům.¹⁴⁵⁶ Prostřednictvím svých dopisů postupně připravovali mladému knížeti cestu k císařskému dvoru, otevřeně dávali najevo vlastní sympatie a vyjadřovali vřelou touhu pomoci mu v kariérním postupu.¹⁴⁵⁷ Ne náhodou věnoval Ferdinand z Ditrichštejna výše zmiňovaným urozcům zvýšenou pozornost, neboť všichni čtyři patřili k důvěrníkům Leopolda I.¹⁴⁵⁸ Zejména Jan Maxmilián z Lamberku náležel po smrti nejvyššího hofmistra Jana Ferdinanda Portiy v únoru 1665 k posledním z vysokých dvorských hodnostářů, kteří již od útlého dětství Leopolda I. působili v bezprostřední blízkosti vladaře.¹⁴⁵⁹ Právě on stejně jako Gundakar z Ditrichštejna, Bernard Ignác z Martinic a František Eusebius z Pöttingu měli největší podíl na tom, že mladý urozenec konečně v polovině šedesátých let 17. století pevně zakotvil ve struktuře císařského dvora ve Vídni.¹⁴⁶⁰ Příbuzenské vazby k nim vynesly mladému knížeti z Ditrichštejna roku 1666 úřad nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské.¹⁴⁶¹ Byli to také čtyři svrchu zmiňovaní urozenci, kteří zprostředkovali Ferdinandovi z Ditrichštejna podrobné informace o každodenním životě v metropoli habsburského soustátí a podávali aktuální zprávy o mezinárodní politické situaci.¹⁴⁶²

Za nejvlivnějšího člena „ditrichštejnské“ frakce i celého císařského dvora byl považován Jan Maxmilián z Lamberku.¹⁴⁶³ Vlastní dvorské kariéře předcházely různé diplomatické mise – na vestfálském mírovém kongresu ve druhé polovině čtyřicátých let 17. věku či u španělského královského dvora, kde působil v letech 1653-1660.¹⁴⁶⁴ Po návratu z Pyrenejského poloostrova jej panovník začátkem prosince 1660 jmenoval členem tajné rady. Dne 27. dubna 1661 se stal nejvyšším komorníkem Leopolda I. Díky věrné službě habsburskému domu nastoupil po odchodu Václava Eusebia z Lobkovic od císařského dvora v polovině roku 1675 na místo nejvyššího hofmistra panovníka. Svěřený úřad zastával až do

¹⁴⁵⁶ A. WINTERLING, *Der Fürstenhof*, s. 38; Laurence W. B. BROCKLISS, *Concluding remarks: The anatomy of the minister-favourite*, in: John H. Elliott – Laurence W. B. Brockliss (edd.), *The World of the Favourite*, New Haven-London 1999, s. 279-309, zde s. 301-302; M. KAISER – A. PEČAR, *Reichsfürsten und ihre Favoriten*, s. 11-14; Jan HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion der Figur des Günstlings*, in: J. Hirschbiegel – W. Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings*, s. 23-39, zde s. 30, 34-35.

¹⁴⁵⁷ Srov. níže.

¹⁴⁵⁸ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 82. Srov. A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 279-280; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I-II*; O. KVĚTOŇOVÁ-KLÍMOVÁ, *Styky Bohuslava Balbína*, s. 505-510; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 224-225, 241-242, 274-276, 320-321.

¹⁴⁵⁹ Srov. výše, kapitola „Ferdinand z Ditrichštejna a jeho cesta do nejvyšších dvorských úřadů.“

¹⁴⁶⁰ A. TORRE, *Faide, fazioni e partiti*, s. 797-799.

¹⁴⁶¹ A. KOHLER, „*Tu felix Austria nube ...*“, s. 465.

¹⁴⁶² A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 86.

¹⁴⁶³ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 274-276; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 81-82; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 104-108.

¹⁴⁶⁴ Srov. A. F. PRIBRAM, *Heirat*, s. 341; L. BITTNER – L. GROß (edd.), *Repertorium I*, s. 168; H. HAGENEDER (ed.), *Diarium Lamberg*.

své smrti dne 12. prosince 1682.¹⁴⁶⁵ Jako jeden z mála dvořanů patřil k důvěrníkům Leopolda I., který si jeho věrnosti velice vážil. Císař svého služebníka považoval za skutečného kavalíra, jenž vůči ostatním osobám nechoval „*keine Dependenz oder passio*“,“ neintrikoval,¹⁴⁶⁶ ale patřil k čestným, rozvážným a vzdělaným dvořanům.¹⁴⁶⁷

Právě vysokého postavení Jana Maxmiliána z Lamberku u císařského dvora dokázal plně využít ve svůj prospěch ve druhé polovině padesátých a v první půli šedesátých let 17. století i Ferdinand z Ditrichštejna.¹⁴⁶⁸ Především poté, co se tento urozenec propracoval na místo nejvyššího komorníka Leopolda I., se téměř v každém dopisu adresovaném mladému knížeti objevuje popis každodenního života vídeňské dvorské společnosti.¹⁴⁶⁹ Jan Maxmilián z Lamberku se stylizoval do role jedince, který se osobně účastnil každodenního života

¹⁴⁶⁵ H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Leopold I.*, s. 162-163, 165-166 a 168.

¹⁴⁶⁶ „... *ist er ein wirklicher Cavalier, hat keine Dependenz oder passio und kann ihm gewiss wohl trauen, ...*“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 18. února 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I.*, s. 105.

¹⁴⁶⁷ „*C'est un petit homme, maigre, ... d'une physionomie ordinaire, doux, sans ambition, bienfasaint, honnête et homme de bien. Il n'a amassé que des biens médiocres quoiqu'il ait beaucoup de part aux bonnes grâces et à la confiance de son maître, qui estime sa fidélité et sa probité.*“ A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 279. Podobně se o Janu Maxmiliánovi z Lamberku vyjadřovali také benátská vyslanci: „*Letà avanzata d'anni sessanta sette, e l'antica confidenza noc l'Imperatore del Conte di Lambergh Cameriere Maggiore, ... Il genio placido di questo soggetto; la sua non eccedente capacità, et il zelante talento, ...*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II.*, s. 150. O povahových rysech Jana Maxmiliána z Lamberku také H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 275; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 327-328. Srov. J. BÉRENGER, *Léopold Ier*, s. 157.

¹⁴⁶⁸ Korespondenci Jana Maxmiliána z Lamberku s Ferdinandem z Ditrichštejna částečně zhodnotil také M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 483-485, 513-514. V analýze obsahové náplně vzájemných dopisů se zaměřil také na korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna, adresovanou Janu Maxmiliánovi z Lamberku a uloženou v Oberösterreichisches Landesarchiv v Linci, Herrschaft Steyr, kart. 1236, fasc. 25 a kart. 1240, fasc. 30. Ovšem Ferdinand z Ditrichštejna nebyl prvním příslušníkem rodiny, který navázal s Janem Maxmiliánem z Lamberku trvalejší písemný styk. Společným pojítkem obou urozenců byl již otec Ferdinanda z Ditrichštejna – Maxmilián II. z Ditrichštejna, jenž za svého života patřil mezi časté korespondenty Jana Maxmiliána z Lamberku. Ferdinand z Ditrichštejna pak na pouto, které vytvořil otec, pouze navázal. Korespondence Maxmiliána II. z Ditrichštejna s Janem Maxmiliánem z Lamberku z let 1653-1655 je uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 26, kart. 10. Listy pocházejí z období, kdy hrabě z Lamberku působil jako císařský vyslanec u královského dvora v Madridu. Právě politická situace ve Španělsku či každodenní život na dvoře Filipa IV. plnily stránky více než 110 vzájemných listů. Další neméně důležitý tematický blok tvoří hájení zájmů Ditrichštejnů ve Španělsku – správa komendy Cañaverál a její pronájem. Korespondence odráží také postavení Maxmiliána II. z Ditrichštejna jako nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda III. Ten prostřednictvím svého služebníka získával od Jana Maxmiliána z Lamberku informace o tom, jak postupovala jednání s úředníky královského dvora v Madridu o propůjčení Řádu zlatého rouna jednotlivým šlechticům z prostředí podunajské monarchie, nebo jak si vedli urození mladí Středoevropané, kteří v rámci kavalírské cesty navštívili metropoli Španělského království. Srov. TAMTÉŽ. K tomu také TAMTÉŽ, kart. 290, fasc. 19. K vzájemné korespondenci obou urozenců také stručně M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 481.

¹⁴⁶⁹ Jan Maxmilián z Lamberku ve svých dopisech Ferdinandovi z Ditrichštejna oznamoval a současně komentoval úmrtí jednotlivých významných dvorských úředníků. V listě z 11. listopadu 1665 informoval knížete o smrti dvorského kancléře Jana Jáchyma ze Sinzendorfu, který prý skonal „*gestern umb 7 Uhr frue*.“ Současně se nezapomněl zmínit o jeho případném nástupci: „... *an praetendenten widders nit mangln, es ist ein carica accomodar un galant huomo.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 312-313. Dne 29. listopadu 1663 Jan Maxmilián z Lamberku věnoval pozornost souboji neznámého Nizozemce s Karlem z Trauttmansdorffu, jenž svého soupeře zabil. Z toho důvodu byl prý také vsazen do žaláře. TAMTÉŽ, fol. 162-163. Srov. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 559. Dne 14. září 1661 napsal knížeti z Ditrichštejna, že Jan Adolf ze Schwarzenberku získal od císaře povolení k návštěvě svých panství v Čechách. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 86, kart. 26, fol. 5-6.

císařské rodiny, a důvěrného znalce tohoto prostředí.¹⁴⁷⁰ O své cenné postřehy se následně neváhal podělit se svým příbuzným.¹⁴⁷¹ Nejvyšší komorník císaře pravidelně informoval Ferdinanda z Ditrichštejna o uvolněných dvorských úřadech a případných vyhlídkách knížete na zisk některého z nich.¹⁴⁷² Jeden z dalších okruhů zpráv tvoří stavovská politika v korunních zemích. Ferdinand z Ditrichštejna Jana Maxmiliána z Lamberku pravidelně zpravoval o průběhu moravských zemských sněmů, o životě v Brně a v dalších místech Markrabství moravského. Nadto přinášel cenné postřehy o dění v Čechách, které získával od svých dalších korespondentů, zejména od nejvyšších úředníků Království českého.¹⁴⁷³ Častou tematickou náplň dopisů Jana Maxmiliána z Lamberku tvoří také poznámky o vlastním neutěšeném zdravotním stavu. Vlivný dvořan z nich vystupuje jako osoba, kterou stíhala jedna choroba za druhou. Aby předcházel neduhům, často, s dovolením císaře, zajížděl do lázeňského Badenu nedaleko Vídně k léčebným kúrám.¹⁴⁷⁴ Ve vzájemných listech samozřejmě nemohly chybět rodinné záležitosti – oznámení o narození potomků a úmrtí

¹⁴⁷⁰ Dne 22. listopadu 1662 se Jan Maxmilián z Lamberku neváhal s Ferdinandem z Ditrichštejna podělit o průběh úmrtí a následné vyřizování závěti arciknížete Leopolda Viléma: „*Bey dem tod ist der fürst von Portia, graf von Schwarzenberg und ich neben etlichen erzherzoglichen cameran gewest. Herr Hanrich hat sich auch dabey befunden und die absolution gegeben, die vigil soll erst konfftig sonntag über 14. tag und darauf die ämbter gehalten werden. Heut hat graf von Schwarzenberg ihr des Erzherzoges testament Ihr Majestätt überraicht, deme m/250 fl. paares gelt verschafft worden.*“ TAMTÉŽ, fol. 104-105. Srov. také list Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. června 1663: „*Ihr Majestätt geburttag haben wir vergangenen sonstag celebrirt und derselben Ihr Majestätt die kayserin ein comedie in musica in der Favorita praesentiren lassen. Ihr Majestätt haben das mittag und nachtmahl alda eingenomen.*“ TAMTÉŽ, fol. 174. V psaní ze 4. července 1663 Jan Maxmilián z Lamberku upozorňoval Ferdinand z Ditrichštejna na vážné onemocnění panovníka, které „*wird ... täglich besser, heut nacht haben sye wol 7. stund geschlaffen und ietz abents umb 5 uhr ein music gehalten, es ist eben und dise stund der 14. tag eingangen, hoffen zu Gott, sy werden aus der gefahr sein.*“ TAMTÉŽ, fol. 175-176.

¹⁴⁷¹ Z jeho dopisů vysvítá, že ačkoliv patřil k nejlivnějším osobám u císařského dvora a důvěrníkům Leopolda I., udržoval si detailní přehled o veškerém dvorském dění a se pravidelně účastnil zasedání tajné konference, k některým informacím se ani on nedostal: „*Gleich nach dem essen ist ein curier von dem herr Mayer aus der Moscau und von herrn Lisola aus Polen ankomen, was eigentlich bringt, wais ich nit.*“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. srpna 1661. TAMTÉŽ, fol. 33-34.

¹⁴⁷² K informacím o vyhlídkách Ferdinanda z Ditrichštejna na zisk některého z vysokých dvorských úřadů srov. výše, kapitola „*Cesta Ferdinanda z Ditrichštejna do nejvyšších dvorských úřadů.*“ Když zemřel na konci února 1665 nejvyšší hofmistr císaře Jan Ferdinand Portia, neváhal Jan Maxmilián z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ohlásit vlastní kandidaturu na tento úřad: „*... sondern auch ihr verlangen contestiren wollen, das mit meiner person das vacirend obrist hofmeister amt ersetzt werden möchte. Wie ich nuhn unserer erachten kan, das aus sonderbarer zu mir gern vergonnet hetten, also bin ich deroselben für solch gutten wunsch hoch obligirt, ...*“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. února 1665. TAMTÉŽ, fol. 268-269. Srov. také jeho psaní ze 4. března 1665. TAMTÉŽ, fol. 288-289.

¹⁴⁷³ K tomu M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 484-485 a obsahová analýza korespondence Bernarda Ignáce z Martinic, Jana Hertvíka z Nostic a Františka Oldřicha Kinského. Srov. níže.

¹⁴⁷⁴ O tom například dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. května 1661: „*Mir haben seye erlaubnus gegeben auf 10 tag hier meiner gesundheit abzuwarten, wirde also morgen, wills Gott, einen trankl einzunemen und folgendes die keittersuppen mit einen gueten pulver, auch 3. oder 4. mahl zu Baden baden.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 69-70. V říjnu 1663 si nejvyšší komorník Leopolda I. stěžoval na velké bolesti v kříži „*und mich obligirt nacher Baden zu fahren, und etlichmahl zu baden. Ich hab zwar ainige hinderung darauf empfunden, die schmerzen aber seind mir noch nit gar vergangen, vielleicht werden sye noch und nach vergehen, ich wais nit, obs ein species sciaticae ist, oder obs wird seind.*“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. října 1663. TAMTÉŽ, fol. 217-218.

příbuzných, pozvánky na křtiny či reflexe vzdělávacího procesu synů.¹⁴⁷⁵ Oba šlechtici si také vyměňovali dary, zasílali nejrůznější předměty a doporučovali služebníky.¹⁴⁷⁶ Během pravidelné komornické služby Ferdinanda z Ditrichštejna ve Vídni se oběma urozencům nabízela příležitost k osobním návštěvám.¹⁴⁷⁷

Jan Maxmilián z Lamberku sloužil Ferdinandovi z Ditrichštejna v prvních letech jeho působení na místě nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské jako moudrý rádce v dvorských záležitostech. Úřad nejvyššího hofmistra zastával teprve krátkou dobu a neměl žádné větší zkušenosti s problémy, které se vyvstaly během organizace příjezdu samotné panovnice do Vídně na podzim 1666 a jejího následného pobytu v metropoli habsburského soustátí. Proto se na svého příbuzného často obracel s žádostí o pomoc a radu. Právě prostřednictvím Jana Maxmiliána z Lamberku žádal Leopolda I. o vyřešení nejrůznějších dvorských záležitostí. Ten je probíral na soukromých poradách s panovníkem. V případě učinění závažnějších rozhodnutí projednávala Ditrichštejnův dotaz tajná konference – poradní orgán císaře.¹⁴⁷⁸ Mezi oběma šlechtici však proudila i důvěrnější sdělení, která Jan Maxmilián z Lamberku v žádném případě nechtěl svěřit papíru. Jako prostředníky ústního vzkazu proto využíval posly, zejména pak urozeného původu.¹⁴⁷⁹ Z analýzy obsahu jednotlivých listů také vysvítá nadgenerační vztah obou urozenců, který se mezi dvěma šlechtickými rody – Lamberky a Ditrichštejny – utvářel v delším časovém horizontu.¹⁴⁸⁰ „Dobré přátelství“ mezi nimi vycházelo z dlouhodobě prověřené sítě vzájemných společenských vztahů a odehrávalo

¹⁴⁷⁵ Například dne 23. února 1656 vyjádřil Jan Maxmilián z Lamberku velkou lítost nad úmrtím otce Ferdinanda z Ditrichštejna – Maxmiliána II. z Ditrichštejna: „*Ich bilde mir ein, es werde wegen des so frisch todts ihr gnade des herrn vatters, alles in der still inter privatos parietes gehalten sein worden.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 27, kart. 10, fol. 13-14. O pět měsíců později – 12. července 1656 – informoval knížete z Ditrichštejna o chystaném sňatku své dcery s hrabětem z Rottálu. TAMTÉŽ, fol. 3 a 10. Srov. několik listů Jana Maxmiliána z Lamberku z listopadu 1662. TAMTÉŽ.

¹⁴⁷⁶ V září 1662 poslal Jan Maxmilián z Lamberku ženě Ferdinanda z Ditrichštejna dva balíčky čokolády. TAMTÉŽ, fol. 120-121. O dva roky později – 17. července 1664 – nejvyšší komorník doporučoval do služeb Ferdinanda z Ditrichštejna blíže neznámou osobu původem z Irska. TAMTÉŽ, fol. 298-299.

¹⁴⁷⁷ „*Euren Gnade hette ich gern vor dero abrais von hier die hend geküset, es erindet mich aber mein anhetiger dienst bey Ihr Majestätt billich für entschuldigt hetten. Will nit zweiffen, es werden Eure Gnade gliklich nach Nicolspurg und Brun angelanget seind.*“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. ledna 1662. TAMTÉŽ, fol. 159-160. Srov. také psaní Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 22. listopadu 1662. TAMTÉŽ, fol. 104-105.

¹⁴⁷⁸ Panovník v naprosté většině případů musel s pomocí Jana Maxmiliána z Lamberku či členů tajné konference řešit ceremoniální spory o přednost mezi jednotlivými příslušníky dvora Markéty Terezy Španělské. Stranou však nezůstávaly ani hádky mezi dvorem španělské infantky a dvořany Marie Eleonory Gonzagové, vdovy po císaři Ferdinandovi III. O tom vypovídají například dopisy Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. a 17. října 1666 či z 1. prosince 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 86, kart. 26, fol. 327-328, 352-353 a 358-359.

¹⁴⁷⁹ Pro vyřízení blíže neurčené zprávy využil Jan Maxmilián z Lamberku 19. listopadu 1666 nejvyššího štolmistra Karla Ferdinanda z Valdštejna. TAMTÉŽ, fol. 374-375. Srov. také dopis nejvyššího komorníka Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. října 1666. TAMTÉŽ, fol. 360-361.

¹⁴⁸⁰ K nadgeneračnímu vztahu obecně V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 257-258; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 568.

se na mnohem bližší osobní úrovni.¹⁴⁸¹ Za udržení této kontinuity byli urozenci vázáni odkazu svých předků. Proto se snažili těsné sepětí Ditrichštejnů a Lamberků rozvíjet a nadále prohlubovat.¹⁴⁸²

K neméně důležitým korespondentům, kteří Ferdinandovi z Ditrichštejna zprostředkovávali novinky z prostředí vídeňského dvora, patřil Gundakar z Ditrichštejna, příslušník hollenburské linie rodu.¹⁴⁸³ Po absolvování kavalírské cesty po západní Evropě na počátku čtyřicátých let 17. věku konvertoval od luterství ke katolicismu, čímž si otevřel dveře ke službě u dvora habsburských císařů.¹⁴⁸⁴ Dne 30. června 1656 se stal členem říšské dvorské rady¹⁴⁸⁵ a o dva roky později jej Leopold I. jmenoval svým nejvyšším štolmistrem.¹⁴⁸⁶ Další kariérní postup následoval v červnu 1675, kdy získal místo nejvyššího komorníka císaře.¹⁴⁸⁷ Tento úřad zastával až do své smrti 25. srpna 1690.¹⁴⁸⁸ Právě Gundakar z Ditrichštejna patřil díky svému vlivnému postavení v bezprostřední blízkosti vladaře k vynikajícím znalcům prostředí císařského dvora. Svému příbuznému přinášel cenné poznatky o životních cyklech panovnické rodiny i vídeňské společnosti.¹⁴⁸⁹ V záplavě různých informací o činnosti jednotlivých dvořanů jej rovněž s předstihem spravoval o uprázdněných místech v hofštátu

¹⁴⁸¹ K reflexi „dobrého přátelství“ v listech českých a moravských šlechticů V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 235-238; TÝŽ, „*Gute Freundschaft*“, s. 84-88.

¹⁴⁸² V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 251. K tomu také P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*, s. 49; TÝŽ, *Zrození tradice*; P. VOREL, *Staré pověsti*; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134.

¹⁴⁸³ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 273-277; F. A. von BENEDIKT, *Die Fürsten von Dietrichstein*, s. 162; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 224-225; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 144-145; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 162-164.

¹⁴⁸⁴ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 224; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 144; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 163. Samotný Leopold I. pokládal Gundakara z Ditrichštejna za pravého kavalíra, který císaři „*von meiner Jugend auf geleist und wie ich ihn liebe*.“ Dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 5. listopadu 1670. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe II*, s. 123.

¹⁴⁸⁵ O. von GSCHLIESSER, *Die Reichshofrat*, s. 275; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 144; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 163.

¹⁴⁸⁶ F. MENČÍK, *Beiträge zur Geschichte der kaiserlichen Hofämter*, s. 478; T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 224; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 163.

¹⁴⁸⁷ T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 224; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 144; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 163.

¹⁴⁸⁸ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 224; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 163.

¹⁴⁸⁹ Například ve svém dopise z 25. června 1659 upozornil Ferdinanda z Ditrichštejna na skutečnost, že císař odcestuje na krátkou pouť do Mariazell: „*Errinneren beneben Euer fürstlichen gnaden, das ihro kayserliche Mayestät ietz künffigen sambstag so den 28ten dises mit kleiner hoffstatt nach Zell verreissen und innerhalb 10. tage widerumb alhier seyn werden*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1917/22, kart. 455, fol. 21. O rok dříve zasílal mladému knížeti podrobné informace o průběhu korunovace Leopolda I. císařem Římsko-německé říše ve Frankfurtu nad Mohanem. TAMTÉŽ, fol. 35-49. V poslední třetině roku 1666 podával Ferdinandovi z Ditrichštejna zprávy o tom, jak v metropoli habsburského soustátí postupovaly přípravy na příjezd manželky Leopolda I. Markéty Terezy Španělské. TAMTÉŽ, fol. 120-136.

Leopolda I.¹⁴⁹⁰ Ovšem ve svých zprávách se Gundakar z Ditrichštejna neomezoval pouze na metropoli habsburského soustátí, ale Ferdinandovi z Ditrichštejna pravidelně zasílal také novinky z dalších částí podunajské monarchie. V nich měly nezastupitelné místo zejména ty, které se týkaly Markrabství moravského.¹⁴⁹¹ Nezbytnou náplň vzájemných listů tvořily rovněž radostné či smutné události životních cyklů Ditrichštejnů a spřízněných šlechtických rodů.¹⁴⁹²

Charakteristickým rysem korespondence dvou blízkých pokrevních příbuzných však bylo probírání soukromých záležitostí, které se dotýkaly výhradně Ditrichštejnů, hájení rodinných záležitostí u císařského dvora a posílení mocenského postavení ditrichštejnského rodu v jednotlivých zemích mnohonárodnostní podunajské monarchie. V roce 1659 se Gundakar z Ditrichštejna ve spolupráci se svým synovcem snažili přimět prezidenta dvorské válečné rady Hannibala Gonzagu k tomu, aby pomohl získat Jiřímu Kryštofovi z Ditrichštejna důstojnickou hodnost „*im Bleischen Regimentt*“.¹⁴⁹³ Hannibal Gonzaga vyšel oběma urozcům vstříc a přislíbil jim svoji podporu „*Ihren bey anderwerdige gelegenheit ehist zu accomodiren*“.¹⁴⁹⁴ Na jaře a v létě 1659 se s pomocí olomouckého biskupa Leopolda

¹⁴⁹⁰ Již 5. dubna 1657 se svému příbuznému pochlubil, že prý bude v brzké době jmenován nejvyšším štolmistrem Leopolda I. tamtéž, fol. 50-51. Ovšem již koncem září 1657 vyjadřoval značnou nespokojenost nad tím, že císař doposud váhal s obsazením tohoto významného dvorského úřadu: „*Wegs der stallmeister ist noch still*.“ Přesto si vůbec nepřipouštěl, že by se nejvyšším štolmistrem mohl stát někdo jiný. Jeho největší výhodou před ostatními kandidáty prý bylo, že „*Ihr Mayestät und herr obrist hoffmeister [Jan Ferdinand Portia] ganz für mich incliniren*.“ O tom list Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Dietrichsteina z 26. září 1657. TAMTÉŽ, fol. 52-53. Dne 23. dubna 1659 nejvyšší štolmistr Leopolda I. upozornil Ferdinanda z Ditrichštejna, že se uvolnilo jedno místo „*in dem kayserlichen Stall*.“ TAMTÉŽ, fol. 26-27.

¹⁴⁹¹ Dne 16. března 1664 oznámil Gundakar z Ditrichštejna moravskému zemskému hejtmanovi, že papež Alexandr VII. jmenoval novým olomouckým biskupem Karla z Liechtensteinu-Castelkorna. TAMTÉŽ, fol. 1. Srov. R. PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů*. Roku 1659 upoutal pozornost Gundakara z Ditrichštejna boj o obsazení uprázdněného místa kanovníka kapituly v Olomouci. O tom například jeho listy z 30. dubna či 25. června 1659. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1917/22, kart. 455, fol. 21 a 24-25.

¹⁴⁹² V srpnu 1659 naznačoval Gundakar z Ditrichštejna svému mladšímu korespondentovi, že se připravuje uzavření sňatku dcery jejich příbuzného Zikmunda Ludvíka z Ditrichštejna – Zuzany Polyxeny – s nejvyšším purkrabím Království českého Bernardem Ignácem z Martinic. Protože považoval „*diese heyrath für unser ganzes haus nutz und zutreüglich*“, okamžitě „*hab ich Ihr Gnaden des frau mueter dessent wegen mit alls umbstünden undegeschriben, wie dan herr obrist burggraf mich dessent wegs ersuecht geholet*.“ List Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. srpna 1659. TAMTÉŽ, fol. 6-7. K chystané sňatkové alianci srov. *Ottův slovník naučný* XVI, s. 920; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 299. V dopise z 18. června 1661 se tehdejší nejvyšší štolmistr císaře rozepsal, že prý z Čech obdržel zprávu o úmrtí své tchýně Alžběty Konstancie z Questenberku, rozené z Lisskirchenu, manželky císařského diplomata Heřmana z Questenberku. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1917/22, kart. 455, fol. 58-59. Srov. Alois PLICHTA, *Jaroměřicko. Dějiny Jaroměřic nad Rokytnou a okolí I*, Třebíč 1994, s. 255-256.

¹⁴⁹³ Psaní Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 10. října 1659. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1917/22, kart. 455, fol. 15-16.

¹⁴⁹⁴ Gundakar z Ditrichštejna napnul veškerý svůj vliv u císařského dvora, aby „*herren gräven Christophen von Dietrichstein alle möglichen hülf zuerzeigen*.“ Tento mladý šlechtic sice získal důstojnickou hodnost „*bey dem bredimusischen regimendt*“, ovšem nebyl spokojený s podmínkami, jež zde panovaly. Tato nespokojenost pramenila ze skutečnosti, že někteří členové důstojnického sboru získali povýšení, ne však Jiří Kryštof z Ditrichštejna. Právě vlastní neuspokojené ambice stály za žádostí o převelení k jinému regimentu. O tom dopisy Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 10. a 18. října 1659. TAMTÉŽ, fol. 13-14 a 15-16. Také na podzim 1661 intervenovali Ferdinand a Gundakar z Ditrichštejna u Hannibala Gonzagy ve prospěch svého příbuzného Jiřího Kryštofa z Ditrichštejna. Ani tehdy je prezident dvorské válečné rady nezklamal

Viléma Habsburského pokoušeli dosadit do čela kapitulního kostela v Olomouci svobodného pána Adolfa z Ditrichštejna.¹⁴⁹⁵ Nedílnou součást mocenské strategie Ditrichštejnů tvořily snahy umístit do jednotlivých dvorských či centrálních správních úřadů monarchie své příbuzné, známé nebo služebníky.¹⁴⁹⁶ Jestliže se takový krok zdařil, získali v této mocenské instituci další osobu, která v budoucnu podporovala jejich zájmy. Prostřednictvím Gundakara z Ditrichštejna žádal mladý kníže Leopolda I. o povolení přicestovat k císařskému dvoru a několik dnů pobýt v metropoli habsburského soustátí.¹⁴⁹⁷

Zvláštní místo v komunikační síti Ferdinanda z Ditrichštejna patřilo císařským vyslancům v Madridu Františku Eusebiovi z Pöttingu¹⁴⁹⁸ a Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu.¹⁴⁹⁹ Ačkoliv šlo o diplomaty, kteří působili daleko od metropole habsburského soustátí, přesto patřili k důvěrníkům Leopolda I. a vedli s ním čilou osobní korespondenci. Pro knížete z Ditrichštejna představovali jeden z účinných mocenských kanálů. Prostřednictvím svých dopisů zasílaných císaři hájili zájmy tohoto šlechtice a často intervenovali v jeho prospěch. Ovšem význam obou urozenců sahal mnohem dále. Protože Ditrichštejny poutaly k Pyrenejskému poloostrovu majetkové vazby a rozsáhlá příbuzenská síť, zastupovali císařští vyslanci Ferdinanda z Ditrichštejna při jednáních s jednotlivými urozenci v této geograficky odlehle části evropského kontinentu.¹⁵⁰⁰ Na druhou stranu je třeba konstatovat, že František Eusebius z Pöttingu i Ferdinand Bonaventura z Harrachu rádi poskytovali tyto služby, neboť i jim ze vzájemné spolupráce plynuly nezanedbatelné výhody.

a nabízel mladému důstojníkovi velení „*einer frey compagnie zu Neuheüßl*.“ Ovšem Jiří Kryštof z Ditrichštejna musel rychle zareagovat na nabídku šlechtice italského původu a „*biß ietzkünfftigen sambstag den 27. dises ohnfehlbar alhier [ve Vídni] sein, dan Ihr Fürstliche Gnaden furst Gonzaga zugemelten termin die antworth zuwissen verlangen*.“ Psaní Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. srpna 1661. TAMTÉŽ, fol. 61.

¹⁴⁹⁵ Ačkoliv Gundakar a Ferdinand z Ditrichštejna získali na svou stranu vlivného přímluvce – příslušníka vládnoucího rodu, v žádném případě si nebyli jistí, kdo nakonec vyhlédnutý úřad získá. Proto nejvyšší štolmistr Leopolda I. neustále prosil o „*Göttliche protection*.“ Listy Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 30. dubna, 25. června a 22. srpna 1659. TAMTÉŽ, fol. 8-9, 21, 24-25.

¹⁴⁹⁶ V konceptu dopisu z 16. června 1660 žádal Ferdinand z Ditrichštejna Gundakara z Ditrichštejna o „*vielgültige vermögenheit und intervention bey dem herrn obristen postmeister*“ pro Jiřího z Klebesberku, který aspiroval na uvolněné „*Postmaister stelle- Grayerische*.“ Tento šlechtic patřil mezi dlouholeté a věrné služebníky jeho otce Maxmiliána II. z Ditrichštejna, což prý samo o sobě dostatečně vypovídalo o osobních kvalitách Jiřího z Klebesberku. Z toho důvodu prosil Gundakara z Ditrichštejna „*in hoc passu eine dergestaltig fruchtbahre intervention beyobwohlgedachten herrn oberisten postmeister*.“ TAMTÉŽ, fol. 72. Srov. také TAMTÉŽ, inv. č. 1925/68, kart. 466. V listopadu 1655 doporučoval Ferdinand z Ditrichštejna na místo komorníka u císařského dvora blíže neznámého šlechtice, který v minulosti působil jako páže knížete. Gundakar z Ditrichštejna však nedával úspěšnému vyřízení žádosti příliš velké naděje na úspěch, neboť v Hofburgu prý panoval neobyčejný zmatek. List Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 7. listopadu 1655. TAMTÉŽ, inv. č. 1917/22, kart. 455, fol. 4-5.

¹⁴⁹⁷ Srov. například dopis Gundakara z Ditrichštejna Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. srpna 1659. TAMTÉŽ, fol. 6-7.

¹⁴⁹⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11; inv. č. 1930/88, kart. 479 a inv. č. 2964, kart. 652.

¹⁴⁹⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 29, kart. 12.

¹⁵⁰⁰ Více k tomu také níže, kapitola „*Ferdinand z Ditrichštejna a Evropa*.“

Prostřednictvím vlastní komunikační sítě, doporučujících dopisů a známostí ve Španělsku pomohl Ferdinand z Ditrichštejna ambasadorům rychleji se včlenit do společnosti španělských grandů.¹⁵⁰¹ Navíc po roce 1666 představoval v očích obou urozenců vlivnou osobu, jež se každodenně pohybovala v bezprostřední blízkosti rodiny Leopolda I. a která dokázala účinně ochránit jejich pohledávky u císařského dvora.

František Eusebius z Pöttingu, jenž se narodil 10. srpna 1627,¹⁵⁰² pocházel ze starobylého dolnorakouského šlechtického rodu.¹⁵⁰³ Svoji veřejnou kariéru započal v zemské správě Království českého, neboť jej císař Ferdinand III. jmenoval 21. ledna 1647 radou nad apelacemi.¹⁵⁰⁴ O dva roky později se stal místokancléřem a získal od panovníka komornické klíče.¹⁵⁰⁵ Roku 1660 následovalo přijetí mladého urozence do tajné rady – poradního orgánu vladaře.¹⁵⁰⁶ Když se na počátku šedesátých let 17. věku rozhodovalo o obsazení místa císařského vyslance v Madridu, patřil František Eusebius z Pöttingu mezi vážné uchazeče. Na počátku roku 1663 také skutečně zamířil na Pyrenejský poloostrov.¹⁵⁰⁷ V metropoli Španělského království působil až do dubna 1674.¹⁵⁰⁸ Po svém návratu nastoupil do úřadu nejvyššího dvorského maršálka Leopolda I.,¹⁵⁰⁹ který zastával až do své smrti 29. prosince 1678.¹⁵¹⁰

¹⁵⁰¹ Navíc je pravděpodobné, že do blízkosti mnohých urozených osob se dostali také díky Janu Maxmiliánovi z Lamberku, císařskému vyslanci ve Španělsku v letech 1653-1660, jenž oba šlechtice ještě před odjezdem vybavil množstvím doporučujících dopisů a předal jim část komunikační sítě, kterou budovali i předchozí vyslanci. F. EDELMAYER, *Das Soziale Netzwerk*, s. 107. K tomu také množství záspisků v deníku Františka Eusebia z Pöttingu z roku 1664. M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting I*.

¹⁵⁰² TAMTÉŽ, s. XXXIX.

¹⁵⁰³ K jeho životu podrobněji A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXIV-XXXVII; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 320-321; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting I*, s. XXXIX-LIII.

¹⁵⁰⁴ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXIV; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 321; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting I*, s. XXXIX. Na druhou stranu František Palacký ve svém soupisu nejvyšších úředníků Království českého jméno Františka Eusebia z Pöttingu vůbec neuvádí. Srov. F. PALACKÝ (ed. J. CHARVÁT), *Přehled současný*.

¹⁵⁰⁵ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXIV; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting I*, s. XXXIX.

¹⁵⁰⁶ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXV.

¹⁵⁰⁷ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. září 1662. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 116-117.

¹⁵⁰⁸ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXV; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 321; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del Conde de Pötting I*, s. XXXIX.

¹⁵⁰⁹ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 278. Ovšem tento dvorský úřad získal již v červnu 1671. „Und weil der alte graf von Weißenwolff sein gehabte Landshauptmannschaft in Österreich ob der Enns resignirt hat, und ich solche den Hofmarschall conferirt habe, also [habe] ich Euch in Ansehung Eurer lang leistenden Diensten und meiner Versicherung gemäß solches Hofmarschallamt in kaiserlichen Gnaden verliehen, wie Ihr dann ein deswegen an Euch abgehendes Decret von mein Obersthofmeistern, dem Fürsten von Lobkowitz [Václav Eusebius z Lobkovic], zue empfangen haben werdet, und werde auch auf ehiste Denominierung eines successoris bedacht [sein], und werdet Ihr hoffentlich indessen ein kurze Zeit allda Geduld haben und mein Dienst beobachten.“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu ze 17. června 1671. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe II*, s. 168. Po dobu Pöttingovy nepřítomnosti u císařského dvora jej v úřadě nejvyššího dvorského maršálka v letech 1671-

Podle svědectví současníků patřil František Eusebius z Pöttingu již od dětství Leopolda I. k císařovým důvěrníkům.¹⁵¹¹ Onen blízký vztah mezi svým švagrem a vládařem si patrně uvědomoval i Ferdinand z Ditrichštejna, neboť ještě v době, kdy jeho příbuzný působil v zemské správě Království českého, využíval Františka Eusebia z Pöttingu jako komunikační kanál k panovníkovi.¹⁵¹² Také v následujících letech – během diplomatické mise ve Španělsku – symbolizoval v očích knížete z Ditrichštejna vlivnou osobnost, která mu pomohla naplnit odkaz předků a propracovat se do struktury císařského dvora.¹⁵¹³ Důležitou roli sehrál císařský vyslanec také při ucházení se Ferdinanda z Ditrichštejna o Řád zlatého rouna.¹⁵¹⁴ Když v létě 1666 požádal kníže Františka Eusebia z Pöttingu o pomoc při získání této pocty, nedával vyslanec urozenci příliš velkou naději na úspěch. Bylo zvykem, že návrhy urozenců z podunajské monarchie na udělení ocenění podával císař. V dopise z 23. září 1666 proto naznačil, že jméno Ferdinanda z Ditrichštejna na seznamu kandidátů chybělo. Ferdinand z Ditrichštejna se přesto nevzdával a vyjadřoval naději, že na něj bude dodatečně doplněno.¹⁵¹⁵ Když se tak nestalo, musel si kníže z Ditrichštejna počkat na nominaci až do září následujícího roku, kdy Leopold I. ve svém listě z 28. září 1667 adresovaném Františku Eusebiovi z Pöttingu dal zřetelně najevo, že „*Fürst von Dietrichstein habe schier ein jus dazue*.“¹⁵¹⁶ Samotného přijetí do řádu se hofmistr Markéty Terezy Španělské dočkal až v prosinci 1668.¹⁵¹⁷

1674 zastupoval Ferdinand Bonaventura z Harrachu. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 241; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191-192.

¹⁵¹⁰ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 278.

¹⁵¹¹ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. XXXIV.

¹⁵¹² O tom psaní Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. prosince 1657, v němž se omlouval, že kvůli náporu nemoci nemohl zamířit ke dvoru a osobně hájit zájmy knížete z Ditrichštejna. Slíbil však, že, jakmile se uzdraví, ihned osloví Leopolda I. a bude intervenovat ve prospěch Ferdinanda z Ditrichštejna. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1930/88, kart. 479, s. f.

¹⁵¹³ O tom blíže nedatovaný koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z března či dubna 1665: „*Eur schreiben von 11. marty habe ich zu recht erhalten, hette gewünscht das ich zu dero verlangen cum effectu cooperiren hette können; Es wirdt aber herr Martin zweiffels ohne relationirt haben, wie schwer es auch unseren hoff hierzu zue negotyren seye, Eur Gnade haben solche merita, das es niemahlen mangeln wirdt, denselben noch recompensirt zu werden, das die obriste Ihr Mayestät der kayserin geschehen, solle erwartet man aller orten mit verlangen zu vernehmen*.“ TAMTĚŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 757.

¹⁵¹⁴ F. LOBKOWICZ, *Zlaté rouno v Čechách*.

¹⁵¹⁵ „*Was für Fürstlichen Gnade hiesigen tusons ahngelegenheitt, thue ich allen den jenigen fleis unsehen, so dieselbst von meiner traysen schuldigkeit, als so hundtbahren obligation versichert sein hören: man ist aber noch zue zeitt alhier super facto nicht eigentlich resolviret, ob Ihro Mayestät der königin zu exercirung dises ordens ahngelegenheitten ein eigener dispensation von Rom aus vorreithen haben, oder nicht. Ich werde aber auf allen fahl hirinnen hier morentum verabseumen*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 748-749.

¹⁵¹⁶ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 323-324.

¹⁵¹⁷ O tom dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 19. prosince 1668: „*Vergangen sonntag in templo S. Augustini habe ich dem fürsten [von Dietrichstein] und Montecuccoli die tuson geben*.“ TAMTĚŽ, s. 430. Srov. F. LOBKOWICZ, *Zlaté rouno*, s. 270.

Právě hájení zájmů Ferdinanda z Ditrichštejna ve Španělsku tvořilo nedílnou součást každodenního života Františka Eusebia z Pöttingu. Některé své dopisy dokonce začínal zhodnocením toho, co v období od poslání posledního listu vykonal ve prospěch svého švagra.¹⁵¹⁸ Kromě této činnosti zasílal Ferdinandovi z Ditrichštejna pravidelné zprávy z Iberského poloostrova, v nichž se zrcadlí mnohé rysy politického a společenského života u královského dvora v Madridu.¹⁵¹⁹ Protože si udržoval dostatečný přehled o dění u císařského dvora ve Vídni, neváhal také komentovat vybrané události, které mu zprostředkovali Ferdinand z Ditrichštejna, Jan Maxmilián z Lamberku, Leopold I. a někteří další urozenci.¹⁵²⁰ Nedílnou součástí korespondence tvořily komentáře životních cyklů rodinných příslušníků.¹⁵²¹ Již od poloviny šedesátých let 17. století je možné rovněž zaznamenat v dopisech Františka Eusebia z Pöttingu palčivou touhu po návratu do Vídně a snahu trvale zakotvit v blízkosti císařské rodiny. Sám označoval pobyt v Madridu jako „*un asilo*“ či „*infortunio*“ a prosil Ferdinanda z Ditrichštejna, aby se všemožně zasadil o jeho odvolání. Zcela se odevzdával „*sotto la protettione*“ knížete a doufal, že mu pomůže sejmout

¹⁵¹⁸ „*Was Euer Fürstlichen Gnade alhiesiges interesse anbelangt, so ist mir dessentwegen von hoff noch kein einziger befelch zu khomben, zweifele aber nicht, weilen aniezo Ihro Exzellenz der herr obriste cammerer die spanische schriften und papeles unter handen undt dahero die correspondenz herein führet, undt Euer Fürstlichen Gnade absonderlichen grosser freundt ist. Er werde nichts anzuwenden unterlassen, was zu secundirung Euer Fürstlichen Gnade habenden intention vortränglich sein, wirdt.*“ List Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. března 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 784-785. Srov. M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting I*, s. 7-8, 298.

¹⁵¹⁹ Velkou část korespondence Františka Eusebia z Pöttingu o událostech u královského dvora v Madridu tvoří soubor listů z let 1665-1667, kdy v hlavním městě Španělského království probíhaly přípravy na sňatek Leopolda I. se španělskou infantkou Markétou Terezou a její následný odjezd do Vídně. Ferdinand z Ditrichštejna se velmi intenzivně zajímal o průběh příprav, neboť již od roku 1665 věděl, že právě on bude jmenován nejvyšším hofmistrem budoucí císařovny. Prostřednictvím svých dopisů jej František Eusebius z Pöttingu připravoval na novou roli, uděloval mu rady jak jednat s jednotlivými osobami z okolí Markéty Terezy, které s ní měly cestovat do Vídně, a seznamoval jej se „španělským“ stylem života. Naopak Ferdinand z Ditrichštejna informoval svého švagra o přijetí mladé infantky v italském Roverettu a následné cestě do metropole habsburského soustátí. Stranou neponechal svatební slavnosti ve Vídni na přelomu let 1666 a 1667 i následné konfliktní soužití se španělskými dvorními dámami. TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11. Více k tomu R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*. Srov. také výše, kapitola „*Ferdinand z Ditrichštejna a jeho cesta do nejvyšších dvorských úřadů.*“

¹⁵²⁰ V dopise z 25. března 1665 se zastavil nad úmrtím nejvyššího hofmistra Leopolda I. – Jana Ferdinanda Portiy. Nad jeho skolem vyjádřil neobyčejnou lítost „*nicht nur allein wegen meiner persohn (in dehm ich gewis hiran einen sehr grossen patron verlohren) sondern, insonderheit wegen des hochlöblichen erzhauses, als welches sich numehro eines so vorhehmben undt treugewesten ministri beradet sehen mus.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 784-785. Srov. také TAMTÉŽ, inv. č. 2964, kart. 652, fol. 1-3.

¹⁵²¹ Značnou pozornost obou urozenců poutal především zdravotní stav rodinných příslušníků a dalších příbuzných. Dne 23. srpna 1666 se strachovali o zdravotní stav švagra Waltera Leslieho: „*Was herren graffen Lesle unpassligkeit hezet mich mitt ein unbillichen sorgen in ahnsehung seines bekanten alteres. Gott wolle ihre ehstens gewesen lassen.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 748-749. V dopise z 21. prosince 1667 se Ferdinand z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu svěřil, že jej bratranec Zikmund Ludvík z Ditrichštejna požádal o pomoc při zprostředkování vlastního sňatku. Kníže z Ditrichštejna se prý této choulostivé záležitosti s radostí ujal „*nit allein wegen der nahen bluets verwandtschaft, sondern auch wegen seiner gueten qualiteten und aufrichtsamkeit sehr liebe und schaze.*“ Současně vyjádřil naději, že všechno dobře dopadne a „*derselben freundschaftt satisfaction ferners zu einen guten effect zu incaminiren sein möchte.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1930/88, kart. 479. Srov. také list Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. července 1665. TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 794-795.

toto tíživé břímě.¹⁵²² Ačkoliv se Ferdinand z Ditrichštejna snažil svému švagrovi vyjít vstříc, Leopold I. jmenoval Pöttingova nástupce až roku 1673 – Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu.¹⁵²³ Po nástupu Františka Eusebia z Pöttingu do úřadu nejvyššího dvorského maršálka ustala výměna dopisů mezi oběma urozenci, neboť společná služba u císařského dvora nabízela dostatečný prostor pro osobní setkání a ústní sdělení.¹⁵²⁴

Pravidelný písemný styk udržoval Ferdinand z Ditrichštejna i s nástupcem Františka Eusebia z Pöttingu na místě císařského vyslance ve Španělsku a dalším příslušníkem „dietrichsteinské“ frakce Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu, který se narodil 14. července 1636.¹⁵²⁵ Ihned po absolvování kavalírské cesty po západní Evropě ve druhé polovině padesátých let 17. století, během níž navštívil Burgundsko, Španělské Nizozemí, Francii a některá území Římsko-německé říše, získal roku 1658 komornické klíče a následujícího léta i členství v tajné radě.¹⁵²⁶ V letech 1665-1669 podnikl krátké diplomatické mise do Madridu, Paříže a Varšavy.¹⁵²⁷ Od července 1671 do července 1674 spravoval místo Františka Eusebia z Pöttingu, jenž dlouhodobě pobýval u španělského královského dvora, úřad nejvyššího dvorského maršálka.¹⁵²⁸ V dubnu 1673 se vydal na svojí první ambasádu na Pyrenejský poloostrov. Po návratu jej Leopold I. 23. listopadu 1677 jmenoval nejvyšším dvorským štolmistrem.¹⁵²⁹ Jakmile uskutečnil v letech 1697-1699 další vyslaneckou cestu do Španělska, 16. února 1699 pronikl do nejvyššího úřadu císařského

¹⁵²² O tom například dopis Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. července 1666: „...*constante pero nel proposito di tornar in Allemagna con speranza di ricuperare la sorte persa et un asilo sicurissimo sotto la protezione di Vostra Eccellenza à cui havendomi supplicato lo raccomandandi compatito dell'Infortunio suo e stimolato dall'affetto dovuto ad un servitore antico come lui, ho inclinato a farlo, tantopiu volentieri, quanto maggiore e la confidenza mia nell'animo generoso et Innatà benignità di Vostra Eccellenza la quale supplico si compiaccia di accoglier e proteggerlo con gl'effetti che da essa mi posto promettere e riceverlo nel suo servizio, quando vi fosse luoco d'impiegarlo et adoperare la sua servitù dedicata a Vostra Eccellenza assicurandole che procurara rimeritare le sue gratie ...*“ TAMTÉŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 743-744. Srov. také dopis Františka Eusebia z Pöttingu z 23. září 1666. TAMTÉŽ, fol. 748-749.

¹⁵²³ O návratu Františka Eusebia z Pöttingu z Pyrenejského poloostrova zpět do metropole habsburského soustátí vypovídají jeho dopisy ze 14. března a 28. května 1674, v nichž nastínil přesný itinerář cesty. TAMTÉŽ, fol. 139-142 a 155-156.

¹⁵²⁴ Tomuto tvrzení se vymykají 2 dopisy Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1676. TAMTÉŽ, inv. č. 2964, kart. 652, fol. 1-3.

¹⁵²⁵ Walter PILLICH, *Die Donaureise des kaiserlichen Gesandten Ferdinand Bonaventura Graf Harrach im Jahre 1698*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1962, s. 502-514; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 241-242; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191-192; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*.

¹⁵²⁶ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 241; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191.

¹⁵²⁷ Ferdinand MENČÍK, *Ferdinand Bonaventura Graf Harrach. Tagebuch über den Aufenthalt in Spanien in den Jahren 1673-1674*, Wien 1913; Raimund MAGIS, *Pracht, Ehre, Hitze, Staub. Ferdinand Bonaventura Graf Harrach und seine Spanienreise im Sommer 1673*, Wien 1996 (= Diplomová práce).

¹⁵²⁸ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 278; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191.

¹⁵²⁹ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 280; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 241; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191-192.

dvora ve Vídni – stal se nejvyšším hofmistrem panovníka.¹⁵³⁰ Ten zastával až do své smrti 17. června 1706.¹⁵³¹

Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu patřilo stejně jako dalším členům „*diedrichsteinische faction*“ zvláštní místo v osobní korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna.¹⁵³² Již samotné chronologické zařazení jeho dopisů – 1673-1677¹⁵³³ – naznačuje, že jde výhradně o listy, které putovaly oběma směry v době Harrachovy diplomatické mise na Pyrenejském poloostrově. Tato skutečnost se částečně také odráží v jejich obsahové náplni. Vyslanec pravidelně informoval nejvyššího hofmistra císařovny o každodenním životě královského dvora v Madridě, o probíhajících politických jednáních či připravovaných vojenských tažení španělských vojsk.¹⁵³⁴ Pro Ferdinanda z Ditrichštejna však Ferdinand Bonaventura z Harrachu současně představoval, stejně jako jeho předchůdce František Eusebius z Pöttingu, důležitou mocenskou oporu ve Španělsku. Protože Ditrichštejnové vlastnili v tomto odlehlém koutě Evropy pozemkový majetek – *encomienda* Cañaverál, patřilo k povinnostem každého císařského vyslance hájit jejich zájmy v metropoli španělského království.¹⁵³⁵ Ferdinand z Ditrichštejna si zcela zřetelně uvědomoval jejich nepostradatelnost a často ve svých listech oceňoval namáhavou práci, kterou odváděli ve prospěch tohoto šlechtického rodu.¹⁵³⁶ Ovšem ani oni si nepočínali zcela nezištně. Tím, že

¹⁵³⁰ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I, s. 276.

¹⁵³¹ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 241; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 192.

¹⁵³² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12.

¹⁵³³ Do tohoto úzce vymezeného časového období nezapadá pouze jediný dopis, který Ferdinand Bonaventura z Harrachu adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna – list z 8. října 1665. Právě v tomto roce mířil mladý šlechtic v čele poselstva císaře, jež mělo předat Markétě Tereze Španělské – od 26. dubna 1665 manželce Leopolda I. – svatební dar, poprvé na Pyrenejský poloostrov. Ferdinand z Ditrichštejna jej pověřil, aby promluvil s řádným císařským vyslancem v Madridu Františkem Eusebiem z Pöttingu o *encomiendě* Cañaverál, kterou měl jako dědictví po otci převzít některý ze synů mladšího bratra knížete Ferdinanda – Maxmiliána III. z Ditrichštejna. Podle mínění Františka Eusebia z Pöttingu prý vše probíhalo bez problémů a „*es wäre gar kein difficultet die pur vivance vor ihren herrn sohn einen zuerhalten.*“ TAMTÉŽ, fol. 141-142. K této první diplomatické misi Ferdinanda Bonaventury z Harrachu na Pyrenejském poloostrově také množství dopisů Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z roku 1665. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I. Srov. G. TAYLOR, *The Little Infanta*, s. 73-74.

¹⁵³⁴ Právě připravovaná vojenská ofenzíva vojsk ve Španělském Nizozemí na počátku roku 1675 se stala jednou z hlavních náplní listů Ferdinanda Bonaventury z Harrachu. O tom vypovídají například jeho dopisy z 16. a 30. ledna 1675. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 230-233 a 235-236.

¹⁵³⁵ O tom, že se každý císařský vyslanec snažil hájit zájmy Ditrichštejnů na Iberském poloostrově a vystupoval v jejich prospěch, svědčí také bohatá korespondence Harrachových nástupců v Madridu Pavla Sixta z Trautsonu a Václava Ferdinanda Popela z Lobkovic. TAMTÉŽ, inv. č. 30, kart. 12 a inv. č. 32, kart. 13. Na listech Ferdinanda Bonaventury z Harrachu, které adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, lze rozpoznat, že v okamžiku, kdy v létě 1677 předával svoji úřední agendu Pavlu Sixtovi z Trautsonu, podrobně osvětlil svému nástupci postavení Ditrichštejnů na Pyrenejském poloostrově a přidal množství rad, jak by měl nově jmenovaný diplomat postupovat při jednání s úředníky královského dvora v Madridu či se španělskými *grandy*. O tom dopis Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 16. června 1677. TAMTÉŽ, inv. č. 29, kart. 12, fol. 5-6.

¹⁵³⁶ O tom například blíže nedatovaný koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z ledna či února 1674. TAMTÉŽ, fol. 48-49.

nabízeli účinnou pomoc významnému hodnostáři císařského dvora, na oplátku získali na svou stranu politicky vlivnou osobu, která ambasadurům během jejich dlouhodobé nepřítomnosti ve Vídni poskytovala ochranu a podporu.¹⁵³⁷ Tento rys se zřetelně projevuje i v korespondenci Ferdinanda Bonaventury z Harrachu. Urozenec si svých dopisech často stěžoval na tíživé odloučení od rodiny, kterou zanechal ve střední Evropě, a především na skutečnost, že se před nepřátelsky smýšlejícími dvořany otevíral neobyčejně velký prostor k intrikám proti osobě vyslance. Proto žádal Ferdinanda z Ditrichštejna i další příslušníky „ditrichštejnské“ frakce, aby se svým politickým vlivem zasadili o brzké jmenování jeho nástupce a odjezd šlechtice z Iberského poloostrova.¹⁵³⁸

Ovšem v dopisech Ferdinanda Bonaventury z Harrachu lze na rozdíl od jeho předchůdce na místě císařského vyslance v Madridu Františka Eusebia z Pöttingu spatřit ještě jeden neméně závažný rys. Jednotlivá psaní neodrážejí pouze povrchní povědomí diplomata o novinkách z každodenního života metropole habsburského soustátí, ale vykazují leckdy detailní znalost dané problematiky. Tyto informace získával nejen od významných dvorských hodnostářů, mezi něž bezesporu patřil i kníže z Ditrichštejna,¹⁵³⁹ ale také od samotného Leopolda I., neboť se počítal mezi jeho důvěrníky.¹⁵⁴⁰ Nejdůležitější zpravodajskou službu však Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu poskytovala jeho žena Johanna Terezie, která mu

¹⁵³⁷ H. NOFLATSCHER, „Freundschaft“ im Absolutismus, s. 471-472; K. MÜLLER, *Habsburgischer Adel*, s. 89; TÝŽ, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 185-186; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 44-45; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 577 a 581; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“, s. 238-239.

¹⁵³⁸ Tyto nářky se začínají objevovat v korespondenci Ferdinanda Bonaventury z Harrachu již od roku 1675. V blíže nedatovaném dopise z tohoto roku utěšoval Ferdinand z Ditrichštejna vyslance v Madridu, že již brzy bude znám jeho nástupce a on se bude moci vrátit do Vídně. Podle mínění nejvyššího hofmistra císařovny se jím mohl stát Karel Ferdinand z Valdštejna. Z tohoto listu také vysvítá, že se Ferdinand z Ditrichštejna společně s Janem Maxmiliánem z Lamberku, nejvyšším hofmistrem Leopolda I. a tchánem Ferdinanda Bonaventury z Harrachu, skutečně snažili tomuto urozenci pomoci s brzkým návratem a údajně naléhali na císaře. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 58-59. Císařský vyslanec v Madridu si patrně uvědomoval jejich pomoc a ve svém dopise z 25. března 1676 poděkoval za vynaloženou námahu. Současně vyjádřil naději, že se snad bude moci již brzy vydat na cestu domů a „*Euer Fürstlichen Gnade und anderen meinen gnädigen patronen auch die händte küssen zu können*.“ TAMTÉŽ, fol. 122-123. Srov. také listy Ferdinanda Bonaventury z Harrachu z 25. května a 12. srpna 1676. TAMTÉŽ, fol. 90-91 a 92-93.

¹⁵³⁹ O tom, že i Ferdinand z Ditrichštejna zasílal Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu podrobné a rozsáhlé zprávy o každodenním životě císařského dvora či metropole habsburského soustátí svědčí jeho koncepty dopisů uložené tamtéž. Srov. také AVA Wien, FA Harrach, kart. 229. Část těchto dopisů využil I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, zejména s. 590, 596-598, 601; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“, s. 238 a 243.

¹⁵⁴⁰ Benátský vyslanec u císařského dvora ve Vídni Girolamo Venier si ve své závěrečné zprávě z 11. prosince 1692 poznamenal, že „*quest'è [Ferdinand Bonaventura z Harrachu] quasi solo amico dell'Imperatore, et il favorito di genio, non d'auttorità, per gl'affetti del core, non per gl'affari di Stato. Interviene però nelle Conferenze più per capo d'honore, che di Ministero*.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 313. Srov. také zpráva francouzského diplomata v metropoli habsburského soustátí markýze de la Vaguyon z roku 1685, kdy neváhal o Ferdinandovi Bonaventurovi z Harrachu prohlásit: „*...très bien dans l'esprit de l'Empereur; sa politique est de ne se mêler d'aucune affaire. Il est bien fait de sa personne, fort civil et honnête aux François, les recevant dans sa maison et à sa table, qui est une des meilleurs et des plus délicates de la cour*.“ A. SOREL (ed.), *Recueil des Instructions*, s. 107. Srov. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 242. K osobní korespondenci císaře Leopolda I. s Ferdinandem Bonaventurovi z Harrachu více P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*, s. 255; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 846.

v týdenních intervalech posílala podrobné zprávy o společenských událostech ve Vídni.¹⁵⁴¹ Ačkoliv pobýval daleko od domova, neustále si udržoval dokonalý přehled o dění u císařského dvora a s Ferdinandem z Ditrichštejna otevřeně probíral četné aspekty každodenního života v metropoli habsburského soustátí. Úvod každého dopisu adresovaného nejvyššímu hofmistrovi panovnice vždy věnoval zprávám o císařské rodině, především jejímu zdravotnímu stavu.¹⁵⁴² Značné pozornosti se těšily také proměny personálního obsazení jednotlivých dvorských úřadů, neboť bylo nezbytně nutné udržet si přesné povědomí o rozložení politických sil a vlivu jednotlivých dvořanů.¹⁵⁴³ Navíc nejvyšší hofmistr manželky Leopolda I. otevřeně probíral s Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu předpoklady a schopnosti konkrétních kandidátů na uvolněná místa v ženské části císařského dvora.¹⁵⁴⁴

¹⁵⁴¹ Podrobněji k této problematice S. C. PILS, *Hof/Tratsch*; TÁŽ, *Schreiben über Stadt*; TÁŽ, *Die „Tagzettel“ der Gräfin Johanna Theresia von Harrach als Sonderform des Briefes*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 790-795.

¹⁵⁴² Mnohé dopisy Ferdinanda Bonaventury z Harrachu pokračují po obvyklém úvodním oslovení a pozdravení Ferdinanda z Ditrichštejna krátkým zvoláním, v němž diplomat vyjádřil své potěšení nad dobrým zdravotním stavem panovnice: „... *vernehme Ich zu vordrist Ihr Kayserliche Mayestät unssers Allergnädigsten Herrn guette gesundheit wohl von herzen gehrn, gleichmessig wüntschent, der Höchste wolle Ihr Kayserlichen Mayestät noch ferners dabey erhalten und geniessen lassen.*“ List Ferdinanda Bonaventury z Harrachu z 1. července 1676. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 102-103. V dopise z 30. ledna 1675 vyjádřil lítost nad zdravotním stavem Claudie Felicitas Tyrolské, která v průběhu lovu onemocněla katarem. Současně jí popřál brzké uzdravení. Hlavní náplň dopisu však tvořila kondolence k úmrtí malé arcikněžny Anny Marie, „*welcher nicht allein an sich selbst, sondern umb villen anderen cosequentien höchst bethaurlich fallet, Gott wolle dessen verlust mit einen jungen prünzen ersezen, welchen mir umb so vill mehrer unß vertressten küinen, ...*“ TAMTÉŽ, fol. 234-236. V první polovině téhož roku poutalo hlavní pozornost Ferdinanda Bonaventury z Harrachu těhotenství císařovny, kdy prý celý panovník dvůr byl naplněn velkým očekáváním, že Claudie Felicitas Tyrolská konečně porodí Leopoldu I. mužského potomka a následníka trůnu. Ve svých dopisech diplomat rakouských Habsburků radil Ferdinandovi z Ditrichštejna, jak by měl jako nejvyšší hofmistr císařovny zajistit zdárný průběh těhotenství a následného porodu: „... *nunmehr werden die medici kein andere ursach mehr zu suechen haben, weillen sie glauben, das man von gar zu viller gesundtheit sterben könne, dan mit dissem können sie allzeit ihre ignoranz behaupten, ist also zum bessten, also forth zu leben, daß man nit durch zu grosse diete gar zue gesundt werde, noch durch allzu vill unordnung zu sehr erkrankhe.*“ TAMTÉŽ. Srov. také další listy Ferdinanda Bonaventury z Harrachu z 30. ledna či 24. dubna 1675. TAMTÉŽ, fol. 241-242 a 247.

¹⁵⁴³ V dopise z 30. ledna 1675 vyjádřil Ferdinand Bonaventura z Harrachu upřímnou lítost na smrtí úspěšného císařského diplomata barona Františka Pavla Lisolu. Dokonce o něm neváhal prohlásit, že Leopold I. „*einen guetten minister an ihme verlohren, welchem sie gewist in gegenwertigen schwären zeiten ermanglen werden.*“ TAMTÉŽ, fol. 234. 1. června 1677 se zmínil o úmrtí Václava Eusebia z Lobkovic, který musel strávit poslední roky života ve vyhnanství na svých panstvích v Čechách, daleko od císařského dvora. „*Dan wan er biß in sein endt alda verhart hetet, wahre ihme vielleicht diese gnad von Gott nit zugestanden.*“ TAMTÉŽ, fol. 7-8. Na podzim 1675 se Ferdinand Bonaventura z Harrachu společně s Ferdinandem z Ditrichštejna snažili získat pro Jakuba Leslieho „*die Innerösterreich kriegspräsidentestöll.*“ Ačkoliv císařský vyslanec poukazoval na skutečnost, že Jakub Leslie byl vynikající taktik a „*in disen kriegs zeiten besser bey der armée, alß in einen rath,*“ přesto se prý před ním otvírala příležitost, která se již v budoucnu nemusela vícekrát opakovat. Proto doporučoval podpořit jeho kandidaturu a rozšířit vliv „ditrichštejnské“ strany. O tom list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. září 1675. TAMTÉŽ, fol. 277-279.

¹⁵⁴⁴ Roku 1676 předložil Ferdinand z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovy z Harrachu návrh, zda by nechtěl kandidovat na úřad nejvyššího hofmistra vdovy po Ferdinandovi III. Marie Eleonory Gonzagové. Císařského vyslance v Madridu tato skutečnost potěšila, avšak „*ex parte mea nicht per inteso gegeben, noch wenig einig pretension disfals formiret hat undt thue mich disfals auf daß jenige bewerffen.*“ Srov. blíže nedatovaný list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1676. TAMTÉŽ, fol. 146-148. V listopadu a prosinci 1676 se společně radili o obsazení místa nejvyšší hofmistryně třetí manželky Leopolda I.

Společně se dělili o radostné zprávy soukromého charakteru, v nichž hlavní roli hrála rodina a úzké příbuzenstvo.¹⁵⁴⁵ Jen ve výjimečných případech žádal Ferdinand Bonaventura z Harrachu významného dvorského úředníka, aby prostřednictvím svého vlivu podpořil nějakou další osobu a pomohl jí.¹⁵⁴⁶

Spojení „ditrichštejské“ frakce s císařskou armádou zajišťoval jejím členům Raimond Montecucoli. Tento urozenec italského původu se narodil 21. února 1609 na rodovém panství Montecucolo jižně od Modeny.¹⁵⁴⁷ Ačkoliv se mladý urozenec od deseti roků připravoval na církevní dráhu, nedolal po smrti svého „patrona“ kardinála Alessandra d'Este roku 1624 a z podnětu polního maršálka Rombalda Collalta vstoupil do císařské armády.¹⁵⁴⁸ Od roku 1634 sloužil jako podplukovník v pluku Hannibala Gonzagy.¹⁵⁴⁹ Pod jeho velením se zúčastnil mnoha vojenských tažení třicetileté války než byl roku 1639 zajat u Brandýsa nad Labem švédským generálem Janem Banérem a po tři roky vězněn ve Štětíně.¹⁵⁵⁰ V polovině čtyřicátých let 17. věku jej císař jmenoval polním maršálkem a členem dvorské válečné rady.¹⁵⁵¹ V letech 1650-1660 stanul v čele diplomatických poselstev, která mířila do Anglie,

Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Nakonec se podařilo do čela ženské části hofštátu císařovny prosadit „*die alte grafín von Harrach*.“ Ferdinand Bonaventura z Harrachu považoval tento úspěch za neobyčejnou počtu, jíž panovník odměnil „*meinen Haus und Namen*“ za jeho věrnou službu Habsburkům. Současně neopomněl zdůraznit, že nemalý podíl na rozhodnutí Leopolda I. měl samotný Ferdinand z Ditrichštejna, který prý podporoval zájmy především „*wegen der naheten verwandtschaft*.“ O tom dopis Ferdinanda Bonaventury z Harrachu z 2. prosince 1676. TAMTÉŽ, fol. 72-73.

¹⁵⁴⁵ Dne 27. února 1675 se Ferdinand Bonaventura z Harrachu neváhal pochubit Ferdinandovi z Ditrichštejna, že se stal otcem dcery „*und weillen ich weiß, wie hoch Euer Fürstliche Gnade mich in allen gelegenheiten begnaden, also zweiffle ich nicht, sye werden ihnen diesse gehorsame nachricht auch angenemb sein lassen*.“ TAMTÉŽ, fol. 269-270. Srov. také Harrachův dopis z 8. května 1675. TAMTÉŽ, fol. 249-250. Dne 26. srpna 1676 poblahopřál císařský vyslanec v Madridu Ferdinandovi z Ditrichštejna ke sňatku jeho mladšího bratra Filipa Zikmunda z Ditrichštejna s Marií Alžbětou Hoffmannovou z Grünpüchlu. TAMTÉŽ, fol. 86-88. Srov. K. E. EHRLICHER, *Ein steirisches Adelsgeschlecht*, s. 81-82.

¹⁵⁴⁶ V dopise z 29. ledna 1676 poprosil Ferdinand Bonaventura z Harrachu, zda by se Ferdinand z Ditrichštejna nezasadil o očištění dobrého jména blíže nejmenovaného podplukovníka (generálleutnanta), který právě pobýval ve Vídni. Během předchozího válečného tažení se mu příliš nedařilo a u císařského dvora se prý začaly šířit pomluvy, že neoplýval dostatečnými vojenskými zkušenostmi a talentem. Císařský vyslanec v Madridu s těmito výtkami nesouhlasil a naopak naznačoval, že důstojníkovu „*grosse erfahrungheit, valor, vernunft, eyffer und threu nur allzu woll bekandt*.“ Proto žádal Ferdinanda z Ditrichštejna, aby neohroženě vystoupil na jeho obranu, neboť prý bylo všeobecně známo, „*das bey hoff mehrers ab effectu, alß nach beschaffenheit der sachen geurtheillet wird*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 130-133.

¹⁵⁴⁷ K osobě Raimonda Montecucoliho pouze výběrově H. KAUFFMANN, *Montecucoli*; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 309-311; Thomas BARKER, *The Military Intellectual and Battle. Raimundo Montecucoli and the Thirty Years War*, Albany-New York 1975; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 159-162; G. SCHREIBER, *Raimundo Montecucoli*. V českém dějepisectví existuje k Raimondu Montecucolimu prozatím jediná moderní práce z pera I. CERMANA, *Raimundo Montecucoli*. Rozsáhlou literaturu k tomuto vojevůdci včetně jeho literární činnosti naposledy zhodnotil A. CATALANO, *Italská historiografie*.

¹⁵⁴⁸ G. SCHREIBER, *Raimundo Montecucoli*, s. 11-19; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 159; I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 574.

¹⁵⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 577.

¹⁵⁵⁰ G. SCHREIBER, *Raimundo Montecucoli*, s. 42-45; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 159-160; I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 577.

¹⁵⁵¹ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 309; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 160; I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 577-579.

Dánska, Flander, Švédsko či k jednotlivým teritoriálním státům Římsko-německé říše.¹⁵⁵² Roku 1661 svěřil Leopold I. Raimonda Montecuccolimu vrchní velení nad habsburskými vojsky v Uhrách a Sedmihradsku. Bezprostředně po smrti knížete Hannibala Gonzagy – 8. srpna 1668 – jej panovník ustanovil prezidentem dvorské válečné rady.¹⁵⁵³ V tomto úřadě také skonal dne 16. října 1680.¹⁵⁵⁴

Prvotní impuls k vzájemné korespondenci, která v následujících letech čile probíhala mezi oběma urozenci, vzešel z pera Raimonda Montecuccoliho, jenž 23. prosince 1656 popřál knížeti z Ditrichštejna pokojné prožití vánočních svátků a šťastný Nový rok.¹⁵⁵⁵ Již v následujícím roce se šlechtic italského původu rozepisoval o chystaném sňatku se sestrou Ferdinanda z Ditrichštejna – Marií Markétou.¹⁵⁵⁶ Nezbytnou součástí oboustranné výměny informací tvořily komentáře záležitostí soukromého charakteru, které se týkaly především příslušníku obou šlechtických rodů.¹⁵⁵⁷ Ovšem nezůstalo pouze u nich. Jestliže císařský generál pobýval v metropoli habsburského soustátí, plnily stránky jeho listů zajímavé

¹⁵⁵² Srov. dopisy Raimonda Montecuccoliho s Ferdinandem z Ditrichštejna z let 1657-1660 z Dánska a Polska. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 68, kart. 21; inv. č. 71, kart. 22. A. F. PRIBRAM, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, s. 145-152; L. BITTNER – L. GROSS (edd.), *Repertorium I*, s. 127; K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 89, 289-290; G. SCHREIBER, *Raimundo Montecuccoli*, s. 75-133; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 160; I. CERMÁN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 57. Na diplomatickou činnost Raimonda Montecuccoliho nabízí zajímavý pohled také Adalbert F. FUCHS (ed.), *Briefe an den Feldmarschall Raimund Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des nordischen Krieges in den Jahren 1659-1660*, Wien-Leipzig 1910 (= Veröffentlichungen der Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs 2).

¹⁵⁵³ Srov. list Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 15. srpna 1668. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 403. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 288; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 309; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 160.

¹⁵⁵⁴ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 288; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 309; G. SCHREIBER, *Raimundo Montecuccoli*, s. 272-273; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 162.

¹⁵⁵⁵ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 1-2.

¹⁵⁵⁶ O tom zejména listy Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. dubna, 5. května a 11. července 1657. TAMTÉŽ, fol. 3-4, 5-6, 7-8. K tomu rovněž Montecuccoliho dopisy z 3. a 17. března 1657. TAMTÉŽ, inv. č. 1247, kart. 322, fol. 7-8, 9-10. Srov. také koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Raimonda Montecuccolimu z 10. března 1657. TAMTÉŽ, fol. 11-12. Více k plánovanému sňatku také výše, kapitola „*Sňatek jako prostředek politické a sociální integrace*.“

¹⁵⁵⁷ Ve svém psaní z 11. července 1657 sděloval Raimond Montecuccoli svému švagrovi důvody, proč ponechá svojí ženu – sestru Ferdinanda z Ditrichštejna – v metropoli habsburského soustátí samotnou a nevezme ji s sebou na válečné tažení do Polska: „*Io continuo dimani il mio viaggio in Polonia, e perch'hò considerato, ch'io resto separato da mia moglie, così bene lasciandola qui, ch'rimandando la in Austria, dov'ella curà migliore compagnia di quello, ch'ella ha qui ...*“ TAMTÉŽ, fol. 7-8. Dne 8. října 1667 se rozepsal o zdravotních potížích své manželky, které souvisely s jejím těhotenstvím: „*Rinovo i miei ossequi a Vostra Eccellenza e teno significarlo, ch'arrivassimo quà felicemente mia moglie et io: cioè io giunsi il primo del corrente, e mia moglie io figliuole alle 2, accioche la lentezza del moto non avesse potuto pregiudicargle alla gravidanza. Ella è stata molto bene sino al giorno d'accont'hieri, ch'furono li 6 del mese, nel quale ossevvo qualche picciola macchia di sangue; ma ieri poi, cioè alli 7, sgorgo il sangue concreto in gran copia, come s'ella avesse dovuto partir l'aborto, mà non ostante ogni sottile ricerca, non si è trovato vestigio alcuno di feto, onde questo dottore, e queste donne giudicano, ch'ella non sia stata gravida, ma che solo sia stata una retentione de'menstrui, cagionata anch' in parte da 1 gagliard rimeidi applicatisi internamente et esternamente per ritenere l'imaginato fuitto. Mia moglie stà oggoh molto bene senza sentir altro dolore, benche noc poco debole.*“ TAMTÉŽ, fol. 148-149. Srov. také Montecuccoliho dopis z 13. března 1668. TAMTÉŽ, fol. 156-157.

postřehy z vídeňské každodennosti. V nich reflektoval denní cykly panovnické rodiny¹⁵⁵⁸ a dalších významných dvorských hodnostářů.¹⁵⁵⁹ Stranou pozornosti neponechal ani změny v personální skladbě císařského dvora, armády či diplomatického sboru.¹⁵⁶⁰ Avšak vzájemný styk se neomezoval pouze na výměnu listů. Oba urozenci si společně s korespondencí půjčovali knihy a v jednotlivých dopisech si sdělovali osobní dojmy z prostudované literatury.¹⁵⁶¹

Avšak Raimond Montecucoli nepředstavoval pro Ferdinanda z Ditrichštejna před rokem 1666 pouze bohatou studnici vědomostí o životě ve Vídni. Jeho význam sahal mnohem dále. Když se Ferdinand III. oženil roku 1651 s mantovskou princeznou Marií Eleonorou Gonzagovou, patřil Raimond Montecucoli díky svému italskému původu k početně omezenému okruhu osob, s nimiž mladá císařovna udržovala úzké vazby. Často pobýval v její blízkosti.¹⁵⁶² Kníže z Ditrichštejna proto využíval svého korespondenta jako jeden z mocenských nátlakových kanálů, prostřednictvím kterého pokoušel protlačit k panovnickému dvoru a především do císařské armády své příbuzné, přátele a známé.¹⁵⁶³

¹⁵⁵⁸ Na počátku května 1657 se Raimond Montecucoli zaměřil na pobyt císařské rodiny na letním sídle v Laxenburku. O tom list Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. května 1657. TAMTÉŽ, fol. 3-4. V dubnu 1657 se rozepisoval o smrti Ferdinanda III. a přípravách na jeho pohřeb. Srov. například dopis Raimonda Montecucoliho z 27. dubna 1657, v němž se zabýval popisem plánovaných pohřebních obřadů. TAMTÉŽ, fol. 5-6. Dne 25. října 1662 komentoval průběh císařova lovu v Neustadtu. TAMTÉŽ, fol. 21-22. V následujícím měsíci se hlavní náplní Montecucoliho dopisů stalo úmrtí olomouckého biskupa – arciknížete Leopolda Viléma, který prý zemřel 27. listopadu 1662 po páté hodině ranní. Srov. psaní Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. listopadu 1662. TAMTÉŽ, fol. 15-16.

¹⁵⁵⁹ Čas od času však vyjádřil ve svých dopisech, které adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, roztrpčení nad tím, že se u císařského dvora nepříhodilo nic významného a „*von hierauf ist anderst nichts zueberichten.*“ V takovém případě ve stručnosti zopakoval svému korespondentovi příhody, jež komentoval v předchozím dopise, a alespoň v hrubých obrysech naznačil, jaké události očekává v nejbližší době. O tom list Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. listopadu 1665. TAMTÉŽ, fol. 73-74.

¹⁵⁶⁰ Srov. například dopis Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. listopadu 1662: „*Im übrigenn wirdt nunmehr der baron Goes [Johann Goess] morgen oder übermorgen seine reys zue dem Aly Bassa fortsetzen, ihme auch bald folgen der obrist Kayserstein, der zue dem fürst Abassi geschikht wird.*“ TAMTÉŽ. K diplomatické misi Johanna Goesse v Cařihradu stručně také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 183-184.

¹⁵⁶¹ „*Nebst gehorsamblicher danckhsagung für die communication, übersende Eür Fürstlichen Gnade hiemit das buch widerumb, welches ich jüngsthin von deroselben empfangen, undt wie in denselben underschidliche gar schöne sachen finde, also auch vermeinte, daß es die mühe wohl belohnte, wan Eür Fürstliche Gnade das vornembste daraus zuesamen tragen undt truckhen liessen.*“ List Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. listopadu 1662. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 11-12.

¹⁵⁶² I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 579.

¹⁵⁶³ V dopise ze 17. ledna 1665 prý Ferdinand z Ditrichštejna poprosil Raimonda Montecucoliho, zda by nemohl Jiřího Kryštofa z Ditrichštejna dosadit do čela nějakého volného regimentu. Císařský generál však nemohl svému příbuznému vyhovět, protože „*diser zeit keine commandantschafft ledig [ist].*“ Přesto Raimond Montecucoli vyjádřil touhu pomoci a slíbil, že jakmile se naskytne vhodná příležitost, rád vyhoví prosbě knížete z Ditrichštejna. Srov. list Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. února 1665. TAMTÉŽ, fol. 96-97. Počátkem ledna 1665 se Ferdinand z Ditrichštejna přimlouval u Raimonda Montecucoliho za důstojníka původem z Moravy jménem Cavan, který se prý nevyznačoval pouze osobními kvalitami a věrností, ale kníže z Ditrichštejna poukazoval také na vzájemné nadgenerační pouto, neboť „*auch meine vorfahrer seinn herrn grosvatter und vater iederzeit hochgeschazt und werth gehabt.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Raimonda Montecucolimu ze 4. ledna 1665. TAMTÉŽ, fol. 105. Raimond

Ačkoliv se ne vždy podařilo žádost Ferdinanda z Ditrichštejna kladně vyřídit, Raimond Montecuccoli se vždy snažil tomuto vlivnému urození vyjít vstříc a vyhovět.¹⁵⁶⁴ Ovšem i generál Ferdinanda III. a Leopolda I. požadoval čas od času od vysoce postaveného šlechtice v zemské správě Markrabství moravského protislužbu. V naprosté většině případů měl pomoci nějaké osobě, jež mířila na Moravu, a „für ihm wehre erlediget seyn, oder noch werden solte.“¹⁵⁶⁵ Na přelomu září a října 1662 se šlechtic původem z Apeninského poloostrova hodlal koupit od Františka Štěpána hraběte Magniho panství Strážnice. Právě Ferdinand z Ditrichštejna – v té době nejvyšší komorník na Moravě – mu měl pomoci k vyhlédnutému pozemkovému majetku.¹⁵⁶⁶ Ve stejné záležitosti se Raimond Montecuccoli obrátil na knížete z Ditrichštejna i v polovině roku 1676, kdy toužil získat od hraběte Františka Mariy Cerboniho panství Sádek.¹⁵⁶⁷

Montecuccoli neváhal vyjít žádosti Ferdinanda z Ditrichštejna vstříc a v dopise z 11. ledna 1665 mu oznámil, že s radostí vyhověl Ditrichštejnovu doporučení, neboť „*ich auch weiß, das er [Cavan] ein meritirter officier undt einer von dem eltisten obrist leütenanten bey der armee ist.*“ TAMTÉŽ, fol. 104 a 106. Rovněž koncem prosince 1666 požádal Ferdinand z Ditrichštejna Raimonda Montecuccoliho, zda by nemohl převelet Johanna Anselma Casimira, „*scheffer de Sconcastro*“ a důstojníka „*in zeisischen regiment zu pferdt,*“ neboť „*demnoch er ein zöhères avancement mit einer compagnia unter einem anderen regiment, iedoch mit vorbehalthung seiner gegenwerthigen leuthenandt stöll biß dahin begnadet zu werden innstandig verlanget solcher gnad.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Raimondu Montecuccolimu z 22. prosince 1666. TAMTÉŽ, fol. 114.

¹⁵⁶⁴ „*Eür fürstlichen gnaden befelch von 17ten disses habe empfangen, und daraus vernohmen, welcher gestalt sie mir der Arnold Goddin recommendiren wollen. Obwohlen sich nun diser zeit wenig gelegenheiten eraignen, so werde mich doch bemühen, wie ihm auff seyn anmelden und für schlag zue seinem accomodament behülflich sein könne.*“ Dopis Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 22. listopadu 1662. TAMTÉŽ, fol. 15-16. Srov. také psaní císařského generála z 27. listopadu 1666. TAMTÉŽ, fol. 115.

¹⁵⁶⁵ V listopadu 1664 vystavil Raimond Montecuccoli doporučení Pietru Parcenimu, biskupovi z Martianopole, který prý ve službách katolické církve vyřizoval v Markrabství moravském blíže nespecifikovanou záležitost. Ferdinanda z Ditrichštejna požádal, aby duchovnímu vyšel co možná nejvíce vstříc a poskytl mu svoji záštitu. Blíže k tomu list Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 30. listopadu 1664. TAMTÉŽ, fol. 69-70. Také v dopise z 26. srpna 1665 se císařský generál obrátil na knížete z Ditrichštejna, zda by nepomohl jednomu z jeho podřízených – hraběti z Bredy, který měl od září 1665 působit „*als reformirter obrister in Marggraventhumb Mären.*“ TAMTÉŽ, fol. 111-112.

¹⁵⁶⁶ Ferdinand z Ditrichštejna doporučoval koupit vyhlédnuté panství s pomocí nějakého prostředníka: „*Eür Fürstlichen Gnaden beede gnädige schreiben von 3. undt 6ten dises habe erhalten undt mit gehorsamben danckh darauß vernohmen, daß sie mir fürs schlagen durch ein mittelpersohn mit dem herrn graffen Magni umb die herrschafft Strasniß zuehandlen, undt solche von ihm selbsten zuerkauffen. Nun wehre zwar solcher fürs schlag an sich selbsten nicht unthuelich. Alldieweiln mir aber so wenig die herrschafft, alß der landtsgebrauch bekandt. Alß sehe ich nicht, wie ich solche handlung mit sicherheit undt vorthail pflegen kunte. Wurde dahero fürträglicher seye, wan Eür Fürstliche Gnade dero anfangs gehalten intention nach in ihren nahmen für mich tractirten, welches wegen denn Eür Fürstlichen Gnaden gnädigen willen erwarthe, und underdessen gehorsamblich bitte, waß sie mir zue erlangung solcher herrschafft für beförderung undt hilff erweisen können, solches nicht zuunterlassen.*“ List Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. listopadu 1662. TAMTÉŽ, fol. 17-18. Srov. také Montecuccoliho psaní ze 4. listopadu 1662. TAMTÉŽ, fol. 19-20. Srov. L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 419.

¹⁵⁶⁷ Právě Ferdinand z Ditrichštejna, v té době nejvyšší hofmistr císařovny, měl Raimondu Montecuccolimu doporučit nějakou osobu, která „*die wüirtschafft verstehet, und daß landt [Moravu] kennet.*“ List Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 16. července 1676. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 185-186. Že také v tomto případě vzaly plány Raimonda Montecuccoli za své, svědčí skutečnost, že František Maria Cerboni prodal sádecké panství roku 1678 Gottfriedovi z Walldorfu. L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 149.

Právě kariérní zaměření šlechtice italského původu – služba v císařské armádě a podrobná analýza situace na různých evropských bojištích patřily k hlavní náplni vzájemných listů. Ferdinand z Ditrichštejna se živě zajímal o průběh bojů v Uhrách, Polsku i v jednotlivých teritoriálních státech Římsko-německé říše. Oboustranná rozsáhlá korespondence se dochovala především z období severní války mezi Polskem a Švédskem v letech 1657-1659.¹⁵⁶⁸ V letech 1662 a 1663 vzájemně koordinovali postup císařských vojsk při obraně Moravy proti vpádům uherských rebelů.¹⁵⁶⁹ Když na jaře 1665 sužovaly panství Mikulov skupinky armádních zběhů a „bösen leüthen,“ které přepadaly jednotlivá stavení a loupily, Raimond Montecuccoli vyslal moravskému zemskému hejtmanovi na pomoc vojenskou jednotku. Společnými silami pak dietrichsteinskou doménu očistili od rabujících.¹⁵⁷⁰

Z časového hlediska je nezbytně nutné rozdělit korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna s Raimondem Montecuccolim do dvou období, během nichž se zásadním způsobem odlišovala obsahová stránka vzájemných listů.¹⁵⁷¹ Za přelomový bod je opět třeba považovat rok 1666, kdy se mladý kníže z Ditrichštejna stal nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské. Právě tehdy se zřetelně proměnila tematická náplň dopisů. V tomto roce totiž Raimond Montecuccoli zajišťoval vojenskou ostrahu španělské infantky, která přijížděla do střední Evropy, při přesunu z Janova na území habsburské monarchie – do Rovereta. Tam převzali císařští komisaři v čele s Ferdinandem z Ditrichštejna a kardinálem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu dozor nad ní a jejím doprovodem. Šlechtic italského původu podával knížeti z Ditrichštejna podrobné zprávy o průběhu cesty z Janova do Rovereta.¹⁵⁷² Po návratu

¹⁵⁶⁸ Srov. A. F. FUCHS (ed.), *Briefe an den Feldmarschall Raimund Montecuccoli*.

¹⁵⁶⁹ Například v blíže nedatovaném dopise z listopadu 1662 se hlavní náplní listu stala otázka zásobování císařského vojska během jeho tažení na Moravu. Raimond Montecuccoli požadoval po stavech Markrabství moravského, aby veškerou zodpovědnost a náklady na viktualie převzala právě zemská správa. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 9-10. Na počátku listopadu vyjadřoval císařský vojevůdce velkou lítost nad skutečností, že soldateska, která byla umístěna na Moravě, působila tamnímu obyvatelstvu obrovské škody, rabovala a chovala se krutě. List Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. listopadu 1662. TAMTÉŽ, fol. 19-20.

¹⁵⁷⁰ O tom především dopisy Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. března a 21. dubna 1665. TAMTÉŽ, fol. 98-88 a 100-101.

¹⁵⁷¹ Dopis Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 6. prosince 1672 otiskl A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften* IV, s. 343.

¹⁵⁷² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 88, kart. 27, fol. 128-141. Srov. také listy Raimonda Montecuccoliho, které adresoval císaři Leopoldu I., o průběhu cesty z Janova do Rovereta. Ty vydal A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften* IV, s. 277-308. Cesta Raimonda Montecuccoliho do Janova ve druhé polovině roku 1666 však nebyla jediným podnikem, v jehož průběhu poskytoval vojenskou ochranu některému členovi císařské rodiny. Podobné putování absolvoval i v roce 1670, kdy doprovázel arcikněžnu Eleonoru, nevěstu polského krále Michaela Korybuta Višňovského, do Čenstochové. Více o tom svazek dopisů označený „*Montecuccoli an den herrn Ferdinand auf der erzherzogl braut-uebergabsreise nach Pohlen 1670.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 163-184. K tomu také Radmila PAVLÍČKOVÁ,

do Vídně v prosinci 1666 se proměnily sociální role obou urozců. Ferdinand z Ditrichštejna začal vystupovat jako důvěrný znalec téměř všech zákoutí společenského života u panovnického dvora.¹⁵⁷³ Raimond Montecucoli si uvědomoval „čestnější“ postavení svého korespondenta, který se pohyboval v bezprostřední blízkosti vládnoucí císařovny.¹⁵⁷⁴ Konec konců již samotné jmenování nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské považoval šlechtic italského původu za neobyčejný projev milosti ze strany Leopolda I.¹⁵⁷⁵ Teď to byl kníže z Ditrichštejna, jenž měl hájit – a také skutečně hájil – zájmy Raimonda Montecucoliho u císařského dvora.¹⁵⁷⁶ Současně s tím zpravoval svého švagra o nejúčinnějších politických jednáních, zejména o zasedáních tajné konference, k jejímž členům Raimond Montecucoli také patřil.¹⁵⁷⁷ Právě v této době se také objevují první žádosti slavného generála „*della raccomandazione*“ ve vlastní prospěch či ve prospěch svých známých u Markéty Terezy Španělské.¹⁵⁷⁸

Zájmy „ditrichštejnské“ strany a knížete z Ditrichštejna v českých zemích zastupoval Bernard Ignác z Martinic, který se oženil se Zuzanou Polyxenou z Ditrichštejna, dcerou Ferdinandova strýce Zikmunda Ludvíka.¹⁵⁷⁹ Během svého sedmdesátiletého života působil

„Polská“ cesta roku 1670. Město Olomouc a biskup Karel z Liechtensteinu-Castelkorna jako hostitelé císařského dvora, Acta Universitatis Palackianae. Historica 29, 2000, s. 97-105.

¹⁵⁷³ Alespoň takovým způsobem pohlížel na osobu Ferdinanda z Ditrichštejna Raimond Montecucoli: „*Le grazie di Sua Maestà non posson'esser meglio impiegate, ch'n'meriti compicui, come sono quelli di Vostra Eccellènza ne possono negarsi gli arcani della corte, a chi vi possiede posti così principali, senza pregiudizio dell'istesso servizio cesareo. Mi rallegro dunque infinitamente coll'Eccellènza Vostra del grado, ch'è stato conferito di consiglio di stato, e più m'n'congratulo col publico, per le buone disincerestar'opinioni...*“ List Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. října 1667, v němž blahopřál nejvyššímu hofmistrovi císařovny k jeho jmenování tajným radou. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 88, kart. 27, fol. 146-147. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 298.

¹⁵⁷⁴ To se projevuje především v gratulacích Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. a 28. října 1667 k získání místa tajného rady. Právě tehdy neváhal označit tuto událost jako „*solche allernädigste erhebung (welche auch von Allerhöchst Gedacht Ihren Kayserlichen Mayestät nicht besser employret werden können) bereits vorher dißfahls ergangen gehorsambes nunmehr eingeloffen zue seyn.*“ List Raimonda Montecucoliho z 26. října 1667. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 88, kart. 27, fol. 144-145.

¹⁵⁷⁵ O tom dopis Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. října 1667. TAMTÉŽ, fol. 146-147.

¹⁵⁷⁶ „*Umilissime grazie a Vostra Eccellènza per quelle, ch'io hà ricevuto in soggetto de'miei interessi, e ch'io spero ancora di ricevere sin'alla piena conclusione di quelli. Io ne hò quel sentimento di obligatione, ch'devo, disposto a mostrare segni anche a spese del sangue, le bisognasse, et a costituirmi sempre più di Vostra Eccellènza.*“ Dopis Raimonda Montecucoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. dubna 1668. TAMTÉŽ, fol. 152-153.

¹⁵⁷⁷ Kriegsarchiv Wien, Nachlass Montecucoli (=B/492), e/1/37. Některé dopisy Ferdinanda z Ditrichštejna Raimond Montecucolimu cituje také S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 297-298.

¹⁵⁷⁸ Dne 9. listopadu 1667 požádal Raimond Montecucoli nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské, aby se u císařovny přimluvil ve prospěch šlechtice původem z Benátska jménem Bernardi, který prý složil u příležitosti narození arciknížete nádhernou ódu, a toužil ji věnovat panovnickému páru. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 142-143.

¹⁵⁷⁹ Rozsáhlá korespondence z let 1658-1684 je uložena TAMTÉŽ, inv. č. 1927/19, kart. 472. List Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. května 1674 a následná reakce Ferdinanda z Ditrichštejna z 3. června 1674 jsou přiloženy k dopisům Františka Oldřicha Kinského. TAMTÉŽ, inv. č. 1925/11, kart. 466,

výhradně v zemských úřadech Království českého. Zde postupně zastával místo prezidenta nad apelacemi, nejvyššího sudího, nejvyššího komorníka a nejvyššího hofmistra, až jej Ferdinand III. jmenoval roku 1651 nejvyšším purkrabím. Od roku 1679 se také nepravidelně účastnil zasedání tajné konference.¹⁵⁸⁰ S Ferdinandem z Ditrichštejna udržoval především do roku 1666 čilý kontakt. Oběma směry proudilo každý měsíc několik listů. Pokud byl pravidelný tok informací nějakým způsobem narušen, například nemocí, v následujícím dopise se Bernard Ignác z Martinic svému protějšku omlouval za tento prohrěšek.¹⁵⁸¹

V průběhu více než dvacetiletého písemného spojení si zasílali novinky o životě u císařského dvora.¹⁵⁸² Když působil Ferdinand z Ditrichštejna v letech 1665-1666 v úřadu hejtmana Markrabství moravského, vyměňovali si oba urozenci poznatky o zemské politice, zejména o průběhu jednotlivých zemských sněmů.¹⁵⁸³ Mezi řádky samozřejmě nechybějí komentáře pražské či brněnské každodennosti.¹⁵⁸⁴ Na jaře a v létě 1661 řešili tažení

fol. 3-5. K osobě Bernarda Ignáce z Martinic více H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 299-300; Bohuslav BALBÍN (ed. Josef HEJNIC), *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic*, Praha 1988; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 172-173; Alessandro CATALANO, *Příběh jednoho mýtu: Bernard Ignác z Martinic – kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu – jezuité*, in: Slánské rozhovory 2005 – Itálie, Slaný 2006, s. 25-34.

¹⁵⁸⁰ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 173.

¹⁵⁸¹ Srov. dopisy Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. července a 5. října 1661. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927/19, kart. 472, fol. 173-174 a 177.

¹⁵⁸² O tom dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. dubna 1658, v němž knížeti vylíčil průběh vlastního jednání s nejvyšším hofmistrem císaře Janem Ferdinandem Portiou. V jeho průběhu se prý nejvyšší purkrabí Království českého přimlouval, aby tento významný dvorský hodnostář pomohl Ferdinandovi z Ditrichštejna pevně zakotvit ve struktuře císařského dvora. TAMTÉŽ, fol. 306 a 308. Dne 20. července 1661 Bernard Ignác z Martinic oznámil Ferdinandovi z Ditrichštejna, že „*ist wohl der Göttlichen obhuet zu zuschreiben und zu danken, das die bey S. Sebastian all dort angefangene feuersbrunst mit ruiniung des tachs aufgehöret und nicht weiter umb sich gegriffen. Ich will nit davor halten, das es etwa ein böstes omen gewesen zu dero beharrenden Hohen Fürstlichen Gnaden.*“ TAMTÉŽ, fol. 175-176. Když Bernard Ignác z Martinic v červenci 1661 – během svého pobytu ve Vídni – onemocněl, neváhal se Ferdinandovi z Ditrichštejna rozepsat o vznešených osobách, které jej během jeho osmidenní nemoci poctily návštěvou: „*Entzwischen haben mir dise acht tage her fast alle kayserlichen ministri und geheimbe räthe die visiten gegeben und gereicht meiner frau schwigermutter gegenwart mir und meiner liebsten zu sonderbahrer trost.*“ TAMTÉŽ.

¹⁵⁸³ V dopise ze 16. března 1661 si Bernard Ignác z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna postěžoval, jak těžké bylo prosadit některou důležitou záležitost na zemském sněmu v Království českém, neboť tu údajně působilo 12 názorových skupin. TAMTÉŽ, fol. 211-212. V podobném duchu se nese i dopis ze 6. května 1665. TAMTÉŽ, fol. 102-103. Vždy se prý našli nějací „*landesquerulanten*“, kteří vystupovali proti zájmům císaře. Bernard Ignác z Martinic navrhoval tvrdě zakročit proti těmto odpůrcům. o tom dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. srpna 1662. TAMTÉŽ, fol. 161-162. Srov. také jeho list z 27. dubna 1661, v němž poznamenal, že prosadit požadavky Leopolda I. na výši daní bude nesmírně obtížné. TAMTÉŽ, fol. 201-202. To, že situace na zemských sněmech bývala nepřehledná, lakonicky vyjádřil Bernard Ignác z Martinic 19. února 1661: „*Libenter audio etsi sapiens non sum, tamen docet nos Sancta Scriptura, quod audiens sapiens sapientior erit.*“ TAMTÉŽ, fol. 221-222. Srov. také poznámka Bernarda Ignáce z Martinic v dopise z 6. října 1660: „*Die proposition in Mahren ist woll starkh zumaln von man nit reis, was das onus militare betragen wirdt.*“ TAMTÉŽ, fol. 254-255.

¹⁵⁸⁴ Když ve svém dopisu z 27. dubna 1658 Bernard Ignác z Martinic komentoval dřívější jednání s Janem Ferdinandem Portiou, podal Ferdinandovi z Ditrichštejna další informace o životě v metropoli Království českého: „*Der herr graf von Vollkhenstein ist Gott lob wider ganz woll auf, ist vorhabens nacher Wien ein reis zuthuen, umb daselbsten die originalia zu diser sach auseinander zu klauben ...* TAMTÉŽ, fol. 306 a 308. V dopisu z 25. února 1665 Bernard Ignác z Martinic komentoval průběh několika svateb urozených osob, které se konaly v předchozích čtrnácti dnech. TAMTÉŽ, fol. 92-93.

císařského vojska na Moravu a problémy, které tím vznikly pro obě korunní země – Čechy a Moravu.¹⁵⁸⁵ Po roce 1666 pak zcela vymizely z listů nejvyššího purkrabí zemské otázky a nahradily je spíše rodinné události.¹⁵⁸⁶ Z těchto dopisů vystupuje Bernard Ignác z Martinic jako skvěle informovaná osoba o dvorských záležitostech, zejména o záměrech císaře při obsazování nejrůznějších úřadů, s nímž jej poutaly společné intelektuální záliby.¹⁵⁸⁷ Ovšem i z listů adresovaných Ferdinandovi z Ditrichštejna lze vyčíst, že je psal sečtělý a vzdělaný muž, neboť obsahují množství citátů z Bible a antických autorů.¹⁵⁸⁸ Význam Ferdinanda z Ditrichštejna v očích nejvyššího purkrabího Království českého se zvýšil především po roce 1666, kdy kníže představoval mocného spojence v bezprostřední blízkosti panovnice. Vždyť i on potřeboval čas od času Ditrichštejnovu protekci a jeho známosti při získání komornických klíčů pro některého ze svých známých.¹⁵⁸⁹

Na korespondenci s Bernardem Ignácem z Martinic lze spatřit ještě jeden, pro formování osobnosti Ferdinanda z Ditrichštejna mnohem důležitější rys. Martinic zde sloužil

¹⁵⁸⁵ TAMTÉŽ, zejména fol. 184-196. Především se zabývali výší válečných výdajů a tím, kdo je ponese. Zároveň si stěžovali na zpupnost vojáků a nezájem ústřední vlády ve Vídni řešit stávající situaci: „*Es will hiemit alles comandiren und nichts obediren, die militia, die camer und dergleichen wollen dem politischen governo nit subordiniret sein, daher uns alles in die confusion gehen.*“ List Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. června 1661. TAMTÉŽ, fol. 184-185.

¹⁵⁸⁶ Srov. listy Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. srpna a 17. září 1659 či 6. října 1660. TAMTÉŽ, fol. 254-255, 286-290. Dne 8. dubna 1665 si nejvyšší purkrabí tropil žerty z připravovaného sňatku jedné ze svých čtyř sester. TAMTÉŽ, fol. 100-101.

¹⁵⁸⁷ Když se Ferdinand z Ditrichštejna roku 1661 neúspěšně ucházel o místo zemského hejtmána v Markrabství moravském, Bernard Ignác z Martinic mu v dopise z 22. června 1661 otevřeně, po rozhovoru s císařem, vylíčil, jaké jsou jeho vyhlídky na získání toužebného úřadu: „*Das der herr landtshaubtmann conformiret werden wirdt, hab ich mirs woll eingebildet den bey dem hochlöblichsten erzhaus, ist es nit herkommenens ohne grosser ursach, die alte dinner abzdanken et lui havrà saputo oppintarre, das Euere Fürstliche Gnad annoch sub medicorum directione sein musen, ist es mir leid.*“ TAMTÉŽ, fol. 180-181. Srov. také dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. listopadu 1660. TAMTÉŽ, fol. 248-249. Ve druhé polovině roku 1660 se ve Vídni spekulovalo o možnosti, že by se Ferdinand z Ditrichštejna mohl stát nástupcem Jana Maxmiliána z Lamberku, císařského vyslance v Madridu. Bernard Ignác z Martinic se snažil svojí přimlouvou u panovníka zajistit svému příbuznému protekci. Zároveň radil, aby se kníže neváhal chopit nabízené příležitosti, neboť zkušenosti a známosti, které by v průběhu mise získal, by jistě nemalou měrou přispěly k dalšímu kariéernímu postupu. O tom dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. prosince 1660. tamtéž, fol. 242-243. Ovšem i tato snaha Ferdinanda z Ditrichštejna skončila neúspěchem a Leopold I. jmenoval císařským vyslancem u španělského královského dvora Františka Eusebia z Pöttingu. Za podporou plánů Ferdinanda z Ditrichštejna ucházet se o místo císařského diplomata ve Španělsku se neskrývala pouze ochota Bernarda Ignáce z Martinic pomoci svému příbuznému, ale tímto činem sledoval i vlastní cíle. Ty dal najevo hned v následujícím dopise Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. prosince 1660. V něm požádal mladého Ditrichštejna, zda by mu nepomohl navázat kontakt se současným vyslancem ve Španělsku Janem Maxmiliánem z Lamberku a s některými dalšími příbuznými na Pyrenejském poloostrově. TAMTÉŽ, fol. 244-245.

¹⁵⁸⁸ Srov. list Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. února 1661. TAMTÉŽ, fol. 221-222.

¹⁵⁸⁹ Dne 20. května 1674 požádal Bernard Ignác z Martinic Ferdinanda z Ditrichštejna, zda by nepomohl získat komornické klíče mladému hraběti Přehořovskému. Zároveň poprosil nejvyššího hofmistra Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, aby držel nad nezkušeným šlechticem, který se hodlal vydat do Vídně – místa nejrůznějších nástrah a intrik – ochrannou ruku. TAMTÉŽ, inv. č. 1925/11, kart. 466, fol. 3 a 5. Ferdinand z Ditrichštejna samozřejmě přislíbil svoji pomoc. Současně však varoval nejvyššího purkrabí Království českého před špatnou náladou císaře, jenž prý zmiňovaného šlechtice vůbec neznal a komornické klíče nepropůjčí „jen tak někomu.“ O tom koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Bernardu Ignáci z Martinic z 3. června 1674. TAMTÉŽ, fol. 4. Srov. I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*; TÝŽ, *Raimundo Montecuccoli*.

jako znamenitý psycholog a „náhradní otec,“ který dokázal „syna,“ když se mu zrovna nedařilo, povzbudit přívětivým slůvkem. To je vidět především na listech z poloviny roku 1664, kdy mladému knížeti z Ditrichštejna, jenž se po smrti svobodného pána Gabriela Serényiho ucházel o úřad zemského hejtmána na Moravě, dodával odvahy.¹⁵⁹⁰ Z konceptů dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna z tohoto období doslova číší skepse a životní zklamání nad vlastním marným počínáním, kdy se již roku 1660 marně ucházel o toto místo. Ferdinand z Ditrichštejna vyjadřoval obavy, že by i tentokrát mohly jeho plány přijít vniveč, a tím by nenaplnil vlastní mocenské ambice a rodovou tradici. Právě v tomto okamžiku největšího zoufalství dodával Bernard Ignác z Martinic svému švagrovi odvalu a naději, že se při nadcházející volbě konečně projeví nadání a vlohy mladého šlechtice, neboť v Markrabství moravském prý nebyl nikdo povolanejší než on.¹⁵⁹¹

VI.6 „Ditrichštejnská“ frakce na přelomu 17. a 18. století

Ačkoliv současná historická věda označuje právě šedesátá až osmdesátá léta 17. století za období největšího rozkvětu „ditrichštejnské“ frakce, její činnost je možné vyzorovat také na sklonku 17. a počátku 18. věku.¹⁵⁹² Smrtí čelných představitelů této vlivné mocenské skupiny – Jana Maxmiliána z Lamberku, Raimonda Montecuccoliho a Františka Eusebia z Pöttingu – nemizí z dochovaných archivních pramenů toto označení. Právě oním termínem – „*diedrichsteinische faction*“ – označoval v deníkovém záznamu ze 16. května 1697 své politické protivníky kníže Ferdinand ze Schwarzenberku.¹⁵⁹³ Ovšem i v tomto případě je nezbytně nutné mít na zřeteli předpoklad, že jinak vnímali rozvržení mocenských sil u císařského dvora zahraniční vyslanci ve Vídni a jinak samotní dvořané.¹⁵⁹⁴

Dosavadní historické bádání založené především na výzkumů relací cizích diplomatů prozatím naznačilo, že u vídeňského dvora na přelomu 17. a 18. století existovaly dvě vlivné

¹⁵⁹⁰ O tom především dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. května 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927/19, kart. 472, fol. 74-75.

¹⁵⁹¹ TAMTÉŽ.

¹⁵⁹² I. CERMÁN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48-49; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*, s. 581-584; TÝŽ, „*Kabal*“, „*Parthey*“, „*Faction*“, s. 243-245.

¹⁵⁹³ „*Den tag habe ich auch bey dem graffen Heinrich von Mansfeldt gessen, welcher mier vermeldt, dass seine brieff aus Spanien vermeldeten, das gahr woll der graf von Lobkowitz [Václav Ferdinand Popel z Lobkovic] noch lenger zu Madrid verbleiben dorffte undt sich zu den malcontenten seiten werffen, dermassen were unser mensch befelt, doch zweyfflete er nicht, dass die gantze diedrichsteinische faction sich seiner annemmen wurde.*“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 16. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1079-1080.

¹⁵⁹⁴ Srov. předchozí kapitola.

frakce, které mezi sebou soupeřily o moc a vliv.¹⁵⁹⁵ V letech 1700 až 1705 se mohla pochlubit největším vlivem „stará ministerská strana,“ jež se soustředila kolem stárnoucího Leopolda I. Tvořili ji urozenci, z nichž většina sloužila panovníkovi od jeho nástupu na císařský trůn roku 1658 – Ferdinand Bonaventura z Harrachu, nejvyšší hofmistr vladaře, Karel Ferdinand z Valdštejna, nejvyšší komorník, Julius Friedrich Buccellini, dvorský kancléř, Wolfgang z Oettingenu-Wallersteinu, prezident říšské dvorské rady, Jindřich František z Mansfeldu a Fondí, nejvyšší dvorský maršálek, Gotthard Jindřich ze Salaburku, od roku 1700 prezident dvorské komory, a František Josef z Lamberku, místodržící v Horních Rakousích.¹⁵⁹⁶ Právě tato skupina se stavěla proti válce s Francií, přičemž poukazovala na skutečnost, že podunajská monarchie nebyla schopná v případě vlekoucího se ozbrojeného konfliktu unést vysoké finanční náklady na případné vojenské operace.¹⁵⁹⁷ Proto radila nejdříve konzolidovat državy rakouských Habsburků, případně se soustředit na vedení bojů v severní Itálii. Zde chtěla vytvořit jakési předsunuté nárazníkové pásmo proti případnému útoku „západního“ nepřítele.¹⁵⁹⁸

Naopak v okolí následníka trůnu Josefa I. se konstituovala „reformní“ strana. Jednoznačně podporovala potlačení mocenského postavení Francie a vlivu Ludvíka XIV. na události v Římsko-německé říši. Proto požadovala rozpoutání vojenské kampaně proti tradičnímu nepříteli. V čele této frakce stanul šlechtic moravského původu Dominik Ondřej z Kounic, říšský vícekancléř, jenž se prý všemožně snažil potlačit „neblahý“ vliv Ferdinanda Bonaventury z Harrachu na Leopolda I.¹⁵⁹⁹ K dalším oddaným stoupencům Kounicovy politiky patřili Jiří Adam z Martinic, císařský vyslanec v Římě a od roku 1701 nejvyšší

¹⁵⁹⁵ Hugo HANTSCH, *Reichsvizekanzler Friedrich Karl Graf von Schönborn (1674-1746). Einige Kapitel zur politischen Geschichte Kaiser Josephs I. und Karls VI.*, Augsburg 1929 (= Salzburger Abhandlungen und Texte aus Wissenschaft und Kunst 2), s. 375; L. FREY – M. FREY, *The Latter Years of Leopold I*; TYTÉŽ, *A Question of Empire*, s. 34-43; Volker PRESS, *Josef I. (1705-1711). Kaiserpolitik zwischen Erblanden, Reich und Dynastie*, in: Ralph Melville (ed.), *Deutschland und Europa in der Neuzeit. Festschrift für Karl Otmar von Aretin zum 65. Geburtstag*, Stuttgart 1988 (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Universalgeschichte 134), s. 277-297, zde s. 279; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 92-93; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 84. Srov. R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 106-107.

¹⁵⁹⁶ L. FREY – M. FREY, *A Question of Empire*, s. 36-37. Právě Linda a Marsha Frey vystavěly svoje teze o dělení dvorských frakcí na sklonku 17. a počátku 18. století na detailním studiu relací zvláštního nizozemského vyslance ve Vídni Jana Jakuba Hamel-Bruynincxe a anglického diplomata George Stepneye. Stranou neponechaly také paměti Louise de Rouvroy, vévody de Saint-Simon. TAMTÉŽ, s. 103-106. Srov. také A. SOREL (ed.), *Recueil des instructions I*; Susan SPENS, *George Stepney (1663-1707). Diplomat and Poet*, Cambridge 1997.

¹⁵⁹⁷ O vztahu habsburské monarchie k Francii podrobněji H. RITTER von SRBIK, *Wien und Versailles*; Max BRAUBACH, *Versailles und Wien von Ludwig XIV. bis Kaunitz. Die Vorstadien der diplomatischen Revolution im 18. Jahrhundert*, Bonn 1952 (= Bonner historische Forschungen 2); TYŽ, *Wilhelm von Fürstenberg (1629-1704) und die französische Politik im Zeitalter Ludwigs XIV*, Bonn 1972 (= Bonner historische Forschungen 36).

¹⁵⁹⁸ L. FREY – M. FREY, *A Question of Empire*, s. 35-36. Srov. G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten II*, s. 179-180; Max BRAUBACH, *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie II*, Wien 1964, s. 136-137.

¹⁵⁹⁹ L. FREY – M. FREY, *A Question of Empire*, s. 37.

maršálek, Filip Ludvík ze Sinzendorfu, diplomat Leopolda I. ve Francii, Karel Theodor Otto ze Salmu, polní maršálek a nejvyšší hofmistr Josefa I., kardinál Vincent Grimani a Jan Friedrich ze Seilernu, císařský komisař na říšském sněmu v Řezně.¹⁶⁰⁰

Poněkud odlišněji se na rozložení mocenských sil u císařského dvora na sklonku 17. a počátku 18. století díval ve své závěrečné relaci roku 1700 papežský nuncius.¹⁶⁰¹ Právě on naznačoval, že v tomto výlučném sociálním prostředí panoval neuvěřitelný chaos a probíhal neustálý boj o moc mezi třemi vlivnými frakcemi. V čele první stál nejvyšší hofmistr Leopolda I. Ferdinand Bonaventura z Harrachu, společně s kardinálem hrabětem Leopoldem Kollonitschem, biskupem ve Vídeňském Novém městě, Juliem Friedrichem Buccellinim, dvorským kancléřem, a hrabětem Gotthardem Jindřichem ze Sallaburgu, od roku 1700 prezidentem dvorské komory.¹⁶⁰² Druhou skupinu tvořil nejvyšší maršálek Jindřich František kníže z Mansfeldu a Fondi, Karel Theodor Otto ze Salmu, nejvyšší hofmistr následníka trůnu Josefa I., Antonín Florián z Lichtenštejnu, „Aio“ arciknížete Karla, kardinál Vincent Grimani a hrabě Castelfarco.¹⁶⁰³ Vůdčí osobností třetí strany se stal říšský vicekancléř Dominik Ondřej z Kounic. Mezi její další přední členy patřili Karel Ferdinand z Valdštejna, nejvyšší komorník Leopolda I., Ferdinand ze Schwarzenberku, nejvyšší hofmistr Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, Jan František z Vrbna, nejvyšší kancléř Českého království, Gundakar ze Starhemberku, prezident dvorské komory, Filip Zikmund z Ditrichštejna, nejvyšší štolmistr, a Jiří Adam z Martinic, nejvyšší maršálek.¹⁶⁰⁴

Jak naznačují relace Jana Jakuba Hamel-Bruynincxe, George Stepneyho a papežského nuncia, pohledy všech tří diplomatů se navzájem lišily. Každý z nich uplatnil vlastní kritéria výběru, přičemž hlavní roli opět hrály názory jednotlivých dvořanů, úředníků centrálních správních orgánů monarchie a císařských diplomatů na vedení zahraniční politiky Leopolda I.

¹⁶⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 37-38.

¹⁶⁰¹ „Breve relatione dello stato della corte di Vienna con alcune particolarità seguite nel 1699 sino al 1700 nel mese di settembre.“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 760, fol. 104-113.

¹⁶⁰² „In questo mentre la corte di Vienna era un vera caos di conclusione per la disunione di ministri: mentre il conte di Arach haveva del suo partito l'eminèntissimo Coloniz, il conte Bozzoleni cancellier di corte, e l'conte di Soleburgh.“ TAMTÉŽ.

¹⁶⁰³ „Il principe de Fondi maresciallo di corte teneva forte il partito col principe di Salm maggior duomo maggiore del re de Romani, e le principe di Liettistain aio dell'arciduca Carlo, et l'eminèntissimo Grimani; e tal partito manteneva il conte di Castelfarco, ch'era venuto da Mantova, e discorreva poco bene delle procedure di quel duca, ch'era difeso dal conte d'Arach à spada tratta apresso l'imperatore.“ TAMTÉŽ.

¹⁶⁰⁴ „Il conte poi di Cauniz haveva nel suo partito il conte di Vollestain camerier maggiore, il principe di Sforzemburck maggior duomo maggiore dell'imperatrice, il conte di Virn cancellier di Boema, il conte Cuntochar di Starembergh amministrator della camera (che fù deposto, perchè il conte d'Arach unito all'eminèntissimo Coloniz volse qua si per forza, che fusse fatto il conte di Soleburgh presidente assoluto di detta camera, hoggì ancor hai deposto, è fatto il detto Storembergh) il conte Filippo di Dietristain hoggì cavallarizzo maggiore dell'imperatore, e l'conte di Martiniz allor capitan degl'arcieri, et ora maresciallo di corte. Fra tanto dopo la morte del padre Edera giesuita l'imperatore haveva dato in mano al conte suddetto di Cauniz il secreto d'Italia.“ TAMTÉŽ.

Lze také s jistotou tvrdit, že samotní urozenci, kteří se téměř každodenně pohybovali v blízkosti panovnické rodiny a důvěrně znali četná zákoutí dvorského života, se hlásili k různým dvorským uskupením na základě jiných důvodů, často i osobních pohnutek. Ačkoliv prozatím chybí základní výzkum, jenž by ukázal, jak vnímali tuto problematiku samotní šlechtici, jakési vodítko mohou nabídnout deníkové záznamy Ferdinanda ze Schwarzenberku z let 1696-1697.¹⁶⁰⁵ Když se v zápisku ze 16. května 1697 vyjádřil o „ditrichštejnské“ frakci jako o svých mocenských konkurentech, jako by tím částečně popřel některá tvrzení výše zmiňovaných ambasadorů.¹⁶⁰⁶ Jestliže se u potomků bývalých členů „*diedrichsteinische faction*“ automaticky předpokládalo, že budou i nadále sledovat stejnou politickou linii jako jejich předkové,¹⁶⁰⁷ v žádném případě nemohli Filip Zikmund z Ditrichštejna a Adam Jiří z Martinic patřit k spolustraníkům Ferdinanda ze Schwarzenberku, jak naznačoval papežský nuncius o tři roky později.¹⁶⁰⁸

Ačkoliv na to prameny nedávají jednoznačnou odpověď, z drobných náznaků lze usoudit, že kníže ze Schwarzenberku sám sebe skutečně počítal k okruhu osob v čele s Dominikem Ondřejem z Kounic, Františkem Oldřichem Kinským, nejvyšším kancléřem Českého království, a Karlem Theodorem Ottou ze Salmu.¹⁶⁰⁹ Také ovšem mohl s nimi pouze sympatizovat. Právě osoba Františka Oldřicha Kinského mohla sloužit jako pojítka s touto dvorskou frakcí, neboť deníkové zápisky ukazují na pevné přátelství mezi oběma šlechtici, kteří se takřka denně setkávali a vzájemně navštěvovali.¹⁶¹⁰ Pokud by Ferdinand ze

¹⁶⁰⁵ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

¹⁶⁰⁶ tamtéž, s. 1079-1080. Na tomto místě je třeba uvést, že ještě roku 1697, z něhož pocházejí zápisky Ferdinanda ze Schwarzenberku, žil Ferdinand z Ditrichštejna, který působil v úřadě nejvyššího hofmistra Leopolda I., a zemřel až následujícího roku. Právě ono označení „*diedrichsteinische faction*“ může být spojováno pouze s osobou Ferdinanda z Ditrichštejna, podle níž tato strana dostala své jméno. S jeho smrtí 28. listopadu 1698 mohlo toto označení dvorského uskupení vymizet a nahradit je nějaké jiné. Ovšem pro toto tvrzení prozatím neexistuje žádná pramenná opora. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 270; F. A. von BENEDIKT, *Die Fürsten von Dietrichstein*, s. 183; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181.

¹⁶⁰⁷ H. NOFLATSCHER, *Regiment aus der Kammer*, s. 219.

¹⁶⁰⁸ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 760, fol. 104-113.

¹⁶⁰⁹ Srov. R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz.*“, s. 92-93; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 106-107.

¹⁶¹⁰ Dokladem toho jsou takřka každodenní zápisky zejména z jarních a letních měsíců roku 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. K ochlazení vzájemných vztahů mezi oběma šlechtici nedošlo ani na počátku roku 1697, kdy vypukl velký spor Františka Oldřicha Kinského s bratrem Václavem Norbertem Oktaviánem, který proti přání celé rodiny hodlal pojmout za manželku Marianu z Nesselrode. Zejména nejvyšší kancléř Českého království vystupoval velmi rozhodně proti zamýšlenému sňatku, neboť jej považoval za nerovnorodý, protože mladá šlechtice pocházela z nepříliš bohatého a urozeného rodu. Z toho důvodu se všemožně, i za pomoci vlivných přátel u dvora, snažil přesvědčit Leopolda I., aby nepovolil svatební obřad. Ovšem baronka z Nesselrode měla mocnou ochránkyni, poněvadž jako dvorní dáma patřila k nejbližšímu okolí panovnice Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Ta pověřila právě Ferdinanda ze Schwarzenberku, svého nejvyššího hofmistra, aby se jejím jménem ujal celé záležitosti. Po dlouhých a složitých jednáních nakonec František Oldřich Kinský neuspěl se svými námitkami a císař na žádost své manželky sňatek povolil. Ferdinandovi ze Schwarzenberku nijak nevyčítal, že se nepostavil na jeho stranu, neboť si uvědomoval

Schwarzenberku opravdu patřil k této mocenské skupině, náležel by k odpůrcům politiky Ferdinanda Bonaventury z Harrachu, neboť mezi Dominikem Ondřejem z Kounic a nejvyšším hofmistrem Leopolda I. panovalo podle tvrzení zahraničních diplomatů nesmiřitelné nepřátelství.¹⁶¹¹ Jestliže tedy Filip Zikmund z Ditrichštejna a Adam Jiří z Martinic plnili odkaz předků, museli sympatizovat se záměry Ferdinanda Bonaventury z Harrachu a patřit k politickým odpůrcům knížete ze Schwarzenberku.

Další důležitou osobou, ke které se Ferdinand ze Schwarzenberku stavěl značně rezervovaně až odmítavě, byl Jindřich František z Mansfeldu a Fondi, nejvyšší maršálek císaře.¹⁶¹² Z deníkových zápisků totiž vyplývá určitá osobní antipatie nejvyššího hofmistra Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské k Jindřichu Františkovi knížeti z Mansfeldu a Fondi. V jeho postoji je možné zahlédnout náznak vzájemné mocenské rivality a snahy ubránit vydobyté pozice před případným konkurentem.¹⁶¹³ Když na počátku roku 1697 uvažoval Ferdinand ze Schwarzenberku o odchodu ode dvora, neboť jej trápily ostré bolesti nohou a pronásledovaly další zdravotní potíže, otevřeně se postavil proti knížeti z Mansfeldu a Fondi jako svému možnému nástupci. Podle knížete Schwarzenberka neměl dostatečné nadání, aby zvládl rozsáhlé povinnosti, které vyplývaly z vysokého úřadu.¹⁶¹⁴ I tyto nepřilíživé výrazy na adresu nejvyššího maršálka vypovídají o politické orientaci Ferdinanda ze Schwarzenberku. Prozatím zřetelně naznačují, že skutečně patřil k okruhu osob, v jejichž středu se nacházel Dominik Ondřej z Kounic, Karel Theodor Otto ze Salmu a František Oldřich Kinský. Naopak své politické oponenty označoval jako „ditrichštejnské“ – urozence, kteří pokračovali v linii naznačené Gundakarem z Ditrichštejna, Janem Maxmiliánem z Lamberku, Bernardem Ignácem z Martinic, Raimondem Montecuccol a Františkem Eusebiem z Pöttingu.¹⁶¹⁵ Vůdčí osobností této frakce byl bezesporu ještě roku 1697 staříčský

těžké postavení knížete. Dobře věděl, že proti přání panovnice by nic nezmohl. Také Ferdinand ze Schwarzenberku si v deníku několikrát povzdechl nad vlastním složitým postavením, ale nikdy se neodvážil protivit své paní. O tom svědčí mnoho zápisů v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z první třetiny roku 1697. Tamtéž. K osobě Františka Oldřicha Kinského více J. E. FOLKMANN, *Die gefürstete Linie*, s. 46-48; K. ČERNÝ, *František Oldřich Kinský*; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 263-264; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 190-191; I. BROŽ, *Velké postavy rodu Kinských*, s. 45-46.

¹⁶¹¹ L. FREY – M. FREY, *A Question of Empire*, s. 37.

¹⁶¹² T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung*, s. 279. K osobě Jindřicha Františka knížete z Mansfeldu a Fondi C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XVI*, s. 400; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 199-201.

¹⁶¹³ R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 109-110. Srov. také P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134.

¹⁶¹⁴ Srov. zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Srov. R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 110.

¹⁶¹⁵ I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“.

Ferdinand z Ditrichštejna.¹⁶¹⁶ Po jeho smrti 28. listopadu 1698 však převzal otěže vedení skupiny nově jmenovaný nejvyšší hofmistr Leopolda I. Ferdinand Bonaventura z Harrachu – poslední žijící pamětník „zlaté éry ditrichštejnské“ strany. Mezi jeho „věrné“ stoupence patřil podle mínění Ferdinanda ze Schwarzenberku také Jindřich František z Mansfeldu a Fondí a potomci dřívějších příslušníků „*diedrichsteinische faction*“ – Filip Zikmund z Dietrichsteina a Adam Jiří z Martinic. O tom, kteří další urozenci patřili k tomuto uskupení, lze prozatím jen spekulovat. Zprávy zahraničních vyslanců ve Vídni sice nabízejí osobitý pohled na frakcionalismus u císařského dvora na sklonku 17. a počátku 18. století, ovšem reflexe konkrétních urozenců, jež se každodenně aktivně podíleli na dvorské interakci, prozatím v českém i středoevropském dějepisectví stála mimo pozornost historiků. Až po rozsáhlejším výzkumu šlechtických rodinných archivů bude možné vytvořit si celistvější obrázek o členění a struktuře dvorských stran na konci období vlády Leopolda I. a za jeho nástupce Josefa I.

VI.7 Ferdinand z Ditrichštejna a nejvyšší dvorští úředníci

Je na první pohled zřejmé, že právě rodinní příslušníci a zejména příbuzní – členové „ditrichštejnské“ frakce – hráli zásadní roli při kariérním postupu Ferdinanda z Ditrichštejna a následném upevnění vlastního mocenského postavení ve struktuře císařského dvora. Ovšem v padesátých a první polovině šedesátých let 17. století – v období, kdy se toto vlivné politické uskupení teprve utvářelo, ještě nedokázali Gundakar z Ditrichštejna, Ferdinand Bonaventura z Harrachu, Jan Maxmilián z Lamberku, Bernard Ignác z Martinic či Raimond Montecuccoli poskytnout mladému knížeti dostatečnou mocenskou oporu.¹⁶¹⁷ Ferdinand z Ditrichštejna si patrně uvědomoval tuto slabinu ve vlastních plánech; od návratu z kavalírské cesty se snažil najít ještě další prostředky, kterými by nalnil odkaz předků a uspokojil vlastní ambice – získal některý z nejvyšších dvorských úřadů. Jednu z cest představovalo navázání známosti s vlivnými dvořany v bezprostředním okolí Ferdinanda III. či Leopolda I. a s významnými úředníky centrálních správních orgánů habsburské monarchie.¹⁶¹⁸ Že se naznačeným směrem vydala také hlava ditrichštejnského rodu, vypovídá jeho korespondence z let 1655-1666. V některých listech adresovaných mladému knížeti lze postřehnout, že důležitou roli ve zprostředkování kontaktu sehráli také někteří rodinní

¹⁶¹⁶ O tom list Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. října 1667. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 146-147. Srov. A. SOREL (ed.), *Recueil des Instructions données*, s. 84; M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting I*, s. 7-8; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 298.

¹⁶¹⁷ Srov. předchozí kapitola.

¹⁶¹⁸ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 484-485.

příslušníci a příbuzní. Právě otec Maxmilián II. z Ditrichštejna, tchýně Anna Marie z Eggenberku nebo „strýc“ Jan Maxmilián z Lamberku dali urozeni podnět, aby oslovil nejvyšší hofmistry panovníka – Jana Weikarda z Auersperku a Jana Ferdinanda Portiu.¹⁶¹⁹ Ani samotný šlechtic však nezahálel a začal vést hojnou korespondenci s Václavem Eusebiem z Lobkovic, Hannibalem Gonzagou a Janem Adolfem ze Schwarzenberku. Dobře si spočítal, že přímluva těchto osob se může v budoucnosti rozhodujícím způsobem podepsat na vlastním kariérním postupu a pevnému zakotvení ve struktuře císařského dvora ve Vídni.¹⁶²⁰

S největší pravděpodobností právě Anna Marie z Eggenberka dala na podzim 1655 Ferdinandovi z Ditrichštejna potřebný podnět k navázání písemného spojení s Janem Weikardem z Auersperku,¹⁶²¹ který se stal po smrti Maxmiliána II. z Ditrichštejna 14. listopadu 1655 nejvyšším hofmistrem Ferdinanda III.¹⁶²² Ačkoliv v tomto úřadě působil pouze dva roky – do 2. dubna 1657, přesto si uchoval i po nástupu Leopolda I. na císařský trůn a jmenování Jana Ferdinanda Portiy do čela panovnického dvora značný politický vliv, neboť předsedal tajné radě.¹⁶²³ „*Erste Votum*“ při zasedáních tohoto poradního orgánu vladaře si podržel i v šedesátých letech 17. věku, kdy úřad nejvyššího hofmistra Leopolda I. spravoval Václav Eusebius z Lobkovic.¹⁶²⁴ Především tento urozenec stál za vykonstruovaným obviněním Jana Weikarda z Auersperku ze vzpoury proti císařskému majestátu.¹⁶²⁵ Dne 10. prosince 1669 předal dvorský kancléř Pavel Hoher nařčenému šlechtici dopis, na jehož

¹⁶¹⁹ Více k tomu níže, portréty jednotlivých významných dvořanů a úředníků centrálních správních orgánů habsburské monarchie, s nimiž Ferdinand z Ditrichštejna vedl korespondenci.

¹⁶²⁰ A. WINTERLING, *Der Fürstenhof*, s. 38; J. HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion*, s. 30, 34-35.

¹⁶²¹ Srov. její dopis z 15. října 1655, adresovaný Janu Weikardovi z Auersperku. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 509, fol. 3-4. Srov. také výše. Z rétoriky listů Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Weikardovi z Auersperku však vyplývá, že již otec mladého knížete – Maxmiliána II. z Ditrichštejna – zprostředkoval svému synovi ještě před svojí smrtí 6. listopadu 1655 navázání kontaktu s tímto vlivným dvorským hodnostářem. Srov. koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Weikardovi z Auersperku z 9. srpna 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 30. Ke korespondenci Maxmiliána II. z Ditrichštejna a Jana Weikarda z Auersperku také TAMTÉŽ, inv. č. 1911, kart. 446, fol. 1-2.

¹⁶²² G. MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*; O. von GSCHLIESSER, *Der Reichshofrat*, s. 242-243; A. WOLF, *Drei diplomatischen Relationen*, s. 289-304; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 201-202; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 87-91.

¹⁶²³ G. MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, s. 412-413; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 89-90. Zajímavé informace k událostem bezprostředně po smrti císaře Ferdinanda III. a podílu Jana Weikarda z Auersperku na politickém rozhodování císařského dvora obsahuje také fragment nepříliš rozsáhlého deníku Jana Adolfa ze Schwarzenberku, který si vedl od 28. března do 15. května 1657: „*Diarium sied des kaysers Ferdinandi III zu genomener schwerer krankheit und erfolgeren leidigen dondes fall 1657.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 365. V tomtéž fasciklu se nachází i rozsáhlá korespondence Jana Adolfa ze Schwarzenberku s různými adresáty o přípravách a průběhu volby Leopolda I. císařem Římsko-německé říše. Srov. také A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 78-104; A. F. PRIBRAM, *Zur Wahl Leopolds I.*

¹⁶²⁴ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 89-90.

¹⁶²⁵ I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 42-48.

základě musel během tří dnů opustit metropoli habsburského soustátí a odebrat se na své panství Wels, kde skončil 13. listopadu 1677.¹⁶²⁶

Ačkoliv se v pozůstalosti Ferdinanda z Ditrichštejna dochoval pouhý zlomek korespondence s Janem Weikardem z Auersperku, lze na něm poměrně jasně pozorovat, jak se postupně vyvíjel vztah mladého šlechtice, který působil v zemské správě Markrabství moravského a toužil natrvalo proniknout do struktury císařského dvora, a mocného dvořana.¹⁶²⁷ Mezi oběma šlechtici se v průběhu padesátých a v první polovině šedesátých let 17. věku vyvinulo osobní pouto, které označovali termínem „*freundschaft*.“ Tato skutečnost se odrážela i ve vzájemném oslovení, kdy Jan Weikard z Auersperku nazýval svého korespondenta „*hochgeborner fürst, freundlich geliebter her vetter*.“¹⁶²⁸ Pro Ferdinanda z Ditrichštejna představoval Jan Weikard z Auersperku vlivného přímluvce, jemuž čas od času adresoval list s prosbou o intervenci v určité záležitosti. V naprosté většině případů šlo o pomoc při řešení rodinných problémů¹⁶²⁹ či vyhotovení doporučení pro některého služebníka knížete nebo známého.¹⁶³⁰ Četné žádosti doplňoval zprávami o vlastním kariérním

¹⁶²⁶ A. WOLF, *Drei diplomatischen Relationen*, s. 331-340; G. MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, s. 470-493; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 150-165; H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 18-19; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 90-91.

¹⁶²⁷ O této skutečnosti vypovídají některé koncepty dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna, které adresoval Janu Weikardovi z Auersperku. V nich se zmínil, že od nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. obdržel nějaký list, jenž se následně nepodařilo v dochované vzájemné korespondenci dohledat. Srov. například koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Weikardovi z Auersperku z 9. srpna 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 30. Srov. také koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Hertvíkovi z Nostic ze 17. ledna 1656. TAMTÉŽ, fol. 9-10.

¹⁶²⁸ Srov. list Jana Weikarda z Auersperku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. prosince 1658. TAMTÉŽ, fol. 3 a 6. V podobných intencích se v dopisech adresovaných Janu Weikardovi z Auersperku vyjadřoval i Ferdinand z Ditrichštejna, když jej označoval jako „*Euer freundl.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Weikardovi z Auersperku z 9. srpna 1666. TAMTÉŽ, fol. 30.

¹⁶²⁹ V březnu 1656 požádala Ferdinanda z Ditrichštejna jeho sestra Marie Eleonora, vdova po zesnulém Lvú Vilému z Kounic, aby poprosil Jana Weikarda z Auersperku o jeho přímluvu u císaře Ferdinanda III. „*wegen ihre vormündschaft und anderen ungleichen meinung auffallen seiten turbiret wirdt.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Weikardovi z Auersperku z 27. března 1656. TAMTÉŽ, fol. 7. Srov. G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 37-38; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 85.

¹⁶³⁰ Na počátku srpna 1666 požádal Ferdinanda z Ditrichštejna Johann Caspar Hölbling, „*des löblichen geimannisch regiment bestelter*“, zda by mu nepomohl zprostředkovat místo štolmistra či číšníka ve službách Jana Weikarda z Auersperku. Moravský zemský hejtman nezaváhal a ihned přednesl prosbu Johanna Caspara Hölblinga Janu Weikardovi z Auersperku. Ve svém dopisu vykreslil vynikající schopnosti a bezúhonnost Hölblinga. Přitom vyzdvíhal zásluhy jeho otce, bývalého „*physici des margravschaft Mähren*“, který prý patřil k věrným služebníkům Maxmiliána II. z Ditrichštejna a „*in zeith solcher seiner bedienung acquisirter meriten weegen billich dexteriren sollen.*“ Svoji žádost zakončil vyjádřením naděje, že „*dieselbe mir Hölbling ihnen dahin recommediert und befolchen sei lassen wollen, damit er diser meiner intervention und fürschrift in werckh genossen zu haben sich erfreyen möge.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Weikardovi z Auersperku z 9. srpna 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 30. O tom, zda vlivný dvořan vyslyšel přání Ferdinanda z Ditrichštejna a přijal Johanna Caspara Hölblinga do svých služeb, se bohužel nedochovaly žádné zprávy. Že však mladému šlechtici ochotně a „*mit freindt*“ vycházel vstříc, svědčí psaní Jana Weikarda z Auersperku z 18. listopadu 1661. V něm reagoval na nedochovanou žádost Ferdinanda z Ditrichštejna z 31. října 1661, v níž prosil bývalého nejvyššího hofmistra Ferdinanda III., aby dopomohl „*neologioe doctori*“ Josefu Seimbovi, členovi kapitulního kostela v Mikulově, k uprázdněnému místu kanovníka „*des collegiat stüffts bey St. Wenzl*“ ve Vídni. Jan Weikard z Auersperku sdělil o tři týdny později – 18. listopadu

postupu¹⁶³¹ a radostných rodinných událostech.¹⁶³² U politicky zkušenějšího a vlivnějšího uroence také hledal na počátku roku 1656 radu, jak by měl postupovat při řešení sporu o přednost při zasedání moravského zemského soudu.¹⁶³³

Podobný vztah jako v případě Jana Weikarda z Auersperku se vyvinul i mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a Janem Ferdinandem Portiou, v letech 1657-1665 nejvyšším hofmistrem Leopolda I.¹⁶³⁴ Tento šlechtic původem z Kraňska spravoval současně s nejvýznamnějším dvorským úřadem také úřad nejvyššího komorníka císaře, než jej 27. dubna 1661 převzal Jan Maxmilián z Lamberku, který se vrátil z diplomatické mise ve Španělsku.¹⁶³⁵ K Janu Ferdinandovi Portiovi poutalo Ferdinanda z Ditrichštejna přátelství, jehož základy pravděpodobně položil již otec knížete Ferdinanda – Maxmilián II.

1661 – svému korespondentovi, že již mluvil s císařem Leopoldem I. a jako nevhodnějšího kandidáta doporučil právě Josefa Seimba. Současně ocenil „*zu mir gestelten guetten vertrauen nach auch hierinnen meines orths nicht ermanglen, wan die sach behörig vorkombt, alles gern beytragen zuhelffen, was zu nottwendiger erhaltung selbigen stüffts und devotionhumblichen fundationen erspriestlich, auch sonsten billich zu sein erachten werden.*“ TAMTÉŽ, fol. 26-27. Ovšem Jan Weikard z Auersperku nebyl jedinou vlivnou osobou u císařského dvora, která se za Josefa Seimba přimlouvala. Se stejnou žádostí oslovil Ferdinand z Ditrichštejna také polního maršála a tajného radu Hannibala Gonzagy. Také „*mit meiner wenigen cooperirung*“ získal Josef Seimb vyhládnutou církevní prebendu. O tom list Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. listopadu 1661. TAMTÉŽ, inv. č. 1920/48, kart 463, fol. 20-21. K tomu také 17 dopisů Josefa Seimba Ferdinandovi z Ditrichštejna z let 1656-1667. TAMTÉŽ, inv. č. 1934/37, kart. 481.

¹⁶³¹ Dne 4. srpna 1664 Ferdinand z Ditrichštejna s radostí oznámil Janu Weikardovi z Auersperku, že jej císař jmenoval moravským zemským hejtmanem. Prezident tajné rady vyjádřil velké potěšení nad úspěchem mladého knížete a ujistil jej o své přízni. O tom list Jana Weikarda z Auersperku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 6. srpna 1664. TAMTÉŽ, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 33-34.

¹⁶³² Ve svém dopise ze 3. března 1657 vyjádřil Jan Weikard z Auersperku velké potěšení nad tím, že se setra Ferdinand z Ditrichštejna a vdova po zesnulém Lvu Vilému z Kounic – Marie Eleonora – znovu provdá za šlechtice slezského původu Fridricha III. z Oppersdorfu. TAMTÉŽ, fol. 18-19.

¹⁶³³ O tom blíže nedatovaný koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Weikardovi z Auersperku z konce roku 1655 či počátku ledna 1656. TAMTÉŽ, fol. 8 a 15. Ferdinand z Ditrichštejna si stěžoval, že někteří blíže nejmenovaní moravští uroenci napadli jeho právo sedět během konání moravského zemského soudu a sněmu u stolu moravského zemského hejtmana a sami si nárokovali toto privilegium. Podle mínění mladého šlechtice se takto snažili podkopat vážnost samotného knížecího stavu, neboť všichni kromě Hartmana z Lichtenštejnu patřili k hrabatům. Proto Ferdinand z Ditrichštejna prosil Jana Weikarda z Auersperku, aby u císaře intervenoval v jeho prospěch a zasadil se o brzké vyřešení sporu. Ferdinanda z Ditrichštejna prý k takovému kroku přivedla potřeba „*das hochste das man durch disen weg mir zu hochster mortification und den ganzen fürstlichen standt zu nachtheile an ihr erlangten preeminenz nit gehen wolle, weilen andere weg nit ermanglen, das zu etwan habender intention gelangen kiennen, Ich diene aus keinen interesse sundern blos allen Ihr Mayestät zu gehorl öheren den vatterland zu lieb und ich nicht weniger bey mein gnädigen landtl verdienst zumachen als meine vofahrer allezeit niemlich gethan haben, wierd nicht dahero umb desto leichter ankumen.*“ TAMTÉŽ. O tom, jak se vleklý spor vyřešil, vypovídá koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Hertvíkovi z Nostic, nejvyššímu dvorskému kancléři Království českého, ze 17. ledna 1656. Císař prý potvrdil Ferdinandovi z Ditrichštejna právo sedět „*bey den landtrechten*“ u stolu moravského zemského hejtmana. „*Bey den landtagen*“ se však musel mladý šlechtic spokojit s místem „*auf der ganenliche fürsten panck.*“ Ačkoliv se toto rozhodnutí panovníka uroenci příliš nezamlouvalo, respektoval jej. Přesto z jeho listu adresovaném Janu Hertvíkovi z Nostic zaznívá pocit křivdy a rozčarování nad tím, že Ferdinand III. připustil „*waigerung auch mei und des ganzen fürsten standt augen schenliche reputation.*“ TAMTÉŽ, fol. 9-10.

¹⁶³⁴ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 321-323; G. PROBSZT-OHSTORFF, *Die Porcia*, s. 118-156; Christian LACKNER, *Johann Ferdinand Portia als kaiserlicher Botschafter in Venedig 1647-1652*, in: Sabine Weiss (ed.), *Historische Blickpunkte. Festschrift Johann Rainer zum 65. Geburtstag*, Innsbruck 1988 (= *Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft* 25), s. 373-382; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 94-96.

¹⁶³⁵ T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 276; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 95.

z Ditrichštejna.¹⁶³⁶ Pro bližší vztah obou šlechticů může hovořit i skutečnost, že Jan Ferdinand Portia označoval ve svých dopisech mladého urozence jako „*oheimb*“ či „*herr vetter*.“¹⁶³⁷ Že nešlo o nějaké jednostranné vyjádření vzájemné vazby, dokazují některé koncepty dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna. I on tituloval totožným termínem „*herr oheimb*“ nejvyššího hofmistra Leopolda I.¹⁶³⁸ Právě Jan Ferdinand Portia představoval pro Ferdinanda z Ditrichštejna cenného spojence, neboť patřil k důvěrníkům panovníka a již od roku 1652 stál v čele jeho dvora.¹⁶³⁹ Šlechtic původem z Markrabství moravského neváhal žádat vlivného dvořana o přímluvu u císaře.¹⁶⁴⁰ Ve svých listech vyjadřoval velkou naději na úspěšné vyřízení proseb, neboť Jan Ferdinand Portia se prý těšil neobyčejné milosti vladaře.¹⁶⁴¹ Naproti tomu nejvyšší hofmistr panovníka se vždy snažil nezklamat důvěru vloženou na vlastní bedra a ochotně vycházel vstříc svému listovnímu partnerovi „*zu dero hohen furstlichen contento*.“¹⁶⁴² Ovšem „*primus minister*“ plnil v plánech Ferdinanda z Ditrichštejna ještě jednu neméně důležitou úlohu. Jeho prostřednictvím si Leopold I. utvářel poměrně přesný obrázek o veřejném dění v Markrabství moravském, zejména o průběhu zasedání jednotlivých zemských sněmů, a mohl tak okamžitě reagovat na vzniklé problémy.¹⁶⁴³

¹⁶³⁶ Když Jan Ferdinand Portia v únoru 1665 zemřel, pokračoval v korespondenci s Ferdinandem z Ditrichštejna jeho syn Jan Karel. Srov. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1930/81, kart. 479, fol. 1-12.

¹⁶³⁷ Srov. listy Jana Ferdinanda Portiy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. října 1659, 29. listopadu 1664 či 27. ledna 1665. TAMTÉŽ, fol. 19-20, 24-25, 31-32.

¹⁶³⁸ Srov. koncept psaní z 30. listopadu 1663. TAMTÉŽ, fol. 29. Že v tomto případě nemuselo jít o nějaké obecně používané klišé, prostřednictvím něhož chtěli oba urozenci vyjádřit vzájemné užší pouto, neboť jejich vztah se zakládal na skutečném spříznění Ditrichštejnů a Portiů. O tom svědčí sňatek Heleny z Lamberku, dcery Jana Maxmiliána z Lamberku, se synem Jana Ferdinanda Portiy – Janem Karlem – roku 1661. Právě Jan Maxmilián z Lamberku vystupoval jako nevlastní strýc Ferdinanda z Ditrichštejna. Srov. výše, kapitola „*Příbuzenské síť Dietrichsteinů a Schwarzenberků*“ a G. PROBSZT-OHSTORFF, *Die Porcia*, s. 138.

¹⁶³⁹ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 59; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 318. O vzájemném důvěrném vztahu svědčí také 90 vlastoručních dopisů Leopolda I. Janu Ferdinandovi Portiovi z let 1657-1665. HHStA, Hausarchiv, Familienkorrespondenz A, kart. 13, konvolut Portia. Navíc 4 dopisy Leopolda I. Janu Ferdinandovi Portiovi jsou uloženy také v SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366. Srov. P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*, s. 255; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 846; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 95-96.

¹⁶⁴⁰ O tom vypovídá koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Ferdinandovi Portiovi z 30. listopadu 1663, v němž hájil zájmy mladých Althannů proti věritelům a prosil nejvyššího hofmistra císaře, aby svojí přímluvou pomohl vyřešit těžkosti, do kterých se jako poručník obou mladých urozenců dostal. Srov. koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Ferdinandovi Portiovi z 30. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1930/81, kart. 479, fol. 29.

¹⁶⁴¹ TAMTÉŽ. Srov. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 59; A. F. PRIBRAM (ed.), *Venetianische Depeschen*, s. 31-32.

¹⁶⁴² List Jana Ferdinanda Portiy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. ledna 1660. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1930/81, kart. 479, fol. 33-34. Srov. také dopis Jana Ferdinanda Portiy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. října 1659, v němž slíbil mladému knížeti pomoci v blíže nespecifikované věci: „... *und was in einem und anderem dieselbe mir zu befehlen beliebt umbständlich wahrgenommen und werde nit unterlassen bey begebenden fahlen dero herrn vetteren zu dienen, wie woll.*“ TAMTÉŽ, fol. 31-32.

¹⁶⁴³ V psaní z 27. ledna 1665 děkoval Jan Ferdinand Portia svému korespondentovi za detailní zprávu „*was bey desselben marggraffthumbs habenden landtag, von denen herren stände Ihro Kayserlichen Mayestät für*

Mezi dalšími vlivnými korespondenty Ferdinanda z Ditrichštejna nechyběl ani nástupce Jana Ferdinanda Portiy v úřadě nejvyššího hofmistra Leopolda I. – Václav Eusebius z Lobkovic.¹⁶⁴⁴ Tento šlechtic českého původu započal svoji veřejnou dráhu v císařské armádě, až se roku 1650 stal prezidentem dvorské válečné rady.¹⁶⁴⁵ Od 2. března 1645 patřil k pravidelným účastníkům zasedání tajné rady. Když v polovině února 1665 zemřel vychovatel a nejvyšší hofmistr císaře Jan Ferdinand Portia, rozhodl se Leopold I. mezi několika vážnými uchazeči o tento úřad právě pro Václava Eusebia z Lobkovic.¹⁶⁴⁶ Ten patřil ve druhé polovině šedesátých a na počátku sedmdesátých let 17. století – až do svého pádu v říjnu 1674 – k nejvýznamnějším tvůrcům zahraniční politiky podunajské monarchie.¹⁶⁴⁷ Zemřel na zámku v Roudnici nad Labem dne 22. dubna 1677.¹⁶⁴⁸

Ačkoliv značná část korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Václavem Eusebiem z Lobkovic pochází ze druhé poloviny roku 1666, kdy se mladý kníže v čele ženské části císařského dvora vydal na Apeninský poloostrov do Rovereta vstříc Markétě Tereze Španělské,¹⁶⁴⁹ další listy odrážejí podobnou obsahovou náplň, jako tomu bylo u Jana Weikarda z Auersperku či Jana Ferdinanda Portiu. V roce 1663 – v období, kdy Václav Eusebius z Lobkovic ještě stál v čele dvorské válečné rady, plnily stránky dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna úvahy o bezmocnosti Markrabství moravského odolávat nájezdům uherských rebelů a povzdechy nad tyranským a nekřesťanským chováním krutého nepřítele.¹⁶⁵⁰ Ty

bewilligung alberaith geschehn seind.“ Současně ujistil Ferdinanda z Ditrichštejna, že císař byl spokojen s jeho prací a „*was zu befürderung höchstgemelter Ihrer Kayserlichen Mayestät allernädigsten intentionen und verlangen, dienlich würdt sein können, worauß dan dieselben den meisten ruhmb erhalten werden.*“ TAMTÉŽ, fol. 19-20. Ve druhé polovině roku 1664 Ferdinand z Ditrichštejna pravidelně informoval Jana Ferdinanda Portiu o vpádech tureckých vojsk na Moravu a nutnosti zabránit plenění moravských měst a obcí. O tom například dopis Jana Ferdinanda Portiy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. listopadu 1664. TAMTÉŽ, fol. 24-25.

¹⁶⁴⁴ A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 289-290; Patrick de GMELINE, *Histoire des princes de Lobkowitz*, Nancy 1977, s. 83-109; Tomas M. BARKER, *Václav Eusebius z Lobkovic (1609-1677). Military Entrepreneurship, Patronage, and Grace*, AHY 14, 1978, s. 31-50; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 91-93.

¹⁶⁴⁵ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 287; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 289; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 92.

¹⁶⁴⁶ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 105 a 109; Jean BÉRENGER, *Les Français à Vienne au XVIIe siècle*, *Études germaniques* 37, 1982, s. 305-328, zde s. 326; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 319-320.

¹⁶⁴⁷ O této skutečnosti vypovídá především důvěrná korespondence čítající 153 dopisů, která se rozvinula mezi Leopoldem I. a Václavem Eusebiem z Lobkovic. Její část vydal M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.* Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 92, pozn. 67; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 844 a 846. K tomu také H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*

¹⁶⁴⁸ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 289; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 93.

¹⁶⁴⁹ Z období od 25. srpna do 23. listopadu 1666 se v pozůstalosti Ferdinanda z Ditrichštejna zachovalo 31 dopisů Václava Eusebia z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna či konceptů listů mladého šlechtice určených nejvyššímu hofmistrovovi Leopolda I. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1926/66, kart. 470, fol. 1-54.

¹⁶⁵⁰ O tom například koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Václavu Eusebiovi z Lobkovic ze 7. července 1663. TAMTÉŽ, fol. 94.

doplňovaly žádosti o vojenskou pomoc této těžce zkoušené oblasti podunajské monarchie¹⁶⁵¹ nebo postřehy ze zasedání zemského sněmu.¹⁶⁵² Ovšem kníže z Ditrichštejna dokázal využít vlivu nejvyššího hofmistra Leopolda I. i k vlastnímu prospěchu. V srpnu 1666 jej poprosil, zda by se svou přímluvou nezasadil o jmenování Jana Seifrida z Eggenberku zemským hejtmanem ve Štýrsku.¹⁶⁵³

Právě Václav Eusebius z Lobkovic jako jeden z mála vysokých dvorských hodnostářů dával nepokrytě najevo osobní sympatie vůči Ferdinandovi z Ditrichštejna. K mladému knížeti jej prý nepoutala pouhá „*treue affection undt profitirende obligation*“, ale velká důvěra.¹⁶⁵⁴ Když se Ferdinand z Ditrichštejna skutečně stal nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské, Václav Eusebius z Lobkovic často ujišťoval korespondenta o své milosti a neustále vyjadřoval touhu pomoci mu při těžkostech, které s sebou přinášelo působení v čele ženské části císařského dvora.¹⁶⁵⁵ Také z konceptů listů Ferdinanda z Ditrichštejna zasílaných Václavu Eusebiovi z Lobkovic zaznívá velká důvěra v nejvyššího hofmistra císaře.¹⁶⁵⁶ Kníže

¹⁶⁵¹ Ve svém dopise z 2. července 1664 doporučil Václav Eusebius z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna „*fleissig correspondiren*“ s císařským generálem Ludvíkem Raduitem de Souches, který měl umístit část svého vojska právě do Markrabství moravského. TAMTÉŽ, fol. 55-56.

¹⁶⁵² Dne 13. června 1665 poděkoval Václav Eusebius z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna za „*vertreuliche communication*“ o průběhu právě skončeného moravského zemského sněmu. Současně neopomněl zdůraznit, že se o získané informace podělí s Leopoldem I. Císař prý nebude mít žádné námitky proti tomu, že jednání bylo uzavřeno mnohem dříve, než se předpokládalo, neboť všechny požadavky, které vznesl na moravské stavy, byly schváleny. TAMTÉŽ, fol. 57-58.

¹⁶⁵³ Srov. koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Václavu Eusebiovi z Lobkovic z 25. srpna 1666. Na této žádosti je zajímavé, že ji neadresoval pouze nejvyššímu hofmistrovi Leopolda I., ale stejný text zaslal i dalším vlivným úředníkům císařského dvora. Marginální poznámky knížete z Ditrichštejna ukazují, že se s totožnou prosbou obrátil na bývalého hofmistra Ferdinanda III. Jana Weikarda z Auersperku, nejvyššího komorníka Jana Maxmiliána z Lamberku, dvorského kancléře Adama Pavla Hochera a císařova zpovědníka Filipa Müllera. TAMTÉŽ, fol. 52.

¹⁶⁵⁴ „*So ich bishero bey hoff kheinen gethan undt werde es Eure Liebde auch wegen der treuen affection undt profitirenden obligation nicht thuen, sondern mich allezeit bemühen, Eur Liebden beliebig zu bedienen undt ein guttes vertrauen zu continuiren, khan auch mitt Gott bezeugen, das die geringste wissenschaftt habe, was Ihr Kayserliche Majestätt etwan an Eur Liebden in diser materi geschriben.*“ List Václava Eusebia z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. listopadu 1666. TAMTÉŽ, fol. 9-10. Srov. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 57-58.

¹⁶⁵⁵ List Václava Eusebia z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1926/66, kart. 470, fol. 9-10. Václav Eusebius z Lobkovic si nepochybně dobře uvědomoval, že bylo nezbytně nutné být zadobře s nejvýše postaveným úředníkem ženské části císařského dvora. Prostřednictvím Ferdinanda z Ditrichštejna mohl snáze proniknout k panovnici a získat si její podporu při sledování vlastních mocenských cílů. Proto si s dostatečným předstihem zajistil u knížete z Ditrichštejna „*lepši vzájemnou spolupráci*“ při řešení nejrůznějších problémů, které se týkaly bezproblémového zajištění každodenního chodu hofštátu Markéty Terezy Španělské: „*... vermeine aber ohne masgebung, das nicht unthuenlich sein wirdt, wan Eure Liebde beliebete, bey Ihro Kayserlichen Mayestät derentweegen einzukhomen, als dann könnte ich desto mehrers zu besseren effecten cooperiren.*“ List Václava Eusebia z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. května 1666. TAMTÉŽ, fol. 91-92. O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 570; P. MAŤA, *Leopold I.*, s. 248; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 838; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 240-241; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48.

¹⁶⁵⁶ „*Wie ich mir nun eben darumben und in erinderung der gueten contestationen, so Eure Lieben gegen mir dero getreuer diener iedesmalen gethann, auch in ansehung meines sonderbaren grossen vertraues [zvýrazněno autorem], so gegen deroselben ich beständig trage, ein widriges nicht wol einbilden mögen und daher aniezo umb sovil desto consolierter bin, weil von Eueren Liebden ich hierin von neuen versichert werde. Also thue*

z Ditrichštejna si velmi dobře uvědomoval jeho postavení v čele císařského dvora, a proto prosil: „*Sie wollen in solchem gueten vertrauen und freundschaftt gegen mir beständig continuiren und mir durch dero hoch vermögliche vermittlung khein unrecht geschehen lassen, gestaltdsamb ich mich dann auf dero protection ganzlich verlassen thue.*“¹⁶⁵⁷

Vedení korespondence s Václavem Eusebiem z Lobkovic však mělo pro Ferdinanda z Ditrichštejna ještě jeden nezanedbatelný politický význam, v němž hrál hlavní úlohu samotný panovník. Právě z dopisů nejvyššího hofmistra Leopolda I. lze vypožorovat, jakým způsobem reflektoval a utvářel císař svůj subjektivně zabarvený vztah k osobě Ferdinanda z Ditrichštejna.¹⁶⁵⁸ Ačkoliv vladař již dříve – v první polovině šedesátých let 17. věku, když mladý kníže ještě působil v moravské zemské správě, upozorňoval některé své důvěrníky na Ditrichštejnovy osobní kvality a potřebu navázat s ním užší styky,¹⁶⁵⁹ podle svědectví Václava Eusebia z Lobkovic skutečné schopnosti Ferdinanda z Ditrichštejna dokonale prověřilo až jeho jmenování nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské. Bezproblémové přijetí císařovny v Roveretu a hladký průběh cesty prý vzbudily v Leopoldovi I. neobyčejnou důvěru k Ferdinandovi z Ditrichštejna, kterou neváhal dát najevo i před dalšími nejvyššími hodnostáři vídeňského dvora. Právě Václav Eusebius z Lobkovic často upozorňoval svého korespondenta, jak vysoké mínění o něm císař měl a jak vysoko si jej vážil.¹⁶⁶⁰

Poněkud odlišný obsahový charakter než v případě Jana Weikarda z Auersperku, Jana Ferdinanda Portiy či Václava Eusebia z Lobkovic v sobě skrývá korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Hannibalem Gonzagou.¹⁶⁶¹ Ačkoliv tento šlechtic italského původu působil v padesátých a šedesátých letech 17. věku v čele císařské armády a v únoru 1665 se

deroselbe ich hierfür dienstlich dankhsagen.“ Koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Václavu Eusebiovi z Lobkovic z 21. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1926/66, kart. 470, fol. 50-51.

¹⁶⁵⁷ TAMTÉŽ. Srov. S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 322.

¹⁶⁵⁸ Více k tomu níže, kapitola „*Ferdinand z Ditrichštejna, Leopold I. a Filip Vilém Falcko-Neuburský.*“

¹⁶⁵⁹ K tomu rovněž list Václava Eusebia z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. července 1664: „... *was dieselbe zu erindern sich gefallen lassen, undt gleich wie Euere Liebde tragente gutte versorg vor Ihr Kayserlichen Mayestät dienste undt des landes conservation hoch zu rühmben.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1926/66, kart. 470, fol. 55-56. Srov. také dopis nejvyššího hofmistra císaře z 13. června 1665. TAMTÉŽ, fol. 57-58.

¹⁶⁶⁰ „*Undt erfreue mich zu forderist mit Eure Liebden höchlichen, das die entrega den 18. eiusdem, so ein glücklichen succes erreicht, und alles bestermassen abgangen, darob Ihr Kayserliche Mayestät ein sonderbahres contento gehabt ...*“ List Václava Eusebia z Lobkovic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. října 1666. TAMTÉŽ, fol. 16-17. Srov. také Lobkovicův dopis z 15. září 1666: „*Ihr Kayserliche Mayestät thuen sich auch gegen Eure Libden gnädigst versehen, das dieselbe darbey dero dienst schon werden wissen gebührendt zu beobachten ...*“ TAMTÉŽ, fol. 18-19. K podobné reflexi také list Raimonda Montecuccolihho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. října 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 88, kart. 27, fol. 144-145. Srov. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 58. O vzájemném důvěrném poutu, které se v šedesátých až devadesátých letech 17. století vyvinulo mezi Leopoldem I. a Ferdinandem z Ditrichštejna, svědčí i rozsáhlá vzájemná korespondence. Blíže o tom níže.

¹⁶⁶¹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1920/48, kart. 463. K osobě Hannibala Gonzagy blíže Alois VELTZÉ, *Die Wiener Stadtguardia (1531-1741). Nach Originalquellen, Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien 36-37, 1902*, s. 1-213, zde s. 43-45; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 236-237; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 82-84.

propracoval do čela dvorské válečné rady, patřil vedle vojenské kariéry mezi významné a vlivné dvorské úředníky.¹⁶⁶² Dne 22. února 1654 ho Ferdinand III. jmenoval svým nejvyšším štolmistrem a o rok později nejvyšším komorníkem. Od roku 1662 až do své smrti dne 2. srpna 1668 zastával úřad nejvyššího hofmistra Marie Eleonory Gonzagové.¹⁶⁶³

První zmínky o navázání písemného kontaktu mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a Hannibalem Gonzagou pocházejí z roku 1659, kdy nejvyšší komorník Markrabství moravského požádal válečníka italského původu o zprostředkování místa „*obristen leittenandt*“ v císařském vojsku pro svého příbuzného svobodného pána Jiřího Kryštofa z Ditrichštejna.¹⁶⁶⁴ Právě vojenské záležitosti nejčastěji plnily stránky listů obou urozenců. Zejména roku 1663, kdy se Morava stala terčem vpádu vojsk uherských povstalců a Ferdinand z Ditrichštejna poprosil Hannibala Gonzagu o pomoc při obraně vlastního panství Mikulov, v nich nezbyval prostor pro žádná další témata.¹⁶⁶⁵ Své nezastupitelné místo v dopisech šlechticů zaujímaly každodenní události u vídeňského dvora. Jako nejvyšší hofmistr Marie Eleonory Gonzagové zprostředkoval jejím jménem na jaře 1662 sňatek Marie Sofie z Ditrichštejna a Františka Eusebia z Pöttingu.¹⁶⁶⁶ Hannibal Gonzaga si také narodil od

¹⁶⁶² T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 288; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 237; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 83.

¹⁶⁶³ T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 277 a 280; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 236-237; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 82-84.

¹⁶⁶⁴ O tom psaní Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. října 1659. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 14-15. Ačkoliv Ferdinand z Ditrichštejna žádal Hannibala Gonzagu o nějakou vyšší hodnost v císařském vojsku pro svého příbuzného, šlechtic italského původu musel s lítostí konstatovat, že právě v té době neměl k dispozici žádné volné místo, které by mohl Jiřímu Kryštofovi z Ditrichštejna nabídnout: „*In khünfftig eraignenter gelögenheit gar gehen geflissen sein, wie derselbige anderwertig böstes accomodiert sein möchte. Mit dem de Bliergichen regiment habe Ihre Majestät bereits allerdigist disponiert, daz ich also wiegen ich auch posten wolte, dies orths zu dienen nit vermag.*“ TAMTÉŽ. O tom, že nakonec dopomohl svobodnému pánovi Jiřímu Kryštofovi z Ditrichštejna k důstojnické hodnosti v císařské armádě, svědčí dopis Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. září 1661. TAMTÉŽ, fol. 18-19.

¹⁶⁶⁵ Hannibal Gonzaga vyšel vstříc svému korespondentovi a umístil do Mikulova regiment císařského vojska. O tom list Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. července 1663. TAMTÉŽ, fol. 25-26. Ovšem Ferdinand z Ditrichštejna se stavěl proti umístění vojenské posádky na svém panství, neboť se zcela oprávněně obával jejich plenění a rabování. Sám se prý snažil o bezproblémovou spolupráci s jednotlivými císařskými důstojníky. Ti však nechtěli spolupracovat s nejvyššími zemskými úředníky, ani s Ferdinandem z Ditrichštejna a počínali si arogantně a povýšeně. O tom koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Hannibalu Gonzagovi z 25. července 1663. TAMTÉŽ, fol. 28. V dalších dopisech proto naléhal na Hannibala Gonzagu, aby se snažil při zasedáních tajné rady prosadit účinnější pomoc Moravě a zabránit dalším útokům uherských vzbouřenců. Protože Ferdinand z Ditrichštejna chtěl dodat váhu svým slovům, společně s dalšími zemskými úředníky Markrabství moravského vyhotovil zvláštní memoriál, v němž popsali a zdůraznili vážnost situace. Právě Hannibal Gonzaga se měl postarat o to, aby Leopold I. přijal memoriál a přečetl si jej. TAMTÉŽ. Srov. také dopis Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 10. září 1663. TAMTÉŽ, fol. 29-30. V březnu následujícího roku si Hannibal Gonzaga od Ferdinanda z Ditrichštejna vymohl povolení vyslat „*nacher Niclpurg und selbigen distric*“ verbíře na čele s hejtmanem Filipem Jakubem Fiennerem. O tom listy Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 15. a 19. března 1664. TAMTÉŽ, fol. 3-4 a 5-6.

¹⁶⁶⁶ „*Ihre Majestät die Khayserin, Meine Allergnädigste Frau, haben Euer Liebden zueüberschreiben, mirh anbevolchen, das weillen in khurzen deroselben freylen schwester hochzeit angestölt werden solte, vorhero aber die gebreuchliche heyraths abrödt gepflegen, wie derentwegen aine hayrathsbrief zueverlassen währe: alß sehen*

Jana Weikarda z Auersperku, Jana Ferdinanda Portiy a Václava Eusebia z Lobkovic zřetelně uvědomoval výhodné postavení Ferdinanda z Ditrichštejna v čele správy Markrabství moravského, zejména po roce 1664, kdy se mladý kníže stal zemským hejtmanem. Proto neváhal využít jeho vlivu ve svůj prospěch a čas od času adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna prosbu, zda by u moravského zemského soudu nehájil zájmy některého z podřízených či známých Hannibala Gonzagy.¹⁶⁶⁷

Charakteristickým rysem listů Ferdinanda z Ditrichštejna s Janem Weikardem z Auersperku, Janem Ferdinandem Portiou, Václavem Eusebiem z Lobkovic i Hannibalem Gonzagou je jejich časové ohraničení. Kromě Václava Eusebia z Lobkovic si kníže z Ditrichštejna dopisoval s těmito významnými osobnostmi výhradně v období, kdy ještě působil v moravské zemské správě. Právě oni zosobňovali v plánech Ferdinanda z Ditrichštejna jeden ze strategických opěrných sloupů, s jejichž pomocí hodlal proniknout k císařskému dvoru. Případná přímluva nejvyšších hofmistrů, Jana Weikarda z Auersperku či Hannibala Gonzagy mohla sehrát v budoucím rozhodování panovníka zásadní roli. Z analýzy

sye sonders gefer, das Euer Liebden sich zue solchen endt selbsten hiehero verfüegn und mögligstes den anderten, oder lezten osterfeyertag selbiges werckh anzuestöllen, hir ein hendten khetten.“ Psaní Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. dubna 1662. TAMTÉŽ, fol. 22-23. Srov. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturreperts* I, s. 180 a výše, kapitola „Příbuzenské síť Ditrichštejnů a Schwarzenberků.“ Na jaře 1664 pomáhal Hannibal Gonzaga nevládní matce Ferdinanda z Ditrichštejna Žofii Anežce, rozené z Mansfeldu, a Maxmiliánovi III. z Ditrichštejna získat podporu císařovny vdovy v blíže nespecifikované záležitosti. Když se Marie Eleonora Gonzagová stavěla k jejich žádosti zamítavě, doporučoval oslovit samotného panovníka, „*was ich von meine wenigkait sowoll bey dissem, als auch damit sodann bey Ihrer Majestät der Khayserin solche bezallung gelaistet werde, cooperiren könne.*“ Dopis Hannibala Gonzagy Ferdinandovi z Ditrichštejna z 30. dubna 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 1-2.

¹⁶⁶⁷ V dopise z 28. března 1665 se Hannibal Gonzaga obrátil na Ferdinanda z Ditrichštejna s žádostí, zda by kníže nepomohl jeho známému – důstojníkovi císařské armády – Attiliu Offredimu, který na Moravě vlastnil statek Zborovice, v soudním procesu „*unnd unndten ihre protection nemben wollten.*“ Právě Attilio Offredi zatížil své panství dluhem ve výši 100 tolarů, které měl vyplatit po smrti své ženy Marie Maxmiliány Offredi, rozené Sokolovské ze Sokolova, jejím příbuzným. L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 384. Protože velel „*heißterischen regiment*“ a nesplatil ve stanovený termín dlužnou částku, byla vyhlášena na statek Zborovice exekuce. Hannibal Gonzaga žádal Ferdinanda z Ditrichštejna, zda by z moci moravského zemského hejtmana nemohl odložit termín splátky, neboť toto nedorozumění prý vzniklo pouze díky dlouhodobé nepřítomnosti Attilia Offrediho na Moravě. Právě věrná a náročná služba v císařské armádě mu bránila dát do pořádku soukromé záležitosti. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1920/48, kart. 463, fol. 9-10. Podobné důvody jako Hannibal Gonzaga uvedl ve své obhajobě z 20. dubna 1665 adresované Ferdinandovi z Ditrichštejna také Attilio Offredi. Navíc poznamenal, že Zborovice pro něj byly „*di pochissima importanza havendo altri mezi di mostrare ch'lo li o prestato li miye contanti per la compra et miglioramento di quel piccolo bene.*“ Protože se nemohl vzdálit od svého regimentu, který měl své ležení v Polsdorfu, a osobně se účastnit jednání, svěřil vyřízení této záležitosti pánům Josefu Kobylkovi a Petru Flamovi, aby jednali „*in mio nome.*“ Současně poprosil Ferdinanda z Ditrichštejna, aby jej „*come un vero et fidel servitore di molti anni della sua prencipal casa havermi nella sua protezione. Ardischo anche di suplicar Eccellènza Riverendazione restar servita di honorarmi di qualche motivo, oltra di rachomandazione al signore crasaubman Peterzvalzchi, per assignazioni de vegchi restanti et minacie di exequzioni, et servira anche per altre ocorenze non essendo questo per schivar nisuna cosa del ragionevole sotoponendomi sempre a tutto quello e determinato et usso del Paese.*“ TAMTÉŽ, fol. 11-12. Ferdinand z Ditrichštejna naznačil ve svém dopise z 10. dubna 1665, jenž adresoval Hannibalu Gonzagovi, že se poradil s přísedícími královského tribunálu a Attilio Offredi se bude muset „*nolens volens*“ podrobit zákonu, který jasně hovořil v jeho neprospěch. Přesto vyjednal důstojníkovi císařské armády odklad na dobu, než k moravskému tribunálu dorazí Offrediho zástupci. TAMTÉŽ, fol. 13. K tomu také TAMTÉŽ, inv. č. 1929/7, kart. 475.

obsahové náplně dopisů je možné zřetelně rozpoznat, že mladý kníže v žádném případě nepředstavoval v očích těchto vlivných osob bezvýznamnou „figurku,“ jež se pouze snažila vloudit do jejich přízně. To, že adresovali Ferdinandovi z Ditrichštejna svá psaní ještě před jeho nástupem k císařskému dvoru a vedli s ním čilou korespondenci, svědčí o prozíravosti těchto urozenců, kteří nežili pouze přítomností, ale zaobírali se také myšlenkami na budoucnost. V ní přisuzovali mladému Ditrichštejnovi důležitou úlohu, neboť předpokládali, že bude kráčet ve šlépějích svých předků a v brzké době pevně zakotví ve struktuře vídeňského dvora. Vytvořením komunikačního kanálu si tak připravovali dobré výchozí předpoklady pro pozdější užší kontakt. V jejich myšlení se zrcadlí uvědomění si nezanedbatelného společenského postavení Ferdinanda z Ditrichštejna. Byl hlavou bohatého významného knížecího rodu, jehož příslušníci již pravidelně po několik generací zastávali nejvyšší dvorské úřady.¹⁶⁶⁸ Stranou pozornosti nesmí zůstat také skutečnost, že kníže z Ditrichštejna symbolizoval jeden z pevných pilířů široce rozvětvené sítě příbuzenských vztahů, jejíž někteří členové – především Jan Maxmilián z Lamberku a Gundakar z Ditrichštejna – patřili k vlivným osobnostem císařského dvora.

To, že korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Janem Weikardem z Auersperku, Janem Ferdinandem Portiou, Václavem Eusebiem z Lobkovic a Hannibalem Gonzagou pochází výhradně z období let 1655-1666, má i své logické opodstatnění. Právě v tomto časovém úseku potřeboval vlivné osoby, které by v metropoli habsburského soustátí hájily jeho zájmy. Protože mladý šlechtic působil ve stavovských orgánech Markrabství moravského a do Vídně zavítal jen několikrát do roka – během své komornické služby, představoval čilý oboustranný tok dopisů mezi metropolí habsburského soustátí a Moravou jediný prostředek k vzájemné výměně významných i méně důležitých informací soukromého či politického charakteru. Jakmile kníže z Ditrichštejna pevně zakotvil ve struktuře císařského dvora, upustil od tohoto druhu komunikace, neboť mohl s výše zmiňovanými urozensi jednat osobně. Absence jejich listů z doby po jmenování Ferdinanda z Ditrichštejna nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské na podzim 1666 je toho jasným důkazem.

¹⁶⁶⁸ Navíc jako syn bývalého nejvyššího hofmistra Ferdinanda III. stál bezesporu za určitou pozornost.

VI.8 Ferdinand z Ditrichštejna a úředníci stavovských orgánů českých a rakouských zemí

Typově zcela odlišnou skupinu korespondentů Ferdinanda z Ditrichštejna než byli rodinní příslušníci, příbuzní, významní dvořští hodnostáři a úředníci centrálních správních orgánů podunajské monarchie, představovali urozenci, kteří působili ve stavovských orgánech jednotlivých zemí habsburského soustátí. Zatímco během vzdělávacího procesu si dospívající šlechtic vyměňoval listy výhradně s rodinnými příslušníky a příbuznými, jako nejvyšší komorník či hejtman Markrabství moravského musel udržovat pravidelný písemný styk s dalšími zemskými hodnostáři a projednávat s nimi politické otázky rozličného charakteru.¹⁶⁶⁹ Právě oni patřili k prvním pravidelným komunikačním partnerům mladého knížete. Ovšem Ferdinand z Ditrichštejna se neomezoval pouze na toto úzce ohraničené území, ale svoji pozornost upřel i k dalším českým a rakouským zemím, zejména ke Království českému. Důležitou roli v zájmu šlechty o navázání kontaktu s těmito osobami hrál především rozsáhlý pozemkový majetek Ditrichštejnů, jež se rozprostíral do několika zemí mnohonárodnostního státu pod vládou Habsburků. Protože Ferdinand z Ditrichštejna vlastnil četná panství v Čechách, na Moravě, ve Slezsku či v Rakousích, živě se zajímal o tamní veřejné dění a hledal jedince, kteří by účinně hájili a prosazovali jeho zájmy.¹⁶⁷⁰ Je proto na první pohled zřejmé, že nejdůležitější roli ve zprostředkování informací tohoto druhu hráli urozenci, kteří dlouhodobě působili v politickém systému jednotlivých zemí monarchie.¹⁶⁷¹

Nejpevnější pouto si Ferdinand z Ditrichštejna v průběhu padesátých a šedesátých let vybudoval k Moravě, neboť v Mikulově se nacházela hlavní venkovská rezidence mikulovské větve Ditrichštejnů.¹⁶⁷² Jednou z prvních osob, s níž kníže z Ditrichštejna navázal písemný kontakt, byl hrabě Gabriel Serényi, v letech 1655-1664 hejtman Markrabství moravského.¹⁶⁷³ Je veskrze symbolické, že vzájemná výměna listů započala gratulací nejvyššího zemského úředníka Ferdinandovi z Ditrichštejna k jeho jmenování nejvyšším zemským soudcem na

¹⁶⁶⁹ J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů II*, s. 307-342.

¹⁶⁷⁰ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 381; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 138.

¹⁶⁷¹ J. ŠTAIF, *Obezřetná elita*, s. 66-67.

¹⁶⁷² Navíc určitý vztah k této zemi si vybudoval ještě v období, kdy působil v zemské správě Markrabství moravského a získal zde mnoho písemných kontaktů.

¹⁶⁷³ Gabriel Serényi nejdříve zastával v letech 1644-1648 úřad nejvyššího sudího Markrabství moravského. Od roku 1648 do roku 1655 spravoval úřad nejvyššího komorníka na Moravě. Dne 7. dubna 1656 jej císař Ferdinand III. povýšil do hraběcího stavu. Zemřel 6. května 1664 v Brně. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1; Michal KONEČNÝ, *Městské domy moravské barokní šlechty a jejich interiéry*, Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 101-117, zde s. 103-104.

Moravě ze 16. října 1655 a oceněním „*dessen hohen qualiteten und sonderlichen eyffer zu lieben justiz.*“¹⁶⁷⁴ Z rétoriky dopisu současně vysvítá, na jakém základě se v následujících letech utvářel vztah mezi oběma urozenci. Gabriel Serényi, ač úředně výše postavená osoba, si uvědomoval vlastní nižší společenské postavení, než jakým se mohl pochlubit Ferdinand z Ditrichštejna. Proto sám sebe neváhal označit „*für einen gehorsambsten diener ... gegen dem fürstlichen dietrichsteinischen hauß.*“¹⁶⁷⁵ Rovněž dával najevo, že by chtěl „*noch weiters solliches profitiren*“ z náklonnosti Ferdinanda z Ditrichštejna. Současně nabízel vládnoucímu knížeti svoji podporu a sliboval jej „*mit meiner information werde dienstlichen erscheinen können, würdet mich derselb dießfells ungespahrter befunden.*“¹⁶⁷⁶

Hlavní náplň listů Gabriela Serényiho tvoří zprávy o zaslání nejrůznějších dobrozdání, memoriálů a žádostí adresovaných české dvorské kanceláři, různým centrálním správním úřadům podunajské monarchie a přímo samotnému císaři.¹⁶⁷⁷ Současně přeposílal nejvyššímu zemskému sudímu reskripty a výnosy panovnického dvora či české dvorské kanceláře.¹⁶⁷⁸ V zimě 1656 zaměstnávalo mysl hofmistra přezimování císařského vojska na Moravě a rozdělení regimentů na jednotlivá panství.¹⁶⁷⁹ Na jaře 1661 se společně s hrabětem Janem Hrabětem z Rotálu marně snažili ve Vídni získat podporu proti vpádům uherských vojsk na území Markrabství moravského.¹⁶⁸⁰ Stranou pozornosti Gabriela Serényiho však nezůstávaly ani soukromé záležitosti. Na konci února 1660 doporučoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, aby kvůli vysokým mrazům a neočekávanému přívalu sněhu zůstal v Mikulově a vyvaroval se cesty do Brna, neboť by kvůli hlubokým závějím nemusel dorazit do moravské metropole.¹⁶⁸¹ Svého vlivného korespondenta však zemský hejtman využíval i k osobnímu prospěchu. V říjnu 1661 jej požádal, zda by svou přímluvou u nejvyššího komorníka Leopolda I. a současně svého příbuzného Jana Maxmiliána z Lamberku podpořil žádost jeho nejstaršího syna Františka o propůjčení komornických klíčů.¹⁶⁸²

¹⁶⁷⁴ MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1934/42, kart. 482, fol. 12-13.

¹⁶⁷⁵ TAMTÉŽ.

¹⁶⁷⁶ TAMTÉŽ.

¹⁶⁷⁷ O tom například několik blíže nedatovaných listů Gabriela Serényiho Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1656. TAMTÉŽ, fol. 1-11.

¹⁶⁷⁸ Srov. dopis Gabriela Serényiho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. dubna 1661, jehož součástí byl „*Extract auß der kayserlichen zue dem königlichen amt der landtshaubtmanschafft in marggraffthumb Mähren untern dato Wien den 7. januarii anno 1659 gegebenen ambts instruction.*“ TAMTÉŽ, fol. 14-17. Srov. také psaní Gabriela Serényiho z 9. února 1664. TAMTÉŽ, fol. 10-11.

¹⁶⁷⁹ TAMTÉŽ, fol. 1.

¹⁶⁸⁰ O tom list Gabriela Serényiho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. května 1661. TAMTÉŽ, fol. 18 a 21.

¹⁶⁸¹ Srov. psaní Gabriela Serényiho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. února 1660. TAMTÉŽ, fol. 22-23.

¹⁶⁸² O prosbě svobodného pána Gabriela Serényiho vypovídá list Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2. listopadu 1661. TAMTÉŽ, inv. č. 86, kart. 26, fol. 11-12. K tomu také dopis Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 22. října 1661. TAMTÉŽ, inv. č. 1928/19, kart. 474, fol. 64-65.

Takřka totožnou obsahovou náplň jako v případě Gabriela Serényiho lze vypočítat z vzájemné korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s dalšími zemskými úředníky Markrabství moravského.¹⁶⁸³ Zvláštní místo mezi nimi zauímají dopisy urozence slezského původu Fridricha III. z Oppersdorfu z let 1656-1698.¹⁶⁸⁴ Přestože do vyšších zemských úřadů pronikl až roku 1667, jako člen nejrůznějších komisí se pravidelně účastnil zasedání stavovských orgánů i v předchozím období.¹⁶⁸⁵ Stejně jako Gabriel Serényi i on často vyjadřoval vůči ditrichštejnskému domu svoji podřízenost, „*treue und obligationen*“ a připravenost mu vždy sloužit.¹⁶⁸⁶ Také Fridrich III. z Oppersdorfu probíral s Ferdinandem z Ditrichštejna nejrůznější úřední záležitosti, které se týkaly správy Markrabství moravského.¹⁶⁸⁷ Stranou pozornosti nenechával ani nejrůznější klevety, jež se šířily urozenou společností moravské metropole.¹⁶⁸⁸ Důležitý mezník ve vzájemném vztahu představoval rok

M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 513. Podrobněji o této záležitosti výše, kapitola „*Komornická služba u císařského dvora*.“

¹⁶⁸³ Mezi ně je možné zařadit Michaela Ferdinanda z Althannu, Václava Bernarda Bartodějského z Bartoděj, Jiřího Štěpána Bruntálského z Vrbna, Karla Františka de Castro, Antonína Františka Collalta, Ferdinanda Františka Heisensteina, Jana Jakartovského ze Sudic, Jana Maxmiliána Kobylku z Kobylího, Františka Karla Libštejnského z Kolovrat, Martina Bedřicha Pruskauera z Freyenfelsu či Jana z Rottálu. Srov. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 1-2; J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*.

¹⁶⁸⁴ Fridrich III. z Oppersdorfu postupně působil v letech 1667-1681 na místě podkomořího Markrabství moravského, 1679-1697 zastával úřad nejvyššího sudího. Krátce před svou smrtí se roku 1697 stal nejvyšším komorníkem na Moravě. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2; *Ottův slovník naučný* XVIII, s. 827; L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 260; Wilhelm Hans Graf von OPPERSDORFF, *Stamtafeln der Grafen Oppersdorff*, Frankfurt am Main 1968, s. 25-26; M. KONEČNÝ, *Městské domy*, s. 104-105. Vzájemná korespondence je uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475. Relace Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna o moravských záležitostech z let 1668-1698 jsou TAMTÉŽ, inv. č. 590-592, kart. 191-192.

¹⁶⁸⁵ O tom se zmiňuje Gabriel Serényi ve svém listě Ferdinandovi z Ditrichštejna z 9. února 1664: „*Im überigen werden Euer Fürstliche Gnade dero selbst und herrn graffen von Oppersdorff auffgetragenen comission sonder zweyfels bereits nachricht haben, derentwegen von ambt mit hier das kayserliche rescript beygeschlossen wirdt*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1934/42, kart. 482, fol. 10-11.

¹⁶⁸⁶ Dopis Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. března 1656. TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 3-4. Onu podřízenost vůči Ditrichštejnům je možné zaznamenat i v dalších listech. Psaní z 18. května 1668 zakončil Fridrich III. z Oppersdorfu přáním, aby mu Ferdinand z Ditrichštejna i nadále zachoval svoji přízeň. Současně nazval knížete „*mein gnädiger herr undt wehrtister patron*.“ TAMTÉŽ, fol. 76-77. Že Fridrich III. z Oppersdorfu svoje nižší společenské postavení nedával najevo pouze Ferdinandovi z Ditrichštejna, ale i dalším příslušníkům knížecího rodu, svědčí jeho dopis z 16. září 1685. V něm vyjádřil velkou lítost nad úmrtím Anny Františky Leslieové, rozené z Ditrichštejna, „*in deme an ihr eine gantz gnädige frau und wohlgewogene gönnerin meines haußes verlohren*.“ TAMTÉŽ, fol. 34. Srov. také list Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. září 1685. TAMTÉŽ, fol. 33 a H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 276.

¹⁶⁸⁷ O tom například dopis Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. dubna 1656: „*Als übersende Euer Fürstlichen Gnade, meinem einem von adel der sonst mier meine schlechte waydtmanschafft verstehen tuet, sambt allen meinen windthinden so viel deren auf diemahl habe; Euer Fürstlichen Gnade gehorsablichen bittende, infall darunter etwaß tauglich unndt gefällig sein mechte, nur hinweckh du nehmen, sintemahlen alles, was ich hab, zu Euer Fürstlichen Gnade dienen ist*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 1-2. Srov. také relace Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna o moravských záležitostech z let 1668-1698. TAMTÉŽ, inv. č. 590-592, kart. 191-192.

¹⁶⁸⁸ V dopise ze 7. ledna 1672 Fridrich III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna sdělil, že se v kuloárech šířila zvěst, „*daß der herr graff von Wurmben [Jiří Štěpán Bruntálský z Vrbna] durch seine patronos beym kaysserlichen hoff zu der vacirend werdend kaysl general kriegscommissariatcharge portiret werden mögte*.“

1657, kdy se Fridrich III. z Oppersdorfu oženil se sestrou Ferdinanda z Ditrichštejna a vdovou po zesnulém Lvu Vilému z Kounic – Eleonorou.¹⁶⁸⁹ Přestože stránky listů šlechtice slezského původu i nadále plnily otázky, které se týkaly veřejné správy na Moravě,¹⁶⁹⁰ stále častěji se mezi řádky objevovala sdělení soukromého charakteru. Hrabě z Oppersdorfu oznamoval knížeti z Ditrichštejna narození, sňatky, úmrtí a pohřby rodinných příslušníků, příbuzných či konkrétních moravských urozců.¹⁶⁹¹ Současně využíval vlivu svého korespondenta k vlastnímu kariéernímu postupu. Četné dopisy Fridricha III. z Oppersdorfu obsahují velké množství žádostí o poskytnutí podpory při ucházení se o některý úřad v Markrabství moravském či přímo u císařského dvora.¹⁶⁹² Ačkoliv Ferdinand z Ditrichštejna v naprosté většině případů vyhověl a dopomohl švagrovi k vyhlédnutému místu, přece jen čas od času

Protože Jiří Štěpán Bruntálský z Vrbna působil v úřadě nejvyššího komorníka Markrabství moravského, Fridrich III. z Oppersdorfu naznačil, že v případě jeho úspěchu se prý bude o uvolněné místo ucházet hrabě Václav Michal z Althannu. TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 90. Srov. také psaní Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. listopadu 1680. TAMTÉŽ, fol. 21-22.

¹⁶⁸⁹ K tomu TAMTÉŽ, inv. č. 1929/22, kart. 476. Srov. list Jana Weikarda z Auersperku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. března 1657. TAMTÉŽ, inv. č. 1913/57, kart. 451, fol. 18-19.

¹⁶⁹⁰ V lednu 1667 si Fridrich III. z Oppersdorfu stěžoval na výši kontribucí, kterou by Markrabství moravské mělo přispět do císařské pokladny. Naznačoval, že vůbec nebylo jisté, jakou sumu by v konečném důsledku mohlo složit, neboť jednání jednotlivých komisí u moravského zemského sněmu se vlekla. Současně nastiňoval neochotu urozců uspokojit požadavky panovníka. O tom list Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. ledna 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 40-41. O tom, jak dopadla zdoluhavá rokování zemských úředníků, Fridrich III. z Oppersdorfu stručně informoval knížete z Ditrichštejna o pět dnů později. Rovněž mu sdělil, že bližší informace získá od svobodného pána Jiřího Valeriána Podstatského z Prusinovic, jenž mřil se závěrečným usnesením zemské správy do Vídně k Leopoldu I. TAMTÉŽ, fol. 42-43. Srov. také dopisy posla Ferdinandovi z Ditrichštejna z ledna 1667. TAMTÉŽ, inv. č. 1930/71, kart. 478.

¹⁶⁹¹ Dne 27. ledna 1679 zval Fridrich III. z Oppersdorfu Ferdinanda z Ditrichštejna na svatbu dcery Marie Barbory s hrabětem Maxmiliánem Richardem ze Starhemberku, která se měla uskutečnit 7. února 1679. TAMTÉŽ, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 17-18. O rok později – 1. listopadu 1680 – s velkou lhostostí oznamoval skon vlastního syna. TAMTÉŽ, fol. 21-22. Dne 17. září 1685 kondoloval k úmrtí Anny Františky Lesliové, rozené z Ditrichštejna, sestry knížete Ferdinanda z Ditrichštejna. TAMTÉŽ, fol. 34. Jinou kondolenci zaslal Fridrich III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna již o šest let dříve – 9. ledna 1679 – ke smrti jeho švagra Františka Eusebia z Pöttingu. TAMTÉŽ, fol. 15-16.

¹⁶⁹² Mnohé dopisy často končil výzvou: „...*bitte gehors Mein Gnädiger Herr zu verbleiben unnd cooperiren, damit mir in erlangung dießes ambt, welches Eure Fürstliche Gnade mir schon vorrlengst vergünt haben.*“ List Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. ledna 1667. TAMTÉŽ, fol. 44-47. Onu výzvu Fridrich III. z Oppersdorfu uplatnil v psaní z 26. května 1667, kdy prosil knížete z Ditrichštejna při ucházení se „wegen deß untercammerambr“ na Moravě. O tom TAMTÉŽ, fol. 66-67. Psáním z 8. října požádal Fridrich III. z Oppersdorfu knížete z Ditrichštejna, zda by mu svojí přímluvou nedopomohl k úřadu nejvyššího zemského sudího Markrabství moravského. TAMTÉŽ, fol. 25-26. Vlastní prosbu pak zopakoval ještě jednou – 23. října 1679. TAMTÉŽ, fol. 28-29. Ferdinand z Ditrichštejna vyšel urozcenci slezského původu vstříc a slíbil, že se zasadí o jeho jmenování. O tom koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Fridrichu III. z Oppersdorfu z 8. listopadu 1679. TAMTÉŽ, fol. 27. Že se vše vyřešilo ke spokojenosti Fridricha III. z Oppersdorfu, svědčí jeho dopis ze 17. listopadu 1679, v němž poděkoval Ferdinandovi z Ditrichštejna za jeho pomoc při získání vyhlédnutého místa: „*Euer Fürstlichen Gnaden sage unterhänigen dankh, nit allein vor die gegebene nachricht, daß Ihr Kayserliche und Königliche Mayestät unser Allergnädigster Her die obristelandtrichterstell in diesem dero marggraffthumb Mähren mir allergnädigst conferirt haben, sondern daß Euer Fürstliche Gnaden auch sich dessentwegen mit mir so gnädig erfreyen wollen. Ich muß und kan nit anderst sagen auch bekhennen, daß Euer Fürstliche Gnaden das maiste und beste darbey gethan, destwegen Euer Fürstlichen Gnaden und dero gantzen hohen hause, ich dann auch zeit meines lebens obligirt verbleibe.*“ TAMTÉŽ, fol. 6 a 9.

ani on nedokázal ovlivnit rozhodnutí císaře.¹⁶⁹³ Na druhou stranu i Ferdinand z Ditrichštejna potřeboval na Moravě vlivného šlechtice, protože čas od času byl nucen žádat svého příbuzného o pomoc ve prospěch příbuzných i známých.¹⁶⁹⁴ Mnohé důvěrné informace však Fridrich III. z Oppersdorfu nechtěl svěřit papíru, ale naznačil knížeti z Ditrichštejna, že mu vše sdělí nějaká třetí osoba, případně on sám, až jej v budoucnu navštíví.¹⁶⁹⁵

Mnohem důležitější zpravodajskou úlohu hráli v komunikační síti Ferdinanda z Ditrichštejna vybraní urozenci z Království českého, především úředníci české dvorské kanceláře.¹⁶⁹⁶ Protože její členové dlouhodobě povývali u císařského dvora, někteří z nich pravidelně zasílali knížeti z Ditrichštejna zprávy o vídeňské každodennosti. Mezi takové osoby je možné zařadit Jana Hertvíka z Nostic, od roku 1652 nejvyššího kancléře Království českého, jenž svěřený úřad zastával až do své smrti 24. března 1683.¹⁶⁹⁷ Pro Ferdinanda z Ditrichštejna představoval především do roku 1666 zajímavého korespondenta.¹⁶⁹⁸ Právě spojnice Ferdinand z Ditrichštejna – Jan Hertvík z Nostic sloužila jako jeden z důležitých kanálů prezentace a pronikání moravské šlechty k císařskému dvoru. Prostřednictvím nejvyššího kancléře Království českého se kníže z Ditrichštejna snažil ovlivňovat jmenování dalších urozenců do zemských úřadů či přijetí některého ze svých známých do struktury

¹⁶⁹³ „Ihro Mayestät seindt lange in der wahl gestanden, ob sie ihm oder den graffen von Oppersdorff nehmen sollen, dieser hette gewiss wohl getaugt, dan er alle requisiten darzu. Es haben aber theils gemaint, die dietrichsteinische faction werde zu gross, undt hetten also Viel erhalten, das sie seine election Zuruckgetrieben.“ List Ferdinanda z Ditrichštejna Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z 12. března 1674. AVA Wien, FA Harrach, kart. 229, s. f. Srov. I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 51; TÝŽ, *Raimund Montecuccoli*, s. 590; P. MAREK, *Klientelní strategie*, s. 59-60.

¹⁶⁹⁴ Počátkem února 1668 požádal Ferdinand z Ditrichštejna Fridricha III. z Oppersdorfu, který tehdy působil v úřadě podkomořího Markrabství moravského, zda by mohl pomoci hraběti Janu Šebestiánovi z Pöttingu. Ten prý hodlal koupit od města Jihlavy sedm vesnic, což by přineslo „*der Statt größer nuzen*“, neboť město pro ně nebylo s to najít využití. Naopak hrabě z Pöttingu by dokázal ztrojnásobit jejich výnosy. „*Habe nichts desto weniger meinen herrn graffen dienstlich bitten wollen, die sach zue einem gueten effect einzurichten*.“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Fridrichu III. z Oppersdorfu z 9. února 1668. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1929/17, kart. 475, fol. 83-85.

¹⁶⁹⁵ K tomu dopis Fridricha III. z Oppersdorfu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 18. dubna 1656: „*Weiter von adel, würdt auch Euer Fürstlichen Gnade leithe mündtlichen berichten unndt Informieren khennen, wie ich meine hunde worten unndt hölten lose. Entzwischen aber werde auf alle weis mich befleißigen, Euer Fürstlichen Gnade ehstens selbst persohnlich gehorsambist aufzuwarten*.“ TAMTÉŽ, fol. 1-2.

¹⁶⁹⁶ Karel STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931.

¹⁶⁹⁷ T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 282; F. PALACKÝ (ed. J. CHARVÁT), *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, s. 392. Korespondence Jana Hertvíka z Nostic s Ferdinandem z Ditrichštejna z let 1656-1682, která čítá více než 140 listů, je uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1928/19, kart. 474. Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Hertvíkovi z Nostic z 23. března 1657 je uložen také TAMTÉŽ, inv. č. 1247, kart. 322, fol. 13. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 313-314; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 168-170.

¹⁶⁹⁸ Právě z tohoto období – před nástupem Ferdinanda z Ditrichštejna do úřadu nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské – se dochovaly více než dvě třetiny veškerých listů. O tom, že Jan Hertvík z Nostic nikdy nevynechal příležitost podat Ferdinandovi z Ditrichštejna alespoň stručný přehled o událostech ve Vídni a u panovnického dvora, svědčí téměř všechny jeho dopisy z let 1656-1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1928/19, kart. 474.

vídeňského dvora.¹⁶⁹⁹ Současně od něj získával zprávy o životních cyklech císařské rodiny i společnosti metropole habsburského soustátí.¹⁷⁰⁰ V korespondenci do roku 1666 také převažují témata, jež se týkala především Markrabství moravského. Podle mínění Ferdinanda z Ditrichštejna patřil Jan Hertvík z Nostic k velkým „patronům“ Moravy, neboť se snažil vždy vystupovat na obranu a ve prospěch země, jejíž zájmy hájil kníže.¹⁷⁰¹ To ostatně dokázal i na konci roku 1664, kdy se pokoušel odvrátit tažení císařského vojska přes Moravu do Uher, a předejít škodám, které by po sobě postupující armáda zanechala.¹⁷⁰² Ovšem nejvyšší kancléř Království českého se v listech nezaměřoval pouze na vnitřní otázky podunajské monarchie, ale s nadhledem dokázal komentovat zahraniční politiku některých evropských mocností, zejména Francie.¹⁷⁰³ Naopak Ferdinand z Ditrichštejna zprostředkovával Janu Hertvíkovi z Nostic povědomí o životě v metropoli Markrabství moravského, komentoval svůj denní

¹⁶⁹⁹ Dne 11. října 1660 Ferdinand z Ditrichštejna doporučoval Janu Hertvíkovi z Nostic svého kancelistu Jiřího Daniela Městeckého z Městce, „*damit er, bei jezo an der königlichen landtafel in Mähren sich ereignender mutation, und muthmaslich eröffnender vacanz zu der Inverssatorisstelle gelangen möchte.*“ Kníže z Ditrichštejna dále zdůraznil, že onen urozenec ovládal latinu, němčinu a češtinu a mohl se pochlubit magisterským titulem, který získal na pražské univerzitě, „*..., darbey in concipiren, und andern diesfalls nothwendigen übungen sich zu dergestaltigen diensten zimlich capable gemacht.*“ TAMTÉŽ, fol. 78. K tomu také TAMTÉŽ, inv. 1927/86, kart. 473, fol. 1-10. Srov. také koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Hertvíkovi z Nostic ze 7. ledna 1682, kde žádal o zprostředkování blíže neurčeného místa u panovnického dvora pro Ferdinanda Cosa. TAMTÉŽ, inv. č. 1928/19, kart. 474, fol. 130. Občas také Ferdinand z Ditrichštejna Jana Hertvíka z Nostic poposil, zda by jeho jménem nepožádal panovníka o povolení přijet na krátkou dobu k císařskému dvoru do Vídně: „*... und was dieselbe wegen erlaubnus anhero nach hoff zue kommen, vermelden lassen worden, ablesent mit mehren verstanden. Allermassen ich nuhr dasselbe ihr kayserliche Mayestät gehorsambist vorgetragen. Also haben sich auch dieselbe dahin allergnedigst resoluiert, dass Eur Fürstliche Gnade sich auff etliche tage anhero nacher hoffe begeben mögen, so ich deroselben zue ihro nachricht hiermit hinterbringe.*“ Dopis Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. března 1659. TAMTÉŽ, fol. 102.

¹⁷⁰⁰ V listě z 22. října 1661 Jan Hertvík z Nostic komentoval neúspěch syna moravského zemského hejtmána Gabriela Serényiho při ucházení se o komornické klíče. Především poukazoval na jeho domýšlivost, kterou si znepřátelil některé dvorské úředníky, především nejvyššího komorníka Jana Maxmiliána z Lamberku. TAMTÉŽ, fol. 64-65. Dne 18. května 1665 vylíčil Jan Hertvík z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna průběh audience tureckého vyslance u císaře Leopolda I. TAMTÉŽ, fol. 199-200. V dubnu 1666 se podrobně rozepsal o vynikajícím zdravotním stavu panovníka a poblahopřál Ferdinandovi z Ditrichštejna k jeho jmenování nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské. O tom list Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 22. dubna 1666. TAMTÉŽ, fol. 43-44.

¹⁷⁰¹ „*Mein herr graff erweist sich hierin, als ein absonderlicher patron dieses landes und verschwhert der vorhergangenen allergnadigsten resolutionen, ...*“ Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Hertvíkovi z Nostic z 5. ledna 1661. TAMTÉŽ, fol. 70-71. V listě z 22. ledna 1665 Jan Hertvík z Nostic s potěšením konstatoval, „*dass die installation des herrn oberst landtrichters [Antonín František Collalto] vorgangen, die camer verlangt und gar hoch die treustanden wie in Böhemb zuerhalten, kan mir aber die bedenken hingegen gar leicht einbilden.*“ TAMTÉŽ, fol. 219. Srov. A. BOČEK, *Přehled knížat a Markrabat*, tab. 2

¹⁷⁰² K tomu především dopisy Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 2., 6., 19. a 27. listopadu 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1928/19, kart. 474, fol. 1-2, 7-8, 9-11, 220. V listě z 22. ledna 1665 však Jan Hertvík z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna naznačil, že „*herr graf Schlik ist wol etwas eyfrig in seinen operationen verlangt, aber balt wieder anhero und mit gutter verrichtung, so ihnen auch nit vor ubel zu halten.*“ TAMTÉŽ, fol. 219.

¹⁷⁰³ Srov. dopis Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. září 1673, v němž s kritickým nadhledem komentoval zahraniční politiku kardinála Mazarina a maršála Henri de la Tour d' Auvergne, vikomta de Turenne. TAMTÉŽ, fol. 138-139.

program či politická jednání s různými institucemi.¹⁷⁰⁴ S nástupem Ferdinanda z Ditrichštejna do úřadu nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské však došlo ve vzájemném vztahu k obratu. Zatímco před rokem 1666 vystupoval Jan Hertvík z Nostic v roli mocného „patrona,“ jenž zprostředkovával mladému knížeti z Ditrichštejna informace z Vídně a zajišťoval přímé spojení s panovnickým dvorem, v následujícím období se společenské úlohy obou šlechticů vyměnily.¹⁷⁰⁵ V listech hraběte z Nostic lze spatřit určitý odstup a poníženost, neboť Ferdinand z Ditrichštejna pronikl do jednoho z nejvyšších dvorských úřadů.¹⁷⁰⁶ Rovněž frekvence vzájemných listů se značně zmenšila, protože dlouhodobý pobyt v metropoli habsburského soustátí nabízel urozencům dostatečný prostor k osobnímu setkání.

V podobném duchu jako v případě Jana Hertvíka z Nostic se nese také 22 vzájemných dopisů Ferdinanda z Ditrichštejna a Františka Oldřicha Kinského,¹⁷⁰⁷ který se roku 1663 stal císařským vyslancem na polském královském dvoře.¹⁷⁰⁸ V roce 1665 se vrátil zpět z diplomatické mise a po více než deset let působil na různých místech v zemské vládě Království českého. Postupně se propracoval do úřadu místokancléře, královského místopředsedy a prezidenta nad apelacemi.¹⁷⁰⁹ Roku 1676 zamířil v čele císařských emisarů na

¹⁷⁰⁴ V dopise z 29. prosince 1664 informoval Ferdinand z Ditrichštejna Jana Hertvíka z Nostic o jednání s brněnským magistrátem. TAMTÉŽ, fol. 16-17. V roce 1665 tvořil hlavní náplň vzájemné korespondence spor Ferdinanda z Ditrichštejna s Karlem z Lichtenštejnu-Castelkorna, v němž moravský zemský hejtman upíral olomouckému biskupovi právo na přednostní místo při zasedání zemského sněmu. Právě nejvyšší kancléř Království českého sdělil knížeti z Ditrichštejna rozhodnutí Leopolda I., který uznal práva Karla z Liechtensteinu-Castelkorna a přisoudil mu přednostní místo před nejvyšším úředníkem Markrabství moravského. O tom list Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 8. srpna 1664. TAMTÉŽ, inv. č. 604, kart. 197, fol. 22-23. Srov. také dopis Jana Hertvíka z Nostic z 18. března 1666. TAMTÉŽ, fol. 64-65. K vzájemné při olomouckého biskupa a Ferdinanda z Ditrichštejna více také „*Puncta herren bischoffen von Ollmütz undt die Landteßhaubtmanschaftt in Mähren betreffend.*“ TAMTÉŽ, fol. 24-30 a 31-39 a R. PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů*, s. 74-80.

¹⁷⁰⁵ Když Ferdinand z Ditrichštejna pobýval na jaře 1680 v Praze, rozebíral s Janem Hertvíkem z Nostic příjezd nového španělského vyslance Carla Emanuele d'Este, markýze de Borgomanero do metropole habsburského soustátí. Podle zpráv knížete z Ditrichštejna pobýval diplomat v eggenberském paláci, neboť z budovy španělské ambasády se ještě nestačil odstěhovat předchozí vyslanec se svým dvorem. V případě, že by byl zástupce Karla II. ve Vídni nespokojen s ubytovacími prostory, měl mu Jan Hertvík z Nostic a další dvorští hodnostáři nabídnout „*des herrn grafen von Harrach [Ferdinand Bonaventura z Harrachu] gewesten quartir.*“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Hertvíkovi z Nostic z 29. dubna 1680. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1928/19, kart. 474, fol. 135.

¹⁷⁰⁶ Zejména v dopise z 12. září 1673 Jan Hertvík z Nostic vyjadřoval poníženost a snažil se vlichotit do přízně Ferdinanda z Ditrichštejna s poukazem na jeho „*prudenz und dexterität.*“ TAMTÉŽ, fol. 138-139. Ona změna rétoriky jednotlivých listů nejzřetelněji zaznívá právě v těch případech, kdy Jan Hertvík z Nostic blahopřál knížeti z Ditrichštejna ke jmenování do vyšších dvorských úřadů či zisku Řádu zlatého rouna. Více o tom psaní Jana Hertvíka z Nostic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. října 1670. TAMTÉŽ, fol. 149-150.

¹⁷⁰⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 1927/66, kart. 466. *Ottův slovník naučný* XIV, s. 242; J. E. FOLKMANN, *Die gefürstete Linie*, s. 46-48; K. ČERNÝ, *František Oldřich Kinský*; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 263-264; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 190-191; I. BROŽ, *Velké postavy rodu Kinských*, s. 45-46.

¹⁷⁰⁸ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 263; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 190.

¹⁷⁰⁹ F. PALACKÝ (ed. J. CHARVÁT), *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, s. 392; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 263-264; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 190.

mírová jednání do Nijmegenu.¹⁷¹⁰ Vrchol kariéry bezesporu znamenalo pro Františka Oldřicha Kinského jmenování nejvyšším kancléřem Království českého 8. dubna 1683, kdy nahradil v tomto úřadě zesnulého Jana Hertvíka z Nostic.¹⁷¹¹ Ten zastával až do své smrti 27. února 1699.¹⁷¹²

Korespondence Františka Oldřicha Kinského se však svým charakterem i obsahovou náplní přece jen liší od listů jeho předchůdce Jana Hertvíka z Nostic. Důležitý je především časový rámec vzájemných styků, neboť první nedatovaný dopis adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna až ve druhé polovině šedesátých let 17. století – v období, kdy se kníže plně včlenil do struktury císařského dvora.¹⁷¹³ Během svých diplomatických cest pravidelně podával podrobné zprávy o mezinárodní politické situaci a o průběhu své mise.¹⁷¹⁴ Vzájemný vztah obou šlechticů však sahal mnohem dále, neboť Ferdinand z Ditrichštejna příležitostně zastupoval Františka Oldřicha Kinského na křtinách.¹⁷¹⁵ Když nejvyšší kancléř Království českého pobýval v Praze, zasílal nejvyššímu hofmistrovi císařovny podrobný přehled o průběhu zemských sněmů¹⁷¹⁶ či o osobních, rodinných a společenských záležitostech.¹⁷¹⁷

¹⁷¹⁰ TAMTÉŽ.

¹⁷¹¹ T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 282; F. PALACKÝ (ed. J. CHARVÁT), *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, s. 392; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 190-191.

¹⁷¹² H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 263; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 191.

¹⁷¹³ O tom vypovídá blíže nedatovaný koncept psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Oldřichu Kinskému z šedesátých let 17. století. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927/66, kart. 466, fol. 6.

¹⁷¹⁴ O tom několik dopisů z roku 1676, kdy se účastnil mírových jednání v Nijmegenu. TAMTÉŽ.

¹⁷¹⁵ List Františka Oldřicha Kinského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 3. srpna 1672, v němž poděkoval knížeti, že se uvolil jej zastoupit při křtu: „... danck, das sie nach dem glücklichen erfolg, der erwarten der Niderkunfft dero frauen schwagerin frauen grafın von Dietrichstein, bey der tauffung des Kindes dero fürstlichen persohnen zu vertreten, mir so gnädig auftragen wollen.“ TAMTÉŽ, fol. 1.

¹⁷¹⁶ Srov. list Františka Oldřicha Kinského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 31. října 1676. TAMTÉŽ, fol. 45-46.

¹⁷¹⁷ František Oldřich Kinský v korespondenci s Ferdinandem z Ditrichštejna velmi často rozebíral vlastní zdravotní problémy a rozličné tělesné neduhy. Dne 21. září 1667 si například stěžoval na nepříjemnou koliku, 11. října 1684 na ischias – onemocnění sedacího nervu, které se prý projevovalo bolestí v kříži a vystřelovalo do dolních končetin. TAMTÉŽ, fol. 19-20 a 52. Srov. také dopis Františka Oldřicha Kinského ze 6. července 1672. TAMTÉŽ, fol. 33. Ovšem šlechtic českého původu se nezabýval pouze komentářem vlastních zdravotních potíží, ale svoji pozornost pravidelně upíral také k rodinným příslušníkům. Během srpna 1671 reflektoval vážné onemocnění jedné ze svých dcer, kdy se prý zdálo, že náporu choroby podlehne. Avšak s pomocí lékařů se brzy uzdravila. K tomu především list Františka Oldřicha Kinského Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. srpna 1671. TAMTÉŽ, fol. 39. Ačkoliv se potomek vysokého úředníka Českého království zotavil, nemoc se v průběhu dvou či tří měsíců opět vrátila a dcera Františka Oldřicha Kinského nedokázala jejímu náporu odolat. O ztrátě milovaného dítěte vypovídá emotivně laděný dopis Františka Oldřicha Kinského z 19. listopadu 1671, v němž vyjádřil hluboký žal nad úmrtím další z dcer: „Wie tief nun solcher todttsfall und verlust eines so lieben undt jederzeit gehorsamb gewesten kinds mir zu gemuth gehet, werdet Euer Fürstliche Gnade leucht ermessen, allermassen auch wegen so schweren hertenleides und empfindender alteration mit eigenhandigen schreiben dismahl zu dienen, ich nit vermog.“ TAMTÉŽ, fol. 41-42. K tomu také koncept kondolence Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Oldřichu Kinskému z 26. listopadu 1671. TAMTÉŽ, fol. 40. Také v listě z 3. února 1674 František Oldřich Kinský velmi expresivně vylíčil smrt vlatního potomka – dcery Magdaleny – a podrobně popsal symptomy, jež těžkou nemoc doprovázely. Na konci dopisu také poprosil Ferdinanda z Ditrichštejna, aby tuto něšťastnou událost oznámil panovnici. Své psaní pak zakončil povzdechem: „... ich lebe derentwegen desto getrösteter, das es zu seinem himmelischen bBrautigamb via' compendiosiore darumben beruffen worden sey.“ TAMTÉŽ, fol. 7-8. Ve svých dopisech se však František Oldřich Kinský nesoustředil pouze na komentování

Často jej také prosil, aby dopisy adresované knížeti z Ditrichštejna předal své manželce k nahlédnutí, neboť ji považoval za svoji „nejmilostivější patronku.“¹⁷¹⁸ Právě k ní se váže množství poznámek a invokací Františka Oldřicha Kinského.¹⁷¹⁹ Postavení Ferdinanda z Ditrichštejna v čele ženské části panovnického dvora se také snažil využít k získání protekce pro svého bratra Václava Norberta Oktaviána Kinského či některé další urozence z českých zemí.¹⁷²⁰ Ovšem také Ferdinand z Ditrichštejna využíval Františka Oldřicha Kinského k sledování vlastních cílů. V březnu 1676 se obrátil na nejvyššího kancléře Království českého s žádostí, zda by neprosadil na program jednání zemského sněmu v Čechách blíže neznámou finanční pohledávku, která dosud nebyla proplacena. Ten se samozřejmě snažil přání svého vlivného korespondenta vyhovět a slíbil, že se všemožně zasadí o kladné vyřízení této záležitosti.¹⁷²¹

Dopisy Františka Oldřicha Kinského adresované Ferdinandovi z Ditrichštejna nabízejí po obsahové stránce mnohem pestřejší pohled, než tomu bylo v případě Jana Hertvíka

osobních či rodinných záležitostí, ale nechybí v nich také poznámky o každodenním životě v metropoli Království českého. Dne 1. října 1667 zhodnotil slavnost, kterou uspořádali pražští theatini. TAMTÉŽ, fol. 17-18. Koncem března 1684 komentoval studijní pokroky syna Stanislava Jana Jablonovského, „*palatino di Russia*,“ který studoval v Praze a hodlal zamířit do Lince. O tom list Františka Oldřicha Kinského z 26. března 1684. TAMTÉŽ, fol. 9-10. Srov. *Polski Slownick Biograficzny* X, s. 232-239. Na druhou stranu rovněž Ferdinand z Ditrichštejna informoval Františka Oldřicha Kinského o nejrůznějších osobních i rodinných záležitostech. V dopise z 22. března 1667 se zmínil, že navštívil pevnost Raab. Současně prosil svého korespondenta, aby pomohl jeho nevlastní matce – Žofii Anežce z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu – získat panství Mirošovice, po kterém prý toužila. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927/66, kart. 466, fol. 31-32.

¹⁷¹⁸ O tom psaní Františka Oldřicha Kinského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. října 1667. TAMTÉŽ, fol. 15-16.

¹⁷¹⁹ „*Also von Ihrer Mayestät der Römischen Kayserin glücklichen forfgang in der gravidanza und eintretung in den neunnden monath, Euer Fürstliche Gnäde mir gnädige nachricht zuertheilen geruhen wollen, dafür thue ich hiemit gehorsamschuldigen dank erstatten und der tröstlichen zuversicht leben, es werde der Allerhöchste seinen ferneren kräftigen beystand auch zur erfreulichen Niderkunft verliehen ...*“ Dopis Františka Oldřicha Kinského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. října 1667. TAMTÉŽ, fol. 17-18. Srov. také Kinského list z 5. října 1667: „*... und thue nicht allein disfalls sondern auch für die, von so glücklicher entbindung Ihrer Mayestät der regierenden kayserin mir gnädigen theilte nachricht unterdienstlichen dank sagen, hette gern die herob geschöpfte unbeschreibliche consolation eigenhändig bezeiget.*“ TAMTÉŽ, fol. 15-16. Ovšem poznámky Františka Oldřicha Kinského nesměřovaly pouze k panovnici, ale důležitou roli v urozcovčích korespondenci hrál samotný vladař. Vždy, když František Oldřich Kinský obdržel od Leopolda I. psaní, neváhal se o této skutečnosti zmínit Ferdinandovi z Ditrichštejna: „*... ist mir alberait nebst einen allergnedigsten kayserlichen handbriefl zugeschicket worden und thue nicht allein disfalls sondern auch für die, von so glücklicher entbindung Ihrer Mayestät der Regierenden Kayserin mir gnädigen theilte nachricht unterdienstlichen dank sagen, ...*“ List Františka Oldřicha Kinského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. října 1667. TAMTÉŽ, fol. 15-16.

¹⁷²⁰ V dopisech ze 14. ledna a 19. dubna 1668 František Oldřich Kinský opakovaně žádal Ferdinanda z Ditrichštejna o pomoc pro hraběte Vlčka, který toužil získat některý úřad v zemské správě Slezska. TAMTÉŽ, fol. 25-26 a 27-28. Dne 20. listopadu 1684 se František Oldřich Kinský přimlouval za svého bratra Václava Norberta Oktaviána Kinského. TAMTÉŽ, fol. 53-54. Srov. také 2 listy Václava Norberta Oktaviána Kinského. TAMTÉŽ, inv. č. 1927/67, kart. 466, fol. 1-3.

¹⁷²¹ „*... deme ich darauff, wie wohln wegen des unlängst rest publicirten undt vor wenig tagen geendigten landtags undt landrechts die anderwertige occupation sehr gewachsen, billigmöglicher dingen undt meiner gegen Euer Fürstliche Gnade tragenden sonderlichen schuldigkeit gemüs gern an die hand gehen undt wirklich bezügen werde, das in gehorsamber empfehlung zu beherlichen gnaden ich stets bin undt verbleibe.*“ List Františka Oldřicha Kinského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. března 1676. TAMTÉŽ, inv. č. 1927/66, kart. 466, fol. 47-48.

z Nostic. Oba urozenci rozebírali s knížetem z Ditrichštejna věci, které se týkaly dění na zemském sněmu v Čechách, některé rodinné či soukromé záležitosti. Zatímco Jan Hertvík z Nostic pobýval jako nejvyšší kancléř Království českého po většinu roku v blízkosti císařského dvora ve Vídni a podával Ferdinandovi z Ditrichštejna zasvěcený komentář ke každodennímu životu metropole habsburského soustátí, František Oldřich Kinský prodléval většinou v Praze a reflektoval tamní společenské dění.¹⁷²² V případě hraběte Kinského však hrála důležitou roli také jeho kariéra vyslance. Ve službách rakouských Habsburků podnikl několik diplomatických misí, z nichž podával knížeti z Ditrichštejna podrobné zprávy. I když také psaní Jana Hertvíka z Nostic odrážejí zájem urozence o mezinárodní politiku, přece jen František Oldřich Kinský dokázal podat mnohem zasvěcenější výklad, neboť se sám aktivně účastnil mnoha složitých vyjednávání. Také vztah obou šlechticů k Ferdinandovi z Ditrichštejna se vyznačoval různou intenzitou. Jan Hertvík z Nostic si zřetelně uvědomoval společenské postavení i vliv budoucího nejvyššího hofmistra Leopolda I. a snažil se s ním udržovat písemný kontakt také v období, kdy ještě nepůsobil ve struktuře císařského dvora. Dobře si uvědomoval, že díky rodinné tradici se před příslušníkem tohoto knížecího rodu otevírala kariéra v nejvyšších dvorských úřadech.¹⁷²³ Ovšem žádné důvěrnější pouto se mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a Janem Hertvíkem z Nostic během téměř třicetiletého písemného styku nevyvinulo. To v případě Františka Oldřicha Kinského je možné zaznamenat mnohem menší odstup, jehož průvodním jevem byly subjektivně zabarvené úvahy o vybraných rodinných záležitostech. V nich nejvyšší kancléř Království českého neváhal dát najevo své city a hluboký zármutek na smrtí potomků. Ačkoliv Ferdinand z Ditrichštejna si dopisoval i s dalšími urozenci z Království českého, právě na dopisech Jana Hertvíka z Nostic a Františka Oldřicha Kinského je možné ukázat, jaká témata zajímala šlechtice z této části podunajské monarchie.¹⁷²⁴

Ovšem Ferdinand z Ditrichštejna nevěnoval svoji pozornost pouze zemím Koruny české, ale své komunikační partnery si vybíral i mezi urozenci z Dolních a Horních Rakous. Takové spojení nabízelo jednu velkou výhodu, neboť mnozí ze šlechticů usedlých v těchto zemích dlouhodobě pobývali ve Vídni a zprostředkovávali knížeti z Ditrichštejna podrobné informace o životě metropole habsburského soustátí. Mezi takové zpravodaje je možné zařadit i dolnorakouského státního radu hraběte Horáce Bucelleniho z Reichenberku a jeho

¹⁷²² J. ŠTAIF, *Obezřetná elita*, s. 167; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 386.

¹⁷²³ Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 138.

¹⁷²⁴ Podobná témata je možné zaznamenat i v korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna s dalšími zemskými úředníky Království českého. Mezi nimi nechybí Václav Norbert Oktavián Kinský, Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat, Maxmilián Valentin z Martinic, František Josef Šlik či Václav Jiří ze Šternberka. J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNÍČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů II*, s. 307-342.

syna Julia Fridricha. Zatímco korespondence mezi Horácem Bucellenim z Reichenberku a Ferdinandem z Ditrichštejna proudila pouze v letech 1663-1664, Julius Fridrich adresoval své listy knížeti z Ditrichštejna v delším časovém rozpětí – v letech 1663-1694.¹⁷²⁵ Horác Bucelleni na stránkách vlastních dopisů podával pravidelné zprávy o vývoji jednání emisarů Leopolda I. se španělskou korunou o ruku infantky Markéty Terezy Španělské.¹⁷²⁶ Právě tato jednání poutala zvláštní pozornost Ferdinanda z Ditrichštejna, neboť se sám ucházel o místo nejvyššího hofmistra budoucí císařovny; také je v polovině roku 1666 skutečně získal.¹⁷²⁷ Kromě dalších novinek z Vídně¹⁷²⁸ se dolnorakouský šlechtic často rozepisoval o událostech v Uhrách a tureckém nebezpečí.¹⁷²⁹

Mnohem čilejší a pestřejší korespondenci však vedl s Ferdinandem z Ditrichštejna Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku, od roku 1663 dolnorakouský státní rada.¹⁷³⁰ Vlastní kariéru nejprve spojoval se zemskou správou v Dolních Rakousích, ale od druhé poloviny sedmdesátých let 17. století působil v rakouské dvorské kanceláři, jejímž kancléřem se také roku 1694 stal.¹⁷³¹ Po smrti svého otce nadále informoval mladého knížete z Ditrichštejna o průběhu příprav na příjezd španělské infantky do střední Evropy a zcela otevřeně rozebíral skutečné šance Ferdinanda z Ditrichštejna na získání místa nejvyššího hofmistra manželky Leopolda I.¹⁷³² Právě osoba panovníka, jeho zdravotní stav a nálady rovněž tvořily nedílnou

¹⁷²⁵ Ovšem největší korpus dopisů Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku pochází právě z let 1663-1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 89, kart. 27; inv. č. 90, kart. 27; inv. č. 1915/6, kart. 453. Několik dopisů Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku je rozseto také mezi dokumenty, které vznikly z činnosti poradních grémií císaře Leopolda I. – tajné rady a tajné konference. TAMTÉŽ, inv. č. 319-335, kart. 106-120. Srov. například listy Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z ledna 1694, v nichž komentoval průběh zasedání tajné konference dne 23. ledna 1694. TAMTÉŽ, inv. č. 332, kart. 117, s. f. K osobě Julia Fridricha Bucelleniho více S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 197-198.

¹⁷²⁶ Srov. dopisy Horáce Bucelleniho z Reichenberku z 26. ledna 1663 a 28. listopadu 1664. V listě z 28. listopadu 1663 s potěšením oznamoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, že zvláštní posel přivezl ze Španělska do Vídně – císaři k podpisu – svatební smlouvu: „*S'attende ogni l'ora l'arrivo da Buda del signor baron Goes, cosi anco quello d'un corriere di Madrid con l'ultime ratificatione sopra l'contratto matrimoniale della serenissima infanta ...*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 89, kart. 27, s. f.

¹⁷²⁷ V dopise z 26. června 1664 oznámil Horác Bucelleni z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna, že před týdnem přinesl posel ze Španělska „*la ratificatione regie del contratto matrimoniale trà Sua Maestà Cesarea e quella serenissima infanta.*“ Současně nezapomněl naznačit, že toto oznámení vyvolalo u císařského dvora a především u samotného císaře velkou radost. V brzké době prý hrabě Ferdinand Bonaventura z Harrachu zamířil na Pyrenejský poloostrov s drahocenným darem „*di gioie alla sposa imperiale, com'è solito in tal caso di fasti.*“ TAMTÉŽ.

¹⁷²⁸ V žádném dopise Horáce Bucelleniho z Reichenberku nechybí informace o tom, které urozené osoby v metropoli habsburského soustátí uzavřely v období od posledního listu sňatek. Srov. například psaní Horáce Bucelleniho z Reichenberku z 21. listopadu 1653. TAMTÉŽ.

¹⁷²⁹ O tom například dopisy Horáce Bucelleniho z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. a 8. prosince 1663. TAMTÉŽ.

¹⁷³⁰ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 197.

¹⁷³¹ T. FELLNER – H. KRESTSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I/1, s. 281; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 197.

¹⁷³² O tom zejména dopis Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. července 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 90, kart. 27, s. f. K přípravám na odjezd španělské infantky z Pyrenejského poloostrova a chystanou svatbu se pak Julius Fridrich Buceleni

součást korespondence Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku.¹⁷³³ Stranou zájmu dolnorakouského šlechtice však nezůstal ani každodenní život u císařského dvora.¹⁷³⁴ Proto se zápalem komentoval obsazování uvolněných dvorských úřadů a míst v centrálních správních orgánech habsburské monarchie.¹⁷³⁵ Mnohem častěji se však věnoval politickým otázkám evropského významu, které se projednávaly na zasedáních tajné konference, k jejímž členům však nepatřil. Veškeré zprávy o průběhu rokování a o probíraných tématech získával zprostředkovaně od řádných členů tohoto poradního orgánu panovníka.¹⁷³⁶ Ovšem pozornost

z Reichenberku vracel takřka v každém dopise z let 1664-1666. TAMTÉŽ, s. f. V listě z 19. května Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna s radostí oznámil, že před 5 dny přicestoval ze Španělska posel se zprávou, „*che la solemnità dello sposalio dell'augustissima sposa col'Clementissimo Nostro Padrone sia di già felicemente seguita per procuratorem e che il terzo giorno dopo infallibilmente doveva di là partire la sposa imperiale, del qual successo, trà doi, ò tre giorni speriamo d'esser raguagliati con un'altro espresso.*“ Tato zpráva prý vyvolala v císaři i mezi obecným lidem velké nadšení. Následující neděli zaznělo ve vídeňských kostelích slavnostní *Te Deum laudamus* na poděkování za onu radostnou zvěst. TAMTÉŽ, s. f.

¹⁷³³ Dne 27. června 1665 oznámil Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna, že císař dopoledne odjel z Vídně do Mariazell, kde prý hodlal pobýt několik dnů. TAMTÉŽ, s. f. Dne 4. dubna 1666 upozornil Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku Ferdinanda z Ditrichštejna na ostré bolesti zubů, které postihly Leopolda I. Aby se zbavil bolesti, nechal si prý 2 zuby vytrhnout. Zubaře, jenž vytrhl oba zuby a zbavil tak císaře bolesti, odměnil panovník zlatou medailí: „*Giovedì passato Sua Maesta Cesarea l'Imperatore si ha fatto cavare doi denti massellari, che li davano gran dolore, et hora si è liberato di quell'incommodo, ha donato à quell'arzt una colana d'oro con la sua medaglia per esser seguita la sua opera senza notabil dolore.*“ TAMTÉŽ, s. f. Právě ona osoba zubaře patrně vzbudila pozornost Ferdinanda z Ditrichštejna, neboť v následujícím psaní ze 14. dubna 1666 zaslal Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku knížeti z Ditrichštejna doplňující informace. Zmiňovaný zubař údajně pocházel z Judenburgu ve Štýrsku a před odjezdem z Vídně ještě obdržel kromě zlaté medaile „*anche 50. ongheri il maggio.*“ Ve stejném dopise Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku naznačil, že císař upadl do hluboké melancholie. TAMTÉŽ, s. f.

¹⁷³⁴ Počátkem července 1664 neváhal Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku přiblížit Ferdinandovi z Ditrichštejna průběh oslavy u příležitosti narození snoubenky Leopolda I. Markéty Terezy Španělské. Hlavní pozornost prý poutal samotný císař, neboť byl velmi nákladně oděn. „*Mangio fu in publico con haver tenuto musica a tavola.*“ O tom list Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 12. července 1664. TAMTÉŽ, s. f. V podobném duchu se nese také psaní dolnorakouského šlechtice z 28. ledna 1665, v němž hodnotil jakousi komedii, které se účastnil samotný vladař. TAMTÉŽ, s. f. O rok později – 6. ledna 1666 – sdělil knížeti z Ditrichštejna, že Ferdinand Bonaventura z Harrachu, jenž právě pobýval ve Španělsku, obdržel z rukou mladičkého krále Řád zlatého rouna: „*...et il giovinetto Serenissimo Rè gli e hà posto al collo con le proprie mani, gratia veramente singolissima e pochi per non dir nessuno de'cavaglieri di quest ordine si potrano pregiare di si gratioso accidente.*“ TAMTÉŽ, s. f.

¹⁷³⁵ Když v dopise z 28. února 1665 Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku popisoval jakési divadelní představení, které se konalo v Hofburgu, nezapomněl zdůraznit, že těžce onemocněl nejvyšší hofmistr Leopolda I. – Jan Ferdinand Portia. TAMTÉŽ, s. f. Když Jan Ferdinand Portia 19. února 1665 zemřel, Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku již o šest dnů později – 25. února 1666 – oznámil Ferdinandovi z Ditrichštejna jméno jeho nástupce. Stal se jím Václav Eusebius z Lobkovic. Také naznačil, že „*la direttione del consiglio di stato*“ zůstalo v rukou císaře. Současně Ferdinandovi z Ditrichštejna sdělil i další personální změny, které vyvolalo jmenování knížete z Lobkovic nejvyšším hofmistrem Leopolda I. Na místo prezidenta dvorské válečné rady prý měl být jmenován Hannibal Gonzaga, viceprezidentem Raimond Montecuccoli. TAMTÉŽ, s. f. Také 27. června 1665 upozornil Julius Fridrich Bucelleni z Reichenberku Ferdinanda z Ditrichštejna, že „*hieri il signor conte Massimiliano di Martiniz fratello del signor burgravio di Boëma ha prestato il giuramento di consiglier segreto.*“ TAMTÉŽ, s. f.

¹⁷³⁶ Tak jej například v prosinci 1664 upoutaly vojenské úspěchy Raimonda Montecuccoliho v Uhrách při bojích s Turky a jeho vítězství u Svatého Gottharda. Srov. dopis Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 10. prosince 1664. TAMTÉŽ, s. f.

Julia Fridricha Bucelleniho nepoutaly pouze události v různých koutech Evropy, ale Ferdinandovi z Ditrichštejna poskytoval také údaje z afrického kontinentu.¹⁷³⁷

VI. 9 Ferdinand z Ditrichštejna a Evropa

Ferdinand z Ditrichštejna se v písemném styku nezaměřoval pouze na osoby z prostředí habsburského soustátí. Jeho vazby sahaly mnohem dále. Již od kavalírské cesty po západní Evropě si systematicky budoval rozsáhlou komunikační síť, která se pyšnila širokým geografickým rozpětím a zasahovala téměř do všech koutů evropského kontinentu.¹⁷³⁸ Knížete z Ditrichštejna k tomu nevedl pouhý osobní zájem o cizí země či nostalgické vzpomínky na cestu za vzděláním, ale nutnost udržovat si jasné povědomí o mezinárodním dění, zejména ve významných kulturních a politických centrech.¹⁷³⁹ Tato skutečnost se stala ještě naléhavější poté, co jej Leopold I. jmenoval roku 1683 svým nejvyšším hofmistrem a prezidentem tajné konference – orgánu, který určoval směr zahraniční politiky podunajské monarchie. K získávání novinek o dění v jednotlivých metropolích využíval Ferdinand z Ditrichštejna především císařské diplomaty. Právě oni vyhovovali nejlépe potřebám šlechtite, neboť ještě před odjezdem na diplomatickou misi zpravidla obdrželi písemnou nebo ústní instrukci, kde se jasně vymezovaly jejich kompetence a úkoly, na něž se v průběhu poslání měli soustředit.¹⁷⁴⁰ Na základě instrukce posílali do Vídně pravidelné zprávy o průběhu mise a jejich pobytu u cizí mocnosti.¹⁷⁴¹ Kromě oficiálních zpráv určených panovníkovi však vyslanci vedli hojnou korespondenci s některými dalšími vysoce postavenými úředníky vídeňského dvora. Ta se většinou po obsahové stránce příliš nelišila od

¹⁷³⁷ TAMTÉŽ, s. f. Kromě politických událostí přitahovaly pozornost Julia Fridricha Bucelleniho z Reichenberku také zajímavé přírodní úkazy. V dopise ze 7. ledna 1665 se Ferdinandovi z Ditrichštejna zmínil o kometě, kterou pozoroval nad metropolí habsburského soustátí. TAMTÉŽ, s. f.

¹⁷³⁸ F. BECKER, *Netzwerke*, s. 314; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 268-280.

¹⁷³⁹ K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 57-59; F. BECKER, *Netzwerke*, s. 315.

¹⁷⁴⁰ O tom, jak vypadaly instrukce Svatého stolce určené papežským nunciům v jednotlivých evropských zemích více Klaus JAITNER (ed.), *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592-1605 I-II*, Tübingen 1984; TÝŽ (ed.), *Die Hauptinstruktionen Gregor XV. für die Nuntien und Gesandten an den europäischen Fürstenhöfen 1621-1623 I-II*, Tübingen 1997; Silvano GIORDANO (ed.), *Le istruzioni generali di Paolo V ai diplomatici pontifici 1605-1621 I-III*, Tübingen 2003. Obecně k tomu také Alexander KOLLER, *Nuntiaturberichte aus Deutschland als Quellen zur Landesgeschichte*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 133, 1997, s. 37-53; Luca CARBONI, *Le fonti dell'Archivio Segreto Vaticano per la ricerca storica sull'Europa Orientale (sec. XVI-XX). Gli Archivi degli Uffici di Curia e gli Archivi delle Rappresentanze Pontificie*, in: Gaetano Platania (ed.), *L'Europa centro-orientale e gli archivi tra età moderna e contemporanea*, Viterbo 2003 (= Centro Studi sull'Età dei Sobieski e della Polonia Moderna 8), s. 89-180.

¹⁷⁴¹ Ty se samozřejmě lišily charakterem poslání. K badatelskému využití zpráv císařských vyslanců podnětně Friedrich EDELMAYER, *Gesandtschaftsberichte in der Frühen Neuzeit*, in: J. Pauser – M. Scheutz – T. Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde*, s. 849-859.

relací zasílaných vladaři.¹⁷⁴² Jejich součástí často byly také tištěné či ručně psané noviny z různých evropských center.¹⁷⁴³ Mezi pravidelnými korespondenty Ferdinanda z Ditrichštejna lze nalézt řádné císařské vyslance v Haagu, Madridu, Moskvě, Paříži, Stockholmu a Varšavě.¹⁷⁴⁴ Kromě těchto urozenců, kteří dlouhodobě působili za hranicemi podunajské monarchie, udržoval pravidelný styk i s příležitostnými ambasadory. Ti zastupovali panovníka na nejrůznějších mírových jednáních, nebo ve službách svého pána podnikli krátkou, zpravidla několikaměsíční diplomatickou misi v konkrétní záležitosti.¹⁷⁴⁵

Ovšem korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s císařskými vyslanci neprobíhala pouze jedním směrem. I on měl co nabídnout těmto osobám, které dlouhodobě pobývaly mimo metropoli habsburského soustátí. Již jen to, že si dopisovali s urozencem, jenž stál na špici dvorské hierarchie, jim dodávalo v očích některých dalších dvořanů určitý společenský

¹⁷⁴² K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 58, pozn. 209. Takto vytvořený komunikační kanál využívali také k předávání obzvláště choulostivých zpráv či nepříjemných skutečností. Prostřednictvím těchto mnohem méně oficiálních reskriptů vyslanec mohl podávat vlastní postřehy a doplňky, které nechtěl svěřit oficiálním sdělením. Konkrétní příklad takového postupu nabízí korespondence Františka Pavla Lisoly s rakouským dvorním kancléřem Janem Pavlem Hocherem. Srov. Julius GROSSMANN, *Der kaiserliche Gesandte Franz von Lisola im Haag. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte unter Kaiser Leopold I.*, AÖG 51, 1873, s. 1-193, zde s. 123-154. Naopak císař se mohl prostřednictvím svého služebníka, jenž udržoval pravidelný písemný kontakt s daným vyslancem, dotazovat na určité otázky či upřesňovat získané informace: „*In dieser Materi wird Lamberg [Jan Maxmilián z Lamberku] Euch auch ein mehrers schreiben und weilen ich 6° aus Euren Schreiben an Fürsten von Portia [Jan Ferdinand Portia] sel. gesehen, dass seine zwei Vettern der Obriste Graf Alphonso und Oberwachmeister Graf Rambaldo von Portia allda angelangt und ich mir wohl einbilden kann, dass nunmehr sie nit viel mehr werden consideriren, weilen der Fürst gestorben, also befehle ich Euch gleichwohl, dass Ihr Euch aller beeden auf das beste annimmt und Ihnen wo es vonnöthen assistirt.*“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 109; A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*, s. 348.

¹⁷⁴³ Pavel Sixt z Trautsonu, císařský vyslanec u španělského královského dvora v Madridu, zasílal v letech 1677-1678 Ferdinandovi z Ditrichštejna vedle německy vedené korespondence španělsky psané netištěné noviny. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 30, kart. 12. Korespondencí Pavla Sixta z Trautsonu a Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1677-1678 se zabývala také H. ZÍTKOVÁ, *Madridský královský dvůr*, která na s. 92-104 editovala osm španělských, ručně psaných novin. Stejným způsobem jako Pavel Sixt z Trautsonu postupoval také Václav Ferdinand Popel z Lobkovic, který v letech 1685-1688 působil u dvora francouzského krále Ludvíka XIV. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 34, kart. 13.

¹⁷⁴⁴ Z císařských vyslanců v Haagu pravidelně informovali Ferdinanda z Ditrichštejna v letech 1672-1697 Daniel Jan Kramprich z Kronenfeldu, Jindřich Jan František ze Stratmannu, Gottlieb Windischgrätz a Dominik Ondřej z Kounic. V Paříži působil v letech 1685-1688 Václav Ferdinand Popel z Lobkovic. Od královského dvora ve Švédsku zasílali pravidelné zprávy v letech 1582-1584 sekretář císařského vyslance Jan Křtitel Lancier a roku 1686 hrabě Antonín Jan z Nostic. V Polsku si kníže Ferdinand z Ditrichštejna vyměňoval v letech 1666-1671 novinky se svobodným pánem Augustinem Mayerem z Mayernberku, 1689-1696 s Jiřím Schiemunským a 1696-1698 s hrabětem Karlem Juliem Sedlnickým. Zprávy vyslanců u královského dvora ve Varšavě ještě doplňovali v letech 1668-1685 dopisy hlohovských zemských hejtmánů hraběte Jana Bernarda z Herbersteinu a 1686-1698 hraběte Kryštofa Václava z Nostic. Ke stejnému účelu využíval Ferdinand z Ditrichštejna také prezidenta slezské komory hraběte Kryštofa Leopolda Schaffgotsche. K jejich korespondenci více MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 34, kart. 13; inv. č. 49-54 a 58-59, kart. 16-17; inv. č. 61 a 64-65, kart. 19-20; inv. č. 69-70, kart. 21. K činnosti výše zmiňovaných vyslanců podrobněji K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*.

¹⁷⁴⁵ Tak roku 1669 zastupoval svobodný pán František Melchior Gans císaře Leopolda I. při volbě nového polského krále. Aní on nezapomněl zasílat Ferdinandovi z Ditrichštejna pravidelné zprávy o průběhu jednání a následné korunovaci Michaela Korybuta Višňovského. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 63, kart. 20. Srov. také diplomatické poselství Dominika Ondřeje z Kounic do Anglie v roce 1687 či Mikuláše Lodrona roku 1678 k představitelům jednotlivých kantonů Švýcarského spřízeženstva. TAMTÉŽ, inv. č. 21, kart. 9 a inv. č. 36, kart. 14.

lesk. Navíc kníže z Ditrichštejna vůči některým z nich vystupoval jako mocný ochránce jejich vlastních zájmů u panovnického dvora a případný vlivný přímluvce v budoucím kariérním postupu.¹⁷⁴⁶ Další výhodou vzniklého pouta lze spatřovat i v informativní rovině vzájemných styků. Sám Ferdinand z Ditrichštejna totiž dával posílat jednotlivým ambasadorům týdenní zprávy o každodenním životě města na Dunaji a jednáních politických grémií na císařském dvoře. I když je dostávali leckdy se značným zpožděním, přesto si mohli tímto způsobem udržet poměrně přesný obraz o rozložení mocenskopolitických sil, aktivitách panovnické rodiny či jednotlivých dvořanů.¹⁷⁴⁷

O tom, jak vypadala komunikace Ferdinanda z Ditrichštejna s konkrétním vyslancem, svědčí listy císařského diplomata na dvoře polského krále Jana III. Sobieského Jiřího Schiemunského z let 1689-1696.¹⁷⁴⁸ Sám Schiemunský se mohl pochlubit širokou komunikační sítí, která sahala za hranice Polska a Litvy. Pečlivě shromažďoval a vyhodnocoval příchozí novinky. Konečný výsledek činnosti představovala oficiální zpráva zaslaná císaři a některým dalším osobám u panovnického dvora ve Vídni, Ferdinanda z Ditrichštejna nevyjímaje.¹⁷⁴⁹ Své listy adresoval nejvyššímu hofmistrovi Leopolda I. zpravidla jednou týdně. V případě nutnosti však porušil zaběhnutý stereotyp a zintenzivnil vzájemný kontakt. Jestliže nenašel dostatek nového materiálu pro sestavení dopisu, spokojil se s tím, že shrnul starší látku, kterou poslal do metropole habsburského soustátí již před týdnem či čtrnácti dny.¹⁷⁵⁰ Dopisy nepsal osobně; text pouze nadiktoval písaři a následně podepsal. V případě, že šlo o osobní sdělení či ožehavé podrobnosti, provedl Jiří Schiemunský zápisek vlastní rukou, v závažnějších případech jej zašifroval.¹⁷⁵¹

Dopisy Jiřího Schiemunského poskytují nezvykle hluboký a podrobný pohled „*in viscera regni*“, do polské šlechtické společnosti poslední třetiny 17. století. Celou korespondenci se pnou tři základní obsahové linie.¹⁷⁵² První představuje boj členů Svaté ligy

¹⁷⁴⁶ Srov. výše, kapitola „*Diedrichsteinische faction*.“

¹⁷⁴⁷ Koncepty zpráv Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1666-1672, 1674, 1676-1679, 1686-1691, 1696 jsou uloženy. TAMTÉŽ, inv. č. 93, kart. 28. K tomu také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 58; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*.

¹⁷⁴⁸ MZA Brno, G – 140, RA Ditrichštejnů, inv. č. 60, kart. 20. Část vzájemné korespondence vydal A. RILLE (ed.), *Aus dem letzten Jahren*. K Jiřímu Schiemunskému také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 58, 66, 213.

¹⁷⁴⁹ O tom list Jiřího Schiemunského Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 2. března 1691. A. RILLE (ed.), *Aus dem letzten Jahren*, s. 326-327.

¹⁷⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 313.

¹⁷⁵¹ Podobným způsobem – zašifrováním textu – postupovali i někteří další císařští vyslanci, kteří zasílali své zprávy Ferdinandovi z Ditrichštejna. Srov. množství šifrovaných dopisů Václava Ferdinanda Popela z Lobkovic z let 1685-1688, kdy působil u dvora francouzského krále Ludvíka XIV. MZA Brno, G – 140, RA Ditrichštejnů, inv. č. 34, kart. 13. K využití šifer v korespondenci podrobněji Wilhelm GERLICH, *Die Entzifferung von historischen Geheimschriften*, MÖStA 1, 1948, s. 445-469.

¹⁷⁵² Obecně k tematické náplni zpráv císařských vyslanců F. EDELMAYER, *Gesandtschaftsberichte*, s. 855-856.

– Benátské republiky, habsburské monarchie a Polska – proti tureckému a tatarskému nebezpečí v poslední třetině 17. století. Právě obsáhlé popisy a podrobné analýzy válečných tažení či jednotlivých bitev, struktura vojska Jana III. Sobieského a schopnosti vojenských velitelů tvoří největší část vyslancových dopisů.¹⁷⁵³ Další tematický okruh listů se věnuje zasedání zemských sněmů a rozložení politických sil v zemské šlechtické obci Polského království. Právě zde se Jiří Schiemunský osvědčil jako energický zástupce císaře a obratný diplomat, neboť musel neustále odrážet intriky stoupců Ludvíka XIV., kteří se snažili oslabit soudržnost spojenců – příslušníků Svaté ligy – a posílit mocenské postavení profrancouzské strany v Polsku na úkor Leopolda I.¹⁷⁵⁴ Vlivného pomocníka v těchto bojích našel v osobě papežského legáta Francesca Bonesany, jenž mu vždy poskytl podporu nebo alespoň radu.¹⁷⁵⁵ Poslední skupina zápisů se skládá z poznámek o královském dvoře Jana III. Sobieského. Zmiňovanému okruhu otázek vévodí obraz samotného polského krále jako letitého a bolestmi sužovaného starce, jehož hrdinské činy prý již odvál čas. Přesto popis „osvoboditele Vídně“ vyznívá celkem příznivě, neboť ruku v ruce s pokročilým věkem a přibývajícimi zkušenostmi se rozvíjela státníková moudrost a prozíravost.¹⁷⁵⁶ Ovšem stránky dopisů Jiřího Schiemunského neplní pouze osobnost vládců, ale i každodenní život dalších členů královské rodiny a některých dalších urozců z řad dvořanů.¹⁷⁵⁷

Odpovědi Ferdinanda z Ditrichštejna na zprávy Jiřího Schiemunského byly mnohem kratší a vždy obsahovaly stručný komentář došlých listů. V nich diplomatovi navrhoval další postup v probíraných záležitostech, vyjevil svá očekávání, obavy či radost z obsahu textu. Rovněž připojil několik poznámek o každodenním životě u císařského dvora ve Vídni, probíhající válce v Uhrách či událostech v Římsko-německé říši.¹⁷⁵⁸ Ovšem styk Ferdinanda

¹⁷⁵³ A. RILLE (ed.), *Aus dem letzten Jahren*, s. 314-319, 329-338, 443-454. Srov. Gaetano PLATANIA, *Rzeczpospolita, Europa e Santa Sede fra intese ed ostilità. Saggi sulla Polonia del Seicento*, Viterbo 2000 (= Centro Studi sull'Età dei Sobieski e della Polonia Moderna 2), s. 307-319; TÝŽ, *Santa Sede e sussidi per la guerra contro il Turco nella seconda metà del XVII secolo*, in: Niccolò Boccara – Gaetano Platania (edd.), *Il buon senso e la ragione. Miscellanea di studi in onore di Giovanni Crapulli*, Viterbo 1998, s. 103-137.

¹⁷⁵⁴ A. RILLE (ed.), *Aus dem letzten Jahren*, s. 319-321, 430-443, 454-457.

¹⁷⁵⁵ „... *der gewesene päpstliche commissarius P. Franciscus Bonesana, theatinus und nominirter bischof von Gaiazza in Regno Neapolitano, welcher, weil er durch Wien passiert, auch verlange, Ihrer Kaiserlichen Majestät alleruntertänigst die hände zu küssen und deren ministern eine reverenz zu machen, sonsten aber derjenige ist, welcher dem sacro foederis in dieser kron während seiner von dem päpstlichen stuhl allhier obgahabten funktion gute dienste geleistet, absonderlich aber anbei für Ihrer Kaiserliche Majestät interesse zu allen zeiten mit einem ungemeynen zelo portiert gewesen ist, wie dann Ihre Kaiserliche Majestät selbst hiervon des mehrern informiert sind.*“ List Jiřího Schiemunského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. září 1691. TAMTÉŽ, s. 430.

¹⁷⁵⁶ Dopis Jiřího Schiemunského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 31. prosince 1692. TAMTÉŽ, s. 441-442. Srov. také TAMTÉŽ, s. 313.

¹⁷⁵⁷ Roku 1691 upoutaly pozornost Jiřího Schiemunského přípravy sňatku a průběh svatební slavnosti následníka polského trůnu prince Jakuba. TAMTÉŽ, s. 321- 329, 457-465.

¹⁷⁵⁸ Srov. listy Ferdinanda z Ditrichštejna Jiřímu Schiemunskému ze 7. prosince 1690 či 18. listopadu 1693. TAMTÉŽ, s. 325 a 440.

z Ditrichštejna s Jiřím Schiemunským se neomezoval pouze na podrobné zprávy o dění v Polsko-litevském státě a v přilehlých zemích. Díky intenzivním kontaktům některých polských šlechticů se Spojenými nizozemskými provinciemi a Anglií, kteří si nechávali na své dvory posílat přes Hamburk novinky o tamních společenských poměrech, poskytoval knížeti z Ditrichštejna „*englische und niederländische zeitung*“, jež „*wird er [Jiří Schiemunský] durch Hamburg früher haben als ich [Ferdinand z Ditrichštejna]*“.¹⁷⁵⁹

Ne ke všem koutům Evropy byl vztah Ferdinanda z Ditrichštejna stejně intenzivní. Ačkoliv jej bezesporu zajímalo, co se děje na Britských ostrovech, v carském Rusku či v severských zemích, svoji hlavní pozornost upíral jiným směrem. Důležitou součást komunikační sítě Ferdinanda z Ditrichštejna tvořily jeho kontakty na Iberském poloostrově.¹⁷⁶⁰ I když tam nikdy, ani v průběhu cesty po západní Evropě, nezavítal, vedl po celý život četnou přátelskou korespondenci se šlechtici či některými dalšími neurozenými osobami z této části evropského kontinentu. Základ úzkým vazbám Ditrichštejnů k hispánskému prostředí položil již Adam z Ditrichštejna, v letech 1564-1573 císařský vyslanec u královského dvora v Madridu, který se oženil se španělskou šlechticnou Margaritou de Cardona.¹⁷⁶¹ Těsná pouta, především ke Kastílii, pak ještě upevnily sňatky čtyř dcer Adama z Ditrichštejna se španělskými grandy.¹⁷⁶² Díky těmto krokům byli Ditrichštejnové spřízněni s nejvýznamnějšími šlechtickými rody Španělského království. Ačkoliv v první polovině 17. století došlo k dočasnému ochlazení a přerušení styků Ditrichštejnů s Pyrenejským poloostrovem, Ferdinand z Ditrichštejna se znovu pokusil v šedesátých letech 17. věku rozplést rozsáhlou příbuzenskou síť. K tomu využil svou sestru Marii Sofii a jejího muže Františka Eusebia z Pöttingu, vyslance Leopolda I. v Madridu, kteří

¹⁷⁵⁹ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna Jiřimu Schiemunskému z 3. července 1692. TAMTÉŽ, s. 314.

¹⁷⁶⁰ K vazbám Ditrichštejnů na Španělsko více Bohumil BAĐURA, *Hispanica de los siglos XVI y XVII conservanda en los archivos de Bohemia y Moravia*, Praga 1990; TÝŽ, *Ditrichštejnové a Španělsko*; TÝŽ, *La Casa .de Dietrichstein y España*, *Iberoamerica Pragensia* 33, 1999, s. 47-67. O vztahu knížete Ferdinanda z Dietrichsteina k Pyrenejskému poloostrovu také S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 301; H. ZÍTKOVÁ, *Madridský královský dvůr*; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*.

¹⁷⁶¹ Blíže k němu výše, kapitola „*Ditrichštejnové a dvorská kariéra*“, portrét Adama z Ditrichštejna.

¹⁷⁶² Marie z Ditrichštejna, dvorní dáma královny Anny, se provdala na podzim 1566 za Baltasara de Mendoza y de la Cerda, prvního hraběte de Galbe. Po předčasné smrti svého chotě roku 1578 vstoupila o sedm let později znovu do manželského svazku s Juanem de Borja, markýzem de Navarrés. S Annou z Ditrichštejna se oženil roku 1582 Antonio de Fonseca, hrabě de Villanueva de Cañedo y Fuensalida. Hipolita z Ditrichštejna uzavřela sňatek s Alvarem Fernádem de Córdoba y Aragón a nejmladší Beatrice z Ditrichštejna s Luísem markýzem de Mondéjar. Hans KHEVENHÜLLER, *Geheimes Tagebuch 1548-1605*, Graz 1971, s. 142; F. EDELMAYER, *Das Soziale Netzwerk*, s. 96-98; B. BAĐURA, *Ditrichštejnové a Španělsko*, s. 50-53; TÝŽ, *Markýza de Mondéjar*, *JM* 40, 2004, s. 81-108; *JM* 41, 2005, s. 59-82; Vanesa de la CRUZ MEDINA, *La educación de las meninas en la corte de Felipe II. Algunos aspectos a través de las cartas de Ana de Dietrichstein a su madre Margarita de Cardona*, in: XII Colegio Nacional de Historia de la Educación, Burgos 2003, s. 523-534.

hned po příjezdu do metropole Španělského království obnovili styky s rodem de Cardona.¹⁷⁶³ Přes tyto vstřícné kroky se Ferdinandovi z Ditrichštejna nikdy nepodařilo s žádnou osobou z okruhu příbuzenstva navázat dlouhodobější písemný kontakt.¹⁷⁶⁴

Prostřednictvím svého vlivu a obliby, které se Adam z Ditrichštejna těšil u krále Filipa II., se stal roku 1568 rytířem calatravského řádu.¹⁷⁶⁵ Členství v řádu pak přecházelo i na další příslušníky dietrichsteinského rodu, knížete Ferdinanda nevyjímaje.¹⁷⁶⁶ S přijetím do řádu se pojil také zisk komend v Alcañiz a Cañaverál. Právě posledně zmiňovaný statek si tento šlechtický rod udržel až do 18. století.¹⁷⁶⁷ Z výnosů komend plynuly Ditrichštejnům nemalé finanční příjmy, které mohli využít pro vlastní potřebu. Samotná skutečnost, že vlastnili komendu a po více než dvě staletí patřili k členům calatravského řádu, svědčí o neobyčejně silném a ojedinelém vztahu šlechtického rodu z českých zemí k této geograficky vzdálené oblasti evropského kontinentu.¹⁷⁶⁸ I když Ferdinand z Ditrichštejna nevyužíval výnosů komendy a zřekl se jich ve prospěch svého mladšího bratra Maxmiliána III. z Ditrichštejna,¹⁷⁶⁹ prostřednictvím císařských diplomatů ve Španělsku Jana Maxmiliána z Lamberku, Františka Eusebia z Pöttingu, Ferdinanda Bonaventury z Harrachu a Pavla Sixta z Trautsonu se živě zajímal o její provoz.¹⁷⁷⁰ Ke stejným účelům využíval i vyslance

¹⁷⁶³ M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting* I, s. 8, pozn. 4. O tom, že František Eusebius z Pöttingu znal velmi dobře rozsáhlou příbuzenskou síť Ditrichštejnů ve Španělsku, svědčí i několik zápisků v jeho deníku. Pokud se setkal s osobou, která se mohla pochlubit takovým blízkým poutem, neváhal si onu událost zaznamenat do svého diáře. TAMTÉŽ, s. 298 a 397; I. CERMAN, *Raimundo Montecucoli*, s. 583; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 67.

¹⁷⁶⁴ Pouze Fadrique Enrique Enriquez, hrabě Alba de Liste, „*primo segundo*“ Ferdinanda z Ditrichštejna, adresoval knížeti více dopisů – devět listů. Kromě několika zdvořilostních dopisů se hlavní náplní jeho korespondence stala vlastní kariéra hraběte, který usiloval o místo vyslance španělského krále v Římě. K tomu účelu chtěl využít nejvyššího hofmistra císařovny, prostřednictvím něhož žádal o pomoc Leopolda I. Ferdinand z Ditrichštejna skutečně přímluvou u panovníka svému příbuznému pomohl a ten roku 1671 vytožený úřad získal. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1914/1, kart. 451. O císařově intervenci svědčí dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu ze 4. listopadu 1671. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 197.

¹⁷⁶⁵ F. EDELMAYER, *Ehre, Geld, Karriere*, s. 120-122; TÝŽ, *Das Soziale Netzwerk*, s. 95. K dějinám řádu Calatrava více Francisco FERNÁNDEZ IZQUIERDO, *La Orden militar de Calatrava en el siglo XVI. Infraestructura institucional. Sociología y prosopografía de sus caballeros*, Madrid 1994 (= Biblioteca de Historia 15).

¹⁷⁶⁶ O tom dopis správce komendy Amara Méndeze Maxmiliánu II. z Ditrichštejna ze 14. března 1637. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1911/152, kart. 448. Povolení k pasování na člena calatravského řádu obdržel Ferdinand z Ditrichštejna 3. března 1638. TAMTÉŽ, inv. č. 1547, kart. 357. Ovšem kníže Ferdinand výnosů komendy neužíval, neboť veškerá práva na její vlastnictví podstoupil roku 1639 svému mladšímu bratrovi Maxmiliánu III. z Ditrichštejna. B. BAĐURA, *Ditrichštejnové a Španělsko*, s. 44 a 47-49; TÝŽ, *La Casa de Dietrichstein*, s. 52.

¹⁷⁶⁷ A. MUR I RAURELL, *Austríacos en las Órdenes Militares*, s. 85-86.

¹⁷⁶⁸ O podílu Ditrichštejnů na správě komend podrobněji TAMTÉŽ, s. 84-95. Srov. také Friedrich EDELMAYER, *Los extranjeros en las Órdenes Militares*, Torre de los Lujanes 49, 2003, s. 177-186.

¹⁷⁶⁹ MZA Brno, G – 140, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1412, kart. 347-348; inv. č. 1549 a 1551, kart. 357.

¹⁷⁷⁰ Ferdinand z Dietrichsteina většinou prosil císařské vyslance v Madridu, zda by mu nemohli pomoci s vymáháním dluhů, které vznikaly z platební neschopnosti osob, jež měly komendu v pronájmu. Právě otázky tohoto druhu nejčastěji plnily stránky jejich listů zasílaných knížeti z Ditrichštejna. Ke korespondenci

bavorského kurfiřta v Madridu Jana Křtitele Lanciera.¹⁷⁷¹ Svým vlivem také přispěl k zisku čekatelství na komendu pro potomky Maxmiliána III. z Ditrichštejna roku 1688.¹⁷⁷²

Další pojítka Ditrichštejnů s Pyrenejským poloostrovem představoval klášter bosých karmelitánek v Alcalá de Henares, který založila Beatrice Mendosa y de la Cerda, rozená z Ditrichštejna, roku 1614.¹⁷⁷³ Po její smrti převzali patronátní právo na zmiňovanou náboženskou instituci právě členové hollenbursko-mikulovské větve Ditrichštejnů. Také kníže Ferdinand se od druhé poloviny šedesátých let 17. století začal prostřednictvím svého švagra Františka Eusebia z Pöttingu, císařského vyslance u královského dvora v Madridu, velmi živě zajímat o patronátní právo nad klášterem. Nakonec se jej ujal.¹⁷⁷⁴ O tom svědčí kusá korespondence s jejich převorkou Isidorou Mariou de Santa Tereza a dalšími členkami řádu – Mariou de Jesús a Luisou de Santa Teresa.¹⁷⁷⁵ V očích raně novověkých urozenců ze střední Evropy představovalo vlastnictví onoho patronátu vysoce ceněný prvek (re)prezentace vlastní osoby a rodu na Pyrenejském poloostrově i jinde v Evropě, „*regalo muy insigne*,” neboť podobného privilegia se prý dosud nedostalo žádnému nešpanělskému šlechtickému rodu.¹⁷⁷⁶

O tom, zda si Ferdinand z Ditrichštejna vybudoval nějaké užší vazby k okruhu dvořanů či dvorských úředníků v okolí královské rodiny se lze pouze dohadovat, neboť žádné konkrétní svědectví se v dochované korespondenci knížete nevyskytuje. Sice je možné doložit více než desítku listů Diega de Prado, španělského královského sekretáře, tři dopisy zaslané

Ferdinanda z Ditrichštejna s vyslanci Leopolda I. u královského dvora v Madridu srov. výše, kapitola „*Diedrichsteinische faction*.”

¹⁷⁷¹ O tom svědčí více než 150 dopisů z let 1686-1695. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 31, kart. 12 a inv. č. 1926/17, kart. 468. Ovšem význam Jana Křtitele Lanciera sahal mnohem dále, neboť vyslanec bavorského kurfiřta sloužil Ferdinandovi z Ditrichštejna jako bohatá studnice vědomostí o událostech v celém španělském království, včetně zámořských kolonií. Zároveň ve svých listech komentoval evropské politické dění. Kníže z Ditrichštejna si dobře uvědomoval nezastupitelné místo Lanciera ve své rozsáhlé komunikační síti, neboť mu zprostředkoval jiný pohled na události, které komentovali další korespondenti Ferdinanda z Ditrichštejna. Aby se Lancierovi odvděčil za jeho námahu, pomohl mu svým vlivem k povýšení do stavu říšských svobodných pánů. O intervenci Ferdinanda z Ditrichštejna ve prospěch Jana Křtitele Lanciera svědčí několik dopisů z let 1694-1695. TAMTÉŽ.

¹⁷⁷² Více o tom dopis Ferdinanda z Ditrichštejna hraběti de Oropesa z 26. května 1688. B. BAĎURA, *Ditrichštejnové a Španělsko*, s. 49.

¹⁷⁷³ TAMTÉŽ, s. 54-55.

¹⁷⁷⁴ Srov. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1558, kart. 358. B. BAĎURA, *Ditrichštejnové a Španělsko*, s. 54-56.

¹⁷⁷⁵ K tomu list Isidory Maríy de Santa Tereza, Maríy de Jesús a Luisy de Santa Teresa Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. května 1668 a dva dopisy převorky z 18. února a 22. dubna 1672. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1923/10, kart. 465. O vzájemném kontaktu s Luisou de Santa Teresa také svědčí její list z 24. dubna 1673. TAMTÉŽ, inv. č. 1926/90, kart. 471. Srov. B. BAĎURA, *Ditrichštejnové a Španělsko*, s. 56.

¹⁷⁷⁶ O tom zápis v deníku Františka Eusebia z Pöttingu z 10. května 1667: „*El conde Albadeliste me embio un traslado autentico del testamento y fundacion del conuento de Alcalá de las carmelitas descalças, de my señora doña Beatriz de Dietrichstein, uiuda del Marques de Mondejar, y iha del Conde Adamo de Dietrichstein, Embaxador que fue en España en tiempo del Rey Phelippe Segundo, por donde costa que la Casa Dietrichstein, en uirtud de aquella fundacion, uiene a ser nombrada patrona de aquel conuento, que hoy en dia toca al señor Principe Ferdinando de Dietrichstein, hermano de my Condessa, y es regalo muy insigne, que no lo goça en estos Reynos otra Cassa forastera ninguna.*“ M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting I*, s. 298.

Ferdinandovi z Ditrichštejna v letech 1672-1674 Juanem de Avilos, sekretářem španělské královny, či dvě psaní markýze Pabla Spinoly Doriy de Los Balbaces, ovšem ty nesou pečeť oficiálních sdělení a zdvořilostních psaní.¹⁷⁷⁷ Mnohem početnější skupinu komunikantů hispánského původu tvoří příslušníci dvora Markéty Terezy Španělské, kteří svojí paní doprovázeli do střední Evropy, a členové španělského diplomatického sboru ve Vídni. I s nimi, ač pobývali v prostředí metropole habsburského soustátí, vedl Ferdinanda z Ditrichštejna korespondenci v jejich rodném jazyce – ve španělštině. Pro mnohé z nich představoval atraktivního korespondenta, neboť díky nezanedbatelnému vlivu na císařovnu a jejího manžela zprostředkoval pro osoby, které se chtěly uchytit u královského dvora v Madridu, doporučující psaní. Na prvním místě je třeba uvést více než 60 dopisů Diega de la Concha, komorníka první manželky Leopolda I.¹⁷⁷⁸ Právě v jeho listech lze postřehnout určitý bližší vztah, který mezi nimi vznikl. Oba členové dvora mladičké panovnice zcela otevřeně probírali záležitosti jednotlivých dvořanů či služebníků, řešili drobné spory a konzultovali každodenní program Markéty Terezy Španělské.¹⁷⁷⁹ Pro Diega de la Concha představoval Ferdinand z Ditrichštejna mocného přímluvce u samotného panovníka. Když zatoužil počátkem sedmdesátých let 17. století vrátit se na Iberský poloostrov, požádal knížete z Ditrichštejna, zda by mu s pomocí Leopolda I. zprostředkoval službu u dvora regentky Marie Anny.¹⁷⁸⁰ Panovník přání nejvyššího hofmistra své ženy skutečně vyhověl a Františkovi Eusebiovi z Pöttingu, císařskému vyslanci v Madridu, nařídil, aby Diegovi de la Concha vyšel všemožně vstříc a podpořil jej.¹⁷⁸¹ V mnohem oficiálnějším a zdvořilejším duchu se nesou listy Isidora Angula y Velasca, sekretáře Markéty Terezy Španělské, Margarity Teresy de Eril, nejvyšší hofmistryně panovnice, či dvorních dam Leonory Fachardo de Roda a Leonory de Velasco. Také v nich Ferdinand z Ditrichštejna v naprosté většině

¹⁷⁷⁷ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1914/32 a 1914/33, kart. 451; inv. č. 1930/12, kart. 479. Do této kategorie je možné zařadit i tři zdvořilostní listy španělského krále Karla II. TAMTÉŽ, inv. č. 1925/6, kart. 465. Srov. také F. EDELMAYER, *Das Soziale Netzwerk*, s. 95. V pozůstalosti Ferdinanda z Ditrichštejna se dochovaly i tři dopisy Jana Eberharda Neidharda, zpovědníka španělské královny Marie Anny, ovšem ty pocházejí až z období po vyhnání jezuity od královského dvora a jeho odchodu do Říma. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1928/3, kart. 474.

¹⁷⁷⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 1915/11, kart. 454.

¹⁷⁷⁹ O tom list Diega de la Concha Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. dubna 1669. TAMTÉŽ.

¹⁷⁸⁰ O tom několik dopisů z let 1670-1671. TAMTÉŽ.

¹⁷⁸¹ „[Diego de la Concha] ist gar ein feins subiectum, modest und possedirt vier Sprachen, spanisch, deutsch, walsch und französisch. Er verlangt bei Formirung de la casa der rey un puesto de ayuda de camara. Ich mein, er solle nit übel taugen, und ist un malein de las mugeres, gar nit hitzig, also wollet Ihr ihn apadriniren. Der Fürst [Ferdinand] von Dietrichstein portirt ihn bei mir gar stark.“ List Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 15. června 1671. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe II*, s. 174. Srov. také zápis v deníku Františka Eusebia z Pöttingu ze 14. srpna 1671. M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting II*, s. 211.

případů řešil personální záležitosti ženské části císařského dvora, zejména hádky o přednost.¹⁷⁸²

Zvláštní místo v doprovodu španělské infantky zaujímal Francisco Fernando de la Cueva, vévoda z Alburquerque, v letech 1675-1676 nejvyšší hofmistr Karla II.¹⁷⁸³ Všechny listy, které adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna, totiž pocházejí z druhé poloviny roku 1666, kdy tento španělský grand doprovázel nevěstu Leopolda I. z Pyrenejského poloostrova do střední Evropy jako její nejvyšší hofmistr.¹⁷⁸⁴ Ovšem po oficiálním předání Markéty Terezy Španělské do rukou pověřenců Leopolda I. – Arnošta Vojtěcha z Harrachu a Ferdinanda z Ditrichštejna, jež se uskutečnilo 18. října 1666 v italském Roveretu, opustil svou paní a zamířil do Neapole, kde převzal úřad španělského místokrále.¹⁷⁸⁵ Oba šlechtici se během pobytu v Roveretu několikrát osobně setkali a podle svědectví Ferdinanda z Ditrichštejna si velmi dobře rozuměli.¹⁷⁸⁶ Během cesty ze Španělska vévoda z Alburquerque pravidelně informoval knížete Ferdinanda o vlastním zdravotním stavu, průběhu cesty a společně připravovali slavnostní příjezd císařovny do Rovereta. Vše mělo proběhnout „*beed seits da contento*.“¹⁷⁸⁷ Vzájemná korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna s Franciscem Fernandem de la Cuevou, vévodou z Alburquerque nevykazuje žádné osobní pohnutky, které by oba urozence vedly k výměně listů. Šlo o zcela účelová psaní ryze úředního charakteru, jejichž cílem bylo zorganizovat cestu Markéty Terezy Španělské z Pyrenejského poloostrova

¹⁷⁸² MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1913/9, kart. 451; inv. č. 1921/16, kart. 464; inv. č. 1934/18, kart. 481; inv. č. 1938/11, kart. 487. K jednotlivým dámám španělského hofštátu Markéty Terezy Španělské srov. W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 29-32.

¹⁷⁸³ K němu srov. TAMTÉŽ, s. 76-77. Část korespondence Francisca Fernanda de la Cueva, vévody z Alburquerque s Ferdinandem z Ditrichštejna je uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501. 26 listů je umístěno TAMTÉŽ, inv. č. 45, kart. 23. Čtyři dopisy ze srpna-října se nacházejí TAMTÉŽ, inv. č. 1913/11, kart. 450. Navíc některá psaní vévody z Alburquerque, která se nacházejí v pozůstalosti Ferdinanda z Ditrichštejna, nebyly adresovány jemu, ale císaři Leopoldu I. Ten je následně poslal knížeti k nahlédnutí a posouzení jejich obsahu. O tom blíže nedatovaný dopis Francisca Fernanda de la Cueva, vévody z Alburquerque, jež je přiložen k dopisu panovníka z 27. září 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1990, kart. 501. Dopisy vévody z Alburquerque jsou o to cenější, neboť se k nim dochovalo sedm konceptů listů knížeti z Ditrichštejna, kterými odpovídal na došlé dotazy. TAMTÉŽ, inv. č. 45, kart. 23.

¹⁷⁸⁴ O svatbě Leopolda I. s Markétou Terevou Španělskou a její cestě do Vídně více A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*; W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*; B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 186-191; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*.

¹⁷⁸⁵ W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 76-77.

¹⁷⁸⁶ O tom listy Ferdinanda z Ditrichštejna Leopoldu I. z 20. a 24. října 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejna, inv. č. 1990, kart. 501. Ostatně i samotný císař napomínal svého služebníka, aby se k vévodovi z Alburquerque choval uctivě a s náležitým respektem, neboť to byl nově jmenovaný španělský místokrál v Neapoli. Srov. dopisy Leopolda I. knížeti z Ditrichštejna ze září až října 1666. TAMTÉŽ.

¹⁷⁸⁷ Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna vévodovi z Alburquerque z 1. října 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 45, kart. 23. Na vzájemné korespondenci obou urozenců je rovněž zajímavé, že kníže z Ditrichštejna odpovídal na zprávy Francisca Fernanda de la Cueva, vévody z Alburquerque psané španělsky výhradně německy.

do metropole habsburského soustátí. Důkazem tohoto tvrzení je i skutečnost, že tok listů mezi nimi ustal hned po odjezdu vévody z Alburquerque z Rovereta 19. října 1666.¹⁷⁸⁸

Nezastupitelné místo v komunikační síti Ferdinanda z Ditrichštejna patřilo také papežskému dvoru. Ten si dobře uvědomoval vlivné a vysoké postavení knížete z Ditrichštejna v hierarchii císařského dvora, který mohl významným způsobem ovlivňovat dění v bezprostředním okolí vládnoucího páru. Proto v Rodinném archivu Ditrichštejnů nechybí několik osobních listů „Petrových nástupců“ – Klementa IX., Klementa X. a Inocence XII., v nichž osobně žádali o podporu zájmů Svatého stolce a papežských nunciů ve Vídni. Ve svých dopisech charakterizovali knížete z Ditrichštejna jako věrného služebníka katolické církve a horlivého stoupence papežské politiky.¹⁷⁸⁹ Podobně se o Ferdinandovi z Ditrichštejna vyjadřovali také papežští nunciové ve Vídni. Považovali jej za osobu, která se vyznačovala silným náboženským cítěním a Svatému stolci prý vždy se samozřejmostí vyšla vstříc. Když v listopadu 1698 zemřel, dokonce o něm prohlásili, že v něm ztratili důležitou mocenskou oporu na císařském dvoře.¹⁷⁹⁰ Také pro Ferdinanda z Ditrichštejna představovali příslušníci dvora hlavy katolické církve žádané adresáty. Proto nevynechal žádnou příležitost zaslat do Říma Svatému Otci či jednotlivým kardinálům krátký dopis.¹⁷⁹¹ Mezi tematickou náplní 23 listů převládají blahopřání k novému roku nebo ke zvolení nového papeže, oznámení o vlastním kariérním postupu, žádosti o udělení papežských dispensů či pouhá ujištění o věrnosti katolické církvi.¹⁷⁹²

¹⁷⁸⁸ Srov. dopis Ferdinanda z Ditrichštejna Leopoldu I. z 20. října 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1990, kart. 501, s. f.

¹⁷⁸⁹ V Rodinném archivu Ditrichštejnů se dochovaly tři žádosti papežů o podporu zájmů papežského stolce u císařského dvora ve Vídni. První adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna v polovině roku 1668 Klement IX. V něm prosil o poskytnutí pomoci novému papežskému nunciovi ve Vídni Antoniu Pignatellimu. TAMTÉŽ, inv. č. 1028, kart. 304. Srov. také TAMTÉŽ, inv. č. 1925/1, kart. 467. Další dva dopisy pocházejí z pera Klementa X. Také on se snažil roku 1671 naklonit si Ferdinanda z Ditrichštejna a získat jeho podporu pro papežského nuncia Maria Alberizziho. TAMTÉŽ, inv. č. 1029, kart. 304 a inv. č. 1925/2, kart. 467. Ve stejném roce usiloval o záštitu nejvyššího hofmistra císařovny Claudie Felicitas Tyrolské pro Františka Neriho, který působil jako prostředník při jednání Leopolda I. s polským králem Michalem I. Korybutem Višňovským. TAMTÉŽ, inv. č. 1031, kart. 304. Srov. také G. PLATANIA, „*Rzeczpospolita*“, s. 90-101.

¹⁷⁹⁰ „*Dopo una lunga infermità è mancato il signor principe [Ferdinando] di Dietristein maggiordomo maggiore di Sua Maestà Cesarea; e perche questo signore è stato sempre religiosissimo verso la Sede Apostolica, e conservava una riverentissima, et affettuosissima memoria della persona di S. S., alla quale in questo ministero aveva professato gran servitù, hò compianto quanto dovevo la perdita, che si sono presentate, come io di mano in mano ne ho ragguagliato l'Eccellenza Vostra, ...*“ Dopis papežského nuncia ve Vídni z 29. listopadu 1698. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 235, fol. 900. Srov. také list papežského nuncia z 13. prosince 1698. TAMTÉŽ, fol. 964.

¹⁷⁹¹ Jednotlivé dopisy Ferdinanda z Ditrichštejna jsou rozesety v TAMTÉŽ, Segretario Stato dei Principi, sign. 89-126.

¹⁷⁹² Tak Ferdinand z Ditrichštejna ve svém psaní z 13. června 1666 oznamoval kardinálu Chigi, že jej Leopold I. jmenoval nejvyšším hofmistrem své první ženy Markéty Terezy Šanělské. V dopise dával zřetelně najevo svoji touhu pomoci katolické církvi a papeži při prosazování jeho zájmů u panovnického dvora. TAMTÉŽ, sign. 89, fol. 130. Další kariérní postup oznámil papežskému dvoru 15. prosince 1683, kdy se stal nejvyšším hofmistrem panovníka. TAMTÉŽ, sign. 110, fol. 127 a 138. Klementu IX. blahopřál v dopise z 15. března 1667 ke zvolení

O vztahu Ferdinanda z Ditrichštejna k některým vlivným římským církevním hodnostářům však nevypovídá pouze množství jejich dochovaných listů v Rodinném archivu Ditrichštejnů, ale i osobní svědectví samotného knížete. To se dochovalo v konceptu dopisu adresovaném synovi Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna a jeho hofmistrovi Fabrizioovi de la Roche z 13. září 1682, kteří hodlali během kavalírské cesty navštívit Řím. V něm doslovně vyjmenoval 62 kardinálů, prelátů a několik knížat, jež měli poctít svojí návštěvou.¹⁷⁹³ Ačkoliv Ferdinand z Ditrichštejna poslal potomkovi podrobný seznam členů kardinálského kolegia, jednotlivé církevní hodnostáře rozdělil do tří různých skupin, podle toho, do jaké míry s nimi udržoval písemný kontakt.¹⁷⁹⁴ Nejpočetnější okruh – 38 osob – tvořili kardinálové, s kterými vůbec nekomunikoval nebo se omezoval pouze na příležitostné zdvořilostní dopisy.¹⁷⁹⁵ Do kvalitativně vyšší skupiny počítal sedm kardinálů, jež ve svém listě označil jako „*miei corrispondenti*“ – osoby, s nimiž vedl pravidelnou korespondenci.¹⁷⁹⁶ Nejblíže měl Ferdinand z Ditrichštejna ke kardinálům „*Lodovisio, Omodei, Albici, Pio, Altieri, Spinola, Nerli, Marescotti, Maldacchino, Pignatelli, Gallio*“, pro něž použil označení „*mio corrispondente et conosciuto*.“¹⁷⁹⁷ Výjimku mezi členy kolegia prý představoval Francesco Buonvisi, v letech 1675-1689 papežský nuncius ve Vídni, u kterého kníže z Ditrichštejna zdůrazňoval skutečnost, že s tímto církevním činitelem udržoval blízký vztah při jeho diplomatické misi u panovnického dvora.¹⁷⁹⁸

papežem, jeho nástupci Klementu X. pak listem z 30. května 1670. TAMTÉŽ, sign. 90, fol. 93 a sign. 95, fol. 281.

¹⁷⁹³ „... e invia à VS qui gionto un piego di 62 lettere per tutti li cardinali, alcuni principi e prelati per presentare à Roma, nella lista hò portato quali cardinali, principi e prelati le quali il mio figliuolo a Roma almeno à quelli cardinali, prencipi et prelati, che sono notati nella annessa lista per miei conosciuti e corrispondenti si ne nome oltre di questi, si vorrano poi visitar ancor alcuni altri, mi rimetto al lor arbitrio ...“ Dopis Ferdinanda z Ditrichštejna Fabrizioovi de la Roche z 13. září 1682. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 349-350.

¹⁷⁹⁴ Blíže nedatovaný „*Lista dei Cardinali*.“ TAMTÉŽ, fol. 345-346.

¹⁷⁹⁵ Do této nejpočetnější skupiny patřili kardinálové „*Facchinetti, Grimaldi, Raggi, Chigi, Bichi, Franzoni, Barbarico, Buoncompagno, Conti, Caracciolo, Delfino, Buglione, Cerri, Carpegna, d'Estreés, Bonsi, Orsini, Colonna, Gastaldi, Crescenzo, Spada, Nortfolck, Barberino, Azzolino, Acciaioli, Felice Rospigliosi, Casanatta, Basadona, Brancacci, Spinola di Santa Cecilia, Visconti, Millini, Sacchetti, Ginetti, Capizucchi, Lauria, Taia*.“ TAMTÉŽ.

¹⁷⁹⁶ Pravidelnou korespondenci vedl s kardinály „*Cybo, Rospigliosi, Porto Carrero, Savelli, Pamfilio, De Luca, Agostini*.“ TAMTÉŽ.

¹⁷⁹⁷ TAMTÉŽ.

¹⁷⁹⁸ O tom, že Ferdinand z Ditrichštejna skutečně čas od času navštěvoval Francesca Buonvisiho během jeho diplomatické mise ve Vídni, svědčí i několik zápisků v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*.“ Například 17. března 1683 si kníže z Ditrichštejna poznamenal: „*Imperatrix Eleonora curavit me vocari et petiit, ut adiusterem differentiam cum cardinale Bonisio*.“ Srov. také zápis z 23. března 1683: „*Exivi ad aulam, fui apud episcopum [Emerich Sinelli], primo apud cardinalem [Francesco Buonvisi], ...*“ či ze 6. dubna 1683: „*[Ich] habe den cardinal [Francesco Buonvisi] und die Polaken [poselstvo Jana III. Sobieského] bei mir gehabt*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319. Dráhu papežského nuncia započal v sedmdesátých letech 17. století jako řádný apoštolský nuncius v Kolíně nad Rýnem. V letech 1673-1675 působil jako vyslanec papeže na polském královském dvoře v Krakově. Odtud na příkaz Klementa X. zamířil do Vídně, kde pobýval v letech 1675-1689. K jeho osobě podrobněji Anna M. TRIVELLINI, *Il cardinale*

Ačkoliv si Ferdinand z Ditrichštejna rozdělil jednotlivé nejvyšší představitele katolické církve podle inzenzity vzájemné korespondence na tři kvalitativně odlišné skupiny, skutečnost byla patrně jiná. Tento ideálně načrtnutý obraz komunikačních vazeb urozence z habsburského soustátí k papežskému dvoru však nenachází žádnou oporu v došlých listech, které jednotliví kardinálové zasílali šlechtici původem z Moravy. V naprosté většině případů totiž jde o jeden až pět dopisů od jediného odesílatele. Navíc dopisy mnohých osob, jež označoval jako své „*korespondenty a známé – mio corrispondente et conosciuto*“, nelze v pozůstalosti knížete z Ditrichštejna vůbec nalézt.¹⁷⁹⁹ Ačkoliv Ferdinand z Ditrichštejna považoval Francesca Buonvisiho za jemu nejbližší osobu v kardinálském kolegiu a „přítele“, vzájemná psaní nereflektují žádný bližší vztah. Ve všech šesti listech, které kardinál Buonvisi zaslal urozenci, se omezil pouze na zdvořilostní fráze, z nichž vysvítá určitý odstup a zdrženlivost.¹⁸⁰⁰ Výjimku mezi příslušníky sboru kardinálů tvoří 20 dopisů kardinála Carla Pia di Savoia z let 1676-1687, který komentoval různé politické záležitosti a každodennost papežského dvora.¹⁸⁰¹ Kromě toho doporučoval do služeb Ferdinanda z Ditrichštejna italské umělce a pečlivě sledoval pobyt synů a příbuzných knížete ve „Věčném městě.“¹⁸⁰²

Ona skutečnost – touha po pevném napojení na papežský dvůr a vytvoření pravidelného a stálého toku informací z pera nejvyšších představitelů katolické církve – může také vypovídat o samotné osobnosti Ferdinanda z Ditrichštejna, o jeho společenském postavení. Z hlediska prezentace vlastní osoby na veřejnosti bylo nezbytně nutné vést korespondenci s významnými jedinci druhé poloviny 17. století, členy kardinálského kolegia nevyjímaje. I to patřilo k distinktivním znakům vlastního společenského postavení. Pokud taková komunikační síť nebyla vytvořena, musel se kníže sám snažit navázat osobní kontakt a prozatím se stylizovat do role stálého a pravidelného korespondenta alespoň s některými

Francesco Buonvisi. Nunzio a Vienna (1675-1689), Firenze 1958 (= Biblioteca dell'Archivio Storico Italiano 7); Donato SQUICCIARINI, *Nunzi apostolici a Vienna*, Città del Vaticano 1998, s. 141-146. O diplomatické činnosti Francesca Buonvisiho v letech 1673-1683 srov. také Gaetano PLATANIA, *Diplomazia e guerra turca nel XVII secolo. La politica diplomatica a la „lunga guerra turca“ (1673-1683)*, in: Giovanni Motta (ed.), *I Turchi, il Mediterraneo e l'Europa*, Milano 1998, s. 242-268.

¹⁷⁹⁹ Mezi kardinály, kteří odeslali Ferdinandovi z Ditrichštejna jeden až pět dopisů, lze nalézt Camilla Astalliho, Federica Colonna, Hieronima Colonna, Giovanni Delfina, Mertia Ginettiho, Flavia a Agostina Chigi, Niccola Ludovisiho, Maria Francesca Medici, Francesca Nerli, Giovanni Battistu Pallotu, Felixe a Jakuba Rospigliosi, Giovanni Francesca di Sabionetta, Paola Savelliho, Giovanni Battistu a Giulia Spinolu.

¹⁸⁰⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 1914/9, kart. 453.

¹⁸⁰¹ TAMTÉŽ, inv. č. 1930/32, kart. 478. Právě kardinála Pia di Savoia počítal do kvalitativně nejvyšší skupiny svých korespondentů. O tom blíže nedatovaný „*Lista dei cardinali*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 345-346.

¹⁸⁰² Například dne 23. září 1684 doporučoval do služeb knížete architekta Giovanniho Manicu. Pokud by prý Ferdinand z Ditrichštejna neměl zájem o jeho práci, prosil, aby mu pomohl uchytit se v prostředí metropole habsburského soustátí. TAMTÉŽ, fol. 172-173. O dva měsíce později – dne 28. listopadu 1684 – pak vychvaloval povahové vlastnosti syna Ferdinanda z Ditrichštejna – Leopolda Ignáce, který jej prý poctil svojí návštěvou. TAMTÉŽ, fol. 176-177.

vysokými římskými církevními hodnostáři. Aby zesílil v očích vídeňské společnosti svůj příznivý obraz šlechtice, který se vyznačoval těsnými vazbami k papežské kurii, najal si v Římě roku 1675 agenta – bývalého mikulovského kanovníka Giovanniho Emanuelliho. Ten působil ve službách Ferdinanda z Ditrichštejna až do své smrti roku 1696.¹⁸⁰³ V Giovanni Emanuelliho nalezl kníže ideální osobu k získávání novinek, které se dostávaly do Města nad Tiberou ze všech koutů světa. Jeho význam v očích samotného urozence byl velký, neboť se vyznačoval úzkými vazbami k papežskému dvoru.¹⁸⁰⁴ Ty uplatňoval především při pobytech synů Ferdinanda z Ditrichštejna v Římě během jejich vzdělávacích cest po západní Evropě. Sám jim zprostředkoval přístup k členům kardinálského kolegia a k příslušníkům předních římských šlechtických rodů.¹⁸⁰⁵ Kromě zasílání informací zajišťoval pro Ferdinanda z Ditrichštejna také občasné nákupy uměleckých předmětů.¹⁸⁰⁶

Ovšem Giovanni Emanuelli nebyl jediným placeným agentem ve službách Ferdinanda z Ditrichštejna. Po zakoupení říšského panství a pevnosti Trasp v Engadinu roku 1686 získal tento šlechtic hlas a místo v radě říšských knížat.¹⁸⁰⁷ Protože se kvůli namáhavé službě u císařského dvora nemohl osobně účastnit nepřetržitého rokování říšského sněmu v Augšpurku, potřeboval stálého zástupce, který by reprezentoval jeho zájmy na území Římsko-německé říše, zastupoval urozence při různých jednáních a informoval jej o probírané látce. Vhodnou osobu našel roku 1691 v Janu Petrovi Paderskirchenovi.¹⁸⁰⁸ Právě tento

¹⁸⁰³ Korespondence římského agenta je uložena TAMTÉŽ, inv. č. 1918/9, kart. 461. Navíc velké množství Emanuelliho listů se nachází v korespondenci synů Ferdinanda z Ditrichštejna – Waltera Xavera, Leopolda Ignáce a Karla Josefa – z jejich studijních cest po západní Evropě. Pokud právě pobývali v Římě, placený agent podával jejich otci pravidelné zprávy o návštěvě metropole papežského státu. TAMTÉŽ, inv. č. 1586, kart. 361; inv. č. 1587, kart. 362; inv. č. 1589, kart. 363. Několik Emanuelliho dopisů z cesty za vzděláním Leopolda Ignáce z Ditrichštejna vydal také J. MATZURA (ed.), *Prinzen-Erziehung*, s. 61-64. O postavení agentů a jejich významu v rámci komunikačních sítí raně novověkých urozenců podrobněji M. HENGERER, *Adelsintegration am Kaiserhof*, s. 277-278. K činnosti agentů v komunikační síti Karla staršího ze Žerotína Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 271-273; k agentům ve službách hraběte Jana Adama z Questenberku R. SMÍŠEK, *Hrabě Jan Adam Questenberk*, s. 141; TÝŽ, *Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi*, s. 347.

¹⁸⁰⁴ Navíc Emanuelliho výhodou bylo, že někteří jeho příbuzní dlouhodobě působili přímo ve struktuře papežského dvora. Srov. blíže nedatovaný list Giovanniho Emanuelliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1684, v němž se zmínil o svém synovci, lékaři Domenicu Marinim, „... *welcher Gott Lob auch in Curia wohl gelitten wirdt.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 665.

¹⁸⁰⁵ „*Ich will schon machen, das Ihro Gnaden mit lauter cardinälen, fürsten und personaggen practiciren, umb alle andere gesellschaften zuverhinten... Diese ist die vornembste uhrsach, dass ich Ihro Gräfliche Gnaden [Leopold Ignác z Ditrichštejna] die amicitias und kundtschafften sowohl bey dem principe Borghese, als in casa Altieri und principe Augustino Chigi procuriret und vorbereitet, damit Ihr Gräfliche Gnade in gesellschaft ihrer jungen herren und in ihren palatiis etwan die essercitii cavallereschi geniessen mögen und absonderlich bey dem principe Borghese, bey welchem die beste gelegenheit seyn wirdt.*“ TAMTÉŽ.

¹⁸⁰⁶ Dopis Giovanni Emanuelliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. listopadu 1684. TAMTÉŽ, fol. 667.

¹⁸⁰⁷ J. OBRŠLÍK – J. ŘEZNIČEK – V. VOLDÁN, *Rodinný archiv Ditrichštejnů I*, s. 15.

¹⁸⁰⁸ Relace Jana Petra Paderskirchena jsou uloženy v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 146-153, kart. 34-37. Po smrti Ferdinanda z Ditrichštejna na konci roku 1698 podával Jan Petr Paderskirchen obdobné zprávy také Leopoldu Ignáci z Ditrichštejna. O tom TAMTÉŽ, inv. č. 154-161, kart. 37-38. Ovšem Jan Petr Paderskirchen nebyl jedinou osobou, která informovala Ferdinanda z Ditrichštejna o zasedání říšského sněmu. Podobnou úlohu plnili v letech 1683-1685 císařský generální sněmovní komisař Gottlieb Windischgrätz, v letech

šlechtic zasílal do Vídně pravidelné zprávy o programové náplni říšského sněmu a nejrůznějších událostech, které se nějakým způsobem dotýkaly dění v Římsko-německé říši. Ovšem význam Paderskirchena sahal mnohem dále, neboť na svém stole shromažďoval informace z dalších koutů Evropy – Apeninského poloostrova, Francie a severských zemí, vyhodnocoval je a následně poskytoval knížeti z Ditrichštejna.¹⁸⁰⁹

VI. 10 Ferdinand z Ditrichštejna, Leopold I. a Filip Vilém Falcko-Neuburský

Zásadní místo v komunikační síti Ferdinanda z Ditrichštejna zauímají vlastoručně psané listy Leopolda I. z let 1666-1698.¹⁸¹⁰ Osobní listy císaře s důvěrníky tvoří soubory jedinečného charakteru, v nichž se panovník zabýval jednou svébytnou oblastí vlastních mnohočetných zájmů. Zvláštním rysem těchto písemností je potlačení sociálního odstupu obou komunikantů. Po obsahové stránce se neomezují pouze na záležitosti úředního charakteru, ale obsahují leckdy důvěrná sdělení, která se neměla donést k uším třetí osoby.¹⁸¹¹ Na stránkách svých listů Leopold I. poodhaluje vlastní složitou osobnost, vlastní myšlenkové pochody a touhy. Často neváhá dát průchod emocím, citovému strádání či uspokojení. Z časového i tematického hlediska je nutné rozdělit vzájemnou korespondenci do dvou časových období – 1666-1683 a 1683-1698.

První odráží obtížné postavení knížete v čele dvora císařovny Markéty Terezy Španělské. Panovníkova korespondence, jejíž velká část pochází ze druhé poloviny roku 1666, reflektuje především otázky týkající se příjezdu Markéty Terezy a jejího služebnictva hispánského původu ze Španělska. Právě jí vyjel Ferdinand z Ditrichštejna koncem října 1666

1686-1691 další člen legace Leopolda I. Jan Scherer a v letech 1685-1689 salcburský arcibiskup Jan Petr z Lamberku. TAMTÉŽ, inv. č. 259, kart. 88, inv. č. 262, kart. 89 a inv. č. 263, kart. 89.

¹⁸⁰⁹ TAMTÉŽ.

¹⁸¹⁰ Korespondence Leopolda I. s Ferdinandem z Ditrichštejna je uložena TAMTÉŽ, inv. č. 85, kart. 26 a inv. č. 1990, kart. 501. Část se nachází také TAMTÉŽ, inv. č. 77, kart. 23. Množství jednotlivých dopisů císaře je rovněž rozeseto mezi dokumenty, které pocházejí z politické činnosti Ferdinanda z Ditrichštejna a především z jeho účasti na zasedání tajné konference. TAMTÉŽ, inv. č. 319-335, kart. 106-120. K tomu také R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*. V naprosté většině případů se jedná o autografy císaře. Ovšem špatně čitelný rukopis osobních listů Leopolda I. dělal jeho korespondentům značné problémy. Proto si často nechávali od svých sekretářů či jiných služebníků dopisy přepsat, aby snáze porozuměli jejich obsahu. Avšak i oni se při „luštění“ Leopoldových informací nevyhnuli chybnému přečtení a při přepisu se spíše orientovali podle větného významu. Že také Ferdinand z Ditrichštejna postupoval stejným způsobem, svědčí množství listů Leopolda I. uložených TAMTÉŽ, inv. č. 85, kart. 26 a inv. č. 319-335, kart. 106-120. Srov. také korespondence Leopolda I. s Dominikem Ondřejem z Kounic. TAMTÉŽ, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 1717, kart. 191. Obecně ke korespondenci Leopolda I. O. PLACHT, *Lidnatost*, s. 245-247; P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata* a P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorespondenzen*. K termínu soukromá (osobní) korespondence více TAMTÉŽ, s. 837-838.

¹⁸¹¹ P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*, s. 248.

vstříc do italského Rovereta.¹⁸¹² Během svého tříměsíčního putování podával vladaři denně zprávy o průběhu cesty, na které panovník vždy v několikadenních – zpravidla však třídných – intervalech odpovídal. Pokud se mu nedostávalo času, jen podepsal svým jménem kancelářský přípis.¹⁸¹³ Z dopisů adresovaných Ferdinandovi z Ditrichštejna vysvítá, že císař měl ve svého služebníka neotřesitelnou důvěru, kterou neváhal ve svých listech dát náležitě najevo.¹⁸¹⁴ Výrazem bližšího vztahu panovníka ke knížeti bylo i mnohem důvěrnější oslovení ve vzájemných dopisech. I když Leopold I. nepoužíval mnohem osobnější křestní jméno urozence, jako v případě Humprechta Jana Černína z Chudenic, Gundakara z Ditrichštejna nebo Adolfa Vratislava ze Šternberku, dával přednost rodovému jménu „*Lieber Dietrichstein*“ či označení šlechtického stavu „*Lieber Fürst*.“¹⁸¹⁵ Průvodním jevem bližšího pouta byla také skutečnost, že panovník seznamoval nejvyššího hofmistra mladé císařovny s tajnými informacemi,¹⁸¹⁶ se svými nejnaternějšími přáními a touhami i s osobními antipatiemi vůči španělskému prostředí.¹⁸¹⁷ Leopold I. si uvědomoval těžké postavení

¹⁸¹² O tom podrobněji R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*. Celou cestu Ferdinand z Ditrichštejna završil podrobnou zprávou o jejím průběhu, kterou pravděpodobně adresoval samotnému Leopoldu I. „*Reisebeschreibung und Einzug in Wien der Kayserin Maria Theresia im Jahr 1666*“ je uložena v MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501.

¹⁸¹³ Příkaz, který se týkal pravidelného podávání zpráv, obsahovala instrukce císaře Leopolda I., jež na jeho žádost sestavil Jan Adolf ze Schwarzenberku, prezident dvorské komory. TAMTÉŽ, inv. č. 77, kart. 23, s. f. Jakékoliv případné změny itineráře či personálního obsazení dvora mladé císařovny musel Ferdinand z Ditrichštejna okamžitě oznámit do Vídně císaři a žádat o jeho vyjádření: „*Euer Liebden wollen aber gedacht sein und mit dexteritet die sachen dahin machen, daß ins künfftig keiner mehr in proprieta aufgenommen, sondern dergleichen praetendenten hieher nacher Wienn gewissen und als dergleichen vacanz auf der rais unersetzter gelassen, oder doch mir entlich pro interim ad tempus provisorio modo verliehen werden zumallen Euer Liebden wissent.*“ List Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 10. listopadu 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 1990, kart. 501, s. f.

¹⁸¹⁴ O nezanedbatelném vlivu Ferdinanda z Ditrichštejna na Leopolda I. a jeho manželky svědčí také dopisy knížete s dalšími příslušníky habsburského domu – Marií Eleonorou Gonzagovou, arcikněžnou Annou Tyrolskou, rozenou Medici, či Isabelou Klárou Gonzagovou, rozenou rakouskou arcikněžnou, které jej žádaly o různé přímluvy u císařského páru. TAMTÉŽ, inv. č. 1987, kart. 501; 1989, kart. 501; inv. č. 1991, kart. 502. Srov. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 531-532.

¹⁸¹⁵ Srov. P. MAŤA, *Leopold I.*, s. 248; P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 838; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 58; TÝŽ, „*Dvorská*“ kariéra, s. 102-103. K důvěrnému oslovení ve šlechtické korespondenci také V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 240-241.

¹⁸¹⁶ Ve svém listě z 18. listopadu 1666 císař knížeti z Ditrichštejna doporučil, aby přiložený dopis hned po přečtení spálil, neboť obsahoval tajné a důvěrné informace. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 59. Také 1. prosince 1666 naznačil Leopold I. Ferdinandovi z Ditrichštejna, že by s ním rád ústně projednal blíže nespecifikovanou záležitost, neboť si nepřál, aby se probíranou látku dozvěděla některá další osoba: „*... den diser noticien ligt mir gar voll, dan verzeichnis ich, wann an euch mündtlich dann reden könne.*“ TAMTÉŽ. Další prostředek, který Leopold I. používal při komunikaci s Ferdinandem z Ditrichštejna, aby knížeti sdělil ožehavé zprávy, představovala třetí osoba. Proto v dopise z 22. listopadu 1666 oznámil nejvyššímu hofmistrovi své ženy, že ústním poselstvím pověřil svého nejvyššího štolmistra Gundakara z Ditrichštejna. Ten prý Ferdinandovi z Ditrichštejna poskytl podrobnější údaje. TAMTÉŽ. Srov. M. NIETO Y NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting II*, s. 96, pozn. 125.

¹⁸¹⁷ Obraz Španěla v myslí Leopolda I. utvářely především tři skutečnosti. Názory mladého panovníka velice negativně ovlivnil život a činnost španělských vyslanců ve Vídni. Takřka na denním pořádku byly nejrůznější spory, do nichž se dostávali s ostatními diplomaty i s nejvyššími dvorskými úředníky. Nezanedbatelnou měrou se na utváření obrazu podílela také korespondence mladého panovníka s vyslanci u madridského dvora – Janem

důvěrníka a v dopisech opakovaně vyjadřoval starost a péči, zda byla knížeti, jako přímému zástupci císaře, prokazována dostatečná úcta a vážnost,¹⁸¹⁸ nebo zda se nestal obětí nějakého příkoří.¹⁸¹⁹ Často také chválil Ferdinanda z Ditrichštejna za jeho nadhled a prozíravý postup při řešení různých sporů mezi dvorským personálem. Současně oceňoval šlechticovu píli, s jakou vystupoval ve prospěch habsburského domu.¹⁸²⁰

Maxmiliánem z Lamberku, Františkem Eusebiem z Pöttingu a Františkem Pavlem Lisolou, kteří v pravidelných intervalech informovali vladaře o aktuálních událostech na Pyrenejském poloostrově. Rozhodujícím způsobem se však na formování nepřátelského postoje Leopolda I. vůči Španělsku podepsala neúspěšná jednání o ruku Marie Terezy, starší dcery Filipa IV., jež si nakonec vzal za ženu Leopoldův mocenský konkurent francouzský král Ludvík XIV. Zklamání z neúspěchu vzbudila u jeho osoby i u celé vídeňské společnosti ostrou nenávist ke všemu španělskému. Tu po dlouhou dobu uchovával ve svém srdci. Ve své korespondenci neváhal dát otevřeně najevo, že „*bay dise Nation das simuliren und dissimuliren gar nichts neues ist.*“ Dopis Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 9. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. Leopoldovi I. vadila především skutečnost, že členové španělského hofštátu Markéry Terezy Španělské se nedokázali přizpůsobit podmínkám, jež nabízela Vídeň. Stále si zachovávali vlastní životní styl a tvrdošjně trvali na přizpůsobení se vídeňského dvora. Zatímco vladař důrazně požadoval, aby se nově příchozí přizpůbili ceremonii císařského dvora, dámy španělského hofštátu byly opačného názoru. Setrvaly na zažitých vzorcích chování a o nových nechtěly slyšet. Dokonce se pokoušely hispanizovat celý dvůr, což samozřejmě Leopold I. těžce snášel a nedokázal pochopit důvody, které je k tomu vedly: „*So dann sehe, das Ich auch Ein Spanir werden muss ich.*“ List Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 28. října 1666. TAMTÉŽ, s. f. Srov. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* I, s. 33-35; W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 51-53; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* I, s. 89 a 377; K. T. von HEIGEL, *Neue Beiträge*, s. 128; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávist*, s. 67-73. Určitý podíl na tomto nelichotivém obrazu Španěla v myšlení Leopolda I. měl i Ferdinand z Ditrichštejna. Tento šlechtic ještě před příjezdem španělské infantky do Vídně poskytoval panovníkovi podrobné informace o charakterových rysech jednotlivých členů španělského dvora Markéry Terezy Španělské. Vladař je v dopisech zasílaných nejvyššímu hofmistrovi své první ženy komentoval a dále rozváděl. Když se Ferdinand z Ditrichštejna setkal 9. října 1666 v Tridentu s novým španělským vyslancem ve Vídni Balthasarem de la Cueva Enriquez de Mendoza, hrabětem de Castellar a markýzem de Malagon, „*habe under discurs gelegenheit gefunden, denselben von der Dona Lancerotte zufragen, und darauf vernomen, dasselbige von sonderbaren qualitäten aestimirt.*“ Psaní Ferdinanda z Ditrichštejna Leopoldovi I. z 9. října 1666. TAMTÉŽ, s. f. V podobných intencích se nejvyšší hofmistr Markéry Terezy Španělské vyjádřil i v dopise z 21. října 1666: „*Die Lanzerote aber ist eine geschaitte weib und meines bedunkhens ganz auf die weis, als es Eure Majestät verlangen khönnen, stehet auch Ihrer Majestät meine gnädigsten frauen sehr wol an und verlangt sich ganz auf die teutsch manier zuaccomodiren, dahero auf alle weis gueth, das mann sie nach der camerera mayor mit dem besten zimern zu Wienn versehen, und dieselbe in ansehung ihrer gueten qualitäten, eine desto bessere erzaigung verssühren mögte.*“ TAMTÉŽ, s. f. Na Ditrichštejnovo sdělení reagoval Leopold I. listem z 27. října 1666, v němž se pokusil analyzovat připravenost první dvorní dámy – markýzy Lanzarote – sloužit císařovně: „*Dise Lanterote ist die jenigen von welcher der marques de Grana euch ein solches lob geschriben hatt, ich fast disr regolacien nit capiren doch judiciren. Sie seyn ihne noch zu jung zu ein solchen dienst, weillen sie ist 39 Jahren aldt.*“ TAMTÉŽ, s. f. O tři dny později pak na její adresu opět poznamenal: „*... als Lanterote guette qualiteten sein, mir gar lieb zu verstehen gewesen, wie iede sie mir gewis wol lassen befohlen.*“ Dopis Leopolda I. Ferdinandovi z Dietrichsteina z 30. října 1666. TAMTÉŽ, s. f. Srov. W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 94; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávist*, s. 64-68.

¹⁸¹⁸ „*Ich besorge mich aber wol (wie servali schon zu uns gibt) sein werde hoch empfinden.*“ Dopis Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávist*, s. 59.

¹⁸¹⁹ Leopoldův list z 19. listopadu 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1990, kart. 501, s. f.

¹⁸²⁰ „*... was sie sonsten in einem und anderen für diligenties gebraucht und erindert haben und gleich wie mir nun solche Euer Liebden treue vorsorg und embsige sorgfältigkeit zu gnädigist angeneben gefallen geraichet ... Nachschliesung dises habe Ich Euer Liebds schreiben vom 20 dis empfangen und dessen inhalt in allem woll verstanden, approbiere auch alles, was sy in euern in den anderen gethan.*“ List Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. října 1666. TAMTÉŽ, s. f. Srov. také císařův dopis z 10. listopadu 1666: „*... undt gemacht mihr forderist zu hohen gefallen, daß die rais meiner geliebsten frauen gemahlin majestätt und liebden fruehes aufstehen sowoll. Als auch durch dero anderwertiges zuethuen so mächtig facilitiert wirdet, wie auch das Euer*

Po příjezdu Markéty Terezy Španělské do Vídně v prosinci 1666 se vzájemná výměna listů mezi Leopoldem I. a Ferdinandem z Ditrichštejna omezila pouze na záležitosti, které se projednávaly při zasedáních tajné rady. Tehdy se také zcela proměnil charakter a frekvence korespondence. Během cesty na Apeninský poloostrov zasílal Leopold I. knížeti z Ditrichštejna i několikastránková osobní a leckdy i důvěrná sdělení či úvahy. Ovšem v následujícím období se jednalo spíše o krátká sdělení, jež většinou nepřesahovala rozsah jedné stránky. V nich panovník komentoval zasedání politických grémií. Navíc mnohá sdělení lze jen s velkými obtížemi zařadit do kontextu událostí na panovnickém dvoře, neboť často pouze připomínkoval probírané záležitosti. Čas od času sice císař vyjádřil touhu osobně se setkat s nejvyšším hofmistrem své ženy,¹⁸²¹ ale soustavná řada vlastoručních dopisů z tohoto období vladaře se v pozůstalosti knížete z Ditrichštejna nepodařilo nalézt.¹⁸²² Je více než pravděpodobné, že se pravidelně potkávali při nejrůznějších slavnostních i všedních příležitostech. Ovšem o této skutečnosti se nedochovaly kromě zpráv o průběhu rokování tajné rady žádné záznamy.¹⁸²³ Přesto také z doby po roce 1666 lze nalézt několik časově ohraničených větších souborů psaní Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna. To platí především o roce 1673, kdy zemřela Markéta Tereza Španělská a císař se ve Štýrském Hradci oženil s Claudií Felicitas Tyrolskou.¹⁸²⁴ Podobnou zvýšenou frekvenci listů lze zaznamenat

Liebe darbey daß irige so treulich zuetragen.“ TAMTÉŽ, s. f. Srov. také psaní Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. listopadu 1666. TAMTÉŽ, s. f.

¹⁸²¹ V blíže nedatovaném listu ze září 1676 poprosil Leopold I. Ferdinanda z Ditrichštejna, zda by jej mohl navštívit a soukromě s ním pohovořit o nějaké blíže nespecifikované záležitosti. TAMTÉŽ, inv. č. 319, kart. 106, fol. 174.

¹⁸²² Mezi dopisy, které v tomto období adresoval Leopold I. Ferdinandovi z Ditrichštejna, jednoznačně převládají otázky probírané na zasedání tajné konference. Srov. například „*Das erste referat in negotio conferentiae apud dominum comitem de Nostiz*“ z 15. února 1675. TAMTÉŽ, fol. 11.

¹⁸²³ O účasti Ferdinanda z Ditrichštejna na zasedáních tajné rady a tajné konference za přítomnosti Leopolda I. v období 1666-1683 svědčí například list neznámého pisatele knížeti z Ditrichštejna z 20. října 1676, v němž komentoval účast Františka Oldřicha Kinského při rokování tajné konference 18. a 19. října 1676. TAMTÉŽ, inv. č. 91, kart. 27, s. f. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 169.

¹⁸²⁴ Z korespondence Leopolda I. i dalších urozenců vyplývá, že předčasná smrt Markéty Terezy Španělské dne 12. března 1673 císaře velmi bolestně zasáhla. Prý v žádném případě nechtěl slyšet o novém sňatku, ale na nátlak okolí, papeže či na doporučení samotné španělské královny se přece jen odhodlal ke druhé svatbě s Claudií Felicitas Tyrolskou. O tom dopis papežského nuncia ve Vídni ze 14. března 1673. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 192, fol. 135. Srov. také list Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 19. června 1673: „*Euch ist vorhin wol bekandt in behauen ohne standt mich die zeitliche almacht (durch den fichtschenslichen und gar zuefeurzeitigen tottfall mein heuchliebsten gemahlin) gesezt hatt. Obwoln nun das leid annoch so gros durch der winter also frueh ist, das ich noch endt wol einiger gedankhen zue einer specie sorglich haben können. So werde Ich doch vor allen schwangertreiben, absonderlich aber von Ihr Babstlichen Hayligkeit und meiner frau schwester der königin in Hispanien gar schadlich eur zu ernandt, also das ich endtlichen mich werde endtschliessen müessen ad secunda vota zue schreiben. Habe euch also hiemit genedigt befahlen wollen, euren obhabenden etlichst gemass zu den nechstens sagen mir eur schriftliches und klares guetachten ganz libere zue geben. Was von ein prinzessin ist zue meinen künfftigen gemahlin erwohlen sollen.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 56. O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 568-569; A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*, s. 374-375; TÝŽ (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 276; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 71-72.

i o tři roky později při úmrtí druhé ženy císaře a následných jednáních o novém sňatku s Eleonorou Magdalenou Falcko-Neuburskou. Právě Ferdinand z Ditrichštejna z moci svého úřadu připravoval pohřeb prvních dvou žen panovníka, aktivně se účastnil výběru budoucích manželek vladaře, jednal o jejich ruku a podílel se na organizaci svatebního veselí.¹⁸²⁵

Zásadní obrat ve vzájemné komunikaci mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a Leopoldem I. nastal v prosinci 1683, kdy panovník jmenoval tohoto urozence svým nejvyšším hofmistrem.¹⁸²⁶ Právě tehdy se opět rozproudil tok vzájemné korespondence. Císař rovněž přestal v písemném styku používat oslovení „*Lieber Fürst*“ či „*Lieber Dietrichstein*“ a začal knížete z Ditrichštejna označovat dvorským titulem „*Lieber oberst hoffemister*.“ Také se zásadním způsobem proměnila obsahová náplň jednotlivých listů. Leopold I. již neřešil osobní problémy, ale věnoval se spíše záležitostem vrcholné politiky. Hlavním tématem se stala především rokování tajné konference, jejímž prezidentem se Ferdinand z Ditrichštejna stal. Leopold I. se svým služebníkem pravidelně konzultoval program i personální obsazení jednání tohoto poradního orgánu císaře.¹⁸²⁷ Pokud se panovník neúčastnil zasedání, kníže

¹⁸²⁵ Srov. například MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 112, kart. 31, fol. 1-2. O vztahu Leopolda I. a Ferdinanda z Ditrichštejna v těchto situacích vypovídá zajímavý a emotivně laděný dopis císaře z 27. ledna 1676, z době krátce po úmrtí Claudie Felicitas Tyrolské. Z něj vystupuje vladař jako osoba zdrcená ztrátou milované ženy, která neváhala označit své duševní rozpoložení jako „*mein gegenwertige so betribte standt*.“ Přesto si uvědomoval své společenské postavení a odevzdaně přiznával, že bude nezbytně nutné se v co nejbližší době znovu oženit. O tom, aby vážně uvažoval nad novým sňatkem, mu prý doporučil prostřednictvím „*absonderlichen Breve*“ také papež. „*Und waillen billich ist, das ich mein privatam dolorem publico bene saevisiten [!] und nachseze*“, prosil Ferdinanda z Ditrichštejna o vyhotovení dobrozdání, „*was und ein prinzeßin ich zue meinen künftigen gemahlin erwöhlen solle und walldt hinten also libere, clare et individualiter für gedenlichen krafftten*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 319, kart. 106, fol. 137. Srov. také dopis Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 26. června 1676: „*Obwolen gegenwertigen mein so beträbte standt (in welchen mich die Götliche Almacht nach dero unerforschlichen willen gesetzt hatt) also beschaffen ist, das ich wol ehenden auff alles andern als auff eine neue vermählung gedenkhe, so werde ich doch zue vorderist von Ihren Babstlichen Hayligkeit durch ein absonderliches breve, so dann auch von allen anderen ohrdten besonders ermahnet und angetrieben ehstens und ohne aufschub diesen meinen vertreu standt zue verändern und weillen billich ist, das ich mein privathen selber bono publico sacrificire und nachseze, also habe ich mich endtschliesen müessen, abermal meiner standt zue verendern, befelche euch also hiemitt genedigst, bey meiner zurukhkunfft von unser lieben frauen Zell mir eur schriffliches guetachten zuekommen zue lassen, was ich von eine princesin zue meine kunftige gemahlin erwählen solle und wollet hierinn also libere, clare et individualiter eure gedanken eröffnen, wie eur schwer pflichten erfordern und ihr es Euch gar Gott und wird zue verandwordthen getrauet*.“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 83-84. Že se Ferdinand z Ditrichštejna skutečně aktivně podílel na jednání o ruku budoucí manželky Leopolda I. Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, vypovídají další listy z roku 1676, v nichž panovník komentoval průběh rokování. Srov. například dopis císaře z 13. října 1676, kde se zamyslel nad nedávným setkáním Ferdinanda z Ditrichštejna s otcem budoucí panovnice Filipem Vilémem Falcko-Neuburským. TAMTÉŽ, fol. 179. Srov. H. SCHMIDT, *Zur Vorgeschichte der Heirat*.

¹⁸²⁶ O tom zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ ze 14. prosince 1683. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319.

¹⁸²⁷ V listě z 19. září 1693 Leopold I. zaslal Ferdinandovi z Ditrichštejna přesný program příštího jednání tajné konference. Současně nejvyššímu hofmistrovi jmenovitě sdělil, které další dvorské hodnostáře a úředníky centrálních správních orgánů monarchie by měl k připravovanému rokování přizvat: „*Zu dieser conferenz könt ihr die 3. canzler, hoffkriegsrathspraesidenten und cardinalen ziehen und zu deliberirung der mittl auch dem graffen Jörgler und Nieder Österreichischen landmarschallen nehmen und leztlich mit eröffnung der ohn mich einlauffenden schreiben das ienige vornehmen, so iedesmahl observirt und ich euch befohlen habe, wann auch*

z Dietrichsteina mu zaslal závěrečné ustanovení. Vladař si dokument přečetl, „*per marginalia meine gedunkem beygesetzt*“ a poslal jej zpět nejvyššímu hofmistrovi.¹⁸²⁸ Leopold I. také nejvyššímu dvorskému úředníkovi často postupoval dopisy, které obdržel či hodlal vyexpedovat, a chtěl znát jeho vlastní názor na probíranou látku.¹⁸²⁹

V případě pobytu mimo Vídeň, zejména v letních rezidencích Habsburků, Leopold I. v listech zasílaných Ferdinandovi z Ditrichštejna podrobně analyzoval svůj cestovní itinerář či denní program,¹⁸³⁰ případně naznačil, jaké počasí v místě pobytu panovalo.¹⁸³¹ Stranou pozornosti neponechal císař ani svoji oblíbenou zábavu – lov.¹⁸³² Jestliže se Leopold I. zdržoval mimo metropoli habsburského soustátí, takřka denně mu zasílal Ferdinand z Ditrichštejna podrobné „*Diarium, was sonst geschehen*.“¹⁸³³ V něm shrnul, co všechno se událo ve Vídni. Zvláštní důraz kladl na zasedání tajné konference a naznačil svému vladaři, co všechno bylo projednáno. Současně neopomněl zdůraznit významné společenské události či zdravotní stav dalších členů císařské rodiny.¹⁸³⁴ Ovšem Ferdinandovi z Ditrichštejna

ein und anders sach von Kolona zu deliberirten verlangt werden solle, so wird ihr selbiges thuen und so dan mit die 3. canzelere undt einen oder anderen der 2. praesidenten darzu nehmen ...“ TAMTÉŽ, inv. č. 85, kart. 26, fol. 18-19, 20-21 a 22-23.

¹⁸²⁸ Dopis Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 16. května 1684. TAMTÉŽ, inv. č. 321, kart. 107, fol. 187-188. Srov. také psaní císaře z 21. června 1684: „*Habe gerne vernomben, das mein schreiben vom 17. angelanget, auch was in dessen ausgearbeitet werden und hin und hero eingeloffen. Was ich befunden, habe ich ad marginem des diary gesetzt*.“ TAMTÉŽ.

¹⁸²⁹ Srov. také list Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. června 1684. TAMTÉŽ, inv. č. 321, kart. 107, fol. 218-219. O tom také dopis císaře z 15. května 1684. TAMTÉŽ, fol. 199. Dne 18. dubna 1687 Ferdinand z Ditrichštejna vyhotovil dobrozdání na nedochovaný dopis Leopolda I., v němž vladař svého nejvyššího hofmistra požádal, aby mu sdělil, který urozenec by se nejlépe hodil na uprázdňené místo místodržícího v Dolních Rakousích. Ferdinand z Ditrichštejna napsal, že jej „*aus villen unterschitlichen nahmen*“ nenapadl „*alsdan keinen bässeren als den g. Jörger*.“ Koncept dopisu se nachází TAMTÉŽ, inv. č. 325, kart. 111, fol. 242. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 204.

¹⁸³⁰ Když Leopold I. plánoval 12. května 1684 cestu do Ischelu, rozhodl se následující den zůstat v Kammeru a až „*übermorgen auf Ischel zu gehen, erchtag auf St. Wolfgang, mitwoch auf Gemünden und weihn das gembsiagem am Traun. Sie ist, so käme es unter wegges auf Gemünden selbiges iagen, pfinstag komen wir zuruk auf Laubach und freytag, wils Gott, auf Lintz*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 321, kart. 107, s. f.

¹⁸³¹ O tom například list Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. června 1684, který sepsal v Ischelu: „*Sonabend es die gantze nacht geregnet, so ist darauf gar schönes wetter gewest, wie auch heut*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 321, kart. 107, s. f. Srov. také dopis císaře z 21. června 1684: „*Übrigens haben wir der zeit guth wetter und guthen spass gehabt*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 321, kart. 107, s. f.

¹⁸³² O tom psaní Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. června 1684, v němž vyjádřil naději, že bude „*bey dem gambsiagen guth lust zu haben*.“ TAMTÉŽ. Srov. také dopis císaře z 12. května 1684. TAMTÉŽ.

¹⁸³³ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Leopoldu I. z 16. června 1684. TAMTÉŽ, fol. 175.

¹⁸³⁴ O tom například koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Leopoldu I. z 12. května 1684: „*Was seid Eure Mayestät abreist bis heith abente verrichtet werden, zeuget die beylag undt also die 2. schreiben, welche Eure Mayestät durch deme gnädige zeillen vom 11. dis mir beygeschlossen, auch uberlegt worden, ... nach der konferenz nach 7 uhr hab ich dem herrn herzog gesucht, so umb 2 uhr ankomen und bey Ihr Mayestät der kayserin Eleonora angetroffen, so gleich von spidlen auffgestanden undt ich demselben von allen noch nicht gegeben, verlangt ein conferenz und mich gefragt, wer dabey sein künnte, welchen ich es anhaimb gestelt. Auf sein weithere instanz aber vermeinetten, das es der herr marggraff und herr bischoff, böhmischer und österreichischer canzler und praesident und general comissari neben meiner persohn sein köntten. Erwollen ist aber noch morgen arbeith lassen, damit wir ihme, absonderlich wegen die cassa bessere nachricht geben könen, so er ihre auch gestalten lasse undt wirdt zu erwartten sein, ob er morgen nachmittag, oder übermorgen ist zu ihr komen wirdt lassen. Die beede prinzen von Neuburg sein umb mittag zeith schon hier gewesen, welche ich*

nepříslušela pouze povinnost organizovat přípravu a průběh zasedání tajné konference. Díky úřadu nejvyššího hofmistra se podílel také na pořádání nejrůznějších slavnostních tabulí, divadelních představení, operních produkcí a komedií.¹⁸³⁵

Také v období po roce 1683 panovník chválil Ferdinanda z Ditrichštejna za jeho píli, s níž spravoval úřad nejvyššího hofmistra a řídil zasedání tajné konference.¹⁸³⁶ Ačkoliv si nikdo nedovolil zpochybňovat místo knížete na vrcholu hierarchie císařského dvora, přece jen se čas od času vyskytly konfliktní případy, v nichž bylo ohroženo postavení tohoto šlechtice. V dopise ze 4. září 1694 si Ferdinand z Ditrichštejna postěžoval, že některé osoby neprokazovaly důvěrníkovi Leopolda I. dostatečnou úctu; hnány „*unfundiertem ambitionen*“ se snažily podrýt autoritu urozence. Proto prosil vladaře, aby zakročil v jeho prospěch a sjednal okamžitou nápravu. Pokud by se tak prý nestalo, dával kníže z Ditrichštejna v sázku svoji společenskou vážnost a „*respect*.“¹⁸³⁷ Zdá se, že Leopold I. si zřetelně uvědomoval nebezpečí, které hrozilo nejvyššímu hofmistrovi. Vždyť před sedmi roky řešil podobný problém, kdy se někteří blíže nejmenovaní členové tajné konference snažili napadnout

besucht, undt unmastigebig an die handt geben. Zu Ihr Mayestät der Kayserin Eleonora undt dem herrn herzog undt werkh undt vorbey reithen zu herrn marggraffen von Baaden zugehen, ob das lezte geschehen, hat ich keine nachricht. Ihr Mayestät die Kayserin hat sie wollen beym nacht essen behalten, sie haben sich aber entschuldiget undt sein nach eingemommenen nachtmahl ein stahenbergischen haus umb 8 uhr auff die post werkh gefahren. ... Pater Hipolito war gestern aller nath, die er selbst nicht vermeinth hat, heith auszugehen, hat sich aber heitt auff mittag gewesen, hatt ein willes nach deme er den herzog besucht wirdt haben, in ein kloster seines ordens auff 3 oder 4 mal zu verreisen. Pater Marco ist zu Passau abgestrigen undt will alhier im kloster loigieren. Die junge herrschafft ist gottlob wohl auff.“ TAMTÉŽ, fol. 179.

¹⁸³⁵ Dne 29. června 1695 zaujalo Leopolda I. plánované operní představení, které se mělo uskutečnit již následující dopoledne – 30. června 1695. Ovšem císař se dozvěděl, že „*eine der besten persohn in der opera hat also von der stim kommen*.“ Z toho důvodu se mu zdálo nemožné, aby se připravovaná produkce uskutečnila v řádném termínu. Proto nařídil Ferdinandovi z Ditrichštejna přesunout operu „*bis sonntag oder montag*.“ Protože již byli pozváni někteří hosté, měl nejvyšší hofmistr oznámit nejvyššímu štolmistrovi Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu, aby o této změně informoval tyto osoby, zejména jednoho z blíže nejmenovaných kurfiřtů Římsko-německé říše, jenž právě pobýval ve Vídni. TAMTÉŽ, inv. č. 85, kart. 26, fol. 43 a 46. Že Ferdinand z Ditrichštejna postupoval přesně podle instrukcí Leopolda I., svědčí koncept dopisu knížete z 29. června 1695. TAMTÉŽ, fol. 44.

¹⁸³⁶ O tom například list císaře z 13. května 1684: „*Euer gestriges schreiben habe ich disen abend durch den prencipe Montecucoli empfangen undt daraus mit gnädigsten volgefallen, euren eüffer undt fleis zu meinen diensten gesehen*.“ TAMTÉŽ, inv. č. 321, kart. 107, s. f. Srov. také psaní Leopolda I. Ferdinandovi z Ditrichštejna z 14. května 1684: „*Habe doch daraus [z dopisu] euren fleiss in ein und andern ersehen, wollet also continuiren, und ein und anders ad effectum bringen*.“ TAMTÉŽ, s. f. O velké důvěře ve schopnosti Ferdinanda z Ditrichštejna, kdy se Leopold I. nebál seznámit jej s tajnými informacemi, svědčí také dopis císaře Františku Oldřichu Kinskému z 21. listopadu 1685: „*Also habe ich dem fürsten von Dittrichstein, meinem obristen hofmeister befohlen, solche wichtige materi mit einigen rätthen in geheimb zu deliberiren, unter welchen Ihr auch seyt*.“ HHStA, Grosse Korrespondenz, kart. 63/2, svazek dopisů 1683-1691, fol. 88.

¹⁸³⁷ „*... und ich bleibe von allem, so gar was meinem officio zustehet praeteriret, wordurch alle consideration bey denen frembden, und der respect so gar bey denen subordinirten dem obrist hoffmeister entgehet und ich in stand gesezt werde, Euren Kayserlichen Majestätt in wichtigeren sachen nicht recht dienen werde können, kom also officiis halber zu diesen praejudicien mit mehr stillschweigen und könnte ich meinen subordinirten billich verbieten viel sachen nit zu thun, welche ihnen von mir nit immediate befohlen werden, ich unterlaste es aber aus respect, weillen confusionem hieraus erfolgen wurden, ich thue gern mit anderen concurriren, das man aber functiones publicas privativè mit meiner praeterition austellet, ist eine unfundirte ambition und vor diesem niemahl praeterirt worden*.“ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Leopoldu I. ze 4. září 1694. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 85, kart. 26, fol. 24-25.

předsednictví Ferdinanda z Ditrichštejna v poradním orgánu panovníka. Tehdy se vladař nekompromisně postavil za svého služebníka a nedopustil žádné další výpady proti němu.¹⁸³⁸ Císař si velice vážil práce nejvyššího hofmistra a uvědomoval si jeho nepostradatelnost v řešení závažných politických otázek.¹⁸³⁹ Na to, zda i rok 1694 dal za pravdu Ferdinandovi z Ditrichštejna, prameny nedávají žádnou odpověď. Je však nanejvýš pravděpodobné, že ano, neboť Leopold I. se stavěl proti jakýmkoliv podnětům, jež by narušovaly ceremoniálem stanovené závazné vzorce chování.¹⁸⁴⁰

Ještě v průběhu jednání o ruku třetí manželky Leopolda I. Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské navázal Ferdinand z Ditrichštejna bližší známost s jejím otcem Filipem Vilémem, která od roku 1674 přerostla v bohatou vzájemnou korespondenci.¹⁸⁴¹ Zprávy putovaly oběma směry i několikrát týdně. Pokud náhodou nemoc oslabila a připoutala Filipa Viléma Falcko-Neuburského na lůžko, že nemohl vlastoručně napsat Ferdinandovi z Ditrichštejna ani řádku, jakmile se uzdravil, se prostřednictvím zvláštního listu omlouval za přerušení pravidelného toku informací.¹⁸⁴² Mezi stárnoucími urozenci se v průběhu téměř dvacetiletého pravidelného styku postupně vyvinulo blízké pouto, jež se časem přeměnilo v pevné přátelství. Důkazem toho jsou osobní záležitosti kurfiřta, jež otevřeně s knížetem probíral a chtěl znát mínění knížete z Ditrichštejna, či samotné oslovení. Své listy často začínal slovním spojením „*Hochgeborner Fürst, freundlich geliebter Oheim.*“¹⁸⁴³ Jako ocenění vzájemné důvěry mohou sloužit i drobné dárky, jež si čas od času vyměňovali.¹⁸⁴⁴

¹⁸³⁸ „... ist mir leid, daß ein oder anderer rath nicht in terminis bleibet, so wohl auch nit mein intention ist, indeme ich allweg will, daß in denen conferenzen die bishörige ordnung und der gebührende respect dem directori gehalten wird.“ TAMTÉŽ, inv. č. 325, kart. 111, fol. 402. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 182.

¹⁸³⁹ Srov. výše.

¹⁸⁴⁰ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 138.

¹⁸⁴¹ A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 362-369; H. SCHMIDT, *Zur Vorgeschichte der Heirat*, s. 312, 316-317, 324. Část vzájemné korespondence vydal a okomentoval A. RILLE (ed.), *Aus dem Briefwechsel des Kurfürsten Philipp Wilhelm von der Pfalz*. K osobě kurfiřta Filipa Viléma Falcko-Neuburského více Hans SCHMIDT, *Philipp Wilhelm von Pfalz-Neuburg (1615 bis 1690) als Gestalt der deutschen und europäischen Politik des 17. Jahrhunderts I-II*, Düsseldorf 1973.

¹⁸⁴² „Die ... Schreiben sind mir ... wohl geliefert worden, habe aber solche wegen meiner zu dato noch anhaftenden Schwachheit und Mattigkeit nicht allemal, wie gerne ich auch gewollt, antworten können.“ List Filipa Viléma Falcko-Neuburského Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. února 1689. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 710, kart. 230, s. f. A. RILLE (ed.), *Aus dem Briefwechsel*, s. 247.

¹⁸⁴³ Srov. kurfiřtův dopis z 8. března 1689. TAMTÉŽ, s. 240.

¹⁸⁴⁴ „Übrigens sage ich Euer Liebden ganz freundlich dank vor das mir zugelegte ... fässlein Tokayer wein. Es kommen mir dergleichen fremde und rare weine zur bessern bewirtung meiner fremden Gäste dermalen wohl zu statten.“ Psní Filipa Viléma Falcko-Neuburského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 6. května 1687. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 710, kart. 230, s. f.

Oboustranně výhodná korespondence končí rokem 1690, kdy kurfiřt přesídlil z Falce k císařskému dvoru do Vídně, kde 2. září 1690 zemřel.¹⁸⁴⁵

Nejdůležitější místo v korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna a Filipa Viléma Falcko-Neuburského zaujímal samotná císařovna, k jejímž důvěrníkům kníže z Ditrichštejna patřil. Právě on, jako osoba nejpovolanější, zprostředkoval kurfiřtovi podrobné zprávy o zdravotním stavu, náladách a rozpoložení milované dcery.¹⁸⁴⁶ Pravidelně zpravoval svého komunikanta o každodenním dění u císařského dvora, dvorských slavnostech a zábavách, návštěvách zahraničních poselstev a dění ve východní části habsburské monarchie.¹⁸⁴⁷ Díky detailním informacím, které Ferdinand z Ditrichštejna kurfiřtovi zasílal, dokázal Filip Vilém Falcko-Neuburský s překvapivou přesností odhadnout vývoj situace na císařském dvoře a vystihnout pravé úmysly jednotlivých osob.¹⁸⁴⁸ Ovšem obsahová náplň dopisů otce Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské neodráží pouze zájmy kurfiřta o rodinné a společenské záležitosti, ale dokumentuje jeho široký rozhled po mezinárodní politice. V osmdesátých letech 17. století pečlivě sledoval boje v Uhrách,¹⁸⁴⁹ průběh tureckého tažení na Vídeň roku 1683 a jednání s říšskými knížaty a polským králem o vojenskou pomoc. Zřetelně si uvědomoval, jaké nebezpečí by pro západní křesťanský svět znamenalo dobytí metropole podunajské monarchie.¹⁸⁵⁰ Proto na počátku října 1683 s povděkem přivítal zprávu

¹⁸⁴⁵ Ze vzájemných listů také vyplývá, že s kurfiřtem neudržel kontakt pouze Ferdinand z Ditrichštejna, ale i další vysoce postavení hodnostáři či duchovní z prostředí císařského dvora ve Vídni – Hannibal Gonzaga, Jan Pavel Hoher, Jan Maxmilián z Lamberku, Václav Eusebius z Lobkovic, Marco d'Aviano, Hippolito da Pergine či Emmerich Sinelli, včetně Leopolda I., který jej osobně zpravoval o zvláště důležitých událostech, zejména rodinného charakteru. A. RILLE (ed.), *Aus dem Briefwechsel*, s. 198-199. Srov. také Anna CORETH, *Unbekannte Briefe P. Marco d'Aviano an P. Gabriel Pontifesser aus Klausen (1690-1697)*, MÖStA 9, 1956, s. 23-47; TÁŽ, *Fra Hippolito da Pergine*, s. 75, 81-83, 92-95; H. SCHMIDT, *Zur Vorgeschichte der Heirat*.

¹⁸⁴⁶ „Die Rekreation, welche Ihre kaiserliche Mayestät auf einem Saujagen gehabt, ist mir selbst lieb, weil alles, was Ihre kaiserliche Mayestät ergötzt und Ihr bei deren stets fortwährend höchsten Regierunge Travaglien einige Erfrischung bringt, mir selbst zur höchsten Vergnügung gereicht.“ Dopis Filipa Viléma Falcko-Neuburského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 15. prosince 1684. A. RILLE (ed.), *Aus dem Briefwechsel*, s. 247. Srov. také kurfiřtův dopis z 27. srpna 1683. TAMTÉŽ, s. 203.

¹⁸⁴⁷ Tyto události komentoval Filip Vilém Falcko-Neuburský téměř v každém dopise, který adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna.

¹⁸⁴⁸ V červnu 1684 zaujal pozornost Filipa Viléma Falcko-Neuburského kníže Ferdinand ze Schwarzenberku, jenž půjčil panovníkovi závratnou sumu peněz. Filip Vilém Falcko-Neuburský se však nedal oklamat zájmem dvořana o blaho monarchie, ale prorocky předpovídal, že Ferdinand ze Schwarzenberku tímto činem posílil svůj nárok na zisk místa nejvyššího hofmistra císařovny. To také skutečně získal o osm let později. Srov. dopis Filipa Viléma Falcko-Neuburského z 9. června 1684. TAMTÉŽ, s. 213. K aspiracím Ferdinanda ze Schwarzenberku na místo nejvyššího hofmistra císařovny také J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 314; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 107-108.

¹⁸⁴⁹ Ferdinand z Ditrichštejna patřil po roce 1683 z pozice nejvyššího hofmistra císaře k dobrým znalcům složité situace v Uhrách, předsedal tajné konferenci a měl možnost pravidelně přicházet do styku s tajnými zprávami. O některé z nich se neváhal podělit s Filipem Vilémem Falcko-Neuburským.

¹⁸⁵⁰ Jako nejlepší možné východisko z hrozícího nebezpečí viděl uzavření aliance s polským králem Janem Sobieským, jehož morální a osobní kvality vysoce vyzdvihoval: „Im übrigen hoffe ich, der König von Polen werde seiner erzeigenden Generosität und heroischen Konduite nach den Erbfeind noch weiters tapfer verfolgen und auch von selbiger Beute I. k. M. merkwürdige Zeichen nach und nach überschicken.“ Dopis Filipa Viléma Falcko-Neuburského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. října 1683. A. RILLE (ed.), *Aus dem Briefwechsel*, s. 204.

o drtivém vítězství spojeneckých vojsk a tureckém ústupu.¹⁸⁵¹ I nadále však nepřestával sledovat postup a úspěchy císařské armády v Uhrách až do dobytí Kaniže v roce 1690.¹⁸⁵²

I když se v osmdesátých letech 17. věku upírala značná pozornost Filipa Viléma Falcko-Neuburského k uherskému bojišti, ze svého zřetele nepustil ani politiku Ludvíka XIV. vůči některým německým knížectvím.¹⁸⁵³ S rozhořčením pozoroval růst mocenských ambicí Francie, obléhání Štrasburku a vpád francouzských vojsk do Porýní roku 1688. Submisivně vylíčil přepadení svého sídelního města Heidelberku, bombardování tamního zámku a vyplenění vlastní metropole francouzskými vojáky na přelomu února a března 1689.¹⁸⁵⁴ Na adresu Francouzů nešetřil ostrými výpady. Přirovnával je k divokým Turkům, neboť svým krvelačným běsněním se nechovali jako křesťané, ale jako „*dieser okzidentalische und recht barbarische feind.*“¹⁸⁵⁵

Korespondence vedená s Leopoldem I. a s jeho tchánem Filipem Vilémem Falcko-Neuburským v sobě nesla symbolické poselství, jež bylo určeno okolí Ferdinanda z Ditrichštejna i dalším generacím.¹⁸⁵⁶ Možnost přímo komunikovat s panovníkem či příslušníkem vládnoucího rodu a bez vědomí třetí osoby mu sdělovat vlastní stanoviska jej vyzdvihovala nad ostatní urozence a sloužila jako indikátor společenského postavení velmože.¹⁸⁵⁷ Právě vzájemné listy Leopolda I. a Ferdinandem z Ditrichštejna odráží zájem panovníka o užší komunikaci se svým poddaným.¹⁸⁵⁸ V očích vladaře i falckraběte

Srov. Winfried SCHULZE, *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äusseren Bedrohung*, München 1978.

¹⁸⁵¹ „Pater Marcus d'Aviano bedauert billich und ist auch wohl zu beklagen, daß die augenscheinlich von Himmel herab verliehene Viktorie nicht also prosequiert worden, wie doch gar wohl ohne Diffikultäten hätte geschehen können. Die Saison der Kampagne eilt fast zu Ende, ob und was man noch vernehmen werde, erwarte ich mit großen Verlangen.“ List Filipa Viléma Falcko-Neuburského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. října 1683. A. RILLE (ed.), *Aus dem Briefwechsel*, s. 205.

¹⁸⁵² Zprávy, které Ferdinand z Ditrichštejna podával Filipu Vilémovi Falcko-Neuburskému o bojích v Uhrách, označoval v roce 1688 jako „*Kontinuation des diarii von Belgrad.*“ Srov. dopis Ferdinanda z Ditrichštejna Filipu Vilémovi Falcko-Neuburskému z 26 srpna 1688. TAMTÉŽ, s. 233.

¹⁸⁵³ V dopise z 23. října 1681 vyjádřil Filip Vilém Falcko-Neuburský zcela otevřeně obavy z mocenských ambicí Francie a odsoudil politiku pochlebování, jímž se diplomaté Ludvíka XIV. snažili vlichotit do přízně některých kurfiřtů či knížat a ubezpečit je o mírumilovných snahách Francie. V letech 1687-1688 například ostře odsoudil uzavření aliance mezi Francií a Brunšvicem. V téže době se také živě zajímal o volbu nového kolínského arcibiskupa, neboť jedním z kandidátů byl Josef Klemens, oddaný stoupenec politiky Ludvíka XIV. TAMTÉŽ, s. 235-238.

¹⁸⁵⁴ Dopis Filipa Viléma Falcko-Neuburského Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 2. března 1689. TAMTÉŽ, s. 241-242.

¹⁸⁵⁵ Srov. dopisy Filipa Viléma Falcko-Neuburského Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. února, 22. a 29. března 1689. TAMTÉŽ, s. 242-243. K obrazu Turka v českých zemích více Tomáš RATAJ, *Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury*, FHB 17, 1994, s. 59-83; TÝŽ, *České země ve stínu pülměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.

¹⁸⁵⁶ P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 51 a 58; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 65-66.

¹⁸⁵⁷ P. MAŤA – S. SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen*, s. 841. Srov. Beda DUDÍK (ed.), *Correspondenz Kaisers Ferdinand II. und seiner erlauchten Familie mit P. Martinus Becanus und P. Wilhelm Lamormain, kaiserlichen Beichtvätern S. J.*, AÖG 80, 1894, s. 219-350.

¹⁸⁵⁸ P. MAŤA, *Poslední Slavata*, s. 248.

představoval kníže z Ditrichštejna bohatou studnici vědomostí, neboť prostřednictvím vlastní informační sítě získával zprávy téměř ze všech koutů Evropy a oběma suverénům předkládal po základní selekci výběr toho nejdůležitějšího.¹⁸⁵⁹ Protože jednotlivé komunikační kanály zasahovaly takřka do všech částí podunajské monarchie, získal panovník účinný nástroj při prosazování vlastní politiky v konkrétních zemích mnohonárodnostního habsburského soustátí. Také Ferdinand z Ditrichštejna těžil z navázaného spojení. Optikou jeho pohledu šlo o účinný nástroj, kterým Leopold I. i Filip Vilém Falcko-Neuburský jasně dávali najevo ostatním urozcům svoji zvláštní náklonnost vůči korespondentovi.¹⁸⁶⁰ Kníže z Ditrichštejna si zřetelně uvědomoval, jak účinnou zbraň získal v boji proti případným politickým konkurentům. Prostřednictvím svých dopisů mohl ovlivňovat myšlenkové pochody a mnohá rozhodnutí panovníka. Tímto způsobem nepřímou získal podíl na výkonu moci, neboť informace, kterou zprostředkoval Leopoldu I. či Filipu Vilémovi Falcko-Neuburskému, do jisté míry ovlivnila jejich nazírání na konkrétní záležitost. Raně novověká společnost císařského dvora dobře věděla, s jakými osobami vladař udržoval písemný styk. Ty se pak snažila získat na svoji stranu.¹⁸⁶¹

VI.11 Ferdinand z Ditrichštejna a písemná komunikace

Od poloviny 17. století se ustálila jakási standardizovaná šlechtická kariéra, pro kterou byly nezbytné určité formální a mentální předpoklady. Bez nich by k císařskému dvoru ve Vídni nedokázal proniknout žádný jedinec. K jejím nedílným součástem patřilo i vytvoření si dostatečně kvalitní komunikační sítě.¹⁸⁶² Ta se pak dále rozvíjela a proměňovala v závislosti na významu svěřeného úřadu. V průběhu více než čtyřicetileté veřejné činnosti v moravské zemské správě a u císařského dvora Ferdinand z Ditrichštejna napsal a obdržel desítky tisíc dopisů. Mezi korespondenty knížete z Ditrichštejna je možné nalézt jedince s mnoha společenskými kontakty. To samo o sobě činilo z tohoto uroence ideálního komunikačního partnera, neboť si udržoval těsné vazby s dalšími osobami, které působily v různých sférách veřejné činnosti. U Ferdinanda z Ditrichštejna se sbíhaly nejrůznější komunikační kanály. Ten následně třídil získané informace, vyhodnocoval a dále rozšiřoval. Životní obzor šlechtice nesvazovaly pouze hranice habsburského soustátí či Římsko-německé

¹⁸⁵⁹ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 375.

¹⁸⁶⁰ S. ŘEŘICHOVÁ, *Franziska von Meggau*, s. 371, 379-381; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 420-421.

¹⁸⁶¹ Srov. výše.

¹⁸⁶² W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 140; P. MAREK, *Klientelní strategie*.

říše, ale jeho informační kanály sahaly do mnoha evropských kulturních, obchodních a především politických center.¹⁸⁶³ Podrobná analýza korespondence jednotlivých odesílatelů vypovídá o tom, do jaké míry byl mocensky atraktivní pro ostatní (ne)urozence, aby s ním navázali písemný kontakt. Právě na kariérním vzestupu šlechtice je možné zřetelně sledovat postupný nárůst a proměnu obsahové náplně přijímaných i odesílaných listů. Ono zvětšení objemu písemností úměrně souviselo s pevným zakotvením mladého knížete ve struktuře císařského dvora a jeho činností v nejvyšších dvorských úřadech. Epistolografie symbolizovala v očích Ferdinanda z Ditrichštejna účinný nástroj, jímž mohl alespoň částečně ovlivňovat politické dění v mnohonárodnostním habsburském státě i za hranicemi podunajské monarchie.¹⁸⁶⁴ Mnohá psaní adresovaná Ferdinandovi z Ditrichštejna reflektují evropské politické dění druhé poloviny 17. století. Ne nadarmo byl tento urozenec svými současníky považován za nejlépe informovanou osobu na vídeňském dvoře.¹⁸⁶⁵

Na základě významných životních momentů Ferdinanda z Ditrichštejna je možné rozdělit jeho korespondenci do čtyř vývojových etap. První představuje rané mládí, kdy společně se svým bratrem Maxmiliánem III. z Ditrichštejna absolvoval v letech 1649-1652 vzdělávací cestu po západní Evropě. Tento krátký časový úsek končí jmenováním urozence do úřadu nejvyššího komorníka Markrabství moravského roku 1655. Ve zmiňovaném období udržoval písemný styk výhradně s rodinnými příslušníky a příbuznými. S nástupem do moravské zemské vlády se viditelně proměnila obsahová náplň dopisů a nebývale se rozšířil okruh adresátů. Zatímco dříve mladý kníže probíral spíše záležitosti soukromého charakteru, jako vlivný zemský úředník musel navíc udržovat pravidelný písemný styk s dalšími zemskými hodnostáři a projednávat otázky, které se týkaly různých politických jednání. Právě z těchto dopisů vysvítá, že si Ferdinand z Ditrichštejna počínal jako ostřílený úředník, jenž se nebál vyvolat četné spory s dalšími vrcholnými představiteli země. Ačkoliv kníže z Ditrichštejna začal teprve v tomto období systematictěji rozvíjet vlastní zpravodajskou činnost, není možné onen časový úsek opomenout, neboť právě tehdy položil pevné základy pro budoucí rozsáhlou komunikační síť. Je na první pohled zřejmé, že se při výměně informací neomezoval pouze na hranice Moravy, ale navázal spojení s dalšími urozenci, kteří

¹⁸⁶³ I. FOSI, *Rituali della parola*, s. 337-338; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 227-228.

¹⁸⁶⁴ S. KETTERING, *Patrons, Brokers and Clients*, s. 206 a 237; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 569-570.

¹⁸⁶⁵ M. NIETO Y NUÑEZ (ed.), *Diario del conde de Pötting II*, s. 96, pozn. 125; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 298.

dlouhodobě působili v politickém systému jednotlivých zemí monarchie, především v těch, v nichž Ditrichštejnové vlastnili nějaký pozemkový majetek.¹⁸⁶⁶

Ovšem pro plánovaný průnik k císařskému dvoru neměla pravidelná korespondence s urozenci, kteří působili v zemské správě jednotlivých zemí podunajské monarchie, mezi něž Lev Vilém z Kounic, Gabriel Serényi či Fridrich III. z Oppersdorfu bezesporu patřili, přílišný význam.¹⁸⁶⁷ Pro budoucí úspěšnou kariéru bylo nezbytně nutné udržet si přesný obraz o rozvržení politických sil na císařském dvoře. Současně si musel mít vynikající přehled o každodenním životě společnosti metropole habsburského soustátí.¹⁸⁶⁸ Proto mnohem důležitější zpravodajskou úlohu hráli v korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna vybraní urozenci z Království českého, z Dolních a Horních Rakous. Mnozí z nich patřili k úředníkům české či rakouské dvorské kanceláře a dolnorakouské zemské vlády. Protože jejich členové dlouhodobě pobývali ve Vídni, zasílali knížeti podrobné zprávy o životě hlavního města podunajské monarchie. Mezi takové zpravodaje je možné zařadit hraběte Horáce Bucelleniho z Reichenberku a jeho syna Julia Fridricha, Jana Hertvíka z Nostic či Františka Oldřicha Kinského.¹⁸⁶⁹

V průběhu více než desetileté služby v moravských stavovských orgánech navázal užší kontakt s vlivnými osobami u císařského dvora – Janem Weikardem z Auersperku, Janem Ferdinandem Portiou, Václavem Eusebiem z Lobkovic, Hannibalem Gonzagou, Janem Adolfem ze Schwarzenberku, které nezanedbatelným způsobem mladému Ditrichštejnovi pomohly v jeho strmém kariérním vzestupu.¹⁸⁷⁰ Mnohem důležitější roli však v cestě k vídeňskému dvoru sehráli příbuzní knížete – Gundakar z Ditrichštejna, Jan Maxmilián z Lamberku, Bernard Ignác z Martinic, František Eusebius z Pöttingu, jež soudobí pozorovatelé považovali za příslušníky „ditrichštejnské“ strany.¹⁸⁷¹ Ta se postupně

¹⁸⁶⁶ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 270-278. K tomu obecně Zdeněk VYBÍRAL, *Odras postoje moravského zemského hejmana ke stavovskému odboji roku 1547 v českých pramenech*, in: Petr Vorel (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice-Praha 1999, s. 167-184, zde s. 172-178; TÝŽ, *Politická komunikace*, s. 262-265.

¹⁸⁶⁷ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 140.

¹⁸⁶⁸ S. SIENELL, *Die Wiener Hofstaate*, s. 90.

¹⁸⁶⁹ Zároveň je možné mezi těmito korespondenty Ferdinanda z Ditrichštejna nalézt osoby, které v šedesátých až devadesátých letech 17. století patřily ke stálým členům tajné konference – poradního orgánu císaře, zastávaly nejvyšší dvorské úřady, nebo působili v čele centrálních správních orgánů monarchie. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die Österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 275-288; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*; J. BÉRENGER, *La Conférence secrète*; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*.

¹⁸⁷⁰ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 138; P. MAREK, *Klientelní strategie*, s. 59-60.

¹⁸⁷¹ Právě svrchu zmiňovaní příbuzní umožnili Ferdinandovi z Ditrichštejna poznat dosud „neznámé“ prostředí a orientovat se ve spleti vzájemných sociálních vztahů. Díky jejich vlivu a pomoci mohl opustit zemskou politiku a zamířit do centra podunajské monarchie, na „čestnější místo.“ Ovšem i on a další příbuzní vylákali z této skutečnosti, neboť tím, že získali vlastní osobu v bezprostřední blízkosti panovnice, která mohla účinně

zformovala v prostředí císařského dvora v první polovině šedesátých let 17. století. Díky těmto vazbám symbolizoval v očích mnohých urozenců zemí Koruny české či rakouských zemí vlivného makléře (brokera), na něhož se mohli bez obav obracet v případě, když potřebovali mocného přímluvce u vídeňského dvora. Ferdinand z Ditrichštejna následně jejich žádost s vlastní prosbou o podporu podstoupil některému ze svých příbuzných nebo známých.¹⁸⁷² Na druhou stranu i on zosobňoval v myšlení dvořanů vítaného komunikanta, neboť jako přední zemský úředník mohl účinně hájit a prosazovat zájmy těchto osob v Markrabství moravském.¹⁸⁷³

Za další mezní bod v písemné komunikaci Ferdinanda z Ditrichštejna lze považovat rok 1666, když ho Leopold I. jmenoval nejvyšším hofmistrem své první manželky Markéty Terezy Španělské. Nejdůležitější roli v informačním systému o dění v podunajské monarchii i nadále hráli urozenci, kteří dlouhodobě působili v politickém systému stavovských orgánů jednotlivých zemí monarchie. Ovšem právě pevné zakotvení knížete u císařského dvora přispělo k nebyvale širokému rozvoji a rozšíření komunikační sítě o další osoby. Kariéernímu postupu do vyšších pater dvorské společnosti neodpovídal pouze kvantitativní nárůst došlých listů, ale především zvyšující se míra urozenosti osob, s nimiž vedl korespondenci. V očích raně novověké společnosti se zřetelně zvýšila jeho atraktivita a stal se žádaným komunikačním partnerem, neboť najednou patřil k nejmocnějším osobám v bezprostřední blízkosti panovnické rodiny. Před většinou šlechticů se tak otevřel nový kanál k účinnému prosazování vlastních mocenských cílů.¹⁸⁷⁴ K zintenzivnění zájmu o osobu Ferdinanda z Ditrichštejna přispěl i samotný císař, protože si s tímto urozcem začal vyměňovat leckdy důvěrné dopisy.¹⁸⁷⁵ Pro ostatní urozence či níže postavené dvořany bylo nesmírně obtížné

prosazovat vlastní mocenské cíle, upevnili své pozice v prostředí, kde se nikdo neobešel bez pomoci příbuzných, přátel a známých.

¹⁸⁷² Že se skutečně snažil vyjít vstříc všem žadatelům, vypovídá korespondence knížete z Ditrichštejna s výše zmiňovanými příbuznými či vysokými dvorskými úředníky. V. BŮŽEK, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta*, s. 273-280; V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 567-572; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 97; A. TORRE, *Faide, fazioni e partiti*, s. 785; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 259; P. MAREK, *Klientelní strategie*, s. 59.

¹⁸⁷³ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie*, s. 138; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 97

¹⁸⁷⁴ Vysoké dvorské úřady zajišťovaly svým nositelům snadnější dostupnost císaře a jeho rodiny a účast na dvorských slavnostech. A. WINTERLING, *Der Fürstenhof*, s. 37; P. MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata*, s. 253-254; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 161-170; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 267; J. HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion*, s. 36; Ulf Christian EWERT, *Sozialer Tausch bei Hofe. Eine Skizze des Erklärungspotentials der Neuen Institutionenökonomik*, in: R. Butz – J. Hirschbiegel – D. Willoweit (edd.), *Hof und Theorie*, s. 55-75.

¹⁸⁷⁵ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 420-421. Navíc patřil k nejmocnějším mocenskému uskupení na císařském dvoře v šedesátých a sedmdesátých letech 17. století, jehož členové postupně pronikli do nejvyšších dvorských a centrálních správních úřadů monarchie. I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*; TÝŽ, *Raimundo Montecuccoli*.

proniknout do blízkosti Leopolda I. Díky svému postavení však nejvyšší hofmistr císařovny představoval jeden z možných mocenských kanálů, prostřednictvím něhož se dala upoutat pozornost panovnického páru.¹⁸⁷⁶ Na druhou stranu je třeba konstatovat, že zcela ustala nebo se značně zmenšila frekvence výměny vzájemných listů především s vysokými dvorskými úředníky – Janem Weikardem z Auersperku, Gundakarem z Ditrichštejna, Hannibalem Gonzagou, Janem Maxmiliánem z Lamberku, Václavem Eusebiem z Lobkovic. Patrně to bylo zapříčiněno dlouhodobým pobytem Ferdinanda z Ditrichštejna ve Vídni a možností každodenního osobního setkání se zmiňovanými urozenci v prostorách Hofburgu či v některém z vídeňských paláců.¹⁸⁷⁷

V období po roce 1683, kdy Ferdinand z Ditrichštejna působil v úřadě nejvyššího hofmistra Leopolda I., se zásadním způsobem rozšířila skladba jeho korespondence, objevili se noví adresáti, s nimiž předtím neudržel téměř žádný styk. Nijak však nezavrhl své staré kontakty; na jejich zprávy odpovídal se stejnou pečlivostí jako dříve. Dobře si uvědomoval zpravodajský a mocenský význam těchto osob, neboť se mohl spolehnout na jejich loajalitu a věděl, co od nich může očekávat. Výrazným způsobem narostly především písemnosti politického charakteru. Z moci svého úřadu předsedal tajné konferenci. K jeho každodenním povinnostem patřilo zabývat se došlými oficiálními zprávami císařských vyslanců v různých evropských metropolích, které se probíraly při jednotlivých rokováních. Vždyť se od něj jako od jedné z nejmocnějších osob u vídeňského dvora s naprostou samozřejmostí očekávalo, že se bude s přehledem orientovat v otázkách mezinárodních vztahů.¹⁸⁷⁸ Tehdy si začal plně uvědomovat svůj osobní vliv na podobu zahraniční politiky rakouských Habsburků. Proto se jeho komunikačními partnery stali především oficiální císařští vyslanci, rezidenti či někteří další členové diplomatických misí, především sekretáři.¹⁸⁷⁹ Zatímco před rokem 1683 udržoval úzký kontakt pouze se zeměmi, ke kterým jej vázaly vlastní mocenské zájmy či rodinná pouta – Španělské království a Apeninský poloostrov, po jmenování nejvyšším hofmistrem panovníka se viditelně rozšířil okruh korespondentů, zejména o ambasady Leopolda I. v Anglii, Francii, Polsku, Spojených

¹⁸⁷⁶ A. WINTERLING, *Der Fürstenhof*, s. 38; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinem Kayser-Sitz*“, s. 133-134; J. HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion*, s. 36-37; W. PARAVICINI, *Der Fall des Günstlings*, s. 17. Ovšem i císař využíval podobných komunikačních sítí, jakou vytvořil Ferdinand z Ditrichštejna, k vlastnímu prospěchu. Tím, že prokazoval svoji náklonnost vůči některému vysokému dvorskému hodnostáři a vedl s ním osobní korespondenci, získal výkonnou zpravodajskou službu, na kterou nemusel vynakládat žádné vlastní finanční prostředky. S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 235.

¹⁸⁷⁷ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 402.

¹⁸⁷⁸ Konec konců také proto mu bylo svěřeno nejvyšší místo v hierarchii císařského dvora.

¹⁸⁷⁹ Mezi ně je třeba započítat i osoby, které dlouhodobě nepobývaly v některé evropské metropoli, ale jako zástupci císaře vykonávaly nejrůznější poselství, případně se účastnily mírových jednání.

nizozemských provinciích, Švédsku a carském Rusku. Většinou šlo o osoby, k nimž Ferdinanda z Ditrichštejna nepoutal žádný bližší vztah, ale spíše politická nutnost hájit zájmy středoevropského habsburského soustátí.¹⁸⁸⁰ Těto skutečnosti odpovídala také tematická náplň jednotlivých listů. Dopisy obsahují především podrobné rozbory politické situace dané země a její vztah k podunajské monarchii.

Ruku v ruce se vzrůstem vlivu Ferdinanda z Ditrichštejna sílilo i jeho vnímání vlastního společenského statutu. Tím, že písemně komunikoval s výše a zejména níže postavenými osobami, podhaloval postavení hlavy knížecí linie ditrichštejnského rodu uvnitř raně novověké společnosti. Onu prostorovou topografií v rámci pestré škály sociálních vztahů zásadním způsobem ovlivnilo pevné zakotvení knížete u vídeňského dvora a zisk jednoho z nejvyšších dvorských úřadů.¹⁸⁸¹ V očích urozené společnosti druhé poloviny 17. století se propůjčení místa nejvyššího hofmistra stalo symbolem pevného a úzkého napojení Ditrichštejnů na vládnoucí rod; jen malému počtu šlechtických rodů se podařilo proniknout do jeho bezprostřední blízkosti. Právě klientelismus, přátelství a příbuzenství – klíčové mocenské a zájmové mechanismy – pomáhaly velmoži vytvořit si výhodné mocenské podhoubí a následně je udržet či dokonce posílit. Tím, že se propracoval na vrchol dvorské hierarchie, v žádném případě nekončilo jeho obratné manévrování. Teprve tehdy se před nositelem nejvyššího dvorského úřadu plně otevřely možnosti, které vyplývaly z výhod právě získaného místa. Musel se naučit plně využívat svoji politickou sílu a uplatňovat ji v praxi. Díky protekci, jež mohl poskytovat zájmově spřízněným osobám, si vytvořil rozsáhlou síť vlastních „stoupenců.“ Vazby politické loajality tvořily nezbytný základ moci každého vysoce postaveného dvořana. Dochovaná korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna je jedinečným pramenem pro rekonstrukci rozsáhlé komunikační sítě raně novověkého šlechtice, která se rozpínala do mnoha koutů evropského kontinentu.¹⁸⁸²

¹⁸⁸⁰ Srov. například komunikační síť prince Evžena Savojského. M. BRAUBACH, *Prinz Eugen IV*, s. 248-252; TÝŽ, *Die Geheimdiplomatie des Prinzen Eugen von Savoyen*, Köln-Opladen 1962 (= *Wissenschaftliche Abhandlungen der Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen* 22), s. 23-24; K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 225-228.

¹⁸⁸¹ Díky průniku ke dvoru, do blízkosti vladaře, a zisku vysokého postavení v rámci dvorské hierarchie, zaznamenal společenský vzestup nejen jedinec, kterému se to podařilo, ale často také další členové rodiny, příbuzní a známí. Právě on se zasadil o účinnou přímluvu v jejich prospěch a tím zvětšil politický „potenciál“ šlechtického rodu. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 290-291; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 108-111, 138-140.

¹⁸⁸² Srov. Wojciech TYGIELSKI, *A Faction Which Could not Lose*, in: A. Maćzak (ed.), *Klientelsysteme*, s. 177-201.

VII. Císařský dvůr jako symbolicky uspořádaný prostor

Korunoval-li šlechtic své veřejné snažení tím, že pevně zakotvil v bezprostřední blízkosti císařské rodiny ve Vídni, v žádném případě to neznamenovalo poklidné vykonávání svěřeného úřadu. Prostředí panovnického dvora a celé raně novověké šlechtické společnosti podunajské monarchie bylo vnitřně propojeno vzájemnými vztahy mezi jedinci i skupinami do té míry, že jejich vnější formy a symboly byly víceméně dlouhodobě ustáleny. Základem jakéhokoliv institucionálního řádu se stala typizace urozenova vlastního chování a jednání ostatních osob; velmož sdílel společně s ostatními určité cíle a vzájemně se prolínající fáze každodenní činnosti.¹⁸⁸³ Onen stav byl setrvačně udržován a opíral se především o předchozí zkušenosti příslušníků dvora Leopolda I., které po desetiletí čerpali z jen pozvolna se měnícího společenského života. Tato okolnost byla hlavní příčinou další důležité sociální skutečnosti – toho, že se u příslušníků šlechtického stavu vytvořila společná mentalita. Ta potom celou řadou svých projevů překrývala myšlenkové pochody všech urozenců.¹⁸⁸⁴ Navíc měla velmi důležitý dopad na to, jak raně novověký velmož vnímal sám sebe. Již od narození se připravoval na službu v panovníkově okolí; v průběhu procesu socializace si musel vštípit vše potřebné pro to, aby v budoucnu s přehledem sehrál roli, ke které byl předurčen.¹⁸⁸⁵ Díky naučeným zásadám, podle kterých měl žít „pravý“ dvořan, se v budoucnu necítil v tomto prostředí jako „sociální psanec,“ jenž sem nepatřil, ale prostřednictvím získaných „mimiker“ – dvořanských dovedností – pozvolna splýval s urozenou společností panovnického dvora ve Vídni.

Zde je nutné zdůraznit význam císařského dvora při formování osobnosti mladého šlechtice – budoucího dvorského hodnostáře.¹⁸⁸⁶ Už ze samotné existence zmiňované instituce vyplývá, že právě ona rozhodujícím způsobem řídila jednání jednotlivých dvořanů tím, že předem vytvořila konkrétní vzorce chování, podle nichž měli reagovat v daných situacích.¹⁸⁸⁷ Onen „návod“ do nejmenších detailů definoval institucionalizované oblasti veřejného vystupování a určoval všechny situace, které do těchto oblastí spadaly. Následná společenská interakce příslušníků vídeňského dvora se pak odehrávala podle předem „naprogramovaných“

¹⁸⁸³ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 75.

¹⁸⁸⁴ TÝŽ, *Obezřetná elita*, s. 80-82.

¹⁸⁸⁵ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 77-78; Thomas LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre. Zeremonieller Rang und gesellschaftliche Stellung königlicher Amtsträger im Frankreich des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: M. Füssel – T. Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion*, s. 23-48, zde s. 27.

¹⁸⁸⁶ Wolfgang WEBER, *J. B. von Rohrs Ceremoniel-Wissenschaft (1728/29) im Kontext der frühneuzeitlichen Sozialdisziplinierung*, in: Jörg Jochen Bern – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995 (= Frühe Neuzeit 25), s. 1-20, zde s. 9.

¹⁸⁸⁷ Srov. M. BEETZ, *Frühmoderne Höflichkeit*; Manfred HINZ, *Rhetorische Strategien des Hofmannes. Studien zu den italienischen Hofmannstraktaten des 16. und 17. Jahrhunderts*, Stuttgart 1992 (= Romanistische Abhandlungen 6), s. 73-99; A. STANNEK, *Telemachs Brüder*, s. 24-39.

postupů činností. Tyto skutečnosti jim byly sdělovány jako jediná objektivní pravda. Díky tomu císařský dvůr utvářel mladého urozence k „obrazu svému“ a snažil se z něj vytvořit „pravého dvořana,“ jenž se uměl s lehkostí sobě vlastní a s naprostou samozřejmostí pohybovat v leckdy nepřehledném soukolí sociálních vztahů.¹⁸⁸⁸

Žít uvnitř takového společenství, jakým byl císařský dvůr, znamenalo podřídit se zažitému řádu a zařadit se na určitou hierarchickou úroveň. Četné oblasti dvorské interakce určovaly a formalizovaly ceremoniální normy, jež nepodléhaly žádným spontánním projevům.¹⁸⁸⁹ Měly jasně nastavená a jednoznačná kritéria, která pevně stanovovala příslušnost ke dvorské společnosti a platnou hierarchii. Zrcadlově odrážely rozvržení mocenských vztahů a současně sloužily jako vnější výraz určitého politického vlivu v bezprostředním okolí panovnické rodiny.¹⁸⁹⁰ Vše se tak dělo podle přesně vymezeného postavení urozence v hierarchicky uspořádané společnosti panovnického dvora: „*Man speiset nach dem Range, nach der Tafel trincket man auch nach dem Range, man placirt sich in die Zimmer nach dem Range, man discouriret nach dem Range, man spielet und dantzet nach*

¹⁸⁸⁸ Navíc právě existence samotné instituce císařského dvora jako takové současně zajišťovala základní sociální kontrolu života jejích členů. P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 58, 72-73; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 251; TÝŽ, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit. Hofzeremoniell und Selbstdarstellung des höfischen Adels am Kaiserhof (1648-1740)*, in: Marian Füssel – Thomas Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der Ständischen Gesellschaft*, Münster 2005 (= *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme* 8), s. 181-198, zde s. 189. Vybočení z daných pravidel pak mohlo být považováno buď za morální poklesek nebo za prostou nevědomost. P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 66-68.

¹⁸⁸⁹ O významu dvorského ceremoniálu více E. KOVÁCS, *Kirchliches Zeremoniell*; Christina HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell von 1500-1700*, Frankfurt am Main-Bern-New York 1985 (= *Erlanger Historische Studien* 8); J. J. BERNIS – T. RAHN (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik*; Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren. Rangordnung und Rangstreit als Strukturmerkmale des frühneuzeitlichen Reichstags*, in: Johannes Kunisch (ed.), *Neue Studien zur frühneuzeitlichen Reichsgeschichte*, Berlin 1997 (= *Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft* 19), s. 91-132; TÁŽ, *Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, ZHF 27, 2000, s. 389-405; Maria A. VISCEGLIA, *Il cerimoniale come linguaggio politico. Su alcuni conflitti di precedenza alla corte di Roma tra Cinquecento e Seicento*, in: Maria A. Visceglia – Catherine Brice (edd.), *Cérémonial et rituel à Rome (XVIe-XIXe siècle)*, Roma 1997, s. 117-176; Werner PARAVICINI (ed.), *Zeremoniell und Raum. 4. Symposium der Residenz-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen veranstaltet gemeinsam mit dem Deutschen historischen Institut Paris und dem Historischen Institut der Universität Potsdam*, Potsdam 25. bis 27. September 1994, Sigmaringen 1997; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 141-150, 170-196. K dvorskému ceremoniálu v prostředí císařského dvora ve Vídni podrobněji Mark HENGERER, *Hofzeremoniell, Organisation und Grundmuster sozialer Differenzierung am Wiener Hof im 17. Jahrhundert*, in: K. Maletke – Ch. Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge*, s. 337-368; Jeroen DUINDAM, *Ceremonial staffs and paperwork at two courts: France and the Habsburg Monarchy ca. 1550-1720*, in: K. Maletke – Ch. Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge*, s. 369-388; TÝŽ, *Vienna and Versailles*, s. 181-188, 193-197, 214-219; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 6; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 135-154.

¹⁸⁹⁰ „*Einige Rangordnungen sind auf alle Bedienten eines Hofes eingerichtet, andere aber erstrecken sich nur auf die Ministros und andere vornehme Offizianten.*“ J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Grossen Herren*, s. 261. Srov. Andreas GESTRICH, *Höfisches Zeremoniell und sinnliches Volk. Die Rechtfertigung des Hofzeremoniells im 17. und 18. Jahrhundert*, in: J.-J. Bernis – T. Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik*, s. 57-74, zde s. 57; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 197; S. C. PILS, *Hof/Tratsch*, s. 96; E.-B. KÖRBER, *Landtage im Herzogtum Preußen*, s. 334-335.

*dem Range und trincket auch so gar Caffé nach dem Range.*¹⁸⁹¹ Pravidla stanovená dvorským ceremoniálem bylo třeba dodržovat do sebemenších detailů. Konkrétní místo každého člena císařského dvora předepisovaly dvorské pořádky. Případné spory o přednost se v naprosté většině případů rozhodovaly podle předem daného scénáře.¹⁸⁹² Ceremoniál symbolizoval v myšlení raně novověkého člověka–šlechtice řád. Až do 18. století přetrvávala obecně rozšířená představa o pozemském řádu ustanoveném od Boha, v němž každý živý tvor zaujímal pevně stanovené místo.¹⁸⁹³ Vůdčí ideou pro všechny členy vídeňského dvora se stala fikce lineárně hierarchického sledu hodnot, který každému jedinci zaručoval konkrétní a nezpochybnitelné místo v jeho rámci. Řád a harmonie proto zosobňovaly jakousi základní hodnotovou konstantu raně novověké společnosti.¹⁸⁹⁴

V očích příslušníků císařského dvora i zahraničních návštěvníků ceremoniál symbolizoval normu, reguloval hierarchické uspořádání všech dvořanů, odkrýval rozdíly v postavení všech osob, které se podílely na vzájemné interakci, pomocí jasně daných kritérií.¹⁸⁹⁵ V ceremoniálních normách se ovšem odráželo také postavení panovníka, jenž stál v samotném centru dění. Podle starších výzkumů zosobňoval dvorský ceremoniál nezbytný prvek reprezentace panovnického majestátu.¹⁸⁹⁶ Byl považován za specifický výraz monarchické kumulace moci a nástroj „domestikace“, prostřednictvím něhož se vladař snažil ke svému dvoru připoutat šlechtu a nad jejím chováním udržet kontrolu.¹⁸⁹⁷ Novější výzkumy však ukazují zásadní posun v nahlížení na sociální význam dvorského ceremoniálu. Ten nepředstavoval ve svém důsledku žádný jednostranný mocenský nástroj vladaře vůči dvořanům, jak naznačoval Norbert Elias a jeho pokračovatelé, ale přinášel nobilitě, která působila u císařského dvora, několik nezanedbatelných výhod. Přítomnost v bezprostřední blízkosti panovnické rodiny sice závisela na milosti vladaře, ovšem možnost účasti na

¹⁸⁹¹ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 113. Srov. T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 34-35; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 394.

¹⁸⁹² Richard ALEWYN, *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste*, München 1989², s. 16; Andrzej PLESZCZYŃSKI, *Sobeslaus – ut Salomon, ut rex Ninivitarum. Gesta, rituály a inscenace – propagandistické nástroje boje českého knížete v konfliktu s opozicí (1130-1131)*, ČČH 101, 2003, s. 237-260, zde s. 240-241.

¹⁸⁹³ „Alle Dinge haben in der Welt ihre gewisse Ordnung, und es ist immer eines dem andern subordiniret; Warum? Sie kommen von einem so vollkommenen Wesen her, das nicht anders hat, als ordentlich procediren können. Das grosse Werck der Schöpfung der Welt stellet ein vollkommenes Muster der schönsten Ordnung dar. Und wie der Mensch die kleine Welt der Ordnung nach die letzte, aber auch die vortrefflichste unter allen Creaturen gewesen, also ist ihm auch zugleich mit der gesunden Vernunft, die Liebe zu einer vernünftigen Ordnung eingepreget worden.“ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale I*, s. 2. K vývoji představ o vnímání stavovské společnosti podrobněji M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 9-11.

¹⁸⁹⁴ B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 201; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 508.

¹⁸⁹⁵ M. HENGERER – R. SCHLÖGL, *Politische und soziale Integration*.

¹⁸⁹⁶ V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 65.

¹⁸⁹⁷ N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 120-128; J. KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 60-64. Přehled bádání podal V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 33-39.

(re)prezentaci panovnického majestátu nabízela skupině urozenců šanci dát veřejně najevo vlastní mocenské postavení.¹⁸⁹⁸ Samotný dvorský ceremoniál proto nesloužil jako prostředek „domestikace“ či sociální disciplinace šlechty, ale na prvním místě je třeba zdůraznit jeho distinktivní funkci; příslušníkům císařského dvora nabízel možnost zvýšit vlastní společenský status.¹⁸⁹⁹ Členstvím v této instituci se snažili odlišit od ostatních urozenců nenapojených na vídeňský dvůr a vizualizovat své vyšší společenské postavení jako rozhodující sociální hodnotu.¹⁹⁰⁰ Na vlastnictví dvorského úřadu je proto třeba nahlížet jako na médium symbolického kapitálu, jako distinktivní výraz vůči dalším příslušníkům císařského dvora a zbytku raně novověké společnosti.¹⁹⁰¹ To, co vyvyšovalo dvorskou šlechtu nad ostatní, byla čest a prestiž, které se pojily s dvorským úřadem.¹⁹⁰² K takovému místu náležela právní privilegia a pravidlená účast na veřejném dění. Význam, jenž se pojil se ziskem dvorského úřadu, byl tak velký, že představoval jeden z nejdůležitějších faktorů při stratifikaci šlechtické společnosti druhé poloviny 17. století.¹⁹⁰³ S účastí na konkrétních ceremoniálních událostech dávali jednotliví dvorští úředníci najevo dalším osobám vlastní blízkost k trůnu. Dvorská společnost měla sama o sobě velký zájem zachovávat ceremoniální normy. Vždyť na nich záviselo jejich exkluzivní postavení v této mocenské instituci.¹⁹⁰⁴

V tomto prostředí platil nepsaný zákon přímé úměrnosti – čím blíže měla konkrétní osoba k císaři, tím vyššímu společenskému postavení a vážnosti se těšila.¹⁹⁰⁵ Tato představa našla své uplatnění při uspořádání zasedacích pořádků či hodnostním žebříčku, které se

¹⁸⁹⁸ T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 27

¹⁸⁹⁹ Termín distinkce jako analytickou kategorii začal jako první používat francouzský sociolog Pierre Bourdieu. Srov. Pierre BOURDIEU, *Sozialer Raum und Klassen. Leçon sur la leçon. Zwei Vorlesungen*, Frankfurt am Main 1985, především s. 9-46. Ke genezi pojmu a jeho následnému průniku do evropské historiografie podrobněji M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 12.

¹⁹⁰⁰ P. BOURDIEU, *Sozialer Sinn*, s. 89; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 251; TÝŽ, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 190-191; Ralf-Peter FUCHS, *Unordnung durch Recht? Zum Bedeutungsverlust gesellschaftlicher Rangordnung im frühneuzeitlichen Injurienprozeß*, in: M. Füssel – T. Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion*, s. 165-180, zde s. 168.

¹⁹⁰¹ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Die zeremonielle Inszenierung des Reiches, oder: Was leistet der kulturalistische Ansatz für die Reichsverfassungsgeschichte?*, in: Matthias Schnettger (ed.), *Imperium Romanum – Irregulare Corpus – Teutscher Reichs-Stadt. Das Alte Reich im Verständnis der Zeitgenossen und der Historiographie*, Mainz 2002 (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Beihefte 51), s. 233-246, zde s. 242-243; Thomas MUTSCHLER, *Hausordnung und hoher Adel im 17. Jahrhundert am Beispiel der Grafen von Ysenburg-Büdingen*, in: M. Füssel – T. Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion*, s. 199-214, zde s. 214. Ve vztahu k raně novověké společnosti je pod termínem symbolický kapitál myšleno především zachování osobní či rodové cti, na kterém se zakládalo sociální postavení jedince uvnitř stavovské společnosti. P. BOURDIEU, *Sozialer Raum*, s. 11; M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 13.

¹⁹⁰² M. HENGERER – R. SCHLÖGL, *Politische und soziale Integration*, s. 25-29; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 372-373. Více k tomu také níže, kapitola „*Honor est praemium virtutis*.“

¹⁹⁰³ T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 24.

¹⁹⁰⁴ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 243.

¹⁹⁰⁵ H. Ch. EHALT, *Ausdruckformen*, s. 130; N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 117.

zakládaly na dvorském ceremoniiálu.¹⁹⁰⁶ Je nasnadě, že kdo měl přístup k vladaři a kdo ne, se všeobecně vědělo. Každý si toto privilegium žárlivě střežil a rád je stavěl veřejně na odiv.¹⁹⁰⁷ Ve dvorském ceremoniiálu se však nezrcadlila pouze blízkost či vzdálenost k panovníkovi, jeho milost či nemilost, v něm se promítal také skutečný životní styl a kultura jednání jako předobraz „pravého“ šlechtice, architektonická scenérie pohyblivých a nepohyblivých kulis, uspořádání hodností a jemných odlišností.¹⁹⁰⁸ Tato veřejně zinscenovaná podívaná vládce a dvora podporovala růst dynastického a vladařova emocionálního sebevědomí, oživovala pochopení původu a právní opory moci. Současně sloužila jako potvrzení od Boha svěřené vlády.¹⁹⁰⁹ Konec konců i současníci považovali ceremoniiál za nedílnou součást lesku panovnického majestátu, prostřednictvím něhož vladař vyjadřoval svoji domnělou či skutečnou moc: „*Anordnungen im Ceremonien-Wesen zu machen, fallen einem Souverain gar leicht; weil sie lediglich von seiner Willkür dependiren.*“¹⁹¹⁰

Současně je také důležité si uvědomit, jakou roli hrál v rámci ceremoniiálu samotný císař. Právo bdít nad ceremoniiálními pořádky sice spadalo do kompetencí nejvyššího hofmistra vladaře. Ovšem rozhodnutí závažnějšího charakteru činil pouze Leopold I. Na něj se dvořané pravidelně obraceli, jestliže se dostali do křížku s někým jiným. On zhodnotil oprávněnost nároku a vynesl konečné rozhodnutí, které již nešlo napadnout.¹⁹¹¹ Právě na osobě barokního Habsburka je možné zřetelně dokumentovat, co pro raně novověkého vladaře znamenaly zásady dvorského ceremoniiálu.¹⁹¹² Výrok Johanna Christiana Lüniga, vzdělaného německého juristy první poloviny 18. století, jenž si s odstupem přibližně jednoho desetiletí mohl dovolit zhodnotit vládu Leopolda I., „*am Kayserlichen Hofe war man zu Zeiten des grossen Kayser Leopoldi in der Etiquete, oder Ceremoniel, so singulier und pointilleux, als an keinem Hofe in Europa. Höchstgemeldter Kayser ließ allemahl in demselben eine solche accuratesse spühren, daß es zum genausten musste beobachtet werden,*“ hovoří za vše.¹⁹¹³ Úzkostlivé lpění císaře na dvorské etiketě, která všechno předepisovala, a téměř pedantské dodržování zažitých vzorců chování vedlo k pevnému zakonzervování

¹⁹⁰⁶ A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 372-373.

¹⁹⁰⁷ B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 94; P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 58.

¹⁹⁰⁸ M. HENGERER – R. SCHLÖGL, *Politische und soziale Integration*, s. 25-29; P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 58.

¹⁹⁰⁹ E. KOVÁCS, *Kirchliches Zeremoniell*, s. 115.

¹⁹¹⁰ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale I*, s. 3.

¹⁹¹¹ J. J. MOSER, *Teutsch Staatsrecht IV*, s. 345-367; J. KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 64; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 200-202.

¹⁹¹² J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 106.

¹⁹¹³ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale I*, s. 5. Srov. V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 64-65; A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514.

pravidel jednání.¹⁹¹⁴ Leopold I. se v zásadě vyhýbal jakýmkoliv návrhům, jež měly změnit zaběhnutá pravidla, i když mohly zvýšit lesk panovnického majestátu.¹⁹¹⁵ Za snahou vladaře v žádném případě nenarušit stávající hierarchické uspořádání dvorské společnosti lze spatřit jeho touhu po stabilitě systému.¹⁹¹⁶ Ceremoniál zobrazoval v očích panovníka důležitý mocenský nástroj a byl nesmírně důležitý pro vizualizaci lesku císařského majestátu. Jednotlivé ceremoniální normy zajišťovaly vladaři výsadní místo v hierarchicky uspořádané dvorské společnosti, kde se veškerá pozornost soustředila na jediný konkrétní pevný bod – na něj.¹⁹¹⁷ Právě jeho postavení bylo vždy něčím zdůrazněno – vyvýšením, baldachýnem, barvou či oděvem. V tom spočíval hlavní cíl dvorského ceremoniálu, který se zakládal na blízkosti jednotlivých urozenců k císaři.¹⁹¹⁸

Místo u vídeňského dvora nebylo žádnou nedůležitou formální kategorizací, ale odrážela hodnostní řád, skutečný podíl na vládě a s tím spojený politický vliv. Urozená společnost císařského dvora v průběhu středověku a raného novověku postupně rozvinula jakýsi kodex gest, rituálů a symbolů, jejichž prostřednictvím demonstrovala postavení konkrétních šlechticů či skupin.¹⁹¹⁹ V závislosti na sociálním rozpětí panovnického dvora se postavení určitého jedince v rámci této mocenské instituce potvrzovalo a dešifrovalo

¹⁹¹⁴ To lze dokázat i na skutečnosti, že dvorské pořádky habsburských císařů, které vznikly za vlády Ferdinanda I. v letech 1527-1537, se až do konce 17. století změnily jen nepatrně. Ch. HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell*, s. 290. Srov. TÁŽ, *Die Herkunft und Tradierung des Burgundischen Hofzeremoniells*, in: J. J. Berns – T. Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik*, s. 150-156. Jako předloha císařskému dvoru při sestavování ceremoniálních předpisů posloužil španělsko-burgundský ceremoniál. Dosud však není jasné, jakým způsobem ovlivnil burgundský ceremoniál vídeňský. K dalším dílčím upravám jednotlivých norem dvorského jednání pak v průběhu 16. a 17. století napomohly také sňatky rakouských Habsburků s příslušnicemi španělské linie rodu. I. ŽOGLER, *Der Hofstaat*, s. 63-64; Ch. HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell*, s. 295. K přijímání ceremoniálních pravidel u císařského dvora ve Vídni v období po Vestfálském míru podrobněji J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 387.

¹⁹¹⁵ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 206 a 250. Ačkoliv z předchozího výkladu vyplývá, že dvorský ceremoniál rakouských Habsburků se vyznačoval značnou rigiditou a upjatostí, právě Johann Christian Lünig nepovažoval vídeňskou etiku „bey weitem nicht so strenge, als die Spanische ist.“ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale I*, s. 299; A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514.

¹⁹¹⁶ A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 189.

¹⁹¹⁷ V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 65; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 150-158 a 249-252; TÝŽ, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 190; V. BŮŽEK, *Symboly rituálu. Prohlášení Ferdinanda I.*; V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK, *Symboly rituálu. Volba Karla V.*

¹⁹¹⁸ A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 189.

¹⁹¹⁹ Ke studiu rituálů obecně Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997; Edward MUIR, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge 1997; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell, Ritual, Symbol*; Victor TURNER, *Průběh rituálu*, Brno 2004. K Turnerově pojetí rituálu blíže Radek CHLUP, *Struktura a antistruktura. Rituál v pojetí Victora Turnera*, Religio 13, 2005, s. 3-27 a 179-197. Z českých historiků se systematickému studiu rituálů především ve šlechtickém prostředí věnuje Pavel KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: V. Bůžek – P. Král (ed.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 439-456; TÝŽ, *Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku*, SPFFBU C 49, 2002, s. 71-86; TÝŽ, *Smrt a pohřby*, s. 171-234.

pomocí symbolických objektů, činností a gest.¹⁹²⁰ Toto uspořádání se vztahovalo na všechny oblasti každodenního života uvnitř zmiňované skupiny osob. Právě zvláštní gesta, symboly a další vnější projevy umožňují dekodovat raně novověký ceremoniál, který praktikoval císařský dvůra, jeho význam a postavení daného velmože.¹⁹²¹ Současná historická věda si stále zřetelněji uvědomuje, jak důležité byly pro raně novověkého člověka neverbální způsoby předávání informací, v nichž podstatnou roli hrály právě gesta, znaky, metafory a symboly.¹⁹²² Mnohem důležitější je však zdůraznit jejich sociální dimenzi, neboť představovaly jakýsi zastřešující baldachým institucionálního řádu i jedinceva života a vytyčovaly přesné hranice sociální reality – to, co bylo pro konkrétní osobu přípustné z hlediska sociální interakce.¹⁹²³ Symbolický svět jasně definoval rozsah skutečného sociálního světa hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora ve Vídni.¹⁹²⁴ Raně novověký člověk nebral jednotlivá gesta či symboly na lehkou váhu, ale přisuzoval jim určitý význam a dokázal je vyložit.¹⁹²⁵

Úkol kompletně rekonstruovat široký repertoár gest či symbolů, jež se používaly v prostředí císařského dvora ve Vídni ve druhé polovině 17. století, je samozřejmě pro tuto krátkou kapitolu příliš náročný a zasloužil by si samostatnou monografii.¹⁹²⁶ Na rozdíl od mnoha dřívějších prací, které se věnovaly přechodovým rituálům Habsburků – křtinám, svatbám a pohřbům,¹⁹²⁷ korunovacím a slavnostním vjezdům příslušníků císařské rodiny,¹⁹²⁸

¹⁹²⁰ Symbolický jazyk a rozličná gesta se staly základními stavebními prvky reality všedního i svátečního dne v tomto prostředí. Urozenec se již od narození pohyboval v leckdy nepřehledné spleti znaků a symbolů. Gesta zavazovala konkrétní osobu, zajišťovala fyzický kontakt mezi jednotlivci a předměty, jež se vyznačovaly vysokou symbolickou hodnotou. Navíc umožňovala předat určité politické, náboženské či sociální poselství, jež byly základem společenské soudržnosti. H. Ch. EHALT, *Ausdrucksformen*, s. 114; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 198; S. C. PILS, *Hof/Tratsch*, s. 96; P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 72-73; P. BURKE, *Jazyk gesta*, s. 80-81.

¹⁹²¹ W. WEBER, *J. B. von Rohrs Ceremoniel-Wissenschaft*, s. 19-20; T. MUTSCHLER, *Hausordnung*, s. 204.

¹⁹²² Symbolický svět je tak vnímán jako matrice veškerých společensky objektivizovaných a subjektivně reálných významů. Současně dává řád subjektivnímu chápání životní zkušenosti a ustavuje hierarchii, která v tomto případě sahá k chápání vlastní identity. P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 99-101; Jean-Claude SCHMITT, *Svět středověkých gest*, Praha 2004, s. 18; P. BURKE, *Jazyk gesta*, s. 77.

¹⁹²³ Prostřednictvím gest se obvykle šlechtic či skupina osob obraceli na někoho druhého. Optikou tohoto pohledu je proto důležité zdůraznit také konstitutivní význam jednotlivých gest, neboť vytvářela společenské vazby a sociální interakci. J.-C. SCHMITT, *Svět středověkých gest*, s. 17.

¹⁹²⁴ P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 102-103; J.-C. SCHMITT, *Svět středověkých gest*, s. 17.

¹⁹²⁵ P. BURKE, *Jazyk gesta*, s. 68.

¹⁹²⁶ Srov. TAMTÉŽ, s. 70-71.

¹⁹²⁷ K tomu obecně K. VOCELKA – L. HELLER, *Die Lebenswelt der Habsburger*, s. 274-299; Jacques Le GOFF, *Král*, in: J. Le Goff – J.-C. Schmitt (edd.), *Encyklopedie středověku*, s. 305-320. Z jednotlivých prací pouze výběrově A. STÖCKLE, *Geburten und Taufen*; TÁŽ, *Taufzeremoniell*; K. VOCELKA, *Habsburgische Hochzeiten*; H. SEIFERT, *Der Sig-prangende Hochzeit-Gott*; A. SOMMER-MATHIS, *Tu felix Austria nube*; Michael BRIX, *Trauergerüste für die Habsburger in Wien*, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 26, 1973, s. 106-136; M. HAWLIK-van de WATER, *Der schöne Tod*.

¹⁹²⁸ Winfried DOTZAUER, *Die Ankunft des Herrschers. Der fürstliche „Einzug“ in die Stadt (bis zum Ende des Alten Reichs)*, AKG 55, 1973, s. 245-288; Tiziana BERNARDI, *Analisi di una cerimonia pubblica*.

se následující řádky zaměří spíše na každodenní život dvorské společnosti – audience, bohoslužby, zasedání politických grémií – a některé slavnostní okamžiky, jež narušovaly všední stereotyp – bankety, divadelní či operní produkce, jízdy na saních, lovy.¹⁹²⁹ Právě posledně zmiňované události nepatrně vybočovaly ze zaběhnutého každodenního rituálu a většinou se několikrát do roka opakovaly. Všechny však spojovala skutečnost, že jejich průběh nebyl v žádném případě spontánní, ale zcela se podřizoval dvorskému ceremonálu.¹⁹³⁰

VII.1 Císařský dvůr jako „*theatrum praecedentiae*“

Formy symbolické komunikace prostoupené ritualizovanou teatrálností vystupovaly na povrch při každém oficiálním či neoficiálním setkání alespoň dvou osob. Rytmus i charakter celé události se řídil tradičními ustálenými normami jednání. Nejurozenější vrstva raně novověké společnosti byla schopna pomocí nonverbálních prostředků nebo jen při zanedbatelném podílu slova předávat širokým masám určité zašifrované poselství.¹⁹³¹ Hierarchické uspořádání podle postavení bylo v hodnotovém systému předmoderní doby bezpochyby ústřední ceninou.¹⁹³² Při každé veřejné inscenaci se sice zdůrazňovala symbolická

Lincoronazione di Carlo V. a Bologna, QS 61, 1986, s. 171-200; K. VOCELKA – L. HELLER, *Die Lebenswelt der Habsburger*, s. 270-299; V. BŮŽEK, *Symboly rituálu. Prohlášení Ferdinanda I.*; V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK, *Symboly rituálu. Volba Karla V.*; J. HRBEK, *Rituál jazyka*; Š. VÁCHA, „*Mutatio vestis*“. Ke královským korunovacím také podnětně František ŠMAHEL, *Královské slavnosti ve středověkých Čechách*, in: týž (ed.), *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 107-132.

¹⁹²⁹ Klaus BEITL, *Die österliche Fußwaschung am Kaiserhofe zu Wien. Öffentlicher Brauch zwischen Hofzeremoniell und Armenfürsorge*, in: týž (ed.), *Volkskunde. Fakten und Analysen. Festgabe für Leopold Schmidt zum 60. Geburtstag*, Wien 1972, s. 275-286; Herbert SEIFERT, *Die Oper am Wiener Kaiserhof im 17. Jahrhundert*, Tutzing 1985 (= Wiener Veröffentlichungen zur Musikgeschichte 25); A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 148-154; Martin SCHEUTZ, „*Der vermenschte Heiland*.“ *Armenspeisung und Gründonnerstags-Fußwaschung am Wiener Kaiserhof*, in: S. C. Pils – J. P. Niederkorn (edd.), *Ein zweigeteilter Ort*, s. 189-253; R. SMÍŠEK, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku*. Literaturu ke dvorským slavnostem shrnul R. ALEWYN, *Das große Welttheater*; Karl VOCELKA, *Feste in der frühen Neuzeit in der österreichischen Geschichtsschreibung*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 21-36. K významu slavnosti obecně Josef VÁLKA – Miloš ŠTĚDRŮ, *Svátky a slavnosti v dějinách kultury*, OM 18, 1986, s. 289-297; Josef VÁLKA, *Homo festivans*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 5-19; Jiří PEŠEK, *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*, DP 12, 1995, s. 7-25.

¹⁹³⁰ V případě císařského dvora ve Vídni je z ceremoniálního hlediska nezbytně nutné rozlišovat mezi veřejnou slavností, které se účastnila širší dvorská společnost, včetně zahraničních vyslanců, a komorní slavností. Té byla přítomna pouze císařská rodina a její hosté, dvorní dámy, nejvyšší dvorští úředníci, komorníci a tajní radové. Také zahraniční vyslanci zpravidla nechyběli mezi diváky, ovšem pouze „*all'incognito*.“ To, že šlo jen o úzce ohraničený okruh osob, mělo několik příčin. Především však prostory, kde se komorní slavnosti odehrávaly, byly mnohem menší a celá dvorská společnost by se do nich nevměstnala. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 163-170; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 148-149.

¹⁹³¹ Hans Werner GOETZ, *Der „rechte“ Sitz. Die Symbolik von Rang und Herrschaft im Hohen Mittelalter im Spiegel der Sitzordnung*, in: Gertrud Blaschitz – Helmut Hundsbichler – Gerhard Jaritz – Elisabeth Vavra (edd.), *Symbole des Alltags – Alltag der Symbole: Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag*, Graz 1992, s. 11-49, zde s. 13; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 507.

¹⁹³² Paul MÜNCH, *Grundwerte der frühneuzeitlichen Ständegesellschaft?*, in: Winfried Schulze (ed.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988, s. 53-72; K.-H. SPIEB, *Rangdenken*; Barbara

celistvost společenského řádu, současně se však vizualizovalo vnitřní uspořádání císařského dvora. Optikou tohoto pohledu lze nejrůznější slavnostní procesí a zasedací pořádky vnímat jako symbolickou výpověď o hierarchických vztazích uvnitř určité – dvorské – společnosti, při nichž šlo o prezentaci vlastního postavení a naznačení sociální distinkce.¹⁹³³

Podobně jako Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, nejvyšší kancléř Království českého ve dvacátých letech 17. věku, tak také Ferdinand ze Schwarzenberku na konci 17. století si neváhal ve svém deníku dopodrobna zaznamenat zasedací pořádky při slavnostních i „neoficiálních“ tabulích, divadelních či operních produkcích, výjíždkách panovnické rodiny, při jízdách v kočáře, popřípadě na saních.¹⁹³⁴ Ty odrážely společenskou vážnost urozeného jedince.¹⁹³⁵ Právě při těchto událostech se ke slovu dostával dvorský ceremoniál, který přesně vymezoval přesné místo konkrétního dvořana v rámci celé hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora. Rovněž odkrýval leckdy i nepatrné rozdíly v postavení všech osob, jež se podílely na vzájemné interakci, pomocí jasně daných kritérií.¹⁹³⁶ Raně novověká společnost vídeňského dvora se prezentovala jako sled hodnot, jejichž sociální hodnota byla vždy různá, nikdy stejná.¹⁹³⁷ Společenský žebříček se z větší části reguloval právě „nach dem Stand, Bedienung und Gewerbe.“¹⁹³⁸

Všechny tyto skutečnosti odráží zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697, kdy Leopold I. nechal uspořádat „*knabe comoedie*“, při níž veřejně vystoupili někteří členové císařské rodiny.¹⁹³⁹ Vlastoruční náskres zasedacího pořádku během umělecké

STOLLBERG-RILINGER, *Die wissenschaft der feinen Unterschiede. Das Praezedenzrecht und die europäische Monarchien vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Majestas 10, 2002, s. 125-150; TÁŽ, *Zeremoniell als politisches Verfahren*; TÁŽ, *Symbolische Kommunikation*, s. 507.

¹⁹³³ M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 11.

¹⁹³⁴ Š. KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic*, s. 96; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 388-390; TÝŽ (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 217.

¹⁹³⁵ K tomu více Uta LÖWENSTEIN, *Voraussetzungen und Grundlagen von Tafelzeremoniell und Zeremonientafel*, in: J. J. Berns – T. Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik*, s. 266-279; A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 511-533; B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 197-229; Josef HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000 (= Monographia historica 1), s. 153-154; TÝŽ, *Slavnostní stolování na aristokratickém dvoře v raném novověku*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 293-314; TÝŽ, *Das Platznehmen am Tisch als Ausdruck der Kommunikation der höfischen Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, in: V. Bůžek – D. Štefanová (edd.), *Historisch-anthropologische Zugangsweisen*, s. 219-238; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 117-118.

¹⁹³⁶ H. NEUHAUS, *Der Streit*, s. 285; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 189.

¹⁹³⁷ M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 10.

¹⁹³⁸ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 105; H. NEUHAUS, *Der Streit*, s. 290-291.

¹⁹³⁹ „Gegen abendt ist widerumb eine knaben comoedie, welche die kayserliche gehalten und in dem Alten Burck öffentlich recitiret worden. Der herzog von Lodringen ist öffentlich darzue gegangen undt wie die herrschafften sehr viel waren, ist von Ihro Majestät dem Kayser befohlen worden zwey reuhe sessel zue sezen.“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. Srov. také zápis v deníku Ferdinanda ze

produkce z pera knížete ze Schwarzenberku zřetelně vypovídá o tom, jak raně novověký člověk vnímal prostorové uspořádání hlediště.¹⁹⁴⁰ Ještě před zahájením představení dal panovník vytvořit dvě řady židlí, na nichž se usadil právě Leopold I. se svými blízkými a jeho hosté. Místo uprostřed první řady zaujal samotný císař. Sedadla po pravici Leopolda I. byla vyhrazena pro Eleonoru Magdalenu Falcko-Neuburskou a arciknížata Josefa s Karlem. „*Die sessel*“ nalevo od císaře připadly arcikněžně Eleonoře, vdově po polském králi Michaeli Korybutovi Višňovském, a arcikněžně Marii Alžbětě. Ve druhé řadě židlí pak zasedli arcikněžny Antonie a Marie Anna Josefa, olomoucký biskup Karel III. Josef Lotrinský, jeho dva bratři a zpovědníci Leopolda I. – otcové Antonín a Josef.¹⁹⁴¹ Rozmístění jednotlivých účastníků operní produkce podléhalo přísným pravidlům. Nejčestnější pozice – v první řadě uprostřed – náležela nejurozenější osobě, která byla přítomna představení – císaři.¹⁹⁴² Dominantní postavení vladaře mohlo být ještě zdůrazněno umístěním židle na koberci či na vyvýšeném místě, její honosnější výzdobou, případně zastřešením pomocí baldachýnu.¹⁹⁴³ Pravá strana, kde zasedla Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská společně s arciknížaty Josefem a Karlem, představovala v očích raně novověkého člověka vyšší symbolickou hodnotu a symbolizovala prestižní místo v hierarchicky uspořádané společnosti císařského

Schwarzenberku ze 6. února 1697: „*Zum abendt ist das fest bey Ihro Mayestät der kayserin gehalten worden undt der herr herzog von Lotringen sich auch darbey eingefunden. Nach diesem habe die erzerzogin ein balet, schiga undt balet, der erzerzog mit dem herzog Clement als einige Pantalons, die erzerzogin Magdalena als eine Spanierin, und des lotringer lezter sohn Ihr Mayestät der konigin als eine fraulein künstlich gedanzet, undt sich dermassen sehen lassen. Nach diesem haben die grose leut bis ½ 1 gedanzet. Das fest ware in Ihr Majestät der kayserin daffelzimmer.*“ TAMTÉŽ, s. 320-321.

¹⁹⁴⁰ B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 184; M. HENGERER, *Hofzeremoniell*; TÝŽ, *Zur symbolischen Dimension*; TÝŽ, *Raum als Medium. Adelsgesellschaft, Hof und adelige Bestattung in der Frühen Neuzeit*, MRK 11, 2001, č. 1, s. 54-59.

¹⁹⁴¹ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326.

¹⁹⁴² A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 210; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 388.

¹⁹⁴³ O tom vypovídá zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19. července 1697, kdy Leopold I. s Eleonorou Magdalenu Falcko-Neuburskou a s několika vybranými nejvyššími dvorskými úředníky přihlíželi výuce arciknížete Josefa v jízdě na koni. Císař a jeho žena seděli ve zvláštní lóži, která byla vyvýšena nad ostatní. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1222-1225. K tomu také J. MOSER, *Teutsches Hof-Recht* II, s. 532; Otto TREITINGER, *Baldachin*, in: *Reallexikon für Antike und Christentum* I, 1950, sl. 1150-1153; Franz HADAMOWSKY, *Barocktheater am Wiener Kaiserhof. Mit einem Spielplan (1625-1740)*, Jahrbuch der Gesellschaft für Wiener Theaterforschung 1951-1952, s. 7-117, zde s. 24-25; B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 198-199; A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 516-518. Ono vyzdvížení císařského majestátu také zdůraznil Ferdinand z Ditrichštejna, když si 14. prosince 1683 ve své „*Notizen-Buch*“ poznamenal: „*Praestiti iuramentum post concilium in dem retirada praesente solo supremo cancerario [Theodor Atlet Jindřich ze Stratmannu], secretarius Koch [Jan Jiří Koch] legit puncta super que iuravi. Dominus cancellarius Stratman praelegit mihi iuramentum, nach disem osculatus sum denuo manum cesaris. Hierauff ist herr oberstcammerer [Gundakar z Ditrichštejna] und ich nach ihme in die ritterstuben gangen und beede under den baldachin gestanden, er fienge an das Ihr Majestät in ansehung meiner voraelteren und den meinigen gelaister treuen dienst zumb obersthofmeister resolvirt hetten, daher alle, so under den stab göhening, mir den gebierenden respect von gehorsamb zu wisten wissen werden.*“ Srov. „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319.

dvora, než levá strana, neboť i „*Kristus sedí po Boží pravici*.“¹⁹⁴⁴ Pro prezentaci vlastního postavení jednotlivých dvořanů a služebníků však byla mnohem důležitější druhá řada sedadel. Tím, že Leopold I. povolil konkrétním jedincům obsadit tato „*places assises*“, zřetelně naznačil, ke komu směřovaly jeho sympatie a zvláštní milost.¹⁹⁴⁵

Ovšem Ferdinand ze Schwarzenberku se ve svém sdělení neomezil pouze na zachycení císařské rodiny a jedinců, kteří jí byli prostorově nejbližší. Také naznačil, že další uspořádání a obsazení židlí se regulovalo na základě dvorského ceremoniálu. Za výše zmíněnou skupinou následovaly dvorní dámy, nejvyšší dvorští úředníci, duchovní a „*all'incognito*“ vybraní zahraniční diplomaté – benátský, savojský, španělský a papežský nuncius.¹⁹⁴⁶ Kníže ze Schwarzenberku se velmi podívoval nad skutečností, že se cizí vyslanci neohradili proti přítomnosti vévody lotrinského, který se „*in publico erscheint*“ a navíc v bezprostřední blízkosti Leopolda I. a Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, zatímco oni museli zaujmout „podřadnější“ postavení mezi dvorními dámami. Dříve by prý něco takového vůbec nepřipadalo v úvahu; ambasadoři by okamžitě napadli takové provinění proti zažitým vzorcům chování, neboť se prý nacházeli přinejmenším na stejné hierarchické úrovni jako hosté císaře.¹⁹⁴⁷ Ferdinand ze Schwarzenberku dokonce naznačil, že „*vor ein baar ihaar ... die bottschaffter aber waren mit dem cardinal Collonischen in einer logia und der herzog in einer anderen neben den teatro*.“¹⁹⁴⁸ Ovšem panovník se v osmdesátých letech 17. století

¹⁹⁴⁴ B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 198; J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 153-154; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 94; H. W. GOETZ, *Der „rechte“ Sitz*, s. 16, 19-20.

¹⁹⁴⁵ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 163; M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 11; T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 27.

¹⁹⁴⁶ Právě přítomnost zahraničních vyslanců „*all'incognito*“ při dvorských slavnostech měla svá ustálená pravidla, která museli do nejmenších detailů dodržovat. Jedním z nezbytných prvků utajené účasti bylo i nenápadné oblečení. Právě šaty představovaly důležitý distinktivní prvek, jehož prostřednictvím raně novověký urozenec vizualizoval vlastní moc a společenské postavení. Tuto skutečnost naznačil Ferdinand ze Schwarzenberku ve svém deníkovém zápise z 30. června 1697, kdy Leopold I. na oslavu svých narozenin uspořádal „*l'opera musicale*.“ K této slavnostní příležitosti nebyl oficiálně pozván žádný ze zahraničních vyslanců, ani papežský nuncius. Představení se však mohli zúčastnit „*all'incognito, ohne ertheilung einzigen particular orth*.“ Tomu, že pod rouškou anonymity navštívili operní produkci, muselo odpovídat i oblečení ambasadorů. To nesmělo být nijak nákladné a bohatě zdobené, aby žádným způsobem neupozornilo ostatní diváky na jejich přítomnost. Proto se papežský nuntius oděl do černého kabátce „*di curto der nuntien*.“ Ostatní zahraniční vyslanci byli oblečeni „*mit ein kleines oder schlechtes kleidelein*.“ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 30. června 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1183-1184. Když benátský a savojský vyslanec přijali 12. února 1697 pozvání „*bey der ordinaria opera der musicanten*“, zasedli „*mit einen graben mantel*“ mezi dvorní dámy.“ Srov. záznam v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 12. února 1697. TAMTÉŽ, s. 873-875. A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 517; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 172; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 150.

¹⁹⁴⁷ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 180-188.

¹⁹⁴⁸ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. Srov. A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 519-520.

rozhodl zjednodušit ceremoniální praktiky při veřejných divadelních produkcích a předejít tak případným budoucím hádkám.¹⁹⁴⁹

Právě zahraniční návštěvy a cizí diplomaté se totiž stávali pravidelnými aktivními účastníky konfliktních situací, neboť nerespektováním ceremoniálních zásad často porušovali obecně uznávané vzorce chování.¹⁹⁵⁰ Jak vypovídá zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. června 1697, události takového druhu vždy přitahovaly zvláštní pozornost širší veřejnosti.¹⁹⁵¹ Právě tehdy Leopold I. a Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská přijali ve své venkovské rezidenci v Laxemburku ambasadorů ruského cara. Mezi přijetím a propuštěním emisarů došlo k několika závažným přestupkům proti zažitým vzorcům chování. I když ceremoniál v těchto letních sídlech probíhal v poněkud zjednodušené formě, nebyl tak složitý a řídil se odlišnými pravidly, přesto panovník i dvořané pevně trvali na jeho přesném dodržování.¹⁹⁵² Právě v tomto momentě se někteří dvorští hodnostáři dopustili několika závažných prohřešků (alespoň z pohledu Ferdinanda ze Schwarzenberku) proti ceremoniálním zásadám, které samotný kníže považoval za neomluvitelné a nehodné tak vysoce postavených dvorských úředníků.

V první řadě nevyšel nikdo „*von hoffembtern*“ vstříc ruským vyslancům. Ze strany služebně nejstarších dvořanů prý bylo možné vyzorovat značné rozladění nad takovým nedbalým postupem. Kníže ze Schwarzenberku dále poukazyval na lehkomyšlné jednání „dnešních“ mladých šlechticů, kteří si prý zcela neuvědomovali možné následky onoho neuváženého činu.¹⁹⁵³ Naopak nejvyšší hofmistr Leopolda I. – Ferdinand z Ditrichštejna – omlouval počínání svých podřízených s poukazem na skutečnost, že „*man tete zu viel dergleichen leuten eher an.*“¹⁹⁵⁴ Přesto u Ferdinanda ze Schwarzenberku vyvolalo takové počínání smíšené reakce, neboť šlo o naprosto zřejmé porušení protokolu.¹⁹⁵⁵ Ono znechucení

¹⁹⁴⁹ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 387; I. ŽOGLER, *Der Hofstaat*, s. 63-64; Ch. HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell*, s. 295.

¹⁹⁵⁰ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale* I, s. 452.

¹⁹⁵¹ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. června 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1106-1111.

¹⁹⁵² J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 125.

¹⁹⁵³ Srov. zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 11. dubna 1697. TAMTÉŽ. R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 111.

¹⁹⁵⁴ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. června 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1106-1111.

¹⁹⁵⁵ O tom, že Ferdinand ze Schwarzenberku považoval dvorský ceremoniál za jakýsi závazný kodex obecně uznávaných vzorců chování, vypovídají velmi expresivně i další stránky jeho deníku. Na nich dokonce neváhal kritizovat i císařský pár, jestliže se provinil proti zažitým zásadám jednání: „*Es ist gewis, dass wan man bey dennen großen hoffen nicht auff die gringste sachen undt ungelegenheiten achtung gibt undt demselben endtgegen gehet, so ist nachmalls nichts als ungelegenheit zu gewarten, dan ob wollen juris ist omnem vim mit*

nad nedodržováním nastolených pravidel opět vyvrcholilo výrokem, že dříve by něco podobného nebylo myslitelné. Ovšem následovalo ještě větší rozčarování. Mnohem více jej totiž zarazilo, že vyslanci ruského cara se sami chovali zcela nemožně a neznali zásady dvorského ceremoniálu, který praktikoval císařský dvůr ve Vídni. Ferdinand ze Schwarzenberku se velmi podívoval nad tím, že před odjezdem „*diese moscovitische nation ihre leut nicht besser in dem ceremonial instruiren.*“¹⁹⁵⁶ Sice připouštěl, že v daleké zemi na Východě se vyznávalo odlišné pojetí ceremoniálních zásad a některá gesta či symboly mohli ambasadoři vnímat zcela rozdílně, ovšem to nijak neomlouvalo neznalost vídeňských odlišností.¹⁹⁵⁷ Sami se měli snažit po příjezdu do nového prostředí obstarat si potřebné informace o průběhu chystané audience. Vždyť tím, že nedokázali správně reagovat na jednotlivé očekávané společenské konvence, také zostudili samotného ruského cara. Jakoby veřejně vyhlásili, že si ve svém okolí vydržoval neschopné urozence a břídíly.¹⁹⁵⁸

Je obecně známým faktem, že zejména španělští diplomaté zavdávali velmi často podněty k dlouhotrvajícím hádkám u císařského dvora.¹⁹⁵⁹ Dokonce i samotný Leopold I. ve své korespondenci hojně poukazyval na nemístné chování a vystupování diplomatů Filipa IV. či Karla II., kteří se svými projevy dostávali do stále nových a nových sporů s dvorskou společností.¹⁹⁶⁰ Konfliktu podobného druhu nebyl ušetřen ani Ferdinand ze Schwarzenberku. Roku 1694 španělský vyslanec Carlo Emanuele d'Este, markýz de Borgomanero,¹⁹⁶¹ nechtěl

gewalt zu hinter dreiben, so mues diese extremitet, so nuhr andere ungelegenheit herzu ziehet, nicht ohne höchsten noth et adhibitis iam aliis remediis et re bene cognita vorgenommen werden, zu malen dan auch die gemeine leut undt bediente zu Wienn, wie auch bey allen grossen hoffen sehr insolent sein, undt einen herrn si non maxime circumspectus sit, leichtlich in solichen ungelegenheit einführen, dass er ihme selbsten zu helfen nicht woll weiß.“ Zázpis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 11. dubna 1697. TAMTÉŽ. Srov. R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 111.

¹⁹⁵⁶ Zázpis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. června 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1106-1111.

¹⁹⁵⁷ „... massen in Ihren eigenen landt und derselben pottschaftter aller orten in dem ritual observant undt schier der massen inpracticable sein, das wo sie können und mögen.“ TAMTÉŽ. Srov. J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 125; P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 66-68; R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 73-75; P. HIML, *Die „armen Leüte“*, s. 335-345; I. T. BUDIL, *Mýtu*, s. 24-27.

¹⁹⁵⁸ O tom zázpis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 17. června 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1148-1149.

¹⁹⁵⁹ Ke sporům španělských diplomatů s příslušníky císařského dvora ve Vídni podrobněji A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 207-209; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 67-68.

¹⁹⁶⁰ Spory španělských vyslanců ve Vídni je možné názorně dokumentovat především na korespondenci Leopolda I. s vyslanci u madridského dvora Františkem Eusebiem z Pöttingu a Ferdinandem Bonaventurou z Harrachu či s císařským diplomatem v Benátkách Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Srov. K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*; A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I-II*; O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*; Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.* Četné zmínky se vyskytují také u J. FIEDLERA (ed.), *Die Relationen I-II*.

¹⁹⁶¹ K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 255. K markýzi de Borgomanero podrobněji Marieke de WINKEL – Volker MANUTH, „*Los Meninos*“ by Van Dyck? *New identifications and dates for the „Palatine*

připustit, aby se během divadelního představení posadili k němu a dvorním dámám na první lavici v hledišti právě kníže ze Schwarzenberku společně s Leopoldem Montecuccolim.¹⁹⁶² Jako argument použil poukaz, že právě tato místa byla vyhrazena pouze jemu a společnicím císařovny.¹⁹⁶³ Nejvyšší hofmistr arciknížete Karla – Antonín Florián z Lichtenštejnu – se sice snažil rozlobenému ambasadorovi vysvětlit, že to panovník oběma urozencům výslovně povolil – Ferdinandovi ze Schwarzenberku jako nejvyššímu hofmistrovi své ženy, Leopoldu Montecuccolimu za zásluhy. Ovšem markýz de Borgomanero nijak nedbal Lichtenštejnova ozřejmění. Odvolával se na svá práva a hrozil, že ihned opustí chystané představení, jestliže nebude respektováno jeho postavení se vším všudy. Aby se zabránilo dalšímu vystupňování konfliktu, Leopold Montecuccoli s Ferdinandem ze Schwarzenberku raději ustoupili nátlaku a odebrali se do druhé lavice. Leopold I. se však vůbec nesmířil s panovačným postupem španělského vyslance a snažil se jej donutit, aby uznal nárok obou urozenců na toto čestné místo. Ovšem diplomat tvrdošíjně trval na svém privilegiu. Nakonec vysocí dvorští hodnostáři na čele s císařem museli částečně ustoupit námitkám Španěla. Při další divadelní produkci se sice Leopold Montecuccoli ihned usadil do druhé řady, ovšem Ferdinanda ze Schwarzenberku jako nejvyššího hofmistra Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské byl nucen na příkaz Leopolda I. markýz de Borgomanero strpět na první lavici.¹⁹⁶⁴ Příčina takového postupu diplomatů španělské větve Habsburků tkvěla v jejich zvláštnímu statutu jako „*embajadores de familia*.“ Těmto osobám náležela díky jejich výjimečnému postavení výsada, díky níž měli přístup na všechna veřejná i soukromá divadelní či operní představení císařského dvora. Právě události, které se přihodily během těchto produkcí, byly častým námětem osobní korespondence císaře. Na druhou stranu je však nezbytné připomenout, že diplomaté bránili svá skutečná práva, jež pramenila z jejich zvláštního postavení.¹⁹⁶⁵ Jako přímým a legitimním zástupcům svého vládce totiž ambasadorům příslušela stejná úcta a respekt jako těm, které zastupovali.¹⁹⁶⁶

Pro bližší ozřejmění ceremoniální praxe u císařského dvora ve Vídni a každodenní interakce, zejména se zahraničními diplomaty, nabízí Ferdinand ze Schwarzenberku příhodu

princes“ in Vienna, Burlington Magazine 142, 2000, č. 1164, s. 147-156; Monika STROLZ, *Anton van Dyck: Carlo Emanuele d'Este Marchese di Borgomanero (?)*, Jahrbuch des Kunsthistorisches Museums Wien 22, 2001, s. 251-261; R. PONS, *Gesandte in Wien*, s. 158.

¹⁹⁶² O konfliktu Ferdinanda ze Schwarzenberku a Leopolda Montecuccolih se španělským vyslancem podrobněji A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 526-527.

¹⁹⁶³ Srov. J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale I*, s. 45.

¹⁹⁶⁴ A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 526-527.

¹⁹⁶⁵ A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 208-209.

¹⁹⁶⁶ A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 522-523; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 207; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 68.

z let 1677 a 1678, která zřetelně dokumentuje, jak vnímala dvorská společnost hierarchické rozdíly a detailně rozlišovala mezi řádnými vyslanci, kurfiřty Římsko-německé říše a vládnoucími knížaty.¹⁹⁶⁷ „*Illo enim anno*“ Karel IV., vévoda lotrinský a budoucí manžel vdovy po zesnulém polském králi Michaeli Korybutu Višňovském – arcikněžny Eleonory, několikrát zavítal do metropole habsburského soustátí, „*doch nicht offentlich sich sehen lassen*.“¹⁹⁶⁸ Při návštěvě bohoslužby v kapli jednoho z vídeňských kostelů na přání arcikněžny Eleonory zaujal místo na lavici vyslanců, jež se nacházela v blízkosti židlí příslušníků panovnické rodiny. Ovšem papežský nuncius Francesco Buonvisi ostře protestoval proti porušení zažitých vzorců chování, neboť vévodovi v žádném případě nepříslušelo právo „*auf dem banco der pottscaffter bey ihr vollig aus dero capellen setzen, sonder auch nunner hinsetzen*.“¹⁹⁶⁹ Navíc před císařskou tribunou a lavicí ambasadorů byl položen sametový koberec. Podle ceremoniálních zásad však před sedadlem vévody lotrinského „*ein duchener in der kirchen undten haben solle. Dieses scheunete seinem caractere zu naget gedretten*.“¹⁹⁷⁰ Po vystoupení Francesca Buonvisiho vypukla dlouhá diskuse, během níž nejvyšší dvorští úředníci na čele s Leopoldem I. uznali oprávněnost nároku papežského nuncia.¹⁹⁷¹ Hlavní motivací takového rozhodnutí se podle mínění Ferdinanda ze Schwarzenberku stala samotná podstata přítomnosti ambasadorů na nejrůznějších dvorských slavnostech. Svou účastí při

¹⁹⁶⁷ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697: „*Ich glaube, das woll guet undt pro informatione nötig seye zu erzelen, wie anno 1677 undt 1678 das ceremonialwesen mit dennen pottscafftern eingerichtet worden undt was für ein underschidt zwischen dennen pottscafftern, einen cuhrfursten undt regierenden fursten herrn gehalten werden solle*.“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. K tomu také komentář Julia Bernarda von Rohra: „*Es geschicht bißweilen, daß einige grosse Könige und Königinnen, Fürsten und Fürstinnen, entweder aus grosser Demuth, zu der sie, ihrer Hoheit unbeschadet, ihren tugendhaften Naturell nach geneigt sind, oder aus besonderer Liebe, womit sie diese oder jene Person, von geringer Dignitaet distinguiren wollen, von denjenigen Ehrenbezeugungen, die ihnen andre zu leisten schuldig und willig wären, ein grosses nachlassen*.“ J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 9. Srov. Wolfgang WÜST, *Von Rang und Gang. Titulatur- und Zeremonienstreit im reichsstädtisch-fürstenstaatlichen Umfeld Augsburgs*, in: J. J. Berns – T. Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik*, s. 484-510.

¹⁹⁶⁸ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. Srov. J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 374-375.

¹⁹⁶⁹ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. Srov. H. SEIFERT, *Die Oper*, s. 738-739; A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 526; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 390-392; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 147.

¹⁹⁷⁰ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. Srov. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 518; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 391.

¹⁹⁷¹ Z deníkového záznamu Ferdinanda ze Schwarzenberku rovněž vyplývá, že Karel IV. Lotrinský nebyl jedinou urozenou osobou, která musela v ceremoniálních záležitostech ustoupit nátlaku zahraničních diplomatů. Vyslanci prý se stejnou intenzitou vystoupili ve druhé polovině sedmdesátých let 17. století také proti umístění Filipa Viléma Falcko-Neuburského, otce třetí manželky Leopolda I., během slavnostní bohoslužby na lavici vyslanců. Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326. Srov. J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 106.

těchto příležitostech zvyšovali lesk císařskému majestátu.¹⁹⁷² Pokud by však vystoupili s nějakou tvrdší formou veřejného protestu nebo dokonce odmítli pozvání, značně by tím v očích raně novověké společnosti utrpěla vážnost panovníka.¹⁹⁷³

Zcela jinak se však Leopold I. hodlal zachovat v případě, jestliže měl císařský dvůr ve Vídni navštívit některý z kurfiřtů Římsko-německé říše, „*che si sappi governar.*“¹⁹⁷⁴ Prostřednictvím svého nejvyššího hofmistra Ferdinanda z Dittrichštejna sdělil vyslancům, že nedovolí, aby byl během bohoslužby, jíž by se urozený host zúčastnil, před lavicí diplomatů položen onen sametový koberec. Toto pravidlo však platilo pouze tehdy, zavítal-li do metropole habsburského soustátí kurfiřt katolického vyznání, zejména bavorský a falcký. Kdyby však přibyl do města na Dunaji Friedrich August Saský – luterán, ztrácelo ono nařízení na významu, neboť saský kurfiřt nenavštěvoval katolické mše.¹⁹⁷⁵ Ačkoliv zahraniční diplomaté tvrdošjně trvali na svých právech a přesném dodržování ceremoniálních pravidel, přesto ve výjimečných případech s mlčením přecházeli porušení obecně uznávaných vzorců chování. Důkazem tohoto tvrzení prý byla přítomnost matky Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské na bohoslužbách či při hodovních tabulích. Během nich zaujímal místo v bezprostřední blízkosti vlastní dcery, čímž podle mínění Ferdinanda ze Schwarzenberku jednoznačně porušovala práva ambasadorů.¹⁹⁷⁶ Ti však nenapadli jednotlivé kroky manželky

¹⁹⁷² Podle mínění některých vzdělaných juristů první poloviny 18. století představoval císařský dvůr ve Vídni místo, kde se právě vyslanci jiných mocností těšili neobvykle velké úctě celé dvorské společnosti jako nikde jinde v Evropě. Od této skutečnosti se pak odvíjel jejich sociální status a postavení v rámci dvorského ceremoniálu: „*Am Kayserlichen Hof ist das Ceremoniale vor die Ambassadeurs einerley, sie mögen Extraordinaires oder Ordinaires seyn. An keinem Hofe in der Welt geschiehet denen Ambassadeurs so viel Ehre und grosse Distinction als an dem Kayserlichen; hingegen denen Envoyés an keinem Hof weniger. Die Ursache ist, daß an keinem Hofe so viel Envoyés sind, als an dem Kayserlichen, weil so viele grosse und kleine Fürsten, weltliche und geistliche, so gar gefürstete Aebte, Praelaten, Aebtißinnen und Grafen aus dem Reich, auch Deputirte von der immediaten Ritterschafft, und von Reichs=Städten am Kayserl. so viel zu negotiiren haben, und eines jedwedem auch kleinen Fürstens Abgesandter nicht weniger, als eines grossen und mächtigen Fürstens seyn will, auch der geistlichen Fürsten Abgesandten der weltlichen ihren vorzugehen praetendiren, und sonst der Kayserl. Hof gar zu oft und gar zu sehr embarassiret seyn würde, wenn er nicht fast alles Ceremoniale, Rang und dergleichen ratione Ministrorum secundi ordinis abgeschaffet hätte; doch werden gleichwohl der Könige und Churfürsten, auch mächtiger Fürsten Envoyés sonsten genung distinguiret und andern vorgezogen, obgleich das Ceremoniale einerley ist, wie dann diese auch die gröste Figur machen.*“ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale* I, s. 452.

¹⁹⁷³ „... wie aber die herren gesandten sehr woll fundiret undt in dem possessorio gestanden allezeit zu dennen capellen berueffen zu werden, der hoff auch deren presenz nötig hat.“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. února 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sbíрка rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 322-326.

¹⁹⁷⁴ TAMTÉŽ.

¹⁹⁷⁵ „*Also durante la presenza del detto signore elettore non si mettere ne tapeto per i signori ambasciatori. Dieses hat sein bewenden genumen, so oft ein catholischer cuhrfurst als Beyren undt Heydelberg allhie gewesen, welche nit zu der kirch gegangen, wie der herr cuhrfurst von Sachsen aber nicht dieses gepracticiret.*“ TAMTÉŽ.

¹⁹⁷⁶ „*Es hat sich auch vor einem ihaar begeben, dass Ihro Majestät der kayserin frau mueter anhero kommen, welche täglich bey dennen kirchengäng undt der kayserlichen taffel auff der kayserlichen seuth erschienen, doch hatt die herr pottschafter kein bedencken gehabt, in einen undt ander orth zu erscheinen, obwollen dieselbe in dennen tribunen undt bey dem essen offentlich gesehen worden.*“ TAMTÉŽ.

Filipa Viléma Falcko-Neuburského. Svůj postup omlouvali tím, že „*dieselbe eine dama seye, so ziehete dies keine consequence nach sich.*“¹⁹⁷⁷ Nejvyšší hofmistr císařovny s úsměvem na rtech sledoval počínání diplomatů a uštěpačně na jejich adresu poznamenal: „*Quicquid enim recipitur, per modum recipientis recipitur.*“¹⁹⁷⁸

Pevně stanovený zasedací pořádek nepřicházel ke slovu pouze při veřejných či komorních slavnostech, ale i při nejrůznějších zábavách. Zářným příkladem tohoto tvrzení jsou jízdy na saních, kterých se především v zimním období s oblibou účastnila císařská rodina.¹⁹⁷⁹ Panovník se této kratochvíli nikdy nevěnoval sám, ale vždy jej doprovázel početný zástup šlechticů. V očích dvořanů šlo o ryze exkluzivní záležitost, neboť byl přítomen pouze úzce ohraničený počet osob – elita „dvorské“ šlechty.¹⁹⁸⁰ Absolvovat vyjížďku nemohl libovolný urozenec z vlastního popudu, ale činil tak pouze na pozvání panovníka či jeho ženy. Také přesné pořadí vozů, které se účastnily slavnostní jízdy na saních, bylo do nejmenších detailů propracováno. Jednotlivá místa odrážela skutečné postavení urozence nebo šlechtičny v hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora a řídila se mírou blízkosti k císaři, urozeností a mocí.¹⁹⁸¹ Tyto aspekty je možné zřetelně postřehnout na jízdě na saních do Ebersdorfu, kterou Leopold I. uspořádal 8. ledna 1697. V čele dlouhé kolony těchto dopravních prostředků jel nejvyšší štolmistr císaře Ferdinand Bonaventura z Harrachu, jenž osobně dohlížel na průjezdnost cest a odstranění případných problémů. Další sáně s Eleonorou Magdalenou Falcko-Neuburskou a arcikněžnou Eleonorou kočíroval Leopold I. „*Der könig fürete die Erzherzogin Elisabetha, der fürst Antoni von Liechtenstein*“¹⁹⁸² *der Erzerzog Carl, der herzog von Lotring die Erzerzogin Mariana, der fürst von Montecuculi*¹⁹⁸³

¹⁹⁷⁷ TAMTÉŽ.

¹⁹⁷⁸ TAMTÉŽ. Srov. R.-P. FUCHS, *Unordnung durch Recht*, s. 173.

¹⁹⁷⁹ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale* I, s. 301; J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 834-838; Erwin M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten im Zeitalter des Barocks und Rokos*, Livrustkammaren. Journal of the Royal Armory Stockholm 10, 1964, s. 1-18; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 185-187. Jízdy na saních se konaly především v čase mezi slavností Tří Králů – 6. ledna – a Popeleční středou. Na základě deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku je možné tyto vyjížďky rozdělit do dvou kategorií. Jednak šlo o výpravy mimo hlavní město podunajské monarchie, nejčastěji do Ebersdorfu či Laxenburku, jednak o projížďky po Vídni a jejích předměstích. E. M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten*, s. 1; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 220.

¹⁹⁸⁰ Právě tato oblíbená kratochvíle nabízela široký prostor pro vlastní symbolické sdělení aktérům jízdy a především divákům, kteří se vždy podél vyhrazené cesty scházeli v hojném počtu. E. M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten*, s. 5-8; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 228.

¹⁹⁸¹ Přesné pořadí v dlouhé koloně vozů určovali nejvyšší štolmistr či nejvyšší hofmistr. B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 186; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 95.

¹⁹⁸² Antonín Florián z Lichtenštejnu (1656-1721), nejvyšší homistr arciknížete a pozdějšího císaře Karla VI. J. von FALKE, *Geschichte* III, s. 1-80; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I/1, s. 276; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 201-202.

¹⁹⁸³ Leopold Montecucoli, syn slavného vojevůdce Raimonda Montecucoliho. A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 526-527.

*die Erzherzogin Josepha, der graf Otto von Traun*¹⁹⁸⁴ *die erzherzogin Magdalena, der graf Philippe von Diedrichstein*¹⁹⁸⁵ *den lotringischen fursten Clement, ubrigens haben die kayszerlichen freyle mit dennen koniglichen alterniret.*¹⁹⁸⁶ Ihned po císařské rodině a jejich hostech následovaly sáně jednotlivých vysokých dvorských hodnostářů.¹⁹⁸⁷

Tím, že Ferdinand ze Schwarzenberku zachytil zasedací pořádek v písemné formě, jakoby kodifikoval oprávněnost jednotlivých osob na přidělená místa a naznačil jejich společenské postavení či míru vztahu k panovnické rodině.¹⁹⁸⁸ Pro symbolickou komunikaci byla rovněž důležitá osobní účast. To, že se konkrétnímu urození dostalo privilegia být „*personaliter*“ přítomen v císařově průvodu, ho včleňovalo do okruhu „vyvolených.“¹⁹⁸⁹ Účastí na této slavnostní příležitosti demonstroval svoji příslušnost k císařskému dvoru, zejména k úzce ohraničené skupině osob, jež se pohybovaly v bezprostředním okolí rodiny Leopolda I. a leckdy patřily k jejím důvěrníkům.¹⁹⁹⁰ Navíc pokud šlechtic kočíroval sáně některého člena vládnoucího rodu či jejich hostí, už to samo o sobě podtrhovalo lesk a vážnost urozence v očích raně novověké dvorské společnosti. Je třeba říci, že této pocty se dostávalo pouze pečlivě vybraným příslušníkům nejmocnějších šlechtických rodů habsburské monarchie a nejvyšším dvorským úředníkům.¹⁹⁹¹

Ovšem písemný komentář slavnostní jízdy na saních, kterou dne 8. ledna 1697 uspořádal Leopold I., se neomezuje pouze na vylíčení a popis přesného rozmístění

¹⁹⁸⁴ Otto Ehrenreich z Abensperku a Traunu (1644-1715), zemský maršálek v Dolních Rakousích, komorník a tajný rada. C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon* XXXXVII, s. 23; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 210.

¹⁹⁸⁵ Filip z Ditrichštejna, velitel osobní gardy Leopolda I.

¹⁹⁸⁶ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 726-727. Srov. popisy jízdy na saních u příležitosti sňatku Leopolda I. s Markétou Marií Tereziou Španělskou na počátku roku 1667. H. SEIFERT, *Der Sigprangende Hochzeit-Gott*, s. 29; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 222-223.

¹⁹⁸⁷ E. M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten*, s. 4-5; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 222-223.

¹⁹⁸⁸ E. M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten*, s. 4; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 103; H. NEUHAUS, *Der Streit*, s. 286-287; V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK, *Symboly rituálu. Volba Karla V.*, s. 126-127.

¹⁹⁸⁹ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 514-515.

¹⁹⁹⁰ E. M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten*, s. 4; Wolfgang WEBER, *J. B. von Rohrs Ceremoniel-Wissenschaft (1728/1729) im Kontext der frühneuzeitlichen Sozialdisziplinierung*, in: J. J. Bern – T. Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik*, s. 1-20, zde s. 19-20; Thomas MUTSCHLER, *Hausordnung und hoher Adel im 17. Jahrhundert am Beispiel der Grafen von Ysenburg-Büdingen*, in: M. Füssel – T. Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion*, s. 199-214, zde s. 204.

¹⁹⁹¹ E. M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten*, s. 5-8; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 180. Každý raně novověký dvořan bedlivě pozoroval všechny projevy přízně příslušníků císařské rodiny a neváhal se o své poznatky podělit s dalšími osobami. O tom svědčí například dopis Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic jeho ženě Polyxeně ze 7. března 1625, v němž komentoval audienci knížete Karla z Lichtenštejnu u Ferdinanda II. Především jej zaujalo chování vladaře. Ten, na důkaz své mimořádné milosti a náklonnosti, přistoupil ke knížeti z Lichtenštejnu „*a trochu smekl klobouk, čímž poněkud poodhalil svou hlavu.*“ Na důkaz osobní přízně pak ještě podal urození ruku, což učinila také císařovna. C. CARAFFA, *Relazione*, fol. 60; P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 378; TÝŽ, *Ceremoniál*, s. 379-380; Š. KUTIŠOVÁ, *Zdeňk Vojtěch Popel z Lobkovic*, s. 96; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 111-112. Srov. N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 158.

jednotlivých účastníků ve dlouhé řadě těchto dopravních prostředků. Nadto nabízí ještě další zajímavé postřehy o jejím průběhu.¹⁹⁹² Především odkrývá konfliktní situace, které čas od času propukaly mezi dvorními dámami a vysokými dvorskými úředníky. Hierarchie císařského dvora se zakládala na poměrné přednosti, jež přesně reglementovala interakci uvnitř této struktury. Ovšem nebyla absolutní. Ačkoliv dvorské pořádky téměř do detailu definovaly a rozebíraly konkrétní vzorce chování, podle nichž měli jednotliví dvořané v daných situacích reagovat, přesto lze v těchto předem „naprogramovaných“ postupech nalézt nepatrné právní mezery.¹⁹⁹³ Právě tyto „skuliny“ byly důležité pro raně novověké urozence, neboť nabízely možnost, jak zvýšit svůj sociální status a povznést jej na úkor jiných osob z tohoto prostředí na vyšší společenskou úroveň. Konflikty o ceremoniální přednost představovaly jednu z ústředních součástí dvorské komunikace¹⁹⁹⁴ a patřily ke každodennímu koloritu vídeňského dvora druhé poloviny 17. století.¹⁹⁹⁵ Současně s tímto konstatováním je důležité se ptát, proč vůbec hádky o postavení propukaly. Panovnický dvůr nebyl primárně žádnou správní institucí či pouhým nástrojem, který se staral o pohodlí a potřeby císaře. V tomto případě je opět třeba na tuto strukturu pohlížet jako na sociální fenomén. Právě tehdy se před historikem objeví nový přístup ke dvoru jako k „*theatro praecedentiae*“, ústřednímu místu symbolicko-ceremoniálního jednání.¹⁹⁹⁶

Sociální logika prostorového uspořádání císařského dvora se zakládala na pestré paletě jemných, avšak leckdy nepřehledných rozdílů mezi jednotlivými úředníky. To, že vůbec přepodobného druhu mohly propuknout, nezáviselo pouze na mezerách ve dvorských pořádcích. Za jednu z dalších hlavních příčin je možné označit samotnou složitou strukturu císařského dvora ve Vídni. V ní se vzájemně proplétalo několik hierarchicky uspořádaných celků, které si vzájemně konkurovaly.¹⁹⁹⁷ Kromě panovníkova hofštátu a paralelních dvorů dalších členů habsburského rodu je třeba na prvním místě zmínit tajnou konferenci, tajnou radu, centrální

¹⁹⁹² O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 726-727.

¹⁹⁹³ J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 195-196, 210-211; H. W. GOETZ, *Der „rechte“ Sitz*, s. 23; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 147-148.

¹⁹⁹⁴ M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 17. K hádkám o přednost jako specifickému druhu symbolické komunikace podrobněji M. DINGES, *Ehrenhändel*, s. 390.

¹⁹⁹⁵ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 288-320; M. A. VISCEGLIA, *Il cerimoniale come linguaggio politico. Su alcuni conflitti di precedenza alla corte di Roma tra Cinquecento e Seicento*, in: M. A. Visceglia – C. Brice (edd.), *Cérémonial*, s. 117-176; B. STOLLBERG-RILINGER, *Die Wissenschaft der feinen Unterschiede*; TÁŽ, *Symbolische Kommunikation*, s. 523; Helmut NEUHAUS, *Der Streit um den richtigen Platz. Ein Beitrag zu reichsständischen Verfahrensformen in der Frühen Neuzeit*, in: Barbara Stollberg-Rilinger (ed.), *Vormoderne politische Verfahren*, Berlin 2001 (= *Zeitschrift für Historische Forschung* 25), s. 281-302; M. HENGERER, *Hofzeremoniell*.

¹⁹⁹⁶ B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 94.

¹⁹⁹⁷ R.-P. FUCHS, *Unordnung durch Recht*, s. 173; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 523.

správní úřady monarchie a řídicí orgány Římsko-německé říše. Nezanedbatelný vliv na postavení v rámci této mocenské instituce měly i další kategorie jako míra urozenosti, množství titulů, moc, bohatství či služební věk. Důležitou roli hrála v neposlední řadě také milost a náklonnost císaře.¹⁹⁹⁸

Téměř všechny výše zmiňované skutečnosti odráží popis jízdy na saních v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna 1697. Protože nejvyšší hofmistryně císařovny hraběnka Marie Terezie Eleonora z Puchheimu, rozená z Losensteinu,¹⁹⁹⁹ onemocněla, zaujala její místo v saních, jež následovaly po panovnické rodině a jejích hostech, nejvyšší hofmistryně polské královny. Druhé sedadlo pak patřilo hraběnce Cecílii Posthumě Breunerové, „*aiy*“ jedné z arcikněžen.²⁰⁰⁰ V dalším dopravním prostředku měla cestovat manželka Zikmunda Františka z Wagensperku²⁰⁰¹ a hraběnka Anna Dorothea z Wolkensteinu-Rodeneggu²⁰⁰² společně s Ferdinandem ze Schwarzenberku a Zikmundem Helfřidem z Ditrichštejna, nejvyšším hofmistrem arcikněžny Eleonory.²⁰⁰³ Jedna z nich si však nepřála, aby s nimi oba urozenci sdíleli společný vůz, a důrazně požadovala, aby si přesedli do jiného. Ovšem ti vznesli veřejný protest, že jí nepřislušela taková pravomoc a se svojí stížností se obrátili přímo na Leopolda I.²⁰⁰⁴ Ten považoval jednání hraběnky za velkou nehoráznost; šlechtičně nijak nepomohla argumentace, že to učinila na výslovné přání císařovny. O tom, jak se hádka nakonec vyřešila, se pisatel deníku nezmiňuje. Naznačuje však, že urozená dáma musela ze svého požadavku s ostudou ustoupit.²⁰⁰⁵ Ferdinand ze Schwarzenberku a Zikmund Helfříd z Ditrichštejna i přesto odmítli sdílet s „neslušnými“ hraběnkami z Wagensperku a z Wolkensteinu společný vůz. Na protest proti neomalenému chování přestoupili do vozu Karla Ferdinanda z Valdštejna, nejvyššího komorníka panovníka,²⁰⁰⁶ který jel hned vedle saní císařského páru.²⁰⁰⁷

¹⁹⁹⁸ „*Mus man seinen Rang mit etwas mehr Hitze vertheidigen, als sonst wenn man, durch seine Nachlässigkeit und Condescendenz, einem gantzen Corpori und Collegio schaden könnte, dessen Mitglied man ist.*“ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 124. Srov. B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 105. Podrobněji k tomu také níže.

¹⁹⁹⁹ V úřadu nejvyšší hofmistryně Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské působila v letech 1689-1703. K. KELLER, *Hofdamen*, s. 297.

²⁰⁰⁰ Její stručný biogram je TAMTÉŽ, s. 267.

²⁰⁰¹ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 272.

²⁰⁰² TAMTÉŽ, s. 338.

²⁰⁰³ *Theatrum Europaeum XIV*, s. 91.

²⁰⁰⁴ A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 185-186.

²⁰⁰⁵ V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 64-65; A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 201-206, 250.

²⁰⁰⁶ C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon LII*, s. 227; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 193-195.

²⁰⁰⁷ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 726-727. Ke sporům, kterých se účastnily dvorní

Že v žádném případě nešlo o ojedinělé spory uvnitř hieraricky uspořádané společnosti císařského dvora, svědčí i další záznamy v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku. Podobná příhoda se udála také o týden později – 15. ledna, kdy Leopold I. přikázal Zikmundovi Helfridovi z Ditrichštejna a Ferdinandovi ze Schwarzenberku, aby cestovali v prvním „*dames wagen*“ společně s nejvyšší hofmistryní polské královny a ještě jednou blíže neurčenou šlechtičnou. V tomto případě však nejvyšší hofmistr arcikněžny Eleonory Zikmund Helfrid z Ditrichštejna jakoby předvídal možné vypuknutí vzájemného konfliktu s příslušnicemi hofštátu panovnice, vyjádřil hluboké rozhořčení nad nařízením svého pána. Řekl, že nijak netouží jet ve stejném voze „*mit dennen alten bössen weiberen*“, které se prý chovaly nevhodně a neustále dávaly najevo svoji domnělou společenskou nadřazenost nad oběma urozenci. Aby unikli případným vzájemným třenicím, opět zaujali místo v dopravním prostředku nejvyššího štolmistra Karla Ferdinanda z Valdštejna.²⁰⁰⁸

Zcela jiný příklad sporu o přednostní postavení lze vysledovat v deníkovém zápise Ferdinanda ze Schwarzenberku z 23. ledna 1697.²⁰⁰⁹ Právě v tento den se Antonín Florián z Lichtenštejnu, nejvyšší hofmistr arciknížete Karla, rozhodl uvést k císařskému dvoru svojí dceru.²⁰¹⁰ Ta se zúčastnila se svolením panovnického páru v odpoledních hodinách okázalé jízdy na saních do Ebersdorfu, kterou uspořádal Leopold I., i následné večerní komorní slavnosti za přítomnosti příslušníků vládnoucího rodu. Ovšem těmto okamžikům předcházela dlouhá diskuse. Kníže z Lichtenštejnu totiž nesl s velkou nelibostí, že by jeho potomek měl zaujmout v koloně čtyřiceti saní až poslední místo, po všech pozvaných dvorních dámách, z nichž mnohé se mohly pyšnit pouze hraběcím titulem. Sám to považoval za osobní potupu, neboť se prý nijak nehledělo na její sociální postavení. Vždyť byla příslušnicí knížecího rodu.²⁰¹¹ Následná komorní slavnost měla završit první den slečny z Lichtenštejnu u panovnického dvora. O případné účasti se dokonce radil s několika vysokými dvorskými úředníky, zejména s Ferdinandem z Ditrichštejna, nejvyšším hofmistrem císaře,

dámy, více T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 314; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 239-240; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 152-153.

²⁰⁰⁸ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 15. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 764-765.

²⁰⁰⁹ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 23. ledna 1697. TAMTÉŽ, s. 779-785.

²⁰¹⁰ K jeho osobě podrobněji Jakob von FALKE, *Fürst Anton Florian von Liechtenstein in Spanien 1704-1711*, *Österreichische Revue* 3, 1865, č. 6, s. 1-79; TÝŽ, *Geschichte* III, s. 1-80; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 201-202.

²⁰¹¹ K tomu, že dceři nejvyššího hofmistra arciknížete Karla připadlo až poslední místo v dlouhé koloně saní, se prý připojily ještě další dva důvody. Především nepatřila k členkám hofštátu manželky vladaře. Právě ony se mohly pochlubit přednostním právem při nejrůznějších ceremoniálních příležitostech císařského dvora před osobami, jež nebyly pevnou součástí dvora Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Navíc švadleny prý včas nedošly mladé šlechtičně vhodnou slavnostní garderobu a „*der chamber lux nicht gemacht*.“ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 693-694.

a Ferdinandem ze Schwarzenberku, nejvyšším hofmistrem Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Oba jej od chystaného záměru předem zrazovali. Ferdinand z Ditrichštejna dokonce prohlásil, „*dass dieses exemplum sehr schädlich dem furstenstandt sein dörrffte, da bevorab ein solcher neudt, hass undt doch eyffersucht dermassen wider ihme standt ist, ...*“²⁰¹² Žárlivost a nenávisť se dala očekávat především od dvorních dam a manželek vysokých dvorských hodnostářů. Taková pocta – účast na soukromých zábavách císařské rodiny – totiž náležela jako výsada pouze osobám, které byly členy císařského dvora. Těm, jejichž jména nebyla zanesena v seznamech hofštátu, nepříslušelo takové právo. Dcera Antonína Floriána z Lichtenštejnu však zmiňované privilegium nevlastnila. Ferdinand z Ditrichštejna i Ferdinand ze Schwarzenberku proto předpovídali, že nikdo nebude chtít přepustit vlastní, dvorským ceremoniálem pevně dané místo nově příchozí. Nejvyšší hofmistr Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské tak přesně vystihl realitu každodenního života císařského dvora a postavení jednotlivých osob, když prohlásil „*da der rang undter dennen fürsten selbsten streitig ist.*“²⁰¹³ Současně prorokoval, že „*hi ambitiosi*“ se budou snažit záměrům Antonína Floriána z Lichtenštejnu všemožně zabránit. Ovšem kníže z Lichtenštejnu nijak nedbal rad zkušenějších dvořanů a prohlásil, že „*si occasio daret werde, es für sein personne undt familie diesen möchte begeren.*“²⁰¹⁴

Reakce nejurozenějších příslušnic hofštátu císařovny na chystanou účast kněžny z Lichtenštejnu při komorní slavnosti na sebe nedala dlouho čekat. Přítomnost mladé dámy vyvolala nevoli, že to nikdo „*furnemblich disaprobiret*“,“ především však manželky vysokých dvorských úředníků.²⁰¹⁵ Právě ony odmítly přijmout pozvání na slavnostní večer a omluvily se kvůli nevolnosti. Tuto „náhradní“ alternativu zvolily především proto, že chtěly předejít předpokládanému pošpinění osobní cti. Navíc samy poukazovaly na skutečnost, že tento příklad, který „*extra dignitatem principalem multum probavit*“, by se mohl stát nebezpečným precedencem do budoucna. Pokud by se taková výjimka povolila, jistě by v brzké době

²⁰¹² Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 23. ledna 1697. TAMTÉŽ, s. 779-785.

²⁰¹³ „*Dan in deme der rang in zweiffel sehen solte, der schon im considerablen postis sich befindet undt aures principis erreicht, einen grosen vorspruch uber den andern hat undt mit der billichkeit undt rationibus allein zu militiren, fallet dieses dem anderen theil sehr schwer, undt schier insuperable.*“ TAMTÉŽ. K vymezování knížat Římsko-německé říše vůči hrabatům srov. Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Der Grafenstand in der Reichspublizistik*, in: Heide Wunder (ed.), *Dynastie und Herrschaftssicherung in der Frühen Neuzeit. Geschlechter und Geschlecht*, Berlin 2002 (= *Zeitschrift für Historische Forschung*, Beiheft 28), s. 29-53, zde s. 33-34, 38-41.

²⁰¹⁴ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 23. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 779-785.

²⁰¹⁵ Šlo především o ženy nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda z Ditrichštejna Marii Alžbětu, rozenou z Eggenberku, Ferdinanda ze Schwarzenberku Marii Annu, rozenou ze Sulzu, nejvyššího komorníka Karla Ferdinanda z Valdštejna Marii Elišku, rozenou z Harrachu, a nejvyššího štolmistra Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Johannu Terezu, rozenou z Lamberku. TAMTÉŽ.

následovaly další, a časem by se ona výjimka stala pravidlem a obecně se rozšířila. Potom by přišly o své výsady, a tím i o část osobní cti.²⁰¹⁶ Neúčast kněžen na komorní slavnosti sloužila jako demonstrativní příklad okolí, že tato exkluzivní společnost manželek nejvyšších dvorských úředníků, z nichž většina se mohla honosit knížecím titulem, v žádném případě nesnesla, aby se musely s někým jiným dělit o pocty a prestiž plynoucí z ceremoniálních norem, které příslušely pouze jim.²⁰¹⁷ Následně bylo úplně jedno, že šlo o osobu, jež se pohybovala na stejné sociální úrovni. Vždyť nikdo další, kdo nepatřil k tomuto úzce ohraničenému okruhu, si vůbec nesměl činit nárok na takovou poctu.²⁰¹⁸ Svoji nepřítomností v žádném případě nechtěly poskvřít čest císařského páru. Tímto způsobem pouze upozorňovaly na skutečnost, že do této společnosti nahlédla osoba, jež zde prozatím neměla co dělat.²⁰¹⁹ I když se dcera Antonína Floriána z Lichtenštejnu zúčastnila slavnostního večera u vídeňského dvora patrně s povolením některého člena vládnoucího rodu, poškozované šlechtičny jasně daly najevo svůj nesouhlas s praktikovaným postojem. Ani on neměl právo odpírat jim příslušná privilegia.²⁰²⁰ V jejich protestu lze spatřit specifický druh (re)prezentace vlastní společenské nadřazenosti. Zápas manželek vysokých dvorských úředníků s Antonínem Floriánem z Lichtenštejnu měl charakter veřejné inscenace moci. Zde již nešlo o ryze individuální konflikt mezi dvěma osobami, ale o korporativní jednání. Urozené dámy

²⁰¹⁶ Antonín Florián z Lichtenštejnu totiž při žádosti o povolení poukazoval na skutečnost, že podobných slavnostních příležitostí, které se konaly u vdovy po polském králi Michaelu Korybutu Višňovském, se pravidelně účastnily dcery knížete Jana Karla Portiy. Také ony po formální stránce nepatřily mezi příslušnice hofštátu žádného člena císařské rodiny. Stejným způsobem prý postupovala i hraběnka Marie Alžběta z Wagensperku. Také její dvě dcery se po boku své matky často objevovaly u dvorských kratochvílí. O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna 1697. TAMTÉŽ. Srov. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe II*, s. 277; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 335-336.

²⁰¹⁷ B. STOLLBERG-RILINGER, *Der Grafenstand*, s. 43-45.

²⁰¹⁸ TAMTÉŽ, s. 51.

²⁰¹⁹ Pokud se někdo nechtěl podrobit rozhodnutí panovníka, nebo pokud porušil zažité vzorce chování, existovaly různé formy protestu. Záleželo na samotném urozenci, jakou zvolil. Za nejtvrdí se považoval demonstrativní odchod od císařského dvora. To však bylo pro osoby, které zastávaly vysoký dvorský úřad, nemyslitelné. Přece jen měly v hlavě jakýsi mentální blok, jenž jim jasně říkal, že se nesmějí zpronevřit hlásaným životním zásadám – službě císaři. Z toho důvodu většinou zvolily „*protestation*“ a nikdy se nevzdálily od vídeňského dvora. Ovšem existují také výjimky – Gundakar z Lichtenštejnu či Jan Adam z Questenberku, které na protest proti domnělému bezpráví spáchaném na jejich osobě neváhali opustit prostředí císařského dvora a usadit se dlouhodobě či dokonce trvale na svých venkovských sídlech. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi*. Srov. také A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 188.

²⁰²⁰ Axel GOTTHARD, *Die Inszenierung der kurfürstlichen Präeminenz. Eine Analyse unter Erprobung systemtheoretischer Kategorien*, in: B. Stollberg-Rilinger (ed.), *Vormoderne politische Verfahren*, s. 303-332; Thomas LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre. Zeremonieller Rang und gesellschaftliche Stellung königlicher Amtsträger im Frankreich des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: M. Füssel – T. Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion*, s. 23-48, zde s. 34-35; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 111-113.

se semknuly a vzájemně koordinovaly společný postup.²⁰²¹ Zdolat takto těsně semknutou a koordinovanou skupinu bylo nesmírně obtížné.²⁰²²

Ferdinand ze Schwarzenberku jako skvělý pozorovatel a znalec lidské psychiky přesně vystihl ve všech třech příhodách – z 8., 15., 23. ledna a 7. června 1697 – myšlení raně novověkého člověka, který si žárlivě střežil své postavení v rámci hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora a v žádném případě nesnesl, aby někdo další, ať už na to měl či neměl právo, zaujal stejné místo jako on.²⁰²³ Jestliže náhodou došlo k takové patové situaci, ihned následoval protest a žádost o zachování nebo dokonce vyvýšení vlastní pozice. Ono ohrazení zpravidla ještě zesilovala skutečnost, že se nějaká osoba neoprávněně domáhala vyvýšení, a tím porušovala zažitě vzorce chování, které reguloval dvorský ceremoniál. Kníže ze Schwarzenberku také varoval před příliš častým povolováním takových výjimek. Podle jeho mínění se právě tímto způsobem zevnitř podkopávaly základy, na nichž byla vybudována společnost císařského dvora ve Vídni. Proto radil postupovat naprosto striktně v těchto otázkách, neudělovat žádné výhody, ale přísně se držet pravidel, která pevně předurčoval dvorský ceremoniál. Že realita byla naprosto odlišná a zažitě vzorce jednání se běžně porušovaly, vypovídá subjektivně zabarvený výrok: „*Quod enim hodie tibi pro itinero est, cras te ad precipitium ducet.*“²⁰²⁴ Právě zde Ferdinand ze Schwarzenberku přesně vystihl klima, jež pravděpodobně panovalo v prostředí této mocenské struktury. Jediné empirické východisko z takové neradostné situace spatřoval v získávání věrných přátel „*seu pretio seu amore.*“ Právě oni mohli podpořit nároky a postavení jedince, případně pomoci v konfliktních situacích a zasáhnout ve prospěch jim blízké osoby. Ovšem ani tento stav nepřinášel uroženci žádné jistoty. Pouze čas mohl léčit vzniklé „neduhy.“²⁰²⁵

Svévolné přivlastnění si cizího místa nebylo v raném novověku prakticky možné, neboť žebříček hodností a odpovídající symbolická řada společenské hierarchie byly předem jasně definovány.²⁰²⁶ Přednostní postavení na bohoslužbě, v divadle, u hodovní tabule, v poradním orgánu panovníka či v koloně vozů nepředstavovalo žádné pohodlí či znak únavy,

²⁰²¹ T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 35.

²⁰²² Harm von SEGGERN, „*Der Fall des Günstlings.*“ *Tagungsbericht*, Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 12, 2002, č. 2, s. 47-54, zde s. 48-49; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 514; Jan HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion der Figur des Günstlings*, in: J. Hirschbiegel – W. Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings*, s. 23-39, zde s. 30-37.

²⁰²³ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 514; TÁŽ, *Der Grafenstand*, s. 47-48.

²⁰²⁴ TÁŽ, *Symbolische Kommunikation*, s. 514.

²⁰²⁵ „*Also ist das der erste princip bey hoff sein solle, amicos tibi para, seu pretio seu amore, undt zu temporosiren wissen, quod enim ratio non posset, hoc mora sanabit.*“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 23. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 785.

²⁰²⁶ H. W. GOETZ, *Der „rechte“ Sitz*, s. 14-16; K. KELLER, *Hofdamen*, s. 151.

ale stalo se znakem svrchovanosti a vznešenosti.²⁰²⁷ Proto všichni urozenci stáli o to, aby při výše zmíněných ceremoniálních událostech získali nárok na čestná místa. Všechny své činy a gesta museli podřídit míře urozenosti a vlastnímu postavení v hierarchicky uspořádané společnosti raně novověkého císařského dvora. Proto bylo nezbytně nutné umět se dobře orientovat ve spleti společenských vztahů.²⁰²⁸ Od ostatních příslušníků vídeňského dvora s naprostou samozřejmostí očekávali, že při setkání s nimi budou reagovat podle obecně zažitého konsensu chování a respektovat jejich společenské postavení.²⁰²⁹ Pokud tak některá strana neučinila a poškozovala dobré jméno, vážnost a čest urozence, mohla očekávat ze strany napadeného bezprostřední obrannou reakci.

VII.2 Spory v tajné radě jako prostředek symbolické komunikace

Ovšem hádky o přednostní postavení se neodehrávaly pouze při návštěvě bohoslužeb, dvorských slavnostech, kratochvílí či hodovních tabulí. Se stejnou a leckdy i vyšší intenzitou propukaly také v průběhu zasedání poradních orgánů císaře – tajné rady a tajné konference.²⁰³⁰ Získat „*Sitz und Votum*“ v tajné radě a od poloviny šedesátých let 17. věku v tajné konferenci patřilo k prestižním odměnám vysokých dvorských hodnostářů. Především samotná účast na jednáních tajné konference symbolizovala v očích raně novověké společnosti císařského dvora moc a určitý podíl na vládě.²⁰³¹ Pro urozence druhé půle 17. století představovalo rokování tajné rady a tajné konference jakési „*theatrum maiestatis*“ – jeviště, na kterém probíhala rafinovaná hra, při níž se dávaly v sázku postavení a vliv.²⁰³² Od slavnostního příchodu do zasedací místnosti, přes úvodní proslov předsedajícího, až ke hlasům jednotlivých politických činovníků a odchod, lze popsat tuto mocenskou instituci jako

²⁰²⁷ Adalbert ERLER, *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* IV, Berlin 1990, sl. 1679; H. W. GOETZ, *Der „rechte“ Sitz*, s. 19.

²⁰²⁸ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 288; P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 230; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 516.

²⁰²⁹ M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 126.

²⁰³⁰ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*; Jean BÉRENGER, *La conférence secrète de l'Empereur Léopold*, *Il pensiero politico* 13, 1980, s. 233-239; Stefan SIENELL, *Projektbericht. Die Sitzungen der Geheimen Konferenz unter Kaiser Leopold I.*, *Frühneuzeit-Info* 8, 1997, s. 211-214; TÝŽ, *Die kaiserlichen Beratungsgremien und die spanische Erbfolfrage (1699/1700)*, *MÖStA* 47, 1999, s. 117-145; TÝŽ, *The Privy Conference and the Court of the Emperor Leopold I*, *The Court Historian*, 4, 1999, č. 3, s. 239-243 a především TÝŽ, *Die Geheime Konferenz*.

²⁰³¹ V případě tajné konference byl exkluzivní již jen omezený okruh nejmocnějších osob – zpravidla pět až šest, které tvořily tuto politickou instituci.

²⁰³² R. PERGER, *Der Adel in öffentlichen Funktionen*, s. 271; G. ALTHOFF, *Zur Bedeutung symbolischer Kommunikation*, s. 373; M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 126-127; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 251; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 380.

hierarchicky odstupňovaný jednající celek.²⁰³³ Role šlechty v tomto poradním orgánu císaře se měřila podle zasedacího pořádku a podle práva přednostního vyjadřování se k probíraným problémům. Zde se nepřipouštěla žádná diskuse v moderním slova smyslu. Tajní radové se jeden po druhém vyslovovali k danému tématu předtím, než císař, který seděl v čele, rokování uzavřel a vydal závěrečné ustanovení.²⁰³⁴ Řada výpovědí byla předem dána, odpovídala přesně stanovené hierarchii.²⁰³⁵ Odevzdávání hlasů přesně kopírovalo zasedací pořádek.²⁰³⁶ Ten měl sám o sobě velkou vypovídací hodnotu, neboť každé místo odráželo sociální logiku prostoru, který se orientoval k jedinému pevnému bodu – vladaři.²⁰³⁷ Míra prostorové blízkosti k panovníkovi v zásadě odpovídala sociálnímu postavení uroence v hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora. V plénu, při otevírání a na závěr zasedání bylo zřetelně vidět ono symbolické prostorové uspořádání v tom, v jakém pořadí tajní radové přicházeli, odcházeli či rokovali.²⁰³⁸

První místo a hlas v tajné radě náležely zpravidla nejvyššímu hofmistrovovi císaře.²⁰³⁹ Nebylo však žádnou samozřejmostí, že se dvorský úředník stával díky svému postavení na vrcholu dvorské hierarchie „*ex officio*“ zároveň i předsedajícím tohoto poradního orgánu panovníka.²⁰⁴⁰ Jako hlavní kritérium prostorového rozmístění tajných radů převažoval služební věk jednotlivých osob; služebně nejstarší tajný rada vždy vedl jednání.²⁰⁴¹ Posloupnost však mohla být mnohem flexibilnější a určovaly ji ještě další faktory, zejména náklonnost císaře či některého dalšího příslušníka habsburského rodu.²⁰⁴² Názorným

²⁰³³ Srov. vyobrazení jednání říšského sněmu v 16. a 17. století u B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 96-97.

²⁰³⁴ Ceremoniální forma zasedání tajné rady a její průběh současně potvrzovaly vnímání tajné rady jako poradního orgánu císaře. TAMTÉŽ, s. 132.

²⁰³⁵ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 293.

²⁰³⁶ Začínalo se od nejvýše postaveného a postupovalo se k nejnižší postavenému. Peter C. HARTMANN, *Die Kreistage des Heiligen Römischen Reiches – Eine Vorform des Parlamentarismus? Das Beispiel des bayrischen Reichskreises (1521-1793)*, ZHF 19, 1992, s. 29-47, zde s. 35-38; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 109; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 203

²⁰³⁷ B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 508; TÁŽ, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 117-118; M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 9-11; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 185.

²⁰³⁸ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 76; A. WINTERLING, *Der Hof der Kurfürsten*, s. 78-80; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 100; Peter BURKE, *Ludwig XIV. Die Inszenierung des Sonnenkönigs*, Berlin 2005², s. 114-115; T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 27-28.

²⁰³⁹ Více o tom výše, kapitola „*Ferdinand z Ditrichštejna a jeho cesta do nejvyšších dvorských úřadů*.“

²⁰⁴⁰ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 155; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 203.

²⁰⁴¹ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 294-295; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 295; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 234-235.

²⁰⁴² Že předem danou posloupnost v tajné radě nemusela narušovat pouze zvláštní náklonnost císaře, svědčí případ Jana Adolfa ze Schwarzenberku na konci padesátých a počátku šedesátých let 17. století. Tento vlivný šlechtic působil od roku 1656 v úřadu nejvyššího hofmistra arciknížete Leopolda Viléma. Současně patřil k nejbližším důvěrníkům Leopolda Viléma, který jej ve svém prvním testamentu neváhal ustanovit univerzálním dědicem. Z této neobyčejně přízné příslušníka vládnoucího rodu dokázal Schwarzenberk těžit i mocensky.

příkladem takového tvrzení je rok 1665, kdy po smrti Jana Ferdinanda Portiy převzal jako služebně nejstarší tajný rada Jan Weikard z Auersperku vedení poradního orgánu císaře. Ten se současně netajil vyhlídkou na uprázdněný nejvyšší dvorský úřad. Ovšem Leopold I. překvapil uznávaného ministra a na místo nejvyššího hofmistra jmenoval Václava Eusebia z Lobkovic. Přesto podle tradice Auersperkovi zachoval předsednictví a první hlas v tajné radě.²⁰⁴³ Ovšem kníže Lobkovic se nesmířil s druhořadým postavením a usiloval o vedoucí postavení.²⁰⁴⁴ To také nakonec získal v září 1666.²⁰⁴⁵

Podobnými ambicemi jako Václav Eusebius z Lobkovic se vyznačoval také Ferdinand z Ditrichštejna. Když jej Leopold I. na počátku září 1666 jmenoval nejvyšším hofmistrem své ženy Markéty Terezy Španělské, o rok později – 15. října 1667 – následovalo povolání knížete do tajné rady.²⁰⁴⁶ Ani on se však nechtěl spokojit s podřadnou úlohou, protože se na základě délky služby v této politické instituci vyjadřoval k probíraným záležitostem jako poslední. Proto již s půlročním předstihem před svým povoláním do tajné rady usiloval

Ačkoliv byl jmenován skutečným tajným radou až v srpnu 1653, díky zvláštní přízni Leopolda Viléma, jenž se také účastnil zasedání této mocenské instituce, se k jednotlivým probíraným otázkám vyjadřoval jako třetí, hned po Janu Weikardovi z Auersperku a Václavu Eusebiovi z Lobkovic. Tímto porušoval tradiční hierarchii, neboť Arnošt z Oettingenu, který vynášel své mínění hned po něm, byl do tajné rady povolán mnohem dříve, již v prosinci 1649. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 202; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 116-127; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 85-87, 294-295; R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 43-45; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, zejména s. 99-103. Podle svědectví savojského vyslance u císařského dvora ve Vídni San Martina di Baldissero z roku 1713 sice tajná rada i tajná konference rokovaly „*secondo l'ordine d'anzianità*“, ovšem tento tradiční zasedací pořádek narušovala svojí přítomností knížata Římsko-německé říše. Pokud se někdo z nich účastnil zasedání těchto politických orgánů, přestože byl služebně mladší, náleželo mu přednostní místo před služebně staršími tajnými rady či konferenciéry, neboť právě oni se nemohli pochlubit „*la qualità di principe*“: „*Alla corte, fra li uomini, il primo rango è quello de' principi dell'imperio. Il secondo quello de' consiglieri di stato, e il terzo quello de' ciambellani, e doppo questi non vi è più alcun rango. Tra le dame il primo è quello delle principesse dell'imperio. Il secondo quello delle dame di corte, o sian figlie d'onore, pendente il tempo che sono alla corte e che servono. Il terzo quello delle consigliere di stato ed il quarto quello delle ciambellane, doppo alle quali non v'è più alcun rango.*“ C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 103. Srov. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 298-301; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 232-234.

²⁰⁴³ To proto, že císař nejmenoval Václava Eusebia z Lobkovic svým prvním ministrem, ale pouze nejvyšším hofmistrem. Tímto skutkem se snažil vydělit politickou moc z dvorské hierarchie. Hned po Janu Weikardovi z Auersperku náležel druhý hlas v tajné radě právě Václavu Eusebiovi z Lobkovic, následovali Jan Adolf ze Schwarzenberku, Jan Maxmilián z Lamberku a Hannibal Gonzaga. S. SIENELL, *Die kaiserlichen Beratungsgremien*, s. 129; TÝŽ, *Die Geheime Konferenz*, s. 89-90, 294. Srov. také dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. února 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 268-269.

²⁰⁴⁴ O tom vypovídá list Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 27. září 1666: „*Was anlangt, dass Auersperg und Lobkovitz ganz uneins seien, ist leider wahr, sed quid miri, cum semper disputarint de primatu; dass aber Auersperg durch Lamberg sich bei mir insinuir und in die große conferenz kommen solle, ist nit wahr.*“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 247. O hádce Jana Weikarda z Auersperku s Václavem Eusebiem z Lobkovic více S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 89-90; TÝŽ, *Die Ersten Minister*, s. 320-321.

²⁰⁴⁵ „*...das ihr im geheimen rath und andern conferenzen me praesente das erste votum, me absente aber die direction haben sollet.*“ Dopis císaře Leopolda I. Václavu Eusebiovi z Lobkovic ze 6. září 1666. M. DVORÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I*, s. 19, dopis č. XIX. Srov. také S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 107.

²⁰⁴⁶ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 916, kart. 295 a inv. č. 937, kart. 296. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220-221; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181.

o vybudování pevné pozice pro prosazení vlastních mocenských plánů. V nich se zaměřil na osobu Hannibala Gonzagy, od roku 1662 nejvyššího hofmistra nevlastní matky Leopolda I. Marie Eleonory Mantovské, jenž působil v poradním orgánu panovníka od června 1654.²⁰⁴⁷ Podle svědectví papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly žádal Ferdinand z Ditrichštejna císaře, zda by mu nepovolil porušit zaběhnuté tradice a jako nejvyššímu hofmistrovi jeho manželky nepřisoudil knížeti z Ditrichštejna třetí místo a hlas v tajné radě, hned za Janem Weikardem z Auersperku a Václavem Eusebiem z Lobkovic.²⁰⁴⁸ Hannibal Gonzaga samozřejmě reagoval s podrážděním na Ditrichštejnův dopis, který považoval za ostrý útok na osobní čest. Ihned oslovil Leopolda I. a prosil, aby panovník sjednal okamžitou nápravu a odkázal požadavek nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské do patřičných mezí. Současně dával najevo, že nebude-li mu podle tradičního práva učiněno za dost a vladař potvrdí nároky Ferdinanda z Ditrichštejna, odejde na protest proti chystanému bezpráví hned po velikonocích od panovnického dvora do ústraní.²⁰⁴⁹

Leopold I. si dobře uvědomoval oprávněnost nároků Hannibala Gonzagy. Proto hofmistrovi Marie Eleonory Mantovské na začátku sporu naznačoval, že se bude v konečném důsledku pravděpodobně řídit pravidlem služebního věku jednotlivých osob a nebude zavádět „žádné novoty.“²⁰⁵⁰ Na druhou stranu také musel brát ohledy na mocenské postavení Gonzagova rivala, který patřil k čelním představitelům nejvlivnějšího mocenského uskupení u císařského dvora a těšil se velké důvěře Markéty Terezy Španělské.²⁰⁵¹ Rozhodnout tuto ožehavou záležitost nebylo jednoduché a vyžádalo si to zdlouhavá jednání, jež se táhla více než osm měsíců. Ačkoliv císař hned od počátku sporu naznačoval, že stojí na straně Hannibala Gonzagy,²⁰⁵² papežský nuncius Giulio Spinola si zachovával chladnou rozvahu

²⁰⁴⁷ A. LEVINSON (ed.), *Nuntiaturberichte* II, s. 727.

²⁰⁴⁸ „Perche il signor principe Gonzaga s'era licentato da questa corte sul punto della precedenza, ch'in consiglio da esso pretendeva (non ostante l'anzianità) il signor principe di Dietrichstain come maggiordomo dell'augustissima sposa, ...“ Dopis papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 19. března 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 233. Srov. H. W. GOETZ, *Der „rechte“ Sitz*, s. 14-15.

²⁰⁴⁹ „Il signor principe Gonzaga non veduto risoluzione decisiva sopra il punto di precedenza posto il campo dal signor principe di Dietrichstain, si dichiara di voler partir fatto pasqua dalla corte, quando in questo mentre non si pigli expediente di sua sodisfazione.“ Dopis papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 2. dubna 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 266. Srov. také list Giulia Spinoly z 9. dubna 1667. TAMTÉŽ, fol. 297.

²⁰⁵⁰ „... la Maestà dell' Imperatore gli hà detto, che si quieti, e s'assicuri, che non s'innoverà cos'alcuna in suo pregiudizio.“ Dopis papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 19. března 1667. TAMTÉŽ, fol. 233.

²⁰⁵¹ R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 57-58, 67.

²⁰⁵² „Sopra il punto di precedenza trà li signori principi Gonzaga, e Dietrichstain, pare che Sua Maestà Cesarea habbia deciso à favor del primo, riserbando all'altro un simile rispetto solo nelle stanze dell'augustissima imperatrice sua signora.“ List papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 16. dubna 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 314-315.

a nebyl si jistý výsledkem.²⁰⁵³ Obě znesvářené strany totiž zapojily do vzájemného souboje další vlivné osobnosti vídeňské společnosti. Podle mínění papežského nuncia se tak Leopold I. ocitl v soukolí intrik soupeřících stran, jež se snažily přesvědčit vladaře o vlastní „pravdě.“²⁰⁵⁴ Celá konfliktní situace se rozuzlila až 15. října 1667, kdy císař svým dekretem povolal Ferdinanda z Ditrichštejna do tajné rady.²⁰⁵⁵ Současně detailně vymezil kompetence Hannibala Gonzagy a Ferdinanda z Ditrichštejna. Oznámil, že knížeti Gonzagovi náleželo na základě dřívějšího přijetí do poradního orgánu panovníka přednostní místo a hlas při zasedání tajné rady před nejvyšším hofmistrem Markéty Terezy Španělské.²⁰⁵⁶

O tom, že raně novověká společnost nebrala jednotlivé hádky vysokých dvorských hodnostářů na lehkou váhu, ale pozorně je sledovala, svědčí i skutečnost, že průběh sporu mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a Hannibalem Gonzagou se stal jedním z hlavních námětů korespondence papežského nuncia ve Vídni se Svatým stolcem roku 1667. Církevní stát musel bedlivě pozorovat rozložení mocenského vlivu u panovnického dvora a okamžitě reagovat na jakoukoliv změnu. Giulio Spinola i jeho předchůdci si dlouhodobě budovali vlastní komunikační síť, v níž Hannibal Gonzaga zaujímal důležité postavení.²⁰⁵⁷ Vždyť byl členem poradního orgánu Leopolda I. a podílel se na jeho rozhodnutích. Navíc mu příslušelo právo vyjadřovat se k jednotlivým záležitostem hned po Janu Weikardovi z Auersperku a Václavu Eusebiovi z Lobkovic, což z něj činilo v očích vídeňské dvorské společnosti jednu

²⁰⁵³ O tom svědčí několik dopisů papežského nuncia z června a července 1667. TAMTÉŽ.

²⁰⁵⁴ „*L'emergente di precedenza trà li principi Gonzaga, e Dietrichstain pare che tuttavia s'intrichi maggiormente su le ragione, le luno, e l'altro allegano nella causa propria, e tutte accompagnate dalle proteste di voler prima di cedere renuntiar le carriche.*“ Dopis papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 23. dubna 1667. TAMTÉŽ, fol. 335. Za nároky Hannibala Gonzagy se postavil především nejvyšší hofmistr Leopolda I. Václav Eusebius z Lobkovic a celý hofštát Marie Eleonory Gonzagové. Václav Eusebius z Lobkovic tak učinil z čistě zjištěných důvodů, neboť jeho největšího politického konkurenta Jana Weikarda z Auersperku pojilo s Janem Maxmiliánem z Lamberku přátelství. Právě hrabě z Lamberku patřil vedle Ferdinanda z Ditrichštejna a Raimonda Montecuccoliho k vůdčím osobnostem „ditrichštejnské“ frakce. Knížete z Ditrichštejna dále podporovaly osoby, jež se sdružovaly kolem tří výše zmíněných urozenců. Navíc se těšil podpoře Markéty Terezy Španělské a pravděpodobně i španělského vyslance u císařského dvora ve Vídni. O tom list papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 9. dubna 1667. TAMTÉŽ, fol. 297. Srov. dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 27. září 1666. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 247.

²⁰⁵⁵ Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181, pozn. 103 a H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220-221.

²⁰⁵⁶ „*Il signor pPrincipe di Dietrichstain maggiordomo maggiore dell'imperatrice Margaritta è stato da Sua Cesarea Maestà dichiarato consigliere di stato in riconoscimento del suo singular merito, e si dice, che sia tolta ogni disputa di precedenza, ch'antecedentemente passava trà lui, et il signor principe Gonzaga, con haver la Maestà Sua dichiarato, ch'il signor principe Gonzaga nella sessione del consiglio habbia la precedenza in riguardo della sua anzianità, et in luogo terzo debba precedere il medesimo signor principe di Dietrichstain.*“ Dopis papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 22. října 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 487.

²⁰⁵⁷ Srov. výše, kapitola „Komunikační síť Ferdinanda z Ditrichštejna.“

z nevlivnějších osob v okolí Leopolda I.²⁰⁵⁸ Ne náhodou lze z relací Giulia Spinoly vycítit, komu v daném sporu stranil – Hannibalu Gonzagovi. Vždyť obě osoby – Hannibala Gonzagu a Giulia Spinolu – spojoval i společný regionální původ, neboť pocházeli z Apeninského poloostrova.²⁰⁵⁹ Proto nezastřeně a s velkým potěšením oznamoval koncem října 1667 do Říma výhru Hannibala Gonzagy. Současně se radoval, že nebyla poskvrněna osobní čest uroence, který dokázal obhájit svoji dobrou pověst před mladým a vlivným dvořanem. Tato skutečnost také zvedla v očích dalších dvořanů „kredit“ nejvyššího hofmistra Marie Eleonory Gonzagové, neboť dal jasně a srozumitelně najevo, že byl připraven dostát svým společenským závazkům a ubránit je před jakýmkoliv narušitelem.²⁰⁶⁰ Na druhou stranu ani prohra nijak výrazně neuškodila Ferdinandovi z Ditrichštejna. Vždyť ještě před necelým rokem působil v čele moravské zemské správy. Tímto promyšleným činem mohl jenom získat úctu dalších osob nejen u panovnického dvora.²⁰⁶¹ Z rétoriky dopisů apoštolského nuncia ve Vídni navíc vyznívá, že pro Hannibala Gonzagu představoval kníže z Ditrichštejna mladíka, který teprve nedávno pronikl do nejvyšších dvorských úřadů. Oslněn mocí vlastního postavení se rozhodl napadnout práva služebně staršího a zkušenějšího dvořana.²⁰⁶² Ovšem mezi řádky lze také vyčíst, že Giulio Spinola necítil k Ferdinandovi z Ditrichštejna žádnou zášť.²⁰⁶³ I on představoval pro Petrova nástupce možnou mocenskou oporu v bezprostředním okolí panovníka a zejména jeho ženy Markéty Terezy Španělské.²⁰⁶⁴ Svoji odhodlanost hájit zájmy katolické církve ostatně Ferdinand z Ditrichštejna vyjádřil ještě před nástupem do svého úřadu v dopise kardinálu Fabiu Chigi z června 1666, kdy jej písemně ujistil o vlastní podpoře a touze pomoci při prosazování papežské politiky na území podunajské monarchie.²⁰⁶⁵

²⁰⁵⁸ O tom dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 2. srpna 1668. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 400. Srov. také „*Instruione diverse date à monsignore [Alfonso] Litta eletto nunzio straordinario all' imperatore. L'anno 1678 et altre relatione curiose.*“ Archivio Storico Famiglia Odiscalchi, sign. III A 11 n 6; J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 11, 61, 117.

²⁰⁵⁹ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 236.

²⁰⁶⁰ B. STOLLBERG-RILINGER, *Der Grafenstand*, s. 43-45; T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 34-35.

²⁰⁶¹ K další činnosti Ferdinanda z Ditrichštejna v tajné radě a později v tajné konferenci podrobněji S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181-182, 297-298 a zejména „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“, která reflektuje aktivní účast knížete na zasedání tajné konference v průběhu 15 let. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319.

²⁰⁶² O tom dopis papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 22. října 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 487.

²⁰⁶³ Již to samo o sobě poukazuje na skutečnost, že hádky podobného druhu byly nedílnou součástí každodenního života společnosti panovnického dvora ve Vídni.

²⁰⁶⁴ Srov. tři španělsky psané dopisy Markéty Terezy Španělské státnímu sekretáři papežského státu kardinálu Fabiu Chigi z 10. října 1666. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato dei Principi, sign. 89, fol. 229, 230 a 248. Srov. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 57-67. O vztahu Ferdinanda z Ditrichštejna k papežskému dvoru podrobněji také výše, kapitola „*Ferdinand z Ditrichštejna a Evropa.*“

²⁰⁶⁵ „*Se la carica di maggiordomo maggiore dell'imperatrice sposa, conferitami dalla clemenza di sua Maestà Cesarea mi habiliterà maggiormente al servizio di Vostra Eminenza non sarà questo il menor motivo di*

Ovšem z dochované korespondence nevystupuje Ferdinand z Ditrichštejna pouze jako „útočník,“ který se snažil bořit zaběhnutý řád a „zavádět novoty.“²⁰⁶⁶ I on, jakmile pevně zakotvil v prostředí císařského dvora ve Vídni, musel čas od času odolávat náporu mocenských konkurentů. Na nich je vidět, že se poučil z prvního prohraného sporu, jenž vedl roku 1667 s Hannibalem Gonzagou, a snažil se při zasedáních tajné rady zachovávat pravidlo přednosti služebně starších dvořanů. Ovšem podle vlastního svědectví knížete z Ditrichštejna je zřejmé, že právě po smrti Hannibala Gonzagy 2. srpna 1668²⁰⁶⁷ a vyhnání Jana Weikarda z Auersperku od panovnického dvora v prosinci 1669,²⁰⁶⁸ přestože byl služebně mladší než někteří další tajní radové, náleželo mu místo a hlas při jednání, hned po Václavu Eusebiovi z Lobkovic.²⁰⁶⁹ Na této skutečnosti je možné ukázat, že neváhal plně využít politickou váhu jemu svěřeného úřadu nejvyššího hofmistra císařovny a propracoval se v rámci hierarchie poradního orgánu Leopolda I. až téměř na samotný vrchol. Jeho dravost se samozřejmě nelíbila některým služebně starším dvorským úředníkům, zejména Janu Adolfovi ze Schwarzenberku, který byl jmenován tajným radou v srpnu 1653.²⁰⁷⁰ Právě on v polovině roku 1674 zaslal panovníkovi stížnost, že by měl při zasedáních tajné rady předcházet Ferdinandovi z Ditrichštejna.²⁰⁷¹ Překvapivá je však argumentace Jana Adolfa ze Schwarzenberku. Při své žalobě vůbec nepoukazyval na tradiční hierarchii tajné rady, která se zakládala na vyšším služebním věku jednotlivých zasedajících. Protože od 28. července 1670 zastával místo prezidenta říšské dvorské komory, snažil se váhu svého pevného mocenského postavení v Římsko-německé říši uplatnit i při zasedáních tajné rady.²⁰⁷² Z moci svého úřadu žádal Leopolda I., aby mohl předcházet Ferdinanda z Ditrichštejna, který

contento, che mi reca questa honorevolezza; poiche mi darà adito di contestar a Vostra Eminenza la realtà della divotione che professo al suo sommo merito. Viene ciò da me ambito in estremo: onde nel medemo tempo, che sono à dar parte à Vostra Eminenza di questi miei argomenti, ...“ Dopis Ferdinanda z Dietrichsteina státnímu sekretáři papežského státu kardinálu Fabiu Chigi z 13. června 1666. Archivio Segreto Vaticano, Segretario Stato dei Principi, sign. 89, fol. 130.

²⁰⁶⁶ Dopis papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 19. března 1667. TAMTÉŽ, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 233.

²⁰⁶⁷ Srov. dopisy Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu, císařskému vyslanci ve Španělsku, z 2. a 15. srpna 1668. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe I*, s. 400 a 403; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 236; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 84.

²⁰⁶⁸ K okolnostem pádu Jana Weikarda z Auersperku podrobněji G. MECENSEFFY, *Im Dienste dreier Habsburger*, s. 470-493; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 150-165; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 90-91.

²⁰⁶⁹ O tom koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna, který adresoval Leopoldu I. 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 2-3.

²⁰⁷⁰ H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 202; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 118-119; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 86, 294-295

²⁰⁷¹ O tom koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna, který adresoval Leopoldu I., z 12. září 1674, v němž si stěžoval na postup Jana Adolfa ze Schwarzenberku a sestavil sedm bodů na svoji obhajobu. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 2-3. Další kopie memoriálu se nachází také TAMTÉŽ, fol. 11.

²⁰⁷² K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 119. Srov. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 233-234.

se nemohl pochlubit žádným říšským úřadem, pouze právem účasti a hlasování na říšských sněmech. Navíc poukazoval na skutečnost, že se Ditrichštejnové, ač měli v držení tuto výsadu, na rozdíl od Schwarzenberků nevlastnili žádné panství na území Římsko-německé říše. Již jen to samo o sobě prý opravňovalo uznat požadavky Jana Adolfa ze Schwarzenberku.²⁰⁷³ Jako klíčový argument tak použil formulaci, že říšská hierarchie je nadřazená posloupnosti poradního orgánu císaře.²⁰⁷⁴

Kníže z Ditrichštejna samozřejmě ihned reagoval na stížnost Jana Adolfa ze Schwarzenberku a konstatoval, že „*die reichssession mit der session im geheimben rath nichts zu thuen hat.*“²⁰⁷⁵ Navíc poznamenal, že se doposud nikdo neodvážil vystoupit s tak nehorázným požadavkem a nesnažil se nadřazovat říšskou hierarchii na úkor dvorské. Současně naznačoval, že všichni urozenci s knížecím titulem, kteří zasedali v tajné radě, si byli rovni a hierarchické uspořádání tohoto orgánu se řídilo zcela odlišnými pravidly než v případě Římsko-německé říše. Prý se ještě nestalo, aby „*ein fürst dem anderen vorgesetzt undt also von seinem ohrt degradiret were worden, als wie nur jetzt will zugemuetet werden.*“²⁰⁷⁶ Pokud nějaký kníže v tajné radě předcházel druhému, dělo se tak výhradně na základě jeho dřívějšího přijetí do této mocenské instituce,²⁰⁷⁷ popřípadě na osobní zásah císaře či některého jiného člena vládnoucího rodu.²⁰⁷⁸ Ovšem nezůstalo pouze u argumentů, které se týkaly členství v tajné radě. Ferdinand z Ditrichštejna poukázal i na zasedání říšských sněmů, kde prý „*ex paritate rationis*“ dokonce ani hrabata nechtěla předsedat sobě rovným,

²⁰⁷³ Právo zasedat a hlasovat na říšském sněmu příslušelo pouze těm knížecím rodům, které vlastnily na území Římsko-německé říše nějaké panství. I když Maxmilián II. z Ditrichštejna, otec Ferdinanda z Ditrichštejna, získal roku 1631 knížecí titul, dlouho se neúspěšně snažil zakoupit vhodné říšské panství. Císař Ferdinand III. nakonec udělil Maxmiliánovi II. z Ditrichštejna „*Sitz und Stimme*“ v kolegiu knížat bez toho, že by šlechtic vlastnil majetek v Římsko-německé říši. S tímto uvedením na říšský sněm se však pojila podmínka, že v co nejbližší době odstraní tento nedostatek. To se podařilo až knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna roku 1682, kdy od Leopolda I. obdržel za věrné služby pevnost Trasp v Egandinu (dnešní Švýcarsko). M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 260 a 273. Srov. Julius FICKER, *Vom Reichsfürstenstände*, Innsbruck 1861, § 83.

²⁰⁷⁴ „*Eure Mayestät mues ich zu erhaltung meiner ehr nothwendig allerunderthänigst beybringen, was massen fürst von Schwarzenberg an mich gelangen lassen, das ich ihme im geheimben rath in der session weichen solle, weilen er im fürstenrath das votum undt die session überkommen ... hette.*“ Koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldovi I. z 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 2-3.

²⁰⁷⁵ TAMTÉŽ, bod č. 1.

²⁰⁷⁶ TAMTÉŽ, bod č. 3. Srov. A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 185-186.

²⁰⁷⁷ Jako konkrétní příklad případ takového postupu uvedl Jana Weikarda z Auersperku, kterému patřilo ve druhé polovině šedesátých let 17. století druhé místo a hlas v tajné radě, právě před Ferdinandem z Ditrichštejna, „*mit wegen seiner erhaltenen reichs session, sondern, weilen derselbe als fürst noch vor meiner im geheimben rath gewesen.*“ Koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldovi I. z 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 2-3, bod č. 2. Stejně tak poukazoval na osobu vídeňského biskupa Emericha Sinelliho, jenž sice byl povolán do tajné rady, ale nechtěl se účastnit jednotlivých zasedání, „*weilen man denselben denen anderen fürsten nicht hat wollen vorsezen undt auf andere weis wegen seines fürstlichen geistlichen stand EurerMayestät es nicht zuegeben wollen, ...*“ TAMTÉŽ, bod č. 4. Srov. J. BÉRENGER, *Finances et absolutisme*, s. 45; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 296-297.

²⁰⁷⁸ Srov. výše.

neboť to s sebou přinášelo četná nedorozumění a hádky.²⁰⁷⁹ Navíc upozorňoval na skutečnost, že pokud by snad chtěl Jan Adolf ze Schwarzenberku poukazovat na vyšší postavení v Římsko-německé říši, měl by si uvědomit, že Ferdinand z Ditrichštejna byl povýšen do knížecího stavu mnohem dříve než Jan Adolf ze Schwarzenberku.²⁰⁸⁰ Svůj memoriál adresovaný Leopoldu I. pak zakončil slovy: „*Bitte also Euren Mayestät alleunderthänigst, sie wollen mir als einem viel elteren fürsten dero aigenen hochheit zum praejudiz kein unrecht geschehen lassen undt diesem so unfundirten undt weit aussehenden begehren kein statt geben undt mich meiner session nicht depossessioniren lassen, ...*“²⁰⁸¹ Současně požadoval, aby byla zachována stávající pravidla, podle nichž se určovala hierarchie při zasedání tajné rady. Svůj plán obrany pak ještě rozvedl v dopise Raimondu Montecuccolimu ze 14. října 1674.²⁰⁸² V něm se vyjádřil i k Schwarzenberkovu poukazu, že Ditrichštejnové nevlasnili žádné panství na území Římsko-německé říše. Aby odstranil tento nedostatek, zavazoval se v nejbližší možné době získat vhodný říšský majetek a prostřednictvím něho plně legitimizovat vlastní postavení a hlas na říšském sněmu.²⁰⁸³ Rovněž poukazoval na skutečnost, že kdyby se skutečně podařilo Janu Adolfovi ze Schwarzenberku uspět se svými požadavky, znamenalo by to nebezpečný precedens, kterého by jistě využili i další urození. Pak by nastal zmatek a nepřehledná situace.²⁰⁸⁴

Ve prospěch Ferdinanda z Ditrichštejna a však hovořila ještě jedna důležitá skutečnost. Ostrá hádka podobného druhu, kdy si jeden urozenec nárokoval přednost před druhým na základě čestnějšího postavení v Římsko-německé říši, se odehrála již za vlády Ferdinanda III. v polovině čtyřicátých let 17. století.²⁰⁸⁵ Právě tehdy vznesl Václav Eusebius z Lobkovic požadavek, že by mu mělo být jako „*elderem fürsten*“ přisouzeno přednostní místo v tajné radě před Janem Weikardem z Auersperku, neboť v době, kdy tento požadavek

²⁰⁷⁹ Koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldu I. z 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 2-3, body č. 5 a 6.

²⁰⁸⁰ Zatímco Ferdinand z Ditrichštejna jako nejstarší syn Maxmiliána II. z Ditrichštejna zdědil knížecí titul po smrti svého otce roku 1655, Leopold I. povýšil Jana Adolfa ze Schwarzenberku do knížecího stavu teprve 14. července 1671. Srov. dopis Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 15. července 1671. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 173-174; M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 260; K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 122-123.

²⁰⁸¹ Koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldu I. z 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 2-3. Srov. A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 185-186.

²⁰⁸² Koncept memoriálu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldu I. z 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 8-9.

²⁰⁸³ „... wegen eines futuri contingentis und ungeistheit, ob ich mich ad sessionem imperis meine kunftige legitimation ad sessionem et votum imperis fuer sufficidet erkennen werden, möchte mich ...“ TAMTÉŽ.

²⁰⁸⁴ TAMTÉŽ.

²⁰⁸⁵ Srov. A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514-515.

vznesl, byl jeho politický sok pouhým hrabětem.²⁰⁸⁶ Ovšem Ferdinand III. považoval nárok knížete z Lobkovic za neopodstatněný, neboť pro hierarchii v tajné radě platila odlišná pravidla, než v případě říšských orgánů. Janu Weikardovi z Auersperku přiznal čestnější postavení, protože „*lengst vorhero schon in consilio secreto gewesen* [ist].“²⁰⁸⁷ Pro Ferdinanda z Ditrichštejna znamenalo vítězství Auersperka důležitou právní oporu. Právě poukaz na shodný případ, v němž Václav Eusebius z Lobkovic použil totožné argumenty jako Jan Adolf ze Schwarzenberku a prohrál, představoval v jeho rukou mocnou zbraň. Leopold I. musel respektovat rozhodnutí svého otce. Právě tento vzor pak směl sloužit „*pro futuro*“ jako argumentační paradox. Ten dával Ferdinandovi z Ditrichštejna i vládnoucímu Habsburkovi jakýsi „návod,“ podle něhož měl v budoucnu postupovat, jestliže by nějaký urozenec vystoupil s podobnými nároky. Tuto skutečnost pak kníže z Ditrichštejna nezapomněl panovníkovi naznačit.²⁰⁸⁸ Na druhou stranu si však zřetelně uvědomoval, že Leopolda I. nesvazovala žádná závazná pravidla a konečné rozhodnutí záviselo pouze na císařově milosti.²⁰⁸⁹

I když Ferdinand z Ditrichštejna považoval nárok Jana Adolfa ze Schwarzenberku za neopodstatněný či „nefundovaný,“ a rozhodně vystoupil proti jeho požadavkům, vůbec si nebyl jistý svým vítězstvím.²⁰⁹⁰ Proto požádal o radu i podporu svého švagra Raimonda Montecuccoliho a přítele Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu, císařského vyslance ve Španělsku.²⁰⁹¹ Zejména prezident dvorské válečné rady vystupoval rozhodně na obranu

²⁰⁸⁶ „*Es wirdt sich aber finden das Auersperg [Jan Weikard z Auersperku] noch graff were, wie her Locowiz [Václav Eusebius z Lobkovic] ut tacis ad consilium secretum komen, daher der den graffen vorgesezt worden ...*“ Blíže nedatované vlastnoruční poznámky Ferdinanda z Ditrichštejna z roku 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 5. Václav Eusebius z Lobkovic byl jmenován tajným radou radou 2. března 1645. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 289; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 92. Jan Weikard z Auersperku byl povýšen do knížecího stavu dne 17. září 1653. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 202; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 89.

²⁰⁸⁷ Blíže nedatované vlastnoruční poznámky Ferdinanda z Ditrichštejna z roku 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 4. Srov. A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*, s. 72.

²⁰⁸⁸ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 4 a 5. A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514-515.

²⁰⁸⁹ O právu panovníka rozhodovat při sporech o postavení u císařského dvora ve Vídni podrobněji J. J. MOSER, *Teutsch Staatsrecht* IV, s. 345-367; J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 114-115. Srov. B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 517; TÁŽ, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 106, 123-124; M. HENGERER, *Hofzeremoniell*, s. 362; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 186 a 189.

²⁰⁹⁰ Srov. H. W. GOETZ, *Der „rechte“ Sitz*, s. 14-15.

²⁰⁹¹ Že Ferdinand z Ditrichštejna požádal o pomoc také Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu, císařského vyslance v Madridu v letech 1673-1677, reflektuje list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. srpna 1675. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 282-283. Kromě těchto dvou šlechticů konzultoval další postup ve sporu s Janem Adolfem ze Schwarzenberku ještě s Janem Karlem Portiou, nejvyšším komorníkem císaře, synem bývalého nejvyššího hofmistra Leopolda I. Jana Ferdinanda Portiy. Ferdinand z Ditrichštejna se o spolupráci s tímto šlechticem zmínil v dopise Raimundu Montecuccolimu ze 14. září 1674. TAMTÉŽ, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 8-9. Srov. také I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*,

vlastního příbuzného a sloužil jako prostředník při jednání mezi oběma znesvářenými stranami.²⁰⁹² Pro Ferdinanda z Ditrichštejna představoval i jakousi psychologickou oporu, neboť dodával knížeti odvalu a pevně věřil ve vítězství. Aniž by náznakem zapochyboval, s jistotou tvrdil, že císař nebude nakloněn porušit zaběhnutou tradici „*della loro anzianità*“.²⁰⁹³ Ovšem pomoc Raimonda Montecuccoliho sahala mnohem dále. Na stranu nejvyššího hofmistra Claudie Felicitas Tyrolské se snažil získat podporu dalších vlivných osobností z prostředí panovnického dvora ve Vídni, zejména duchovní – kapucína otce Františka, Cornelia Gentilotta a jezuitu Filipa Müllera, zpovědníka Leopolda I., který se těšil zvláštní přízni panovníka.²⁰⁹⁴ Ti využili císařovy náklonnosti a osobně intervenovali ve prospěch knížete z Ditrichštejna.²⁰⁹⁵ I oni bezpochyby velkou měrou přispěli k tomu, že Ferdinand z Ditrichštejna vyšel jako vítěz z tohoto nepříjemného sporu. Jako rozhodujícím se ukázal argument, že říšská hierarchie nebyla nadřazena dvorské a poslušnost jednotlivých členů tajné rady se řídila podle služebního věku přítomných osob.²⁰⁹⁶

V hádkách o přednost je však třeba spatřovat ještě jednu důležitou a často opomíjenou rovinu. Ony konflikty měly také konstitutivní charakter, neboť sloužily jako jakýsi integrační a komunikativní prvek uvnitř hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora.²⁰⁹⁷ Urozenec nevystupoval v propuknuté při nikdy sám, ale vždy hledal podporu u dalších vlivných „pánů a přátel,“ zejména u příbuzných a osob, které patřily ke stejnému

s. 581-583. Pravděpodobně požádal o pomoc i další příslušníky „ditrichštejnské“ frakce, avšak dochované prameny zmiňují pouze jména těchto tří urozenců.

²⁰⁹² O tom svědčí dopis Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. září 1674, kdy svému švagrovi napsal, že po skončení jednání tajné rady rokoval s Janem Adolfem ze Schwarzenberku o probíhající při. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 12-13.

²⁰⁹³ TAMTÉŽ.

²⁰⁹⁴ K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorf's, kngl. schwedischen Gesandte in Wien, Bericht*, s. 76. Srov. E. KOVÁCS, *Einflüsse geistlicher Ratgeber*, s. 95-96.

²⁰⁹⁵ O tom blíže nedatovaný dopis neznámé osoby, snad Filipa Müllera, Ferdinandovi z Ditrichštejna z počátku září 1674: „*Es hat gestern gar guete gelegenheit geben mit Ihro Kheiserlichen Mayestät im bewußten materia zu röden, wirdt alles woll ausschlagen und ist sich kheines decreti zubeförchten, sondern bleibt alles umdedicirter, das ausser des geheimben raths mir jedt weder seines iuris sich khäne bedienen, hofentlich hab ich zeigs ein aufrechtes capuciner so meineth mit deme mich zu Fürstlichen Gnaden underthänigist empfehle*.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, s. f. O pomoci Filipa Müllera vypovídá také blíže nedatovaný list Cornelia Gentilotta ze stejného časového období: „*Habui occasionem Patri Miller proponendi eadem puncta. Approbat singula, additque, nihil de his locutum fuisse antagonistam*.“ TAMTÉŽ, fol. 14. Srov. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 293.

²⁰⁹⁶ O tom svědčí vlastnoruční poznámky Ferdinanda z Ditrichštejna na memoriálu, který 12. září 1674 zaslal panovníkovi: „*Ihr Majestät haben sich dahin gnädig resolvirt, das in possessione bleiben solle salvo viel utriusque und bestehet die sache in deme, das gezeigt werde, das ein fürst dem anderen in consilio secreto ex ratione sessionis ex noti in imperio gereichen seye, so nocht nit gezaigt, noch gezaigt werden kan ...*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 3. Že císařovo rozhodnutí ve prospěch nejvyššího hofmistra panovnice bylo rychle uvedeno do praxe, svědčí vlastnoruční zápis Ferdinanda z Ditrichštejna z 25. září 1674 na výše zmiňovaném memoriálu: „*... den 25. september ist der herr Schwarzenberg [Jan Adolf ze Schwarzenberku] wider nach mir in consilio gessen auch nach mir hinein und heraus gangen*.“ TAMTÉŽ.

²⁰⁹⁷ Současně odkrývaly sociální realitu aktérů, jejich skutečnou politickou moc a postavení. B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 495.

mocenskému uskupení. Proto kníže z Ditrichštejna neváhal oslovit Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu, Raimonda Montecuccoliho či Jana Karla Portiu s žádostí o pomoc. Míra angažovanosti ve sporu byla velická především u Raimonda Montecuccoliho, neboť právě on z výše zmiňovaných urozců nejrazantněji vystupoval na obranu Ferdinanda z Ditrichštejna. Právě na jeho příkladu lze spatřit, že se prezident dvorské válečné rady zcela ztotožňoval s napadeným příslušníkem „ditrichštejnské“ frakce a přijal křivdu, spáchanou na svém spolustraníkově, za svou.²⁰⁹⁸ Toto rozhodnutí Raimonda Montecuccoliho patrně ovlivnila i skutečnost, že by mu z případného úspěšného završení pře kynul nemalý prospěch; strana, jejímž byl příslušníkem, by opět zvýšila vliv u císařského dvora, posílila vlastní postavení, a dala zřetelně najevo, že nesnese žádné útoky na své členy.²⁰⁹⁹

Je zcela přirozené, že v propuknuté hádce vystupovaly na straně knížete z Ditrichštejna urozené rodiny, které stály v příbuzenském poměru k napadenému šlechtici. Ten zcela legitimně využil podpory širšího příbuzenstva, jež záhy získalo na svoji stranu i další vlivné osobnosti v blízkosti panovníka – otce Františka, Cornelia Gentilotta, Filipa Müllera.²¹⁰⁰ I pro ně však takové rozhodnutí – veřejně podpořit Ferdinanda z Ditrichštejna – představovalo důležitý životní krok. V něm se do budoucna symbolicky zavazovali k případné další spolupráci.²¹⁰¹ Současně tímto činem získávali nálepku příznivců a sympatizantů „dietrichsteinské“ frakce.²¹⁰² Zdolat takto těsně semknutý a koordinovaný klan bylo nesmírně obtížné, obzvláště když se podle svědectví benátských vyslanců ve Vídni či samotného císaře Jan Adolfa ze Schwarzenberku netěšil velké přízni Leopolda I.²¹⁰³ Zdá se

²⁰⁹⁸ M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 130. Srov. také TÝŽ, *Ehrenhändel*.

²⁰⁹⁹ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 86; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 182.

²¹⁰⁰ M. DINGES, *Ehrenhändel*; B. STOLLBERG-RILINGER, *Rang vor Gericht*; TÁŽ, *Symbolische Kommunikation*, s. 508-510.

²¹⁰¹ G. ALTHOFF, *Macht der Rituale*.

²¹⁰² Harm von SEGGERN, „Der Fall des Günstlings.“ *Tagungsbericht, Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 12, 2002, č. 2, s. 47-54, zde s. 48-49*; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 514; J. HIRSCHBIEGEL, *Zur theoretischen Konstruktion*, s. 30-37.

²¹⁰³ O tom relace benátského vyslance Marina Zorziho z roku 1671: „*Se potess'impatronirsi del Cuore di Cesare, conciliandosi uiua confidenza alla sua fortuna, sarebbe non uano il presaggio, ch'un giorno essercitass'auttorità distinta nella direzione degl'affari. Li tentatiui suoi in Francfort per essaltar l'Arciduca all'Imperio, non si scancellano dalla memoria.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 131. Srov. TAMTÉŽ, s. 59-60. O vztahu Leopolda I. ke knížeti Schwarzenberkovi také dopis Leopolda I. Františku Eusebiu Pöttingovi, císařskému vyslanci v Madridu, z 15. července 1671: „*So ist auch ein Novität an diesem Hofe, weil ich den Johann Schwarzenberg zum Fürsten des Reichs declarirt habe. Ich zweifle nit, man wird darwider murren, allein ich habe meine rationes gehabt, warum ich es gethan habe.*“ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe II*, s. 173-174. K vzájemnému vztahu panovníka a Jana Adolfa ze Schwarzenberku podrobněji také R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 99-102. Navíc o tom, že by kníže ze Schwarzenberku patřil do nějaké vlivné frakce u panovnického dvora, se nezmiňuje ani mimořádný švédský vyslanec ve Vídni Esaias Pufendorf. Právě ten ve svém deníku dne 27. července 1672 podrobně rozebral rozložení politických u císařského dvora a rozřadil všechny vlivné osoby z okolí Leopolda I. do jednotlivých frakcí. Jméno Jana Adolfa ze Schwarzenberku však ve zmiňované zprávě chybí. Srov. O. REDLICH, *Das*

proto velmi pravděpodobné, že se panovník při konečném rozhodnutí, kterou ze zmiňovaných stran upřednostní, z velké části řídil i tím, jak velké sympatie choval k Ferdinandovi z Ditrichštejna či Janu Adolfovi ze Schwarzenberku. Ovšem na základě dostupných archivních poznatků lze říci, že vladaři šlo při řešení vzniklé situace v první řadě o uhájení prestiže a moci, o nezpochybnění celého systému, nikoli o mstu a potrestání neoblíbeného dvořana.²¹⁰⁴ Na druhou stranu i panovník pečlivě zvažoval, kterému z urozců veřejně projeví svoji náklonnost. Z jeho pohledu se totiž jednalo o politicky taktickou záležitost „*sui generis*.“ Leopold I. si uvědomoval, že jeho rozhodnutí může přispět k přeskupení politických sil a případnému narušení mocenské rovnováhy u císařského dvora. Za hádkami o přednost je proto třeba spatřovat také politický kalkul a snahu získat větší vliv na panovníka.²¹⁰⁵

V návaznosti na oba prodělané spory se nabízí otázka, jak všichni tři urozenci – Ferdinand z Ditrichštejna, Hannibal Gonzaga a Jan Adolf ze Schwarzenberku – vnímali půtky, jakým způsobem se ony třenice podepsaly na vzájemných vztazích. Je zcela zřejmé, že po ukončení každého sporu se ochladily. Přece jen však Hannibal Gonzaga a Jan Adolf ze Schwarzenberku se k osobě Ferdinanda z Ditrichštejna chovali zcela odlišně. Prvně jmenovaný pravděpodobně patřil v šedesátých letech 17. století buď přímo k členům „ditrichštejnské“ frakce u panovnického dvora ve Vídni, nebo přinejmenším otevřeně sympatizoval s její politikou.²¹⁰⁶ Navíc na propuknutí vzájemného sporu Ferdinanda z Ditrichštejna a Hannibala Gonzagy roku 1667 je třeba se dívat v mnohem širších souvislostech, než by se na první pohled mohlo zdát. Je velmi pravděpodobné, že se oba urozenci stali oběťmi svých „povolání.“ Jádrem konfliktu je nezbytně nutné hledat již v zimních měsících roku 1666, kdy se Leopold I. oženil s Markérou Terezou Španělskou.²¹⁰⁷ Společně s ní přicestoval z Pyrenejského poloostrova početný doprovod hispánského původu. Ten začal hned po příjezdu rozdmýchávat četné spory, zejména s příslušníky dvora Marie

Tagebuch Esaias Pufendorfs, s. 570; I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 48-49; TÝŽ, *Raimundo Montecuccoli*, s. 588-593; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, *Faction*“, s. 238-240.

²¹⁰⁴ Ch. HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell*, s. 290; V. BAUER, *Die höfische Gesellschaft*, s. 64-65; A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 514; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 206.

²¹⁰⁵ B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 110.

²¹⁰⁶ O přátelském vztahu k příslušníkům tohoto mocenského uskupení a k Ditrichštejnům svědčí i skutečnost, že se jméno nejvyššího hofmistra Marie Eleonory Gonzagové často objevuje v roli svědka na dietrichsteinských svatebních smlouvách. I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 583. Navíc právě Ferdinand z Ditrichštejna zprostředkoval některým moravským urozcům kontakt s knížetem Hannibalem Gonzagou. O tom se zmiňuje například v blíže nedatovaném dopise adresovaném moravskému zemskému hejtmanovi Gabrielu Serényimu roku 1656. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1934/42, kart. 482, s. f. Ke vztahu Ferdinanda z Ditrichštejna a Hannibala Gonzagy více také obsahová náplň vzájemné korespondence obou urozců, které se autor věnuje výše, v kapitole „*Ferdinand z Ditrichštejna a nejvyšší dvorští úředníci*.“

²¹⁰⁷ A. F. PRIBRAM, *Die Heirat*; B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 186-191.

Eleonory Gonzagové, vdovy po zesnulém Ferdinandovi III.²¹⁰⁸ Ta patřila k nejmocnějším osobnostem vídeňského dvora. Její vliv na celou společnost metropole habsburského soustátí byl i po smrti manžela značný, stejně jako politická angažovanost, přestože čas od času došlo k rozmrškám s některou z vládnoucích císařoven.²¹⁰⁹ Nevraživost španělského hofštátu patrně podporoval i samotný Madrid, neboť podle tvrzení Francesca Michieliho, benátského vyslance, Markéta Tereza prý obdržela ze Španělska instrukci, podle níž se měla snažit potlačit vliv Marie Eleonory Gonzagové, který uplatňovala na Leopolda I. a jeho okolí. Královskému dvoru v Madridu se zdálo, že manželka panovníka bude žít ve stínu nevlastní matky císaře, jež se vyznačovala mnohem větší mocí. To samozřejmě odporovalo vlastním politickým zájmům Španělského království.²¹¹⁰ Členové španělského hofštátu mladé panovnice se proto snažili obrátit Leopolda I. proti Marii Eleonoře Gonzagové. Ten však na jejich připomínky nebral ohledy.²¹¹¹

Řenivost mezi ženskou částí celého vídeňského dvora vyvrcholila při o hierarchické uspořádání dvorské společnosti. Když se jednotlivé strany mezi sebou nedokázaly dohodnout na přesném hodnostním žebříčku, musel zasáhnout samotný císař a stanovit pořadí. První místo mezi dámami obou císařoven a arcikněžen přisoudil nejvyšší hofmistryni Markéty Terezy Španělské – Margaritě de Eril.²¹¹² Následovala nejvyšší hofmistryně nevlastní matky panovníka Marie Eleonory Mantovské hraběnka Eleonora Eusebia z Wagensperku.²¹¹³ Za nimi přišla na řadu komtesa Lanzarote, první dvorní dáma manželky Leopolda I.,²¹¹⁴ a hned po ní komtesa Lamboy, „*aia*“ arcikněžny Marie Anny.²¹¹⁵ Na první pohled se zdá, že Ferdinand z Ditrichštejna právě pod dojmem vítězného tažení příslušnic dvora Markéty

²¹⁰⁸ O tom dopis Jana Maxmiliána Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 1. prosince 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 327-328. Srov. HHStA, *Ältere Zeremonialakten* (1666), fol. 513-516 a 595-597. K tomu také dopisy papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly ze září 1666 až ledna 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 181. K průběhu vzájemného sporu podrobněji R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 60-64.

²¹⁰⁹ K. FIDLER, *Mäzenatentum und Politik*, s. 55. K politickému významu Marie Eleonory Gonzagové a jejímu postavení u císařského dvora také I. CERMÁN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 579-580; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 62-64.

²¹¹⁰ Závěrečná relace benátského vyslance Francesca Michieliho z roku 1678. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 203. K rivalitě císařoven také srov. W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 43-44.

²¹¹¹ A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 276.

²¹¹² K její osobě W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 88-89; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 56-57, 64-67, 72.

²¹¹³ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 272.

²¹¹⁴ R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 72-73.

²¹¹⁵ „*Essendo nata controversia di precedenza trà le dame delle due Imperatrici ha Sua Maestà Cesarea ordinato, che doppò le maggiordome della sposa, e successivamente della vedova, habbia il primo luogo la signora marchese Lanzelotti, per haver havuto l'honore nel viaggio d'esser per interim maggiordoma maggiore della medesima imperatrice dposa, e che poi avanti la dignora contessa Fasciardi guarda dama spagnuola tenga il luogo più degno la signora contessa Lamboy, aia di dette serenissime arciduchesse.*“ Relace papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 12. února 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 115. Srov. R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 64.

Terezy Španělské podlehl nutkání a žádal také pro sebe obdobné výhody. Dokonce se přímo v jeho okolí mohly vyskytnout nějaké tlaky, které nejvyššího hofmistra ponoukaly k podobnému postupu.²¹¹⁶ Právě vzájemné soupeření dvorů Marie Eleonory Gonzagové a Markéty Terezy Španělské tak pravděpodobně stálo za útokem knížete Dietrichsteina na postavení Hannibala Gonzagy v tajné radě. Stranou tak velkého sporu nemohli zůstat ani nejvyšší hofmistři dvorů obou panovnic. I oni se museli zapojit do boje, hájit práva svých „nadřízených.“ Nechtěně se stali ústředními postavami pře. Pokud by tak neučinili, v očích raně novověké společnosti by získali pověst slabochů, kteří se nedokázali postavit za „oprávněné“ nároky Marie Eleonory Gonzagové a Markéty Terezy Španělské.²¹¹⁷ Nezbytným východiskem z takové situace pak pro Ferdinanda z Ditrichštejna bylo napadení Hannibala Gonzagy, který tímto gestem učinil zadost svým povinnostem. Že se nejednalo o nijak prudkou hádku, svědčí korespondence apoštolského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly. Podle jeho soudu se nesla v poklidném duchu, neboť výsledek sporu byl předem jasný. Obě strany se přitom vyvarovaly jakýchkoliv ostrých výpadů, vystupovaly proti sobě korektně a s naprostým klidem přijaly konečné rozhodnutí Leopolda I.²¹¹⁸ Také tato skutečnost mohla posloužit k tomu, že vztah mezi Ferdinandem z Ditrichštejna a Hannibalem Gonzagou nemusel až tak ochladnout, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ovšem pro takové tvrzení prozatím neexistují žádné přesvědčivé důkazy.

To na korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna s Janem Adolfem ze Schwarzenberku z padesátých až osmdesátých let 17. století je možné dokumentovat mnohem hlubší proměnu vztahu obou urozenců.²¹¹⁹ Zatímco v dopisech z let 1656-1666 vystupuje Jan Adolf ze Schwarzenberku jako vstřícná osoba, která se snažila svému komunikantovi pomoci proniknout k panovnickému dvoru,²¹²⁰ rok 1666 představuje důležitý mezník ve vzájemném poutu.²¹²¹ Zisk úřadu nejvyššího hofmistra Markéty Terezy Španělské Ferdinandem z Ditrichštejna totiž zásadním způsobem ovlivnil styk zmiňovaných urozenců. Zatímco před rokem lze vystopovat v listech Jana Adolfa ze Schwarzenberku jistý náznak vstřícnosti

²¹¹⁶ B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 187-188.

²¹¹⁷ P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*, s. 45.

²¹¹⁸ Relace papežského nuncia ve Vídni Giulia Spinoly z 19. března 1667 a 22. října 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 233 a 487.

²¹¹⁹ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1934/75, kart. 483.

²¹²⁰ Na tomto místě je třeba poukázat na skutečnost, že následující výklad se opírá výhradně o vzájemnou korespondenci obou urozenců, uloženou v TAMTÉŽ. V pozůstalosti Jana Adolfa ze Schwarzenberku se dochoval pouze jediný dopis Ferdinanda z Ditrichštejna ze 16. listopadu 1657. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 381, s. f.

²¹²¹ V konceptu dopisu z 29. května 1656 prosil Ferdinand z Ditrichštejna nejvyššího hofmistra arciknížete Leopolda Viléma, zda by nepomohl získat šlechtici Janu Conradovi komornické klíče. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1934/75, kart. 483, s. f.

a srdečnosti, další dopisy se nesou v mnohem formálnějším, leckdy až útočném duchu. Vysvítá z nich skutečnost, že se vyměnily společenské role obou korespondentů. Od poloviny šedesátých let 17. století to byl Ferdinand z Ditrichštejna, jenž stál téměř na vrcholu dvorské pyramidy, a Jan Adolf ze Schwarzenberku jako prezident říšské dvorské rady přicházel čas od času s žádostí o udržování vzájemné komunikace.²¹²² Z jednotlivých řádků číší špatně skrývaná závist nad ziskem jednoho z nejvyšších dvorských úřadů, na který Schwarzenberk sice aspiroval, ale nikdy jej nezískal.²¹²³ Vzájemné nepřátelství ostatně vysvítá i z nepříliš četné korespondence z osmdesátých let 17. století, kdy Jan Adolf ze Schwarzenberku nejvyššímu hofmistrovi císařovny často psal o nepřijemnostech, jež samotný Ferdinand z Ditrichštejna či jeho služebníci způsobili. Vzápětí však omlouval činy knížete z Ditrichštejna, neboť prý za ně nemohl.²¹²⁴ Z výše uvedených skutečností vyplývá, že mezi oběma urozcenci panovala velká rivalita, která vyvrcholila roku 1674 sporem o přednost při zasedání tajné rady. Právě po tomto incidentu se trvale ochladily vzájemné vztahy a určitý přátelský respekt vystřídal otevřené nepřátelství, zejména ze strany Jana Adolfa ze Schwarzenberku.²¹²⁵

Právě z toho, v jakém momentě si dovolili Ferdinand z Ditrichštejna i Jan Adolf ze Schwarzenberku napadnout výše postavenou osobu, lze určit jejich sociálně politickou identitu. Předtím, než zcela jasně formulovali své požadavky, museli mít před očima vlastní mocenské a společenské postavení. Oběma šlechticům rozhodně nešlo o ekonomické výhody, ale právě ona sociálně politická identita tvořila nedílnou součást symbolického kapitálu raně novověkých urozcenců.²¹²⁶ Vlastnictví stálého místa v tajné radě – poradním orgánu císaře – nebylo pouze viditelným důkazem bezprostřední účasti na výkonu politické moci v podunajské monarchii, ale také vizualizovalo právně přiměřené postavení šlechticů-knížat

²¹²² O tom svědčí dopis Jana Adolfa ze Schwarzenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 7. srpna 1680, kdy císař Leopold I. pobýval na pozvání knížete z Ditrichštejna na jeho panství v Mikulově. Jan Adolf ze Schwarzenberku se této cesty panovníka nezúčastnil a poníženež prosil svého korespondenta, zda by mu neposlal zprávu, „*was bey solcher occasion zu thuen seye, wehn man und womit regaliren, wehn einladen und gastiren solle, alle zu invitiren würde nit wol practicirlich sein.*“ TAMTÉŽ, s. f.

²¹²³ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen I*, s. 10, 59-60; R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 104-105.

²¹²⁴ V dopise ze 7. července 1680 Jan Adolf ze Schwarzenberku s jízlivostí vylíčil Ferdinandovi z Ditrichštejna setkání s Janem Kristiánem z Eggenberku, který si Schwarzenberkovi postěžoval, že byl při návštěvě císařského dvora v Mikulově ubytován v naprosto nevhodných prostorách, jež se neslučovaly s jeho společenským postavením. Vzápětí však Jan Adolf ze Schwarzenberku omluvil chování knížete z Ditrichštejna, neboť v císařově okolí se prý jistě vyskytovalo mnoho důležitějších hostů, jež si zasloužili důstojnější zacházení než Jan Kristián z Eggenberku. MZA Brno, G – 140, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1934/75, kart. 483, s. f.

²¹²⁵ TAMTÉŽ.

²¹²⁶ Pierre BOURDIEU, *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*, in: Reinhard Kreckel (ed.), *Soziale Ungleichheiten*, Göttingen 1983 (= Soziale Welt. Sonderband 2), s. 183-198; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 293; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 107.

v hierarchicky uspořádané stavovské společnosti habsburského soustátí.²¹²⁷ Svými gesty dávali najevo rostoucí sebevědomí a vliv. Současně to pro ně znamenalo určitou životní výzvu a prostředek k ukojení vlastních mocenských ambicí. Do hádek podobného druhu museli vstupovat již jen proto, aby uspokojili rodovou tradici a pozvedli ji na určitou, často i vyšší úroveň.²¹²⁸ Samotná rodová příslušnost je zavazovala navázat na odkaz předků. V období, kdy Ferdinand z Ditrichštejna a Jan Adolf ze Schwarzenberku veřejně vyjádřili nespokojenost se svým postavením v tajné radě, již sami získali tolik potřebný vliv u císařského dvora, že si jako nejvyšší hofmistr Markéty Terezy Španělské či prezident říšské dvorské rady mohli činit nároky na další „úřední“ postup.²¹²⁹

Ačkoliv ceremoniál určoval pevnou hierarchii dvorské společnosti, časté hádky jednotlivých dvořanů či zájmových uskupení svědčí o skutečnosti, že mezi jasně nastavenými kritérii existovaly určité mezery. Členové této mocenské instituce hledali a předkládali rozličné argumenty. Z nich vybírali ty, které by jim nejlépe posloužily k dosažení vytknutého cíle – potvrdit či dokonce zvýšit společenské postavení a odlišit se tak od ostatních urozenců. Argumentační strategie se tak řídila vlastní potřebou a tím, jaké sociální přednosti mohl konkrétní urozenec v dané situaci nabídnout. Některá hlediska jako věk, původ a prestiž rodiny, která měla pro identitu šlechty a její nárok na čest velký význam, zůstávala nedotknutelná a stála mimo okruh hádek.²¹³⁰ Knížata Římsko-německé říše sice byla obecně

²¹²⁷ B. BASTL, *Gabentausch*, s. 261; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 107.

²¹²⁸ Snaha o zvýšení vlastního společenského statutu v naprosté většině případů nevycházela z jejich nitra, ale oba urozence nutily k takovému kroku vnější okolnosti. Vždyť v případě Ferdinanda z Ditrichštejna jeho otec Maxmilián II. z Ditrichštejna sám předsedal tajné radě poté, co jej Ferdinand III. po smrti hraběte Maxmiliána z Trauttmansdorfu v polovině roku 1650 jmenoval nejvyšším hofmistrem. Na zářnou kariéru svého předka ve struktuře císařského dvora pak musel navázat také Ferdinand z Ditrichštejna. Že se mu jeho snažení nakonec vyplatilo, svědčí rok 1683, kdy Leopold I. ustanovil knížete svým nejvyšším hofmistrem. Od tohoto data také začal osobně předsedat tajné radě a tajné konferenci. A. WOLF, *Geschichtliche Bilder*, s. 105; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 220-221, 225-226, 372-374; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 297-299. Ke zvýšení společenského statutu rodu konkrétně A. WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz*. Nověji P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa* a další práce od téhož autora. Výše zmiňované spory však svědčí také o skutečnosti, že zasedací pořádek tajné rady nebyl žádným písemným způsobem kodifikován a záleželo pouze na rozhodnutí panovníka, zda uznal nároky či důvody poškozené osoby za oprávněné. To si uvědomovali patrně i další členové tohoto mocenského orgánu a čas od času se pokoušeli vylepšit vlastní postavení. Srov. například hádka prezidenta říšské dvorské rady Jiřího Ludvíka ze Sinzendorfu s rakouským dvorským kancléřem Janem Jáchymem ze Sinzendorfu roku 1658 o přednost při zasedání tajné rady, Leonharda z Harrachu, nejvyššího hofmistra císaře Maxmiliána II., s Janem z Trautsonu, předsedou poradního orgánu panovníka roku 1565, nebo Karla z Lichtenštejnu a Friedricha z Fürstenberku na podzim 1602. T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 292-293; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 234-235; TÝŽ, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 185-189.

²¹²⁹ R. SMÍŠEK, „Dvorská kariéra“, zejména s. 99-105. Srov. Theo GEHLING, *Ein Europäischer Diplomat am Kaiserhof zu Wien. François Louis de Pesme, seigneur de Saint-Saphorin, als englischer Resident am Wiener Hof 1718-1727*, Bonn 1964 (= Bonner Historische Forschungen 25), s. 74; M. HENGERER, *Hofzeremoniell*, s. 345-349. V obecné rovině k tomu B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 107; TÁŽ, *Symbolische Kommunikation*, s. 490.

²¹³⁰ A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 186.

hierarchicky nadřazena hrabatům a těšila se větší vážnosti, ovšem leckdy právě na tomto kritériu příliš nezáleželo (zejména při zasedání tajné rady).²¹³¹ Zdá se, že od první třetiny 17. století až do poloviny 18. věku se u vídeňského dvora prosadila dvě základní kritéria, podle nichž se řídilo hierarchické uspořádání této instituce – vlastnictví některého z čestných úřadů (komorníka či tajného rady) a služební věk uroence.²¹³² Zastávání dalších úřadů zde nehrálo žádnou roli. Také při výše uvedených sporech o postavení v tajné radě hrála tato dvě kritéria pro rozhodování panovníka zásadní roli, zatímco ostatní argumenty zůstávaly bez odezvy. Tento princip však lze použít výhradně na řešení sporů uvnitř císařského dvora, nikoli na uroence, kteří stáli mimo tuto mocenskou instituci. Pokud se dvořané dostali do konfliktu s jinými skupinami osob, bylo třeba přihlídnout i k dalším skutečnostem.²¹³³

VII.3 „*Honor est praemium virtutis*“

Důvod, proč u císařského dvora ve Vídni často propukaly hádky o přednost, je nasnadě. Pře totiž představovala v očích raně novověkých uroenců snadno dostupný prostředek k získání tolik potřebné společenské prestiže.²¹³⁴ Případná výhra ji mohla významným způsobem zvýšit. Proto hnacím motorem většiny sporů bylo upevnění a posílení vlastního místa v hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora na úkor politických konkurentů. Jméno, mocenské postavení a titul měly symbolickou hodnotu, neboť propůjčovaly svému

²¹³¹ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 294-295. Že účast na zasedáních tajné rady přinášela jednotlivým šlechticům neustálé problémy a konflikty několika různých hierarchií, svědčí i případ Leopolda Montecuccoliho. Právě jej Leopold I. jmenoval dne 11. ledna 1697 tajným radou. Ovšem Ferdinand ze Schwarzenberku si nebyl vůbec jistý, kdy složí přísahu a „*die preferenz zugleich acquiriren wirt, wie die andere fursten geniesen*.“ Hrabata, která se pravidelně účastnila zasedání, totiž mohla vznést protest, že by přednost před nimi obdržela služebně mladší osoba. V takovém případě by musel ustoupit jejich nátlaku, stejně jako to prý již dříve učinil kníže Antonín Florián z Lichtenštejnu. Na druhou stranu Ferdinand ze Schwarzenberku konstatoval, že by se příslušníci hraběcího stavu mohli zdržet podobných nároků, neboť Leopold Montecuccoli se prý tajným radou stal již před dvěma a půl roky. Ovšem rokování tohoto poradního orgánu císaře se neúčastnil, protože působil v diplomatických službách Leopolda I. na dvorech jiných evropských vládců. Právě dlouhodobá nepřítomnost u císařského dvora způsobila, že se, ač byl členem tajné rady, nemohl účastnit jejích rokování. O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 11. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 735-736. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 201-202.

²¹³² „*Der Rang am kayserlichen Hofe ist kürztlich dieser, und bleibet unveränderlich. Kayserliche Geheime Rätthe gehen allen andern vor, und unter sich haben Sie ihren Rang nach der Ancienneté, wie sie von einem jedweden Kayser gemacht worden. Den andern Rang gibt die Cammer=Herren=Stelle, welche unter sich auch ihren Rang nach ihrer Ancienneté haben. Sonst giebt keine Charge am kayserlichen Hofe den Rang.*“ J. Ch. LÜNIG, *Theatrum Ceremoniale II*, s. 1497. Srov. A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 187-188.

²¹³³ A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 188.

²¹³⁴ P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*; V. BŮŽEK, „*Posměch nemalej se stal*“; TÝŽ, „*Páni a přátelé*“, zejména s. 235-236; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 505-507.

nositeli určitou autoritu a moc.²¹³⁵ Právě hádky o přednostní právo při nejrůznějších oficiálních či soukromých příležitostech patřily ke každodennímu životu metropole podunajské monarchie. Jako vzorový příklad takového tvrzení může sloužit chování Ferdinanda z Ditrichštejna. Kníže se nespokojil pouze s funkcí nejvyššího hofmistra družiny Markéty Terezy Španělské, ale snažil se posílit svůj politický vliv. Tuto skutečnost zrcadlí požadavek vlastního přednostního postavení při zasedání tajné rady před nejvyšším hofmistrem Marie Eleonory Gonzagové Hannibalem Gonzagou. I když v tomto sporu neuspěl, hádkou o přednost upevnil své postavení v čele ženské části císařského dvora a v očích dvořanů platil za jednu z nevlivnějších osob z okolí císařovny a panovnického dvora vůbec.²¹³⁶ Své místo pak obhájil i roku 1674, kdy se stejným požadavkem, avšak namířeným proti němu, vystoupil Jan Adolf ze Schwarzenberku. Úspěšná obrana Ferdinandovi z Ditrichštejna posloužila jako jasný signál dalším urozeným, kteří by chtěli oslabit jeho moc. Tímto činem dal zřetelně najevo, že nesnese žádné výpady na vydobyté pozice a rázně se postaví všem útočníkům. Navíc to, s jakou „lehkostí“ obstál ve vzájemném měření sil, varovalo případné politické konkurenty, že měli co dělat s osobou, jež se těšila velké náklonnosti Leopolda I., Claudie Felicitas Tyrolské, jiných vysoce postavených dvořanů či duchovních, a disponovala značnou politickou silou.²¹³⁷

Vědomí individuální společenské nadřazenosti Ferdinanda z Ditrichštejna, Hannibala Gonzagy či Jana Adolfa ze Schwarzenberku jako knížat Římsko-německé říše a současně vysokých dvorských úředníků se muselo odrazit také v jejich chování.²¹³⁸ Všechny činy se podřizovaly míře urozenosti a postavení v hierarchicky uspořádané raně novověké společnosti. Proto bylo nezbytně nutné umět se dobře orientovat ve spleti sociálních vztahů.²¹³⁹ Od ostatních příslušníků císařského dvora s naprostou samozřejmostí očekávali, že při setkání s nimi budou reagovat podle obecně zažitého konsensu chování a respektovat jejich společenské postavení.²¹⁴⁰ Pokud tak některá strana neučinila a poškozovala dobré jméno, vážnost a čest urozence, mohla očekávat ze strany napadeného bezprostřední obrannou reakci. Čest symbolizovala v myšlení raně novověkého šlechtice ústřední sociální kód, který řídil veškeré jednání jedince.²¹⁴¹ Ve sporech všeho druhu jí připadlo zásadní místo. Byla

²¹³⁵ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 86.

²¹³⁶ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 181 a 298. Srov. P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*, s. 45.

²¹³⁷ M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 126; R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 113-114.

²¹³⁸ N. ELIAS, *Höfische Gesellschaft*, s. 199.

²¹³⁹ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 288; P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*; V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 230; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 516.

²¹⁴⁰ M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 126; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 390.

²¹⁴¹ Andreas Pečar dokonce označuje období raného novověku jako „Zeitalter der Ehre.“ A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 181. Srov. J. PETERS, *Der Platz in der Kirche*, s. 105; Klaus SCHREINER –

neoddělitelnou součástí každodenního diskursu urozené raně novověké společnosti císařského dvora ve Vídni, neboť jí patřila důležitá distinktivní funkce. Obsahovala totiž pestrý repertoár norem a vnějších projevů, jimiž se tato sociální skupina vymezovala vůči ostatním neurozeným složkám raně novověké společnosti. Nebyla žádným přívažkem šlechtické reprezentace, ale substrátem moci a vlivu.²¹⁴² Proto všichni výše zmiňovaní urozenci věnovali zvýšenou pozornost situacím, jež ohrožovaly osobní čest a dobré jméno, podřývaly důstojnost a vážnost.²¹⁴³

Také každou hádku o přednostní postavení chápal „poškozený“ jako újmu na osobní cti. Při otevřeném konfliktu dával do hry celou svoji sociální vážnost; on sám byl dohnán nejen k okamžité odvetné reakci, ale také musel zmobilizovat své okolí k vlastní sociální záštitě.²¹⁴⁴ Slovy Julia Bernarda von Rohra: „*Mus man seinen Rang mit etwas mehr Hitze vertheidigen, als sonst wenn man, durch seine Nachlässigkeit und Condescendenz, einem ganzen Corpori und Collegio schaden könnte, dessen Mitglied man ist.*“²¹⁴⁵ Čest proto lze charakterizovat jako hlavní médium, prostřednictvím něhož propukaly u císařského dvora rozličné pře o přednost.²¹⁴⁶ Když nějaký šlechtic napadl druhého a žádal přednostní postavení, neusiloval v první řadě o pošpinění dobré pověsti protivníka, ale pro sebe si nárokoval ještě větší dávku cti.²¹⁴⁷ Reputace urozence tak mohla díky vítězství v konfliktu nebyvale vzrůst. Ovšem v očích jedince, který spor prohrál, symbolizovala pravý opak. Znamenala poskvrnění vlastní dobré pověsti a ústup z vydobytych pozic. Pokud se tak stalo, poškozený jen stěží

Gerd SCHWERHOFF, *Verletzte Ehre. Überlegungen zu einem Forschungskonzept*, in: titíž (edd.), *Verletzte Ehre*, s. 1-28, zde s. 9; M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 123; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 518; T. LÜTTENBERG, *Zuviel der Ehre*, s. 41; Ralf-Peter FUCHS, *Unordnung durch Recht? Zum Bedeutungsverlust gesellschaftlicher Rangordnung im frühneuzeitlichen Injurienprozeß*, in: M. Füssel – T. Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion*, s. 165-180, zde s. 167-168.

²¹⁴² Martin DINGES, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: K. Schreiner – G. Schwerhoff (edd.), *Verletzte Ehre*, s. 32-33; B. STOLLBERG-RILINGER, *Rang vor Gericht*, s. 412-413; R.-P. FUCHS, *Unordnung durch Recht*, s. 179.

²¹⁴³ K. SCHREINER – G. SCHWERHOFF (edd.), *Verletzte Ehre*; Sibylle BACKMANN a kol. (edd.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit*, Berlin 1998 (= Colloquia Augustana 8); M. DINGES, *Die Ehre als Thema; TÝŽ, Ehre und Geschlecht*.

²¹⁴⁴ TAMTĚŽ, s. 127. Boje uvnitř společnosti císařského dvora se ve druhé polovině 17. století soustředily na dvě základní oblasti – dvorský ceremoniál a z něj vyplývající pevně stanovenou hierarchii dvorských hodností. Právě v těchto dvou skutečnostech se zrcadlila osobnost a vliv konkrétního šlechtice. M. HENGERER, *Hofzeremoniell*; J. DUINDAM, *Ceremonial staffs and paperwork*; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*.

²¹⁴⁵ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 124.

²¹⁴⁶ K. SCHREINER – G. SCHWERHOFF, *Einleitung*, in: titíž (edd.), *Verletzte Ehre*, s. 12; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 519.

²¹⁴⁷ Strategie, prostřednictvím kterých šlechtici usilovali posílit vlastní čest, byly přitom odvislé od sociálních podmínek, na nichž se boj odehrával. M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 19.

dokázal znovu obnovit ztracenou prestiž.²¹⁴⁸ Proto je třeba nahlížet na tento sociální fenomén ze dvou zcela odlišných úhlů pohledu – z pohledu vítěze a poraženého.

Onu dvojí optiku lze vyzorovat i z rétoriky dopisů, jež adresoval Ferdinand z Ditrichštejna císaři Leopoldovi I., když Jan Adolf ze Schwarzenberku napadl roku 1674 jeho přednostní postavení v tajné radě. I nejvyšší hofmistr císařovny poukazoval na chování prezidenta říšské dvorské rady, který se snažil svým neomaleným jednáním jenom podrýt společenskou autoritu a pošpinit osobní čest knížete z Ditrichštejna.²¹⁴⁹ Proto prosil vladaře, „*sie werden mein gehorstes vertrauen, so ich in Euren Majestät schutz und protection seze, allergnädigst aufnehmen.*“²¹⁵⁰ Leopold I. se neměl vůbec zabývat „*falso supposito*“ Jana Adolfa ze Schwarzenberku, jenž chtěl svým počínáním neoprávněně „degradovat“ věrného služebníka panovníka. Nejvyšší hofmistr Claudie Felicitas Tyrolské současně vyjadřoval naději, že mu panovník bude milostivě nakloněn a zamezí posměchu, kterého se knížeti z Ditrichštejna dostalo.²¹⁵¹ Ono pošpinění osobní cti dokonce charakterizoval výrazem „*beraubung*“, a žádal okamžitou nápravu tohoto „trestného činu.“²¹⁵² Té se mu také dostalo. Leopold I. neuznal oprávněnost nároků Jana Adolfa ze Schwarzenberku a potvrdil přednostní postavení Ferdinanda z Ditrichštejna při zasedáních tajné rady.²¹⁵³ Ten si během několikaměsíčního sporu jasně uvědomil, co by případná prohra znamenala pro něj i pro jeho syny. V budoucnosti by se v případě potomků zmenšily vyhlídky na zisk některého z nejvyšších dvorských úřadů a prestiž rodu by v očích raně novověké společnosti utrpěla povážlivé trhliny. Tím by samozřejmě také nedostáli rodinné tradici a nenaplnili odkaz předků.²¹⁵⁴ Že šlo o skutečnou hrozbu, jež neustále visela nad každodenní realitou raně novověkého urozenice jako „Damoklův meč“, a ne o pouhou fikci, hovoří ještě jiný spor Ferdinanda z Ditrichštejna z první poloviny osmdesátých let 17. století.

²¹⁴⁸ K. SCHREINER – G. SCHWERHOFF, *Einleitung*, s. 11; T. MUTSCHLER, *Hausordnung*, s. 202.

²¹⁴⁹ „*Eure Mayestät mues ich zu erhaltung meiner Ehr nothwendig allerunderthänigst beybringen, was massen fürst von Schwarzenberg an mich gelangen lassen, das ich Ihme im geheimben Rath in der Session weichen solle, ...*“ Koncept dopisu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldu I. z 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 2-3.

²¹⁵⁰ Blíže nedatovaný koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldu I. z období bezprostředně po 12. září 1674. TAMTÉŽ, fol. 15-16. K tomu v obecné rovině M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 126.

²¹⁵¹ „*... und was ... man mich in dem gehaimen rath von meinem orth, welchen ich bis dato gehabt, zu degradiren suchet und wie ich solchen unfueg widerlege, worauf ich mich kürze halber gehorsambst beziehe und solte mir wider böseres verhofen diser spot widerfahren, so kienen Eure Majestät von sich selbsten hoch vernünftig erachten, ...*“ Blíže nedatovaný koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna císaři Leopoldu I. z období bezprostředně po 12. září 1674. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1873, kart. 420, fol. 15-16.

²¹⁵² TAMTÉŽ.

²¹⁵³ Srov. výše.

²¹⁵⁴ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 120; P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*, s. 49; C. GEERTZ, *Interpretace kultur*, s. 48-49; P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 100-101; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 251; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134.

Zajímavé svědectví o tom, co pro raně novověkého urozence představovala čest, nabízejí také deníkové zápisky Ferdinanda ze Schwarzenberku z let 1696-1697.²¹⁵⁵ Ze stránek diáře je možné vyzorovat silné citově zabarvené výroky o porušování zásad vžitých vzorců chování a hluboké rozčarování z nenaplněného očekávání, které urozenec předpokládal. Ovšem naprostá většina konfliktních případů, jež jsou zde zachyceny, se vždy vyřešila k uspokojení všech stran.²¹⁵⁶ Čest pro knížete ze Schwarzenberku představovala nejvyšší společenskou konstantu, pro níž bylo třeba podstoupit i případný souboj.²¹⁵⁷ Ovšem ten viděl až jako krajní východisko a hodlal k němu přistoupit pouze v případě největší nouze, kdy by selhaly všechny dostupné mírové prostředky. Tento způsob obrany také doporučoval spíše mladým šlechticům, plným síly a životního elánu.²¹⁵⁸ Starším osobám radil řešit případné spory s nadhledem, chladnou rozvahou a pokud možno je utajit před vídeňskou společností. Ačkoli pře představovala v očích raně novověké společnosti prostředek k získání tolik potřebné společenské prestiže a případná výhra ji mohla významným způsobem povznést,²¹⁵⁹ Ferdinand ze Schwarzenberku byl podobně jako Ferdinand z Ditrichštejna jiného mínění. Již

²¹⁵⁵ R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 114-115.

²¹⁵⁶ Velké rozhořčení Ferdinanda ze Schwarzenberku vyvolala příhoda z počátku dubna 1697, kdy si kněžna ze Schwarzenberku vyjela v kočáře do vídeňských ulic. Během cesty se její kočár dostal do kolize s kočárem blíže nejmenovaného polního maršála, který spěchal a něchtěl jí dát přednost. Když na toto společenské provinění reagoval schwarzenberský kočí sprostou nadávkou a rukou pohrozil směrem ke kočáru polního maršála, ten s kordem v rukou chtěl drze kočmu srazit hlavu a nakonec jej donutil, aby mu dal přednost v cestě. Polní maršálek si však zpětně uvědomil své provinění a ještě též večer přijel do schwarzenberského paláce s náležitou omluvou. Ovšem nikdo z knížecí rodiny nebyl právě přítomen, aby vyslechl ospravedlnění. Polní maršálek proto požádal hraběte Filipa z Ditrichštejna, zda by jeho jménem nevyřídil knížeti ze Schwarzenberku poníženou omluvu za předchozí přestupek. Ovšem hrabě z Ditrichštejna na tuto událost zapomněl a Ferdinanda ze Schwarzenberku o návštěvě vůbec neinformoval. Avšak ten, ač rozzlobený, že se mu nedostalo řádné satisfakce, prozíravě vyslal svého hofmistra, aby vyzvěděl, co se doopravdy stalo, neboť polního maršálka považoval za „čestného a mravného kavalíra.“ Když se dozvěděl pravdu, mnohem více jej pobouřilo Ditrichštejnovo jednání než přestupek polního maršálka, protože mohlo způsobit velké společenské „faux pas“ a otřást společenskou prestiží všech zainteresovaných stran. Více k tomu zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 11. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²¹⁵⁷ M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 127-129. K významu souboje v raně novověké společnosti podrobněji Dietrich SCHWANITZ, *Das Duell als Drama: Zur Codierung der Ehre zwischen literarischer Verklärung der Noblesse und sozialer Selbststilisierung der Stände*, in: Ludgera Vogt (ed.), *Ehre. Archaische Momente in Vormoderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 270-290; Jana JÜZLOVÁ, *Mezi hrdinstvím a zločinem: souboje v raném novověku*, in: *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1999, Studia historica 52), s. 29-58.

²¹⁵⁸ „... dan gewiß ist gleich die leut widerumb mit brüeglen tractiren zu lassen, den degen zu zuziehen, undt sich mit ihnen zu schlagen ist nichts leuchter, der point d'honneur aber bestehet meines ermessen nit darinnen sich gleich zu schlagen, sondern woll das man la bonne raison auf seiner seiten stelle, 2do das man zeige quod extrema in extremas necessitatibus alleinig zu embrassirt werden undt 3° ad honorem suum in sicherheit zu setzen, kein andere mittel nicht verhanden ware, als sich zu schlagen, als dan si omnia haec praecesserunt so kan man woll etwas thun, principaliter, wan man noch iung ist, und Ihme nicht ubel austendig zu seyn, ein glaubet wenig feuer zu zeigen, wan man aber in profectiōni aetate ist, undt ein die sitsambkeit woll austehet, esset quarto modo ei jam haec conveniat, so wirt man auch nuhr desto mehr gelobet wird, si taliter ille progrediatur.“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 11. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²¹⁵⁹ P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*, s. 43-52; V. BŮŽEK, „Posměch nemalej se stal“; TÝŽ, „Páni a přátelé“, s. 235-236; TÝŽ, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš, s. 27-42.

samotné vypuknutí hádky totiž považoval za pošpinění osobní cti, které už nebylo možné smýt. Následovně už pak bylo jedno, zda by vyhrál nebo prohrál. Z toho důvodu se snažil hrozícím hádkám vyhnout a nezadat žádný podnět k jejich vzplanutí.²¹⁶⁰

O tom, že pohled Ferdinanda z Ditrichštejna a Ferdinanda ze Schwarzenberku na fenomén cti nebyl ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století ničím výjimečným, svědčí také dílo Julia Bernarda von Rohra *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, které vyšlo v Lipsku roku 1728.²¹⁶¹ Právě tento vzdělaný jurista uvažoval obdobným způsobem jako oba výše zmiňovaní šlechtici a radil urozeným osobám ve sporu o přednostní postavení postupovat chladnokrevně a s rozvahou, aby zbrklé jednání nepřivodilo spíše vlastní újmu než užitek „und es uns vor keine so gar grosse Schande anziehen.“²¹⁶² Podle jeho mínění šlechtic nesměl nikdy ustoupit, jednalo-li se o čest.²¹⁶³ Jestliže poškozený toužil uspět, nesměl čekat se založenýma rukama, ale musel podniknout rozhodné kroky k zjednání nápravy, jimiž by podpořil oprávněnost svých nároků.²¹⁶⁴ Patřilo k dobrým mravům vystupovat vůči „nepřátelům“ zdvořile. I tato vlastnost patřila k nezbytné výbavě urozeného a moudrého muže.²¹⁶⁵ Rozumný člověk se měl vždy snažit o smír, aby se vše vyřešilo pokojnou cestou. Záleželo pouze na něm, zda dal přednost poklidnému vyústění vzniklého problému před hádkou a případným fyzickým napadením. K takovému postupu samozřejmě musel plně ovládat své emoce a temperament.²¹⁶⁶ Při vymáhání si práva

²¹⁶⁰ „... also werden meine actiones vel omissione vel commissione ubel ausgedeutet werden et seu vincam seu vincar semper macular, womit verlieret man bey dennen handten womit viel, anwenigsten etwas; habe daher mich höchst befließen diese sach in der höchsten geheimb zu halten undt zu observiren auch vor meinen eigenen leuten, so viel möglich das wenigste oder gahr nicht zu reden undt in der hochster geheimb zu halten.“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 11. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²¹⁶¹ Srov. W. WEBER, J. B. von Rohrs *Ceremoniel-Wissenschaft*.

²¹⁶² J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 122-123.

²¹⁶³ A to nejen když šlo o čest osobní, ale především když se jednalo o reputaci pána, kterému sloužil: „Solches geschiehet hauptsächlich bey denjenigen Handlungen, da es nicht auf seine eigene Ehre und Caprice ankommt, daß er mit der Oberstelle und der Vorhand prahlet, sondern, da es der Respect seines Herrn erfordert, dessen Ehre er, als ein treuer und redlicher Diener behaupten und retten muß.“ TAMTĚŽ, s. 123.

²¹⁶⁴ Vůči panovníkovi, jenž takové spory rozhodoval, musel vždy „alle Höflichkeit erzeigen,“ nehádat se za každou cenu, jinak by upadnul v nemilost. Císař se měl řídit moudrostí, rozlišovat podle charakteru pře a činit s veškerou zdvořilostí, „damit man theils einige Reparation d'honneur, theils Versicherung erhalte, daß dergleichen in Zukunfft solte vermieden werden, und wenn dieses nicht erfolgt, es an seine Durchlauchtigste Herrschafft selbst gelangen lassen.“ TAMTĚŽ, s. 131-132. Srov. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 230.

²¹⁶⁵ „Es zeigt sonst eine sehr grosse Thorheit an, wenn einige nicht allein bey Leich-Processionen, oder an der Tafel sonder auch bey allen Gelegenheiten im Gehen, Stehen, Sitzen, u. s. w. auf eine sehr affectirte Weise ihren Rang behaupten wolten.“ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 110. Julius Bernard von Rohr dělil útočníky na dvě skupiny osob. Na ty, které se do sporu pouštěly jen v případě, když přidělené místo neodpovídalo jejich skutečnému společenskému postavení, a na ty, jež bojovaly jen za slávu a čest, kterou si nezasloužily. Ty prý pouze bažily po moci. TAMTĚŽ, s. 105.

²¹⁶⁶ TAMTĚŽ, s. 128. N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 168-170; J. von KRUEDENER, *Die Rolle des Hofes*, s. 54-56; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 114; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 302.

bylo třeba postupovat s rozvahou, ne se zbraní v ruce. Nejpoklidnější cestu představovalo učinit rozhodné „*Protestation wider alles praejudiciense auf das Beste verwahre.*“²¹⁶⁷

Ovšem čest neměla pouze individuální charakter, ale i kolektivní. Právě individuální čest Ferdinanda z Ditrichštejna se podílela na tvorbě skupinové cti celé „ditrichštejnské“ frakce. Jakmile by byla napadena, byl by narušen jeden z dílčích obrazů celé mozaiky, a na obraze by se vyskytl kaz, který šlo jen s velkým vypětím sil odstranit.²¹⁶⁸ Proto angažovanost ve sporu některého příslušníka této strany představovala současně jakýsi test loajality a věrnosti. To lze ostatně pozorovat i na sporu manželek nejvyšších dvorských úředníků Ferdinanda z Ditrichštejna, Ferdinanda ze Schwarzenberku, Karla Ferdinanda z Valdštejna a Ferdinanda Bonaventury z Harrachu s Antonínem Floriánem z Lichtenštejnu v lednu 1697.²¹⁶⁹ Mocenská privilegia a sociální exkluzivita této skupiny šlechticů se legitimizovaly skrze kolektivní reputaci, kterou její příslušnice získaly při jmenování svých mužů do nejvyšších dvorských úřadů.²¹⁷⁰ Pojem cti hrál pro skupinovou imaginaci těchto špiček dvorské společnosti konstitutivní roli. Ta umožňovala vystavění specifické skupinové identity uvnitř šlechtického stavu a vymezení se vůči osobám, jež nesplňovaly některé z požadovaných sociálních kritérií.²¹⁷¹ Svoje výlučné postavení v bezprostředním okolí Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské si bedlivě střežily a nepřipustily, aby do jejich středu pronikl narušitel. Ačkoliv dcera Antonína Floriána z Lichtenštejnu patrně splňovala většinu požadavků na přijetí do této nepřilíš početné urozené společnosti, přece jen nemohla uspokojit všechny nároky – nebyla řádnou příslušnicí císařského dvora.²¹⁷² Jakmile někdo nepovolaný narušil jejich výsostné „sociální teritorium“, ihned podnikly potřebné kroky, aby se nic podobného již v budoucnu neopakovalo.²¹⁷³ Sociální postavení a čest sice nebyly identické jevy, ale úzce na sobě závisely. Sloužily jako určitý specifický skupinový kód k sociálnímu vymezení vůči jiným společenským stavům či zájmovým skupinám.²¹⁷⁴

²¹⁶⁷ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 129.

²¹⁶⁸ M. DINGES, *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte*, s. 430-434.

²¹⁶⁹ Podrobněji k tomu výše, kapitola „*Císařský dvůr jako theatrum praecedentiae.*“

²¹⁷⁰ M. DINGES, *Ehrenhändel*; B. STOLLBERG-RILINGER, *Rang vor Gericht*; TÁŽ, *Symbolische Kommunikation*, s. 508-510.

²¹⁷¹ Ronald G. ASCH, *Ständische Stellung und Selbstverständnis des Adels im 17. und 18. Jahrhundert*, in: týž (ed.), *Der europäische Adel in Ancien Régime*, s. 3-45, zde 44-45; M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 18; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 181.

²¹⁷² P. BOURDIEU, *Sozialer Raum*, s. 9-11.

²¹⁷³ M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 126.

²¹⁷⁴ M. FÜSSEL – T. WELLER, *Einleitung*, s. 18.

VII.4 Symbolická komunikace a dvorský ceremoniál očima Ferdinanda ze Schwarzenberku

Zajímavé svědectví o tom, jak konkrétní šlechtic vnímal ceremoniální praktiky společnosti císařského dvora ve Vídni a symbolickou komunikaci vůbec, nabízí deník Ferdinanda ze Schwarzenberku z let 1696-1697. Každý slavnostní okamžik, jednodenní výlet či rozmluva s některým členem panovnické rodiny se v jeho podání jeví jako událost, kterou bylo nutné zaznamenat a blíže rozebrat. V zápiskách stavěl sám sebe do role pravidelného účastníka těchto událostí, důvěrníka císařovny, osoby, jež připravovala každodenní program manželky vladaře a „*ihme in höchster veneration mit meinem gebliet gegen dennenselben sambt dennen meinigen lebe.*“²¹⁷⁵ Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská mu prý za jeho věrnost a pilnou službu prokazovala neobyčejnou přízeň. Ona blízkost se zrcadlí také v příhodě z 2. května 1697, kdy si kníže neváhal poznamenat, že ve svých soukromých komnatách žertoval s císařovnou.²¹⁷⁶ Že nešlo o výjimečný případ a Ferdinand ze Schwarzenberku se skutečně mohl pochlubit zvláštní náklonností panovnice, svědčí i další deníkové zápisy. Když 7. května 1697 ve čtyři hodiny odpoledne podnikla Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská krátký výlet na jedno z vídeňských předměstí, tvořila její doprovod pouze osobní stráž, „*4 nachreuter, 2 gnaben, 2 lauffer und 2 leiblageyen.*“ Z urozených osob cestovaly ve voze společně s manželkou vladaře pouze dvě dvorní dámy a právě Ferdinand ze Schwarzenberku.²¹⁷⁷

Tato skutečnost – pravidelný pobyt knížete ze Schwarzenberku v bezprostřední blízkosti císařovny – v sobě skrývá symbolické poselství určené budoucím generacím, jimž chtěl ozřejmit svým potomkům či dalším případným čtenářům diáře vlastní postavení v rámci hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora.²¹⁷⁸ Právě zdůrazněním soukromého hovoru s panovnicí i účasti při neoficiální krátké projížďce naznačoval, že výhradně on se mohl pochlubit neobyčejnou důvěrou Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské.²¹⁷⁹ Současně

²¹⁷⁵ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 25. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19. červená. J. BÉRENGER, *La Cour impériale*, s. 262-268; R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 110-111.

²¹⁷⁶ „*Ich habe ebenmessig in meo privato mit Ihro Majestät der Kayserin schertz weiß wetten wollen, daß die finessen unser gegenpartey so groß sein, daß wan auch dieser kopff von dieser hydra abgehauhet sein wirt, daß alls dan man woll zwey undt mehr köpff zu befechten, haben werden, Ihro Majestät haben aber gnädigst versprochen undt wetten wollen, ob das keine rumora ad dergleichen mit fleiß erdachten finessen, wirt statt gegeben werden.*“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 2. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19. červená. R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 110.

²¹⁷⁷ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19. červená. K cestování ženské části císařského dvora obecně R. MILLER, *Die Hofreisen Kaiser Leopolds I.*, s. 74.

²¹⁷⁸ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 152.

²¹⁷⁹ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 76; A. WINTERLING, *Der Hof der Kurfürsten*, s. 78-80; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 377-378; TÝŽ (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 282; P. BURKE, *Ludwig XIV.*, s. 114-115.

tím stavěl na odiv své pevné mocenské postavení v čele hofštátu manželky Leopolda I. a zveřejňoval vlastní politické ambice.²¹⁸⁰ Pokud Ferdinand ze Schwarzenberku neustále poukazoval na to, že často bez účasti třetí osoby rozmlouval se svou paní či s ní seděl ve společném voze, mohlo to v jeho myšlení také symbolizovat zvláštní zdůraznění věrné služby.²¹⁸¹ Jakoby těmito zápisky dával najevo, jak dobře plnil své povinnosti. I tato skutečnost – pečlivá a věrná služba – patrně ovlivnila to, že patřil k oblíbeným společníkům Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. S čím výše postavenou osobou v hierarchii císařského dvora ve Vídni přicházel pravidelně do každodenního styku, tím stoupala jeho symbolická cena v očích raně novověké společnosti.²¹⁸² Samotné zveřejnění skutečnosti, že se šlechtic opakovaně zúčastňoval těchto událostí, patřilo k zvláštním formám (re)prezentace samotného urození.²¹⁸³

Právě účast Ferdinanda ze Schwarzenberku na ryze soukromých zábavách císařské rodiny, na něž měly přístup pouze pozvané osoby, sloužila jako jeden z dalších distinktivních prvků, jimiž se vymezoval vůči zbytku vídeňské dvorské společnosti. Ne nadarmo si 9. května 1697 s pýchou zaznamenal, že hrál společně s císařem, jeho manželkou a arcikněžnou Eleonorou sedmkrát „*plaisant*“.²¹⁸⁴ Společně s knížetem ze Schwarzenberku se této kratochvíle účastnili pouze další tři urození. Kromě nejvyššího hofmistra vladaře Ferdinanda z Ditrichštejna a nejvyššího komorníka Karla Ferdinanda z Valdštejna byl prý na výslovnou žádost Leopolda I. přizván také nejvyšší hofmistr arcikněžny Eleonory Zikmund Helfríd z Ditrichštejna.²¹⁸⁵ Aby Ferdinand ze Schwarzenberku podtrhl v očích budoucích čtenářů deníku symbolický význam onoho okamžiku, opatřil záznam vlastnoručním nákresem zasedacího pořádku.²¹⁸⁶ V čele širší strany stolu seděl Leopold I. s Eleonorou Magdalenou Falcko-Neuburskou; napravo od císaře, na užší straně stolu, arcikněžna Eleonora. Vlevo od panovnice zaujímal své místo Ferdinand z Ditrichštejna. Naproti panovnickému páru pak byli rozmístěni Ferdinand ze Schwarzenberku, Zikmund Helfríd z Ditrichštejna a Karel Ferdinand

²¹⁸⁰ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 106; R. ALEWYN, *Das große Welttheater*, s. 16; A. PLESZCZYŃSKI, *Sobeslaus – ut Salomon*, s. 240-241; P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 41-42 a 76-77.

²¹⁸¹ H. NEUHAUS, *Der Streit*, s. 287-288.

²¹⁸² A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 161.

²¹⁸³ B. BASTL – G. HEISS, *Tafeln bei Hof*, s. 186; B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 95.

²¹⁸⁴ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 9. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1055-1057.

²¹⁸⁵ *Theatrum Europaeum* XIV, s. 91.

²¹⁸⁶ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 9. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1056.

z Valdštejna.²¹⁸⁷ Právě ona početně omezená skupina urozců, kterým se dostalo cti zahrát si s vybranými příslušníky panovnické rodiny „*plaisant*“, v sobě nesla pečeť exkluzivity, neboť opět vyvyšovala určitý okruh dvořanů nad ostatní.²¹⁸⁸

Úzké napojení Ferdinanda ze Schwarzenberku na jednotlivé příslušníky císařské rodiny se však projevovalo i jiným způsobem. Panovnický pár a jejich potomci se stávali ústředním tématem každodenních záznamů knížete.²¹⁸⁹ Nejvyšší hofmistr Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské z různých úhlů pohledu popsal životní cykly Habsburků a neváhal vyzdvihnout vynikající vlastnosti konkrétních osob. V dubnu 1697 s velkým potěšením sledoval pokroky arciknížat Josefa a Karla během výuky historie či šermu.²¹⁹⁰ Dne 28. prosince 1696 dokonce Leopold I. povolil Ferdinandovi ze Schwarzenberku zúčastnit se „*examini ex historia*“, kterou měla absolvovat arcikněžna Alžběta. Samotná zkouška byla rozdělena do devíti paragrafů a probíhala „*in latino idiomate per oratio*.“²¹⁹¹ V jejím průběhu prý dcera panovníka osvědčila skvělou paměť a vynikající vyjadřovací schopnosti.²¹⁹² O půl roku později – v polovině června 1697 – se pochvalně vyjadřoval o intelektuálních schopnostech a nebývale širokém rozhledu následníka trůnu, jehož si Leopold I. na počátku června vybral za svého rádce.²¹⁹³ Takto strukturované zápisky sloužily jako další pozoruhodný prostředek symbolické komunikace knížete ze Schwarzenberku se svým okolím i s dalšími pokoleními. Jejich prostřednictvím dával jasně najevo, na jak krátkou vzdálenost se dokázal přiblížit k vladaři a jeho blízkým.²¹⁹⁴ Dokonce se stylizoval do role důvěrného

²¹⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 1055-1057.

²¹⁸⁸ B. STOLLBERG-RILINGER, *Zeremoniell als Politisches Verfahren*, s. 94; P. I. BERGER – T. LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*, s. 58; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 385.

²¹⁸⁹ Š. KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic*, s. 96; K. KELLER, *Der Wiener Hof von außen*, s. 22; S. C. PILS, *Hof/Tratsch*, s. 84, 91-93.

²¹⁹⁰ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 17. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²¹⁹¹ Samotné zkoušky se vedle Ferdinanda ze Schwarzenberku zúčastnil pouze úzký okruh osob na čele s Leopoldem I., jeho manželkou Eleonorou Magdalenou Falcko-Neuburskou, nejvyšším hofmistrem arciknížete Josefa – Karlem Theodorem Ottou ze Salmu, dále „*ayo*“ arciknížete Karla – Antonín Florián z Lichtenštejnu, nejvyšší hofmistřyně arcikněžny Alžběty – Františka Rinzmalinová a 12 „*patres*“, kteří mladou princeznu zkoušeli. O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 28. prosince 1696. TAMTÉŽ, s. 691-694.

²¹⁹² Ferdinand ze Schwarzenberku si zde poznamenal, že to byl právě on, kdo vyzdvihoval tuto schopnost. Nakonec však tuto formulaci v deníkovém zápise přeškrtnul. TAMTÉŽ.

²¹⁹³ „*Nuhn ist dem publico ein zimblischen mit deme zue gewachsen, das Ihro Majestät der Kayser seinen herrn sohn pro maiorenni quasi et pro consiliario suo declarirt massen, er ihme auch in dennen arduis materiis status umb sein sentiment gefragt undt ihme die leidung gegeben, welchs vorhero noch nicht geschehen war, weilten nuhn Ihro Majestät auff allen dennen punctes cum admiratione geandtwortet undt raisoniret, so in questione erant, als ist dies landtmanch worden undt allen dennen gueten patrioten eine nicht geringe satisfaction gegeben.*“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 17. června 1697. TAMTÉŽ, s. 1145-1148. Srov. také deníkový záznam knížete ze 7. ledna 1697. TAMTÉŽ, s. 722-726.

²¹⁹⁴ P. BURKE, *Die Geschicke des Hofmann*, s. 139-155; M. KAISER – A. PEČAR, *Reichsfürsten und ihre Favoriten*, s. 11-14.

znalce rodinných problémů císařské rodiny, neboť vynášel na světlo skutečnosti, které byly známy pouze úzce ohraničené skupině osob u vídeňského dvora.²¹⁹⁵

Ovšem nebyla to pouze nepatrná vzdálenost k členům habsburského rodu, jež dodávala Ferdinandovi ze Schwarzenberku v rámci hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora pocit výlučnosti. Tuto skutečnost dotvářel také ohraničený okruh osob, s nimiž se kníže při těchto „neoficiálních“ příležitostech setkával.²¹⁹⁶ V naprosté většině případů šlo o nejvyšší dvorské úředníky, neboť pouze jim příslušelo privilegium neustále se pohybovat v bezprostřední blízkosti rodiny panovníka.²¹⁹⁷ Již to samo o sobě odráželo exkluzivní postavení nejvyššího hofmistra Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské.²¹⁹⁸ Vzájemná setkávání při soukromých kratochvích Habsburků totiž měla velký sociální význam, protože se při nich upevňoval vztah mezi jednotlivými účastníky z řad dvořanů.²¹⁹⁹ Vzniklé pouto se pak zákonitě přenášelo i do soukromého života Ferdinanda ze Schwarzenberku. Ne nadarmo patřili k častým návštěvníkům schwarzenberského paláce ve Vídni nejvyšší komorník Leopolda I. Karel Ferdinand z Valdštejna, nejvyšší hofmistr arciknížete Josefa Karel Theodor Otto ze Salmu či „ayo“ arciknížete Karla Antonín Florián z Lichtenštejnu.²²⁰⁰ To, že si dovolil vybírat, s kým se bude stýkat, vyplývalo z postavení knížete v čele ženské části císařského dvora. Pro mnohé vysoké dvorské úředníky byl vyhledávanou osobou, neboť jeho doporučení mohlo sehrát rozhodující roli při získání audience či přímluvy u vládkyně.²²⁰¹

²¹⁹⁵ H. TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse*, s. 3; M. SCHEUTZ – H. TERSCH, *Individualisierungsprozesse*, s. 51.

²¹⁹⁶ A. SOMMER-MATHIS, *Theatrum und Ceremoniale*, s. 513.

²¹⁹⁷ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*, s. 200; V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 248.

²¹⁹⁸ TAMTĚŽ, s. 242-244; M. HENGERER, *Macht durch Gunst*, s. 352.

²¹⁹⁹ J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 342-361; W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“*, s. 36-37; V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 238-240.

²²⁰⁰ O tom například zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna či 19. července 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 726-727 a 1222-1225. K tomu také záznam v diáři Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 4. srpna 1697: „Wie Dominicus an diesen tag celebrirt wirt, so sein Ihro Majestät die Kayserin zu dennen dominicaner gefaren undt zu dem mitagmallen aber nacher haus zuruckkam. Ich aber zu dem furst von Sallm zu einen groser malzeit geladen worden.“ TAMTĚŽ, s. 1264. Srov. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 81-83, 123-124.

²²⁰¹ R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 133-134; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 162. Ovšem Ferdinand ze Schwarzenberku nebyl atraktivní pouze pro urozence z řad příslušníků císařského dvora. Na knížete se obracely také osoby, které nepatřily k této mocenské struktuře. Mezi pravidelnými návštěvníky schwarzenberského paláce tak nechyběli ani zahraniční vyslanci v čele s papežským nunciem. Zvláštní místo mezi nimi zaujímal ambasador falckého kurfiřta, k němuž Ferdinand ze Schwarzenberku poutala historická vzpomínka na službu svého děda Adama ze Schwarzenberku u dvora kurfiřta Jiřího Viléma Braniborského. Srov. zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna či 19. července 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 755-764. K tomu také K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 109-115; U. KOBER, *Der Favorit; TÝŽ, Eine Karriere im Krieg*.

S osobní ctí a prestiží šlechtice se pojilo také dokonalé zvládnutí dvorského ceremoniálu a dvořanských povinností. Jakýkoliv prohřešek proti zažitým vzorcům chování a neznalost vlastních kompetencí se u ostatních příslušníků císařského dvora setkávaly s rozladěním a posměchem. Naopak svědomitým plněním povinností, jež vyplývaly ze svěřeného dvorského úřadu, si urozenec mohl vysloužit milost či dokonce náklonnost některého z příslušníků vládnoucího rodu.²²⁰² Následné využití menší vzdálenosti mezi šlechticem a jeho pánem k posílení vlastního společenského statutu se přímo nabízelo.²²⁰³ Zářným příkladem tohoto tvrzení je i osoba Ferdinanda ze Schwarzenberku. Ze stránek osobního deníku vystupuje jako pečlivý dvořan, který si nade vše cenil získaný úřad a zcela se mu oddal. Sám se stylizoval do role důvěrníka Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské, jenž se těšil nejvyšší úctě a milosti své paní.²²⁰⁴ Ta mu za jeho věrnou a pilnou službu prokazovala velkou náklonnost a přízeň. Ona blízkost se zrcadlí i v příhodě z 2. května 1697, kdy si poznamenal, že ve svých soukromých komnatách žertoval s císařovnou.²²⁰⁵ Jednotlivé stránky diáře odrážejí také vynikající organizační schopnosti Ferdinanda ze Schwarzenberku, jež se projevovaly především při přípravě dvorských slavností, zasedacích pořádků či řešení hádek o přednost mezi dvorními dámami. V těchto leckdy vyhrocených situacích nikdy nejednal impulzivně a nedal se strhnout náhlým vývojem situace. Každý závažný krok pečlivě promýšlel, popřípadě konzultoval s dalšími dvořany.²²⁰⁶ Během služby se snažil co nejpečlivěji zvládnout četné úkoly, jež vyplývaly z úřadu nejvyššího hofmistra. Právě svědomitým zvládnutím povinností si mohl získat náklonnost panovnice. Tato skutečnost – přízeň Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské – ostatně neunikla pozornosti dalších osob, které bedlivě sledovaly veškeré dění u císařského dvora, zejména v bezprostředním okolí vládnoucí rodiny.²²⁰⁷ Tím, že se zařadil k blízkým důvěrníkům třetí manželky Leopolda I., navýšil v očích raně novověkých šlechticů výrazným způsobem svůj společenský „credit.“

²²⁰² R. SCHREIBER, „*Ein Galeria nach meinem Humor*“, s. 43-45.

²²⁰³ R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 110-111.

²²⁰⁴ „...damit die herrschaft ersehen möge, daß ich ihme [Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská] in höchster veneration mit meinen gebliet gegen dennenselben sambt dennen meinigen lebe...“ Zápis z 25. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 755-764.

²²⁰⁵ „Ich habe ebenmessig in meo privato mit Ihro Majestät der Kayserin schertz weiß wetten wollen, daß die finessen unser gegenpartey so groß sein, daß wan auch dieser kopff von dieser hydra abgehauhet sein wirt, daß alls dan man woll zwey undt mehr köpff zu befechten, haben werden, Ihro Majestät haben aber gnädigst versprochen, undt wetten wollen, ob das keine rumora ad dergleichen mit fleiß erdachten finessen, wirt statt gegeben werden.“ Zápis z 2. května 1697. TAMTÉŽ.

²²⁰⁶ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 23. ledna 1697. TAMTÉŽ, s. 779-785. K tomu také výše, kapitola „*Císařský dvůr jako theatrum praecedentiae*.“

²²⁰⁷ Relace papežského nuncia ve Vídni z 23. února 1697 či 27. prosince 1698. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 234, fol. 141-142 a sign. 235, fol. 1003. Srov. také „*Breve relatione dello stato della corte di Vienna con alcune particolarità seguite nel 1699 sino al 1700 nel mese di settembre*.“ TAMTÉŽ, sign 760, fol. 104-113.;

Osobu, jež se vyznačovala podobnými přednostmi, bylo třeba si předcházet a nevyvolávat s ní žádné spory.²²⁰⁸

Věrná služba však nebyla jediným důvodem, který se nesmazatelně podepsal na zvýšení úcty příslušníků císařského dvora vůči Ferdinandovi ze Schwarzenberku. Důležitou součástí celistvého obrazu osobnosti nejvyššího hofmistra panovnice tvořila i jeho skvělá dvořanská výchova. V očích mnohých urozenců totiž symbolizoval jakýsi prototyp dvořana.²²⁰⁹ Filip Zikmund z Ditrichštejna, v letech 1699-1705 nejvyšší štolmistr Leopolda I.,²²¹⁰ považoval knížete ze Schwarzenberku za osobu, jež se vyznačovala bezchybným jednáním – „*vollich bonis artibus et licito modo*.“²²¹¹ V případě nevhodného počínání některého ze šlechticů a při porušení zásad dvorského ceremoniálu doporučoval vyhledat Ferdinanda ze Schwarzenberku. Právě on prý dokázal provinilci nejlépe ozřejmit obecně uznávané vzorce chování a poradit, jak se vyvarovat dalších poklesků. Taková situace nastala na počátku srpna 1697, kdy knížete na radu Filipa Zikmunda z Ditrichštejna vyhledal Mikuláš ze Salmu,²²¹² jehož neurvalé jednání prý vyvolalo jakýsi skandál. Nejvyšší hofmistr Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské mladému Salmovi krátce a důvěrně vysvětlil, jak by se měl při nejrůznějších ceremoniálních příležitostech chovat. Mezi jiným prý zdůraznil, že právě vybrané chování a „*boni artes*“ poskytovaly nezbytný a pevný základ k budoucí zářné kariéře

²²⁰⁸ O tom, že Ferdinand ze Schwarzenberku měl velmi blízko k císařovně i k jejímu manželovi, svědčí zápis v jeho diáři z 25. března 1697. Právě tehdy jej baron Mikuláš Bartoloměj Danckelmann požádal, zda by se nejvyšší hofmistr panovnice nemohl přimluvit u Leopolda I. v blíže neznámé věci, kterou před několika dny sám předložil vladaři k posouzení. Současně se snažil vyzvědět „*mit sonderbarer modestia*“, jestli se náhodou Leopold I. nezmínil alespoň náznakem o probírané záležitosti. Kníže ze Schwarzenberku musel bohužel dát šlechtici negativní odpověď, ovšem nezapomněl poukázat na skutečnost, že se tak nestalo patrně proto, neboť „*die heylige zeiten weren ohne zweyffel daran ursach*.“ Ovšem nijak neztrácel víru ve svoji moc a vliv, protože „*meine relationes dermassen eingericht, das er [Mikuláš Bartoloměj Danckelmann] diese hoffentlich mit seinem contento lesen konte*.“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 959-960. Srov. J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, s. 108. Ferdinand ze Schwarzenberku navíc počítal s tím, že při ovlivňování císaře najde zdatného pomocníka v braniborském kurfiřtovi. Právě s ním udržoval úzký a důvěrný vztah. Navíc se prý mohl spolehnout na to, že panovník ocení zásluhy členů schwarzenberského rodu o blaho vládnoucího domu, zejména jeho děda Adama ze Schwarzenberku, který, ač ve službách braniborského kurfiřta Jiřího Viléma, pomohl sblížit některé další kurfiřty a knížata Římsko-německé říše s habsburskými císaři. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 109-115; H. MUTH, *Zur Beurteilung des Grafen Adam zu Schwarzenberg*; R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 103. O vztahu Adama ze Schwarzenberku k habsburské monarchii zejména v období třicetileté války U. KOBER, *Der Favorit als „Factotum“*.

²²⁰⁹ „*Breve relatione dello stato della corte di Vienna noc alcune particolarità seguite nel 1699 sino al 1700 nel mese di settembre*.“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 760, fol. 107-108.

²²¹⁰ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR (edd.), *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 280; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 56.

²²¹¹ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 12. srpna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1284-1285. Pravděpodobně šlo o typický rys Schwarzenberků, neboť v podobných intencích se vyjadřoval o osobních kvalitách Ferdinandova syna Adama Františka ze Schwarzenberku i savojský vyslanec u císařského dvora hrabě San Martino di Baldissero roku 1713 ve své závěrečné relaci. C. MORANDI (ed.), *Relazioni*, s. 109.

²²¹² A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 179.

v nejvyšších dvorských úřadech. Všechny další kroky podle mínění Ferdinanda ze Schwarzenberku již následně závisely na schopnostech urozence a především na Boží milosti.²²¹³ Podle zápisu v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku si prý urozenec vzal z ponaučení staršího a zkušenějšího dvořana příklad a jednomyslně schválil vše, co mu kníže sdělil.²²¹⁴

Podle vysokých nároků, které Ferdinand ze Schwarzenberku kladl na sebe, dokonalé znalosti vlastních schopností a možností, dvorského ceremoniálu a povinností každého dvořana či služebníka, hodnotil i další osoby, jež u dvora působily. Jakýkoli jejich prohřešek proti dvorskému ceremoniálu a neznalost vlastních kompetencí se u něj setkávaly s rozladěním a zklamáním. Okamžitě následoval britký poukaz na nedostatečnou připravenost dvořana či služebníka.²²¹⁵ Když se arcikněžna Eleonora, vdova po polském králi Michaeli Korybutu Višňovském a nevlastní sestra Leopolda I., vrátila 11. dubna 1697 z lázeňského Badenu zpět do Hofburgu, rozlítla Ferdinanda ze Schwarzenberku skutečnost, že se jí nedostalo náležitého přijetí – takového, jaké předepisoval dvorský ceremoniál. Největší podíl viny prisuzoval Karlu Ferdinandovi z Valdštejna, nejvyššímu komorníkovi císaře, který prý „hat ... nicht für nötig befunden, daß wier diese bey dem wagen empfangen solten.“²²¹⁶ Proti takovému neuváženému počínání se ohradila také Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská a nařídila svému nejvyššímu hofmistrovovi, aby se nějakým způsobem pokusil zmírnit pochybení Karla Ferdinanda z Valdštejna a „alsobalt derselben entgegen zu lauffen.“²²¹⁷ Současně společně se svým manželem zamířila do místnosti trabantů, „alwo sie die konigin beneventiret.“²²¹⁸

²²¹³ „Also mues niemall der mensch deren ewigen schöpffer verachten undt sich seiner vergessen, sondern iederzeit sich errinneren das so woll der gröste als die kleinste in gottes henden sich befindet, welche er [Mikuláš ze Salmu] approbiret undt guet geheissen.“ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 12. srpna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1284-1285.

²²¹⁴ TAMTÉŽ.

²²¹⁵ Právě srovnáním svého „bezchybného“ chování a „vynikajících“ charakterových vlastností s dalšími vysokými dvorskými hodnostáři se sám stylizoval do role ideálního dvořana. Obraz, který vytvořil, měl podpořit důvěru, že jeho nositel ve službě odkládal své „lidské“ slabosti a stal se dokonalým profesionálem, vykonavatelem zodpovědné funkce. P. BURKE, *Die Geschicke des Hofmanns*, s. 181-182; R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 111-112.

²²¹⁶ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 11. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Srov. relace benátského vyslance ve Vídni Carla Ruziniho z 19. prosince 1699: „Il Conte di Valdestain Cameriere Maggiore obligato all'assiduità della sua Carica, non le auanza molto tempo per altre incombenze. Sostenta la puntualità de' Ceremoniali e nella Conferenza è Voto portato sempre più al rigore, et al risoluta, ch'alla facilità, et ai ripieghi.“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 396.

²²¹⁷ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 11. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²²¹⁸ TAMTÉŽ.

Ferdinand ze Schwarzenberku v porušení zažitého protokolu nespátroval pouze chybu služebníka či dvořana, ale předvídal následky, jaké mohl tento unáhlený čin přinést. Pokud se návštěvníkovi Hofburgu nedostalo patřičných poct, které mu podle dvorského ceremoniálu náležely, mohl to právem považovat za znevážení vlastní osoby a žádat satisfakci. Ovšem do značných problémů se dostal i pán služebníka, jenž onu nepatřičnost způsobil. Proto doporučoval být neustále ve střehu a vyvarovat se jakéhokoliv pochybení.²²¹⁹ Ještě mnohem naléhavěji si však uvědomoval, že hromadění jednotlivých drobných prohřešků proti dvorskému ceremoniálu, „*wan man bey dennen großen hoffen nicht auff die gringste sachen undt ungelegenheiten achtung gibt*“ a „*juris ist omnem vim mit gewalt zu hinterdreiben*“,²²²⁰ produkovalo další, mnohem závažnější „*ungelegenheiten*“.²²²⁰ „*Diese extremitet*“ mohla zcela narušit veškerý řád a přivodit anarchii. Pak by „*die gemeine leut und bediente zu Wienn, wie auch bey allen grossen hoffen sehr insolent sein*“, a nerespektovali by žádnou Bohem ustanovenou autoritu. Z takové situace by podle mínění Ferdinanda ze Schwarzenberku již nebylo žádné východisko a následovala by všeobecná zkáza.²²²¹

²²¹⁹ „... *et adhibitis iam aliis remediis et re bene cognita vorgenommen werden ... und einem herrn si non maxime circumspetus sit, leichtlich in solichen ungelegenheit einführen, daß er ihme selbst zu helffen nicht woll weiß*.“ TAMTÉŽ.

²²²⁰ Tamtéž. Na výhody a nebezpečí detailního dodržování všech maličností, které vyplývaly z dvorského ceremoniálu, upozorňoval také Julius Bernard von Rohr: „*Es hat seinen guten Nutzen, wenn alle Kleinigkeiten bey dem Ceremoniel-Wases an einem Hofe in eine gute Ordnung gebracht und darinnen erhalten werden, es gereicht solches zu Vermehrung des Grandeurs, zur Conservation der erlangten Praerogativen, zur Beybehaltung der Freundschaftt unter grossen Herrn, und des Respects der Anverwandten, Ministres und Unterthanen, zu Etablirung der völligen Subordinationen, zwischen den Oberrn- und Unterbedienten, zu Vermeidung aller Collusionen zwischen denen in Gleichheit stehenden Unterthanen, zu Verhütung des Ranges und andern Ceremonielstreit bey Auswärtigen zu commoder Ausführung des Gouvernements und Commando, weil alle Fürfallenheiten dadurch decidirt werden, und zur Zierde eines gantzen Staats, Hofes und Landes*.“ J. B. von ROHR (ed. M. SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, s. 15-16.

²²²¹ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 11. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sbíрка rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Srov. P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 391-392.

VIII. Ditrichštejnové, Schwarzenberkové a Vídeň

Jestliže mladý urozenec pevně a trvale zakotvil v bezprostřední blízkosti císařské rodiny, proměnil se zásadním způsobem také jeho životní rytmus. S kariérou v nejvyšších dvorských úřadech či centrálních správních orgánech podunajské monarchie souvisel dlouhodobý pobyt šlechticů, jejich rodin a dvorů ve Vídni.²²²² Z toho důvodu se stalo nezbytnou nutností vlastnit patřičnou rezidenci v metropoli habsburského soustátí.²²²³ Právě Vídeň zaznamenala od 16. století hlubokou proměnu.²²²⁴ Během 17. věku se plně rozvinula v honosné sídelní město císaře a přiřadila se k největším aglomeracím Římsko-německé říše.²²²⁵ V závislosti na vzestupu významu císařského dvora v očích raně novověké nobility vzrůstal její zájem o zakoupení nebo pronájem nemovitostí k užívání na delší časové období – zpravidla několik

²²²² K ročním cyklům urozenců 17. a první půle 18. století více R. PERGER, *Der Adel in öffentlichen Funktionen*; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 39-46, 410-415; Petr MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory*, s. 139-162; J. SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína*; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 339-353; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 173-180; Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, České Budějovice 2005 (Disertační práce), s. 70-112; TÝŽ, *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624-1734)*, PB 3, 2005, s. 86-119. K prostorovému využívání šlechtických domů či paláců podrobněji Václav LEDVINKA, *Dům pánů z Hradce Pod stupni. Příspěvek k poznání geneze a funkcí renesančního šlechtického paláce v Praze*, FHB 10, 1986, s. 269-316, zde s. 289-290; Jiří KUBEŠ, *Jan Libra ze Soběnova – rožmberský hospodář v Praze a jeho každodenní život (1604-1609)*, PSH 31, 2000, s. 93-148, zde s. 96-98.

²²²³ Susanne Claudine PILS, *Orte des Alltags – Orte der Frömmigkeit. Überlegungen zu den Stadt/Räumen der Wiener Hocharistokratie im ausgehenden 17. Jahrhundert*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, s. 78-88, zde s. 81. K vídeňským šlechtickým palácům podrobněji Bruno GRIMSCHITZ, *Wiener Barockpaläste*, Wien 1944; Wolfgang PIRCHER, *Verwüstung und Verschwendung. Adeliges Bauen nach der Zweiten Türkenbelagerung*, Wien 1984 (= Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 14); Felix CZEIKE, *Historisches Lexikon* Wien I-V, Wien 1995. Srov. také Hellmut LORENZ, *Barockarchitektur in Wien und im Umkreis der kaiserlichen Residenzstadt*, in: Karl Gutkas (ed.), *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, Salzburg-Wien 1985, s. 235-248.

²²²⁴ Elisabeth LICHTENBERGER, *Von der mittelalterlichen Bürgerstadt zur City. Sozialstatistische Querschnittsanalysen am Wiener Beispiel*, in: Heimold Helczmanovski (ed.), *Beiträge zur Bevölkerungs- und Sozialgeschichte Österreichs*, München 1973, s. 297-331; Christine THOMAS, *Wien als Residenz unter Kaiser Ferdinand I*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 49, 1993, s. 101-117; Richard PERGER, *Die äußere Wandlung Wiens im 16. Jahrhundert*, in: *Wien an der Schwelle der Neuzeit*, Wien 1974, s. 11-30.

²²²⁵ G. KLINGENSTEIN, *Der Wiener Hof*, s. 243; M. LENDEROVÁ, *Casimir Freschot*, s. 296; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 51-52; TÁŽ, *Orte des Alltags*; Harald TERSCH, *Die Kategorisierung des Blicks. Städtische Identität in Wien-Berichten der frühneuzeitlichen Reiseliteratur*, Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 108-133; TÝŽ, *Wien und seine Hofstatt in der Reiseliteratur um 1700*, in: S. C. Pils – J. P. Niederkorn (ed.), *Ein zweigeteilter Ort*, s. 123-153. Podle odhadů žilo na přelomu 16. a 17. století uvnitř města a na předměstích 35 000 – 50 000 osob. Roku 1686 se celkový počet obyvatel metropole vyšplhal až na číslo 80 000 a roku 1698 dosáhl demografický růst 90 000 – 105 000 obyvatel. E. LICHTENBERGER, *Von der mittelalterlichen Bürgerstadt*, s. 297-331; Charles Lawrence DIBBLE, *Architecture and Ethos. The Culture of Aristocratic Urbanisation in Early Modern Vienna*, Stanford 1992 (Disertační práce, jejíž kopie je uložena v HHStA ve Vídni), s. 296; F. CZEIKE, *Historisches Lexikon* III, s. 220; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 291-293; Andreas WEIGL, *Residenz, Bastion und Konsumptionsstadt. Stadtwachstum und demographische Entwicklung einer werdenden Metropole*, in: týž (ed.), *Wien im Dreißigjährigen Krieg. Bevölkerung – Gesellschaft – Kultur – Konfession*, Wien 2001 (= Kulturstudien 32), s. 31-105.

roků.²²²⁶ Jen malá skupina šlechtických rodů, mezi něž patřili také Ditrichštejnové, kteří již od 16. století pravidelně působili ve struktuře vídeňského dvora, si obstarala potřebný dům či palác ještě před třicetiletou válkou.²²²⁷ Se zvýšením atraktivity služby panovníkovi a přestěhování této mocenské instituce do města na Dunaji roku 1612 se podíl urozců mezi majiteli městských domů rychle zvětšoval a docházelo k postupnému vytlačování měšťanů na předměstí.²²²⁸ K této vlně šlechtických vlastníků patřili také Schwarzenberkové; Jan Adolf ze Schwarzenberku koupil stavení ve Wipplingerstraße až roku 1669.²²²⁹

Právě vlastnictví městského domu či paláce v metropoli habsburského soustátí se stalo nezbytným předpokladem k úspěšné kariéře v nejvyšších dvorských úřadech a skýtalo několik

²²²⁶ W. PIRCHER, *Verwüstung und Verschwendung*; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 340-354.

²²²⁷ Zikmund I. z Ditrichštejna vyženil roku 1515 sňatkem s Barborou, dcerou svobodného pána Jiřího z Rotálu, palác na Herrengasse, který jeho potomci drželi nepřetržitě až do počátku 19. století. Dnes jde o dům číslo 446/465-466, též nazývaný „Palais Modena.“ M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 107; Richard PERGER – Wilhelm Georg RIZZI, *Das Palais Modena in der Herrengasse zu Wien. Sitz des Bundesministeriums für Inneres*, Wien 1997 (= Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 31), s. 11-17, 31-39; J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce sídel*, s. 101, pozn. 348. Zejména v průběhu druhé poloviny 17. století příslušníci rodu stavbu postupně rozšiřovali a přestavovali, o čemž svědčí dochované účty knížat Ferdinanda, Leopolda Ignáce a Waltera Františka z Ditrichštejna, které edičně zpřístupnil Václav RICHTER, *Excerpta z dietrichsteinského mikulovského archivu*, SPFFBU F 11, 1967, s. 89-107; SPFFBU F 12, 1968, s. 105-117. Srov. Hans TIETZE, *Wolfgang Wilhelm Praemiers Architektur und der Wiener Palastbau des XVII. Jahrhunderts*, *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* 32, 1915, sešit 4, s. 343-402; R. PERGER – W. G. RIZZI, *Das Palais Modena*, s. 31-33; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 338-339. Patrně roku 1671 přikoupil Ferdinand z Ditrichštejna další zahradní sídlo před Schottentor. Když bylo během druhého tureckého obležení Vídně rozbombardováno a na jeho místě vzniklo nové městské opevnění, rozhodl se vybudovat nové předměstské sídlo v Roßau. Také tato zahradní rezidence patřila Ditrichštejnům až do poloviny 19. století. R. PERGER – W. G. RIZZI, *Das Palais Modena*, s. 16. Srov. Jiří KROUPA, *Zu Christian Alexander Oedtls Tätigkeit für die Fürsten Dietrichstein*, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 34, 1981, s. 168-173; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 351-354. O odstřelování paláce u Schottentor tureckým vojskem barvitě vypovídají zprávy správce dietrichsteinského domu ve Vídni Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského Ferdinandovi z Ditrichštejna z roku 1683. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 678, kart. 218. K tomu také list komorníka Adama Pavla Freidta Ferdinandovi z Ditrichštejna z 23. září 1683 a dopis Fabrizia de la Roche, hofmistra Leopolda Ignáce z Ditrichštejna, knížeti Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. prosince 1683. TAMTÉŽ, inv. č. 1587, kart. 362, fol. 528-529 a 662. Srov. Pavel BALCÁREK, *Rok 1683 ve světle korespondence panství Mikulov*, JM 21, 1985, s. 75-88.

²²²⁸ Zatímco se roku 1563 nacházelo v rukou šlechticů 59 domů, roku 1664 se jejich počet zvýšil na 109. O téměř čtyřicet let později – roku 1701 – se toto číslo více než zdvojnásobilo až na 271 domů. W. PIRCHER, *Verwüstung und Verschwendung*, s. 70-71; Ch. L. DIBBLE, *Architecture and Ethos*, s. 192; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 51-58; TÁŽ, *Orte des Alltags*, s. 82-83.

²²²⁹ Společně s domem číslo 292/301 přikoupil ještě opodál stojící budovu číslo 307/317. J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce sídel*, s. 103, pozn. 359. Po rozsáhlé rekonstrukci Jan Adolf ze Schwarzenberku obýval tento dům až do své smrti v říjnu 1683. Ovšem jeho syn Ferdinand ze Schwarzenberku zděděné prostory nevyužíval a v letech 1674-1688 si dlouhodobě pronajímá palác Verdenberků na Neue Marktu, jenž nakonec v květnu 1688 zakoupil. Okamžitě započal s rozsáhlou přestavbou, kterou dokončil až ve dvacátých letech 18. věku nejstarší mužský potomek knížete Adam František ze Schwarzenberku. F. CZEIKE, *Historisches Lexikon V*, s. 172-174; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 295; J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce sídel*, s. 103. K paláci Verdenberků více Dalibor HODEČEK, *Stručné dějiny zámku v Náměšti nad Oslavou*, ZM 7, 2003, s. 3-40, zde s. 10-11.

výhod.²²³⁰ Především však dodávalo majiteli v očích raně novověké společnosti tolik potřebný lesk, neboť tento druh sídelní strategie si mohli dovolit jen bohatí urozenci.²²³¹ Koupí nemovitosti totiž šlechtic stavěl veřejně na odiv své bohatství, vlastní sociální status a prestiž.²²³² Ne nadarmo přesvědčovala roku 1665 Johanna Theresia z Harrachu, rozená z Lamberku, svého manžela Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu, zvláštního císařského vyslance v Madridu, že „*schen warß woll, wan ein her von gulden flueß ein ägenß hauß hedt, alle leidt mahen mirß so gewiß, daz eren unfalbar bringen wirdt, ...*“²²³³ Svoji touhu po vlastním domě nebo paláci a nutnosti posílit společenské postavení dávala neustále najevo. Ačkoliv pobývala v honosné rezidenci Kateřiny Uršuly z Abensberku a Traunu, vyjadřovala odhodlání „*nidt lang wirdt ihn hauß losen; mir hadt sie zwar kein wordt dervon gesagt undt ih auh nichtß zu ihr.*“²²³⁴ Proto prosila Nejvyššího: „*Gott hilff unß allein zu ein eignen hauß.*“²²³⁵

²²³⁰ T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 39-46; Mark HENGERER, *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens*, in: A. Weigl (ed.), *Wien im Dreißigjährigen Krieg*, s. 250-352, zde s. 259; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 51-67.

²²³¹ Jak naznačil ve svých výzkumech Jiří Kubeš, pohybovala se cena svobodných domů od několika tisíc až po desítky tisíc zlatých. Zatímco Karel Maxmilián z Thurnu zaplatil roku 1687 za objekt v Himmelpfortgasse pouze 6 500 zlatých, Dominik Ondřej z Kounic vynaložil na získání svobodného domu U černé mouřenínovy hlavy v Herrengasse částku 20 000 zlatých. Eleonora Kateřina z Lobkovic pořídila roku 1716 svobodný dům na Minoritském náměstí již za 67 000 zlatých. Jan Adam Ondřej z Lichtenštejnu vynaložil na získání rozestavěného kounicovského paláce dokonce závratnou sumu 115 000 zlatých. MZA Brno, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 555, kart. 64; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 57-62; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 336-337, 342; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 100; TÝŽ, *Sídelní strategie*, s. 100-101, 103.

²²³² P. BOURDIEU, *Sozialer Raum*, s. 23. K podobě šlechtických paláců ve Vídni V. FLEISCHER, *Fürst Eusebius von Liechtenstein*, s. 89-209; Petr FIDLER, *Zur Bauaufgabe in der Barockarchitektur. Das Palais Questenberg. Ergänzende Forschungen zu einer Prandtauer-Monographie*, Innsbruck 1985, s. 85-87; R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 337-340; M. HENGERER, *Zur Symbolischen Dimension*, s. 268-277.

²²³³ List Johanny Theresie z Harrachu Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z 20. srpna 1665. Citováno podle S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 58, pozn. 222. K tomu také TÁŽ, *Orte des Alltags*, s. 81-82. V podobném duchu se již o 100 let dříve vyjadřovala v listě ze 14. února 1558 Anna Hradecká z Rožmberka, když manželovi Jáchymovi z Hradce napsala: „*Můj nejmilejší pane, račte věděti, že jest ke mně pan Oudrcký poslal, dává již mi věděti, kterak na ten čas pan Žabka [Burian Žabka z Limberka] potřeben peněz jest a jestli byste ráčili jednání sami chtíti, že byste ten dům vo některý sto laciněji neničko vod něho dostati ráčili nežli prve, a tak praví, že za Jeho Milostí královskou [Ferdinand I. Habsburský] jede. A protož Vaší Milost sama prosím, račte jej ji vod něho stržiti, smluvíc se tam s ním, neb i to Vaší Milosti mohu voznámiti, jestli toho brzy neračte k konci věsti, že ztěžkám, se pan komorník nejvyšší [Adam ze Šternberka] vo něj nepostará, neb kdy ste ráčili pryč jeti, asi ve třech dnech učinil mi psaní, žádajíc mne, abych mu voznámila, ráčil-li ste jej koupiti, abych mu ho půjčila, aby se paní jeho v něm hojila a pakli by náš nebyl, že by se vo to postaral, aby mu puštěn byl. ... A jestli jej račte pustiti, potom Vaší Milosti toho líto bude, že v jiným šeredným místě někde račte bejti a snad za něj více dáti než za tento, ježto Vaší Milosti není možný než dům zde míti a máme-li se vždycky do cizích domů prositi, taky to hanba jest.*“ Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6)*, s. 145-271, zde s. 233-234; V. LEDVINKA, *Dům pánů z Hradce*, s. 274. Srov. J. KUBEŠ, *Sídelní strategie*, s. 99.

²²³⁴ Dopis Johanny Theresie z Harrachu Ferdinandu Bonaventurovi z Harrachu z 16. září 1665. Citováno podle S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 58-59. Srov. R. PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“, s. 339.

²²³⁵ S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 59.

Pokud urozenci nevlastnili dům či palác v metropoli habsburkého soustátí, museli se obracet na své příbuzné a známé s prosbou o poskytnutí přístřeší na určitou dobu.²²³⁶ Heuristicky doložené jsou příklady Humprechta Jana Černína z Chudenic, Zdeňka Vojtěcha a Václava Eusebia z Lobkovic, nebo Viléma, Adama Pavla a Jana Jáchyma Slavaty z Chlumu a Košumberka, kteří si pronajímali prostory tak, aby odpovídaly vlastnímu společenskému postavení, především ve svobodných domech a šlechtických palácích.²²³⁷ Právě pronájem rozsáhlejších honosně vybavených prostor symbolizoval v očích raně novověkých urozenců jednu z možností, jak uspokojit nároky na osobní (re)prezentaci, jež na ně kladl jejich sociální status.²²³⁸ Podobným způsobem postupovali i bratři Jan Kristián a Jan Seifried z Eggenberku, když v polovině června 1665 oslovili Ferdinanda z Ditrichštejna.²²³⁹ Protože se blížila doba, kdy měli nastoupit komornickou službu v předpokoji císaře, snažili si ve Vídni pronajmout na blíže neurčenou dobu několik místností.²²⁴⁰ Jakmile se jim nepodařilo najít žádné volné prostory, přátelsky požádali knížete o pomoc. V případě, že by ani on nemohl z rozličných důvodů svým švagrům poskytnout přístřeší, prosili, zda by mladým Eggenberkům nezprostředkoval ubytování v Lichtenštejnském paláci.²²⁴¹ Ferdinand z Ditrichštejna rád vyšel vstříc svým příbuzným a milostivě, „aus freundlich schwägerlicher wohlmainung,“ povolil oběma urozencům využít pohostinnost dietrichsteinského paláce. Zdá se, že právě poukaz na úzké příbuzenské pouto a „brüderlichen affection und liebe“ sehrál zásadní roli v rozhodování knížete z Ditrichštejna.²²⁴²

²²³⁶ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 147-150; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 95-100.

²²³⁷ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 243 a 249; S. C. PILS, *Schreiben über Stadt*, s. 57-59; Jiří KUBEŠ, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/1637-1689) v proměně*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 9, 2003, s. 55-87, zde s. 69; TÝŽ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 95-100; TÝŽ, *Sídelní strategie*, s. 89-90, 92-98. Srov. také A. KOLTAI, *Adam Batthyány*, s. 280-281.

²²³⁸ P. BOURDIEU, *Sozialer Raum*, s. 23; V. BŮŽEK – P. MAŤA, *Wandlungen des Adels*, s. 318-319; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 170-171.

²²³⁹ List Jana Kristiána z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. června 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1918/3, kart. 460, s. f. J. KUBEŠ, *Sídelní strategie*, s. 95, pozn. 30. Srov. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 149-150.

²²⁴⁰ Srov. P. VOREL, *Vídeňský deník*, s. 13.

²²⁴¹ O tom dopis Jana Kristiána z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. června 1665: „... der zeit aber unns keine behausung wissendt, allwo wir unns sambentlich auffhalten könnten, so lang unns bey hoff zuverbleiben vonnöthen sein wurde, gelangt dannach an Euer Liebden unnsere dienst freuntlich ersuechen, die geruehen unns, wo sonst keine hindernus were, deroselben behausung undter dessen bis das wür [...] unnsere schuldigkeit ein genüegen geleistet, zuvergünstigen, oder zum fahl selbige zuebeziehen kein gelegenheit were, ob unns etwan die Liechtensteinische vermittelst Euer Liebden behilff zubewohnen verliehen werden möchte.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1918/3, kart. 460, s. f. Srov. Hellmut LORENZ, *Liechtenstein Palaces in Vienna*, New York 1985; TÝŽ, *Nichts Brachtigeres kan gemacht werden als die vornehmen Gebeude. Bemerkungen zur Bautätigkeit der Fürsten von Liechtenstein in der Barockzeit*, in: E. Oberhammer (ed.), *Der ganzen Welt*, s. 138-154.

²²⁴² O tom vypovídá koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna bratrům Janu Kristiánovi a Janu Seifriedovi z Eggenberku z 18. června 1665. „... folgens gesinnet seyen Ihro Kayserlicher Mayestät allerunterthänigst zu bedienen und nacher hoff zu gehen, zu welchem ende sie uns umb verwilligung unserer behausung zu Wien, oder

Ovšem zapůjčení prostor či pronájmy cizích nemovitostí mohly přinést raně novověkým šlechticům četná úskalí. Když pronajal v srpnu 1684 Ferdinand ze Schwarzenberku svůj dům na Wipplingerstraße Kašparu Zdeňkovi Kaplířovi ze Sulevic, důstojník císařského vojska sice vyjadřoval knížeti svoji neskonalou vděčnost za poskytnutí přístřešku, současně však naznačil velké rozčarování nad stavem budovy.²²⁴³ Ta vůbec neskýtala žádné pohodlí, ba naopak. Děravou střechou dovnitř zatékalo a padal sníh, což prý vůbec neprospívalo zdraví nájemníka, který trpěl katarem. Lékaři dokonce šlechtici radili, aby pokoje, jež obýval, opustil. Pokud by tak neučinil, jeho nemoc by se zhoršovala mnohem rychleji.²²⁴⁴ Z rétoriky dopisu se zdá, že právě zdravotní důvody přinutily Kašpara Zdeňka Kaplíře ze Sulevic k odstoupení od nájemní smlouvy.²²⁴⁵ Ovšem Ferdinand ze Schwarzenberku nesouhlasil s názorem uroence, který otevřeně poukazoval na nedostatky schwarzenberského domu, a považoval Kaplířovy výtky za útok na osobní čest a snahu

da dieses nit sein könnte, eine interposition wegen beziehend der fürstlichen Lichtenstainischen ersuchen. Wie wier ann zu dem ersten aus freundlich schwägerlicher wohlmainung einen immerwehrenden genus pothauer brüderlichen affection und liebe, die nichts anders, als einen bestandigen segen mit sich bringen khan, von herzen wünschen und die vorhabende abraise nacher hoff für frunzlich und nachredig halten, also wolten wier mit beziehung unsers hauses gerne wilfahren, ...“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1918/3, kart. 460, s. f.

²²⁴³ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 408. K osobě Kašpara Zdeňka Kaplíře ze Sulevic blíže Jaroslav MACEK, *Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz (1611-1686)*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 39, 1983, s. 7-68; TÝŽ, *Kaspar Zdenko Kaplíř von Sullowitz und seine Bedeutung für die Verteidigung der Stadt Wien. Ein Beitrag zum Türkenjahr 1683*, Österreich in Geschichte und Literatur 27, 1983, s. 203-224; TÝŽ, *Das Türkenjahr 1683 in der Korrespondenz Kaspar Zdenko Kaplířs von Sullowitz und des Geheimkollegiums der Deputierten in Wien*, MÖStA 37, 1984, s. 73-119; Zdeněk KALISTA, *Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic*, in: týž (ed.), *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 127-136.

²²⁴⁴ O tom list Kašpara Zdeňka Kaplíře ze Sulevic Ferdinandovi ze Schwarzenberku z 20. srpna 1684: „... gleichwie ich Euren fürstlichen gnaden unendlich obligirt bin, das dieselbe so gütig gewesen, mir dero allhiesiges haus zuüberlassen. Also bin entgegen unglückseelig und betaure die necessitat, welche mich solcher gnade unumbgänglich frustriren thuet, zuemahlen, in dere eines theils alle gelegenheit des hauses nicht weniger commode als sufficient und billich zu sagen überflüssig ist, also dasselbige zuverlassen mir wohl hart und schluehr fallen thuet, so ist hin widerumb, allen vermuthen noch durch all zu lang unterplibere dekung des dachs, von regen und schnee die nāsste dergestallten ein das gemāne der zimmer, sonderlich aber der obern und gewölbten geschlagen, das da ohne den denen schluehristen catharren sehr unterworftē bin, alle, sonderlich aber die medici emfēhliglich rathen und antreiben, das, womich nicht der augenscheinlichen gefahr eines Gott verhüte es! unglückseeligen casus exponiren wolle, mich der bewehrung sothaner zimmer unverzüglich entäuschen und selbige verlasen solle.“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 408, s. f.

²²⁴⁵ „Habe mich derowegen mit höchster meine mortification darzu resolviren müssen, mithin aber ein solches Euer Fürstlichen Gnaden gehorsamblich beybringen, vor die in überlassung sothanen hauses ver mich gehabte güthe höchsten dankh erstatten und dero mir disfals zugemeinte gnade auff andere verfallenheiten reserviren.“ TAMTÉŽ. Nájemní smlouvu mezi Kašparem Zdeňkem Kaplířem ze Sulevic a Ferdinandem ze Schwarzenberku se prozatím v pozůstalosti knížete ze Schwarzenberku nepodařilo objevit. O tom, jakou podobu měl tento dokument ve druhé polovině 17. století, vypovídá text nájemní smlouvy Václava Eusebia z Lobkovic s vídeňskou johanitskou komendou ze 14. ledna 1660, který editoval J. KUBEŠ, *Sídelní strategie*, s. 106-108. Srov. také smlouva Fratniška z Ditrichštejna s Janou Widmerovou o pronájmu bytu v Řezenském dvoře za 200 zlatých z roku 1632 či dohoda Karla Maxmiliána z Ditrichštejna s hrabětem Zikmundem Friedrichem z Khevenhülleru roku 1734, jejímž prostřednictvím si pronajal za 1 600 zlatých několik pokojů v domě na Annagasse. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2021, kart. 515, fol. 1-2; inv. č. 2022, kart. 515, fol. 7-8.

očernit jeho dobré jméno. Podle mínění knížete šlo pouze o drobné závady, jež nijak neubíraly obytným prostorám na „*dero commoditet undt bequehmbligheit*.“²²⁴⁶ Argumentaci uroence českého původu pokládal za malichernou záminku, díky níž chtěl porušit vzájemnou dohodu a odstěhovat se.²²⁴⁷ Právě na ostrém tónu dopisu Ferdinanda ze Schwarzenberku lze spatřit jeden z charakteristických rysů raně novověké Vídně – nedostatek ubytovacích prostor pro dvorský personál. Ačkoliv pokoje, které obýval Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic, skutečně mohly být v nevyhovujícím stavu, kníže ze Schwarzenberku si však sebevědomě dovolil ohradit se proti stížnostem nájemníka, neboť si dokázal spočítat, že o uvolněné místo záhy projeví zájem další uchazeči.²²⁴⁸

Z hlediska sídelní strategie raně novověkých uroenců v metropoli habsburského soustátí se kromě vlastnictví městského domu (paláce) či pronájmu nabízela ještě třetí možnost. Jako příslušník císařského dvora, jehož jméno bylo zaneseno v seznamech hofštátu, měl jedinec nárok na zajištění ubytování ve „dvorských kvartýrech.“²²⁴⁹ Svým strohým vybavením se sice nemohly po reprezentativní stránce vyrovnat městským palácům nebo svobodným domům a v očích raně novověké společnosti dodávaly vlastníkům mnohem menší prestiž, veškeré nevýhody však vyvažovala jejich pořizovací cena, která se pohybovala v rozmezí od několika desítek do několika set zlatých ročně.²²⁵⁰ Optikou mocenského a sociálního postavení lze proto zaznamenat mezi vlastníky těchto obytných prostor především mladé kavalíry, kteří teprve stáli na počátku své veřejné kariéry a z úřadu

²²⁴⁶ List Ferdinanda ze Schwarzenberku Kašparu Zdeňku Kaplířovi ze Sulevic z 26. srpna 1684: „*Aus Euren Exzellece beliebtenn zeylen von 20.ten dieses habe Ich die bedencken wordurch dieselbe sich der bewohnung meines, ihro zur gefälligen disposition uberlassenen schlechten hauses zu enteüssen bewogen worden, das mehreren vernohmen, gleich wie man ich mich einesteils höchstens äffligirt haben würde, wan von der beschriebener widerwertig beschaffenheit der dortiger zimmer Euren Exzellece einige hindernus in pflegung dero commoditet undt bequehmbligheit zu geschweigen die hochschätzbare gesundtheit den geringsten anstos hetten erleiden solln.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 408, s. f.

²²⁴⁷ „*Also ist anderntheils die ex consilio medicorum gefasste vorsichtige resolution wegen erwehlung einer anderwertig ihrer leibs constitution mehrers convenabler habitation billig zu approbiren, wie dan Eure Excellence ich aus treuen gemüth eine langwurige beständige gute leibsdiposition zu meinen sonderbaren trost apprecire.*“ TAMTÉŽ.

²²⁴⁸ Josef KALLBRUNNER, *Das Wiener Hofquartierwesen und die Massnahmen gegen die Quartiersnot im 17. und 18. Jahrhundert*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien 5, 1925, s. 24-36, zde s. 30; S. C. PILS, *Orte des Alltags*, s. 81; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 147-148; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 88-89.

²²⁴⁹ J. KALLBRUNNER, *Das Wiener Hofquartierwesen*; TÝŽ (ed.), *Wohnungssorgen im alten Wien. Dokumente zur Wiener Wohnungsfrage im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien 1926; J. P. SPIELMAN, *The City and the Crown*, s. 75-100; Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (edd.), *Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608*, Praha 1997; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 146-152; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 87-95.

²²⁵⁰ J. KALLBRUNNER, *Das Wiener Hofquartierwesen*, s. 32-33; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 149-150; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 88-89; TÝŽ, *Sídelní strategie*, s. 94.

komorníka či říšského dvorního rady se pokoušeli proniknout do vyšších dvorských úřadů.²²⁵¹ Tuto skutečnost ostatně dokládají i příklady mladých Ditrichštejnů a Schwarzenberků. Jan Adolf ze Schwarzenberku si jako říšský dvorský rada ve věku 27 let podal k rukám nejvyššího dvorského maršálka Jindřicha Viléma ze Starhemberku roku 1642 žádost o poskytnutí „dvorského kvartýru.“²²⁵² Podobným způsobem postupoval po návratu z kavalírské cesty v létě 1689 také komorník Leopolda I. Walter Xaver z Ditrichštejna.²²⁵³ Případ mladého Ditrichštejna je o to zajímavější, neboť jeho otec Ferdinand z Ditrichštejna, nejvyšší hofmistr Leopolda I., vlastnil v hlavním městě monarchie rozsáhlý palác.²²⁵⁴ Příčina takového postupu pravděpodobně spočívala v nedostatku místa v paláci rodičů, neboť společně s urozcem bylo třeba ubytovat také jeho početné služebnictvo.²²⁵⁵ Případnému pronájmu prostor ve svobodném domě či městském paláci mohla stát v cestě rovněž snaha kavalíra o zeštíhlení vlastních výdajů, protože dvorský kvartýr získal ještě v době finanční závislosti na svém otci. Po majetkovém osamostatnění však i on změnil sídelní strategii a ze společenských důvodů dvorský kvartýr opustil.²²⁵⁶

K povinností každého dvořana patřilo neustále se zdržovat v blízkosti panovníka (vládkyně).²²⁵⁷ Mnozí raně novověcí urozenci pokládali službu u císařského dvora za zvláště ctnostnou práci, za „eine grosse consolation“ či „erfreulichen success“ při níž osvědčovali „dero vornehmben qualiteten.“²²⁵⁸ Ovšem některých z listů Ferdinanda z Ditrichštejna či Františka Eusebia z Pöttingu zaznívá vlastní znepokojení nad časovým zaneprázdněním, nad tím, jak těžkou „činnost“ museli vykonávat: „Es wirdt aber herr Martin zweiffells ohne

²²⁵¹ Podrobněji k tomu výše, kapitola „Komornická služba u císařského dvora.“ Nezanedbatelnou část nájemců „dvorských kvartýrů“ také tvořili hůře situovaní urozenci a, jak naznačil ve svých výzkumech Jiří Kubeš, také mnozí úředníci české dvorské kanceláře. TÝŽ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 94.

²²⁵² Österreichisches Staatsarchiv Wien, Hofkammerarchiv, Hofquartierbücher, sv. 14, č. 744. Srov. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 148; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 91-92.

²²⁵³ TAMTÉŽ. V době podání žádosti k rukám nejvyššího dvorního maršálka Ferdinanda ze Schwarzenberku – roku 1689 – bylo Walteru Xaverovi z Ditrichštejna pouhých 25 let. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2020, kart. 515, s. f. M. M. FEYFAR, *Die erlauchten Herrn*, s. 286.

²²⁵⁴ Více k tomu výše.

²²⁵⁵ Navíc ve vídeňském paláci Ferdinanda z Ditrichštejna příležitostně pobýval také starší bratr Waltera Xavera z Ditrichštejna – Leopold Ignác, kterého Leopold I. jmenoval roku 1688 nadporučíkem v regimentu Jakuba Leslieho. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2020, kart. 515, s. f. M. M. FEYFAR, *Die Erlauchten Herrn*, s. 282.

²²⁵⁶ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 93-94; TÝŽ, *Sídelní strategie*, s. 105.

²²⁵⁷ Srov. koncept blíže nedatovaného listu Ferdinanda z Ditrichštejna Janu Maxmiliánovi z Lamberku ze srpna 1665. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 265-266. F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 458; J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 103-118.

²²⁵⁸ List Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. ledna 1667. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 737-740. Srov. také dopis Františka Eusebia z Pöttingu z 18. listopadu 1666. TAMTÉŽ, fol. 752-753. Srov. C. GEERTZ, *Interpretace kultur*, s. 65-66; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 60-65.

*relationirt haben, wie schwer es auch unseren hoff hierzu zue negotyren seye.*²²⁵⁹ Podle mínění Františka Eusebia z Pöttingu v sobě obnášelo svědomité zastávání svěřeného úřadu „*diese grosse last undt ... so vieler ungelegenheiten undt bemühungen.*“²²⁶⁰ Tuto skutečnost si však nepřipouštěly pouze osoby, které dlouhodobě působily ve struktuře císařského dvora, ale podobné znepokojení lze vypořádat především u příbuzných nejvyšších dvorských úředníků, obzvláště u jejich manželek a rodičů.²²⁶¹ Nevlastní matka Ferdinanda z Ditrichštejna Žofie Anežka, rozená z Mansfeldu, často vyjadřovala rozhořčení nad dlouhým odloučením od milovaného syna, o němž neměla vůbec žádné zprávy.²²⁶² To Alžběta Marie z Eggenberku, tchýně knížete z Ditrichštejna, si zřetelně uvědomovala symbolický význam dvorské služby v životě raně novověkých urozených.²²⁶³ Současně však měla na zřeteli také obtíže, které v sobě pobyt v bezprostředním okolí císařské rodiny přinášel: „*Ich weiß, daß Eure Liebde wegen des schwären dienstes und hohen verrichtungen nicht lang von hoff sich entziehen können.*“²²⁶⁴ Přesto ve svém nitru chovala naději, že manžel její dcery si najde chvíli a navštíví stárnoucí šlechtičku: „*... wurde also hierdurch, wenn Ich deroselben irgend zu erwarten hette, eine märkliche zeit gewonnen und lebe entzwischen mit Euren Liebden in dieser hofnung.*“²²⁶⁵ Také Ferdinand z Ditrichštejna patrně pociťoval určitý stesk a výčitky, že zanedbával některé blízké příbuzné.²²⁶⁶ Ovšem službu v čele hofštátu Markéty Terezy Španělské vyzdvihl na úkor osobních tužeb na vyšší hodnotovou úroveň, neboť musel naplnit odkaz předků.²²⁶⁷ S jistým povzdechem proto Alžbětě Marii z Eggenberku

²²⁵⁹ Blíže nedatovaný koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Františku Eusebiovi z Pöttingu z března či dubna 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 757. V. BŮŽEK, „*A tak jsem dlouho zdržován byl ...*“; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 184; Š. KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic*, s. 96.

²²⁶⁰ List Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. října 1673. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 188-189.

²²⁶¹ Srov. Š. KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic*, s. 96 a zejména P. MAREK, *Matka a syn*, s. 196-197; TÝŽ (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*.

²²⁶² List Žofie Anežky z Ditrichštejna, rozené z Mansfeldu, Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. dubna 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1996, kart. 504, fol. 489-490. Srov. psaní Polyxeny Lobkovicé z Pernštejna svému manželovi Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic ze 17. července, 4. a 6. srpna 1618. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 161, 165 a 167.

²²⁶³ O tom také listy Františka Eusebia z Pöttingu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 20. července a 23. září 1666. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 28, kart. 11, fol. 743-744 a 748-749. V. PRESS, *The Imperial Court*, s. 297; S. EHRENPREIS, *Österreichischer Adel*, s. 243; V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 579; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 189.

²²⁶⁴ Psaní Alžběty Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 24. května 1670. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 83-84.

²²⁶⁵ TAMTÉŽ. J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 167-168; V. BŮŽEK, „*A tak jsem dlouho zdržován byl ...*“, s. 29. Srov. také J. PÁNEK, *K úloze byrokratické*.

²²⁶⁶ O tom koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Alžbětě Marii z Eggenberku z 13. května 1670. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 85-86. Srov. také dopisy Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic jeho ženě Polyxene ze 14. června 1622 a 20. června 1623. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 217 a 239; TÝŽ, *Matka a syn*, s. 196-197.

²²⁶⁷ R. J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie*, s. 202; P. BURKE, *Historie jako sociální paměť*, s. 51.

napsal: „ ... undt gleich wie mir nichts lieber gewesen were, als Euren Gnädigen von Zell aus zue Brug gehorsamblich aufzuwarten, so ist mir hingegen laidt, dass es anizo nit wol füglich geschehen kan undt meiner gegenwart bey hoff fast stündtlich vonnöten.“²²⁶⁸

Ovšem ve výše citovaném listu Ferdinanda z Ditrichštejna lze postřehnout ještě jednu důležitou skutečnost, která zásadním způsobem ovlivňovala myšlenkový svět raně novověkého urozence. Protože se ideálem šlechtické kariéry postupně od dvacátých let 17. století stávala služba panovníkovi, symbolizoval dlouhodobý pobyt v jeho bezprostřední blízkosti a možnost s ním každodenně promlouvat viditelný indikátor moci, prestiže a společenského postavení.²²⁶⁹ Právě o milost a přízeň vladaře mezi sebou neustále soupeřili jednotliví dvorští úředníci či politická uskupení.²²⁷⁰ Jakákoliv dlouhodobá absence v prostředí metropole mohla významným způsobem oslabit vydané postavení, dát prostor k intrikám mocenských konkurentů a následně přivodit případný pád. Proto se každý šlechtic snažil vyhýbat časté nepřítomnosti u dvora, především delším pobytům v zahraničí a účasti na válečných taženích.²²⁷¹ Ne nadarmo si Raimond Montecuccoli poznamenal: „[Jan Adolf] Schwarzenberg mi dice che io non debba più far viaggi, che essi non mi sono utili alla corte.“²²⁷² Stejným způsobem se naříkali ve druhé polovině 17. století proti své absenci ve Vídni také císařští vyslanci u španělského královského dvora v Madridu Jan Maxmilián z Lamberku, František Eusebius z Pöttingu či Ferdinand Bonaventura z Harrachu.²²⁷³ Ve

²²⁶⁸ Koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Alžbětě Marii z Eggenberku z 13. května 1670. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 85-86. V. BŮŽEK, „A tak jsem dlouho zdržován byl ...“, s. 28-29.

²²⁶⁹ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 37-39; P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*; Z. BAUMAN – T. MAY, *Myslet sociologicky*, s. 59, 188-189.

²²⁷⁰ Podrobněji k tomu výše.

²²⁷¹ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 200-201.

²²⁷² Citováno podle F. MARTELLI, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe*, s. 1164; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 577; A. CATALANO, *Italská historiografie*, s. 274-275. Srov. také list Raimonda Montecuccoliho Františku Eusebiovi z Pöttingu z 15. ledna 1665. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 315.

²²⁷³ O tom například dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 22. srpna 1657: „Was derselbe Eure Gnade wegen meiner gesetzt, davon wais ich biß dato nichts, die erlaubnuß hab ich col corrièro di ritorno begert, und verhoff selbige zu erhalten, wie ich dan in verthrauen berichtet worden, das Ihr Majestätt hierzu incliniren, es ist mir aber von herrn Portia [Jan Ferdinand Portia] weder von disen noch wegen des posto (dessen Eure Gnade mich würdig schätzen und darzu glikwünschen, dafür deroselben ich gehrn danksage) noch nichts angezaigt, sondern von demselben ich mit seinem lezteren schreiben von 11. julii dahin beschaidet worden, das, weilen er wegen der überheüfften negotien meine schreiben nit beantwortten können, solches mit ehisten geschlech werde, erwatte also mit verlangen darauf damit ich meine sach darnach disponiren möge. Von allen muß mein successor bey diser ambasciata benant werde, von den herrn graf Martinitz [Jiří Adam z Martinic] ist mir von anderen geschrieben worden, das er sich entschuldiget hab, blaib doch, er werde es endlich annemen.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 27, kart. 10, fol. 31-32. Srov. I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 581. Snad ještě větší rozhořčení nad vlastním působením v metropoli Španělského království je možné vypořadovat z listů Františka Eusebia z Pöttingu, které v šedesátých a sedmdesátých letech 17. věku adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna. Jako synonyma k dlouhodobému pobytu v Madridu používal výrazy „un asilo“ či „infortunio.“ Zcela se dával „sotto la Protettione“ knížete z Ditrichštejna a doufal, že svým vlivem přispěje k jeho brzkému návratu do Vídně. TAMTĚŽ, inv. č. 28, kart. 11, fol. 743-744. Srov. také dopis

svých listech často žádali Ferdinanda z Ditrichštejna, aby jim u Leopolda I. pomohl získat povolení k návratu do města na Dunaji.²²⁷⁴

Stejně tak časté soukromé cesty urozenců na své statky do jednotlivých zemí monarchie či na jiná místa vyvolávaly u dvorské společnosti dohady a spekulace.²²⁷⁵ Když šlechtic původem z Moravy a tajný rada Jan Adam z Questenberku na počátku třicátých let 18. věku v průběhu roku hojně navštěvoval vlastní moravská a česká panství či dolnorakouský Rappoltenkirchen, vzbuzovaly tyto aktivity mezi vysokými dvorskými hodnostáři a úředníky centrálních správních orgánů monarchie značnou pozornost.²²⁷⁶ Jak poznamenal nejvyšší hofmistr hraběte z Questenberku Jan Jiří Hoffmann, prezident říšské dvorní rady Jan Vilém z Wurmbrodu²²⁷⁷ se na přelomu května a června 1732 velmi pozastavoval nad chováním Jana Adama z Questenberka, neboť se prý začaly objevovat první pomluvy, že si urozenec nevážil svého postavení na císařském dvoře a vlastní zájmy nadřazoval službě panovníkovi.²²⁷⁸ Celá záležitost vyvrcholila v letech 1734-1735, kdy Jan Adam z Questenberku trvale opustil Vídeň, usadil se na svém moravském panství v Jaroměřicích nad Rokytnou a stal se předsedou císařských komisařů u moravského

Františka Eusebia z Pöttingu z 23. září 1666. TAMTÉŽ, fol. 748-749. Nářky Františka Eusebia z Pöttingu na dlouhodobou nepřítomnost u císařského dvora byly dokonce tak časté a silné, že neunikly pozornosti papežského nuncia ve Vídni Carla Carafy: „*Continuando il signor conte di Petingh ambasciator cesareo in Madrid l'istanze per la licenza di ritornarsene à questa corte, và in predicamento per suo successore il signor conte d'Harrach [Ferdinand Bonaventura z Harrachu], quel medesimo, che fù spedito in qualità di straordinario con le gioie all'augustissima sposa.*“ Relace papežského nuncia z 5. března 1667. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 183, fol. 175. Stejnou netrpělivost a snahu o návrat do Vídně lze jako v případě Jana Maxmiliána z Lamberku či Františka Eusebia z Pöttingu vypořádat rovněž v korespondenci Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu. Již od roku 1676 zaznívaly v jednotlivých listech šlechtice nářky na vlastní neutěšené postavení a strach, aby mocnější konkurenti u vídeňského dvora nenarušili v průběhu Harrachovy nepřítomnosti v metropoli habsburského soustátí jeho úzký vztah k císaři a mocenské postavení, které si vybudoval ještě před cestou na Pyrenejský poloostrov. O tom psaní Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 21. května či 12. a 26. srpna 1676. TAMTÉŽ, inv. č. 29, kart. 12, fol. 86-89, 90-91 a 92-93. Proto neustále děkoval knížeti z Ditrichštejna i dalším urozencům za jejich podporu a pomoc při hájení zájmů diplomata, a vyjadřoval touhu „*Euer Fürstlichen Gnade und anderen meinen gnädigen patronen auch die händte küssen.*“ Dopis Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. března 1676. TAMTÉŽ, fol. 122-123.

²²⁷⁴ K tomu také K. MÜLLER, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen*, s. 185; I. CERMAN, *Raimundo Montecuccoli*, s. 581.

²²⁷⁵ M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 200.

²²⁷⁶ K cestovnímu itineráři Jana Adama z Questenberku na počátku třicátých let 18. století více V. HELFERT, *Hudební barok*, s. 73-75; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 338-340; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 71, 81-82.

²²⁷⁷ Hrabě Jan Vilém z Wurmbrodu působil v čele říšské dvorní rady v letech 1728-1750. T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 285; A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 56, 72 a 179.

²²⁷⁸ O tom list hofmistra Jana Jiřího Hoffmanna Janu Adamovi z Questenberku ze 7. června 1732. MZA Brno, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 6133, kart. 746, s. f. Srov. Alois PLICHTA, *Historické základy jaroměřického baroka*, in: *týž* (ed.), *O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700-1752*, Brno 1974 (= Vlastivědná knihovna moravská 18), s. 21-346, zde s. 50-51.

zemského sněmu.²²⁷⁹ V očích raně novověké šlechtické společnosti symbolizoval odchod hraběte z Vídně poskvrnění části osobní prestiže, neboť se zvětšila vzdálenost mezi ním a panovníkem.²²⁸⁰ Svázán rodovou tradicí nedokázal obhájit společenské postavení Questenberků a navázat na strmý vzestup svého děda Gerharda z Questenberku, který se dokázal propracovat až na místo prezidenta dvorské válečné rady.²²⁸¹

Pokud chtěl dvorský úředník či služebník opustit své místo u dvora a odcestovat na moravská nebo česká panství, mohl tak učinit pouze se souhlasem panovníka.²²⁸² Právě prosby o povolení bývaly častým námětem korespondence mezi Leopoldem I. a říšským vícekancléřem Dominikem Ondřejem z Kounic či prezidentem dvorské komory Janem Adolfem ze Schwarzenberku.²²⁸³ Záleželo pouze na osobě panovníka, zda žadateli vyhověl.²²⁸⁴ Že se záměry urozence nemusely vždy setkat s pochopením Leopolda I., svědčí případ nejvyššího hofmistra panovníka Václava Eusebia z Lobkovic. Ve svém dopise z konce srpna 1673 napsal císař hraběti Františku Eusebiovi z Pöttingu, císařskému vyslanci ve Španělsku: „*So erinder ich auch Euch genädigt, dass weilen des Fürsten von Lobkowitz Guet nur sechs Meil von Eger ist und er in sieben Jahr nit sein Weib und Kinder gesehn, als habe*

²²⁷⁹ TÝŽ, *Jaroměřicko II*, s. 7-8; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 340; TÝŽ, *Jan Adam z Questenberka a hnotná kultura zámku v Jaroměřicích nad Rokytnou. Příspěvek ke šlechtické reprezentaci v první polovině 18. století*, ZM 9, 2005, s. 50-70, zde s. 50.

²²⁸⁰ P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*; V. BŮŽEK, „*Posměch nemalej se stal*“; TÝŽ, „*Páni a přátelé*“, s. 235-236; R. SMÍŠEK, *Jan Adam z Questenberka a hnotná kultura*, s. 60. Srov. také případ Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 334-336; J. HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců*, s. 253-267.

²²⁸¹ M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 126-127; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 99. K osobě Gerharda z Questenberku blíže C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XXIV*, s. 149-150; Cyril A. STRAKA, *Albrecht z Valdštejna a jeho doba: na základě korespondence opata strahovského Kašpara Questenberka*, Praha 1911, s. XIV-XV; V. HELFERT, *Hudební barok*, s. 7-15; A. PLICHTA, *Jaroměřicko I*, s. 256-260.

²²⁸² F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 458.

²²⁸³ O tom například dopis Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 27. května 1674: „*Ich erinder noch gar wol, das ich euch erlaubnus gethan habe, auf 14 tag oder auff nit langt 3 wochen abzueraisen. Weillen aber zu dessen die reichshoffrath, ich wol ausgeschlagen und voll wirdt zue delibereiren. Sein auch der vorbetratte kayserin noch das wegen eigentlich augendt und eEur her bleibend unlangt.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 65-66. Srov. také psaní Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 21. srpna 1669: „*Ich habe eur 2 billeti empfangen und den ihnhaldt genuesamb verstanden. Waillen ihr nun so instendig verlanget habet, euch auff ein kurze zaitt auff eur guette zue begeben, selbigen zuezusehen, als habe ich in dis eur begeren durch den obersthoffmaister verwilliget. Bin aber das gnadigsten unsehers ihr wordet eure sachen, also anstellen damitt ich euch so baldt, es imer migliche sain wirdt widerumb an Mainem hof einfinden und Eur diensten abwarten möget.*“ TAMTÉŽ, fol. 38-39. O tom rovněž MZA Brno, G 436 – RA Kouniců, inv. č. 1717, kart. 191 a inv. č. 1881, kart. 224. Srov. také list Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic manželce Polyxeně ze 14. června 1622. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 217. Ovšem problémy významných dvorských hodnostářů s vycestováním se nestávaly pouze náplní korespondence konkrétních urozenců s císařem, ale plnily stránky listů, které si vzájemně vyměňovali jednotliví šlechtici. Zářným příkladem tohoto tvrzení je dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. září 1661, v němž nejvyšší komorník informoval mladého knížete o odjezdu Jana Adolfa ze Schwarzenberku do některé z jeho venkovských rezidencí: „*Herr von Schwarzenberg bericht mich (von 11. dis), das er weg einen ihn zugestande defluxion sein abreis bis den folgenden tag aufschieben müssen, kan also zu end diser werck hier sein.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 5-6. Srov. také relace papežského nuncia ve Vídni z 21. ledna 1673. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 192, fol. 34.

²²⁸⁴ Srov. předchozí poznámka.

*ich ihm erlaubt dahinzuegehn, wird aber bei meiner Ankunft auf Wien sich auch allda einfinden.*²²⁸⁵ Ačkoliv nemusí jít o pravdivý údaj, přesto výrok panovníka poukazuje na jednu důležitou skutečnost. K povinnostem vysokého dvorského hodnostáře či úředníka centrálních správních orgánů podunajské monarchie patřilo být neustále k dispozici panovníkovi.²²⁸⁶ Především s urození, kteří zasedali v poradních orgánech vladaře, zejména v tajné konferenci, téměř každodenně jednal o důležitých státních záležitostech²²⁸⁷ a často chtěl znát subjektivní názor jednotlivých osob na danou problematiku.²²⁸⁸ Leopold I. si uvědomoval jejich nepostradatelnost. Proto vyžadoval, aby se jeho rádci neustále zdržovali v metropoli habsburského soustátí a v případě neočekávané události byli císaři okamžitě k dispozici.²²⁸⁹ Jen nerad svým „*Ministris*“ povoloval vzdálit se z Vídně na delší dobu. Pokud urozenec nakonec získal „propustku“ a mohl vycestovat, nabádal jej „*so baldt, es imer migliche sain wirdt, widerumb an mainem hof einfinden und eur diensten abwarten*

²²⁸⁵ O tom list Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 25. srpna 1673. A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 353. K problémům s povolením odjezdu Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho syna Václava Eusebia z Lobkovic na svá česká panství také M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 475; P. LUTTER, *Politický a společenský život*, s. 112; P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 217; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 418.

²²⁸⁶ ÖNB, Codex č. 1849, fol. 5. Srov. F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 458; J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 40; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 151-152.

²²⁸⁷ S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*. K frekvenci zasedání tajné konference blíže „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“, do níž si Ferdinand z Ditrichštejna zaznamenal všechna zasedání tohoto poradního orgánu panovníka, kterých se osobně zúčastnil. MZA Brno, G 140 – RA Dietrichsteinů, inv. č. 1180, kart. 319.

²²⁸⁸ Právě korespondence Leopolda I. s Janem Adolfem ze Schwarzenberku naznačuje, jak často chtěl panovník znát osobní pohled urozence na projednávanou záležitost. Ve svých vlastoručně psaných listech císař v téměř každém dopise žádal prezidenta říšské dvorské rady o dobrozdání či návrhy, podle nichž by se mělo postupovat při řešení rozličných věcí. O tom například list Leopolda I. knížeti ze Schwarzenberku ze 17. listopadu 1667: „*Eur votum zue ersezung des erzbisstumbs Prag betreffendt ich also recht eigeacht, das es nit bessers sain kan, absonderlich ich dignior digno praeferatus, weillen ich aber von euch zue wissen verlange, welchen aus denen vorschlagenen subiectis pro digniore zu haldten, auch selbes eur votum von euch nit unterschreiben ist. Als habe ich euch selbiges hiemitt wider zuruckschikhn wollen mitt disem gnädigsten verlangen, das ihr es primo stöhle umstendtigen, auch 2do eur mainung auf ein gwisses subiectum (wie es alle die andere rathe genedigster haben) declariren sollet. Ich possim digniorem eligere.*“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 36. O podobná dobrozdání či návrhy pravidelně žádal Leopold I. i další urozence, s nimiž vedl osobní korespondenci. Srov. rovněž list císaře Ferdinandovi z Ditrichštejna z 27. ledna 1676, v němž prosil knížete o radu, „*was und ein prinzessin ich zue meinen künftigen gemahlin erwöhlen solle, und walldt hinten also libere, clare et Individualiter für gedencklichen krafftien.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 319, kart. 106, s. f. O tom také množství dopisů, které Leopold I. v šedesátých a sedmdesátých letech 17. století adresoval vídeňskému biskupovi Emerichu Sinellimu. H. KIRCHBERGER (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*; S. SIENELL, *Die Ersten Minister*, s. 328.

²²⁸⁹ O tom psaní Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 21. srpna 1669. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 38-39. Srov. také dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. září 1661: „*Herr von Schwarzenberg bericht mich (von 11. dis), das er weg einen ihn zugestande defluxion sein abreis bis den folgenden tag aufschieben müssen, kan also zu end diser werck hier sein.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 5-6. M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 475; A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 353.

möget.“²²⁹⁰ Jana Adolfa ze Schwarzenberku nechával Leopold I. zpravidla „auf 14 tag oder auff nit langt 3 wochen abzueraisen.“²²⁹¹

Ovšem povolení k opuštění císařského dvora v sobě obnášelo několik povinností, které musel každý urozenec ještě před odjezdem splnit. Patřilo k dobrým mravům, jestliže sdělil s dostatečným předstihem přátelům, známým a jiným dvorským úředníkům svůj záměr a následně se s nimi osobně rozloučil.²²⁹² Ona krátká vzájemná setkání měla velký sociální význam, neboť se při nich upevňoval vztah mezi dvěma šlechtici.²²⁹³ Svoji návštěvou sděloval hostiteli, že na určitou dobu opouští mocenské centrum podunajské monarchie a nebude zde moci „di persona“ hájit vlastní zájmy. Tuto povinnost prostřednictvím rozloučení jakoby symbolicky přenášel na druhou osobu.²²⁹⁴ Za oznámením této skutečnosti nejvyšším dvorským hodnostářům je však třeba spatřovat ještě ryze praktickou stránku věci.

²²⁹⁰ Dopis Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 21. srpna 1669. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 38-39. Srov. také list Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic své manželce Polyxeně ze 14. června 1622: „Co se týče Peringera, pošlete jej za hofmistrem [Jan Oldřich z Eggenberku], ať jej požádá o desetidenní dovolenou. Ten mi ji poskytne jedině v případě, že se sem po několika dnech vrátím.“ P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 217. O tom také psaní Raimonda Montecuccolho Leopoldovi I. z 9. února 1673. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften IV*, s. 346.

²²⁹¹ Dopis Leopolda I. Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 27. května 1674. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366, fol. 65-66. Srov. list Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. května 1661: „Mir habe seye erlaubnus gegeben auf 10 tag hier meiner gesundheit abzuwarten, werde also morgen, wills Gott, einen trankl einemen, und folgends die keittersuppen mit einen gnesen pulver, auf 3. oder 4. wohl zu Baden baden.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 69-70. Podobně uvažoval také Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, když své manželce Polyxeně 14. června 1622 napsal, že by se mohl vzdálit z metropole habsburského soustátí nejvýše na 10 dnů. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 217. Srov. M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 144.

²²⁹² Urozenec především nesměl zapomenout rozloučit se s císařem, který mu povolil vycestovat. Srov. zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 26. dubna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²²⁹³ J. B. von ROHR (ed G. FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat-Personen*, s. 342-361; W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“*, s. 36-37; Z. VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci*, s. 741-742; V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 238-240; R. SMÍŠEK, „Dvorská“ kariéra, s. 107. Srov. například list Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 4. ledna 1662: „Euren Gnade hette ich gern vor dero abrais von hier die hend geküsst, es erindet mich aber mein anhetiger dienst bey Ihr Majestätt billich für entschuldigt hetten. Will nit zweiffeln, es werden Eure Gnade gliklich nach Nicolspurg und Brun angelanget seind.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 159-160.

²²⁹⁴ Také při návratu do metropole habsburského soustátí bylo nezbytnou nutností navštívit své přátele a známé, oznámit jim svůj příjezd a symbolicky z nich sejmout onu povinnost. O tom zápis v „Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697“ z 2. prosince 1683: „Bin ich von Nicolsspurg kommen. Nachmitaag apud episcopum [Emerich Sinelli] gewesen.“ TAMTÉŽ, inv. č. 1180, kart. 319. V následujících dvou dnech navštívil Ferdinand z Ditrichštejna také Leopolda I. a jeho ženu Eleonoru Magdalenu Falcko-Neuburskou. TAMTÉŽ. Z bohaté korespondence knížete z Ditrichštejna současně vysvítá, že o svém návratu k císařskému dvoru písemně zpravoval i další osoby, které dlouhodobě pobývaly mimo metropoli habsburského soustátí, a rovněž ty, jež pro časové zaneprázdnění nemohl osobně navštívit. O tom například dopis Ferdinanda Bonaventuru z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. srpna 1676. TAMTÉŽ, inv. č. 29, kart. 12, fol. 86-87. Srov. také list císařského vyslance v Madridu z 29. ledna 1676. TAMTÉŽ, fol. 130-133. K tomu P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 81-86; M. DINGES, *Ehre und Geschlecht*, s. 130; H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 579-580; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 508-510.

Během nepřítomnosti jedince, jenž hodlal opustit na určitou dobu císařskou rezidenci, totiž musela některá další osoba nastoupit na jeho místo a na čas převzít příslušné kompetence.²²⁹⁵

Ovšem plánovaná absence konkrétních dvořanů v metropoli habsburského soustátí se také stávala častou náplní dopisů dalších osob. Tím, že Ferdinand z Ditrichštejna či Jan Maxmilián z Lamberku svým korespondentům z českých zemí s dostatečným předstihem oznamovali plánovanou cestu některého významného dvorského hodnostáře na vlastní rodová panství, prokazovali svým korespondentům velkou službu.²²⁹⁶ Pro méně významné šlechtice představovala tato informace vítanou možností k osobnímu setkání s mocnějším jedincem, během níž se nabízel dostatečně široký prostor pro případný soukromý rozhovor nebo žádost

²²⁹⁵ Když Ferdinand ze Schwarzenberku v květnu 1697 vážně onemocněl a získal od Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské povolení vzdálit se z Laxenburku do svého vídeňského paláce, požádal Jindřicha Františka knížete z Mansfeldu a Fondi, nejvyššího komorníka císaře, aby jej po dobu několikadenní nepřítomnosti zastupoval a přenechal mu naprostou většinu svých kompetencí: „*Diesen morgen habe ich ein sehr empfindlich schmerzen an dem linck fues zuruck werts des dritten zehen ausgestanden undt wie ich nicht habe Ihro Majestät der kayserin gnädigst dienen, sondern alle augenblick dem herrn hoffmarschalk grafen von Mansfeldt meine stelle zu verdretten aussprechen müesen, so hebe ich ehend aus discretion Ihro Majestät genädigst gebetten mier die herauss reis gnädigst nacher Wienn zu erlauben, welchs auch geschehen undt ich von dem hoff nichts mehres gewußt, als das den 2. juny der heurats brieff von dem grafen Wensel Kinsky consueto modo in das anticamera geschehen, doch aber wie dennen vice keine stell concedirt wirt, also auch der herr graf von Mansfeldt, den gedachten heurats brieff nicht einmahl unterschrieben, geschweigens daz er sich gleich nach freyle braudt die freyle von Nestelrodt [Mariana z Nesselrode] unterschrieben hette, dieser aber ist mir nachgehens in dem haus gedragen worden, undt ich habe Ihme nachmalls gefertigt.*“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku, který v té době pobýval společně s hořstátem Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské v lázeňském Badenu, z 29. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. Na druhé straně spatřoval ve své nepřítomnosti v čele dvora císařovny a přepuštění „čestnějšího postavení“ knížete Mansfeldovi výhodu. Onu „zdvořilost“ – dočasně přenechání svého místa – jak tento čin sám nazýval, považoval za prozíravý tah v mocenských bojích a také za laskavost, které hodlal využít k posílení vlastní pozice u dvora. Předpokládal, že v budoucnu mu Jindřich František kníže z Mansfeldu a Fondi tuto službu oplátí svou podporou při prosazování osobních zájmů a naplní obecně uznávaný řetězec chování. V případě knížete Mansfelda však Ferdinand ze Schwarzenberku vyjadřoval jisté pochyby, zda vůbec zmiňovaný šlechtic dostojí svým závazkům. Ze zápisů totiž vyplývá určitá antipatie nejvyššího hofmistra císařovny k Jindřichu Františkovi knížeti z Mansfeldu a Fondi. V jeho postoji je možné zahlédnout náznak vzájemné mocenské rivality a snahy ubránit vydané pozice před případným mocenským konkurentem. TAMTÉŽ, zápisy v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku ze 7. ledna a 25. května 1697. Srov. F. MENČÍK, *Beiträge*, s. 517; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 248. K osobě Jindřicha Františka knížete z Mansfeldu a Fondi více C. von WURZBACH, *Biographisches Lexicon XVI*, s. 400; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 199-201. Že nešlo v prostředí panovnického dvora ve Vídni o nic výjimečného a jednotliví dvořané často zastupovali ve službě císařské rodině jiné dvorské hodnostáře, svědčí „*Wiener-Tagzettel, die Berichte über Hofstaats- und Kriegsereignisse vom Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] selbst redigirt, und seinen Correspondenter gesendet*“, zpráva Ferdinanda z Ditrichštejna z 27. května 1668: „*Herr graff Carl von Wallenstein [Karel Ferdinand z Valdštejna] ist statt seiner obristen stallmeisten worden, jener aber wirdt gleichwoln in abwesenheit des fürsten Gonzaga [Hannibal Gonzaga] Ihre Mayestät bedienen und dessen stelle vertretten, und also künfftig succediren können.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 93, kart. 28, fol. 60.

²²⁹⁶ O tom především „*Wiener-Tagzettel, die Berichte über Hofstaats- und Kriegsereignisse vom Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] selbst redigirt, und seinen Correspondenter gesendet*“ z 1. ledna 1679: „*Herr graf Carl Wallenstein [Karel Ferdinand z Valdštejna] hat schon licenz herauszukomen.*“ TAMTÉŽ, fol. 242. Srov. také zpráva Ferdinanda z Ditrichštejna z 8. prosince 1674: „*Graff Trautsohnen [Pavel Sixt z Trautsonu] hat vorgestern mit grosen wainen von Ihr Majestäten beeden urlaub genomben. Gehet morgen auf Ihre gütter.*“ TAMTÉŽ, fol. 220-221. Srov. také dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 14. září 1661: „*Herr von Schwarzenberg bericht mich (von 11. dis), das er weg einen ihn zugestande defluxion sein abreis bis den folgenden tag aufschieben müssen, kan also zu end diser werck hier sein.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 86, kart. 26, fol. 5-6.

o pomoc.²²⁹⁷ Navíc tento urozenec často nepřijížděl sám, ale ve společnosti jiných vlivných kavalírů.²²⁹⁸ Zcela výjimečný příklad pak představuje návštěva Leopolda I. a Markéty Terezy Španělské v hlavní venkovské rezidenci Ferdinanda z Ditrichštejna v Mikulově v polovině července 1672.²²⁹⁹ Jakmile panovník v létě téhož roku přijal pozvání knížete, neváhal se Ferdinand z Ditrichštejna podělit o tuto radostnou novinu s dalšími osobami. Mezi nimi nechyběli rodinní příslušníci a příbuzní,²³⁰⁰ nejvyšší zemští úředníci Markrabství moravského, duchovní a někteří další šlechtici.²³⁰¹ Ovšem jen část z nich mohla být osobně přítomna

²²⁹⁷ H. DROSTE, *Patronage in der Frühen Neuzeit*, s. 585-586; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 40-51.

²²⁹⁸ Když na přelomu října a listopadu 1669 zavítal do Českého Krumlova Jan Adolf ze Schwarzenberku, tvořili jeho doprovod Adam Matyáš z Trauttmansdorffu a Peter Strozzi s manželkou. O tom dopis Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 26. října 1669: „Der herr graf von Schwarzenberg von seinen böhmischen gütern zu Crumau erwartet worden, zu dessen gesellschaftt auch herr graf Adam Matthias von Trauttmansdorf und herr graf Stroze mit seiner frau Gemahlin kommen sollen.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 2004, kart. 922, fol. 119-120. Srov také list Anny Marie z Eggenberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. září 1669. TAMTÉŽ, fol. 123-124.

²²⁹⁹ O návštěvě Leopolda I. a jeho manželky v Mikulově roku 1672 se zmiňuje také *Theatrum Europaeum* XI, s. 53: „Den 3. 13. dieses [července] brachte Se. kayserl. Majest. nach Niclasburg auff woselbsten sie den 6. 16. in St. Marten von Loretto Capell ihre Andacht abgelegt und zwo silberne grosse Taffeln geopffert, auch nach Vollendung dieses den geistlichen Schatz und in der Zuruckfahrt nach dem Schloß den Fürstl. Garten besichtigt. Nachmittags begabe sich allerhöchst gedachte Ihr. kayserl. Maiest. nach Eisgrub den daselbst ruhmlichen Lustgarten (worinnen von Se. Fürstl. Gnaden Printz Carl von Liechtenstein eine köstliche Vespercollacion gegeben wurde!) zu besehen, worüber Se. kayserl. Majest. von dero Zuruckbegebung etlich und zwanzig ansehnliche Pferde von allerley Farben vorgeführt wurden. Sontags nach eingenommenem Mittagmahl ward deroselben das grosse daselbst in 1700. Eimer haltendes Weinfäß gewießen: Darauff sie in einer Insel, einer von Rehen, Dammhirschen, Haasen und Kaiünichen gehaltenen jagt beywohnte, endlich aber Abends ein schönes Feuerwerck gehalten worden. Montags nahme man die Ruckreiß nach Veldspurg zu gedachten Fürst Carl von Liechtenstein, allwo beyde kayserl. Majestäten und dero Hoffhaltung sehr köstlich tractirt und nach vollbrachter Mittagmahlzeit der künstlich gemachte Saal und die Fürstl. Residenz gewiesen wurde. Worauff das Nachtläger zu Wolffersdorff war und Dienstags den 19. Abends die völlige Wiederkunft nach Wien geschahe.“ O přípravách na příjezd císařského páru do Mikulova podrobněji MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 79, kart. 23, s. f. Tam je také uložen stručný deník od neznámého autora, který popisuje příjezd, pobyt a odjezd Leopolda I. s Markétou Terezou Španělskou. O jejich návštěvě v hlavní venkovské rezidenci Ferdinanda z Ditrichštejna vypovídají také četné dopisy knížete s různými adresáty. O tom například list Jany Beatrice z Lichtenštejnu, rozené z Ditrichštejna, z 24. června 1672. TAMTÉŽ, inv. č. 343, kart. 123, s. f. Srov. HHStA Wien, Ältere Zeremonialakten, kart. 17, fol. 11-27. K cestám habsburských císařů do českých zemí podrobněji R. PAVLÍČKOVÁ, „Polská“ cesta; Petra VOKÁČOVÁ, *Dvorní cesta Karla VI. do Karlových Varů 1732*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 457-468; Tomáš STERNECK – Petra VOKÁČOVÁ, *Letní císařská návštěva v královském městě. Průjezd Karla VI. a jeho dvořanů Českými Budějovicemi v srpnu 1732*, JSH 72, 2003, s. 175-207; Jan SCHWALLER, „...císař všeliké zvučely myslivecké a lovův používati chítí ráci.“ *Pobyt Leopolda I. v Čechách roku 1680 pohledem vrchnostenské správy*, in: Eva Doležalová – Jan Hrdina – Jan Kahuda (edd.), *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Ivana Hlaváčka*, Praha 2002, s. 447-457.

²³⁰⁰ Srov. dopis Ferdinanda z Ditrichštejna Jiřímu Kryštofovi z Ditrichštejna z 5. července 1672: „Demnoch Ihre Kayserliche Mayestät den 15.ten dises nach Nicolspurg kommen, den 16. und 17.ten alda verbleiben unnd den 18. sich wider von dannen erheben werden und darbey gnädigst befohlen, daß von des herrn obristen anvertrauten guarnison ein vierzig mann unter einen gueten officier daselbsten auffwarten sollen.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 79, kart. 23, s. f. O tom také blíže nedatovaný list Ferdinanda z Dietrichsteina Janě Beatrice z Lichtenštejnu, rozené z Ditrichštejna. TAMTÉŽ, inv. č. 1926/52, kart. 470, s. f. Mezi příbuznými samozřejmě nechyběli také příslušníci „dietrichsteinské“ frakce – Gundakar z Ditrichštejna, Ferdinand Bonaventura z Harrachu, Raimond Montecuccoli, František Eusebius z Pöttingu. TAMTÉŽ, inv. č. 79, kart. 23, s. f.

²³⁰¹ Mezi oslovené osoby je možné započítat olomouckého biskupa Karla z Lichtenštejnu-Castelkorna, hejtmána Markrabství moravského Františka Karla Libštejnského z Kolovrat, moravského nejvyššího sudího Fridricha III. z Oppersdorfu, moravského nejvyššího písaře Václava Bernarda Bartodějského z Bartoděj, moravského

pobytu císařské rodiny. Vybraným jedincům se dostalo pocty obsluhovat vladaře či přímo stolovat společně s Leopoldem I., jeho blízkými, dvorními dámami a vysokými dvorskými úředníky.²³⁰² V průběhu pěti dnů se zejména před moravskými šlechtici otevírala neopakovatelná příležitost oslovit některé z návštěvníků a blíže se s nimi seznámit.²³⁰³

Ačkoliv urozenci, kteří působili v nejvyšších dvorských úřadech, dlouhodobě pobývali v metropoli habsburského soustátí, přece jen opouštěli prostory svých paláců a čas od času mířili na vlastní venkovská sídla či jiné destinace.²³⁰⁴ Také oni si zřetelně uvědomovali význam pozemkového majetku a v žádném případě si nemohli dovolit rezignovat na dohled nad správou dominia. Vždyť výnosy jejich statků představovaly rozhodující položku v krytí

zemského místopísaře Františka Karla de Castro, hraběte Antonína Františka Collalta, hraběte Jiřího Kryštofa Pruskovského z Pruskova, hraběte Jana Karla Serényiho, Františka Maria Hoslaueru, kvardiána mikulovských kapucínů, Arnolda Goddina, kanovníka olomoucké kapituly, svobodnou paní Kateřinu Františku Eitzingovou, abatýši brněnských františkánek, lékaře Matyáše Františka Hertodta z Todtenfeldu. TAMTÉŽ.

²³⁰² „Haben sich [císařovna a její dvorní dámy] von den cavaliren bedienen lassen, auf das das frauenzimmer zum fürsten von Dietrichstein baldt zum esen gehen könne, worzue die frau camerera [Margarita Thereza de Eril] mit dem spanischen und teutschen freylen gekomben, ingleichen herr oberst cammerer [Jan Maxmilián z Lamberku] und andere hohe ministri neben dem herrn landshaubtmann in Mähren [František Karel Libštejnský z Kolovrat] und viel anderen mährischen cavaliren so mit ihme gekomben. Und ist die taffel in forma eines L gewesen und haben uber 40 persohnen dabey gesehen. Herr oberst cammerer, herr oberst stallmeister [Gundakar z Ditrichštejna], herr graf Augustin von Wallenstein, herr graf von Harrach [Ferdinand Bonaventura z Harrachu] sambt seiner gemahlin [Johanna Theresia z Harrachu], herr graf von Altheimb [Jan Michael II. z Althannu] mit seiner gemahlin, welche beede frauen der tag vorhero mit der fürstin von Dietrichstein hinaus gefahren, seindt alle im schlos logirt gewesen, wie nicht weniger 2 cammerherren so den dienst gehabt und beede beichtvatter mit ihren geistlichen.“ Zápis v deníku neznámého autora o pobytu Leopolda I. a jeho ženy Markéty Terezy Španělské v Mikulově z 15. července 1672. TAMTÉŽ. Slavnostního stolování 17. července 1672 se navíc zúčastnil také císařský generál Ludvík Raduit de Souches, „so der abent vorhero ankomben,“ a hrabě Jiří Kryštof II. Pruskovský z Pruskova s manželkou. O tom TAMTÉŽ, deníkový záznam ze 17. července 1672.

²³⁰³ Stranou pozornosti nelze nechat ani symbolický rozměr této události. Osobní přítomnost císařské rodiny v Mikulově v očích raně novověké společnosti představovala neobyčejné ocenění služeb Ferdinanda z Ditrichštejna ze strany panovníka a viditelný důkaz zvláštní náklonnosti Leopolda I. i Markéty Terezy Španělské. Tímto gestem totiž vladař ocenil veřejně, před zraky ostatních příslušníků císařského dvora a celé společnosti, věrné služby knížete z Ditrichštejna a vyzdvihl jej nad ostatní. G. ALTHOFF, *Zur Bedeutung symbolischer Kommunikation*, s. 373; TÝŽ, *Demonstration und Inszenierung*, s. 32-33; B. BASTL, *Gabentausch*, s. 267; P. MAREK, *Ceremoniál*, s. 380; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*. Že šlo v očích raně novověké společnosti skutečně o výjimečnou událost, potvrdil Ferdinandovi z Ditrichštejna Ferdinand Bonaventura z Harrachu, když o tři roky později v dopise z 31. července 1675 napsal: „Eure Fürstliche Gnade werden zu Nicolspurg wider viel vornembe gäst bekomben. Wüir haben unß vor 3 jahren so stattlich tractiren und wohl befunden, daß kein wunder, wann Ihr Mayestät wider dahin verlangen; Euer Fürstliche Gnade aber wird die ungelegenheit und spessa darbey nicht außbleiben, absonderlich wegen bekannter sorgfeltigkeit und generositet; so sie in dergleichen fällen zu erzeigen pflegen.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 237-238.

²³⁰⁴ Oblíbeným místem pobytu nejvyšších dvorských hodnostářů bylo lázeňské městečko Baden nedaleko Vídně. Například Jan Maxmilián z Lamberku sem velice často zajížděl načerpat nové síly k další namáhavé službě u císařského dvora: „Mir habe seye erlaubnuss gegeben auf 10. tag hier meiner gesundheit abzuwarten, wirde also morgen, wills Gott, einen trankl einemen, und folgendes die keittersuppen mit einen gnesen pulver, auf 3. oder 4. mal wohl zu Baden baden.“ List Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna ze 17. května 1661. TAMTÉŽ, inv. č. 86, kart. 26, fol. 69-70. Srov. také psaní Jana Maxmiliána z Lamberku knížeti z Ditrichštejna z 26. října 1663. TAMTÉŽ, fol. 217-218. K tomu také zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 11. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sbíрка rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1060-1061. Srov. R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 340; TÝŽ, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku*; M. HENGERER, *Kaiserhof und Adel*, s. 144-146; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 80-81.

nákladů na pobyt u vídeňského dvora.²³⁰⁵ Přesnou kvantifikaci dnů, které šlechtic strávil ve Vídni a na dalších místech, lze poměrně snadno poznat z dochované šlechtické korespondence. I když jednotlivé listy zasílané různým komunikačním partnerům obsahují dataci a místo odeslání, jen zřídka zachycují krátké vyjížděky či výlety.²³⁰⁶ Jedinečným zdrojem poznatků pro detailní poznání mobility nejvyšších dvorských úředníků – Ditrichštejnů a Schwarzenberků – v delším časovém horizontu jsou cestovní účty a především osobní deníky.²³⁰⁷ Ovšem systematický výzkum itinerářů raně novověké nobility ze zemí Koruny české je v domácí historiografii teprve na samém počátku.²³⁰⁸

Na příkladu sídel renesančních urozenců českých zemí se Jaroslav Pánek pokusil načrtnout model šlechtické rezidenční sítě. Ta u nejmocnějších rodů zahrnovala rodová sídla různého významu, přičemž hlavní venkovská rezidence společně s městským palácem v některém z center monarchie – Vídeň, Praha, Brno – tvořily dva základní body této soustavy. Další rodová sídla se od těchto dvou vrcholů odlišovala frekvencí návštěv, neboť vrchnost do nich zajížděla pouze zřídka. Důsledkem této teorie je představa o rovnoměrném dělení času urozenců mezi městskou rezidenci a hlavní venkovské sídlo.²³⁰⁹ Ovšem od počátku 17. století, zejména pak po roce 1620, byla dvorská nobilita nucena trávit stále více času v metropoli habsburského soustátí. Připoután službou u dvora musel šlechtic upustit od objíždění soustavy sídel a kontroly jejich provozu. Toto připoutání vedlo k přesunu těžiště celé rezidenční sítě k paláci ve Vídni.²³¹⁰ Rytmus času této skupiny urozených osob se tedy členil mezi Vídeň a venkovskou rezidenci. Pro naprostou většinu barokních velmožů již život na vlastním dominiu nepředstavoval ideál, ale mnohem více je vábilo prostředí císařského

²³⁰⁵ M. HENGERER, *Adelsintegration*, s. 277; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 218-219, 240-241; J. KUBEŠ, *Jan Libra ze Soběnova*; TÝŽ, *Vilém Slavata a jeho hejtmáni. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, HO 12, 2001, s. 70-75; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 347-351, 353.

²³⁰⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 183.

²³⁰⁷ J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 71.

²³⁰⁸ V. HELFERT, *Hudební barok*, s. 73-75; František ROUBÍK, *Itinerář Albrechta z Valdštejna z let 1625-1634*, in: *Přátelé československých starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra. J. V. Šimáka*, Praha 1930, s. 124-130; František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620-1636 II*, Brno 1937, s. 537; P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*; J. SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína*, s. 369-370; R. PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů*; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 339-340; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 70-83.

²³⁰⁹ Jaroslav PÁNEK, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: Lenka Bobková (ed.) *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992 (= *Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1*), s. 9-27; J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 186-187, 206-212; P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*, s. 140; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 173-180.

²³¹⁰ Velice těsné přimknutí k rezidenci v metropoli a rezignace na pobyt v rodových sídlech na jednotlivých panstvích bylo charakteristické nejen pro šlechtu habsburské monarchie, ale šlo o obecný evropský trend. K tomu R. PERGER, *Der Adel in öffentlichen Funktionen*, s. 269-275; J. DEWALD, *The European Nobility*, s. 48-50; Zdeněk HOJDA, *Rezidence české šlechty v baroku*, in: L. Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle*, s. 161-178; P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*, s. 149.

dvora. Poutání úřednickou kariérou k hlavnímu městu podunajské monarchie, jen zřídka zajížděli na svá panství, jejichž zprávu zcela převzali vrchnostenští úředníci.²³¹¹ Jak naznačil výzkum itinerářů Zdeňka Vojtěcha a Kryštofa mladšího z Lobkovic, Adama mladšího z Valdštejna či Viléma Slavaty v Praze, kde na počátku 17. století sídlil dvůr Rudolfa II., nebo Bernarda Ignáce a Maxmiliána Valentina z Martinic, urozců druhé poloviny 17. věku, trávili tito šlechtici během roku v městské rezidenci v metropoli habsburského soustátí přibližně 200-250.²³¹² Z novějších výzkumů však vyplývá, že nastíněná teorie není absolutně platná pro všechny příslušníky císařského dvora.²³¹³ Jako názorný příklad může sloužit Jan Jáchym ze Žerotína, který sice větší část roku zpravidla pobýval ve Vídni, ale délka pobytu kolísala v rozmezí od čtyř do devíti měsíců. Zbývající čas potom dělil mezi svá panství na Moravě a ve Slezsku.²³¹⁴

V případě výše zmiňovaných urozců – Zdeňka Vojtěcha a Kryštofa mladšího z Lobkovic, Adama mladšího z Valdštejna, Viléma Slavaty, Bernarda Ignáce a Maxmiliána Valentina z Martinic – je však třeba zdůraznit, že nešlo o nejvyšší dvorské hodnostáře či úředníky centrálních správních orgánů monarchie.²³¹⁵ Všichni tito jedinci, kteří našli své kariéru uplatnění v zemské správě Království českého, pravidelně střídali pobyt v hlavním městě monarchie s cestami do Prahy a na své statky. Již z dopisu Leopolda I. Františku Eusebiovi z Pöttingu z 25. srpna 1673, v němž císař zdůraznil skutečnost, že povolil nejvyššímu hofmistrovi Václavu Eusebiovi z Lobkovic navštívit své statky, neboť „*er in*

²³¹¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 240-241. Na druhou stranu dlouhodobá nepřítomnost urozců na svých panstvích vedla ke zpronevěřám ze strany vrchnostenských úředníků, které byly v 17. století častým jevem. Srov. list Raimonda Montecuccolihho Leopoldovi I. z 23. února 1680: „*Euer Majestät können einzeln jede meiner Handlungen verfolgen und werden zugeben müssen, dass ich die Stellen, welche die Gnade Euer Majestät mir zuwies, stets ehrlich ausgefüllt habe, dass mir durch die fortwährende Abwesenheit von meinen Gütern und durch das Leben am kaiserlichen Hofe, grosse Auslagen erwachsen, ...*“ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 354. Thomas WINKELBAUER, *Haklich und der Korruption unterworfen. Die Verwaltung der liechtensteinischen Herrschaften und Güter im 17. und 18. Jahrhundert*, in: E. Oberhammer (ed.), *Der ganzen Welt*, s. 86-114; Aleš STEJSKAL, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století*, in: L. Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle*, s. 82-94; TÝŽ, *Matyáš Fuch z Fuchýřova – kariéra sluhy dvou pánů*, HO 8, 1997, s. 22-33; Aleš STEJSKAL – Martin BASTL, *Vzestup a pád rožmberského úředníka*, HO 6, 1995, s. 118-123; J. KUBEŠ, *Vilém Slavata a jeho hejtmani*.

²³¹² P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*, s. 141-151. Přibližně stejnou dobu – 200-250 dnů v roce – strávil ve svém vídeňském paláci na Johannesgasse v první třetině 18. století také Jan Adam z Questenberku. V. HELFERT, *Hudební barok*, s. 73-75; R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 339-340. Také Amandus Antonín Petřvaldský z Petřvaldu pobýval v letech 1715-1719 přibližně 200 dní ročně v metropoli habsburského soustátí u dvora Karla VI. J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 80.

²³¹³ P. MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí*, s. 159-160; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 79-83.

²³¹⁴ Výjimku tvořil rok 1712, kdy hrabě pobýval po většinu roku na svém panství ve Velkých Losinách. Srov. J. SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína*, s. 369-370.

²³¹⁵ F. PALACKÝ (ed. J. CHARVÁT), *Přehled současný nejvyšších důstojníků*, s. 384-391.

sieben Jahr nit sein Weib und Kinder gesehn,²³¹⁶ zřetelně vysvětluje další důležitý poznatek; roční cyklus a životní rámec skupiny nejnvlivnějších dvořanů a úředníků ústřední správy habsburského mnohonárodnostního státu se řídil odlišnými pravidly a omezoval výhradně na císařský dvůr.²³¹⁷ Právě povinnost neustále pobývat v blízkosti panovníka a starat se o jeho potřeby nutila tyto urozence trávit naprostou většinu roku ve Vídni či na místech, na nichž prodléval vladař.²³¹⁸ Toto tvrzení také dokládá kniha osobních zápisků Ferdinanda z Ditrichštejna z let 1683-1697²³¹⁹ a deník Ferdinanda ze Schwarzenberku z let 1696-1697.²³²⁰

Především na deníkových záznamech nejvyššího hofmistra císařovny Ferdinanda ze Schwarzenberku je možné den po dni podrobně sledovat cestovní aktivity významného dvorského hodnostáře v průběhu jediného roku. Právě v období od 25. prosince 1696 do 17. září 1697, kdy kníže ze Schwarzenberku musel být z moci svého úřadu neustále k dispozici manželce vladaře, zcela prokazatelně ani na jediný den, kromě několikadenní nemoci v lednu a na přelomu května a června 1697, nezanechal svoji paní samotnou a nezamířil do Čech nebo na jiná rodová panství.²³²¹ Metropoli habsburského soustátí opouštěl výhradně v doprovodu Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské; osobně se rovněž účastnil všech i jen několikahodinových výjízdek či krátkých přesunů panovnice do různých loveckých revírů v okolí Vídně, letních sídel Habsburků nebo lázeňského Badenu.²³²² Spojení se svými statky v jednotlivých zemích monarchie a Římsko-německé říši udržoval prostřednictvím korespondence s vrchnostenskými úředníky. Někteří z nich knížete čas od

²³¹⁶ A. F. PRIBRAM – M. LANDWEHR von PRAGENAU (edd.), *Privatbriefe* II, s. 353. Srov. M. DVOŘÁK (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I.*, s. 475.

²³¹⁷ Tuto tezi naznačil J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 81.

²³¹⁸ J. BÉRENGER, *Finance et absolutisme*, s. 40; TÝŽ, *Léopold Ier*, s. 151-152. K mobilitě císařského dvora blíže Hanns Leo MIKOLETZKY, *Hofreisen unter Kaiser Karl VI.*, *MIÖG* 60, 1952, s. 265-285; Rotraut MILLER, *Die Hofreisen Kaiser Leopolds I.*, *MIÖG* 75 1967, s. 66-103; Wolfgang MAY, *Reisen „al incognito.“ Zur Reisetätigkeit Kaiser Josephs II.*, *MIÖG* 93, 1985, s. 59-81; R. SMÍŠEK, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku*.

²³¹⁹ „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 62.

²³²⁰ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²³²¹ I v případě, že Ferdinand ze Schwarzenberku vážně onemocněl a nebyl schopen vykonávat službu, musel žádat císařovnu o povolení vzdálit se do prostor svého vídeňského paláce. Ani v tomto období však nesměl opustit metropoli habsburského soustátí, neboť některá rozhodnutí, jež se týkala provozu ženské části panovnického dvora, mohl učinit pouze nejvyšší hofmistr. Proto mu byla čas od času doručena k podpisu nějaká důležitá listina. O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 29. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1042. R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 108-110; TÝŽ, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku*.

²³²² Srov. zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 8. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 726-727. K tomu také E. M. AUER, *Wiener Prachtschlittenfahrten*; R. MILLER, *Die Hofreisen Kaiser Leopolds I.*, s. 71, 83; B. BASTL, *Feuerwerk und Schlittenfahrt*; J. BÉRENGER, *La Cour impériale*, s. 262-268; R. PAVLÍČKOVÁ, „*Polská cesta*“, s. 101; J. DUINDAM, *Vienna and Versailles*, s. 146-148; R. SMÍŠEK, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku*.

času navštěvovali v jeho vídeňském paláci a osobně mu podávali podrobné zprávy o hospodářském chodu panství.²³²³

Zcela odlišný materiál k poznání ročních cyklů nejvyšších dvorských hodnostářů ve druhé polovině 17. století nabízí „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand* [von Dietrichstein],“ která téměř den po dni podrobně mapuje dlouhou – čtrnáctiletou – službu Ferdinanda z Ditrichštejna v čele celého císařského dvora.²³²⁴ Veškeré zápisky symbolicky začínají návratem knížete z hlavní venkovské rezidence v Mikulově do metropole habsburského soustátí dne 2. prosince 1683.²³²⁵ V dalších třech letech – od prosince 1683 do počátku ledna 1686 – plnily stránky „*Knihy poznámek*“ stereotypní zápisy, které se pravidelně opakovaly v jedno až čtyřdenních a zcela výjimečně i v sedmidenních intervalech.²³²⁶ V nich Ferdinand z Ditrichštejna zachytil veškerou interakci s příslušníky císařské rodiny a vlastní účast na jednáních tajné konference. Ani náznakem se však nezmínil, že by zamířil na některé ze svých panství. Přesto je možné ve sledovaném období postřehnout několik delších časových mezer, kdy se zcela odmlčel. První představuje absence jakéhokoliv písemného záznamu v době od 7. července do 3. srpna 1684 a od 7. září do 3. října 1684. Ačkoliv to nelze heuristicky doložit, téměř měsíční výluka ve vedení zápisů přímo vybízí ke konstatování, že nejvyšší hofmistr s povolením panovníka opustil svůj úřad a zamířil do Mikulova či na jiné místo. Nápadný je také shodný časový interval – 27 dnů – mezi oběma inskripcemi a stejná datace – vždy 7. a 3. dne následujícího měsíce.²³²⁷

V roce 1685 se již žádná tak velká časová mezera mezi dvěma zápisy neobjevuje. Tuto skutečnost však nahrazuje několik kratších proluk, z nichž nejdelší trvala od 20. února do 5. března a od 10. do 23. července 1685.²³²⁸ V podobném duchu jako rok 1685 se neslo i následujících 12 měsíců. Také v nich není možné pozorovat absenci jakéhokoliv záznamu mezi 24. dubnem až 14. květnem, 4. až 20. červnem, 1. až 13. červencem, 27. červencem až 12. zářím a 25. listopadem až 11. prosincem 1686. Rovněž v dalších letech si kníže

²³²³ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 29. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 809.

²³²⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 183.

²³²⁵ „Den 2. Dezember bin ich von Nicolsspurg zuruckkommen.“ O tom zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand* [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697“ z 2. prosince 1683. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319.

²³²⁶ V případě reflexe více než čtyřdenních intervalů mezi jednotlivými zápisy se občas objevuje vlastoruční poznámka Ferdinanda z Ditrichštejna „*oblitus sum – zapomněl jsem.*“ Je zcela zřejmé, že Ferdinand z Ditrichštejna neodcestoval na některé ze svých panství, neboť tak důležitou záležitost by si bezesporu uchoval v paměti a zaznamenal. O tom například zápis v „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand* [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697“ z 19. dubna 1684. TAMTÉŽ.

²³²⁷ TAMTÉŽ.

²³²⁸ V „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand* [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697“ se objevují ještě další tři časové mezery mezi jednotlivými zápisy, které přesáhly počet 10 dnů: 13.-24. ledna, 17.-27. března, 17.-28. prosince 1685. TAMTÉŽ.

z Ditrichštejna zaznamenával výhradně svoji účast na jednáních tajné konference, ovšem mezi jednotlivými inskripceci se objevují stále větší časové intervaly. Na základě těchto poznatků lze jen spekulovat, zda nejvyšší hofmistr pobýval mimo Vídeň, nebo pouze méně častěji zavítal na zasedání poradního orgánu panovníka.²³²⁹ Pokud by Ferdinand z Ditrichštejna skutečně ve výše naznačených termínech opustil Vídeň, vyšplhal by se počet dnů strávených roku 1684 a 1685 v metropoli habsburského soustátí přinejmenším na číslo 300.²³³⁰ Přenášet však poznatky o ročních cyklech a mobilitě Ferdinanda z Ditrichštejna a Ferdinanda ze Schwarzenberku na další vysoké dvorské hodnostáře či nejlivnější úředníky centrálních správních orgánů podunajské monarchie by bylo při současném stavu poznatků předčasné. Konec konců teze, že tito urozenci trávili v „městě na Dunaji“ více než 300 dnů v roce, nebo jej opouštěli pouze sporadicky, je prozatím založena pouze na dvou konkrétních příkladech.²³³¹ Až další výzkum itinerářů osob z nejvyšších pater společnosti císařského dvora potvrdí či vyvrátí naznačený model.²³³²

²³²⁹ Zářným příkladem jsou pouhé dva zápisy v červnu 1687 (7. a 23. června), tři v červenci 1687 (4., 24. a 26. července), tři v prosinci 1687 (2., 5. a 19. prosince), tři v lednu 1688 (3., 10. a 30. ledna), jeden v červnu 1688 (28. června), dva v červenci 1688 (15. a 30. července), dva v srpnu 1688 (6. a 20. srpna), dva v září 1688 (3. a 11. září). TAMTÉŽ. Srov. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 62.

²³³⁰ V případě roku 1686 by byl onen počet strávených dnů Ferdinanda z Ditrichštejna mimo metropoli habsburského soustátí samozřejmě mnohem vyšší. Lze však předpokládat, že ne ve všech případech opustil Vídeň.

²³³¹ Navíc v případě Ferdinanda z Ditrichštejna jde jen o torzovitou rekonstrukci itineráře.

²³³² J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel*, s. 83.

IX. Dvorská kariéra a stárnoucí šlechtic

Během svého života raně novověký urozenec, který svoji kariéru zasvětil službě panovnickému rodu, dospíval, získával zkušenosti, dovednosti a návyky, jimiž si postupně odlehčoval od tlaku bezprostřední situace a okamžitých potřeb, získával odstup a nadhled v prostoru i v čase. Každá poznaná a ovládnutá oblast lidské činnosti, každé odhalení tajemství sice rozšiřovaly jeho známý svět, zároveň ale snižovaly napětí a chuť pouštět se do dalších objevů. Šlechtic nakonec dospěl do bodu, kdy mu začaly pozvolna ubývat síly – o slovo se hlásilo stáří.²³³³ Slovy Písma svatého se blížil okamžik, kdy smrtelník „naplní své dny a spočine v ruce Páně.“²³³⁴ V české historické vědě však prozatím chybí konkrétnější výzkum, jenž by alespoň naznačil, od jakého roku či období života pohlížela raně novověká společnost na konkrétního jedince jako na „starého.“²³³⁵ Podle jedinečného svědectví o sobě Václav Norbert Oktavián Kinský ve svých 55 letech prohlásil, „*das er alth were*.“²³³⁶ Také prezident dvorské válečné rady Raimond Montecucoli pociťoval s příchodem třiašedesátých narozenin „*die Last eines vorgerückten Alters*.“²³³⁷ Když zemřel roku 1683 Jan Adolf ze Schwarzenberku, napsal Francesco Buonvisi, papežský nuncius u císařského dvora ve Vídni, že ve věku 68 let skonal „*uno de più vecchi ministri*.“²³³⁸

²³³³ V. BŮŽEK, „*A tak jsem tam dlouho zdržován byl ...*“, s. 26; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů*, s. 88-89; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 250-251 a 352-364; Beatrix BASTL, *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechtice v raném novověku*, DaS 16, 1994, č. 3, s. 24-26.

²³³⁴ „*I já budu nad Jeruzalémem jásat a veselit se ze svého lidu. Nikdy víc už nebude v něm slyšet pláč ani křik. Nikdy už tam nebude dítě, které zemře v několika dnech, ani stařec, který by se nedožil plnosti věku, protože bude mladíkem, kdo zemře ve stu letech.*“ Starý Zákon, Izajáš 65, 19-20. Citováno podle Bible. *Písmo Sváté*, s. 685. Srov. také Starý Zákon, Zacharjáš 8, 4-5: „*Toto praví Hospodin zástupů: Opět budou sedat na náměstích Jeruzaléma starci a stařeny, každý s holí v ruce pro vysoké stáří. Náměstí toho města budou plná chlapců a děvčat: ti si budou hrát na jeho náměstích.*“ TAMTÉŽ, s. 856. K tomu také Adolf NOVOTNÝ, *Biblický slovník II*, Praha 1992, s. 988. Srov. Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I*, Praha 2000, s. 17-19.

²³³⁵ Srov. Čeněk ZÍBRT, *Tobiáše Mouřenína Věk člověka r. 1604*, ČL 13, 1904, s. 337-354, 390-405, 454-461; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 352.

²³³⁶ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1086-1088. K osobě Václava Norberta Oktaviána Kinského blíže *Ottův slovník naučný XIV*, s. 242; I. BROŽ, *Velké postavy rodu Kinských*, s. 45-46.

²³³⁷ O tom dopis Raimonda Montecucoliho císaři Leopoldu I. ze 17. července 1672. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 339. Srov. také list prezidenta dvorské válečné rady panovníkovi ze 14. února 1680: „*Ich gehorche den Geboten der Natur wenn ich für mich, abseits vom Strome des Lebens, ein Plätzchen zur Ruhe suche.*“ TAMTÉŽ, s. 351.

²³³⁸ Relace Francesca Buonvisiho z 30. května 1683. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 207, fol. 400-401. Srov. také zpráva Francesca Buonvisiho ze 6. června 1683. TAMTÉŽ, fol. 414-415. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 340; Ch. BEESE, *Markgraf Hermann von Baden*, s. 221; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 87. Také Ferdinand Bonaventura z Harrachu se ve svém dopise adresovaném Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. dubna 1670 vyjádřil o generálu Ludvíku Raduitovi de Souches a Kašparu Zdeňkovi Kaplíři ze Sulevic, že „*schon alle beedte auch sehr hohes alters sein.*“ Zatímco prvnímu šlechtici bylo 62 let, druhý vstoupil do 59. roku života. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 211-213. H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 348; Z. KALISTA, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, s. 131.

Ve středověké i raně novověké společnosti se věkovití lidé těšili značné úctě, a to zejména vzhledem ke svým znalostem a zkušenostem.²³³⁹ Také podle Bible vzbuzovala letitost přirozenou úctu, byla zdrojem životní moudrosti a mnohaleté praxe: „*Rozpomeň se na své dávné dny, snaž se porozumět létům zašlých pokolení, vyptávej se svého otce, on ti poví, svých starců, oni ti řeknou.*“²³⁴⁰ Starší osoby v myšlení předmoderní doby vystupovaly jako znalci, zkušené experti, kteří si dokázali zachovat určitý nadhled, oprostit se od tlaku svého okolí i od vlastních starostí.²³⁴¹ Činy a jednání žijících musely spočívat na základech, jež položili předkové. Proto různé sociální skupiny svěřovaly seniorům výklad tradic a zvyků, rozhodování sporů, vedoucí místa v radách a při soudech.²³⁴² Nashromážděné vědomosti „starců“ se jevily těm „mladším“ jako cenná studnice moudrosti, z níž mohli a museli čerpat. Na druhou stranu patřilo k základním povinnostem „starců“ předávat nabyté informace a postřehy potomkům. Přídavná jména „starý-zkušený“ v písemných pramenech vystupují v kontrastu k „mladý-nezkušený.“²³⁴³

Toto tvrzení lze názorně odvodit i z toho, jak se proměňoval obraz Jana Adolfa ze Schwarzenberku v závěrečných relacích vyslanců Benátské republiky ve Vídni v průběhu jeho nepřerušené, více než třicetileté služby habsburským císařům.²³⁴⁴ V padesátých let 17. století vykreslovali nejvyššího hofmistra arciknížete Leopolda Viléma a od roku 1670 prezidenta říšské dvorské rady jako mladého nadaného dvořana, kterému prozatím chyběla větší praxe zejména v otázkách zahraniční politiky.²³⁴⁵ Během následujícího desetiletí si však prostřednictvím pravidelné účasti na jednání různých politických grémií postupně rozšiřoval vlastní obzor a získával značné množství zkušeností. Marino Zorzi proto roku 1671 neváhal

²³³⁹ A. GIDDENS, *Sociologie*, s. 152; Alain COLLOMP, *Famiglie. Abitazioni e coabitazioni*, in: Philippe Ariès – Georges DUBY (edd.), *La vita privata dal Rinascimento all'Illuminismo*, Roma-Bari 2001, s. 393-425, zde s. 413-414; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 358-359.

²³⁴⁰ Starý Zákon, Pátá kniha Mojžíšova 32, 7. Citováno podle *Bible. Písmo Svaté*, s. 187. Srov. také Starý Zákon, Jób 12, 12: „*Což jen u kmetů je moudrost a rozumnost pouze v dlouhém věku?*“ TAMTÉŽ, s. 426. O tom také Starý Zákon, První Královská 12, 8. TAMTÉŽ, s. 300. A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník II*, s. 988.

²³⁴¹ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 353.

²³⁴² A. COLLOMP, *Famiglie*, s. 393-394; A. GIDDENS, *Sociologie*, s. 152.

²³⁴³ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 353.

²³⁴⁴ K obrazu Jana Adolfa ze Schwarzenberku v očích benátských vyslanců rovněž výše, kapitola „*Schwarzenberkové a dvorská kariéra.*“ Srov. R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 101-102.

²³⁴⁵ O tom relace Giovannioho Battisty Naniho ze 7. ledna 1658: „*Il secondo luoco d'auttorità si deue al Conte di Suartzenberg, Fautorito del Signor Arciduca, Cauagliere d'ottime parti, di molta uiuacità, ancorche di non tutta esperienza. Fuori di quelli d'Imperio, negl'affari Stranieri non è molto uersato.*“ J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen II*, s. 10. V podobných intencích se ve své závěrečné zprávě ze 4. září 1659 vyjadřovali Nicolò Sagreda a Giovanni Battista Nani: „*Il Suanzenberg col credito, che gli presta il fauore del Signor Arciduca promoue l'auttorità sua nel gouerno. È Cauagliere di molte parti, et al quale solo manca delle cose straniere qualche maggior esperienza.*“ TAMTÉŽ, s. 33. Vyslanec nizozemských stavů ve Vídni Hamel Bruynincx byl dokonce přesvědčen, že úřad prezidenta dvorské komory získal Jan Adolf ze Schwarzenberku až roku 1670 především proto, že neoplýval dostatkem inteligence a patřičnými schopnostmi. O tom dopis Hamela Bruynincxe vedoucím představitelům nizozemských stavů z 10. prosince 1671. G. von ANTAL – J. C. H. de PATER (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten I*, s. 25-26.

prohlásit, že právě s přibývajícím věkem knížete ze Schwarzenberku vzrůstala také jeho „*prudent'esperienza*.“²³⁴⁶ Zuanne Moresini o tři roky později dokonce poznamenal, že ve věku přibližně šedesáti let dokázal zúročit veškerou životní moudrost a zkušenosti, které nabyl mnohaletou službou: „*Unisce prudenza mirabile, eruditione profonda e zelo attentissimo uerso i uantaggi del partito, à cui serue*.“²³⁴⁷

Ačkoliv stáří a s ním spojená moudrost měly vzbuzovat v očích mladších generací úctu,²³⁴⁸ přece jen se v raně novověké společnosti císařského dvora objevily případy, které odporovaly obecně uznávaným vzorcům chování a vzbuzovaly posměch.²³⁴⁹ Jen úškleby podle mínění Leopolda I. roku 1662 vyvolalo chování devětašedesátiletého vdovce Jindřicha Viléma ze Starhemberku,²³⁵⁰ nejvyššího dvorního maršálka, jenž se ucházel o šestadvacetiletou Eleonoru Františku z Lamberku.²³⁵¹ Prý se choval jako mladík a na úkor vlastního zdraví se oblékal podle nejnovější módy do kabátce či pláště „*con 2 ale*“, jenž ve Vídni nosili výhradně kočí, a do punčoch z bílého plátna.²³⁵² Jeho počínání vyvolávalo na ústech dvořanů, úředníků centrálních správních orgánů monarchie i celé Vídně jen úsměv:

²³⁴⁶ O tom relace Marina Zorziho z 19. ledna 1671. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 131. Srov. list papežského nuncia ve Vídni Maria Alberizziho z 19. června 1672. A. LEVINSON (ed.), *Nuntiatuerberichte* II, s. 119.

²³⁴⁷ Závěrečná zpráva Zuanne Moresiniho z 26. července 1674. J. FIEDLER (ed.), *Die Relationen* II, s. 149. V podobném duchu se nese také relace papežského nuncia u císařského dvora ve Vídni Francesca Buonvisiho z 30. května 1683, v níž komentoval smrt Jana Adolfa ze Schwarzenberku: „*Mi replicò, che tutto questo pienamente si conosceva dà Sua Maestà e che haveva intenzione di sodisfare, mà che conoscevo le lentezze di questa corte, per tante contradizioni, che ci erano, e per tanti negoziî urgenti, che distraevano. Rispuosi che circa le contradizioni in avvenire non ci sarebbero, perchè con la morte del signor di Sfarzemberg restava totalmente debilitato il partito à lui contrario, e che però egli sarebbe debitore à Dio, et a' gl'huomini di tutto il male, che succedesse, e che all'incontro sarebbe una tutta la gloria del bene. Fors'egli attende la dichiarazione del nuovo cavalliero, che sarà lo Stratman [Theodor Atlet Jindřich ze Stratmannu], per non passare per le mani del vicecancelliero, che stà troppo attaccato alle massime dell'Hoher [Jan Pavel Hoher].“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 207, fol. 394. Srov. také K. G. HELBIG (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht*, s. 68-69; O. REDLICH, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs*, s. 564-565; A. F. PRIBRAM (ed.), *Aus dem Berichte*, s. 281-282. K příznivému obrazu Jana Adolfa ze Schwarzenberku také korespondence knížete s císařem Leopoldem I. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RA Schwarzenberků, fasc. 366.*

²³⁴⁸ A. GIDDENS, *Sociologie*, s. 152.

²³⁴⁹ Podle Bible vedlo jakékoliv narušení Bohem ustanoveného řádu pouze k úpadku a zkáze společnosti. Starozákonní prorok Izajáš předpovídal, že právě zánik Izraele se projeví tím, že „*v lidu bude popohánět jeden druhého, druh druhu, chlapec zaútočí na starého, bezectný na váženého*.“ Starý Zákon, Izajáš 3, 5. Citováno podle Bible. *Písmo Svaté*, s. 629.

²³⁵⁰ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung* I/1, s. 278; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 353-355.

²³⁵¹ K. KELLER, *Hofdamen*, s. 292-293.

²³⁵² O tom list Leopolda I. Humprechtu Janu Černínovi z Chudenic z 20. května 1662: „*Vi aviso ancora, che il nostro signore vedovo Maresciall di Corte è divenuto sposo. Non l'indovinareste mai, con chi? forse con la sua Anna Maria von Aldthan? oibò! ma con la freyle Leonerl von Lamberg, primogenita figlia del Conte, mio Cameriere maggiore [Jan Maxmilián z Lamberku], che adesso si trova la dama dell'Imperatrice et passa al certo 26 anni, assai ben sbusa de verole, com voi ben vi ricordarete. Adesso lui far tutto giovine. Porta per moda di corotto dela sua sanità un mantellaccio con 2 ale, come qui portano i cochieri et un paro di halb strimpf von weisser Leinwandt.*“ Z. KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I.*, s. 114.

„*Veramente ognuno si ride di lui.*“²³⁵³ Z rétoriky dopisu zřetelně vyplývá, že Leopold I. nechtěl nijak urazit čest svého věrného služebníka. Všechny projevy stárnutí však byly považovány za nevyhnutelnou daň času a vnímány jako něco samozřejmého. Šlechtic, který procházel „podzimem“ lidského věku, tomu měl podřídit vlastní životní styl a veškeré konání. Leopold I. tak chtěl mezi řádky pravděpodobně naznačit, že se chování urozenice vymykalo obecně přijímaným představám o důstojném trávení sklonku života.²³⁵⁴ Právě narušením onoho rozšířeného stereotypu si Jindřich Vilém ze Starhemberku přivodil pouze výsměch.²³⁵⁵

Také Ferdinand ze Schwarzenberku se ve svém deníku zmiňuje, že část společnosti císařského dvora se na sklonku 17. věku stavěla proti obecně uznávaným vzorcům jednání. Tuto skutečnost dokumentuje nejvyšší hofmistr Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské na příhodě z 9. května 1697, kdy obdržel od prezidenta dvorské válečné rady Ernsta Rüdigerera ze Starhemberku pozvání na oběd.²³⁵⁶ Společně s oběma urozensi se hodovní tabule účastnili také nejvyšší komorník Království českého Václav Norbert Oktavián Kinský s hraběnkou Marianou z Nesselrode, dvorní dámou manželky Leopolda I. a svojí budoucí ženou.²³⁵⁷ Hned po jídle se Václav Norbert Oktavián Kinský poroučel s tím, že si musel jít odpočinout, neboť ve svém vysokém věku – 55 let – jeho tělo jen stěží odolávalo silnému náporu chorob, „*an dennen hypocondriis leudete undt also balt sterben müeste.*“²³⁵⁸ Slečna z Nesselrode neváhala a s naprostou samozřejmostí stárnoucímu šlechtici pomohla od stolu. Ferdinand ze Schwarzenberku si však poznamenal, že to mladé dámě spíše „*zu einer last als zu einer vergnügung daugen und dienen wurde.*“ Přesto bez námitek vykonala tuto činnost.²³⁵⁹ V očích příslušníků císařského dvora však vyvolal takový postup „*unerhorte verwunderung.*“ Většina přítomných totiž považovala konání Mariany z Nesselrode spíše za prospěchářství, protože oním gestem chtěla dát veřejně najevo svou náklonnost k hraběti Kinskému: „*Doch die dama undt sich selbst irrisui vollich prostituiret.*“²³⁶⁰ Kníže ze Schwarzenberku se příliš nepodivoval nad specifickým způsobem vnímání popsané situace osobami, které se účastnily

²³⁵³ TAMTÉŽ.

²³⁵⁴ P. MAŤA, *Aristokratisches Prestige*; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 235-236; B. STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation*, s. 490; TÁŽ, *Der Grafenstand*, s. 43-45; A. PEČAR, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit*, s. 188.

²³⁵⁵ A. COLLOMP, *Famiglie*, s. 413-414.

²³⁵⁶ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1*, s. 288.

²³⁵⁷ *Ottův slovník naučný XIV*, s. 242; F. PALACKÝ (ed. J. CHARVÁT), *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, s. 391; I. BROŽ, *Velké postavy rodu Kinských*, s. 45-46.

²³⁵⁸ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1086-1088. K předtuše smrti blíže také P. ARIÈS, *Dějiny smrti I*, s. 19-22.

²³⁵⁹ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1086-1088.

²³⁶⁰ TAMTÉŽ.

stolování. Přesto na stránkách deníku vyjádřil silné rozčarování nad obecně přijímaným hodnotovým systémem.²³⁶¹ Sám se stylizoval do role mravokárce, jenž viditelně stranil Marianě z Nesselrode a brojil proti vzniklému posměchu, proti tomu, že se nenašel nikdo, aby se zastal dvorní dámy. Ačkoliv podala pomocnou ruku Václavu Norbertu Oktaviánovi Kinskému, optikou dvořanů se dopustila společenského „*faux pas*.“ Nic nepomohlo, že šlo o rozličnými nemocemi sužovaného starce. Proto si Ferdinand ze Schwarzenberku dovolil položit moralizující otázku: „*Si aula vero haec admittet, quis proteget hanc innocentem extraneam?*“²³⁶² Vlastní odpověď nejvyššího hofmistra císařovny v sobě nese velkou obavu nad tím, „*das der hof so viel als die dama verlieren wirt*.“ S naprostou jistotou ale prohlásil, že císařský dvůr „*hat aber vires undt propria dignitate et mole subsistit*.“²³⁶³ Mariana z Nesselrode se však ničím takovým nemohla pochlubit a ztratila část osobní prestiže. Z rétoriky zápisu v diáři Ferdinanda ze Schwarzenberku lze vypožorovat značné roztrpčení. Jakoby chtěl naznačit, že hlásané zásady „dobrého chování“ se přece jen lišily (alespoň v některých ohledech) od biblického ideálu. Ovšem celá dramatická situace měla své pokračování následujícího dne – 20. května 1697. V ranních hodinách kníže ze Schwarzenberku navštívil některého ze zpovědníků Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské a vylíčil mu, „*was den tag zuvor vorbeygegangen*“ a jak „*die reputation der dama a sbada tratta zu conserviren*.“²³⁶⁴ Ten samozřejmě stížnost Ferdinanda ze Schwarzenberku ihned přednesl císařovně, která okamžitě zasáhla ve prospěch Mariany z Nesselrode a zjedнала nápravu.²³⁶⁵

Mnozí raně novověcí urozenci ztotožňovali proces stárnutí s chorobami nebo tělesným postižením, které se stále častěji hlásily o slovo.²³⁶⁶ Ne nadarmo si v červnu 1672 Raimond

²³⁶¹ R. ALEWYN, *Das große Welttheater*, s. 16; P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 133-134; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 288; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 248.

²³⁶² Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1086-1088.

²³⁶³ TAMTĚŽ.

²³⁶⁴ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 20. května 1697. TAMTĚŽ, s. 1088.

²³⁶⁵ TAMTĚŽ.

²³⁶⁶ K tomu výběrově Christoph LUMME, *Höllenfleisch und Heiligtum. Der menschliche Körper im Spiegel der autobiographischen Texte des 16. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 1996; Michael STOLBERG, *Der gesunde Leib. Zur Geschichtlichkeit frühneuzeitlicher Erfahrung*, in: Paul Münch (ed.), *Erfahrung als Kategorie der Frühneuzeitgeschichte*, München 2001 (= *Historische Zeitschrift* 31), s. 37-57; Vera JUNG, *Die Leiden des Hieronymus Wolf. Krankengeschichten eines Gelehrten im 16. Jahrhundert*, HA 9, 2001, s. 333-357. V české historiografii Tomáš KNOZ, „... s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla st. Ze Žerotína*, AMM 82, 1997, s. 183-199; TÝŽ, *Krankheit, Tod und Verewigung von Adelligen in der Frühen Neuzeit. Im Schnittpunkt von Historischer Anthropologie, medizinischer Anthropologie und Kunstgeschichte*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= *Opera historica* 9), s. 81-115; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 353-357; Martin GAŽL, „*K lékařce nebeskej*.“ *Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století*, Kuděj 1, 2004, s. 17-31.

Montecuccoli bolestně povzdechl, že ve svých 63 letech „*die Last eines vorgerückten Alters und die Folgen der Krankheiten an meinem Körper schmerzlich verspüre.*“²³⁶⁷ Alespoň krátké zmínky o nich nechybějí snad v žádných pramenech osobní povahy – zejména v korespondenci. Pomocí vzájemných listů se urození informovali o zdravotním stavu, často neopomněli připojit i krátké přání dobrého zdraví. V některých psaních se nacházely leckdy velmi podrobné popisy rozličných chorob, způsobů léčby nebo další „odborné“ rady.²³⁶⁸ Prostřednictvím dopisů se šlechtici kvůli nemoci také omlouvali za svou nepřítomnost na domluvených jednáních či jiných společenských událostech.²³⁶⁹

Renesance a humanismus probudila zájem společnosti o člověka, a o jeho vlastní tělo; filozofové začali propagovat aktivní způsob života. S návratem k antickým autorům se otevřely dveře novým formám bádání. Překlady Hippokratových a Galénových spisů znamenaly průlom v lékařství a zásadním způsobem ovlivnily tehdejší názory na vnímání lidského těla.²³⁷⁰ Jeho stavba a funkce se staly ústředním předmětem pozorování umělců i předních učenců. V důsledku rozvoje medicíny, nových poznatků o fungování lidského těla a společenského vzestupu akademicky vzdělaných lékařů se vztah raně novověkého člověka k nemoci a ke smrti postupně měnil. Právě 16. století bylo také obdobím válečných konfliktů, náboženských sporů a velkých morových epidemií. Strach z onemocnění a náhlého úmrtí se stal nedílnou součástí každodenní zkušenosti. Témata nemocí a umírání rozhodně nepatřila mezi společenská tabu.²³⁷¹ To z nich učinilo až industrializované a odosobněné 18. a 19. století.²³⁷² Místo trpkého smíření se s osudem a čekání na definitivní konec lidského života, začal raně novověký člověk s těmito „hrozbami“ bojovat. Začal hledat možnosti, jak jim uniknout, nebo se jim alespoň postavit tváří v tvář. Hlavním úkolem lékařů se stala léčba pacienta, nebo alespoň zmírnění jeho bolestí.²³⁷³

Právě reflexe zdraví, vnímání nemoci a smrti jsou jedním z častých témat, která se objevují v korespondenci Ferdinanda z Ditrichštejna a deníku Ferdinanda ze

²³⁶⁷ List Raimonda Montecuccoliho Leopoldu I. ze 17. července 1672. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften* IV, s. 339.

²³⁶⁸ Srov. T. KNOZ, „... s pomocí boží dosti mírně se mám...“, s. 184; V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 353-354.

²³⁶⁹ V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 247.

²³⁷⁰ B. HENTSCHEL, *Zur Genese einer optimistischen Anthropologie*; Ladislav NIKLÍČEK – Karel ŠTEIN, *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha 1985, s. 50-51.

²³⁷¹ Ke vztahu středověkého a raně novověkého člověka k nemocem a ke smrti více Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. -18. století* I, Praha 1997, s. 122-127; P. ARIÈS, *Dějiny smrti* I-II; P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty*, zejména s. 43-162.

²³⁷² Srov. Alain CORBIN, *Narcis a Miazma. Pach a společenské představy 18. a 19. století*, Praha 2004, s. 99-104.

²³⁷³ O vztahu laiků a lékařů k nemocem srov. M. STOLBERG, *Der gesunde Leib*; V. JUNG, *Die Leiden des Hieronymus Wolf*; Martin NODL, *Lékař a mor aneb Intelektuál rezignující a bojující*, LF 124, 2001, s. 259-273.

Schwarzenberku a s naprostou pravidelností se opakují.²³⁷⁴ Svému zdravotnímu stavu věnovali oba urozenci i jejich komunikační partneři neobyčejnou pozornost.²³⁷⁵ Popisům tělesných neduhů často nechávali mnohem více prostoru než jiným událostem. Je pozoruhodné, s jakou pečlivostí si zapisovali lékařské procedury, jež podstoupili, nebo dokázali přesně popsat průběh a příznaky dané nemoci.²³⁷⁶ Soubor zdravotních problémů raně novověkých šlechticů byl široký. Všechny jejich neduhy je proto možné rozdělit do dvou skupin. K první kategorii patří onemocnění jednotlivých částí těla – hlavy, dýchacího, trávicího ústrojí a celého pohybového aparátu. Do druhé skupiny náležejí postřehy, které reflektují duševní stavy pisatelů označované jako melancholie či stavy úzkosti.²³⁷⁷

Zdravotní potíže a různá onemocnění sužovaly urozence po celý rok.²³⁷⁸ Nápor a intenzita chorob se stupňovaly zejména s příchodem chladnějších období – podzimu a zimy.²³⁷⁹ Šlechtici trpěli především nachlazením; kašel s rýmou leckdy doprovázela také horečka.²³⁸⁰ Špatné stravovací návyky mohly také zapříčinit potíže s trávicím ústrojím.²³⁸¹

²³⁷⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 353.

²³⁷⁵ Právě korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna reflektuje především zdravotní neduhy osob, s nimiž udržoval písemný styk. Naopak Ferdinand ze Schwarzenberku si zaznamenával ve svém deníku především vlastní tělesné potíže.

²³⁷⁶ Velký prostor k zachycení vlastních zdravotních potíží věnovali i další pisatelé raně novověkých pramenů autobiografického charakteru či korespondence. Srov. F. DVORSKÝ (ed.), *Zuzana Černínova z Harasova*; TÝŽ (ed.), *Mateř a dcera paní Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic*, Praha 1890; TÝŽ (ed.), *Dopisy Karla st. Ze Žerotína 1591-1610*, Praha 1904 (= Archiv český 27); Z. KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova*; Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, Praha 1982; Petr VOREL (ed.), *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*, Pardubice 1997; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život*; Jiří KUBEŠ (ed.), *Rodinné vztahy pánů z Hradce a Rožmberků v předbělohorském století*, in: V. Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce*, s. 273-318; J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*; V. BŘEZAN (ed. J. PÁNEK), *Životy*; P. MAŤA – M. KOLDIŇSKÁ (edd.), *Deník*.

²³⁷⁷ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 19. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 1086-1088. Srov. také koncept listu Ferdinanda z Ditrichštejna Bernardu Ignáci z Martinic z 19. května 1664. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927, kart. 472, fol. 73. K. von GREYERZ, *Religion in the Life*, s. 230-231; Harald TERSCH, *Melancholie in österreichischen Selbstzeugnissen*, MIÖG 105, 1997, s. 131-154.

²³⁷⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 358.

²³⁷⁹ O tom především deníkové zápisy Ferdinanda ze Schwarzenberku ze zimních měsíců let 1696-1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená.

²³⁸⁰ O tom například list kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 19. září 1666: „*Ich fürchte nur des duca d'Albuquerque [Francisco Fernandez de la Cueva, vévoda z Albuquerque] doppelt drittägiges fieber mache aus einen auszug, und sonderlich wan er gar sterben solte.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1921/7, kart. 463, s. f. O 10 dnů později se stav již tak zlepšil, že Arnošt Vojtěch z Harrachu mohl s povděkem napsat: „*Der duca d'Albuquerque hatt ein doppeltes viertägliches fieber, doch lasset man sich verlauten, wan er seine farmation nicht ausführen khünnte.*“ Dopis kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 29. září 1666. TAMTÉŽ. K nemoci Francisca Fernandeze de la Cueva, vévody z Albuquerque více jeho španělsky psaný dopis Ferdinandovi z Ditrichštejna z 17. září 1666. TAMTÉŽ, inv. č. 45, kart. 23, s. f. K tomu také W. R. de VILLA-URRUTIA, *Relaciones*, s. 76-77; R. SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť*, s. 56. Srov. rovněž „*Wiener-Tagzettel*“ Ferdinanda z Ditrichštejna z 1. a 2. dubna 1679: „*Die freyle Theresel von Spaur, dessen krankheit die medici fast nicht gekent haben, ist schier unsser dergefahren, dan sie schon von sich selbst anfangt zu schlaffen, auch die hize nachgelassen.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 93, kart. 28, fol. 249.

S bolestmi břicha přicházely zvracení a průjmy.²³⁸² Veškeré poznatky o fungování lidského organismu silně ovlivňovala hippokratovsko-galénovská humorální teorie o tělesných šťávách, které měly být u zdravého člověka v rovnováze. Jakákoliv změna jejich poměru pak vyvolávala chorobný stav.²³⁸³ Jednou z příčin narušení rovnováhy tělesných šťáv bylo „znečištění“ těla. Průjem, zvracení, moč a pot představovaly způsoby, jak se nechtěné „nečistoty“ zbavit. V případech, kdy již přirozené metody selhávaly, přistupovalo se k užití „běžných“ léčebných metod – různých lektvarů, projímadel, klystýrů, pouštění žilou či sázení baněk.²³⁸⁴ Jejich cílem bylo vyprázdnit a pročistit organismus od škodlivých látek a nastolit rovnováhu životních šťáv v těle.²³⁸⁵ K dalším z mnoha onemocnění, která znepríjemňovala urozeným osobám život, patřila i jedna z raně novověkých civilizačních chorob – podagra.²³⁸⁶ Dlouhodobě přetrvávající bolesti dolních končetin upoutávaly šlechtice na lůžko. V horších případech jim bránily v sebemenším pohybu. Hlavní důvod velmi bolestivého zánětu kloubů

²³⁸¹ Srov. J. PÁNEK, *Výprava české šlechty*, s. 61. Ke skladbě jídelníčku raně novověkých šlechticů J. HRDLÍČKA, *Hodovní stůl*, s. 180-185.

²³⁸² O tom list Ferdinanda Bonaventury z Harrachu Ferdinandovi z Ditrichštejna z 25. dubna 1670 nebo psaní Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. března 1668. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 29, kart. 12, fol. 211-213 a inv. č. 88, kart. 27, fol. 156-157. Joachim TELLE, *Zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Alchemia medica unter besonderer Berücksichtigung von Joachim Tanck*, in: Rudolf Schmitz – Gundolf Keil (edd.), *Humanismus und Medizin*, Weinheim 1984, s. 139-157, zde s. 148-149.

²³⁸³ D. TOMÍČEK, *Regiment zdraví*, s. 42; B. DIVIŠOVÁ, *Dobré rady*, s. 16. Jednou z příčin narušení rovnováhy tělesných šťáv bylo znečištění těla. Průjem, zvracení, moč a pot představovaly způsoby, jak se nechtěné nečistoty zbavit. Stejně tak se pročišťující účinek přisuzoval slzám, kašli, rýmě a jiným tělesným exkrementům. J. TELLE, *Zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Alchemia medica*, s. 148-149

²³⁸⁴ O tom například dopis Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. března 1668: „Eür fürstliche gnade muß ich ganz wehemüchtig berichten, daß obzwahren mein liebster herr gemahl eine vierzehnen tag anhero zue merkhlichen verbesserung gelanget, so ist doch gestern abents zwischen 5 undt 6 uhr derselbe mit einen ganz göhlichen unversehenen zuefall widerumben angegriffen worden, deme man nun nicht anderst, alß für einen gewalt gott zu achten, weilen er gleich seine zungen nicht mehr allerdings rühren können, von dem verstandt komen und annoch zue selben nicht mehr gelanget. Ja was noch mehr ist, so hat auch gleich izeo frue umb 4 uhr, in dem er sehr wehe müetig vorhero geschrien, die fräs ausgebrochen, auff welchen ersten paroxisum man ihme gleich eine ader sprengen lassen, undt anebens sowohl hierzue, alß wider die frais alle mensch undt mögliche hülf, undt medicamenten gebraucht. Aldieweilen aber Eür Fürstliche Gnade selbsten gnädig ermesen können, in was ellendten wehemüetig zuestandt. Ich derzeiten gesezet seye, da ich vast die wenigste hülf undt zueflucht alhir zuefndten, alß habe ich Eür Fürstlichen Gnade, zue deren ich nun mein bestes vertrauen stelle, in dero gnad mich hiemit empfehlen, undt bitten wollen, sie mich mit dero gnädigen schuz ansehen undt bey disen meinen traurigen undt wehemüetigen standt mit rath undt that an die handt zuestehen in gnaden geruhen möchten, wie dann in ein einiger trost weher, da Eür Fürstliche Gnade alhier zusehen ich die gnad erhalten solte.“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 88, kart. 27, fol. 156-157.

²³⁸⁵ M. STOLBERG, *Der gesunde Leib*, s. 44-49; TÝŽ, „Mein äskulapisches Orakel!“ *Patientenbriefe als Quelle einer Kulturgeschichte der Krankheitserfahrung im 18. Jahrhundert*, *Österreichische Zeitschrift für Geisteswissenschaften* 7, 1993, s. 385-404, zde s. 393-394.

²³⁸⁶ „Der furst von Salm [Karel Theodor Otto ze Salmu] hat wegen seiner podagra undt der schwachen gliden, so darvon ihren ursprung genommen die baadcuhr 5 mahl zu Baaden ihme vorgenemmen.“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 18. ledna 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sbíрка rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 770-771. K tomu také list Raimonda Montecuccoliho císaři Leopoldu I. ze 4. března 1673. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewahlte Schriften IV*, s. 348.

spočíval v nezdravých stravovacích návycích nejurozenější složky společnosti.²³⁸⁷ Tomuto onemocnění se nevyhnula podstatná část urozců. Mezi českými a moravskými velmoži se s ní potýkali Vilém z Rožmberka, Petr Vok z Rožmberka, Karel starší ze Žerotína či Adam mladší z Valdštejna.²³⁸⁸

Přítomnost rodiny či přátel u lůžka pacienta mohla z psychologického hlediska významným způsobem přispět ke zlepšení jeho zdravotního stavu. Účelem návštěv nemocného nebylo jen poskytnout „odborné“ rady pro následnou léčbu či alespoň částečnou útechu, ale spíše rozptýlit chorého a odvést myšlenky od bolesti a trudomyslnosti k jiným, příjemnějším tématům. Právě v jejich přítomnosti se mohl pacient zbavit negativních zážitků a částečně se s nimi vypořádat.²³⁸⁹ Snad nejpřesněji vyjádřil význam přátelských návštěv nemocného anglický humanista Francis Bacon: „*Prvním plodem přátelství je, že může ulevit přeplněnému a přetékajícímu srdci a složit z něj vše, co přinášejí starosti a strasti všeho druhu ...*“²³⁹⁰ Když na počátku července 1661 ulehl pod náparem kataru na lůžko nejvyšší purkrabí Království českého Bernard Ignác z Martinic, vystřídali se během osmidenní choroby u lože šlechtice „*fast alle kayserliche ministri und geheimbe rätthe.*“²³⁹¹ Právě tato skutečnost měla v očích samotného uroence velký sociální význam. Tím, že významní dvorští hodnostáři osobně navštívili nemohoucího, se mu dostalo velké útechy a zadostiučinění, neboť přítomností potvrzovali jeho urozenost, postavení i moc.²³⁹² Navíc oním „starostlivým“ gestem mezi sebou upevňovali vzájemný vztah a respekt.²³⁹³ Naopak Ferdinand ze Schwarzenberku snášel svoji příležitostnou nepřítomnost u císařského dvora, zapříčiněnou nemocí, velice těžce, protože se dočasně aktivně neúčastnil veřejného dění;

²³⁸⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 354; B. DIVIŠOVÁ, *Dobré rady*, s. 16.

²³⁸⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 358-359.

²³⁸⁹ V. JUNG, *Die Leiden des Hieronymus Wolf*, s. 348-353; H. TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse*, s. 528; J. SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína*, s. 387; M. NODL, *Lékař a mor*, s. 263-264.

²³⁹⁰ Francis BACON, *Eseje čili rady občanské a mravní*, Praha 1985, s. 85.

²³⁹¹ List Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 13. července 1661. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1927/19, kart. 472, fol. 177. Srov. také dopis Bernarda Ignáce z Martinic Ferdinandovi z Ditrichštejna z 5. října 1661. TAMTÉŽ, fol. 173-174.

²³⁹² „*Entzwischen haben mir dise acht tage her fast alle kayserliche ministri und geheimbe rätthe die visiten gegeben und gereicht meiner frau schwigermutter gegenwart mir und meiner liebsten zu sonderbahrer trost.*“ TAMTÉŽ. Srov. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů*, s. 190-191; T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 288; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 230; M. HENGERER, *Macht durch Gunst*, s. 352; R. SMÍŠEK, „*Dvorská*“ kariéra, s. 107.

²³⁹³ W. REINHARD, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“*, s. 36-37; J. B. von ROHR (ed. G. FRÜHSORGE), *Einleitung zu Ceremoniel-Wissenschaft der Privat-Personen*, s. 342-344; V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 238-240.

navíc se nenašel nikdo, kdo by mu prostředkoval podrobnější informace o aktuálním dvorském životě.²³⁹⁴

Služba císaři či dalším členům habsburského rodu symbolizovala v očích stárnoucích urozců i nadále jeden z nejdůležitějších nástrojů osobní reprezentace, viditelný indikátor vlastního společenského postavení a nejzářnější příklad naplnění veřejné kariéry, které se jen neradi vzdávali.²³⁹⁵ Ačkoliv Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská naléhala koncem prosince 1696 na svého nemocemi sužovaného nejvyššího hofmistra, aby v žádném případě neopouštěl zdi schwarzenberského paláce, neboť na Vídeň udeřily prudké mrazy, a raději se věnoval odpočinku, Ferdinand ze Schwarzenberku neuposlechl její rady: „*Doch bin ich sehr gehrn zue meinen diensten gangen undt dieselbe in die kirch bekleitet.*“²³⁹⁶ Také prezident dvorské válečné rady Raimond Montecucoli si v dopise ze 17. července 1672 adresovaném Leopoldu I. sice stěžoval, že jej s přibývajícím věkem opouštěly síly a o slovo se stále častěji hlásily rozličné choroby, přesto vyjadřoval silné odhodlání i nadále hájit zájmy panovníka, jestliže šlechtice opět povolá do služby.²³⁹⁷ Počátkem března 1673, po téměř dvouměsíční nemoci, během níž byl upoután na lůžko, již vyjadřoval velkou netrpělivost „*zu den Stufen zurückzukehren und mein Können jenen Dienstzweigen zuzuwenden.*“²³⁹⁸

²³⁹⁴ O tom svědčí povzdechy, které se týkaly vlastního neutěšeného zdravotního stavu a pocitu osamění, i absence deníkových zápisků během několikadenní nemoci na přelomu května a června 1697: „*Diesen morgen habe ich ein sehr empfindlich schmerzen an dem linck fues zuruck werts des dritten zehen ausgestanden undt wie ich nicht habe Ihro Majestät der Kayserin gnädigst dienen, sondern alle augenblick dem herrn hoffmarschalk grafen von Mansfeldt [Jindřich František z Mansfeldu a Fondi] meine stelle zu verdretten aussprechen müesen, so hebe ich ehend aus discretion Ihro Majestät genädigst gebetten mier die herausreis, gnädigst nacher Wienn zu erlauben, welchs auch geschehen, undt ich von dem hoff nichts mehres gewußt, als das den 2. juny der heurats brieff von dem grafen Wensel Kinsky consueto modo in das anticamera geschehen, doch aber wie dennen vice keine stell concedirt wirt, also auch der herr graf von Mansfeldt, den gedachten heurats brieff nicht einmall unterschrieben, geschweigens dass er sich gleich nach freyle braudt die freyle von Nestelrodt [Mariana z Nesselrode] unterschrieben hette, dieser aber ist mir nachgehens in dem haus gedragen worden undt ich habe Ihme nachmalls gefertigt.*“ Zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 29. května 1697. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená. R. SMÍŠEK, „*Dvorská kariéra*“, s. 109.

²³⁹⁵ V. PRESS, *The Imperial Court*, s. 297; S. EHRENPREIS, *Österreichischer Adel*, s. 243; V. BŮŽEK – G. PÁLFFY, *Integrace šlechty*, s. 579; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 291.

²³⁹⁶ O tom zápis v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z 27. prosince 1696. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Sběrka rukopisů č. 21 (158), sign. 19 červená, s. 688-691. Stejnou netrpělivost vyjadřoval během několikátýdenní nemoci, v jejímž průběhu byl s blížie nespecifikovanými bolestmi připoután na lůžko, také Jan Maxmilián z Lamberku ve svém listě z 11. září 1662, který adresoval Ferdinandovi z Ditrichštejna. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 120-121.

²³⁹⁷ „... *darf ich keinen Augenblick zaudern diese Schwäche zu überwinden, wenn es gilt dem Rufe Euer kaiserlichen Majestät Folge zu leisten.*“ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 339.

²³⁹⁸ Psaní Raimonda Montecuccolioho Leopoldu I. ze 4. března 1673. TAMTÉŽ, s. 348. Nejen pacient však mohl vyjadřovat velkou dávku netrpělivosti nad návratem ke službě. Stejnou nedočkavost je možné vypořadovat také z kospondence osob, které patřily ke stejnému mocenskému uskupení jako nemocný. Tím, že se neúčastnil politických jednání, oslaboval mocenské pozice konkrétní frakce a dával prostor k intrikám nepřátel. O tom například relace papežského nuncia ve Vídni z 3. srpna 1697: „*Continuando ancora l'infermità del signor conte Kinski [František Oldřich Kinský], benche si possa dice quasi fuor di pericolo, resta in cugliata, insteme col nostro affare, ogn'altra spedizione; onde non hò da riferire all'Eminenza Vostra in questo dispaccio cos'alcuna*

Přestože Raimond Montecuccoli dával často najevo touhu sloužit svému vladařovi, stařecké šediny, nedostatek tělesných sil a různé nemoci omezovaly jeho politickou a společenskou aktivitu.²³⁹⁹ Od sedmdesátých let 17. století tále hojněji prosil panovníka, nejvyššího hofmistra Václava Eusebia z Lobkovic a prezidenta říšské dvorské rady Jana Adolfa ze Schwarzenberku o povolení na čas se vzdálit od císařského dvora, aby na nějakém klidném místě znovu načerpal síly.²⁴⁰⁰ V červenci 1672 dokonce po předchozí zralé úvaze požádal Leopolda I., zda by jej zcela neuvolnil ze služby, „*um die letzten Jahre meines Lebens in Ruhe zu verbringen und lass mich nur die jetzige ernste politische Lage davon abgehalten hat.*“²⁴⁰¹ Císař nakonec naléhání prezidenta dvorské válečné rady částečně ustoupil a 30. ledna 1673 šlechtici dovolil odebrat se na krátkou zdravotní dovolenou na

di più del passato; et essendo il sudetto signor conte Kinski molto apprensivo del male, e non meno che del male, della convalescenza, ed dio sà, quando averò campo di negoziare con esso lui, in che uso quella vigilanza, che è propria della mia obbligazione.“ Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 234, fol. 603. Jakmile se stav Františka Oldřicha Kinského zlepšil natolik, že již začal plánovat svoji účast na jednáních tajné konference, papežský nuncius 10. srpna 1697 s ulehčením oznámil do Říma, že již v příštím týdnu bude hrabě Kinský znovu hájit zájmy papežské kurie. TAMTÉŽ, fol. 632-633. Když naopak došlo o sedm dnů později k recidivě nemoci, s jistým povzdechem podotknul, že s prosazením vlastních plánů bude třeba ještě posečkat. Relace papežského nuncia ve Vídni ze 17. srpna 1697. TAMTÉŽ, fol. 650-651.

²³⁹⁹ V. BŮZEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 358-359. Jak se v průběhu několika let vyvíjel jeho zdravotní stav a jakým způsobem zdravotní stav omezoval veřejnou kariéru urozence v delším časovém horizontu vypovídá dopis Raimonda Montecuccoliho, který trpěl dnou a hemoroidy, císaři Leopoldu I. ze 4. března 1673. Podle vlastního svědectví byl poprvé stížen touto chorobou během polního tažení proti Turkům roku 1665. Brzy se zotavil natolik, že roku 1667 podnikl cestu na Apeninský poloostrov. Ovšem „*gleich 1667 wieder in die ursprüngliche Krankheit, die das ganze Jahr andauerte und erst gegen Beginn des Jahres 1668 nachliess.*“ Ačkoliv se v následujících třech letech nemoc neobjevila, během válečné kampaně roku 1672 jej opět přepadly silné bolesti. Doktor Franchimon dokonce radil Raimonda Montecuccolimu, aby se již žádného dalšího tažení neúčastnil, neboť prý hazardoval se svým životem. Současně dával urozenci naději, že by se mohl zcela vyléčit, pokud by se podařilo změnit konzistenci jeho krve. Právě kombinací bylinných šťáv a kozího mléka se mělo dospět ke kýženému úspěchu. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften* IV, s. 348. Také na příkladu „*Notizen-Buch des Fürsten Ferdinand [von Dietrichstein] von 1683 bis 1697*“ lze názorně dokázat, na kolik přibývající léta ovlivnila účast Ferdinanda z Ditrichštejna na rokování tajné konference. Zatímco v letech 1683-1687 zpravidla zavítal nejvyšší hofmistr Leopolda I. na 5-10 jednání měsíčně, od počátku roku 1688 se frekvence návštěv postupně snižovala. V letech 1695-1696 se kníže zúčastnil 1-5 zasedání za měsíc, o rok později zpravidla absolvoval 1-4 rokování během 30 dnů. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 1180, kart. 319.

²⁴⁰⁰ O tom list Raimonda Montecuccoliho Václavu Eusebiovi z Lobkovic z 3. února 1673: „*Die Strapazen, die ich meinem Körper bis nun zugemuthet habe, rächen sich jetzt an mir und es war unbedingt nothwendig Seine Majestät zu bitten, mich auf einige Zeit zu beurlauben, da ich nicht mehr im Stande war, dem anstrengenden Dienste gerecht zu werden und ich jetzt einen ruhigen Ort aufsuchen muss, um meine geschwächte Gesundheit wieder herzustellen.*“ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften* IV, s. 345. Srov. také dopis prezidenta dvorské válečné rady Janu Adolfovi ze Schwarzenberku z 3. února 1673: „*Meine sonst stets folgsame Gesundheit, wenn es sich um Ruhm und um den kaiserlichen Dienst habdelte, hat nach einer 47jährigen Dienstzeit versagt und mich gezwungen, um einen Urlaub anzusuchen, damit ich meine darniederliegenden Kräfte wieder sammeln könne. Ich danke Euer Excellenz für die werthätige Unterstützung und bitte Sie, mit Ihr Wohlwollen auch weiterhin zu bewahren.*“ TAMTÉŽ. K tomu také psaní Raimonda Montecuccoliho Ferdinandovi z Ditrichštejna z 6. prosince 1672. TAMTÉŽ, s. 343. Z korespondence s císařovým osobním lékařem – doktorem Pozzim – vysvítá, že Raimond Montecuccoli trpěl častými krvácením. Pokud chtěl krvácení utišit, požíval léky, které sice zastavily proud krve, současně však vykazovaly vedlejší účinky: „*... aber es stellten sich dafür Congestionem im Kopfe, Nebel vor den Augen und dergleichen Sachen ein.*“ Raimond Montecuccoli proto raději nechával krvácení volný průběh. To po chvíli samo ustalo. List Raimonda Montecuccoliho doktoru Pozzi z 8. ledna 1673. TAMTÉŽ, s. 344.

²⁴⁰¹ Replika Raimonda Montecuccoliho císaři Leopoldu I. z 20. července 1672. TAMTÉŽ, s. 341.

zotavenou.²⁴⁰² Ovšem na počátku roku 1680 se Raimond Montecuccoli opět obrátil na vladaře s přáním odejít na odpočinek a „*das Amt des Hof-Kriegsraths-Präsidenten ... zu den Füßen Euer Majestät zurücklegen.*“²⁴⁰³ Jako hlavní argument uváděl chřadnoucí tělo, díky čemuž nedokázal zodpovědně vykonávat svěřený úřad. Místo v čele dvorské válečné rady si prý žádalo pouze „*einen ganzen Mann*“ a ne nemocného starce, který vše dělal jen polovičatě. Navíc po téměř pětapadesátileté službě Habsburkům si prý již zasloužil najít „*ein Plätzchen zur Ruhe.*“ Také naznačil, že nešlo o žádný ukvapený krok, ale rozhodnutí takového druhu v něm zrálo několik roků.²⁴⁰⁴ Leopold I. samozřejmě nechtěl v zájmu „*des Dienstes und des öffentlichen Wohles*“ Raimonda Montecuccoliho uvolnit.²⁴⁰⁵ Naopak vyjadřoval naprostou spokojenost s činností urozence v čele dvorské válečné rady. Jako hlavní důvod nepřijetí abdikace uváděl nebezpečnou dobu, v níž žili. Nástrahy prý čhaly na každém kroku. Také vyhlídky do budoucnosti líčil panovník v temných barvách. Proto apeloval na věrnost šlechtice trůnu, který jej přece nemohl opustit v takových nepříznivých časech.²⁴⁰⁶

I když stárnutí, úbytek sil a přibývajících nemoci bezesporu sehrály důležitou roli v rozhodnutí Raimonda Montecuccoliho odejít z císařských služeb, za žádostí urozence je však třeba spatřovat ještě jiné, materiální a sociální pohnutky.²⁴⁰⁷ Již od počátku sedmdesátých let 17. století prezident dvorské válečné rady vytrvale usiloval o získání knížecího titulu a další společenský vzestup.²⁴⁰⁸ Leopold I. sice v březnu 1675 přislíbil, že při nejbližší příležitosti slavného vojevůdce povýší do stavu knížat Římsko-německé říše, ovšem ani po pěti letech se Raimond Montecuccoli kýženého diplomu nedočkal.²⁴⁰⁹ Aby vyjádřil svoji nespokojenost nad postupem panovníka a upozornil jej na nesplněný slib, zopakoval

²⁴⁰² O této skutečnosti se prezident dvorské válečné rady zmínil v dopise Leopoldu I. z 9. února 1673: „*Der Allerhöchste Befehl Euer Majestät, vom 30. v. Mts., brachte mir die Erlaubniss auf einige Zeit vom Heere zu scheiden, um meine Gesundheit wieder herzustellen und ich sage Euer Majestät hiefür meinen unterthänigsten Dank.*“ TAMTÉŽ, s. 346.

²⁴⁰³ List Raimonda Montecuccoliho Leopoldu I. ze 14. února 1680. TAMTÉŽ, s. 351. Srov. V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 359.

²⁴⁰⁴ „*Es hatte mir schon vor Jahren einen grossen Seelenkampf verursacht, als in aus denselben Gründen genöthigt war Euer Majestät zu bitten, mich zeitweilig vom Commando der Feld-Armee zu entheben und auch jetzt schmerzt mich der Entschluss, die Bitte zu stellen, Euer Majestät geruhen zu gestatten, dass ich das Amt eines Hof-Kriegsraths-Präsidenten, das ich nun schon fast zwölf Jahre ununterbrochen inne habe, zu den Füßen Euer Majestät zurücklege.*“ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 351.

²⁴⁰⁵ List Leopolda I. Raimondu Montecuccolimu z 21. února 1680. TAMTÉŽ, s. 352.

²⁴⁰⁶ TAMTÉŽ.

²⁴⁰⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 359.

²⁴⁰⁸ O tom psaní braniborského kurfiřta Jana Zikmunda císaři Leopoldu I. z 11. ledna 1673. A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewählte Schriften IV*, s. 370-371.

²⁴⁰⁹ Navíc Leopold I. ve svém psaní z 8. března 1675 Raimonda Montecuccoliho důvěrně poprosil, aby se o císařově příslibu nikomu ani v náznacích nezmiňoval: „*Da Ich aber glaube, dass die Geheimhaltung dieses Versprechens Mir und Euch von Nutzen sei, so zweifle Ich nicht, dass Ihr Euch daran halten werdet.*“ TAMTÉŽ, s. 356-357.

v únoru 1680 vlastní prosbu o propuštění.²⁴¹⁰ Navíc v říjnu téhož roku ještě jednou připomněl vladaři dříve dané slovo.²⁴¹¹ Z rétoriky jednotlivých dopisů šlechtice se proto zdá, že právě pokus o abdikaci mohl být pouze jakousi specifickou formu protestu proti váhání Leopolda I.²⁴¹² Toto tvrzení podporuje i skutečnost, že Raimond Montecucoli nikdy nerezignoval na místo prezidenta dvorské válečné rady a setrval zde až do své smrti dne 16. října 1680.²⁴¹³

To, že se Raimond Montecucoli i přes pokročilé stáří a žalostnou fyzickou kondici nevzdal místa prezidenta dvorské válečné rady a zemřel v úřadu, nebylo v raném novověku ničím výjimečným.²⁴¹⁴ Konec konců taková činnost dodávala urození v očích dalších osob lesk a prestiž.²⁴¹⁵ Služba panovníkovi a jednání tajné konference se s největší pravděpodobností staly také příčinou úmrtí prezidenta říšské dvorské rady Jana Adolfa ze

²⁴¹⁰ Dopis Raimonda Montecucoliho Leopoldu I. ze 14. února 1680. TAMTÉŽ, s. 351-352.

²⁴¹¹ O tom list Raimonda Montecucoliho Leopoldu I. z 1. října 1680: „*Ich erhoffe die Gewährung dieser Bitte von der kaiserlichen Güte, ebenso wie jener, welche Euer Majestät nur ein Diplom und einen Fürstentitel kostet, für die sich schon so viele Chur- und Fürsten eingesetzt haben, ein Zeichen, mit wieviel Treue und Uneigennützigkeit ich dem Dienste Euer Majestät stets ergeben war.*“ TAMTÉŽ, s. 356-357. Aby Raimond Montecucoli podpořil svoji žádost o získání knížecího titulu, ten samý den písemně oslovil důvěrníka Leopolda I. – vídeňského biskupa Emericha Sinelliho. Tohoto duchovního poprosil, zda by se osobně nepřimluvil u císaře a neobměkčil jeho srdce: „*Ich habe meine ganze Kraft, sowie mein ganzes Können dem Dienste des Kaisers gewidmet, ohne jedes Sonderinteresse, nur mit der Absicht, mir einen ehrlichen guten Namen zu machen und die kaiserliche Gnade zu verdienen. Ich habe nun gebeten, das Hof-Kriegsraths-Präsidium niederlegen zu dürfen, denn ich fühle, dass ich zwar das Recht hätte, als einer der ersten Diener Seiner Majestät zu gelten, dass ich aber im Ansehen der Letzte bin. Die Anempfehlung so vieler Chur- und regierender Fürsten geben mir den Muth, um Verleihung der Fürstenwürde zu bitten, welche nach meinem Abschiede zugleich ein Zeichen sein wird, dass mir die kaiserliche Gnade auch weiterhin erhalten bleibe. Ich empfehle Euer Hochwürden das beigeschlossene Memoriale, bitte aber bis zur Entscheidung um Geheimhaltung desselben, da ich es Seiner Majestät versprochen habe.*“ TAMTÉŽ, s. 357.

²⁴¹² Navíc Raimond Montecucoli si v dopise císaři Leopolda I. z 23. února 1680 ukřivděně postěžoval, že během mnohaleté věrné službě habsburskému rodu nedokázal nijak viditelně rozšířit vlastní majetek: „*Wenn Euer Majestät sich der Mühe unterziehen, im ganzen Reiche und speciell am Rheine, wo ich in den letzten Jahren die Ehre hatte die kaiserlichen Waffen zu führen und wo man sagt, dass sich so viele Officiere bereichert hätten, Umfrage zu halten, so wird sich kein Land, keine Stadt und kein Fürst finden, der sich rühmen kann mir irgend Etwas (ausser vielleicht etwas Wein oder dergleichen) geschenkt zu haben.*“ Navíc díky dlouhodobé nepřítomnosti na vlastních panstvích, nákladnému způsobu života a půjčkám dvorské pokladně se prý jeho majetek nacházel v neutěšeném stavu. Proto bylo nezbytně nutné „*in's Privatleben zurückziehen.*“ TAMTÉŽ, s. 352-355.

²⁴¹³ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 288; H. F. SCHWARZ, *The Imperial Privy Council*, s. 309; G. SCHREIBER, *Raimundo Montecucoli*, s. 272-273; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 162. K tomu také blíže nedatované oznámení o úmrtí slavného vojevůdce od jeho syna Leopolda Montecucoliho různým knížatům a kurfiřtům Římsko-německé říše z období po 16. říjnu 1680: „*Beehre mich, unterthänigst Parte zu geben, dass der allmögende Gott meinen Vatter, den 16. dieses, um 10. Uhr Abends, nach ausgestandener etlich und 30tägiger Krankheit, mit allen christlichen Sacramenten versehen aus diesem zeitlichen Leben abgefordert.*“ A. VELTZÉ (ed.), *Ausgewaehlte Schriften IV*, s. 358.

²⁴¹⁴ O tom například dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. listopadu 1665, v němž mladému knížeti oznámil, že ve svém vídeňském paláci skonala dvorský kancléř Jan Jáchym ze Sinzendorfu: „*Heut umb mittag bin ich einem eigenen posta von dem jüng graffen von Sinzendorff von Wien avisirt worden, das seyn herr vatter, der geweste hofcanzler, gestern umb 7 uhr frue die welt gesegnet hab.*“ MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 312-313. Srov. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 359.

²⁴¹⁵ Více k tomu výše.

Schwarzenberku. Podle svědectví Heřmana Bádenského, prezidenta dvorské válečné rady,²⁴¹⁶ propukla při rokování poradního orgánu císaře, které se konalo dne 26. května 1683 na Laxenburku, ostrá hádka mezi Gundakarem z Ditrichštejna, Theodorem Atletem Jindřichem ze Stratmannu, Johannem Quintinem Jörgerem z Tolletu a knížetem ze Schwarzenberku na jedné a Emerichem Sinellim a markrabětem Heřmanem Bádenským na druhé straně. Během sporu byl Jan Adolf ze Schwarzenberku stížen záchvatem mrtvice.²⁴¹⁷ Naopak papežský nuncius ve Vídni Francesco Buonvisi sice poznamenal, že urozenec před smrtí navštívil Heřmana Bádenského a zúčastnil se nějaké slavnosti, ovšem ono neštěstí se stalo na cestě od nejvyššího komorníka Gundakara z Ditrichštejna, kde poobědval, ke zpovědníkovi Eleonory Magdaleny Falcko-Neuburské. Celá událost se prý odehrála tak rychle, že duchovní nestihl umírajícímu ani udělit rozhřešení a poslední pomazání.²⁴¹⁸

Právě úmrtí uzavíralo životní pouť šlechty a stvrzovalo smysluplnost celého předchozího počínání. V myšlení raně novověkého člověka symbolizovalo pozemské putování pouhou přípravu na smrt a blažený život v Božím království.²⁴¹⁹ Protože se služba císaři či dalším členům vládnoucího rodu stala v očích urozenců druhé půle 17. století neoddelitelnou součástí smyslu jejich života a nutným naplněním strastiplné pozemské cesty, jen neradi se i přes pokročilý věk vzdávali tohoto druhu veřejné kariéry. Mnozí z nich, jako například Jan Adolf ze Schwarzenberku, umírali přímo „ve službě.“²⁴²⁰ I tato skutečnost sloužila jako indikátor vlastního postavení, zvláštní nástroj osobní reprezentace a viditelný distinktivní znak. Tímto činem dávali najevo svoje úzké vazby k Habsburkům. Malá vzdálenost mezi vládcem a jeho služebníkem napomáhala k prosazení a povznesení tolik potřebné společenské prestiže. Ono těsné napojení těchto urozenců na vládnoucí rod dokresluje také šlechtické pohřby. Od poloviny 17. věku volili někteří vysocí dvorští hodnostáři za místo svého posledního odpočinku raději kostely sídelního města císaře než

²⁴¹⁶ T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I*, s. 288; Ch. BEESE, *Markgraf Hermann von Baden*; V. VLNAS, *Princ Evžen Savojský*, s. 790.

²⁴¹⁷ Ch. BEESE, *Markgraf Hermann von Baden*, s. 221; S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz*, s. 87.

²⁴¹⁸ „*Mentre si festeggiava in cCasa del presidente di guerra successe in Laxemburgo un funestissimo caso. Il principe di Schwarzemberg era stato a pranzo in casa del cameriero maggiore, e passato poi a visitare il confessore dell'imperatrice regnante, nel volersi metter a sedere cadde in tecra, e spirò in un'istante, senza che nemeno il P. confessore potesse darli l'assoluzione.*“ Relace papežského nuncia ve Vídni Francesca Buonvisiho z 30. května 1683. Archivio Segreto Vaticano, Segretario di Stato – Germania, sign. 207, fol. 400-401. K reflexi úmrtí Jana Adolfa ze Schwarzenberku také další list Francesca Buonvisiho z 30. května 1683: „*Rispuosi che circa le contradizioni in avvenire non ci sarebbero, perchè con la morte del signor di Sfarzemberg restava totalmente debilitato il partito à lui contrario, e che però egli sarebbe debitore à Dio, et a' gl'huomini di tutto il male, che succedesse, e che all'incontro sarebbe una tutta la gloria del bene.*“ TAMTÉŽ, fol. 394. K tomu také jeho dopis ze 6. června 1683. TAMTÉŽ, fol. 414-415.

²⁴¹⁹ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 249-250.

²⁴²⁰ O tom dopis Jana Maxmiliána z Lamberku Ferdinandovi z Ditrichštejna z 11. listopadu 1665. V něm mladému knížeti oznámil, že ve svém vídeňském paláci skonal dvorský kancléř Jan Jáchym ze Sinzendorfu. MZA Brno, G 140 – RA Ditrichštejnů, inv. č. 86, kart. 26, fol. 312-313.

nekropole v rodových rezidencích.²⁴²¹ Být pochován v blízkosti panovnické rodiny jim ve vlastních očích i v očích veřejnosti mělo dodat pocit výjimečnosti a potvrdit politický a společenský význam těchto jedinců.²⁴²²

²⁴²¹ Zářným příkladem takového tvrzení jsou právě Schwarzenberkové. Téměř všichni příslušníci tohoto rodu, počínaje Janem Adolfem ze Schwarzenberku, byli pohřbeni do rodinné hrobky v augustiniánském kostele ve Vídni. K. zu SCHWARZENBERG, *Geschichte*, s. 127, 151. Více k tomu M. HENGERER, *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens*, s. 282-334; TÝŽ, *Raum als Medium*. Srov. Jan RULÍK, *Náležitě vypsání hrobů královských a knížecích v hlavním kostele na hradě Pražském*, Praha 1804; P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 239-240; V. BŮŽEK, *Dvůr habsburských císařů*, s. 24. Zcela jinou strategii zvolili Ditrichštejnové, kteří si za místo svého posledního odpočinku vybrali rodinnou nekropoli v Mikulově. Eva DROZDOVÁ, *Antropologický výzkum kosterních pozůstatků členů rodu Dietrichsteinů*, JM 42, 2006, s. 49-74.

²⁴²² P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 239; TÝŽ, *Tod, Begräbnisse und Gräber. Funeralrituale des böhmischen Adels als Mittel der Repräsentation und des Andenkens*, in: Mark Hengerer (ed.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 421-448, zde s. 432-433.

X. Závěr

Obraz dvora a vnímání dvorské kariéry, které Maxmilián II. a Ferdinand z Ditrichštejna, Jan Adolf a Ferdinand ze Schwarzenberku a někteří další raně novověcí urozenci zachytili na stránkách korespondence, ve svých otcovských naučeních (instrukcích), v osobních denících a dalších písemných pramenech, je směsicí historické skutečnosti i touhy po vytvoření vlastního ideálního obrazu. Právě na příkladu životních osudů těchto čtyř urozenců je možné názorně dokumentovat, jak část raně novověké nobility pohlížela na císařský dvůr a dvorskou kariéru. Dvůr Habsburků ve Vídni představoval v očích šlechticů z českých i rakouských zemí druhé poloviny 17. a počátku 18. století početnou byrokratizovanou instituci, kde se nabízela příležitost k úřednické dráze a přímému podílu na výkonu ústřední moci. Sama nobilita vnímala službu vladaři jako nejvyšší možnou společenskou metu, jako nejzářnější příklad naplnění šlechtické kariéry. Tu vyvyšovala nad činností v zemských stavovských institucích, diplomatických poselstvech, vojsku a dokonce i v ústředních správních orgánech mnohonárodnostní podunajské monarchie. Kdo se nedostal do služeb císaře a jeho rodinných příslušníků, stál v myšlení této sociální skupiny na nižší společenské úrovni než dvořan, který dlouhodobě pobýval v bezprostřední blízkosti vladaře. Dvorská kariéra byla zaručeným indikátorem společenského postavení, neboť ovlivňovala životní styl urozených osob jako viditelný projev jejich sociálního statutu a výlučnosti. Je pravda, že zisk nejvyšších dvorských úřadů byl podmíněn sociálními dispozicemi konkrétních urozenců. Proniknout do nich se podařilo většinou jen nejurozenějším a nejbohatším členům šlechtických rodů, mezi něž Ditrichštejnové i Schwarzenberkové bezpochyby patřili. Politická moc příslušníků těchto osob se opírala o rozsáhlý pozemkový majetek a silnou hospodářskou základnu. Ve spojení s vysokými ambicemi, dravostí, horlivostí a starobylostí se mohli a museli ucházet o nejvyšší dvorské úřady. K tomu je zavazovala rodová tradice. Jestliže by se jí postavili, v očích raně novověké společnosti by ztratili na vážnosti a pošpinili odkaz předků, kterému byli vázáni. Význam, jenž se pojil se získáním dvorského úřadu, byl tak velký, že představoval jeden z nejdůležitějších faktorů při stratifikaci šlechtické společnosti druhé poloviny 17. a počátku 18. století.

Především Ditrichštejnové byli ve druhé polovině 17. a v první třetině 18. století prostřednictvím děl Carla Gustava Heraea a Julia Bernarda von Rohra dávání dalším šlechtickým rodům ze středoevropského prostoru za vzor jako zářný příklad rodové identity, která se zakládala na více než dvoustleté věrné službě rakouským Habsburkům. Práce obou vzdělanců, zejména Julia Bernarda von Rohra, podávají nezaměnitelné osobní svědectví

o zvláštní mentalitě urozených osob v první třetině 18. století. V ní sami literáti žili. Také oni propagovali službu v bezprostředním okolí císaře jako ideál šlechtické kariéry, jenž strměl vysoko nad jinými druhy veřejné činnosti. Právě blízký vztah k panovníkovi vyzdvihoval urozence nad všechny ostatní a napomáhal v očích raně novověké společnosti k prosazení a povznesení tolik žádané společenské prestiže. S tímto ideálem se od poloviny 17. věku začali pozvolna ztotožňovat také Schwarzenberkové, když se za každou cenu snažili proniknout do nejvyšších dvorských úřadů a zajistit si možnost každodenní interakce s rodinou vladaře. Přesto se jim to dlouhou dobu nedařilo. Z dochovaných písemných pramenů zaznívá pocit hořkosti nad vlastním „marným“ počínáním. Nad tím, že Leopold I. a jeho předchůdci nedokázali dostatečně ocenit zásluhy Schwarzenberků o blaho habsburského domu a věrnou službu tohoto šlechtického rodu. I tato skutečnost svým způsobem vypovídá o intenzitě vnímání dvorské kariéry.

Právě zásluhy předků o blaho podunajské monarchie považoval Ferdinand ze Schwarzenberku za klíčovou hodnotu, na níž hodlal vystavět vlastní proniknutí do nejvyšších dvorských úřadů. Proto se snažil upozornit Leopolda I. na tuto skutečnost. Je však třeba říci, že v případě předchůdců knížete ze Schwarzenberku nešlo o úspěšné nejvyšší dvorské úředníky, ale především o vojevůdce, kteří se proslavili v čele císařské armády. Zcela zde chyběla ona kontinuita mnohaleté dvorské služby, jíž se mohli pochlubit Ditrichštejnové. Tento nedostatek také zřetelně vystupuje z deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku z let 1696-1697. Že syn Jana Adolfa ze Schwarzenberku při ucházení se o nejvyšší dvorské úřady argumentoval nezanedbatelným podílem svých předků na mocenském vzestupu Habsburků, pramenilo z obecně uznávaných vzorců chování – z toho, jak si urozená raně novověká společnost obvykle počínala v obdobných případech. Strategii, kterou Ferdinand ze Schwarzenberku zvolil, je možné zaznamenat také u Ferdinanda či Leopolda Ignáce z Ditrichštejna. I oni se v případě ohrožení vlastního kariérního postupu okamžitě odkazovali na dlouhou kontinuitu dvorské služby předků, žádali respektování rodinné tradice a předkládali panovníkovi jakýsi „návod,“ podle něhož již v minulosti postupovali ve vztahu k Ditrichštejnům ostatní vládnoucí členové habsburského rodu a jímž se měl řídit také Leopold I.²⁴²³

Jestliže chtěl urozenec vstoupit do této skupiny „vyvolených,“ musel disponovat určitými vlastnostmi a splňovat konkrétní kritéria. Právě na jejich základě se prováděla selekce, vytyčovaly se hranice mezi realistickým, nerealistickým a dosažitelným. Ferdinand

²⁴²³ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 23-27; TÝŽ, *Česká barokní gotika*, s. 74-77.

ze Schwarzenberku si palčivě uvědomoval, že k učinění posledního kroku k zisku některého z nejvyšších dvorských úřadů Schwarzenberkům stále něco chybělo – nedostatek schopností Jana Adolfa ze Schwarzenberku a náklonnost císaře vůči prezidentovi dvorské komory. Pokud se na mocenských ambicích urozence vyskytoval i nepatrný kaz, který nějakým způsobem bránil v dalším kariéřním postupu, bylo bezpodmínečně nutné jej odstranit nebo zamaskovat. Zatímco milost Leopolda I. mohl získat věrnou a pilnou službou, případný nedostatek schopností bylo možné skrýt. Mělo jít o vyvolání zdání, že uchazeč o vyhlédnuté místo dokázal uspokojit všechny přísné požadavky, jež si žádala služba v bezprostřední blízkosti vladaře. Jestliže chtěl dosáhnout takového stupně, musel se naučit skvělému sebeovládání, předjímat vlastnosti a zkušenosti, jež prozatím neměl, ale na které chtěl vlastním jednáním v dohledné době dosáhnout. Tento dojem nesměl ničím narušit, dokonce ani náznakem o sobě zapochybovat. Kdyby se nedržel přesně své úlohy a vypadl z ní, v očích raně novověké společnosti by se zesměšnil.²⁴²⁴ Aby učinil nepřístupným své pravé nitro a vyvaroval se případných prohřešků proti zažitým vzorcům chování, vybudoval si jakousi „masku,“ s kterou se prezentoval vůči okolí. Její nedílnou součástí se stalo oproštění se od jakéhokoliv vyjádření subjektivních osobních pohnutek, jež odkrývaly skutečné ambice, aspirace a prožitky.²⁴²⁵ Jen tak se mohl poměřovat s ostatními „úspěšnými“ vrstevníky.

Vlastní obraz, který velmož předkládal zbytku (ne)dvorské společnosti, byl směsicí historické skutečnosti a touhy po vytvoření ideálního obrazu. Obojí pro něj představovalo nejdůležitější a nedílnou součást každodenního života. Právě prostředí, v němž se každodenně pohyboval, jej zásadním způsobem ovlivňovalo a nutilo k takovému kroku. Tato „milosrdná lež“ či „maska“ poukazuje na jednu zásadní a často opomíjenou skutečnost. To, že se šlechtic snažil dosáhnout na určitou úroveň nebo se vykazoval schopnostmi, na něž prozatím nedokázal dosáhnout, může sloužit jako zřetelný projev úcty k hodnotovému žebříčku této sociální skupiny, k formálnímu principu, na kterém se zakládala její existence. V myšlení raně novověkého člověka symbolizovalo uchýlení se k oné „přetvářce“ veřejné přihlášení se k vyznávanému ideálu konkrétní společenské vrstvy – ke dvorské kariéře.²⁴²⁶ Tím, že použil onu „masku,“ naznačil, jak moc mu záleželo na ztotožnění se s hlásanými zásadami. Současně dal najevo, že tento ideál uznával a byl připraven ho jakkoliv hájit ve veřejném i soukromém životě.²⁴²⁷ Právě výlučnost nejvyšších dvorských úřadů udržovala a zvyšovala

²⁴²⁴ J. PETERS, *Wegweiser zum Innenleben*, s. 240.

²⁴²⁵ W. SCHULZE, *Ego-Dokumente – Annäherung an den Menschen*, s. 27.

²⁴²⁶ P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 167-168.

²⁴²⁷ Ovšem na konstrukci vlastního obrazu, tedy vykreslení co možná nejlepších osobnostních rysů, není možné nahlížet očima současného člověka a obviňovat Ferdinanda ze Schwarzenberku i některé další raně novověké

jejich přitažlivost. Příslušný životní styl vyznávala pouze určitá úzce ohraničená část raně novověké společnosti, čímž získával roli distinktivního znaku sociálního postavení jedince nebo šlechtického rodu.

Na tomto místě je opět třeba zdůraznit rozhodující vliv císařského dvora na formování hodnotového žebříčku a myšlenkového světa konkrétního urozence. Ona mocenská instituce vládla schopností prosazovat a všeobecně vštěpovat struktury poznávání a hodnocení, utvářet vkus i životní styl nejurozenější složky raně novověké společnosti. Císařský dvůr sjednocoval zvyky a vystupování svých příslušníků, utvářel společnou mentalitu tím, že sjednocoval pravidla a formy komunikace uvnitř této společnosti. Pomocí uzákoněných systémů klasifikace, úředních postupů, dvorského ceremoniálu a společenských rituálů utvářel mentální struktury a prosazoval společné principy vidění a třídění myšlenkové formy. Tím do značné míry cíleně budoval společnou identitu. Konečným produktem onoho cíleného mentálního působení měl být šlechtic a současně bohabojný křesťan, jenž se vyznačoval čestností, dokonalým chováním, galantností, sebeovládáním, zvořilostí a schopností poradit si v každé situaci.

Ovšem takové vlastnosti nezískal mladý šlechtic během krátké chvíle; myšlenkami na kariéru v okolí vladaře se nezaobíral až v dospělém věku. Na službu u císařského dvora byl systematicky připravován od narození. Právě výchova potomků představovala nedílnou a závaznou součást rodové tradice Ditrichštejnů i Schwarzenberků. Jim museli nejvyšší dvorští úředníci předat své celoživotní zkušenosti a zajistit, aby splnili vysoké nároky, které na mladé šlechtice kladla činnost u vídeňského dvora. V četných instrukcích, jež sepsali pro své syny, jejich preceptory a hofmistry, naznačili, jak by měl vypadat proces socializace budoucího „ideálního“ dvořana. „Správná“ výchova totiž zvětšovala šance, že mladík skutečně dosáhne na vysoký dvorský úřad. Navíc v očích raně novověkých urozenců symbolizovala jakési médium, prostřednictvím něhož odkazovali potomkův rodinný mýtus a předávali koncept ideálu šlechtické kariéry. Cílem výchovného snažení proto byla příprava k důstojnému naplnění životního stylu urozence z prostředí císařského dvora. Jeho nedílnou součástí se stalo skvělé vystupování, které umožňovalo pohybovat se v nejvyšších společenských kruzích, kvalitní vzdělání jako příprava na budoucí službu vladaři a převzetí správy rodinného majetku. Jakmile se mladý šlechtic plně ztotožnil s hodnotovým systémem

velmože ze záměrné fabulace či zkreslení objektivní pravdy. V tomto případě je nutné přihlížet ke specifickým společenským podmínkám té doby a pokusit se vžít do myšlení šlechtice druhé poloviny 17. a počátku 18. století. Kníže ze Schwarzenberku se sice pokusil mystifikovat své okolí i následující pokolení, ale v období baroka nešlo o nic výjimečného. Vytvoření iluze patřilo ke každodennímu životu raně novověkého člověka. Byla to nezbytná součást osobní (re)prezentace a nedílná součást skutečnosti. P. BOURDIEU, *Teorie jednání*, s. 65.

skupiny dvorské nobility, snažil se ve styku s ostatními urozenými jedinci zdůrazňovat svou zvláštní sociální identitu, v níž zásadní roli hrála právě výchova jako viditelný symbol příslušnosti k určitému okruhu osob.

Ve druhé polovině 17. století neexistoval žádný obecně platný vzor, jenž by předepisoval, jak měl mladý urozenec postupovat, chtěl-li naplnit ideál dvorské kariéry a trvale zakotvit u císařského dvora. Jakousi vstupní bránu k dlouhodobějšímu působení u této mocenské instituce a poslední etapu procesu socializace představoval pro mladé Ditrichštejny a Schwarzenberky úřad komorníka vladaře. Získ komornických klíčů zajišťoval jejich nositelům určité postavení v hierarchii vídeňského dvora, účast na nejrůznějších dvorských představeních a právo přístupu k členům rodiny panovníka. Na druhou stranu nedával urozcům žádnou záruku, že se zde v budoucnu trvale uchytí a proniknou do nejvyšších dvorských úřadů. Důležitým předpokladem pro další kariérní postup totiž byly zkušenosti s praktickým řešením rozličných politických otázek. Ty však komornická činnost rozhodně nenabízela. Proto následné kroky zavedly dospělé příslušníky Ditrichštejnů a Schwarzenberků do diplomatických služeb císaře, říšské dvorské rady či zemské správy jednotlivých oblastí podunajské monarchie. Tam získávali své první politické ostruhy. Právě působení urozců ve výše zmiňovaných politických grémiích nebo na místech vyslanců prověřovalo schopnosti a osobní kvality šlechticů. Současně naznačovalo, zda se hodili pro dvorskou službu.

Panovník vždy pečlivě zvažoval připravenost šlechticů ke službě ve vysokých dvorských úřadech. Jejich schopnosti či ekonomické zázemí patřily bezesporu k neopominutelným faktorům, které mohly do určité míry ovlivnit mínění císaře. Mnohem zásadnější úlohu však hrál původ, již několikrát zmiňované zásluhy předků o blaho habsburského rodu, jejich věrná mnohaletá služba či osobní sympatie vladaře. Opomenout však nelze ještě další neméně důležitý rys. Nezaměnitelné místo v utváření názorů panovníka zaujímal také jeho blízké okolí – jednotliví služebníci a různá zájmová uskupení. Leopold I. si často nechával o konkrétních kandidátech na uprázdněné dvorské úřady zpracovat od svých důvěrníků a rádců – členů tajné rady a tajné konference – nejrůznější dobrozdání a posudky, jež mu měly usnadnit konečný výběr. Svým „nezaujatým“ stanoviskem se tyto vlivné osoby zásadním způsobem podepisovaly na pronikání urozených jedinců do struktury vídeňského dvora. Urození mladíci, jejich rodiče, příbuzní či poručníci si zřetelně uvědomovali moc těchto přímluvců v bezprostředním okolí panovníka a snažili se je získat na svoji stranu.²⁴²⁸

²⁴²⁸ V roli takového makléře (brokera) vystupoval ve druhé polovině 17. století zejména pro moravskou šlechtu Ferdinand z Ditrichštejna. Ačkoliv až do roku 1666 působil v zemské správě Markrabství moravského a ne přímo u císařského dvora, mohl se pochlubit těsnými vazbami na vlivné rodinné příslušníky a příbuzné, kteří

Proto stěžejní místo v životě budoucího vysokého dvorského hodnostáře patřilo také komunikaci. Přístup k informacím symbolizoval v očích raně novověkých šlechticů nezbytný odrazový můstek pro úspěšné proniknutí do bezprostřední blízkosti císaře a následné vykonávání dvorské kariéry. Dochovaná korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna, která čítá více než 60 000 listů, je jedinečným pramenem pro rekonstrukci rozsáhlé komunikační sítě konkrétního urozence a současně vlivného dvorského úředníka, jež se rozprostírala do mnoha koutů evropského kontinentu. Životní obzor tohoto barokního velmože se neomezoval pouze na hranice habsburského soustátí či Římsko-německé říše, ale zasahoval do různých evropských kulturních, obchodních a především politických center. Právě na kariérním vzestupu Ferdinanda z Ditrichštejna je možné zřetelně sledovat postupný nárůst a proměnu obsahové náplně přijímaných listů v delším časovém horizontu. Onen vzrůst objemu písemností úměrně souvisel s pevným zakotvením mladého knížete u panovnického dvora a jeho činností v nejvyšších dvorských úřadech. S tím se pojil i symbolický význam průniku k panovnickému dvoru. Kariérnímu postupu do vyšších pater vídeňské dvorské společnosti neodpovídal pouze kvantitativní nárůst došlých dopisů, ale také zvyšující se míra urozenosti osob, s kterými komunikoval. V očích raně novověké společnosti se zvýšila jeho atraktivita, neboť patřil k důvěrníkům císařské rodiny. Také proto se stal žádaným komunikačním partnerem. Před většinou urozenců se totiž otevíral nový kanál k prosazování vlastních mocenských zájmů. Na druhou stranu v myšlení Ferdinanda z Ditrichštejna epistolografie symbolizovala účinný nástroj, jímž mohl alespoň částečně ovlivňovat politické dění v mnohonárodnostním habsburském státě a částečně i za hranicemi podunajské monarchie.

Jestliže mladý šlechtic pevně zakotvil v bezprostřední blízkosti císařské rodiny ve Vídni, v žádném případě to neznamenalo poklidné vykonávání svěřeného úřadu. S členstvím v této mocenské instituci se pojila nutnost podřídit se zažitému řádu a zařadit se na přesně vymezenou hierarchickou úroveň. Četné oblasti dvorské interakce určovaly a formalizovaly ceremoniální normy, které měly jasně nastavená kritéria. Zrcadlově odrážely rozvržení mocenských vztahů a současně sloužily jako vnější výraz politického vlivu. Pravidla stanovená dvorským ceremoniálem bylo třeba dodržovat do nejmenších detailů. Ačkoliv většina činů příslušníků císařského dvora směřovala k povznesení vlastní a s tím spojené rodové prestiže, ne vždy se podařilo dodržet obecně uznávané vzorce chování a jednat podle ceremoniálních norem. Poměrně často docházelo k porušení praktikovaných zásad. O tom, že

byli činní v nejvyšších dvorských úřadech. Ferdinand z Ditrichštejna využíval tohoto jedinečného napojení na panovnický dvůr ke zprostředkování služby u této mocenské instituce dalším urozencům. A. PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre*, s. 27.

ne vždy proběhly ceremoniální události ideálním způsobem tak, jak byly předem naplánovány, svědčí četné záznamy v deníku Ferdinanda ze Schwarzenberku, korespondence Ferdinanda z Ditrichštejna i relace papežských nunciů v metropoli habsburského soustátí. Řada činů, gest, postojů, dokonce i slov jednotlivých poskytuje zajímavý materiál k průniku do zvláštního myšlenkového světa raně novověkého urozence a umožňuje poznání jeho hodnotového žebříčku. Navíc nabízí jeden z dílčích pohledů na konkrétní metody osobní (re)prezentace šlechticů na panovnickém dvoře ve Vídni na sklonku 17. století.

Právě jednotlivé ceremoniální úkony vytvářely mohutnou soustavu symbolických znaků a gest, jež se tyčily nad realitou každodenního života jako „obrovité postavy z jiného světa.“²⁴²⁹ Symbolický jazyk a rozličná gesta se staly základními stavebními prvky reality všedního či svátečního dne u císařského dvora a běžného vnímání této skutečnosti. Gesta zavazovala konkrétní osobu, zajišťovala fyzický kontakt mezi jednotlivci a předměty, jež se vyznačovaly vysokou symbolickou hodnotou. Navíc umožňovala předat určité politické, náboženské nebo sociální poselství, jež byly základem společenské soudržnosti. Formy komunikace prostoupené zritualizovanou teatrálností vystupovaly v zásadě silněji či slaběji při každém oficiálním i neoficiálním setkání. Rytmus a charakter celé události se řídil tradičními ustálenými normami jednání. Normy vytyčovaly hranice sociální reality – to, co bylo pro konkrétní osobu přípustné z hlediska sociální interakce. Symbolický svět přesně definoval rozsah sociálního světa hierarchicky uspořádané společnosti císařského dvora. Co největší blízkost ke trůnu a k císaři přinášela v očích raně novověké společnosti moc a vytvářela prestiž, která zajišťovala určitý odstup od všech dalších dvořanů. Ve dvorském ceremoniale se však nezrcadlila pouze blízkost či vzdálenost k panovníkovi, jeho milost či nemilost, v něm se promítal také skutečný životní styl a kultura jednání jako předobraz „pravého“ šlechtice.

S kariérou v nejvyšších dvorských úřadech také souvisel dlouhodobý pobyt šlechticů a jejich rodin v metropoli habsburského soustátí. K povinnostem každého dvořana patřilo neustále se zdržovat v blízkosti vládce. Pokud chtěl opustit místo u dvora a odcestovat, mohl tak učinit pouze s výslovným svolením císaře. Jakákoliv dlouhodobá absence v prostředí metropole mohla významným způsobem oslabit vydobyté postavení a dát prostor k intrikám mocenských konkurentů. Proto se každý šlechtic snažil vyhýbat časté nepřítomnosti ve Vídni, především delším pobytům v zahraničí a účasti na válečných taženích. Důležitým předpokladem k úspěšné dvorské kariéře se proto stalo vlastnictví městského domu či paláce

²⁴²⁹ P. BURKE, *Jazyk gesta*, s. 67.

v hlavním městě podunajské monarchie. Jeho prostřednictvím šlechtic stavěl veřejně na odiv vlastní sociální status – příslušnost k císařskému dvoru. Tato skutečnost navíc dodávala v očích raně novověké společnosti majiteli nemovitosti zvláštní lesk, neboť tento druh sídelní strategie si mohli dovolit jen bohatí a vlivní urozenci. Pokud urozenci nevlastnili dům či palác ve Vídni, pronajímali si potřebné prostory tak, aby odpovídaly vlastnímu společenskému postavení a splňovaly veškeré nároky na osobní reprezentaci. Až jako krajní východisko volili možnost ubytovat se ve stroze vybavených „dvorských kvartýrech,“ na které jako příslušníci císařského dvora měli nárok.

Služba císaři nebo dalším členům habsburského rodu symbolizovala v očích urozců jeden z nejdůležitějších nástrojů osobní reprezentace, viditelný indikátor vlastního společenského postavení a nejzářnější příklad naplnění veřejné kariéry. Ona činnost dodávala šlechtici v očích dalších osob tolik potřebný lesk a prestiž. Toto tvrzení podporuje i skutečnost, že mnozí stárnoucí velmoži, kteří dlouhodobě působili v bezprostředním okolí císaře a podíleli se na důležitých politických rozhodnutích, se jen neradi vzdávali vydobytých míst a odcházeli do ústraní. Protože celý svůj život zasvětili tomu, aby pronikli do vyšších dvorských úřadů – na místo, které potvrzovalo jejich bohatství, moc, sociální statut a urozenost, stála nejvýše na hodnotovém žebříčku dvorských úředníků věrná služba a naprostá oddanost trůnu. Proto někteří z nich, podobně jako Jan Adolf ze Schwarzenberku, umírali přímo „ve službě.“²⁴³⁰

S využitím četného archivního materiálu bylo možné na řadě dílčích sond interpretovat specifický způsob jednání a myšlení příslušníků dvou významných šlechtických rodů z prostředí podunajské monarchie ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století a odhalit některé oblasti jejich životních cyklů mezi narozením a smrtí. Právě poznání mentality urozených osob jako habitu tvořeného předmoderním základem šlechtictví považuje autor disertační práce za důležitý úkol budoucího bádání o nejurozenější vrstvě raně novověké společnosti. Rozkrytí komunikačních sítí raně novověkých velmožů – Ferdinanda z Ditrichštejna – poskytuje nezbytnou pramennou oporu k poznání individuálních kariér Ditrichštejnů, Schwarzenberků a dalších šlechticů či neurozených osob druhé poloviny 17. věku. Navíc vytváří pevný heuristický půdorys k probíhajícím historicko-antropologickým výzkumům sociálních dějin císařského dvora a jeho spojnic do rezidenčního města vladaře i do jednotlivých zemí habsburské monarchie, Římsko-německé říše a různých částí evropského kontinentu. Provedený výzkum může sloužit jako jeden z podkladů

²⁴³⁰ Š. KUTIŠOVÁ, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic*, s. 96; P. MAREK, *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 230.

k prozopograficky pojímanému bádání o vídeňském panovnickém dvoře – tématu, které v současné době patří k hlavním deziderátům především rakouské historiografie.²⁴³¹ Autor předkládaného pojednání totiž proniká až k samotné podstatě distribuce moci na císařském dvoře mezi panovníkem a různými osobami, oficiálními či ryze příležitostnými mocenskými nátlakovými seskupeními jeho hofštátu, jež byly vzájemně spjaty příbuzenskými, klientelskými, zájmovými nebo názorovými pouty. Výzkum komunikačních sítí jednotlivých vysokých dvorských úředníků také ovlivní poznání kulturní, politické a sociální integrace k centrům moci a odhalení postupů, které byly využívány pro připoutávání osob k císařskému dvoru ve Vídni. Poznatky, jež se týkají vnímání dvorského ceremoniálu a (ne)dodržování ceremoniálních norem, bude možné využít při objasňování metod hledání konsensu a vytváření způsobů argumentace, kterými se urození snažili udržet své mocenské postavení mezi sobě rovnými i mezi příslušníky různých vrstev raně novověké společnosti, s nimiž přicházeli do pravidelného styku.

Předkládané pojednání si v žádném případě neklade za cíl odpovědět na všechny otázky, které reflektují vztah raně novověkých velmožů k císařskému dvoru za vlády Leopolda I. Spíše se snaží osvětlit některé vybrané problémy, jež souvisely s pevným a dlouhodobým zakotvením šlechtice ve struktuře vídeňského dvora a vnímáním dvorské kariéry vůbec. Zcela stranou pozornosti zůstal především vliv hospodářských rysů a ekonomických podmínek na průběh veřejné kariéry urozených jedinců.²⁴³² Autor disertační práce si rovněž uvědomuje, že pohled na císařský dvůr a službu panovníkovi očima Ditrichštejnů a Schwarzenberků není možné automaticky přenášet na další vysoké dvorské hodnostáře či nejvlivnější úředníky centrálních správních orgánů podunajské monarchie. Z dosavadních skromných poznatků však lze vyčíst, že výše naznačený ideál šlechtické kariéry pravděpodobně vyznávaly i další velmožské rody z českých a rakouských zemí (Černínové, Kounicové, Lichtenštejnové, Lobkovicové).²⁴³³ Ovšem pro formulování jakéhokoliv obecného závěru prozatím chybí základní výzkum. Získané údaje o vnímání dvorské kariéry Ditrichštejny a Schwarzenberky bude nutné konfrontovat s výzkumem v dalších domácích i zahraničních archivech

²⁴³¹ Srov. především projekt *Briefe adeliger Frauen (16.-18. Jahrhundert). Beziehungen und Bezugssysteme*, mezi jehož řešitele patří Doris Aichholzerová, Beatrix Bastlová, Sigrid Freislebenová, Gernot Heiss a Andreas Sperl. Více k tomu www.univie.ac.at/Geschichte/Frauenbriefe.

²⁴³² Srov. Aleš VALENTA, *Finanční poměry panství Litomyšl v polovině 18. století*, ČNM 172, 2003, s. 151-160; TÝŽ, *K finančním poměrům vrchlabských Morzinů v 18. století*, VSH 12, 2005, s. 129-140.

²⁴³³ Z. KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic I*, s. 197-198; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg*, s. 46-47; G. HEISS, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten*, s. 155; A. CATALANO, *Leducazione*, s. 117.

XI. Seznam pramenů a literatury

XI.1 Prameny

Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien
Familienarchiv Harrach, kart. 229

Archivio Segreto Vaticano
Segretario Stato dei Principi, sign. 89-126
Segretario di Stato – Germania, sign. 26 A, sign. 183-192, sign. 207, sign. 234-239, sign. 760
Segretario di Stato – Spagna, sign. 133-134

Archivio Storico Famiglia Odescalchi Roma
sign. III A 11 n 6; sign. III B 6 n 30; sign. III E 1 n 9

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien
Ältere Zeremonialakten, kart. 16-17
Grosse Korrespondenz, kart. 63/2, svazek dopisů 1683-1691
Handschrift Weiss 704/19, 706/23
Hausarchiv, Familienkorrespondenz A, kart. 13, konvolut Portia

Moravský zemský archiv Brno
G 11 Sběrka rukopisů Františkova muzea, inv. č. 927, sign. 810
G 12 Cerroniho sbírka, inv. č. 229
G 140 Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 21, kart. 9; inv. č. 27, kart. 10; inv. č. 28, kart. 11; inv. č. 29, kart. 12; inv. č. 30, kart. 12; inv. č. 34, kart. 13; inv. č. 45, kart. 23; inv. č. 49-54, 58-59, kart. 16-17; inv. č. 60, kart. 20; inv. č. 63, kart. 20; inv. č. 69-70, kart. 21; inv. č. 77, kart. 23; inv. č. 79, kart. 23; inv. č. 85, kart. 26; inv. č. 86, kart. 26; inv. č. 87, kart. 26; inv. č. 88, kart. 27; inv. č. 89, kart. 27; inv. č. 90, kart. 27; inv. č. 91, kart. 27; inv. č. 93, kart. 28; inv. č. 97, kart. 30; inv. č. 112, kart. 31; inv. č. 261, kart. 89; inv. č. 319-335, kart. 106-120; inv. č. 648, kart. 71; inv. č. 678, kart. 218; inv. č. 710, kart. 230; inv. č. 835, kart. 288; inv. č. 911, kart. 295; inv. č. 941, kart. 298; inv. č. 1028, kart. 304; inv. č. 1029, kart. 304; inv. č. 1031, kart. 304; inv. č. 1074, kart. 308; inv. č. 1180, kart. 319; inv. č. 1247, kart. 322; inv. č. 1258, kart. 323; inv. č. 1259, kart. 324; inv. č. 1411, kart. 346; inv. č. 1412, kart. 347-348; inv. č. 1451, kart. 351; inv. č. 1453-1461, kart. 351; inv. č. 1463, kart. 352; inv. č. 1475, kart. 352; inv. č. 1547-1551, kart. 357; inv. č. 1582-1589, kart. 352-362; inv. č. 1911, kart. 446; inv. č. 1911/152, kart. 448; inv. č. 1913/9, kart. 451; inv. č. 1913/22, kart. 450; inv. č. 1913/57, kart. 451; inv. č. 1914/1, kart. 451; inv. č. 1914/9, kart. 453; inv. č. 1914/32 ; 1914/33, kart. 451; inv. č. 1915/6, kart. 453; inv. č. 1915/11, kart. 454; inv. č. 1916/3, kart. 454; inv. č. 1917/22, kart. 455; inv. č. 1918/4, kart. 460; inv. č. 1920/48, kart. 463; inv. č. 1921/16, kart. 464; inv. č. 1923/10, kart. 465; inv. č. 1925/1, kart. 467; inv. č. 1925/2, kart. 467; inv. č. 1925/6, kart. 465; inv. č. 1925/11, kart. 466; inv. č. 1925/68, kart. 466; inv. č. 1926/17, kart. 468; inv. č. 1926/52, kart. 470; inv. č. 1926/34, kart. 468; inv. č. 1926/36, kart. 468; inv. č. 1926/66, kart. 470; inv. č. 1926/90, kart. 471; inv. č. 1927, kart. 472; inv. č. 1927/19, kart. 472; inv. č. 1927/66, kart. 466; inv. č. 1927/67, kart. 466; inv. 1927/86, kart. 473; inv. č. 1928/3, kart. 474; inv. č. 1928/19, kart. 474; inv. č. 1929/7, kart. 475; inv. č. 1929/17, kart. 475; inv. č. 1929/22, kart. 476; inv. č. 1930/32, kart. 478; inv. č. 1930/71, kart. 478; inv. č. 1930, kart. 479; inv. č. 1930/12, kart. 479; inv. č. 1930/81, kart. 479; inv. č. 1930/88, kart. 479; inv. č. 1934/18, kart. 481; inv. č. 1934/37, kart. 481; inv. č. 1934/42, kart. 482; inv. č. 1934/75, kart. 483; inv. č. 1934/96, kart. 483; inv. č. 1938/11, kart. 487; inv. č. 1990, kart.

501; inv. č. 1995, kart. 502-503; inv. č. 1996, kart. 504; inv. č. 1998, kart. 507; inv. č. 2004, kart. 922-923; inv. č. 2020, kart. 515; inv. č. 2021, kart. 515; inv. č. 2030, kart. 516; inv. č. 2964, kart. 652; inv. č. 3026-3027, kart. 666

G 436 Rodinný archiv Kouniců, inv. č. 372, kart. 127; inv. č. 521, kart. 160; inv. č. 555, kart. 64; inv. č. 1717, kart. 191; inv. č. 1881, kart. 224; inv. č. 6126, kart. 737; inv. č. 6133, kart. 746

Oberösterreichisches Landesarchiv Linz

Herrschaft Steyr, kart. 290, fasc. 19; kart. 1236, fasc. 25; kart. 1240, fasc. 30

Österreichische Nationalbibliothek Wien

Codex č. 1849, 7418, 12388

Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov

Rodinný archiv Schwarzenberků, fasc. 355-357, fasc. 360-366, fasc. 378-381, fasc. 408

Sbírka rukopisů, č. 21 (158), sign. 19 červená

Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec

Rodinný archiv Slavatů, sign. III C 2a, kart. 25; sign. III M 2b, kart. 56

XI.2 Vydané prameny a staré tisky

von ANTAL, Geza – de PATER, Jan C. H. (edd.), *Weensche Gezantschapsberichten van 1670 tot 1720. Eerste deel, 1670-1697 I*, 's-Gravenhage 1929 (= Rijks geschiedkundige Publicatiën 67).

BALBÍN, Bohuslav (ed. Josef HEJNIC), *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic*, Praha 1988.

BINKOVÁ, Simona – POLIŠENSKÝ, Josef (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

BITTNER, Ludwig – GROß, Lothar (edd.), *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem westphälischen Frieden (1648) I 1648-1715*, Oldenburg-Berlin 1936.

BODEMANN, Eduard (ed.), *Briefwechsel der Herzogin Sophie von Hannover mit ihren Bruder, dem Kurfürsten Karl Ludwig von der Pfalz und des Letzteren mit seiner Schwägerin, der Pfalzgräfin Anna*, Leipzig 1885 (= Publicationen aus den preußischen Staatsarchiven 26).

BOSBACH, Franz (ed.), *Princeps in compendio*, in: Konrad Reppen (ed.), *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*, Münster 1991, s. 79-114.

BUES, Almut (ed.), *Das Testament der Eleonora Gonzaga aus dem Jahre 1651. Leben und Umfeld einer Kaiserin-Witwe*, MIÖG 102, 1994, s. 316-358.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 145-271.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.), *Naučení p. Albrechta Rendla z Oušavy synům dané*, ČČH 8, 1902, s. 68-70.

CUVELIER, Joseph – LEFÈVRE, Joseph (edd.), *Précis de la Correspondance de Philippe IV (1647-1665)*, Brüssel 1933 (= Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle 3).

ČECHURA, Jaroslav – HOJDA, Zdeněk – NOVOZÁMSKÁ, Martina (edd.), *Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608*, Praha 1997.

- DUDÍK, Beda (ed.), *Correspondenz Kaisers Ferdinand II. und seiner erlauchten Familie mit P. Martinus Becanus und P. Wilhelm Lamormain, kaiserlichen Beichtvätern S. J.*, AÖG 80, 1894, s. 219-350.
- DVORSKÝ, František (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869.
- DVORSKÝ, František (ed.), *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, Praha 1886.
- DVORSKÝ, František (ed.), *Mateř a dcera paní Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic*, Praha 1890.
- DVOŘÁK, Max (ed.), *Briefe Kaiser Leopold I. an Wenzel Euseb Herzog in Schlesien zu Sagan, Fürsten von Lobkowitz 1657-1674*, Wien 1894.
- DVOŘÁK, Max (ed.), *Dva deníky dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1896.
- EYMER, Wenzel (ed.), *Gutachten des Fürsten Gundacker von Liechtenstein über Education eines jungen Fürsten und gute Bestellung des Geheimen Ratel*, LI. Jahresbericht des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Leitmeritz in Böhmen für das Schuljahr 1904-1905, Leitmeritz 1905.
- FEJTOVÁ, Olga (ed.), *Veleslavínův Kalendář historický v majetku pražského rodu Dvorských z Gryfí Hory*, Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků 15, 1998, s. 97-124.
- FIEDLER, Joseph (ed.), *Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im 17. Jahrhundert I-II*, Wien 1866-1867 (= Fontes rerum austriacarum II/26-27).
- FRESE, Werner (ed.), *Erinnerungen eines böhmischen Lakaien in Westfalen*, Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde 30-31, 1985-1986, s. 181-224.
- FUČÍKOVÁ, Eliška – JANÁČEK, Josef (edd.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989.
- FUCHS, Adalbert F. (ed.), *Briefe an den Feldmarschall Raimund Montecucoli. Beiträge zur Geschichte des nordischen Krieges in den Jahren 1659-1660*, Wien-Leipzig 1910 (= Veröffentlichungen der Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs 2).
- GAEDEKE, Arnold (ed.), *Das Tagebuch des Grafen Bonaventura von Harrach während seines Aufenthaltes am spanischen Hofe in den Jahren 1697 und 1698. Nebst zwei geheimen Instructionen*, AÖG 48, 1972, s. 163-302.
- GIORDANO, Silvano (ed.), *Le istruzioni generali di Paolo V ai diplomatici pontifici 1605-1621 I-III*, Tübingen 2003.
- GUASTI, Carlo (ed.), *Saggio di carteggi diplomatici del conte Lorenzo Magalotti dalla legazione a Vienna (1675-1678)*, Giornale Storico degli Archivi Toscani 4, 1860, s. 137-164, 238-246, 318-341.
- HAGENDER, Herta (ed.), *Diarium Lamberg 1645-1649*, Münster 1986.
- HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576-1612*, Praha 2002 (= Fontes historiae artium 9).
- HELBIG, Karl Gustav (ed.), *Esaias Pufendorfs, königl. schwedischen Gesandten in Wien, Bericht über Kaiser Leopold, seinen Hof und die österreichische Politik 1671-1674*, Leipzig 1862.
- HELCLOVÁ, Eliška (ed.), *Testament Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Edice dokumentu*, PB 2, 2003, s. 95-103.
- HERAEUS, Carl Gustav, *Gedichte und Lateinische Inschriften*, Nürnberg 1721.
- HÉYRET, Marie (ed.), *P. Marcus von Aviano O. M. Cap. (1631-1699). Sein Briefwechsel nach dem Hauptinhalt und den geschichtlichen Zusammenhängen. Bd. 2: Der Römisch-deutsche Kaiser Leopold I. und P. Marcus (1680-1699). Nach dem Original-Handschriften*, München 1938.
- HRDLIČKA, Josef (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003 (= Monographia historica 3).

- HRUBÝ, František (ed. Libuše URBÁNKOVÁ-HRUBÁ), *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír. Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy kounické rodiny v letech 1550-1650*, Brno 1987.
- JAITNER, Klaus (ed.), *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592-1605 I-II*, Tübingen 1984.
- JAITNER, Klaus (ed.), *Die Hauptinstruktionen Gregor XV. für die Nuntien und Gesandten an den europäischen Fürstenhöfen 1621-1623 I-II*, Tübingen 1997.
- KALISTA, Zdeněk (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Díl I. (Duben 1660 – září 1663)*, Praha 1936.
- KALISTA, Zdeněk (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.
- KALLBRUNNER, Josef (ed.), *Wohnungssorgen im alten Wien. Dokumente zur Wiener Wohnungsfrage im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien 1926.
- KIRCHBERGER, Helga (ed.), *Briefe Leopolds I. an P. Emerich Sinelli 1668-1675*, Wien 1953 (Disertační práce).
- KLOPP, Onno (ed.), *Corrispondenza epistolare tra Leopoldo I. imperatore ed il P. Marco D'Aviano capuccino*, Graz 1888.
- KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997.
- KOPIČKA, Petr (ed.), *Deníky roudnického hejtmána Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611 a 1625*, Praha 2003 (= Clavis monumentorum literarum regni Bohemiae. Memorabilia 3).
- KRÁL, Pavel (ed.), *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002 (= Monographia historica 2).
- LEVINSON, Artur (ed.), *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I. (1657, Februar bis 1669, Dezember) I-II*, Wien 1913.
- LÜNIG, Johann Christian, *Theatrum Ceremoniale Historico-Politicum I-II*, Frankfurt 1719.
- LURAGHI, Roberto (ed.), *Le opere di Raimundo Montecuccoli I-III*, Roma 1988-2000.
- MAREK, Pavel (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století. Řada B/1).
- MENČÍK, Ferdinand (ed.), *Ein Tagebuch während der Belagerung von Wien im Jahre 1683*, AÖG 86, 1898, s. 205-252.
- MORANDI, Carlo (ed.), *Relazioni di ambasciatori sabaudi, genovesi e veneti (1693-1713)*, Bologna 1935.
- MOSEER, Johann Jacob, *Teutsch Staatsrecht*, Nürnberg-Leipzig 1737-1754.
- MOSEER, Friedrich Carl, *Teutsches Hoff-Recht I-II*, Frankfurt am Main 1754.
- NIETO Y NUÑO, Miguel (ed.), *Diario del conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid (1664-1674) I-II*, Madrid 1993.
- ab OMNIBUS SANCTIS, Eusebio, *Enchyridion chronologicum Carmelitarum Discalceatorum Congregationis Italiae, sub titulo S. P. Eliae Prophetae*, Roma 1704.
- PALACKÝ, František (ed. Miloslav POSPÍCHAL), *Idea státu rakouského*, Olomouc 2002.
- PRIBRAM, Alfred Francis (ed.), *Aus dem Berichte eines Franzosen über den Wiener Hof in den Jahren 1671 und 1672*, MIÖG 12, 1891, s. 270-296.
- PRIBRAM, Alfred Francis (ed.), *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania) I. Band 1657, April – 1661, Juli*, Wien 1901.
- PRIBRAM, Alfred Francis – LANDWEHR von PRAGENAU, Moriz (edd.), *Privatbriefe Kaiser Leopold I. an den Grafen F. E. Pötting 1662-1674 I-II*, Wien 1903-1904 (= Fontes rerum austriacarum II/56-57).
- REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.), *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*, Praha 1982.

- RILLE, Albert (ed.), *Aus dem letzten Jahren der Regierung des polnischen Königs Johann Sobieski (1689-1696). Berichte des kaiserlichen Ministers Geörge von Schiemunsky an Ferdinand Fürst von Dietrichstein, Präsidenten der geheimen Konferenz, im Archiv von Nikolsburg*, ZVGMS 15, 1911, s. 312-338, 430-465.
- RILLE, Albert (ed.), *Aus dem Briefwechsel des Kurfürsten Philipp Wilhelm von der Pfalz mit dem Fürsten Ferdinand von Dietrichstein während der Jahre 1681-1690 über den ungarischen Aufstand, den großen Türkenkrieg und die französischen Angriffe auf Deutschlands Westgrenze*, ZVGMS 19, 1915, s. 192-247.
- RINCK, Eucharius Gottlieb, *Leopold des Grossen Röm. Kayzers wunderwürdiges Leben und Thaten I-II*, Leipzig 1708.
- von ROHR, Julius Bernard (ed. Gotthardt FRÜHSORGE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der Privat Personen*, Leipzig 1989.
- von ROHR, Julius Bernard (ed. Monika SCHLECHTE), *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der grossen Herren*, Leipzig 1989.
- SELLERT, Wolfgang (ed.), *Die Ordnungen des Reichshofrates 1550-1766 I-II*, Köln-Wien 1980-1990.
- SCHEUTZ, Martin – TERSCH, Harald (edd.), *Trauer und Gedächtnis. Zwei österreichische Frauentagebücher des konfessionellen Zeitalters (1597-1611, 1647-1653)*, Wien 2003 (= *Fontes rerum austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Erste Abteilung: Scriptorum* 14).
- SCHOPENHAUER, Arthur (ed.), *Gracians Handorakel und Kunst der Weltklugheit*, Leipzig 1934.
- SCHREIBER, Hugo (ed.), *Gracián kontra Komenský. Příruční orákulum aneb Umění moudrosti*, Praha 2006.
- SOREL, Albert (ed.), *Recueil des Instructions données aux Ambassadeurs et Ministres de France depuis les Traités de Westphalie jusqu'à la Revolution Française I. Autriche*, Paris 1884.
- STROHMAYER, Arno (ed.), *Der Briefwechsel zwischen Ferdinand I., Maximilian II. und Adam von Dietrichstein 1563-1565*, Wien-München 1997 (= *Studien zur Geschichte und Kultur der Iberischen und Iberoamerikanischen Länder* 3).
Theatrum Europaeum VI-XV, Frankfurt am Main 1663-1707.
- TICHÁ, Zdeňka (ed.), *Spisování slavného frejře*, Praha 1972.
- TISCHER, František (ed.), *Ze zápisků sekretáře kardinála Harracha Jiřího Nefestýna z Koberovic*, ČNM 80, 1906, s. 359-363.
- TISCHER, František (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635-1651*, Praha 1908.
- TRAMPLER, Richard (ed.), *Correspondenz des Cardinals Dietrichstein mit dem Hofkriegsrats-Präsidenten Collalto, nebst einem Anhang: Briefe Lustrier's aus Constantinopel, der Markgrafen von Brandenburg und des Grafen Schlick von Passau*, Wien 1873.
- VELTZÉ, Alois (ed.), *Ausgewaehlte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli I-IV*, Wien 1899-1900.
- VOREL, Petr (ed.), *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*, Pardubice 1997.
- VOREL, Petr (ed.), *Vídeňský deník rytíře Dvořeckého z roku 1559*, FHB 19, 1998, s. 7-36.
- WOLF, Adam (ed.), *Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaiser Leopold's I.*, AÖG 20, 1858, s. 279-340.
- ZEDLER, Johann Heinrich, *Grosses Vollständiges Universal-Lexikon Aller Wissenschaften und Künste I-XXXII*, Halle-Leipzig 1732-1754.

XI.3 Literatura

- Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500-1700*, Wien 1990 (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 251).
- ADERS, Günter, *Quellen zur Geschichte der Stadt Bergneustadt und des alten Amtes Neustadt von 1109 bis 1630*, Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins 71, 1951, s. 9-268.
- AICHHOLZER, Doris, *Frauenbriefe aus drei Jahrhunderten – eine unerschöpfliche Quelle für die Mentalitäts- und Alltagsgeschichte*, Frühneuzeit-Info 8, 1997, s. 148-152.
- ALEWYN, Richard, *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste in Dokument und Deutung*, Hamburg 1959.
- ALTHOFF, Gerd, *Die Macht der Rituale, Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*, Darmstadt 2003.
- ALTHOFF, Gerd – SIEP, Ludwig, *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme vom Mittelalter bis zur Französischen Revolution*, Frühmittelalterliche Studien 34, 2000, s. 393-411.
- ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, Antonio, *Corte y cortesanos en la Monarquía de España*, in: Giorgio Patrizi (ed.), *Educare il corpo, educare la parola*, Roma 1998, s. 193-261.
- ARIÈS, Philippe, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.
- ASCH, Ronald G., *Introduction: court and household from the fifteenth to the seventeenth centuries*, in: Ronald G. Asch – Adolf M. Birke (edd.), *Princes, patronage, and the nobility. The court at the beginning of the modern age. 1450-1650*, London 1991, s. 1-38.
- ASCH, Ronald G., *Der Hof Karls I. vom England. Politik, Provinz und Patronage*, Köln-Weimar-Wien 1993.
- ASCH, Ronald G., „*The Politics of Access.*“ *Hofstruktur und Herrschaft in England unter der frühen Stuarts 1603-1642*, in: Werner Paravicini (ed.), *Alltag bei Hofe*, Sigmaringen 1995, s. 243-266.
- ASCH, Ronald G., *Courtiers, Patronage and Faction in Early Stuart England. The Caroline Court and the Limits of Prosopography (c. 1625-1640)*, in: Jean-Philippe Genet – Günther Lottes (edd.), *L'etat moderne et les elites XIIIe-XVIIIe siecles. Apports et limites de la methode prosopographique*, Paris 1996 (= *Histoire Moderne* 36), s. 149-163.
- ASCH, Ronald G., *Ständische Stellung und Selbstverständnis des Adels in 17. und 18. Jahrhundert*, in: týž (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 3-45.
- ASCH, Ronald G., *Schlußbetrachtung. Höfische Gunst und höfische Günstlinge zwischen Mittelalter und Neuzeit. 18 Thesen*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 515-531.
- ASCH, Ronald G. – DUCHHARD, Heinz (edd.), *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550-1700)*, Köln-Weimar-Wien 1996.
- AUER, Erwin M., *Wiener Prachtschlittenfahrten im Zeitalter des Barocks und Rokokos, Livrustkammaren*. *Journal of the Royal Armory Stockholm* 10, 1964, s. 1-18.
- BACON, Francis, *Eseje čili rady občanské a mravní*, Praha 1985.
- BAĎURA, Bohuslav, *Hispanica de los siglos XVI y XVII conservanda en los archivos de Bohemia y Moravia*, Praga 1990.
- BAĎURA, Bohuslav, *Ditrichšteinové a Španělsko*, in: *České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů*, Ostrava 1996, s. 41-58.
- BAĎURA, Bohuslav, *La Casa de Dietrichstein y España*, *Iberoamerica Pragensia* 33, 1999, s. 47-67.
- BAĎURA, Bohuslav, *Markýza de Mondéjar*, *JM* 40, 2004, s. 81-108; *JM* 41, 2005, s. 59-82.

- BAHLCKE, Joachim, *Weltzugewandtheit und Persönlichkeitsbewusstsein in der frühneuzeitlichen Autobiographie. Die Selbstdarstellung des Schweizer Gelehrten Thomas Platter d. Ä.*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 717-745.
- BALCÁREK, Pavel, *Rok 1683 ve světle korespondence panství Mikulov*, JM 21, 1985, s. 75-88.
- BALCÁREK, Pavel, *Kardinál František z Ditrichštejna (1570-1636)*, Kroměříž 1990.
- BARKER, Thomas M., *The Military Intellectual and Battle. Raimundo Montecuccoli and the Thirty Years War*, Albany-New York 1975.
- BARKER, Thomas M., *Double Eagle and Crescent. Vienna's Second Turkish Siege and Its Historical Setting*, New York 1967.
- BARKER, Thomas M., *Václav Eusebius z Lobkovic (1609-1677). Military Entrepreneurship, Patronage, and Grace*, AHY 14, 1978, s. 31-50.
- BASTL, Beatrix, *Wan Ich nur bei dier sein mecht/ würden mier alle beschwerden leichter. Zur Bedeutung von Ehe und Liebe innerhalb des österreichischen Adels in der Frühen Neuzeit*, Unsere Heimat 66, 1995, s. 4-14.
- BASTL, Beatrix, *Eheliche Sexualität in der Frühen Neuzeit zwischen Lust und Last. Die Instruktion des Fürsten Karl Eusebius von Liechtenstein*, AKG 78, 1996, s. 277-301.
- BASTL, Beatrix, *Feuerwerk und Schlittenfahrt. Ordnungen zwischen Ritual und Zeremoniell*, WGb 51, 1996, s. 197-229.
- BASTL, Beatrix, *Caritas Conjugalis. Der Begriff des Friedens in der Ehe*, WGb 52, 1997, s. 221-233.
- BASTL, Beatrix, *Gabentausch. Wiener Adelshochzeiten und ihre Bedeutung für die interkulturelle Kommunikation*, WGb 54, 1999, s. 257-271.
- BASTL, Beatrix, *Das österreichische Frauenzimmer. Zur Rolle der Frau im höfischen Fest- und Hofleben 15. bis 17. Jahrhundert*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000* (= Opera historica 8), s. 79-105.
- BASTL, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000.
- BASTL, Beatrix, *Formen und Gattungen frühneuzeitlicher Briefe*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44), s. 801-812.
- BASTL, Beatrix – HEISS, Gernot, *Tafeln bei Hof: Die Hochzeitsbankette Kaiser Leopolds I.*, WGb 50, 1995, s. 181-206.
- BASTL, Beatrix – HEISS, Gernot, *Hofdamen und Höflinge zur Zeit Kaiser Leopolds I. Zur Geschichte eines vergessenen Berufstandes*, OH 5, 1996, s. 187-265.
- BAUER, Volker, *Die höfische Gesellschaft in Deutschland von der Mitte des 17. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. Versuch einer Typologie*, Tübingen 1993.
- BAUER, Volker, *Hofökonomie. Der Diskurs über den Fürstenhof in Zeremonialwissenschaft, Hausväterliteratur und Kameralismus*, Wien-Köln-Weimar 1997.
- BAUMAN, Zygmunt – MAY, Tim, *Myslet sociologicky. Netradiční uvedení do sociologie*, Praha 2004.
- BAUMSTARK, Reinhard, *Leopold I.*, Freiburg im Breisgau 1873 (= Sammlung historischer Bildnisse 2. Serie III).
- BECKER, Felicitas, *Netzwerke vs. Gesamtgesellschaft: ein Gegensatz? Anregungen für Verflechtungsgeschichte*, GuG 30, 2004, s. 314-324.

- BEESE, Christian, *Markgraf Hermann von Baden (1628-1691). General, Diplomat und Minister Kaiser Leopolds I.*, Stuttgart 1991 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg. Reihe B: Forschungen 121).
- BEETZ, Manfred, *Frühmoderne Höflichkeit. Komplimentierkunst und Gesellschaftsrituale im altdeutschen Sprachraum*, Stuttgart 1990 (= Germanistische Abhandlungen 67).
- BEIK, William, *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration*, Past and Present 188, s. 195-224.
- BÉLY, Lucien, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, Paris 1990.
- BENEDIK, Christian, *Die herrschaftlichen Apartments. Funktion und Lage während der Regierungen von Kaiser Leopold I. bis Kaiser Franz Joseph I.*, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 51, 1997, s. 552-570.
- BENEDIKT, Felix Anton, *Die Fürsten von Dietrichstein*, Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich 1, 1848, s. 149-188.
- BÉRENGER, Jean, *Pour une enquête européenne: le problème du ministériat au XVIIe siècle*, Annales 29, 1974, s. 166-192.
- BÉRENGER, Jean, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1975.
- BÉRENGER, Jean, *La Conférence secrète de l'empereur Léopold Ier*, Il Pensiero Politico 13, 1980, s. 233-239.
- BÉRENGER, Jean, *L'empereur Léopold Ier souverain baroque*, in: Gertrud Stollwitzer (ed.), *Le baroque autrichien au XVIIIe siècle*, Rouen 1989 (= Publications de l'Université de Rouen 147), s. 11-16.
- BÉRENGER, Jean, *Histoire de l'empire des Habsbourg*, Paris 1990.
- BÉRENGER, Jean, *La Cour impériale de Léopold Ier: partis, clans et clientèles*, in: Klaus Maletke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster-Hamburg-Berlin-London 2001 (= Forschungen zur Geschichte der Neuzeit. Marburger Beiträge 1), s. 257-271.
- BÉRENGER, Jean, *État, ordres et fiscalité dans l'Autriche de Léopold Ier*, in: Daniel Tollet (ed.), *L'Europe des diètes au XVIIe siècle. Mélanges offerts à Monsieur le professeur Jean Bérenger*, Paris 1996, s. 145-157.
- BÉRENGER, Jean, *Léopold Ier (1640-1705) fondateur de la puissance autrichienne*, Paris 2004.
- BERGER, Adolf, *Das Grab des Grafen Adolf zu Schwarzenberg*, Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien 7, 1856, s. 169-180.
- BERGER, Adolf, *Studien zu den Beziehungen des Erzherzogs Leopold Wilhelm von Oesterreich zu dem Grafen Johann Adolf zu Schwarzenberg*, Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien 21, 1882, s. 52-72.
- BERGER, Peter I. – LUCKMANN, Thomas, *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii věděni*, Praha 1999.
- BERNEY, Arnold, *Die Hochzeit Josephs I.*, MIÖG 42, 1927, s. 64-83.
- BERNS, Jörg Jochen, *Peregrinatio academica und Kavalierstour. Bildungsreisen junger Deutscher in der Frühen Neuzeit*, in: Conrad Wiedemann (ed.), *Rom – Paris – London. Erfahrung und Selbsterfahrung deutscher Schriftsteller und Künstler in den fremden Metropolen. Ein Symposium*, Stuttgart 1988 (= Germanistische-Symposien-Berichtsbände 8), s. 155-181.
- BEYER, Klaus – TÄUBRICH, Hans-Christian (edd.), *Der Brief. Eine Kulturgeschichte der schriftlichen Kommunikation*, Frankfurt am Main 1996.
- BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 5).

- Bible Písmo Svaté Starého a Nového zákona. Podle ekumenického vydání z roku 1985, Praha 1985.*
- BÍLEK, Tomáš Václav, *Tovaryšstvo Ježíšovo a působení jeho v zemích království Českého vůbec a v kollegiu pražském u sv. Klimenta zvláště*, Praha 1873.
- BÍLKOVÁ, Eva – HUSÁKOVÁ, Jana – TESAŘÍKOVÁ, Alexandra, *Kavalířská cesta Heřmana Jakuba Černína z Chudenic*, in: Celostátní studentská vědecká konference HISTORIE 2003, Pardubice 2004, s. 89-118.
- de BIN, Udo, *Leopoldo imperatore I e la sua corte nella letteratura italiana*, Trieste 1910.
- BINKOVÁ, Simona, *Španělsko pohledem českých cestovatelů 17. století*, in: České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů, Ostrava 1996, s. 81-90.
- BOKOVÁ, Hildegard – SPÁČILOVÁ, Libuše, *Stručný raně novohornoněmecký glosář*, Olomouc 2003.
- BOMBERA, Jan, *Piaristé jako učitelé a vychovatelé ve službách šlechty*, JM 31, 1995, s. 25-42.
- BORECKÝ, Vladimír, *Imaginace jako pole zdvojení mezi realitou a iluzí*, Analogon 26-27, 1999, s. 108-116.
- BORECKÝ, Vladimír, *Porozumění symbolu*, Praha 2003 (= Filosofická setkávání 8).
- BORGEAUD, Charles, *Histoire de l'Université de Genève I. L'Académie de Calvin, 1559-1798*, Genève 1900.
- BOSBACH, Franz, *Princeps in Compendio*, in: Konrad Repgen (ed.), *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*, Münster 1991, s. 79-114.
- BOURDIEU, Pierre, *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*, in: Ralf Kreckel (ed.), *Soziale Ungleichheiten*, Göttingen 1983 (= Soziale Welt. Sonderband 2).
- BOURDIEU, Pierre, *Sozialer Raum und Klassen*, Frankfurt am Main 1985.
- BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha 1997.
- BRAUBACH, Max, *Versailles und Wien von Ludwig XIV. bis Kaunitz. Die Vorstadien der diplomatischen Revolution im 18. Jahrhundert*, Bonn 1952 (= Bonner historische Forschungen 2).
- BRAUBACH, Max, *Die Geheimdiplomatie des Prinzen Eugen von Savoyen*, Köln-Opladen 1962 (= Wissenschaftliche Abhandlungen der Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen 22).
- BRAUBACH, Max, *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie II*, München 1964.
- BRAUBACH, Max, *Wilhelm von Furstenberg (1629-1704) und die französische Politik im Zeitalter Ludwigs XIV.*, Bonn 1972 (= Bonner historische Forschungen 36).
- BRAUBACH, Max, *Graf Dominik Andreas Kaunitz (1655-1675) als Diplomat und Staatsmann*, in: Heinrich Fichtenau – Erich Zöllner (edd.), *Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs*, Wien-Köln-Graz 1974, s. 225-242.
- BRAUDEL, Ferdinand, *La longue durée*, Annales E.S.C. 4, October 1958, s. 725-753.
- BRAUN, Guido, *Une tour de Babel? Les langues de la négociation et les problèmes de traduction au Congrès de la paix de Westphalie (1643-1649)*, in: Rainer Babel (ed.), *Le diplomate au travail. Entscheidungsprozesse, Information und Kommunikation im Umkreis des Westfälischen Friedenskongresses*, München 2005 (= Pariser Historische Studien 65), s. 139-172.
- BRIZZI, Gian P. – VERGER, Jacques (edd.), *Università dell'Europa. Gli uomini e i luoghi nei secoli XII-XVIII*, Milano 1993.
- BROCKLISS, Laurence W. B., *Concluding remarks: The anatomy of the minister-favourite*, in: John H. Elliott – Laurence W. B. Brockliss (edd.), *The World of the Favourite*, New Haven-London 1999, s. 279-309.
- BROUCEK, Peter, *Louis Raduit de Souches, kaiserlicher Feldmarschall*, Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft „Adler“ 3, Serie 8, 1971-1973, s. 123-136.

- BROUCEK, Peter, *Biographie des Louis Raduit de Souches*, in: Jan Skutil (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha-Brno 1995, s. 62-69.
- BROŽ, Ivan, *Velké postavy rodu Kinských*, Praha 1997.
- BRUNNER, Otto, *Adeliges Landleben und europäischer Geist. Leben und Werk Wolf Helmhards von Hohberg 1612-1688*, Salzburg 1949.
- BUDIL, Ivo T., *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha 2003⁴.
- BURKE, Peter, *Heu domine, adsunt Turcae! Abriss einer Sozialgeschichte des post-mittelalterlichen Lateins*, in: týž (ed.), *Küchenlatein. Sprache und Umgangssprache in der frühen Neuzeit*, Berlin 1989 (= Kleine wissenschaftliche Bibliothek 14), s. 31-59.
- BURKE, Peter, *Die Geschicke des Hofmann. Zur Wirkung eines Renaissance-Breviers über angemessenes Verhalten*, Berlin 1996.
- BURKE, Peter, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004.
- BURKE, Peter, (ed.), *Variety kulturních dějin*, Praha 2006.
- BUŠTÍKOVÁ, Lenka, *Analýza sociálních sítí*, SČ 35, 1999, s. 193-206.
- BUŠTÍKOVÁ, Lenka, *Známosti osobností lokální politiky*, Praha 1999.
- BUTZ, Reinhardt – HIRSCHBIEGEL, Jan – WILLOWEIT, Dietmar (edd.), *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomen*, Köln-Weimar-Wien 2004 (= Norm und Struktur 22).
- BŮŽEK, Václav, „A tak jsem dlouho zdržován byl ...“ *Čas v životě předbělohorských rytířů*, DaŠ 15, 1993, č. 3, s. 26-30.
- BŮŽEK, Václav, *Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách*, Pardubice 1995, s. 213-225.
- BŮŽEK, Václav, *Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století*, JSH 65, 1996, s. 10-25.
- BŮŽEK, Václav, *Říšské město Norimberk a české země v předbělohorské době. Stav a perspektivy studia*, FHB 18, 1997, s. 19-70.
- BŮŽEK, Václav, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= Opera historica), s. 5-28.
- BŮŽEK, Václav, *Regionalgeschichte in der Tschechischen Republik. Alte Traditionen und neue Perspektiven*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 134, 1998, s. 151-173.
- BŮŽEK, Václav, *Mezi Bečovem, Wildbergem a Norimberkem. Příspěvek ke komunikaci českých stavů se zahraničím ve čtyřicátých letech 16. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice-Praha 1999, s. 65-80.
- BŮŽEK, Václav, *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů. Ambras – Bechyně*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8), s. 137-161.
- BŮŽEK, Václav, *Die private Welt der böhmischen adeligen Familien in ihren Selbstzeugnissen des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Heinz-Dieter Heimann (ed.), *Adelige Welt und familiäre Beziehung. Aspekte der „privaten Welt“ des Adels in böhmischen, polnischen und deutschen Beispielen von 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Potsdam 2000, s. 17-41.
- BŮŽEK, Václav, *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta. K otázce integračních procesů v habsburské monarchii*, ČČH 98, 2000, s. 261-291.
- BŮŽEK, Václav, *Vratislav z Pernštejna mezi Prahou, Litomyšlí a Vídní. Ke zpravodajskému přínosu listů české a moravské šlechty*, SPVA 8, 2000, s. 24-36.
- BŮŽEK, Václav, *Die Schnittpunkte eines Grundrisses. Die tschechische Historiographie im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 71-80.

- BŮŽEK, Václav, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, PB 1, 2001, s. 27-42.
- BŮŽEK, Václav, *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku*, in: Milena Lenderová (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 45-66.
- BŮŽEK, Václav, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, Václav, *Theater zwischen Unterhaltung und Propaganda. Ein adeliges Turnier in Böhmen in der Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: Brigitte Marschall (ed.), *Theater am Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte. Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag*, Wien-Köln-Weimar 2002 (= Maske und Kothurn 48), s. 61-66.
- BŮŽEK, Václav, *Dvůr habsburských císařů v letech 1526-1740 a historiografie na prahu 21. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 5-31.
- BŮŽEK, Václav, *Region v historickém diskursu*, JSH 72, 2003, s. 5-13.
- BŮŽEK, Václav, *Symboly rituálu. Prohlášení Ferdinanda I. císařem ve Frankfurtu nad Mohanem*, in: Martin Nodl – Petr Sommer (edd.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004, s. 159-167.
- BŮŽEK, Václav, „Gute Freundschaft“ – *Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: Stefan Brakensiek – Heide Wunder (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 79-96.
- BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.
- BŮŽEK, Václav a kol., *Společnost aristokratických dvorů v českých zemích (1550-1740). Teze vědeckého projektu*, JSH 64, 1995, s. 196-206.
- BŮŽEK, Václav – MAŤA, Petr, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des „Absolutismus“ (1620-1740)*, in: Ronald G. Asch (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (1600-1789)*, Köln 2001, s. 287-321.
- BŮŽEK, Václav – PÁLFFY, Géza, *Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I.*, ČČH 101, 2003, s. 542-581.
- BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav, *Symboly rituálu. Volba Karla V. římským králem ve Frankfurtu nad Mohanem a jeho korunovace v Cáchách*, in: Lenka Bobková – Mlada Holá (edd.), *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám*, Praha-Litomyšl 2005, s. 123-132.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526-1740. Stand und Tendenzen der Forschung*, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse 137, 2002, s. 55-98.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Šlechta raného novověku v historickoantropologických proudech současné evropské historiografie*, ČMM 122, 2003, s. 375-409.
- BŮŽEK, Václav – KELLER, Katrin – KOVALSKÁ, Eva – PÁLFFY, Géza, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*, ČČH 104, 2006, s. 485-525.

- CARBONI, Luca, *Le fonti dell'Archivio Segreto Vaticano per la ricerca storica sull'Europa Orientale (sec. XVI-XX). Gli Archivi degli Uffici di Curia e gli Archivi delle Rappresentanze Pontificie*, in: Gaetano Platania (ed.), *L'Europa centro-orientale e gli archivi tra età moderna e contemporanea*, Viterbo 2003 (= Centro Studi sull'Età dei Sobieski e della Polonia Moderna 8), s. 89-180.
- CARLEN, Louis, *Ein Tagebuch über die Ereignisse am Wiener Hof im November 1704*, MÖStA 22, 1969, s. 327-334.
- CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo, *Herencia y virtud. Interpretaciones e imágenes de lo nobiliario en la segunda mitad del siglo XVI*, in: *En las sociedades ibéricas y el mon a finales del siglo XVI. Tomo IV: La corona de Castilla*, Madrid 1998, s. 231-271.
- CASTIGLIONE, Baldassare, *Dvořan*, Praha 1978.
- CATALANO, Alessandro, *Kardinal Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) und sein Tagebuch*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, č. 2, s. 71-77.
- CATALANO, Alessandro, *Heřman Jakub Černín. Deník z cesty po Itálii*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 13, 2002, č. 3-4, s. 113-123.
- CATALANO, Alessandro, „*Rademus barbas Italis.*“ *Italové a Češi nejen po Bílé hoře*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 13, 2002, č. 3-4, s. 9-14.
- CATALANO, Alessandro, *L'educazione del principe: Ferdinand August Leopold von Lobkowitz e il suo primo viaggio in Italia*, PB 2, 2003, s. 104-127.
- CATALANO, Alessandro, *Ernst Adalbert von Harrach tra Roma e Vienna*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 305-330.
- CATALANO, Alessandro, „*Moltissimi sono i verseggiatori, pochi i Poeti.*“ *La cultura italiana nell'Europa centrale del XVII e XVIII secolo*, eSamizdat 2, 2004, s. 35-50.
- CATALANO, Alessandro, *Zdeněk Kalista aneb Nekonečný boj proti obrovské přesile*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 16, 2005, s. 99-111.
- CATALANO, Alessandro, *Příběh jednoho mýtu: Bernard Ignác z Martinic – kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu – jezuité*, in: *Slánské rozhovory 2005 – Itálie*, Slaný 2006, s. 25-34.
- CATALANO, Alessandro, *Italská historiografie mezi machiavelismem a oslavou habsburské monarchie. Politická ideologie a moralizující sebereflexe v dílech Raimonda Montecuccoliho, Galeazza Gualda Priorata a Giovanniho Battisty Comazziho*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 265-282.
- CERMAN, Ivo, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“ v komunikativní praxi dvořanů Leopolda I.*, ČČH 100, 2002, s. 33-54.
- CERMAN, Ivo, *Raimundo Montecuccoli a „válečná strana“ na dvoře Leopolda I.*, Historie a vojenství 51, 2002, s. 568-603.
- CERMAN, Ivo, *Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka*, ČČH 102, 2003, s. 818-853.
- CERMAN, Ivo, *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavalierstour im 18. Jahrhundert*, in: Martin Scheutz – Wolfgang Schmale – Dana Štefanová (edd.), *Orte des Wissens*, Bochum 2004 (= Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts. Sonderdruck 18-19), s. 49-78.
- CERMAN, Ivo, „*Kabal*“, „*Parthey*“, „*Faction*“ *am Hofe Kaiser Leopolds I.*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofpartaien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 235-247.
- CERMAN, Ivo, *Zrození osvícenského kavalíra. Vzdelání a cestování Jana Karla z Dietrichsteina*, ČNM 173, 2004, s. 157-190.
- COLLOMP, Alain, *Famiglie. Abitazioni e coabitazioni*, in: Philippe Ariès – Georges Duby (edd.), *La vita privata dal Rinascimento all'Illuminismo*, Roma-Bari 2001, s. 393-425.

- CONRADS, Norbert, *Das Incognito. Standesreisen ohne Konventionen*, in: Rainer Babel – Werner Paravicini (edd.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Ostfildern 2005 (= Beihefte der Francia 60), s. 591-608.
- CORBIN, Alain, *Narcis a Miazma. Pach a společenské představy 18. a 19. století*, Praha 2004.
- CORETH, Anna, *Unbekannte Briefe P. Marco d'Aviano an P. Gabriel Pontifesser aus Klausen (1690-1697)*, MÖStA 9, 1956, s. 23-47.
- CORETH, Anna, *Kaiserin Maria Eleonore, Witwe Ferdinands III., und die Karmelitinnen*, MÖStA 14, 1961, s. 42-61.
- CORETH, Anna, *Pietas Austriaca. Ursprung und Entwicklung barocker Frömmigkeit in Österreich*, München 1992².
- COSMAR, Immanuel W. K., *Graf Schwarzenberg. Heermeister des Johanniterordens zu Sonnenburg*, Neue Berlinische Monatsschrift 16, 1806, s. 232-272.
- de la CRUZ MEDINA, Vanesa, *La educación de las meninas en la corte de Felipe II. Algunos aspectos a través de las cartas de Ana de Dietrichstein a su madre Margarita de Cardona*, in: XII Colegio Nacional de Historia de la Educación, Burgos 2003, s. 523-534.
- CSÁKY-LOEBENSTEIN, Eva-Marie, *Studien zur Kavaliertour österreichischer Adelige im 17. Jahrhundert*, MIÖG 79, 1971, s. 408-434.
- CZARNECKA, Mirosława, *Das „gelehrte“ Frauenzimmer. Zur Erziehung und Bildung der Frau im 17. Jahrhundert am Beispiel Schlesiens*, Acta Poloniae Historica 74, 1996, s. 45-71.
- CZEIKE, Felix, *Historisches Lexikon Wien I-V*, Wien 1995.
- ČECH, Jan, *Hazardní hry v Čechách v 16. a 17. století*, in: Milan Svoboda (ed.), *Celostátní studentská vědecká konference HISTORIE 2005*, Liberec 2006, s. 28-73.
- ČERNÝ, Karel, *František Oldřich Kinský a jeho podíl na zahraniční politice Leopolda I. do roku 1679*, Praha 1952 (Disertační práce).
- ČORNEJ, Petr – FELCMAN, Ondřej, *Rozvrstvení feudální třídy v severovýchodních Čechách v letech 1603-1656*, ČsČH 28, 1980, s. 559-589.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, *Jezuitské školství a Jan Amos Komenský*, in: Jaroslava Pešková – Josef Cach – Michal Svatoš (edd.), *Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému*, Praha 1991, s. 74-87.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002.
- DENIS, Arnošt – VANČURA, Jindřich, *Konec samostatnosti české I-II*, Praha 1895.
- DENIS, Arnošt – VANČURA, Jindřich, *Čechy po Bílé hoře I-II*, Praha 1904-1905.
- DETHLEFS, Gerd, *Schauplatz Europa. Das Theatrum Europaeum des Matthaeus Merian als Medium kritischer Öffentlichkeit*, in: Klaus Bußmann – Elke A. Werner (edd.), *Europa im 17. Jahrhundert. Ein politischer Mythos und seine Bilder*, Wiesbaden 2004, s. 149-179.
- DEWALD, Jonathan, *The European Nobility 1400-1800*, Cambridge 1996.
- DIBBLE, Charles Lawrence, *Architecture and Ethos. The Culture of Aristocratic Urbanisation in Early Modern Vienna*, Stanford 1992 (Disertační práce).
- DINGES, Martin, *Ehrenhändel als „Kommunikative Gattungen“, kultureller Wandel und Volkskultur*, AKG 75, 1993, s. 359-393.
- DINGES, Martin, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Kurt Schreiner – Gerd Schwerhoff (edd.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 29-62.
- DINGES, Martin, *Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit*, in: Sibylle Backmann – Hans-Jörg Künast – Sabine Ullmann – B. Ann Tlusty (edd.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998 (= Colloquia Augustana 8), s. 125-147.
- DOTZAUER, Winfried, *Der fürstliche „Einzug“ in die Stadt (bis zum Ende des Alten Reichs)*, AKG 55, 1973, s. 245-288.

- DROSTE, Heiko, *Patronage in der Frühen Neuzeit – Institutionen und Kulturform*, ZHF 30, 2003, s. 555-590.
- DROSTE, Heiko, *Die Erziehung eines Klienten*, in: Stefan Brakensiek – Heide Wunder (ed.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 23-44.
- DROYSEN, Hans, *Der Briefwechsel zwischen Kronprinz Friedrich von Preußen und Fürst Joseph Wenzel von Liechtenstein*, *Forschungen zur brandenburgischen und preußischen Geschichte* 19, 1906, s. 157-185.
- DROYSEN, Johann Gustav, *Der Staat des Großen Kurfürsten I-III*, Leipzig 1872.
- DROZDOVÁ, Eva, *Antropologický výzkum kosterních pozůstatků členů rodu Dietrichsteinů*, JM 42, 2006, s. 49-74.
- DUHR, Bernhard, *Die Beichtväter am Wiener Kaiserhofe in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts*, *Die Kultur* 18, 1917, s. 84-98.
- DUINDAM, Jeroen, *Myths of Power: Norbert Elias and the Early Modern European Court*, Amsterdam 1995.
- DUINDAM, Jeroen, *Norbert Elias und der frühneuzeitliche Hof. Versuch einer Kritik und Weiterführung*, HA 6, 1998, s. 370-387.
- DUINDAM, Jeroen, *The court of the Austrian Habsburgs: locus of a composite heritage*, MRK 8, 1998, č. 2, s. 24-58.
- DUINDAM, Jeroen, *Ceremonial staffs and paperwork at two courts: France and the Habsburg monarchy ca. 1550-1720*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster 2001 (= *Forschungen zur Geschichte der Neuzeit. Marburger Beiträge* 1), s. 369-388.
- DUINDAM, Jeroen, *Vienna and Versailles. A comparative approach*, *Frühneuzeit-Info* 12, 2001, č. 2, s. 10-20.
- DUINDAM, Jeroen, *The Bourbon and Austrian Habsburg Courts. Numbers, Ordinances, Ceremony – and Nobles*, in: Ronald G. Asch (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600-1789)*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 181-206.
- DUINDAM, Jeroen, *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550-1780*, Cambridge 2003.
- DUINDAM, Jeroen, *Norbert Elias and the History of the court: old questions, new perspectives*, in: Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (edd.), *Hof und Theorie. Verstehen und Erklären eines historischen Phänomens*, Köln-Weimar-Wien 2004, s. 91-104.
- van DÜLMEN, Richard, *Norbert Elias und der Prozess der Zivilisation. Die Zivilisationstheorie im Lichte der historischen Forschung*, in: týž (ed.), *Gesellschaft der frühen Neuzeit: Kulturelles Handeln und sozialer Prozess*, Köln am Rhein 1993, s. 361-371.
- van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.
- EBNER, Herwig, *Der Schreibkalender als Geschichtsquelle*, in: *Beiträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Steiermark und Kärntens. Festschrift Ferdinand Tremel*, Graz 1976, s. 65-81.
- EDELMAYER, Friedrich, *Habsburgische Gesandte in Wien und Madrid in der Zeit Maximilians II. Ein Vergleich der innerhabsburgischen Begegnung auf der Ebene der Diplomatie*, in: Wolfram Krömer (ed.), *Spanien und Österreich in der Renaissance. Akte des Fünften Spanisch-Österreichischen Symposions, 21.-25. September 1987 in Wien*, Innsbruck 1989 (= *Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft. Sonderheft* 66), s. 57-70.
- EDELMAYER, Friedrich, *Ehre, Geld, Karriere. Adam von Dietrichstein im Dienst Kaiser Maximilians II.*, in: Friedrich Edelmayr – Alfred Kohler (edd.), *Kaiser Maximilian II. Kultur*

- und Politik im 16. Jahrhundert, München 1992 (= Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 19), s. 109-142.
- EDELMAYER, Friedrich, *Honor y Dinero. Adam de Dietrichstein al servicio de la Casa de Austria*, Studia Historica. Historia Moderna 10-11, 1992-1993, s. 89-116.
- EDELMAYER, Friedrich, *Das Soziale Netzwerk der kaiserlichen Gesandten am Hof Philipps II.*, in: Hispania – Austria I, München 1993, s. 89-107.
- EDELMAYER, Friedrich, „*Ignotum est ignoti nulla cupido.*“ *Die Berichte Esias Preuss über die Studien von Siegmund II. von Dietrichstein*, in: Kurt Mühlberger – Thomas Maisel (edd.), Aspekte der Bildungs- und Universitätsgeschichte 16. bis 19. Jahrhunderts, Wien 1993, s. 232-270.
- EDELMAYER, Friedrich, *Gesandtschaftsberichte in der Frühen Neuzeit*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch, Wien-München 2004 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44), s. 849-859.
- EHALT, Hubert Christian, *Ausdruckformen absolutistischer Herrschaft. Der Wiener Hof im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien 1980.
- EHRENPREIS, Stefan, *Österreichischer Adel, habsburgische Höfe und kaiserliche Zentralverwaltung (1580-1620)*, in: Ronald G. Asch (ed.), Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (1600-1789), Köln-Weimar-Wien 2001, s. 235-261.
- EHRLICHER, Klaus E., *Ein steirisches Adelsgeschlecht in Böhmen und Mähren. Hoffmann Freiherren zu Gruenpüchel und Strechau*, Bohemia 21, 1980, s. 59-83.
- EISENBERG, Nana, *Studien zur Historiographie über Kaiser Leopold I.*, MIÖG 51, 1937, s. 359-413.
- ELIAS, Norbert, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königstums und der höfischen Aristokratie. Mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main 1990.
- ELIAS, Norbert, *Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen I-II*, Amsterdam 1997 (= Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 158).
- ELZE, Reinhard, *Rechts und Links. Bemerkungen zu einem banalen Problem*, in: Martin Kintzinger (ed.), Das andere Wahrnehmen: Beiträge zur europäischen Geschichte. Festschrift August Nitschke, Köln 1991, s. 75-82.
- EMICH, Birgit – REINHARDT, Nicole – von THIESSEN, Hillard – WIELAND, Christian, *Stand und Perspektiven der Patronageforschung. Zugleich eine Antwort auf Heiko Droste*, ZHF 32, 2005, s. 233-265.
- ERLER, Adalbert, *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte I-V*, Berlin 1990.
- ETTER, Else-Lilly, *Tacitus in der Geistesgeschichte des 16. und 17. Jahrhunderts*, Basel-Stuttgart 1966 (= Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft 103).
- EVANS, Robert J. W. – THOMAS, T. V. (edd.), *Crown, Church and Estates. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, London 1991.
- EVANS, Robert J. W., *Rudolf II. a jeho svět. Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576-1612*, Praha 1997.
- EVANS, Robert J. W., *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.
- von FALKE, Jacob, *Fürst Anton Florian von Liechtenstein in Spanien 1704-1711*, Österreichische Revue 3, 1865, č. 6, s. 1-79.
- von FALKE, Jacob, *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein I-III*, Wien 1868-1882.
- FECHTNEROVÁ, Anna, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze I-IV*, Praha 1984.

- FELCMAN, Ondřej, *Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století*, in: *Proměny feudální třídy v Čechách*, Praha 1976 (= AUC, Philosophica et Historica 1, Studia historica 14), s. 195-225.
- FELLNER, Thomas – KRETSCHMAYR, Heinrich, *Die Österreichische Zentralverwaltung. I. Abt.: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)* I-III, Wien 1907 (= Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 5-7).
- FERNÁNDEZ IZQUIERDO, Francisco, *La Orden militar de Calatrava en el siglo XVI. Infraestructura institucional. Sociología y prosopografía de sus caballeros*, Madrid 1994 (= Biblioteca de Historia 15).
- FERTIG, Ludwig, *Die Hofmeister. Ein Beitrag zur Geschichte des Lehrerstandes und der bürgerlichen Intelligenz*, Stuttgart 1979.
- FEYFAR, Mathias Maria, *Die erlauchten Herrn auf Nikolsburg. Eine geschichtliche Studie*, Wien 1879.
- FIDLER, Katharina, *Mäzenatentum und Politik am Wiener Hof: Das Beispiel der Kaiserin Eleonora Gonzaga-Nevers*, Innsbrucker Historische Studien 12/13, 1990, s. 41-68.
- FIDLER, Petr, *Zur Bauaufgabe in der Barockarchitektur. Das Palais Questenberg. Ergänzende Forschungen zu einer Prandtauer-Monographie*, Innsbruck 1985.
- FIDLER, Petr, *...alla moderna gebaut und vom sehr artigen gout... Das Palais Dietrichstein-Lobkowitz in Wien*, Acta Historiae Artium 37, 1994-1995, s. 145-174.
- FLEISCHER, Manfred P., *Father Wolff: The Epitome of a Jesuit Courtier*, CHR 64, 1978, s. 571-613.
- FLEISCHER, Victor, *Fürst Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler*, Wien-Leipzig 1910 (= Veröffentlichungen der Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs 1).
- FOLKMANN, Josef E., *Die gefürstete Linie des uralten und edlen Geschlechtes Kinsky. Ein geschichtlicher Versuch*, Prag 1861.
- FOLTÝN, Tomáš, *Cestovní instrukce jako pramen k dějinám kavalérských cest (1640-1740)*, in: Milan Svoboda (ed.), *Celostátní studentská vědecká konference HISTORIE 2005*, Liberec 2006, s. 74-116.
- FOSI, Irene, *Rituali della parola. Supplicare, raccomandare e raccomandarsi a Roma nel Seicento*, in: Andreas Würigler – Cecilia Nubola (edd.), *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravanima, lettere*, Bologna-Berlin 2004 (= Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento 14), s. 329-349.
- FRANCEK, Jindřich, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, VSH 3, 1993, s. 273-298.
- FREISLEBEN, Sigrid – HILSCHER, Elisabeth – OTTNER, Christine – SIENELL, Stefan, *Die Wiener Hofgesellschaft während der Regierungszeit Kaiser Leopolds I. (1657-1705). Eine Projektvorschau*, MRK 12, 2002, č. 1, s. 30-39.
- FRESE, Werner, *Die Erinnerungen des böhmischen Lakaien Hansel Commenda*, in: Gotthard Frühsorge – Rainer Gruenter – Beatrix Freifrau – Wolff Metternich (edd.), *Gesinde im 18. Jahrhundert*, Hamburg 1995, s. 253-264.
- FREY, Linda – FREY, Marsha, *The Latter Years of Leopold I and His Court, 1700-1705: A Pernicious Factionalism*, The Historian 40, 1978, s. 479-481.
- FREY, Linda – FREY, Marsha, *A Question of Empire: Leopold I and the War of Spanish Succession, 1701-1705*, New York 1983.
- FRITZOVÁ, Charlotte – RŮŽIČKA, Jindřich, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, SPVA 3, 1975, s. 63-77.
- FUČÍKOVÁ, Eliška – BRADBURNE, James S. – BUKOVINSKÁ, Beket – HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava – KONEČNÝ, Lubomír – MUCHKA, Ivan – ŠRONĚK,

- Michal (edd.), *Rudolf II. a Praha. Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy*, Praha-London-Milano 1997.
- FUCHS, Ralf-Peter, *Unordnung durch Recht? Zum Bedeutungsverlust gesellschaftlicher Rangordnung im frühneuzeitlichen Injurienprozeß*, in: Marian Füssel – Thomas Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der Ständischen Gesellschaft*, Münster 2005 (= *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme* 8), s. 165-180.
- GARBER, Klaus – WISMANN, Heinz (ed.), *Europäischen Sozietätsbewegung und demokratische Tradition: Die europäischen Akademien der frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung I-II*, Tübingen 1996.
- GARMS-CORNIDES, Elisabeth, *Hofmeister auf Grand Tour*, in: Rainer Babel – Werner Paravicini (edd.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Ostfildern 2005 (= Beihefte der Francia 60), s. 255-274.
- GAŽI, Martin, „*K lékařce nebeskej.*“ *Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století*, Kuděj 1, 2004, s. 17-31.
- GEHLING, Theo, *Ein Europäischer Diplomat am Kaiserhof zu Wien. François Louis de Pesme, seigneur de Saint-Saphorin, als englischer Resident am Wiener Hof 1718-1727*, Bonn 1964 (= *Bonner Historische Forschungen* 25).
- GESTRICH, Andreas, *Höfisches Zeremoniell und sinnliches Volk. Die Rechtfertigung des Hofzeremoniells im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Jörg J. Berns – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 57-74.
- GIDDENS, Anthony, *Sociologie*, Praha 1999.
- GINDELY, Antonín, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894.
- de GMELINE, Patrick, *Histoire des princes de Lobkowitz*, Nancy 1977.
- GOETZ, Hans Werner, *Der „rechte“ Sitz. Die Symbolik von Rang und Herrschaft im Hohen Mittelalter im Spiegel der Sitzordnung*, in: Gertrud Blaschitz – Helmut Hundsbichler – Gerhard Jaritz – Elisabeth Vavra (edd.), *Symbole des Alltags – Alltag der Symbole: Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag*, Graz 1992, s. 11-49.
- GOETZ, Helmut, *Die geheimen Ratgeber Ferdinands I. (1503-1564). Ihre Persönlichkeit im Urteil der Nuntien und Gesandten*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 42-43, 1964, s. 453-494.
- GOLOUBEVA, Maria, *The Glorification of Emperor Leopold I. in Image, Spectacle and Text*, Mainz 2000 (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung für Universalgeschichte 184).
- GOTTHARD, Axel, *Die Inszenierung der kurfürstlichen Präeminenz. Eine Analyse unter Erprobung systemtheoretischer Kategorien*, in: Barbara Stollberg-Rilinger (ed.), *Vormoderne politische Verfahren*, Berlin 2001 (= *Zeitschrift für Historische Forschung* 25), s. 303-332.
- GRAUS, František, *Mentalität – Versuch einer Begriffsbestimmung und Methoden der Untersuchung*, in: týž (ed.), *Mentalitäten im Mittelalter. Methodische und inhaltliche Probleme*, Sigmaringen 1987, s. 9-48.
- von GREYERZ, Kaspar, *Religion in the Life of German and Swiss Autobiographers (Sixteenth and Early Seventeenth Centuries)*, in: týž (ed.), *Religion and Society in Early Modern Europe 1500-1800*, Boston-London-Sydney 1984, s. 223-241.
- GRIMSCHITZ, Bruno, *Wiener Barockpaläste*, Wien 1944.
- GROHS, Brigitte, *Italienische Hochzeiten. Die Vermählung der Erzherzoginnen Barbara und Johanna von Habsburg im Jahre 1565*, *MIÖG* 96, 1988, s. 331-382.
- GROSS, Lothar, *Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559-1806*, Wien 1933.
- GROSSMANN, Julius, *Der kaiserliche Gesandte Franz von Lisola im Haag. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte unter Kaiser Leopold I.*, *AÖG* 51, 1873, s. 1-193.

- GRULICH, Josef, „*Slavnostní okamžiky*“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. *Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století*, HD 24, 2000, s. 49-82.
- von GSCHLIESSER, Oswald, *Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806*, Wien 1942 (= Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 33).
- von GSCHLIESSER, Oswald, *Das Beamtentum der hohen Reichsbehörden (Reichshofkanzlei, Reichskammergericht, Reichshofrat, Hofkriegsrat)*, in: Günther Franz (ed.), *Beamtentum und Pfarrerstand, Limburg 1972* (= Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit 5), s. 1-26.
- GUGGISBERG, Hans R., *Das reformierte Basel als geistiger Brennpunkt Europas im 16. Jahrhundert*, in: Hans R. Guggisberg – Peter Rotach (edd.), *Ecclesia semper reformanda. Vorträge zum Basler Reformationsjubiläum 1529-1979*, Basel 1980, s. 50-75.
- GUILLOT, Gaéтан, *Léopold Ier et sa cour (1681-1684)*, RQH 37, 1907, s. 401-446.
- GUILLOT, Gaéтан, *La Père Emerick. Religieux des Frères Mineurs Capucins. Evêque de Vienne (Autriche) et Ministre de l'Empereur Léopold Ier (1659-1685). D'après des documents inédits*, *Etudes Franciscaines* 17, 1907, s. 641-658.
- HADAMOWSKY, Franz, *Barocktheater am Wiener Kaiserhof. Mit einem Spielplan (1625-1740)*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Wiener Theaterforschung* 1951-1952, s. 7-117.
- HALLER, Johannes, *Die Epochen der deutschen Geschichte. Sonderausgabe zum 150. Tausend*, Stuttgart 1954.
- HAM, Claudia, *Die verkauften Bräute. Die spanisch-österreichischen Hochzeiten im 17. Jahrhundert*, Wien 1996 (Disertační práce).
- HAMMERSTEIN, Notker, *Bildung und Wissenschaft vom 15. bis zum 17. Jahrhundert*, München 2003 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte 64).
- HANTSCH, Hugo, *Reichsvizekanzler Friedrich Karl Graf von Schönborn (1674-1746). Einige Kapitel zur politischen Geschichte Kaiser Josephs I. und Karls VI.*, Augsburg 1929 (= Salzburger Abhandlungen und Texte aus Wissenschaft und Kunst 2).
- HANUŠ, Josef, *Národní museum a naše obrození I-II*, Praha 1921-1923.
- HANZAL, Josef, *Cesty české historiografie 1945-1989*, Praha 1999.
- HARTMANN, Peter C., *Die Kreistage des Heiligen Römischen Reiches – Eine Vorform des Parlamentarismus? Das Beispiel des bayrischen Reichskreises (1521-1793)*, ZHF 19, 1992, s. 29-47.
- HAUPT, Herbert, *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Oberhofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen. Hofstaat Sammeltätigkeit*, Wien-Köln-Graz 1983.
- HAUPT, Herbert, *Von der Leidenschaft zum Schönen. Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein*, Wien-Köln-Weimar 1998 (= Quellen und Studien zur Geschichte des Fürstenhauses Liechtenstein II/2).
- HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava, *Vztah mezi císařským dvorem a nejvyššími správními úřady Českého království v době vlády Rudolfa II.*, SAP 52, 2002, s. 279-294.
- HAUSER, Wilhelm, *Das Geschlecht derer von Althann*, Wien 1949 (Disertační práce).
- von HEIGEL, Theodor, *Neue Beiträge zur Charakteristik Kaiser Leopolds I*, *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München* 1890, č. 2, s. 109-147.
- HEILINGSETZER, Georg, *Heinrich Wilhelm von Starhemberg (1593-1664). Ein oberösterreichischer Adeliger der Barockzeit*, Wien 1970 (Disertační práce).
- HEILINGSETZER, Georg, *Fata Starhembergica. Aristokratie, Staat und Militär zur Zeit des Prinzen Eugen am Beispiel des Hauses Starhemberg*, in: Carl Gutkas (ed.), *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, Salzburg-Wien 1985, s. 87-98.

- HEISS, Gernot, *Integration in die höfische Gesellschaft als Bildungsziel: zur Kavaliertour des Grafen Johann Sigmund von Hardegg 1646/50*, Jahrbuch des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich NF 48-49, 1982-1983, s. 99-114.
- HEISS, Gernot, *Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten ... unserer ganzen fürstlichen Familie aber zur Glori. Erziehung und Unterricht der Fürsten von Liechtenstein im Zeitalter des Absolutismus*, in: Evelin Oberhammer (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstentum Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, München 1990, s. 155-181.
- HEISS, Gernot, *Standeserziehung und Schulunterricht. Zur Bildung des niederösterreichischen Adelligen in der frühen Neuzeit*, in: *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession*, Wien 1990, s. 391-407.
- HEISS, Gernot, *Argumentation für Glauben und Recht. Zur rhetorisch-juridischen Ausbildung des Adels an den protestantischen „Landschaftsschulen“ in den nieder- und innerösterreichischen Ländern vor dem Dreißigjährigen Krieg*, in: Roman Schnur (ed.), *Die Rolle der Juristen bei der Entstehung des modernen Staates*, Berlin 1996, s. 675-686.
- HEISS, Gernot, *Bildungs- und Reiseziele österreichischer Adelliger in der Frühen Neuzeit*, in: Rainer Babel – Werner Paravicini (edd.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Ostfildern 2005 (= Beihefte der Francia 60) s. 217-235.
- HENGERER, Mark, *Adelsintegration am Kaiserhof (1618-1665). Zeremoniell, Personal, Finanzen, Netzwerke*, Frühneuzeit-Info 9, 1998, s. 274-279.
- HENGERER, Mark, *Adelsintegration und Bestattungen. Adelsintegration am Kaiserhof 1620 bis 1665*, MRK 10, 2000, č. 1, s. 21-35.
- HENGERER, Mark, *Court and Communication: Integrating the nobility at the imperial court (1620-65)*, *The Court Historian* 5, 2000, s. 223-229.
- HENGERER, Mark, *Raum als Medium. Adelsgesellschaft, Hof und adelige Bestattung in der Frühen Neuzeit*, MRK 11, 2001, č. 1, s. 54-59.
- HENGERER, Mark, *Hofzeremoniell, Organisation und Grundmuster sozialer Differenzierung am Wiener Hof im 17. Jahrhundert*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster-Hamburg-Berlin-London 2001 (= Forschungen zur Geschichte der Neuzeit. Marburger Beiträge 1), s. 337-368.
- HENGERER, Mark, *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens*, in: Andrea Weigl (ed.), *Wiem im Dreißigjährigen Krieg. Bevölkerung – Gesellschaft – Kultur – Konfession*, Wien-Köln-Weimar 2001 (= Kulturstudien 32), s. 250-352.
- HENGERER, Mark, *Macht durch Gunst? Zur Relevanz von Zuschreibungen am frühneuzeitlichen Hof*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 67-100.
- HENGERER, Mark, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004 (= Historische Kulturwissenschaft 3).
- HENGERER, Mark, *Amtsträger als Klienten und Patrone? Anmerkungen zu einem Forschungskonzept*, in: Stefan Brakensiek – Heide Wunder (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 45-78.
- HENGERER, Mark – SCHLÖGL, Rudolf, *Politische und soziale Integration am Wiener Kaiserhof. Adelige Bestattung als Teil der höfischen Symbol- und Kommunikationsordnung*, MRK 10, 2000, č. 1, s. 15-35.
- HÉYRET, Marie, *P. Marcus von Aviano O.M.CAP. (1631-1699) I-IV*, München 1937-1946.
- HILLEBRAND, Werner, *Das Gesandten- und Agentenwesen des Herzogtums Braunschweig-Wolfenbüttel am Ende des Alten Reiches 1764-1806/7*, Braunschweigisches Jahrbuch 44, 1963, s. 119-161.

- HIML, Pavel, *Die „armen Leute“ und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680-1781)*, Stuttgart 2003.
- HINZ, Manfred, *Rhetorische Strategien des Hofmannes. Studien zu den italienischen Hofmannstraktaten des 16. und 17. Jahrhunderts*, Stuttgart 1992 (= Romanistische Abhandlungen 6).
- HIRSCHBIEGEL, Jan, *Der Hof als soziales System*, MRK 3, 1993, č. 1, s. 11-25.
- HIRSCHBIEGEL, Jan – PARAVICINI, Werner (edd.), *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Stuttgart 2000 (= Residenzenforschung 11).
- HIRSCHBIEGEL, Jan – PARAVICINI, Werner (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004.
- HODEČEK, Dalibor, *Stručné dějiny zámku v Náměšti nad Oslavou*, ZM 7, 2003, s. 3-40.
- HOFMANN, Gustav, *Náklady na výchovu mladého šlechtice v polovině 18. století. Pohled do sirotčích účtů Josefa Mikuláše z Windischgrätzu z let 1747-1766*, ZSH 5, 1998, s. 127-145.
- HOFMANN, Christina, *Das spanische Hofzeremoniell von 1500-1700*, Frankfurt am Main-Bern-New York 1985 (= Erlanger Historische Studien 8).
- HOJDA, Zdeněk, „Kavalírské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: Itálie, Čechy a střední Evropa, Praha 1986, s. 216-239.
- HOJDA, Zdeněk, „Idola“ barokního bádání aneb jak se vyhnout Skylle a neupadnout v osidla Charybdy, in: týž (ed.), *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 15-26.
- HOJDA, Zdeněk, *Delitiae Italiae. Česká aristokracie a barokní Evropa*, in: Lubomír Slavíček (ed.), *Artis pictoriae amatores. Evropa v zrcadle pražského barokního sběratelství*, Praha 1993, s. 64-65.
- HOJDA, Zdeněk, *Le grandezza d'Italia. Die Kavalierstouren der böhmischen Adelige, die Kunstbetrachtung und Kunstsammlungen im 17. Jahrhundert*, in: Hans-Bernd Harder – Hans Rothe (edd.), *Die Bedeutung der humanistischen Topographien und Reisebeschreibungen in der Kultur der Böhmisches Länder bis zur Zeit Balbins, Köln-Weimar-Wien 1993* (= Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern 3), s. 151-160.
- HOJDA, Zdeněk, *Z katolického exilu do západní Evropy. „Velká cesta“ Jiřího Adama z Martinic v letech 1620-1625*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti, Ústí nad Labem 1997* (= Acta Universitatis Purkynianae. Studia historica 2), s. 301-306.
- HOJDA, Zdeněk – VLNAS, Vít, *Cesty a cestovatelé v raném novověku. Katalog výstavy*, Litoměřice 1994.
- HOLÝ, Martin, *Šlechtické sňatky v českých zemích v letech 1500 až 1650*, HD 27, 2003, s. 5-35.
- HOLÝ, Martin, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210.
- HOROWSKI, Leonhard, *Das Erbe des Favoriten. Minister, Mätressen und Günstlinge am Hof Ludwigs XIV.*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 77-125.
- HOROWSKI, P., „Pouves-vous trop donner pour une chose si essentielle?“ *Eine prosopographische Studie der obersten Chargen am Hof von Versailles*, MRK 11, 2001, č. 1, s. 32-53.
- HRDLIČKA, Josef, „... kuchyni svou k správě tobě poroučím.“ *Kuchyňský personál v rezidencích posledních pánů z Hradce a Rožmberků*, JSH 65, 1996, s. 148-169.
- HRDLIČKA, Josef, *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999* (= Opera historica 7), s. 619-653.

- HRDLIČKA, Josef, *Slavnostní stolování na aristokratickém dvoře v raném novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8), s. 293-314.
- HRDLIČKA, Josef, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*, JSH 69-70, 2000-2001, s. 188-208.
- HRDLIČKA, Josef, *Das Platznehmen am Tisch als Ausdruck der Kommunikation der höfischen Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 219-238.
- HRDLIČKA, Josef, *Deníkové záznamy jindřichohradeckého měšťana Jiříka Pavlovského z počátku 17. století*, JSH 72, 2003, s. 137-174.
- HRDLIČKA, Josef, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 249-273.
- HRUBÝ, František, *Etudiants Tchèques aux écoles protestantes de l'Europe occidentale à la fin du 16e et au début du 17e siècle*, Brno 1970.
- HUBALA, Erich, *Johann Michael Rottmayr*, Wien-München 1981.
- CHALINE, Olivier, *La bataille de la Montagne Blanche (8 novembre 1620). Un mystique chez les guerriers*, Paris 1999.
- CHAPMANN, Sara G., *Private Ambition and Political Alliances: The Phélypeaux de Pontchartrain Family and Louis XIV's Government, 1650-1715*, Rochester 2004.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav (ed.), *Historie a interdisciplinární výzkum*, Brno 2001 (= Časopis Matice moravské. Supplementum 1).
- IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- INGRAO, Charles W., *The Habsburg monarchy 1618-1815*, Cambridge 1994 (= New approaches to European History 3).
- JÄGER, Wolfgang, *Menschwissenschaft und historische Sozialwissenschaft. Zur Rezeption von Norbert Elias*, AKG 77, 1995, s. 85-116.
- JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1987².
- JANÁČEK, Josef, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1997².
- JANCKE, Gabriele, *Autobiographie als soziale Praxis. Beziehungskonzepte in Selbstzeugnissen des 15. und 16. Jahrhunderts im deutschsprachigen Raum*, Köln-Weimar-Wien 2002.
- JANÍČEK, Karel – PAUKERT, Jiří, *Státní zámek Vranov nad Dyjí*, Brno 1987.
- JIROUŠEK, Bohumil, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002 (= Historia culturae. Biographia 1).
- JIROUŠEK, Bohumil, *Zapova Česko-moravská kronika a koncepce českých dějin*, Estetika 38, 2002, s. 398-415.
- JIROUŠKOVÁ, Martina, *Italská zkušenost Zdeňka Kalisty*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie, Semily 2000 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 6), s. 146-151.
- Josef Pekař a české dějiny 15.-18. století. Sborník referátů z konference konané ve dnech 8.-9. dubna 1994 v Turnově a v lázních Sedmihorkách*, Semily 1994 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 1).
- JUNG, Vera, *Die Leiden des Hieronymus Wolf. Krankengeschichten eines Gelehrten im 16. Jahrhundert*, HA 9, 2001, s. 333-357.
- JÜNGLING, Hans Jürgen, *Die Heiraten des Hauses Liechtenstein im 17. und 18. Jahrhundert. Konubium und soziale Verflechtungen am Beispiel der habsburgischen Hocharistokratie*, in: Volker Press – Dietmar Willoweit (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches*

- Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven, Vaduz-München-Wien 1988², s. 329-346.
- JUROK, Jiří, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě 13.-17. století*, Nový Jičín 2000.
- JŮZLOVÁ, Jana, *Mezi hrdinstvím a zločinem: souboje v raném novověku*, in: *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*, Praha 2003 (= *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1999, *Studia historica* 52), s. 29-58.
- KAISER, Michael – PEČAR, Andreas, *Reichsfürsten und ihre Favoriten. Die Ausprägung eines europäischen Strukturphänomens unter den politischen Bedingungen des Alten Reiches*, in: titíž (edd.), *Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2003 (= *Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft* 32), s. 9-19.
- KALISTA, Zdeněk, *Císař Ferdinand III. a papež Innocenc X. v prvních letech pontifikátu*, ČČH 1927, s. 548-579; 1928, s. 280-321, 574-612.
- KALISTA, Zdeněk, *Humprecht Jan Černín jako mecenáš a podporovatel výtvarného umění v době své benátské ambasády*, PA 36, 1929, s. 53-78.
- KALISTA, Zdeněk, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra I-II*, Praha 1932.
- KALISTA, Zdeněk, *Úvod do politické ideologie českého baroka*, in: *Baroko. Pět studií*, Praha 1934, s. 40-90.
- KALISTA, Zdeněk, *Bohuslav Balbín*, Praha 1939.
- KALISTA, Zdeněk, *České baroko. Studie, texty, poznámky*, Praha 1941.
- KALISTA, Zdeněk, *Benátská politika na Uherském sněmu v Bratislavě r. 1662*, Praha 1942.
- KALISTA, Zdeněk, *Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*, Praha 1990.
- KALISTA, Zdeněk, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova. Po stopách španělské mystiky v českém baroku*, Kostelní Vydří 1992.
- KALISTA, Zdeněk, *Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994.
- KALISTA, Zdeněk, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1996².
- KALISTA, Zdeněk, *Po proudu života II*, Brno 1997.
- KALLBRUNNER, Josef, *Das Wiener Hofquartierwesen und die Massnahmen gegen die Quartiersnot im 17. und 18. Jahrhundert*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* 5, 1925, s. 24-36.
- KAUFMANN, Harm, *Raimondo Graf Montecuccoli 1609-1680. Kaiserlich Feldmarschall, Militärtheoretiker und Staatsmann*, Berlin 1971 (Disertační práce).
- KELLER, Katrin, *Der Wiener Hof von außen. Beobachtung zur Reflexion des Kaiserhofes im Reich im 17. und 18. Jahrhundert*, *Frühneuzeit-Info* 12, 2001, s. 21-31.
- KELLER, Katrin, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2005.
- KETTERING, Sharon, *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*, New York 1986.
- KIESEL, Helmuth, *„Bei Hof, bei Höll.“ Untersuchungen zur literarischen Hofkritik von Sebastian Brant bis Friedrich Schiller*, Tübingen 1979 (= *Studien zur deutschen Literatur* 60).
- KLINGENSTEIN, Grete, *Leo Wilhelm von Kaunitz. Ein Beitrag zum Bild des Adligen im 17. Jahrhundert*, in: *Bausteine zur Geschichte Österreichs*, Wien 1966 (= *Archiv für österreichische Geschichte* 125), s. 103-124.
- KLINGENSTEIN, Grete, *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton*, Göttingen 1975.

- KLINGENSTEIN, Grete, *Der Wiener Hof in der Frühen Neuzeit. Ein Forschungsdesiderat*, ZHF 22, 1995, s. 237-245.
- KLINGENSTEIN, Grete, *Zwei Höfe im Vergleich: Wien und Versailles*, Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte 32, 2005, č. 2, s. 169-179.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa *Stereotyp nebo obraz druhého?*, in: *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Praha 1997 (= Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1995, Studia historica 41), s. 7-10.
- KNOZ, Tomáš, *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace na ose císař-zemský gubernátor*, ČMM 113, 1994, s. 101-114.
- KNOZ, Tomáš, „... s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla st. Ze Žerotína*, AMM 82, 1997, s. 183-199.
- KNOZ, Tomáš, *Die Konfiskationen in Mähren nach 1620 als politischer und juristischer Prozess*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, č. 1, s. 40-52.
- KNOZ, Tomáš, *Krankheit, Tod und Verewigung von Adligen in der Frühen Neuzeit. Im Schnittpunkt von Historischer Anthropologie, medizinischer Anthropologie und Kunstgeschichte*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9), s. 81-115.
- KNOZ, Tomáš, *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*, ČMM 121, 2002, s. 451-483.
- KNOZ, Tomáš, *Althannové v sále předků – mezi legendou a skutečností*, in: *Sál předků na zámku ve Vranově nad Dyjí*, Brno 2003, s. 7-24.
- KNOZ, Tomáš, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006 (= Knižnice Matice moravské 19).
- KOBER, Ulrich, *Der Favorit als „Factotum“: Graf Adam von Schwarzenberg als Oberkämmerer und Direktor des Geheimen Rates unter Kurfürst Georg Wilhelm von Brandenburg*, in: Michael Kaiser – Andreas Pečar (edd.), *Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2003 (= Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft 32), s. 231-252.
- KOBER, Ulrich, *Eine Karriere im Krieg. Graf Adam von Schwarzenberg und die kurbrandenburgische Politik von 1619 bis 1641*, Berlin 2004 (= Quellen und Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte 24).
- KOHLER, Alfred, „*Tu felix Austria nube ...*“ *Vom Klischee zur Neubewertung dynastischer Politik in der neueren Geschichte Europas*, ZHF 21, 1994, s. 461-482.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků. Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata*, FHB 18, 1997, s. 121-142.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 559-574.
- KOLLER, Alexander, *Nuntiaturrechnungen aus Deutschland als Quellen zur Landesgeschichte*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 133, 1997, s. 37-53.
- KOLLER, P. Cherubin, *Emmerich Sinelli, O.M.Cap. Der erste Bischof Deutschlands aus dem Kapuzinerorden – Fürstbischof von Wien*, in: *Franziskus-Jubiläums-Kalender*, Linz 1927, s. 73-88.
- KOLTAI, András, *Adam Batthyány in Wien. Die Hofkarriere eines ungarischen Aristokraten in der Mitte des 17. Jahrhunderts*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 275-304.

- KONEČNÝ, Michal, *Městské domy moravské barokní šlechty a jejich interiéry*, Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 101-117.
- KORYCHOVÁ, Markéta, *Dvůr posledního Eggenberka v Českém Krumlově. Každodenní život českokrumlovské zámecké rezidence v letech 1665-1667*, OH 5, 1996, s. 423-442.
- KORYCHOVÁ, Markéta, *Personální složení dvora Jana Kristiána z Eggenberku a jeho manželky Marie Arnoštky v Českém Krumlově mezi léty 1665-1719*, JSH 69-70, 2000-2001, s. 30-51.
- KOVÁCS, Elisabeth, *Kirchliches Zeremoniell am Wiener Hof des 18. Jahrhundert im Wandel von Mentalität und Gesellschaft*, MÖStA 32, 1979, s. 109-142.
- KOVÁCS, Elisabeth, *Einflüsse geistlicher Ratgeber und höfischer Beichtväter auf das fürstliche Selbstverständnis, auf Machtbegriffe und politische Entscheidungen österreichischer Habsburger während des 17. und 18. Jahrhunderts*, Cristianesimo nella storia 4, 1983, s. 79-102.
- KRÁL, Pavel, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (ed.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 439-456.
- KRÁL, Pavel, *Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku*, SPFFBU C 49, 2002, s. 71-86.
- KRÁL, Pavel, *Tod, Begräbnisse und Gräber. Funeralrituale des böhmischen Adels als Mittel der Repräsentation und des Andenkens*, in: Mark Hengerer (ed.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 421-448.
- KRÁSL, František, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. Církve Římské, kníže a arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667*, Praha 1886.
- KRAUS, Andreas, *Das katholische Herrscherbild im Reich, dargestellt am Beispiel Kaiser Ferdinand II. und Kurfürst Maximilians I. von Bayern*, in: Konrad Repgen (ed.), *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*, Münster 1991, s. 1-25.
- KRETSCHMAYR, Heinrich, *Das deutsche Reichsvicekanzleramt*, AÖG 84, 1898, s. 381-502.
- KROUPA, Jiří, *Studie o feudálním pozemkovém vlastnictví v období krize nevolnického systému. Moravští Dietrichsteinové a jejich panství v tereziánské době*, Brno 1976 (Disertační práce).
- KROUPA, Jiří, *Zu Christian Alexander Oedtls Tätigkeit für die Fürsten Dietrichstein*, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 34, 1981, s. 168-173.
- KROUPA, Jiří, *Dietrichštejnové v pol. 17. století a model tzv. kavalérské cesty*, Historická Olomouc a její současné problémy 4, 1983, s. 109-117.
- KROUPA, Jiří, *Die Hofkultur des Adels in Mähren im 18. Jahrhundert. Stand und mögliche Perspektiven der Forschung*, OH 2, 1992, s. 45-48.
- KROUPA, Jiří, „... Alle Häuser als ein Corpus gedachtes unsers Fürstenthums ganz steiff beysamben verbleiben.“ *Dietrichsteinské paláce v českých zemích v 17. a 18. století*, Opuscula Historiae Artium F 42, 1998, s. 27-49.
- KROUPA, Jiří, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810*, Brno 2006².
- von KRUEDENER, Jürgen, *Die Rolle des Hofes im Absolutismus*, Stuttgart 1973.
- von KRUSENSTJERN, Benigna, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, HA 2, 1994, s. 462-471.
- KRYZA-GERSCH, Friedrich – RUCK, Barbara, *Ave Claudia imperatrix. Die Hochzeit Kaiser Leopolds I. mit Erzherzogin Claudia Felicitas von Tirol in Graz 1673. Schloß*

- Eggenberg als Residenz der kaiserlichen Braut*, Graz 1983 (= Veröffentlichungen der Abteilung Schloß Eggenberg 3).
- KUBEŠ, Jiří, *Jan Libra ze Soběnova – rožmberský hospodář v Praze a jeho každodenní život (1604-1609)*, PSH 31, 2000, s. 93-148.
- KUBEŠ, Jiří, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/1637-1689) v proměně*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 9, 2003, s. 55-87.
- KUBEŠ, Jiří, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, České Budějovice 2005 (Disertační práce).
- KUBEŠ, Jiří, *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624-1734)*, PB 3, 2005, s. 86-119.
- KUTIŠOVÁ, Štěpánka, *Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Pokus o profil osobnosti*, OH 4, 1995, s. 91-105.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997.
- KVĚTOŇOVÁ-KLÍMOVÁ, Olga, *Styky Bohuslava Balbína s českou šlechtou pobělohorskou*, ČČH 32, 1926, s. 497-541.
- LACKNER, Christian, *Johann Ferdinand Portia als kaiserlicher Botschafter in Venedig 1647-1652*, in: Sabine Weiss (ed.), *Historische Blickpunkte. Festschrift Johann Rainer zum 65. Geburtstag*, Innsbruck 1988 (= Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 25), s. 373-382.
- LAFERL, Christopher, „*En tierra ajena ...*“ *Spanier in Wien zur Zeit Ferdinands I. (1522-1564)*, WGb 52, 1997, s. 1-14.
- LEDVINKA, Václav, *Dům pánů z Hradce Pod stupni. Příspěvek k poznání geneze a funkcí renesančního šlechtického paláce v Praze*, FHB 10, 1986, s. 269-316.
- Le GOFF, Jacques, *Středověká imaginace*, Praha 1998.
- LEIBETSEDER, Mathis, *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Köln-Weimar-Wien 2004 (= Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 56).
- LEMBERGOVÁ, Margret, *Hanavské zásnuby Albrechta Jana Smiřického*, DaS 16, 1994, č. 6, s. 15-18.
- LENDEROVÁ, Milena, *Casimir Freschot: Zpráva o vídeňském dvoře. Vídeň a habsburská říše očima francouzského benediktina*, OH 5, 1996, s. 293-307.
- LICHTENBERGER, Elisabeth, *Von der mittelalterlichen Bürgerstadt zur City. Sozialstatistische Querschnittsanalysen am Wiener Beispiel*, in: Heimold Helczmanovski (ed.), *Beiträge zur Bevölkerungs- und Sozialgeschichte Österreichs*, München 1973, s. 297-331.
- LOBKOWICZ, František, *Zlaté rouno v Čechách*, Praha 1991 (= Heraldika a genealogie 24, supplementum).
- LORENZ, Hellmut, *Barockarchitektur in Wien und im Umkreis der kaiserlichen Residenzstadt*, in: Karl Gutkas (ed.), *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, Salzburg-Wien 1985, s. 235-248.
- LORENZ, Hellmut, *Nichts Brachtigeres kan gemacht werden als die vornehmen Gebeude. Bemerkungen zur Bautätigkeit der Fürsten von Liechtenstein in der Barockzeit*, in: Evelyn Oberhammer (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, Wien-München 1990, s. 138-154.
- LÖWENSTEIN, Uta, *Voraussetzungen und Grundlagen von Tafelzeremoniell und Zeremonientafel*, in: Jörg J. Berns – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 266-279.
- LUHMANN, Niklas, *Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft*, Frankfurt am Main 1980.

- LUMME, Christoph, *Höllenfleisch und Heiligtum. Der menschliche Körper im Spiegel der autobiographischen Texte des 16. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 1996.
- LURKER, Manfred, *Rechts und Links als Ausdruck eines bipolaren Weltverständnisses*, Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 33, 1981, s. 97-112.
- LÜTTENBERG, Thomas, *Zuviel der Ehre. Zeremonieller Rang und gesellschaftliche Stellung königlicher Amtsträger im Frankreich des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Marian Füssel – Thomas Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der Ständischen Gesellschaft*, Münster 2005 (= *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme* 8), s. 23-48.
- LUTTER, Petr, *Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. během dvacátých let 17. století ve světle španělské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky*, OH 4, 1995, s. 107-124.
- MACHARDY, Karin, *Cultural capital, family strategies and noble identity in early modern Habsburg Austria, 1579-1620*, Past and Present 163, 1999, s. 36-75.
- MACHARDY, Karin, *War, religion and court patronage in Habsburg Austria. The social and cultural dimensions of political interactions 1521-1622*, Basingstoke 2003.
- MAĆZAK, Antoni (ed.), *Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit*, München 1988 (= *Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien* 9).
- MAĆZAK, Antoni, *From Aristocrat Household to Princely Court: Restructuring Patronage in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, in: Ronald G. Asch – Adolf M. Birke (edd.), *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age, c. 1450-1650*, London 1991, s. 315-328.
- MÁDLOVÁ, Claire, *Sebedefinice nové úřednické šlechty na příkladě rodiny Hartigů – návrat k nobilitačním listinám*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= *Opera historica* 11), s. 303-320.
- MAGIS, Raimund, *Pracht, Ehre, Hitze, Staub. Ferdinand Bonaventura Graf Harrach und seine Spanienreise im Sommer 1673*, Wien 1996 (Diplomová práce).
- MARAUSCHEK, Gerhard B., *Die Fürsten zu Eggenberg 1568 bis 1717*, Graz 1968 (Disertační práce).
- MAREK, Jaroslav – ŠMAHEL, František, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisceví*, ČČH 97, 1999, s. 1-18.
- MAREK, Pavel, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*, in: *Celostátní studentská vědecká konference Historie '99*, Olomouc 2000, s. 61-87.
- MAREK, Pavel, *Matka a syn. Polyxena Lobkovičková z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic*, in: *Česko-Slovenská historická ročenka 2001*, Brno 2001, s. 195-201.
- MAREK, Pavel, *Poselství lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic*, HO 12, 2001, s. 114-119.
- MAREK, Pavel, *Ceremoniál jako zrcadlo hierarchického uspořádání císařského dvora Ferdinanda II.*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= *Opera historica* 10), s. 371-396.
- MAREŠOVÁ, Marie, *Každodenní život barokního aristokrata Františka Václava z Trauttmansdorfu na počátku 18. století*, in: *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2004*, Brno 2005, s. 68-88.
- MARKUS, Antonín, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, in: *Schwarzenberská ročenka 1935*, s. 25-85.
- MARTELLI, Fabio, *Le Leggi, Le Armi e Il Principe. Studi sul pensiero politico di Raimondo Montecuccoli I*, Bologna 1992.
- MATĚJEK, František, *Bílá hora a moravská feudální společnost*, ČsČH 22, 1974, s. 81-104.

- MATOUŠ, Petr, *Carolus Felix a S. Theresia. Příspěvek k poznání karmelitánského řádu*, České Budějovice 1999 (Diplomová práce).
- MAŘA, Petr, *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*, DaS 18, 1996, č. 6, s. 11-15.
- MAŘA, Petr, *Nejstarší české a moravské deníky. Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny*, FHB 18, 1997, s. 99-120.
- MAŘA, Petr, *Zrození tradice. Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu*, in: Vůžek Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 513-552.
- MAŘA, Petr, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: Ivan Hlaváček- Jan Hrdina (edd.), *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 245-257.
- MAŘA, Petr, *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*, Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 43-52.
- MAŘA, Petr, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= Opera historica 7), s. 139-162.
- MAŘA, Petr, *Šlechtic v soukolí absolutismu. Politická činnost Adama mladšího z Valdštejna po Bílé hoře*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 479-488.
- MAŘA, Petr, *Čechy a Morava roku 1666 v cestovním deníku toskánského šlechtice Francesca Riccardiho*, Souvislosti 13, 2002, sešit 3-4, s. 73-81.
- MAŘA, Petr, *Praha a Vídeň v cestopisu Švéda Andrease Julina z roku 1666*, in: Alena Pazderová (ed.), *Pocta Josefu Kollmanovi. Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2002, s. 192-213.
- MAŘA, Petr, *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof 1620-1740. Versuch, eine falsche Frage richtig zu lösen*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 191-233.
- MAŘA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MAŘA, Petr – SIENELL, Stefan, *Die Privatkorespondenzen Kaiser Leopolds I.*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44), s. 837-848.
- MAUR, Eduard, *Dětství a mládí jako fáze životního cyklu v pojetí J. A. Komenského*, SCeH 62, 1999, s. 113-125.
- MECENSEFFY, Grete, *Habsburger im 17. Jahrhundert. Die Beziehungen der Höfe von Wien und Madrid während des Dreißigjährigen Krieges*, AÖG 114, 1938, s. 1-91.
- MECENSEFFY, Grete, *Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615-1677)*, AÖG 114, 1938, s. 295-509.
- MENČÍK, Ferdinand, *Beiträge zur Geschichte der kaiserlichen Hofämter*, AÖG 87, 1899, s. 447-563.
- MENČÍK, Ferdinand, *Ferdinand Bonaventura Graf Harrach. Tagebuch über den Aufenthalt in Spanien in den Jahren 1673-1674*, Wien 1913.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, *Černohorští z Boskovic na vídeňské univerzitě v pozdním středověku a raném novověku*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 285-306.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk, *Studenti z Brtnice (okr. Jihlava, Morava) na Vídeňské univerzitě*, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř (edd.), *Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské*,

profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci, Brno 2002, s. 307-311.

MIKOLETZKY, Hans Leo, *Hofreisen unter Kaiser Karl VI.*, MIÖG 60, 1952, s. 265-285.

MIKULEC, Jiří, *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*, Praha-Litomyšl 1997.

von MITIS, Oskar, *Blankette und Chiffren zur italienischen Reise eines kaiserlichen Gesandten 1480*, MIÖG 26, 1905, s. 633-635.

MODERN, Heinrich, *Das Schreibzeug einer Erzherzogin in der Renaissance*, Kunst und Kunsthandwerk 1, 1898, s. 177-183.

von MOLTKE, Konrad, *Siegmund von Dietrichstein. Die Anfänge ständischer Institutionen und das Eindringen des Protestantismus in die Steiermark*, Göttingen 1970.

MOZZARELLI, Cesare, *Principe, corte e governo tra '500 e '700*, in: Culture et idéologie dans la genèse de l'État moderne, Rome 1985 (= Collection de l'École française de Rome 82), s. 367-380.

MOZZARELLI, Cesare, *La corte, il consiglio e la grazia. Riflessioni sulla politica seicentesca in margine al caso di Padre Marco d'Aviano*, in: Ruggero Simonato (ed.), Marco d'Aviano é il suo tempo. Un cappuccino del Seicento, gli Ottomani e l'Impero, Pordenone 1994, s. 295-310.

MUIR, Edward, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge 1997.

MUK, Jan, *Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské*, Praha 1931.

MÜLLER, Klaus, *Das kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648-1740)*, Bonn 1976 (= Bonner historische Forschungen 42).

MÜLLER, Klaus, *Habsburgischer Adel um 1700: Die Familie Lamberg*, MÖStA 32, 1979, s. 78-108.

MÜLLER, Rainer A., *Der Fürstenhof in der frühen Neuzeit*, München 1995 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte 33).

MÜNCH, Paul, *Grundwerte der frühneuzeitlichen Ständegesellschaft?*, in: Winfried Schulze (ed.), Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität, München 1988, s. 53-72.

MÜNCH, Paul, *Das Jahrhundert des Zwiespalts. Deutsche Geschichte 1600-1700*, Stuttgart 1999.

MUR I RAURELL, Ana, *Auściacos en las Órdenes Militares españolas en el siglo XVI*, in: Wolfram Krömer (ed.), Spanien und Österreich in der Renaissance, Innsbruck 1989 (= Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft. Sonderheft 66), s. 81-95.

MUTH, Heinrich, *Zur Beurteilung des Grafen Adam zu Schwarzenberg*, Monatshefte für Evangelische Kirchengeschichte des Rheinlandes 14, 1965, s. 77-113.

MUTSCHLER, Thomas, *Hausordnung und hoher Adel im 17. Jahrhundert am Beispiel der Grafen von Ysenburg-Büdingen*, in: Marian Füßel – Thomas Weller (edd.), Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der Ständischen Gesellschaft, Münster 2005 (= Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme 8), s. 199-214.

NÁCAROVÁ, Gabriela, *Zdeněk Kalista a kulturní publicistika druhé republiky*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 14.-15. dubna 2000 v lázních Sedmihorkách, Semily 2000 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 6), s. 179-190.

NEDDERMEYER, Uwe, *Von der Handschrift zum gedruckten Buch. Schriftlichkeit und Leseinteresse im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Quantitative und qualitative Aspekte*, Wiesbaden 1998.

NEUHAUS, Helmut, *Der Streit um den richtigen Platz. Ein Beitrag zu reichsständischen Verfahrensformen in der Frühen Neuzeit*, in: Barbara Stollberg-Rilinger (ed.), Vormoderne politische Verfahren, Berlin 2001 (= Zeitschrift für Historische Forschung 25), s. 281-302.

NEUMANN, Alois Augustin, *Piaristé a český barok*, Přerov 1933.

- NIEDERKORN, Jan Paul – SIENELL, Stefan, *Arbeitskreis „Höfe des Hauses Österreich“*, Frühneuzeit-Info 12, 2001, č. 2, s. 7-9.
- NIEDERMAYER, Franz, *Johann Philipp von Lamberg, Fürstbischof von Passau (1651-1712). Reich, Landesfürstentum und Kirche im Zeitalter des Barock*, Passau 1938 (= Veröffentlichungen des Instituts für ostbairische Heimatforschung in Passau 18).
- NIEMANN, Ludwig F., *Geschichte der Grafen von Mansfeld*, Ascherleben 1834.
- NODL, Martin, *Lékař a mor aneb Intelektuál rezignující a bojující*, LF 124, 2001, s. 259-273.
- NOFLATSCHER, Heinz, *Räte und Herrscher. Politische Eliten an den Habsburgerhöfen der österreichischen Länder 1480-1530*, Mainz 1999 (= Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte 161, Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des alten Reiches 14).
- NOFLATSCHER, Heinz, *Regiment aus der Kammer? Einflußreiche Kleingruppen am Hof Rudolfs II.*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 209-234.
- NOFLATSCHER, Heinz, *Monarchische Willkür? Zur Demission des Wolf Rumpf und Paul Sixt Trautson am Hof Kaiser Rudolfs II. (1600)*, in: Klaus Brandstätter – Julia Hörmann (edd.), *Tirol – Österreich – Italien. Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag*, Innsbruck 2005, s. 493-516.
- NOLTE, Hans Heinrich, *Patronage und Klientel: Das Konzept in der Forschung*, in: týž (ed.), *Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz*, Köln-Wien 1989, s. 1-17.
- NOUZILLE, Jean, *La politique étrangère de Léopold Ier. Les années d'impuissance (1658-1665)*, in: Gertrude Stolwitzer (ed.), *Le baroque autrichien au XVIIe siècle*, Rouen 1989 (= Actes du Colloque de Nice 1), s. 23-31.
- NOVOTNÝ, Adolf, *Biblický slovník I-II*, Praha 1992.
- OBERHAMMER, Evelin, *Gesegnet sei dies Band. Eheprojekte, Heiratspakten und Hochzeit im fürstlichen Haus*, in: táž (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Frühen Neuzeit*, München 1990, s. 182-203.
- OBERHAMMER, Evelin, *Viel ansehnliche Stück und Güter. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes*, in: táž (ed.), *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Frühen Neuzeit*, München 1990, s. 33-45.
- OBRŠLÍK, Jindřich – ŘEZNÍČEK, Jan – VOLDÁN, Vladimír, *Rodinný archiv Ditrichštejnů (1097) 1222-1944 I-III*, Brno 1979 (= Inventáře a katalogy fondů Státního oblastního archivu v Brně 27).
- OEXLE, Otto Gerhard, *Aspekte der Geschichte des Adels im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, in: Hans-Ulrich Wehler (ed.), *Europäischer Adel 1750-1950*, Göttingen 1990 (= Geschichte und Gesellschaft, Sonderheft 13), s. 19-56.
- OEXLE, Otto Gerhard, *Die funktionale Dreiteilung als Deutungsschema der sozialen Wirklichkeit in der ständischen Gesellschaft des Mittelalters*, in: Winfried Schulze – Helmut Gabel (edd.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988 (= Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 12), s. 19-51.
- OGGODLER, Christian – VOCELKA, Karl, *Flugblätter, Flugschriften und periodische Zeitungen*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44), s. 860-874.
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka, *Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin*, DaS 23, 2001, č. 5, s. 28-32.
- von OPPERSDORFF, Wilhelm Hans Graf, *Stammtafeln der Grafen Oppersdorff*, Frankfurt am Main 1968.

- OPITZ, Claudia (ed.), *Höfische Gesellschaft und Zivilisationsprozeß. Norbert Elias' Werk in kulturwissenschaftlicher Perspektive*, Köln-Weimar-Wien 2005.
- PÁNEK, Jaroslav, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982.
- PÁNEK, Jaroslav, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, AUC – Philosophica et Historica 3, Studia historica 36, 1989, s. 75-85.
- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989.
- PÁNEK, Jaroslav, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: Lenka Bobková (ed.) *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1), s. 9-27.
- PÁNEK, Jaroslav, „*Výpověď krále Jana*“. *Odraz politického programu české šlechty z poloviny 16. století*, in: Miloslav Polívka – Michal Svatoš (edd.), *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Ivana Hlaváčka*, Praha 1992, s. 341-354.
- PÁNEK, Jaroslav, *Der Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen*, FHB 16, 1993, s. 77-96.
- PÁNEK, Jaroslav, *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*, OH 3, 1993, s. 167-175.
- PÁNEK, Jaroslav, *Der böhmische Vizekönig Wilhelm von Rosenberg und seine deutschen Ehen*, in: Sabine Tanz (ed.), *Mentalität und Gesellschaft im Mittelalter. Gedenkschrift für Ernst Werner*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien 1994, s. 271-300.
- PÁNEK, Jaroslav, „*Phasma Dionysiacum*“ *a manýristické slavnosti na Pražském hradě roku 1617. Jejich dobový a typologický rámeček*, FHB 17, 1994, s. 117-131.
- PÁNEK, Jaroslav, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti. Problémy a úkoly českého výzkumu*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997 (= Acta Universitatis Purkynianae. Studia historica 2), s. 9-22.
- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberk. Životní příběh Petra Voka*, Praha 1996.
- PÁNEK, Jaroslav, *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. 19-45.
- PÁNEK, Jaroslav, *K povaze vlády Rudolfa II. v českém království*, FHB 18, 1997, s. 71-86.
- PÁNEK, Jaroslav, *Česká a moravská aristokracie v době Adama II. z Hradce*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 77-90.
- PÁNEK, Jaroslav, *František Palacký jako zakladatel moderního českého bádání o raném novověku*, in: František Šmahel – Eva Doležalová (edd.), *František Palacký 1798/1998, dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference*, Praha 1999, s. 153-164.
- PARAVICINI, Werner, *Interesse am Adel. Eine Einleitung*, in: Otto Gerhard Oexle – Werner Paravicini (edd.), *Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*, Göttingen 1997, s. 9-25.
- PARAVICINI, Werner, *Der Fall des Günstlings. Hofparteien vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 13-20.
- PASTOUREAU, Michel, *Symbol*, in: Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt (edd.), *Encyklopedie středověku*, Praha 1999, s. 777-788.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, „*Polská*“ *cesta roku 1670. Město Olomouc a biskup Karel z Liechtensteinu-Castelkorna jako hostitelé císařského dvora*, Acta Universitatis Palackianae. Historica 29, 2000, s. 97-105.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelcorna 1664-1695*, Olomouc 2001.

- PEČAR, Andreas, *Die Ökonomie der Ehre. Höfischer Adel am Kaiserhof Karls VI.*, Darmstadt 2003.
- PEČAR, Andreas, *Zeichen aristokratischer Vortrefflichkeit. Hofzeremoniell und Selbstdarstellung des höfischen Adels am Kaiserhof (1648-1740)*, in: Marian Füßel – Thomas Weller (edd.), *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der Ständischen Gesellschaft*, Münster 2005 (= *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme* 8), s. 181-198.
- PEKAŘ, Josef, *Bílá hora, její příčiny a následky*, Praha 1921.
- PERGER, Richard, *Die äußere Wandlung Wiens im 16. Jahrhundert*, in: *Wien an der Schwelle der Neuzeit*, Wien 1974, s. 11-30.
- PERGER, Richard, *Der Adel in öffentlichen Funktionen und sein Zuzug nach Wien*, in: *Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500-1700*, Rosenberg-Wien 1990, s. 269-275.
- PERGER, Richard – RIZZI, Wilhelm Georg, *Das Palais Modena in der Herrengasse zu Wien*, Wien 1997.
- PERSSON, Fabian, *Recreating the Point of Contact. The Court of Gustavus Adolphus of Sweden*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster-Hamburg-Berlin-London 2001 (= *Forschungen zur Geschichte der Neuzeit. Marburger Beiträge* 1), s. 197-216.
- PEŠEK, Jiří, *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*, DP 12, 1995, s. 7-25.
- PETERS, Jan, *Der Platz in der Kirche. Über soziales Rangdenken im Spätfeudalismus*, *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte* 13, 1985, s. 77-106.
- PETERS, Jan, *Wegweiser zum Innenleben? Möglichkeiten und Grenzen der Untersuchung populärer Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit*, HA 1, 1993, s. 235-249.
- PETRÁŇ, Josef, *Na téma mýtu Bílá hora*, in: Zdeňka Hledíková (ed.), *Traditio et Cultus. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993, s. 141-162.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1-2*, Praha 1995-1997.
- PETRÁŇOVÁ, Lydia, *Nové historickoantropologické proudy evropského národopisu. K problému integrované „historické sociální vědy“*, ČL 78, 1991, s. 21-29.
- PFARR, Kristina, *Die Neue Zeitung: empirische Untersuchung eines Informationsmediums der Frühen Neuzeit besonderer Berücksichtigung der Gewaltdarstellungen*, Mainz 1994.
- PICAVET, Georges, *La „Carrière“ diplomatique en France au temps de Louis XIV (1661-1715)*, *Revue d'Histoire économique et sociale* 11, 1923, s. 383-408.
- PILLICH, Walter, *Die Donaureise des kaiserlichen Gesandten Ferdinand Bonaventura Graf Harrach im Jahre 1698*, *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz* 1962, s. 502-514.
- PILS, Susanne Claudine, *„daz er mih nidt halb so lieb hadt alß wie ich ihm...“. Liebe und Sexualität im ehelichen Nicht-Alltag von Johanna Theresia und Ferdinand Bonaventura Harrach*, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 52-53, 1996-1997, s. 397-414.
- PILS, Susanne Claudine, *Hof/Tratsch. Alltag bei Hof im ausgehenden 17. Jahrhundert*, WGb 53, 1998, s. 77-99.
- PILS, Susanne Claudine, *Schreiben Über Stadt. Das Wien der Johanna Theresia Harrach 1639-1716*, Wien 2002.
- PILS, Susanne Claudine, *Die „Tagzettel“ der Gräfin Johanna Theresia von Harrach als Sonderform des Briefes*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004 (= *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 44), s. 790-795.

- PIRCHER, Wolfgang, *Verwüstung und Verschwendung. Adeliges Bauen nach der Zweiten Türkenbelagerung*, Wien 1984.
- PISCHEDDA, Katia, *Supplicare, intercedere, raccomandare. Forme e significati del chiedere nella corrispondenza di Cristoforo Madruzzo (1539-1567)*, in: Andreas Würigler – Cecilia Nubola (edd.), *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravamina, lettere*, Bologna-Berlin 2004 (= *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento* 14), s. 351-381.
- PLACHT, Otto, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*, Praha 1957.
- PLATANIA, Gaetano, *Santa Sede e sussidi per la guerra contro il Turco nella seconda metà del XVII secolo*, in: Niccolò Boccara – Gaetano Platania (edd.), *Il buon senso e la ragione. Miscellanea di studi in onore di Giovanni Crapulli*, Viterbo 1998, s. 103-137.
- PLATANIA, Gaetano, *Rzeczpospolita, Europa e Santa Sede fra intese ed ostilità. Saggi sulla Polonia del Seicento*, Viterbo 2000 (= *Centro Studi sull'Età dei Sobieski e della Polonia Moderna* 2).
- PLATANIA, Gaetano, *A proposito di viaggi e viaggiatori: qualche osservazione e generiche riflessioni in margine al viaggio „a vuoto“ del viterbese Marc'Aurelio Camisani nella Polonia di Giovanni III Sobieski*, in: týž. (ed.), *Viaggiatori da e per la Tuscia*, Viterbo 2003 (= *Viaggi e Storia* 1), s. 41-92.
- PLESZCZYŃSKI, Andrzej, *Sobeslaus – ut Salomon, ut rex Ninivitarum. Gesta, rituály a inscenace – propagandistické nástroje boje českého knížete v konfliktu s opozicí (1130-1131)*, ČČH 101, 2003, s. 237-260.
- PLICHTA, Alois, *Historické základy jaroměřického baroka*, in: týž. (ed.), *O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700-1752*, Brno 1974, s. 21-349.
- PLICHTA, Alois, *Jaroměřicko. Dějiny Jaroměřic nad Rokytnou a okolí I-II*, Třebíč 1994.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1958.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960.
- POLIŠENSKÝ, Josef – SNIDER, Frederick, *Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století*, ČsČH 20, 1972, s. 515-525.
- PONS, Rouven, „Die Dame ist romanesque und coquet ...“ *Catharina Gräfin Wackerbarth (1670-1719) als kursächsische Gesandtin in Wien*, MIÖG 114, 2000, s. 65-95.
- PONS, Rouven, „Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz“. *Herrschaftsrepräsentation am Wiener Kaiserhof zur Zeit Leopolds I.*, Engelbach-Frankfurt am Main-München-New York 2001.
- PONS, Rouven, *Gesandte in Wien. Diplomatischer Alltag um 1700*, in: Susanne Claudine Pils – Jan Paul Niederkorn (edd.), *Ein zweigeteilter Ort? Hof und Stadt in der Frühen Neuzeit*, Wien 2005 (= *Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte* 44), s. 155-187.
- PREISS, Pavel, *Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 1981.
- PRESS, Volker – WILLOWEIT, Dietmar (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*, Vaduz-München-Wien 1988².
- PRESS, Volker, *Kriege und Krisen. Deutschland 1600-1715*, München 1991 (= *Neue Deutsche Geschichte* 5).
- PRESS, Volker, *The Imperial Court of the Habsburgs. From Maximilian I to Ferdinand III, 1493-1657*, in: Ronald G. Asch – Adolf M. Birke (edd.), *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age, c. 1450-1650*, London 1991, s. 289-312.
- PRIBRAM, Alfred Francis, *Zur Wahl Leopolds I. (1654-1658)*, AÖG 73, 1888, s. 79-222.
- PRIBRAM, Alfred Francis, *Franz Paul Freiherr von Lisola (1613-1674) und die Politik seiner Zeit*, Leipzig 1894.

- PRIBRAM, Alfred Francis, *Die Heirat Kaiser Leopold I. mit Margaretha Theresia von Spanien*, AÖG 56, 1899, s. 321-376.
- PRITZ, Franz X., *Ein Beitrag zur Geschichte der Lamberge von Steier, besonders in jüngster Zeit*, AÖG 7, 1851, s. 187-203.
- PROBSZT-OHSTORFF, Günther, *Die Porcia. Aufstieg und Wirken eines Fürstenhauses*, Klagenfurt 1971.
- RADIMSKÁ, Jitka, *La literatura española en las traducciones francesas en el fondo de los Eggenberg de la biblioteca del castillo de Český Krumlov*, OR 3, 2002, s. 113-154.
- RADIMSKÁ, Jitka, *Barokní čtenářka Marie Arnoštka z Eggenberku a její knihovna*, in: táž (ed.), „Čtenář a jeho knihovna.“ K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2003 (= Opera romanica 4), s. 227-238.
- RAHN, Thomas, *Fortsetzung des Festes mit anderen Mitteln. Gattungsbeobachtungen zu hessischen Hochzeitsberichten*, in: Jörg Jochen Berns – Detlef Ignasiak (edd.), *Frühneuzeitliche Festkultur in Hessen und Thüringen*, Erlangen-Jena 1993, s. 233-248.
- RAKOVÁ, Svatava, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, ČČH 99, 2001, s. 569-588.
- RATAJ, Tomáš, *Panovnický dvůr v raně novověkém zpravodajství. Sonda*, SAP 52, 2002, s. 295-314.
- RATAJ, Tomáš, *Mezi Zíbrtem a Geertzem. Úvaha o předmětu kulturních dějin*, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 7, 2005, s. 142-158.
- REDLICH, Oswald, *Princeps in Compendio. Ein Fürstenspiegel vom Wiener Hofe aus dem XVII. Jahrhundert*, Monatsblatt des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich 5, 1906, č. 3, s. 105-124.
- REDLICH, Oswald, *Das Tagebuch Esaias Pufendorfs, schwedischen Residenten am Kaiserhofe von 1671 bis 1674*, MIÖG 37, 1917, s. 541-597.
- REDLICH, Oswald, *Die Memoires de la cour de Vienne (1705)*, in: Festschrift zum sechzigsten Geburtstag von Max Vancsa, Wien 1926, s. 70-77.
- REDLICH, Oswald, *Weltmacht des Barock. Österreich in der Zeit Kaiser Leopolds I*, Wien 1961⁴.
- REDLICH, Oswald, *Das Werden einer Großmacht. Österreich von 1700 bis 1740*, Wien 1962⁴.
- REGELE, Oskar, *Der österreichische Hofkriegsrat 1556-1848*, Wien 1949.
- REHBERG, Karl-Siegbert, *Weltrepräsentanz und Verkörperung. Institutionelle Analyse und Symboltheorien – Eine Einführung in systematischer Absicht*, in: Gert Melville (ed.), *Institutionalität und Symbolisierung. Verstetigungen kultureller Ordnungsmuster in Vergangenheit und Gegenwart*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 3-49.
- REICHARDT, Rolf, *Der Honnête Homme zwischen höfischer und bürgerlicher Gesellschaft. Seriell-begriffsgeschichtliche Untersuchungen von Honnêteté-Traktaten des 17. und 18. Jahrhunderts*, AKG 69, 1987, s. 341-370.
- REICHARDT, Rolf, *Wandlungen des „Honnête“-Ideals vom Absolutismus zur Französischen Revolution. Zwischenbilanz der Forschung aus sozialhistorischer Sicht*, Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte 11, 1987, s. 174-192.
- REINHARD, Wolfgang, *Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600*, München 1979.
- REINHARD, Wolfgang, *Kirche als Mobilitätskanal der frühneuzeitlichen Gesellschaft*, in: Winfried Schulze (ed.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988 (= Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 12), s. 333-351.
- REINHARD, Wolfgang, *Amici e creature. Politische Mikrogeschichte der römischen Kurie im 17. Jahrhundert*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 76, 1996, s. 308-334.

- REINHARD, Wolfgang, *Freunde und Kreaturen. Historische Anthropologie von Patronage – Klientel – Beziehungen*, Freiburger Universitätsblätter 139, 1998, s. 127-141.
- REZEK, Antonín, *Jesuitská divadelní hra ku oslavě císaře Matiaše z roku 1617*, ČČM 60, 1886, s. 388-395.
- REZEK, Antonín, *Pamflet na knížete Jana Weikarda z Auersperka a potupná píseň na hraběte Ludvíka Sinzendorfa*, ČMKČ 65, 1891, s. 507-511.
- REZEK, Antonín, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I. Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648-1657)*, Praha 1892.
- REZEK, Antonín, *Dějiny Čech a Moravy nové doby II. Vladaření císaře a krále Leopolda I.*, Praha 1893.
- REZEK, Antonín – SVÁTEK, Josef, *Česko-Moravská kronika VI*, Praha 1895.
- RICALDONE, Luisa, *Italienisches Wien*, Wien-München 1986.
- RICHTER, Václav, *Excerpta z dietrichsteinského mikulovského archivu*, SPFFBU F 11, 1967, s. 89-107; SPFFBU F 12, 1968, s. 105-117.
- RILL, Bernd, *Karl VI. Habsburg als barocke Großmacht*, Graz-Wien-Köln 1992.
- RILL, Gerhard, *Die Staatsräson der Kurie im Urteil eines Neustoizisten (1706)*, MÖStA 14, 1961, s. 317-329.
- ROHRBEIN, Hugo, *Graf Adam von Schwarzenberg, ein katholischer Staatsminister in Berlin zur Zeit des 30jährigen Krieges*, Wichmann-Jahrbuch des Geschichtsvereins Katholische Mark 1, 1930, s. 134-155.
- ROOSEN, William James, *The True Ambassador: Occupational and Personal Characteristics of French Ambassadors under Louis XIV*, ESR 3, 1973, s. 121-139.
- ROSENTHAL, Eduard, *Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinand I., das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien*, AÖG 69, 1887, s. 51-316.
- ROTHKOPF, Alexander, *Graf Adolf von Schwarzenberg, der Sieger von Raab 1598*, Beiträge zur oberbergischen Geschichte 2, 1989, s. 50-62.
- ROUBÍK, František, *Itinerář Albrechta z Valdštejna z let 1625-1634*, in: Přátelé československých starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra. J. V. Šimáka, Praha 1930, s. 124-130.
- ROUBÍK, František, *Pravidla pro vydávání historických pramenů pro novější dějiny (16.-20. století)*, AČ 7, 1957, s. 59-65.
- RYANTOVÁ, Marie, *Vzdělanostní úroveň raně novověkých šlechticů ve světle štambuchů*, in: Česko-Slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 187-193.
- RYANTOVÁ, Marie, *Odras dvorského prostředí ve šlechtických památnících raného novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 355-369.
- RYANTOVÁ, Marie, *Památníky raného novověku jako prostředek individuální sebe prezentace*, ČČH 104, 2006, s. 47-80.
- ŘEŘICHOVÁ, Sylva, *Franziska von Meggau, verehelichte Slawata (1610-1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen der oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 361-383.
- SCRIBNER, Bob, *Mündliche Kommunikation und Strategien der Macht in Deutschland im 16. Jahrhundert*, in: Helmut Hundsbichler (ed.), *Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Wien 1992, s. 183-198.
- von SEGGERN, Harm, *„Der Fall des Günstlings.“ Tagungsbericht*, Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 12, 2002, č. 2, s. 47-54.
- SEHNAL, Jiří, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ČMM 119, 2000, s. 367-389.

- SEIFERT, Herbert, *Der Sig-prangende Hochzeit-Gott. Hochzeitsfeste am Wiener Hof der Habsburger 1622-1699*, Wien 1988.
- SEIFERTOVIÁ, Hana, *Univerzitní teze Ferdinanda Leopolda z Martinic a její ikonografický program*, Umění 20, 1972, s. 276-283.
- SCHENNACH, Martin P., *Supplikationen*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien-München 2004 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44), s. 572-584.
- SCHERHAUFER, Albin Franz, *Der kaiserliche Dechiffreursekretär Johann Joseph von Neuff (1677-1734)*, WGb 17, 1962, s. 46-51.
- SCHINDLING, Anton, *Die protestantischen Universitäten im Heiligen Römischen Reich deutscher Nation im Zeitalter der Aufklärung*, in: Notker Hammerstein (ed.), *Universitäten und Aufklärung*, Göttingen 1995 (= Das achzehnte Jahrhundert. Supplementa 3), s. 9-20.
- SCHLIP, Harry, *Die neuen Fürsten. Zur Erhebung in den Reichsfürstenstand und zur Aufnahme in den Reichsfürstenrat im 17. Jahrhundert*, in: Volker Press – Dietmar Willoweit (edd.), *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*, Vaduz-München-Wien 1988², s. 249-292.
- SCHLÖGL, Rudolf, *Symbole in der Kommunikation. Zur Einführung*, in: Rudolf Schlögl – Bernhard Giesen – Jürgen Osterhammel (edd.), *Die Wirklichkeit der Symbole. Grundlagen der Kommunikation in historischen und gegenwärtigen Gesellschaften*, Konstanz 2004, s. 9-38.
- SCHMIDT, Hans, *Zur Vorgeschichte der Heirat Kaiser Leopolds I. mit Eleonore Magdalena Theresia von Pfalz-Neuburg*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 45, 1982, s. 299-330.
- SCHMIDT, Hans, *Theodor Atlet Heinrich Reichsgraf von Stratman (ca. 1637-1693). Eine Diplomatenkarriere des Barock*, in: týž (ed.), *Persönlichkeit, Politik und Konfession im Europa des Ancien Régime. Aufsätze und Vorträge zur Geschichte der Frühen Neuzeit*, Hamburg 1995, s. 231-258.
- SCHMITT, Jean-Claude (ed.), *Svět středověkých gest*, Praha 2004.
- SCHRAUT, Sylvia, *Das Haus Schönborn. Eine Familienbiographie. Katholischer Reichsadel 1640-1840*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2005.
- SCHREIBER, Georg, *Raimundo Montecuccoli. Feldherr, Schriftsteller und Kavalier. Ein Lebensbild aus dem Barock*, Graz-Wien-Köln 2000.
- SCHREIBER, Renate, *„Ein Galeria nach meinem Humor.“ Erzherzog Leopold Wilhelm*, Wien 2005 (= Schriften des Kunsthistorischen Museums 8).
- SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (edd.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln-Weimar 1996.
- SCHULZE, Winfried (ed.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.
- SCHUMANN, Jutta, *Die andere Sonne. Kaiserbild und Medienstrategien im Zeitalter Kaiser Leopolds I.*, Berlin 2003 (= Colloquia Augustina 17).
- SCHWALLER, Jan, „... císař všeliké zvuče myslivecké a lovív používati chtíti ráčí.“ *Pobyt Leopolda I. v Čechách roku 1680 pohledem vrchnostenské správy*, in: Eva Doležalová – Jan Hrdina – Jan Kahuda (edd.), *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Ivana Hlaváčka*, Praha 2002, s. 447-457.
- SCHWANITZ, Dieter, *Das Duell als Drama: Zur Codierung der Ehre zwischen literarischer Verklärung der Noblesse und sozialer Selbststilisierung der Stände*, in: Ludgera Vogt (ed.), *Ehre. Archaische Momente in Vormoderne*, Frankfurt an Main 1994, s. 270-290.

- SCHWARZ, Henry Frederik, *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century. With a Supplement Henry Frederick Schwarz and John I. Coddington, The Social Structure of the Imperial Privy Council 1600-1674*, Cambridge 1943.
- zu SCHWARZENBERG, Karl, *Geschichte des reichsständischen Hauses Schwarzenberg*, Neustadt an der Aisch 1963 (= Veröffentlichungen der Gesellschaft für fränkische Geschichte IX. Darstellungen aus der fränkischen Geschichte 16).
- SCHWERHOFF, Gerd, *Zivilisationsprozeß und Geschichtswissenschaft. Norbert Elias' Forschungs-Paradigma in historischer Sicht*, HZ 266, 1998, s. 61-105.
- SIENELL, Stefan, *Die Sitzungen der Geheimen Konferenz unter Kaiser Leopold I.*, Frühneuzeit-Info 8, 1997, č. 2, s. 211-214.
- SIENELL, Stefan, *Die kaiserlichen Beratungsgremien und die spanische Erbfolge (1699/1700)*, MÖStA 47, 1999, s. 117-145.
- SIENELL, Stefan, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien 2001.
- SIENELL, Stefan, *Die Wiener Hofstaate zur Zeit Leopolds I.*, in: Klaus Malettke – Chantal Grell (edd.), *Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15.-18. Jahrhundert)*, Münster-Hamburg-Berlin-London 2001 (= Forschungen zur Geschichte der Neuzeit. Marburger Beiträge 1), s. 89-110.
- SIENELL, Stefan, *Die Ersten Minister Kaiser Leopolds I.: Johann Ferdinand von Portia und Wenzel Eusebius von Lobkowitz*, in: Michael Kaiser – Andreas Pečar (edd.), *Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2003 (= Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft 32), s. 317-330.
- SINGER, Bruno, *Die Fürstenspiegel in Deutschland im Zeitalter des Humanismus und der Reformation. Bibliographische Grundlagen und ausgewählte Interpretationen: Jakob Wimpfeling, Wolfgang Seidel, Johann Sturm, Urban Rieger*, München 1981.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král (edd.), *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000*, České Budějovice 2001, s. 125-156.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 331-354.
- SMÍŠEK, Rostislav, *Důvěra nebo nenávisť? Obraz Španěla v korespondenci císaře Leopolda I. s knížetem Ferdinandem z Dietrichsteina*, ČMM 123, 2004, s. 47-76.
- SMÍŠEK, Rostislav, „Dvorská“ kariéra očima knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku, JSH 73, 2004, s. 94-120.
- SOMMER-MATHIS, Andrea, *Die Tänzer am Wiener Hofe im Spiegel der Obersthofmeisteramtsakten und Hofparteienprotokolle bis 1740*, Wien 1992.
- SOMMER-MATHIS, Andrea, *Theatrum und Ceremoniale. Rang- und Sitzordnungen bei theatralischen Veranstaltungen am Wiener Kaiserhof im 17. Jahrhundert*, in: Jörg-Jochen Berns – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995, s. 91-148.
- SOMMER-MATHIS, Andrea, *Spanisches Festkultur am Wiener Kaiserhof. Ein Beitrag zum europäischen Kulturtransfer im 17. Jahrhundert*, Frühneuzeit-Info 11, 2000, č. 1, s. 7-15.
- SPENS, Susan, *George Stepney (1663-1707). Diplomat and Poet*, Cambridge 1997.
- SPIELMAN, John Philip, *Leopold I. Zur Macht nicht geboren*, Graz-Wien-Köln 1981.
- SPIELMAN, John Philip, *The City and the Court. Vienna and the Imperial Court, 1600-1740*, West Lafayette 1993.
- SPIEß, Karl-Heinz, *Rangdenken und Rangstreit im Mittelalter*, in: Werner Paravicini (ed.), *Zeremoniell und Raum*, Sigmarigen 1997 (= Residenzenforschung 6), s. 40-61.

- SQUICCIARINI, Donato, *Nunzi apostolici a Vienna*, Città del Vaticano 1998.
- von SRBIK, Heinrich Ritter, *Gesamtdeutsche Geschichtsauffassung*, Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 7, 1930, s. 1-12.
- von SRBIK, Heinrich Ritter, *Österreich in der deutschen Geschichte*, München 1936.
- von SRBIK, Heinrich Ritter, *Wien und Versailles 1692-1697. Zur Geschichte von Strassburg, Elsass und Lothringen*, München 1944.
- STANNEK, Antje, „*Kleider machen Grafen*“ *im Spiegel der Familienkorrespondenz und der Reisekostenabrechnungen der Grafen von Dernath, 1688-1689*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997 (= Acta Universitatis Purkynianae. Studia historica 2), s. 279-291.
- STANNEK, Antje, *Telemachs Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main-New York 2001 (= Geschichte und Geschlechter 33).
- STARZER, Albert, *Beiträge zur Geschichte der niederösterreichischen Statthaltereien. Die Landescheffs und Räte dieser Behörde von 1501 bis 1896*, Wien 1897.
- STEJSKAL, Aleš, *Rosenbergische Rechnungen als Quellen der Kulturgeschichte des frühneuzeitlichen Adelshofes*, OH 2, 1992, s. 60-64.
- STERNECK, Tomáš – VOKÁČOVÁ, Petra, *Letní císařská návštěva v královském městě. Průjezd Karla VI. a jeho dvořanů Českými Budějovicemi v srpnu 1732*, JSH 72, 2003, s. 175-207.
- STIX, Franz, *Zur Geschichte und Organisation der Wiener Geheimen Zifferkanzlei*, MIÖG 51, 1937, s. 131-160.
- STLOUKAL, Karel, *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596-1607)*, ČČH 18, 1912, s. 21-37, 153-169, 389-434.
- STLOUKAL, Karel, *Česká kancelář dvorská. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931.
- STOLBERG, Michael, *Der gesunde Leib. Zur Geschichtlichkeit frühneuzeitlicher Erfahrung*, in: Paul Münch (ed.), *Erfahrung als Kategorie der Frühneuzeitgeschichte*, München 2001 (= Historische Zeitschrift 31), s. 37-57.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Zeremoniell als politisches Verfahren. Rangordnung und Rangstreit als Strukturmerkmale des frühneuzeitlichen Reichstags*, in: Johannes Kunisch (ed.), *Neue Studien zur frühneuzeitlichen Reichsgeschichte*, Berlin 1997 (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 19), s. 91-132.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Zeremoniell, Ritual, Symbol. Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, ZHF 27, 2000, s. 389-405.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Der Grafenstand in der Reichspublizistik*, in: Heide Wunder (ed.), *Dynastie und Herrschaftssicherung in der Frühen Neuzeit. Geschlechter und Geschlecht*, Berlin 2002 (= Zeitschrift für Historische Forschung. Beiheft 28), s. 29-53.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Die zeremonielle Inszenierung des Reiches, oder: Was leistet der kulturalistische Ansatz für die Reichsverfassungsgeschichte?*, in: Matthias Schnettger (ed.), *Imperium Romanum – irregulare Corpus – deutscher Reichs-Staat. Das Alte Reich im Verständnis der Zeitgenossen und der Historiographie*, Mainz 2002, s. 233-246.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Die Wissenschaft der feinen Unterschiede. Das Praejudenrecht und die europäischen Monarchien vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Majestas 10, 2002, s. 125-150.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Knien vor Gott – Knien vor dem Kaiser. Zum Ritualwandel im Konfessionskonflikt*, in: Gerd Althoff – Christiane Witthöft (edd.), *Zeichen – Rituale – Werte. Internationales Kolloquium des Sonderforschungsbereichs 496 an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster*, Münster 2004, s. 501-533.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, ZHF 31, 2004, s. 489-527.

- STRAKA, Cyril Antonín, *Albrecht z Valdštejna a jeho doba: na základě korespondence opata strahovského Kašpara Questenberka*, Praha 1911.
- STROBL von ALBEG, Eduard, *Das Obersthofmarschallamt k. u. k. Apostol. Majestät*, Innsbruck 1908.
- STROLZ, Monika, *Anton van Dyck: Carlo Emanuele d'Este Marchese di Borgomanero (?)*, Jahrbuch des Kunsthistorisches Museums Wien 22, 2001, s. 251-261.
- STURMBERGER, Hans, *Der habsburgische „Princeps in Compendio“ und sein Fürstenbild*, in: týž (ed.), *Land ob der Enns und Österreich*, Linz 1979, s. 188-210.
- SUTTER FICHTNER, Paula, *Habsburg Household or Habsburg Government? A Sixteenth Century Administrative Dilemma*, AHY 26, 1995, s. 45-60.
- SVATOŠ, Michal, *Studenti z českých zemí na Univerzitě v Sieně (1573-1738)*, ZAUK 4, 1982, s. 29-63.
- ŠIMEČEK, Zdeněk, *Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století*, in: Zdenka Veselá (ed.), *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II*, Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Brně 3.-5. 11. 1975, Praha 1977, s. 313-360.
- ŠIMEČEK, Zdeněk, *Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století*, ČČH 27, 1979, s. 540-572.
- ŠIMEČEK, Zdeněk, *Geschriebene Zeitungen in den böhmischen Ländern um 1600 und ihr Entstehungs- und Rezeptionszusammenhang mit den gedruckten Zeitungen*, in: Elger Blüm – Hermann Gebhart (edd.), *Presse und Geschichte II. Neue Beiträge zur historischen Kommunikationsforschung*, München 1987, s. 71-82.
- ŠIMŮNKOVÁ, Alena, *Ke vztahu historiografie a antropologie: perspektivy aplikování antropologických přístupů na historický výzkum*, ČL 82, 1995, s. 99-111.
- ŠTAIF, Jiří, *Česká národní mentalita v 19. století v kontextu sociálních dějin*, in: Milena Lenderová – Zdeněk Bezečný – Jiří Kubeš (edd.), *Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka*, České Budějovice 2003, s. 69-92.
- ŠTAIF, Jiří, *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollova školu I*, Praha 1997.
- ŠTAIF, Jiří, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*, Praha 2005.
- ŠTĚPÁNEK, Petr, *Výdaje Heřmana Černína na jeho první vyslanecké cestě do Istanbulu v letech 1616-1617 I*, ČNM – řada historická 170, 2001, s. 47-81.
- ŠTOVÍČEK, Ivan a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.-20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.
- ŠUBRT, Jiří, *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha 1996.
- TAYLOR, Gladys, *The Little Infanta*, London 1960.
- TENORA, Jan, *František kardinál Ditrichštejn, jeho mládí, volba za biskupa a začátek biskupství*, Hlídka 23, 1906, s. 19-26, 86-91, 166-179, 254-266.
- TERSCH, Harald, *Melancholie in österreichischen Selbstzeugnissen*, MIÖG 105, 1997, s. 131-154.
- TERSCH, Harald, *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit 1400-1650. Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Wien-Köln-Weimar 1998.
- TERSCH, Harald, *Die Kategorisierung des Blicks. Städtische Identität in Wien-Berichten der frühneuzeitlichen Reiseliteratur*, Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 108-133.
- TERSCH, Harald, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quelle*, in: Thomas Winkelbauer (ed.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Waidhofen an der Thaya 2000, s. 69-98.

- TEUSCHER, Simon, *Bekannte – Klienten – Verwandte. Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500*, Köln-Weimar-Wien 1998 (= Norm und Struktur 9).
- THIRIET, Jean Marie, *L'immigration italienne dans la Vienne baroque (1620-1750). Premiers résultats d'une enquête*, Revue d'histoire économique et sociale 1974, č. 3, s. 339-349.
- THOMAS, Christine, *Wien als Residenz unter Ferdinand I.*, Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien 49, 1993, s. 101-117.
- THOMMEN, Rudolf, *Basler Studentenleben im 16. Jahrhundert*, BJ 1899, s. 94-140.
- TIETZE, Hans, *Wolfgang Wilhelm Praemers Architektur und der Wiener Palastbau des XVII. Jahrhunderts*, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses 32, 1915, č. 4, s. 343-402.
- TIETZE, Hans, *Ein Besuch in Wien beim Regierungsantritt Kaiser Leopolds I. Nach einem Reisediarium aus dem Jahre 1660*, Berichte des Alertums-Vereins in Wien 50, 1918, s. 23-57.
- TISCHER, Anuschka, *Diplomaten als Patrone und Klienten: Der Einfluss personaler Verflechtungen in der französischen Diplomatie auf dem Westfälischen Friedenskongress*, in: Rainer Babel (ed.), *Le diplomate au travail. Entscheidungsprozesse, Information und Kommunikation im Umkreis des Westfälischen Friedenskongresses*, München 2005 (= Pariser Historische Studien 65), s. 173-197.
- TISCHER, František, *Životopis Jana Karla Joachima hraběte Slavaty z Chlumu a Košberka, generála Karmelitánův v Římě pod jménem klášterním P. Karel Felix a Santa Theresia*, Ohlas od Nežárky 1, 1871, s. 9-10.
- TISCHER, František, *Katalog jesuitského gymnasia v J. Hradci od založení až do sklonku 17. věku*, SHK 23, 1922, s. 65-71.
- TÖBBICKE, Peter, *Höfische Erziehung – Grundsätze und Struktur einer pädagogischen Doktrin des Umgangsverhaltens, nach den fürstlichen Erziehungsinstruktionen des 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Darmstadt 1983.
- TORRE, Angelo, *Faide, fazioni e partiti, ovvero la ridefinizione della politica nei feudi imperiali delle Langhe tra Sei e Settecento*, QS 63, 1986, s. 775-810.
- TRIVELLINI, Anna M., *Il cardinale Francesco Buonvisi. Nunzio a Vienna (1675-1689)*, Firenze 1958 (= Biblioteca dell'Archivio Storico Italiano 7).
- TYGIELSKI, Wojciech, *A Faction Which Could not Lose*, in: Antoni Mańczak (ed.), *Klientensysteme im Europa der Frühen Neuzeit*, München 1988 (= Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 9), s. 177-201.
- UHLIG, Claus, *Moral und Politik in der europäischen Hoferziehung*, in: *Literatur als Kritik des Lebens. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ludwig Borinski*, Heidelberg 1975, s. 27-51.
- URBANITSCH, Peter, *Mýtus pluralismu a realita nacionalismu. Dynastický mýtus habsburské monarchie – zbytečná snaha o vytvoření identity? I*, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 8, 2006, s. 46-68.
- VÁLKA, Josef, *Problémy syntézy moderních českých dějin*, in: Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 1049-1057.
- VÁLKA, Josef, *Dějiny Moravy – Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995.
- VÁLKA, Josef, „*Nové dějepisectví“ a české dějiny*, ČMM 117, 1998, s. 465-475.
- VÁLKA, Josef, *Homo festivans*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8), s. 5-19.
- VÁLKA, Josef – ŠTĚDRONĚ, Miloš, *Svátky a slavnosti v dějinách kultury*, OM 18, 1986, s. 289-297.
- VEHSE, Eduard, *Geschichte des österreichischen Hofes und Adels und der österreichischen Diplomatie. Sektion II, Bd. I-VI*, Hamburg 1852 (= Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation 11-12).

- VELTZÉ, Alois, *Die Wiener Stadtguardia (1531-1741). Nach Originalquellen, Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien* 36-37, 1902, s. 1-213.
- VILLA-URRUTIA, Waclaw R. de, *Relaciones entre España y Austria durante el reinado de la emperatriz doña Margarita, Infanta de España, esposa del emperador Leopoldo I*, Madrid 1905.
- Da VINHA, Mathieu, *Les valets de chambre de Louis XIV*, Paris 2004.
- VISCEGLIA, Maria Antonietta, *Il cerimoniale come linguaggio politico. Su alcuni conflitti di precedenza alla corte di Roma tra Cinquecento e Seicento*, in: Maria Antonietta Visceglia – Catherine Brice (edd.), *Cérémonial et rituel à Rome (XVIe-XIXe siècle)*, Roma 1997, s. 117-176.
- VISCEGLIA, Maria Antonietta, *Fazioni e lotta politica nel sacro collegio nella prima metà del seicento*, in: Giovanni Signorotto – Marie Antonietta Visceglia (edd.), *La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro“ della politica europea*, Roma 1998, s. 37-91.
- VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha-Litomyšl 2001.
- VLNAS, Vít, „Čechové, kteří tvořili dějiny světa“ tehdy a nyní, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie, *Semily* 2000 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 6), s. 169-178.
- VOCELKA, Karl, *Habsburgische Hochzeiten 1550-1600. Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Wien-Köln-Graz 1976 (= Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 65).
- VOCELKA, Karl, „Du bist di port und zir alzeit, befestigung der christenheit.“ *Wien zwischen Grenzfestung und Residenzstadt im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: Evamaria Engel – Karen Lambrecht – Hanna Nogossek (edd.), *Metropolen im Wandel. Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Berlin 1995, s. 263-276.
- VOCELKA, Karl, *Feste in der frühen Neuzeit in der österreichischen Geschichtsschreibung*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000* (= Opera historica 8), s. 21-36.
- VOCELKA, Karl – HELLER, Lynne, *Die Lebenswelt der Habsburger. Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie*, Köln-Graz-Wien 1997.
- VOCELKA, Karl – HELLER, Lynne, *Die private Welt der Habsburger. Leben und Alltag einer Familie*, Graz-Wien-Köln 1998.
- VOKÁČOVÁ, Petra, *Dvorní cesta císaře Karla VI. do Karlových Varů 1732*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 457-468.
- VOLDÁN, Vladimír, *Cesta hofmistra Morgentallera jižní a západní Evropou*, Brno v minulosti a dnes 9, 1970, s. 104-115.
- VOLF, Miroslav, *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm ve světle své korespondence*, Praha 1972.
- VOLF, Miroslav, *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*, SSH 7, 1972, s. 79-80.
- VOREL, Petr, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, ČMM 114, 1995, s. 139-162.
- VOREL, Petr, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000* (= Opera historica 8), s. 191-206.
- VOREL, Petr, *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555*, VSH 6, 1997, s. 165-182.
- VOREL, Petr, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.
- VOREL, Petr, *Staré pověsti a rodinné příběhy pernštejnské. Sebereflexe aristokratického rodu v polovině 16. století*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový*

Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 137-148.

VOREL, Petr, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Odras postoje moravského zemského hejtmana ke stavovskému odboji roku 1547 v českých pramenech*, in: Petr Vorel (ed.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice-Praha 1999, s. 167-184.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. Nové cesty ke starému tématu*, ČČH 99, 2001, s. 726-751.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Partnerství nebo poslušnost? „Zemská“ aristokracie mezi zemskou obcí a panovnickým dvorem na počátku konfesijního věku 1547-1619*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 235-248.

VYBÍRAL, Zdeněk, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 6).

VYBÍRAL, Zdeněk, *Moc „institucionální“ a moc „symbolická“ – formy a podoby uplatňování politické moci ve stavovské monarchii*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 245-263.

WALLMANN, Johannes, *Johann Arndt und die protestantische Frömmigkeit. Zur Rezeption der mittelalterlichen Mystik in Luthertum*, in: Dieter Breuer (ed.), *Frömmigkeit in der Frühen Neuzeit. Studien zur religiösen Literatur des 17. Jahrhunderts in Deutschland*, Amsterdam 1984 (= Chloe. Beihefte zum Daphnis 2), s. 50-74.

WEBER, Wolfgang, *J. B. von Rohrs Ceremoniel-Wissenschaft (1728/1729) im Kontext der frühneuzeitlichen Sozialdisziplinierung*, in: Jörg Jochen Bern – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995 (= Frühe Neuzeit 25), s. 1-20.

WEIGL, Andreas, *Residenz, Bastion und Konsumptionsstadt. Stadtwachstum und demographische Entwicklung einer werdenden Metropole*, in: týž (ed.), *Wien im Dreißigjährigen Krieg. Bevölkerung – Gesellschaft – Kultur – Konfession*, Wien 2001 (= Kulturstudien 32), s. 31-105.

WEIGLE, Fritz, *Die Matrikel der deutschen Nation in Siena (1573-1738) I-II*, Tübingen 1962.

WIDORN, Helga, *Die spanischen Gemahlinnen der Kaiser Maximilian II., Ferdinand III. und Leopold I.*, Wien 1959 (Disertační práce).

WILS, Joseph, *Les étudiants des régions comprises dans la nation germanique à l'Université de Louvain I (1642-1776)*, Louvain 1909.

WINKELBAUER, Thomas, *Notiz zur Frage: Gab es um die Mitte des 17. Jahrhunderts am Kaiserhof eine „tschechische“ bzw. „böhmische Partei“?*, in: týž (ed.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*, Waidhofen an der Thaya 1993, s. 197-202.

WINKELBAUER, Thomas, *Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin*, in: Andrea Komlosy – Václav Bůžek – František Svátek (edd.), *Kultury na hranici – Jižní Čechy, Jižní Morava, Waldviertel, Weinviertel*, Wien 1995, s. 215-222.

WINKELBAUER, Thomas, *Karrieristen oder fromme Männer. Adelige Konvertiten in den böhmischen Ländern um 1600*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 431-452.

- WINKELBAUER, Thomas, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 34).
- WINKELBAUER, Thomas, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I-II*, Wien 2003.
- WINTERLING, Aloys, *Der Hof der Kurfürsten von Köln 1688-1794. Eine Fallstudie zur Bedeutung „absolutistischer“ Hofhaltung*, Bonn 1986.
- WINTERLING, Aloys, *Hof. Versuch einer idealtypischen Bestimmung anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte*, MRK 5, 1995, č. 1, s. 16-21.
- WINTERLING, Aloys, „Hof“. *Versuch einer idealtypischen Bestimmung anhand der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Geschichte*, in: Reinhardt Butz – Jan Hirschbiegel – Dietmar Willoweit (edd.), *Hof und Theorie. Annäherung an ein historisches Phänomen*, Köln-Weimar-Wien 2004 (= Norm und Struktur 22), s. 77-90.
- WOLF, Adam, *Die Hofkammer unter Kaiser Leopold I.*, Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Klasse 11, 1853, s. 440-484.
- WOLF, Adam, *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609-1677. Sein Leben und Wirken*, Wien 1869.
- WOLF, Adam, *Fürst Ferdinand von Schwarzenberg. 1652-1703*, in: týž (ed.), *Geschichtliche Bilder aus Oesterreich II. Aus dem Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung (1648-1792)*, Wien 1880, s. 146-197.
- WÜRGLER, Andreas, *Suppliche e „gravanima“ nella prima età moderna: la storiografia di lingua tedesca*, Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento 25, 1999, s. 515-546.
- WÜRGLER, Andreas – NUBOLA, Cecilia, *Politische Kommunikation und die Kultur des Bittens*, in: titíž (edd.), *Forme della comunicazione politica in Europa nei secoli XV-XVIII. Suppliche, gravanima, lettere*, Bologna-Berlin 2004 (= Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento 14), s. 7-12.
- WURZBACH, Constantin von, *Biographisches Lexikon I-LX*, Wien 1856-1891.
- WUZELLA, Walter-Michael, *Untersuchungen zu Mehrsprachigkeit und Sprachgebrauch am Wiener Kaiserhof zwischen 1658 und 1780*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 415-438.
- ZÁLOHA, Jiří, *Ke vzniku někdejšího českokrumlovského vévodství*, JSH 40, 1971, s. 153-156.
- ZÁLOHA, Jiří, *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku*, České Budějovice b. d.
- ZÁLOHA, Jiří, *Způsoby nabytí schwarzenberských panství a statků*, Obnovená Tradice 3, 1993, č. 7, s. 14-18.
- ZÁLOHA, Jiří, *Lovecký příběh s nešťastným koncem*, DaS 18, 1996, č. 3, s. 18-20.
- ZEDINGER, Renate, *Migration und Karriere. Habsburgische Beamte in Brüssel und Wien im 18. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2004 (= Schriftenreihe der österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts 9).
- ZEMEK Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš, *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631-1950*, Prievidza 1992.
- ZIMA, Petr, *K antropologii komunikace mluvené a psané*, Lidé města 7, 2002, s. 89-94.
- ZÍTKOVÁ, Hana, *Madridský královský dvůr a jeho odraz v korespondenci Ferdinanda z Dietrichštejna a Pavla Sixta Trautsona 1677-1678*, in: Ivo Barteček (ed.), *Celostátní studentská vědecká konference Historie 1999*, Olomouc 2000, s. 89-105.
- ZÖLLNER, Erich, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur gegenwart*, Wien 1990.
- ŽOGLER, Ivan, *Der Hofstaat des Hauses Österreich*, Wien-Leipzig 1917.

XII. Seznam zkratk a zkrácených citací

AČ	Archivní časopis
AHR	The American Historical Review
AHY	Austrian History Yearbook
AKG	Archiv für Kulturgeschichte
AMM	Acta Musei Moraviae
AÖG	Archiv für österreichische Geschichte
AUC	Acta Universitatis Carolinae
AVA	Allgemeines Verwaltungsrchiv Wien
b. d.	bez data
b. m.	bez místa
CHR	The Catholic Historical Review
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Českého muzea
ČsČH	Československý časopis historický
ČL	Český lid
ČMKČ	Časopis muzea Království českého
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČSPSČ	Časopis společnosti přátel starožitností českých
DaS	Dějiny a současnost
DP	Documenta Pragensia
EHR	The English Historical Review
ESR	European Studies Review
fasc.	fascikl
FHB	Folia historica bohemia
fol.	folium (folio)
GuG	Geschichte und Gesellschaft
HA	Historische Anthropologie
HČ	Historický časopis
HD	Historická demografie
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien
HO	Historický obzor
HZ	Historische Zeitschrift
inv. č.	inventární číslo
JM	Jižní Morava
JSH	Jihočeský sborník historický
kart.	kartón
kol.	kolektiv
LF	Listy filologické
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
MOÖLA	Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs
MÖStA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv
MRK	Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen
MVGDB	Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen
MZA	Moravský zemský archiv
OH	Opera historica
OM	Opus musicum
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek

OR	Opera romanica
PA	Památky archeologické
PB	Porta Bohemica – Sborník historických prací
PH	Paginae historiae
PSH	Pražský sborník historický
QS	Quaderni storici
RA	Rodinný archiv
RQH	Revue des Questions Historiques
SA	Selský archiv
SAP	Sborník archivních prací
SCetH	Studia Comeniana et historica
SČ	Sociologický časopis
s. f.	sine folio
SH	Sborník historický
SHK	Sborník historického kroužku
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
SPVA	Sborník prací východočeských archivů
SSH	Středočeský sborník historický
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity
UH	Unsere Heimat
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
VSH	Východočeský sborník historický
VVM	Vlastivědný věstník moravský
WGb	Wiener Geschichtsblätter
ZHF	Zeitschrift für historische Forschung
ZSH	Západočeský sborník historický
ZM	Západní Morava
ZVGMS	Zeitschrift des (deutschen) Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens